ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

1

ANUL X

1959

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

1

ANUL X

1959

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
APARE DE PATRU ORI PE AN
Redacţia revistei : BUCUREŞTI, Raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R. P. R. Telefon 15.07.91

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Tomul X, nr. 1 1959

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome X, nº 1 1959

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том X, № 1 1959

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ECONOMIE ȘI REDONDANȚĂ ÎN PLANUL MORFEMATIC*

DE

EM. VASILIU

0. Ne propunem ca în cele ce urmează să discutăm două caractere care pot fi luate în considerație în studiul tipologic al limbilor : economia și redondanța.

Trebuie să subliniem de la început că studiul tipologic al limbilor, adică studiul bazat pe analiza sincronică a unuia sau a mai multor idiome, nu exclude punctul de vedere evolutiv. Mai mult, putem spune că un studiu tipologic este implicat în studiul evolutiv și explicativ : sarcina unui istoric al limbii este aceea de a explica pentru ce un idiom x a evoluat de la tipul A la tipul B. Sezisînd mutația A → B putem spune că am sezisat evoluția însăși[1].

1. Ca principiu fundamental al structurării limbii trebuie admis principiul stratificării[2]. În această stratificare, o unitate de rang superior este constituită dintr-o combinație sau un aranjament de elemente de rang inferior. În felul acesta, dintr-un număr relativ mic de elemente de rang inferior se poate realiza un număr mult mai mare de unități de rang superior, după legile matematice ale combinațiilor și aranjamentelor și după legile lingvistice ale idiomului respectiv, care nu admite decît o anumită ordine a elementelor. Un fonem oarecare este rezultatul combinării unui număr oarecare de caractere distinctive : rom. /*p*/ este rezultatul combinării dintre „localizarea labială'' și „o ocluziune''; sufixul rom. *-tor* este rezultatul combinării fonemelor /*t*/, /*o*/ și

---

* Versiune prescurtată a articolului publicat în *Recueil d'études romanes*, publié à l'occasion du IXe Congrès international de linguistique romane à Lisbonne.

[1] În legătură cu importanța studiilor tipologice, cf. Roman Jakobson, *Typological Studies and Their Contribution to Historical Comparative Linguistics Reports for the Eight International Congres of Linguistics*, Oslo, 5—9 August, 1957, (supplement) p. 3 și urm.

[2] În legătură cu principiile stratificării vezi Vladimir Hořejši, *Conținutul morfologiei și locul ei în gramatică*, în SCL, VII (1956), nr. 2, p. 235, A. A. Реформатский, *Что такое структурализм*, în „Вопросы языкознания", nr. 6, 1957, p. 28 și urm.

/r/ ; cuvîntul rom. *iubitor* „celui qui aime” este din punctul de vedere al expresiei sonore, format din combinarea morfemelor /*iubi*-/ şi /-*tor*/.

1.1. Funcţia fundamentală a limbii este, prin definiţie, funcţia semiotică ; ea se defineşte prin solidaritatea dintre un element semnificat şi un element semnificant.

Pentru o cantitate de unităţi din planul elementelor „semnificate” este deci necesară o cantitate corespunzătoare de unităţi din planul elementelor „semnificante“ care au rolul de a le *comunica*, de a le *semnifica* pe primele.

În alţi termeni, pentru a comunica un număr determinat de unităţi de conţinut este necesar un număr corespunzător de unităţi de expresie care să aibă funcţia de *semnificant*.

Pentru a putea comunica unităţi de conţinut *distincte* este necesar ca acestor unităţi să le corespundă unităţi de expresie *distincte* (semnificanţi). Aceasta este fundamentarea principiului diferenţierii sau al *opoziţiei* formulat deja de F. de Saussure. Sistemul alcătuit de unităţi de expresie formează un cod în terminologia folosită în teoria informaţiei şi a comunicaţiei.

1. 1. 2. În conformitate cu principiul stratificării (formulat sub 1) putem spune că, pe baza unui număr determinat de unităţi de un rang inferior, se poate calcula numărul teoretic posibil de unităţi de rang superior care se pot realiza într-o limbă. Pe baza unui inventar de foneme dat se poate calcula de exemplu numărul teoretic de morfeme.

Vom lua spre exemplificare o limbă ipotetică, cu un inventar de patru foneme : două vocale (V_1, V_2) şi două consoane (C_1, C_2). Din aceste elemente se poate realiza din punct de vedere strict matematic un număr determinat de combinaţii şi aranjamente.

Să presupunem acum că putem formula din punct de vedere lingvistic următoarele restricţii :

a) nu există posibilitatea de a combina fonemele vocalice (adică limba respectivă nu admite ocurenţele V_1V_2, V_2V_1) ;

b) nu există posibilitatea de a combina foneme identice (adică limba respectivă nu admite ocurenţele V_1V_1, V_2V_2, C_1C_1, C_2C_2) ;

c) nu există grupuri de consoane care să conţină mai mult de două consoane ;

d) nu există grupuri de consoane la iniţială (adică nu există morfem care să poată începe cu grupul CC-) ;

e) nu există morfeme cu structura C ;

f) nu există morfeme polisilabice.

Ţinînd seama de cele arătate, putem acum reprezenta structura tuturor morfemelor posibile din limba respectivă :

a) morfeme vocalice : V_1, V_2
b) morfeme VC : $V_1\ C_1$, $V_1\ C_2$, $V_2\ C_1$, $V_2\ C_2$
c) morfeme CV : C_1V_1, C_2V_1, C_1V_2, C_2V_2
d) morfeme VCC : $V_1C_1C_2$, $V_1C_2C_1$, $V_2C_1C_2$, $V_2C_2C_1$
e) morfeme CVC : $C_1V_1C_1$, $C_1V_1C_2$, $C_1V_2C_1$, $C_1V_2C_2$, $C_2V_1C_1$, $C_2V_1C_2$, $C_2V_2C_1$, $C_2V_2C_2$
f) morfeme CVCC : $C_1V_1C_1C_2$, $C_1V_1C_2C_1$, $C_1V_2C_1C_2$, $C_1V_2C_2C_1$, $C_2V_1C_1C_2$, $C_2V_1C_2C_1$, $C_2V_2C_1C_2$, $C_2V_2C_2C_1$

În limba respectivă sînt teoretic posibile deci 30 de morfeme.

1.2.1. Observînd tabloul de mai sus, putem constata că unităţile constituite dintr-un număr egal de foneme diferă între ele prin natura sau ordinea elementelor constitutive. Aceste diferenţe pot fi clasate în categoria opoziţiilor e c h i p o l e n t e, după cum le-a numit N. S. Trubetzkoy. Într-adevăr, o opoziţie de tipul V_1C_1—V_1C_2 este de aceeaşi natură cu opoziţia /*t*/—/*p*/ din romînă. Ambele opoziţii au un element comun (V_1 şi, respectiv, localizarea dentală) şi un element variabil (C_1/C_2 şi, respectiv, ocluziune/fricţiune). Nici unul dintre termeni nu poate fi luat ca b a z ă pentru definirea celuilalt : nici V_1C_1 pentru definirea lui V_1C_2 sau invers, nici /*t*/ pentru definirea lui /*s*/ sau invers.

În limba romînă, sufixele -/*an*/ şi -/*ar*/ formează o opoziţie echipolentă, deoarece nici -/*an*/ nu poate servi ca bază pentru definirea lui -/*ar*/, nici invers. La fel, în limba franceză, sufixele -/*is*/ (= *ice* din *avarice*) şi -/*iz*/ (=-*ise* din *bêtise*) formează o opoziţie echipolentă pentru aceleaşi motive.

1.2.2. Se observă de asemenea că morfemele alcătuite dintr-un număr diferit de unităţi diferă unul de altul prin prezenţa sau absenţa unui alt element : $V_1C_1C_2$ diferă de V_1C_1 prin prezenţa lui C_2 (sau V_1C_1 diferă de $V_1C_1C_2$ prin absenţa lui C_2). Acest tip de opoziţie poate fi clasat în categoria opoziţiilor p r i v a t i v e, după cum le-a numit N. S. Trubetzkoy. Opoziţia $V_1C_1C_2$—V_1C_1 este de aceeaşi natură cu opoziţia /*d*/—/*t*/ din limba romînă. Într-adevăr, ambele opoziţii au un element comun (V_1C_1 şi, respectiv, ocluziunea dentală) şi un element adiţional (C_2 şi, respectiv, sonoritatea), care reprezintă marca ; $V_1C_1C_2$ reprezintă termenul marcat, iar V_1C_1 termenul nemarcat, tot aşa cum /*d*/ reprezintă termenul marcat, iar /*t*/ termenul nemarcat.

În limba romînă, sufixele -/*nik*/ şi -/*ik*/ constituie o opoziţie privativă : sufixul -/*nik*/ poate fi definit ca -/*ik*/+/*n*/, tot aşa cum /*d*/ poate fi definit ca /*t*/+sonoritate. La fel, în limba franceză, sufixele -/*is*/ (=*ice* din *avarice*) şi -/*i*/ (=*ie* din *folie*) sînt în opoziţie privativă : -/*is*/ = /*i*/ + /*s*/.

1.2.3. Se poate observa din cele arătate mai sus (1.1), că definiţia termenului marcat i m p l i c ă definiţia termenului nemarcat, sau, în alţi termeni, termenul marcat c o n ţ i n e termenul nemarcat. În terminologia lui J. Kuryłowicz, raportul dintre cei doi termeni ai opoziţiei apare cu mai multă claritate : termenul marcat este f o n d a t pe termenul nemarcat.

Generalizînd, se poate spune că unităţile cu mai mulţi termeni constitutivi sînt fondate pe unităţi cu un număr mai redus de termeni constitutivi.

Se poate spune deci că, în cazul unei opoziţii privative, *o unitate constituită din* n+1 *termeni este fondată pe o unitate constituită din* n *termeni*.

2. Dacă sistemul de morfeme prezentat sub **1.1.2.** este făcut pentru a exprima un număr egal de unităţi de conţinut, dacă avem deci, în cazul nostru un număr K=30 de unităţi de conţinut, se poate spune că sistemul, codul este redus la strictul necesar ; sîntem, cu alte cuvinte, în prezenţa celei mai economice structuri posibile a codului :

Dacă K<30, se poate spune că sistemul este supraîncărcat ; în acest caz nu se întrebuinţează numai elementele s t r i c t n e c e s a r e pentru realizarea funcţiei semiotice a limbii, adică pentru comunicarea

unităților de conținut. În acest caz sistemul (codul) este r e d o n d a n t[1].

Dacă K>30, sistemul este insuficient.

2.1. Decurge de aici că, pentru a caracteriza un sistem din punctul de vedere al economiei sau al redondanței este necesară o descriere prealabilă a limbii în t o t a l i t a t e a ei : trebuie să ne bazăm deci pe inventarul exact al unităților de conținut și al unităților de expresie. Or, în stadiul actual al cercetărilor lingvistice, o astfel de descriere a conținutului este aproape imposibilă. Pe lîngă aceasta, o astfel de raportare nu poate să ne ducă la concluzii precise asupra naturii economice sau redondante a diverselor structuri morfematice. Stabilirea unui astfel de raport nu poate decît să ne dea o indicație foarte generală asupra caracterului sistemului morfematic.

Se pune deci problema de a găsi posibilitatea de a caracteriza sistemul de unități de expresie-morfeme fără a recurge la raportarea acestuia la un număr d e t e r m i n a t de unități de conținut corespunzătoare.

2.1.1. Să revenim la sistemul ipotetic prezentat mai sus (sub **1.1.2.**). Am arătat la locul cuvenit că tabloul prezentat acolo reprezenta numai structura p o s i b i l ă a tuturor morfemelor limbii respective.

Să presupunem că din totalul combinațiilor posibile, nu se realizează ca semnificanți-morfem structurile vocalice V_1 și V_2.

În acest caz, structurile CV sau VC nu mai sînt f o n d a t e, deoarece nu mai există morfeme de structura V, care să servească ca termen de fondare pentru structurile CV sau VC, mai complexe.

Să presupunem acum că, prin definiția sistemului lingvistic respectiv, celor 28 de morfeme-semnificant le corespunde un număr egal de unități de conținut (morfeme-semnificat), $K = 28$.

În sistemul nostru, notînd raportul dintre termenii unei opoziții privative prin semnul „$\supset$" (semnul unui raport de implicație) din logica simbolică, putem scrie

(1) CVCC $\supset$ CVC $\supset$ CV sau VC.

Implicația

(2) CV sau VC $\supset$ V.

este falsă în sistemul nostru, deoarece nu există morfeme de structura V.

Notînd cu /*/ o structură posibilă într-un sistem dat, putem scrie :

(3) CV sau VC $\supset$ *V.

care se citește „structura morfematică CV sau VC implică structura V ca posibilă".

Deosebirea dintre sistemul de sub **1.1.2** și cel de sub **2.1.1.** constă în aceea că primul conține t o a t e structurile posibile, iar cel de-al doilea conține numai o p a r t e din structurile posibile. Cel de-al doilea sistem reprezintă sistemul de structuri r e a l i z a t e.

[1] „Redondanța" nu trebuie identificată cu „inutilitatea". Redondanța trebuie apreciată în raport cu o funcție determinată (și numai cu una) ; ceea ce este superfluu (redondant) din punctul de vedere al unei anumite funcții poate fi strict necesar din punctul de vedere al altei funcții. În cele ce urmează examinăm redondanța din punctul de vedere al funcției semiotice.

În legătură cu caracterul „relativ" al redondanței, cf. R. Jakobson and. M. Halle, *Phonology in Relation to Phonetics*, în *Manual of Phonetics* edited by L. Kaiser, Amsterdam, North-Holland Publishing Company, 1957, p. 219 și urm.

2.1.2. Să presupunem că în primul sistem avem K = 30 ; am arătat că, în acest caz, sistemul poate fi considerat ca economic, adică redus la strictul necesar pentru a-şi putea îndeplini funcţia semiotică.

În această situaţie (deci în cazul în care toate combinaţiile posibile se realizează ca morfeme) toate structurile complexe de tipul $n + 1$ sînt fondate pe structuri mai puţin complexe, de tipul n.

Pentru acest sistem este valabilă implicaţia

(4) $n + 1 \supset n$.

Această situaţie trebuie interpretată din punct de vedere semiotic în felul următor : t o a t e posibilităţile de a comunica unităţile de conţinut cu ajutorul unor unităţi de expresie constituite din n termeni sînt epuizate şi de aceea „codul'' foloseşte unităţi de structură mai complexă, $n + 1$, pentru a avea posibilitatea de a comunica numărul integral al unităţilor de conţinut.

Dacă o structură complexă $n + 1$ nu este fondată pe o structură n, aceasta înseamnă că sistemul în discuţie nu întrebuinţează t o a t e posibilităţile de a comunica unităţile de conţinut prin unităţi de expresie contituite din n elemente şi că structura de tip $n + 1$ nu este făcută pentru a crea o unitate de expresie distinctă de unităţile de tip n. Elementul adiţional (1) la o structură de tip n nu este deci n e c e s a r pentru a crea o nouă unitate distinctă. Se poate deci spune că, în acest caz, codul utilizează structuri supraîncărcate, redondante.

2.1.3. În momentul în care am stabilit un număr e de unităţi de expresie cu funcţie de semnificant (şi aceste unităţi le considerăm ca invariante, să presupunem, morfeme), numărul unităţilor de conţinut corespunzătoare nu poate fi decît egal sau mai mare şi niciodată mai mic decît numărul unităţilor de expresie. Acest principiu este consecinţa însăşi a definiţiei morfemului ca semnificant ireductibil la semnificanţi de rang inferior.

Dacă notăm cu e numărul unităţilor de expresie şi cu K numărul unităţilor de conţinut, raportul cantitativ dintre aceste două serii de unităţi poate fi scris sub forma unei implicaţii :

(5) $e \supset K \geqslant e$.

2.2.1. Ţinînd seamă de cele arătate mai sus, putem ajunge la un criteriu după care să putem aprecia un sistem ca economic sau redondant.

Propunem următorul principiu :

Dacă într-un sistem oarecare de unităţi de expresie există structuri de tipul n + 1 *nefondate pe structuri de tipul* n, *sistemul este în mod necesar redondant.*

Considerînd sistemul prezentat sub 2.1.1. constatăm că dacă morfemele de tipul CV sau VC nu sînt fondate pe morfeme de tip V (deoarece, în acest sistem nu există morfeme de structură V), aceasta înseamnă, conform cu cele arătate sub 2.1.3. implicaţia (5), că numărul unităţilor de conţinut este K $\geqslant$ 28. Aceasta înseamnă, de asemenea, că două dintre structurile mai complexe decît V sînt redondante, deoarece două dintre unităţile de conţinut ar fi putut fi comunicate printr-o structură mai simplă, V, care însă nu este utilizată în sistemul respectiv.

Trebuie subliniat faptul că principiul formulat sub 2.1.3. ne împiedică să considerăm că realizarea structurilor de tipul V nu ar fi necesară pentru că nu ar exista unități de conținut care să trebuiască să fie exprimate prin ele.

2.2.2. Situația în sistemul nostru este deci următoarea : Pentru a comunica 28 de unități de conținut, limba dispune de posibilitățile oferite de combinațiile și aranjamentele a 4 unități de expresie : V_1, V_2, C_1, C_2. Limba are posibilitatea de a întrebuința 28 de semnificanți. Funcția semiotică a acestor semnificanți se poate realiza cu condiția ca semnificanții să poată fi ordonați astfel ca ei să se opună unul altuia printr-un singur element și numai printr-unul. Aceasta este condiția necesară și s u f i c i e n t ă pe care trebuie să o îndeplinească semnificanții. Dacă această condiție este satisfăcută de sistem, atunci sistemul respectiv este economic. Dacă această condiție nu este satisfăcută, dacă există unități mai complexe care nu se opun printr-un singur element și numai printr-unul singur unor unități mai simple, sistemul este redondant.

Conform celor arătate sub 2.1.2, structura CVCC din sistemul nostru implică structura VC sau CV (implicația (1)). Structura VC sau CV implică structura V ca posibilă.

Din implicațiile (1) și (3) poate fi dedusă implicația :

(6) CVCC $\supset$ *V.

Dacă considerăm că nu știm dacă structura V se realizează ca morfem sau nu, putem scrie implicația (6) în felul următor, utilizînd semnul [v] al disjuncției logice :

(7) CVCC $\supset$ *V v V.

ceea ce se citește „structura CVCC implică structura V, nerealizată sau realizată ca morfem''.

Dat fiind că, în cazul discutat, numărul unităților de conținut este mai mic decît numărul posibil al unităților de expresie care le comunică, înseamnă că sistemul lingvistic are posibilitatea de a „alege'' între o posibilitate mai simplă și alta mai complicată. Sistemul redondant „preferă'' structura mai complicată.

Sistemul este redondant cînd putem scrie

(8) CVCC $\supset$ *V.

și sistemul este economic atunci cînd putem scrie

(9) CVCC $\supset$ V.

Sistemul este economic atunci cînd realizează *toate* structurile implicate în structurile cele mai complexe, și este redondant atunci cînd le realizează numai parțial.

Urmează de aici că : *într-un sistem morfematic există atîtea structuri redondante cîte unități complexe nefondate pe unități mai simple.*

2.2.3. Dacă luăm în considerație cel de-al doilea sistem (prezentat sub 2.1.1.), unde nu există morfeme cu structura V, constatăm că, pentru a-l „transforma'' într-un sistem economic, adică non-redondant, ar trebui să eliminăm două structuri complexe și să le înlocuim cu două structuri mai simple ; ar trebui, cu alte cuvinte să eliminăm structurile nefondate. Dar, eliminînd două dintre structurile de tipul VC sau CV, creăm alte două structuri nefondate, la nivelul structurilor cu trei termeni (CVC sau VCC) ;

eliminînd două dintre structurile cu trei termeni, creăm două structuri nefondate la nivelul unităţilor cu patru termeni (CVCC). Pentru a nu crea noi cazuri de redondanţă este deci necesar să eliminăm două dintre structurile cele mai complexe posibile în sistemul nostru (CVCC). *Există deci un raport direct între numărul structurilor simple nerealizate ca semnificant şi cantitatea de cazuri de redondanţă în structurile cele mai complexe.*

3. Rezultă din cele arătate mai sus (2.1.2—2.2.3) că există posibilitatea de a extrage redondanţa unui sistem de semnificanţi fără referire la un număr d e t e r m i n a t de unităţi de conţinut. Operaţia se poate baza, după cum am văzut, numai pe examinarea raportului dintre unităţile de complexitate diferită.

3.1. Vom încerca să concretizăm cele arătate mai sus prin cîteva observaţii privitoare la structura sufixelor în romînă şi în franceză.

În limba romînă, toate sufixele de tipul VC sînt fondate pe morfeme de tipul V. Aceasta, deoarece toate vocalele limbii romîne pot realiza un morfem (*a*-articol feminin, -*e* desinenţa de nominativ-acuzativ a substantivului feminin, -*i* desinenţa de plural a substantivului cu tema în „muta cum liquida" sau sufixul conjugării a IV-a, -*o* desinenţă de vocativ feminin, -*u* sufix al perfectului, -*ă* desinenţă de nominativ-acuzativ singular al substantivelor feminine, -*î* sufixul conj. a IV-a).

În limba romînă nu se realizează însă ca sufixe t o a t e combinaţiile posibile de tipul VC : nu există de exemplu sufixele -*/*ab*/*, -*/*ad*/*, -*/*ap*/* etc.

Situaţia aceasta ne arată că, la nivelul structurilor celor mai complexe, există cazuri de redondanţă (cf. **2.2.3.**).

Într-adevăr, limba romînă are şi sufixe bisilabice, de ex. : -/*eliʃte*/. Existenţa unei astfel de structuri implică ca posibile toate structurile de o complexitate mai mică : adică toate structurile monosilabice realizabile în limba romînă şi toate structurile bisilabice realizabile în limba romînă.

Dacă limba romînă ar realiza *toate* structurile implicate în structura sufixului -/*eliʃte*/, atunci sistemul sufixal al limbii romîne ar fi economic. Dar am arătat că limba romînă nu utilizează nici măcar toate posibilităţile oferite de structurile monosilabice simple de tipul VC. Rezultă de aici, pe baza celor arătate sub **2.2.2.** că sistemul sufixal al limbii romîne este redondant.

3.2. Menţionăm însă faptul că în limba romînă apar unele fenomene care reduc, în mod relativ, redondanţa sistemului. În acest sens, trebuie citat faptul că majoritatea structurilor sufixale de tipul CVC sînt fondate pe structurile VC : sufixul -/*nik*/ este fondat pe sufixul -/*ik*/, sufixul -/*man*/ pe sufixul -/*an*/ etc.

O situaţia asemănătoare se întîlneşte şi în limba franceză. Aici există sufixe bisilabice (de ex. -/atœr/) fără ca toate structurile mai simple implicate în această structură să se realizeze ca sufix. Menţionăm doar faptul că nu întreaga serie vocalică poate realiza un morfem, de ex. */ɛ/ sau /φ/. În schimb, majoritatea structurilor de tipul VC sînt fondate : -/*in*/ (=*ine*) este fondat pe -/*i*/ (=*ie*), -/*is*/ (=*ice*) pe -/*i*/ (=*ie*) etc.

Şi în franceză ca şi în romînă deci se manifestă în cadrul redondanţei absolute a sistemului o tendinţă relativă căte economia mijloacelor.

4. Din cele de mai sus rezultă următoarele :

1° La baza aprecierii unui sistem morfematic din punctul de vedere al redondanței sau al economiei stă examenul riguros al opozițiilor și o clasificare riguroasă a acestora. Este necesară deci o clasificare a morfemelor după criterii identice cu criteriile de clasificare a unităților fonologice.

2° Extragerea redondanței se face prin analiza raporturilor celor două tipuri principale de opoziții : echipolente și privative. Această operație se poate realiza numai prin compararea structurilor de același rang, fără o reportare *necesară* la un inventar d e t e r m i n a t al unităților de conținut.

3° Deși principiile expuse mai sus reprezintă rezultatul unei analize sincronice, credem că se poate emite ipoteza că faptele de economie și de redondanță din cadrul sistemelor morfematice sînt în strînsă legătură cu e v o l u ț i a acestor sisteme.

Un sistem poate evolua către e l i m i n a r e a cazurilor de redondanță. În acest caz, raportul dintre redondanță și economie poate fi cauza unor anumite fenomene evolutive.

Numărul redus al unor morfeme de o anumită structură poate fi pus în legătură cu caracterul redondant sau economic al structurii respective. Astfel, în limba romînă, sufixele de tip VCC nu sînt fondate pe structuri de tipul VC. În același timp, numărul sufixelor de acest tip este foarte redus.

Cele arătate aici (sub 3) reprezintă simple ipoteze și nu raporturi necesare. Verificarea acestor ipoteze reprezintă noi perspective de cercetare istorică sau cantitativă a limbilor.

СМЫСЛОРАЗЛИЧИТЕЛЬНЫЕ И „НАПОЛНЯЮЩИЕ“ ПРИЗНАКИ В МОРФЕМАТИЧЕСКОМ ПЛАНЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

1. Структура языка основана на „стратификации” его составных элементов. Принцип этой стратификации следующий: каждая единица высшего разряда представляет собой комбинацию или порядок элементов низшего разряда. Например, фонема — это комбинация нескольких различительных признаков, морфема — это комбинация фонем, слово — комбинация морфем и т.д.

2. „Семантическая” функция языка состоит в том, что единицы содержания соответствуют определенным единицам выражения. Именно на этом основан принцип противопоставления, выявленный Соссюром.

3. Противопоставление различных членов системы является, фактически, противопоставлением различных структур согласно принципу „стратификации”.

4. Бывают такие противопоставления, в которых противопоставляемые элементы имеют один общий признак и другой необщий, изменчивый (тип a_1 a_2 —a_1 a_3). Бывают и противопоставления иного рода, в

которых один из противопоставляемых элементов обладает, кроме общего признака, и другим, добавочным признаком (тип a_1—a_1 a_2). К первой категории относятся так называемые ,,равнозначные" или ,,эквивалентные" противопоставления (типа /t/—/s/), а к второй — так называемые ,,привативные" противопоставления.

Во втором случае элемент, носящий различительный признак, *основан* на элементе, не имеющем подобного признака.

5. Так как морфемы (в качестве единиц выражения) представляют собою комбинации фонем, то им свойственны те же противопоставления, что и фонемам. Следовательно, противопоставления фонем могут быть ,,эквивалентными" (например, румынские суффиксы — /an/ — — /ar/ или ,,привативными" (например румынские суффиксы — /ik/ — — /nik/.

6. Поскольку для сообщения двух различных единиц ,,содержания" достаточно двух различных единиц ,,выражения", можно сказать, что для сообщения числа *к* единиц ,,содержания" достаточно число *э* единиц ,,экспресии", находящихся в ,,эквивалентном" противопоставлении. Использование единиц ,,экспресии" более сложных, чем единицы, находящиеся в ,,эквивалентном" противопоставлении, а именно, единиц, которым свойственно ,,привативное" противопоставление (типа n+1), становится *необходимым* лишь в том случае, если *все* возможности использования различных комбинаций из *n* членов (в качестве единиц, обладающих ,,семиотической" функцией) исчерпаны. Только тогда единицы типа n+1 становятся необходимыми элементами ,,выражения", обладающими семиотической функцией.

7. Наличие структур типа n+1, не основанных на единицах, состоящих из *n* членов (то есть не входящих в ,,привативное" противопоставление с последними), следует рассматривать как признак того, что, в подобных случаях, структуры, состоящие из n+1 членов, не являются *необходимыми*, так как их функция могла бы быть осуществлена при помощи более простых структур, содержащихся в единице типа n+1. Структуры подобного рода следует рассматривать как ,,наполняющие", ибо в их состав входят такие элементы, наличие которых не является *совершенно необходимым* для того, чтобы отличить данные структуры от других. Соответствующую языковую систему в целом можно рассматривать так же, как *наполняющую*, поскольку в ее состав входят ,,наполняющие" структуры.

ÉCONOMIE ET REDONDANCE SUR LE PLAN MORPHÉMATIQUE

RÉSUMÉ

L'auteur de cet article discute deux caractères qui peuvent être pris en considération dans l'étude typologique de la langue : l'économie et la redondance.

1) La structure de la langue est basée sur une stratification de ses éléments : une unité de degré supérieur représente une combinaison ou

un arrangement d'éléments d'un degré inférieur : un phonème est une combinaison de caractères distinctifs, un morphème est une combinaison de phonèmes, un mot est une combinaison de morphèmes, etc.

2) La fonction sémiotique de la langue se réalise par la communication des éléments de contenu distincts à l'aide d'éléments d'expression distincts. C'est le fondement du principe de l'opposition, formulé par F. de Saussure.

3) Les oppositions entre les termes représentent des oppositions entre les structures, conformément au principe de la stratification.

4) Il y a des oppositions où les termes, ayant un élément commun, s'opposent par un élément variable (du type a_1a_2—a_1a_3) ; il y en a aussi où les termes, qui ont un élément commun, s'opposent parce que l'un d'entre eux reçoit un élément additionnel (du type a_1—a_1a_2). La première catégorie est celle des opositions équipollentes (du type /*t*/—/*s*/ en phonologie) ; la seconde est celle des oppositions privatives (du type /*t*/—/*d*/ en phonologie). Pour les oppositions privatives, le terme marqué est fondé sur le terme non-marqué.

5) Etant donné que les morphèmes, comme unités d'expression, représentent des combinaisons de phonèmes, les oppositions entre morphèmes sont du même type que celles entre phonème ; les morphèmes peuvent se trouver en opposition équipollente (les suffixes roum. -/*an*/ -/*ar*/) ou en opposition privative (les suffixes roum. -/*ik*/—/*nik*/).

6) Puisque, pour communiquer deux unités de contenu distinctes, il suffit que les unités d'expression soient distinctes, on peut affirmer que, pour communiquer un nombre *k* d'unités de contenu, il suffit que la langue dispose d'un nombre *a* d'unités d'expression se trouvant en opposition équipollente. L'emploi d'unités d'expression plus complexes que celles qui se trouvent en opposition équipollente, unités qui sont en opposition privative avec les unités de la première catégorie (les premières sont constituées par n termes et les autres par $n + 1$), n'est nécessaire que lorsque toutes les possibilités de combinaisons de n termes ont été utilisées comme unités à fonction sémiotique. Dans ces conditions, les unités à $n+1$ termes sont nécessaires afin de créer de nouvelles unités d'expression pouvant remplir une fonction sémiotique.

7) L'existence de structure à $n+1$ termes non fondées sur des unités à n termes (qui ne sont pas en opposition privative avec une unité à n termes) démontre que les structures de $n+1$ termes ne sont pas nécessaires, leur fonction pouvant être remplie par une unité à structure plus simple, impliquée dans l'unité à $n+1$ termes, comme possible. Les structures de ce type sont *redondantes*, car elles contiennent des éléments qui ne sont pas *strictement nécessaires* pour les différencier des autres structures. C'est pourquoi on peut dire que le code, en son ensemble, est redondant, puisqu'il emploie des structures redondantes.

ÎN JURUL UNEI CONTROVERSE LINGVISTICE: LIMBĂ SAU DIALECT?*

(PROBLEMA CLASIFICĂRII IDIOMURILOR ROMANICE SUD-DUNĂRENE)

DE

B. CAZACU

Pînă nu de mult se părea că lingviştii sînt de acord să considere dacoromîna, aromîna, meglenoromîna şi istroromîna ca varietăţi dialectale ale uneia şi aceleiaşi limbi romanice orientale — romîna[1] — dezvoltată pe baza latinei vorbite în părţile de răsărit ale Romaniei, la sudul şi la nordul Dunării. Opinia lui Ovid Densusianu că meglenoromîna n-ar fi decît un „subdialect" al dacoromînei[2], cu toată strălucita teoretizare a maestrului, nu a găsit adepţi[3], iar încercarea lui G. Giuglea[4] de a încetăţeni

* Versiunea romînească a articolului publicat în *Recueil d'études romanes*, publié à l'occasion du IXe Congrès international de linguistique romane à Lisbonne.

[1] Pentru clasificarea limbilor romanice vezi, acum în urmă, Angelo Monteverdi, *Manuale di avviamento agli studi romanzi. Le lingue romanze*, Milano, 1952, p. 80 şi C. Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, Bologna [1952], p. 310 şi urm. (cu o prezentare rezumativă a diverselor încercări de clasificare a limbilor romanice). În clasificarea lui A. Monteverdi (*op. cit.*) romîna şi dalmata constituie împreună grupul „daco-illiro-romanzo"; C. Tagliavini (*op. cit.*) reuneşte de asemenea cele două limbi în grupul „balcano-romanzo".

[2] O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 330—337.

[3] Ovid Densusianu şi-a menţinut părerea că meglenoromîna e un „subdialect" al dacoromînei şi după apariţia monografiei lui Th. Capidan, consacrată descrierii acestui idiom; cf. ampla recenzie pe care a publicat-o, cu prilejul apariţiei primului volum al monografiei amintite (*Meglenoromînii I, Istoria şi graiul lor*, Bucureşti, 1925) în periodicul „Grai şi suflet", vol. II, fasc. 2, 1926, p. 363—382. Pentru caracterul de „subdialect" al meglenoromînei (şi al istroromînei) opinează de asemenea T. Papahagi, subliniind însă că această interpretare e valabilă numai din punct de vedere genetic: „Ca geneză, meglenoromîna şi istroromîna sînt două subdialecte faţă de cele două dialecte de bază care sînt dacoromîna şi aromîna; dar, din punct de vedere istorico-geografic — ele fiind de mult despărţite de comunitatea romînă, trăind apoi izolat şi independent şi avînd o evoluţie proprie, cu specifice influenţe înconjurătoare — aceste două subdialecte pot fi considerate ca dialecte" (Tache Papahagi, *Manual de fonetică romanică*, Bucureşti, 1943, p. 136).

[4] G. Giuglea, *Uralte Schichten und Entwicklungsstufen in der Struktur der dakorumänischen Sprache*, Sibiu, 1944.

2—c. 487.

termenii de „limbă dacoromînă" și „limbă aromînă"[1] a rămas fără ecou.

În ultimul timp însă, problema a fost pusă din nou în discuție, dînd naștere în lingvistica romînească unor dezbateri pasionate (v. mai jos).

În aceste condiții, o reexaminare a datelor problemei este pe deplin justificată; ea se impune, chiar dacă nu aduce soluții întru totul noi sau definitive, și ne permite cel puțin să ajungem la concluzii acceptabile din punctul de vedere al momentului actual de dezvoltare a lingvisticii.

I

Caracterul de „limbă" sau „dialect" al fiecăruia dintre idiomurile vorbite de dacoromîni, aromîni, meglenoromîni și istroromîni a fost repus în discuție de Al. Graur[2]. Pornind de la ideea că pot fi considerate dialecte numai idiomurile care au perspectiva de a se contopi cu limba națională și acordînd prioritate criteriului istorico-politic față de cel genetico-structural, Al. Graur ajunge la concluzia că „latina orientală s-a scindat în cinci limbi diferite (nemaisocotind dalmata, dispărută la sfîrșitul secolului trecut): istroromîna și meglenoromîna, ambele pe cale de dispariție astăzi, aromîna, care duce o existență precară, și dacoromîna, din care s-a desprins apoi limba moldovenească"[3]. În determinarea caracterului de „limbă" sau „dialect" al unui idiom, factorul genealogic și cel structural, afirmă în alt loc Al. Graur „nu ne pot ajuta cu nimic"[4].

Punctul de vedere reprezentat de Al. Graur este însușit de discipolul acestuia, I. Coteanu: „Nu putem ieși din această dilemă — scrie I. Coteanu — decît admițînd teza acad. Al. Graur, după care deosebirea fundamentală dintre dialect și limbă constă în subordonarea unuia de către celălalt"[5]. „Chestiunea subordonării este esențială, înțelegerea și structura dialectelor sînt secundare"[6].

---

[1] Cf. în special, cap. VII al lucrării citate (subintitulat: *Ein grosser Trennungsdamm zwischen dem Aromunischen und Dakorumänischen*), în cuprinsul căruia apar formulări din care rezultă limpede că G. Giuglea consideră aromîna și dacoromîna ca două „limbi" deosebite: „...ele [= aceste exemple] nu sînt atestate în l i m b a aromînilor, de la care ar fi trebuit să ne parvină în forme care corespund neapărat normelor celor d o u ă l i m b i" (p. 114; sublinierea noastră).

[2] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 112—127.

[3] *Ibid.*, p. 127. Importanța criteriului „subordonării" este subliniată în recentul manual de *Introducere în lingvistică*, București, 1958, publicat sub conducerea acad. Al. Graur: „Dacă un idiom nu tinde să se verse în limba națională, nu putem spune despre el că este un dialect al limbii naționale respective" (p. 235).

[4] Acad. Al. Graur, *„Dialectele" limbii romîne*, în „Limba romînă", V (1956), nr. 4, p. 68.

[5] I. Coteanu, *Cum dispare o limbă* (*istroromîna*), cu o prefață de acad. Al. Graur, București, 1957, p. 7. Cf. recenzia lui C. Otobîcu, din „Limba romînă", VI (1957), nr. 6, p. 84—86 (obiecțiile de la p. 86), precum și observațiile lui I. Turcuș, din „Analele științifice ale Universității Al. I. Cuza din Iași (serie nouă)", secț. III (Științe sociale), t. III, 1957, fasc. 1—2, p. 436—437.

[6] I. Coteanu, *op. cit.*, p. 9 (Pentru precizarea poziției lui I. Coteanu, vezi de asemenea articolul *Și totuși istroromîna este limbă*, SCL, IX (1958), nr. 3, p. 391—393, răspuns la obiecțiile lui Al. Rosetti, din SCL, IX (1958), nr. 1, p. 101—102). Merită să fie reținut amănuntul că, în primul capitol al lucrării sale, intitulat *„Limbă" sau „dialect"?*, I. Coteanu nu discută decît problema istroromînei, fără a face vreo referire la celelalte idiomuri sud-dunărene.

Prefața studiului lui I. Coteanu, semnată de Al. Graur, aduce însă o completare la teza inițială (a criteriului decisiv al „subordonării" dialectului față de limbă) și previne o eventuală obiecție : „În această privință — arată Al. Graur — aș vrea să adaug la cele spuse de I. Coteanu un singur lucru, și anume că în această chestiune trebuie să ținem seama de tradiția culturală a vorbitorilor"[1]. Iată de ce, după părerea lui Al. Graur, sașii din Transilvania vorbesc dialecte germane (nu limbi germanice!), iar olandezii vorbesc limba olandeză și nu un dialect al limbii germane.

Spre deosebire de Al. Graur și I. Coteanu, alți lingviști romîni (D. Macrea, R. Todoran și Al. Rosetti)[2] contestă valabilitatea caracterului decisiv al criteriului subordonării. Ei continuă să rămînă la punctul de vedere tradițional, conform căruia idiomurile romanice din sudul Dunării sînt dialecte ale romînei.

D. Macrea discută mai întîi tangențial părerea exprimată de Al. Graur cu privire la calitatea de „limbi" a idiomurilor romanice din sudul Dunării. „Stabilirea deosebirii dintre limbă și dialect nu trebuie însă făcută, după părerea noastră, ținînd seama mai mult de factorul istoric și politic decît de cel genetic și structural..."[3]. După părerea lui D. Macrea, factorul istoric și cel structural nu pot să fie ignorați în delimitarea noțiunilor de limbă și dialect. Analizînd comparativ un scurt fragment dintr-un text aromîn, unul meglenoromîn și altul istroromîn, însoțite de transpunerea respectivă în dacoromînă, D. Macrea subliniază că deosebirile dintre cele patru idiomuri sînt mai cu seamă din domeniul foneticii, că structura lor gramaticală și fondul principal lexical păstrează o „remarcabilă unitate"[4], ceea ce îi permite să tragă concluzia că aceste idiomuri nu pot fi considerate decît dialecte ale aceleiași limbi. Datorită însă împrejurărilor istorice și politice, „dialectele aromîn, meglenoromîn și istroromîn au rămas pînă astăzi la treapta unor graiuri de conversație în mediul păstoresc și rural, pe cînd dialectul dacoromîn a reușit, mai ales în ultimii 150 de ani, să se ridice la treapta unei limbi literare capabile să exprime cele mai noi noțiuni și idei ale civilizației"[5].

Revenind, în polemică cu Al. Graur, la discutarea problemei, D. Macrea își precizează astfel poziția : „... cele două criterii genetico-structural și istorico-politic nu pot fi despărțite în determinarea dialectelor și a limbilor"[6] ; „Nu putem lăsa — subliniază în continuare D. Macrea — pe seama exclusivă a unui criteriu relativ cum este cel politic, aprecierea că un idiom este limbă sau dialect" (*ibid.*).

Participarea lui R. Todoran la dezbaterea problemei aduce în discuție elemente noi. Prezentînd critic părerile anterioare, R. Todoran arată că fiecare dintre cele două criterii propuse (genetico-structural și istorico-politic) are o valoare unilaterală, relativă, dar că ambele sînt „necesare,

---

[1] I. Coteanu, *op. cit.*, *Prefață*, p. 5.
[2] Indicația este în ordinea cronologică a participării la această discuție.
[3] D. Macrea, *Despre dialectele limbii romîne*, în „Limba romînă", V (1956), nr. 1, p. 17.
[4] *Ibidem*, p. 18.
[5] *Ibidem*, p. 19.
[6] D. Macrea, *Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii romîne*, în „Limba romînă", V (1956), nr. 4, p. 74.

indispensabile în definirea noțiunilor de limbă și dialect"[1]; „... nu se poate face abstracție de aceste două criterii, ce nu se exclud, ci se completează, deși nu sînt în toate cazurile hotărîtoare" (*ibid*). În aplicarea lor, cercetătorul trebuie să țină seama de caracterul specific al fiecărei limbi, de condițiile social-economice în care s-a format și s-a dezvoltat aceasta, precum și de locul ei în familia de limbi din care face parte.

În această perspectivă, R. Todoran consideră necesar să introducă un element nou în examinarea faptelor: distincția dintre dialectele t i p i c e sau c o n v e r g e n t e și dialectele a t i p i c e sau d i v e r g e n t e[2] (după cum se varsă sau nu în limba națională). Corsicana, ca și idiomul vorbit de ceangăi (populație maghiară din Moldova), deși nu se dizolvă în limbile naționale respective (italiana și maghiara), nu pot fi și nu sînt considerate limbi independente, ci dialecte[3]. Situația acestor două idiomuri infirmă — după cum arată R. Todoran — valabilitatea absolută a criteriului „subordonării" propus de Al. Graur. În acest caz aromîna, meglenoromîna și istroromîna, care au o situație asemănătoare cu a idiomurilor amintite mai sus, trebuie considerate drept „dialecte divergente" (nu „limbi"); aceste idiomuri „au apucat, prin izolarea vorbitorilor lor secole de-a rîndul, pe calea dezvoltării în limbi independente, dar nu au fost ajutate de condiții istorice favorabile"[4].

Obiecțiile ridicate de R. Todoran au provocat o nouă intervenție în discuție a lui Al. Graur[5]. Fără a contesta justețea punctului de vedere exprimat de R. Todoran cu privire la calitatea de dialect a idiomurilor vorbite de corsicani și ceangăi, Al. Graur subliniază faptul că în *Studii de lingvistică generală* făcuse rezerva necesară cu privire la valabilitatea absolută a criteriului propus în delimitarea limbilor de dialecte: „deosebirea esențială între limbi și dialecte" — menționa acolo Al. Graur — constă în faptul că „dialectele se pot reuni și se reunesc d e o b i c e i [sublinierea noastră — *B.C.*] în cadrul unei limbi unice..."[6]. În ceea ce privește însă situația idiomurilor romanice sud-dunărene, Al. Graur continuă să rămînă la teza inițială, în sensul că le consideră limbi independente[7].

---

[1] R. Todoran, *Cu privire la o problemă lingvistică în discuție: limbă și dialect*, în „Cercetări de lingvistică" (Cluj), 1956, an. I, p. 100.

[2] În privința terminologiei, ni se pare mai potrivită și mai explicită în același timp folosirea denumirii de dialect convergent (respectiv, divergent).

[3] R. Todoran, *op. cit.*, p. 97—98.

[4] *Ibid.*, p. 99.

[5] Al. Graur, *Limbă, dialect, stat*, în „Viața romînească", XI, 1958, nr. 3, p. 98—102.

[6] *Idem*, *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 125. Nu este însă mai puțin adevărat că și obiecțiile lui Al. Graur — în legătură cu afirmația lui R. Todoran referitoare la perspectivele unui dialect de a deveni limbă independentă — nu țin seama de anumite rezerve din formularea acestui autor. După ce menționează că nu are „pretenția de a fixa un criteriu g e n e r a l v a l a b i l", R. Todoran subliniază că în epoca modernă, un dialect devine limbă independentă atunci cînd preia funcțiile unei limbi naționale, fapt care „nu e posibil, î n g e n e r a l, decît într-o organizație statală proprie vorbitorilor limbii respective" (R. Todoran, *op. cit.*, p. 99; sublinierile ne aparțin).

[7] În această ultimă contribuție a lui Al. Graur constatăm totuși rectificări în nuanțarea anumitor formulări. În *Studii de lingvistică generală*, Al. Graur socotea că ridicarea unui dialect la rangul de limbă depinde „în primul rînd de împrejurările istorice în care se dezvoltă fiecare idiom dat" (p. 125) și, în subsidiar, admitea că „pînă la un anumit punct poate hotărî și voința

Caracterul de „limbă" al istrorominei a fost contestat şi de Al. Rosetti[1]. Pentru a respinge teza Graur-Coteanu cu privire la calitatea de „limbă" a acestui idiom, Al. Rosetti face apel la metoda denumită în logică a reducerii la absurd. Pornind de la constatarea lui I. Coteanu că iniţial istromîna a fost un dialect al limbii romîne şi că, în cursul evoluţiei sale, ea a suferit o puternică influenţă slavă, fapt care i-ar conferi în prezent calitatea de limbă romanică, Al. Rosetti demonstrează că, „dusă la ultimele ei consecinţe, teoria acad. Al. Graur, pe care şi-a însuşit-o Ion Coteanu, se elimină deci de la sine"[2].

Într-o revenire[3] — o punere la punct în legătură cu răspunsul lui I. Coteanu, apărut în acelaşi număr al revistei amintite — Al. Rosetti îşi precizează mai net punctul de vedere în legătură cu criteriile de delimitare a dialectului de limbă. Dependenţa unui idiom de altul nu e decisivă ; „criteriul subordonării nu are decît o valabilitate parţială, neputînd fi conceput în afara criteriului genealogic, care rămîne fundamental"[4]. În lumina principiilor de mai sus, istroromîna şi aromîna — după Al. Rosetti — trebuie să fie considerate ca dialecte ale limbii romîne.

Dezbaterea problemei s-a oprit pentru moment aici ; ultima contribuţie a lui Al. Rosetti va stimula, fără îndoială, participarea la discuţie şi a altor lingvişti, în vederea elucidării acestei spinoase probleme — a delimitării noţiunilor de limbă şi de dialect — ale cărei implicaţii se răsfrîng şi în clasificarea idiomurilor romanice sud-dunărene.

II

Examinarea părerilor exprimate de diverşi lingvişti romîni în legătură cu caracterul de „limbă" sau „dialect" al fiecăruia dintre idiomurile romanice din sudul Dunării arată că nu există un punct de vedere unitar, unanim acceptat în această problemă. Divergenţa de păreri se explică prin aceea că raporturile dintre noţiunile de „limbă" şi de „dialect" nu sînt întotdeauna destul de bine precizate din punct de vedere teoretic şi mai ales prin faptul că uneori se folosesc criterii deosebite în delimitarea „limbilor" de „dialecte".

---

oamenilor — a maselor largi sau a unor cercuri restrînse" (*ibidem*) ; în *Limbă, dialect, stat*, raportul între cei doi factori determinanţi apare schimbat : în delimitarea dialectelor de limbi trebuie să ţinem neapărat seama de „împrejurările istorice în care se dezvoltă idiomul dat, şi m a i a l e s d e v o i n ţ a oamenilor [sublinierea noastră — *B. C.*] care îl vorbesc" („Viaţa romînească" XI, 1958, nr. 3, p. 98 ; cf. însă şi concluziile acestui articol unde apare o formulare oarecum deosebită : „să delimităm limbile de dialecte conducîndu-ne numai după istoria limbilor şi după s e n t i m e n t u l v o r b i t o r i l o r" p. 102).

[1] Al. Rosetti, *Limbă sau dialect?* SCL, IX (1958), fasc. 1, p. 101—102.

[2] *Ibid.*, p. 101. I. Coteanu justifică punctul său de vedere referitor la caracterizarea istrorominei — considerată cînd limbă mixtă, cînd limbă romanică — prin considerentul că e vorba de două perspective diferite care însă nu se exclud : istroromîna e o limbă romanică atunci cînd se ţine seama de origine, şi limbă mixtă, cînd se ţine seama de starea actuală şi de tendinţele ei de evoluţie. În concluzie, „ea este o limbă romanică mixtă" (I. Coteanu, *Şi totuşi istroromîna este limbă*, SCL, IX (1958), fasc. 3, p. 393).

[3] Al. Rosetti, *Limbă sau dialect? (II)*, SCL, IX (1958), fasc. 3, p. 395—397.

[4] *Ibidem*, p. 397.

S-a subliniat adesea caracterul relativ al noțiunii de dialect și s-a remarcat că definirea acestei noțiuni nu e destul de precisă. Această lipsă de preciziune în delimitarea unei noțiuni fundamentale a lingvisticii a făcut pe specialiști să reexamineze problema dialectului în raport cu celelalte unități lingvistice. E semnificativ că în perioada actuală s-au înmulțit încercările lingviștilor de a redefini noțiunea de „dialect". Menționăm în acest sens, pentru ultimul timp, între alți lingviști, pe R. A. Avanesov[1], Ch. Bruneau[2], Al. Graur[3], A. Martinet[4], Hans Nilsson-Ehle[5], Václav Polák[6], G. D. Sanjeev[7], R. Todoran[8].

În conformitate cu principiile lingvisticii structurale, unitățile lingvistice trebuie definite prin opoziție. „Limba" și „dialectul" formează o astfel de opoziție clară[9]. Limba are o sferă mai largă, ea reprezintă ansamblul mijloacelor lingvistice folosite, de obicei, de un întreg popor[10]. Dialectul se opune limbii, ca o ramificare teritorială a acesteia, ca o formă de exprimare specifică unei anumite diviziuni a domeniului limbii ; dialectul reprezintă o varietate locală a limbii întregului popor. Așadar, „limba" cuprinde totalitatea dialectelor care, din punctul de vedere al înrudirii lingvistice, sînt mai apropiate unul de altul decît de alte limbi. Totuși, limba nu este „o sumă a dialectelor, ci reprezintă un sistem complex care include, în componența sa, elemente proprii limbii în ansamblul ei și elemente particulare și deosebitoare, specifice limbii numai în anumite teritorii — adică diferitelor dialecte"[11].

În ceea ce privește stabilirea principiilor care să permită delimitarea limbilor de dialecte, se constată că specialiștii fac apel la criterii diferite ; iată de ce rezultatele clasificării se deosebesc.

Chiar cînd se folosesc aceleași criterii, pot apărea totuși divergențe, datorită faptului că unii autori acordă prioritate unui anumit criteriu, iar alții, dimpotrivă, consideră decisiv un alt criteriu. Această situație

---

[1] R. A. Avanesov, *Очерки по русской диалектологии*, I, Moscova, 1949, p. 9—11 ; id.,. „Известия Академии Наук СССР" отб. лит. и язык, t. IX, вып. 3 (1950), p. 173—174 ; id., „*Русский язык в школе*, ", 1951, nr. 1, p. 12

[2] Ch. Bruneau, *Patois et dialectes*, în „Revue de linguistique romane", t. XIX, 1955, p. 165—175.

[3] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 112—127.

[4] A. Martinet, *Dialect*, în „Romance Philology", VIII, 1954—1955, p. 1—11.

[5] Hans Nilsson-Ehle, *Syntaxe dialectale: points de vue*, în „Studia Neophilologica", XXVIII, 1956, nr. 1, p. 34—49.

[6] Václav Polák, *Z zagadnień ogólnej teorii dialektu*, în „Lingua Posnaniensis", t. II, Poznan, 1950, p. 51—66 (cu un rezumat în franceză, p. 66—67) ; cf., de același autor, *Contributions à l'étude de la notion de langue et de dialecte*, în „Orbis", III, 1954, fasc. 1, p. 89—98.

[7] G. D. Sanjeev, *К некоторым вопросам изучения исторического развития языков*, în „Известия Академии Наук СССР", отд. лит. и язык, t. X, вып. 1 (1951), p. 83.

[8] R. Todoran, *op. cit.*, p. 91—93.

[9] *Language* and *dialect* form a fairly clear opposition (A. Martinet, *op. cit.*, p. 3).

[10] Constatarea : (o națiune — o limbă, o limbă — o națiune) nu are o valabilitate generală (de ex. în Belgia se vorbește franceza și flamanda ; portugheza este limba atît a portughezilor cît și a brazilienilor).

[11] *Атлас русских народных говоров центральных областей к востоку от Москвы...*, под. ред. Р. И. Аванесова, Москва, 1957, p. 7 — 8.

face pe unii lingviști să ajungă la concluzia că o clasificare a idiomurilor în limbi și dialecte este dificilă, dacă nu imposibilă[1].

În esență, specialistul poate căuta criteriile delimitării limbilor de dialecte în limbă (criterii lingvistice) sau în afara limbii (criterii extralingvistice).

Din categoria criteriilor lingvistice fac parte criteriul genealogic (sau genetic) și cel structural.

Clasificarea genealogică permite să stabilim că anumite limbi (sau dialecte), astăzi deosebite, sînt continuatoare ale unei limbi unice (care a existat sau care continuă să mai existe). Este un criteriu care se raportează la istoria limbii și permite cercetătorului să reconstituie stările succesive ale unei limbi sau ale unui grup de limbi. Între criteriul genealogic și cel structural există o strînsă legătură[2] : dovada că dintre două idiomuri unul continuă pe celălalt (sau este înrudit cu acesta) se face pe baza stabilirii anumitor elemente comune în structura celor două idiomuri. Probele înrudirii, arată E. Benveniste „consistă în similitudini regulate definite prin corespondențe, între forme complete ale morfemelor și ale fonemelor. Corespondențele sînt la rîndul lor ordonate în serii, cu atît mai numeroase cu cît înrudirea este mai apropiată"[3].

În ceea ce privește idiomurile romanice din sudul Dunării, situația lor actuală este rezultatul a ceea ce N. Trubetzkoy numea „dizolvarea" (die Auflösung) lingvistică a unei unități anterioare, în sensul definit mai jos : „Sub dizolvare se poate însă înțelege și altceva, și anume apariția unei stări în care fiecare dialect al unei limbi pierde capacitatea de a participa în comun la importante schimbări fonetice și morfologice"[4].

Stadiul de limbă anterior fărîmițării unității lingvistice a romînei a fost numit de lingviști străromîn, romîn primitiv sau romîn comun. Idiomurile care au rezultat în urma sciziunii prezintă în structura lor, o serie de trăsături comune[5], dar și o serie de inovații. Din stabilirea trăsăturilor comune rezultă înrudirea idiomurilor respective ; această operație nu ne permite însă să precizăm caracterul de limbă sau de dialect al fiecărui idiom în parte. Stabilirea anumitor particularități, care nu apar în limbile romanice din occident (de ex. trecerea lui *a* la *ă*, *î*, postpunerea articolului etc.), dar care sînt comune dacoromînei, aromînei, meglenoromînei și istroromînei, ne permite să tragem concluzia că aceste idiomuri constituie o unitate aparte față de celelalte idiomuri romanice ; acest

---

[1] „... the problem of classification into such categories as language and dialect is intrinsically difficult or impossible" (H. A. Gleason, *An Introduction to Descriptive Linguistics*, New-York, 1955, p. 334). În secolul trecut Hugo Schuchardt negase, într-o prelegere celebră (*Über die Klassifikation der romanischen Mundarten*. Leipziger Probevorlesung von 1870, Graz 1900 ; cf. *Hugo Schuchardt-Brevier. Ein Vademekum der allgemeinen Sprachwissenschaft*, Halle, Saale, 1922, p. 144—166), posibilitatea unei clasificări științifice a dialectelor neolatine.

[2] De aceea unii lingviști denumesc acest criteriu : genetico-structural.

[3] E. Benveniste, *Conférences faites à l'Institut de linguistique de l'université de Paris*, XI, (années 1952—1953), Paris, 1954, p. 34.

[4] N. Trubetzkoy, *Einiges über die russische Lautentwicklung und die Auflösung der gemeinrussischen Spracheinheit*, ZSlPh, I, 1925, p. 287.

[5] Vezi o enumerare a lor la S. Pușcariu, *Limba romînă*, I, București, 1940, p. 231—244 ; cf. și Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, IV, București, 1940.

fapt nu este însă nici el decisiv pentru determinarea calității de „limbă" sau de „dialect" a idiomurilor respective.

Întrebarea care se pune într-o asemenea perspectivă este de a ști cît de înrudite trebuie să fie două idiomuri, sau în ce măsură trebuie să se deosebească ele, pentru a putea fi considerate dialecte și nu limbi. Chiar dacă se încearcă să se dea un răspuns la aceste întrebări pe calea analizei structurale, el nu este, după cum vom vedea, concludent pentru problema delimitării limbilor și a dialectelor.

Fără a neglija importanța criteriilor extralingvistice în originea și existența dialectelor, Václav Polák[1] a încercat o delimitare a noțiunilor de limbă și dialect pe plan structural, din perspectiva sincroniei și a diacroniei.

Din punct de vedere sincronic — arată V. Polák — dialectele dau „variante" de aceeași structură lingvistică, dacă ele se bazează pe același sistem sintactic și morfologic. În ierarhia sistemelor parțiale ale limbii (fonetica, morfologia, sintaxa și vocabularul), structura morfologică și cea sintactică sînt cele mai importante pentru definirea limbii și îi conferă acesteia stabilitate sincronică și diacronică. În sistemul limbii pot apărea variațiuni datorită schimbărilor în domeniul foneticii sau al lexicului; aceste variațiuni determină ceea ce V. Polák numește „variante orizontale" și „variante verticale". Variante orizontale sînt dialectele „caracterizate în întregime mai ales prin schimbări fonetice, în comparație cu alte variante geografice ale dialectelor"; variante verticale sînt limba literară, limbajele specifice unor anumite medii, jargoanele etc. și ele sînt determinate „prin alegerea mijloacelor stilistice, mai ales prin schimbarea straturilor lexicale în ansamblul unei limbi"[2].

Această clasificare, oarecum schematică, propusă de Václav Polák, îi permite acestuia să delimiteze, pe plan strict structural, limbile de dialecte. Aplicată în perspectiva sincronică la domeniul slav, ea autorizează pe autor să considere ceha, slovaca, poloneza, rusa și serbo-croata ca variante regionale („orizontale"), adică dialecte; independența acestor limbi slave ar fi — după V. Polák — aparentă și s-ar datora existenței variantelor verticale (limbile literare), create prin condiții extralingvistice (politice, culturale etc.)[3].

Cercetarea strict lingvistică, structurală, a diverselor idiomuri prezintă un interes deosebit în stadiul actual de dezvoltare a lingvisticii. Stabilirea elementelor unei limbi ca părți ale unei structuri, la un moment dat al dezvoltării acestei limbi, analiza elementelor comune și a celor dife-

---

[1] Václav Polák, *Z zagadnień ogólnej teorii dialektu*, în „Lingua Posnaniensis", t. II, Poznan, 1950, p. 51—66; cf. id., *Contributions à l'étude de la notion de langue et de dialecte*, în „Orbis", III, 1954, fasc. 1, p. 89—98.

[2] Václav Polák, *Contribution à l'étude de la notion de langue et de dialecte, loc. cit.*, p. 97. Pe plan diacronic, Václav Polák precizează că problema dialectului „trebuie să fie rezolvată în raport nu numai cu structura limbii respective, ci și în raport de situația lingvistică, unde dialectul apare ca produsul confruntării sistemelor lingvistice vecine în cadrul teoretic al uniunii de limbi. Nașterea variantei dialectale este datorită astfel influenței structurilor lingvistice vecine" (*l. c.*, p. 90).

[3] Václav Polák, *op. cit.*, p. 98.

renţiale din sistemul unei limbi (şi a dialectelor ei)[1] sau dintr-un grup de limbi înrudite se află în centrul preocupărilor actuale ale lingviştilor. În delimitarea concretă însă a limbilor de dialecte folosirea exclusivă a criteriului lingvistic structural, fără raportarea la factorii extralingvistici, nu e utilizabilă ; „definiţia identităţii lingvistice — sublinia Antoine Meillet — nu poate fi decît socială"[2].

Este necesar să deosebim aspectul social-istoric (problema delimitării limbilor şi a dialectelor, legată de problema comunităţii istorice şi culturale a populaţiei de pe diverse teritorii şi de conştiinţa autonomiei ei naţionale) de aspectul structural-lingvistic (problema sistemului limbii şi a variantelor ei locale)[3]. Aplicarea criteriului structural cu ignorarea criteriilor extralingvistice (istorice, politice etc.) poate duce la concluzii oarecum paradoxale, ca aceea a lui V. Polák, referitoare la caracterul de dialecte al unora dintre limbile slave.

În delimitarea limbilor de dialecte a fost invocat adesea şi criteriul înţelegerii mutuale dintre vorbitori. Cînd vorbitorii a două idiomuri se înţeleg între ei, înseamnă că ei vorbesc dialecte ; iar cînd nu se înţeleg, vorbesc două limbi diferite.

Acest criteriu are un caracter aparte, în sensul că nu poate fi trecut nici în rîndul criteriilor lingvistice, nici într-al acelora extralingvistice ; el se bazează pe o analiză a datelor lingvistice şi pe o interpretare a lor, efectuată nu de specialist, ci de vorbitorul obişnuit (non-lingvist). Rezultatele obţinute prin aplicarea acestui criteriu se bazează pe date care ţin de domeniul, denumit în ultimul timp, al metalingvisticii [4].

Între alţi cercetători, Gustav Gröber a făcut uz de acest criteriu : discutînd părerea lui G. Ascoli [5], care — pornind de la particularităţile lingvistice ale graiurilor vorbite în Elveţia romandă şi în regiunile limitrofe ale Franţei — încercase să indentifice o nouă limbă romanică : franco-provansala, Gröber propunea ca la baza clasificării idiomurilor romanice să se pună criteriul neînţelegerii [6] dintre vorbitorii aparţinînd diverselor grupe lingvistice. În aplicarea acestui criteriu, G. Gröber pornea de la

[1] Limba unui popor apare în această perspectivă de cercetare ca un sistem complex sau ca „un sistem al sistemelor", cf. R. A. Avanesov, *Вопросы фонетической системы русских говоров и литературного языка*, în „Известия Академии Наук СССР", отд. лит. и язык, 1947, т. VI, вып. 3.

[2] A. Meillet, *Le problème de la parenté des langues*, *Linguistique historique et linguistique générale*, I, Paris, 1926, p. 80.

[3] R. I. Avanesov şi S. B. Bernştein, *Лингвистическая география и структура языка. О принципах общеславянского лингвистического атласа* (comunicare la cel de-al IV-lea Congres internaţional al slaviştilor), Moscova, 1958, p. 9.

[4] Cf. § „Speakers compare languages", Roman Iakobson, *Typological Studies and their Contribution to Historical Comparative Linguistic* „Reports for the eighth international Congress of Linguists", Oslo, 5—9 August, 1957, Oslo University Press, 1957, p. 3.

[5] G. Ascoli, *Schizzi franco-provenzali*, în „Archivio glottologico italiano", III, 1878, p. 61 şi urm.

[6] „Neînţelegerea 'unei limbi' sau înţelegerea ei pe calea unei reflectări [asupra datelor comunicării] constituie fără îndoială indiciul unei alte limbi...", G. Gröber, *Die romanischen Sprachen. Ihre Einteilung und äussere Geschichte*, „Grundriss der romanischen Philologie", I. Band, ed. II, Strassburg, 1904—1905, p. 539.

constatarea că gradul maxim de neînțelegere față de vorbitorii idiomurilor învecinate se găsește în centrul fiecărei unități lingvistice. Pentru a stabili aceste 'centre', Gröber sublinia necesitatea cunoașterii de către cercetător a căilor diferite de dezvoltare a fiecărui teritoriu romanic — ceea ce înseamnă, în fond, o raportare la factori extralingvistici.

Și acest criteriu are — așa cum s-a arătat [1] — un caracter relativ. În primul rînd, e greu de stabilit limitele inteligibilității și ale noninteligibilității. Unde începe prima și unde se sfîrșește a doua? [2] Există vorbitori a două limbi deosebite care se pot înțelege între ei (de ex. comunicînd în rusă și în ucraineană) și, dimpotrivă, vorbitori aparținînd aceleiași limbi care, deoarece vorbesc două dialecte diferite (de ex. Plattdeutsch și Hochdeutsch sau dialectul sicilian și cel piemontez), nu se pot înțelege. În al doilea rînd, posibilitatea de înțelegere între doi vorbitori depinde nu numai de idiomurile pe care le folosesc aceștia, ci și de capacitatea individuală a fiecăruia, de gradul de cultură, de experiența lor de viață etc.

Cu toate că criteriul inteligibilității (sau al noninteligibilității) mutuale nu e satisfăcător, constatarea pe care o face vorbitorul obișnuit cu privire la posibilitatea lui de a înțelege un anumit idiom spre deosebire de altul, nu trebuie trecută cu vederea, deoarece ea se găsește, în esență, la baza unui alt criteriu, care a fost invocat de asemenea în discuția asupra calității de limbă sau dialect a idiomurilor romanice sud-dunărene. E vorba de 'sentimentul' vorbitorilor că idiomul folosit de ei e o limbă deosebită sau de 'voința' acestora[3] de a considera că idiomul respectiv are caracterele unei limbi deosebite de celelalte. În aplicarea acestui criteriu, lingvistul se situează,așadar, nu din punctul de vedere al limbii, ci din acela al vorbitorilor ei. Deși 'sentimentul' și 'voința' sînt noțiuni deosebite, totuși — pentru a simplifica — putem spune că, în esență, e vorba de 'conștiința' vorbitorilor că vorbesc o anumită limbă. Antoine Meillet a fost acela care a acordat o importanță deosebită acestui factor în rezolvarea problemei înrudirii și a clasificării idiomurilor [4].

---

[1] Pentru critica, în special, a principiului propus de G. Gröber, vezi S. V. Savcenko, *Происхождение романских языков*, Kiev, 1916, p. 6, an. M. V. Serghievski, *Введение в романское языкознание*, ed. II, Moscova, 1954, p. 28.

[2] „Între neinteligibilitatea absolută și inteligibilitatea absolută există toate treptele posibile", A. Meillet în A. Meillet et Marcel Cohen, *Les langues du monde*, Paris, 1924, p. 14.

[3] Uneori 'voința' nu e manifestată de întreaga populație vorbitoare, ci numai de o parte a ei, mai reprezentativă din diverse puncte de vedere și ea poate fi, așa-zicînd, impusă restului vorbitorilor prin măsuri administrative, politice etc. (Colaborează, deci, în acest caz, și factori de natură pur extralingvistică).

[4] „... oricare ar fi diferențele de fapt între subiectele vorbitoare, există o limbă acolo unde indivizii, înțelegîndu-se între ei, au într-un fel conștient sau inconștient, sentimentul și voința de a aparține unei aceleiași comunități lingvistice", A. Meillet, *Le problème de la parenté des langues. Linguistique historique et linguistique générale*, I, Paris, 1926, p. 8; „... această doctrină presupune că subiectele vorbitoare care au transmis elementele indigene au avut constant și într-un fel mai mult sau mai puțin limpede, sentimentul și voința de a vorbi limba lor tradițională", *ibidem*, p. 104; „... subiectul vorbitor trebuie întotdeauna să vorbească o anumită limbă; el are sentimentul de a vorbi o limbă sau alta", *id.*, *La méthode comparative en linguistique historique*, Oslo-Leipzig-Paris-London-Cambridge, 1925, p. 82.

Conştiinţa vorbitorilor că aparţin unei anumite comunităţi lingvistice este într-adevăr unul dintre factorii cei mai de seamă de care trebuie să se ţină seama în delimitarea caracterului de limbă sau de dialect al unui idiom. Există însă împrejurări cînd datele obţinute prin aplicarea acestui criteriu vin în contradicţie cu cele obţinute prin folosirea criteriului genetico-structural.

În anul 1909, dialectologul polonez Kazimierz Nitsch dă cu mirare o atestare din Soběsovice (Silezia superioară) din care rezultă că chiar învăţătorul născut în această comună şi conştient de particularităţile fonetice poloneze din dialectul său natal se considera vorbitor de limbă cehă; trăsăturile poloneze ale dialectului respectiv se reduceau, pentru subiectul menţionat, doar la „pronunţare" şi el „punea accentul pe caracterul ceh al lexicului"[1]. Este evident că, adesea, vorbitorul obişnuit, nonlingvistul, poate greşi în interpretarea faptelor lingvistice, deoarece el nu se orientează după criteriile lingvistului, nu pătrunde în esenţa fenomenelor, ci reţine ceea ce îl izbeşte mai mult, adică, în cazul respectiv, nu particularităţile fonetice şi gramaticale, ci pe cele lexicale [2].

Cînd cercetătorii au invocat, în sprijinul tezelor lor, criteriul conştiinţei vorbitorilor, n-au subliniat un aspect care, după părerea noastră, este deosebit de important. 'Sentimentul' sau 'voinţa' vorbitorilor de a aparţine unei anumite comunităţi lingvistice nu are aceeaşi importanţă în diversele epoci ale istoriei unei comunităţi; ea este însă, am putea spune, decisivă în perioada constituirii şi a afirmării naţiunilor. Din acest punct de vedere aromînii, ale căror manifestări culturale în scris au început din secolul al XVIII-lea (Cavalioti, Ucuta, Daniil) [3] şi au continuat apoi cu o literatură dialectală cultă, şi-au exprimat — în secolul al XIX-lea şi al XX-lea, adică în perioada constituirii şi a dezvoltării naţiunii romîne — conştiinţa apartenenţei la comunitatea naţională romînească[4]", militînd,

[1] Cf. Iaromir Bělič, *Sedm kapitol o češtině*, Praha, 1955, p. 78.

[2] Cf. şi A. Kellner, *Aby bylo jasno*, în *Slezký Sborník* (*Acta silesiaca*), 50, 1952, p. 555, unde se menţionează că structura gramaticală a graiurilor din Cehia orientală (reg. Těšin) prezintă caracteristici evident poloneze, dar că populaţia are conştiinţa că aparţine naţiunii cehe. La aceasta a contribuit desigur — după cum arată autorul — şi faptul că în regiunea respectivă nu s-a folosit, în trecut, niciodată o limbă literară poloneză, ci numai limba literară cehă.

[3] Cf. Per. Papahagi, *Scriitori aromîni în secolul al XVIII-lea* (Cavalioti, Ucuta, Daniil), Bucureşti, 1909. În secolele următoare aromînii au continuat să dezvolte o literatură dialectală; vezi o succintă prezentare a literaturii culte a aromînilor la Tache Papahagi, *Aromînii, Grai, folclor, etnografie*, Bucureşti, 1932, p. 136 şi urm.; cf. şi Th. Capidan, *Aromînii, Dialectul aromîn*, Bucureşti, 1932, p. 46 şi urm.

[4] Afirmarea apartenenţei la comunitatea naţională romînească, conştiinţa unităţii de limbă şi de origine a aromînilor şi a dacoromînilor apar mai întîi, în perioada constituirii naţiunilor, la coloniile aromîneşti din Viena, Pesta şi Triest. Ele sînt net exprimate încă la începutul secolului al XIX-lea, la scriitorul aromîn, originar din Moscopole, Gh. Roja, a cărui activitate se desfăşoară sub influenţa reprezentanţilor renaşterii ardelene. Însuşi titlul uneia dintre lucrările lui Gh. Roja este deosebit se semnificativ pentru concepţia acestuia: *Măestria ghiovăsirii romîneşti cu litere latineşti, care sînt literele romînilor ceale vechi, spre polirea a toată ghinta romînească ceii din coace şi ceii din colo de Dunăre*, Buda, 1809; cf. D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 286.

prin fruntașii intelectualității lor, în sensul apartenenței la această comunitate [1].

Aromîna, singurul dintre toate dialectele romînești sud-dunărene, apucase pe calea constituirii unei limbi deosebite, totuși, datorită împrejurărilor istorice în care s-a dezvoltat, precum și voinței vorbitorilor ei de a aparține la comunitatea lingvistică romînească, ea n-a avut șansa de a deveni o limbă romanică independentă. Aromîna a avut — mutatis mutandis — aceeași soartă ca și franco-provansala : „C'est une langue qui n'a pas réussi "[2]. În ceea ce privește vorbitorii istroromînei și ai meglenoromînei, aceștia au avut conștiința — unii poate că o mai au și astăzi — că sînt vlahi, că reprezintă adică o comunitate aparte față de popoarele în mijlocul cărora trăiesc. Idiomurile vorbite de aceste populații, datorită împrejurărilor istorice defavorabile, n-au reușit să se dezvolte în limbi de sine stătătoare, ci dispar sau sînt pe cale de a dispărea ca dialecte, o dată cu procesul de deznaționalizare a vorbitorilor lor.

Toți cercetătorii sînt de acord că factorii extralingvistici (cauze de ordin istoric, social-economic, politic și cultural) [3] joacă un rol important — după unii chiar decisiv — în delimitarea dialectului de limbă. Iată de ce considerăm că nu e necesar să insistăm, în general, asupra lor. O discuție aparte necesită, însă, un alt criteriu, invocat mai ales în ultimul timp : extinderea funcțiilor pe care trebuie să le îndeplinească, ca mijloc de comunicare, idiomul respectiv. E un criteriu cu un caracter oarecum mixt, în sensul că gradul de dezvoltare a funcțiilor unui idiom și importanța socială a acestuia depind de factori extralingvistici ; această extindere a funcțiilor are însă repercusiuni în însăși structura idiomului respectiv (crearea diverselor stiluri corelative, varietăți funcționale ale limbii).

---

[1] „De aproape un secol de cînd statul romîn a înființat primele școli pentru aromîni și pînă la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial cînd acestea au fost desființate, în școlile aromînești s-a învățat limba romînă literară. Aromînii stabiliți în Romînia în cursul timpului au simțit și simt o mare bucurie putînd vorbi limba romînă literară și sînt foarte contrariați cînd li se pune la îndoială caracterul romînesc al dialectului și sentimentelor lor" (D. Macrea, *Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii romîne*, în „Limba romînă" V (1956), nr. 4, p. 74). Pentru sentimentul aromînilor că aparțin aceleiași comunități naționale cu dacoromînii, s-ar putea aminti aici celebra exclamație a egumenului Averchie (Averchios o vlahos), aromîn originar din Avdela, trimis la București de călugării greci de la Sfîntul Munte, spre a le apăra interesele în procesul secularizării averilor mănăstirești. Privind defilarea trupelor romînești, aclamate de popor, în fața domnitorului Al. I. Cuza, Averchie s-a emoționat atît de mult, încît apropiindu-se de Cezar Bolliac și de Chr. Tell, i-a apucat de mînă și a exclamat : „Și eu hiu armîn !" (I. Arginteanu, *Istoria romînilor macedoneni*, București, 1904, p. 285 ; Dem. Abel anu, *Neamul aromînesc din Macedonia*, București, 1916, p. 57—58) ; cf., în același sens, relatările scriitorului Ion Ghica, despre întîlnirea, la Paris, cu generalul Coletti, aromîn de origine și ambasador al guvernului grec (Ion Ghica, *Generalul Coletti la 1835*, în „Scrisori către V. Alecsandri", *Opere*, I, București, ESPLA [f. d.], p. 187—189).

[2] Cf. M. Borodine, *Sur le développement du franco-provençal*, în „Revue de linguistique romane", t. XXII, 1958, nr. 85—86, p. 91.

[3] „. . .la determinazione di certe 'lingue' è fatta sulla base di altri principii che non strettamente glottologici : motivi storici, culturali, tradizionali. . ." (Vittore Pisani, *Introduzione alla linguistica indœuropea*, Torino, 1949, p. 5).

Limba unei națiuni are un registru bogat și variat de funcții; ea este utilizată în toate domeniile activității umane. Dialectul îndeplinește funcțiuni mai limitate, datorită faptului că e folosit mai ales în domeniul vieții de toate zilele și că servește ca mijloc de înțelegere numai unui grup mai restrîns de vorbitori.

Fr. Diez a dat o aplicare parțială acestui principiu, atunci cînd a făcut o împărțire a limbilor romanice, luînd în considerare numai acele idiomuri care aveau o îndelungată tradiție literară (italiana, romîna, portugheza, spaniola, provansala și franceza).

În ultimul timp, acest criteriu — denumit de unii cercetători, de pildă C. Tagliavini, filologic (spre deosebire de criteriile strict lingvistice)[1] — a fost reluat în discuție și folosit, cu unele corectări, în delimitarea limbii de dialect. Factorul distinctiv al unei limbi, în actuala perioadă de dezvoltare a societății, ar fi funcția literară, însă nu într-o accepțiune restrînsă (adică utilizarea idiomului respectiv ca mijloc de comunicare în literatura artistică, populară sau cultă), ci într-un sens mult mai larg, anume capacitatea lui de a corespunde, ca mijloc de comunicare, tuturor necesităților intelectuale ale unui popor : „Funcția literară este într-adevăr suficientă ; însă cu condiția să fie completă. Și ca să fie completă trebuie ca o limbă să corespundă tuturor nevoilor intelectuale ale unui popor. Trebuie să servească nu numai poeziei, ci și prozei ; și nu numai prozei pur artistice, ci întregei proze ; deci nu numai romanului, nuvelei sau comediei, ci și tratatului științific, manualului tehnic și ziarului"[2].

Desigur că dezvoltarea în acest sens a funcțiunilor unui idiom poate fi favorizată de constituirea comunității respective într-un stat organizat. Această condiție însă, așa cum arată istoria atîtor limbi, nu este necesară[3].

Criteriul extinderii funcțiilor unui idiom nu trebuie aplicat mecanic ; așa cum s-a subliniat, nu pot fi puse pe același plan, de exemplu, corsicana (idiom înrudit cu italiana, limba oficială a statului învecinat) cu basca din Franța sau cu limba galeză din Anglia[4]. E cert că ultimele sînt limbi, pe cînd corsicana e un dialect al italianei. În situația idiomurilor înrudite cu limbi oficiale și avînd un prestigiu social și cultural deosebit (cum e cazul idiomurilor romanice sud-dunărene față de romînă), acestea ar fi putut deveni limbi de sine stătătoare numai dacă comunitățile respective ar fi avut conștiința diferențierii lor culturale și istorice, sentimentul că vorbesc un idiom aparte, dacă și-ar fi manifestat voința de a constitui o comunitate etnică deosebită. Se știe însă că în istoria populațiilor romînești din sudul Dunării nu s-au manifestat astfel de tendințe. (Dimpotrivă, sînt numeroase faptele care dovedesc voința populației romanice sud-dunărene, de a se integra în comunitatea romînească ; în acest sens, e suficient să amintim, între altele, numărul mare de aromîni și de meglenoromîni,

---

[1] C. Tagliavini, *op. cit.*, p. 310.

[2] Angelo Monteverdi, *op. cit.*, p. 95 ; cf. și Hans Nilsson-Ehle, *Syntaxe dialectale : points de vue*, în „Studia neophilologica", XXVIII, nr. 1, 1956, p. 44 ; R. Todoran, *op. cit.*, p. 99.

[3] Al. Graur, *Limbă, dialect, stat*, în „Viața romînească", XI, 1958, nr. 3, p. 102 ; cf. și A. Monteverdi, *op. cit.*, p. 95 : „Cu toate acestea, funcția politică, element foarte important, nu este și nu a fost întotdeauna un element indispensabil".

[4] Al. Graur, *loc. cit.*, p. 102.

care, după primul război mondial, au venit şi s-au stabilit pe teritoriul statului romînesc).

Datorită acestui fapt, nici idiomurile respective nu s-au constituit în limbi diferite, ci sub influenţa limbilor înconjurătoare, ele sînt pe cale de a dispărea.

Luate izolat, nici unul dintre criteriilor propuse nu e satisfăcător : aplicarea numai a unui criteriu, cu ignorarea celorlalte, nu rezolvă întotdeauna problema clasificării tuturor idiomurilor. Un exemplu edificator în acest sens îl oferă aplicarea pînă la ultimele ei consecinţe a teoriei „subordonării" formulată de Al. Graur. În conformitate cu această teorie, dacă un dialect scapă, datorită împrejurărilor istorico-politice, de sub influenţa limbii cu care fusese în strînse relaţii, el se transformă în mod necesar în limbă sau, cum susţine I. Coteanu, „mai bine-zis trebuie considerat limbă, căci se poate foarte bine să nu se producă cu el nici o schimbare" [1]. Aşadar, pe de o parte o „posibilitate" (transformarea unui dialect în limbă) devine, chiar din momentul apariţiei ei, o „realitate". (Se ştie însă că în procesul dezvoltării „noul" nu se afirmă dintr-o dată în realitate, ci apare la început numai ca p o s i b i l i t a t e). Pe de altă parte, se neglijează complet criteriul lingvistic structural (se admite pentru această transformare că nu e necesar să se producă în structura idiomului respectiv nici o schimbare). Întregul eşafodaj al raţionamentului e construit în vederea conformării faptelor la teorie.

O examinare mai atentă a teoriei de mai sus face însă să iasă la iveală o altă eroare metodologică. În fond, în rezolvarea problemei nu se ignorează numai datele structural-lingvistice, ci se interpretează unilateral acţiunea factorilor extralingvistici. Admitem că, în structura idiomului respectiv, scăpat de sub influenţa limbii cu care era în legătură, intervin cu timpul anumite schimbări, datorită diverselor împrejurări. În conformitate cu teza Graur-Coteanu, în această evoluţie nu există decît o singură posibilitate de rezolvare : idiomul respectiv devine limbă. Interpretarea este evident unilaterală, deoarece factorii extralingvistici pot favoriza transformarea idiomului respectiv în limbă sau, pot contribui la menţinerea ori chiar la dispariţia lui ca dialect [2]. E vorba de un proces complex şi de lungă durată, nu de un „salt", de o trecere din categoria 'dialect' în categoria 'limbă' din momentul în care dialectul respectiv a scăpat de sub influenţa limbii din care făcea parte.

[1] I. Coteanu, *Cum dispare o limbă* (*istroromîna*), Bucureşti, 1957, p. 8.

[2] „Acţiunea factorilor istoric şi politic în evoluţia limbilor şi a dialectelor nu este mecanică, ci legată de împrejurări concrete care trebuie avute în vedere în fiecare caz în parte. Din cercetarea condiţiilor specifice, arătate în studiul nostru, în care au trăit pînă acum aromînii, meglenoromînii şi istroromînii, rezultă că ei nu au putut da naştere unor limbi aparte de cea cu care au plecat din comunitatea romînă primitivă. Condiţiile istorice în care au trăit şi trăiesc astăzi pot duce la dispariţia lor propriu-zisă, proces în curs de desfăşurare, dar nu la formarea unor limbi aparte de limba romînă" (D. Macrea, *Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii romîne*, în „Limba romînă", V (1956), nr. 4, p. 73).

Din examinarea diverselor criterii propuse pentru a delimita limbile de dialecte se pot desprinde cîteva concluzii.

Criteriile lingvistice (genetico-structurale) constituie întotdeauna numai un punct de plecare pentru clasificarea idiomurilor în limbi și dialecte, deoarece orice clasificare de această natură se face în limitele înrudirii genetico-structurale. Luarea în considerare a acestor factori, deși nu dă „cheia" pentru rezolvarea problemei, e totuși necesară ca o primă etapă. Altfel am risca să discutăm dacă idiomul *a* este un dialect al limbii A sau al limbii B (sau, în termeni concreți, dacă istroromîna e un dialect al limbii romîne sau, să zicem, al sîrbo-croatei).

F a c t o r i i e x t r a l i n g v i s t i c i (c a u z e d e o r d i n i s t o r i c, s o c i a l, p o l i t i c ș i c u l t u r a l) a u r o l u l h o t ă r î t o r î n l i m i t a p e c a r e o p e r m i t c r i t e r i i l e l i n g v i s t i c e. Acești factori extralingvistici, la care se adaugă și interpretarea faptelor de limbă prin prisma vorbitorului obișnuit (criteriul inteligibilității sau al noninteligibilității) generează în fond ceea ce se numește c o n ș t i i n ț a apartenenței la o anumită comunitate lingvistică, a cărei manifestare, mai ales în perioada constituirii națiunilor, este deosebit de importantă.

În întreaga rezolvare a problemei trebuie să se țină seamă și de categoriile „dialect convergent" — „dialect divergent". Dezvoltarea în sens convergent sau divergent a unui idiom este determinată de factori extralingvistici. Necesitatea acestei distincții a subliniat-o nu numai R. Todoran, ci, recent, și A. Martinet : „Chiar dacă ceea ce observăm în situațiile actuale e de obicei o balanță nestabilă între forțele de divergență și cele de convergență, totuși o î n ț e l e g e r e c o r e c t ă a f a p t e l o r l i n g v i s t i c e (sublinierea noastră — *B.C.*) fie sincronice, fie diacronice ne cere fără îndoială să distingem între ceea ce sîntem tentați să numim dialecte de divergență („divergence dialects") și dialecte de convergență („convergence dialects")"[1]. Idiomurile romanice sud-dunărene constituie un exemplu de dialecte de tip divergent; datorită unui întreg complex de împrejurări, ele n-au reușit să se constituie în limbi de sine stătătoare capabile să răspundă tuturor necesităților intelectuale ale vieții moderne și dimpotrivă sînt pe cale de a dispărea sub presiunea limbilor străine înconjurătoare.

Delimitarea limbilor de dialecte este, așadar, o problemă spinoasă. În rezolvarea ei, lingvistul trebuie să țină seama de întreg complexul de fapte lingvistice și extralingvistice, să examineze modul în care se manifestă în mod concret, în diverse epoci, factorii extralingvistici, să încerce să precizeze, în cazul fiecărui idiom în parte, care au fost factorii precumpănitori și în ce sens au acționat ei asupra idiomului respectiv. Numai un asemenea examen, care corespunde exigențelor unei metode riguroase, dar totuși suple, poate da un răspuns satisfăcător pentru stadiul actual de dezvoltare a lingvisticii.

X

[1] André Martinet, *Dialect*, în „Romance Philology", VIII, nr. 1, 1954, p. 11.

К РАЗРЕШЕНИЮ СПОРНОГО ВОПРОСА: ЯЗЫК ИЛИ ДИАЛЕКТ?

(Вопрос классификации задунайских романских наречий)

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В первой части статьи критически анализируется дискуссия, недавно возникшая в румынском языкознании по поводу классификации задунайских романских наречий. Затем рассматриваются лингвистические и нелингвистические критерии, на основе которых языковеды пытаются разграничить понятия ,,язык" и ,,диалект".

В результате анализа автор приходит к заключению, что лингвистические критерии (то есть генеалогический и типологический) представляют собою лишь исходную точку классификации на языки и диалекты (так как, в конечном итоге, подобная классификация зависит от возможности установить точные пределы генеалогического родства или структурного сходства). Применение этого критерия, хотя и не ведущего к окончательному разрешению вопроса, является все же необходимым на первом этапе исследования. Но решающая роль принадлежит нелингвистическим (то есть историческим, социальным, политическим и культурным) факторам, если только они не противоречат генеалогическому и типологическому. Нелингвистические факторы, к которым следует отнести также толкование языковых фактов самими говорящими лицами (критерий взаимопонимания), определяют, в конечном итоге, так называемое ,,сознание" принадлежности к группе носителей того или иного языка. Значение этого фактора особенно велико в период образования наций.

Кроме того, для разрешения данного вопроса следует учитывать понятия о ,,конвергенции" и ,,дивергенции" диалектов, то есть тот факт, что диалекты бывают ,,сходящимися" и ,,расходящимися". В задунайских романских диалектах наблюдается явление ,,дивергенции". В силу целого ряда обстоятельств этим диалектам не удалось вырасти в общенародные языки, отвечающие запросам современной культуры. Наоборот, под влиянием окружающих иностранных языков они стали постепенно вымирать. Лишь аромынский диалект пошел было по пути превращения в язык; но ряд исторических обстоятельств, в числе которых воля самих говорящих лиц принадлежать к группе носителей румынского языка, приостановили этот процесс. Таким образом, аромынский диалект не смог вырасти в самостоятельный романский язык.

Разграничение понятий ,,язык" и ,,диалект" является, следовательно, одним из труднейших вопросов современной лингвистики. Чтобы разрешить его, языковед должен учитывать целый ряд весьма сложных фактов (лингвистического и нелингвистического характера). Он должен установить, как именно проявляют себя нелингвистические факторы на том или ином этапе развития каждого диалекта в отдельности и

какому из них принадлежит решающая роль в процессе развития данного диалекта. Только такой подход, основанный на применении строго научного и в то же время достаточно гибкого метода, может привести к удовлетворительному разрешению интересующего вопроса.

AUTOUR D'UNE CONTROVERSE LINGUISTIQUE : LANGUE OU DIALECTE ?

(Le problème de la classification des idiomes romans parlés au Sud du Danube)

RÉSUMÉ

L'auteur commence par présenter, d'une manière critique, les dernières discussions des linguistes roumains sur le problème de la classification des idiomes romans parlés au Sud du Danube. Il discute ensuite les critériums linguistiques et extra-linguistiques proposés par divers spécialistes afin d'établir une limite entre la notion de « langue » et celle de « dialecte ».

Cet examen permet à l'auteur d'aboutir à quelques conclusions. Tout d'abord les critériums linguistiques (génétique et structural) ne constituent qu'un point de départ pour une classification des idiomes en langues et dialectes (une classification de ce genre étant conditionnée par les limites de la parenté génétique et structurale). L'application de ces critériums, sans résoudre le problème, est cependant nécessaire comme une première étape. C'est aux facteurs extra-linguistiques (causes d'ordre historique, social, politique et culturel) que revient le rôle déterminant, dans la mesure où ils ne s'opposent pas aux critériums génétique et structural. Les facteurs extra-linguistiques, auxquels il faut ajouter l'interprétation des faits de langue par le sujet parlant (le critérium de l'intelligibilité mutuelle), déterminent, au fond, ce qu'on appelle « la conscience » d'appartenir à une certaine communauté linguistique ; son rôle est particulièrement important dans la période de constitution des nations.

On doit encore tenir compte, pour la solution du problème, des catégories « dialecte convergent » et « dialecte divergent ». Les idiomes romans parlés au Sud du Danube sont un exemple de dialectes divergents. Etant donné tout un complexe de circonstances, ils n'ont pas réussi à former des langues indépendantes, capables de répondre à toutes les nécessités intellectuelles de la vie moderne ; au contraire, ils sont en voie de disparition sous la pression des langues étrangères environnantes. Seul l'aroumain avait commencé à évoluer vers une langue indépendante ; cependant à cause des circonstances historiques et de la volonté des sujets parlants d'appartenir à la communauté linguistique roumaine, il n'a pas pu devenir une langue romane indépendante.

La délimitation des notions « langue » et « dialecte » est donc un problème des plus délicats. Pour le résoudre, le linguiste doit tenir compte de toute la complexité des faits (linguistiques et extra-linguistiques) ; il doit examiner la manière dont les facteurs extra-linguistiques se manifestent concrètement à travers les époques, et préciser, pour chaque idiome, les facteurs déterminants et le sens dans lequel ils agissent sur cet idiome. Seul un tel examen, correspondant aux exigences d'une méthode rigoureuse mais souple, pourrait donner une réponse satisfaisante au problème qui nous préoccupe ici.

OBSERVAŢII ASUPRA ENTROPIEI LIMBII ROMÎNE

DE

ED. NICOLAU, C. SALA şi AL. ROCERIC

1. Obiectul acestui studiu este de a prezenta rezultatele unor cercetări statistice privind limba romînă. Scopul final urmărit este acela de a calcula entropia limbii romîne. Textele investigate sînt luate din : Eminescu Arghezi, culegeri de folclor clasic şi contemporan, colecţii de ziare, culegeri de texte vorbite transcrise fonetic. În toate cazurile s-a determinat frecvenţa literelor şi, plecînd de aci, s-a determinat entropia de ordinul unu. Pentru Eminescu şi Arghezi s-a determinat şi frecvenţa apariţiei grupurilor de două litere. De asemenea, pentru textele de ziar, s-a calculat entropia ţinîndu-se seama şi de punctuaţie.

Concluziile la care se ajunge sînt în unele cazuri deosebit de semnificative. Astfel, calculîndu-se entropia de ordinul unu pentru ,,Luceafărul'' lui Eminescu ca şi pentru un număr de poezii din Arghezi, se găseşte aceeaşi valoare pentru entropie şi anume valoarea $H_1 = 4{,}209$. Aceasta arată că, cu toată diversitatea stilului şi a vocabularului utilizat de cei doi poeţi, limba lor este identică din punctul de vedere al teoriei informaţiei, adică ambii poeţi dau aceeaşi cantitate medie de informaţie pe literă.

Evident, cea mai mică cantitate de informaţie se obţine la textele de ziar ($H_1 = 4{,}11$), însă nici această valoare nu diferă mult de valoarea indicată anterior. Aceste rezultate dovedesc posibilitatea acestui instrument statistic de a deduce numere care să caracterizeze o limbă, indiferent de sursa textelor respective. Se arată implicit unitatea limbii romîne, care are aceeaşi structură statistică — deci aceeaşi entropie —, indiferent de sursa de text utilizată.

Lucrarea este formată din mai multe părţi. În prima parte se arată bazele teoretice ale studiilor statistice întreprinse. În a doua parte se prezintă rezultatele obţinute prin studiile statistice efectuate asupra unui număr de texte. În partea a treia se dau rezultatele unor experienţe de predicţie efectuate de autori.

2. Preocupările statistice în lingvistică sînt vechi. În fond, chiar ideile lui B. P. Hasdeu privind circulaţia cuvintelor reprezintă formularea

intuitivă a unor fapte statistice privind circulația cuvintelor. Se cunosc de asemenea dinainte unele studii consacrate statisticii literelor, a digramelor și trigramelor [1], ca și a frecvenței cuvintelor [2] în diverse limbi. Aceste studii însă nu permit obținerea unor criterii cantitative de apreciere globală a unei limbi. Acest pas hotărîtor a fost făcut de C. Shannon, care a creat teoria informației [3]. Ideile principale, ca și dezvoltările acestei teorii se pot urmări în lucrări de specialitate [4], [5]. Pentru o mai bună înțelegere a prezentului studiu, vom reaminti unele noțiuni fundamentale [6], [7], [8].

Comunicațiile se fac prin simboluri care, în cazul limbii scrise, sînt litere, iar în cazul limbii vorbite sînt foneme. Aceste simboluri sînt emise de o *sursă*. Deoarece vorbirea este o operație continuă, în sensul că fluxul de aer este modulat în mod continuu în procesul de vorbire, iar scrierea este o operație discontinuă, literele putînd fi considerate izolate unele de altele — așa cum se procedează de exemplu în poligrafie—, rezultă de aci că există două tipuri de surse de simboluri : unele *continue* — care produc în mod continuu semnale — și altele *discontinue* —, care produc simboluri *discrete*.

Faptul fundamental care stă la baza teoriei comunicațiilor este că orice mesaj, adică orice succesiune de simboluri produsă de orice sursă, este un mesaj ales dintr-o mulțime de mesaje posibile. Aceste mesaje posibile prezintă amprenta sursei care le-a produs. Astfel, în cazul mesajelor produse de Eminescu, este ușor de a recunoaște amprenta proprie eminesciană. Fiecare își dă seama că această recunoaștere a unui stil se bazează pe anume proprietăți statistice proprii sursei considerate.

Teoria matematică a informației își propune să caracterizeze cantitativ proprietățile statistice ale surselor, dînd un număr care să măsoare imprecizia ce există în producerea simbolurilor. Rămînînd în cadrul surselor de litere, se constată ușor că în general apariția unei anume litere nu este arbitrară, fiind produsă de regulile care acționează în cadrul limbii respective. În anume cazuri, apariția unei litere după alta este obligatorie. Acesta este de exemplu cazul apariției literei *u* după *q* în cazul limbilor : franceză, germană și engleză. Dacă deci într-un text scris în aceste limbi se întîlnește la un moment dat litera *q*, se știe precis că după ea apare litera *u*. Avem deci siguranța apariției — în aceste condiții — a literei *u*. Dar după litera *a* nu se poate spune ce va urma, deci apariția literei următoare ne dă o anume informație. Se spune că informația obținută este cu atît mai mare, cu cît imprecizia în apariția literei următoare este mai mare. Măsura acestei imprecizii depinde desigur, în primul rînd, de bogăția alfabetului respectiv. Cu cît acest alfabet este numeric mai mare cu atît imprecizia este și ea mai mare. Hartley [9] a introdus ca măsură a impreciziei cantitatea de informație H_0, pe care ne-o dă apariția unui simbol dintr-o mulțime de N simboluri posibile și la fel de probabile. Prin definiție

$$H_0 = -\log_2 N.$$

Astfel, pentru limba romînă, în cazul în care se neglijează punctuația, dar se ține seamă de spațiul dintre cuvinte — care poate

fi considerat ca o nouă literă —, lungimea alfabetului este N = 27 şi atunci

$$H_0 = 4{,}754\,9$$

Dacă se consideră numai cele 26 de litere, neglijînd spaţiile şi punctuaţia, atunci cantitatea de informaţie obţinută pe literă va fi ceva mai mică, deoarece se face o alegere din mai puţine alternative la fel de probabile. Din tabele se găseşte

$$H_0 = 4{,}700\,4$$

După cum este şi firesc, în general entropia creşte o dată cu numărul de posibilităţi din care se face alegerea. În tabelul I se dau valorile entropiei pentru primele 20 de valori ale lui N.

Tabelul I

Entropia H_0 corespunzînd unei alegeri din N posibilităţi echiprobabile

N	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
H_0	0,0000	1,0000	1,5850	2,0000	2,3219	2,5850	2,8074	3,0000	3,1699	3,3219
N	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
H_0	3,4594	3,5850	3,7004	3,8074	3,9069	4,0000	4,0875	4,1699	4,2479	4,3219

După cum se poate observa, în toate limbile apariţia unei litere într-un text este determinată de diverşi factori. Astfel, apariţia unei litere este determinată de frecvenţa literei respective în textele limbii considerate. În al doilea rînd trebuie să se ţină seamă de faptul că unele litere sînt urmate de preferinţă de anume litere, deci că în fiecare limbă există anume digrame care au o frecvenţă mai mare decît altele. Mergînd pe această cale, se poate vorbi de probabilitatea apariţiei trigramelor şi în general a n-gramelor. Se constată de asemenea uşor că există în fiecare limbă cuvinte mai frecvente — cum ar fi în limba noastră cuvintele : *de, să, a* etc. Se poate vorbi de asemenea de probabilitatea de apariţie a grupurilor de două cuvinte etc. Putem astfel reprezenta o limbă prin anumite date statistice care să se refere la frecvenţa literelor sau a n-gramelor, a cuvintelor sau a grupurilor de cuvinte.

Pentru a ilustra aceste afirmaţii, urmînd exemplul clasic al lui Shannon, vom da unele texte formate pe baza legilor statistice acţionînd în cazul limbii romîne. Se vor obţine astfel o serie de aproximări statistice ale unor texte romîneşti.

Aproximaţia de ordin zero corespunde cazului în care toate cele 27 de litere ale alfabetului sînt considerate echiprobabile. Un astfel de text, realizat pe baza unor tabele de numere întîmplătoare, este :

DSJHLZBICAAZBŢMAAPŞ DĂÎGSŞCŢVAEJFF JĂCŢÎPL YUJFFJRHŞŢR LMOFÎ

Aproximația de ordinul unu ține seama de frecvența cu care apar literele în textele limbii romîne. Un astfel de text este :

NȚI REPIA OIITMETN ĂÎFOADAMI ROSBB RSPMENĂ E NCDRCIEA NĂD FE ANR IA TCSRĂ EALTI IUUE

Aproximația de ordinul doi ține seama de frecvența apariției digramelor. Un text obținut este :

DE DEACĂ T FAN SATE M UNIIGRIRMOTRĂMII ÎNĂ ȘI TĂ CRESECIASTRĂMPUNT

În aproximația de ordinul trei se ține seama de frecvența apariției trigramelor. Textul corespunzător este :

ÎMINELA ȚIZAU GREOLETUGE ENITOPE CAR CATEARRERCAR SE COLUNĂ ÎN PEȘT ȘI.

În mod asemănător se poate trece la tetragrame etc. Dar este poate mai instructiv să se treacă direct la aproximația de prim ordin pentru cuvinte. Se obține :

CÎND TU DINTRE DAR ÎMPRUMUT O CARE PIPĂITUL COPIII POATE SĂ FINANȚE

Un text care să corespundă unei a doua aproximații pentru cuvinte, este

AI SĂ MOARĂ ȘI SÎNT CAZURI DE UNDE ÎL VĂD POATE MAI ÎNTREGI SAU

Aceste texte — incepînd de la aproximația unu mai departe — se pot construi pe baza tabelelor statistice întocmite pentru limba studiată. Dar un procedeu mai simplu constă în a utiliza o carte, în care se aleg la întîmplare literele într-un mod stabilit. În cazul aproximației de ordin unu se pot lua de exemplu prima literă de pe o pagină, a doua de pe a doua și așa mai departe, numărarea literelor făcîndu-se totdeauna din colțul din stînga sus, sau dreapta jos, sau în alt mod, dar mereu după aceeași regulă.

Pentru aproximația de ordinul doi, s-a adoptat același procedeu : s-a notat o literă de pe prima pagină, s-a deschis apoi cartea la altă pagină care s-a citit pînă s-a ajuns la prima literă ; s-a notat ce literă urmează după ea, apoi s-a trecut la altă pagină și s-a urmărit textul pînă ce s-a ajuns la ultima literă notată și s-a notat apoi ce literă urmează după ea ș.a.m.d. Cu acest procedeu s-au elaborat exemplele de texte de mai sus.

Este evident că cu cît se recurge la o aproximație de ordin mai mare cu atît asemănarea cu un text romînesc devine mai mare.

Această demonstrare a faptului că în interiorul unei limbi acționează anumite legi statistice, arată implicit insuficiența evaluării simpliste a informației după Hartley : din moment ce literele nu apar independent unele de altele și în nici un caz nu sînt echiprobabile, este necesar să modificăm definiția dată cantității de informație, astfel încît să se țină seama de aceste legături statistice.

Ca măsură a cantității de informație dată de evenimentele care apar cu anume probabilități p_i, Shannon a introdus noțiunea de *entropie*, definită prin relația

$$H = -\sum_{1}^{N} p_i \log p_i$$

Această definiție, preluată din mecanica statistică, s-a dovedit a fi aplicabilă în numeroase cazuri practice.

În cele ce urmează se va calcula entropia diverselor texte de limbă romînă.

3. Înainte de a calcula entropia unor texte de limbă, se pune problema alegerii unor texte cît mai reprezentative. Pentru expresivitatea și stilul lor remarcabil, s-au ales în primul rînd texte din Eminescu și Arghezi. Din Eminescu s-a calculat separat entropia pentru *Luceafărul* și pentru poeziile de început, din anul 1866. Din Arghezi s-a calculat entropia unui număr de nouă poezii. Probabilitățile de apariție ale acestor litere sînt redate în tabelele II, III și IV.

Pe baza acestor rezultate, s-a trecut la calcularea entropiei, obținîndu-se următoarele rezultate :

Eminescu, 1866	$H_1 = 4{,}187$
Eminescu, *Luceafărul*	$H_1 = 4{,}209$
Arghezi	$H_1 = 4{,}209$

Rezultatul acesta este deosebit de interesant : deși limba din *Luceafărul* este mult mai evoluată de cît cea utilizată în primele poezii, totuși entropiile au valori foarte apropiate.

Dar mult mai semnificativ ni se pare faptul că entropia calculată pentru *Luceafărul* are exact aceeași valoare ca și entropia calculată pentru un număr de poezii din Arghezi. Considerăm acest fapt ca o demonstrare a valorii noțiunii de entropie, care corespunde unei realități profunde legată de cunoașterea fenomenelor statistice. Astfel, deși în cele trei cazuri la care ne referim, probabilitățile de apariție ale literelor sînt diferite între ele, totuși entropiile sînt foarte apropiate ca valoare. Aceasta dovedește valoarea în sine a entropiei pentru *aprecierea globală* a fenomenelor statistice, în particular a fenomenelor de limbă.

Rezultatele obținute pentru entropie pot fi interpretate, în legătură cu valorile date pentru entropie în tabelul I. Din acest tabel rezultă că valoarea de 4,2 obținută pentru entropie corespunde aproximativ unei alegeri din 19 posibilități echiprobabile. Deci în timp ce entropia de ordin zero corespunde unei alegeri din 26 de posibilități echiprobabile, aproximația de ordinul unu corespunde acum unei restrîngeri a cantității de informație. Ținîndu-se seama numai de legile statistice referitoare la probabilitățile de apariție ale literelor izolate, entropia scade, corespunzător alegerii din numai 19 posibilități. Evident, dacă se va ține seamă și de legăturile ce se referă la probabilitățile de apariție ale digramelor, trigramelor etc., valorile obținute pentru entropie vor fi din ce în ce mai mici. Această problemă a fost în atenția noastră. Ea va fi tratată mai departe.

Pentru a avea un termen de comparaţie a cantităţii de informaţie dată în medie de apariţia unei litere într-un text poetic cult, cu cantitatea de informaţie dată de apariţia unei litere în alt text, s-a studiat un număr de texte poetice de folclor.

Rezultatul acestui studiu a fost surprinzător : entropia calculată este mai mare la textele populare decît la poezia cultă, avînd valoarea

$$H = 4{,}388$$

Acest rezultat se poate explica prin aceea că repartizarea probabilităţii de apariţie a unei litere, în textele considerate, este mai puţin variată decît în textele de poezie cultă : literele *e*, *i*, *a*, *r*, *n* sînt mai puţin frecvente decît în poezia cultă ; litera *u* are aceeaşi probabilitate, iar celelalte litere au o distribuţie ceva mai mare decît în textele culte. Această apariţie mai echiprobabilă a diverselor litere duce desigur la texte mai puţin colorate decît textele culte, la care din frecvenţa mărită a unor litere se obţin tocmai efecte *sonore*. Dar din punctul de vedere al teoriei informaţiei, această distribuire mai uniformă a probabilităţilor de apariţie duce la o incertitudine mai mare în apariţia literelor, deci la o entropie mai mare.

Spre a se avea şi alţi termeni de comparaţie, s-au cercetat şi unele texte de limbă considerate de autori ca fiind cît mai curente, mai puţin îngrijite. Aceste texte se află la antipodul textelor poetice. S-a recurs anume la texte de ziar. S-a utilizat în acest scop un număr de texte dintr-un ziar bucureştean de mare tiraj, anume *Informaţia Bucureştiului*. Modul de lucru a fost următorul : s-au numărat în primul rînd toate literele de pe o pagină a ziarului, s-au determinat apoi probabilităţile şi entropia.

Evident, alegerea textelor de ziar poate fi criticată ca reprezentînd un stil deosebit de stilul literaturii beletristice. Aceste texte sînt mai apropiate de limba vorbită de cît textele literaturii beletristice. S-au cercetat două texte, denumite A şi B. În tabelul II se prezintă probabilităţile de apariţie a literelor în cele două texte, ca şi în textul C, rezultat din reunirea lui A cu B.

Pentru textul C — care are circa 40 000 semne — s-a calculat entropia în mai multe moduri, şi anume : considerînd numai 26 de litere şi neglijînd spaţiile şi punctuaţia ; considerînd 27 de litere, asimilînd toate semnele de punctuaţie cu un spaţiu ; considerînd 42 de litere, ţinîndu-se adică seama de punctuaţie şi considerînd ca semne diferite cele două paranteze (şi), cele două cratime ce izolează o anume idee principală - şi -, ca şi cele două ghilimele „şi".

Rezultatele obţinute sînt următoarele :

considerînd 26 de litere $H_1 = 4{,}114$

considerînd 27 de litere $H_1 = 4{,}119$

considerînd 42 de litere $H_1 = 4{,}345$

Tabelul II

Probabilitatea apariţiei unei litere în unele texte de limbă romînă – exprimată în procente

Litera	Probabilitatea în textul		
	Eminescu		Arghezi
	1866	*Luceafărul*	
a	8,6	8,15	8,6
ă	3,98	4,49	4,66
b	1,24	0,75	1,08
c	4,94	5,28	5,63
d	4,13	4,11	3,3
e	10,9	11,58	10,0
f	1,34	0,95	1,46
g	1,06	1,10	0,92
h	0,25	0,59	0,32
i	10,4	10,8	10,5
î	3,12	2,26	2,46
j	0,16	0,17	0,33
l	5,43	4,0	4,0
m	2,88	3,79	3,38
n	7,48	6,94	6,40
o	4,25	4,16	4,26
p	3,08	2,96	3,13
r	7,73	7,4	6,2
s	3,38	4,06	4,3
ş	1,98	2,19	2,09
t	4,52	5,11	6,83
ţ	1,04	0,91	0,94
u	6,22	6,2	7,1
v	1,01	1,45	1,46
y	0,00	0,05	0,00
z	0,81	0,54	0,63

În concluzie, valoarea entropiei nu este mult afectată de numărul de litere considerat pentru alfabet. Statistic vorbind, entropiile calculate ţinîndu-se seama de punctuaţie diferă foarte puţin de cele calculate fără a se ţine seama de punctuaţie. Aceasta arată că în interiorul textelor există anumite surplusuri, pe care procesul social le-a introdus astfel încît vorbirea să fie cît mai inteligibilă şi mai puţin afectată de perturbaţii : dacă cea mai mică schimbare în text ar duce la completa schimbare a sensului, comunicaţiile ar deveni extrem de dificile, nemaiputînd fi tolerate erorile de scriere, vorbire sau înţelegere. Tocmai spre a preveni această situaţie dificilă, apare un coeficient de siguranţă, care se traduce prin elemente în fond superflue în cazul unei comunicaţii lipsite de perturbaţii.

Există posibilitatea de a se evalua cantitativ această supraabundenţă de simboluri în mesaje. Şi deoarece alfabetul real are Nr simboluri, entropia de ordin zero a acelui alfabet se poate calcula. Se notează această valoare cu H_0.

Fie H_1 entropia calculată pentru text, ţinîndu-se seama de probabilităţile de apariţie ale diverselor litere. Diferenţa (H_1—H_0) raportată la

H_0, dă o valoare a acestei supra-abundenţe de simboluri :

$$R = \frac{H_0 - H_1}{H_0}$$

este deci măsura prisosului de simboluri în text. Această mărime se numeşte şi *redondanţă relativă*.

Se obţine astfel pentru limba lui Eminescu şi Arghezi o redondanţă de 10,6 %, pentru textul de ziar o redondanţă de 12,5%, considerîndu-se numai 26 de litere, şi, în fine, o redondanţă de 20,3 %, ţinîndu-se seama de punctuaţie.

Se ştie că entropia limbii vorbite nu diferă sensibil de entropia limbii scrise, chiar în cazul unor limbi cu scriere nefonetică — cum este de exemplu engleza[1]. Pentru a verifica acest fapt, s-a recurs la următorul procedeu : din texte transcrise fonetic s-a ales un număr de pagini care au fost retranscrise utilizîndu-se numai semnele alfabetului curent, şi s-a calculat entropia corespunzătoare. S-a obţinut valoarea :

$$H_1 = 4{,}157$$

Evident, această valoare este inferioară valorii reale, deoarece mai multe foneme au fost redate printr-o singură literă. Dar experienţa precedentă, în care 16 semne au fost neglijate, arată că această valoare nu poate fi mult diferită de cea reală.

4. Deoarece în interiorul limbii nu acţionează numai legile de distribuţie a frecvenţelor de apariţie a literelor, ci şi alte legi care se întind pe mai multe litere, o valoare corectă a entropiei s-ar putea determina ţinîndu-se seama de probabilităţile ca după o literă să urmeze alta. Pentru aceasta este însă necesar să se dispună de tabele adecvate. Cum pentru limba noastră nu dispunem de astfel de tabele, a fost necesar ca ele să fie elaborate. S-au elaborat tabele pentru limba primelor poezii ale lui Eminescu, pentru *Luceafărul* şi pentru Arghezi. Rezultatele sînt prezentate în tabelele III, IV, V.

Aceste tabele au două intrări : una pe verticală şi una pe orizontală. Astfel de exemplu pentru cunoaşterea probabilităţii ca după *î* să urmeze *n*, se urmăreşte în tabel plecînd de la coloana din extremitatea stîngă la litera *î* şi se merge pe orizontală pe linia respectivă pînă în dreptul coloanei care sus are litera *n*. În locul respectiv din tabel se citeşte probabilitatea ca după litera *î* să urmeze litera *n*.

Este necesar să se facă observaţia că aceste tabele nu dau probabilitatea de apariţie a digramelor. Pentru a afla aceste probabilităţi este necesar să se multiplice fiecare linie din tabelele III, IV şi V cu probabilităţile de apariţie a literei din coloana situată în extremitatea stîngă.

Pentru a se putea efectua în bune condiţii experimentele de predicţie, s-au elaborat şi tabele care arată ordinea descrescătoare a probabi-

---

[1] Comunicare făcută de prof. Roman Jakobson la Casa oamenilor de ştiinţă, în luna noiembrie 1958.

lităţilor ca după o literă să urmeze alta. Rezultatele, corespunzînd tot acestor trei cazuri, sînt redate în tabelele VI, VII şi VIII.

5. Cu ajutorul acestor tabele s-ar putea calcula o mai bună aproximaţie pentru entropia limbii romîne, anume o valoare în care să se ţină seama nu numai de probabilitatea apariţiei literelor, ci şi de probabilitatea apariţiei digramelor. Acest rezultat ar fi însă destul de departe de entropia reală, în care acţionează şi legi referitoare la trigrame şi legi gramaticale care acoperă un număr mai mare de litere. Printr-o operaţie corectă s-ar calcula entropiile ţinîndu-se seama de N-grame, fie aceste entropii H_N. S-ar calcula aceste entropii pentru diverşi N, pînă cînd s-ar constata că H nu mai variază, atunci cînd N creşte. Dar munca respectivă ar fi extrem de mare ca volum.

Din acest motiv, în literatura de specialitate [10] se indică alte procedee pentru calcularea entropiei unei limbi. Anume, entropia reală se determină pe baza unor experienţe de predicţie. Utilizîndu-se cele două procedee clasice, s-au găsit valori apropiate între ele, avînd media

$$H_p = 1{,}3$$

Această entropie corespunde unei alegeri din mai puţin de trei posibilităţi — căci entropia corespunzătoare unei alegeri din trei posibilităţi echiprobabile este $H = 1{,}585$. Deci, în medie, operînd cu texte foarte diverse — tehnice, dramatice, ziaristice —, cel puţin o literă din trei este superfluă. Menţionăm că s-a realizat un experiment cu text elaborat ad-hoc, pentru a contraveni regulilor statistice stabilite anterior. Deşi alegerile s-au efectuat în condiţii cu mult mai grele, valoarea entropiei a fost de numai :

$$H = 2{,}55$$

ceea ce corespunde unei alegeri din şase posibilităţi echiprobabile.

Reamintim că tehnica expeiimentelor de predicţie este diferită după cum se convine a se lucra. În experimentele de tip I, operatorul A urmăreşte textul, iar operatorul B, posedînd tabelele statistice apropiate, caută să prezică liteıa care urmează în text după litera la care s-a ajuns. În caz că din prima încercare nu ghiceşte, A îi dă această literă şi notează acest fapt. În caz contrar, A confirmă acest fapt şi experimentul continuă.

În experimentele de tip II, operatorul A confirmă lui B literele ghicite sau îi comunică faptul că nu a ghicit litera. În acest din urmă caz B continuă ghicitul, pînă cînd reuşeşte. A notează cîte încercări a făcut B pentru a ghici textul întreg.

Se calculează apoi numărul de încercări care au fost necesare lui B pentru a ghici textul întreg — fie N_i acest număr. Dacă lungimea textului este de N litere, atunci raportul N_i/N măsoară numărul mediu de încercări necesare alegerii unei litere din text. Entropia corespunzătoare se calculează cu formula

$$H_p = -\log_2 (N/N_i).$$

Tabe-

Probabilitatea de trecere în primele

	a	ă	b	c	d	e	f	g	h	i	î	j	l
a	2	—	5,4	38,9	17,5	3,9	5,7	9,8	4	66	—	—	116,5
ă	—	—	—	55,1	25,4	—	—	4,2	—	16,9	—	—	38,1
b	67,5	54	—	—	—	121,5	—	—	—	175,5	—	—	122
c	106	86,7	—	—	—	229	—	—	30,8	68	123,2	—	20
d	82,6	23,6	—	—	—	441	—	—	—	71	—	—	—
e	120,8	—	6,2	14	6,2	1,6	3,1	10,9	—	23,2	—	—	51
f	100	50	—	—	—	87,5	—	—	—	200	—	—	300
g	125	78	—	—	—	343	—	—	47,8	125	47,8	—	15,6
h	—	—	—	—	—	266	—	—	—	467	—	—	67
i	36,15	—	8	50,6	3,2	28	—	1,6	—	53,8	—	—	33,6
î	—	—	—	—	5,3	—	—	—	—	31,9	—	—	26,6
j	200	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
l	124	43,2	46,4	40,2	3,1	170	3,1	6,2	—	74,3	62	—	—
m	165	41,2	53	—	—	129	5,9	—	—	176	64,8	—	5,9
n	38,3	58,6	—	43	142	77	9	58,6	—	81,3	6,8	—	—
o	200	—	—	28,1	—	12	20	4	—	20	—	—	36
p	55	71,4	—	—	—	203	—	—	—	159,2	22	—	132
r	51,9	69,2	2,2	8,7	15	222	—	8,7	—	235	36,7	—	4,5
s	50	145	—	55	—	195	15	—	—	15	60	—	10
ș	33,1	16,5	—	—	—	—	—	—	—	455	—	—	—
t	152,5	152,5	—	—	—	234	7,4	—	—	115,4	22,3	—	—
ț	176	176	—	—	—	48,5	—	—	—	535	—	—	—
u	16,2	13,5	19	21,7	—	—	13,5	5,4	—	110,8	—	—	162
v	131	82	—	—	—	230	—	—	—	311	114,5	—	—
z	41,6	166,7	187,5	—	—	208,4	—	—	—	166,4	104	—	—
Iniț.	76,2	—	16,8	127,5	123	14,4	43,3	11,2	1	19,3	49,7	8	46,5

lul III

poezii ale lui EMINESCU – × 1000

m	n	o	p	r	s	ș	t	ț	u	v	z	final
43	45	2	28	169	41	50,5	41	15,6	22	9,8	19,5	245
—	55,1	—	4,2	93,2	33,9	4,2	29,7	4,2	21,2	4,2	12,7	598
—	—	108	—	162	—	—	—	27	121,5	—	—	41
—	—	86,7	—	44,5	—	—	—	—	150,8	—	—	54,8
—	—	102	—	31,5	—	—	—	—	130	—	—	118,3
17	46,5	15,5	7,7	80,5	29,4	9,3	24,7	10,8	15,5	1,6	7,7	497
—	—	—	—	150	—	—	37,5	—	75	—	—	—
—	—	—	—	62	—	—	—	—	109	—	—	47
—	—	67	—	—	—	—	—	—	—	—	—	133
26	181	19,2	15	39,4	31	10	28,8	16,5	15	6,4	5	392
42,5	777	—	—	5,3	10,6	26,6	31,9	—	26,6	—	16	—
—	—	200	—	—	—	—	—	—	600	—	—	—
—	6,2	89,8	—	—	3,1	—	21,6	—	102,2	—	3,1	202
—	5,9	112	47	—	—	—	—	5,9	112	—	—	76,5
—	—	33,8	—	—	15,8	—	117,2	30	51,9	2,3	6,8	227,6
4	36	—	68	336	28	4	28	24,1	24,1	12,1	12,1	103
—	—	38,5	—	110	—	—	110	16,5	71,4	—	—	11
38,9	—	32,4	6,5	—	4,3	—	21,6	6,5	82	—	2,5	151,2
5	—	15	130	—	—	—	140	—	110	—	—	55
—	—	223	—	—	—	—	82,8	—	24,8	—	—	16,5
—	—	70,5	—	66,9	—	—	—	—	96,7	—	—	81,8
—	—	32,3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	32,3
86,5	167,7	2,7	2,7	192	29,7	40,5	35,2	5,4	—	—	2,7	73
—	—	65,5	—	32,8	—	—	—	—	32,8	—	—	—
20,9	—	41,6	—	—	—	—	—	—	41,6	—	—	20,9
48,2	37,8	20	78,6	24,1	83,3	46,5	40,9	4,8	31,3	36,1	12	—

Tabe-

Probabilitatea de trecere in

	a	ă	b	c	d	e	f	g	h	i	î	j	l
a	—	—	1,7	21,5	16,5	3,3	19,8	14,9	—	54,5	—	6,6	64
ă	—	—	9,2	39,6	3,1	—	—	6,1	—	36,6	—	3,1	45,7
b	5,4	108,8	—	—	—	91	—	—	—	145,3	—	—	54,4
c	101	96	—	—	—	218	—	—	75,4	106,5	46,8	—	7,8
d	116	29,8	—	—	—	400	—	—	—	122,4	16,6	—	—
e	155,2	—	1,2	34,3	9,5	2,4	2,4	11,8	—	46,2	—	1,2	52,2
f	185,7	200	—	—	—	128,4	—	—	—	142,8	14,5	—	71,4
g	24	111	—	—	—	210	—	—	24	122,4	97,7	—	37
h	131	—	—	—	—	131	—	—	—	607	—	—	—
i	38	—	—	30,4	5,1	32,9	—	1,3	—	50,7	—	—	20,2
î	—	—	—	—	—	—	—	—	—	54	—	—	30
j	—	77	—	—	—	77	—	—	—	—	—	—	—
l	72	17,2	3,4	27,4	3,4	213	—	13,7	—	55	17,2	—	—
m	134	90,5	25,4	—	—	185	—	—	—	185	79,6	—	—
n	43	17,6	—	41	133	110	—	35,1	—	96	—	—	—
o	181	—	29,3	81,5	35,9	—	3,3	6,5	—	58,7	—	3,3	13,1
p	117	126	—	4,7	—	243	—	—	—	73,5	9,4	—	61
r	62,7	116	11	11	11	227	—	14,8	—	194	16,6	—	—
s	65	209	—	75,3	—	144	20,6	—	—	20,6	13,7	—	—
ş	6,2	—	—	19	—	19	—	—	—	632	—	—	—
t	66	108,5	—	—	2,6	240,5	2,6	—	—	104	29,1	—	—
ţ	106	90,8	—	—	—	150,6	—	—	—	486	—	—	—
u	6,5	2,2	19,9	46,5	6,5	—	6,5	4,4	—	42,1	—	2,2	157
v	85	56,6	—	—	—	236	—	—	—	302	37,7	—	—
z	77	231	—	—	—	51,3	—	—	—	384	—	—	51,3
Iniţ.	44,5	—	9,5	120	112	34,5	26,3	146	4,1	17,6	45	2,9	41,2
y	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

lul IV

poezia *LUCEAFĂRUL* – × **1000**

m	n	o	p	r	s	ș	t	ț	u	v	z	Final	y
34	33	9,9	41,3	192	64	26,4	61	29,7	24,7	—	21,5	260	—
68	30,1	—	9,1	149	30,5	18,3	87,4	33,5	15,2	6,1	—	410	—
—	—	163,6	—	163,6	18,2	—	—	—	54,4	—	—	145,3	—
—	—	62,5	—	20,8	—	—	—	—	213	—	—	52	—
—	—	76,2	—	56,3	—	—	—	—	62,8	—	—	119	—
26,1	52,2	8,3	17,6	63	28,4	23,7	11,8	5,9	24,8	5,9	7,1	409	—
—	—	85,6	—	71,4	—	—	14,5	—	85,6	—	—	—	—
—	—	37	—	146,9	—	—	—	—	97,7	—	—	97,7	—
—	—	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	105
20,2	167	15,2	7,6	19	15,2	17,7	20,2	1,3	20,3	12,7	5,1	499	—
66	796	—	—	—	6	—	36	6	—	—	6	—	—
—	—	461	—	—	—	—	—	—	308	—	—	77	—
—	—	41,2	—	—	—	—	37,7	17,2	217	—	—	265	—
—	25,4	87	36,2	3,6	—	—	7,2	—	58	—	—	83	—
—	—	43	2	—	13,7	—	76,2	29,3	60,6	—	2	298	—
26,1	29,4	—	26,1	231	78,4	10	55,4	10	3,3	3,3	—	114	—
—	—	47	—	168	—	—	75	9,4	47	—	—	18,8	—
24	1,9	18,4	—	—	9,2	—	29,5	—	94	—	1,8	157	—
—	—	37,7	41	—	—	—	120	—	113,2	—	—	140	—
—	—	32	—	—	—	—	236	—	—	—	—	56	—
—	—	97,8	—	111	—	—	—	—	66	—	—	172	—
—	—	—	—	15,0	—	—	—	—	45,6	—	—	106	—
113	155	2,2	24,3	109	31	6,5	31	—	2,2	2,2	4,5	225	—
—	—	170	—	103,8	—	—	—	—	—	—	—	9,43	—
—	25,7	51,3	—	—	—	—	—	—	25,7	77	—	25,7	—
66,5	48,5	32,7	71,4	24	94	57,9	51,3	3,5	23,4	49	—	5,3	—
—	—	—	1000	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Tabe-

Probabilitatea de trecere

	a	ă	b	c	d	e	f	g	h	i	î	j	l
a	—	—	1,294	29,75	9,06	—	7,76	9,06	—	67,25	—	3,88	40,1
ă	4,77	—	9,54	31	21,5	—	—	7,16	—	14,3	—	—	16,7
b	8,24	144,4	—	—	—	51,5	—	—	—	165	10,3	—	20,6
c	173	91,4	—	—	—	143	—	—	29,8	113	67,5	—	15,9
d	78	27,1	—	3,4	—	481,6	—	—	—	152,5	—	—	—
e	103	—	—	35,6	4,4	2,2	2,2	8,9	—	31,3	—	2,2	52,5
f	114,6	168	—	—	—	91,7	—	—	—	229	30,6	—	99,2
g	61	110	—	—	—	183	—	—	24	110	73,2	—	36,6
h	138	34,5	—	—	—	138	—	—	—	449	—	—	—
i	50,3	—	3,16	31,6	7,37	48,4	—	1,06	1,05	64,2	—	2,1	23,1
î	—	—	—	—	—	—	—	—	8,97	35,9	—	—	31,4
j	34,5	—	—	—	34,5	103,4	—	—	—	103,4	—	—	—
l	116,8	36,1	13,90	16,68	16,68	197,5	2,77	—	2,77	33,3	19,46	—	—
m	114,8	82	32,75	—	3,28	111,5	—	—	—	197	105	—	—
n	38,4	54	—	3,66	87	123	8,7	34,9	—	87	—	—	1,74
o	186	—	23,3	69,9	31	—	2,59	10,30	—	77,5	—	—	41,4
p	110	85	—	7,09	—	156	—	—	—	134,8	21,3	—	74,7
r	73	119,8	14,4	12,6	10,8	218	5,4	10,8	—	167	30,6	1,8	7,2
s	88,9	185,2	—	102	—	112	13,05	—	—	13,05	15,66	—	13,05
ș	47,6	15,9	—	15,9	—	21,15	—	—	—	613	—	—	—
t	88	81,5	—	—	—	212	—	—	—	61,9	24,4	—	—
ț	34,5	57,5	—	—	—	149,6	—	—	—	712	11,5	—	—
u	9,3	6,21	1,55	34,1	6,21	—	15,5	7,76	4,66	65,1	—	—	146
v	150,4	135,7	—	—	—	127,8	—	—	—	—	112,8	—	—
z	35,1	158	52,7	—	17,55	175,5	—	52,7	—	368	—	—	—
Iniț.	57,8	—	21,5	136,4	91,5	19,6	47,4	12,72	2,45	17,6	38,2	10,8	38,7

Tabe-

Probabilitatea de trecere

	a	ă	b	c	d	e	f	g	h	i	î	j	l
a	—	—	1,294	29,75	9,06	—	7,76	9,06	—	67,25	—	3,88	40,1
ă	4,77	—	9,54	31	21,5	—	—	7,16	—	14,3	—	—	16,7
b	8,24	144,4	—	—	—	51,5	—	—	—	165	10,3	—	20,6
c	173	91,4	—	—	—	143	—	—	29,8	113	67,5	—	15,9
d	78	27,1	—	3,4	—	481,6	—	—	—	152,5	—	—	—
e	103	—	—	35,6	4,4	2,2	2,2	8,9	—	31,3	—	2,2	52,5
f	114,6	168	—	—	—	91,7	—	—	—	229	30,6	—	99,2
g	61	110	—	—	—	183	—	—	24	110	73,2	—	36,6
h	138	34,5	—	—	—	138	—	—	—	449	—	—	—
i	50,3	—	3,16	31,6	7,37	48,4	—	1,06	1,05	64,2	—	2,1	23,1
î	—	—	—	—	—	—	—	—	8,97	35,9	—	—	31,4
j	34,5	—	—	—	34,5	103,4	—	—	—	103,4	—	—	—
l	116,8	36,1	13,90	16,68	16,68	197,5	2,77	—	2,77	33,3	19,46	—	—
m	114,8	82	32,75	—	3,28	111,5	—	—	—	197	105	—	—
n	38,4	54	—	3,66	87	123	8,7	34,9	—	87	—	—	1,74
o	186	—	23,3	69,9	31	—	2,59	10,30	—	77,5	—	—	41,4
p	110	85	—	7,09	—	156	—	—	—	134,8	21,3	—	74,7
r	73	119,8	14,4	12,6	10,8	218	5,4	10,8	—	167	30,6	1,8	7,2
s	88,9	185,2	—	102	—	112	13,05	—	—	13,05	15,66	—	13,05
ș	47,6	15,9	—	15,9	—	21,15	—	—	—	613	—	—	—
t	88	81,5	—	—	—	212	—	—	—	61,9	24,4	—	—
ț	34,5	57,5	—	—	—	149,6	—	—	—	712	11,5	—	—
u	9,3	6,21	1,55	34,1	6,21	—	15,5	7,76	4,66	65,1	—	—	146
v	150,4	135,7	—	—	—	127,8	—	—	—	—	112,8	—	—
z	35,1	158	52,7	—	17,55	175,5	—	52,7	—	368	—	—	—
Iniț.	57,8	—	21,5	136,4	91,5	19,6	47,4	12,72	2,45	17,6	38,2	10,8	38,7

lul V

n poeziile lui **ARGHEZI** — × 1000

m	n	o	p	r	s	ș	t	ț	u	v	z	Final
55,6	27,2	1,294	31	141	60,8	20,7	129,762	22	58,2	10,35	12,94	261
57,3	40,6	—	28,6	109,8	31	4,77	45,2	16,7	11,93	9,54	11,93	527,66
—	—	175,5	—	144,4	—	—	41,3	—	134	—	10,3	20,6
—	—	57,7	—	35,7	—	—	—	—	229	4	—	40
—	—	57,7	—	23,7	—	—	—	—	108,2	—	—	67,8
13,4	41,4	10	18	64,8	33,5	29,1	23,4	13,3	24,6	8,80	5,40	472
—	—	68,7	—	106,7	—	—	7,65	—	76,5	—	—	7,65
—	—	73,2	—	232	—	—	—	—	48	—	—	48
—	69	69	—	34,5	—	—	—	—	69	—	—	—
17,9	150,5	13,7	12,62	16,85	23,1	5,26	54,2	5,26	21	5,26	3,16	438
17,95	7,40	—	—	53,8	—	4,48	89,7	4,48	13,45	—	—	—
—	—	552	—	—	—	—	—	—	172,5	—	—	—
5,56	11,22	94,5	—	—	2,77	—	47,2	5,56	116,5	—	—	261
—	45,5	68,5	29,5	—	—	—	—	—	75,4	—	—	134
1,74	1,74	43,5	—	—	19,2	5,23	149	8,7	83,7	6,98	12,2	197
31	12,9	—	64,8	149	51,8	18,12	41,4	25,9	15,5	20,7	—	127
—	—	74,7	—	117	7,09	—	78	3,55	124	—	—	7,09
16,2	16,2	40,5	3,6	—	9	3,6	37,5	12,6	107	—	7,2	75,6
7,84	2,61	15,68	60	—	—	—	143,7	—	104,4	—	—	123
—	—	21,15	—	—	—	—	206	—	15,9	—	—	37
1,63	—	63,5	—	89,7	—	—	—	—	98,7	—	—	279,5
—	—	—	—	—	—	—	—	—	23	—	—	11,5
83,9	118	1,55	7,76	93	52,8	6,21	65,1	3,1	—	3,1	7,76	247,4
—	7,52	225	—	45,2	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	17,55	—	—	—	—	—	—	87,8	—	—	35,1
59,2	39,7	29,4	74	16,2	98	58,7	48,4	7,82	22,2	43,5	83	—

Tabelul VI

Ordinea de succesiune a literelor în primele poezii ale lui EMINESCU

a	— r l i ș n m t s c p u z d ț g v b f e h a o
ă	— r c n l s t d u i z g p ș ț v
b	i r e l u o a ă — ț
c	e u î a ă o i — r h l
d	e u — o a i r ă
e	— a r l n s t i m o u c g ț ș z p b d f e v
f	l i r a e u ă t
g	e a i u ă r î h — l
h	i e — l o
i	— n i c r e a l s t m o ț u p ș b v z d g
î	n m i t l ș u z s d r
j	u a o
l	— e a u o i î b ă c t g n d f s z
m	i a e o u — î b p ă f l n ț
n	— d t i e ă g u c a o ț s f î z v
o	r a — p l n c s t ț u f i e v z g m ș
p	e i l r t ă u a o î ț —
r	i e — u ă a m î o t d c g p ț l s b z
s	e a t p u î c — a i f o l m
ș	e o — t a u ă
t	e a ă i u — o r î f
ț	i a ă e o —
u	r n l i m — ș t s c b a ă f g ț o p z
v	i e a î ă o r u
z	e i b ă î a o u m
Iniț.	c d s p a î m l ș f t n v u r o i b e z g j ț h

Tabelul VII

Ordinea de succesiune a literelor în *LUCEAFĂRUL*

a	— r l s t i p n m ț ș u c z f d g o j e b
ă	— r t m l c i ț s n ș u b p z g v d j
b	o r i — ă e a l u s
c	e u i a ă h o — î r l
d	e i — a o u r ă î
e	— a r l n i c s m u ș p t g d o z ț v e f b j
f	ă a i e o u l r î t
g	e r i ă î u — l o a h
h	i a e y o
i	— n i a e c t l m u r ș o s v p d z g ț
î	n m i t l s ț z
j	o u a e —
l	— u e a i o t c ă î ț g b d
m	e i a ă o — î u p b n t r
n	— d e i t u a o c g ț ă s p z
o	r a — c t d b n m p l ș ț g f j u v
p	e r ă a t i o l o u — î ț c
r	e i — ă u a t m o î g b c d s n z
s	ă e — t u c a p o f i î
ș	i t — o c e a
t	e — r ă i o a u î d f
ț	i e a — ă u r
u	— l n m r c i s t p b a d f ș g z ă j o u
v	i e o r a ă î —
z	i ă a v e l o n u —
y	p
Iniț.	c d s p m ș t v n î a l e o f r u i g b z h ț j

Tabelul VIII

Ordinea de succesiune a literelor în poezia lui ARGHEZI

a	—	r	t	i	s	u	m	l	p	c	n	t	ş	z	v	d	g	f	j	o	b			
ă	—	r	m	t	n	c	s	p	d	l	ţ	i	u	z	b	v	g	a	ş					
b	o	i	r	ă	u	a	e	t	l	—	z													
c	u	a	e	i	ă	î	o	—	r	h	v													
d	e	i	u	a	—	o	ă	r	c		l													
e	—	a	r	l	n	e	s	i	ş	u	t	p	m	ţ	o	g	v	z	d	e	f	j		
f	i	ă	a	r	l	e	u	o	î	t	—													
g	r	e	ă	i	î	o	a	u	—	l	h													
h	i	e	a	n	o	u	ă	r																
i	—	n	i	t	a	e	c	l	s	u	m	r	o	p	d	ş	ţ	v	b	z	j	g	h	
î	n	t	r	i	l	m	u	h	ş	t														
j	o	u	e	i	a	d																		
l	—	e	a	u	o	t	ă	i	î	d	c	b	n	m	ţ	h	f	s						
m	i	—	a	e	î	ă	u	o	n	b	p	d												
n	—	t	e	d	i	u	ă	o	a	c	g	s	z	f	ţ	v	ş	l	m	n				
o	a	r	—	i	c	p	s	l	t	m	d	ţ	b	v	ş	u	n	g	f					
p	e	i	u	r	a	ă	t	l	o	î	c	s	—	ţ										
r	e	i	ă	u	—	a	o	t	î	m	n	b	c	ţ	d	g	s	l	z	f	p	ş	j	
s	ă	t	—	e	u	c	a	p	î	o	f	i	l	m	n									
ş	i	t	a	—	e	o	ă	c	u															
t	—	e	u	r	a	ă	o	i	î	l														
ţ	i	e	ă	a	u	î	—																	
u	—	l	n	r	m	i	t	s	c	b	f	a	g	p	z	ă	d	ş	h	ţ	v	o		
v	o	i	a	ă	e	î	r	n																
z	i	e	ă	u	b	g	—	a	d	o														
Iniţ.	c	s	d	p	m	ş	a	t	f	v	n	l	î	o	u	b	e	r	g	i	j	z	ţ	h

În cazul experimentelor de tip I, se cunoaşte numai numărul literelor *date* de operatorul A, ca şi numărul literelor ghicite corect de către operatorul B, fie ele N_A şi N_B. Pentru evaluarea lui N_i, este necesar să se ia o valoare corespunzătoare a indeterminării medii ce apare în text, adică este necesar să se introducă o pondere care să înmulţească o literă dată, spre a se obţine o valoare corespunzătoare încercărilor care ar fi fost în medie necesare pentru ghicirea ei. S-a adoptat valoarea acoperitoare de patru pentru această pondere, deci în cazul experimentelor de tip I :

$$N_i = 4\ N_A + N_B$$
$$N = N_A + N_B$$

6. Studiile efectuate arată că în interiorul limbii romîne acţionează anumite legi statistice care dau atît frecvenţa de apariţie a unei litere, cît şi frecvenţa de apariţie a digramelor.

Pe baza studiilor întreprinse s-a determinat entropia pentru diverse texte de limbă, obţinîndu-se valorile indicate mai jos :

Textul utilizat	Valoarea entropiei
Primele poezii ale lui Eminescu	4,187
Luceafărul	4,209
Poezii de Arghezi	4,209
Texte de ziar considerînd 26 litere	4,114
,, 27 ,,	4,119
,, 42 ,,	4,345
Texte de limbă vorbită	4,157
Poezii populare	4,388

Valorile foarte apropiate obţinute pentru entropie, arată pe de o parte capacitatea acestei mărimi de a da o apreciere globală asupra unei limbi, cît şi unitatea profundă a limbii romîne, cu toată diversitatea de stiluri întîlnite în aceste texte.

Valorile de mai sus dau numai aproximaţia de prim ordin pentru entropie. Experimentele de predicţie realizate indică pentru limba romînă o valoare mult mai scăzută a entropiei, care pentru textele şi condiţiile de lucru întîlnite are valoarea medie

$$H = 1{,}3$$

Acest rezultat este întru totul conform rezultatelor similare obţinute pentru alte limbi şi situaţii.

НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ ПО ПОВОДУ ЭНТРОПИИ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В первой части статьи авторы дают некоторые общие сведения относительно теории информации. Затем они приводят следующие результаты, полученные ими при вычислении энтропии румынского языка:

1. Ранние стихи румынского поэта М. Еминеску (1866) $H_1 = 4{,}187$
2. Поэма „Лучафэрул" того же автора $H_1 = 4{,}209$
3. Избранные стихи румынского поэта Т. Аргези $H_1 = 4{,}209$
4. Стихи народного творчества $H_1 = 4{,}388$
5. Тексты бухарестской прессы, без учета расстояний между словами $H_1 = 4{,}114$
6. То же, с учетом расстояний между словами (27 букв) $H_1 = 4{,}119$
7. То же, с учетом пунктуации (42 буквы) $H_1 = 4{,}345$
8. Тексты, содержащие народную речь (в фонетической транскрипции) $H_1 = 4{,}157$

Во всех случаях (за исключением шестого и седьмого) энтропия рассчитана на 26 букв.

В результате ряда опытов прогнозов, имевших целью установить более точную энтропию румынского языка, было получено среднее значение $H = 1{,}3$. Авторы произвели эти опыты на основе специальных (ими же составленных) таблиц, содержащих частоты употребления румынских букв и диаграмм (то есть сочетаний двух букв, соответствующих одному звуку).

OBSERVATIONS SUR L'ENTROPIE DE LA LANGUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

Après quelques considérations générales sur la Théorie de l'Information, les auteurs présentent les valeurs de l'entropie, calculées par eux pour le roumain. Les résultats obtenus sont les suivants :

1. Poésies d'Eminesco, première période (1866) $H_1 = 4{,}187$
2. Eminesco « Luceafărul » $H_1 = 4{,}209$
3. Choix de poésies d'Arghezi $H_1 = 4{,}209$
4. Folklore poétique $H_1 = 4{,}388$
5. Textes de la presse bucarestoise — sans compter les espaces entre les mots $H_1 = 4{,}114$
6. Textes de la presse bucarestoise — en comptant les espaces entre les mots (27 lettres) $H_1 = 4{,}119$
7. Textes de la presse bucarestoise — en tenant compte de la ponctuation (42 lettres) $H_1 = 4{,}345$
8. Textes populaires en transcription phonétique $H_1 = 4{,}157$

Tous les calculs ont été faits — à l'exception des points 6 et 7 — avec 26 lettres, donc sans tenir compte des espaces ou de la ponctuation.

En effectuant des expériences de prédiction pour déterminer une valeur plus exacte de l'entropie, on a trouvé la valeur moyenne $H = 1{,}3$

Ces expériences ont été faites à l'aide des tableaux donnant la fréquence de l'apparition des lettres et des digrammes, tableaux réalisés ad hoc par les auteurs.

BIBLIOGRAFIE

1. Fletcher Pratt, *Secret and Urgent*, Blue Ribbon Books, 1939.
2. G. Dewey, *Relative Frequency of English Speech Sounds*, Harvard University Press, 1923.
3. C. E. Shannon, *A Mathematical Theory of Communication*, în *Bell Syst. Techn. J.* 27, (1948), p. 379–423, 623–656.
4. M. P. Doluhanov, *Vvedenie v teoriiu peredaci informaţii electriceschim kanalom sviazi*, Sviazizdat, Moscova, 1955.
5. A. A. Harchevici, *Ocerchi obşcei teorii sviazi*, Gostehizdat, Moscova, 1955.
6. I. Constantinescu, S. Condrea, Edm. Nicolau, *Teoria informaţiei* Editura tehnică, Bucureşti, 1958.
7. Edm. Nicolau, *Cibernetica şi lingvistica*, în *Studii şi cercetări de lingvistică*, X (1958), nr. 4, p. 471.
8. A. M. Iaglom, I. M. Iaglom, *Veroiatnost i informaţiia*, Gostehizdat, Moscova, 1957.
9. R. V. L. Harley, *Transmission of Information*, în *Bell Syst. Techn. J.* 7 (1928), p. 535.
10. C. E. Shannon, *Prediction and Entropy in Printed English*, în *Bell Sist. Techn. J.* 30 (1951), p. 50–64.
11. W. Meyer-Eppler, *Zur Anwendung informations-theoretischer Methoden auf sprachliche Probleme*, în *Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft*, 8 (1954), p. 32–40.

NOTE ASUPRA SISTEMULUI DEICTICELOR ROMÎNEȘTI

DE

FL. DIMITRESCU

Rîndurile de față ne-au fost sugerate de unele afirmații, nu totdeauna conforme cu realitatea, din articolul lui H. Frei, *Systèmes de déictiques* („Acta Linguistica" IV, 1944, p. 111—129). În articolul său, care reprezintă o sinteză a problemei sistemelor deicticelor din diferite familii de limbi, H. Frei ia în considerație, în cîteva rînduri, și limba romînă. Din cauza spațiului redus pe care îl acordă limbii noastre, printre alte limbi, dar și din cauza unei informații insuficiente, autorul trece cu vederea o serie de fapte din limba romînă, care ar putea schimba într-o bună măsură imaginea deicticelor romînești. În cele ce urmează ne propunem să desprindem laturile esențiale ale sistemului deicticelor romînești și să aducem unele precizări suplimentare.

Înțelegem aici, împreună cu H. Frei, prin termenul general de d e i c t i c, ansamblul cuvintelor a căror funcție principală este indicarea obiectelor în spațiu [1]: pronumele și adjectivele demonstrative [2], adverbele de loc corespunzătoare acestora și interjecțiile care indică locul. Unele dintre aceste cuvinte sînt alcătuite cu „particule deictice", care ajută la reliefarea mai puternică a sensului demonstrativ, și, de cele mai multe ori, sînt însoțite de „gesturi deictice" [3].

[1] Nu trebuie pierdut din vedere că cele mai multe dintre aceste cuvinte au, în același timp, și funcție anaforică. Vezi J. Kuryłowicz, *Etudes indo-européennes*, 1935, p. 244 ș.u.

[2] În discuția care urmează lăsăm la o parte problema determinativelor cu sens demonstrativ, care ar merita un studiu aparte: „o *astfel* de problemă nu se poate rezolva(=*această* problemă); „*prezenta* scrisoare" (=această scrisoare). Vezi Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique francaise*[2], 1944, p. 235.

[3] B. Cazacu, *Despre valoarea stilistică a adjectivelor demonstrative în romanul „Nicoară Potcoavă"*, în „Limba Romînă", VI (1957), nr. 2, p. 47: „construcția cu adjectivul demonstrativ nu se reduce la o simplă determinare a cuvîntului, ci prin ea se realizează și funcția stilistică de insistență (adjectivul demonstrativ detașează un element al propoziției, îl relevă, opunîndu-l restului comunicării). Totodată, în cazurile cînd demonstrativul se referă la un anumit obiect... : întrebuințarea acestei părți de vorbire are și o funcție evocatoare, contribuind... la obținerea unui efect de natură scenică (adjectivul demonstrativ sugerează mimica gesturilor personajelor).

I. În sistemul pronumelor demonstrative [1] ale limbii romîne literare intră trei elemente principale, dintre care două se referă exclusiv la gradele de îndepărtare și marchează opoziția fundamentală între a p r o a p e și d e p a r t e : pronumele *acesta*, indicatorul apropierii, și pronumele *acela* indicatorul depărtării ; al treilea element, subdiviziune a celui de-al doilea, pronumele *celălalt* [2], are un sens în care ideea de „depărtare'' în spațiu se combină cu alte idei, de exemplu, cu ideea de număr, de cunoscut-necunoscut [3], de interesant-indiferent etc., care uneori predomină asupra primei. Utilizarea acestui pronume presupune împărțirea obiectelor sau ființelor în două grupuri, fie că avem de-a face cu obiecte alcătuite exclusiv din două unități (*un ochi îl închizi dar pe* ***celălalt*** *îl ții deschis*), fie că avem de-a face cu toți cei de față sau cei care pot fi luați în considerație, cu excepția unuia sau mai multora, asupra cărora ne fixăm atenția în mod deosebit (*Pe lîngă ea, toate* ***celelalte*** ...*erau slute*. NEGRUZZI, S. I, 64). Opoziția se stabilește în primul caz între cele două unități egale în mod obiectiv (*doi ochi*), și în al doilea rînd între două grupuri create ad-hoc, dintre care unul constituie elementul cunoscut, care ne interesează (*ea*), și celălalt elementul necunoscut sau numai indiferent (*celelalte*). Prin urmare, sistemul demonstrativelor limbii literare romînești este, după numărul gradelor de depărtare indicate, b i n a r c u o r a m i f i c a ț i e (deci, în aparență, ternar) :

acesta
acela
celălalt

Limba romînă posedă însă, în aspectul ei vorbit, familiar, popular, și alte demonstrative care trebuie luate în considerație pentru alcătuirea sistemului general. În limba vorbită, pronumele *ăsta* și *ăla* alcătuiesc cuplul corespunzător grupului *acesta-acela* din limba literară. În plus, fiecare dintre cele două demonstrative ale limbii vorbite are, în afara variantelor fonetice (notate în paranteză) și termeni derivați (alături de *ăsta* apare *ăstălalt* alături de *ăla*, *ălălalt*). Demonstrativele limbii vorbite se prezintă într-un sistem b i n a r d u b l u r a m i f i c a t (cu aspect de sistem quaternar) :

ăsta
ăstălalt ăstalalt istălalt istalalt
ăla (hăla)
ălălalt alalalt ăllalt

[1] Pentru simplificarea discuției nu dăm aici decît forma de masculin singular a pronumelor demonstrative. Tabelele propuse sînt însă valabile pentru pronumele și adjectivele demonstrative, în totalitatea lor, sub ambele aspecte, feminin și masculin : trebuie precizat totodată că în această notă nu luăm în considerație și sensurile temporale ale cuvintelor discutate.

[2] Numai acestea trei sînt considerate l i t e r a r e în *Gramatica limbii romîne* I, 1914, p. 217.

[3] De altfel ideea de c u n o s c u t și n e c u n o s c u t este implicată și în cazul pronumelor *acesta* și *acela*.

Tabelul general al sistemului pronumelor demonstrative ale limbii romîne îl obținem dacă alăturăm cele două scheme propuse și adăugăm sistemului limbii literare variantele și derivatele sale populare [1]:

acesta	
(a)ist(a)	ăsta
(a)hăsta	
. . . .	. . . .
(a)cestălalt	ăstălalt
cestalalt	ăstalalt
	istălalt
	istalalt
acela	ăla
(cela)	
(a)hăla	hăla
. . . .	. . . .
celălalt (celălant)	ălălalt
celalalt	alalalt
cellalt	ăllalt
celalt	

Din acest tabel rezultă că limba romînă cunoaște un sistem al pronumelor demonstrative cu o structură binară dublu ramificată. În studiul lui H. Frei (p. 123), sistemul limbii noastre era considerat binar simplu; de altfel H. Frei nu descoperă în nici o altă limbă tipul de sistem pe care îl propunem noi pentru limba romînă. Să fie aceasta o particularitate a limbii romîne?

Dacă avem în vedere că în limba romînă utilizarea pronumelor *acesta* și *acela* are un caracter literar rigid, sever, și că în proză sau chiar în poezie au pătruns celelalte forme ale demonstrativului (de ex.: *Ion ăsta era o fire închisă.* AGÎRBICEANU, S. P. 14; *Tare-mi este neamul ăsta drag.* BENIUC, V. 10; *Da el a tras țeava ailaltă.* DUMITRIU, B. F. 27) ne putem da seama, o dată mai mult, că nu există o barieră strictă între limba literară și limba vorbită în general; printr-un fenomen lent de osmoză, o serie de forme populare ale demonstrativelor au pătruns sau vor pătrunde în limba literară.

[1] Neavînd la îndemînă hărțile ALR, desigur că o serie de forme dialectale ne scapă; credem însă că ele pot fi oricînd încorporate în tabelul prezentat și sperăm că nu dăunează decît într-o măsură minimă omogenității lui.

II. Sistemul adverbelor deictice este perfect echivalent cu al pronumelor și adjectivelor demonstrative ; și în acest caz sistemul apare ca binar dublu ramificat :

aici ici aci aicea (a)ici-șa (a)cice(a) . . . . . încoace dincoace
acolo colo acolo-ia acolo-șa . . . . . încolo dincolo dincolea

Alături de acest sistem mai complex există unul binar simplu, reprezentat prin adverbele de loc :

aproape
departe

alături
încolo

care însă nu se opun numai două cîte două, ci și între ele (*departe* apare ca antonim atît al lui *aproape* cît și al lui *alături*, *alături* se opune în mod egal lui *departe* și lui *încolo* etc.). În toate situațiile însă sensul fundamental al fiecărui termen se conservă. Aceasta nu se întîmplă însă cu adverbele deictice fundamentale, *acolo* și *aici*. Deși diferențele semantice dintre ele par ireductibile și deci posibilitățile de înlocuire inexistente, în limba veche (*Si iuo amu sînt doi ari trei adunați în numele mieu, a c i i a sînt eu.* Tetr. 1574, Mat. 18, 2011 ; *Unde frica lui Dumnezeu nu este, a c i i mare foamete este de lucruri bune.* Caz. Govora, 1642. Exemplele sînt extrase din TDRG) și în limba utilizată în unele regiuni ale țării, de exemplu în Oltenia, chiar de persoane cultivate (exemple extrase din scrisori : *Cum o mai duceți pe a i c i?* sau *Pe a i c i, pe la București, plouă?*) adverbul *aici* capătă sensul *acolo* [1]. Ce explicație s-ar putea da acestei permutări semantice? S-ar putea explica, credem, prin lărgirea excesivă a sferei vorbitorului care, astfel, găsește o modalitate de a-și apropia (la început conștient și, apoi, inconștient, probabil) obiectele sau ființele îndepărtate (vezi mai jos).

[1] Cum însă această situație este foarte limitată, nu vedem cum se justifică afirmația cu caracter general din *Gramatica limbii romîne* I, Ed. Academiei R.P.R., 1954, p. 337 : „Circumstanța indicată de adverbele pronominale nu reiese *decît din context*" (sublinierea noastră).

Dimpotrivă, întrebuinţarea lui *acolo* pentru *aici* nu este atestată de dicţionarele limbii romîne, deşi H. Frei pare să nu o cunoască decît pe aceasta (*art. cit.*, p. 118).

De altfel, sfera adverbelor *aici* şi *acolo* este extrem de labilă ; pentru cineva *aici* poate însemna, după împrejurări, locul strict pe care se află casa, cartierul sau oraşul în care locuieşte, ţara în care se găseşte etc. În schimb, *acolo* poate desemna orice în afara sferei lui *aici*. Uneori această relativitate a înţelesurilor celor două adverbe fundamentale ale spaţiului poate da naştere la neînţelegeri ; astfel, vorbind, la Cracovia, cu cineva despre vizita unui străin la Varşovia, am utilizat adv. *aici* : „Am auzit că X vine săptămîna viitoare *aici*". Interlocutorul meu însă m-a întrebat foarte mirat : „Cum, vine la Cracovia? Ştiam că se opreşte numai la Varşovia !". Deosebirea dintre noi era că pe cînd, pentru mine, străină *aici* însemna ţara în care mă aflam, Polonia, pentru partenerul meu, localnic, *aici* avea sensul precis de „oraşul în care locuieşte, Cracovia".

III. Deicticele interjecţionale [1] ale limbii romîne nu cunosc un sistem plurivalent. Cele două interjecţii cu funcţie indicatoare, *iată* şi *iacă* (cu varianta *iaca* şi derivatul *iacătă*, născut din îmbinarea dintre *iacă şi iată*, TDRG) nu se opun în cadrul unui sistem, ci, fiecare, depinzînd de context, poate exprima o dată proximitatea şi altă dată depărtarea după cum reiese din următoarele exemple : *iacă* „aproape" : — *Da fraţi mai ai?* — *Am. I a c a, ţîncu ista de soră.* Sadoveanu, O. VII, 218 ; *iaca* „departe" : *I a c a şi Codul Grumăzeştilor, grija negustorilor şi spaima ciocoilor.* Creangă, P. 119 ; *iată* „aproape" : *I a t ă ce-mi scrie frate-miu.* Creangă, P. 184 ; *iată* „departe" : *I a t ă vine nunta-ntreagă — vornicel e-un greierel.* Eminescu, O. I, 87.

Această polarizare a sensurilor deicticelor interjecţionale infirmă teoria lui H. Frei (*art.cit.*, p. 116),după care nu pot exista deictice cu termen unic.

În încheiere, putem observa că în limba romînă, ca şi în celelalte limbi, se manifestă un paralelism evident între sensurile pronumelor (şi adjectivelor) demonstrative şi ale adverbelor deictice care se caracterizează printr-un s i s t e m b i n a r d u b l u r a m i f i c a t. În ceea ce priveşte interjecţiile deictice, limba romînă avînd un singur termen, are o poziţie aparte în raport cu limbile care posedă un sistem interjecţional complex.

Observaţiile de faţă au încercat să rectifice şi să completeze unele aspecte ale sistemului deicticelor limbii romîne. Ele nu pot micşora însă valabilitatea teoriei generale a lui H. Frei, căruia îi revine meritul de a fi relevat şi de a fi studiat primul, în ansamblul ei, problema [2].

---

[1] F. Brunot, *La pensée et la langue*, Paris, 1922, p. 8, ş.u., numeşte astfel de cuvinte „présentatifs".

[2] Încercări de a studia sistemul deicticelor în alte limbi s-au mai făcut (cf. E. Lommatsch, *Deixtische Elemente in althanjösischen*, în *Hauptfragen der Romanistic, Festschrift für Ph. Aug. Becker,* Heidelberg, 1922, p. 102, şi urm. Se simţea însă necesitatea unui studiu de ansamblu care să ia în discuţie în mod comparativ problema deicticelor. Acesta este principalul merit al lucrării lui H. Frei.

ЗАМЕТКИ О СИСТЕМЕ РУМЫНСКИХ СЛОВ, ОБЛАДАЮЩИХ УКАЗАТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИЕЙ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Исходя из замечаний Х. Фрея относительно указательных слов румынского языка (Acta lingvistica, IV, 1944, стр. 111—129), автор задается целью внести некоторые поправки в его систему на основе ряда новых фактов и толкований.

1. К системе румынских указательных местоимений относятся три основных элемента, два из которых указывают на противопоставление понятий ,,далеко'' и ,,близко'' (*acesta/acela*), третье же обозначает понятие пространственного расстояния и, исходя из него, —понятия ,,знакомое'' — ,,незнакомое'', ,,интересное'' — ,,безразличное'' (*celălalt*). По числу обозначаемых степеней расстояния, указательные местоимения румынского литературного языка образуют *двухклассную* систему с одним разветвлением.

В румынском же разговорном языке, особенно в речи, носящей народно-фамильярную стилистическую окраску, употребляются также указательные местоимения *ăstă*, *ăla* (соответствующие паре *acesta* — *acela*), а наряду с ними и формы *ăstălalt*, *ălălalt*. Указательные местоимения румынского разговорного языка образуют дважды разветвленную двухклассную систему.

Следовательно, румынскому языку присуща *дважды разветвленная двухклассная* система указательных местоимений.

2. Система *наречий* вполне уподобляется системе указательных местоимений и прилагательных : она также *двухклассная и дважды разветвленная.*

3. Указательные междометия румынского языка не образуют системы. Два румынских междометия — *iată* и *iacă*, — обладающие указательной функцией, не противопоставлены друг другу в рамках системы, ибо каждое из них может указывать, в зависимости от контекста, как на близость, так и на расстояние. Свойство указательных междометий переключаться с одного значения на другое, опровергает теорию Х. Фрея (стр. 116), согласно которой не существует указательных слов с общим значением.

Следовательно, в различных значениях румынских указательных местоимений (и прилагательных), с одной стороны, и указательных наречий, с другой стороны, наблюдается явный параллелизм. В румынском языке части речи, обладающие указательной функцией, образуют общую *дважды разветвленную двухклассную систему.*

NOTES SUR LE SYSTÈME DES DÉICTIQUES ROUMAINS

RÉSUMÉ

L'auteur, partant des observations de H. Frei (*Systèmes de déictiques, Acta linguistica*, IV, 1944, pp. 111—129) sur les déictiques roumains, se propose de corriger le système imaginé par ce dernier, à l'aide d'interprétations et de faits nouveaux.

1. Il y a trois éléments principaux dans le système des pronoms démonstratifs du roumain littéraire ; les deux premiers marquent l'opposition fondamentale entre « près » et « loin », *(acesta/acela)* tandis que le troisième a un sens où l'idée d'éloignement est complétée par celle de « connu » — « inconnu », d'« intéressant» — « indifférent» *(celălalt)*. Le nombre des degrés d'éloignement indiqués démontre que le roumain littéraire connaît un système de démonstratifs binaire, avec une seule ramification.

Mais le roumain parlé possède encore, comme termes familiers et populaires, les démonstratifs *ăsta*, *ăla*, correspondant au couple *acesta-acela*, doublés de *ăstălalt* et *ălălalt*. Les démonstratifs de la langue parlée constituent un système binaire doublement ramifié.

Ainsi le roumain possède un système pronominal démonstratif à structure binaire doublement ramifiée.

2. Le système des adverbes est tout à fait identique à celui des pronoms et des adjectifs démonstratifs : un système binaire à deux ramifications.

A côté de ce système plus complexe, il en existe un autre, binaire simple, représenté par les adverbes de lieu.

Les déictiques, interjections du roumain ne constituent pas un système. Les deux interjections à fonction indicative, *iată* et *iacă* peuvent tout aussi bien exprimer, d'après le contexte, la proximité ou la distance. Cette polarisation du sens des déictiques interjections infirme la théorie de H. Frei (p. 116) selon laquelle il n'y aurait pas de déictiques à terme unique.

En conclusion, l'auteur souligne le parallélisme évident entre le sens des pronoms (et des adjectifs) démonstratifs et celui des adverbes déictiques. Le système général des déictiques du roumain est binaire, à double ramification.

DIN PROBLEMELE ISTORIEI DECLINĂRII ROMÎNEȘTI*

DE

SORIN STATI

Starea actuală a sistemului cazual al limbii romîne, ca și aceea din primele texte redactate în romînește, separă net romîna de celelalte limbi romanice. Declinarea cu trei cazuri (la substantivele feminine în -*a*) și cea cu două cazuri (femininele în -*e*, masculinele care au vocativul în -*e*) folosesc — cu excepția vocativului în -*o*- desinențe asemănătoare cu unele desinențe latine. Conservarea în romînește a unui sistem de flexiune sintetică a fost explicată ca rezultat al bilingvismului slavo-romîn [1] : acțiunea legii reducerii flexiunii nominale — lege internă de dezvoltare a limbii latine — a fost frînată de contactul intim cu limbile slave meridionale bogate în flexiune. Deși recunoscute în general ca latine, desinențele romînești au fost mult discutate, deoarece nu se deduc totdeauna din formele latine cu care au fost puse în legătură.

Listă de abrevieri : AGI = „Archivio glottologico italiano", IX (1885); Bourciez, *Eleménts* = Ed. Bourciez, *Eléménts de linguistique romane*, ed. a V-a, Paris, 1956 ; Coteanu, *Decl. rom.* = I. Coteanu, *Despre evoluția declinării romînești*, în „*Analele Universității „C. I. Parhon*" X ; DHLR = O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* ; Grandgent, *Introduzione* = Grandgent, *Introduzione allo studio del latino volgare*, trad. Maccarone, Milano, 1914 ; Meillet, *Hist. l.l.* = A. Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, Paris, 1938 ; Pirson, *G.* = Pirson, *La langue des inscriptions latines de la Gaule*, Bruxelles, 1901 ; Procopovici, *DR* = Al. Procopovici, *Probleme vechi și nouă*, în „*Dacoromania*" II ; Rosetti, *Infl.* = A. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne*, București, 1954 ; Rosetti, *Ist.* I = A. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. I, București, 1938 ; Rohlfs, *H. Gr.* = Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache* ; Șiadbei, *Lat. or.* = I. Șiadbei, *Contribuții la studiul latinei orientale*, II, în *Studii și cercetări lingvistice* IX (1958), nr. 1 ; Șiabdei, *Persistența* = I. Șiadbei, *Persistența cazurilor latine în Romania orientală*, publicat în *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques*, vol. IV, Paris, 1952 ; Tudor, *OR* = D. Tudor, *Oltenia romană*, București, 1957 ; T.C. = Table cerate, în *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. III. Periodice romînești : *BOMI* = „Buletinul comisiunii monumentelor istorice" ; D = „Dacia" ; U = „Ulmetum".

* Versiune romînească a articolului publicat în *Recueil d'études romanes*, publié à l'occasion du IXe Congrès international de linguistique romane à Lisbonne.

[1] Rosetti, *Infl.*, p. 33 ; Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 65-67 ; *Gramatica limbii romîne* I, Editura Academiei R. P. R., București, 1954, p. 114 ; Coteanu, *Decl. rom.*, p. 10.

Ne vom opri în cercetarea de față la trei desinențe romînești : pluralul în *-i* (declinarea a III-a), dativul feminin în *-e* (la declinarea I) și *-i* (la declinarea a III-a). Întrucît explicarea ultimelor două nu poate fi disociată, le vom discuta într-un singur capitol.

1. PLURALUL *-i* LA DECLINAREA A III-A

Lat. n. pl. **parte*, **cane* trebuiau să dea în romînește pl. *parte*, *cîne*. *-i* de la formele existente *părți*, *cîni* a fost explicat în mai multe feluri :

a. rom. *-i* < lat. *-ēs* : *-s* înainte de a amuți a modificat vocala atonă precedentă [1]. De aceea lat. *-as*, *-es* > rom., ital. *-i*. Explicația a fost combătută, pe bună dreptate, pentru considerente de fonetică.

b. rom. *-i* < lat *-ẹs* : se admite tratamentul lat. *ẹ* > rom. *-i* [2], în contradicție cu datele foneticii istorice romîne.

c. rom. *-i* < lat *-īs*, desinență arhaică de acuzativ plural la temele vocalice, atestată accidental și la nominativ plural [3]. Distanța mare în timp care separă acest *-īs* arhaic latin de *-i* din italiană și romînă impune multă rezervă în acceptarea explicației [4]. După ce primul ei susținător principal, d'Ovidio, a respins-o, ideea a fost reluată de Pușcariu.

d. rom *-i* după *-i* de la pluralul declinării a II-a, din nevoia de a diferenția singularul de plural. Este explicația care se bucură azi de cel mai mult credit ; a fost adeseori susținută, atît pentru italiană cît și pentru romînă, de obicei combinată cu explicațiile e, f, g de mai jos [5].

e. În sintagma substantiv-adjectiv, desinența adjectivului a schimbat desinența substantivului [6]. După *multī lupī* s-a spus *multī canī*.

f. Pluralul articolului, alături de cel al adjectivelor și participiilor modifică pe *-e* în *-i*[7] : *illi canes sunt boni* devine *illi cani sunt boni* [8].

g. Pluralul în *-i* este întărit la feminine de dat. sg. *-i*, prin analogie cu sistemul declinării I : fem. g. -dat. sg. = fem. pl. [9].

Obiecția principală care se poate aduce ipotezei că *-i* este analogic cu *-i* de la declinarea a II-a vizează flexiunea femininelor. Necesitatea de a distinge genurile ar fi făcut necesară păstrarea lui *-e* la pl. fem. decl. a III-a

---

[1] W. Meyer-Lübke, *Rom. Gram.* I, § 309.
[2] Al. Procopovici, DR, p. 201.
[3] S. Pușcariu, *Une survivance du latin archaïque dans les langues roumaine et italienne* în *Et. de ling. roum.*, p. 291 și urm. (după d'Ovidio, *Sull 'origine dell unica forma flessionale del nome italiano*, Roma, 1872). Părerea lui Pușcariu e împărtășită și de Ed. Bourciez, *Eléménts*, p. 229.
[4] Cf. în ultimul loc, Șiadbei, *Persistența*, p. 237.
[5] D'Ovidio AGI, p. 89—90 ; Grandgent, *Introduzione*, p. 198 ; DHLR, II, p. 166 ; Rohlfs, *H. Gr.*, I, p. 234.
[6] Rosetti, *Ist.* I, p. 103.
[7] D'Ovidio, AGI, p. 89—90 ; Rohlfs, *H. Gr.* II, p. 49.
[8] Exemplu dat de d'Ovidio, AGI, p. 89.
[9] Al. Procopovici, DR, p. 201.

ca la decl. I[1]. De ce, să spunem, **magne ille parte* > * *magne ille parti*? Ipoteza că femininele au căpătat la pl. *-i* după masculine, pentru că substantivele ambelor genuri erau identice la singular [2] nu convinge. Ar fi fost mai firesc să se creeze o diferențiere la singular, decît să se șteargă orice deosebire de gen. I. Șiadbei crede că masculinele devenite feminine (de tipul **flore*), după ce au căpătat desinența analogică *-i*, au creat în sînul femininelor o categorie cu pl. *-i* ; aceasta a influențat celelalte feminine de la declinarea a III-a și s-a extins și la declinarea I (pl. *porți*, de exemplu) [3], Ipoteza, ingenioasă, nu poate fi ușor acceptată : nu e verosimil ca desinența unui grup mic de cuvinte să se extindă la un număr așa de mare de substantive feminine, cînd această desinență era caracteristică pentru masculine și intra în contradicție cu desinența articolului, a adjectivelor, a participiilor.

Apariția și generalizarea pl. *-i* la decl. a III-a e caracteristică pentru romînă și italiană. Or, tocmai în aceste două idiomuri romanice *-s* (care nu mai era pronunțat din secolul al II-lea î.e.n.) n-a mai fost restaurat, fie pe cale savantă, fie datorită substratului, cum s-a întîmplat în Galia și Spania[4]. Credem că inovației morfologice comune romîno-italiene i se poate da și altă explicație decît cele invocate pînă acum, ținînd seama tocmai de amuțirea lui *-s*.

În limba vorbită, declinarea a III-a latină a avut un genitiv sg. *-ĭ* [*s* atît în perioada republicană, cît și în cea imperială. Nominativul plural avea *-ēs*.

Ipoteza noastră este următoarea : gen. sg. *-ĭ* a putut fi ușor apropiat de gen. sg. *-ī* de la declinarea a II-a, fapt care a dus la generalizarea gen. sg. în *-ī*, identic cu dat. sg. *-ī*. Desigur, un asemenea fenomen e posibil numai în condițiile amuțirii lui *-s*. Noua situație creată găsea un sprijin serios în identitatea gen. dat. de la declinarea I, ca și în faptul că în latina populară dativul capătă preponderență asupra genitivului, iar dativul la declinarea a III-a avea tocmai desinența *-ī*.

Sistemul flexionar latin avea la declinarea I gen. sg. *-e* = n.pl. *-e* la declinarea a II-a gen. sg. *-i* = nom. pl. *-i*, la declinarea a IV-a gen. sg- *-ūs*=n. pl. *-ūs*. Deci genitivul singular era, cu excepția cu totul neglijabilă a declinării a V-a, identic cu nominativul plural. Se poate admite că, sub presiunea sistemului, identitatea a apărut și la declinarea a III-a :

$$\frac{\text{gen. sg.}}{\text{n. pl.}}\ \frac{\text{cani}}{\text{cane}} > \frac{\text{cani,}}{\text{cani}}\ \text{după}\ \frac{\text{lupi}}{\text{lupi}} = \frac{\text{case}}{\text{case}} = \frac{\text{manu [s}}{\text{manu [s}}$$

---

[1] Pușcariu, *art. cit.*, p. 360. Aceeași obiecție, la B. Bianchi, în AGI IX (1885), p. 125.
[2] D'Ovidio, AGI, p. 90.
[3] Șiadbei, *Persistența*, p. 237 ; Id., *Lat. or.*, p. 84.
[4] Persistența lui *-s* în Galia pînă în sec. XII și în Spania pînă în zilele noastre poate fi oare explicată, cum s-a încercat, prin faptul că *-s* n-a dispărut niciodată în aceste regiuni ale Romaniei? Inscripțiile dovedesc cu prisosință amuțirea lui *-s* în întreg imperiul roman.

În inscripțiile din Dacia și din Moesia inferior găsim la declinarea a III-a gen. sg. în *-i* :

Antipatri, 1101 [1], Apulum
Capiti, 1243, Apulum
fideli, 7554, Tomis
matri, 7955, Sarmisegetuza
numini, 989
patri, 1309, Ampelum

Identitatea la care se ajunsese între genitivele și dativele declinării a II-a și a III-a explică, alături de căderea lui *-s*, grafiile următoare :

Liberis, BCMI VIII, p. 41, Troesmis (după a. 170)
Veranis, T. C. 2 (a. 159)
Pilipis (pentru *Philippi*), 1381, Micia

Desinența *-ī* nu e atestată la pluralul declinării a III-a, în inscripțiile de pe teritoriul romînesc, dar *-is*, pronunțat desigur *-i* apare în :

Augustalis, 8628, Napoca -nom. pl.
ciuis, U. II, nr. 16 (a. 163) -nom. pl.
milis, Tudor OR, nr. 48, Drobeta -nom. pl.
superstantis, 12478, Dobrogea (sec. III) -nom. pl.
sortis, T. C. 3 -ac. pl.

Cum crearea noului nom. pl. **-i* la declinarea a III-a a avut loc, conform ipotezei noastre, în condițiile nepronunțării lui *-s*, e de presupus, cel puțin pentru Italia, că vechiul ac. pl., n. pl. *-is* a putut juca un oarecare rol în întărirea lui *-i* introdus sub presiunea sistemului. De asemenea au susținut acest **-i* nou, la masculine, participiile, adjectivele, pronumele, precum și substantivele masculine de declinarea a II-a.

Noua desinență de gen. sg. **-i*, la declinarea a III-a, a avut o situație nestabilă încă de la apariția ei. Asemănarea cu dativul era de natură s-o întărească (prin analogia cu declinările I și a V-a), dar opoziția nom., ac., abl. **parte*, **cane* / gen., dat. **parti*, **cani* intra în contradicție cu legea reducerii flexiunii nominale. Slăbirea genitivului în limba vorbită, în favoarea dativului [2], avea să ducă, încetul cu încetul, la confundarea lui cu dativul și la declinarea a II-a și, deci, la pierderea genitivului *lupi*, *domini*, în favoarea cazului, devenit caz general la singular, **lupu*, **dominu*. Sub acțiunea legii reducerii flexiunii nominale, gen., dat. **parti*, **cani* se confundă cu formele celorlalte cazuri de la singular : nom. *parti* [*s*, *cani*[*s*, abl. *parte*, *cane* > **parte* **cane*, unde *ĭ* se confundase deja cu *e*. Trecerea de la gen., dat. *parti*, *cani* la *parte*, *cane* n-a fost împiedicată de faptul că *-i* era lung [3], după cum rezultă din inscripții :

Spania
Anatelonte, CIL II, 568, -dat. sg.

---

[1] Cifrele trimit la vol. III din CIL.
[2] Grandgent, *Introduzione*, p. 59.
[3] Poate că acest *-ī* > *-ĭ*, tocmai pentru a se apropia formal de alte cazuri de la singular, sub presiunea legii reducerii flexiunii nominale.

luce, CIL II, 676 -dat. sg.
uenante, CIL II, 6338 -dat sg.
şi altele
Galia : *equestre*, *ille*, *incomparabile*, *matre*, *Pedone* (dat. sg. [1]) ; de altfel, în Galia s-au găsit exemple de *-ī* > *-e* chiar la genitivul singular al declinării a II-a (*consile* = *consilii* ş. a.) [2].
Dacia şi Moesia inferior
Iunone, sec. III, 7533, Tomis -dat. sg.
merente şi *pare*, 7553, Tomis -dat. sg.

În inscripţiile creştine din Galia numărul exemplelor care atestă trecerea *-ī* > *-e* este foarte mare, iar în opera lui Grigore din Tours, Max Bonnet a găsit 74 de exemple de acelaşi fel.

Cu toate că, aşa cum am arătat mai sus, *-i* de la declinarea a III-a sg. a trecut la *e* pe întreg teritoriul Romaniei, noul **-i* de la plural s-a menţinut : la masculine acest lucru era firesc, din pricina desinenţei *-i* dela n. pl. decl. a II-a, participii, adjective şi, mai tîrziu, articol. La feminine, substantivele feminine de declinarea a II-a, pînă ce şi-au schimbat genul, au putut sprijini n. pl. **-i* la declinarea a III-a ; dar desinenţa aceasta era în contradicţie cu desinenţa adjectivelor, participiilor, femininelor de decl. a II-a şi, mai tîrziu, a articolului. În Romania orientală, *-i* s-a arătat mai stabil : pl. *lege*, *pace* în limba romînă a secolului al XVI-lea reprezintă un procent infim în raport cu femininele care au menţinut pe *-i*. O dată cu influenţa slavă, identitatea g. sg. = pl. la feminine avea să întărească desinenţa *-i* la plural [3]. În Italia însă, unde n-a intervenit un factor atît de puternic ca influenţa slavă, un număr mare de atestări ale pl. *-e* la feminine, în diverse dialecte, probează nestabilitatea lui *-i* şi neîncetatele reveniri la *-e*, cerut de desinenţa adjectivelor şi participiilor şi, mai ales, a articolului şi a pluralului declinării I. Fluctuaţia între pl. *-e* şi *-i* s-a transmis şi la declinarea I, unde găsim forme ca pl. *le porti*, căruia i se creează un singular *la porte* [4].

2. CAZUL OBLIC SINGULAR LA FEMININE

Originea desinenţelor *-e*, *-i* la cazul oblic al femininelor a fost explicată în mai multe feluri :

a. < lat. *-ae* (= *e*), *-i*, care au rezistat tendinţei — caracteristice pentru latina tîrzie — de confundare a cazului drept cu toate cazurile oblice, probabil ca rezultat al influenţei slave sau al influenţei substratului. Este părerea cea mai des întîlnită în lucrările mai noi (*Istoria limbii*

[1] Pirson, p. 164.
[2] *Ibidem*, p. 37.
[3] În partea a doua a acestui articol, voi încerca să arăt că, datorită bilingvismului slavo-romîn, limba romînă a împrumutat din limbile slave meridionale sistemul, caracteristic pentru feminine, de a avea gen. sg. = nom. pl. Astfel ar fi apărut dat. sg. *-i* la femininele de declinarea a III-a. Crearea acestui sistem în romîneşte a împiedicat substantivele feminine de declinarea a III-a să revină la pluralul mai firesc, în *-e*.
[4] Rohlfs, *H. Gr.* p. 42.

o mîne, de A. Rosetti, *Gramatica limbii romîne* a Academiei R.P.R., *Limba romînă contemporană*, de I. Iordan).

b. Una din aceste desinențe (*-i*) sau amîndouă sînt formate în romînește și numai accidental seamănă cu desinențele latine corespunzătoare. Părerea aceasta, susținută mai ales de Al. Philippide, a fost reluată, pe alte baze, într-un studiu recent al lui I. Șiadbei.

a. De ce s-a păstrat cazul oblic la singular, în schimb dat. pl. *-i[s* n-a lăsat urme? [1]

b. Desinența *-ă* la cazul oblic al femininelor (identic cu desinența cazului drept) s-a păstrat în graiurile romînești sud-dunărene [2].

c. În secolul al XVI-lea și, izolat, în secolul următor, mai apar feminine în *-ă* la cazul oblic[3].

d. Femininele care n-au plural au la singular o singură formă la declinarea nearticulată (*foame*, *linte*, *sete* etc.) [4].

Ne propunem să discutăm în cele ce urmează soliditatea explicării desinențelor de dativ prin latină și să apreciem valoarea argumentelor contra enumerate mai sus, în lumina unei noi cercetări asupra latinei, populare orientale și a situației din romîna veche.

Originea latină a desinențelor de caz oblic fem. *-e*, *-i* își găsește un sprijin serios în asemănarea formală (fonetică) și funcțională dintre desinențele romînești și cele latine corespunzătoare. Totuși foarte mulți cercetători au susținut numai pentru prima desinență continuarea formei latine. Într-adevăr, dacă lat. *uulpī* > rom. *vulpi*, de ce lat. *canī* n-a dat. rom *cîni*? Rom. *vulpi* la dat. sg. ar fi deci nou, refăcut prin simetrie cu declinarea I [5]. Iată deci că asemănarea fonetică și funcțională n-a constituit un argument suficient pentru majoritatea cercetătorilor, în ceea ce privește dativul în *-i*. Trebuie aduse atunci argumente în plus pentru a susține continuitatea unui *-e* latin la dativul declinării I.

Într-adevăr păstrarea dat. *vulpī* se susține chiar dacă dat. *canī* n-a dat în romînește *cîni* : s-ar putea invoca analogia cu masculinele declinării a II-a, care aveau aceeași formă pentru cazul drept și cazul oblic.

Latina balcanică ne arată că, și în această privință, merge împreună cu latina din apusul Europei; surprindem și aici confuzia cazurilor și tendința de creare a unui caz general : în *-a* la declinarea I, în *-u/-o* la declinarea a II-a și în *-e/-i* la declinarea a III-a.

Surprinde în primul rînd numărul relativ mare de substantive feminine în *-a* care au gen., dat. tot *-a*, în inscripțiile din Dacia și Moesia inferior :

Apuleia, 7729, Dorstadt
Anclarenia, 7984, Sarmisegetuza
Domitia, 1267, Alburnum
femina, 1468, Sarmisegetuza

---

1 Șiadbei, *Persistența*, p. 238.
2 *Ibidem*, p. 238–239.
3 Cipariu, *Principia*, p. 131 și la alți cercetători.
4 Șiadbei, *Persistența*, p. 239.
5 Bourciez, *Eléments*, p. 140; Pușcariu, *art. cit.*, p. 364–365, pentru a nu cita decît două nume.

intega (= *integrae* sau *-gre*), 1266, Alburnum
[Lu]cilia, 12541, Szamos-Ujvár (a. 216?)
Matrona, Tudor, MA[1] 2, 52, Dobrogea (sec. III)
Mythra, 7777, Apulum
Nerua, 1004, Apulum (a. 107—117)
patria, 7836, Petroșani
prima, Tudor, OR, 48, Drobeta
regina, 12476, Seimenii Mari
Rufa, 1288, Ampelum
Seueriana, 1019, Apulum
Sufena, Tudor MA[1] 2, 49
restituta, 12558, Apulum
Theagenia, 12490, Ulmetum (sec. IV)

Situația atestată de inscripții nu ajută deci la explicarea continuității dativului în *-e*. Se poate însă susține că această tendință, puternică un timp și în latina orientală, a fost frînată la un moment dat și, la începutul influenței slave, nu ajunsese la capăt. N-ar fi singura tendință ivită în latina tîrzie care, pînă la urmă, să eșueze [2].

Ar trebui să admitem prin urmare că, la începutul perioadei de bilingvism slavo-romîn, unificarea cazurilor la masculine și neutre era încheiată (de vreme ce influența slavă n-a avut ce forme cazuale oblice să susțină — afară de vocativ), în timp ce la feminine procesul de unificare, început în sec. al II-lea e. n., nu se realizase încă [3]. Ce condiții au putut grăbi unificarea masculinelor și neutrelor? La această întrebare se răspunde : dativul în *-o* s-a pierdut foarte repede, fiind confundat cu nom. *-u*, ac. *-u*, abl. *-o*, pe cînd gen., dat. fem. *-e* nu se putea confunda atît de ușor cu *-a* de la celelalte cazuri ale singularului.

La dativul sg. al declinării a III-a, rom. *-i*, ca să fie păstrat din latină, trebuie să continue un lat *-ī*. În Romania occidentală, *-ī* > *ĭ* > *ẹ* cum se vede din dativele *Anatelonte*, *luce*, *uenante* etc. (Spania), *equestre ille*, *incomparabile* etc. (Galia) [4].

Inscripțiile din Dacia și Moesia inferior dovedesc că dativul s-a confundat și aici cu celelalte cazuri, deoarece întîlnim dative în *-e* :

Iunone, sec. III, 7533, Tomis.
merente și *pare*, 7553, Tomis

alături de ablative în *-i* la substantive cu temă consonantică :

saluti, D. III—IV, p. 504, Capidava (a. 161—169)
societati, T. C. 13 (a. 166)

și în *-e* la adjective :

gregale, Dipl. XXXIII (în CIL III)
iuuenale, 6261, Maros Porto

---

[1] *Materiale și cercetători arheologice*, București, 1955—1957.
[2] A. Meillet, *Hist. l. l.* , p. 240.
[3] Coteanu, *Decl. rom.*, p. 11.
[4] Vezi mai sus, p. 66—67.

Dacă, așa cum s-a văzut din aceste exemple, și în latina orientală -ī s-a confundat cu -*e*, urmează că, pentru declinarea a III-a, este exclusă continuitatea lat. -*i*.

Situația din limba romînă a sec. al XVI-lea nu sprijină nici ea teoria menținerii dativului latin :

1. La declinarea I, -*ă* și -*a* la cazul oblic se întîlnesc în următoarele exemple :

nume proprii : *Ancăei*, *Anușcăei*, *Čorăcăi*, *Milcîei*, *Răbecăei*, *ii Sara*, *Sarăei* ;

nume comune : *credință* (de două ori), *drăceascăi*, *juncăi* (de două ori), *neagră*, *strămoașăei*, *țarăei* [1] la care trebuie adăugat *i băneasă* [2], atestat în Moldova, în secolul al XVII-lea.

La declinarea a III-a, -*e* la cazul oblic sg. se întîlnește în :

legeei, *judecatei*, *mareei*, *mănăstireei*, *mănăstire*, *rugăciuneei* [3], dar nu toate exemplele din această categorie sînt la fel de probante, deoarece pentru unele întîlnim și nom. pl. -*e* (*lege*, *judecate*). Desigur, un dat. sg. lat. *legī* ar fi trebuit să dea *legi*, articulat *legiei*, dar se poate presupune o influență a pluralului asupra singularului sau a femininelor de declinarea I, care a schimbat dativul *legi* în *lege*.

Formele de gen.-dat. *credințăei*, *rugăciuneei* sînt desigur rămășițe ale unui stadiu mai vechi. Nu poate fi trecută cu vederea coincidența dintre acest „stadiu mai vechi" și latina populară. Rezultă din această comparație că legea reducerii flexiunii nominale a acționat și asupra femininelor și că gen. sau dat. de tipul *femina*, *Matrona* etc. nu sînt reflexul unei tendințe ulterior frînate, ci, dimpotrivă, al unei tendințe care a mers pînă la capăt. Dacă flexiunea sintetică latină, după o perioadă de dezechilibru, ar fi biruit, n-am putea găsi — tot în minoritate — exemple de caz oblic identic cu cazul drept cu o mie patru sute de ani mai tîrziu. În sec. II—III e. n., gen.-dat. latin *femina* era elementul nou, de aceea se găsea în minoritate ; în secolul al XVI-lea și al XVII-lea gen.-dat. *credință* e în minoritate fiindcă e un arhaism. Concluzia logică este că, între secolele II și XVI a existat o perioadă cînd gen.-dat. sg. = pluralul reprezenta situația generală, sistemul.

În secolul al XVI-lea e încă bine reprezentată flexiunea analitică (cu prepoziții), deși e clar că acest sistem e în regres. Existența ei nu se explică însă decît presupunînd o perioadă în care n-a existat flexiune desinențială și coincide cu stadiul la care a ajuns declinarea latină în momentul formării limbilor romanice. Perioada în care flexiunea analitică avea caracter de sistem nu poate fi prea îndepărtată în timp de secolul al XVI-lea.

---

[1] Vezi aceste exemple în Cipariu, *Principia*, p. 131 ; DHLR II, p. 149, E. Bacmeister, *Die Kasusbildung des Singular im Rumänischen*, în *Weigand Jb*. 1897 ; A. Rosetti, *Limba romînă în sec. al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956, p. 134—137.

[2] Șiadbei, *Persistența*, p. 235.

[3] Vezi aceste exemple în lucrările citate la nota 1 supra.

Situaţia romînei în secolul al XVI-lea, comparată cu cea din latina vulgară, duce la următoarele concluzii :

1. Între secolul al III-lea şi secolul al XVI-lea a existat o perioadă cînd flexiunea desinenţială dispăruse, fiind înlocuită prin declinarea cu prepoziţii. Unui n. ac. *capra*, *parte* i se opunea un gen., dat. **capra *parte*. Oricît ar părea de surprinzător, desinenţele romîneşti *-e*, *-i* la cazul oblic al femininelor seamănă numai accidental cu formele latine corespunzătoare.

2. Persistenţa gen., dat. *-ă* şi a cazurilor exprimate analitic pînă în secolul al XVI-lea, cînd ele reprezintă factorul vechi, în regres evident situează sfîrşitul perioadei cu flexiune analitică nu prea departe în timp de secolul al XVI-lea.

Faptele din dialectele romîneşti sud-dunărene, nu totdeauna suficient de clare, par să confirme teza pierderii flexiunii desinenţiale şi la feminine, aşa cum s-a arătat de mai multe ori[1].

Excluzînd originea latină, *-e*, *-i* la cazul oblic singular al femininelor au fost explicate pînă acum în mai multe feluri, dintre care două merită să fie menţionate :

a. Genitivul articulat *casă-ei* > *caseei*, prin asimilare regresivă [2]; după *caseei* s-a refăcut *acestei case* (din **acestei casă*). (Dativul *-i* la femininele declinării a III-a e refăcut după declinarea I [3]). Explicaţia nu se poate susţine, din cauză că *ă* nu poate trece la *e* prin asimilare regresivă în limba romînă [4], iar articolul ei există ca un cuvînt autonom, enclitic sau proclitic.

b. După substantive de tipul *vulpe*, care aveau pl. sg. şi deci gen. dat. sg. = pl., s-a refăcut un gen. dat. sg. în *-i*, la substantivele de declinarea a III-a care căpătaseră pl. *-i* (după decl. a II-a), de ex., gen., dat. sg. *pane* > *pani*, după pl. *pani*. Tipul *pane*, care avea acum gen., dat, sg. = pl. *pani* a influenţat la rîndul său tipul *vulpe*, care a căpătat un gen. dat. sg. pl. *vulpi* [5].

Explicaţia aceasta, destul de complicată, este foarte puţin verosimilă. De ce nu s-a schimbat şi nominativul, din *pîne* în *pîni*, pentru că aşa era la *vulpe* (n., gen., dat.)? De ce numai cazul oblic a fost afectat de această analogie?

Explicaţia pe care o propunem în cele ce urmează se bazează pe influenţa slavă. Bilingvismul slavo-romîn a avut o influenţă hotărîtoare asupra dezvoltării limbii romîne abia după secolul al X-lea, deoarece în această perioadă a putut fi împrumutată din limbile slave meridionale corelaţia de timbru a consoanelor dure şi moi [6]. Ni se pare foarte logic ca

---

[1] Cf., în ultimul loc, Şiadbei, *Persistenţa*, p. 238—239.

[2] A. Philippide, *Istoria limbii romîne*, I, p. 130.

[3] *Ibidem*, p. 131.

[4] Rosetti, *Ist.* I, p. 101.

[5] Şiadbei, *Persistenţa*, p. 237.

[6] E. Petrovici, *Influenţa slavă asupra fonemelor limbii romîne*, Bucureşti, 1956; id., *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem*, La Haye, 1957 („Ianua Linguarum", nr. III); id. *Interpénétration d'une phonologie slave et d'une morphologie romane*, în „Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIII-e Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957", Bucureşti, 1957.

și influența morfologică pe care o vom invoca să se fi produs tot în secolele XI—XII, ceea ce explică persistența flexiunii nominale analitice (încă destul de puternice) și a gen.-dat. = nom. la femininele declinării a III-a și I pînă în secolul al XVII-lea (ca arhaism pe cale de dispariție).

Argumentele în sprijinul influenței slave sînt următoarele :

1. În vechea slavă bisericească, substantivele feminine de toate tipurile prezintă următoarea caracteristică : gen. sg. = nom. pl. Aceeași situație exista și la adjective :

gen. sg = n. pl. жены
дѹшѧ
кости
новыѧ

Presupunem că în perioada bilingvismului această particularitate a sistemului slav a fost calchiată în romînește de către slavi.

Acad. E. Petrovici a arătat că unul din efectele bilingvismului slavo-romîn a fost împrumutarea de către limba romînă a unei trăsături caracteristice a sistemului fonologic slav : corelația de timbru a consoanelor. Astfel de împrumuturi sînt posibile și în sistemul morfologic. Pentru a nu cita decît un exemplu analog foarte recent constatat, ne vom referi la graiul unor lipoveni din Moldova, care formează comparativul adjectivelor printr-un procedeu analitic împrumutat din limba romînă [1].

2. Dativul rom. *-e* a putut fi întărit de iatul din limbile slave meridionale : iatul era pronunțat ca un *e* deschis. Bulgara păstrează pînă astăzi, dialectal, dative feminine în *-e* : *máice*, *žéne*, *séstre* [2] etc.

3. La declinarea a III-a, *-i* romînesc a putut fi întărit de dativul vechi slav în *-u̯*, care a apărut în cuvinte împrumutate de felul :

rom.	*jale*	v. sl.	*žalĭ*
	lene		*lenĭ*
	prăpastie		*propastĭ*
	obștie		*obĭštĭ*
	veste		*věstĭ*
	și altele		

De altfel, la substantivele de acest tip, la singular gen. = dat. și această formă = nom. pl. Situația era deci identică cu cea pe care o constatăm în limba romînă, începînd cu secolul al XVI-lea.

Nu credem că această influență slavă ar fi putut avea loc în secolele al VI-lea — al VII-lea, admițînd ipoteza că amestecul limbii daco-romane cu cea slavă ar fi început în secolul al VI-lea și ar fi continuat vreme de cinci secole. În afară de argumentul fonetic — influența slavă asupra foneticii romînești nu poate fi anterioară secolului al XI-lea — se poate invoca și un argument morfologic-sintactic : dacă flexiunea nominală cu

[1] V. Arvinte, *Un caz de bilingvism slavo-romîn*, în „Studii și cercetări lingvistice" IX (1958), nr. 1, p. 56.

[2] St. Mladenov, *Geschichte der bulgarischen Sprache*, Berlin und Leipzig, 1929, p. 227.

prepoziții ar fi dispărut încă din sec. al VII-lea, n-am putea găsi în sec. al XVI-lea—al XVII-lea, adică peste aproape o mie de ani, flexiune analitică în primele texte romînești, și nici arhaisme de felul *a ei noastre credință*, *i băneasă*.

Ipoteza propusă în cercetarea de față :

— nu contrazice tendința latinei populare, manifestată în toată Romania, de a înlocui flexiunea sintetică cu cea analitică și la substantivele feminine de declinarea I și a III-a.

— sprijină teoria după care efectele bilingvismului slavo-romîn trădează o puternică influență slavă după secolul al X-lea.

— explică de ce numai la feminine găsim un gen. dat. identic cu pluralul.

— explică de ce substantivele feminine care n-au plural n-au nici forme de gen.-dat. opuse nominativ-acuzativului prin desinență. Neexistînd pl. **fomi*, **linți*, **seți*, influența sistemului morfologic slav nu putea crea un gen. dat. sg. **fomi*, **linți*, **seți*.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ РУМЫНСКОГО СКЛОНЕНИЯ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

1. Окончание множественного числа имен существительных третьего склонения (*cîini*, *părți*, *vulpi*) не происходит от латинского окончания — *ēs* (*canes*, *partes*, *uolpes*). Автор считает, что румынское и итальянское окончание — *i* существовало еще в народной латыни. Вследствие отпадения конечного *-s* (имевшего место, именно, в Италии и на Востоке), окончания *-is*, присущие в единственном числе родительному падежу имен существительных третьего склонения, перешли в - *ĭ*, - *ī*; а)- *ī* существовало и до тех пор в родительном падеже единственного числа второго склонения; б) оно же являлось окончанием дательного падежа, а слиянию родительного падежа с дательным способствовало преобладание первого над вторым, а также закон упрощения именной флексии. Образование окончания - *ī* в родительном падеже единственного числа явилось причиной образования тождественной формы именительного падежа множественного числа под влиянием морфологической системы латинского языка, в котором существовало равенство родительного падежа единственного числа с именительным падежом множественного числа.

2. Окончания дательного падежа имен женского рода - *e* (в первом склонении) и - *i* (во втором склонении) не может происходить от латинских окончаний —*ae*, - *i*. В латинских надписях Востока наблюдается появление единой формы окончания на - *a*, присущей также родительно-дательному падежу имен существительных первого склонения. С другой

стороны, латинское окончание -ī дательного падежа третьего склонения сократилось в народной латыни (факт, о котором также свидетельствуют надписи). Поэтому румынское окончание -*i* не может происходить от него: латинские существительные *uolpī* > *uolpĭ* (дательный падеж) должны были бы принять в румынском языке форму *vulpe*. Из подобных наблюдений следует, что тенденция к утрате флексии была свойственна, в довольно большой степени, также именам существительным женского рода.

Существование в XVI и XVII веках построений типа *a ei voastre credință* (вместо *credințe*), а также аналитических форм, свидетельствует о том, что флексия румынских существительных женского рода относится к сравнительно недавней эпохе, не являясь, следовательно, продолжением латинской флексии. Автор допускает возможность влияния со стороны славянской морфологической системы, в которой форма родительного падежа единственного числа имен женского рода совпадала с формой именительного падежа множественного числа. Румынские формы родительного падежа единственного числа *case*, *părți* могли иметь образцом формы именительного падежа множественного числа (*case*, *părți*).

QUELQUES PROBLÈMES DE L'HISTOIRE DE LA DÉCLINAISON ROUMAINE

RÉSUMÉ

1. La désinence du pluriel des substantifs de la 3e déclinaison (*cîini*, *părți*, *vulpi*) ne peut provenir du n. lat. -*es* (*canes*, *partes*, *volpes*). L'auteur considère que la désinence -*i* du roumain et de l'italien existait en latin vulgaire. Les gén. sing. -*ĭs* et -*īs* des substantifs de la 3e déclinaison sont devenus -*ĭ*, -*ī*, à la suite de l'amuissement de l'*s* (justement en Italie et en Orient). Les deux désinences se sont unifiées (-*ĭ* > *i*) parce que -*ī* existait aussi au datif et, de plus, la confusion entre le génitif et le datif — caractéristique pour la 1re déclinaison — était favorisée par la loi de la réduction de la flexion nominale et par la prépondérance du datif sur le génitif. La création de la désinence unique -*i* au génitif singulier a provoqué celle d'un nominatif pluriel -*i*, sur le modèle du système morphologique latin où le gén. sing. était identique au nominatif pluriel.

2. Les datifs féminins -*e* (de la 1re déclinaison) et -*i* (de la 3e déclinaison) ne peuvent provenir du lat. -*ae*, -*i*. On constate dans les inscriptions latines d'Orient l'emploi d'une forme unique en -*a* pour le génitif-datif des substantifs de la 1re déclinaison. D'autre part, la désinence -*i* du datif de la 3e déclinaison latine est devenue *ĭ* en latin populaire (les inscriptions le prouvent) ; il est donc impossible que la désinence roumaine -*i* en provienne : dat. lat. *uolpī* > *uolpĭ* devait aboutir au roum. **vulpe*.

On peut conclure que, pour les substantifs féminins aussi, la tendance à perdre la suffixation était assez puissante.

L'existence, au XVIe et au XVIIe siècles, des constructions du type *a ei voastre credință* (au lieu de ***credințe*** et de la flexion analytique prouve que la flexion désinentielle des féminins roumains est de date récente, et non pas héritée du latin. L'auteur considère possible une influence du système morphologique slave, où, au féminin, le génitif singulier est identique au nominatif pluriel. Le nominatif pluriel *case, părți* du roumain aurait été créé d'après le génitif singulier *case, părți*.

CÎTEVA OBSERVAŢII ASUPRA LIMBII LATINE DIN PROVINCIILE DUNĂRENE ALE IMPERIULUI ROMAN

DE

H. MIHĂESCU

Pentru a cunoaşte mai bine originile limbilor romînă şi dalmată precum şi elementele romanice din albaneză şi sîrbo-croată este neapărat necesar să adîncim studiul limbii latine din provinciile Dalmaţia, Noricum, Pannonia superior şi inferior, Moesia superior şi inferior, Tracia şi Dacia. O metodă complementară vrednică de luat în seamă este şi reconstrucţia, adică comparaţia limbilor romînă, dalmată şi albaneză pe de o parte şi cercetarea deosebirilor dintre ele şi limbile romanice apusene pe de altă parte, dar în paginile care urmează vom examina numai izvoarele scrise din primele şase veacuri ale erei noastre, adică inscripţiile şi textele din provinciile amintite mai sus.

Numărul inscripţiilor trece de 18000; peste 7500 în Dalmaţia, între anii 57 înaintea erei noastre şi 612 era noastră; peste 2500 în Noricum, în secolele I—VI; peste 2000 în Pannonia superior, între anii 10—380; peste 1500 în Pannonia inferior, între anii 81—377; peste 1000 în Moesia superior, între anii 33—287; peste 1000 în Moesia inferior, în secolele II—VI şi aproape 2500 în Dacia, între anii 106—268. Ca număr de inscripţii, Dacia vine deci îndată după Dalmaţia. Judecînd după ele şi ţinînd seama de faptul că această provincie s-a aflat sub stăpînirea romană numai aproximativ 165 de ani, putem spune că romanizarea a fost aici destul de intensă.

Alături de inscripţii urmează să fie folosiţi scriitorii din provinciile dunărene, şi anume: 1. *Victorinus din Poetovio*, Pannonia superior (azi Pettau pe Drava, în Steiermark, Austria), mort pe la anul 304, a lăsat comentarii exegetice în care se vede influenţa limbii vorbite şi a bibliei [1].

---

[1] Ediţie critică şi indice de cuvinte: *Victorini episcopi Petavionensis opera* recognovit Iohannes Haussleiter, Viena, Academia de Ştiinţe, 1916 (*Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum*, vol. XLIX).

2. *Palladius din Ratiaria*, Moesia superior (azi Arčar pe Dunăre, între rîurile Timok și Lom, în Iugoslavia), a fost multă vreme episcop și în anul 379 a alcătuit o scriere polemică împotriva lui Ambrosius, într-un stil abstract, doct, plin de elenisme, imitat după operele eclesiastice latinești din occident [1]. 3. *Auxentius*, episcop arian din Durostorum, Moesia inferior, a fost ucenicul lui Wulfila și în anul 383 a scris o scurtă „Epistolă despre credința, viața și moartea lui Wulfila", în care apar în chip neîndoios elemente de limbă vorbită, dar și asemănări cu stilul scriitorilor eclesiastici latini din apus [2]. 4. *Maximinus*, născut în Moesia sau Dacia pe la 359, a compus în anul 383 o „Dissertatio" împotriva lui Ambrosius, cu mijloace stilistice asemănătoare cu cele folosite de Auxentius [3]. 5. *Niceta din Remesiana*, în Dacia mediterranea (azi Bjela Palanka, în Iugoslavia), a trăit cam între anii 366—417 și în anii 398 și 402 a vizitat pe Paulinus din Nola, în Italia. A lăsat cîteva tratate religioase cu caracter didactic și un imn devenit cu vremea celebru. Stilul scrierilor sale este corect, dar nu cu totul livresc, ci cuprinde numeroase fapte din graiul de toate zilele [4]. 6. *Ioannes Maxentius* a trăit în Scythia Minor, poate la Tomis, a devenit călugăr și în anul 520 a făcut o vizită la Roma. Era probabil grec, dar a scris în latinește, într-un stil simplu și clar, și a murit înainte de anul 534. Faptul că știa și scria în limba latină este o probă că se găsea în mijlocul unei populații romanizate [5]. 7. *Marcellinus Comes* s-a născut în Illyricum din părinți săraci care vorbeau latinește. A ajuns cleric în anul 527 și a stat mult timp la Constantinopole. Cronica sa cuprinde evenimente dintre anii 534 și 548 și este scrisă într-o limbă latinească simplă și populară, asemănătoare cu cea din „Peregrinatio Aetheriae" [6]. 8. *Iordanis*, alan sau got de origine, a trăit și a scris în Moesia inferior, poate la Marcianopolis sau Tomis. Lucrările sale scrise în anul 551 ne înfățișează un document lingvistic interesant, cu numeroase fonetisme și forme populare, cu vocabular și construcții sintactice specifice, care sînt fără îndoială o imagine a limbii latine vorbite pe atunci în Moesia inferior [7]. 9. Istoricul grec *Prokopios din Caesarea* a lăsat în operele sale alcătuite între anii 545—560 un bogat material onomastic și toponimic de origine latină din care se pot

[1] Textul în colecția mai veche a lui Angelo Mai de la începutul secolului trecut : *Sermonum Arianorum fragmenta antiquissima*, în *Scriptorum veterum nova collectio*, tom. III, partea a II-a, p 208—239.

[2] F. Kauffmann, *Aus der Schule des Wulfila*: *Auxenti Dorostorensis epistula de fide, vita et obitu Wulfilae im Zusammenhang mit der Dissertatio Maximini contra Ambrosium*, Strassburg 1899 (*Texte und Untersuchungen zur altgermanischen Religionsgeschichte*, Texte I).

[3] Textul în lucrarea citată în nota precedentă.

[4] Niceta of Remesiana, *His life and works* by A. E. Burn, Cambridge, University Press, 1905 ; C. Weymann, *Die Editio princeps des Niceta von Remesiana*, în „Archiv für lateinische Lexikographie" *XIV* (1906), p. 479—507.

[5] Ioannis Maxentii *Libelli*, în *Acta conciliorum oecumenicorum*, ed. Eduard Schwartz, Strassburg, Trübner, 1914, vol. IV, pt. 2, p. 3—44.

[6] Marcellini Comitis *Chronicon*, în *Chronica minora* saec. IV, V, VI, VII, ed. Th. Mommsen, vol. II, p. 37—108, Berlin, Weidmann, 1894.

[7] Iordanis, *Romana et Getica* recensuit Th. Mommsen, Berlin, Weidmann, 1892.

trage concluzii utile cu privire la structura limbii latine din provinciile dunărene în secolul al şaselea [1].

Nu împărtăşesc scepticismul unor cercetători cu privire la valoarea probantă a inscripţiilor. Studiate cu grijă şi în mod comparativ, spre a sprijini unele fapte prin altele, inscripţiile sînt un bun mijloc pentru a cunoaşte procesul de romanizare sau pentru a fixa repartiţia geografică şi cronologia relativă a fenomenelor lingvistice. Ar fi timpul să se studieze cu atenţie răspîndirea exactă a inscripţiilor latineşti şi greceşti din provinciile dunărene spre a vedea gradul de intensitate al romanizării şi limita precisă dintre domeniul lingvistic latinesc şi cel grecesc. Populaţiile autohtone şi-au păstrat cu tenacitate limba şi tradiţiile [2], mai ales în părţile muntoase, iar teritoriile unde a pătruns limba latină au fost relativ puţin întinse : cam 360000 de kilometri pătraţi, cu o populaţie de aproape două milioane, în dreapta Dunării [3]. Cele mai multe inscripţii din Dalmaţia provin din oraşele de pe litoralul Adriaticei, iar majoritatea inscripţiilor din provinciile Pannonia şi Moesia au fost găsite în centrele militare aşezate pe malul drept al Dunării.

Un rol covîrşitor în procesul de romanizare a fost deţinut şi de veterani. În secolele II—III se aflau pe graniţa de la Dunărea de jos 10—12 legiuni, pe cînd în Asia erau 7—10 legiuni, iar la Rin numai 4 legiuni. Din aceste cifre se vede lămurit că la Dunărea de jos imperiul roman avea de înfruntat o rezistenţă mai puternică decît pe Rin şi că în aceste părţi se afla de fapt centrul de greutate al apărării romane. Pe la sfîrşitul secolului al doilea numai în Dacia şi Moesia inferior se găseau peste 60000 de militari. Soldaţii simpli erau în mare parte localnici şi rămîneau în provinciile lor după eliberarea din armată [4].

Între anii 271—275 a avut loc evacuarea treptată a Daciei norddunărene şi s-a organizat în sudul Dunării provincia Dacia Aureliană pe o porţiune din fostele provincii Moesia superior şi Moesia inferior. Sub Diocletianus (284—305) Dalmaţia a fost separată de restul provinciilor dunărene şi alipită la Italia. În anul 379 împăratul Gratianus a desprins din imperiul de apus diocesele Daciei, Macedoniei şi Dalmaţiei de sud (Praevalitana = regiunea oraşului Scodra) şi le-a dat lui Theodosius, aşa că frontiera între cele două imperii se întindea din munţii golfului Cattaro pînă la est de Belgrad. În anii 424 sau 437 provinciile Noricum şi Pannonia au fost cedate imperiului de răsărit şi grupate cu Daciile sud-dunărene,

---

[1] Procopii Caesariensis *Opera omnia* recognovit Iacobus Haury, I—III, Leipzig, Teubner, 1905—1913 ; P. Skok, în „Revue des études balkaniques" III (1937), p. 47—58.

[2] Traca este vorbită în secolul IV în jurul oraşului Adrianopole iar bessa în secolul VI, vezi *Acta sanctorum IX, De sancto Philippo episcopo Heracleensi* ; *Itineraria Hierosolomytana saec.* IV—VIII, ed. P. Geyer, în *Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum*, vol. XXXVIII, Viena, 1898, p. 184.

[3] Iulius Beloch, *Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt*. Leipzig, Duncker, 1886, p. 461—465.

[4] Julius Jung, *Die romanischen Landschaften des römischen Reiches*, Innsbruck, 1881, p. 345 ; Erik Gren, *Kleinasien und der Ostbalkan in der wirtschaftlichen Entwicklung der römischen Kaiserzeit*, Uppsala, Lundequist, 1941, p. 101 ; T. D. Zlatkovskaia, *Мёзия в I—II веках нашей эры*, Moscova, Ed. Academiei de Ştiinţe, 1951, p. 118—121.

cu reşedinţa la Sirmium. Sub Iustinianus (527—565) ele au format arhiepiscopia Iustiniana Prima, împreună cu Dardania, Macedonia şi Praevalitana, cu sediul la Scupi (Skoplje). Dalmaţia (afară de Praevalis) a rămas legată de Italia pînă la începutul secolului al şaptelea şi ultima inscripţie latină din Salonae este din anul 612.

Separarea provinciilor Dacia şi Moesia de Italia n-a însemnat însă o ruptură totală de restul domeniului de limbă latină. În imperiul de răsărit limba latină a continuat să fie folosită ca limbă oficială pînă la începutul secolului al şaptelea [1]. În anul 397 s-a hotărît ca sentinţele judecătoreşti să fie date atît în latineşte cît şi în greceşte [2]. Episcopul got Ulfila, care a trăit pe la mijlocul secolului al patrulea şi a activat fără îndoială şi pe teritoriul ţării noastre, vorbea şi scria în trei limbi : greacă, latină şi gotică [3]. La şcoala superioară din Constantinopole, întemeiată în anul 425, jumătate din profesori predau în limba latină [4]. Pînă în anul 439 orice testament trebuia redactat în latineşte pentru a avea putere legală [5]. Pe timpul stăpînirii lui Attila (433—454), solul împărătesc din Constantinopole Priscus Panites s-a putut înţelege în limba latină pe tot traseul călătoriei sale pînă la curtea lui Attila din cîmpia Tisei, unde se vorbeau limbile hună, gotă şi latină [6]. Pe la anul 545 un sclav din neamul anţilor, din părţile Munteniei sau Moldovei sudice de astăzi, se da drept Chilbudios, strateg din Tracia, şi pe lîngă limba sa maternă cunoştea şi limba latină [7]. Actele celui de-al cincilea conciliu ecumenic din Constantinopole (din anul 553) au fost scrise în latineşte [8], iar în timpul domniei lui Iustinian (527—565) gramaticul Priscianus şi-a compus la Constantinopole dezvoltatul său tratat de gramatică *Institutiones grammaticae* şi Trebonianus a editat renumitele Digesta (530—533), în timp ce castrele militare construite în provinciile dunărene primeau nume romane. Însăşi titulatura împăraţilor a continuat să fie latină pînă în anul 629, cînd a fost înlocuită prin cuvîntul Βασιλεύς [9].

---

[1] C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I, Academia de Ştiinţe, Viena, 1901, p. 18 : „Das Latein war auch im V.—VI. Jahrhundert die dominierende Sprache die Donau entlang". A. Philippide, *Originea romînilor*, I, Iaşi, 1925, p. 2 : „Întreaga organizaţie a statului din imperiul de răsărit purta încă cu totul caracterul roman, în drept şi judecată, în armată şi în instituţiile bisericii. Întîiaşi dată cu începere de la Heraclius (anul 602) iese la iveală caracterul grecesc". H. Zilliacus, *Zum Kampf der Weltsprachen im oströmischen Reich*, Helsinki, 1935 : „Bis in das 7. Jahrhundert wurden Gesetze und Konstitutionen in lateinischer Sprache promulgiert und bei Gerichtsverhandlungen und Grundbucheintragungen war das Lateinische bis weit in das 6. Jahrhundert hinein die offizielle Sprache".

[2] *Judices tam Latina quam Graeca lingua sententias proferre possunt. Codex Iustin.* VII 45, 12, la Zilliacus, *op. cit.*, p. 77.

[3] Auxentius, p. 74 (ed. Kauffmann) : *Graecam et Latinam et Goticam linguam sine intermissione in una et sola ecclesia Cristi praedicavit. . .* ; *qui* (Ulfila) *et ipsis tribus linguis plures tractatus et multas interpretationes. . . post se dereliquid.*

[4] Zilliacus, *op. cit.*, p. 83.

[5] Codex Iustin. V 28, 8 ; VI 23,21, la Zilliacus, *op. cit.*, p. 77.

[6] Priscus Panites, în *Fragmenta historicorum Graecorum*, ed. C. Müller, Paris, 1892, IV, p. 69 ş.u.

[7] Procop., *Bell. Goth.* III, 14.

[8] Ludwig Hahn, *Zum Sprachenkampf im römischen Reich bis auf die Zeit Iustinians*, „Philologus-Supplementband" X (1907), p. 705.

[9] Zilliacus, *op. cit.*, p. 37.

Vrednic de reţinut este şi faptul că în provinciile dunărene creştinismul s-a propagat în formă latină, nu grecească. Numai în Sirmium şi Moesia pot fi citaţi 26 de episcopi cu nume latineşti în secolele IV—VI: Ursacius (335—370) şi Secundianus (370—381) din Singidunum; Gaudentius (pe la 343), Bonosus (pe la 391), Martianus (409—414), Gaianus (pe la 516), Proiectus (pe la 553) în Naissus; Vitalis (pe la 343) în Aquae; Paulinus (pe la 340) şi Palladius (346—381) în Rariaria; Niceta (366—414) şi Diogenianus (pe la 449) în Remesiana; Dacus (pe la 325), Ursicius (pe la 458) şi Catellianus (pe la 535) în Scupi; Calvus (pe la 343) în Castra Martis; Valens (pe la 343) în Oescus; Petronius (pe la 430) şi Secundianus (pe la 449) în Novae; Marcellus (pe la 458) şi Amantius (pe la 518) în Nicopolis ad Istrum; Auxentius (pe la 383) în Dorostorum; Dominus (pe la 367), Saturninus (431—448) şi Valerianus (pe la 458) în Marcianopolis; Valentinianus (550—553) în Scythia (Dobrogea) [1]. Episcopul din Marcianopolis se adresa conciliului din Chalcedon din anul 451 şi împăratului de la Constantinopole în limba latină [2]. Scriitorii eclesiastici de limbă latină din provinciile dunărene au o cultură serioasă şi un stil bogat şi precis, care dovedesc un contact strîns cu literatura eclesiastică din Italia sau din Africa şi Spania. Chiar şi ceva mai spre sud, în Tracia, creştinismul s-a răspîndit în formă latină [3]. De aceea nu trebuie să ne mirăm dacă observăm în izvoarele scrise din provinciile dunărene numeroase asemănări cu faptele lingvistice din inscripţiile şi textele din celelalte regiuni de limbă latină din acele vremuri. Cel puţin la suprafaţă, prin contacte cărturăreşti şi religioase, legăturile au continuat pînă la începutul secolului al şaptelea [4].

În inscripţiile şi textele din provinciile dunărene [5] există un paralelism desăvîrşit între *i* > *é* şi ú > ó: *anemola* = *animula* 14524, Viminacium, Moesia superior; *Antestius* = *Antistius* 1383, 1574, Dacia; *derelecto* = *derelicto* 14306 Salonae, Dalmaţia; *fecolo* = *figulus*, *Bulletin de l'Institut archéologique bulgare* XIX (1955), p. 271, Glaviniţa, Tracia occidentală, sec. IV—VI; *maester* = *magister* 14730, Salonae, *menus* = = *minus*, *Vjesnik za archeologiju i historiju dalmatinsku* LIII (1950—1951), p. 222; *sene* = *sine* 2208, secolul VI, Dalmaţia; *setis* = *sitis* conjunctiv de la *sum* Pârvan, Ulmetum II 5, Bucureşti 1914, Moesia inferior; *ve(de)* = = *videt* CIL III, p. 961, Trogir, Dalmaţia; *alonnus* = *alumnus* 2240, Salonae, Dalmaţia; *avonculo* 8465, Dalmaţia; *denontio* CIL III, p. 961,

---

[1] Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'empire romain*, Paris, Biccard, 1918, p. 598—600.

[2] Zilliacus, *op. cit.*, p. 31.

[3] W. Tomaschek, *Über Brumalia und Rosalia*, în „Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-historische Klasse" vol. LX, p. 398: „Es kann kein Zweifel darüber bestehen, dass ihnen (= tracilor) die katholische Lehre in lateinischer Sprache verkündigt worden war".

[4] A. Philippide, *Originea romînilor*, I, Iaşi, 1925, p. 362, notă: „Eu cred că mult trebuie atribuit influenţei bisericii din punct de vedere al vitalităţii limbii latineşti comune pînă la sfîrşitul secolului VI, căci influenţa pe care putea să i-o dea statul politic roman a fost în tot cursul sec. V şi VI foarte precară.

[5] În citatele următoare prin cifră arabă singură se indică inscripţia respectivă din *Corpus inscriptionum Latinarum*, vol. III.

Trogir, Dalmația ; *forculas* = *furculas* Iordan, *Rom.* 145, Moesia inferior ; *insorge* = *insurget*, *Bull. Inst. arch. bulg.* XIX (1955) 271, Glavinița, Tracia, sec. IV—VI ; *nomero* = *numero*, Bull. de la Soc. arch. bulg. III (1912—1913), p. 13, Razgrad, Moesia inferior ; *secodo* = *secundo* CIL III, Table cerate XXV, anul 160, Dacia. Trecerea lui *í* în *é* și a lui *ú* în *ó* s-a petrecut în secolele II—III și s-a extins pe tot cuprinsul imperiului roman inclusiv provinciile dunărene. Totuși limba romînă cunoaște numai tratamentul integral al lui *í* > *é* (*digitus* > *deget*, *magister* > *maestru*) dar nu și pe acela al lui *ú* > *ó* (*avunculus* > *unchi*, *furca* > *furcă*, *numerus* > > *număr*. Ne-am aștepta deci ca în provinciile dunărene să nu întîlnim prefacerea lui *ú* în *ó*. Cu toate acestea izvoarele scrise din secolele II—VI o atestă destul de copios, ceea ce denotă unitatea domeniului de limbă latină și existența unui contact între răsărit și apus.

Dispariția neutrului în limba latină începe să se vadă lămurit încă din secolul întîi al erei noastre ; dovezile sporesc apoi treptat, iar limbile romanice, în afară de romînă, nu cunosc categoria neutrului [1]. Tendința aceasta este atestată și în provinciile dunărene, cu toate că exemplele de neutru devenite masculine întîlnite în izvoarele scrise din aceste regiuni au lăsat în limba romînă descendenți de genul neutru : *caelus*, romîn *cer* (*ascendit in caelos*, Victorinus, *Patrol. Lat.* V 328, Poetovio, Pannonia superior, secolul III ; *super omnes caelos* Niceta 29, 5, Remesiana, Moesia superior, secolul IV) ; *castellus* = καστέλλος, Procop. *De aedificiis*, passim ; *collegius*, „Revue archéologique", 1944, nr. 119, Pannonia ; *cornus*, romîn *corn* (dextrum cornum, la acc. sg., Iordan., *Get.* 197, Moesia inferior) ; *corpus* (*super hunc corpus* 9508, Salonae, Dalmația) ; *fatus* = *fatum* 1854, 3196, Dalmația ; *Der römische Limes in Oesterreich* XVIII (1927), p. 48, Carnuntum, Moesia superior ; *fatum durus* 7584, Tomis) ; *forus* 10495, Aquincum, Pannonia inferior ; *fretus* Iordanis ; *frontalis* = *frontale* 7960, Dacia ; *funus* (*crudelem funus* 14326, 26, Dacia) ; *iugus*, romîn *jug* (*iugus antefatus*, Iordanis, la F. Werner, *Die Latinität der Getica des Iordanis*, Halle, 1908, p. 27) ; *monument*, romîn *mormînt* (*in hunc monument* 9450, Dalmația ; *in hunc monumentum* 14524, Viminacium, Moesia superior) ; *pelagus* (*is ipse pelagus*, *pelagus sortitus*, Iordanis, la Werner 27) ; *sepulchrus* (*hunc sepulchrum* 2632, 8762, 9527, anul 599, Dalmația) ; *solius* = *solium* (*super quem solium*, Victorinus, 46,13) ; *stagnus*, *vulgus* (*stagnus Morsianus*, *laetus vulgus*, Iordanis, la Werner 27). Fenomenul este răspîndit pe tot cuprinsul imperiului roman și apare ca o manifestare a tendinței de simplificare formală în domeniul morfologiei. Neutrul romînesc are la singular forme identice cu cele masculine, iar la plural cu cele feminine : la singular formele de neutru au fuzionat cu formele masculine, iar la plural cu cele feminine. Astfel la plural întîlnim *ossa* (*ossa exterae* 9450, Salonae, Dalmația), dar și *osse* = *ossae* 10144, Dalmația, iar forma romînă *oase* poate fi explicată prin amîndouă aceste forme.

---

[1] E. Appel, *De neutro genere intereunte in lingua Latina*, Erlangen 1883 ; W. Meyer-Lübke, *Die Schicksale des lateinischen Neutrums im Romanischen*, Halle, 1883 ; E. Löfstedt, *Syntactica*, Lund, 1933, II, p. 15—34 ; Al. Graur, în „Mélanges linguistiques", Paris, 1936, p. 15—34 ; G. Ivănescu, în „Studii și cercetări lingvistice", București, VIII (1957), p. 299—313.

Genitivul singular în *-aes*, *-es* la declinarea întîia apare în toate provinciile dunărene. Unii cercetători văd în el o influenţă a declinării greceşti şi sînt tentaţi să-l considere un fenomen local, circumscris în limitele imediat vecine ale teritoriului de limbă greacească. Dar izvoarele scrise ni-l atestă pe tot cuprinsul imperiului roman, din Dacia şi pînă în Africa, Spania şi Gallia, începînd din secolul întîi al erei noastre.

Dacia : *pro salute Iuliae Beronices coniugis* 14468, Apulum ; *scoles* 7631.

Moesia inferior : *ales* = *alae* Pîrvan, Histria IV, Bucureşti, 1916, p. 676, secolul III ; *Cinenes* 7551, Tomis ; la Procop. *De aedificiis* : *Augustes*, *Zanes* = *Dianae*, *Zernes* — *Tsiernae*, secolul VI.

Moesia superior : *ex testamento Zosimes*, v. Beşevliev, Epigrafski prinosi, Sofia, 1952, nr. 56, secolul II, Ratiaria ; *Sitaes* = *Sitae* 8442, Spomenik LXXI (1931) 106 ; Πέτρες = *Petrae* la Procop. *De aed.* IV, 4, p. 123, 42.

Pannonia : *Atilies Firmes* 4700, *Aurelies Valentines* 3278 ; *Magissaes* 3695 ; *Probes* 10373 ; *Romes* 4136 ; *secundes* 10716, Aquincum ; *Iulies Veramilles* 4082, Poetovio ; *Phoebes*, *Antike Inschriften aus Jugoslavien* bearb. v. Hoffiler-Saria, Zagreb, 1938, I, p. 405, Poetovio ; *Secuondines* 4052, Poetovio).

Noricum : *Sabinaes* 6061, Noreia.

Dalmaţia : *nemoriaes* 9555, *memoriens* = *memoriaes* 2225 ; (*R*)*eguliaes* 9588 ; *Octaviae Secundaes* 14946 ; *legionis secundes* 8489 = 12799 ; *Traianes cohortis* 6611 ; *Valeriaes* 2583 ; *Vibunniaes Matrones* 14354, p. 16.

Italia : *Africaes* CIL V 1039, Aquileia ; *Aquiliaes* CIL I 1025 ; *Auruncei-ses Magnaes* CIL VI 4530, Roma ; *aviaes* CIL VI 18086, Roma ; *Avoniaes* Jeanneret, *La langue des tablettes d'exécration latines*, Neuchâtel, 1918, p. 68, secolul I ; *Bellones*, în Dessau, *Inscriptiones Latinae selectae*, Berlin, 1892—1916, nr. 4180 ; *Cerviaes Psyches* CIL IX 3103 ; *domnes*, în Diehl, *Inscriptiones christianae veteres*, Berlin, 1925—1931, nr. 2115, 2123, Roma, anul 401 ; *Graniaes Primigeniaes* CIL X 2487 ; *Modiaes . . . Veneriaes* CIL XIV 1370, Ostia ; *Nicones*, în Audollent, *Defixionum tabellae*, Paris, 1904, p. 135 a 1 ; *Octaviaes* CIL IX, p. 156.

Sardinia : *villaes* CIL X 7947.

Africa : *alaes* CIL VIII 6707 ; *Helenaes* CIL VIII 9347 ; *Plotiaes*, la Audollent, *Def. tab.* 134 a 5.

Spania : *Valentines* CIL II 4379.

Gallia : *legionis secundes* CIL XII 1356, secolul III.

Răspîndirea pe un spaţiu atît de întins este un indiciu că avem a face mai curînd cu un fenomen intern al limbii latine adică cu o analogie a terminaţiei *-is* (pronunţată şi *-es*) de la genitivul singular al declinării a treia, aşa cum crede P. Skok [1], decît cu o influenţă grecească. Şi în această privinţă provinciile dunărene au mers împreună cu restul teritoriului de limbă latină.

---

[1] P. Skok, în „Zeitschrift für romanische Philologie", LIV (1934), p. 442.

Forma de nominativ plural în *-as*, în loc de *-ae* la declinarea întîia apare încă la Plaut și se găsește atestată pe tot cuprinsul imperiului roman. Unii cercetători tratează acest fenomen la sintaxă, însă în realitate este vorba de un fapt din domeniul morfologiei. Ne-am aștepta să-l întîlnim mai des în Gallia sau în Spania, unde *-s* final s-a păstrat în limbile romanice, decît în Italia sau în provinciile dunărene, unde limbile italiană și romînă au nominativul plural în *-e* la substantivele feminine. Totuși forma de plural în *-as* ca subiect este foarte frecventă atît în Italia cît și în provinciile dunărene. Ea s-a răspîndit datorită analogiei cu substantivele de tipul *matres*, *fructus*, *res* la care nominativul plural era la fel cu acuzativul. La aceasta a contribuit poate și confuzia lui *-ae* (pronunțat *-e*) cu *-i* de la substantivele masculine, deoarece în limba vorbită *e* neaccentuat era labil și alterna cu *i* neaccentuat [1]. Răspîndirea formei de nominativ în *as* din Pontul Euxin și pînă în Spania și Galia în primele șase secole ale erei noastre este o mărturie a unității de limbă și a legăturilor strînse dintre răsărit și apus. Înfățișăm mai jos faptele din provinciile dunărene alături de cîteva exemple caracteristice din provinciile apusene.

Constantinopole : *ibi sunt fabricatas numero XXIV ecclesias* Teodos. *De situ terrae sanctae* 6 (ed. Geyer, în „Corpus scriptorum ecclesiasticorum Latinorum, vol. XXXIX, Viena, 1898), anul 530 ; *huic tantummodo ipsas portas aperiuntur, ham semper clausae sunt* Theodos. 11 ; *per acto dies ibi missas celebrantur*, Theodos. 12.

Macedonia : *ut m(ensis) I(unii) decimo Kallendas parententur. Bulletin de correspondance hellénique* LIX (1930) 376, Philippi.

Moesia inferior : *Manilla ann(is) VIII, Matrona ann(is) II filias, quib(us) Va(leria) Eliodora . . . c(uravit)* 12501, Tomis ; *Valeria et Sabina filias eius*, în «Materiale și cercetări arheologice», București, II (1956), p. 618, Tomis, secolele II—III ; *Augustas vindicas per Noricum Moesiamque dispositae* Iordanis, *Rom.*, p. 217 ; *quomodo vero Getae Gepidasque sint parentes* Iordanis, *Get.*, p. 94 ; la Procop. *De aedificiis* : Αὐγούστας IV 11, 20 ; Βαστέρνας IV, 7 ; Κρίσπας IV 6 ; Λαπιδαρίας IV 4, 36 ; Νόβας = *Novas* = *Novae* IV 6, 1 ; IV, 7 ; IV 11, 20 ; Τρασμαρίσκας IV 7,7.

Moesia superior : nume de localități la Procop. *De aedificiis* : Βικτωρίας IV 4, 3 ; Δάλματας IV 4 ; Σεπτεκάσας = *Septem casas* IV 4 ; Στραμεντίας IV 4 ; Στρούας IV 4 ; Τζερτζενούτζας IV 4 ; Τουγουρίας IV 4.

Pannonia : *fecerunt collegas* 4222 ; *hic quescunt duas matres, duas filias* ; *numero tres facunt et advenas II parvolas* 3551, Aquincum ; *Prisca et Probilla filias et eredes posuerunt* 13 374 Aquincum : *ecce septem cornua . . . septem tubas* Victorin, *Patrol. Lat.* V 312, Poetovio, secolul III.

Dalmația : *Iulia et Irena filias patri pientistimo* Sticotti, *Die römische Stadt Doclea in Montenegro*, Viena, 1913, p. 177, nr. 48 ; *liberti*

---

[1] K. Meister, în „Indogermanische Forschungen" XXVI (1909), p. 85—89 ; A. Hehl, *Die Formen der lateinischen ersten Deklination in den Inschriften.* Diss. Tübingen 1912 ; A. Philippide, *Originea romînilor*, I, Iași, 1925, p. 488—489 ; F. Altheim, *Die Anfänge des Vulgärlateins*, în „Glotta" XX (1930), p. 153—171 ; V. Pisani, *Accusativo per nominativo nel latino volgare*, în „Archivio glottologico italiano" XXV (1931—1932) p. 138—141 ; E. Löfstedt, *Syntactica*, Lund, 1933, II, p. 329 — 335 ; D. Norberg, *Beiträge zur spätlateinischen Syntax*, Uppsala, 1944, p. 27—32.

libertasque ponantur 2386; *Val(eria) Felicula et Tarconia Prima filias parent(ibus) pient(issimis)* 6551; *ad termas Licin(i)anas qas fiun Esirmi* 10107.

Italia: *quot Laetitias insperatas modo mihi inrepsere in sinum*, Pomponius 141 (la Ribbeck, *Comic. Rom. Fragm.* 141, anul 100 înaintea erei noastre) *collegas eius locaverun* CIL IX 3387 a; *filias matri pientissime*, la Diehl, *Inscr. Lat. Christ. vet.* 4264 G, Roma; *bene quiescant reliquias Maximini* CIL V 5078, Italia cisalpină.

Africa: *filias matri fecerunt* CIL VIII 3783; *inimicorum meorum linguas adversus me ommutescant* Jeanneret 134, secolul II.

Spania: *filias matri piissime posuerunt* CIL II 38, secolul II; *amicas merenti aram posuerum* CIL II 5094.

Gallia: În primele cinci veacuri ale erei noastre nu apar forme de nominativ în *-as*, dar în secolele VI—VIII ele precumpănesc în izvoarele scrise și înlocuiesc aproape cu totul formele în *-ae* [1].

În provinciile dunărene apar în inscripții numeroase nume proprii în *-o*, *-onis*, mai ales în Dalmația, Noricum și Pannonia superior. Unii cercetători au văzut în ele o influență germanică locală, și anume o imitație a declinării slabe din vechea germană (gotă, burgundă, francă, longobardă), care avea *-a*, *-o*, *-i* la nominativul singular și *-n* la celelalte cazuri de la singular și plural (franc *flaska*, *flaskun*, gotic *gumins*, *guman*) [2]. Împotriva teoriei influenței germanice se opune faptul că aceste nume apar foarte de timpuriu, dar le vom înșira mai întîi în ordine alfabetică spre a ne da seama de repartiția lor în spațiu și în timp.

Dalmația: *Baracionis* (gen. masc.) 2749, *Barbarioni* (dat. masc.), *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Hercegovina* XII (1912) 124; *Batonis* (genit. masc.) 2749, *Batoni* (dat. masc.) 12800; *Betvloni* (genit. masc.) 9760; *Boioni* (dat. masc.) 13860; *Buccioni* (dat. masc.) 2249; *Catendioni* (dat. masc.) 2425; *Dastoni* (dat. fem.) 14976 [7]; *Dentonis* (genit. masc.) 2847, 9928; *Ditoni* (dat. fem.) 1927; *Domnionis* (genit. masc.) 9508, anul 382; *Domniones* (nom. pl. masc.), anul 305; *Fortunioni* (dat. masc.) 14014, dar și *Fortunius* 2242; *Gelioni* (dat. fem.) 2180, 8604; *Lisemoni* (dat. fem..) 2756; *Paiioni* (dat. fem.) 14976 [7]; *Pantoni* (dat. masc.) 9822 a; *Pantoni* (dat. fem.) 2773, 6349, 8308, 8318; *Posaulionis* (gen. fem.) 12774, 13866; *Sextoni* (dat. fem.) 2757, 9817, 13215; *Susionis* (gen. masc.) 2764; *Testoni* (dat. fem.) 6354, 8326; *Titoni* (dat. fem.) 2757, 9817; *Tittoni* (dat. fem.) 6350, 8319; *Trioni* (dat. fem.) 2735; *Tritanoni* (dat. fem.) 6351, 8320; *Vendoni* (dat. fem.) 6352, 8321, 12783, 13853; *Vimoni* (dat. fem.) 2897; *Volsonis* (gen. masc.) 3134.

Noricum: *Adnamatonis* (gen. masc.) 4854; *Atitoni* (dat. masc.) 4743; *Attalionis* (gen. masc.) 4743; *Bardonis*, *Antike Inschriften aus Jugoslavien*, Zagreb, 1938, I 13; *Bledonis* (gen. masc.) 4842; *Bouterionis*

---

[1] Dag Norberg, *Beiträge zur spätlateinischen Syntax*, Uppsala, 1944, p. 27.

[2] W. Meyer Lübke, *Romanische Grammatik*, II, Leipzig, 1995, p. 8; *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1920, p. 188—189; J. Pirson, *La langue des inscriptions latines de la Gaule*, Bruxelles, 1901, p. 145—148; J. Jud, *Recherches sur la genèse et la diffusion des accusatifs en -ain et en -on*, Halle, 1907.

(gen. masc.) 4944; *Bricconis* (gen. masc.) 4724 1; *Cittonis* (gen. masc.) 5477; *Cassonis* (gen. masc.) 5542; *Crinuoni servo* 4982; *Dononis* (gen. masc.) 11579; *Ittonis* (gen. masc.) 4784; *Lucconi* (dat. masc.) 4785, 4937; *Tertioni Mannonis* 4908; *Saturio Palionis* 5473; *Sacronis* (gen. masc.) 11579; *Saggonis* f(ilis) 5465; *Spirniconis* (gen. masc.) 4909; *Titionis* (gen. masc.) 5316; *Tigionis f(ilius)* 4898, 4965, 5506; *Virgaioni f(ilio)* 4911.

Pannonia superior: *Batonis* (gen. masc.) 4377; *Bucioni* (dat. masc.) 3788; *Buionis* (gen. masc.) 3799, 3866; *Buioni* (dat. masc.) 3826; *Buttonis fil(ius)* 3801, 3819; *Butonis* 3826; *Decamonis* (gen. masc.) 3802; *Dosisoni* (dat. masc.) 4369; *Epponis* (gen. masc.) 3872; *Fuevioni* (dat. masc.) 3829; *Iulianus Iulionis* 5294; *Lasonis* (gen. masc.) 3824; *Macioni* (dat. masc.) 4555; *Massonis* (gen. masc.) 3820; *Namonis* (gen. masc.) 3871; *Oppalonis* (gen. masc.) 3793; 3821; *Oppaloni* (dat. masc.) 3803; *Ottonis* (gen. masc.) 3817; *Plunconis* (gen. masc.) 3825; *Secconis* (gen. masc.) 3861, 3871; *Secconi* (dat. masc.) 3871; *Subloni* (dat. masc.) 3855; *Valentioni* (dat. masc.) 3861; *Veitroni* (dat. masc.) 3819; *Vilioni* (dat. masc.) 3855; *Voltaronis* (gen. masc.) 3785.

Pannonia inferior: *Asionis* (gen. masc.) 10352; *Busionis* (gen. masc.) 3380, compară și *Busio* (nom. sg.) 3380; *Casamonis* (gen. masc.) 3364; *Epponis* (gen. masc.) 3098, 10552; *Trautonis* (gen. masc.) 3325; *Tripponis* (gen. masc.) 3372; *Usionis* (gen. masc.) 3690; *Vindonis* (gen. masc. 3380).

Moesia superior: *Heroni* (dat. masc.) 8147; *Pateriönis* (gen. masc.) 14541 *Samarconi* (dat. masc.) 14524.

Moesia inferior: *Eroni* (dat. masc.) 12463; *Heroni* (dat. masc.) 7530, 7592, 14425.

Dacia: *Batonis* (gen. masc.) CIL III, table cerate II, V, VI, VIII, XX; *Geldonis* (gen. masc.) CIL III, table cerate I; *Verzonis* (gen. masc.) CIL III, 1269, 1271, table cerate VI, XVII; *Verzone* (abl. masc.) CIL, III, table cerate XVII, toate între anii 139—167.

Unele dintre aceste nume erau de origine tracă, iliro-panonă sau celtă și se declinau probabil cu *-n* și în limba lor de acasă. Ele apar în inscripții în răstimpul dintre secolele II—VI și este greu de admis în aceste ținuturi o influență germanică atît de timpurie, mai ales în Dacia. De aceea mi se pare mai acceptabilă părerea lui E. Philippon și A. Philippide care exclud orice înrîurire străină și consideră aceste forme ca o dezvoltare internă a limbii latine [1]. Cred că tot în acest sens urmează să interpretăm forma *suecerioni* 11977, Noricum (pentru *socerioni*) unde s-a crezut că ar putea fi o contaminație între latinescul *socerio* (fratele sau tatăl socrului) și vocalismul german **swegr*, din *Schwiegervater* (socru) [2]. Fonetismul *suecerioni* 11977 apare o singură dată în Noricum, iar forma *socerioni* se întîlnește o dată în Noricum 5622 și a doua oară în Aquileia (CIL V 8273). Socotim că *suecerioni* poate fi explicat prin *socerioni*: *ue* pentru *o* s-a ivit

---

[1] E. Philippon, *Les accusatifs en -on et en -ain*, în „Romania” XXXI, p. 201 ș.u.; A. Philippide, *Originea romînilor*, I, Iași, 1925, p. 490—497.

[2] J. Brüch, *Der Einfluss der germanischen Sprache auf das Vulgärlatein*, Heidelberg, 1913, p. 15.

în împrejurarea că *o* era neaccentuat și alterna ușor cu *u* neaccentuat, iar *e* s-a propagat sub influența lui *e* din silaba următoare.

Tot ca o dezvoltare internă a limbii latine interpretez, împreună cu A. Philippide, și numele în *-a*, *-anis*, *-e*, *-enis*, rezultate de pe urma analogiei cu substantivele masculine și feminine în *-o*, *-onis*[1]. Ele sînt răspîndite pe tot cuprinsul teritoriului de limbă latină și apar de timpuriu, unele chiar la Plaut, așa că fac puțin probabilă o influență germanică.

Moesia inferior : dat. *Cocceiani* 12490, de la *Cocceia* Ulmetum, azi Pantelimonul de sus, regiunea Constanța ; dat. *Sergiani* 12490, de la *Sergia* ; *Alicani burgus*, de la *Alica*, 'Αλικανιβούργου Procop. *De aed.* IV, 6, 18, Skok, ZRPH LIV (1934) 463.

Moesia superior : dat. *Aurelianeni* de la *Aurelia*. Spomenik XXXIX (1903) 55, Viminacium.

Pannonia : gen. *Augenis* 3289, de la *Auge* ; acc., *Fortunatanem*, 10233, de la *Fortunata* ; dat. *Zosimini* 11098, *Carnuntum*, de la *Zosime*.

Dalmația : dat. *Calliopeni* 2452, de la *Calliope* ; dat. *Callisteni* 2263, *Callistini* 13037, de la *Calliste* ; dat. *Charisteni* 2386, de la *Charite* ; dat. *Irenini* 9240, de la *Irene* ; dat. *Leonini* 2586, de la *Leone* ; dat. *Marcianini* 14740 ; dat. *Martane* 9552, de la *Martha* ; dat. *Melitinini* 2434, de la *Melitine* ; dat. *Niceni* 2503, *Nicini* 13013, de la *Nice* ; dat. *Onesimini* 14868, de la *Onesime* ; dat. *Partenopini* 9004 ; de la *Partenope* ; gen. *Plocinis*, de la *Ploce* 2583, secolele III—IV ; dat. *Rodopeni* 8959, de la *Rodope* ; dat. *Rhopeni* 9096, de la *Rhope* (ῥοπή) ; dat. *Satrieni* 14275, 5 ; dat. *Sosemini* 9029, de la *Sosime* ; dat. *Stratoniceni* 2376, de la *Stratonice* ; dat. *Tycheitini* 9393, de la *Tycheite* ; dat. *Zoini* 2515, de la *Zoe* ; dat. *Zosimini* 2389, 3180, de la *Zosime*.

Italia : dat. *Acteni* CIL X 2865, de la *Acte* ; *Acume* ... *Acumin(is)* CIL IX 5325 ; dat. *Aelianeni* CIL X 2100 ; dat. *Agileni* CIL X 270 ; dat. *Augeni* CIL XIV 4810, Roma ; acc. *barbanem* CIL IX 6402, Tarent, de la *barba* ; dat. *Callisteni* CIL X 5004 ; gen. *Chrestenis* CIL VI 4521, Roma ; abl. *Danaene* Jeanneret 77, secolul I, Roma ; dat. *Euticeni* CIL X 4978 ; acc. *Giddeninem* Plaut, *Poen.* 898, 1130 ; dat. *Giddenini* Plaut. Poen. 1119 ; dat. *Iulianeni* CIL XIV 1784, Ostia ; dat. *mamani* CIL X 2965, Puteoli de la *mama* ; dat. *Narcianeni* CIL X 4399, Capua ; gen. *Nicenis* CIL XIV 1401, Ostia ; dat. *tatani* CIL X 3646, de la *tata* ; gen. *Themistoclenis* CIL VI 28341 CIL VI 28341, Roma ; abl. *Ticene* Jeanneret 77. secolul I.

Africa dat. *barbani* CIL VIII 383, de la *barba*.

Spania : dat. *Aeroticeni* CIL II 2996.

Gallia : dat. *Aldeni* CIL XIII 5 ; gen. *Dafnenis* CIL XII 807 ; XIII 2203 ; dat. *Zosimeni* CIL XIII 1638.

Din categoria formelor în *-a*, *-anis* s-au păstrat în limbile romanice : *amita*, *amitanis*, vechi francez, *antain* ; *barba*, *barbanis* italian *barbano* (unchi) ; *frater*, *fratenis*, în romînă, genitiv *a frățîni-to* = *fratenis tui*, dativ *frățîni-to* = *frateni tuo* ; *mama*, *mamanis*, în romînește, genitiv *a mîni-ta* = *mamanis tuae*, dativ *mîni-ta* = *mamani tuae* ; *scriba*, *scribanis*, italian

[1] A. Philippide, *op. cit.*, p. 490—497.

scrivano, francez *écrivain*; *tata*, *tatanis*, în romînește, genitiv *a tătîni-to* = *tatanis tui*, dativ *tătîni-to* = *tatani tuo*.

Formele sintactice de viitor au fost înlocuite în limbile romanice prin forme analitice: *volo cantare*, romîn *voi cînta*; *debeo cantare*, sard *depo kantare*; *cantare habeo*, francez *je chanterai*. În izvoarele scrise din provinciile dunărene întîlnim numai *velle* și *debere* cu infinitivul, și niciodată *habere* cu infinitivul. Construcția *velle* cu infinitivul este mai frecventă decît *debere* cu infinitivul și explică formele de viitor din limba romînă. Din exemplele culese de mine se vede că topica nu este încă fixată, ci verbul *velle* se găsește de nouă ori înainte și de șapte ori după infinitiv. De altfel și în limba romînă se poate zice *voi cînta*, dar și *cînta- voi*, *mă voi spăla*, dar și *spăla-mă-voi*. Totuși există tendința ca verbul *velle* să se fixeze înainte de infinitiv, după cum se vede din faptele următoare: (*si*) *q*(*uis*) *vellit aperire* 9451, Dalmația; *si quis* ... *voluerit* ... *praesumere* 14250, Dalmația; *si qui* (*volu*(*erit*) ... *aper*(*ire*) 9622, Dalmația; *si* (*q*)*uis volue*(*rit*) (*a*)*lium po*(*nere*) 9678, Dalmația; *si qui voluerit ponere* 9674, Dalmația; *si quis voluerit ponere* 9674, Dalmația; *si quis voluerit posterior tempore hunc sepulcrum violare voluerit*, în *Buletino di archeologia e storia dalmata* XXXII (1909) 87; (*si*) *quis su*(*per*) *volu*(*erit*) *pone*(*re*) 9604, 12842, Dalmația; *aliquit spurci velle fecerit, habeat et superos et infernos deos iratos*, în *Budapest Régiségei* XII (1937) 193, *Aquineum*, Pannonia inferior. La aceste exemple se poate adăuga și un citat din Hieronymus, născut la Stridon, în Pannonia: *scio te cum ista legeris* ... *meum, si fieri potest, os digito velle comprimere. Epistulae* XXVII 2.

Formele sintetice de viitor *dabo*, *stabo* s-au păstrat în formele romînești de prezent *dau*, *stau*, iar înțelesul de prezent a lui *dabo* se vede și în următorul citat din *Testamentum porcelli*, unde formele de viitor se găsesc alături de cele de prezent: *patri meo* ... *do lego dari* ... *et de meis visceribus dabo donabo autoribus saetas, rixoribus capitinas, surdis auriculas* [1].

Construcția așa-zisului *dativus adnominalis* face concurență genitivului și este o apariție destul de răspîndită atît în inscripții cît și în textele din epoca tîrzie de pe tot cuprinsul imperiului roman. Ea s-a păstrat și în limba romînească mai ales la scriitorii vechi. Este interesant de văzut în ce măsură apare în inscripțiile și la scriitorii din provinciile dunărene. Înfățișăm mai jos aceste atestări, începînd de la apus spre răsărit.

Gallia: *Ursiniano subdiacono sub hoc tumulo ossa quiescunt*, în *Inscriptiones Latinae christianae veteres collegit* E. Diehl, Berlin 1925—1931, nr. 3453; *Dodolenus, fil*(*ius*) *Eppo*, în E. Leblant, *Inscriptions chrétiennes de la Gaule antérieure au VIII-e siècle. Nouveau recueil*, Paris 1892, nr. 228.

Italia: *Augusto lucus sacer* CIL XI 1922.

Dalmația: (*arc*)*a Andreati et coniugi eiu* 12866; (*a*)*rca Castorino germano a coniugi eius Dulcit*(*iae*) 12838; *arca Dalmatio fil*(*io*), în *Bulletino di archeologia e storia dalmata* XXVII (1904) 168; *arca Honorato calegario* 14239; *arca Honorato Calestrio* 2354; *arca Iucundo puero* 13147 = 13961; *arca Iuliano Pandurio*, în *Bulletino di archeologia e storia dalmata* XXVII

[1] W. Truszkowski, *Teksty laciny potocznej*, Varșovia, 1957, p. 30 și 10.

(1904) 13; *arca Max(imo) et coniogi eiu* 14309; *arca Pasc(asi)o vitriario* 8542; *arca Stephano presbytero et Martanae iugali eius* 9552; *Theodoracius, filius Eufrasio comiti* 9534, secolele V—VI.

Moesia superior: *iuxta patre et sororis* (= *sorores*) *patri* Spomenik LXXVII (1934) 47, *Naissus*; *Petrus filius Thomae vicario* Spomenik LXXVII (1934) 47, *Naissus*.

Moesia inferior: *Bizantia filia d(omi)no Alziola* Beșevliev, *Epigrafski prinosi*, Sofia, 1952, nr. 73, secolul VI; la Procop. *De aedificiis*: Γεμελλομοῦντες IV 11 = *Gemello montis* (*castellum*); Λουποφαντάνα IV 4,3 = *Lupo fontana*; Λοντζόλυ IV 4 = *Luciolo* (*castellum*): Ῥιγινοκάστελλον IV 4 = *Regino castellum* [1].

Dacia: *quaestor collegio* 8827, Potaissa.

Din faptele citate mai sus rezultă că *dativus adnominalis* apare mai ales la singularul substantivelor de declinarea a doua. Se naște impresia că la această categorie de forme dativul în *-o* era mai explicit și mai răspîndit decît genitivul în *-i*. Într-adevăr forma de dativ în limba vorbită nu se deosebea mult de cea de acuzativ și coincidea cu cea de ablativ. Prin urmare exista tendința de a crea o formă unică la singular. Apoi cele mai multe exemple sînt tîrzii, adică din secolele IV—VI, iar dezvoltarea paralelă a fenomenului atît în Gallia și Italia, cît și în provinciile dunărene este o dovadă în sprijinul unității de limbă pe un spațiu foarte întins.

Alături de acuzativul timpului apare în texte și în inscripții, începînd din secolul întîi al erei noastre, și ablativul care indică durata. Astfel din cercetarea atentă a unui număr de 31 000 de inscripții din orașul Roma au rezultat 2 483 de forme de ablativul timpului și numai 539 forme de acuzativul timpului. În inscripțiile din Gallia ablativul timpului se întîlnește tot atît de des ca și acuzativul duratei. Din indicele alcătuit de Diehl la colecția sa de inscripții creștine se vede că în ele ablativul timpului este mai des folosit decît acuzativul timpului, iar raportul acesta apare și în inscripțiile din provinciile dunărene. Astfel în Dalmația formula *vixit annos* se întîlnește tot atît de des ca și formula *vixit annis*, dar în Pannonia raportul este de 4 la 14, în Moesia superior de 5 la 40, în Moesia inferior de 12 la 38, în Dacia de 4 la 18. Prin urmare în provinciile dunărene, afară de Dalmația, formula *vixit annos* apare de cel puțin treizeci și una de ori, iar formula *vixit annis* de cel puțin optzeci și patru de ori. Această predilecție pentru *annis* în loc de *annos* în Italia și în provinciile dunărene nu este întîmplătoare, ci arată că în limba vorbită pluralul substantivelor masculine tindea spre forma unică în *-i*, din care a rezultat în romînește *ani*, în italiană *anni*.

Un fenomen remarcabil prin asemănarea cu situația din limba romînă este repetarea pronumelui-complement atunci cînd complementul real se află la începutul frazei și este prea departe de verb: *omnem terram quam tu aspicis tibi dabo illam* (tot pămîntul pe care-l vezi ți-l voi da ție). Victorin, 148, 12, Poetovio, Pannonia superior, pe la anul 300; *Peregrinum*

[1] P. Skok, în „Zeitschrift für romanische Philologie" LIV (1934), p. 453—454; „Revue internationale des études balkaniques" III (1937), p. 55.

filium in lege sancta Cristiana collocabi eum (pe fiul Peregrinus l-am înmormîntat după sfînta lege creştinească) 9508, Dalmaţia, anul 382. Ar fi interesant să se urmărească această construcţie şi în alte regiuni de limbă latină spre a ne da seama dacă avem a face cu o dezvoltare locală sau cu un fenomen răspîndit pe un spaţiu mai larg.

Înlocuirea formelor feminine *quae*, *quam* prin formele masculine *qui*, *quem* a avut loc atît în Italia, cît şi în Africa, Spania, Gallia şi provinciile dunărene. După Grandgent faptele acestea ar apărea în inscripţii începînd din secolul al cincilea, însă exemplele din provinciile dunărene ne arată că ele devin frecvente încă din secolul al treilea [1]. Din *quemne* a rezultat în romîneşte *cine*, formă unică pentru masculin şi pentru feminin[2]. Înlocuirea formei *quae* prin *qui* s-a făcut probabil din cauza confuziei formei de masculin cu cea de feminin, deoarece *e* neaccentuat se confunda uşor cu *i* neaccentuat în cazurile cînd *qui*, *quae*, erau neaccentuaţi în frază. A intervenit apoi şi tendinţa de a reduce formele duble la forme unice. În provinciile dunărene fenomenul apare în izvoarele scrise încă din secolul al treilea sau al doilea, adică într-o vreme cînd contactul cu Italia şi cu provinciile apusene era foarte strîns.

Dalmaţia : *femine*, *qui vixit*, în *Recherches à Salone*, Copenhague, 1928, I, p. 166, nr. 33, secolul III; *coniugi carissimae* . . . *qui* 9507, anul 378 ; la plural : (*pisscina Fl*(*aviae*) *Sabbatiae se*(*cundum*) (*p*)*arietem* (*R*)*eguliaes*, *qui communitter*) *consetientes compa*(*ra*) *verunt* 9588 ; la acuzativ ; *arca Matrone*, *quem tradedet* 9601 ; *arca* . . . *quem vindedit* 14305.

Pannonia : *Bithinie Severe*, *qui vixit*, în *Archaeologiai Értesitö* XLIX (1936) 95, Buda, secolele II—III ; la acuzativ ; *pientissima coniunx*, *quem lapis ipse tegit* 3397.

Moesia inferior : *Veneria Valentina*, *qui et Pelma* 7454, Almus, secolul III ; *Theagenia*, *qui vixit* . . . *filie sue* . . . *qui vixit*, *filie sue* . . . *qui vixit* 12490, Ulmetum (azi Pantelimonul de sus, regiunea Constanţa), secolele II—III.

Construcţia verbului *facere* cu infinitivul în loc de gerunziu este atestată în texte şi în inscripţii încă din secolul al treilea înaintea erei noastre. Ea s-a răspîndit pe tot cuprinsul imperiului roman şi s-a păstrat în limbile romanice, îndeosebi în limba franceză. În provinciile dunărene apare în izvoarele scrise din Dalmaţia, Noricum, Pannonia şi Moesia inferior pînă în secolul al şaselea. Ea este preferată mai cu seamă de scriitorii eclesiastici şi de Iordanis, fiind o trăsătură care îi uneşte cu scriitorii din apus. Cităm cîteva exemple din provinciile dunărene spre a evidenţia paralelismul cu evoluţia lingvistică din apusul Romaniei : *maritus super arcam tesella imgi fecit* 9532 (creştină), Dalmaţia ; *a novo restitui fecit* 4796, Virunum, anul 311, Noricum ; *ne quis in hac ara porcos agi facere velit* 3955,Siscia, Pannonia ; *maritus f*(*e*)*cit me poni* 14458 [1], Odessos, *Moesia inferior* ; *per mare transire fecit* Auxent. 59, p. 75, 32 ; *eos fecit imperium perdere* Iordan. *Rom.* 364 ; *ad se eum fecit venire* Iordan. *Get.* 298.

---

[1] C. H. Grandgent, *Introduzione allo studio del latino volgare*. Traduzione di N. Maccarrone, Milano, 1914, p. 50.

[2] Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, I : *Limba latină*, ed. a II-a, Bucureşti, 1940, p. 114.

Construcția acuzativului cu infinitiv după verbele din categoriile 'a zice' și 'a simți' n-a fost niciodată prea răspîndită în limba poporului, care a preferat construcțiile analitice cu ajutorul conjuncțiilor *quia*, *quod*, *ut*. Lucrul acesta rezultă în parte din cercetarea comediei latine și a inscripțiilor din epoca veche. Dar tendința populară a pătruns în izvoarele scrise începînd mai ales din secolul întîi al erei noastre și s-a generalizat treptat în așa măsură, încît cu timpul a înlocuit cu totul construcția acuzativului cu infinitiv și a supraviețuit în limbile romanice [1]. În provinciile dunărene am putut să înregistrez : 24 *quia*, 6 *quod* și 1 *ut*. În limba romînă din *quia* a rezultat *ca*, din *quod* s-a născut *că*, iar *ut* n-a supraviețuit. Prin urmare izvoarele scrise reflectă într-o măsură adecvată realitatea lingvistică din aceste regiuni. Conjuncția *ut* apare în Dalmația, *quia* și *quod* în Pannonia, Moesia superior și Moesia inferior. Cităm mai jos cîteva fapte caracteristice : *praecipio aute post obitum meum, ut liberti libertasque ponantur* 2386, Dalmația ; *putatis quia ego vos iudicabo?* Victorin. 24, 12, Poetovio, Pannonia, anul 300 ; *cogita quia iustus iudex est* Niceta 5, 6, secolul IV, Moesia superior ; *nos scimus quia hic homo peccator est* Maximin. 79, p. 78, 41, secolul IV, Moesia inferior ; significabant . . . *quod caelestia sunt verba* Victorin. 56, 18, Poetovio, Pannonia superior ; *illud autem nullus ignorat, quod divinae maiestati nec addi quicquam nec nec minui humanis supplicationibus potest* Niceta 36, 19—21, Moesia superior ; *scio quod omnia potes* Maximin. 130, p. 88, 1 Moesia inferior ; *conjectavere quod . . . acceperit* Iordan. ed. Mommsen 2, 14 ; *praedixere quod . . . occumberet* Iordan. 37, 196, Moesia inferior.

Expresia *quam ut* atestată într-o inscripție din Dalmația amintește de *ca* comparativ din limba romînă : *cum colum tantum haberet de Valerio delicato quam ut filio* ca de un fiu 1903. De asemenea *quam et* poate fi alăturat lui *ca și* : c. *Iulius Paolinus quam et ceteri fratres* 3398, Pannonia inferior. Să se compare următorul exemplu din Vitruv. V, 11, 2 : *ad eundem mordum uti quam supra scriptum est.* N-am reușit să găsesc exemple asemănătoare în alte izvoare din apus, dar popularitatea lui *quam* comparativ atît în provinciile dunărene cît și în Italia, Africa, Spania și Gallia este neîndoioasă.

Conjuncția *sic* „așa" a primit cu timpul înțelesul de „apoi". Sensul acesta rezultă din numeroase exemple atestate la scriitorii popularizați din secolele III—VI, de pildă : *tunc ergo gratias agens deo primum et sic* (= apoi) *ipsi* (*episcopo*) *rogavi plurimum.* Aetheriae *Peregrinatio*, 19, 5 ; *dehinc Dalmatiam, Liburniam Histriamque et sic* (= și apoi) *Venetias radens palmula navigat* Iordan. *Get.* 149. Din înțelesul „apoi", mai ales în enumerări, a fost ușor să se dezvolte sensul *și* = *et*, păstrat în limba romînă. El apare într-o inscripție din Dobrogea (Moesia inferior) : *Memoria Nepotiani Principalis vixit annis XXX si*(*c*) *Victor fil*(*ius*) *vix*(*it*) *ann*(*is*) *II, Iulina filia* 13739, Babadag, regiunea Constanța. Înțelesul *sic* = *et* se vede bine în următorul exemplu : *benedicuntur catechumini sic fideles*

---

[1] J. Pirson, *La langue des inscriptions latines de la Gaule*, Bruxelles, 1901, p. 216—217 ; E. Löfstedt, *Syntactica*, Lund, 1933, II, p. 328—329 ; J. Svennung, *Untersuchungen zu Palladius und zur lateinischen Fach- und Volkssprache*, Uppsala, 1935, p. 500—502.

et hora iam noua descenditur inden, Aetheriae *Peregrinatio*, 43, 6. Expresia *et sic* „şi apoi'' apare des în operele tehnice şi în lucrările de popularizare, iar *sic* cu înţelesul „apoi'' se întîlneşte de treizeci şi două de ori în scrierea medicală a lui Anthimus, precum şi în versiunea latină a lui Dioscoride din secolul al şaselea [1].

Elementul militar a fost totdeauna foarte important în viaţa socială din provinciile dunărene cu excepţia Dalmaţiei. Nu este de mirare dacă el a lăsat urme în limba latină din acele părţi, iar unele din ele au supravieţuit chiar în limbile romînă, dalmată şi albaneză. Un cuvînt ca *battalia*, în romîneşte *bătaie*, deşi nu apare în izvoarele scrise din provinciile dunărene, a fost fără îndoială răspîndit şi popular şi în aceste regiuni. El însemna exerciţii de luptă şi se întîlneşte în lucrarea lui Cassiodorus, *De orthographia* : *quae vulgo battalia dicuntur* : *exercitationes autem militum vel gladiatorum significat* [2].

Cuvîntul *burgus* întăritură, fortificaţie, piaţă comercială întărită, apare în izvoare începînd de la mijlocul secolului al doilea, iar derivatul *burgarius* se întîlneşte mai întîi într-o inscripţie din Dacia din anul 138. Extensiunea timpurie a lui *burgus* din Arabia [3] pînă în Noricum şi chiar mai departe, precum şi stăruinţa lui de-a lungul timpului pînă la începutul secolului VII au fost opera armatei romane şi a tehnicienilor constructori, în mare parte de origine grecească. *Burgus* era nu numai un simplu turn de apărare pe graniţă, ci şi un loc întărit, unde se putea face comerţ: *hunc burgum cui nomen commercium qua causa et factus est a fundamentis et construxit et ad summam manum operis . . . fecit pervenire* 3653, Gran, Pannonia inferior, anul 371. El este pomenit în Moesia inferior [4] în anul 151, în Pannonia inferior [5] în anul 185, apoi atestările sporesc, iar în secolulul VI în opera *De aedificiis* a lui Prokopios apar următoarele compuse cu *burgus* : Ἀλικανιβούργου IV 6, 19; Βουργουνόης III 6, 24; Λακκοβοῦργο IV 6, 20; Λουκερναριαβούργου IV 6, 36; Μαρεβούργου IV 6, 18 şi 36; Σκουλκοβοῦργο IV 4; Στιλιβούργου IV 6, 18; Τουλκοβοῦργο IV 4. În *Tabula Peutingeriana* din secolul III se întîlneşte un *Tittoburgo*. W. Heraeus crede că avem a face cu un împrumut de origine germanică şi îl compară cu goticul *baurgs* şi neogermanul *burg* [6]. La fel opinează şi Ernout-Meillet în al lor dicţionar etimologic al limbii latine [7]. P. Skok îl consideră dezvoltat din grecescul πύργος (turn de apărare). Tot aşa se pronunţă şi E. Pennink, aducînd probe suficiente [8]. W. v. Wartburg se gîndeşte la o încrucişare a cuvîntului germanic cu cel grecesc [9]. Avînd în vedere că cuvîntul *burgus* apare în Dacia înainte de anul 138, într-o

---

[1] E. Löfstedt, *Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae*, Uppsala, 1911, p. 231; H. Mörland, *Die lateinischen Oribasiusübersetzungen*, Oslo, 1932, p. 166; H. Mihăescu, *La versione latina di Dioscoride*, în „Ephemeris Dacoromana", VIII, Roma (1938), p. 432—433.

[2] W. Heraeus, „Archiv f. lat. Lexikographie", XII (1902), p. 270.

[3] CIL III 88 : *burgus a fundamento fabricatus*.

[4] „Bulletin de l'Institut archéologique bulgare", IV (1926—1927), p. 107.

[5] CIL III 3385, Matrica.

[6] W. Heraeus, în „Archiv f. lat. Lexikographie", XII (1902), p. 263.

[7] A. Ernout - A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1932, s. v.

[8] E. Penninck, *L'origine hellénique de burgus*, în „Latomus", IV (1940—1945), p. 5—21.

[9] W. v. Wartburg, *Französisches etymologisches Wörterbuch*, I, p. 635.

vreme cînd goţii nu ajunseseră încă în această regiune, şi ţinînd seama de faptul că triburile germanice nu construiau fortificaţii, socotim că vechimea şi bogăţia atestărilor din provinciile dunărene ne trimit în chip firesc la greci, care au fost cei dintîi arhitecţi ai acestui soi de fortificaţii şi le-au dat şi numele. *Burgus* s-a păstrat în albanezul *burk* 'cameră subterană de provizii'.

Din limbajul soldaţilor a luat naştere *curtis* cu înţelesul păstrat în romînescul *curte* şi albanezul *kurte* : *area vero curtis ingenti ambitu cingebatur* Iordan. *Get.*, 179, Moesia inferior ; *in curte morbum pecoribus arcet* Dioscor. X 421, 22, Italia, secolul VI.

Cuvîntul *fossatum* 'şanţ, întăritură' se întîlneşte în scrierea *De medicamentis* a medicului Marcellus din Gallia, între anii 380—420 : *in saepibus vetustis lapidosis aut in fossatis sepium requires* VIII 128. În provinciile dunărene apare ca toponimic în opera *De aedificiis* a lui Prokopios, între anii 550—560 : Φοσσάτον IV 11, p. 148, 27, localitate în Moesia inferior ; Γεσιλαφοσσάτον IV 11, p. 146, 44, localitate în regiunea Haemimontium de pe teritoriul Bulgariei de astăzi. Din *fossatum* s-au dezvoltat romînescul *sat*, albanezul *fsat*, neogrecescul φούσσατον şi P. Skok pune pe bună dreptate acest cuvînt în legătură cu viaţa militară : „Evoluţia semantică ne face să credem că pe vremea aşezării slavilor în Balcani satele romanice erau strîns legate de castrele militare sau au rezultat din ele” [1].

Cuvîntul *hostis* avea şi înţelesul de 'armată, oştire', păstrat în romînescul *oaste*. Acest înţeles se întîlneşte în scrisorile lui Gregorius Magnus din Italia în secolul VI, însă el a circulat fără îndoială şi în provinciile dunărene, după cum ne dovedeşte descendentul său din limba romînă : *sed et gloria vestra, si huc perrexerit ipsa hostis, quomodo consuevistis cum auxilio dei a dorso eius quod potestis perficite* Greg. Magn. *Epist.* II 32 ; *estote solliciti, quantum comperi, hostem collectam habet* Greg. Magn. *Epist.* II 33 ; *et licet a tua hoste inminente depulsus sit*, Greg. Magn. *Epist.* II 37. Înţelesul nou s-a dezvoltat din *hostis* 'străin, duşman', considerat ca mulţime, masă organizată, iar trecerea la genul feminin s-a făcut sub influenţa lui *acies*, *copia*, *manus* sau *multitudo*. Existenţa acestui sens în Italia şi în provinciile dunărene în secolul VI rămîne o probă care vorbeşte în sprijinul unităţii domeniului de limbă latină din acea vreme.

Cuvîntul *mansio* 'casă, clădire, staţiune de poştă' nu s-a păstrat în limba romînă, unde a rămas *casa*, dar a supravieţuit în dalmatul *mošunc(a)* 'loc de dormit pentru oi', în sîrbo-croatul *mošun* 'grajd neacoperit' şi în francezul *maison*. În izvoarele scrise din provinciile dunărene *mansio* apare în următoarele locuri : *Haec domus, haec mansio sempi(terna)* 2669 Salonae, Dalmaţia ; *Bona Mansio Tabula Peutingeriana*, pe drumul de la Belgrad la Constantinopole ; *in quo praeparat nobis delectabiles mansiones* Niceta 110, 21, Remesiana, Moesia superior ; *mansionem faciemus apud eum* Iohann. Maxentius 40, 2, Tomis, anul 520 ; *mansione prima in Scythiae solo* Iordan. *Rom.* 38, Moesia inferior, anul 551 ; *praedium ingressus est totiusque loci palatium habuit mansionem.* Marcellinus Comes 515, 2,

[1] P. Skok, în „Zeitschrift für romanische Philologie”, L (1930), p. 518.

Constantinopole, anul 548. Faptul că *mansio* nu s-a păstrat în limba romînă, dar a supraviețuit în dalmată și sîrbo-croată, poate fi un indiciu că limba romînă s-a dezvoltat ceva mai la nord de marile drumuri care legau Gallia și Italia de Constantinopole și Asia Mică.

Monumentum cu înțelesul 'mormînt' se întîlnește pe tot cuprinsul imperiului roman. În texte apare în secolul I la Petronius 62, 4 și 71, 8, iar în marea culegere de inscripții creștine a lui E. Diehl este frecvent în secolele IV—VII. Provinciile dunărene merg împreună cu restul teritoriului de limbă latină și prezintă următoarele atestări : *hoc monument(um) sive sepulchrum est extranium* 2082, Salonae, Dalmația ; 2755, 9450, Dalmația ; 3848, Pannonia superior ; *monimento* Spomenik XLVII (1909) 116, Viminacium, Moesia superior ; *surgent qui sunt in monumentis et laectabuntur qui sunt in terra*, Niceta 50, 3, Moesia superior, anii 370—410 ; *mortui, qui sunt in monumentis audient vocem filii dei* Niceta 50, 8. Cuvîntul romînesc *mormînt* s-a dezvoltat din *monumentum*, iar *-r-* s-a propagat sub influența radicalului *mor-* din *morior*, *mortuus*, *mors*.

În limba romînă nu s-a păstrat cuvîntul *sculca*, *sculta* 'gardă militară', moștenit în italianul *scolta*, engadinul *scout*, italianul dialectal *scolca*, vechiul portughez *escolca* [1]. Termenul apare în următoarele izvoare : Σκουλκοβοῦργο Procop. *De aed.* IV 4, centru militar lîngă Aquae, Moesia inferior ; *sculta* Greg. Magn. *Epist.* II 23, XII 23, Italia, secolul VI ; σκοῦλκα, Theophylaktos Simokates IV 9, Maurikios III 16, secolul VI ; Chronicon Paschale în *Patrol. Graeca* XCII, secolul VII, Leo VI 13, în *Patrol. Graeca* CVII, secolele IX—X [2]. A. Philippide crede că *sculta* s-a dezvoltat din *auscultare*, iar *sculca* este o stîlcitură a lui *sculta* [3]. Pare însă mai probabil că *sculta* să fie o etimologie populară rezultată din *sculca* sub influența lui *auscultare*, iar *sculca* este probabil un cuvînt împrumutat. Atestările tîrzii și lipsa cuvîntului în limba romînă sînt un indiciu că armatele romane nu mai erau în contact cu teritoriul romanizat de la baza limbii romîne.

Alături de *sculca*, *sculta*, care pare îndoielnic, *brutis* 'noră' este sigur de origine germanică, compară goticul *bruths*, neogermanul *Braut* 'mireasă'. În provinciile dunărene el se întîlnește în următoarele locuri : *Florentinae bruti pientissim(ae)* 4746, Teurnia, Noricum ; *Aur(elia) Rufina brutes* 12666, Horreum Margi, Moesia superior ; *bruti suae* 12377, *Municipium Montanensium* Moesia inferior ; *mem(oriam) bruti Amica posuit*, Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, Viena, 1906, nr. 412, Nicopolis ad Istrum, Moesia inferior, secolul III. Cuvîntul mai apare în *Corpus glossariorum Latinorum* V. 314, 32 *brutis* = *nurus* ; VI 1, 752 *bruta* = *nurus* și în Gallia : *Aurelie Vericie bruti sue.* Pirson 236. El s-a păstrat în vegliotul *bertain*, friulanul *brut*, engadinul *brüt*, francezul *bru* [4]. K. Vossler crede că cuvîntul a fost împrumutat din gotă în părțile răsăritene și s-a răspîndit apoi spre apus,

[1] W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, ed. a III-a, Heidelberg, 1935, nr. 7753 a, cu observația că răspîndirea geografică indică o origine germanică.
[2] H. Zilliacus, *Zum Kampf der Weltsprachen im oströmischen Reich*, Helsinki, 1935, p. 234.
[3] A. Philippide, *op. cit.*, p. 430.
[4] W. Meyer-Lübke, REW 1345.

peste retoromană, pînă în Franța[1]. Această presupusă răspîndire de la răsărit spre apus, dacă într-adevăr a avut loc, a trebuit să se facă în secolele IV—VI. Ea ar fi o dovadă că provinciile dunărene nu erau un domeniu lingvistic izolat în acea vreme.

Cuvîntul *basilica* a supraviețuit în romînescul *biserică*, albanezul *bjeske*, vegliotul *basalka*. Este o dovadă că era un cuvînt popular și răspîndit în aceste regiuni, începînd cu secolul al patrulea. Totuși în izvoarele scrise din provinciile dunărene întîlnim în mod consecvent numai *ecclesia*, iar *basilica* apare doar de cîteva ori : *iudicavuntur, qui basilicas cristianis violenter diripuerunt et eis denegaberunt* Maximin. 76, p. 78, 21, Moesia inferior, anul 383 ; *basilicas martyrum et ecclesias sine matre non adeat* Hieronym. *Epist.* CVII 9, 2 ; *synodus . . . apud Calchedonam in basilica sanctae Eufemiae firmata est* Marcellin. 451, Constantinopole, anul 548. *Basilica* însemna clădirea, iar *ecclesia* adunarea creștinilor. *Basilica* cu înțelesul 'biserică' s-a dezvoltat mai întîi în imperiul de răsărit și s-a impus numai parțial, pe cînd *ecclesia* s-a păstrat în majoritatea limbilor romanice apusene. Totuși cuvîntul *basilica* s-a răspîndit și în apus ca toponimic, în Spania, Portugalia, Franța și pe Rin[2], pe cînd *ecclesia* n-a lăsat urme în limbile romînă sau albaneză.

Draco era un nume de zeu sau însemna șarpe : 8238, Moesia superior ; 7756, Apulum, Dacia ; *qua die draco Evam seduxit* Victorin. 8, 11, Poetovio, Pannonia superior, anul 300. Abia prin creștinism s-a ajuns la înțelesul cuprins în romînescul *drac* și albanezul *drejk*.

Icona cu înțelesul 'portret, icoană' este atestată în secolul VI în Italia și în Gallia : *venit autem icona suprascriptorum Focae et Leontinae Augustorum Romae . . . Tunc iussit ipsam iconam . . . reponi eam in oratorio sancti Cesarii intra palatio* Greg. Magn. *Epist.* XIII 1 ; *habentes ab una parte iconam imperatoris pictam* Greg. Magn. *Hist. Franc.* VI 2. Fără îndoială că acest cuvînt era cunoscut în secolul VI și în provinciile dunărene, unde s-a putut răspîndi din Constantinopole, pe cale laică sau prin mijlocirea bisericii.

Prin creștinism s-au răspîndit înțelesuri noi cuprinse în cuvinte ca *lex* 'lege, credință', *paganus* 'păgîn', *peccatum* 'păcat', *presbyter* 'preot', *quadregesima* 'păresemi', *septimana* 'săptămînă'. Aceste sensuri apar și în izvoarele scrise din provinciile dunărene, întocmai ca și în celelalte regiuni ale domeniului de limbă latină. În privința aceasta constatăm o unitate vădită pe un teritoriu întins, ceea ce arată că lucrurile, cuvintele și ideile au putut pătrunde și în ținuturile în care stăpînirea politică era deținută vremelnic de o pătură de populație neromanică. *Lex* cu sensul 'lege, credință' apare într-o inscripție din Dalmația, din secolele V—VI: *Fl(avius) Theodotus . . . Peregrinum filium in lege sancta christiana collocabi eum* 9508. Cuvîntul *paganus* cu înțeles creștin se întîlnește la Iordanis din Moesia inferior și la Marcellinus Comes, în secolul VI. Încă din secolul întîi al erei noastre *paganus* 'sătean, țăran' a primit treptat și înțelesul de 'civil', în opoziție cu *miles* 'oștean'. Se știe însă că cei dintîi

[1] K. Vossler, *Einführung ins Vulgärlatein*, München, 1954, p. 196.
[2] W. Mayer-Lübke, REW 972.

creştini îşi spuneau bucuros 'soldaţi ai lui Hristos' şi se socoteau părtaşi într-o *militia Christi*. Între ei şi civili, adică între ei şi *pagani*, exista deci un antagonism latent sau chiar o luptă declarată şi violentă. Aşadar sensul de păgîn dat lui *paganus* se explică nu prin contrastul dintre sat şi oraş sau prin ipoteza că creştinismul s-a răspîndit mai întîi în oraşe, ci prin faptul că creştinii au format de la început o comunitate restrînsă şi intolerantă, o adevărată oaste a credinţei, care a nutrit sentimentul că are de dus o luptă dîrză împotriva civililor, acei *pagani* necredincioşi, atît din oraşe cît şi de la ţară.

Peccatum cu înţeles creştin apare la Iordanis în secolul VI şi este frecvent la scriitorii eclesiastici din secolele IV—VI : *postea vero facientibus peccatis in die sabbati . . . Romanus numerosus ruit exercitus* Iordan. *Rom.* 363. *Presbyter* cu sens religios, din care a rezultat romînul *preot*, vegliotul *prat*, *preto* şi italianul *prete* este atestat în secolul IV în Serdica, Thracia : *corpus viri religiosi Buraidi presbyteri*, *Bulletin de la Société archéologique bulgare* III (1912—1913) 15. *In quadragesimo* 'în ziua a patruzecea' apare într-o inscripţie din Pannonia inferior, din anul 320 : *in quadragesimo fatis animam reddidit* 3335. Cuvîntul *dies* se întîlneşte des în provinciile dunărene şi la genul feminin, aşa că s-a putut zice şi *in quadragesima* (*die*), din care s-a născut cuvîntul romînesc *păresemi*, *păreasemi*. Dar *quadragesima* este atestat la Ps. Ambros. *Sermon.* 24, în secolul IV. *Septimana* se întîlneşte la Victorin. 3, 9 ; 5, 12 ; 7, 25, în secolul II—III, la Niceta 58, 15, între anii 380—410, la Marcellin. Comes 453, 4, în anul 548. Prin urmare *septimana* era uzual şi răspîndit în provinciile dunărene, pe cînd *hebdomas* sau *hebdomada* erau numai influenţe cărturăreşti.

Sînt fapte care dovedesc o dezvoltare paralelă a limbii latine din provinciile dunărene în comparaţie cu limba latină din celelalte provincii în secolele IV—VI. Cuvîntul *dolus* cu înţelesul lui *dolor* s-a păstrat în romînul *dor*, italianul *duolo*, francezul *deuil*, provensalul *dol*, spaniolul *duelo* [1]. Într-adevăr *dolus* = *dolor* se întîlneşte în secolele IV—VI atît în provinciile dunărene cît şi în Italia, Africa, Spania şi Gallia : *cum dolum tantum haberent de Valerio delicato . . . dunc dolum haberit C. Vindemia de marito Valerio* 1903, Dalmaţia ; CIL V 1638, V 1760, Italia ; *dolum cordis relinquant*, Commodiani *Instr.* II 32, 1, Africa, secolul V ; CIL XIII 905, Gallia.

Expresia *in se* 'împreună, deodată', pentru care se poate compara italianul *insieme* < *insimul*, nu se restrînge numai la Dalmaţia, Pannonia inferior sau Moesia inferior, ci este folosită şi în Italia sau Gallia : *qui in se bene lavoraverunt* 2113, Dalmaţia ; *qui vixerunt anno*(*s*) *XXXV in se* 2534, Salonae ; *in se coniugio fuerunt annis . . .* 4314, Pannonia inferior ; Iordan. *Get.* 99, Moesia inferior ; CIL V 3996, 8353 ; VI 3428, 19028, 19935, Italia ; XII 880, Gallia ; Apic. III 2, 4 ; IV 3, 3, Italia ; Marcell. IX 128 ; XX 123 ; XXVI 35, Gallia ; Pelagon. 23, 45, 374, Italia.

Cuvîntul *iuramentum* păstrat în romînul *jurămînt* (*qui iuramenti sui et fidei memor . . . subiaciebat* Iordan. *Get.* 248) apare şi în opera lui Ammianus Marcellinus XXI 5, 7, secolul IV, Italia.

---

[1] W. Meyer-Lübke, REW 2727.

Verbul *maritare* care a supravieţuit în cuvîntul romînesc *a mărita* se întîlneşte nu numai la Hieronymus, care era originar din Pannonia, ci şi pe o inscripţie creştină din Roma şi ambele atestări nu depăşesc limitele secolelor IV—VI : *habent enim et maritatae ordinem suum honorabiles nuptias et cubile immaculatum* Hieronym. *Epist.* XXII 2, 1 ; *habet nutricem* ... *maritatam* Hieronym. *Epist.* LII 5, 6; *laudavimus, viduas et maritatas* Hieronym. *Epist.* LXXVII 12, 1 ; *vixit ann(is) XVI, m(ensibus) III et fuit imaritata ann(is) duobus,* în *Inscr. Lat. Christ. vet.* ed. Diehl, Berlin, 1925—1931, nr. 4707.

Verbul *uxorare* era fără îndoială răspîndit în provinciile dunărene şi a supravieţuit în cuvîntul romînesc *a însura.* El se întîlneşte în Africa şi în Gallia, în secolele IV—VI : *maritatae feminae et uxorati viri,* Augustin. *Sermon.* 93, 3, 4 ; 370, 4,4 ; *uxor quae a viro fuerat uxorata* Virgil. Gramm. 86, 16 ; *in prima nocte, qua uxorata est,* Virgil. Gramm. 22, 19.

Influenţa grecească n-a lăsat urme adînci asupra limbii latine din provinciile dunărene. Deşi numeroase, elenismele venite pe calea scrisului sau prin contactul direct cu cetăţile de pe ţărmul Pontului Euxin sau din Tracia, Macedonia şi Epir au rămas la suprafaţă şi nu s-au răspîndit în păturile largi populare. Influenţa germanică a fost extrem de slabă şi n-a lăsat în provinciile dunărene decît două cuvinte : *brutis* = *nurus* şi *sculca, sculta* 'gardă militară'. Acestea au intrat în limba latină undeva prin centrul Romaniei, în apropierea Alpilor, şi s-au răspîndit apoi spre apus şi răsărit, fără să supravieţuiască în limbile romînă, sîrbo-croată şi albaneză. Faptele lingvistice păstrate în izvoarele scrise din provinciile dunărene arată o mare asemănare cu cele din restul Romaniei pînă la începutul secolului VII. Aceasta se explică în parte prin aceea că pînă în jurul anului 400 Dunărea a constituit oarecum coloana vertebrală a sistemului de apărare roman şi a fost înţesată cu militari, funcţionari, veterani sau colonişti de limbă latină, iar după aceea imperiul roman de răsărit a păstrat limba latină ca limbă oficială pînă la începutul secolului VII. Apoi creştinismul s-a propagat în provinciile dunărene în secolele III—VI în formă latină, nu grecească, ceea ce a înlesnit menţinerea legăturilor cu apusul. Împrejurările acestea explică unitatea fenomenelor lingvistice din izvoarele scrise din provinciile dunărene în comparaţie cu fenomenele lingvistice contemporane din restul Romaniei, dar caracterul acestor izvoare este din nefericire restrîns şi limitat, cu toate că numărul lor este în aparenţă destul de important. Nici inscripţiile şi nici operele istorice sau eclesiastice nu reuşesc să cuprindă în ele întreaga bogăţie şi varietate a limbii latine vorbite în provinciile dunărene în secolele I—VI. Se ştie că lexicul latin din limbile romînă şi albaneză este în bună parte rustic şi concret, pe cînd izvoarele scrise din provinciile dunărene au mai degrabă o trăsătură urbană, abstractă, livrescă. Ele reprezintă prin urmare o pătură subţire, suprapusă, pe cînd dedesubt realităţile sînt foarte complexe şi se leagă strîns de ocupaţiile zilnice fundamentale: agricultura şi păstoritul. Aşadar, metodologic, se impune neapărat o lărgire a cîmpului de observaţie pentru cercetarea originilor limbii romîne : e bine să adunăm cît mai mult material comparativ din restul Romaniei, din toate izvoarele cu putinţă ; trebuie cercetat cu cea mai mare atenţie şi în mod comparativ elementul latin din limbile romînă, dalmată, albaneză

şi sîrbo-croată; e necesar să reluăm şi să adîncim studiul onomasticii şi toponimiei balcanice de origine latină; şi continuă încă de a fi actuală sarcina de a studia cu grijă raporturile lingvistice latino-greceşti spre a vedea influenţele reciproce şi a fixa pe teren, cu ajutorul inscripţiilor, limita exactă dintre domeniul latinesc şi cel grecesc în Peninsula Balcanică.

НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ ПО ПОВОДУ ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКА ПРИДУНАЙСКИХ ПРОВИНЦИЙ РИМСКОЙ ИМПЕРИИ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Автор рассматривает латинские надписи и тексты, сохранившиеся в придунайских провинциях Римской империи, а именно, в Далмации, Норикуме, Панонии, Мёзии, Фракии и Дакии, с целью установления местных языковых особенностей этих провинций. На основе исторических данных он устанавливает, во первых, что связи с западными романскими народностями не были окончательно прерваны в IV—VI веках: их поддержанию способствовала Византия, особенно посредством армии и христианской церкви. Затем автор наблюдает географическое распространение нескольких языковых явлений, как: параллельный переход *i* в *e* и *u* в *o* — тенденция к утрате среднего рода, именительный падеж на *-as* (имен существительных женского рода во множественном числе), флексия на *-o*, *-onis -a*, *anis* (имен существительных третьего склонения), образование описательных форм будущего времени (при помощи вспомогательных глаголов *volo* и *debeo*), формы *dabo* = *do* и *stabo* = *sto*, так называемый *dativus adnominalis*, преобладание окончания *-is* над окончанием *-os* (во множественном числе), повторение местоименного дополнения *qui*=*quae*, *quem*=*quam*, построение с *quia* и *quod* после *verba dicendi* и *sentiendi*, *quam ut*, *sic* = *et*; влияние армии, проявившееся в словах как *battalia*, *burgus*, *curtis*, *fossatum*, *hostis* ,,войско'', *mansio*; германское влияние — в словах *brutis* и *sculca*, *sculta*; влияние христианской церкви — в словах *basilica*, *draco*, *icona*, *lex*, *paganus*, *peccatum*, *presbyter*, *quadragesima*; распространение на всю территорию Романии слов *dolus* = *dolor*, *in se*, *iuramentum*, *maritare*, *uxorare*.

Автор приходит к заключению, что все рассмотренные им явления имели когда-то более широкое распространение. Следовательно, надписи и тексты, сохранившиеся в придунайских провинциях Рима, не отражают местных языковых особенностей, могущих служить доказательством существования в этой области различных диалектов. Основной разницы между латынью данных языковых памятников и латынью аналогичных западных памятников не наблюдается.

QUELQUES REMARQUES SUR LE LATIN DES PROVINCES DANUBIENNES DE L'EMPIRE ROMAIN

RÉSUMÉ

L'auteur étudie les inscriptions et les textes latins de Dalmatie, Norique, Pannonie, Mésie, Thrace et Dacie afin de mettre en relief les particularités linguistiques locales. Les informations historiques lui font constater que les relations avec la Romania occidentale n'ont pas complètement cessé du IVe au VIe siècle, mais ont continué par l'intermédiaire de Byzance, et surtout par la filière de l'armée et de l'église. Il étudie ensuite la diffusion de certains phénomènes linguistiques tels : le parallélisme *i* > *e*, *u* > *o*, la tendance de disparition du neutre, le nominatif pluriel en *-as* pour les substantifs féminins de la première déclinaison, la flexion *-o*, *-onis*, *-a*, *-anis* des noms de la 3e déclinaison, le futur périphrastique avec *volo* et *debeo*, les formes *dabo* = *do* et *stabo* = *sto*, le *dativus adnominalis*, les cas plus nombreux de terminaison *-is* au lieu de *-os* au pluriel, la répétition du pronom complément, *qui* = *quae*, *quem* = *quam*, la construction avec *quia* et *quod* après les *verba sentiendi* et *dicendi*, *quam ut*, *sic* = *et* ; l'influence de l'armée se faisant sentir dans les mots comme *battalia*, *burgus*, *curtis*, *fossatum*, *hostis*, 'armée', *mansio* ; l'influence germanique : les mots *brutis* et *sculca*, *sculta* ; l'influence chrétienne : les mots *basilica*, *draco*, *icona*, *lex*, *paganus*, *peccatum*, *presbyter*, *quadragesima* ; la diffusion, sur tout le territoire de la Romania de *dolus* = *dolor*, *in se*, *iuramentum*, *maritare*, *uxorare*. L'auteur arrive à la conclusion que tous les phénomènes qu'il a étudiés ont été largement diffusés et que, par conséquent, les inscriptions et les textes des provinces danubiennes n'ont pas gardé de particularités qui autorisent à parler de dialectes, ni de différences entre le latin écrit d'orient et celui de l'occident.

SLAVO-ROMANICA
DESPRE VALOAREA SLOVEI ѣ ÎN CELE MAI VECHI TEXTE ROMÎNEȘTI

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Într-un studiu publicat recent [1], Al. Ionașcu reia problema diftongării vocalelor romînești accentuate *e* și *o*, urmate în silaba imediat următoare de *a* (*ă*) sau *e*. Diftongul *ęa'* nu ar fi existat niciodată în dacoromînă „în poziția *e*", afirmă autorul, ca o concluzie a cercetărilor sale, iar „pronunțarea lui *ę* în poziția *ă* era mult mai răspîndită [în secolul al XVI-lea]" (p. 427).

Ne propunem să dovedim netemeinicia argumentelor aduse în sprijinul acestei păreri.

Al. Ionașcu își pornește cercetarea din momentul în care vocalele latine *e* și *o* ajunseseră, în limba romînă, la stadiul de evoluție *ę* sau *ǫ*, adică *e* deschis și *o* deschis, sub acțiunea vocalelor deschise *ă*, *e*, pe cînd, înaintea vocalelor închise *u* și *i*, *e* și *o* ar fi fost mai puțin deschise.

Nu vom discuta aici temeinicia argumentelor aduse de autor, în sprijinul afirmațiilor sale, că diftongarea lui *e* și *o*, în pozițiile arătate, nu a existat în romîna comună, întrucît el se mulțumește să adopte teoria acad. E. Petrovici, pe care am combătut-o în alt loc [2].

Socotim că este necesar să pornim de la fapte care ne pot oferi un punct de plecare solid și probe peremptorii, pentru a ajunge la concluzii indiscutabile.

---

[1] *Cu privire la problema „diftongării" lui **e** și **o** accentuați în poziția **ă**, **e***, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 425—432.

[2] *Cîteva probleme de fonetică a limbii romîne*, SCL, V (1954), p. 433 și urm.; *Concluzii fonologice la expunerea asupra diftongului **ea**, loc. cit.*, VI (1955), p. 25—26; *Despre consoanele palatalizate și consoanele muiate, loc. cit.*, VI (1955) p. 199 și urm.; *Despre sistemul fonologic al limbii romîne, loc. cit.*, VII (1956), p. 21 și urm.; *Considerații asupra sistemului fonologic al limbii romîne literare, loc. cit.*, VIII (1957), p. 43 și urm.

De aceea, examinînd din nou întreaga problemă, în toată complexitatea ei, credem că cercetarea trebuie pornită de la considerații asupra fonemului-vocală *ě*, în vechea slavă, și asupra valorii fonetice a slovei chirilice ѣ, care notează acest fonem-vocală.

1. Slaviștii sînt de acord să admită că v. sl. *ě*, în graiurile bulgare care stau la baza elementelor slave din limba romînă (bulgara orientală și macedoneană), era un diftong de tipul diftongilor romînești *ea̯'* sau *i̯a'* [1]. Această doctrină apare neschimbată în tratatele cele mai recente de veche slavă; astfel, A. Vaillant (*Manuel du vieux slave*, Paris, 1948, p. 28) : valoarea fonetică a lui ѣ era foarte apropiată de *ia*, redat prin *'a* în bulgara modernă, și prin *ea* în romînă (*veac*); H. G. Lunt (*Old Church Slavonic Grammar*, Haga, 1955, p. 19) : în unele dialecte vechi slave, *ě* avea valoarea unui diftong; B. Rosenkranz (*Historische Laut- und Formenlehre des altbulgarischen*, Heidelberg, 1955, p. 54—55) : *ě* avea, în unele graiuri, și valoarea *ea*, de ex. în Albania și în Romînia : *deal*.

Rezultă din aceste considerații, că în momentul cînd alfabetul chirilic a fost aplicat la scrierea limbii romîne, ѣ nota diftongul *ea̯'*, și nu *è* (*e* deschis).

2. După Al. Ionașcu, vocala *è* (notată de el *ę*) e redată, în alfabetul chirilic, cu ajutorul slovei ѣ.

Dar textele din secolele XV și XVI nu confirmă această interpretare.

Dimpotrivă, ele arată, fără putință de îndoială, că dacoromîna poseda la acea dată diftongul *ea̯'*.

Faptele următoare dovedesc această afirmație : în documentele slavo-romîne, numele *Neamț* (unde prezența diftongului *ea̯'* e indiscutabilă) e notat *Němca* în 1407 (Moldova); de asemenea, *ea̯'* în sufixul *-ean* : *Ungurěnul* (Suceava, 1409) [2].

Textele romînești din secolul al XVI-lea abundă în dovezi indiscutabile că ѣ (și ꙗ) notau diftongul *ea̯'*, și anume atunci cînd diftongul rezultă din alipirea lui *e* și *a* în hiat. Astfel : *dědeveru* (= de adevăr), Psalt. Șcheiană (ed. Candrea, II, p. 132, 14) și Cod. Voronețean (ed. Sbiera, p. 45/9—10, 80/12, 108/14, 113/9—10, 126/2, 135/13, 143/12, 164/14, 165/1), *sěu* (= se-au) în Cod. Voronețean (p. 19/2), *sědura* (= se aduna, p. 30/7—8), *sěu ivit* (=se-au ivit, p. 143/4, 162/12), *sěu* (=se-au tămplat, p. 168/12—13), *čꙗ-ți* (= ce-ați tremes, p. 47, 3), *čꙗu* (= ce i-au trecut, p. 47, 5), *nꙗ-ți* (= ne-ați socotitu, p. 50, 4—5, *Lettres roum. de Bistritza*, ed. A. Rosetti).

Părerea lui Al. Ionașcu că alternanțele ѣ/Є, în textele din secolul al XVI-lea, ar dovedi că acei care ne-au lăsat textele romînești din acea epocă întîmpinau greutăți în notarea lui *e* (p. 427), nu se confirmă, din moment ce este indiscutabil că ѣ nota pe *ea̯'* ; grafiile duble invocate mai sus se explică prin faptul că notarea cu ѣ era tradițională, iar cea cu Є

[1] Vezi lucrările noastre *Istoria limbii romîne*, IV, București, 1941, p. 33 și *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne (sec. VI—XII)*, București, 1954, p. 60.

[2] Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1954, p. 16.

reda stadiul cel nou, de monoftong, la care se ajunsese în secolul al XVI-lea [1].

Adăugăm că perspectiva fonologică a faptelor discutate mai sus nu ne îngăduie să socotim pe *e* drept un sunet greu de notat [2].

3. Ipoteza lui Al. Ionaşcu nu e deci confirmată de fapte; şi ea trebuie, în consecinţă, abandonată: limba romînă a cunoscut diftongii *ea'* şi *oa'* încă din epoca de comunitate cu dialectele sud-dunărene. Prezenţa lui *e*, în unele graiuri dacoromîne, se explică pornind de la *ea'* [3].

О ЗНАЧЕНИИ СЛАВЯНСКОЙ БУКВЫ ѣ В НАИБОЛЕЕ ДРЕВНИХ РУМЫНСКИХ ТЕКСТАХ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Автор оспаривает положение А. Ионашку, согласно которому переход латинского ударного *e* в румынский дифтонг *ea* якобы никогда не имел места, и, следовательно, открытое произношение гласного *e* было в XVI в. распространено гораздо шире, чем было принято считать до сих пор.

Согласно мнению А. Ионашку, латинские звуки *e* и *o* в положении перед *a* (*ă*) или *e* перешли якобы не в дифтонги *ea*, *oa*, а в открытые гласные *e*, *o*.

Легко доказать несостоятельность положения А. Ионашку при помощи данных славяно-румынских и румынских текстов XV и XVI столетий, в которых славянская буква ѣ, несомненно, обозначает дифтонг *ea* (древнеславянское произношение, засвидетельствованное с самых давних времен в болгарских и македонских говорах, бывших во взаимодействии с румынскими говорами). Присутствие дифтонга *ea* в славяно-румынских хартиях, например, в слове *Neamţ* — название местности (1407) и в суффиксе *-ean* (1409) не подлежит сомнению. Кроме того, в румынских текстах XVI в. наблюдается много примеров, свидетельствующих о том, что гласные *e* и *o* в зиянии обозначались буквой ѣ, например: *dѣdeveru* = de adevăr, *sѣu* (dus) = se-au dus и т.д.

Следовательно, имеющиеся факты не подтверждают положение А. Ионашку. Наоборот, приведенные выше примеры свидетельствуют о существовании дифтонга *ea* в румынском общенародном языке.

---

[1] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 16, 70 şi urm.

[2] *Ibidem*, p. 15—16.

[3] Al. Ionaşcu arată la p. 429 că nu am explicat monoftongarea lui *ea'* în cuvinte ca (*să*) *vadă*, *învaţă*, cauzată, crede el, de ocluziva labială precedentă. Am combătut acest punct de vedere, pentru că acţiunea ocluzivei labiale e posibilă numai în cazurile de monoftongare a lui *oa'* în *a*, din cauza prezenţei vocalei labiale *o* ca prim element al diftongului. Că lucrurile nu s-au petrecut la fel, în cazul monoftongării lui *ea'*, o dovedesc exemple ca *dacă* < *deacă*, în care nu poate fi invocată acţiunea unei ocluzive labiale. (Pentru *oa'* > *a* v. A. Graur, *BL*, III (1935), p. 47; pentru *eá* > *a*, v. lucrările noastre *Ist. lb. rom.*, IV, p. 33—34 şi *Lb. rom. în sec. XIII—XVI*, p. 94—95.)

DE LA VALEUR DE ѣ CYRILLIQUE DANS LES PLUS ANCIENS TEXTES ROUMAINS

RÉSUMÉ

L'auteur combat la thèse récente de A. Ionașcu, selon laquelle la diphtongaison de l'*e* accentué du roumain lorsqu'il était suivi d'un *e* n'aurait jamais existé en daco-roumain, et que la prononciation ouverte de l'*e* aurait été, au XVIe siècle, beaucoup plus répandue qu'on ne l'enseigne.

Selon A. Ionașcu, les voyelles latines *e* et *o*, suivies de *a* (*ă*) ou *e*, n'auraient pas été diphtonguées en *ea'* et *oa'*, mais auraient abouti à un *ę* et un *ǫ* ouverts.

Il est aisé de réfuter la thèse de A. Ionașcu, en ayant recours aux textes slavo-roumains et roumains des XVe et XVIe siècles, où ѣ cyrillique note incontestablement la diphtongue *ea'* (prononciation v. sl. *ě*, attestée dès l'époque la plus ancienne dans les parlers bulgares et macédoniens qui ont été en contact avec les parlers roumains). La présence, dans les chartes slavo-roumaines, de *ea'* dans *Neamț* (n. de lieu, 1407) et dans le suffixe *-ean* (1409), est incontestable. D'autre part, les textes roumains du XVIe siècle abondent en exemples où *e* et *a* en hiatus, par leur rencontre dans la phrase, sont notés à l'aide de ѣ ; ainsi : *dĕdeveru* = de adevăr, *sĕu* (*dus*) = = se-au dus, etc.

Les faits ne confirment donc pas la thèse de A. Ionașcu, et la présence de l'*ea'*, en roumain commun, est confirmée par les exemples qui viennent d'être invoqués.

UN CUVÎNT ROMÎNESC DE ORIGINE TRACO-DACĂ: DR. *MÍNZÁRE, MÎRZÁRĂ*, MR. *MULDZÁRE*

DE

G. GIUGLEA și G. IVĂNESCU

Mînzarea, adică oaia care se mulge, oaia care dă lapte, ocupă, între oi, locul principal. Ea dă hrană, de veacuri, poporului: lapte și produsele derivate : brînză (de putină, de burduf sau foale), caș, lapte (acru, gros) etc. Alături de forma *mînzare*, care se găsește pe cea mai mare parte a teritoriului dacoromîn (Muntenia, Moldova, Ardeal, Crișana, pe alocurea cu *dz* în loc de *z* : *mîndzare*) și a devenit forma literară, există și *mîrzară* în țara Hațegului (după informațiile de care dispunem, în satul Clopotiva, unde a fost înregistrat de Ion Conea [1], și în satul Nucșoara, de la poalele Retezatului, unde a fost auzit de G. Giuglea, în anchetele sale pe teren). În dialectul bănățean există, se pare, *muldzáre*, pe care-l înregistrează unele dicționare. Prezența lui se poate deduce din pluralul *mulzări* (pentru care vezi Lucian Costin, *Graiul bănățean*, 1936, p. 142). Forma *muldzîr'*, care, după Weigand („Jahresb.", III, p. 32), se întîlnește în satul Tîrnova, a rezultat printr-o denaturare a pluralului *muldzări*, denaturare care aparține poate anchetatorului. În dacoromînă se întîlnesc și formele *mulgară* sau *mulgare*, înregistrate în unele dicționare. Macedoromîna prezintă forma *muldzáre* (informație orală, dată de T. Papahagi), identică cu cea din Banat) [2]. Acolo unde există forma *mînzare*, păzitorul mînzărilor se numește *mînzărar*; acolo unde avem forma *mîrzară*, el se numește *mîrzărar*. Nu sîntem informați asupra termenului pentru noțiunea „mînzărar" din graiul bănățean și graiurile macedoromîne.

Tiktin, RDW, II, p. 991, compară forma *mînzare* cu alb. *m(ë)zore* „junge Kuh", fără să precizeze dacă cuvîntul albanez stă la baza celui

---

[1] Vezi lucrarea colectivă *Clopotiva, Un sat din Hațeg*, I, p. 75 : „Avem mînzări, avem sterpe, berbeci, miei și mioare. Mînzări spunem la oile care le mulgem. . .".

[2] La macedoromîni se găsește și *muldzară* și *muldzarcă* (vezi Th. Capidan, DR, IV, partea I, p. 345).

romînesc. După dînsul, este evidentă înrudirea acestor cuvinte cu dr. *mînz* și *mînzat*, — și deci și cu alb. *mës* și *mëzat*, pe care nu le invocă —, ceea ce înseamnă că socotește originară forma *mînzare*. Forma *mulz-* o explică prin influența verbului *a mulge*.

Această etimologie nu putea convinge pe toată lumea : deosebirea de sens dintre cuvîntul romîn și cel albanez, ca și deosebirea de sens dintre ele, pe de o parte, și dr. *mînz*, mr. *mîndzu* și alb. *mës*, pe de alta, poate fi invocată, cel puțin în primul moment, împotriva identificării celor două cuvinte, chiar dacă ele prezintă o izbitoare asemănare fonetică, atît în rădăcină, cît și în sufix : *mînz-* + *-are*, în dacoromînă, *mëz-* + *-ore* în albaneză (dr. *mînz(ă)*, mr. *mîndzu* și alb. *mës*, *mëzë* sînt înrudite : cuvîntul romînesc este un element ilir [1], pătruns, bineînțeles, în latina populară balcanică, anume **mandzu-*, eventual **mandiu-*, nu **mandius*, cum presupune Meyer-Lübke, REW³, 5289). De aceea I. A. Candrea, în *Dicționar enciclopedic ilustrat al limbii romîne*, p. 787, nu dă cuvîntului nostru nici o etimologie. Dimpotrivă, A. Scriban, *Dicționaru limbii romînești*, p. 821, urmează pe Tiktin, ba pare chiar a considera cuvîntul romînesc un derivat din *mînz*, ceea ce Tiktin n-a îndrăznit să afirme.

Că alb. *m(ë)zore* este un derivat din alb. *mës* (art. *mëzi*, gheg *mas*, art. *mazi*) m. „mänliches Füllen von Pferd und Esel" și *mëzë* (gheg *mazë*) . „weibliches Füllen" nu se poate pune la îndoială. Cum ne arată alte derivate din alb. *mës* și rom. *mînz*, ca și sensurile pe care le au corespondentele, din limbile romanice occidentale, ale alb. *mës* și rom. *mînz*, trecerea de la specia cal (iapă) la specia bou (vacă) este cu totul firească.

Într-adevăr, de la dr. *mînz(ă)*, s-a creat, prin sufixul *-at*, *-ată*, derivatul *mînzat*, *-ă*, care denumește boul tînăr sau vaca tînără, anume de la vîrsta de un an, deci boul și vaca mai mare decît vițelul și vițica, dar nu ajunși la deplina dezvoltare fizică, iar de la alb. *mës*, *mëzë*, s-a creat, prin sufixul identic *-at*, *-atë*, derivatul *mëzat*, *-ë*, care denumește boul tînăr și vaca tînără (nu avem informații asupra faptului dacă în albaneză se face o diferențiere analogă cu aceea din romînă, dintre vițel și mînzat). Pe de altă parte, cum remarcă Meyer-Lübke, REW³, 5289, în limbile romanice de apus, termenii care continuă pe **mandiu* sau **mandzu* denumesc numai puiul vacii, ba, în unele limbi, chiar boul și vaca : it. *manzo* „bou", retor. (grödn.) *mants* „taur", *mandza* „weibliches Kalb", *mans* „taur tînăr", valon *mõs* „vacă stearpă", sard. *manzu* „bou tînăr" etc. [2].

Așadar, raportarea lui **mandzu* la cal se întîlnește numai în romînă și albaneză. Dar semantismul din aceste limbi nu este ceva nou. Cum s-a remarcat de mult (Stier, *K. Z.*, XI, p. 148), alb. *mës* (și, indirect, și rom. *mînz*) stă în legătură cu mesapicul *Menzana*, numele zeului suprem, Jupiter, al mesapilor, căruia aceștia îi sacrificau un cal (cf. și Hans Krahe, *Die Sprache der Illyrier*, Wiesbaden, 1955, p. 84), care consideră cuvîntul mesapic un derivat din **mendio-*. Meyer-Lübke, *loc. cit.*, pare a pune la

---

[1] Cf. Rosetti, *Ist.*, II¹, p. 49 și 105, ed. a II-a, p. 58 și 119.

[2] Cuvîntul romanic a pătruns și în dialectele germane din Alpi, precum și în germana de vest, dacă nu cumva avem în acest caz a face cu elemente împrumutate de germani de la substratul din acele regiuni.

îndoială legătura cuvîntului albanez cu cel mesapic, întemeindu-se pe faptul că vocalismul rădăcinii din *Menzana*, *e*, este diferit de cel originar, de la baza cuvîntului albanez şi romanic, *a*[1]. Dar se poate admite că mesapica a suferit prefacerea lui *a* în *e*, eventual printr-o fază intermediară, *ä*.

Din derivatele pe care le prezintă **mandzu* în albaneză şi romînă şi din sensurile pe care le are acelaşi cuvînt în limbile romanice de vest, rezultă că acest cuvînt a denumit, în epoca antică, puiul speciilor animale domestice mari, anume al calului şi al vacii, sau animalul tînăr, înainte de maturitate, din aceleaşi specii. Este greu de admis că un nume cu acest sens a putut servi ca termen de bază pentru crearea prin derivare a unui nume pentru oaia care dă lapte. El ar fi putut servi numai la crearea unui termen pentru a denumi puiul oii, deci pe miel. Într-adevăr, în Oltenia, Ardealul de sud-est şi Muntenia de vest, termenul *cîrlan* care denumea la origine mielul şi exista cu acest sens în restul teritoriului dacoromîn, fără Banat şi Crişana, a ajuns să însemne „miel'', iar în Moldova de sud şi Muntenia de răsărit, termenul *noaten*, care, la origine şi azi în Banat, Crişana, Ardealul de sud-est, Oltenia şi Muntenia de vest, denumeşte mielul, a ajuns să denumească mînzul (cf. M. Sala, *Din terminologia păstorească romînească* : rom. *vătui*, *cîrlan*, *noaten*, SCL, VII,(1956), p. 77—83). Pe de altă parte, în unele dialecte romanice occidentale există termeni care denumesc animalul tînăr în general, inclusiv omul, nu numai calul tînăr, şi vaca tînără sau boul tînăr. Candrea şi Densusianu, *DELR*, p. 92, relevă fr. *faon*, v. fr. *féon* „petit d'un animal'', n. prov. *fedoun* „agneau'', „jeune poulain ou pouliche'', „animal ou jeune homme novice'' (**fetone*, derivat din *fetus*). (Să se vadă şi Wartburg, *Fr. Et. Wörterb.*, 3 Bd., 1934, p. 486—487, sub **feto* „junges Tier''). Cf. şi lat. *juvencus*, *-a* [om] tînăr'' şi „animal tînăr'', *juvenculus* şi **juvencellus*, REW³, 4639 şi 4640, „junges Rind'', cu toţi urmaşii lor romanici, ca şi sp. *ternero* < sp. *terno* (< *tenerus*) + *-ero*.

Pe baza unor asemenea evoluţii semantice se poate presupune că **mandzu* îşi are originea într-un cuvînt care însemna la început „animal tînăr''. De altfel acest sens rezultă din etimologia atribuită cuvîntului **mandius*. G. Meyer, *Et. Wörterb. der alb. Sprache*, 1891, p. 276, a admis că termenul indo-european primitiv **mondio-*, care stă, după el, la baza celui albanez, **mandia-*, este un derivat de la rădăcina **mend-* „saugen'' (cf. alb. *mënt*, „säuge, sauge'', gr. μαστός „Frauenbrust'', μαζός „Brustwarze'', v. german de sus *manzon* (masc. pl.) „ubera'' etc. Walde şi Pokorny, II, p. 232, admit şi ei legătura cuvîntului nostru cu rădăcina **mand-*, care ar fi forma cu sufix nazal a rădăcinii indo-europene *mad-* „nass, triefen''[2]. Este dar probabil că indo-europeanul **mandios* a însemnat la origine „sugător'', „animalul imediat după naştere în epoca suptului''.

---

[1] Vl. Gheorghiev, *Тракийският език*, Sofia, 1957, p. 6—25, crede a găsi în inscripţia de pe un vas din Duvanli (lîngă Plovdiv) cuvîntul Μεξηνα = Menzana (iau informaţia din recenzia publicată de G. Mihăilă, SCL, IX (1958), p. 424—425).

[2] Formele cu *a* ar fi ilire, dacă ar avea dreptate G. Meyer. În acest caz, ar trebui să concludem că în toată Romania s-a extins forma iliră. Dar Walde şi Pokorny pleacă de la rădăcina *mand-*. Deci termenii francezi proveniţi din **mandiu* pot fi şi de origine celtică, cum a presupus Meyer-Lübke, Lbl., 7, p. 186.

Probabil că, pe teren romînesc și albanez, unde termenul **mandzu*, devenit apoi **măndzu*, a denumit în epoca antică atît mînzul cît și boul tînăr și vaca tînără, după vîrsta de un an, nevoia de a diferenția sensurile a dus la crearea unor derivate în *-at*, *-ată*, alb. *-at*, *-atë*, pentru a denumi boul tînăr și vaca tînără în al doilea an, primitivul rămînînd să denumească numai calul tînăr și iapa tînără, pînă la vîrsta de un an [1]. Probabil că avem a face cu niște derivate din epoca latinei populare sau din epoca de formare a limbii romîne, și desigur că albaneza le-a împrumutat din latina populară sau din romînă, întrucît un sufix *-at*, *-atë* nu există în albaneză[2]. Derivatele în discuție nu sînt la origine participiile trecute ale unui verb latin sau romînesc în *-are*, care ar fi însemnat „a fecunda", „a face să prindă mînz" (de fapt „vițel"), deși, mai tîrziu, s-au creat în limba romînă derivate ca *a (se) cățeli* „a se împreuna", *a (se) iezi* „a prinde ied" și *a se mînzi* „a prinde mînz". Sensul acestor verbe pleacă de la identificarea animalului tînăr cu fetusul. (Cf. și faptul că lat. *fetus* a ajuns să aibă sensul de „animal tînăr", iar lat. *fetare* „a fecunda", sensul „a naște"; cf. și expresia *oaie fătată* „oaie care a născut"). Ne-o arată atît faptul că în romînă nu există (și desigur nici n-a existat) verbul *a mînza*, cît și faptul că, alături de *mînzată*, există și *mînzat*, la care sensul de „animal care a născut" nu este de conceput. De altfel, romîna și-a creat mai tîrziu verbul a *mînzăți* „a rămînea stearpă într-un an" (vorbind de vaci), ceea ce arată că *mînzatul* și *mînzata* sînt asociați cu ideea de sterp [3].

Dar dacă *mînzare* nu se poate explica plecînd de la varianta *mînz-*, se ivește ideea de a încerca o explicare a cuvîntului, plecîndu-se de la celelalte variante ale lui.

Numai una din aceste variante a atras pînă acum atenția lingviștilor romîni. S. Pușcariu, *Et. Wörterb. der rum. Sprache*, I, p. 97, a explicat pe **mulzare*, reconstituit de el după pluralul întîlnit de Weigand în Banat, — căci Pușcariu nu cunoștea forma macedoromînă —, din lat. **mulgearia*, derivat de la *mulgeo* (vezi și *Lat. Ti und Ki*, p. 63). Ea a fost acceptată de Capidan, *loc. cit.*, care socotește pe *mînzare* rezultatul unei contaminații cu *mînz*. Pare greu de combătut o asemenea etimologie, mai ales că dr. *mulgare*, alt nume al mînzării, e format în același fel, bineînțeles pe teren romînesc. Totuși reconstituirea unui asemenea prototip latin nu este îndreptățită, deoarece sufixul *-arius* se atașa, în latina populară, temelor substantivale, nu celor verbale. Existența dr. *mulgară* și *mulgare* ne poate îndemna de asemenea să explicăm și pe macedor. *muldzare* ca un derivat

---

[1] O asemenea diferențiere a fost necesară și pentru puiul calului: cel care are mai mult de un an este numit, după regiuni (vezi mai sus), *noaten* și *cîrlan*.

[2] Vezi Philippide, *Orig. rom.*, II, p. 723—724, care însă nu dă ca certă originea romînească a cuvîntului albanez.

[3] Cf. și derivatele franceze (probabil provențale la origine) *louvat* „lup tînăr, de la unul la doi ani", *louv-* (< lat. *lupus*) + *-at*, *verrat* „mascur" < v. fr. *ver* (< lat. *verres*) + *-at* etc., în care sufixul *-at* are o funcție identică sau asemănătoare cu aceea din rom. *mînzat(ă)*. În aceste cazuri, derivatul nu denumește rezultatul unui proces, cum e cazul cu participiile trecute; funcția sufixului este aici aceea de a denumi două aspecte diferite ale aceleiași specii animale. E drept că romîna dispunea deja de *junc* și *jun(in)că* pentru noțiunea de „mînzat(ă)". Dar tendința de creare a unor cuvinte noi nu se împiedică de asemenea fapte. Cf. și fr. *goujat* „servitor", „mojic" < *gouge* „servitor" + *-at* (ambele cuvinte sînt de origine provențală).

de la macedor. *muldzire*, *muldzeare* „a mulge". Dar faptul că *muldzare* se găsește și în Banat, unde nu are loc prefacerea lui *ğe* în *dze* ca în macedoromînă, ne indică independența formei *muldzară* față de verbul *muldzire*, la macedoromîni. De aceea ni se pare firesc să ne îndreptăm spre o altă explicare a cuvîntului.

Termenul *mînzare*, tipic pentru păstorit, poate avea, ca și alți termeni romîni păstorești, o origine traco-dacă. Pentru a păși însă mai sigur în această direcție, se impune să stabilim procedeul (sau procedeele) după care se formează în diferite limbi termenul pentru „mînzare". Conform cu caracteristica sa fundamentală, aceea de oaie care dă lapte, care se mulge, termenul care denumește *mînzarea* e un adjectiv care se formează sau de la substantivul care denumește laptele (cf. fr. *brebis laitière*, germ. *Milchschaf*; prin Ardeal, se întîlnește expresia : *oi lăptări* [1]; cf. și fr. *vache laitière*, *chèvre laitière*), sau de la verbul care înseamnă „a mulge" (cf. dr. *mulgară*, v. gr. ἀμολγαῖος „care dă lapte" < ἀμέλγω „mulg" și germ. *melk* (mediogermanul de sus *mëlch*, *mëlc(h)*, dialectal *melk*, anglosaxon *melc*, v. nordic *mjolkar*, *milkr* „care dă lapte" < *melken* „a mulge"). Cum, în unele limbi indo-europene, cuvîntul pentru „lapte" este un derivat de la cuvîntul care înseamnă „a mulge", cele două procedee de formare a cuvîntului care denumește mînzarea se reduc, cîteodată, la unul singur. Aceasta ne și obligă să trecem întîi în revistă termenii indo-europeni cu sensul „a mulge" și după aceea pe cei cu sensul „lapte".

Cu excepția limbilor indo-iranice, limbile indo-europene prezintă același termen pentru noțiunea „a mulge"; v. gr. ἀμέλγω, lat. *mulgeo*, v. irl. *bligim* (< **mligim*), germ. *melken* (v. germ. de sus *mëlchan*, *meolcan*, mediogerm. de sus *mëlcen*, germ. de jos *melken*, anglos. *melcan*), lit. *mélžu*, *mèlžti*, v. sl. *mlězo* și *mlŭzo*, *mlěsti* etc. Pe baza acestor termeni, s-a reconstituit rădăcina **melǵ-* [2] sau, pentru un stadiu lingvistic și mai vechi, al indo-europenei, **ə²melǵ-*, pe care noi preferăm s-o notăm **h²melǵ-*. Corespondentele indo-iranice au alte sensuri : v. ind. *mā́ršti*, *mā́rjati*, *mrjati* „freacă, șterge, curăță", și avestic *marəzaiti*, *mərəzaiti*, „atinge ușor", „atinge în zbor". Cum a arătat Brandenstein, *Die Lebensformen der Indogermanen*, în *Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik*, IV, p. 238, sensurile acestea sînt cele mai vechi. Dar un sens asemănător se găsește și la v. gr. ἀμέργω „storc", „presez", a cărui legătură cu rădăcina *(*h²*)*melǵ-* este admisă (cf. Walde și Pokorny, II, p. 283—284, și Kuryłowicz, *Etudes indo-européennes*, I, p. 127).

Limbile indo-europene nu concordă însă în privința cuvîntului care denumea laptele. Nu ne mai oprim asupra termenului indo-european pentru „lapte" pe care-l relevă greaca și latina, pentru că el pare a nu fi derivat de la rădăcina (*h²*)*melǵ-*, sunînd **glact-*.

Un termen indo-european primitiv pentru noțiunea „lapte", derivat din rădăcina *(*h²*)*melǵ-*, s-a păstrat în v. irl. *mlicht*, *blicht* (< **ml̥ǵtis*).

---

[1] În localitatea Valea Ierii (fostul județ Turda) nu există decît *lăptări*, nu și *mînzări*. Oamenii cunosc însă cuvîntul *mînz*. (Din materialul păstoresc adunat de G. Giuglea.)

[2] Cf. observațiile interesante ale lui Meillet, *Le slave commun* [2], p. 221, asupra acestor verbe.

Altul, a cărui temă pare a fi fost identică cu rădăcina *(h^2)*melǵ-*, şi anume cu vocalismul *e*, a fost păstrat de limbile germanice: cf. v. germ. de sus *miluh* (germ. *Milch*), v. saxon *miluk*, v. frisic *melok*, anglosaxon *meoluc*, v. nordic *miolk* şi gotic *miluks* (toate feminine). Pe baza lui *-u-* din silaba a doua a cuvintelor germanice vechi, s-a presupus existenţa unui cuvînt indo-european primitiv **meləǵs*, care ar fi o formă a unei rădăcini bisilabice, **meleǵ-*, socotită ea însăşi drept o formă a rădăcinii *melǵ-* „a mulge". Walde şi Pokorny, II, p. 298, se îndoiesc de existenţa formei *meleǵ-*, pentru motivul că ea n-a lăsat urmaşi în alte limbi indo-europene. Dar, după studiile lui Kuryłowicz asupra structurii rădăcinilor indo-europene, trebuie să recunoaştem că, într-o fază mai veche a indo-europenei primitive, exista o vocală între elementele consonantice vecine ale unei rădăcini, astfel cum se poate ea reconstitui pe baza diverselor limbi indo-europene. Cînd această vocală este atestată chiar de o singură limbă, nu ne mai putem îndoi de existenţa ei în limba primitivă.

Pe teren germanic şi un alt cuvînt pentru „lapte" a fost derivat de la cuvîntul care înseamnă „a mulge" : germ. *Molke*, mediogerm. de sus *molken*, *molchen* şi anglos. *molcen* „zăr", „lapte" şi „tot ce se scoate din lapte". El e un vechi participiu trecut, cu vocalismul zero, al verbului *melken* „a mulge". Rădăcina **melǵ-*, dar cu vocalismul *o*, se întîlneşte în ucr. *molozivo* „colastră" şi sîrb. *mlaz* „ţîşnitură de lapte" („Milchstrahl").

Termenul v. slav *mlěko*, rus *molokò* etc., pare a fi de asemenea derivat de unii de la rădăcina **melǵ-*, dar cu un sufix *-ko* (vezi Berneker, II, p. 33—34, şi Vasmer, REW, II, 151—152). Toharica prezintă un termen pentru lapte a cărui temă pare a fi identică cu rădăcina **melǵ-* : *malke* (cf. toh. *mālkaut* „sie geben Milch") (faptele toharice sînt luate din Kluge, *op. cit.*, p. 386, sub *melken*).

Nu poate fi îndoială că termenii romîni pentru „mînzare" au la bază aceeaşi rădăcină indo-europeană, în forma ei traco-dacă, şi anume un cuvînt traco-dac care era derivat fie de la verbul „a mulge", fie de la substantivul „lapte". Dar, în acest caz, variantele romîneşti care au păstrat mai bine aspectul originar al cuvîntului sînt cele cu *l* şi *r*, adică cea macedoromînă-bănăţeană şi cea din Haţeg. Rădăcina traco-dacă a trebuit să sune **meldz-*, **melz-*. Se ştie că, în limba traco-dacă, tratamentul explozivelor palatale indo-europene *k* şi *ǵ* era *ţ*, respectiv *(d)z*, ca în limba slavă primitivă [1]. Această rădăcină, sau mai exact, o eventuală formă a ei cu vocalismul *-o*, poate explica pe mr. şi băn. *muldzare* (< **moldzare*). Forma *muldzare* se poate explica şi din traco-dacul **meldz-* prin contaminaţie cu verbul rom. *a mulge*. Dar varianta cu *r* s-a născut desigur tot pe teren traco-dac : în diverse limbi, chiar în limbile indo-iraniene, a avut loc, prefacerea lui *l* în *r* în toate condiţiile. Pentru traco-dacă trebuie să admitem probabil numai prefacerea lui *l* de la sfîrşitul silabei, în *r*, şi numai dialectal sau numai în unele cuvinte. Fenomenul este indicat şi de alte cuvinte romîneşti de origine traco-dacă : *murg* şi *amurg*, care pot fi socotite egale

---

[1] Tratamentul *(d)z* îl prezintă în traco-dacă şi indo-europeanul primitiv **gh*. Cum a arătat G. Giuglea, *Uralte Schichten*, p. 11—13, dr. *zăr* şi mr. *dzer* provin dintr-un traco-dac **zĕlu* (< **ǵhelos*), înrudit cu rădăcina *zel-* din slav *zelenyi* „verde" etc.

cu gr. ἀμολγός „seară", „dimineață", „noapte", „întuneric", „timpul mulsului" (probabil un derivat, tot de la rădăcina *(*h*²)*melǵ*-, dar cu vocalismul *o*) [1]. De altfel fenomenul a avut loc și în rom. *mursă* < lat. *mulsa* (cf. lat. *mulsum vinum*). Varianta *mîrzară*, păstrată în Hunedoara, adică la granița dintre aria macedoromînă și bănățeană (*múldzare*) pe de o parte, și cea moldovenească, muntenească și ardelenească (*mînzare*) pe de alta, este desigur străveche, mai ales că nu apare ca o contaminație între cele două forme ce se găsesc pe o arie mai întinsă. Vocalismul *î* din *mîrzară* se explică probabil pe teren romînesc, din *e* traco-dacic.

Derivarea prin sufixul *-áră* sau *-áre* pare a fi avut loc în limba traco-dacă. Se poate admite și o derivare pe teren romînesc, dintr-un **merdz*(*ă*) „lapte" prin sufixul *-ariu*, fem. *-are* [2]. Forma *mînzare* s-a născut fie din *mîrzară*, **mîrdzare*, fie dintr-un **mîldzare*, prin influența lui *mînz*, cu care a putut fi pus cuvîntul în legătură, dat fiind că avem a face cu noțiuni din domeniul creșterii animalelor. Dar se poate admite și o disimilare a lui *r* din rădăcină, față de *-r-* din sufix, ca în **brăcirar* (< *brăciri* + *-ar*) > > *brăcinar*.

РУМЫНСКИЙ ЭЛЕМЕНТ ФРАКО-ДАКИЙСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ: ДАКО-РУМ. *MÎNZÁRE*, *MÎRZÁRĂ*, МАКЕДО-РУМ. *MULDZÁRE*

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Авторы оспаривают этимологию румынского слова *mînzare* „дойная овца", установленную Тиктиным в R.-D. W, II стр. 991 (албанск. *mëzore* „телка"). Албанское слово *mës* и народно-латинское **mandiu* или **mandzu*, наряду с производными от них словами, обозначали сначала молодое животное, особенно жеребенка или телку. Следовательно, они не могли быть использованы для наименования дойной овцы.

Румынское название дойной овцы является, несомненно, словом фрако-дакийского происхождения, как и многие другие элементы румынской пастушеской терминологии. По всей вероятности, это — производная фрако-дакийская форма от индоевропейского корня *$ə^2$*melǵ*-, или, скорее, **h*²*melǵ*- „доить", с суффиксом *-ariu*, *-aris*, неизвестного происхождения.

От фрако-дакийского корня **meldz*- могло образоваться фрако-дакийское название молока. В различных индоевропейских языках слова со значением „молоко" образовались именно от этого корня.

---

[1] Cuvintele, romînesc și albanez, care prezintă *g* în locul lui *dz* (pentru indo-europeanul primitiv *ǵ*), par a arăta totuși că avem a face cu o altă rădăcină.

[2] Nu este necesar să admitem că în traco-dacă a existat, ca și în germanică, un **melug* „lapte", cu o vocală *u* sau alta, moștenită din indo-europeanul primitiv *ə*, și că *l* era acolo intervocalic, ceea ce ar fi dus apoi, pe teren romînesc, la prefacerea lui în *-r-*.

Остальные разновидности рассматриваемого румынского слова, а именно македо-рум. *muldzare*, встречающееся также в Банате, и подобно ему — *mîrzară*, употребляемое в говоре области Хацег, сохранили в большей степени, чем *mînzare* основные черты фрако-дакийского консонантизма. Разновидность *mînzare* образовалась либо в результате скрещения со словом *mînz*, либо в результате диссимиляции коренного *r*, происшедшей под влиянием согласного *r*, входившего в состав суффикса.

UN ÉLÉMENT ROUMAIN D'ORIGINE THRACO-DACE : DACO-ROUM. *MÎNZÁRE*, *MÎRZÁRĂ*, MACÉDO-ROUM. *MULDZÁRE*

RÉSUMÉ

Les auteurs repoussent l'étymologie donnée par Tiktin, R.-D.W., II, p. 991 (alb. *mëzore* « junge Kuh ») au mot roum. *mînzare* « brebis laitière ». Le terme alb. *mës* et le terme latin populaire **mandịu* ou **mandzu*, avec leurs dérivés, désignent, à l'origine, l'animal tout jeune, le poulain, le veau et la génisse, tout particulièrement. Donc, ils ne pouvaient pas être employés pour désigner la brebis laitière.

Le nom roumain de la brebis laitière est assurément d'origine thraco-dace, de même que d'autres éléments de la terminologie pastorale roumaine. Il doit être un dérivé thraco-dace de la racine **meldz-* ou **melz-*, forme thraco-dace de la racine indo-européenne *($ə^2$)*melǵ-*, *melǵ-* (ou, mieux, h^2*melǵ-*) « traire », avec un suffixe *-arịu*, *-arịa*, d'origine incertaine.

La racine thraco-dace a pu donner naissance à un nouveau terme relatif au lait. Dans diverses langues indo-européennes le terme pour la notion « lait » est un dérivé de cette racine.

Les autres variantes du mot roumain, le macédo-roum. *muldzare*, qui se rencontre aussi dans le Banat, et *mîrzară*, employée dans le Haţeg, ont conservé mieux que *mînzare* le consonantisme thraco-dace. La variante *mînzare* est née soit par contamination avec *mînz*, soit par la dissimilation de l'*r* de la racine, déterminée par l'*r* du suffixe.

NOTĂ DESPRE COMPUSELE ROMÎNEŞTI CU *în-*: dr. *înmărita* (pe baza ALR)

DE

V. RUSU

În articolul *Compuse romînești cu în-*, publicat în *Buletinul Institutului de filologie romînă „Al. Philippide"*, III (1936), p. 57—116, acad. Iorgu Iordan a arătat, printre altele, că :

1. Sînt cuvinte în limba romînă (mai ales verbe) care se folosesc în formă prefixată şi neprefixată : „nimic nu împiedică limba de a lepăda sau a adăuga pe *în-*, atunci cînd nevoile indivizilor o îndeamnă la aceasta" (p. 57). Această tendinţă „nu cunoaşte, cel puţin teoretic, nici o limită" (p. 57).

2. Limba comună manifestă „o adevărată slăbiciune" pentru formaţiile prefixate (p. 58).

3. Punctul de plecare pentru răspîndirea acestui prefix l-au constituit verbele.

4. Inovaţia în această direcţie se petrece mai ales în graiurile munteneşti.

Datele pe care ni le pune la îndemînă *Atlasul Lingvisitc Romîn* în ceea ce priveşte dr. *mărita- înmărita* verifică şi completează, în unele privinţe, afirmaţiile de mai sus. Referindu-se la stadiul de atunci al cercetărilor, acad. Iorgu Iordan sublinia că „pentru o parte din formele cu *în-* de la cuvinte întrebuinţate curent fără prefix şi acelea neprefixate de la cuvinte care apar obişnuit cu *în-* nu avem atestări propriu-zise" (p. 95).

Astfel este explicat de acad. Iorgu Iordan, în articolul citat, faptul că DA şi TDRG pun la îndoială, în general, formele din această categorie de cuvinte.

Materialul publicat mai tîrziu în volumele ALR înregistrează unele din aceste forme şi dă relaţii în ceea ce priveşte evoluţia şi răspîndirea lor.

Printre exemplele discutate de acad. Iorgu Iordan se numără şi *mărita - înmărita*. Despre *mărita* autorul notează că este o formă mai veche (p. 106). Referitor la *înmărita* (formă răspîndită în Muntenia — p. 108) se spune : „cunosc varianta cu *în-* de la un fost coleg al meu, Polexe, originar din Lereşti-Muscel, care, într-o compoziţie, a scris *înmărita*, iar apoi mi-a explicat că în regiunea respectivă se spune regulat aşa" (p. 73).

Aşadar discutarea formei *înmărita* se face, în articolul citat, doar pe baza unei singure atestări şi aceea întîmplătoare[1]. Materialul cuprins în ALR I, vol. II, h. 250 [mă mărit],

[1] Se pare că prima atestare este în *Lexicon marsilianum* : *me inmarit* = *enubo*. Cf. *Dr.* Carlo Togliavini, Il „*Lexicon marsilianum*...", Bucureşti, 1930, p. 202 (în D A, m s.).

ALR II, h. 156 [Fată de măritat] şi ALR II, MN [(Fata vrea) să se mărite] [2679], p. 78, ne ajută să delimităm aria în care se foloseşte forma prefixată *înmărita* şi să urmărim indicaţiile acad. Iorgu Iorgan.

Se confirmă astfel, cu ajutorul datelor înregistrate de ALR, că forma prefixată este răspîndită în Muntenia, mai ales în partea de vest și nord (comuna Lereşti, de unde era subiectul, care i-a dat informația acad. Iorgu Iordan despre *înmărita* este cuprinsă în aria din Muntenia). Dar, pe baza acestor date, facem o completare, în sensul că se adaugă o arie mică în Dobrogea (pct. 684, 988, 990), una în partea centrală a Moldovei (pct. 508, 536, 578) și răspunsurile din punctele 98, 720, 795, 880[1].

Materialul din ALR I privind răspîndirea lui *înmărita* se verifică prin materialul din ALRT: această formă este înregistrată (paralel cu forma neprefixată) în pct. 192 (Covasna). Dăm acest text:

„*Dácă să scọắlă zíĉe să-mmărítă îm‿vára ắịa*...

— *Lup să te mănînĉe! Că nu să mai̯ mărită nu să mai̯‿înmărită trei̯ an*ⁱ", 92/18—19, 22—23[2].

Au fost notate, în aceleași regiuni, și alte cuvinte în forma prefixată. Acest fapt arată productivitatea prefixării cu *în-* în vorbirea populară și ne ajută să delimităm regiunea în care sînt preferate formele prefixate: Muntenia (mai ales partea centrală, nordul și vestul), partea de sud-est a Olteniei, sud-estul Transilvaniei și partea centrală a Moldovei. Dăm cîteva din formele prefixate, (neobișnuite din punctul de vedere al limbii literare) înregistrate de ALR:

(păr) *încârlionțát* [= creț] și (păr) *înscârlionțát*, ALR II, MN [(păr) creț] [6804], p. 2, pct. 987, *o spetẹ̆ázǎ-ŋgăurítă mărúntᵘ*, ALR II_2, vol. II, h. 478 [1. bărbătuș 2. muierușcă], pct. 762, *ți̯ îngắure urẹ́k'a*, ALRT, pct. 812, 265/32—33, *îŋǵisắțĭ* „eu visez", pct. 590, *am ingisátᵘ* „am visat", nota de la pct. 590, *îŋǵisắzᵘ* „eu visez", pct. 600, ALR I, vol. II, h. 73 [visez][3], *eu-ŋgunoi̯éz*, ALR II_2, vol. I, h. 13 [gunoiesc], pct. 728, *le i̯a-ŋ‿cărúță*, ... *și le-mplímbă* (cf. și S. Pușcariu, *Etimologii*, DR, IV (1924—1926), p. 696) etc.

Diferite hărți ale ALR au înregistrat și alte formații prefixate, care nu au corespondente în limba literară: (tortul) *îl încenușắm. Ĉẹrnem ĉĕnușa pe ĉĕnușári̯*, ALRT, pct. 157, 78/23, (sprîncene) *înfurcíte* [= îmbinate] [6819], p. 3, pct. 886, *s-a-mpiciorogát* [= s-a întremat; s-a pus în (pe) picioare], ALR I, vol. I, h. 138 [mă întremez], pct. 808, 870, nota de la pct. 878.

Aceste exemple, la care se adaugă și forma *încătre*: ... *și i̯ar s-a-ŋkinát îŋcătre Dumnezăi̯éu̯*, ALRT, pct. 812, 264/23-24 [putem presupune în acest caz analogia cu *înspre*; cf. S. Pușcariu, *art. cit.*, p. 692, unde se dă exemplul (*în*)*spre* cu întrebuințarea pleonastică a prepoziției *în* înaintea unei alte prepoziții care ea însăși indică direcția] sînt o dovadă a preferinței generale pentru compuse cu *în-*[4].

Subliniem faptul că în cazul verbelor pentru care au fost notate două forme, prefixată și neprefixată, există o anumită diferențiere în ceea ce privește starea acțiunii. Deși nu modifică

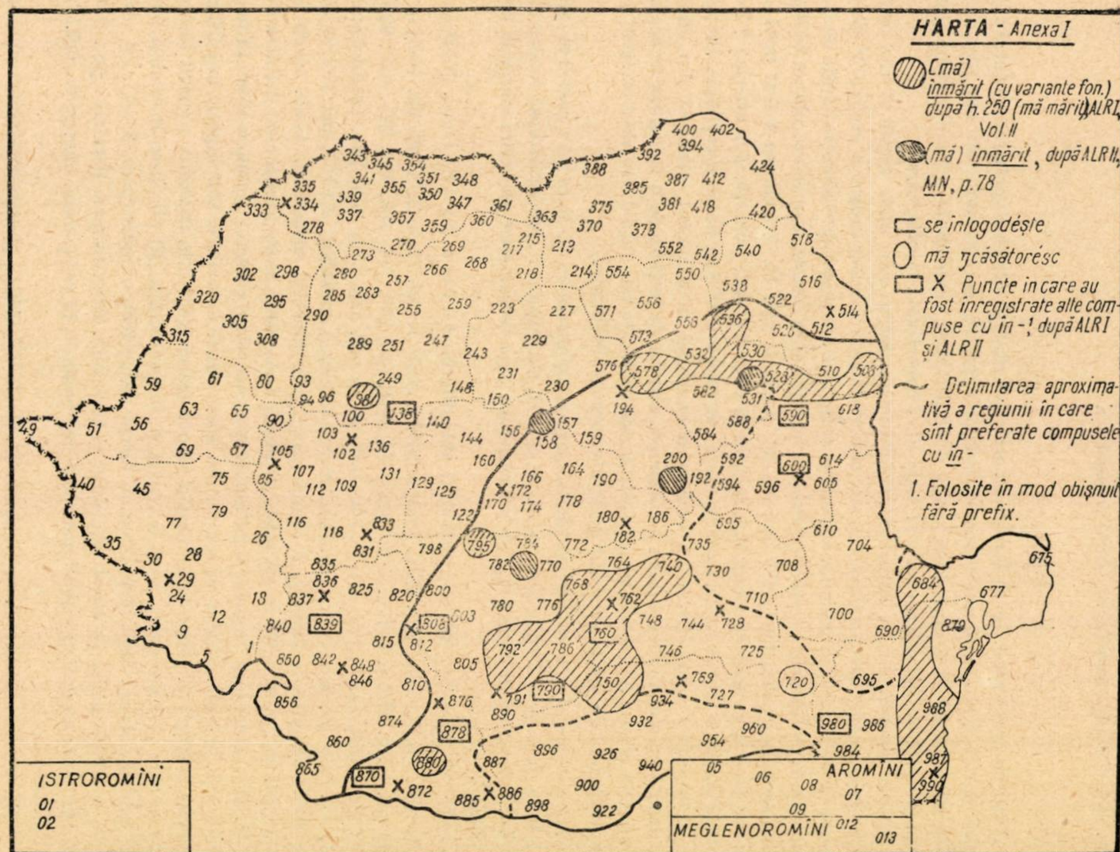
---

[1] Se verifică astfel afirmația acad. Iorgu Iordan, *art. cit.*, p. 58, că sudul Moldovei nu cunoaște formele prefixate; totuși forma *se‿înmărită* am auzit-o și la o femeie din raionul Focșani.

[2] Prima cifră reprezintă pagina iar cifrele de după bara verticală rîndurile.

[3] Este interesant de semnalat că, pentru acest cuvînt, și dialectul aromîn folosește, alături de forma neprefixată, și pe cea prefixată: *mi-ŋǵiséḑᵘ*, pct. 06, ... *mi yisắi̯* (notă: *nuápții astisi̯ári... va mi-ŋyiséḑᵘ*), pct. 07, *mi-ŋǵisắi̯* (notă: *ŋǵiséḑᵘ*). În Samarina *yiséḑᵘ*, *yisắi̯*. În Baiasa (*ŋǵisắi̯* !), pct. 08, *mĭ-ŋǵisắḑᵘ*, pct. 09, *ăŋǵiséț* (notă: *ăŋǵisắi̯*), pct. 013.

[4] Materialul cules, pentru *Arhiva fonogramică a limbii romîne*, din raionul Băbeni (care cuprinde aprox. punctele cartografice din ALR 803 și 808), arată că se folosesc și în această regiune formații prefixate. Au fost notate, de exemplu, (se) *învărează* „începe să fie vară" și (se) *împozează*; primul exemplu are o circulație aproape generală.

HARTA - Anexa I
(mă) înmărit (cu variante fon.) după h. 250 (mă mărit) ALR I, Vol. II
(mă) înmărit, după ALR II; MN, p. 78
se înlogodéște
mă ɳcăsătorésc
X Puncte în care au fost înregistrate alte compuse cu în-¹ după ALR I și ALR II
Delimitarea aproximativă a regiunii în care sînt preferate compusele cu în-
1. Folosite în mod obișnuit fără prefix.
ISTROROMÎNI
01
02
AROMÎNI
MEGLENOROMÎNI

în mod esențial sensul verbului, prefixul *în-* adaugă verbului respectiv unele nuanțe modale sau înțeles intensiv, factitiv, incoativ etc. (cf. S. Pușcariu, *art. cit.*, p. 690—703). Dacă ne referim în acest sens la *înmărita*, este ușor de sezisat că în cazul formei prefixate, se insistă, datorită prezenții prefixului *în-*, asupra ideii cuprinse în sensul verbului : a intra *în* relațiile sociale respective. (Cf. și (mă) *încăsătoresc*, (mă) *înlogodesc*).

★

Așa cum arată acad. Iorgu Iordan, în articolul citat, prefixarea poate fi rezultatul acțiuni analogiei; forma etimonului sau elementul estetic-expresiv (care se datorește mai ales noutății formei prefixate) pot fi de asemenea cauza unor prefixări neobișnuite. Etimologia nu poate fi invocată în cazul lui *înmărita*, etimonul latin fiind neprefixat : *marīto, -āre*[1].

Forma *înmărita* nu ne surprinde, fiind folosită într-o arie unde există și alte compuse cu *în-*. Ea a apărut pe baza analogiei cu alte cuvinte care se folosesc în forma prefixată[2]. Se poate presupune că au influențat mai ales cuvintele apropiate din punct de vedere semantic de *mărita*, care, de obicei, se folosesc cu prefixul *în-* (de exemplu *a se însura, a se încredința* „a se logodi" etc.). La ancheta pentru harta 250 [mă mărit], ALR I, vol. II, întrebarea a fost pusă astfel „Ce zici că face fata cînd, după logodnă, se duce cu flăcăul ales la primărie și la biserică ? Pentru ca să obțin mai ușor răspunsurile, mai întrebam : **se însoară** ? "S-ar putea presupune, din această cauză, că *înmărita* apare numai ca urmare a analogiei cu termenul apropiat din punct de vedere semantic folosit în întrebare : **se însoară**. Faptul că întrebarea a fost pusă în același fel și în regiunile în care nu au fost înregistrate forme prefixate este însă o dovadă a existenței reale a ariei semnalate de noi în care sînt preferate formele prefixate.

Tot ca urmare și a acțiunii analogiei apare compunerea cu *în-* la (a se) *logodi* și (a se) *căsători*. În nota de la pct. 760, h. 250, ALR I, vol. II, s-a răspuns : „mă căsătoresc se zice cînd se *înlogodéște*", iar în nota de la pct. 720 s-a răspuns : „*mă ŋcăsătorésc*ᵘ zice cînd merge la ofițerul stării civile".

Înmărita apare în punctele anchetate sub diferite f o r m e f o n e t i c e : [mă] *înmărít*, ALR I, vol. II, h. 250, pct. 578, [mă] *mmărítᵘ*, ALR I, vol. II, h. 250, pct. 98, [mă] *ŋmărít*, ALR I, vol. II, h. 250, pct. 476, 508, 528, 536, 684, 740, 750, 768, 786, 792, 795, 880, 988, 990, [m-am] *înmăritat*, ALR I, vol. II, h. 250, nota de la pct. 528, 536, 768, 786, [m-am] *ŋmăritát* ALR I, vol. II, h. 250, nota de la pct. 740, 990, [*nu să mai*] *immărítă*, ALRT, pct. 192, 92/23—24. Aceste forme diferite se explică, în bună parte, prin fonetică sintactică. Acad. Iorgu Iordan a arătat (*art. cit.*, p. 97—99) că [*î*] poate dispărea de la prefixul *în-* atunci cînd înaintea lui este o vocală. Din cercetarea formelor menționate mai sus reiese că acest fenomen apare în punctele 476, 508, 684, 988 etc. Și mai elocvente, din acest punct de vedere, sînt faptele înregistrate în alte puncte anchetate. După ce subiectul răspundea cu verbul la indicativ prezent (*mă mărít*) situație în care prefixul urma după o vocală și, în consecință, [*î*] dispărea, în același punct și același subiect, atunci cînd răspundea cu forma de perfect compus (pers. 1 sg.), [*î*] reapărea deoarece prefixul urma, în acest caz, după o consoană. Dăm formele paralele : pct. 528 : *mă ŋmărít* ; în notă : *m-am îmmăritát*[3], pct. 536 ; *mă ŋmărít* ; în notă *m-am îmmăritát*, pct. 768 *mă*

[1] Cf. TDRG și CADE, s.v. *mărita*. Cf. și REW[3], 5361, pentru reflexele romanice ale lat. *marītāre* : vegl. *martur*, it. *maritare*, engad. *maridar*, friul. *maridá*, fr. *marier*, prov., cat., sp., pg . *maridar*.

[2] Cf., pentru rolul analogiei în prefixarea cuvintelor, acad. Iorgu Iordan, *art. cit.*, p. 100 și urm.

[3] Din motive tehnice, am înlocuit linia tremurată din ALR cu linie dreaptă. Ea arată că anchetatorul n-a putut distinge clar sunetele reproduse.

m̥mărit ; în notă : *m-am îm̲m̲ăritát*, pct. 786 *mă m̥mărit* ; în notă : m-am *îm̲m̲ăritát*. S-au înregistrat alte forme, în punctele 740 și 990 : și la perfectul compus (pers. 1 sg.) este folosită forma prefixată în care [*î*] a dispărut[1]. Tot prin fonetică sintactică (asimilarea *î* > *i*) se explică și varianta cu *im-* : *nu să mai̯‿immărită,* ALRT, pct. 192, 92/23–24[2].

★

Datele pe care le înregistrează *Atlasul lingvistic romîn* ne dau astfel posibilitatea să trasăm cu mai multă precizie aria de răspîndire a formei *înmărita*.

Cu ajutorul materialului cuprins și în alte hărți ale *Atlasului lingvistic romîn* unde apar diferite cuvinte prefixate cu *în-*, putem să delimităm de asemenea, mai precis, regiunea în care se întrebuințează cu preferință forme prefixate.

---

[1] Materialul din ALR II, MN [(Fata vrea) să se mărite] [2679], p. 78, pct. 531, arată că poate influența în acest sens și tempo-ul vorbirii : [L] *s^â sâ îmmăriti,* dar [Al] *s^â sâ-mmăriti.*

[2] Aceeași cauză — fonetica sintactică — a stat la baza unei false analize a grupurilor sintactice. În punctul 531, ALR II, h. 156 [Fată de măritat], apar grupurile sintactice : [AL] *fâtâ dim‿măritát* și [L] *fi̯e/ẹti din măritát.* În aceste exemple avem a face de asemenea cu prefixul *în-* ; o confirmare în acest sens e faptul că forma prefixată a fost înregistrată, în același punct, de ALR II, MN, [(Fata vrea) să se mărite] [2679], p. 78, dar [î] dispărînd, deoarece înaintea lui era o vocală (v. mai sus), grupul sintactic a fost greșit analizat : consoana [n] a fost legată de prepoziția anterioară. Chiar și cele două forme deosebite [AL] și [L] constituie un argument în același sens. Cînd tempo-ul vorbirii era mai repede, s-a produs asimilarea [n] — [m] > [m] — — [m] : *dim‿măritát.* Ritmul lent în al doilea caz a condiționat păstrarea lui [n] : *din măritát.* Pentru rolul foneticii sintactice în ceea ce privește diferite schimbări formale, cf. M. Sala, *Cîteva probleme de fonetică sintactică în „Texte dialectale" culese de E. Petrovici,* în SCL, VI (1955), 3–4, p. 223–238.

NOTĂ ASUPRA ORIGINII SENSULUI CONSECUTIV AL CONJUNCȚIEI CĂ ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

M. ILIESCU

În *Eléments de Linguistique Romane*[1], Bourciez susține că în faza romanică primitivă conjuncția *quod* introduce între altele propoziții consecutive, excepție făcînd latina orientală: „[Quod] devient *sauf en Orient* (sublinierea mea — *M. I.*) le corrélatif ordinaire dans les periodes consécutives d'intensité (diffusion de *sic quod* en Gaule, en Italie)". Deoarece în capitolul privitor la limba romînă Bourciez omite complet pe *că* consecutiv, e de presupus că restricția „sauf en Orient" nu se referă la faptul că *quod* nu e cea mai *obișnuită* conjuncție consecutivă în Orient ci că ea nu este folosită de loc în această regiune, spre deosebire de alte părți ale Romaniei.

Conform aceleiași concepții, *Dicționarul limbii romîne*[2] explică sensul consecutiv al lui *că* printr-o evoluție semantică pe teren romînesc. Astfel la conjuncția *că*, punctul 2° (la punctul 1° este vorba de *că* cauzal) se spune: „Prin înlocuirea cauzei prin efect *că* ajunge să introducă propoziții consecutive".

Avînd în vedere faptul că, pe de o parte, conjuncția *quod* a avut și în latina tîrzie sens consecutiv, pe care l-au moștenit și alte limbi romanice (v. fr. *que*, it. *che*), și că, pe de altă parte, propozițiile consecutive introduse cu conjuncția *că* sînt frecvente în romîna din sec. XVI[3] afirmațiile reproduse mai sus nu mi se par exacte.

După toate probabilitățile, sensul consecutiv al conjuncției *quod* a fost moștenit de limba noastră ca și cel completiv și cauzal.

E de presupus că în limba latină vorbită extinderea lui *quod*, devenind „conjuncție universală" în detrimentul lui *ut*, a fost de proporții mai mari[4] și s-a făcut mai repede decît reiese din texte. Pentru *quod* comparativ, strîns înrudit de cel consecutiv[5], Löfstedt[6] dă un exemplu din Varro. Exemple de acest fel se găsesc și în inscripțiile din Pompei.

În sprijinul celor susținute mai trebuie menționat faptul că împerecherea foarte frecventă în limba latină tîrzie a lui *quod* consecutiv cu corelativul *sic* (vezi citatul de mai sus din Bourciez) apare și în romînă în forma *așa* (< ad + sic) *că*[7].

---

[1] Paris, 1956, 273.

[2] Academia Romînă, București, 1914.

[3] Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, VI, București, 1946, p. 235.

[4] Stolz-Schmalz, *Lateinische Grammatik*[5], München, 1928.

[5] M. Leumann, *Zur Vorgeschichte der lateinischen Finalsätze*, în „Mélanges Ernout", Paris, 1940, p. 231—235.

[6] *Vermischte Studien zur lateinischen Sprachkunde und Syntax*, Lund, 1936, p. 178.

[7] Span. *asi que* cu același sens < *a* + *sic quia*.

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ ÎN ULTIMUL TRIMESTRU AL ANULUI 1958

ACTIVITATEA SOCIETĂȚILOR ȘI INSTITUTELOR

● Comisia pentru studiul formării limbii și poporului romîn de pe lîngă Academia Republicii Populare Romîne a ținut ședință de lucru în cursul lunii noiembrie. Au fost discutate probleme ridicate de referatele întocmite de acad. Al. Rosetti și acad. E. Petrovici.

● La cea de-a V-a sesiune științifică a Universității „Al. I. Cuza" din Iași, ținută în zilele de 20, 21 și 22 iunie 1958, s-au ținut următoarele comunicări cu caracter lingvistic: Th. Simenschy, *Aspecte din sintaxa cazurilor lui Panini*; G. Istrate, *Un fonetism propriu Psaltirii Scheiene*; D. Gafițeanu, *Cîteva observații asupra limbii lui Ioan Creangă*; St. Cuciureanu, *Influențe italienești în lucrările reprezentanților Școlii ardelene*; V. Arvinte, *Terminația de plural —* ***ură*** *a unor substantive neutre*; St. Giosu, *Propoziția subiectivă*; Al. Andriescu, *Limba și stilul lui G. Bacovia*; Al. Zacordoneț, *Aspecte lexicale ale plenisoniei*; Ariton Vraciu, *Pluralia tantum în limbile baltice actuale*; Ecat. Navrot, *Propoziția participială în limba franceză*; D. Miron, *Propoziția infinitivală de tip latin (acuzativ) în limba franceză.*

● Societatea de studii clasice din R. P. R. și-a reînceput activitatea de ședințe lunare. În luna decembrie s-a ținut comunicarea: Fl. Dumitrescu, *Sufixul latin* ***-aticus***.

● La Societatea de științe istorice și filologice s-au ținut următoarele comunicări privind problemele de limbă: acad. Al. Graur, *Unele caracteristici ale lingvisticii sovietice*; Gh. N. Dragomirescu, *Cum analizăm adverbul și locuțiunile adverbiale.* În ziua de 19 dec. Secția de limbă-literatură a ținut un simpozion metodic: Gh. Dragomirescu, *Analiza propozițiilor subiective*; M. L. Ungureanu, *Lectura expresivă*; M. Munteanu, *Analiza textului literar*; Șt. Golopenția, *Compunerea după textul literar.*

● La Colectivul de lingvistică al Filialei Iași a Academiei R. P. R. s-au prezentat, în cadrul ședințelor de lucru din anul 1958, următoarele comunicări: G. Istrate, *Limba postumelor lui Eminescu*; Șt. Cuciureanu, *Influența italiană asupra lui Petru Maior*; Șt. Cuciureanu, *Un exemplar al Lexiconului de la Buda adnotat de C.I. Magni*; L. Leonte, *Neologismele din limba lui Alecu Russo*; N.A. Ursu, *Formarea terminologiei matematice romînești*; N. A. Ursu, *Neologismul în epoca de formare a limbii romîne literare moderne*; V. Arvinte, D. Ursu și M. Bordeianu, *Glosar dialectal (nordul Moldovei)*.

Institutul de lingvistică — București

● În 18 oct. a avut loc *Sesiunea științifică închinată lunii prieteniei romîno-sovietice*. Au prezentat referate : acad. Al. Rosetti, Gh. Bolocan și Gh. Mihăilă.

● Fonetică și dialectologie. S-au continuat lucrările în vederea definitivării Monografiei lingvistice „Valea Jiului".

● În ziua de 4 decembrie, W. Truszkowski a ținut o comunicare intitulată : *Despre metoda statistică în elaborarea dicționarului limbii polone din secolul al XVI-lea*.

● Secția de lexicografie a Institutului de lingvistică din București a continuat lucrările pregătitoare în vederea începerii activității de redactare a Dicționarului general al limbii romîne. În ședințele de lucru s-au ținut referate despre *Norme de transcriere a textelor din secolul trecut — cu caractere latine* — (Gh. Bulgăr, D. Căplescu, F. Hasan) ; *Norme de transcriere a textelor dialectale* (Vl. Drimba).

● În Secția de gramatică și formare a cuvintelor au fost discutate lucrările : *Sufixul adverbial* **-ește** (G. Haneș) ; *Propozițiile atributive circumstanțiale* (El. Carabulea) ; *Prefixul* **re-** (Gh. Bulgăr).

● Romanistică : *Cronica lui Alfons XI* (Fl. Sădeanu).

● În ziua de 18 decembrie a avut loc consfătuirea cu cititorii revistei *„Limba romînă"*.

ACTIVITATEA LINGVIȘTILOR ROMÎNI PESTE HOTARE

● Acad. Iorgu Iordan a fost ales membru corespondent al Academiei saxone de științe din Leipzig, secția istorică-filologică.

● Acad. Al. Rosetti a fost invitat de Academia de științe a Ungariei în cursul lunii octombrie să țină cîteva prelegeri. Cu acest prilej Academia R.P.R. l-a delegat să participe și la Sesiunea științifică a Academiei R. P. Ungară. Pe lîngă două comunicări : „Formarea limbii romîne" și „Valoarea funcțională a semivocalelor în limba romînă", ținute la Societatea maghiară de lingvistică, acad. Al. Rosetti a ținut o prelegere pentru studenții Catedrei de romanistică de la Universitatea din Budapesta.

● Acad. Iorgu Iordan, care a făcut parte din delegația romînă la cea de-a X-a sesiune a Conferinței generale U.N.E.S.C.O. de la Paris , a prezentat, la Institutul de fonetică de la Sorbona, comunicarea *Observații asupra lexicului limbilor ibero-romanice*.

● În întîmpinarea celui de-al *IX-lea Congres internațional de lingvistică romanică*, care se ține, la Lisabona, între 31 martie — 4 aprilie 1959, s-a pregătit un volum de studii ale lingviștilor romîni. Dăm în continuare sumarul volumului :

J. Byck, *Origine de l'infinitif abrégé en roumain* ; B. Cazacu, *Autour d'une controverse linguistique : langue ou dialecte ?* (Le problème de la classification des idiomes romans parlés au Sud du Danube) ; Fulvia Ciobanu, *Remarques sur le mode de construction de la préposition* **pînă** ; I. Coteanu, *Le roumain et le développement du latin balkanique* ; N. Dănilă, *Sur la vitalité de la dérivation en français et en roumain* ; N. Façon, *Concetti progressivi nella „Questione della lingua". Muratori e Salvini* ; A. Graur, *Sur le symbolisme phonétique* ; V. Guțu-Romalo, *Remarques sur le système du pronom personnel dans les langues romanes* ; Maria Iliescu, *La productivité de la conjugaison en* **-ire** *dans les langues romanes* ; Iorgu Iordan, *Quelques parallèles syntaxiques romans* ; G. Ivănescu, *Les formes du nominatif et de l'accusatif pluriels des I-re et II-e déclinaisons en latin vulgaire* ; M. Manoliu, *Une*

déviation du système de conjugaison romane : temps composés avec a fi «être» à la diathèse active en roumain; H. Mihăescu, *Quelques remarques sur le latin des provinces danubiennes de l'empire romain*; A. Niculescu, *Sur l'objet direct prépositionnel dans les langues romanes*; Liviu Onu, *L'origine de l'accusatif roumain avec p(r)e*; E. Petrovici, *Patrimoine hérité et affinités acquises dans l'évolution phonétique du roumain* (A propos de l'inflexion des voyelles roumaines *é, ó*); A. Rosetti, *Remarques sur l'emploi des phonèmes semi-voyelles en roumain et en espagnol*; Marius Sala, *Algunas observaciones lingüísticas sobre los refranes judeo-españoles de Bucarest*; Sorin Stati, *Quelques problèmes de l'histoire de la déclinaison roumaine*; Em. Vasiliu, *Structure phonématique des suffixes du roumain et du français* (Essai de typologie).

Mélanges : Ion Brăescu, *Le rythme ternaire dans la prose de Gustave Flaubert*; N. N. Condeescu, *Les connexions sémantiques de „envoyer paître" et de „envoyer au peautre"*; Florica Dimitrescu, *Observations sur le système des déictiques de la langue roumaine*; G. Istrate, *Un phonétisme caractéristique de la „Psaltirea Scheiană"*; Aurel Nicolescu, *Sur le terme* **lingvistică** *„linguistique" en roumain*; Florența Sădeanu, *Traces de passé composé absolu en roumain*; L. Vasiliu, *Note sur le „datif locatif"*.

● Articole de orientalistică publicate în reviste din străinătate : V. Bănățeanu, *Primii indianiști romîni din sec. XIX* în „Indo Asia Culture" din New-Delhi; M. Guboglu, *Orientalistica romînă în ultimii ani* în „Sovetskoe Vostokovedenie".

● Acad. Al. Graur a participat, în cursul lunii decembrie, la Congresul de filologie clasică ținut la Erfurt.

OASPEȚI DE PESTE HOTARE *

● În cursul lunii octombrie am primit vizita lingvistului sovietic D. E. Mihalci. Lingvistul D. E. Mihalci a ținut, la Facultatea de filologie din București, o conferință despre *Contribuția acad. N. F. Șișmarev la dezvoltarea studiilor de romanistică*, iar la Institutul de lingvistică din București o conferință intitulată : *Cercetări de romanistică în Uniunea Sovietică.*

● Prof. A. Blinkenberg din Aarhus (Danemarca) ne-a vizitat țara ținînd cu acest prilej, la Institutul de lingvistică din București, o conferință despre *Tranzivitatea în limba franceză*

● Lingvista suedeză Dagmar Falk a ținut, la Institutul de lingvistică din București, o conferință *L'alternance vocalique a/ă dans la declinaison roumaine*, în cadrul vizitei de studii făcute în luna octombrie.

● Lingviștii maghiari, acad. Géza Bárczi și dr. Lázló Propper, responsabilul secției de lexicografie a Editurii Academiei R.P. Ungară, au vizitat Institutul de lingvistică din București.

● Ferencz Bakos, lector la catedra de romanistică din Seghedin, a făcut o vizită de studii în țara noastră în vederea întocmirii unei lucrări despre : *Texte romînești, din Transilvania în secolul al XVII-lea.*

● Prof. L. Andreicin, de la Universitatea din Sofia, în vizită prin țara noastră, a ținut în ultima parte a lunii decembrie, la Facultatea de filologie, București, două lecții : 1. *Despre aspectul verbal în limba bulgară* și 2. *Despre originea și formarea limbii literare bulgare.* La Asociația slaviștilor a prezentat comunicarea : *Diateza verbală în limba bulgară.*

DIN PERIODICE

● Din sumarul revistei *Limba romînă*, 6/1958 semnalăm următoarele articole: acad. Al. Rosetti, *Simțul limbii la Camil Petrescu*; acad. T. Vianu, *Expresia negației în proza lui Eminescu*; Gh. Bulgăr, *Despre sensurile lui* **adînc** *în poezia lui Eminescu*; L. Gáldi-Budapesta,

* Date mai amănunțite în „Limba romînă", VII (1958), nr. 6, p. 81—82.

Observații stilistice asupra poeziei „Mortua est” ; Al. Ionașcu, *Categoria stării din limba rusă și expresiile corespunzătoare din romînă* ; Gh. N. Dragomirescu și Maria Gabrea, *Ce fel de pronume sînt **lui, ei** și **lor**?* ; Luiza Seche, *Substantive sau adverbe?*

Din nr. 1/1959 : I. Coteanu, *Criteriile de stabilire a dialectelor limbii romîne* ; Iorgu Iordan, *Contribuții și note lexicologice* ; J. Byck, *Sarcinile actuale ale filologiei romîne* ; I. C., *Pentru studierea stilurilor limbii noastre literare* ; C. Otobîcu, *Lexicul graiurilor și istoria limbii* ; V. Hristea, *Abateri de la normele ortografice în unele publicații literare.*

Din sumarul nr. 2/1959 semnalăm următoarele articole :

L. Gáldi — Budapesta, *Încă o dată despre metrul Țiganiadei* ; Ion G. Diaconu, *Există pronume relative compuse în limba romînă?* Paula Diaconescu, *Exprimarea complementului de agent în limba romînă* ; Gh. Bulgăr, *Sinonimele în viitorul Dicționar general al limbii romîne* ; acad. Iorgu Iordan, „*Literatura și lingvistica*” ; I. Coteanu, *Cuvinte noi și cuvinte vechi.* Din rubrica de critică și bibliografie semnalăm : R. I. Galperin, *Очерки по стилистике английского языка*, Moscova, 1958 (Studii de stilistică a limbii engleze) (Gh. Bolocan).

● *Viața romînească* : acad. Al. Graur, *Unele caracteristici ale lingvisticii sovietice.*

● Din „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» — Iași”, tomul III, s. III, fasc. 1—2, 1957, semnalăm următoarele articole : G. Istrate, *Originea și dezvoltarea limbii romîne literare*, p. 77—96 ; Al. Andriescu, *Contribuția marilor cronicari moldoveni și munteni la dezvoltarea limbii literare*, p. 97—141 ; Ecat. Teodorescu, *Matei I. Caragiale un artist al contrastelor*, p. 143—151 ; M. Zdrenghea, *În legătură cu evoluția sistemului vocalic al limbii romîne*, p. 153—162 ; Șt. Giosu, *Indicații practice cu privire la analiza sintactică*, p. 163—187 ; Th. Simenschy, *Gramatica lui Panini — Sintaxa cazurilor*, p. 189—248. Dintre recenzii semnalăm : *Mélanges linguistiques* (I. Tercuș) ; Martin Alonso, *Ciencia del lenguaje y arte del estilo*, Madrid, 1955 (Șt. Cuciureanu) ; M. N. Peterson, *Contribuții la studiul limbii lituane*, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1955 (A. Vraciu).

● *Luceafărul*, I : B. Cazacu, *Folclor și vorbire populară în stilul lui Mihail Sadoveanu*, nr. 9, 15 noiemb., p. 9 ; Gh. Bulgăr, *T. Arghezi despre arta literară*, nr. 10, 1 dec., p. 10—11.

● *Analele romîno-sovietice*, istorie, XI (1958), nr. 3—4 (iulie-dec.), p. 63—96 : Damian P. Bogdan, *Textele slavo-romîne în lumina cercetărilor rusești*, III.

● *Iașul literar*, nr. 8, p. 107 : Gavril Istrate, *Alexandru Philippide.*

● *Presa noastră*, III, nr. 11(31), oct. noiemb. : acad. Al. Graur, *Cuvinte rău înțelese*, p. 18 ; nr. 12(32), dec., acad. Al. Graur, *Folosirea articolului.*

● *Contemporanul*, nr. 40 (626), 10 oct. : G. Mihăilă, *Al IV-lea Congres al slaviștilor*, p. 7. Acad. Iorgu Iordan, *Un glorios jubileu universitar* (400 de ani de la întemeierea Universității din Jena), nr. 41 (627), 17 oct., p. 7.

● *Tribuna*, II nr. 51(98), 20 dec., p. 1 și 8 ; D. Macrea, *Realizări în lingvistica romînească* ; nr. 52(99), 27 dec., p. 2, ; Radu Enescu, *Elogiul limbii romîne* („De la Varlaam la Sadoveanu”).

AU APĂRUT :

● *Dicționarul limbii romîne moderne*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1958, în 4° 961 + 38 pl. [1].

● *De la Varlaam la Sadoveanu*, Studii despre limba și stilul scriitorilor, cu următorul cuprins : Acad. Tudor Vianu, *Stilistica literară și lingvistica* ; Liviu Onu, *Observații cu privire la contribuția Cazaniei lui Varlaam la dezvoltarea limbii romîne literare* ; acad. Iorgu Iordan,

[1] Vezi pentru amănunte SCL, IX (1958), nr. 4, p. 559 și LR. VIII (1959), nr. 1, p. 95—97.

Limba și stilul lui Ion Neculce; acad. Emil Petrovici, *Limba lui Dimitrie Cantemir*; Lidia Sfîrlea, *Observații asupra limbii și stilului Țiganiadei lui Ion Budai-Deleanu*; Al. Dima, *Preocupările lui Al. Russo cu privire la problemele limbii literare*; acad. Perpessicius, *Alecsandri și limba literară*; Florica Ionescu, *Limba și stilul lui Alex. Odobescu în „Pseudokinigeticos"*; Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Însemnări pe marginea stilului lui Creangă*; Pompiliu Dumitrașcu, *Observații de limbă și stil în nuvelele lui Ion Slavici*; acad. Al. Rosetti, *Limba poeziilor lui Mihail Eminescu*; acad. Iorgu Iordan, *Limba „eroilor" lui I. L. Caragiale*; Al. Niculescu, *Evoluția frazei în stilul lui Barbu Delavrancea*; Gh. Bulgăr, *Tradiție și inovație în arta literară a lui Gala Galaction*; acad. Tudor Vianu, *Cîteva observații despre limba și arta literară a lui Mihail Sadoveanu*; I. Coteanu, *Despre tehnica stilului la Mihail Sadoveanu.*

● La Ministerul Învățămîntului și Culturii, Universitatea „Victor Babeș", Cluj s-a litografiat traducerea lucrării lui C. H. Grandgent *Introducere în latina vulgară.* Traducerea a fost făcută după ediția spaniolă a lui F. de B. Moll de Eugen Tănase.

Au mai fost litografiate: Vámszer Márta, *Bevezetés a nyelvtudományba* (Introducere în lingvistică).

● Pentru „Institutul de perfecționare a cadrelor didactice" s-au litografiat următoarele lucrări privind limba rusă: *Методика преподавания глагола* (Metodica predării verbului); *Основные вопросы преподавания имени существительного, прилагательного, числительного и местоимения* (Problemele de bază ale predării substantivului, adjectivului, numeralului și pronumelui); *Некоторые вопросы смысловой структуры слова* (Unele probleme ale structurii cuvîntului).

DIVERSE

● În cursul anului 1959 urmează să apară la Editura științifică:

— *Dicționar francez-romîn*

— Ovid Densusianu, *Istoria limbii romîne*

— Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*

— Al. Graur și L. Wald, *Istoria lingvisticii*

— Al. Rosetti, B. Cazacu și L. Onu, *Istoria limbii romîne literare* (pînă în sec. al XIX-lea).

● Între 15 și 25 februarie 1959 a avut loc „Decada cărții Academiei R.P.R." cu ocazia împlinirii a 10 ani de la prima lucrare tipărită de Editura Academiei R.P.R. Cu acest prilej au avut loc, în librării, expoziții cu cărțile apărute. La sfîrșitul revistei dăm o listă cu lucrările lingvistice apărute în Editura Academiei R.P.R.

A. Nicolescu

N.B. Pentru redactarea cît mai completă a cronicilor viitoare rugăm facultățile, institutele și societățile din provincie să ne semnaleze activitatea desfășurată. Materialul va fi trimis la redacția revistei.

Asociaţia Slaviştilor din Republica Populară Romînă, ROMANOSLAVICA vol. I, 292 p., vol. II, 287 p., vol. III, 356 p., Bucureşti, 1958

Înfiinţată în 1956, Asociaţia slaviştilor din Republica Populară Romînă şi-a concentrat atenţia în primii doi ani de activitate asupra pregătirii contribuţiilor romîneşti la cel de-al IV-lea Congres internaţional al slaviştilor, care s-a ţinut la Moscova, în septembrie 1958. Munca depusă de membrii asociaţiei, în frunte cu preşedintele ei, acad. E. Petrovici, s-a concretizat în publicarea a trei volume, intitulate *Romanoslavica*, cuprinzînd referate şi comunicări prezentate la congres, precum şi numeroase alte articole din domeniul lingvisticii, literaturii şi istoriei.

Primele două volume, redactate în limbi străine (primul în franceză şi rusă, al doilea în rusă) şi însumînd 31 de lucrări, au fost închinate special celui de-al IV-lea Congres internaţional al slaviştilor. Al treilea volum e redactat în limba romînă, cu rezumate în rusă, şi cuprinde 11 articole, precum şi alte materiale grupate în mai multe rubrici (*Din istoria slavisticii romîneşti* : D. P. Bogdan, *Ioan Bogdan, activitatea ştiinţifică şi didactică*; *Slavistica peste hotare* : G. P. Klepikova, *Studiul limbilor slave meridionale şi apusene din ultimii cinci ani, în. U.R.S.S.* ; K. Krejčí, *Slavistica cehă după cel de-al doilea război mondial*; H. Rösel, *Cum e organizată slavistica în R. D. Germană*; *Miscellanea, Recenzii, Note bibliografice, Cronica*).

Culegerile au apărut sub îngrijirea unui comitet de redacţie, format din : acad. Emil Petrovici, redactor responsabil, Tr. Ionescu-Nişcov, redactor principal, Ion Constantin-Chiţimia, redactor adjunct, acad. Al. Rosetti, prof. M. Novicov, Ion Pătruţ şi P. Olteanu, membri.

Publicarea concomitentă a celor trei volume de slavistică romînească şi prezentarea lor la marea întîlnire a slaviştilor a fost considerată un succes de seamă al slaviştilor din ţara noastră, fapt remarcat, printre altele, în raportul de închidere a lucrărilor congresului prezentat de acad. V. V. Vinogradov, preşedintele Comitetului internaţional al slaviştilor.

Această apreciere favorabilă a opiniei ştiinţifice din ţară şi din străinătate, precum şi răspunderea slaviştilor romîni pentru dezvoltarea ulterioară a acestei ramuri a ştiinţei în patria noastră ne-au îndemnat să ne oprim mai pe larg asupra lucrărilor tipărite în *Romanoslavica*, în special asupra celor din domeniul lingvisticii, care sînt, de altfel, şi cele mai numeroase.

Ceea ce atrage de la început atenţia cititorului este varietatea problemelor abordate. Majoritatea lucrărilor se referă la relaţiile lingvistice, istorice şi literare ale poporului romîn cu popoarele slave vecine de-a lungul veacurilor (vezi „Cuvînt înainte", vol. I, p. 7 şi 8).

O bună parte din articole reprezintă contribuţii valoroase la elucidarea problemelor dezbătute, aducînd fapte şi soluţii noi în interpretarea ştiinţifică a relaţiilor slavo-romîne şi constituind un pas înainte în dezvoltarea slavisticii romîneşti.

Articolele din domeniul lingvisticii sînt consacrate unor probleme ,,slavo-romîne" diverse : corelaţii fonetice în cadrul ,,uniunii lingvistice balcanice" (acad. Al. Rosetti, *Slavo-romanica. Cu privire la constituirea sistemului vocalic al limbii romîne*, I, p. 27—30) ; influenţa slavă asupra sistemului fonetic al limbii romîne (acad. E. Petrovici, *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii romîne, rezultat al interferenţei lingvistice slavo-romîne*, II, p. 5—37 ; I. Pătruţ, *Influenţe slave şi maghiare asupra graiurilor romîneşti*, I, p. 31—42) ; influenţa slavă asupra vocabularului limbii romîne (G. Mihăilă, *Problemele alcătuirii unui dicţionar etimologic al împrumuturilor slave în limba romînă* [1], II, p. 115—131 ; idem, *Nume de rudenie şi termeni de adresare de origine slavă în limba romînă*, I, p. 52—62 ; idem, *Adjective de origine slavă în limba romînă*, II, p. 61—76) ; istoria limbii slavone în ţările romîneşti (Valeria Costăchel, *Comunitatea de terminologie în ,,Russkaia pravda" şi documentele medievale romîneşti*, I, p. 73—87 ; P. Olteanu, *Începuturile culturii slave în Transilvania de nord şi Maramureş*, I, p. 169—197 ; idem, *Unele particularităţi ale limbii slavone din Transilvania*, II, p. 77—114 ; idem. *Imperfectul în slava de la noi şi traducerea lui în limba romînă*, III, p. 43—60 ; D. P. Bogdan, *Particularităţile fonetice ale limbii documentelor slavo-romîne din sec. al XIV-lea*, II, p. 55—75) ; paleografie slavă (D. P. Bogdan, *Inscripţia dobrogeană din anul 943. Studiu paleografic şi lingvistic*, I, p. 88—104) ; toponimie slavă pe teritoriul Romîniei (acad. E. Petrovici, *Toponimia slavo-bulgară pe teritoriul Republicii Populare Romîne*, I, p. 9—26 ; idem, *Numele de persoană Laiotă în toponimia romînească*, III, p. 13—20 ; Tr. Ionescu-Nişcov, *Scurtă monografie toponimică : satul Grăjdana*, III, p. 21—30) ; influenţe romanice şi romîneşti asupra limbilor şi dialectelor slave (G. Ivănescu, *Cele mai vechi influenţe ale romanităţii balcanice asupra slavilor : luna, lunatik etc.*, I, p. 44—51 ; V. Vescu, *Influenţe romîneşti asupra sintaxei dialectului sîrb din Banat*, I, p. 70—72) ; cercetări de morfologie şi sintaxă slavă în comparaţie cu limba romînă (Ecaterina Fodor, *Contribuţii la istoria genului personal în limba polonă*, II, p. 39—53 ; I. C. Chiţimia, *Genul personal în limbile polonă şi romînă*, III, p. 31—41 ; Silvia Niţă, *,,Doplnok"* [în limba slovacă] *şi corespondentul său în limba romînă*, I, p. 63—69) [2].

Cele trei volume cuprind de asemenea o serie de articole de literatură şi istorie, printre care cităm : în domeniul literaturii ruse şi sovietice şi al legăturilor ei cu literatura romînă — P. P. Panaitescu, *Legăturile culturale ale ţărilor romîneşti cu Rusia în epoca reformelor lui Petru I. Noi date* (II, p. 235—247) ; Tr. Ionescu-Nişcov, *Grigore Skovoroda şi scrierile filozofice ale lui Alexandru Hasdeu* (II, p. 149—162) ; idem, *Kirdjali în literatura universală* (I, p. 105—123) ; Tatiana Nicolescu, *Unele probleme ale relaţiilor literare ruso-romîne în sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea* (*Opera lui Gogol în Romînia*) (II, p. 199—234) ; M. Novicov, *Influenţa literaturii sovietice ruse asupra formării realismului socialist în literatura romînă* (II, p. 163—198) ; idem, *Tipul ,,cinicului" în creaţia lui Gorki* (III, p. 77—94) ; literatura polonă şi relaţiile literare polono-romîne — E. Fodor, *Scrierile publicistice ale lui Leon Kruczkowski împotriva fascismului în Polonia, în deceniul al 4-lea al sec. al XX-lea* (I, p. 136—145) ; I. C. Chiţimia, *Adam Mickiewicz şi Gheorghe Asachi* (I, p. 124—135) ; idem, *A. Mickiewicz, N. Bălcescu şi ,,Cîntarea Romîniei"* (II, p. 133—147) ; literatura slavo-romînă — P. P. Panaitescu, *Cronicele slave din Moldova în sec. al XV-lea* (I, p. 146—168) ; A. Balotă, *Literatura slavo-romînă în epoca lui Ştefan cel Mare* (I, p. 211—236) ; folclorul slav —

[1] Vezi şi SCL, IX (1958), nr. 2, p. 213—229.

[2] Dintre acestea au fost prezentate la Congresul slaviştilor drept referate sau comunicări lucrările : acad. E. Petrovici (toponimie), acad. Al. Rosetti, D. P. Bogdan, I. Pătruţ, G. Mihăilă (dicţionarul etimologic).

M. Jivcovici, *Prietenia dintre poporul sîrb și popoarele vecine, oglindită în cîntecele populare sîrbești* (I, p. 262—270); A. Balotă, *Izvoare istorice (sec. XII—XIV) despre vechimea și originile cîntecului epic sud-slav* (II, p. 273—284); idem, *Despre genetica și tehnica epicei orale sud-slave* (III, p. 159—183); în domeniul legăturilor istorice romîno-ruso-bulgare în prima jumătate a sec. al. XIX-lea — C. Velichi, *Ajutorul romîno-rus acordat bulgarilor emigrați în Țările Romîne, în urma războiului din 1828—29* (II, p. 261—272) și alte două articole (I, p. 237—261; III, p. 117—135).

În cele ce urmează ne vom opri în special asupra lucrărilor de lingvistică, amintind doar în treacăt cîteva din problemele ridicate de celelalte articole de literatură și istorie, care cer o tratare aparte în publicațiile de specialitate.

În articolul său despre *constituirea sistemului vocalic al limbii romîne*, acad. Al. Rosetti reia și dezvoltă o problemă viu dezbătută în istoria sistemului fonetic al „limbilor balcanice" — romîna, bulgara, albaneza, și anume existența unor vocale cu timbru asemănător în cele trei limbi (rom. *ă*, bg. ъ, alb, *ë*), arătînd că apariția în romînă a vocalei *ă* nu poate fi despărțită de existența unor timbre vocalice apropiate în bulg. și alb.; în plus rom. *ă* și alb. *ë* au o origine asemănătoare (ex. lat. *camisia*> rom. *cămașă*, alb. *këmishë*). În afară de aceasta, autorul se ocupă de vocala rom. *î*, arătînd că ea are origini diverse (provenind, în primul rînd, din *ă*), printre care, în cuvintele de origine slavă, grupul *rъ*, *lъ* (> *îr*, *îl*: *bîrlog*, *stîlp*) sau sl. *y*: *rîs*<sl. *rysь*. Trebuie să arătăm însă că un cuvînt ca *rîs* putea fi împrumutat și după trecerea lui *y*> *i* în dialectele sud-slave, acest *i* putînd fi transformat în *î*, conform unei tendințe fonetice generale romînești (înaintea unei semi-ocluzive sau siflante: *rivus*> *rîu*, *risus*> *rîs* etc.)[1]. Problema diftongului *ea*, corespunzător vsl. (vbg.) *ě* (ѣ) e, în genere, bine prezentată (cf. vsl. *lěkъ* — rom. *leac*), însă se cere o tratare mai largă pe plan comparativ-istoric, ca și la apariția diftongului corelativ palatal (*oa*, fenomen specific romînesc). În încheiere, autorul subliniază pe bună dreptate că sistemul fonetic romînesc s-a îmbogățit, în condițiile interacțiunii cu celelalte limbi balcanice, cu noi foneme a căror întrebuințare este guvernată de legi interne proprii (p. 30).

Continuînd seria cercetărilor sale asupra influenței slave în sistemul fonetic al limbii romîne, acad. E. Petrovici prezintă problema apariției *sinarmonismului de grup în fonetica limbii romîne*, ca urmare a *interferenței lingvistice slavo-romîne*. Articolul aduce o serie de interpretări noi în fonetica istorică a limbii romîne, care se cer analizate aparte, împreună cu celelalte lucrări de fonetică a limbii romîne publicate de acad. E. Petrovici în ultimii ani.

I. Pătruț face, în articolul său, o încercare de a grupa graiurile limbii romîne după *influențele* pe care unele din ele le-au suferit din partea *limbilor slave* (bulgara, ucraineana, sîrba) și *a limbii maghiare*, în primul rînd din punct de vedere fonetic și, într-o oarecare măsură, lexical. Pornind de la cercetările acad. E. Petrovici cu privire la influența slavă în fonetica limbii romîne, autorul susține că cele cinci subdialecte ale dacoromînei și-ar datora existența nu numai unor cauze interne ci și unor cauze externe, adică influenței exercitate de alte limbi (I, p. 31). Aceste chestiuni mai trebuie încă aprofundate și însăși problema graiurilor și dialectelor limbii romîne trebuie rezolvată de dialectologii noștri luînd în discuție toate fenomenele de ordin lingvistic și extralingvistic.

Studierea limbii slavone folosite în țările romînești în sec. al XIV-lea—al XV-lea și mai tîrziu e o sarcină de cea mai mare importanță pentru lingviștii și istoricii noștri. Pînă astăzi domnește încă o insuficientă cunoaștere a particularităților fonetice, gramaticale și lexicale ale limbii textelor slavo-romîne. Abia după o studiere aprofundată a limbii acestor texte, după stabilirea precisă a aportului diverselor „redacții", după întocmirea unui dicționar complet

[1] Această presupunere ne este impusă de faptul că alte împrumuturi mai vechi sud-slave cuprinzînd vocala *y* (sl. com.) au totuși vocala *i*, ca în bulg. și scr. medie și modernă: *vidră* — bg. scr. *vidra* (vbg. *vydra*, pînă în sec. XI).

al lexicului slavonei romînești, se pot trage toate concluziile privitoare la influența slavă în dezvoltarea culturii și limbii romîne scrise. Apariția celor cîteva articole din *Romanoslavica* privitoare la aceste probleme nu face decît să sublinieze necesitatea imperioasă a dezvoltării neîntîrziate a studiului multilateral al limbii textelor slavo-romîne, cu atît mai mult, cu cît această chestiune se încadrează într-o problematică mai largă, preconizată astăzi în slavistică — evoluția și rolul slavonei de diferite redacții în diverse țări slave și pe teritoriul limbii romîne.

Articolul Valeriei Costăchel despre *comunitatea de terminologie* în cunoscutul cod juridic vechi rusesc *„Russkaia pravda”* și *documentele medievale slavo-romîne* ridică o problemă deosebit de interesantă — aceea a studierii comparative a lexicului textelor medievale slavo-romîne nu numai cu al celor rusești, cum face autoarea, ci și al celor bulgărești și sîrbești. Valeria Costăchel stabilește o serie de termeni comuni documentului juridic rusesc și textelor slavo-romîne (termeni juridici : *pravda, zakon, vina, kaznь* etc.). Din păcate, autoarea se rezumă la comparațiile cu acest text rusesc, deși recunoaște în introducere comunitatea mai largă dintre dreptul vechi romînesc și dreptul slav. Acest fapt duce în unele cazuri la explicări eronate sau la nerezolvarea problemei puse. Astfel, în articol se recunoaște că termenul *dušegubstvo* „omor” nu se întîlnește în „Russkaia pravda”, ci numai în alte texte, dar nu se aduce nici un exemplu (I, p. 81) [1]. Despre cuvîntul *globa* ’gloabă’ (ibid.) se spune că vine de la *glava* ’cap’ (fără să se explice prin ce transformări fonetice), cînd e cunoscut faptul că în limbile slave de sud există un astfel de cuvînt cu sensul de ’amendă’ : bg. *глоба*, scr. *globa* [2]. Autoarea lasă sensul cuvîntului *razboj* cu totul neexplicat, deși problema e pusă (ibid., p. 83).

Limbii slavone pe teritoriul țării noastre îi sînt consacrate și cele trei articole semnate de P. Olteanu. În primul dintre ele, *Inceputurile culturii slave în Transilvania de Nord și Maramureș*, autorul încearcă să dovedească, conform unei idei susținute de dînsul în ultimii ani, că în jurul secolelor IX—X slovacii se întindeau mult mai spre sud, pînă în Transilvania, și că liturghia slavă și limba slavă bisericească au pătruns în Maramureș și Transilvania de nord direct din Moravia, în epoca chirilo-metodiană (a doua jumătate a sec. al IX-lea) și nu mai tîrziu, din spre sud, începînd cu sec. X—XI. Argumentele aduse sînt însă insuficiente și neconvingătoare, iar autorul se sprijină adesea pe lucrările unor cercetători străini nu îndeajuns de critici în folosirea izvoarelor.

Cît de departe merge P. Olteanu în „identificarea” slavilor de apus (în special a slovacilor), se poate vedea, printre altele, din afirmația că termenul *Veneti* era, în primele veacuri ale erei noastre, „denumirea generală a slavilor occidentali” (I, p. 170). Se știe însă că aceasta era denumirea generală a slavilor, așa cum apare la Tacit, Ptolomeu etc.

Argumentele lingvistice privitoare la existența slovacilor din vechime în Transilvania nu rezistă criticii. Cele cîteva cuvinte dialectale din regiunea Crișului nu susțin de loc ideea autorului. Astfel, pentru cuvîntul *chilav* se dă drept corespondent slovac *kilavy* „synonyme de „mohý” — fort” (p. 185) deși se știe că acest cuvînt circulă (și în forma *schilav*, cu proteza *s*-) și în alte regiuni ale țării și că are corespondențe directe (și în ceea ce privește sensul) în bulg., scr. *kilav* ’cu hernie, vătămat; slab’ [3]. Tot așa sînt și celelalte exemple, înșirate într-un mod „sui-generis”. Desigur, nimeni nu poate contesta existența unor cuvinte slovace în N și V Transilvaniei, însă acestea pot fi de dată recentă, provenind de la coloniștii slovaci etc.

---

[1] Cf. însă I. I. Sreznevski, *Материалы для словаря древнерусского языка*, t. I, St. Pb. 1893, col. 752 : дѹшегѹбьство — лишение жизни, убийство (vezi și exemplele).

[2] Vezi, de pildă, E. Berneker, SEW, I, p. 304—305.

[3] Cf. *Dicționarul limbii romîne* al Academiei Romîne, tom. I, partea II, București, 1939, p. 353.

La un nivel necorespunzător sînt scrise şi celelalte două articole, care cuprind numeroase greşeli de amănunt, asupra cărora nu ne mai oprim. Autorul îngrămădeşte numeroase fapte, fără a le studia cum se cuvine şi fără a ajunge la interpretări clare.

Articolul lui D. P. Bogdan despre *particularităţile fonetice ale limbii documentelor slavo-romîne din sec. al XIV-lea* ar fi trebuit să aducă noi precizări într-una din chestiunile fundamentale ale limbii acestor documente. După ce trece în revistă principalele lucrări în acest domeniu ale slaviştilor romîni şi străini, apărute în decurs de un veac, autorul declară că, spre deosebire de înaintaşi, el îşi bazează studiul pe manuscrisele originale şi că ia în discuţie ,,toate particularităţile mai importante ale sistemului fonetic al documentelor slavo-romîne din sec. XIV" (II, p. 57). În ciuda acestei afirmaţii, studiul aduce prea puţine contribuţii noi, căci însuşi autorul arată de mai multe ori că ,,acest fenomen a fost cercetat mai de mult" (de ex., p. 75) sau se mulţumeşte doar să aducă cîteva exemple în plus. Mai mult decît atît : autorul face confuzii grave între grafie şi fonetică, foloseşte termenul ,,fonem" pentru ,,literă", ceea ce e mai mult decît anacronic [1]. Chestiuni elementare de istoria slavei vechi şi fonetică comparativ-istorică slavă sînt date drept noutăţi într-un articol ca acesta redactat în limba rusă şi destinat slaviştilor străini. Dintre numeroasele greşeli elementare vom semnala, de pildă, una din cele mai frapante : autorul consideră că poziţia intensă şi neintensă a ier-urilor depinde numai de accent (p. 63), nu şi de situarea lor în faţa unei silabe cu vocală plină sau cu un alt ier intens sau neintens.

Concluzia la care ajunge D. P. Bogdan, la sfîrşitul articolului său, e cu totul eronată : ,,la baza fenomenelor fonetice ale documentelor slave din Ţara Romînească din sec. al XIV-lea stau fenomenele fonetice vechi slave, sub forma unor fenomene fonetice medio-bulgare şi în parte sîrbe", iar documentele slave din Moldova ,,au la bază fenomene vechi slave oglindite sub forma unor fenomene fonetice medio-bulgare şi ruseşti" (p. 75 ; trad. din rusă : repetarea cuvîntului ,,fenomen" — ,,явление" aparţine autorului). Autorul neglijează faptul, îndeobşte recunoscut, că limba documentelor slavo-romîne e o limbă compozită, prezentînd în Ţara Romînească trăsături medio-bulgare şi sîrbeşti, iar în Moldova — trăsături vechi ruseşti, ucrainene şi polone şi nu caută să separe ce era viu de ceea ce reprezenta tradiţia limbii scrise în textul cutărui sau cutărui grămătic [2].

În ceea ce priveşte articolul lui D. P. Bogdan despre *Inscripţia dobrogeană de la anul 943*, descoperită în 1950 [3], lucrurile comunicate de autor în cea mai mare parte nu sînt noi. Fără îndoială, nimeni nu contestă utilitatea unei noi prezentări, însă inscripţia a fost descrisă şi comentată în decurs de cîţiva ani, atît de cercetători romîni (printre care şi D. P. Bogdan), cît şi de slavişti din Cehoslovacia, Bulgaria, U.R.S.S., fiind reprodusă în ultimul timp chiar în manuale universitare [4]. Autorul motivează apariţia acestui articol (în limba rusă) prin aceea că articolul său anterior din ,,Studii" (1951) ,,a apărut fără bibliografia corespunzătoare şi a rămas necunoscut specialiştilor străini . . ." (I, p. 88), ceea ce e, cel puţin în parte, inexact [5].

În însăşi partea lingvistică a articolului, autorul face unele afirmaţii pripite, după care, de pildă, Дѣимитрѣ ar reprezenta forma populară a cuvîntului Димитрии (p. 102) [6] sau

[1] Unii termeni greşiţi, ca de ex. ,,*h* aspirant", datorit probabil corecturii, dăunează şi mai mult articolului.

[2] Unii dintre scriitorii de cancelarie erau romîni care învăţaseră slavona în şcoală, sub pana cărora această limbă scrisă devine şi mai amalgamată, uneori chiar cu greşeli gramaticale şi de ortografie.

[3] Dintr-o neatenţie la redactare sau la corectură, pe aceeaşi pagină data descoperirii e scrisă diferit : o dată — 1951, iar a doua oară — 1950 (data exactă).

[4] De ex., L. V. Cerepnin, *Русская палеография*, Moscova, 1956, p. 94. Vezi în articolul lui D. P. Bogdan întreaga bibliografie cu ample rezumate şi citate (I, p. 90—93).

[5] Unele articole ale slaviştilor de peste hotare au apărut concomitent cu acela al lui D. P. Bogdan şi nu puteau să-l citeze, cum pretinde autorul (p. 88, nota 1).

[6] În inscripţie litera ѣ între Д şi И este neclară.

Жоупанѣ (locativ sing.) ar apărea greşit în locul nominativului (p. 103), deşi nimic nu ne îndreptăţeşte să facem această presupunere (cuvîntul respectiv apare izolat, textul fiind fragmentar).

Cercetările de toponimie slavo-romînă s-au îmbogăţit în ultimii ani prin articolele deosebit de interesante ale acad. E. Petrovici, menite să contribuie în mod direct la studierea vechilor aşezări ale slavilor pe teritoriul patriei noastre. Spiritul critic şi discernămîntul autorului, bogăţia materialului selectat şi interpretarea dată ne îndreptăţesc să credem că în viitorul apropiat acad. E. Petrovici va da o lucrare de ansamblu asupra toponimiei slave de pe teritoriul R.P.R. O dovadă evidentă a faptului că autorul se află aproape de generalizări de mare amploare o constituie publicarea articolului despre *toponimia slavo-bulgară pe teritoriul Republicii Populare Romîne*.

Autorul dovedeşte, pe bază de exemple, că toponimice de origine slavă nu pot fi decît acelea despre care se poate afirma că au fost formate de slavi înşişi sau împrumutate de ei anterior de la alte populaţii [fiind modificate conform legilor fonetice slave]. Nu pot fi considerate toponimice slave denumirile care au la bază un apelativ de origine slavă (de ex. *Dumbrava*, *Dealul*), deoarece acestea puteau fi date şi de romîni. Acad. Petrovici recunoaşte însă că unele dintre aceste toponimice au putut fi date cîndva de slavi, dar că ele nu pot avea putere probantă, ceea ce ne obligă să nu le luăm în consideraţie, deşi pot fi foarte numeroase.

În articol se studiază, pe baza celor mai vechi atestări din documentele slavo-romîne, două categorii de toponimice, care cuprind trăsături fonetice evidente slavo-bulgare — grupurile *št'*, *žd'* (< sl. com. **tj*, **kti*, **gti*, **dj*) şi sunetul *'a* (diftongul *ea* < sl. com. **ě*). Din prima categorie fac parte toponimicele *Coşuştea*, *Coşuştiţa*, *Medvejde*, *Smîrdeşteţ*, *Zlaşti*, aflate în Oltenia şi regiunea Hunedoara (vezi harta nr. 1, vol. I, p. 15). În alte părţi ale ţării nu se găsesc toponimice slave conţinînd grupurile *št'*, *žd'*, ceea ce poate fi, în parte, o întîmplare. În genere, trebuie deci să admitem că dialectele slavo-bulgare erau răspîndite şi mai la est sau la nord de aria respectivă (dovadă împrumuturile slave din maghiară conţinînd aceste grupuri fonetice). Categoria a doua cuprinde toponimicele : *Bala* (*de jos* şi *de sus*), *Braslavăţ*, *Breazova*, *Cireaşovul*, *Cleanov*, *Doftana*, *Neajlovul*, *Preasna*, *Rahova*, *Snagov*, *Teleajen* şi altele, răspîndite pe o arie mai largă (Oltenia, reg. Hunedoara, Muntenia şi N. Dobrogei ; vezi harta nr. 2, între pag. 22—23). La nord-vest, nord şi est de acest teritoriu toponimicele slave conţin în locul sl. com. *ě* — vocala *e* sau *i*.

Concluzia la care ajunge autorul este că populaţia slavă vorbind graiuri de tip bulgăresc răsăritean nu era răspîndită pe întreg teritoriul R. P. Romîne, ci numai pe aria indicată de cele două hărţi (p. 26). Considerăm că o astfel de concluzie trebuie primită deocamdată cu rezerve în sensul următor : dacă în interiorul acestei arii *sîntem siguri* că a locuit o populaţie slavă vorbind graiuri de tip bulgăresc răsăritean, în afara acestei arii nu ştim încă dacă era răspîndită o populaţie slavă de tip bulgăresc răsăritean sau de alt tip. Pentru a stabili acest lucru e nevoie nu numai de studiul toponimicelor cuprinzînd *e* sau *i* (< **ě*), ci şi de al acelora care prezintă alte trăsături fonetice. Abia pe baza unei hărţi complexe, din care să rezulte şi toponimicele slave răsăritene sau, poate, apusene, precum şi relativa lor vechime, se pot trage concluzii mai mult sau mai puţin categorice [1].

Al doilea articol de toponimie al acad. E. Petrovici privitor la *numele de persoană Laiotă în toponimia romînească* duce la concluzia că oronimele *Leaota*, *Laita*, *Lăiţelul* şi hidronimul *Leaotul* nu sînt de origine slavă (sau maghiară), cum s-a afirmat de unii cercetători, ci provin

[1] Pot exista nume topice slave din al căror fonetism să nu se poată trage nici o concluzie, ele fiind identice în diverse limbi slave. În acest fel, doar frecvenţa lor pe teritoriul slav şi pe cel romînesc poate fi un indiciu al apartenenţei lor cutărui sau cutărui grup de dialecte slave.

din numele de persoană Laiotă (< *Vlaiotă* < *Vlaj* [hipocoristic slav din *Vladislav*, cf. *Vlajko* — rom. *Vlaicu*] + suf. slav *-ota*). Dacă argumentarea în ceea ce priveşte toponimicele respective e perfect convingătoare, nu acelaşi lucru se poate spune, după părerea noastră, despre etimologia numelui *Laiotă*. Textele vechi slavo-romîne ar fi putut să ne păstreze forma **Vlaiotă*, dacă ea ar fi existat.

Două articole publicate în *Romanoslavica* au o problematică aparte : e vorba de influenţe lingvistice romanice sau romîneşti asupra slavilor.

G. Ivănescu reia chestiunea *influenţei romanităţii balcanice asupra slavilor,* oglindită în termeni legaţi de credinţe şi sărbători populare, ca *Rusalii, calendae* — sl. *kolęda, Troian* etc. Din păcate, materialul şi interpretările date sînt sumare, dacă se are în vedere faptul că singurul cuvînt căruia i se acordă mai mult spaţiu (aproape 6 pagini din 8) — *luna* nu capătă o explicaţie nouă cît de cît sigură. Autorul caută cu orice preţ să arate că sensul de 'lună (astru ceresc)' al cuvîntului slav *luná* (alături de alte sensuri populare ca 'lumină, rază') se datoreşte unei influenţe romanice balcanice („etimologie multiplă" sau, am zice noi, calc semantic), dar el însuşi nu e sigur de acest lucru, deoarece în concluzie aflăm că apare „plauzibilă ideea că, sub influenţa romană, cuvîntul slav *luná* a primit un sens nou" (I, p. 51).

Articolul lui V. Vescu consacrat *influenţelor romîneşti asupra sintaxei dialectului sîrb din Banat* nu merge mai departe de enunţarea ideii. În urma lecturii celor cîteva pagini rămîn nelămurite următoarele probleme : pe baza cărui material şi a cărui grai se trag concluziile respective? Este vorba de graiurile sîrbeşti din întreg Banatul sau numai de unul?

În ceea ce priveşte prima manifestare a „influenţei" romîneşti (repetarea pronumelui personal la dativ şi acuzativ sing.), autorul nu ţine seama de materialul pe care-l oferă graiurile slave meridonale, altfel nu s-ar fi grăbit cu formularea unei concluzii care are nevoie de argumente convingătoare. Acelaşi lucru se poate spune şi despre întrebuinţarea acuzativului în locul prepoziţionalului şi al instrumentalului (mai precis de folosirea acuzativului cu prep. *u* şi *na*; după verbele care nu arată o mişcare). Tendinţa de a reduce formele cazuale la aşa-numitul *casus generalis* este un fenomen ce apare pe teritoriul sud-slav (nu numai bulgăresc), fiind semnalat de alţi cercetători şi în alte regiuni decît ale Banatului.

În articolul despre categoria sintactică slovacă numită *„doplnok" şi corespondentul său în limba romînă,* Silvia Niţă încearcă un studiu comparativ de sintaxă a celor două limbi. Autoarea dă însă o interpretare prea largă categoriei respective (în rom. „verb circumstanţial"), ceea ce o duce la unele concluzii exagerate. Din păcate, articolul este stîngaci tradus şi are pe alocuri formulări greoaie.

Unele contribuţii personale interesante aduce Ecaterina Fodor în articolul său despre *istoria genului personal în limba polonă*. Autoarea îşi întemeiază concluziile sale pe analiza unui bogat material de limbă şi pe reconsiderarea unei bibliografii vaste în această problemă.

Pornind de la aceeaşi categorie gramaticală bine conturată în limba polonă, I. C. Chiţimia, în articolul consacrat *genului personal în limbile polonă şi romînă,* formulează concluzia : „limba romînă are o serie de forme şi construcţii speciale pe lîngă nume de persoane care nu pot constitui un nou gen gramatical, denumit gen personal, ci sînt simple forme personale" (III, p. 40). Metodologic, articolul este bine susţinut, iar concluzia la care ajunge autorul poate fi, cu unele rezerve, acceptată.

În ceea ce priveşte formarea genului personal în limba polonă, autorul o explică, printre altele, şi prin cauze extralingvistice : „genul masculin personal este genul bărbăţiei, al demnităţii şi maiestăţii, în schimb genul non-masculin personal este genul comunităţii" (p. 36). Teza aceasta îl duce pe I. C. Chiţimia la ideea că terminologia existentă în gramatica polonă pentru aceste genuri ar trebui înlocuită cu aceea de *gen superior* sau *genul superiorităţii* şi *gen inferior*

sau *genul inferiorității*. La pagina 36, nota 19, autorul se apără contra învinuirii de cădere în marrism pentru astfel de formulări, dar, de fapt, acesta este adevărul.

Sub semnătura lui Tr. Ionescu-Nișcov în cele trei volume sînt cuprinse trei articole: *Scurtă monografie toponimică: satul Grăjdana*; *Kirdjali în literatura universală* și *Grigore Skovoroda și scrierile filozofice ale lui Alexandru Hasdeu*.

După ce înșiră numeroase documente privitoare la vînzări, pricini, donațiuni etc. în care e atestat toponimicul *Grăjdana*, autorul ajunge la o concluzie pentru care materialul citat nu era necesar. La pg. 28 (vol. III) ni se spune: „În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, limba slavonă din cancelariile domnești este în plină ascensiune, nu în ceea ce privește întrebuințarea ei — fiindcă încep să apară acte și în limba romînă, ci în legătură cu evoluția ei morfologică și sintactică. Se întîlnește acum în documentele slavone o frază mai bogată, al cărei lexic crește continuu pînă la cursivitatea textului din documentele din prima jumătate a sec. al XVII-lea". Urmează apoi afirmația, cel puțin curioasă, că „de aceia (sic) vom întîlni în actele de cancelarie forme de limbă cu un fonetism aproape identic ca în toponimicul nostru" (p. 28). Altfel spus, cuvinte ca заграждени, съграждению, citate de autor, cu fonetismul жд, se găsesc în documentele slavo-romîne pentru faptul că „fraza e mai bogată" și pentru că lexicul „crește continuu pînă la cursivitatea textului din documentele...sec. al XVII-lea". Oare fonetismul acesta „descoperit" aici de autor nu a existat și mai înainte în documentele slavo-romîne și, în primul rînd, în scrierile vechi slave? Citind părerea acad. E. Petrovici că *žd'*, „reproduce grupul *dj*, autorul nu reușește să sesizeze esențialul pentru studiul său. Ideea esențială a acad. E. Petrovici în această problemă este prudent păstrată pentru concluzia de la nr. 2 (p. 30). Etimologia dată pentru *Grăjdana* e mai veche, fiind dată încă de Miklosich (vezi „Romanoslavica", I, p. 13, nota 12). Inovația autorului constă în afirmația că sufixul *-janъ*, *-jana* are sensul de *superbus*[1].

În lumina acestor fapte, se poate răspunde la întrebarea: ce problemă rezolvă acest articol? Prima concluzie, formulată destul de stîngaci, nu prezintă o importanță deosebită: „Frecvența restrînsă a acestui nume în onomastica și toponimia romînească — și mai ales circulația lui înlăuntrul clasei boierești — ne îndreptățește să credem că el n-a pătruns în popor" („Romanoslavica", III, p. 29).

Cea de-a doua concluzie, după cum am arătat, nu aparține autorului, și ea nu avea nevoie de o nouă dovadă. „În ce ne privește (?), de cele mai multe ori avem de-a face, ca în cazul de față, cu așezări romînești, ale căror denumiri, deși de origină slavă, au fost purtate totuși de romîni" (?!).

Trebuie să recunoaștem că o astfel de monografie, chiar „scurtă", aduce prea puține contribuții la studiile de toponimie romînească.

Articolul despre *Grigore Skovoroda și scrierile filozofice ale lui Alexandru Hasdeu* (scris în text Хиждеу — vol. II, p. 149) face parte, după afirmația autorului, dintr-un studiu de proporții mai mari care se află sub tipar.

În *Introducere* („Вступление" — p. 149—152) se dau date biografice despre Skovoroda și este schițată pe scurt concepția lui filozofică. Materialul din aceste trei pagini este în genere cunoscut, menținîndu-se la nivelul cunoștințelor ce se dau în Uniunea Sovietică studenților în cadrul cursului de literatură sau filozofie a popoarelor U.R.S.S. Capitolul IV, *Работа о Сковороде* (p. 155—158) reprezintă un rezumat al lucrării lui Hasdeu *Григорий Варсава*

[1] Cf. și rezumatul rusesc, unde se spune: „в основе этой формы лежит старославянское ГРЪДЪ = grŭdŭ, причем суффикс *-janъ*, *-jana*, имеет значение *superbus*". (Punctuația și ortografia aparțin textului).

Сковорода. Критическое и историческое исследование, apărută în 1835 la Harkov. În lucrarea lui Hasdeu, se găseşte în întregime, cu mici deosebiri mai mult de natură stilistică, tot ce Tr. Ionescu-Nişcov ne dă în paginile 156—158. Chiar acolo unde printr-o frază „critică" autorul ne face să credem că va trece peste limitele studiului lui Hasdeu, rămînem în acelaşi cadru. Astfel la p. 157 se spune: „Хиждеу очень мало останавливается на анализе народного, демократического духа, воодушевлявшего Сковороду". Ne-am aştepta, în urma acestei fraze, la o analiză mai amănunţită a acestei probleme, mai ales că, cu toate limitele sale, Skovoroda este un scriitor şi filozof cu vederi progresiste pentru vremea lui.

În celelalte capitole sînt expuse de asemenea fapte cunoscute din diferite lucrări. Mai mult, lucrările lui Hasdeu sînt incomplet prezentate în monografia de faţă (spre exemplu, lucrarea *Задача нашего времени* — cf. în romîneşte *Problema timpului nostru*, traducere de N. Covali, Bucureşti, 1938).

În ceea ce priveşte articolele publicate de A. Balotă, nu e locul să ne pronunţăm aici. Specialiştii îşi vor spune, fără îndoială, cuvîntul. Trebuie să remarcăm însă că pătrunderea în miezul articolelor lui A. Balotă este îngreuiată simţitor de prolixitatea expunerii şi de lipsa de legătură între idei. Iată un scurt citat, luat la întîmplare din vol. III, p. 174: „Anchetele lui *Mathias Murko* au desvăluit nu numai rosturile active (?) social ale epicei sîrbe de astăzi, ci şi pe cele militante. Fapte, mai ales muntenegrene ilustrează odată în intervenţia societăţii în configuraţia capitalului poetic, — acesta fiind nu numai cenzurat, ci uneori chiar şi trimis, ca orice contravenient, în faţa instanţelor de judecată, — şi intervenţia activă a epicei în viaţa socială, — creindu-se, de pildă, cîntece duble, pro şi contra, asupra aceluiaşi personagiu, poetici (sic) speciale şi specifice fiecărui trib în parte".

Nu e de mirare, în acest caz, că traducerile din franceză şi rusă ale articolelor aceluiaşi autor, din vol. I şi II, cu acelaşi fel de expunere nu contribuie la ridicarea nivelului culegerilor respective.

Foarte interesante sînt articolele publicate de Constantin Velichi cu privire la soarta bulgarilor trecuţi la nordul Dunării în urma războiului ruso-turc din 1828—1829. De asemenea, articolul *Bulgarii, Sîrbii, Grecii şi Romînii în mişcarea revoluţionară de la Brăila din 1841* (I, p. 237—261) aduce în discuţie fapte noi. Autorul tratează momente oarecum izolate ale emigraţiei bulgare la nordul Dunării, dar adeseori se referă la etapele precedente ale acestui proces, strîns legate de evenimentele politice ale unei perioade mai lungi. Pentru anii 1811—1819, o importanţă deosebită în privinţa emigrării bulgarilor o au documentele publicate în 1957 la Chişinău *Устройство задунайских переселенцев в Бессарабии и деятельность А. П. Юшневского*. Aceste documente şi, în special, corespondenţa decembristului A. P. Iuşnevski lămuresc multe probleme legate de aşezămintele din 1830, cît şi de rolul Rusiei şi al Romîniei în ajutorarea bulgarilor emigraţi din sudul Dunării. Emigraţia bulgară din 1829 este o etapă a unui proces îndelungat, intensificat, cum remarcă şi autorul, după 1774. O importanţă deosebită se acordă acestor masive mişcări de populaţie, mai ales în urma chemării lansate de Kutuzov la 26 aprilie 1811. Ar fi interesant dacă în cercetările sale ulterioare Constantin Velichi ar stabili, pe baza documentelor şi a tradiţiilor păstrate în satele bulgăreşti din ţara noastră, un istoric al aşezărilor actuale ale bulgarilor.

Contribuţii preţioase la studierea literaturii istorice originale în limba slavonă în ţările romîne aduce P. P. Panaitescu în studiul său despre *Cronicile slave din Moldova sec. XV*, scoţînd în evidenţă deosebita lor valoare istorică şi literară. Demnă de reţinut este argumentarea autorului, potrivit căreia prima cronică slavă din sec. al XV-lea a fost scrisă din îndemnul şi la curtea lui Ştefan cel Mare, pentru a susţine politica sa internă şi externă. Publicarea, în cadrul Institutului de istorie al Academiei R.P.R., aşa cum arată autorul în *Introducere*, a unei

ediții complete a cronicilor slavo-romîne din Moldova și Țara Romînească (sec. XV—XVI), va constitui, fără îndoială, un succes important nu numai pentru istoria, ci și pentru filologia romînească de astăzi.

În volumul al II-lea, Mihai Novicov publică în limba rusă, studiul *Influența literaturii sovietice ruse asupra formării realismului socialist în literatura romînă*. Articolul prezintă un foarte bogat și interesant material, asupra căruia se vor pronunța desigur istoricii noștri literari. Din păcate însă, în felul în care a apărut, este greu de utilizat. În paginile lui se găsesc extrem de multe greșeli ortografice, tipografice, stilistice etc. Pagini întregi au mai mult de 20 de greșeli de acest fel. Sînt greșeli la numele proprii, în citate, în aparatul critic. Foarte supărător e faptul că, vorbindu-se despre opere ale scriitorilor sovietici care au fost traduse în romînește, se retraduc din romînește în rusește titlurile în așa fel, încît nu se mai poate ști despre ce anume operă este vorba. Astfel, *Детство* de Gorki este intitulată *Мое детство*, *Рождение человека* este numită *Как родился человек*, *Как закалялась сталь* este romînizată în *Так закалялась сталь*, *Сказки об Италии* este botezată *На берегах Италии* etc. Alteori, chiar pe aceeași pagină se găsesc două titluri diferite ale aceleeași opere, de ex. : *Перед лицом жизни* și *Лицом к жизни*, *Песня о буревестнике* și *Песнь буревестника* etc.

Întîlnim și astfel de exprimări ca : ,,Часто мировоззрение писателя поворачивалось на 180 градусов . . .". (,,Adesea concepția despre lume a scriitorului se schimba cu 180 de grade . . . [după 1944]" ; p. 194). O mai mare exigență în exprimare era cu atît mai necesară, cu cît articolul de față, ca și alte materiale publicate în aceste culegeri, erau destinate unui congres internațional.

Volumul al treilea din *Romanoslavica* se deschide cu un articol de fond intitulat *Activitatea în domeniul slavisticii din Republica Populară Romînă în perioada 1944—1958* (p. 3—9), semnat ,,Redacția". Deși încearcă o sistematizare a problematicii slavo-romîne și a lucrărilor apărute în ultimii ani la noi, articolul e scris fără suficient spirit de răspundere, atît pentru partea lingvistică cît și pentru cea literară, fiind, de fapt, o îngrămădire de citate și de titluri. Articolul tratează prea puțin problemele mari ale dezvoltării slavisticii la noi în anii democrației populare, nu se preocupă de perspectivele anilor viitori și de sarcinile noastre în domeniul studierii relațiilor istorice, lingvistice și culturale slavo-romîne.

De altfel, unele formulări sînt cu totul necorespunzătoare. Despre *Dicționarul* lui A. de Cihac, se spune, de pildă, că ,,proporția elementului slav din lexicul limbii romîne stabilită" de el ,,a stîrnit o seamă de discuții în țară și străinătate" (p. 3). În articol se amintește în fuga condeiului de ,,probleme legate de locul și perioada formativă (?) a poporului și limbii romîne, mult dezbătute în trecut și astăzi de lingviști și istorici, atît romîni, cît și străini" (ibid.).

Lucrările importante în acest domeniu apărute în anii din urmă sînt prezentate în două-trei cuvinte, uneori în formule lipsite de cursivitate. De pildă, un nou paragraf începe cu cuvintele : ,,Trebuie semnalată și apariția lucrării acad. Al. Rosetti . . ." (p. 5). Sau, în altă parte, un aliniat începe astfel : ,,Pe teritoriul R.P.R. se vorbesc și diferite limbi slave . . ." (p. 7 ; mai sus se amintise despre documentele slavo-romîne și nu despre limbile vorbite în țara noastră).

Cele două pagini consacrate lucrărilor de literatură sînt scrise sub nivelul cerut ; se menționează lucrări la întîmplare, ajungîndu-se pînă la semnalarea unor ,,prefețe substanțiale" (p. 9), care se bucură de aprecieri de felul acesta : ,,E de menționat și prefața lui . . ." (ibid.). Concluzia de la sfîrșitul articolului se mulțumește doar cu problemele literaturii : ,,Literaturile slave au devenit actualmente o preocupare permanentă și sînt de așteptat noi contribuții pentru fiecare din ele, dintre care unele se găsesc sub tipar" (p. 9).

E regretabil faptul că un astfel de articol redacțional, care trece cu ușurință peste problemele slavisticii romînești și rezultatele ei din ultimul timp, a putut să apară în fruntea unui volum care se intitulează *Romanoslavica*.

În legătură cu aceasta poate fi menționat și articolul intitulat *Din activitatea „Asociației slaviștilor din R.P.R.”*, semnat de Tr. Ionescu-Nișcov (vol. III, *Cronica*, p. 336—339), care atrage atenția prin prețiozitatea lui, precum și prin unele formulări echivoce. Astfel, autorul vorbește de *„o serie de formalități cerute de legile în vigoare”* (? — p. 336), precum și de „acțiunea pentru perfectarea *formalităților de organizare*” (p. 336). Caracteristică pentru stilul „științific” al lui Tr. Ionescu-Nișcov este, de pildă, o astfel de frază : [Organizarea Asociației] „a fost o hotărîre cu totul nouă, *deoarece așa ceva n-a mai existat la noi pînă acum*” (p. 336).

Spațiul nu ne permite să ne ocupăm prea mult și de celelalte rubrici ale volumului al III-lea. Vom spune doar că dintre cele 22 de recenzii (p. 267—311) asupra unor lucrări din diferite domenii, destul de multe sînt slab redactate, cu insuficient spirit critic și ținută științifică. În ceea ce privește *notele bibliografice* (p. 315—326), prezentarea lor lasă și mai mult de dorit : majoritatea dintre ele, redactate simplist și superficial, sînt semnate de D. P. Bogdan (17 note) și Tr. Ionescu-Nișcov (5 note), căruia îi aparțin și 17 notițe în cadrul *Cronicii* (p. 329—336).

Așa cum am semnalat în rîndurile precedente, cele trei volume conțin numeroase greșeli de tipar, de traducere, redactare etc. Acestea apar atît în textele redactate în rusă și franceză, cît și în cele romînești. Astfel : *Ромен Роллан*, apare scris *Ромэн Ролан* (II, p. 173), *Еренбург* e scris pe aceeași pagină alături de forma corectă *Эренбург* (II, p. 182) ; greșeli de corectură grave, care denaturează textul, apar chiar într-un exemplu din Gogol în original (vol. II, p. 212) ; greșeli la numele proprii și chiar în sumare : *Петровичи* în loc de *Петрович* (I, p. 271), *Пэтруу* în loc de *Пэтруц* (ibid.) ; numele lui Damian P. Bogdan apare *Дамиян*, (II, p. 286) *Дамьян* (ibid. p. 55) și *Дамян* (III, p. 343). Adesea se întîlnesc necorespondențe între titlurile articolelor și tabla de materii (de ex. articolul lui M. Jivcovici, vol. I, articolul Tatianei Nicolescu, vol. II etc.). În multe pagini se întîlnesc greșeli grave de traducere, de transliterare a numelor proprii etc., care irită pe cititor și-l fac să nu mai acorde atenție conținutului.

În sfîrșit, extragem cîteva exemple de redactare cu totul necorespunzătoare (din articolele și recenziile scrise în limba romînă) : „Forma cuvintelor e trecută prin sita deasă a foneticii . . .” (P. Olteanu, vol. III, p. 294) ; cartea *Le slave commun* de A. Meillet „rămîne la ce-i spune titlul și nu urmărește fenomenele în limbile și dialectele slave de azi” (idem, ibid. p. 305), limbi „satice” și „kentice” (ibid.) ; „statul de Moscova” (D. P. Bogdan, vol. III, p. 315, 316) ; „Se arată atît părțile pozitive cît și cele negative ale activității lui V. N. Șcepkin — nepot de fiu al vestitului artist rus, născut șerb, Mihail Semenovič Scepkin (1788—1863) — care fac ca lucrările lui V. N. Șcepkin să fie importante și folositoare științei sovietice” (idem, ibid., p. 319—320).

În ceea ce privește ținuta științifică a culegerilor, se observă că unii membrii ai colectivului de redacție n-au rezistat tentației de a aduce laude colegilor lor, laude care, obiectiv vorbind, nu le aduc acestora nici un folos prin felul cum sînt formulate. Ne vom mărgini doar la două exemple : „Pe lîngă acțiunea de lărgire a relațiilor romîno-polone, în domeniul cărora colegul Chițimia lucrează cu asiduitate, prin contribuția de față d-sa se dovedește a fi un remarcabil polonist și înainte de toate un mickieviczolog” (Tr. Ionescu-Nișcov, vol. III, p. 308). „. . . Raporturile romîno-slave în această parte a țării noastre . . . care îl frămîntă atît de mult pe colegul Olteanu” (idem, ibid., p. 323).

Astfel de lipsuri grave ivite în paginile celor trei volume *Romanoslavica* fac ca nivelul lor general să apară destul de scăzut, deși o serie de studii și articole meritau să facă parte cu cinste din orice culegere. Articolele originale, bine redactate și cu concluzii interesante pe care le-am semnalat mai sus, precum și alte cîteva, aduc contibuții de seamă la dezvoltarea slavisticii romînești și-i fac cinste peste hotare. Din păcate însă, colectivul de redacție al volumelor a lucrat cu insuficient spirit de răspundere.

Desigur însă că aceste lipsuri nu caracterizează noua şcoală de slavistică, ce se dezvoltă în ţara noastră în anii democraţiei populare. Lucrările apărute în ultimul timp, prezentarea unei delegaţii destul de numeroase, în frunte cu academicienii E. Petrovici şi Al. Rosetti, la cel de-al IV-lea Congres internaţional al slaviştilor sînt o chezăşie a succeselor ei viitoare.

Tocmai de aceea, lipsurile ivite în publicarea primelor trei volume *Romanoslavica* trebuie înlăturate cu desăvîrşire, iar goana după cantitate să fie înlocuită cu o exigenţă mărită în ceea ce priveşte nivelul ştiinţific al materialelor publicate şi al formei de prezentare.

Gh. Bolocan şi *G. Mihăilă*

S. ESCOFFIER, *La rencontre de la langue d'oïl, de la langue d'oc et du francoprovençal entre Loire et Allier. Limites phonétiques et morphologiques*

Paris, „Les Belles Lettres", 1958, 270 p.

IDEM, *Remarques sur le lexique d'une zone marginale aux confins de la langue d'oïl, de la langue d'oc et du francoprovençal*

Paris, „Les Belles Lettres", 1958, 214 p.

Lucrările pe care le prezentăm sînt consacrate limbii vorbite în regiunea de întîlnire a trei unităţi lingvistice bine definite : franceza, provensala şi dialectele franco-provensale. Teritoriul cercetat este cuprins, aşa cum arată şi titlul uneia dintre cele două lucrări, între Loire şi Allier. Pentru adunarea materialului, deosebit de bogat şi de precis, autoarea a cercetat 60 de localităţi ; între acestea sînt şi cinci puncte anchetate pentru *ALF*. Faptele au fost culese prin metoda conversaţiei dirijate, folosită în mod strălucit de A. Duraffour şi P. Gardette. Pentru a putea trage concluzii privind evoluţia diferitelor fenomene, Escoffier a apelat la tot felul de documente scrise ; astfel, a cercetat pe de o parte texte din evul mediu şi, pe de altă parte, glosare, studii gramaticale şi texte dialectale din secolul al XIX-lea şi din prima jumătate a secolului al XX-lea. Rezultatele impresionează prin precizie şi bogăţie.

Scopul principal al celor două lucrări a fost de a nota cît mai exact întinderea actuală a diferitelor fenomene fonetice, morfologice sau lexicale caracteristice francezei, provensalei şi dialectelor franco-provensale. Autoarea realizează ţelul propus opunînd între ele fiecare dintre aceste unităţi lingvistice.

Între cele două lucrări există deosebiri. În prima, cea consacrată faptelor de fonetică şi morfologie, s-au urmărit mai ales diferite fenomene care apar în regiunea cercetată (vocalism, consonantism ; articolul definit, pronumele posesiv, demonstrativ şi personal, prezentul imperfectului şi perfectului indicativ, verbele *être* şi *avoir*), în timp ce în a doua lucrare accentul cade asupra felului cum sînt răspîndiţi diferiţii termeni, deci asupra aspectului geografic (cuvinte franco-provensale, franceze şi provensale sau drumul pe care înaintează franceza, arii în regres, arii izolate, în partea a doua a lucrării). Metode diferite în prezentarea faptelor întîlnim în cuprinsul aceleiaşi cărţi : în prima parte din *La rencontre*. . ., problemele de fonetică sînt prezentate pornindu-se de la situaţia sunetelor din latină, în timp ce faptele morfologice sînt grupate pe fenomene şi prezentate descriptiv.

Datorită scopului propus — notarea cît mai exactă a răspîndirii diferitelor fenomene fonetice, morfologice sau lexicale — se tratează mai ales aspectul *static* al problemei întîlnirii dintre două sau mai multe teritorii lingvistice. Autoarea urmăreşte foarte de aproape extinderea

anumitor fenomene sau, fapt important, măsura în care există o concordanţă între răspîndirea faptelor fonetice — ca fiind cele mai importante în delimitarea diferitelor unităţi lingvistice —, pe de o parte, şi cele morfologice şi lexicale, pe de alta. Nu a fost însă realizată prezentarea celuilalt aspect, mai important, şi anume modul în care se ajunge sau s-a ajuns la situaţia analizată. Este vorba de aspectul *dinamic* al problemei zonelor de întîlnire dintre graiuri şi limbi, adică de lupta dintre două sau mai multe forme. Autoarea a schiţat în concluziile părţii privind faptele morfologice, cîteva dintre aceste probleme pe cît de atrăgătoare, pe atît de importante pentru cercetarea felului cum se dezvoltă limba. Astfel, se observă că în zonele de întîlnire a două sau a mai multor graiuri există o luptă, din care rezultă uneori compromisuri de felul formei *èryò*, pentru persoana I a imperfectului indicativ, rezultată prin contaminarea imperfectului tradiţional *-èr* < lat. *eram* cu imperfectul dialectal in *-yò* (v. *La rencontre...*, p. 242). Fenomene identice se găsesc şi în dacoromînă. Dintre faptele numeroase aducem forme asemănătoare pentru fonetică (palatalizarea *ć/t'*[1] a lui *t* din dacoromînă apare la întîlnirea dintre regiunea în care palatalizarea a atins stadiul *ć* şi cea în care a rămas la stadiul *t'*, v. ALRM I, h. 18) ca şi pentru lexic (la întîlnirea dintre aria lui *bărbiįĕ* şi *śărbîśă* apare *śărbiįĕ*, v. ALR I, h. 34, p. c. 85).

Alteori, în zonele de întîlnire, aşa cum a observat şi Jaberg, un grai împrumută din sistemul morfologic al graiului învecinat o caracteristică pe care o dezvoltă, generalizînd-o şi transformînd-o astfel într-o particularitate specifică propriului sistem, deosebită de cele ale sistemelor graiurilor învecinate; astfel graiul care a dezvoltat vechea caracteristică îşi afirmă independenţa. Este cazul desinenţei franco-provensale *ẽ*, care s-a generalizat la persoana I singular a imperfectului în dialectele din Bourgogne şi Roanne. Acest aspect al zonelor marginale discutat numai pentru fapte morfologice în lucrările lui S. Escoffier poate fi invocat şi pentru situaţia lexicului din zonele marginale unde, aşa cum a arătat Jaberg („Vox Romanica", V, 1940, p. 77 urm.), termenii literari sînt adoptaţi mai repede decît în alte regiuni.

Cărţile pe care le recenzăm, deşi sînt în primul rînd lucrări de material, cuprind în paginile lor multe probleme care trebuie să fie subliniate. Printre acestea cea mai importantă este, fără îndoială, aceea a influenţei limbii literare asupra graiurilor şi dialectelor.

Franceza se răspîndeşte peste tot; proporţia şi felul în care are loc acest fenomen diferă de la caz la caz. Astfel, această influenţă este mai puternică în marile centre (Roanne, Vichy, Cusset, Riom, Thiers), de unde se răspîndeşte apoi în localităţile învecinate; ea se manifestă cu deosebită tărie şi în regiunile de contact dintre teritoriul de limbă franceză, pe de o parte, şi de limbă provensală sau franco-provensală, pe de altă parte.

Din faptele prezentate de Escoffier, ca şi din lucrările care tratează problema pătrunderii limbii franceze în diferitele regiuni din Franţa (v., printre altele, K. Jaberg, *Sprachgeographie. Beitrag zur Verständnis des Atlas linguistique de la France*, Aarau, 1908; P. Gardette, *Deux itinèraires des invasions linguistiques dans le domaine provençal*, în *RLiR*, XIX, 1955, p. 183—196 şi *Lyonnais et le Massif Central d'après les atlas linguistiques régionaux* în *RLiR*, XXI, 1957, p. 220—223), se observă că limba franceză îşi manifestă influenţa numai în cazul unui contact nemijlocit între regiunea de limbă franceză, care poate fi chiar şi un oraş (v. cele spuse de G. Goungenheim, *Un problème de configuration des aires*: *les aires dépassantes*, în „Orbis", VI, 1957, nr. 1, p. 181, 183 cu privire la acţiunea de francizare pe care o exercită oraşul Bordeaux) şi regiunea influenţată de aceasta. Aceeaşi constatare poate fi făcută în parte şi pentru Italia unde influenţa Toscanei este mai evidentă în regiunile învecinate cu aceasta (v. G. Rohlfs, *La struttura linguistica dell'Italia*, în *An den Quellen der romanischen Sprachen*, Halle, 1952, p. 94-100). Situaţia este diferită în cazul limbii romîne; *Atlasul lingvistic romîn* arată că influenţa limbii literare se poate manifesta cu aceeaşi tărie în orice regiune a ţării. Iată cîteva dintre formele

[1] Din motive de ordin tehnic am redat prin bară (/) notaţiile suprapuse din ALR.

literare răspîndite în diferite regiuni ale țării noastre : Oltenia — *portaltoi* ALR II_2, 220/848 [1], *trifoi artificial* ALR II_2, 139/836, *griu liaguminos* „grîu secăreț" ALR II_2, 41/836, *gheretă* „măcelărie" ALR II_2, 534/836, *isploatare* ALR II_2, 611/812 ; Moldova — *corpuri streine* „buruieni (în semănături)" ALR II_2, 40/414, *portbatcă* ALR II_2, 53/414, *documenturi* „unelte agricole" ALR II_2, 17/531, *isoluție* „soluție" ALR II_2, 227/414, 520, 531, 605, *pachet* și *pàrchet* „parchet" ALR II_2, 611/514, 531, respectiv 551 ; Transilvania — *ecsploatare* ALR II_2, 611/105, *salcie miricană* „salcie pletoasă" ALR II_2, 606/310, *pedală* „tălpig (la scaunul de cuțitoiat)" ALR II_2, 558/228, (vin) *fazificat* „falsificat" ALR II_2, 238/250. Explicația acestei stări de fapte trebuie căutată în structura lingvistică a fiecărei țări în parte. În Italia și în Franța diferențele dialectale sînt mai mari decît cele din romînă. Vorbitorul din Franța sau din Italia este un fel de bilingv și, de aceea, întocmai ca în cazul bilingvismului, pentru a se putea manifesta influența uneia dintre cele două limbi sau a unuia dintre cele două dialecte este nevoie de un contact direct, nemijlocit. Diferențele dintre romîna literară și graiuri sînt mai mici și de aceea individul care vorbește în dialect poate împrumuta mai ușor din tezaurul lexical al limbii comune. Diferențele dintre felul cum limba literară influențează graiurile romînești și felul în care pătrunde limba literară în Franța sau în Italia se pot vedea și din faptul că în timp ce în cazul din urmă influența limbii literare se manifestă mai ales în vocabular (v. S. Escoffier, *La rencontre*..., p. 179), în romînă acțiunea acesteia se manifestă cu multă putere și atunci cînd e vorba de anumite fenomene fonetice.

Dintre celelalte probleme discutate mai reținem faptul că o zonă de tranziție are în general o serie de particularități datorită cărora ea aparține totuși uneia dintre cele două regiuni (*La rencontre* ..., p. 177). Și mai interesantă este precizarea că aceste zone pot suferi la un moment dat transformări calitative atît de puternice, încît intră din sfera de influență a unei arii, în sfera de influență a celeilalte arii lingvistice ; este cazul regiunii Limagne, care dintr-o regiune cu coloratură provensală a devenit o regiune cu numeroase caracteristici franceze. De fapt, într-un astfel de caz, credem că nu se mai poate vorbi de o zonă de tranziție propriu-zisă, deoarece apariția noilor particularități — care schimbă vechea caracteristică — este o dovadă că regiunea de tranziție a fost înglobată de aria în progres și că, deci, sîntem în prezența unui alt tip de arie de tranziție pe care am putea-o numi *arie de tranziție activă*. În această arie caracteristicile dominante au un sens progresiv, pe cînd în celălalt tip, *arie de tranziție pasivă*, caracteristicile dominante sînt statice, ele aparținînd unei arii în regres. În stabilirea caracterului pasiv sau activ al unei zone de tranziție un rol deosebit îl poate avea metoda analizei statistice. Cf. *SCL*, IX (1958), 2, p. 283.

Din volumul *La rencontre*... mai reținem discuția privind felul cum se limitează între ele cele trei domenii lingvistice cercetate : limita provensală — franco-provensală, franceză — provensală și franceză — franco-provensală. O discuție în acest sens se impune pentru că, în timp ce între provensală și franco-provensală separația este marcată printr-un fascicol de linii, separația între nord și sud — franceză de o parte, provensala și franco-provensala, pe de altă parte — ia forma unei zone. Se observă că, pentru explicarea situației prezentate, autoarea apelează la o serie de factori extralingvistici și anume : în cazul frontierei provensală — franco-provensală la un factor *geografic* (linia munților Madeleine), iar în cazul limitei dintre franceză și provensală sau dintre franceză și franco-provensală alături de factorul *geografic* (relieful neaccidentat) intervine și unul *istoric* (istoria politică a regiunii). Ne întrebăm dacă pe lîngă acești factori, a căror importanță nu poate fi negată, nu ar fi util să se facă apel și la un factor *lingvistic* (provensala și franco-provensala se delimitează mai precis și din cauză că influența francezei este mai puternică decît a fiecăreia dintre cele două limbi).

---

[1] Primul număr trimite la hartă iar al doilea reprezintă punctul cartografic.

Din *Remarques sur le lexique*... vom sublinia dublul caracter al graiurilor cercetate; acestea sînt graiuri în regres (fr. *usés*) față de limba franceză, care înaintează din ce în ce mai mult, și, în același timp, graiuri conservatoare, ca majoritatea dialectelor marginale. Datorită acestei împrejurări, alături de forme vechi ca *boulongeon* sau *valangeon* ,,odîrjă la îmblăciu", *charaut* ,,hangar", există forme noi datorite influenței limbii franceze: *battre* (*le blé*) — care amintește de rom. *a bate grîul*, cf. ALR II_2, h. 75 — înlocuiește tipul provensal *écourre* și *icoudre* după cum *brebis* ,,oaie" înlocuiește pe *ouille, aouille*. Într-o situație asemănătoare este regiunea Munților Apuseni din dialectul dacoromîn. Și aici pe lîngă o seamă de particularități arhaice (păstrarea lui *-l*, articolul hotărît al substantivelor masculine, v. ALR II_2, h. 587, 294, 538, 375, p.c. 95; forme rotacizante: *alure* ALR II_2, 215/95, *tęptirį* ALR II_2, 433/95, *lume* ,,pămînt" ALR II_2, 38/95) apar o seamă de fapte noi, împrumutate din limba literară (*cal murg* ALR II_2, h. 275, *catîr* ALR II_2, h. 295). Regiunea Munților Apuseni seamănă foarte mult cu regiunea cercetată de S. Escoffier datorită și faptului că aici se întîlnesc mai multe graiuri; pînă în regiunea Munților Apuseni sînt răspîndite unele fenomene bănățenești (*foale* ,,pîntece" ALR I, h. 42, *june* ALR I, h. 180, pronunțarea *ĕ* a lui *-e* în *fete* ALR II h. 276) sau unele fenomene crișene (palatalizarea *pt'* în *piele* ALR I, h. 3; *brîncă* ,,mînă" ALR I, h. 49, *copos* ,,chel" ALR I, h. 12). Tot pînă în Munții Apuseni se întind izofonele unor fenomene răspîndite numai în Ardealul propriu-zis (palatalizarea *t'* în *minte* ALR I, h. 13 sau palatalizarea *h'* a lui *f* în *fiere* ALR I, h. 47). Edificatoare în această privință este situația africatei *ĝ* (din *sînge*) care în Munții Apuseni cunoaște trei variante: *ĝ* (p.c. 94), *ẑ* (p.c. 96) și *j* (p.c. 93), v. ALRM I, h. 8; cf. ALR I, h. 8. Faptele prezentate arată că se impune o cercetare a regiunii Munților Apuseni din acest punct de vedere (pînă acum în această regiune au fost căutate doar fenomenele arhaice). O astfel de cercetare ar putea confirma o serie din tezele expuse, atît de clar și de precis, de către Escoffier în cele două lucrări analizate.

M. Sala

SŁOWNIK STAROPOLSKI, (Dicționarul limbii polone vechi)

vol. I (A — Ć), vol. II (fasc. 7—11), Varșovia, 1953—1955, 1956—1958.

Dicționarul limbii polone vechi, din care au apărut pînă în prezent un volum (*A — Ć*) și mai multe fascicole (caiete), ultima, a unsprezecea, sfîrșindu-se cu cuvîntul *gdyz*, — este rezultatul muncii mai multor generații. Ideea unui dicționar consacrat în special limbii polone vechi datează de multă vreme; ea a fost lansată încă din 1873, la ședința inaugurală a secției de filologie a Academiei de științe și litere din Cracovia, după care s-a început lucrul. Lipsind însă o conducere omogenă și nefiind încă precizate metodele de lucru, activitatea s-a desfășurat necoordonat, în primii ani. De-abia din 1895, cînd B a u d o u i n d e C o u r t e n a y, pe atunci profesor la Universitatea din Cracovia, stabilește normele de lucru, se poate vorbi de o redactare științifică a lucrării. B. de Courtenay este considerat părintele științific al acestui dicționar. Conducerea dicționarului a fost încredințată în 1902 prof. Łoś, care nu a adus modificări esențiale sistemului inaugurat de înaintașul său. După încetarea din viață a lui Łoś (1928), prof. Nitsch a fost conducătorul și sufletul acestei lucrări. Între timp s-a strîns material și au început să se publice ediții științifice ale celor mai importante texte vechi. Lipsa fondurilor și a cadrelor de specialiști a făcut însă ca activitatea la dicționar să se desfășoare foarte lent, iar în timpul ultimului război să se întrerupă pentru un an de zile. Din 1948 s-a constituit un comitet de direcție alcătuit din lingviști remarcabili ca prof. K. Nitsch, prof. Klemensiewicz, prof. Safarewicz și prof. Urbańczyk, care, sub egida Academiei de științe lucrează intens la alcătuirea dicționarului, ajutați de un colectiv bine pregătit. Pe baza unui regulament redactat de comun acord, comitetul a hotărît ca, înainte de a fi dat la tipar, fiecare articol să fie acceptat de toți membrii săi.

Dicționarul limbii polone vechi cuprinde materialul extras din manuscrisele polone dintre 1300 și 1500, deci o perioadă relativ scurtă. Această datare este determinată de apariția primului text polonez continuu („Kazania Świętokrzyskie" — Jurămintele Sfintei Cruci) și de apariția primelor tipărituri poloneze (de fapt primul text tipărit datează din 1515, dar secolului al XVI-lea i se consacră un dicționar special, pentru care s-a și strîns material și din care a apărut un caiet de probă : „*Slownik polszczyzny XVI wieku, Zeszyt próbny*, Wroclaw, 1956).

Dicționarul conține vocabularul manuscriselor publicate, fără a se fi făcut investigații speciale pentru procurarea unui material inedit. Sînt incluse în dicționar numai cuvintele comune (prof. Łoś propusese să se includă și nume de locuri și de persoane; de această problemă se ocupă în special prof. Taszycki, care a cules materialul în vederea redactării).

În dicționarul limbii polone vechi, fiecare articol începe cu cuvîntul respectiv *în forma sa modernă* (pentru a facilita utilizarea dicționarului de către cei care nu cunosc decît limba polonă actuală), după care urmează toate variantele fonetice din limba polonă veche. Dacă un cuvînt este flexibil, el este catalogat amănunțit cu toate formele morfologice, cu indicarea izvorului. La unele cuvinte cu forme numeroase (de ex. verbul *być* „a fi") paradigmele ocupă cîteva pagini.

Urmează apoi articolul lexicografic propriu-zis. Fără a se da o definiție cuvîntului, se notează, între ghilimele, sinonimul modern al cuvîntului și echivalentul latin, de obicei în latina clasică, dar uneori și în latina medievală, atunci cînd în latina clasică nu exista noțiunea și termenul respectiv).

Dacă astăzi un cuvînt are același sens ca în limba veche, Dicționarul se limitează la citarea termenului latin corespunzător (de ex. *dopomóc* „iuvare, subvenire, succurrere"). Urmează apoi citate ilustrative pentru fiecare sens sau expresie în parte. Din exemple rezultă, în plus, cînd a apărut și cînd a dispărut cutare formă gramaticală, în cazul că este vorba de o formă dispărută înainte de 1500. Citatele, uneori extrem de bogate, sînt date în ordine cronologică. Aici se ivesc dificultăți : uneori este greu de stabilit data exactă a manuscrisului, iar alteori nu toți cercetătorii sînt de acord în privința datării unui text [1]. În aceste cazuri, dificile, data este însoțită de un semn de întrebare. În citatele date, sintaxa și frazeologia sînt bine reprezentate.

O inovație fericită adusă de Łoś și păstrată de redactorii de astăzi ai dicționarului constă în faptul că dacă un text polonez vechi reprezintă o traducere din limba latină, se notează alături de exemplul polonez, în paranteză, și textul latinesc într-un context cît mai larg pentru o bună înțelegere a semnificației. De ex. : **dom** „*zaklad, instytucjy, aedificia vario publicoque apta usui*" ; *dom kupiecki* „*sklep, bazar, taberna mercatoris*" : *Nye czynczye domv oycza mego domv kupyeczskygo* (*nolite facere domum patris mei domum negotiationis. Jo. 2. 16*) Rozm. 449. După fiecare exemplu urmează citarea exactă a izvorului, uneori precedată de datare (în regulă generală aceasta nu este notată decît în cazul monumentelor de limbă de mai mică însemnătate ; pentru textele mai importante există la început o listă care conține toate indicațiile necesare). Pentru a se asigura exactitatea citatelor, colectivul colaționează de două ori fiecare exemplu cu izvorul.

Dicționarul, care urmează să apară probabil în 10 volume (la fiecare volum se proiectează să se lucreze 3 ani) se bucură de o frumoasă prezentare grafică : pe două coloane, cu rînduri numerotate din 5 în 5.

Este regretabil însă că lipsește acestui prețios instrument de lucru partea etimologică : articolele nu sînt însoțite de etimologia cuvîntului. Sîntem de părere că un dicționar complet al limbii vechi nu poate să se dispenseze de înregistrarea, chiar succintă, a originii cuvintelor, cel puțin a cuvintelor a căror etimologie nu prezintă dificultăți, dacă nu și a celorlalte, care, uneori sînt mult mai interesante. Ar fi de dorit, de asemenea, să se apeleze mai des la diferențieri gra-

---

[1] St. Urbańczyk, *Dictionnaire du vieux polonais, de L'Academie polonaise de sciences*, în „Bulletin du centre polonais de recherches scientifiques de Paris", mai 1953, nr. 11, p. 13.

fice : pentru a se releva, ar trebui culese cu alt caracter tipografic cuvintele sinonime poloneze moderne și cele latine ale termenilor din limba polonă veche.

În prezent, străduindu-se să vină în ajutorul maselor de lectori, colectivul *Dicționarului limbii polone vechi* are în proiect, ca, după apariția primelor volume să pregătească un *lexic al limbii polone vechi* (al cărui titlu exact nu s-a fixat), care să cuprindă același vocabular ca marele dicționar, dar cu un număr mai redus de exemple, toate reproduse în grafia modernă (în *Dicționar* se păstrează grafia originală).

Trebuie menționată buna primire de care s-a bucurat *Dicționarul limbii polone vechi* imediat după apariția sa. Toate recenziile, atît cele din țară (W. Kuraszkiewicz în *Język Polski*, vol. 33, p. 177—181 ; S. Schlifferstein în *Poradnik Językowy*, 1954, nr. 6, p. 11—18), cît și cele din străinătate (F. Mareš în „Slavia", vol. 24, p. 568—573 ; J. Trypućko în *Scando-slavica*, II, MCMLVI, p. 93—115 ; v. și răspunsul lui St. Urbańczyk în *Scando-slavica*, III, MCMLVII, p. 245—257) sînt de acord că este o lucrare cu totul remarcabilă prin abundența citatelor și a documentării, prin exactitatea filologică și mai ales prin nivelul științific înalt al fiecărui articol în parte. Criticile aduse nu atacă nici unul dintre principiile lucrării și nu relevă omisiuni în înregistrarea lexicului vechi [1]. Ele scot în evidență necesitatea de a se insista asupra geografiei cuvintelor și statisticii (W. Kuraszkiewicz) sau se referă la probleme de ordin tehnic (J. Trypućko) sau la unele amănunte (cum ar fi, de ex., tratarea cu mai multă consecvență a adjectivelor posesive — S. Schlifferstein). Redacția Dicționarului profită de toate observațiile făcute și, pe măsură ce înaintează, își îmbunătățește metodele.

Utilitatea acestui dicționar căruia, după expresia prof. St. Urbańczyk, „nu i se poate alătura nici un alt dicționar slav" [2] este deosebit de mare. El furnizează un bogat material studiilor de limbă polonă.

Metodele de lucru ale Dicționarului limbii polone vechi pot servi, cu folos, și cercetătorilor din țara noastră. Desigur că la noi, activitatea în acest domeniu fiind abia la început, nu poate fi încă vorba de apariția a mai multe dicționare ale limbii vechi, consacrate unui singur secol (sau unei perioade distincte din limba romînă veche) ; mai degrabă se va putea trece la alcătuirea unui Dicționar general al limbii romîne vechi. Acesta va putea profita de studiile de limbă veche existente și, mai ales, de glosarele care însoțesc unele dintre edițiile primelor texte romînești.

În prealabil este însă necesar ca toți specialiștii în problemele limbii romîne să-și unească forțele pentru a elabora un plan de lucru riguros, cu principii metodologice precise. Munca la un dicționar este, în cea mai mare măsură, o problemă de organizare a muncii.

Pentru Dicționarul limbii vechi romîne se vor excerpta cele mai importante monumente de limbă romînă începînd din sec. al XVI-lea, precum și atestările răzlețe de cuvinte romînești din textele slave dinainte de sec. al XVI-lea. Textele din operele traduse, ale căror originale străine se cunosc, ar putea fi alăturate textelor corespunzătoare din originalul slav, maghiar etc. Astfel se va face lumină în multe probleme de semantică, de comportare gramaticală a termenului respectiv sau de etimologie. Despuierea atentă a materialului vechi va da apoi posibilitatea datării primelor atestări în textele romînești, chiar dacă cercetările sau descoperirile de amănunt ulterioare ar aduce rectificări. În fine, credem că Dicționarul limbii romîne vechi va trebui să cuprindă și etimologia cuvintelor înregistrate, chiar acolo unde există controverse între specialiști.

Toate aceste sarcini, expuse sumar aici, stau în fața unui colectiv numeros și, mai ales, pasionat de problemele limbii noastre vechi. Munca sa devotată și susținută va putea contribui

---

[1] St. Urbańczyk, *Le premier volume du „Słownik Staropolski"*, în „Lingua Posnaniensis", t. V, 1955, p. 255.

[2] *Ibidem*, p. 258.

la realizarea uneia dintre cele mai folositoare opere ale lingvisticii romîneşti. Ea va sta la baza tuturor lucrărilor istorice despre limba romînă, aşa cum *Dicţionarul limbii polone vechi* serveşte ca fundament pentru cercetările asupra limbii polone.

★

Iată, în cîteva rînduri, sumar prezentate, aspectele cele mai interesante ale activităţii unui excelent colectiv de cercetători în domeniul limbii polone vechi. Remarcabila realizare a *Dicţionarului limbii polone vechi* poate constitui, la noi în ţară, un îndemn şi un exemplu pentru alcătuirea acelui mult aşteptat *Dicţionar al limbii romîne vechi.*

Fl. Dimitrescu

VICTORIN RATEL, *Le patois de Saint-Martin-la-Porte*, Institut de linguistique romane, Lyon, 1956, 164 p.

Lucrarea pe care o prezentăm este consacrată cercetării lexicului folosit la Saint-Martin-la-Porte. Avem a face cu un grai pe cale de dispariție, cu multe particularități arhaice (în 1911, din 950 de locuitori, mai mult de 900 vorbeau în dialect, iar în 1955, din 850 de locuitori, abia 20 mai folosesc dialectul în vorbirea zilnică) ; autorul presupune că aproximativ peste 50 de ani, graiul din Saint-Martin va dispărea.

Scopul lucrării, destul de limitat, este de a descrie cu cea mai mare precizie științifică acest grai care dispare și care n-a fost cercetat pînă în prezent. Descrierea este făcută de către o persoană care este familiarizată cu graiul respectiv și, de aceea, spre deosebire de alte monografii dialectale, care au la bază doar una sau chiar mai multe anchete pe teren, lucrarea de față redă lexicul în ce are acesta mai caracteristic. Rezultatele unei astfel de monografii, în care este prezentată oarecum *limba* și nu *vorbirea*, se aseamănă cu rezultatele pe care le-a obținut Griera în ancheta pentru Atlasul lingvistic al Cataloniei în comparație cu cele obținute de Edmond ; primul a redat, așa cum a arătat K. Jaberg, în primul rînd media, limba, în timp ce al doilea a transcris vorbirea.

Lucrarea prezintă, de fapt, stadiul din 1911 al lexicului cercetat, deci dintr-o perioadă în care graiul respectiv era viu. Adesea, pentru strîngerea materialului, autorul a apelat la amintiri, pe care le-a verificat cu persoane cunoscătoare ale graiului. Foarte multe dintre faptele aduse în discuție sînt luate din locuțiuni și proverbe, singurele în care se mai păstrează forme dialectale. Situația se aseamănă mult cu aceea a iudeo-spaniolei din București, unde foarte multe persoane nu mai cunosc spaniola, dar știu să folosească proverbe spaniole.

Bogăția materialului este impresionantă : sînt aduse în discuție 5000 de cuvinte, din aproape toate domeniile de activitate. Acestea sînt grupate în două părți mari : terminologia agricolă (natura, locuința, viața, animalele domestice, lucrările domestice, creșterea oilor) și omul (viața psihică, viața intelectuală și morală, viața socială). La sfîrșit găsim un indice foarte bogat, precum și un număr mic de texte dialectale.

Așteptăm cealaltă lucrare a lui V. Ratel, consacrată problemelor de fonetică și morfologie din graiul de la Saint-Martin pentru a avea o impresie generală asupra acestui interesant grai. Prima lucrare, cea prezentată acum, se caracterizează printr-o muncă laborioasă dusă în mod susținut timp de 20 de ani. De aceea pentru monografiile dialectale care folosesc aceeași metodă, ea poate servi drept model.

M. Sala

MARGUERITE GONON, *Essai d'un glossaire forézien, d'après les testaments des XIII*[e] *et XIV*[e] *siècles*. Extras din *Archivum Latinitatis Medii Aevi* (Bulletin du Cange), vol. XXV (1955), fasc. 2 ; vol. XXXVI (1956), fasc. 1—2 și 3.

Glosarul prezentat de M. Gonon se bazează pe materialul cules din arhivele Loirei și care conține un foarte mare număr de testamente. Autoarea a scos întregul material și a făcut diferite liste privind unele instituții din administrație, agricultură, negoț, viață religioasă etc. Glosarul a fost împărțit în următoarele capitole : familia, casa și dependințele, diferitele părți ale casei, mobilierul, așternutul de pat, rufăria, instrumentele de bucătărie, vesela, luminatul, jocurile, uneltele de agricultură, de artizanat, îmbrăcămintea, stofele, calitatea stofelor, bijuteriile, metalele, armura, armele, monedele, pămîntul și culturile, vița de vie și vinul, vasele pentru vin, măsurile, animalele, hrana, meseriile și titlurile, funcțiile bisericești, calități, biserica, preoții, cărțile, obiectele de cult, operele bisericii, ceremoniile în onoarea mortului, drumurile, timpul, diverse (verbe). În ultima parte sînt date, în ordine alfabetică, toate cuvintele discutate în diferite capitole. Fiecare cuvînt are traducerea franceză și trimiterea la pagina unde a fost discutat. Se observă că cele mai numeroase cuvinte sînt cele referitoare la obiceiurile de la înmormîntare și la casă.

Materialul adus de autoare este variat și prețios. Găsim cuvinte dialectale : *estra* „galerie de lemn", *trabla* „masă", cuvinte din latina tîrzie : *estagiis* „etaje", *chiminalia* „grătarul sobei" sau termeni din latina clasică care au aici sensul schimbat : *domus* are fie sensul de „casă", fie sensul de „cameră". Este interesant cazul lui *hospicium* care în secolul al XIII-lea este folosit pentru casa cavalerului sau a burghezului, iar în secolul al XIV-lea pentru casa burghezului sau a țăranului sărac. Situația lui *hospicium* amintește de evoluția lat. *casa* în romînă, care s-a petrecut însă într-un timp mult mai lung.

Glosarul publicat de M. Gonon este deosebit de util pentru cercetătorul limbii franceze — mai precis al dialectelor acesteia — și, în același timp, pentru orice dialectolog care poate găsi în situația din Forez numeroase paralele demne de reținut.

M. Sala

LUCRĂRI ȘI PERIODICE SOSITE PÎNĂ LA 10 DECEMBRIE 1958

A. CĂRȚI

MANUEL ALVAR, *El dialecto aragones*, Madrid, 1953, 404 pag.

MANUEL ALVAR, *Endechas judeo-españolas*, Granada, 1953, 206 pag.

KARL AMMER, *Einführung in die Sprachwissenschaft*, vol. I, Halle (Saale), 1958, 212 pag.

А. В. АРЦИХОВСКИЙ и В. И. БОРКОВСКИЙ, *Новгородские грамоты на бересте* (*Из раскопок 1953–1954 гг.*), Moscova, 1958, 160 pag.

IDEM, (*Из раскопок 1955 года*), Moscova, 1958, 152 pag.

WERNER BAHNER, *Zur Romanität des Rumänischen in der Geschichte der romanischen Philologie vom 15. bis zur Mitte des 18. Jahrhunderts*. Extras din *Romanistisches Jahrbuch*, VIII (1957), p. 75–94.

KURT BALDINGER, *Die Herausbildung der Sprachräume auf der Pyrenäenhalbinsel. Synthese und Querschnitt durch die neueste Forschung*, Berlin, 1958, 194 pag.

BÁNHIDI ZOLTÁN, *A Magyar összetett igealakok jelentéstörténete*, Budapesta, 1957, 72 pag.

WALTER BELARDI, *Le lingue dell'Europa e dell'Asia*, Napoli, [1958], 118 pag.

EMMETT L. BENNETT JR., *The Olive Oil Tablets of Pylos*, Salamanca, 1958, 76 pag.

BERRÁR ZOLTÁN, *Fejezetek határozóragjaink élettörténetéből*, Budapesta, 1957, 84 pag.

В. И. БОРКОВСКИЙ, *Синтаксис древне-русских грамот*, Moscova, 1958, 188 pag.

MAXIMILIAN BRAUN, *Lebensbeschreibung des Despoten Stefan Lazarević von Konstantin dem Philosophen*, im Auszug herausgegeben und übersetzt von..., Mouton & Co. 'S-Gravenhage, 1956, 70 pag.

CYNTHIA CREWS, *Miscellanea Hispano-Judaica*. Extras din *Vox Romanica*, XVI (1958), p. 224–245.

Dicziunari rumantsch-grishun, fasc. 31 (*canera II-casual*), Cuoira, 1958.

А. П. ЕВДОШЕНКО, *К вопросу о синтаксической роли порядка слов в современном румынском литературном языке*. Extras din *Ученые Записки Ульяновского Государственного педагогического института*, XVI (1958), fasc. 1, p. 29—39.

S. ESCOFFIER, *La rencontre de la langue d'oïl, de la langue d'oc et du francoprovençal entre Loire et Allier. Limites phonétiques et morphologiques*, Paris, 1958, 270 pag. V. *SCL*, X (1959), nr. 1, pp. 144–147.

IDEM, *Remarques sur le lexique d'une zone marginale aux confins de la langue d'oïl, de la langue d'oc et du francoprovençal*, Paris, 1958, 214 pag. V. *SCL*, X (1959), nr. 1.

И. Р. ГАЛЬПЕРИН, *Очерки по стилистике английского языка*, Moscova, 1958, 460 pag.

MARGUERITE GONON, *Essai d'un Glossaire forézien, d'après les testaments des XIIIe et XIVe siècles*. Extras din *Archivum Latinitatis Medii Aevi* (Bulletin du Cange), vol. XXV (1955), fasc. 2, p. 143–154; vol. XXVI (1956), fasc. 1–2, p. 75–140 și fasc. 3, p. 235–247. V. *SCL*, X (1959), nr. 1, p. 152.

G. GOUGENHEIM, R. MICHÉA, P. RIVENC, A. SAUVAGEOT, *L'élaboration du français élémentaire. Étude sur l'établissement d'un vocabulaire et d'une grammaire de base*, Paris, 1956, 256 pag.

И. И. МЕЩАНИНОВ, *Грамматический строй урартского языка*, vol. I, Moscova-Leningrad, 1958, 150 pag.

JOSEPH M. PIEL, *Blüte und Verfall der westgotisch-hispanischen Personennamen*. Extras din *Quatrième Congrès International de Sciences Onomastiques, Uppsala, 1952*, Lund, 1954, p. 408–420.

IDEM, ***Bustum, pascua, veranea, hibernacula** y términos análogos en la toponomástica del N. O. hispánico*. Extras din *Boletin del Instituto de Estudios Asturianos*, nr. 21, p. 1–27 ale extrasului.

IDEM, *Ramalhete de antropo-toponimia galega*. Extras din *Homaxe a Ramon Otero Pedrayo*, Vigo, 1958, p. 61–65.

IDEM, *Sobre a formação des nomes de mulher medievais hispanovisigodos*. Extras din *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, vol. VI, Madrid, 1956, p. 111–150.

B. POTTIER, *La lingüística moderna y los problemas hispánicos*. Extras din *Revista de Filología Española*, XI (1956), p. 209–228.

IDEM, *La valeur de la datation des mots dans la recherche étymologique*. Extras din *Etymologica* [Volum omagial închinat lui Walther von Wartburg], 1958, p. 581–586.

IDEM, *Les éléments gascons et languedociens dans l'aragonais médiéval*. Extras din *VII Congreso internacional de lingüística románica*, vol. II, Barcelona, 1955, p. 679–689.

IDEM, *Pensée structurée et sémiologie*. Extras din *Bulletin hispanique*, LX (1958), nr. 1, p. 101–112.

IDEM, *Recherches sur le vocabulaire hispanique*. Extras din *Bulletin hispanique*, LIX (1957), nr. 2, p. 209–218.

VICTORIN RATEL, *Le Patois de Saint-Martin-la Porte (Savoie)—Dictionnaire*, Lyon, 1956, 164 pag. V. *SCL*, X (1959), nr. 1, p. 151.

СЛАВЯНСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ. *Сборник статей*, vol. II, Moscova, 1958, 420 pag. ; vol. III, Moscova, 1958, 390 pag.

K. TREIMER, *Stand Genetischer Probleme*. Extras din *Lingua*, VII (1958), nr. 3, p. 274–297.

MAX LEOPOLD WAGNER, *Dizionario etimologico sardo*, Heidelberg, 1957 : fasc. 1 (*A — ammauoli-nare*) ; 1958 : fasc. 2 (*ammedittsare-babbalúkka*), fasc. 3 (*babbaróttu-bunnánnern*) și fasc. 4 (*buñólu-kattóliku*).

LEON ZAWADOWSKI, *On the Syntactic Function of the Clauses of Result*, Wroclaw, 1953, 68 pag.

B. PERIODICE

Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia, Bari, III (1957) : D. MARIN, *Intorno alla etimologia dei termini μέλισσα e ῥαψῳδός*, p. 81–92.

Archivo de Filología Aragonesa, II (1947) : BERNARD POTTIER, *Miscelánea de Filología Aragonesa*, p. 93–154 ; MANUEL ALVAR, *Sobre pérdida de F- en el Aragonés del Siglo XI*, p. 155–162 ; FRANCISCO YNDURAIN, *Notas lexicales*, p. 163–178.

IDEM, III (1950) : MANUEL ALVAR, *A propósito de la Noticia del habla de Aguaviva de Aragón de M. Sanchis Guarner*, p. 113–226 ; BERNARD POTTIER, *Notes lingüísticas sobre antiguos textos aragoneses*, p. 227–242.

IDEM, IV (1952) : GERHARD ROHLFS, *Le suffixe pré-roman -UE, -UY dans la toponymie aragonaise et catalane*, p. 129–152 ; FRANCISCO YNDURÁIN, *Sobre el sufijo „Ezno"*, p. 195–200 ; Idem, *El tratamiento „maño-maña"*, p. 201–208.

IDEM, V (1953) : GREGORIO SALVADOR, *Aragonenismos en el andaluz oriental*, p. 143–166. La „Recenzii" : Luis López Santos, *Influjo de la vida cristiana en los nombres de pueblos españoles* (FRANCISCO YNDURÁIN), p. 177–179.

IDEM, VI [1955] : MANUEL ALVAR, *Dos cortes sincrónicos en el habla de Graus*, p. 7–74.

IDEM, VII (1955) : FELIX MONGE, *Las frases pronominales de sentido impersonal en español*, p. 7–102. La „Recenzii" : Tomás Navarro, *El español en Puerto Rico. Contribución a la geografía lingüística hispano-americana* (MANUEL ALVAR LÓPEZ), p. 166–171.

Archivio glottologico italiano, vol. XLII (1957), fasc. 1 : F. GIRAVEGNA, *L'unità della parlata di Ronco Canavese (Valle Soana)*, p. 24—56 ; R. HALL, *Scopi e metodi della linguistica*, p. 57-69. La „Recenzii" : M. Vasmer, *Russisches Etymologisches Wörterbuch* (G. FERMEGLIA), p. 70—72 ; E. Alarcos Llorach, *Fonología española* (G. FRANCESCATO), p. 79—82.

IDEM, fasc. 2 : B. TERRACINI, *La speculazione teoretica dei linguisti*, p. 103—114 ; F. GIRAVEGNA *L'unità della parlata di Ronco Canavese (Valle Soana)*, p. 115—147 ; R. HALL, *Scopi e metodi della linguistica*, p. 148—160. La „Recenzii" : C. F. Hockett, *A Manual of Phonology* (G. FRANCESCATO), p. 166—170 ; K. Wydler, *Zur Stellung des attributiven Adjektivs vom Latein bis zum Neufranzösischen* și I. Boström, *Les noms abstraits accompagnés d'un infinitif et combinés avec „avoir"* (CARLA SCHICK), p. 171—175 ; M. Fubini, *Critica e poesia* (M. G. BÁRBERI SQUAROTTI), p. 182—185.

Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, vol. 80 (1958), fasc. 1—2.

Beiträge zur Namenforschung, IX (1958), fasc. 1 : FRITZ LANGENBECK, *Die Entstehung der elsässischen—**heim**—Ortsnamen. Sprachliche Einstrahlung oder fränkische Siedlung?*, p. 45—104. La „Recenzii" : Karl Wührer, *Die skandinavischen Orts- und Personennamen* (HANS KRAHE), p. 122 ; Kaspar Linnartz, *Unsere Familiennamen, I*[3] (ANNELIESE REICHERT), p. 123—124.

IDEM, fasc. 2 : SIEGMUND A. WOLF, *Völker- und geographische Namen im Romani*, p. 180—188 ; KARL LOY, *Verkannte Familiennamen*, p. 205—208. La „Recenzii" : Charles Gaspar, *Les lieux-dits de la commune de Fosse* (HELMUT STIMM), p. 210—211 ; Maurice Toussaint, *La frontière linguistique en Lorraine* (HELMUT STIMM), p. 211—212.

IDEM, fasc. 3 : RUDOLF SCHÜTZEICHEL, *Ortsnamen aus den Urkunden Zwentibolds und Ludwigs des Kindes*, p. 217—285. La „Recenzii" : Louis-Fernand Flutre, *Recherches sur les éléments prégaulois dans la toponymie de la Lizère* (HANS KRAHE), p. 310—313.

Boletín de dialectología española, vol. XXXIII (1954—1955) : WALTER von WARTBURG, *L'articulation linguistique de la Romania*, p. 23—38 ; ANTONIO M. BADÍA MARGARIT, *Toponimia de Barcelona*, p. 39—48 ; R. MENÉNDEZ PIDAL, *Toponimia mediterránea y toponimia valenciana primitiva*, p. 61—76 ; ANTONIO GRIERA, *Las características más salientes del catalán oriental y del catalán occidental*, p. 121—126 ; FRANCESC de B. MOLL, *Els parlars baleàrics*, p. 127—136 ; GERMÁN COLÓN DOMENECH, *El valenciano*, p. 137—150 ; FRIEDRICH SCHÜRR, *La posición del catalán en el conjuncto de la diftongación románica*, p. 151—166 ; JORDI RUBIÓ, *Influència de la sintaxi llatina en la cancellèria catalana del segle XV*, p. 357—364 ; FELIX MONGE, *Sobre las construcciones reflejo — pasivas en catalán medieval*, p. 365—378 ; VEIKKO VÄÄNÄNEN, *L'apport de Pompéi à la préhistoire des langues romanes*, p. 379—386 ; ANTONIO TOVAR, *Sustrato hispánicos y la inflexión románica en relación con la infección céltica*, p. 387—400 ; JOAN COROMINAS, *Sobre els elements pre-romans del domni català*, p. 401—418 ; A. CARNOY, *Noms d'animaux dans l'Espagne ancienne*, p. 419—428 ; JOHANNES HUBSCHMID, *Le vocabulaire préroman des Pyrénées et des Alpes*, p. 429—436 ; L.-F. FLUTRE, *A propos de l'ibère „baluca"*, p. 437—446 ; M. SANCHIS GUARNER, *Els parlars romànics anteriors a la reconquista de València i Mallorca*, p. 447—482 ; SAMUEL GILI GAYA, *Notes sobre el mozárabe en la Baja Cataluña*, p. 483—494 ; H. RHEINFELDER, *El vocabulario litúrgico y las corrientes lingüísticas*, p. 495—504 ; FRANCISCO MARSÁ, *La hagiografía en la toponimía de la Marca Hispánica*, p. 505—518 ; GUY de POERCK, *Réflexions sur quelques noms romans de tissus*, p. 519—528.

IDEM, vol. XXXIV (1956—1957) : JEAN SÉGUY, *Les noms pré-latins des animaux et des plantes en Gascogne*, p. 531—538; P. GARDETTE, *Mots massaliotes dans le bassin du Rhône*, p. 539—554 ; ARNALD STEIGER, *La penetración del léxico arábigo en el catalán y el provenzal*, p. 555—570 ; JUAN PETIT, *Migraciones de un término vestimentario*, p. 571—577 ; JOAN RUIZ CALONJA, *Notes semantiques sobre el mot „trobador"*, p. 579—584 ; KURT BALDINGER, *Problèmes relatifs à un Atlas lexical du Français médiéval* (ALFM), p. 585—590 ; PIERRE NAUTON, *Limites lexicales „ibéroromanes" dans le Massif Central*, p. 591—608 ; M. L. WAGNER, *El catalán en los dialectos sardos*, p. 609—616 ; ALBERTO AVERSA, *Influso della*

lingua e della civiltà catalana sulla lingua e cultura della Sicilia, p. 617—619 ; JOHN ORR, *Homonymie et phonologie*, p. 621—626 ; G-NO BOTTIGLIONI, *Criteri informativi dei più recenti Atlanti linguistici romanzi*, p. 627—634 ; LUIS L. CORTÉS y VAZQUEZ, *Sobre el proyecto de realización del Atlas lingüístico y etnografico de Sanabria*, p. 635—646 ; M. SANCHIS GUARNER, *La cartografia lingüística catalana*, p. 647—654 ; A. BADÍA — G. COLON, *L'Atlas lingüístic del domini català*, p. 655—661 ; GERHARD ROHLFS, *Concordancias entre catalán y gascón*, p. 663—672 ; BERNARD POTTIER, *Les éléments gascons et languedociens dans l'aragonais médiéval*, p. 679—690 ; GERHARD ROHLFS, *Le suffixe préroman -ué, -úy dans la toponymie aragonaise et catalane*, p. 691—694 ; W. D. ELCOCK *Substrats phonétiques dans les parlers romans des Pyrénées*, p. 695—698 ; JULIO CARO BAROJA, *La cultura material de los pueblos pirenaicos y la investigación moderna*, p. 699—706 ; ENRIC GUITER, *Els altres Capeirs*, p. 707—736 ; MANUEL ALVAR, *Catalán y aragonés en las regiones fronterizas*, p. 737—779 ; FELIPE MATEU y LLOPIS, *Topónimos monetales en el dominio catalán*, p. 781—796 ; JOSEPH M. PIEL, *Die ältesten Personennamen Kataloniens in ihrem Verhältnis zu den Altspanischen und Altportugiesischen*, p. 797—810 ; GIANDOMENICO SERRA, *Antichi rapporti della Sardegna col mondo mediterraneo*, p. 811—822 ; A. BADÍA — F. MARSÁ, *El Corpus de Toponimía Catalana*, p. 823—826 ; RITA LEJEUNE, *Onomastique et toponymie de la Marche d'Espagne dans les Chansons de geste*, p. 827—842 ; JUAN ALVAREZ DELGADO, *Problemas lingüisticos del nombre „Iberos = Ebro"*, p. 843—848 ; Idem, *El sustrato en la topónimo* **Vich** : *traducción del Ibero-Vasco* **Auzo** : **Ausa** *en el lat.* **Vicus**, p. 849—855.

Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg, 37 (1958—59), nr. 1.

Bulletin of the School of Oriental and African Studies. University of London, XXI (1958), fasc. 3. La „Recenzii" : J. R. Firth, *Papers in linguistics, 1934—1951* (W. HASS), p. 668—671.

Bulletin de l'Université de Toulouse, 67 (1958), VI.

IDEM, 68 (1958), I.

Classica et mediaevalia, XIX (1958), fasc. 1—2.

The Classical Review, serie nouă, vol. VIII (1958), nr. 1.

Cosmoglotta, 37 (1958), nr. 206.

Cultura neolatina, XVIII (1958), fasc. 1 : ALDO ROSELLINI, *Un nuovo caso italiano del binomio* „**Orlando e Oliviero**", p. 53—58 ; PAUL AEBISCHER, *Un nouveau cas génois du couple* „**Roland et Olivier**", p. 59—60.

Études anglaises, XI (1958), nr. 3. La „Recenzii" : E. Standop, *Syntax und Semantik der modalen Hilfsverben im Altenglischen* (A. R. TELLIER), p. 241—243.

Le français moderne, (1958), nr. 4 : F. BAR, *Le rejet en fin de proposition de l'élément significatif*, p. 241—255 ; J. DENY, *Au sujet de* **quasi**, *terme de boucherie*, p. 256—258 ; J. CHAURAND, *Note sur une forme verbale périphrastique : avoir + participe présent*, p. 259—267 ; G. ESNAULT, *Pouleup !*, p. 268—270 ; R. EMRIK, *Le français d'Amiens et de sa région*, p. 285—296 ; B. QUEMADA, *Datations nouvelles (arctique-boutonnier)*, p. 297—305. La „Recenzii" : B. Hasselrot, *Etudes sur la formation diminutive dans les langues romanes* (R.-L. WAGNER), p. 306—313 ; G. MATORÉ, *A propos du vocabulative des couleurs* (G. GOUGENHEIM), p. 313 ; Tatiana Slama-Cazacu, *Relațiile dintre gîndire și limbaj în ontogeneză* (O. NANDRIȘ), p. 314.

Germanisch-romanische Monatsschrift, VIII (1958), nr. 4.

Известия Академии Наук СССР, Отделение литературы и языка, vol. XVII (1958) fasc. 4 : *IV Международный съезд славистов в Москве*, p. 207—301; О. Суник, *О морфологическом составе слова в агглютинативных языках*, p. 331—342; С. Б. Бернштейн, *Атлас русских народных говоров центральных областей к востоку от Москвы*, p. 361—367.

IDEM, fasc. 5 : Ф. Д. Ашнин, *Указательные частицы в тюрских языках*, p. 417—434; В. А. Аврорин, А. М. Щербак, *Иван Иванович Мещанинов* (к 75-летию со дня рождения), p. 461—467.

Lingua, VII (1958), fasc. 2 : W. S. Allen, *Some Problems of Palatalization in Greek*, p. 113—133 ; J. Ellis, *General Linguistics and Comparative Philology*, p. 134—174 ; D. L. Bolinger, *On Intensity as a qualitative Improvement of Pitch Accent*, p. 175—182. La „Recenzii" : J. Hubschmidt, *Praeromanica* (P. Zumthor), p. 209—211 ; Alwin Kuhn, *Romanische Philologie, I. Die romanischen Sprachen* (P. Zumthor), p. 211—213 ; G. Guillaume, *Epoques et niveaux temporels dans le système de la conjugaison française* (P. Zumthor), p. 214 ; P. Imbs, *Le subjonctif en français moderne* (P. Zumthor), p. 214—215 ; J. Séguy, *Les noms populaires des plantes dans les Pyrénées Centrales* (P. Zumthor), p. 215—217 ; M. Cornu, *Les formes surcomposées en français* (P. Zumthor), p. 217—218 ; P. Guberina, *Valeur logique et valeur stylistique des propositions complexes* (P. Zumthor), p. 218—219 ; F. Kahn, *Le système des temps de l'indicatif chez un Parisien et chez une Bâloise* (P. Zumthor), p. 220—221 ; *Misceláneа filológica dedicada a Mons. A. Griera*, vol. I (J. A. van Praag), p. 223—224.

IDEM, fasc. 3 : F. R. Palmer, *Linguistic Hierarchy*, p. 225—241 ; W. K. Matthews, *Phonetics and Phonology in Retrospect*, p. 254—268 ; H. Pilch, *Morphologie der Nasalmutation in der Umgangssprache von Nordcadriganshire*, p. 269—273 ; K. Treimer, *Stand Genetischer Probleme*, p. 274—297 ; W. Mańczak, *Tendances générales des changements analogiques, I*, p. 298—325.

IDEM, fasc. 4 : Vittore Pisani, *L'Indo-Européen reconstruit*, p. 337—348 ; W. Mańczak, *Tendances générales des changements analogiques, II*, p. 387—420 ; Eric Buyssens, *Les mutations consonantiques vues par Kuryłowicz*, p. 421—427 ; J. Richard Reid, *A Note on Spanish Intonation*, p. 433—435. La „Recenzii" : Jakov Malkiel, *„Apretar", „pr(i)eto", „perto" : historia de un cruce hispanolatino* și *Studies in the Reconstruction of Hispano-Latin Word-Families* (J. A. van Praag), p. 438—439 ; Joaquín de Entrambasaguas, *Síntesis de pronunciación española* (J. A. van Praag), p. 439—440 ; Daniel M. Crabb, *A Comparative Study of Word Order in Old Spanish and Old French Prose Works* (J. A. van Praag), p. 442—443.

Lingua nostra, XIX (1958), fasc. 3 : F. Ageno, *Nomignoli e personaggi, immaginari, aneddotici, proverbiali*, p. 73—78 ; A. Prati, **Salvastrella**, p. 85—86 ; G. Alessio, ***Schinippo***, p. 86—87 ; G. Aliprandi, *La voce* **carattere** *negli scritti di Giosue Carducci*, p. 78—85 ; A. Boggia, *Terminologia tessile* : **Spola** *e* ***navetta***, p. 88—93 ; M. Medici, ***Robiola** e **raveggiolo***, p. 93—94 ; F. Ageno, ***Colpire*** *„stupire, commuovere"*, p. 94 ; R. A. Hall Jr., *Statistica sintattica* : *L'accordo del participio passato coniugato con* ***avere***, p. 95—96.

Le lingue del mondo, XXIII (1958), nr. 11.

Magyar Nyelvör, 81 (1957), fasc. 4 ; 82 (1958), fasc. 1.

Marche Romane, VIII (1958), nr. 1.

Minos, VI (1958), fasc. 1.

Научные доклады высшей школы, Филологические науки, 1958, 2: В. Н. Ярцева, *О соотношении количественных и качественных изменений в языке*, p. 3—14; А. Н. Савченко, *Формы среднего залога в индоевропейском языке*, p. 15—24; А. В. Десницкая, *Из истории албанского языка*, p. 25—39; А. Копорский, *Стилистические функции некоторых синонимов в поэтическом языке Н. А. Некрасова*, p. 39—49; А. Е. Супрун, „*Экзотическая*" *лексика*, p. 51—54; Л.А. Новиков, *Омонимия отглагольных существительных в современном русском языке, возникающая в результате распада полисемии*, p. 55—64; Л. Л. Иофик, *Существует ли сложносочиненное предложение в английском языке?*, p. 107—118. La „Recenzii": Т. П. Ломтев *Очерки по историческому синтаксису русского языка* (Е. А. Седельников) p. 126—133. La „Cronică": В. К. Журавлев, *О принципах работы над этимологическим словарем*, p. 167—168.

Neuphilologische Mitteilungen, LIX (1958), nr. 3.

Oc, iulie-septembrie 1958, nr. 209.

Philologica Pragensia, I (1958), nr. 3. La „Recenzii": *A Textbook of Quantitative Linguistics* (Jiří Krámsky), p. 87—89; *Mélanges linguistiques* (Pavel Beneš), p. 94—96.

Phonetica, III (1959), nr. 1: Alf Sommerfelt, *The Study of Celtic Phonetics and Phonemics*, p. 51—62.

Revista de estudios clasicos, VI (1955).

Kentucky Foreign Language Quarterly, I (1954), nr. 1.

Idem, II (1955), nr. 1; nr. 2: Elfriede Ackermann, *Latin — What's the Use?*, p. 44—48; nr. 3; nr. 4: Louis Furman Sas, *Language and Society in Merovingian Gaul*, p. 189—194.

Idem, III (1956), nr. 1, 2, 4.

Idem, IV (1957), nr. 1, 2, 3, 4.

Idem, V (1958), nr. 1.

Revue des études byzantines, XVI (1958) = Mélanges Séverien Salaville.

Revue des études grecques, vol. LXX (1957), nr. 329—330 și 331—333.

Rocznik orientalistyczny, XXII (1958), fasc. 2.

Romance Philology, XII (1958), nr. 1: John W. Martin, *Some Uses of the Old Spanish Past Subjunctives* (*With Reference to the Authorship of* **La Celestina**), p. 52—67. La „Recenzii":

Lawrence L. Thomas, *The Linguistic Theories of N. Ja. Marr* (HANS VOET), p. 68—71 ; *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques par ses amis, ses collègues et ses anciens élèves de France et de l'étranger*, vol. II (HARRY F. WILLIAMS) [-și Y. M.], p. 71—75 ; Marjatta [Tissari-] Wis, *Ricerche sobre gli italianismi nella lingua tedesca dalla metà del secolo XIV alla fine del secolo XVI* (FR. GYSLING), p. 76—84.

Romania, vol. LXXIX (1958), fasc. 1 : ANDRÉ PÉZARD, *Cinq verbes romans vue d'Italie* (*suite*) : *III. Avacciare*; *IV. Azzimare*; *V. Bargare*, p. 95—128.

IDEM, fasc. 2 : ARMAND MACHABEY, *Remarques sur le lexique musical du* **De Canticis** *de Gerson*, p. 175—236 ; ALDO ROSELLINI, *Onomastica epica francese in Italia nel medioevo*, p. 253—266.

IDEM, fasc. 3 : CLOVIS BRUNEL, *Le nom de la voie Regordane*, p. 289—313.

Rozprawy Komisji jezykowej, V (1957).

Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnské University, Řada jazykovědná, VII (1958), A 6 : F. TRÁVNÍČEK, *Vlastní substantiva*, p. 5—9 ; Р. МРАЗЕК, *Проблема сказуемого и его классификации*, p. 10—34 ; J. CHLOUPEK, *Some Notes on the Study of Dialectal Syntax*, p. 35—42 ; J. VÁCHEK, *Notes on the Development of Language Seen as a System of Systems*, p. 94—106 ; P. BENEŠ, *Origine slave du verbe roumain* ***a chiti***, p. 107—110. La „Recenzii" : T. P. Lomtev, *Очерки по историческому синтаксису русского языка* (ROMAN MRÁZEK), p. 139—143 ; A. I. Jefimov, *История русского литературного языка* (MARIE KOUTNÁ), p. 144—145.

IDEM, Řada literárněvědná, VII (1958), D 5.

Sprachpflege, VII (1958), nr. 11.

Sprachspiegel, 14 (1958), nr. 5.

Thesaurus, X (1954) : LUIS FLÓREZ, *Algunas fórmulas de tratamiento en el español de departamento de Antioquia* (*Colombia*), p. 78—88 ; TOMÁS BUESA OLIVER, *Seis casos de sinonimia espresiva en alto aragonés*, p. 106—136 ; TOMÁS BUESA OLIVER și LUIS FLÓREZ, *El Atlas Lingüístico-Etnográfico de Colombia* (*Alec*). *Cuestionario preliminar*, p. 147—315 ; AUGUSTO MALARET, *Lexicón de fauna y flora*, p. 316—347 ; RUFINO JOSÉ CUERVO și FERNANDO ANTONIO MARTÍNEZ, *Diccionario de construcción y régimen de la lengua castellana*: *empinar*, p. 348—352. La „Recenzii" : José María Valverde, *Guillermo de Humboldt y filosofía del lenguaje* (FERNANDO ANTONIO MARTÍNEZ), p. 409—412 ; Amado Alonso, *Estudios lingüísticos. Temas hispanoamericanos* (LUIS FLÓREZ), p. 413—417 ; Humberto Toscano Mateus, *El español en el Ecuador* (LUIS FLÓREZ), p. 417—421 ; Julio Tobón Betancourt, *Colombianismos y otras voces de uso general* (ISMAEL DELGADO), p. 421—425 ; Ambrosio Rabanales, *Introducción al estudio del español de Chile* (JOSÉ JOAQUÍN MONTES), p. 425—428 ; Arturio Capdevilla, *Despeñadores de habla* (BEATRIZ PINZÓN TÉLLEZ), p. 433—435 ; Samuel Gili Gaya, *Elementos de fonética general* (JOSÉ JOAQUÍN MONTES), p. 435—436 ; *Dicziunari rumantsch-grischun* (WILHELM GIESE), p. 437—438.

Travaux de l'Institut de linguistique. Faculté des Lettres de l'Université de Paris, I (1956) : ANDRÉ MARTINET, *Linguistique structurale et grammaire comparée*, p. 7—22 ; LUIS J. PRIETO, *Contribution à l'étude fonctionelle du Contenu*, p. 23—42 ; MARCEL COHEN, *Emploi du passé*

simple et du passé composé dans la prose contemporaine, p. 43—62 ; JEAN PORTE, *Du système vocalique du français moderne*, p. 63—82 ; FRANÇOIS FALC'HUN, *La dialectologie brétonne : problèmes, méthodes et résultats*, p. 83—103 ; JEAN FILLOZAT, *Langues de relation et langues de cultures dans l'Inde*, p. 135—154 ; LOUIS HJELMSLEV, *Animé et inanimé, personnel et non personnel*, p. 155—199.

Ученые записки Института востоковедения, vol. XIII (*Индийская филология*), Moscova, 1958, 330 pag.

Вопросы языкознания, VII (1958), fasc. 5: *Состояние разработки и задачи дальнейшего изучения вопроса о диалектной основе русского общенародного языка*, p. 3—10; А. В. ДЕСНИЦКАЯ, *О морфологической структуре албанского языка*, p.11—23; В. А. СЕРЕБРЕННИКОВ, *К критике некоторых методов типологических исследований*, p. 24—33; Вяч. В. Иванов, *Типология и сравнительно-историческое языкознание*, p. 34—42; В. М. ЖИРМУНСКИЙ, *О синхронии и диахронии в языкознании*, p. 43—52; Ю. А. ЖЛУКТЕНКО, *Конверсия в современном английском языке как морфолого-синтаксический способ словообразования*, p. 53—64; Т. А. БЕРТАГАЕВ, *Субъект и подлежащие*, p. 65—69; И. П. РАСПОПОВ, *К вопросу о предикативности*, p. 70—77; Е. А. ГАЛКИНА, *Опыт экспериментального изучения элементов динамического ударения* (*На материале английского языка*), p. 78—85; Т. Б. АЛИСОВА, *Место прилагательного по отношению к определяемому существительному в итальянском языке*, p. 86—92; В. П. ТИМОФЕЕВ, *О переходе некоторых кратких прилагательных в категорию состояния*, p. 93—98; В. П. ГРИГОРЬЕВ, *Заметка о сложных словах*, p. 102—104; *Проблема соотношения языка и мышления* (*Обзор статей, поступивших в редакцию*), p. 105—110. La „Recenzii": J. W. PERR, A. KENT, M. M. BERRY, *Machine literature searching* (Д. Г. ЛАХУТИН, Б. А. УСПЕНСКИЙ), p. 138—139.

Word, 14 (1958), nr. 1 : JOHN L. FISCHER, *Social Influences in the Choice of a Linguistic Variant*, p. 47—56. La „Recenzii" : J. R. FIRTH, *Papers in linguistics, 1934—1942* și *Studies in Linguistic Analysis* (L. J. PRIETO), p. 84—89 ; Félix Kahn, *Le Système des temps de l'indicatif chez un Parisien et une Bâloise* (L. J. PRIETO), p. 89—94 ; Helmut Lüdtke, *Die strukturelle Entwicklung des romanischen Vokalismus* (GENEVIÈVE CORRÉARD), p. 94—97 ; Yakov Malkiel, *Studies in the Reconstruction of Hispano-Latin Word Families* (L. J. PRIETO), p. 97—100; Max Leopold Wagner, *Dizionario etimologico sardo* (L. MICHELENA), p. 100—102.

LUCRĂRI DE LINGVISTICĂ APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

AL. ROSETTI, *Observații asupra limbii lui Miron Costin*, 24 p.
IORGU IORDAN, *Nume de locuri romînești în R.P.R.*, vol. I, 304 p.
AL. ROSETTI, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne (sec. VI—XII)*, 96 p.
AL. ROSETTI, *Studii lingvistice*, 84 p.
AL. GRAUR, *Studii de lingvistică generală*, 191 p.
AL. ROSETTI, *Limba romînă în secolele al XIII-lea—al XVI-lea*, 242 p.
Contribuții la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea, vol. I, 244 p.
idem, vol. II, 284 p.
Dicționarul limbii romîne literare contemporane, vol. I (XXVI+626 p.), vol. II (VI+813 p.), vol. III (VI+804 p.), vol. IV, (VI+783 p.).
Atlasul lingvistic romîn, serie nouă, vol. I, IV+274 p.+7 pl.
idem, vol. II, VIII+348 p.+7 pl.
Micul atlas lingvistic romîn, vol. I, 32 p.+106 file volante
Studii de gramatică, vol. I, 215 p.; vol. II, 191 p.
Mic dicționar ortografic, 171 p.
Îndreptar de punctuație, 103 p.
Dicționar ortoepic, 135 p.
Dicționar invers, 772 p.
Mélanges linguistiques (publiés à l'occasion du VIIIe Congrès International des Linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957), 303 p.
I. PĂTRUȚ, *Fonetica graiului huțul din Valea Sucevei*, 96 p.
TATIANA SLAMA-CAZACU, *Relațiile dintre gîndire și limbaj în ontogeneză (3—7 ani)*, 510 p.
FULVIA CIOBANU, *Scrierea cuvintelor compuse*, 79 p.
EUGEN SEIDEL, *Elemente sintactice slave în limba romînă*, 191 p.
* * * *Fonetică și dialectologie*, vol. I, 247 p.+2 pl.
FLORICA DIMITRESCU, *Locuțiunile verbale în limba romînă*, 237 p.
Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani, 947 p.+5 pl.
I. Rizescu, *Contribuții la studiul calcului lingvistic*, 56 p.
Contributions onomastiques, 184 p. + 2 pl.
Dicționarul limbii romîne moderne, VI + 961 p.
Recueil d'études romanes, 344 p.

E R A T Ă

Pagina	rîndul	în loc de:	se va citi:
13	23 de jos	bisilabice	trisilabice
13	4 ,, ,,	φ	ø
40	14–12 ,,	Se suprimă fraza care începe cu: ,,În tabelul II..."	
63	6 de jos	BOMI	BCMI
63	6 ,, ,,	,,Ulmetum"	V. Pârvan, ,,Ulmetum"
64	12 de sus	*ẹ̄s*	*ḗs*
64	12 ,, ,,	*ẹ̄*	*ḗ*
72	12 de jos	-*ụ*	-и
84	21 de sus	*ham*	*nam*
84	22 ,, ,,	*acto*	*octo*
89	10 ,, ,,	Λοντζόλυ	Λουτζόλο
91	18 de jos	*mordum*	*modum*
94	12 de sus	*laectabuntur*	*laetabuntur*

c. 487. – Studii şi cercetări lingvistice, nr. 1/1959.

Din

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

au apărut :

anul I, 1950, 2 fascicule (a 4 lei) ;
anul II, 1951, 5 lei (epuizat) ;
anul III, 1952, 8 lei ;
anul IV, 1953, 10 lei (epuizat) ;
anul V, 1954, 4 n-re (2 n-re duble : nr. 1—2, 10 lei ; nr. 3—4, 5 lei (epuizat)).
anul VI, 1955, 4 n-re (2 n-re duble a 5 lei ; epuizate) ;
Supliment la tomurile I—IV, *indicele volumelor apărute între anii 1950—1955 (publicații, autori, cuvinte)*, 1956, 90 p., 2,70 lei ;
anul VII, 1956, 4 n-re (2 n-re duble ; nr. 1—2, 10 lei (epuizat) ; nr. 3—4, 5 lei) ;
anul VIII, 1957, 4 n-re (a 5 lei) ;
anul IX, 1958, 4 n-re (a 6 lei).

Numerele se pot comanda, direct sau prin poștă, prin
LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
București, Calea Victoriei nr. 27

Numerele curente se găsesc de vînzare la orice librărie științifică din țară.

Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerț exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuța poștală 134—135, București.

C. 437

Lei 5.—

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

2

ANUL X

1959

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI
LINGVISTICE

2

ANUL X

1959

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1964

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
APARE DE PATRU ORI PE AN
Redacția revistei: BUCUREŞTI, Raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R. P. R. Telefon 15.07.91

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Tomul X, nr. 2 1959

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome X, no 2 1959

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том X, № 2 1959

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

PARALELE ROMANICE ÎN DOMENIUL SINTAXEI

DE

ACAD. IORGU IORDAN

În studiile de gramatică romanică, indiferent dacă ele îmbrățișează Romania întreagă sau o parte a ei, sînt, de obicei, luate în considerație numai faptele care se pot explica istoric, adică genealogic, pornind, așadar, de la limba de bază, fie aceasta latina, cum se întîmplă în marea majoritate a cazurilor, fie una dintre limbile care au influențat, mai devreme ori mai tîrziu, idiomele romanice. În această din urmă categorie intră aproape totdeauna fapte caracteristice pentru cîte o singură limbă romanică, deci diferite de la una la alta.

Această atitudine a romaniștilor se explică prin tradiția istoristă a disciplinei noastre, tradiție devenită cu vremea din ce în ce mai puternică, drept urmare logică a succeselor într-adevăr mari ale cercetărilor mai mult decît seculare întemeiate pe criteriul istoric, înțeles ca izvor al tuturor fenomenelor lingvistice. Această concepție este, evident, justă : limbajul uman apare și se dezvoltă în condiții date, printre care rolul de căpetenie îl joacă mai întîi originea (în sens genealogic a) limbii în discuție, apoi evoluția ei în funcțiune de evoluția istorică a poporului care o vorbește, privită și sub aspectul relațiilor acestuia cu alte popoare, și, deci, cu alte limbi.

Aplicarea acestei concepții, repet juste, a suferit vreme îndelungată și mai suferă încă de o anumită unilateralitate, cum dovedește, între altele, constatarea, ușor de făcut, că, în mod obișnuit, atît asemănările, cît și deosebirile dintre limbile aparținînd aceleiași familii sau aceluiași grup înrudit sînt explicate cu ajutorul altor limbi : asemănările, cu ajutorul limbii comune, aflate la baza tuturor, iar deosebirile, cu ajutorul unor limbi străine, care și-au exercitat influența asupra unui singur membru al familiei sau al grupului. (Cîteodată chiar asemănările sînt atribuite unei limbi străine, și anume atunci cînd ele aparțin mai multor membri și istoria arată că aceștia s-au găsit toți în situația de a suferi influența aceleiași populații eteroglose). Cu alte cuvinte, tot ori aproape tot materialul de fapte existent într-o familie sau într-un grup de limbi înrudite s-ar datora,

judecînd după explicaţiile care li se dau de obicei în lucrările de specialitate, fie (în cea mai mare parte) „moştenirii", fie împrumutului.

Această concepţie istorică este, prin excesele şi caracterul ei unilateral, greşită din punct de vedere teoretic, întrucît neglijează posibilităţile de creaţie ale fiecărei limbi în parte, şi insuficientă sub raportul practic, cum probează atîtea fapte rămase fără explicaţie sau explicate formal, pe bază de ipoteze care de care mai curioase.

Împotriva istorismului tradiţional exagerat au luat atitudine unii lingvişti mai clarvăzători, printre ei H. Schuchardt, L. Sainéan, L. Spitzer etc., fără să izbutească totuşi a zdruncina serios poziţia tradiţionaliştilor. Aceştia au fost şi continuă a fi foarte numeroşi, deci, într-un anumit sens, foarte puternici, graţie, în treacăt spus, şi exceselor reacţiunii unora dintre adepţii concepţiei opuse.

Cele două puncte de vedere aici în discuţie nu sînt pur şi simplu antagoniste, în ciuda deosebirilor dintre ele. Ele se pot cu atît mai uşor împăca, cu cît numeroase fapte de limbă care nu-şi datoresc existenţa nici „moştenirii", nici împrumutului, se întîlnesc în mai multe limbi înrudite, sub aspecte identice sau foarte asemănătoare. Această situaţie nu numai permite, ci şi impune studierea lor în mod comparativ, aşadar folosirea parţială a metodei istoric-comparative, pe care o aplicăm în mod obligatoriu ori de cîte ori avem a face cu elemente transmise din limba de bază. Afară de asta, amănunt foarte important, destul de des se iveşte posibilitatea de a găsi un izvor comun pentru aceste „coincidenţe" sau „paralele". Bineînţeles, nu-i vorba de „psihologia etern umană", aceeaşi pretutindeni, nici de anumite condiţii de viaţă materială şi spirituală asemănătoare la popoarele cele mai îndepărtate în timp şi în spaţiu unele de altele. Fără să neglijez aceste cauze, cărora eu le-aş da altă formulare (în loc de psihologia amintită trebuie să spunem gîndire logică, într-adevăr comună oamenilor de oricînd şi de oriunde), am în vedere pe de o parte tendinţele generale ale limbajului uman, indiferent de aspectele lui concrete, diferite de la un loc la altul şi de la o epocă la alta (acestor tendinţe generale lingviştii marxişti le spun, cu un termen mai potrivit, legi interne de dezvoltare), iar pe de altă parte, anumite tendinţe ale înseşi limbii de bază, care, din diverse cauze greu sau imposibil de identificat, au rămas o bună bucată de vreme în stare latentă, spre a acţiona ulterior numai în unele dintre continuatoarele ei, dezvoltate în condiţii favorabile pentru manifestarea acestor tendinţe.

Studiind astfel de fapte, s-ar putea ajunge, în urma acumulării unui material bogat, la întocmirea unui supliment de gramatică romanică comparată, dacă-i pot spune aşa, menit să se dezvolte într-o disciplină parţial independentă sau, eventual, să umple golurile gramaticii istorice-comparate a limbilor romanice.

Din cele spuse pînă aici se înţelege, fie şi indirect, că mă refer, înainte de toate, la fenomene sintactice, mai ales că această interpretare rezultă din însuşi titlul prezentului articol. Este adevărat că, după vocabular, sintaxa prezintă cele mai numeroase inovaţii, întrucît sistemul ei este mai puţin închegat decît al morfologiei : o anumită libertate de acţiune a vorbitorilor există realmente în sintaxă, în sensul că, fără să se poată abate

de la regulile limbii, ei se conformează acestora numai în esența lor, permițîndu-și, cînd gîndirea și, mai ales, simțirea le cer, să aplice regulile sintactice într-un mod care, la prima vedere, pare a le contrazice. Intervine, cu alte cuvinte, în primul rînd, afectivitatea, mai bine zis nevoia de expresivitate, care nu e totdeauna de natură emoțională, ci, adesea, izvorăște din intenții pur intelectuale (sau raționale). Este vorba, așadar, de fapte mai ales stilistice, care cu vremea se gramaticalizează.

Dar nu numai grupuri sintactice se pretează la studii și interpretări de felul celor amintite aici. Vocabularul prezintă de asemenea numeroase cazuri de evoluție paralelă de la o limbă înrudită la alta, aparent sau realmente fără bază istorică (genealogică sau de împrumut). Mai cu seamă în evoluția semantică a cuvintelor se constată asemănări, adesea foarte izbitoare, care au aceeași cauză neistorică în sensul arătat mai sus. Paralelele lexicale sînt desigur mai frecvente și, în orice caz, mai ușor de constatat, ceea ce ar explica atenția mai mare de care s-au bucurat și se bucură ele în cercetările romaniștilor.

În paginile următoare voi studia cîteva fapte de sintaxă romanică, pe care cred că le pot explica în felul propus aici și care ilustrează punctul meu de vedere.

I

Romîna și franceza cunosc întrebuințarea dublă a subiectului, exprimat o dată printr-un pronume personal, a doua oară printr-un substantiv (sau, în franceză, tot printr-un pronume). Condițiile sintactice și, mai ales, cele stilistice diferă de la o limbă la alta prin unele detalii, adesea importante, dar, în general, neesențiale, cum se va vedea din discuția care urmează. De aceea socot că le pot pune împreună, cu atît mai mult, cu cît originea psihologică a fenomenului (vreau să spun procesul psihic petrecut în mintea vorbitorului) seamănă pînă aproape de identitate.

Repetarea subiectului în limba romînă a fost constatată încă de mult si, în consecință, discutată în vederea găsirii unei explicații. Un istoric al problemei (pînă la apariția articolului său[1]) face J. Byck, în „Bulletin linguistique", V (1937), p. 15 urm. Sînt de adăugat două contribuții ale lui Leo Spitzer, ambele în „Bulletin linguistique", VI (1938), p. 245 urm. și VII (1939), p. 156 urm., un scurt paragraf în cartea lui N. Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii romîne*, București, 1945, p. 57, și paragraful corespunzător, mult mai dezvoltat și care prezintă oarecum rezultatele cercetărilor anterioare (mai exact spus, rezumatul aproximativ al acestor rezultate), din cartea mea *Limba romînă contemporană*, ed. a II-a, București, 1956, p. 543 urm.

Situația se prezintă destul de complicat, din cauza formelor multiple pe care le ia repetarea subiectului. Trebuie arătat, mai întîi, că, dată fiind apariția regulată a verbului predicativ fără subiect pronominal (exact ca în italiană sau în spaniolă, de pildă), prezența, în cazurile pe care le vom

[1] Intitulat *L'emploi affectif du pronom personnel en roumain.*

vedea, nu numai a pronumelui, ci și a substantivului corespunzător, amîndouă cu funcțiune de subiect, însemnează o „abatere” surprinzătoare de la regulile sintactice ale limbii romîne. Ne așteptăm, deci, ca astfel de construcții să aibă ori să poată avea, în condiții determinate, o valoare stilistică, fie de pură insistență, fie de ordin afectiv. Aceasta, cu atît mai mult, cu cît construcția în discuție începe totdeauna cu verbul, ceea ce reprezintă de asemenea o nerespectare a uzului sintactic : în mod obișnuit, o propoziție cu subiect exprimat are predicatul în urma subiectului (indiferent dacă acesta este pronominal sau substantival). Ex. : *o veni el tata* ; *bate el Ivan în poartă ; au sosit ele rîndunelele (dar primăvara tot întîrzie)* etc.

Primii lingviști care s-au ocupat de acest fenomen sintatic (A. Philippide, *Gramatică elementară a limbii romîne*, Iași, 1897, p. 233—234 ; Hedvig Olsen, *Étude sur la syntaxe des pronoms personnels et réfléchis en roumain*, Copenhague, 1928, p. 60 urm. ; Kr. Sandfeld et Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine*, I, Paris, 1936, p. 123 urm. ; J. Boutière, *La vie et l'œuvre de Ion Creangă*, Paris, 1930, p. 213) îl pun împreună și-l asimilează cu un fenomen asemănător privitor la complementul direct și cel indirect, care apare și el exprimat de două ori în anumite condiții (v. mai departe, sub II). Toți acești autori vorbesc într-un fel sau altul de „exprimarea pleonastică” a subiectului, ceea ce nu corespunde realității decît, cel mult, din punctul de vedere al originii, pornind adică de la condițiile inițiale în care s-au ivit aceste uzuri (și nici așa în absolut toate cazurile).

Alt amănunt interesant în legătură cu atitudinea lingviștilor menționați aici este luarea în considerație numai a limbii contemporane. Faptul trebuie apreciat însă mai degrabă ca o calitate, căci fenomenul reprezintă, după cît se pare, o particularitate a vorbirii familiare și, mai cu seamă, a celei populare. Fără să fi urmărit chestiunea în mod istoric, cred că atestări mai vechi decît secolul al XVIII-lea nu există, ceea ce ar dovedi că avem a face cu o inovație a limbii moderne sau, poate, cu evitarea în limba scrisă veche a acestor construcții, care, cum am spus deja, constituie o caracteristică a vorbirii populare și familiare. O indicație în sensul celei de-a doua ipoteze mi se pare repetarea subiectului la cronicarul Ion Neculce (prima jumătate a secolului al XVIII-lea), reprezentantul cel mai tipic și mai talentat al vorbirii populare romînești înainte de Creangă.

Singurul lingvist care a crezut că exprimarea „pleonastică” a subiectului este în limba actuală o continuare a unui fenomen perfect asemănător din romîna veche este Al. Procopovici, *Pronumele personal în funcțiune morfologică verbală*, Cluj, 1933. În acest studiu se dau (p. 4 urm.) numeroase exemple din Cronograful lui Moxa și din alte texte aparținînd secolului al XVII-lea, toate traduse de pe originale slave. Nici unul dintre aceste exemple nu seamănă cu construcția aici în discuție [1]. Mai mult decît atît : ele sînt străine de structura gramaticală a limbii romîne, datorindu-se unei traduceri literale a construcțiilor slave corespunzătoare, cum a arătat deja Al. Rosetti, *Limba romînă în secolul al XVI-lea*, București,

---

[1] Unul singur : *Darurile tale, iale ne răcorescu sudorile noastre* este posibil în sistemul sintactic actual, dar nu al vorbirii populare sau familiare, ci al celei literare, ca produs retoric. Să se remarce și amănuntul, foarte important, că propoziția începe cu subiectul, nu cu predicatul, ca în cazul care ne interesează.

1932, p. 129, pe bază de texte mai vechi cu un secol decît cele utilizate de Procopovici. Greşeala acestuia îşi are izvorul în interpretarea dată lui *el* dintr-o construcţie ca *bate el Ivan în poartă*: pornind, probabil, de la ideea, greşită, a lui S. Puşcariu (v. „Dacoromania", IV [1927], p. 1393), că *el* continuă lat. *illud* (neutru!), Procopovici face din pronumele romînesc (care, spune el, *loc. cit.*, p. 14—15, nu provine totdeauna din *illud*, ci şi din *ille* > vulg. *illu*, devenit neutru cu vremea) o anexă a verbului predicativ („cu care formează o unitate logică, fonetică, morfologică şi sintactică", p. 12). Această interpretare a fost combătută, din puncte de vedere nu totdeauna identice, de mine însumi („Buletinul Institutului de Filologie Romînă «Alexandru Philippide»", II [1935], p. 263 urm.), de J. Byck *loc. cit.*, p. 17 urm., şi mai înainte de Radu I. Paul, *Un capitol de stilistică romînească: Subiectul de voinţă*, Cluj, 1934, p. 15 urm.

Acesta din urmă are meritul de a fi remarcat valoarea stilistică de natură afectivă a construcţiei noastre şi, mai ales, de a fi analizat amănunţit şi, în general, destul de just [1]. Din păcate, el îşi anulează, în parte, propria-i concepţie, cînd afirmă (p. 20): „Fiind o gramaticalizare, nu mai e vorba numai de un fenomen stilistic, ci de un fenomen sintactic: pronumele în funcţie de s u b i e c t d e v o i n ţ ă". Ce înţelege el prin această expresie aflăm la p. 6: „Se va putea observa din toate exemplele care prezintă cazul construcţiei de care ne ocupăm că acel efect stilistic constă în afirmarea unui f a c t o r d e v o i n ţ ă s a u d e h o t ă r î r e, care determină sau hotărăşte acţiunea, starea, ideea exprimată de verb"[2].

Interpretarea dată de Radu Paul fenomenului în discuţie a fost combătută de Iorgu Iordan, *loc. cit.*, p. 267, şi de J. Byck, *loc. cit.*, p. 27—28. Aceşti doi autori insistă asupra valorii stilistice de natură afectivă a construcţiilor respective. Cel de-al doilea analizează în detaliu şi cu multă fineţe diversele nuanţe, foarte numeroase, pe care le exprimă aceste construcţii. Nu cred necesar să mă opresc asupra lor, întrucît studiul citat este cunoscut, desigur, celor mai mulţi dintre cititorii revistei noastre. Remarc un singur fapt, neglijat de predecesorii lui Byck, acela că în vorbirea construcţiilor cu subiectul repetat un rol important joacă accentul (mai ales cel muzical): intonaţia decide, înainte de toate, nuanţele de ordin afectiv ale conţinutului comunicat, sub forma aceasta, de către vorbitor.

Dintre autorii amintiţi pînă acum unul singur a invocat construcţii asemănătoare din alte limbi romanice (şi anume din franceză). În recenzia mea, deja amintită, despre studiile lui Al. Procopovici şi Radu Paul am pus (p. 268), alături de construcţiile romîneşti în discuţie, fr. *elle ne coupe plus, ma scie*! şi, mai ales, *S'il me voyait, ce soir* ..., *serait-il épaté, le vieux*!

---

[1] O indicaţie, indirectă, în sensul că avem a face cu o particularitate stilistică, se găseşte în recenzia pe care am făcut-o eu cărţii lui Leo Spitzer, *Italienische Umgangssprache* (v. *Arhiva*, XXX [1923], p. 408).

[2] Pasajul nu e de loc clar. Interpretat literal (altfel nu-i posibil), el nu spune nimic, sau spune tot: vorbitorul totdeauna v r e a sau h o t ă r ă ş t e ideea exprimată de verb, în sensul că, observînd realitatea înconjurătoare, înregistrează existenţa obiectelor, acţiunilor etc. şi comunică rezultatul observaţiilor sale în momentul cînd simte nevoia, cînd, adică vrea sau se hotărăşte să vorbească.

(în acest al doilea exemplu, pronumele personal cu valoare de subiect este accentuat, întocmai ca și substantivul următor, avînd, aceeași funcțiune ; cf. E. Lerch, *Historische französische Syntax*, III, Leipzig, 1934, de unde am luat citatele). În același timp trimiteam la articolul lui Leo Spitzer, *Une habitude de style* (*le rappel*) *chez M. Céline*, publicat în „Le français moderne", III (1935), p. 193 urm. și din care reproduceam două pasaje menite să înlesnească înțelegerea procesului psihic aflat la baza acestui fenomen sintactico-stilistic.

J. Byck, *loc. cit.*, p. 22, nota, contestă existența vreunei asemănări stilistice între construcțiile romînești și cele franțuzești invocate de mine. Are dreptate numai în ce privește nuanțele, mult mai numeroase și mai variate în romînă decît în franceză. Altfel nu poate nimeni tăgădui că citatele franțuzești au o valoare stilistică, al cărei izvor este, în primul rînd, repetarea subiectului sub forma substantivului reprezentat, la începutul propoziției, prin pronumele personal (*elle*), iar în al doilea rînd, aceeași repetare plus accentuarea celor două subiecte[1]. Din punct de vedere sintactic, asemănarea există de asemenea, mai ales în cazul construcțiilor franțuzești de felul celei de-a doua (... *serait-il épaté, le vieux*), unde, contra topicii normale (sau obiective), propoziția începe cu predicatul [2]. Singura deosebire, mai mult teoretică (adică de ordin general), constă în gramaticalizarea totală a pronumelui personal franțuzesc, care s-a transformat de multă vreme într-un simplu indiciu morfologic. Dar accentuarea lui *il* în *serait-il épaté* ... probează că, în împrejurări determinate, el își poate recăpăta valoarea inițială, de pronume în sens strict.

Cu privire la aspectul stilistic al problemei noastre trebuie să arăt că printre numeroasele nuanțe ale construcției romînești, depistate de J. Byck, sînt unele care nu se deosebesc prin nimic de ale celei din exemplul francez analizat aici mai sus și ale celor din alte exemple asemănătoare (v. mai departe). De altfel, ideea că pronumele personal joacă rolul principal îl face pe lingvistul romîn să pună (*loc cit.*, p. 29—31) construcții în care subiectul este repetat alături de construcții al căror subiect este exprimat o singură dată (prin pronumele personal [3]). Se naște întrebarea dacă valoarea stilistică este pretutindeni la fel de mare. Și chiar admițînd că la această

---

[1] J. Byck, *loc. cit.*, p. 28, nota, spune că „subiectul (în construcțiile romînești) nu este în mod necesar accentuat". Această afirmație este justă numai în sensul că predicatul are un accent mai puternic decît subiectul, nu că acesta n-ar fi accentuat (Deosebirea dintre cele două părți principale ale propoziției se explică prin faptul că predicatul se găsește totdeauna în fruntea propoziției, deci înaintea subiectului, și aceasta, din cauză că predicatul exprimă un conținut mai important decît subiectul).

[2] Propoziția este exclamativă. Acest fapt motivează inversiunea și totodată face ca construcția să aibă valoare stilistică : vorbitorul își imaginează surpriza (amestecată cu bucurie sau satisfacție a) „bătrînului" și o exprimă în locul acestuia, deocamdată absent.

[3] În unele, pronumele de persoana a III-a sing. (singurul subiect al propoziției) are, evident, valoare neutrală și amintește bine de fr. *il*, germ. *es* (ceea ce nu însemnează că Sandfeld-Olsen, *op. cit.*, p. 125, au dreptate, cînd asimilează construcțiile romînești de felul lui *mi-a veni el apa la moară* cu fr. *il sort des vapeurs*, germ. *es lächelt der See*). În *după vremea rea a fi el vreodată și senin* (la Byck, *loc. cit.*, p. 29), *el* are valoare neutrală, cum au recunoscut Sandfeld-Olsen, *op. cit.*, p. 92, care dau numeroase exemple similare, iar propoziția este impersonală (ca în *este el frig și azi, dar nu chiar ca ieri*).

întrebare se poate răspunde afirmativ (ceea ce eu nu cred), deosebirea sintactică dintre cele două tipuri de construcţii trebuie totuşi luată în considerație : atenția pentru aspectul stilistic al problemei nu justifică de loc neglijarea celui sintactic. Ambele aspecte alcătuiesc o unitate indisolubilă, se condiționează și se influențează reciproc. J. Byck s-a bazat în argumentarea sa, care, repet, este bine condusă, aproape exclusiv pe *vine el tata* (și pe alte formule asemănătoare), a cărei situație se prezintă foarte clar în toate privințele.

Asemănarea cu construcțiile franțuzești de tipul celor amintite mai sus merge și mai departe, în sensul că, întocmai ca fr. *il*, rom. *el* apare și cu un subiect substantival la feminin : *te-a bate el mama; are să-l certe el preoteasa pe popa*, alături de fr. *il s'est enfui ma vache* (cf. și, cu altă topică, *ma femme il a dit; ma femme il est venu* (*e*). Astfel de cazuri dovedesc un fel de împietrire a formulelor în discuție, o aglutinare a pronumelui personal cu verbul, datorită obișnuinței de a-l folosi, pentru motive care nu se pot prea bine preciza [1], de preferință în construcții cu un subiect de genul masculin. Aceasta nu înseamnă totuși că trebuie să acceptăm părerea lui Procopovici, după care (*op. cit.*, p. 9) pronumele ar fi ,,un însoțitor al verbului", adică un fel de anexă a lui. Cît despre valoarea stilistică, ea există și în asemenea cazuri, cu toată petrificarea (mai mult aparentă a) formulei.

Chiar cînd subiectul este un substantiv la plural, pronumele se întrebuințează sub forma lui de singular (și, bineînțeles, tot la masculin), formă pe care o are și verbul predicativ al construcției : *las' c-o să pățască el hoții; stai că vine el Junii* (date de S. Pușcariu, ,,Dacoromania", IV, partea a II-a, 1927, p. 1393) [2]. Și pentru astfel de cazuri găsim paralele în franceză (în vorbirea populară, la fel ca toate celelalte) : *les soldats il est malheureux* (citat de W. Havers, *Handbuch der erklärenden Syntax*, Heidelberg, 1931, p. 171, după Henri Bauche, *Le langage populaire*, Paris, 1929, p. 109, unde sînt înregistrate și alte construcții cu subiectul exprimat de două

---

[1] J. Byck, *loc. cit.*, p. 31, încearcă o explicație cînd spune : ,,Se pare că dintre toate persoanele, a treia a fost considerată ca cea mai expresivă [?] și, mai precis, pronumele masculin [?]. Aceasta, pentru că pronumele de persoana a III-a era, de cele mai multe ori, urmat de subiectul exprimat (ceea ce nu se întîmplă totdeauna cu celelalte persoane), și putea astfel să-și piardă rolul de indicator al subiectului [?]; de aceea era posibil să i se atribuie alt rol [?]. Bineînțeles, singularul a fost întrebuințat mai mult decît pluralul, și masculinul mai mult decît femininul". Că uzul aici în discuție apare, de regulă, la persoana a III-a, este incontestabil, și totodată este clară cauza : această persoană sub forma pronumelui reprezintă teoretic unanimitatea obiectelor din lumea înconjurătoare, cu excepția vorbitorului și a ascultătorului. Prin urmare, numai (sau mai ales) la persoana a III-a pronumele-subiect are nevoie să fie întărit, în cazuri de confuzie posibilă, prin substantivul care arată, fără echivoc, despre cine este vorba. Aceasta înseamnă că pronumele îndeplinește totuși funcțiunea de subiect (și nu altă funcțiune, cum afirmă Byck, care se gîndește, probabil, ca de obicei, exclusiv la rolul stilistic al pronumelui, neglijînd, fără justificare, după cum am mai spus, aspectul sintactic al chestiunii). Mai greu este (de fapt, pentru mine cel puțin, chiar imposibil) să se explice de ce apare (și de ce a apărut încă de la început) mult mai des (la origine, poate, totdeauna) masculinul. Nu cumva avem a face cu valoarea neutrală a lui *el*?

[2] Și cu un subiect multiplu apare *el* + predicatul la singular : *Se împacă el mița și cu cînele, darmite omul!*

ori) [1]. Se înțelege că sub raportul stilistic această construcție nu seamănă cu cele romînești, și de altfel, ea nici nu are vreo valoare stilistică (afară de cazul cînd un scriitor o folosește în vorbirea personajelor „din popor", pentru a le caracteriza și cu ajutorul limbii). Dar sub raportul pur sintactic, între *stai că vine el Junii* și *les soldats il est malheureux* nu există nici o deosebire [2].

Din cele spuse pînă aici rezultă clar că faptele romînești, considerate în ansamblu și numai sub aspectul lor sintactic, trebuie puse alături de cele franțuzești și discutate împreună cu acestea. Totuși, afară de recenzentul studiilor lui Al. Procopovici și Radu Paul (v. aici mai sus), nici unul dintre lingviștii menționați pînă acum n-a invocat paralele franțuzești (sau din alte limbi romanice). Leo Spitzer, a analizat construcțiile romînești în cadrul lingvisticii romanice și al celei generale. Aceasta a făcut-o în două articole, publicate în „Bulletin linguistique", VI (1938), p. 245 urm. și VII (1939), p. 156 urm.

Trecînd peste obiecțiile, destul de numeroase, în legătură cu explicațiile date de J. Byck diverselor laturi ale problemei în discuție, obiecții care nu interesează direct aici, rețin din articolele lui Spitzer următoarele lucruri. Mai întîi, deosebirea dintre construcțiile cu predicatul pus înaintea subiectului și cele cu topica inversă : în primul caz, vorbitorul este impresionat de acțiune, fiindcă o înregistrează, cu ajutorul simțurilor sale, mai degrabă decît cel care o săvîrșește, în al doilea caz, dimpotrivă. Acest fapt, impus de realitatea înconjurătoare, pe care o putem sezisa cînd sub o formă, cînd sub alta, după împrejurările exterioare, eventual după starea noastră psihologică[3], mi se pare esențial pentru înțelegerea construcțiilor romînești și franțuzești menționate în paginile precedente (În al doilea articol este discutat un fapt sintactic asemănător din limba neogreacă). Aceeași impresie rezultă și din aprecierile lui Spitzer, care susține, pe bună dreptate, că, din cauza așezării lui la începutul propoziției, verbul se accentuează puternic, ceea ce are drept consecință o slabă accentuare a

[1] Din punct de vedere strict sintactic, acest exemplu este mai interesant decît toate, pentru motivul că propoziția începe cu subiectul substantival la plural și continuă, aparent fără justificare, cu subiectul pronominal la singular urmat, firește, de verbul copulativ tot la singular.

[2] Diferă topica, dar aceasta este, în romînește, o chestiune de stilistică. Dezacord sintactic între subiect și predicat apare și în alte limbi romanice, dar, după cît se pare, numai atunci cînd propoziția începe cu predicatul. Cf. ital. *venne alquanti soldati*, v. span. *legó grandes poderes* (W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, III, Leipzig, 1899, p. 365 — 366), pe care le discută, și din punctul de vedere al topicii, într-un cadru general mai larg, Stanislav Lyer, în „Časopis pro moderní filologii", XXI (1934), p. 52 urm.

[3] Și nu după „Weltanschauung", cum crede Spitzer : dacă ar fi așa, unii vorbitori și, mai ales, unele popoare ar recurge totdeauna sau de cele mai multe ori numai la una dintre cele două topici, și spaniola, introdusă de Spitzer în discuție pe baza unui studiu al lui H. Meier, vorbește contra acestei idei, căci folosește la fel de des atît formula *tres caballeros vienen*, cît și formula *vienen tres caballeros*. Este drept că, pornind tot de la constatările lui H. Meier, Spitzer încearcă să stabilească o regulă, valabilă, după dînsul, și pentru romînă, cu privire la topica subiect-predicat sau predicat-subiect : „a fi", verbele de mișcare, de stări ale spiritului etc. ar prefera ordinea PS, cele de voință, ordinea SP. Aceasta din urmă s-ar împăca mai bine cu anumite forme verbale (infinitivul, imperativul), cealaltă cu pasivul și cu formele reflexive. Deci așa-zisa „Weltanschauung" dispare.

pronumelui imediat următor, care alcătuieşte astfel cu verbul o unitate sintactică : *vine el tata* trebuie analizat în *vine el + tata*.

Alt lucru vrednic de remarcat, pentru înţelegerea fenomenului aici în discuţie, se referă la rolul substantivului, adăugat după subiectul pronominal. Acest adaos, spune Spitzer, are în vedere pe interlocutor : pentru vorbitor, *vine el* ar fi suficient şi, dacă totuşi după *el* apare *tata*, faptul se datoreşte nevoii pe care o simte vorbitorul de a ,,lămuri'' pe ascultător asupra conţinutului real, exprimat de pronume. Urmează, deci, că, la origine, această construcţie a avut o cauză pur intelectuală, fără intervenţia afectivităţii : necesitatea de a nu lăsa în nedumerire pe partener a determinat pe vorbitor să adauge substantivul, care, în primul moment al exprimării, i se părea de prisos, întrucît era reprezentat prin pronume[1]. Valoarea ,,afectivă'', adică stilistică, a venit ulterior, nu atît (sau exclusiv, cum presupune Byck) de la pronume, ci de la toate particularităţile construcţiei : aşezarea predicatului înaintea subiectului (ceea ce a provocat, prin forţa lucrurilor, accentuarea celui dintîi), exprimarea de două ori a subiectului, cu toate implicaţiile succesive, printre care necesitatea unei ,,ierarhizări'' a celor două subiecte (din punctul de vedere al legăturii lor cu predicatul, al accentuării lor privite atît sub raportul intensităţii, cît şi al tonalităţii) etc. Să nu uităm unul dintre principiile dialecticii materialiste, acela că elementele alcătuitoare ale unui fenomen se condiţionează şi se influenţează reciproc, alcătuind un tot perfect unitar, a cărui existenţă nu se poate imagina fără sudura indisolubilă a tuturor elementelor componente.

În sfîrşit, am mai reţinut din articolele lui Spitzer ideea că construcţiile romîneşti şi cele franţuzeşti analizate aici pot fi puse împreună, căci sînt, într-adevăr, paralele (şi izvorîte, în fiecare limbă aparte, din necesităţi asemănătoare, determinate de condiţiile obiective ale vorbirii). Singura deosebire, cauzată de structura gramaticală a acestor două limbi, constă în faptul că în franceză nu pot apărea imediat unul lîngă altul pronumele şi substantivul corespunzător (v. ,,Bulletin linguistique'', VII, p. 161).

M-am oprit mult (şi aproape exclusiv) asupra situaţiei din romînă, pe de o parte pentru că ea se prezintă mai complex şi mai variat decît în franceză, iar pe de alta, din cauza numărului mare de studii consacrate acestei probleme, de unde necesitatea de a le revedea şi a lua poziţie faţă de părerile exprimate în ele.

În ce priveşte limba franceză, mă mulţumesc să adaug numai cîteva lucruri la ceea ce am spus deja. Explicaţia dată de mine în ,,Arhiva'' (v. nota 1 de la p. 167) o găsesc, în esenţă, şi la E. Lerch, *Historische französische Syntax*, p. 192 (în legătură cu construcţia *Elle ne coupe plus, ma scie!*) : ,,Aici vorbitorul exprimă conţinutul gîndirii sale, mai întîi printr-o frază verbală, indicînd deocamdată numai prin pronumele personal obiectul care îl preocupă (*ma scie*). Căci tocmai din cauză că acest obiect îi stăpîneşte gîndirea el îşi închipuie, în primul moment, că-l poate considera ca

[1] De aici urmează că este justă, pentru începuturile formulei noastre, explicaţia pe care am dat-o, în ,,Arhiva'', XXX (1923), p.408, exprimării duble a subiectului în *vine el tata* : ,,Cîteodată vorbitorul, temîndu-se că spusele sale nu sînt destul de clare, pune şi substantivul înlocuit de pronume... Aşa cred că trebuie explicate rom. *a veni el Drăguş la căuş*, unde *el* înlocuia la început pe *Drăguş* (ar trebui, deci, scris... *el, Drăguş, la căuş*), *a veni el tata* etc...''

cunoscut [şi ascultătorului]. Ulterior însă el se corijează şi desemnează încă o dată obiectul respectiv printr-un substantiv, care stă astfel la sfîrşitul comunicării (sau cel puţin înaintea unei pauze) şi capătă aspectul unei exclamaţii nominale independente de fraza verbală". Această explicaţie este perfect valabilă şi pentru rom. *vine el tata*, aş spune chiar şi în partea ei finală unde Lerch vorbeşte de „exclamaţie". După cum am mai spus, construcţiile franţuzeşti de felul celei amintite chiar acum (şi al celor citate mai înainte) constituie o caracteristică a limbii vorbite, mai ales a aspectului ei popular. Avem a face, deci, cu un fenomen stilistic, în sensul de stil funcţional, de stil al limbii considerate în întregimea ei (nu de stil individual, specific unui anumit scriitor), întocmai ca în romîneşte. Lerch spune aceasta şi direct, folosind termenul „sprechsprachlich", şi indirect, dar cu atît mai convingător, prin citate, numeroase şi variate, luate din opere literare ai căror autori cunosc bine vorbirea populară şi familiară şi înţeleg s-o utilizeze pentru a caracteriza personajele aparţinînd păturilor sociale corespunzătoare.

O asemănare, nerelevată încă în discuţia de pînă aici, între franceză şi romînă o constituie faptul că în amîndouă subiectul substantival poate sta atît după cel pronominal, cît şi înainte. Să se compare fr. *elle ne coupe plus, ma scie!* şi *ma scie, elle ne coupe plus!*; rom. *vin să se bea, că ies ei banii* şi *vin să se bea, că banii ies ei* [1]. În franceză, dintre aceste două formule, ultima pare a fi mai răspîndită sau, în orice caz, mai conformă cu sintaxa acestei limbi.

În sfîrşit, trebuie să mai amintesc că repetarea subiectului are loc în franceză şi atunci cînd el este exprimat printr-un pronume personal accentuat: *Moi, je le déteste!* Ceva asemănător nu găsim în romînă, şi se înţelege de ce. În franceză, formele accentuate ale pronumelui personal, care provin din acuzativul latinesc (la fel cu cele romîneşti, de altfel), au început a fi întrebuinţate cu valoare de nominativ în momentul cînd *je, tu* etc. au devenit, în ce priveşte funcţiunea, simple desinenţe verbale. Acest lucru nu s-a întîmplat în limba romînă, unde nevoia de a insista asupra subiectului pronominal este satisfăcută printr-o accentuare specială a lui. Şi în acest caz, franceza cunoaşte ambele topici: *moi, je le déteste!*, alături de *je le déteste, moi!*

Lerch, *op. cit.*, p. 53 urm. şi 181 urm., dă un bogat material de citate, pe care îl discută cu bine cunoscuta lui competenţă. Păcat că, simţindu-se obligat de caracterul istoric al operei sale, a crezut că trebuie să-l respecte cu stricteţe şi în ce priveşte gruparea citatelor, fără să ţină seamă de funcţiunea sintactică a cuvintelor. De aceea amestecă, adesea chiar în acelaşi paragraf, exemplele de repetare a subiectului cu cele de repetare a complementului. Kr. Sandfeld, *Syntaxe du français contemporain*, I. *Les Pronoms*, Paris, 1928, p. 43 urm. procedează altfel (dată fiind natura operei sale), şi anume grupînd citatele după cum pronumele funcţionează ca subiect sau ca complement.

---

[1] Citatul (reprodus după Sandfeld-Olsen, *op. cit.*, p. 122) are această din urmă formă, care corespunde mai bine sistemului limbii noastre. Prima formă poate fi (şi cred că chiar este) întrebuinţată, dar pare mai puţin expresivă (opoziţia dintre *vin* şi *bani* iese mai puţin clar la iveală).

Şi alte limbi romanice cunosc fenomenul aici în discuţie. Judecînd după informaţiile date de Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 361—362, unde găsim un scurt capitol special consacrat acestei probleme (sub titlul „subiect repetat"), s-ar părea că repetarea subiectului apare în cele mai multe teritorii ale Romaniei. De fapt, exemplele date sînt puţine şi au, în general, o situaţie aparte, deosebită clar de aceea pe care am constatat-o şi analizat-o în romînă şi în franceză. Trebuie reţinute cîteva detalii, printre ele acela că în vechea franceză, în vechea provensală şi în vechea spaniolă reluarea subiectului substantival sub forma unui pronume personal nu are nici un fel de valoare stilistică. Am impresia că în aspectele vechi ale limbilor menţionate faptul se datoreşte, mai degrabă, unei anumite stîngăcii a autorilor respectivi, iar în cazul operelor scrise în versuri putem conta şi cu necesitatea de a avea o silabă în plus, pentru respectarea măsurii şi a ritmului. Unele citate amintesc de cele vechi romîneşti, discutate mai sus (p. 166—167). În ce priveşte vechea franceză, mă surprinde constatarea că L. Foulet, *Petite syntaxe de l'ancien français*, Paris, 1923, nu înregistrează de loc acest fenomen. Se pare (eu, cel puţin, sînt înclinat să susţin ipoteza) că între repetarea subiectului din franceza populară actuală şi acelaşi fenomen existent în vechea franceză [1] nu există o continuitate : pe de o parte raritatea fenomenului, pe de alta absenţa valorii stilistice în aceasta din urmă sînt, cred, indicaţii suficiente în favoarea părerii mele.

E. Cross, în articolul menţionat (v. nota), prezintă repetarea subiectului ca un fenomen romanic absolut general (*loc. cit.*, p. 431). Nu ştiu pe ce se întemeiază (afară doar de paragraful din Gramatica lui Meyer-Lübke, la care, de altfel, şi trimite) : problema o discută pe o singură pagină, bazîndu-se pe un număr foarte redus de exemple, toate franţuzeşti. Şi alte afirmaţii ale acestui lingvist ar avea nevoie de o documentare sau măcar de o argumentare logică, aceea, de pildă, că germenele repetării subiectului (pronominal) în limbile romanice îl constituie flexiunea verbală cu desinenţe caracteristice pentru fiecare persoană şi existenţa unei serii întregi de pronume personale în limba latină. Ar însemna că vorbitorii acesteia (sau ai continuatoarelor ei), dispunînd de două mijloace formale pentru exprimarea „persoanei" (desinenţa verbului şi pronumele corespunzător), au fost oarecum tentaţi să le folosească pe amîndouă. Dar faptul că fenomenul este, cel puţin astăzi, foarte răspîndit în două limbi romanice aşa de diferite din acest punct de vedere, cum sînt romîna (cu desinenţe personale bine distincte şi cu o mare bogăţie de forme pronominale) şi franceza (extrem de săracă în ce priveşte desinenţele şi mai puţin bogată decît romîna în forme pronominale) vorbeşte, mi se pare, hotărît contra acestei păreri.

În tendinţa sa de a găsi o origine foarte veche pentru fenomenul aici în discuţie, E. Cross merge atît de departe, încît afirmă pe de o parte că lat. *homines cantant* însemna „oamenii ei cîntă", iar pe de alta că „esenţa pleonasmului rezidă în structura autentică a limbilor indo-europene". Faptul că lat. *cantant* era echivalentul semantic perfect al fr. *ils chantent* nu jus-

---

[1] Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 361, dă două exemple din *La Chanson de Roland*. Unul apare şi în articolul lui E. Cross, publicat în „Language", XXIII (1947), p. 430 urm.

tifică afirmația privitoare la *homines cantant*, care ar trebui să fie valabilă și pentru rom. *oamenii cîntă*, it. *gli uomini cantano* etc., fiindcă și în aceste limbi verbul singur are valoarea fr. *ils chantent*. Să nu uităm că, dacă vorbitorul nu s-a referit mai înainte la un substantiv sub forma de plural, ca subiect (eventual ca atribut sau complement) al unei propoziții, el nu poate continua relatarea fără să precizeze cine anume „cîntă". Poate începe o comunicare oarecare cu *cantant* (*cîntă*, *cantano* etc.), fără să se indice autorul acțiunii? Cît despre considerarea repetării subiectului ca un fenomen specific indo-european, se pune întrebarea de ce el nu există, măcar ca ceva accidental, în toate sau în cele mai multe limbi indo-europene.

Alături de franceză și de romînă poate fi pusă retoromana, care prezintă o situație asemănătoare în ce privește repetarea subiectului, dar, după cît se pare, numai a subiectului pronominal. Am găsit cîteva indicații, destul de sumare și nu totdeauna prea clare, la Th. Gartner, *Handbuch der rätoromanischen Sprache und Literatur*, Halle a. S., 1910, p. 213—214. De ex. *tu tu sās* „tu știi", *luⁱ al sa* [1] „el știe" etc. În măsura în care am putut să-mi dau seama, aceste formule corespund fr. *toi, tu sais*, resp. *lui, il sait*, atît din punct de vedere strict sintactic (ca construcție), cît și din cel stilistic, în sensul că ele se întrebuințează atunci cînd vorbitorul ține să insiste asupra subiectului. Repetarea subiectului pronominal este și mai răspîndită în propozițiile interogative (iarăși ca în franceză) : *saš te tu?*, *sa-l el?*[2]. Iată și un exemplu din P. Giovanni da Rieti, *Grammatica Romancia*, Gossau (San Gagl), 1904, p. 100 : *nus havein nus sezzi viu el* = = it. *l'abbiamo veduto noi stessi* (în franceză am spune *nous l'avons vu nous-mêmes*).

În concluzie, susțin că asemănările dintre diversele limbi romanice, de care m-am ocupat în paginile precendente, nu se explică nici genealogic, nici ca produs al unor influențe exercitate de la una la alta, ci au luat naștere în fiecare limbă aparte, ca rezultat al unor situații obiective perfect identice. Avem a face, deci, cu ceea ce se numește de obicei paralele, care se pot întîlni (și există, cu siguranță) și în alte limbi, indiferent de apartenența lor la aceeași familie (ori la același grup) sau la familii (ori grupuri) diferite.

II

Mai clar se prezintă în limbile romanice situația c o m p l e m e n t u l u i (d i r e c t și i n d i r e c t) r e p e t a t, întrucît, în general, nu sînt îndoieli nici cu privire la existența fenomenului, nici în ce privește natura și interpretarea lui. Așa se explică, cred, faptul că Meyer-Lübke îi consacră (*op. cit.*, p. 423—426) un spațiu mult mai mare decît repetării subiectului și dă citate, de obicei, sigure atît din punctul de vedere al realității, cît și din acela al interpretării lor.

Din discuția pe care o face autorul „Gramaticii limbilor romanice", rezultă, între altele, că fenomenul este foarte răspîndit în romînă și în

---

[1] *Luⁱ* este forma substantivală (adică accentuată), *al* forma neaccentuată a pronumelui de persoana a III-a singular.

[2] Sînt aceleași construcții ca cele de mai sus, cu ușoare deosebiri fonetice, fiindcă provin din alt grai decît acelea.

spaniolă, după care urmează portugheza, franceza și italiana. Trebuie separate cazurile de reluare printr-un pronume personal aton a complementului substantival de cele în care complementul este exprimat printr-un pronume accentuat (și, firește, reluat prin unul aton). De asemenea situația se prezintă diferit după cum complementul principal, dacă-i pot spune așa, stă înaintea sau în urma verbului. Meyer-Lübke ia în considerație toate aceste condiții de ordin sintactic și face distincțiile necesare, pe bază de exemple, în general bine alese și just interpretate. Gramaticile speciale, consacrate diverselor limbi romanice, pe care le-am consultat eu, confirmă, mai totdeauna, constatările acestui excelent cunoscător al sintaxei romanice în general.

Cea mai interesantă situație o are repetarea complementului în romînă. *Gramatica limbii romîne* (a Academiei R.P.R.) I, București, 1954, p. 198, arată, cam prea pe scurt, în ce condiții se produce acest fenomen : dacă complementul substantival precedă verbul, reluarea lui printr-un pronume aton este obligatorie ; dacă complementul stă după verb, reluarea devine facultativă, în cazul complementului exprimat printr-un nume de persoană sau de obiect personificat, și nu are loc, cînd complementul este un nume de lucru. Ar trebui adăugat că pronumele de toate felurile (printre ele și cel personal accentuat) se supun regulii privitoare la complementul nume de persoană sau de obiect personificat : *pe tine te-am ajutat; lui i-am spus ; pe care l-am văzut, acestuia i-am dat* etc. De asemenea se cuvine să fie amintit amănuntul, relevat în gramatica citată, că atunci cînd complementul direct așezat în urma verbului este exprimat printr-un nume de persoană sau de obiect personificat repetarea lui prin pronumele personal aton se face numai dacă este nearticulat : se spune *i-am văzut pe oameni* și *am văzut oamenii*. Prezența sau absența articolului enclitic la complementul substantival are importanță și în cazul cînd acesta precedă verbul. În această ipoteză, regula reluării complementului acționează în sens invers : *cartea am cumpărat-o azi*, alături de *o carte* (sau *cărți*) *am cumpărat de la „Librăria Noastră”*[1].

Acest fapt, pe care Gramatica Academiei nu-l înregistrează are o importanță deosebită, întrucît pe de o parte ne dă, cel puțin parțial, explicația fenomenului, iar pe de altă parte el nu este izolat în sintaxa romînească. Cred util să reproduc, din cartea mea *Limba romînă contemporană*, ed. a I-a, București, 1956, p. 634—635, următorul pasaj interpretativ al fenomenului în discuție : „Toate aceste fapte (vezi și observațiile făcute în note) arată că obiectul se repetă mai cu seamă atunci cînd exprimă ceva bine cunoscut. Este cazul obiectului pronominal : întrebuințarea pronumelui implică existența unui lucru sau a unei ființe despre care s-a vorbit (i s-a spus numele mai înainte), și al substantivului articulat, a cărui prezență presupune de asemenea cunoașterea lucrului sau a ființei la care se referă vorbitorul. Această situație amintește de tratamentul aplicat substantivului în legătură cu folosirea articolului. Știm că apariția articolului adjectival (*cel*) este posibilă numai atunci cînd substantivul însoțit de un

[1] La fel se prezintă situația complementului exprimat prin pronume : *o carte am cumpărat de la Librăria Academiei R.P.R., alta am cumpărat-o de la Librăria Noastră.*

adjectiv are articolul enclitic. Spunem *tovarăşul cel vrednic*, nu (*un*) *tovarăş cel vrednic; atitudinea cea justă*, nu (*o*) *atitudine cea justă*. Iar unele graiuri ale limbii noastre merg şi mai departe cu ,,definirea" sau ,,precizarea", recurgînd la un al treilea articol : *tovarăşul ăla vrednicul, atitudinea aia justă*. Este logic acest cumul de articole, cum i-am spus cu un prilej oarecare, şi la fel de logică este repetarea obiectului direct [şi indirect] în condiţii asemănătoare : cunoaşterea precisă a conţinutului impune utilizarea din plin a mijloacelor lingvistice menite să-l exprime, potrivit unităţii indestructibile dintre gîndire şi limbă, care se traduce, de fapt, prin satisfacerea, în măsură maximă, a nevoii de înţelegere, raţiunea de a fi a limbii".

Acest aspect al repetării complementului în limba romînă a fost studiat (într-un cadru mai larg) de către romanistul sovietic R. A. Budagov într-un excelent articol din *Izvestiia Akademii Nauk SSSR*, Secţia de literatură şi limbă, VII (1948), p. 429 urm., publicat în traducere romînească în *Studii şi cercetări lingvistice*, I (1950), p. 35 urm. şi retipărit în volumul de studii sintactice romîneşti al aceluiaşi autor (*Этюды по синтаксису румынского языка*, Москва, 1958, p. 64—103). Budagov caracterizează foarte just situaţia din limba romînă, cînd spune (p. 47 a revistei romîneşti citate) : ,,Prin urmare, acolo unde substantivul nu trebuie să aibă articol nu are loc nici repetarea, pe cînd în cazurile în care substantivul t r e b u i e să aibă articol, dar articolul apare prea ,,slab", el este ajutat de articolul de gradul al doilea, sub forma repetării pronominale". Aceasta înseamnă că, la început, repetarea complementului (ca şi a subiectului, v. mai sus, sub I) printr-un pronume personal aton a fost determinată de nevoia vorbitorului de a insista asupra faptului că noţiunea în discuţie îi era bine cunoscută şi trebuia, deci, să fie prezentată ca atare şi ascultătorului, ceea ce nu se putea face decît cu ajutorul articolului enclitic la substantiv şi cu folosirea pronumelui personal aton, articol de gradul al doilea, cum îl califică foarte just Budagov. Merită a fi amintită şi ideea, ingenioasă, formulată la p. 46 în felul următor : ,,Iată de ce ia naştere nevoia, la început în limba vorbită, iar după aceea şi în limbă scrisă, de a r e v e n i l a ,,c a r a c t e r u l d e m o n s t r a t i v", de a exprima prin alte mijloace sintactice caracterul concret al substantivului respectiv, de a-l deosebi de alte nume".

Că fenomenul a apărut mai întîi în limba vorbită (eu aş preciza în aspectul ei popular şi familiar), dovedeşte, între altele, faptul că pînă în momentul de faţă tocmai acest aspect al romînei recurge la repetarea complementului mult mai des (chiar acolo unde nici sintactic, nici stilistic nu i se vede necesitatea) decît limba literară, şi din această cauză construcţiile respective fac impresia că sînt familiare sau populare.

În ciuda acestei impresii, care poate avea la bază un respect exagerat pentru tradiţia literară, limba romînă literară actuală vădeşte clar tendinţa de a generaliza reluarea complementului sub forma pronumelui aton (cînd, bineînţeles, complementul este un nume de persoană sau de obiect personificat), indiferent de aşezarea complementului faţă de verb. Astfel, ca să dau un singur exemplu, în stilul administrativ, chiar solemn, se spune (şi se scrie !) astăzi regulat : *Preşedintele Consiliului de Miniştri l-a primit ieri pe ambasadorul Republicii Populare Chineze*. Această

tendință este de natură structurală, cum am arătat ceva mai sus cu ajutorul citatelor din cartea mea *Limba romînă contemporană* și din articolul lui R. A. Budagov.

Spaniola prezintă o situație aproape identică, în linii mari, cu aceea din romînă. Asemănarea constă, mai întîi, în faptul că se repetă atît complementul substantival, cît și cel pronominal : *a ese señor no lo conozco; a mí no me han visto.* Tot așa nu se face distincție între complementul direct și cel indirect : *mucho os deben a vosotros; a mí me parece* (complemente indirecte, alături de precedentele, care sînt directe). Și mai importantă este asemănarea în legătură cu poziția complementului față de verb : dacă complementul precedă verbul, repetarea lui sub forma pronumelui personal aton este obligatorie (v. exemplele deja date) ; dacă stă după verb, complementul se repetă mult mai rar, ceea ce înseamnează că ea poate sau nu poate avea loc, după necesitățile și preferințele vorbitorului : *les ataban las manos a los prisioneros ; Cuando le parecía bien se paraba y le llamaba al asistente.* Interesantă este constatarea, pe care o face Salvador Fernández, *Gramática española*, Madrid, 1951, p. 211—212, că complementul indirect se repetă, în această poziție, mai des decît cel direct [1]. Nu se încearcă o explicație a acestui fapt, care cred că există și în romînă. Mă gîndesc din fugă la legătura mai slabă dintre complementul indirect și verb : repetarea complementului întărește această legătură, prin exprimarea dublă a raportului respectiv și evită astfel eventuale confuzii. Cea mai importantă asemănare cu romîna o constituie tendința puternică a limbii vorbite de a repeta complementul și atunci cînd el se găsește în urma verbului. În opoziție cu această tendință (și, desigur, ca o reacție contra ei) se constată împuținarea repetării în aspectul scris al limbii spaniole actuale [2]. Redau afirmația lui Fernández (p. 212) : „Se generalizează în vorbirea spontană și i se restrînge tot mai mult întrebuințarea în limba scrisă”. Și în romînă se poate face o constatare similară, dar numai în sensul că limba literară (mai ales a operelor științifice) recurge ceva mai rar decît cea vorbită la reluarea complementului sub forma unui pronume personal aton.

În ce privește cauza fenomenului aici în discuție, diversele gramatici ale limbii spaniole vorbesc de „emfază” : la început de tot, s-a repetat complementul, fiindcă vorbitorii simțeau nevoia să insiste asupra noțiunii respective, și aceasta (în ipoteza că complementul este un pronume personal) nu numai la persoanele I și a II-a, ci și la persoana a III-a, unde a intervenit însă, foarte des, și teama de a se produce confuzii, dat fiind că persoana a III-a poate fi oricine, afară de cei doi parteneri ai dialogului. Explicația

[1] În nota 2 de la p. 212 a acestei gramatici, autorul spune că dintre citatele adunate de el pentru acest aspect al problemei 44 au complementul indirect repetat și numai 4 nu-l repetă.

[2] La p. 212, nota 2, aflăm că într-o operă a cunoscutului romancier Pio Baroja, care folosește o limbă „destul de apropiată de cea vorbită”, autorul gramaticii citate a găsit 16 exemple cu complementul repetat față de 4 cu el nerepetat. În schimb, alt scriitor celebru (născut cu 27 ani mai înainte), B. Pérez Galdós, evită foarte des repetarea chiar cînd complementul indirect stă înaintea verbului, și aceasta sub influența limbii scriitorilor clasici (Fernández, *op. cit.*, p. 211, nota 1).

aceasta, care mi se pare justă, o dă Samuel Gili y Gaya, *Curso superior de sintaxis española*, ed. V, Barcelona, 1955, p. 204—205 și pentru repetarea subiectului pronominal. Acest autor face (p. 208) unele observații care mi se par vrednice de a fi reținute, de pildă asupra caracterului enclitic sau proclitic față de verb al complementului pronominal aton, constatare valabilă și pentru limba romînă, cum rezultă din faptul, identic cu cel din spaniolă, că pronumele respectiv nu se separă niciodată de verb prin alte cuvinte, cum se poate separa complementul „principal" exprimat printr-un pronume accentuat. Și Gili y Gaya afirmă (p. 208) că fenomenul în discuție cîștigă teren în spaniola actuală.

Pentru limba italiană dispunem de material foarte bogat, cules atît din opere literare, cît și (mai puțin) din vorbirea dialectală, grație unor lucrări care studiază destul de amănunțit această problemă. Este vorba, între altele, de P. Meriggi, *La ripresa dell'ogetto in italiano*, în „Volkstum und Kultur der Romanen", XI (1938), p. 1 urm. (pe care n-o cunosc direct), G. Rohlfs, *Historische Grammatik der Italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, II, Bern, 1949, p. 182, 196, 202—203, și C. Th. Gossen, *Studien zur syntaktischen und stilistischen Hervorhebung im modernen Italienisch*, Berlin, 1954, p. 95 urm.

Repetarea complementului în italiană se prezintă sub aspecte care nu diferă esențial de cele constatate în romînă și în spaniolă. (Mă refer, înainte de toate, la faptul că se repetă atît complementul direct, cît și cel indirect, indiferent dacă ele sînt exprimate prin substantive sau prin pronume cu valoare substantivală, și că complementul stă cînd înaintea, cînd în urma verbului). Judecînd după informațiile date de Rohlfs, *op. cit.*, fenomenul în discuție trebuie să fie vechi, căci ni se dau și citate din secolul al XIV-lea, și pare a fi deopotrivă de răspîndit în vorbirea populară (dialectală), ca și în cea literară (scrisă și vorbită). Dintre dialecte, cel mai avansat în această privință este (cum a remarcat deja Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 423) piemontezul, unde se poate relua chiar un pronume personal aton (aflat la începutul propoziției) printr-un pronume, tot personal, atașat enclitic la participiul trecut al verbului care alcătuiește, împreună cu auxiliarul (*avere* sau *essere*), predicatul propoziției. Mai interesant, pentru aspectul general al problemei, este amănuntul că în dialectele italienești meridionale repetarea anticipată a complementului[1] substantival prevăzut cu articolul definit sau determinat de un adjectiv demonstrativ a devenit un fel de regulă : calabr. *lu vidi lu castiellu?* = *vedi il castello?; la canusciu sta fimmina* = *conosco questa donna*. Astfel de construcții amintesc de situația din romînă, unde, așa cum am arătat (v. mai sus, p. 175), tendința actuală merge spre repetarea obligatorie a complementului în condiții similare.

Material foarte bogat și variat din limba literară (beletristică) modernă găsim la Gossen, *op. cit.*, p. 95 urm. S-ar părea, judecînd după această mare bogăție de citate, că nu există deosebire între aspectul literar și cel popular (= familiar) al limbii italiene actuale sau, în cazul

[1] Se pare că numai cel direct : toate exemplele date de Rohlfs (p. 203) au un astfel de complement.

cînd o asemenea deosebire există, ea ar fi, din punct de vedere cantitativ, în favoarea aspectului literar. Trebuie să fim totuşi prudenţi şi să nu facem afirmaţii pe baza unor fapte atît de inegale ca număr, cum sînt cele din Gramatica citată a lui Rohlfs, care, dată fiind natura cărţii sale, nu putea trata problema în discuţie decît mai mult ori mai puţin sumar, şi cele din lucrarea lui Gossen, unde, datorită temei studiate, repetarea complementului trebuia să ocupe un loc important.

Din acest ultim studiu am reţinut cîteva constatări care merită să fie arătate aici, unde se discută comparativ situaţia din diverse limbi romanice. Astfel repetarea complementului direct diferă de aceea a complementului indirect din punctul de vedere al frecvenţei, privită însă nu în ansamblu, ci după cum substantivul sau pronumele substantival stă înaintea ori în urma verbului. La complementul direct, procentajul este aproximativ acelaşi pentru ambele poziţii, pe cînd în cazul complementului indirect numărul exemplelor cu substantivul sau pronumele substantival postpus este de două ori mai mare decît al celor cu ordinea inversă. (Aşadar, o situaţie asemănătoare cu aceea din limba spaniolă ; v. mai sus, p. 177). Pentru a explica această situaţie, Gossen se gîndeşte la faptul că complementul indirect nu se poate uşor deplasa din locul lui, fără riscuri în ce priveşte înţelegerea comunicării făcute de vorbitor.

Dată fiind structura gramaticală a limbii italiene, repetarea se mai realizează cu ajutorul lui *ne* (pronume) şi al lui *ci* (adverb şi pronume), care îndeplinesc funcţiunea pronumelui personal aton din construcţiile amintite pînă acum. În aceste cazuri nu avem a face însă cu complemente directe sau indirecte, şi dacă totuşi le amintesc aici, o fac pentru că atît sintactic, cît şi stilistic este vorba de fenomene perfect asemănătoare.

Nu toate reluările sau repetările complementului au valoare stilistică. Gossen vorbeşte adesea de caracterul pur „constatator” al fenomenului în discuţie. Mai întîi, una şi aceeaşi formulă îndeplineşte roluri diferite după condiţiile speciale în care apare. Afară de asta, se constată deosebiri importante între construcţiile cu complementul propriu-zis pus înaintea verbului şi cele cu el pus după verb. În această privinţă, Gossen îşi însuşeşte constatările făcute asupra limbii franceze de către G. et R. Le Bidois, *Syntaxe du français moderne*, II, Paris, 1938, § 918, pe care le reproduc aici, fiindcă interesează de aproape discuţia noastră : „În timp ce anticiparea este esenţialmente afectivă şi ţine, în primul rînd, de stilistică, reluarea pare a avea mai ales rolul de a scoate un termen în relief, fie pentru a mări claritatea sau vigoarea expresiei, fie pentru a lega mai strîns termenul în chestiune de fraza precedentă. Valoarea stilistică a reluării se îmbină, aşadar, de cele mai multe ori, cu o valoare pur logică ”[1].

Pentru franceză găsim la Lerch, *op. cit.*, p. 53 urm., 181 urm. material neobişnuit de bogat şi de variat (orînduit aşa cum am arătat deja mai sus, p. 172, istoric, nu după funcţiuni sintactice). Schema generală este aceeaşi pe care o cunoaştem din celelalte limbi romanice : se repetă atît complementul

[1] Aceste aprecieri sînt valabile, cred, mai ales, dacă nu chiar exclusiv, pentru limba literară din operele beletristice, care presupune o prelucrare artistică, din partea scriitorilor. Vorbirea familiară şi, mai cu seamă, cea populară, care se mişcă mult mai liber, dată fiind spontaneitatea lor, se supun, cu siguranţă, unor norme mai mult ori mai puţin diferite.

direct, cît şi cel indirect, pronumele personal aton stă fie după, fie înainte de substantivul sau pronumele substantival pe care-l reia etc. În detalii, asemănările sînt mai mari cu italiana, între altele, pentru motivul că şi franceza are un pronume partitiv (*en*, corespunzător it. *ne*) şi un adverb cu valoare pronominală (*y*, corespunzător it. *ci*).

Explicaţiile de ordin „psihologic" (adică în legătură cu procesul care are loc în mintea subiectului vorbitor) şi de ordin istoric sînt numeroase la Lerch. Primele seamănă cu cele date de el relativ la repetarea subiectului, şi anume necesitatea de a „completa" exprimarea pentru ca ascultătorul să înţeleagă bine despre ce este vorba (v. mai sus, p. 171—172). Explicaţiile istorice prezintă un interes deosebit, fiindcă ne arată cum s-a ajuns la situaţia din limba literară modernă. În franceza veche se putea spune : *Cel chevalier ne l'aim pas*; *Cel chevalier n'aim-je pas; Cel chevalier n'aim pas*; *Cel chevalier je n'aim pas*. Dintre aceste patru formule, limba modernă a ales pe cea dintîi, pentru motive de ordin strict sintactic, prezentate în mod convingător de către Lerch.

Originea fenomenului trebuie căutată în aspectul vorbit al limbii, unde a avut încă de la început şi continuă să aibă pînă astăzi o nuanţă afectivă şi, deci, valoare stilistică. Din limba vorbită, repetarea complementului a pătruns în cea „scrisă" (= literară), dar destul de tîrziu : Lerch spune că printre cei dintîi scriitori care o folosesc (împreună cu repetarea subiectului, în condiţii similare) este Montaigne. Între aceste două aspecte ale francezei există deosebiri destul de importante, unele de ordin sintactic, altele de ordin stilistic. În limba literară, fenomenul a devenit aşa de obişnuit, încît nu i se mai simt caracterul afectiv şi originea „orală" (*op. cit.*, p. 55). Afară de asta, pentru a putea fi reluat sub forma pronumelui personal aton, complementul substantival antepus trebuie să fie determinat : se spune, de pildă, numai *Ce sonnet, je ne le connais pas*, nu şi *Un sonnet, elle en connaissait* (corect : *Elle connaissait un sonnet* sau, cu inversiune, dar fără repetarea complementului : *Une compagne je ne t'ai pas destinée*)[1]. Cf. şi p. 185 (începutul § 201), unde, fără a mai face deosebire între repetarea complementului şi aceea a subiectului Lerch arată că limba vorbită este mai bogată decît cea scrisă în tipuri reprezentative ale fenomenului. Şi alte fapte arată deosebirea dintre limba vorbită (mai ales populară) şi cea scrisă. Printre ele merită a fi amintită frecvenţa mai mare în prima decît a doua a reluării subiectului antepus şi frecvenţa mai mare a reluării complementului antepus decît a subiectului în a doua : tipul *Ma scie, elle ne coupe plus* apare în limba scrisă mai rar decît tipul *Ce livre, je ne le connais pas* şi, spre deosebire de acesta, are, în esenţă, caracter „vorbit" (v. p. 188).

Cu privire la portugheză nu dispun de un material bogat, nici măcar aproximativ vorbind, nici tocmai sigur din punctul de vedere al orientării mele în structura gramaticală a acestei limbi. Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 425, o pune alături de spaniolă, dînd un singur exemplu : *ao do olho britado ainda lhe succedeu peior*. La acesta se pot adăuga alte două (din limba veche), tot cu repetarea complementului antepus, pe care le găsesc

[1] Situaţia aminteşte bine de ceea ce am constatat în limba romînă (v. mai sus, p. 175—176).

la G. Ebeling, *Probleme der romanischen Syntax. Erster Teil*, Halle a. S., 1905, p. 115. Şi gramaticile curente înregistrează, din fugă, acest fenomen, pentru ambele feluri de complement (direct sau indirect) şi indiferent dacă ele sînt exprimate printr-un substantiv sau printr-un pronume substantival. Putem conchide, deci, că portugheza nu diferă, în această privinţă prin nimic esenţial de celelalte limbi romanice de care m-am ocupat pînă acum [1].

Răspîndirea mare a acestui fenomen, precum şi vechimea lui, atestată cel puţin pentru unele dintre limbile în discuţie, ne-ar determina să credem că avem a face cu un izvor comun, care, fireşte, nu poate fi decît latina. Aceasta, cu atît mai mult, cu cît latina populară cunoştea şi ea reluarea complementului sub forma unui pronume personal. Iată două exemple (comunicate mie de H. Mihăescu [2]) : *Omnem terram quam tu aspicis tibi dabo illam* (într-o inscripţie, anul 300, din Panonia inferior) ; *Peregrinum filium in lege sancta christina collocabi eum* (inscripţie din Dalmaţia, anul 382).

În ciuda acestor fapte, impresionante la prima vedere, ipoteza unei transmiteri a fenomenului din latină în limbile romanice trebuie respinsă. Argumentul cel mai puternic în sprijinul respingerii ei îl constituie existenţa unor paralele în limbi aparţinînd altor familii. Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 426, combate pe Ascoli şi Schuchardt, care, constatînd o coincidenţă de altfel parţială, între limbile romanice şi cele celtice, atribuiau influenţei acestora din urmă „acumularea", în cele dintîi, a pronumelor cu funcţiune de complement şi de subiect. El se întemeiază, în ce priveşte complementul, pe situaţia din romînă, care n-a putut fi influenţată (nici în stadiul ei latinesc) de vreo limbă celtică, precum şi pe situaţia din limbile celtice actuale, „foarte general" asemănătoare cu aceea din limbile romanice. Meyer-Lübke dă „acumulării" pronumelor cu funcţiune de subiect o explicaţie asemănătoare cu cea propusă de mine însumi în articolul de faţă : atît în limbile celtice, cît şi în cele romanice, fenomenul ar putea fi atribuit „puternicei slăbiri fonetice", caracteristice pentru ambele aceste grupuri lingvistice [3]. Este vorba, deci, de fapte sintactice paralele, produse ale fiecărui grup de limbi înrudite aparte, fără nici un fel de influenţă de la unul la altul.

În ce priveşte romîna, s-au făcut constatări asemănătoare, în sensul că repetarea complementului este cunoscută şi limbilor balcanice, de unde ar putea urma că acestea au influenţat romîna. Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, Paris, 1930, p. 192—193, nu-şi însuşeşte această părere, dar are o atitudine oarecum şovăielnică. Pare înclinat a considera drept fenomen specific romanic numai repetarea complementului indirect pronominal, căci pune alături rom. *mie mi se pare* şi sp. *á mi me parece*, fr. *à*

[1] Ebeling, *op. cit.*, p. 115—116, notează cazuri asemănătoare şi din provensală, apoi, mai ales, din catalană, ceea ce dovedeşte că fenomenul este, probabil, general romanic.

[2] Vezi şi *Recueil d'études romanes publié à l'occasion du IXe Congrès de Linguistique romane*, Bucarest, 1959, p. 158.

[3] Pornind tot de la sintaxa romînească, Meyer-Lübke cere separarea strictă a situaţiei subiectului de aceea a complementului. Deşi nu înţeleg ce vrea să spună cu această afirmaţie laconică, cred că marele romanist n-are dreptate. „Acumularea", adică repetarea, t r e b u i e să aibă un izvor comun.

moi il me semble. Despre rom. *ajută-mă pe mine* afirmă că are altă situație, comparîndu-l cu construcții similare din limbile balcanice, unde complementul direct se repetă și atunci cînd este exprimat printr-un substantiv, exact ca în rom. *cînd o văzu pe Simina.*

Deosebirea dintre cele două feluri de complemente, precum și aceea dintre complement și subiect nu se justifică prin nimic. Repetarea lor nu poate avea decît un singur izvor, cel indicat mereu în discuția de pînă aici : necesitatea, uneori de natură afectivă, alteori de natură strict intelectuală, de a insista asupra noțiunii în discuție. Amănuntele pot diferi, și chiar diferă, de la o limbă la alta, adesea în una și aceeași limbă, dar deosebirile sînt neesențiale și de aceea nu justifică separarea faptelor nici din punct de vedere „psihologic”, nici din punct de vedere istoric [1].

Faptul că în limbi atît de diferite, genealogic și structural vorbind, întîlnim construcții sintactice asemănătoare trebuie interpretat nu cum face E. Cross, care le consideră drept o caracteristică a limbilor indo-europene [2] (v. mai sus, p. 173), ci ca produs al unor condiții obiective, oglindite în conștiința subiectelor vorbitoare, condiții care se pot ivi oriunde și oricînd (și tot felul de limbi dovedesc aceasta), indiferent de legăturile existente sau numai presupuse de la un popor la altul și de la o limbă la alta. Un argument puternic în favoarea punctului meu de vedere mi se pare a fi și caracterul popular (în sens larg) al fenomenului în chestiune, atît ca origine, cît și ca aspect sintactico-stilistic. Avem un caz tipic de „paralele lingvistice”, atît de numeroase mai cu seamă în domeniul sintaxei (ca și al lexicului de altfel).

НЕКОТОРЫЕ ПАРАЛЛЕЛЬНЫЕ ЯВЛЕНИЯ В СИНТАКСИСЕ РОМАНСКИХ ЯЗЫКОВ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В работе разбираются, во-первых, синтаксические построения, носящие плеонастический характер, как например повторение именного подлежащего при помощи личного местоимения, а также повторение прямых или косвенных дополнений посредством безударных форм личных местоимений. В первом случае построения могут иметь явно вы-

[1] În ce măsură poate varia de la un lingvist la altul explicarea unor fapte sintactice comune limbilor care nu aparțin aceluiași grup înrudit, ne putem convinge și în urma lecturii cîtorva pasaje din lucrarea lui Pavel Ivić, *Die serbokroatischen Dialekte. Ihre Struktur und Entwicklung* I, 'S-Gravenhage, 1958, consacrate repetării complementului pronominal în diverse dialecte serbocroate (cf. p. 126, 179, 217, 238, 260). Autorul atribuie fenomenul în discuție influenței limbilor romînă sau italiană (după situația fiecărui dialect) în toate împrejurările : *néga su ga ubil* „ pe el l-au omorît”, *oceš mene* „vrei să mă lași” (complement direct), alături de *mene mi dade* „mie mi-a dat”, *ńemu smo mu kazali* „lui (noi) i-am spus”, *mene mi kaže* „mie îmi spune”. Aceste divergențe de păreri, confirmă, cred eu, explicația pe care am propus-o de-a lungul acestui articol.

[2] Deci un fel de continuare a unei situații foarte vechi, existentă, poate, în limba de bază a acestora.

раженную стилистическую окраску (так, в румынском языке они являются одной из характерных черт фамильярной речи, с явным народным оттенком).

Во-вторых, автор рассматривает синтаксическую равнозначность притяжательного местоимения безударной формы личного местоимения в дательном падеже: наряду с построениями типа *я продал свой дом* встречается (в румынском, испанском и португальском языках) построение *я себе продал дом.*

В-третьих, рассматривается вопрос существования в вышеупомянутых языках ряда построений с предлогом *de*, вполне аналогичных с точки зрения выражаемых ими синтаксических отношений.

Все эти синтаксические построения развились в отдельных романских языках независимо один от другого, без какой-либо прямой связи с латынью.

QUELQUES PARALLÈLES SYNTAXIQUES ROMANS

RÉSUMÉ

Il s'agit tout d'abord de certaines constructions syntaxiques pléonastiques, par exemple : la reprise du sujet substantival par un pronom personnel, ou la reprise des compléments direct et indirect par la forme atone d'un pronom personnel. Dans le premier cas, la construction a, ou peut avoir, une valeur stylistique bien marquée (par ex. en roumain, où elle constitue une particularité du langage familier, d'une teinte populaire évidente).

Un autre fait pris en considération est l'équivalence syntaxique entre l'adjectif possessif et la forme atone du pronom personnel au datif : à côté de *j'ai vendu ma maison* on dit (en roumain, en espagnol, en portugais) **je me suis vendu la maison.*

Enfin, l'auteur discute l'existence, dans les langues susmentionnées, de quelques constructions avec *de*, qui sont tout à fait pareilles quant à la nuance du rapport qu'elles expriment.

Tous ces faits syntaxiques se sont développés, dans chacune des langues romanes en question, indépendamment l'une de l'autre et sans aucune relation directe avec le latin.

ASUPRA OBIECTULUI DIRECT PREPOZIȚIONAL ÎN LIMBILE ROMANICE

DE

AL. NICULESCU

Existența unor procedee prepoziționale de construire a acuzativului-obiect direct în mai multe limbi romanice a atras atenția cercetătorilor încă de la primele cercetări comparatiste în domeniul neolatin. Semnalată de F. Diez, *Gramm. rom. Spr.*[5] 836, care considera aceste construcții caracteristice obiectelor directe cu sens animat, pentru a împiedica confuzia cu subiectul — și reluată, cu încercarea de a stabili perimetrul extensiunii lor teritoriale și de a le explica originea, de W. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, 371 și urm., problema obiectului direct prepozițional a preocupat de-a lungul vremii nu numai pe romaniști ci și pe specialiștii din alte domenii lingvistice, fără să se ajungă, în cele din urmă, la o rezolvare definitivă.

Mai întîi s-a delimitat aria răspîndirii fenomenului. După cum se știe, obiectul direct se construiește cu prepoziția *a* în spaniolă, în dialectele italiene de sud și de centru (Sicilia, Calabria, Lecce, Abruzzi, Roma)[1] în portugheză, și, izolat, în engadină și pe valea Münsterului (W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 373). O delimitare mai precisă a răspîndirii geografice a acestei construcții a făcut G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romane*, 452, adăugînd la regiunile mai sus indicate, Elba, Corsica, Sardinia, Istria romanică (dialectul triestin), Franța meridională de la Carcassonne pînă la Narbonne, ba chiar în franceza vorbită la Bruxelles [2], sau în Elveția, în cantonul Fribourg. Recent, G. Rohlfs, *Hist. Gramm. it. Spr.*, II, 434 a semnalat în dialectul galo-italic din Nicosia (Sicilia) construirea obiectului

---

[1] Pt. Italia, perimetrul domeniului de răspîndire a fost schițat de G. Bertoni, *Italia dialettale*, 178 : Sicilia, Calabria, Puglia, apoi „in una certa misura ”, Abbruzzi, Roma, Elba, Corsica. Se poate adăuga aici și dialectul napolitan ; cf. Iorgu Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba romînă*, în „Arhiva”, XXXV (1928), 183—184 și G. Rohlfs, *Estudios sobre geografia linguistica de Italia*, 233.

[2] În ceea ce privește franceza belgiană cf. L. Spitzer, *Zur Bewertung des „schöpferischen” in der Sprache*, în „Arhivum romanicum”, VIII (1924), 4, p. 377, care emite ipoteza unei influențe olandeze „wird man die belgische Sprechweise etwa auf holländische Vermischung von Akk. und Dat. des Pronomens schieben”.

direct cu prepoziția *da* și în gasconă, prepoziția *en*(*d*)*a* într-o funcție identică (Rohlfs, *Le gasc.*, 122). Dacă adăugăm la aceasta și domeniul dacoromîn, unde obiectul direct personal se construiește regulat cu prepoziția *p*(*r*)*e* — aromîna, meglenoromîna și istroromîna prezintă cazuri sporadice, nesigure de întrebuințare a acestei prepoziții ca morfem al obiectului direct personal[1] — obținem o arie continuă în partea sudică și vestică a Romaniei, din Italia pînă în peninsula Iberică, dar neregulată în nordul, și mai ales în răsăritul ei (engadină, Istria romanică, Triest și romînă).

O asemenea repartiție geografică a pus în dificultate al doilea aspect al problemei : explicarea fenomenului. Aria compactă a construcțiilor cu *a* în sudul și vestul Romaniei a generat ipoteza moștenirii lor din romanica comună (Millardet, *loc. cit.* : „*il* n'est pas téméraire de penser que ce tour n'était pas inconnu au roman commun" ; și I.-A. Candrea avea o părere asemănătoare, aducînd în discuție și prepoziția rom. *p*(*r*)*e*, cf. BL., VIII (1940), suppl. *Comptes rendus des séances de la Société roumaine de linguistique*, séance du 17 janvier, 1940, p. 3), în care au fost atestate, pe la începutul sec. XI, în cartele latine din Spania, sintagme ca *decepit ad suo germano* (Bourciez, *Élém.* [4], 225), *ad illa una matabit*.

Deosebirea de prepoziție dintre diversele limbi romanice (rom. *p*(*r*)*e*, it. sp. prov. *a*, gasc. *en*(*d*)*a*, galo-it (sic.) *da*) a fost însă considerată ca o dovadă împotriva continuității latine (cf. L. Spitzer, ZRPh (1928), 3—4, 431 : „besser als historische Kontinuität wird man immer wieder neue Autogenese annehmen"). De aici, necesitatea de a urmări procesul apariției și dezvoltării mijloacelor prepoziționale de construire a obiectului direct în perspectiva Romaniei dezmembrate, căutînd asemănările și deosebirile de situație în diversele limbi romanice care cunosc acest fenomen. W. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, p. 373 încearcă să explice apariția prepoziției *a* la obiectul direct personal prin extinderea regimului de dativ al interesului asupra acuzativului personal („die Form des Interesses tritt an Stelle des einfachen Objekts"). Dar situația contradictorie din romînă, unde *p*(*r*)*e* nu apare în funcție de dativ, a provocat obiecțiile lui Th. Kalepky, „*Präpositionelle Passivobjekte*" *im Spanischen, Portugiesischen und Rumänischen*, ZRPh, XXXVIII (1913), p. 358—364 care explică apariția prepozițiilor la obiectul direct personal pornind de la sensul lor local (*ad*, *pre*), în legătură cu anumite verbe intranzitive. Ipoteza lui Kalepky este fundamentată, teoretic, mai tîrziu, de L. Spitzer, *Rum. p(r)e, span. a vor persönlichem Akkusativ-Objekt*, ZRPh, XLVII (1928),

[1] Prezența lui *p*(*r*)*e* în unele texte sud-dunărene a fost interpretată de cercetători ca o influență literară dacoromînească asupra limbii celor care au cules aceste texte (cf. S. Pușcariu, DR II, 566 ; Al. Rosetti, ILR, IV, 68 ; Th. Capidan, *Megl.*, I, 203 : „numele de persoană la cazul acuzativ nu primesc înaintea lor prepozițiunea *pe*" ; Th. Capidan, *Arom.*, 397, 530, dar cu rezerva că „la numele de persoane, ea apare din cînd în cînd"). Nu întîlnim exemple sigure în textele vechi aromînești. Totuși, în urma unei analize amănunțite, N. Drăganu, *Morf.*, 94—104, e de părere că „nu se poate tăgădui existența lui *p*(*r*)*e* la acuzativ în dialectele din sudul Dunării" (p. 104). Aceeași convingere o are și L. Onu, *Acuzativul cu pe-calc slav în limba romînă?* în *Recueil d'études romanes*, p. 187 și urm., care susține chiar influența romînei asupra bulgarei și macedonenei, în ceea ce privește folosirea, dialectală, a unei prepoziții în fața obiectului direct personal.

p. 423 şi urm., dezvoltînd o idee, valabilă pentru romînă, a lui S. Puşcariu, *Despre p(r)e la acuzativ*, DR, II, 480 : prezenţa prepoziţiei după verbele avînd sensul „a învinge", „a repurta o victorie asupra cuiva ". L. Spitzer vede în adjoncţiunea prepoziţiei cu sens local un fel de „feindliches Einstürmen auf jemand, Eindringen in jemandes Einflusssphäre" care reliefează obiectul direct, întăreşte expresivitatea : „einhauen, loshauen auf jemand" ist ja affektstärker als „jemanden hauen", die Angriffsfläche ist gleichsam vergrössert" (p. 426) [1]. În sfîrşit, unii explică acest fenomen prin substratul iberic-basc al limbilor iberoromanice (E. Lewy, *Substrat ibère derrière esp. a avec objet*, în *Festschrift Heinrich Winkler*..., Melrichstadt, 1920, p. 17* [2], iar alţii socotesc Italia latină ca centru de iradiere a fenomenului [3] (cf. recent, Harri Meier, *Sobre as origens do acusativo preposicional nas linguas romanicas*, în *Ensaios de fil. rom.*, Lisboa, 1948, p. 115 şi urm.), eliminînd însă din discuţie faptele similare din daco-romînă.

I

Explicaţiile propuse pînă aici au pornit în general de la ideea că construcţiile prepoziţionale de obiect direct sînt consecinţa sensului personal al acestuia, în scopul evitării confuziei obiect-subiect în cazul

---

[1] V. obiecţiile faţă de această interpretare, formulate de Th. Kalepky, *Zum „Warum" der „präpositionalen Passivobjekte" im Spanischen, Portugiesischen, Rumänischen und anderen Sprachen*, ZRPh, 50 (1930), 219—221. El demonstrează că : 1. prepoziţiile sînt lipsite de valoare afectivă (220 : „was Spitzer an Affekt in den Präpositionen *a* und *p(r)e* zu entdecken glaubt, liegt in den vorangehenden verbalen Ausdruckbestandteilen, romanische Präpositionen sind irgend einer Affektandeutung, sei es welche es wolle, nicht mehr fähig") ; 2. construirea prepoziţională a obiectului direct personal apare numai în limbile cu flexiunea slăbită (220—221 : „Warum sind die drei von ihm zur Erklärung des *a* und *p(r)e* ins Feld geführten Faktoren gerade nur in den Sprachen wirksam gewesen, die beim Nomen keine flexivische Unterscheidung des Nominativs und des Akkusativs kennen"?). Concluzia : „Die romanischen Sprachen, die das flexivische [Mittel zur Scheidung zwischen Träger- und Erleiderverhältnis] eingebüsst haben, schaffen sich aus Eigenem ein neues : sie setzen Präpositionen ein" (p. 221).

[2] Cu asterisc însemnăm lucrările pe care nu le-am putut consulta direct, despre al căror conţinut am luat cunoştinţă din recenzii sau din alte referinţe.

[3] În ceea ce priveşte studierea fenomenului în fiecare limbă romanică în parte, trebuie să recunoaştem că ea s-a făcut în mod inegal. Dintre limbile cele mai favorizate însă fac parte romîna şi spaniola. În afară de lucrările mai înainte menţionate, în romînă au fost dedicate acestei probleme o serie de studii : St. Stinghe, *Die Anwendung von pre als Akkusativzeichen*, Jhrb., III (1896), 183—197, IV (1897), 228—245, cu observaţiile lui G. Weigand, WJhb., IV, 246—249, Ilie Bărbulescu, *Vechimea acuzativului cu pre*, „Arhiva" XXVIII (1921), p. 49 şi urm., S. Puşcariu, *art. cit.*, DR, II, 565 şi urm., dintre care cel mai aprofundat, întemeiat pe analiza bogată şi minuţioasă a faptelor, rămîne, fără îndoială, lucrarea publicată postum, a lui N. Drăganu, *Morfemele romîneşti ale complementului în acuzativ şi vechimea lor*, Bucureşti, 1943.

Şi spaniola dispune de numeroase lucrări specializate. Trebuie amintită aici lucrarea fundamentală a lui J. Brauns, *Über den präpositionalen Accusativ im Spanischen** I, II, Ostern, Hamburg, 1908, 1909 ; cf. de asemenea E. C. Hills, *The Accusative a**, „Hispania", III (1920), p. 216 şi urm. ; F. C. Tarr, *Prepositional Complementary Clauses in Spanish**... în „Revue hispanique", LVI (1922) ; J. Vallejo, *Complementos y frases complementarias en español*, „Revista de filologia española", XII (1925, p. 117 şi urm). Dintre lucrările mai recente v. Anna G. Hatcher, *The Use of A as a Designation of the Personal Accusative in Spanish** în „Modern Language Notes", 57 (1942), p. 421—492 şi G. Reichenkron, *Das präpositionale Akkusativ-Objekt im ältesten Spanisch*, în „Rom. Forsch.", LXIII, 1951, p. 342—397. Din păcate însă, celelalte limbi romanice nu beneficiază decît de menţiuni mai mult sau mai puţin detaliate, în lucrări de specialitate, monografii dialectale, pe care le vom cita în cursul lucrării.

numelor de persoană. De aceea în discuție, s-a operat nu rareori cu ipoteze nefundate pe cazuri reale, pierzîndu-se din vedere aspectele concrete ale folosirii lor în limbile romanice actuale. Din ce cauză, bunăoară nu apare prepoziția la obiectul direct atunci cînd acesta desemnează o persoană necunoscută vorbitorului, nedeterminată : sp. *busco un criado*, rom. *flăcăul acela se trezise printre străini fără să cunoască tată și mamă* (I. Creangă)? Cum se explică obligativitatea construcțiilor prepoziționale în fața numelor proprii (de persoane, sau de animale, în spaniolă și în țări, orașe, dacă nu sînt articulate)? Ce legătură cronologică și structurală există între construcția prepozițională a obiectului direct și fenomenul repetării obiectului direct sub forma pronumelui aton pleonastic, pe care le întîlnim adeseori împreună în aceleași limbi romanice? Iată numai cîteva aspecte, nu lipsite de importanță, ale problemei, care ne arată că cercetările asupra obiectului direct prepozițional în limbile romanice nu au ajuns la rezultate satisfăcătoare.

Pentru a putea înainta eficient pe calea rezolvării acestei complexe probleme, trebuie să examinăm mai întîi condițiile în care apar construcțiile prepoziționale de obiect direct în fiecare idiom și să stabilim asemănările și deosebirile dintre ele. În lipsa datelor documentare, numai cunoașterea locului f u n c ț i o n a l al acestor construcții în structura fiecărei limbi ne poate conduce către descoperirea condițiilor apariției lor. Examenul s i n c r o n i c tipologic oferă date interpretabile diacronic, în aceeași măsură în care structura unei limbi la un moment dat reflectează evoluția ei istorică.

II

Prima constatare care se impune cercetătorului acestui fenomen sintactic romanic este legătura dintre prezența prepoziției și caracterul determinat al obiectului direct. Ideea de persoană, de ființă, asupra căreia insistă de obicei gramaticile, se dovedește a fi insuficientă pentru a reclama construcția prepozițională a obiectului direct ; sînt cazuri cînd un substantiv, deși desemnează o persoană, se construiește fără prepoziție : cf. sp. *llama un amigo*, rom. *iubesc o fată* ; *văzînd împăratul un tînăr așa de cuminte* (Ispirescu). Pentru a necesita întrebuințarea prepoziției, sensului personal trebuie să i se alăture d e t e r m i n a r e a strictă, limitativă la o persoană cunoscută, anumită, a substantivului obiect direct. Această condiție esențială a apariției construcției prepoziționale de obiect direct a fost însă prea puțin luată în seamă de cercetători. În treacăt, ea a fost semnalată de G. Rohlfs, *Le gascon*, Bhft. z. ZRPh, LXXXV, Halle, 1935, p. 122 („le complément direct, pourvu qu'il désigne une personne bien déterminée, est introduit par la préposition *a*") și J. Vallejo, *Complementos y frases complementarias en español*, „Revista de filología española", XII, 2, p. 118 („al acusativo con *a* es de rigor tratandose de una persona determinada"). O observație asemănătoare — rămasă însă fără consecințe teoretice și practice — făcea pentru romînă și H. Tiktin, *Rum. Gramm.* § 129, p. 66 : „im Akkusativ bekommen die Wesennamen die Präposition *pre*, wenn es sich um bekannte Wesen handelt", contra căreia rezervele

lui St. Stinghe, *Die Anwendung von pre als Akkusativzeichen*, WJhb, IV., 236 sînt cu totul neîntemeiate. În sfîrşit, V. Bröndal, *Théorie des prép.*, 89 a enunţat-o cu mai multă claritate, în special pentru spaniolă („c'est une singularité connue de l'espagnol que la préposition *a* s'emploie devant un objet quand celui-ci désigne une personne ou en général une individualité tout à fait déterminée"), dar, preocupat exclusiv de prepoziţii, n-a dezvoltat constatarea sa în planul lingvisticii generale.

1°. Cu toată tăcerea lucrărilor de specialitate, condiţia determinării stricte a obiectului direct construit cu prepoziţie există în toate idiomele care prezintă această particularitate sintactică. Iată de ce normele construirii prepoziţionale a obiectului direct se aplică unanim, în primul rînd, asupra *numelor proprii* înţelegînd prin acest termen atît numele proprii originare cît şi apelativele devenite nume proprii. După cum se ştie, numelui propriu îi este caracteristică u n i c i t a t e a semnificantului, aplicarea concretă la obiect, i n d i v i d u a l i z a r e a extremă [1]. Funcţiunea lui principală este de a i d e n t i f i c a obiectul, prin izolarea lui de celelalte obiecte din aceeaşi categorie (S. Ullmann, *Précis de sém. fr.*, 24). În faţa numelor proprii de persoană (iar în spaniolă şi în dialectul toscan din insula Elba chiar şi înaintea numelor proprii de ţări şi oraşe cînd acestea nu comportă articol) [2] întrebuinţarea prepoziţiilor *a*, resp. *p(r)e* este absolut obligatorie: d-rom. *ş-a venit tătari să robească pă Radu-Vodă* (Densusianu, Candrea, Sperantia, *Graiul nostru*, I, 122) // sp. *he visto a Maria; Don Quijote amaba a Rocinante*, dar şi *los romanos conquistaron a España* (S. Gili y Gaya, *Corso superior de sintaxis española*, Barcelona, 1955, p. 633) pg. *a nacão aclamou rei de Portugal a D. João;* cat. *Ja sé com l'hai d'amoixar a Na Roso* (F. de B. Moll, *Gramática historica catalana*, 496), prov. (toul.) *le conneisetz al Jacou*, (béarn.) *as bist a Yan*; (narb.) *enfin a Sanssouci l'aben un pauc susprés* (J. Ronjat, *Essai de syntaxe des parlers provençaux modernes*, Paris, 1913, p. 87, 89); it. sud. (cal.) *chiama a Petru* (sic.) *io amu a Diu.*, (bares.) *avime scanessciute pure a Cudde*, tosc. (Elba) *conoscio a Mmichele*, dar şi *o veduto a Ppisa* (G. Rohlfs, *Hist. Gramm. it. Spr.*, II, 434; *Coincidencias lingüística entre Cerdeña y*

[1] Cf., printre ultimele lucrări consacrate acestei probleme, Eugenio Coseriu, *El plural en los nombres propios*, „Revista brasileira de filologia", I (1955) 1, p. 14: ...„el nombre propio es siempre individual; puede aplicarse a un objeto o a un conjunto de objetos reales, pero siempre individualmente (al objeto, o al conjunto como individuos)"; J. Kuryłowicz, *La position linguistique du nom propre* „Onomastica" II, 1, p. 2: „Un nom propre comme *Cervantes* a...un contenu infiniment riche, de sorte qu'attaché à un seul individu il n'est pas en principe transmissible. Au lieu de simplement désigner, comme fait le nom commun, il *nomme*"; Pavel Trost, *Zur Theorie des Eigennamens*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, 868: „Die Eigennamen sind Individualabzeichen auf Grund einer individuellen Zeichenkonvention... Statt der Beziehung auf ein ideales Gegenstandsmodell herrscht hier die Beziehung auf ein konkretes Individum, statt einer bestimmten Bedeutung, ein fester Gegenstandbezug".

[2] Apariţia prepoziţiei *a*, în spaniolă, la obiectul direct exprimat prin nume geografice, pune probleme destul de dificile cercetătorilor. După cum reiese din prezentarea lui G. Reichenkron, *art. cit.*, 371—380 în v. spaniolă prezenţa prepoziţiei era legată de caracterul de nume propriu al toponimicului: acolo unde se simţea încă apelativul, substantivul comun, nu se folosea prepoziţia. Cf. *troçen las Alcarria e ivan adelant* (*alcarria* „flaches, nicht begrastes Hochland"; Reichenkron, 372) faţă de *troçieron a Santa Maria e vinieron albergar a Fronchales* (ibid., 374). S-ar părea totuşi că numele de rîuri, deşi apar nearticulate, nu sînt însoţite de prepoziţie.

la Italia Meridional, în *Estudios sobre geografia lingüistica de Italia*, Granada, 1952, p. 233); sard. *a bbiđ a ssantu Marku* (Rohlfs, *Coincidencias...*, ibid.) gasc. *que cerqui a Mario* (G. Rohlfs, *Le gascon*, Bhft. z. ZRPh, LXXXV, 1935, p. 122); ret. (eng. și val. Münster) *amar a Dieu sur tottas chiasas* (Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, 373).

2°. În același fel ca numele proprii se comportă substantivele care desemnează persoane înrudite apropiate (*frate*, *tată*, *mamă*, *soră*, *noră*, *nevastă* etc.), fie singure, articulate (*mama*, *tata*), fie însoțite de pronumele posesiv (*frate-meu*, *nevastă-mea*; it. sud. *fratimo*, *patrata*). Referindu-se la persoane unice, cunoscute, ele cer folosirea prepoziției [1] : dr. *a măritat pe fiică-sa după un om bun* (Ion Creangă) // it. sud. (sud. roman) *ai vvisto a ffràtimo* (abruzz.) *salutama a ppatrata*, it. tosc. (Elba) *ò visto a ttuo babbo* (Rohlfs, *Hist. Gramm.* II, 434); gasc. *qu'ey bist a papay* „j'ai vu mon père " (Rohlfs, *Le gasc.*, 122), sp. *he visto a tu padre.*

3°. De asemenea prepoziția apare în mod obligatoriu în fața oricărui apelativ, dacă el se referă la o persoană dinainte cunoscută, individualizată pentru vorbitor în momentul comunicării. În această situație, substantivele se prezintă în general articulate, urmate sau nu de un determinativ : dr. *dă-mi, te rog, pe domnul ministru* (Camil Petrescu, T. I, 228), *Căpitane dumneata / Mai slăbește pe popa* (*Graiul nostru*, I, 118) *Să fi văzut pe împăratul cum plîngea* (Stinghe, WJhb. IV, 233) *Prindeți pe hoața* (Caragiale) gasc. *la youenesse a causit à Moussu qui ei aquin* „la jeunesse a choisi le monsieur qui est ici"; *que coumbidaram à Moussu maire*; sp. *he saludado al medico*; pg. *a mia senhor feze-a Deus mais fremosa de quanta el fez* (J. Huber, *Altpg. Elementarbuch*, Heidelberg, 1933, p. 254); cat. *no hi han trobat al vicari* (F. de B. Moll, *Gram. hist. cat.*, 338).

În limba romînă însă, asemenea apelative apar în formă nearticulată, pentru că prepozițiile cer aici în general, regim nearticulat. Este vorba de cazurile în care persoana desemnată de substantivul obiect direct a fost prezentată mai înainte, cînd ea este cunoscută din context. În acest caz, prezența prepoziției este strict necesară : *se duce în treaba lui și lasă pe boeriu în pace* (I. Creangă), *aleargă numaidecît acolo și găsi pe călugăr spînzurat de o frînghie* (I. C. Fundescu, *Basme*), *împărăteasa chemă pe bucătăreasă* (P. Ispirescu).

Cu toate acestea, romîna dispune, în astfel de situații și de posibilitatea înlocuirii construcției *pe* + substantiv nearticulat prin substantivul articulat fără prepoziția *pe*. Ne găsim, fără îndoială, în fața unei consecințe a funcției d e m o n s t r a t i v e fundamentale a articolului hotărît : referirea la un obiect deja amintit. Aceasta a dus, mai întîi, la e c h i v a l a r e a celor două construcții, *cheamă pe fată la el* și *cheamă fata la el* (cf. și observațiile lui Stinghe, WJhb, IV, 236 și Drăganu, *Morf.*, 178). Alături de ele au apărut însă și construcții de tipul

[1] Cf. totuși omisiunea prepoziției, în romînă, în cazurile semnalate și discutate de B. Cazacu, *Emploi des adj. possessifs en roum.*, BL, XV, 101—102. Și în v. spaniolă, după constatările lui G. Reichenkron, *art. cit.*, 359—360, se întîlnește o situație asemănătoare : deși, asimilate numelor proprii, substantivele-nume de rudenie, cer în mod normal adjoncțiunea prepoziției; sînt însă o serie de cazuri (mai ales la plural) în care această normă sintactică nu se respectă; cf. *reçiba a mios yernos comme elle pudier*, față de *enbio mios yernos amos a dos.*

cheamă această fată la el, cu pronumele demonstrativ determinînd substantivul personal, ceea ce confirmă o dată mai mult valoarea demonstrativă evidentă a construcţiilor cu *pe* : acolo unde această valoare este marcată printr-un morfem distinct, propriu, prezenţa lui *pe* începe să-şi piardă caracterul obligatoriu.

O dată existente aceste posibilităţi diverse de construire a obiectului direct personal, s-a putut vorbi, în limba literară contemporană, de o tendinţă de dispariţie a prepoziţiei *pe*, semnalată de Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală*, 285 : „lipsa lui *pe* nu-i posibilă decît în ipoteza că substantivul are pe lîngă el un determinativ care „individualizează" noţiunea, *pe* poate lipsi". Iată şi exemple : *publicul a încurajat sportivii romîni* ; *cursurile sale atrăgeau studenţii*. Sînt însă aceste construcţii cu substantivul articulat identice semantic cu similarele lor prepoziţionale? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să le judecăm comparativ, pornind de la identitatea *chem pe fată* = *chem fata*. O serie de observaţii mărunte ne arată că, îndeobşte, vorbitorii limbii romîne simt ca mai *concretă*, mai *individualizată*, referirea personală conţinută în prima dintre cele două construcţii. Însuşi acad. Iorgu Iordan, exemplificînd, în *Limba romînă actuală*, 286, tendinţa de înlăturare a prepoziţiei *pe*, citează cazul *Claudel care socoate poetul ca un intermediar*, nu fără a adăuga în notă (n. 3) : „*pe poet* ar putea însemna „pe un anumit poet" (despre care s-a vorbit înainte)". În „Cum vorbim", II (1950), 5, p. 24, Elena Ana Retezeanu remarcă : „cînd zicem *l-ai văzut pe soldat* se înţelege că se ştie despre care soldat e vorba, în timp ce, dacă am zice *ai văzut soldatul* nu se ştie despre care soldat e vorba şi se simte nevoia unei completări". Într-adevăr, lipsa prepoziţiei *pe*, în al doilea caz de mai sus, răpeşte construcţiei capacitatea individualizării depline ; de aceea unii vorbitori simt nevoia adăugării lui *pe* chiar în acest caz (cf. mai sus, *să fi văzut pe împăratul cum plîngea* ; *ea zărise de pe fereastră pe neguţătorul*, ap. Stinghe, WJhb., III, 237), ceea ce are drept consecinţă individualizarea extremă, pînă la limita numelor proprii. Cu alte cuvinte, prezenţa lui *pe* înaintea obiectului direct personal este indiciul *concretizării individuale* a persoanei desemnate de substantivul obiect direct. Aşadar, înlocuirea construcţiei prepoziţionale prin substantiv articulat în limba romînă modernă nu se face fără pierderea unor nuanţe de sens : articolul, prin funcţia sa determinativă esenţială prevalînd asupra celei demonstrative, originare — nu poate asigura caracterul concret a d p e r s o n a m al obiectului direct [1]. Aşa se explică în sfîrşit, şi faptul statistic că, după cum pare a rezulta din cazurile prezentate, dispariţia prepoziţiei se întîlneşte mai ales înaintea substantivelor la p l u r a l. (Cf., bunăoară, exemplele lui G. Reichenkron, *art. cit.*, 355—358, dintre care marea majoritate sînt substantive la plural). O constatare asemănătoare a făcut pentru gasconă G. Rohlfs, *Le gascon*, 122 : întrebuinţarea prepoziţiei *a* este mai puţin frecventă, chiar necu-

[1] Cu toate acestea apar uneori şi cazuri în care construcţia *pe* + substantiv nearticulat indică specia, generalitatea, întocmai ca articolul definit ; cf. exemplele lui N. Drăganu, *Morf.*, 179 : *nevoia îl învaţă pe om minte* ; cf. şi *pe filosof îl preocupă lupta de idei*. Sînt construcţii rezultate din identificarea totală a celor două posibilităţi de exprimare a obiectului direct.

noscută, cînd complementul este format dintr-un plural. Asemenea observații ne-ar atrage încă o dată atenția asupra caracterului individualizat, concret, al folosirii prepozițiilor în fața obiectului direct personal. Pluralul are, prin el însuși, chiar în cazul ființelor sau persoanelor, un pregnant caracter colectiv, mai abstract.

4°. În sfîrșit, obligativitatea construcției prepoziționale apare la obiectele directe pronominale. Deși abstracte prin natura lor, pronumele se referă, întotdeauna la un obiect concret (cf. L. Hjelmslev, *Principes de gramm. gén.*, 337 : „une catégorie constituée par les sémantèmes qui. . . restent abstraîts. . . mais qui servent toujours à indiquer des objets (des personnes) concrets"). Appolonius Dyscolus, gramaticul grec, afirma chiar că pronumele are aceeași valoare limitativă, individualizantă, ca un substantiv însoțit de articolul definit (cf. L. Hjelmslev, *op. cit.*, p. 338). Din aceste motive, apropierea dintre pronume și numele proprii, sugerată de V. Bröndal, *Essais de linguistique gén.*, 103 și de L. Hjelmslev, *op. cit.*, 335, este întru totul justificată : pronumele și numele propriu au în comun referirea la un anume obiect, cunoscut. Pronumele trimite la obiectul menționat mai înainte (R. Magnusson, *Studies in the theory of part of speech*, Lund-Copenhagen, 1954, p. 29). Uneori însă determinarea se face numai în planul gîndirii : obiectul la care s-a gîndit vorbitorul (A. Belić ; cf. Fr. Mikuš, *À propos de la syntagmatique du prof. A. Belić*, Ljubljana, 1952, p. 140). Într-un fel, pronumele are întotdeauna funcție demonstrativă.

Necesitatea întrebuințării prepoziției înaintea obiectului direct exprimat prin pronume decurge așadar nu numai din caracterul „personal" al acestuia ci și din capacitatea lui de a individualiza, prin raportare la o persoană anterior prezentată. Aceasta apare mai clar în cazul pronumelor personale. Într-adevăr asemenea pronume cer construcția prepozițională, indiferent dacă se referă la un lucru, la o ființă ori la o persoană. Regimul direct prepozițional este condiționat în aceste cazuri de caracterul lor accentuat sau neaccentuat. După cum se poate constata, în limbile care cunosc construcția prepozițională a obiectului direct, prezența prepoziției poate fi înregistrată numai înaintea formelor accentuate : rom. *asta nu mă privește* ***pe mine*** ; *nu-l iubești tu* ***pe el***, *cît te iubește el* ***pe tine*** (Slavici ; Sandfeld-Olsen, *Synt. rom.*, I, 128, 125) // sp. *lo conoci* ***a el*** ; ***a mi*** *no me han visto* ; pg. *que m'importa* ***a mim*** *a gloria* ; *protegei-a* ***a ella*** (Carl von Rheinhardstaettner, *Grammatik der portugiesischen Sprache*, Strassburg, 1878, p. 289) ; cat. *jo se que tu ames molt* ***a mi*** ; *t'ha mirat* ***a tu*** (F. de B. Moll, *Gram. hist. cat.*, 338) ; prov. (agen.) *me pago* ***a mi*** (camagn.) *me penjeras* ***a jou*** „tu me pendras" ; (bearn.) *lou qui m'aime* ***a you*** (J. Ronjat, *op. cit.*, 87) ; cf. fr. sud. *il t'a vu* ***à toi*** (Spitzer, ZRPh, XLVII, 429) ; it. (rom.) *sentite-me* ***a me*** ; *me conosce* ***a mme*** (Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, 373) ; *cerchiemo propio* ***a tene*** (G. Rohlfs, *Hist. gramm.*, II, 434) it. sud. (abruzz.) *a tte te piglia* (Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.* III, 373), nap. *ha lassat' a tté solo* (G. Rohlfs, *Hist. gramm. it. Spr.*, II, 435) *spoglia a me* ; *a vieste a te* ; Ischia : *mó m aġġ a pagygya a ttajə* „ora ho da pigliarte" ; umbr. *bella se vedo a vo* (G. Rohlfs, *Coincidencias lingüísticas entre Cerdeña y la Italia meridional*, în *Estudios sobre geografia lingüística de*

Italia, p. 233, 234); it. (Triest) *mi te go prega a ti de farme sto piasser*; cf. și it. lit. *ma a me non m'aspetta il piroscafo* (Sem Benelli ap. C. T. Gossen, *Studien zur syntaktischen und stilistischen Hervorhebung im modernen Italienisch*, Berlin, 1954, p. 101, n. 1). În aproape toate aceste exemple, construcția prepozițională a pronumelor accentuate cu rol de obiect direct implică reluarea obiectului direct printr-o formă pronominală neaccentuată, de obicei în același caz cu cealaltă [1], dar fără prepoziție. Față de construcțiile simple, în care pronumele aton obiect este legat d i r e c t de verb, așa cum întîlnim în toate limbile romanice (rom. *mă vede*, pg. *o applaudiremos*, sp. *la saludo*, fr. *il me voit*, it. *mi cerca* etc.), reluarea obiectului direct prin forma accentuată a pronumelui personal este, după cum s-a și afirmat, un procedeu stilistic general de intensificare, de insistență asupra persoanei desemnate de obiectul direct. Prepoziția în fața formei accentuate se încadrează și ea deci, printre mijloacele de r e l e v a r e (fr. *mise en relief*, germ. *Hervorhebung*) a ideii obiectului direct, confirmînd teza lui L. Spitzer, ZRPh, XLVIII (1928), 3—4 asupra intensității afective a construcțiilor prepoziționale de obiect direct. Insistența asupra unui obiect duce însă la individualizarea lui strictă. După cum a arătat R. Budagov, „Izv. Akad. Nauk SSSR", otd. lit. jaz., 1948, VII, 5, p. 429 — și urm. (cf. trad. rom. SCL, I (1950), 1, p. 35 și urm. [2], în romînă, reluarea obiectului direct printr-un pronume neaccentuat în acuzativ, are loc numai atunci cînd substantivul-obiect se găsește înaintea predicatului și este determinat : *banii i-am luat* (față de *banii am luat* sau *am luat banii*), astfel încît pronumele aton devine un fel de articol secundar. Se poate adăuga aici și cazul obiectului direct exprimat prin nume propriu (deci, individualizarea extremă), care de asemenea cere reluarea pronominală chiar dacă urmează după predicat : *l-am întîlnit pe Vasile*. Aceeași situație apare în provensală : toul. *aimats-le pla al vostre paire* (Ronjat, *op. cit.*, 88), uneori însă cu valoarea intensivă pertinentă : *li cinq sous... li baiarés i paures* (ibid., 133). Apariția prepoziției înaintea obiectului direct, exprimat prin pronume personal în formă accentuată este prin urmare, un semn al relevării perspectivei i n d i v i d u a l e stricte în care este considerată persoana-obiect direct.

În afară de pronumele personal se construiesc cu prepoziție și alte categorii de pronume, de ex. pronumele demonstrativ, posesiv, relativ-interogativ, chiar dacă nu se referă la persoane. Se observă însă și în aceste

[1] Sub aspectul concordanței cazuale dintre cele două forme pronominale, v. spaniolă și portugheza par a face excepție : portugheza așază pronumele accentuat precedat de prepoziții, în dativ și pe cel neaccentuat în acuzativ (v. mai sus) iar v. spaniolă pronumele neaccentuat în dativ și pe cel accentuat în acuzativ : *Al bueno de mio Cid en Alcoçer le van cercar* (Reichenkron „Rom. Forsch.," 63, 3/4, p. 350). Această construire a obiectului direct prepozițional a determinat pe unii cercetători să-și întemeieze ideea posibilei fuziuni dintre dativ și acuzativ în cazul numelor de persoană. Dar, pentru portugheză, cum se poate dovedi că *a mim*, *a ella* sînt forme exclusiv de dativ și că nu au, în același timp, și funcție de acuzativ? Pentru cele cîteva cazuri din spaniolă, cf. Reichenkron, *loc. cit.*, care consideră, după Menéndez Pidal, forma de dativ *le* un fenomen de „leism".

[2] V. acum, în Этюды по синтаксису румынского языка, Москва, 1952 особенности личных местоимений, p. 64—103.

cazuri, cel puţin în romînă, preferinţa pentru construcţiile prepoziţionale însoţite de reluarea obiectului printr-un pronume personal aton : dr. *atunci ea îl întrebă şi pe aista* (I. Creangă) ; ***o cunosc eu pe aia*** (Sandfeld-Olsen, *Synt. roum.*, I, 160) ; *un băiat* (*băiatul*) ***pe care l-am întîlnit***[1] ; *dă-mi-**l pe al meu** îndărăt.* Astfel de construcţii, obligatorii în limba romînă, apar, în alte limbi romanice, în spaniolă bunăoară, numai atunci cînd obiectul direct precede predicatul, cînd el este scos, distinct, în relief : sp. ***a esa** no **la** conosco* : ***otro** libro tengo que **le** llamo supplemento* (Cervantes, ap. B. Cross, „Language" 23, 4, 432). Se dovedeşte astfel odată mai mult, originea stilistică a construcţiei : intenţia de a releva obiectul direct printr-o individualizare cît mai strictă ; ea asociază în acelaşi scop, folosirea prepoziţiei *a*, resp. *p(r)e* şi reluarea obiectului direct printr-un pronume personal aton. Astfel se explică prezenţa frecventă a repetării pronominale în idiomele care construiesc regimul direct prepoziţional. Ea a fost remarcată pentru provensală de J. Ronjat, *op. cit.*, p. 131 : „plusieurs exemples de répétition de régime dans les parlers qui font précéder le régime direct de *a*". Reluarea obiectului direct prin pronume este însă complet gramaticalizată în romînă, în timp ce în celelalte limbi romanice ea a rămas în planul stilistic[2].

O problemă deosebită în cadrul obiectului direct pronominal ridică pronumele nehotărîte. Situaţia din limbile romanice care construiesc acuzativul direct cu prepoziţie ne arată că obiectul direct exprimat prin pronume nehotărîte cere adjoncţiunea prepoziţiilor *a*, resp. *p(r)e* : dr. *nici n-ar fi iubit el aşa pe orişicine* (Sandu-Aldea) ; *auzind pe cineva cîntînd din urmă* (I. Creangă) ; sp. *quiero a todos ; conosco a alguien* ; it. sud. (march.) *chiama a uno.* În acelaşi mod se comportă şi pronumele negativ *nimeni*, sp. *ninguno, nadie* ; dr. *nu asupresc pe nimeni*, sp. *no quiere a ninguno ; no conosco a nadie* ; cat. *nous aculliria a vos ne a negun altre* (Rohlfs, *Le gasc.*, 122) ; it. (tosc. Elba) *un ci ho trovo a niuno* (Rohlfs, *Coincidencias*... 232, n. 1). Asemenea construcţii nu mai pot fi considerate ca o consecinţă a tendinţelor de individualizare a obiectului direct. Ne găsim, fără îndoială, în faţa conceptului maxim de indeterminare : pronumele nedefinit desemnează un individ oarecare, fără altă specificare, fără diferenţă de persoană. Să fie ele excepţii de la normele pînă acum relevate, singurele cazuri în care prezenţa prepoziţiei să nu fie legată decît de sensul lor personal, fără nici o relaţie cu caracterul determinat al obiectului direct ? Este greu să dăm un răspuns exact în stadiul actual al cercetărilor noastre. Trebuie totuşi să ţinem seama de faptul că dr. *unul, cineva, fiecine, fiecare, oricare, altul, vreunul, careva,* sau *nimeni*

---

[1] Această construcţie se poate justifica şi prin poziţia obiectului direct (*băiatul, pe care*) înaintea predicatului. Cauzele construcţiei apar însă mai clar în situaţie interogativă : *pe care l-ai întîlnit*? faţă de *pe cine ai întîlnit*? Referirea la o persoană anumită aduce în primul caz reluarea pronominală ; absenţa unei accepţii individual limitate atrage după sine absenţa repetiţiei obiectului direct.

[2] V. şi expunerea, din păcate superficială, a lui Ephraim Cross, *Exposed subject and object. in Spanish and other Romance languages*, în „Language", vol. 23, 4, october-december, 1947, p. 430—432.

nici un[1], sp. *alguien*, *cualquiera*, *uno*, *otro*, *ninguno*, *nadie* desemnează o persoană reală, considerată ca individ, a cărei identitate însă nu o cunoaştem. Am putea deduce de aici o legătură între accepţia individuală, în sens numeric, a persoanei exprimate de obiectul direct şi întrebuinţarea prepoziţiei : reducerea la unitate este prima fază a procesului de determinare şi individualizare.

Într-o situaţie asemănătoare, dar mai uşor de explicat pare a se găsi pronumele totalităţii, dr. *toţi*, sp. *todos* ; indicînd întregul ansamblu de persoane despre care a fost vorba mai înainte, el trimite la un concept unitar (colectivul considerat ca unitate) şi definit. Este acelaşi motiv pentru care cere regimul direct prepoziţional dr. *amîndoi*, sp. *ambos* : referirea precisă la cele două persoane mai înainte menţionate. De altfel, în ambele cazuri, cu o dovadă a sensului determinat al obiectului direct, apare construcţia cu pronumele personal aton pleonastic : *i-am văzut pe amîndoi ; cum să-i prindă pe toţi*.

În sfîrşit, adjoncţiunea prepoziţiei în cazul dr. *unii*, *cîţiva*, *puţini*, sp. *pocos*, *algunos*, a căror valoare idefinită, oscilînd între numeral şi pronume, pare a nu se încadra în nici unul dintre cazurile de mai sus, ar putea fi explicată, pe lîngă sensul lor personal, prin analogie sintactică, sub influenţa construcţiilor prepoziţionale de tipul *am văzut pe unul* (după care *am auzit pe unii susţinînd* Gane, ap. Sandfeld-Olsen, *Synt. roum.*, I, 214) *vă iert pe toţi* (după care : *vă iert pe cîţiva*).

În faţa acestor posibilităţi de a explica construcţia prepoziţională a obiectului direct exprimat prin pronume nehotărît, este greu să credem totuşi că avem a face, în asemenea cazuri, cu o consecinţă sintactică exclusivă a caracterului personal al pronumelui nehotărît. Şi în cazul pronumelor nehotărîte, ca şi în celelalte cazuri de regim direct pronominal sau substantival, intră în joc alături de sensul personal, o anume accepţie definită, referinţa la un individ (*unul*, *altul*) sau la o totalitate (*toţi*), a obiectului direct ; ea este cea care solicită îndeosebi întrebuinţarea prepoziţiei *a*, resp. *p(r)e* [2].

III

Examinarea cazurilor în care apare construcţia prepoziţională a regimului direct în idiomele romanice care cunosc acest fenomen, relevă, aşadar în linii mari, o concordanţă evidentă. Exceptînd cîteva aspecte particulare, specifice fiecărei limbi în parte — de ex. în spaniolă şi toscana din insula Elba, construirea prepoziţională a numelor de oraşe şi ţări sau, în romînă, însoţirea obligatorie a construcţiei prepoziţionale de reluare a obiectului direct prin pronume aton—, putem constata că prezenţa pre-

[1] Conform ortografiei romîneşti în vigoare, dar cu totul nejustificat, scris în două cuvinte.

[2] Este totuşi interesant de remarcat faptul că în vechea spaniolă şi în vechea romînă, cel puţin după cum reiese din cercetările lui S. Reichenkron, *art. cit.*, 382—384 şi ale lui S. Stinghe, WJhb, III, 183—197, apar foarte rar construcţii prepoziţionale de obiect direct exprimat prin pronume nehotărît. În spaniolă, singurele cazuri se întîlnesc numai la pronumele totalităţii (sp. *todos*) la pronumele negative (v. sp. *amos, dos*), sau la corelativele *unul-altul* (sp. *el uno-el otro*). Pt. romînă, limitele întrebuinţării lui *pre* sînt şi mai restrînse (*toţi, alţii*).

poziției *a*, resp. *p(r)e* este legată nu numai de sensul personal al obiectului direct ci, într-o măsură chiar mai mare, de caracterul d e t e r m i n a t, i n d i v i d u a l i z a t al acestuia. După cum am văzut, obligativitatea întrebuințării construcției prepoziționale este direct proporțională cu gradul de individualizare a obiectului direct : prezența ei — strict necesară în fața celor mai individualizate forme personale : numele proprii de persoană, apelativele referitoare la o persoană cunoscută (dr. *lasă pe cocoana în pace*, sp. *llama al medico*) sau formele accentuate ale pronumelor personale (însoțite de obicei de reluarea obiectului prin pronume aton, pentru a întări determinarea) — constituie o dovadă a relației dintre adjoncțiunea prepoziției și caracterul determinat al obiectului direct. Aceasta apare și mai clar, dacă avem în vedere că apelativele cu sens personal, luate în accepția generală, nu comportă prepoziție (dr. *nu primesc muiere în casa mea*; sp. *busco un criado; transformar el hombre en Dios*) și că, dimpotrivă, obiecte directe fără sens personal, dar bine determinate, cer construcția prepozițională cu numele de orașe și de țări precedate de prepoziție (cf. sp. *dexado a Saragoza*). Spre aceeași concluzie ne duce în sfîrșit și constatarea cazurilor de dispariție a prepoziției *pe*, în romînă în fața substantivelor determinate sau articulate : în comparație cu construcția prepozițională, se pierde din capacitatea de referire c o n c r e t ă, la obiectul personal individual. În aceste condiții prin intermediul prepoziției se indică transmiterea acțiunii : 1. asupra unei persoane, 2. considerate izolat, ca individ [de aici, folosirea prepoziției în fața numelor colective de persoane de felul sp. *plebe*, *gente*, dr. *guvern*, *popor*; sp. *deleitar a la plebe; no exasperar a los gentes* (Real Acad. Española, *Gramatica de la lg. esp.*, Madrid, 1931, p. 192), dr. *în puține zile au ridicat în picioare mai pe tot județul Mehedinți* (Frățilă, *Sensul și întreb. prep. în limba romînă*, I, Galați, 1905, p. 204), unde se însemnează astfel exercitarea acțiunii asupra fiecărui individ, în parte][1]. Prepozițiile utilizate înaintea obiectului direct au funcție p e r s o n i f i c a n t ă - i n d i v i d u a l i z a t o a r e : se indică astfel natura p e r s o n a l ă și caracterul i n d i v i d u a l i z a t al obiectului direct.

Care sînt cauzele acestei stări de fapte? După părerea noastră, această legătură strînsă dintre prezența prepoziției și caracterul, deopotrivă personal și determinat al obiectului direct (ceea ce a generat funcția prepoziției de a personifica și a individualiza), se datorește condițiilor s i n t a c t i c e în care a apărut o asemenea construcție. În general, cercetătorii sînt de acord a admite că adjoncțiunea prepoziției a fost necesară pentru a distinge cu claritate obiectul direct de subiectul verbului tranzitiv (cf. pt. dr., Stinghe, WJhb, IV, 228 și G. Weigand, ib. 247—248; Frățilă, *Sensul și întrebuințarea prep.*, 37; N. Drăganu, *Morf.*, 31; pt. it. sp. *a*, cf., între altele, Rohlfs, *Hist. Gramm. it. Spr.*, 434; R. Lenz, *La oracion y sus partes*, Madrid, 1925, 51 : „el complemento directo lleva

[1] În romînă, această întrebuințare a prepoziției *pe* care apare mai des în scris, nu este acceptată de normele limbii literare. Aceeași situație pare a fi în spaniolă; cf. S. Giliy Gaya, *Corso sup. de sint. esp.*, 63 : „cuando la accion que denota el verbo se ezerce sobra los individuos, predomina el empleo de la preposicion". Dar nici în spaniolă construcția nu este obligatorie normală.

la preposicion *a* si es logicamente posible considerarlo como sujeto de la oracion". O asemenea confuzie nu se putea produce însă decît atunci cînd amîndouă părțile de propoziție aveau formă articulată, în construcții ca **tatăl iubește copilul*, pe care cercetătorii le-au presupus cu titlu de ipoteză și care își afirmă acum, în urma constatărilor de mai sus, existența reală [1].

Dar de ce a apărut necesitatea deosebirii obiectului direct de subiect tocmai în poziție articulată? Pentru a răspunde la această întrebare trebuie să avem în vedere funcțiile articolului. După cum se știe (v. în ultimul rînd, Asgar Rosenstand Hansen, *Artykel systemet i rumaensk*, København, 1952, p. 163) întrebuințarea articolului se face în două situații principale : atunci cînd aducem în discuție pentru prima oară un obiect, aspectul i n c e p t i v (introductiv) și cînd ne referim la obiecte mai înainte menționate, aspectul r e l a t i v (continuativ). Articolul nehotărît este, prin excelență, inceptiv, în timp ce articolul hotărît, care nu se aplică decît unor noțiuni cunoscute, are funcție relativă, cf. dr. ***Un împărat avea un copil. Copilul era bucuria și nădejdea împăratului.*** Or, în situația introductivă, la începutul unei discuții, unei povestiri, unui text, cînd substantivele apăreau însoțite de articolul nehotărît, topica era capabilă, s i n g u r ă, să asigure diferențierea subiectului de obiectul direct : subiectul trebuia să se afle înaintea predicatului, pe primul loc (cf. Ch. Bally, *Linguist. gén. et linguist. fr.*, 187 : „la séquence progressive... est de règle dans la phrase énonciative simple"). În reluare însă, atunci cînd se operează cu noțiuni cunoscute, pot intra în joc cerințe de ordin afectiv, dorința de a pune în relief una sau alta dintre părți, prin inversiune sau prin anticipare. În acest caz se făcea simțită necesitatea de a apela la procedee sintactice care, indicînd funcția sintactică a cuvîntului indiferent de poziția lui în frază, deosebea clar subiectul de obiect. Astfel de procedee sînt r e p e t a r e a o b i e c t u l u i d i r e c t p r i n p r o n u m e a t o n p l e o n a s t i c și a d j o n c ț i u n e a p r e p o z i ț i e i, care, indiferent de prioritatea apariției în timp [2], au în comun însușirea de a apărea în aceleași condiții sintactice : în cazul unui obiect direct personal determinat, individualizat.

Așadar apariția prepoziției în fața obiectului direct personal, ca și reluarea lui prin pronume personal aton, sînt consecința eliberării topicei de sarcina de a indica, singură, funcția sintactică a cuvintelor, în limbile lipsite de flexiune cazuală pertinentă. Astfel cuvîntul capătă posibilitatea de a-și afirma funcția sintactică indiferent de poziție. Iată de ce construc-

---

[1] A. Thomson, *Beiträge zur Kasuslehre*, IV, *Über die Neubildungen des Akkusativs*, în „Indogermanische Forschungen", XXX (1912), p. 65 și urm., explică în același fel apariția necesității de a distinge obiectul de subiect, în condiții asemănătoare, și în alte limbi indo-europene. În osetă există, bunăoară, un fel de acuzativ-gen tiv (accusativus definitus) al obiectelor determinate, ființe vii, pronume; în neopersiană, în aceleași condiții, apare particula *-rā*. Și în afara domeniului indo-european, limbile dravidice, ebraica prezintă o anumită sensibilitate sintactică față de obiectul direct determinat.

[2] Cf. N. Drăganu, *Morf.*, 129, care crede că între cele două procedee sintactice de diferențiere a subiectului de obiectul direct nu există diferență de timp : „exprimarea complementului în acuzativ cu *p(r)e* nu poate fi mai nouă decît cea cu ajutorul topicei și cea cu ajutorul pronumelui conjunct pleonastic, care, cum am mai arătat, sînt străvechi".

țiile prepoziționale au apărut în limbile cu flexiune *slăbită* (cf. Kalepky, ZRPh, 50 (1930), 220—221; v. mai sus, p. 187, n. 1) și cu o topică liberă. În același timp, se confirmă și ipoteza lui Th. Gartner, *Darstellung der rumänischen Sprache*, Halle, 1904, p. 198—199 și a lui L. Spitzer, ZRPh, XLVIII (1928), 3—4, p. 424 în legătură cu condițiile afective, stilistice care au contribuit la nașterea construcțiilor prepoziționale [1]. În aceste împrejurări adjoncțiunea prepoziției — generalizată, după cît se pare, mai tîrziu decît celălalt procedeu, — a devenit o modalitate sintactică obligatorie pentru a marca obiectul direct personal, individualizat (definit, determinat) și relevat stilistic [2].

IV

Discuția de pînă aici a arătat că, indiferent de natura prepoziției introducătoare, tipologia construirii prepoziționale a obiectului direct personal este fundamental concordantă în toate limbile romanice care cunosc acest fenomen. O asemenea constatare, rezultată din analiza faptelor, nu poate să nu ne impună cîteva concluzii practice și teoretice.

După cum se știe, mijloacele de construire a obiectului direct prepozițional sînt distribuite diferit pe întinsul Romaniei : *a* < lat. *ad*, în spaniolă, catalană, portugheză, provensală, în unele dialecte retoromane și în dialectele sudice și centrale ale italienei [3]; *p*(*r*)*e* < lat. *per* în dacoromînă (cf. totuși I. A. Candrea, *Psalt. Scheiană*... I, p. CCII și N. Drăganu, *Morf.*, 104 care admit, împotriva majorității cercetătorilor (Th. Capidan, S. Pușcariu, O. Densusianu) existența prepoziției și în dialectele romînești sud-dunărene, ca un fapt de limbă romînă comună, ca și *da* < *de* + *ad* în dialectul gallo-italic din Nicosia (*per vedo dai parenti* „per vedere i parenti"; *scrontá do cavaliero* „incontro il cavaliero"; Rohlfs, *Hist. Gramm. it. Spr.*, II, 434) sau *en*(*d*)*a*, în unele graiuri gascone (*aunóro enda ta pay e'nda ta may* „honore ton père et ta mère"; G. Rohlfs, *Le gasc.*, 122); toate aceste prepoziții pun problema unor transformări semantice și sintactice specifice, desigur, fiecărui idiom în parte, presupunînd însă, în același timp, prin identitatea punctului final, o direcție de dezvoltare comună. În ceea ce privește romîna, ea a fost urmărită în mod amănunțit, chiar dacă pînă acum nu s-a ajuns la un punct de vedere unic. Esența problemei pusă de romînă constă în a găsi cauzele care au determinat-o să recurgă la prepoziția *p*(*r*)*e*, avînd sensul lat. *super*, în locul prepoziției de direcție *ad*. După unii (Gr. Nandriș, *Sur l'accusatif prépositionnel en roum.*, în *Mél... M. Roques*, III, p. 159 și urm; E. Seidel, *Influențe sintactice slave în limba romînă*, București, 1958, p. 17—18) ar fi vorba de un calc slav; cei mai mulți însă (Kalepky, ZRPh, XXXVIII (1913), p. 363—364, Drăganu,

[1] Gartner, *op. cit.*, 198 : „es war vielmehr ursprünglich nur auf die Hervorhebung nicht auf die Kennzeichnung des Objektes abgesehen; cf. L. Spitzer, *loc. cit.* : „das *p*(*r*)*e* nicht nur aus dem grammatischen Grund der Vermeidung syntaktischer Undeutlichkeit oder der Unterscheidung *belebt — unbelebt* sich herleiten wird, ...aber affektbetonter ist als die *pre*-lose". Și V. Bröndal, *Théorie des prép.*, Copenhague, 1950, p. 89, vede în prepoziție un „introducteur emphatique d'objet".

[2] Cf. Reichenkron, *art. cit.*, 396, care contestă sp. *a*, încă în vechea spaniolă, calitatea de „prepoziție", considerîndu-l mai degrabă „Akkusativ-Objekt-Partikel".

[3] În ceea ce privește originea acestei prepoziții, v. acum G. Reichenkron, *op. cit.*, 389 : sp. *a* ar fi descendentul lat. *ad* + lat. *ab*, în urma fuziunii acuzativului, dativului și ablativului.

Morf., 133 — 148 și L. Onu, *Acuzativ cu pe — calc slav în limba romînă?* în *Recueil d'études romanes*) explică acest fenomen prin evoluția internă a romînei, care în funcție de sensul verbului, a de plasat prepoziția din domeniul valorilor locale transformînd-o în morfem al obiectului direct personal și determinat.

De explicațiile date faptelor romînești trebuie să se țină seamă și în celelalte idiome romanice, în măsura în care funcțiunea de personificare și individualizare este comună tuturor acestor prepoziții. Iată de ce sîntem îndreptățiți a nu accepta ipoteze care nu convin ansamblului de limbi romanice care prezintă acest fenomen (cf. spre exemplu, explicația propusă de Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, 371, privitoare la extinderea construcției de dativ asupra acuzativului obiect direct al persoanei ; ea nu poate satisface — cel puțin în stadiul actual al cunoștințelor — situația din romînă [1] ; cf. obiecțiile lui Kalepky, *loc. cit.*, și Spitzer, *loc. cit*). Fără a susține prin aceasta cîtuși de puțin originea străveche, latină, a acestui procedeu de a distinge sintactic un obiect direct personal și individualizat, raliindu-ne la opinia lui L. Spitzer, *art. cit.*, 431, asupra „autogenezei" fenomenului [2], nu putem totuși trece cu vederea faptul că ne găsim în fața aceluiași fenomen sintactic realizat în fiecare idiom romanic prin mijloace diferite. Să fie oare aceasta o tendință comună mai veche? Repartizarea geografică a fenomenului, cu cea mai mare densitate în deosebi în cele mai conservatoare regiuni ale Romaniei (Iberia, sudul Galiei, sudul Italiei, Sardinia, Sicilia și Dacia), poate fi un indiciu demn de luat în seamă, pentru a lăsa deschisă această problemă cercetărilor viitoare. Pînă atunci, părerea lui H. Meier, *Sobre as origens do acusativo preposicional nas linguas romanicas*, în *Ensaios de filologia romanica*, p. 151, privitoare la apariția construcției cu *a* în latina vulgară din Italia, de unde s-ar fi răspîndit în Ibero-, Galo- și Reto-Romania — merită să fie reținută, cu condiția de a nu exclude din discuție și faptele romînești.

O ultimă consecință teoretică și, poate, cea mai însemnată, a modului în care am luat în considerare problema obiectului direct prepozițional romanic apare în legătură cu existența așa-numitului „gen personal" propriu-zis în limbile romanice. Această idee, sugerată de A. Meillet, *Linguist. hist. et linguist. gén.*, I (cf. acum ed. 1948, p. 208) care vede în construcțiile prepoziționale din spaniolă o dezvoltare nouă, romanică, alături de cea slavă, a tendințelor indo-europene de diferențiere a „animatului" de „inanimat" — a fost dezvoltată de lingviștii romîni, C. Racoviță, *Sur le genre personnel en roumain*, BL, VIII$_1$ (1940), p. 154 și urm. și Al. Graur,

---

[1] Cf. totuși gasc. *en(d)a* și galo-it. (sic), (Nicosia) *da*, care, după observațiile lui G. Rohlfs (v. mai sus) sînt întrebuințate și cu funcție de dativ. De asemenea, după relatările lui Sandfeld, *Ling. balk.*, 187, n. 2, în bulgara din jurul Salonicului *na* + subst. construcție de dativ, este folosită, la acuzativul obiect direct al numelor de persoană. N. Drăganu, *Morf.*, 128—129, asupra existenței unor construcții similare în graiurile macedonene.

[2] Cu atît mai atrăgătoare este această ipoteză, cu cît și A. Thomson, examinînd limbi din familii diferite, indo-europene și neindo-europene (semitice, dravidiene), constată tendințe comune de marcare a obiectului direct determinat. De aceea, cf. concluzia lui A. Thomson, care le consideră nu „Überreste verschollener Begriffsysteme der Urzeiten der Sprache" ci „sprachliche Neubildungen" (*art. cit.*, p. 78).

Contributions à l'étude du genre personnel en roumain, BL, XIII (1945), p. 97 şi urm., care au descoperit o serie de particularităţi sintactice şi morfologice specifice substantivelor cu sens personal [1]. Dar chiar din exemplele pe baza cărora se poartă discuţia se vede că este vorba în realitate de nume proprii de persoană şi de substantive cu sens personal, determinate de un adjectiv, articulate sau desemnînd persoane cunoscute pentru vorbitor ! „Genul personal" apare deci în limbile romanice ca un fenomen caracteristic formelor substantivale şi pronominale strict definite şi individualizate. Nu există în limbile romanice o distincţie categorială între „animat" şi „inanimat", „personal" şi „nepersonal" aşa ca în slavă, unde a fost reintrodusă şi dezvoltată străvechea tendinţă indo-europeană. În această privinţă, este deosebit de semnificativ faptul că bulgara şi macedoneana, care au pierdut sub influenţa romanicei orientale flexiunea cauzală şi, implicit, marcarea prin genetiv-acuzativ a obiectului direct animat, utilizează azi pentru acuzativul obiect direct al numelor proprii masculine şi al substantivelor masculine cu sens personal determinate sau articulate, adică în condiţii asemănătoare cu limbile romanice, o formă de genetiv-acuzativ : *vid'ax Stojana* (Beaulieux, Mladenov, *Gramm. lg. bulg.*, p. 41 şi urm., 171 şi urm. ; cf. L. Hjelmslev, *Animé et inanimé, personnel et non personnel*, în *Travaux de l'Institut de linguistique*, I, Paris, 1956, p. 181—182). Este un caz de restrîngere a sensibilităţii sintactice pentru persoane în limitele determinatelor care, după cum arată H. Wissemann, *Die Scheidung zwischen Belebten und Leblosen im Slavischen*, „Ztschr. für vergl. Sprachforschung", 73 B. (1956), 3/4 H, p. 141, apare încă în bulgara veche, sub forma unor anumite oscilări în întrebuinţarea genetivului-acuzativ la persoane. Mai degrabă decît o dezvoltare independentă [2], această caracteristică poate fi rezultatul dezvoltării bulgarei şi macedonenei în mediu lingvistic romanic : condiţiile sintactice prin care se pune în evidenţă obiectul direct personal sînt identice [3].

Limbile romanice nu trebuie deci încadrate în categoria limbilor care cunosc distincţii sintactice legate exclusiv de sensul animat sau personal al noţiunilor. „Genul personal" romanic este un fenomen care apare numai înăuntrul categoriei mai largi a determinării. El reprezintă, de fapt, un caz particular al sensibilităţii pe care o arată aceste limbi faţă de carac-

---

[1] Cf. totuşi obiecţiile lui E. Seidel, *Gibt es ein genus personale*? BL, XVI (1948), p. 5—94, dintre care două sînt esenţiale : 1. „der span. Akkusativ mit *a*... und der rum. mit *pe* ...sind merkmalhaft Akkusative, die im span. mehr und weniger als die belebte und im Rum. mehr und weniger als die persönliche Kategorie umfassen" (p. 87) şi 2. „das Streben nach dem Ausdruck für eine belebte oder gar persönliche Kategorie im Span. von vielen anderen Tendenzen durchkreutz wird, so dass man zweifeln muss, welches der deutlichste der verschiedenen durch *a* ausgedrückten Werde im Span. ist" (p. 47).

[2] Care ar fi posibilă, în fiecare limbă în parte, în condiţiile sintactice şi topice descrise de A. Thomson, *art. cit.*, p. 65.

[3] H. Wissemann caută să explice fenomenul din bulgară printr-o „immer mehr schwindenden Bedürfnis nach flexivischer Kennzeichnung des direckten Objekts". Dar acest procedeu are tocmai rolul de a marca şi a releva obiectul direct !

terul concret, individualizat al noțiunilor care intră în relații sintactice [1]. De aceea „genul personal" romanic ar trebui să fie considerat mai degrabă *genul* (sau forme sintactice specifice) [2] „individualizării".

О ПРЯМОМ ДОПОЛНЕНИИ С ПРЕДЛОГОМ В РОМАНСКИХ ЯЗЫКАХ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Исходя из того, что вопрос прямого дополнения с предлогом не получил до настоящего времени удовлетворительного разрешения для объяснения всех видов употребления предлога, автор исследует, путем сравнения, случаи, в которых появляется в некоторых романских языках и диалектах конструкция с предлогом. Основной идеей является то, что в подобной сложной проблеме, неразрешимой посредством фактов, к раскрытию условия ее возникновения может привести лишь только знание общих норм, основанных на использовании конструкций с предлогом для выражения прямого дополнения лица, знание их функционального места в структуре каждого языка. Синхроническое исследование представляет данные, поддающиеся истолкованию диахронически.

Можно заметить, что в романских языках и диалектах, представляющих это синтаксическое явление, присутствие предлога связано, в одинаковой мере, с личным значением прямого дополнения и с его определенным, индивидуализированным характером. Обязательность употребления предложной конструкции прямо пропорциональна степени индивидулизации прямого дополнения: ее наличность обязательна перед индивидулизиорванными личными формами: собственными именами, нарицательными именами, относящимися к известному лицу или к ударным формам личного местоимения (сопровождаемым обыкновенно повторением объекта посредством безударного местоимения). Личное значение не выявляется отдельно синтаксически, поэтому нарицательные имена со значением лица, взятые в общем смысле, не допускают предлога (дак. ром. nu primesc muiere în casa mea, исп. busco un criado).

Каковы причины данного положения? Тесная связь между появлением предлога и характером в одно и то же время личного и определенного прямого дополнения является результатом синтаксических условий, в которых появилась подобная конструкция. Присоединение предлога было необходимо для правильного различения прямого дополнения и субъекта переходного глагола в том случае, когда оба,

[1] O astfel de tendință a fost semnalată în romînă de R. A. Budagov, *art. cit.* (trad. rom. SCL, I (1950), 1, 46; v. acum Этюды. . ., 83), dar concluziile autorului trebuie acum extinse în ansamblul domeniului romanic, chiar dacă construcțiile ar prezenta, de la o limbă la alta, diferențe de natură stilistică.

[2] V. obiecțiile lui I. C. Chițimia, *Genul personal în limbile polonă și romînă*, „Romanoslavica", I, 31—41, împotriva termenului *gen*, folosit de gramatica romînească, pentru a încadra fenomenele sintactice caracteristice numelor de persoană (individualizate).

находясь в членной форме, подвергались опасности быть смешанными. Современная функция предлога состоит в указании личной природы и индивидуализированного характера прямого дополнения.

Необходимость различия прямого дополнения и субъекта только в членном положении появилась потому, что только в этом положении было возможно их смешение. Как известно (см. последняя строка Asgar Rosenstand Hansen, Artykel systemet i rumaensk, København, 1952, стр. 163), определенный член имеет относительное значение (постоянности): см. дак. ром. **un împărat** avea **un copil. Copilul** era bucuria **împăratului**. Между тем, во вводящем положении, в начале какого-либо обсуждения, повествования, текста, порядок слов был в состоянии сам по себе обеспечить отличие субъекта от прямого дополнения, так как субъект находился на первом месте в предложении. При повторении, в то время как пользовались известными понятиями, могли участвовать аффективные условия, инверсии с целью выделения той или другой части, в данном случае, прямого дополнения. Отсюда, впредь чувствовалась необходимость приебгать к синтаксическим приемам, которые отделяли бы объект от субъекта: повторение прямого дополнения посредством безударного плеонастического местоимения, присоединение предлога. Предложная конструкция, создавшаяся позже, чем другой способ, стала, таким образом, приемом для отметки прямого дополнения лица, индивидуализированного (определенного, установленного), выявленного стилистически.

Следствием этого взгляда на данный вопрос является выражение сомнения относительно существования ,,рода лица'' в романских языках. Автор отмечает, что ,,род лица'' является синтаксическим явлением только внутри большой категории определения, индивидуализации. В романских языках не существует различия между одушевленным и неодушевленным, личным и безличным, как в славянских языках. Подобную особенность представляют только славянские языки (см. L. Hjelmslev, стр. 176). Романский ,,род лица'' представляет особый случай чувствительности этих языков к определению (индивидуализации) понятий, входящих в синтаксические отношения. Поэтому романский ,,род лица'' скорее можно было бы назвать ,,индивидуальным родом''.

SUR L'OBJET DIRECT PRÉPOSITIONNEL DANS LES LANGUES ROMANES

RÉSUMÉ

L'auteur constate que le problème de l'objet direct prépositionnel n'a pas encore été résolu de manière à expliquer tous les aspects de l'emploi de la préposition. Il examine, en les comparant, les cas de constructions prépositionnelles dans les langues et dialectes romans. L'idée prédomi-

nante est que, dans un problème aussi complexe, insoluble par l'étude des documents, seule la connaissance des normes fondamentales de l'emploi des constructions prépositionnelles d'objet direct personnel, l'étude de leur rôle fonctionnel dans la structure de chaque langue pourrait révéler les conditions qui ont déterminé l'apparition du phénomène. L'examen synchronique offre des données diachroniquement interprétables dans la mesure où la structure d'une langue reflète, à un moment donné, son évolution historique.

Dans les langues et les dialectes romans possédant cette construction, la présence de la préposition coïncide avec le sens personnel de l'objet direct en même temps qu'avec son caractère déterminé, individualisé. Plus le degré d'individualisation de l'objet direct est élevé, plus l'emploi de la préposition est obligatoire. Elle est présente devant des formes personnelles tels les noms propres de personnes, les appellatifs se rapportant à une personne connue, les formes accentuées des pronoms personnels (dans ce cas l'objet direct est habituellement répété à l'aide du pronom atone). Le sens personnel, à lui seul, ne se manifeste pas syntactiquement : c'est pourquoi les appellatifs à sens personnel, pris dans leur acception générale, n'exigent pas la préposition (dr. *nu primesc muiere în casa mea*, esp. *busco un criado*).

Quelle est l'explication de cet état de choses ? De l'avis de l'auteur, le rapport étroit entre l'apparition de la préposition et le caractère en même temps personnel et déterminé de l'objet direct est dû aux conditions syntactiques dans lesquelles une telle construction a pris naissance. L'adjonction de la préposition a été nécessaire afin de distinguer clairement l'objet direct du sujet du verbe transitif, lorsque tous les deux étaient articulés ; il y avait alors danger de les confondre. La fonction actuelle de la préposition est d'indiquer la nature personnelle et le caractère individualisé de l'objet direct.

Il n'a pas été nécessaire d'établir une distinction entre l'objet direct et le sujet, lorsque le premier n'était pas articulé, car, dans ce cas, aucune confusion n'était possible. Il est bien connu (cf. par ex. Asgar Rosenstand Hansen, *Artykel systemet i rumaensk*, København, 1952) que l'article défini a un aspect relatif (de continuité) : il indique des objets déjà mentionnés tandis que l'article indéfini a un aspect inceptif (introductif) : cf. dr. ***un împărat avea un copil. Copilul era bucuria împăratului.*** Or, en situation introductive, au début d'une discussion, d'un récit, d'un texte, l'ordre des mots était capable de marquer à lui seul, la différence entre le sujet et l'objet direct, le sujet occupant la première place dans la proposition. En cas de reprise des termes, on employait des notions déjà connues ; des conditions affectives pouvaient alors apparaître et déterminer des inversions qui mettaient en relief l'un des termes. De là, la nécessité de faire appel à des procédés syntactiques, afin de distinguer entre l'objet et le sujet : la répétition de l'objet direct par le pronom atone pléonastique, l'adjonction de la préposition. La construction prépositionnelle, plus tardive que le premier procédé, est arrivée à marquer l'objet direct, personnel, individualisé, mis en relief au point de vue stylistique.

Cette manière d'envisager le problème entraîne la mise en doute de l'existence d'un « genre personnel » proprement dit, dans les langues romanes. Ce soi-disant genre personnel n'est qu'un phénomène syntactique, à l'intérieur de la catégorie, plus large, de la détermination, de l'individualisation. Les langues romanes ne font pas la distinction entre « animé » et « inanimé », « personnel », et « impersonnel », comme les langues slaves. Le genre personnel roman est, en fait, un cas particulier de la sensibilité de ces langues pour la détermination (l'individualisation) des notions entrant en relations syntactiques. C'est pourquoi le « genre personnel » roman devrait être considéré plutôt comme un genre de l'individualisation.

GRUPURI SIMBOLICE ÎN FONETISMUL ROMÎNESC

DE

ACAD. AL. GRAUR

Noțiunea de simbolism fonetic este bine cunoscută astăzi în lingvistică, mulțumită mai multor lucrări care i-au fost consacrate și dintre care nu voi cita aici decît pe cele mai însemnate : M. Grammont, *Traité de phonétique*, Paris, 1933, p. 377—416 ; Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Berne, 1950, p. 127—139 ; I. Iordan, *An Introduction to Romance Linguistics*, London, 1937, p. 55 ; același autor, *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, p. 17 și 83—96 ; I. Fonagy, *Lingua*, VI, 1956, p. 67 și urm. Vezi și G. Bonfante, *Language*, XXIII, 1947, p. 365, și bogata bibliografie pe care o citează.

Este vorba de cuvinte care, printr-o particularitate a structurii lor fonetice, sugerează obiectul sau acțiunea pe care o numesc. S-a crezut multă vreme că sunetele au o legătură organică cu noțiunile, și că *fluviu*, de exemplu, poartă acest nume pentru că primele sale două consoane reproduc zgomotul produs de apa care curge. Astăzi se admite că nici un sunet nu implică în mod necesar o anumită valoare simbolică (*floare*, de exemplu, începe cu aceleași consoane *fl-* și totuși nu sugerează cîtuși de puțin ideea de curgere), dar prezența unui anumit sunet permite vorbitorilor să asocieze cuvîntului o anumită valoare simbolică [1]. M. Grammont, în lucrarea sa citată, explică prin ce trăsături ale structurii lor sunetele devin capabile să evoce o noțiune. Se întîmplă chiar ca gesturile făcute de organele vorbirii să contribuie la această evocare [2].

Toate exemplele citate pînă acum par să dovedească că simbolismul fonetic își găsește locul în onomatopee și în interjecții, astfel încît el e aruncat, ca să zicem așa, la periferia limbii. Grammont a mai arătat că poeții știu să se servească de valoarea simbolică pe care o pot avea cuvintele ca să facă mai sugestive producțiile artistice recitate [3]. Dar în toate aceste cazuri este vorba de cuvinte gata făcute, de care reușim să ne servim

[1] Vezi, de exemplu, J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 215.

[2] M. Grammont, *lucr. cit.*, p. 413 ; Ch. Bally, *lucr. cit.*, p. 130. Vezi și lucrarea mea, *Les consonnes géminées en latin*, Paris, 1929, p. 15.

[3] Vezi și Al. Rosetti, *Curs de fonetică generală*, București, 1930, p. 90—91.

la ocazie pentru a da mai mare expresivitate vorbirii. Numai într-un caz cu totul special s-a văzut posibilitatea de a desprinde un fapt de fonetică pentru a-l transforma în mijloc morfologic, adică pentru a-l folosi în scopul de a face expresiv un cuvînt banal : este vorba de geminarea consoanelor (fr. *c'est eppouvantable*) sau de lungirea vocalelor (rom. *maare*).

Cu toate acestea Grammont propune să vedem în fr. *glisser* „a lüneca" o transformare intenționată a vechiului francez *glier*, în scopul de a-l face mai expresiv. Ne putem deci întreba dacă nu există procedee regulate cu care să se formeze cuvinte expresive. Acesta este subiectul pe care îmi propun să-l tratez în prezentul articol.

Trebuie să precizez în primul rînd că valoarea simbolică apare mai clar cînd sunetele discutate sînt organizate în grup decît cînd sînt izolate. Am făcut o mică anchetă asupra limbii romîne, care mi se pare mai instructivă, în această privință, decît celelalte limbi romanice, din cauza grupurilor de consoane mai complicate care apar în romînește și poate și din cauza vocalelor specifice *ă* și *î*. Iată, de exemplu, cuvintele *fluture*, *a flutura*, care sînt fără îndoială expresive, din cauza grupului de consoane inițial ; dar derivatul *fluturatic* n-a părut destul de expresiv, de aceea s-a creat o variantă *flușturatic*, unde grupul *șt* adaugă ceva la valoarea simbolică a grupului inițial.

Am ales, pentru a le studia din punctul de vedere care ne interesează aici, grupurile *rl*, *rț* în romînește. Mai adaug că valoarea simbolică a acestor grupe devine și mai limpede cînd sînt precedate de vocala *î*, care este cea mai închisă (sau cel puțin una din cele mai închise)[1]. După expresia consacrată de Al. Philippide, *î* este vocala „implicită", adică cea pe care o pronunțăm fără să vrem cînd încercăm să emitem o consoană izolată. De aceea, în grupul *îr* putem avea impresia că nu se pronunță decît un *r* dublu.

Există, bineînțeles, cuvinte în care *rl*, *rț* apar printr-o simplă întîmplare și nu produc nici un efect special : de la *parte* s-a format derivatul *împărți*, în care *t* a devenit în mod normal *ț* sub influența lui *i* următor. Dar există și cuvinte în care aceste grupuri, create prin întîlnirea întîmplătoare a morfemelor, produc totuși un efect. Cazurile cele mai interesante sînt însă acelea în care apariția grupurilor citate nu poate fi explicată prin mecanismul normal al formării cuvintelor.

Exemplele pe care le-am folosit provin în cea mai mare parte din Dicționarul Academiei Romîne (partea tipărită), iar acolo unde acesta încetează, din Tiktin. Aceasta explică de ce pentru literele de la sfîrșitul alfabetului exemplele sînt mai puțin numeroase.

Grupul *rl*

Printre cuvintele care conțin acest grup, multe îl datorează originii lor străine. Găsim aici în primul rînd cuvinte de origine turcească (sufixele turcești *-lîc*/*-lic*/*-luc* și *-li*(*u*) sînt destul de frecvente în romînește) :

agîrlîc, *așcherliu*, *benderliu*, *birlic*, *ciucurluc*, *dimerlie*, *hagiurluc*, *iarlîc*, *ierliu*, *imurluc*, *misirliu*, *mosafîrlîc*, *nurliu*, *ogurliu*, *pazarlîc*, *pișicherlîc*, *samsarlîc*, *tarla*, *tîrlig*, *turlac*, *vizirlîc*, *zurliu* (?).

[1] Cf. A. Rosetti, „Bulletin linguistique", III, 1935, p. 85—98.

Mai putem adăuga trei cuvinte dintre care cel dintîi pare a fi de origine turcească, deși nu putem cita o formă originară în turcește, iar celelalte două au fost în orice caz formate cu sufix de origine turcească :
parlagiu, *tumurluc*, *varvarlîc*.

Vin la rînd cuvintele de origine slavă, în care adesea *-îrl-* provine din *-rъl-* :
bîrlă, *bîrlog*, *burlac*, [3]*ciocîrlie*, *cîrlaci*, *cîrliță*, *fîrlicundac*, *gîrlă* (*gîrlici*, *gîrliță*), *hîrlav*, *hîrleț*, *îngurlui*, *pîrleaz*, *pîrli*, *pîrlog*, *surlă*, *tîrlă*, *turlă*, *zvîrli*.

Apoi cuvinte de origine maghiară (*-olni*, sufix frecvent în maghiară, devine în romînește *-lui*; magh. *-lo* > rom. *-lău* etc.) :
chimerleu, *ciocîrlat*, *ciumurlui*, [2]*cobărlău*, *cobărlui*, *cocîrlău*, *corlată*, [1]*corlă*, *părlău*, *șurlui*, *urlui*.

Două cuvinte de origine germană :
burlinc, *șerlai*.

Cîteva cuvinte de origine romanică :
arlechin, *burlesc*, *ghirlandă*, *macferlan*, *perlă*.

În sfîrșit, trei cuvinte de origine latină :
mierlă, *sturluibat*, *urla*.

Și un cuvînt format în glumă, chiar în romînește :
furlua < *fura* + *lua*.

Trebuie remarcat în primul rînd că, în afară de cuvintele de origine romanică (nu prea des întrebuințate, de altfel), celelalte sînt aproape toate arhaice, regionale, formate în glumă, cîteodată chiar expresive (*pîrli*, *sturluibat*) și în general sînt destul de rar folosite. Singurele cuvinte din limba generală și folosite ceva mai des sînt *birlic*, *bîrlog*, *burlac*, *pîrli* și mai ales *gîrlă*.

Trebuie să spun apoi că unele cuvinte care conțineau grupul *rl* l-au pierdut : *berbelîc* vine, foarte probabil, de la *berberlîc*; *guraliv* reprezintă pe bulg. говорлив [1]; *murdalîc* este o variantă a lui *murdarlîc*.

Cuvintele de origine necunoscută sînt mai numeroase decît toate cele citate pînă aici, luate la un loc :
barloi, [1]*bodîrlău*, [2]*bodîrlău*, *borlan*, *burlan*, *chimirlic*, *chirlaucă*, *chirlisi*, *chirlopan*, *ciobîrlac*, *ciocîrlan*, *ciocîrlău*, *ciocîrleț*, [1]*ciocîrlie*, [2]*ciocîrlie*, *ciorlan*, *ciurlă*, *ciurluială (?)*, *cîrlan*, *cîrlanță*, *cîrlig*, *cîrlionț*, *cîrlogancă*, *cobîrlău*, *cobîrlug*, *cocîrlă*, [2]*corlată*, [2]*corlă*, *corlăși*, *corlegeni*, *corlobaie*, *dîrlează*, *dîrloagă*, *dîrlog*, *durligă*, *fîrlifuș*, *furlandisi*, *gherlă*, *ghimirlie*, [1]*ghiorlan*, [2]*ghiorlan*, *ghioțîrlan*, *ghiurlan*, *ghiurluc*, *giuburluc*, *gîrloafă*, *hîrlă*, *hodîrloagă*, *horli*, *horliște*, *învîrligat*, *jopîrlan*, *mitorlan*, *mîrlan*, *mîrli*, *năpîrli*, *năvîrlii*, *părlui*, *sfîrloagă*, *sorliță*, *stîrlici*, *șparli*, *șperlă*, *totîrlă*, *țurloi*, *urloi*, *urlup*, *zbîrli*.

Prima observație : și aici e vorba în cea mai mare parte de cuvinte regionale, rustice, destul de rar întrebuințate în limba literară (cu excepția lui *burlan*, [1]*ciocîrlie*, *cîrlan*, *cîrlig*, *cîrlionț*, *năpîrli*, *zbîrli*, care, fără să fie cuvinte de prima necesitate, sînt totuși bine cunoscute).

A doua observație : o parte dintre cuvintele citate par să fie de origine turcească sau, în orice caz, pot fi privite ca atare (*chimirlic*, *furlandisi*, *ghimirlie*, *ghiurluc*, *giuburluc*). Printre exemplele celelalte, puține sînt

---

[1] Vezi „Bulletin linguistique”, III, 1935, p. 187.

cuvinte din vocabularul banal, lipsit de culoare afectivă : *burlan*, *cîrlig* etc. Multe par formate cu ajutorul unor sufixe pe care le vom regăsi mai departe : *cocîrlă*, *totîrlă* (vezi și *ciocîrlie*, *ghioțîrlan*, *jopîrlan* etc.) ; *dîrloagă*, *hodîrloagă*, *sfîrloagă* (vezi mai jos *hîrțoagă*, *mîrțoagă* etc.). Multe, în sfîrșit, au un caracter net expresiv și sînt aproape sigur onomatopee : *ciocîrlie*, *fîrlifus* etc.

Un oarecare număr de exemple își găsesc explicația în schimbări fonetice mai mult sau mai puțin regulate, al căror rezultat a fost formarea grupului *rl* : asimilarea lui *tl*, *dl* în *rl* (*cearlău*, [2]*ciorlan*, *corlan*, [1]*gîrlan*, *parlagea*, *povirlă*) ; a lui *rn* în *rl* (*burliță*, *gîrliță*, *horloi*, *tarliță*) ; *rt* > *rl* (*hîrloapă*). O formă mai greu de explicat este *ciurlezi*. De observat că toate aceste cuvinte (sau cel puțin variantele lor cu *rl*) sînt rare și regionale.

Iată acum cuvintele de formație sigur onomatopeică :

bîrliga, *ciorlu-morlu*, *ciurlica*, *dîrlîi*, *jirlău* (*jîrlău*), *miorlăi*, *sfîrlă* (*sfîrlează*), *șirlau*, *țîrlîi*. Caracterul imitativ este evident peste tot.

Acum vine la rînd categoria cea mai interesantă, aceea a cuvintelor a căror formă a fost schimbată intenționat, ca să permită formarea unui grup expresiv *rl* :

cherlăi < *chelălăi*
chiumurluita < *chemului*
chiurluit (variantă a lui *cherchelit*)
chițorlan < *chițoran*
ciobîrlan < *cioban*
ciopîrlan (înrudit cu *ciopată*)
ciorlama < *ciulama*
ciorlică (cf. *ciovică*)
ciorlogar < *ciorogar*
ciufurlui < *ciufuli*
cobîrlă < *cobilă*
cocearlă (cf. *cotarlă*, *șarlă*)
codirlă, *codîrlă* (< *coadă*, cu sufixul *-irlă*, *-îrlă*)
corleț < *coreț*
coșîrlîie (< *coș* cu sufixul *-îrl-*)
cotarlă (cf. *cotei*)
cotîrlău (cf. *cotlon*)
cotîrleț < *coteț*
cotîrli < *cotili*
dîrliuș < *derdeluș*
fofîrlica (cu sufix *-îrl-* ?)
gărligan < *găligan*
gingirliu < turc. *cicili*
gurlup < *gulup*
horlangăr < *holoangăr*
hurligan < *uligaie*
hurlub < *hulub*
hurlui < *hului*
împerlițat < *împelițat*
închipurlui < magh. *képelni*

încovîrlăcitură < *încolăcitură*
jumurlui < *jimui*
jopîrlan (cu sufix *-îrl-*?)
jupurlui < *jupeli*
lerlă < ucr. *lera*?
mocirlă < sl. **močilo*?
modîrlan (cf. *mocîrțan* etc.)
mogîrlan (cf. *modîrlan*)
scăfîrlie < *scafă*
șarlă (cf. *cotarlă*)
șopîrlă (cf. alb. *shapë*)
țopîrlan < *țoapă*.

Bineînțeles, și aici cuvintele regionale și rare abundă. Dar printre cuvintele citate se găsesc unele bine cunoscute și a căror formare în scopuri expresive nu lasă loc la îndoială.

Grupul *rț*

Pentru acest grup, exemplele sînt mai puțin numeroase, dar, dacă le exceptăm pe cele datorate evoluției fonetice normale, ele vor fi încă și mai concludente decît cele cu grupul *rl*.

Iată în primul rînd cuvintele în care, într-o epocă mai veche, grupul *rt* era urmat de un *i*, ceea ce a provocat schimbarea lui *t* în *ț*:
anțărț, *marți*, *scoarță*, *sorți*, *tîrțiu* (?).

Am neglijat formele morfologice ca *amorți* < *mort*, *încurți* < *curte*, *consorți* etc., cum și derivatele în care finala temei se schimbă în *ț* prin analogie : *cărțar*, *cărțaș*, *cărțișoară*, *cărțulie*, *hărțulie*, *igurțeală*, *morțiș* etc. De asemenea am lăsat la o parte, ca lipsite de interes, cîteva cuvinte a căror origine directă sau indirectă este latină și în care *t* înainte de *i* e pronunțat *ț* : *aserțiune* (cf. *acțiune*), *inerție* (cf. *sluție*), *consorțiu*, *divorț* etc., cum și un cuvînt slav cu sincopă : *stihotvorț*.

Iată acum cuvintele în care grupul a fost împrumutat așa cum apare în romînește :

de origine germană : *comerț*, *cuarț*, *șorț*, *ștearț*
de origine slavă : *mierță*, *mîrțină*, *porțelan*
de origine maghiară : *arțag*, *feleherț*, *harță*
de origine italiană : *forță*, *marț*
de origine neogreacă : *harțivurț*.

Un cuvînt de origine probabil franceză a fost aranjat ca și cum ar fi de origine latină : *torță*.

Iată acum onomatopeele :
cherțăni, *chirță*, *chirțeni*, *ghiorț*, *hîrț*, *hîrțîi*, *hoarță*, *horțăi*, *pîrț*, *scîrț*.

De origine necunoscută, dar în general de formație onomatopeică, sau cel puțin imitativă, sînt cuvintele următoare :
arțar, *boarță*, *cîrță*, *cîrțibaci*, *cîrțiban*, *cîrțar*, *cîrțib*, *cocîrță*, *corțofală*, *fleoarță* (*fleorțotină*), *harțun*, *horțiș*, *iurț*, *lăbărța*, *marțafoi*, *pîrțag*, *țarțam*, *țorțoale*, *țorțoi*, *țurțur*.

În sfîrșit cuvintele care au fost făcute expresive prin introducerea intenționată a unui sunet, astfel încît să se obțină grupul *rț* :

antihîrț < *anticrist*
borț < *burtă* (cf. *borțoi, borțos*)
borțochinos < *boțochinos*
boscîrță < magh. *bocskorszij*
budiuharță < *budihace*
chiorț < fr. *cœur* [1]
chiorțăi < *chiorăi*
ciopîrți < *ciopîrti*
ciosvîrț < *ciosvîrtă*
codorță (cf. *codiriște*)
copîrțău < ucr. *kopec* (?)
fîrță < *fîță* (cf. *fîrțîitor, fîrțîgău, fîrțoagă, fîrțos*)
harțagan < *iatagan*
hărțiș < *hățiș*
hîrțoagă < *hîrtie*
joimarți < *joimari* (influența lui *marți*?)
liburț < *libuț*
mîrțoagă < *mort* sau de la v. sl. мрътвъ
mocîrțan < *mocan*
popîrțache < *popă*
tăgîrță (cf. turc. *tagar* etc.)

Aici proporția formațiilor expresive este încă și mai mare decît în cazul cuvintelor cu grupul *rl* și la multe dintre exemple este foarte clară intenția de a le face mai expresive (*antihîrț, borțos, chiorț, fîrță, mîrțoagă, mocîrțan, popîrțache* și altele). Se poate deci afirma că avem procedee regulate, morfologice, pentru a degaja valoarea simbolică a grupelor de sunete.

СИМВОЛИЧЕСКИЕ ГРУППЫ В РУМЫНСКОМ ФОНЕТИЗМЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Символическая ценность, которую могут иметь в определенных условиях языковые звуки, часто изучалась. В меньшей мере обсуждалось использование определенных фонетических групп, специально образованных для придания выразительности словам. В настоящей работе указывается, что в румынском языке эту роль выполняют группы rl и rț.

[1] Vezi „Bulletin linguistique”, VI, 1938, p. 142.

GROUPES SYMBOLIQUES DANS LE PHONÉTISME ROUMAIN

RÉSUMÉ

On a souvent étudié la valeur symbolique que peuvent avoir les sons du langage dans certaines conditions. On a moins discuté l'utilisation de certains groupes de sons, créés à dessein pour rendre expressifs des mots qui ne l'étaient pas. Dans le présent article, il est montré qu'en roumain ce rôle est joué par les groupes *rl* et *rț*.

TERMINAȚIA DE PLURAL - *AUĂ* A UNOR SUBSTANTIVE NEUTRE*

DE

V. ARVINTE

În părțile de nord-vest ale țării noastre, prin fostele provincii Crișana și Maramureș, anchetatorii *Atlasului lingvistic romîn* au notat în mod sistematic forme de plural de tipul *pîrắuă*, *hîrdắuă*, *ilắuă*, față de literarele *pîraie*, *hîrdaie*, *ilaie* și față de mold. *pîrăie*, *hîrdăie*, *ilăie*, ale unor substantive terminate la singular în *-ắu* (unele dintre ele și în *-éu*, *-ĕu*[1] sau *óu*). Aceste forme de plural nu au primit pînă acum o explicație completă din punctul de vedere al evoluției fonetice și morfologice romînești, cu toate că asupra lor s-au oprit lingviști ca Tiktin și Philippide. Recent, chestiunea a fost reluată de R. Todoran într-o notă morfologică apărută în revista „Cercetări de lingvistică" de la Cluj, dar, cum va rezulta din cele ce urmează, nici aici nu s-a spus tot ce era de spus [2].

Majoritatea cuvintelor în această situație sînt de origine maghiară. Există însă și cîteva exemple de altă origine. Unul din ele anume *pîrău*, este anterior influenței maghiare, probabil de origine autohtonă. Demn de remarcat este faptul că în această situație sînt și două elemente de origine latină : *stắuă* „staule" și *schintęắuă* „scîntei". Alipirea terminației *-ắuă* la aceste cuvinte este, desigur, de dată recentă. Singurul exemplu sigur de origine germană este *calhắu*, cu pluralul *calhắuă*. Unul singur este probabil, de origine ucraineană. La acestea se adaugă mai multe derivate romînești cu suf. de origine maghiară *-ắu*, *-ălắu*. Toate aceste substantive care primesc la plural terminația *-ắuă* sînt de genul neutru.

Materialul invocat în această lucrare provine din volumele publicate ale *Atlasului lingvistic romîn*, atît din seria nouă cît și din cea veche. Anchetatorii au notat, cu precizia cunoscută, formele de plural ale celor

* „Terminație" este folosit cu sensul precizat de I. Iordan, *Limba romînă contemporană*, București, 1954, p. 269 : „. . .sfîrșitul cuvîntului în sens strict, fără nici o aluzie la aptitudinea lui de a se modifica în vederea unei funcțiuni gramaticale. . .".

[1] Prin *ĕ* ALR notează o vocală cu timbru intermediar între *ă* și *e*.

[2] Vezi CL, an. I, 1—4, 1956, p. 131—134.

mai multe dintre substantive. Incidental, forme de plural în *-ắuă* ale unor neutre terminate la singular în *-ău* sînt consemnate și în unele dintre dicționarele noastre, de pildă în *Dicționarul Academiei.* Întrucît, însă, materialul recoltat din ALR este destul de bogat (aproximativ 70 de cuvinte) și, totodată, îndeajuns de concludent, ne vom mărgini numai la dînsul. Cele mai multe dintre cuvintele care urmează — regionalisme mai ales de origine maghiară, cunoscute prin vestul și nord-vestul țării — nu sînt înregistrate în lucrările romînești de lexicografie. Ele denumesc, după cum se va vedea, obiecte, instrumente etc. din viața materială a țăranilor romîni din această regiune puternic influențată de graiurile maghiare vecine. Din această cauză, în prima parte a lucrării vom acorda o atenție deosebită clarificării originii cuvintelor.

Stabilirea etimonurilor maghiare este, de altfel, foarte importantă pentru explicarea terminației de plural de care ne ocupăm. Faptului nu i s-a acordat importanța meritată din partea cercetătorilor anteriori. Din această cauză, soluțiile date nu sînt complete. Cuvintele de origine maghiară care în limba romînă au singularul în *-éu*, *-ắu*, sau *-óu* provin din etimonuri maghiare terminate fie în *-ő*, fie în *-ó*, *-a*, *-ú* sau *-u*. Cu excepția celor terminate în *-ő*, aproape toate celelalte au în romînă finalul în *-ắu*. Cuvintele maghiare în *-ő*, *-ö* îl transformă pe acesta în *-éu* sau *-ắu*. În cîteva cazuri, unor substantive maghiare în *-ó* le corespund la noi cuvinte terminate în *-óu*. După cum vom arăta mai departe, și cele terminate astăzi în *-ắu* aveau altădată finalul *-óu*. De altfel, chiar în limba maghiară a existat o perioadă cînd în locul actualului *-ó* (lung) exista diftongul *-óu*, după cum cele terminate în *-ő* aveau diftongul *-eü* (> *-öü* > *-ő*)[1]. Deși cuvintele romînești în *-ắu* și *-éu* nu provin din vechea maghiară unde se terminau în *-óu* sau *-öü*, cunoașterea terminației din maghiară a etimonurilor corespunzătoare rămîne importantă, deoarece forma de plural este determinată de terminația singularului. Așa se explică de ce vom acorda o atenție specială clarificării etimologiei cuvintelor care urmează.

În prima parte a lucrării vor fi prezentate, așadar, substantivele neutre pentru care anchetatorii ALR-ului au notat forma de plural în *-ắuă*. Vom începe cu elementele de origine maghiară, cele mai numeroase, după care vor urma cele de origine germană, ucraineană, apoi niște derivate romînești cu sufixele *-ău*, *-ălắu* și, în sfîrșit, cele două cuvinte din fondul latin moștenit. Partea a doua a lucrării va avea ca obiect repartiția teritorială a terminației de plural *-ắuă*. Într-o altă parte ne vom opri asupra explicației fenomenului, încercînd să stabilim și vechimea lui, pentru ca în partea a patra să discutăm despre rolul morfologic al acestei terminații.

1. ELEMENTE DE ORIGINE MAGHIARĂ

a) Neutre cu sg. în *-ắu* și pl. în *-ắuă*.

-ắu < magh. (*-óu* >) *ó*.

Fenomenul trecerii lui *-ó* maghiar în *-ắu* în împrumuturile maghiare ale romînei a fost de multă vreme remarcat de lingviști. În ultimul timp

[1] Vezi E. Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii romîne,* în SCȘ, Seria III, 3–4, an. V, Cluj, 1954, p. 460.

s-a ocupat de el acad. E. Petrovici în lucrarea deja citată, p. 460—463, unde se arată că într-o epocă mai veche, prin secolul al XIII-lea, actuala vocală lungă maghiară -*ó* se pronunța ca un diftong în care elementul semivocalic era o spirantă bilabială de tipul *u̯* : *óu̯*. Pînă astăzi, în unele graiuri maghiare vocalele lungi „se rostesc ca diftongi" (p. 460). În continuare, acad. E. Petrovici scrie : „Elementele maghiare ale limbii romîne prezintă în locul fostului diftong maghiar de obicei un diftong, mai rar o vocală monoftongată" (p. 460), după care dă o serie de exemple. Trecerea lui -*ó* (< -*óu̯*) maghiar în -*ău̯* (sau -*óu̯*) este ilustrată și cu exemple din toponimie, deși nu toate toponimicele romînești în -*ău̯* sînt de origine maghiară. Ele pot fi și de origine ucraineană [1], în nordul Moldovei și Bucovina unde influența maghiară în toponimie lipsește.

Așadar, după acad. E. Petrovici -*ó* a devenit în romînă -*ău̯* fie pentru că într-o epocă veche a limbii maghiare această vocală lungă se pronunța ca diftong, fie pentru că în unele graiuri maghiare ea se pronunță ca atare și astăzi.

Nu-i exclus, totuși, ca în unele cazuri magh. -*ó* (vocală lungă și nu diftong) să fi devenit -*óu̯* și apoi -*ău̯* și prin încadrare morfologică la declinarea a II-a romînească. Se știe că limba romînă nu are cuvinte terminate în -*ó*. Adverbe ca *acolo, încotro, dincolo* constituie excepții. De asemenea substantive ca *chimono, metro, radio*. Cînd sînt articulate, ele sună *chimonoul, metroul, radioul*, ca și cum ar fi terminate la singular în -*ou*. Alte împrumuturi mai vechi cu finalul în -*o*, de pildă substantivele neutre slave, au înlocuit această vocală prin -*ă*, devenind feminine, tot datorită încadrării morfologice în declinarea I [2].

În ce privește trecerea lui -*óu̯* la *ău̯*, ea s-a petrecut pe terenul limbii romîne. Despre dînsa vom vorbi și mai departe. Menționăm deocamdată că, așa cum se poate vedea și în Dicționarul invers [3], cuvintele terminate în *óu̯* sînt deosebit de puține. De origine latină sînt numai trei : *bou, nou, ou*, toate monosilabe [4]. Cîteva ca *birou, panou* etc., sînt neologisme de origine franceză. În graiurile populare ele se pronunță chiar *birău, panău*. Restul sînt elemente regionale, ardelenești, și par a fi de origine maghiară. În schimb, numărul cuvintelor în *ău̯*, cum se poate constata cu ajutorul aceluiași dicționar, este nebănuit de mare. Multe din acestea terminate în -*ău̯* provin din cuvinte care altădată se terminau în -*óu̯*.

Iată acum exemplele culese din *Atlasul lingvistic romîn* [5] :

Buncău̯-buncău̯ă „mai (de bătut pămîntul)" (ALR, II, vol. 1, [MN 3944], pct. 325) < magh. *bunkó* „mai, făcăleț, măciucă" [6].

---

[1] *Lucr. cit.*, p. 461—462.

[2] Vezi, în ultimul timp, I. Pătruț, *Despre genul „neutru" în limba romînă*, în CL, I (1956), p. 31.

[3] Vezi *Dicționar invers*, București, 1957, p. 755—756.

[4] *Ibid.*, p. 732—738.

[5] Vom simplifica într-o anumită măsură transcrierea fonetică a ALR.

[6] Vezi A. Kelemen, *Grosses Handwörterbuch der ungarischen und deutschen Sprache*, I, Budapest, 1912, p. 69.

Burculău-burculăuă „bucșă" (ALR, II, serie nouă, h. 342 pct. 310) < magh. *burkoló* „einhüllend"; cf. și magh. *burkolas* „das Einhüllen" (= înfășurare), *burkolat* 1. „die Umhüllung, Bekleidung" (= învelire)[1].

Campău'-campăuă „cață de prins oile" (ALR, II, serie nouă, h. 395, pct. 334 din Baia-Mare, 53, 316, 325 din reg. Bihor, 279 din Cluj; în punctul cartografic 64 (Ineu) din Arad, cuvîntul *campău* are pluralul *campăuri*, așadar *-uri* este aici perfect echivalent cu *-áuă*) < magh. *kampó* „der Haken" (= cîrlig)[2].

Ceglău-cegláuă „curmezișuri la carul de cărat grîu" (ALR, I, serie nouă, h.62, pct. 141 Cluj; în pct. 235 s-a notat răspunsul *šĕdlău*, cu pluralul *šĕdláie* „idem"); probabil același cu termenul *ceatlău* < magh. *csatló*, *csatlofa* „der Bind(e)riegel" (= drug care servește pentru înțepenit, pentru legatul altor drugi)[3], cu trecerea grupului *-tl-* la *-gl-*.

Ciubalău-ciubaláuă „fedeleș" (ALR, II, vol. 1, h. 288, pct. 310, 316, 334) < magh. *csobolyó* (*csubujó*, *csoborl*(*y*)*ó*) „vas de lemn de băut sau pentru păstrat vinul"[4].

Cosalău-cosaláuă „fînaț" (ALR, I, serie nouă, h. 122, pct. 316; fără plural, cuvîntul apare și în pct. 310 și 323; v. și h. 125 unde pentru „cositură, loc de pe care s-a cosit fînul" s-a primit răspunsul *cosalău-cosaláuă*, în pct. 346, iar numai cu forma de singular, în pct. 284, 310, 316 (cosalău gol), 325) < magh. *kaszáló* „die Wiese, die Heuwiese (= fînaț), *kaszálás* „das Mähen, die Mahd" (= cosit, cositură)[5]. Mai greu se poate admite că avem a face cu un derivat romînesc de la *cosi* cu sufixul *-ălău*; de la acesta existau însă derivatele *cositúră*, *cosáștină*, *cósiște* etc. (v. ALR, I, h. 125).

Fărănfogău-fărănfogáuă „clește" (ALR, II, serie nouă, h. 542, pct. 349) < magh. *forron* „heiss, siedend" + *fogó* „Zange", un cuvînt compus, asemenea cu germ. *Feuerzange* „clește de foc".

Foitău-foitáuă 1. „cerc de fier de pe butucul roții (ALR, II, serie nouă, h. 341, pct. 250) 2. „străgălie, cerc de fier sau oțel dintre podul osiei și butucul roții" (ALR, II, serie nouă, h. 351, pct. 349) < magh. *fojtó* „würgend, erstickend" (= care strînge)[6].

Forgău-forgáuă „clește" (ALR, II, serie nouă, h. 542, pct. 219) magh. *fogó* „idem"[7], cu un *r* epentetic.

Harapáuă [pl.] „clește de foc" (ALR, II, vol. 1, MN [3876], pct. 316) < magh. *harapó* [*fogó*] „die Zange"[8].

Hădărău-hădăráuă „hădărag la îmblăciu" (ALR, I, serie nouă, h. 77, pct. 353) < magh. *hadaró* „der Dreschflegel" (= îmblăciu)[9].

---

[1] A. Kelemen, *op. cit.*; *bucșa* este într-adevăr un tub de fier care căptușește pe dinăuntru butucul roții pentru ca acesta să nu se roadă.
[2] *Ibid.*, p. 251.
[3] *Ibid.*, p. 77.
[4] Vezi DA, sub cuvîntul *ciublă*.
[5] Vezi A. Kelemen, *op. cit.*, p. 255.
[6] *Ibid.*, p. 176.
[7] *Ibid.*, p. 175.
[8] *Ibid.*, p. 208.
[9] *Ibid.*, p. 199.

Hidegvagău-hidegvagăuă ,,dalta fierarului" (ALR, II, serie nouă, h. 546, pct. 334) < magh.; cf. magh. *vágó* ,,schneidend, hauend, schlagend"[1].

Hurdău-hurdăuă ,,putină (pentru varză)" (ALR, I, serie nouă, h. 190, pct. 316, 334) < magh. *hordó* ,,das Fass"[2].

Licastău-licastăuă ,,priboi" (ALR, II, serie nouă, h. 545, pct. 284, 349; în alte trei puncte (316,334, 346) s-a notat forma *iucastău-,,iucastăuă*) < magh. *lyukasztó* ,,die Lochzange (şi die Lochmaschine")[3].

Liebădău-liebădăuă ,,iepe la războiul de ţesut, bucăţile de lemn pe care se apasă cu picioarele, că să se schimbe iţele" (ALR, II, serie nouă, h. 481, pct. 53; alături de această formă, pe aceeaşi hartă sînt înregistrate şi *lăbdidău-lăbdidăuă*, pct. 279, 284, 334, *libidău-libidăuă* (pct. 316); în pct. 64 (Ineu) singularul are forma *lebedeăuă*, iar pluralul *lebedeie*) < magh. *labitó* ,,das Trittbrett, das Pedal"[4].

Lupău-lupăuă ,,tidvă, soi de bostan care dacă se usucă se face tare ca lemnul încît se poate pune apă în el" (ALR, I, serie nouă, h. 200, pct. 334; în pct. 346, subiectul anchetat, după ce a răspuns : *pẹẹpeń dį-ăcei dịě lupǫu*, a ezitat între forma de plural *lupǫiě* şi *lupǫuă*; forma *lompău*, cu pl. *lompăie* e atestată în pct. 235, iar în punctul de limbă maghiară 192 apare *lópoutöc*) < magh.; cf. magh. *lopótök* ,,der Flaschenkürbis" (= tidvă); cf. *lopni* ,,stehlen", *lopó* (part.).

Macău-macăuă ,,pretcă, beţişor pe care îşi clădesc albinele fagurii în stup" (ALR, I, serie nouă, h. 268, pct. 279); cuvîntul are şi sensul de ,,surcea" (ALR, II, serie nouă, h. 480, pct. 284); el apare şi la Todoran, *art. cit.*, p. 131, care îl citează din Candrea, *Dicţionarul enciclopedic*. În ambele cazuri nu-i consemnat etimonul maghiar. Provine din magh. *makó* ,,Stäbchen", cuvînt dialectal cunoscut prin nordul Transilvaniei (v. Szinnyei, *Magyar Tájszótár*, Budapest, 1893-1896, vol. I, p. 1388).

Mangalău-mangalăuă ,,tăvălug" (ALR, I, serie nouă, h. 26, pct. 334; varianta *mîngălău-mîngălăuă* e atestată pe aceeaşi hartă, în pct. 316, 325) < magh. *mángoló*, *mángorló* ,,die Mange, die Rolle".

Mutatău-mutatăuă ,,arătător la ceasornic" (ALR, II, vol. 1, MN [3906], pct. 279, 310, 316, 325, 334, 346) < magh. *mutató* ,,der Zeiger"[5].

Piscalău-piscalăuă ,,jăruitor, prăjină de scociorît în cuptor" (ALR, II, vol. 1, h. 285, pct. 334; în pct. 287, informatorul maghiar a răspuns cu termenul *piscǫlǫ*) < magh. *piszkáló* ,,idem".

Sinalău-sinalauă ,,şură de fîn" (ALR, I, serie nouă, h. 138, pct. 349; cu forma de plural *sinuri*, cuvîntul *sin* ,,idem" apare şi în pct. 260, 297, precum şi în pct. 287, la un subiect de limbă maghiară) < magh. *szinálló* ,,Stall"; cf. şi magh. *szin* ,,der Schuppen".

Surcalău-surcalăuă ,,sulă" (ALR, II, vol. 1, MN [3943], pct. 284) < magh.; cf. magh. *szurkál* ,,sticheln, oft stechen" (=a înţepa, a împunge) part. *szurkáló*.

---

[1] Vezi A. Kelemen, *op. cit.*, p. 551.
[2] *Ibid.*, p. 225.
[3] *Ibid.*, p. 329; vezi şi G. Blédy, recenzia făcută ALR, serie nouă, în CL, I (1956), p. 15.
[4] *Ibid.*, p. 307.
[5] *Ibid.*, p. 373.

Șai̯tău̯-șai̯tău̯ă 1. „teasc de stors strugurii" (ALR, I, serie nouă, h. 235, pct. 53, 250, 260, 346, 349 ; forma *șităi̯-șitău̯ă* apare în pct. 279 ; pluralul în *-ăi̯e* sau *-ăi̯e* apare în următoarele puncte : 64, 103, 235), „teasc de ulei" (ALR, II, serie nouă, h. 507, pct. 53,272, 310 ; în pct. 316 singularul acestui cuvînt este *șitău̯ă*, formă identică cu cea de la plural, iar în punctul 325 *șitău̯ă* are pluralul *șitău̯e*). 2. „menghină" (ALR, II, serie nouă, h. 543, pct. 219, 250, 279, 284, 316, 362). 3. „macara" (ALR, II, vol. 1, MN [3816], pct. 172 ; în pct. 37 (sîrbesc) din Banat apare forma *șăi̯tov*, iar în cel bulgăresc (48), tot în Banat, *șai̯tóf*) < magh. sajtó „die Presse, der Kelter" (= presă, teasc)[1].

Șoroflău̯-șoroflău̯ă „șurubelniță" (ALR, II, serie nouă, h. 563, pct. 316) < magh. ; cf. magh. *srófoló*, *srófol* „schrauben".

Tartău̯-tartău̯ă „corfă, coș de nuiele cu fundul rotund" (ALR, II, vol. 1, MN [3834], pct. 316) < magh. ; cf. magh. *tartó* „der Behälter, das Reservoir" (= vas, rezervor)[2].

Tălpălău̯-tălpălău̯ă „calapodul pantofarului" (ALR, II, serie nouă, h. 519, pct. 362) < magh. *talpalló*[3] ; el poate fi și un derivat de la subst. *talpă* cu suf. *-ălău*.

Vagău̯-vagău̯ă „dalta fierarului" (ALR, II, serie nouă, h. 546, pct. 316, 346 ; în pct. 287, informatorul maghiar a răspuns cu termenul *vāgu̯* ; în ALR, I, serie nouă, h. 27, cuvîntul *hagău̯-hagău̯ă* (pct. 362) are sensul de „tîrnăcop" ; aici a avut loc și trecerea lui *v-* urmat de *a* la *h*)[4] < magh. ; cf. magh. *vágó* „schneidend, hauend", *vágóbárd* „Hackbeil"[5].

Zugău̯-zugău̯ă „stăvilar sterp la moara de apă" (ALR, I, serie nouă, h. 152, pct. 284 ; *zugău̯* fără formă de plural apare și în punctul cartografic 279) < magh. ; cf. magh. *zúgó* 1. „sausend, brausend, tobend". 2. „der Wasserfall, die Kaskade, der Katarakt"[6].

Pe lîngă aceste cuvinte terminate la singular în *-ău̯* și care fac pluralul în *-ău̯ă*, provenind din niște etimonuri maghiare în *-ó*, mai există în materialul adunat din ALR cîțiva termeni de origine maghiară

---

[1] Vezi A. Kelemen, *op. cit.*, p. 448.

[2] *Ibid.*, p. 505.

[3] Vezi I.-A. Candrea, *Dicționarul enciclopedic*, s. v. *tălpălagă*.

[4] E. Petrovici, *op. cit.*, p. 445—446, ocupîndu-se de trecerea lui *v* la *u* sau *h* în elementele maghiare ale limbii romîne, susține că acest fenomen nu poate fi pus în legătură cu trecerea lui *v* urmat de *o*, *u*, *î*, la *h* în elementele de origine latină și slavă (ex. *vulpe* > *hulpe*, *bivol* > *bihol* etc.) pentru că „*v* maghiar trece la *u̯* sau *h* urmat de vocala *a*..." și pentru că „răspîndirea celor două fenomene este deosebită. Pe cînd trecerea lui *v* maghiar la *u̯* sau *h* se constată pe întreg teritoriul limbii romîne, trecerea lui *v* inițial la *h* în elementele latine și slave are o arie de răspîndire mai mică" (p.446). Înlocuirea lui *v* prin *h* în cuvintele de origine maghiară „nu-și poate avea cauza în vreo tendință a graiurilor romînești" (ib.). Cu toate acestea, se poate presupune că în unele cuvinte maghiare pătrunse recent în graiurile populare din nordul țării (unde se spune *hulpe*, *hultan*) a putut să se schimbe *v* în *h* și datorită „tendinței" acestor graiuri de a-l preface pe *v* în *h* în cuvintele din fondul mai vechi. Este cazul cuvintelor *vagău* > *hagău*, *valău* „troacă" > *halău*. Ele sînt recente, pentru că în multe locuri se pronunță cu *v* netransformat în *u̯* (v. E. Petrovici, *op. cit.*, p. 465 : „Marele număr de elemente maghiare ale graiurilor romînești din Ardeal, care-l păstrează pe *v* maghiar, sînt așadar recente"), iar apariția totuși a pronunției cu *h* inițial în unele locuri s-ar explica prin acea „tendință" de care vorbeam a graiurilor respective.

[5] Vezi A. Kelemen, *op. cit.*, p. 551.

[6] *Ibid.*, p. 590.

sigură, dar pentru care nu putem indica, deocamdată, etimonul maghiar corespunzător. Aceste cuvinte se termină de asemenea la singular în *-áu̯* și la plural în *-áu̯ă*. Presupunem că provin tot din niște cuvinte maghiare cu finalul în *-ó*.

Iată aceste cuvinte :

Clățáu̯-clățáu̯ă „botei de oi" (ALR, II, serie nouă, h. 390, pct. 130, 172). *Dicționarul Academiei* s.v. consemnează pluralul *clățauă*. Scriban, *Dicț.*, s.v., spune că-i de origine maghiară, fără însă să noteze etimonul maghiar.

Hațáu̯-hațáu̯ă „cărare de la stînă la izvor sau în sat" (ALR, II, serie nouă, h. 404, pct. 349 : *hațáu̯u u̯óilor*). Acest cuvînt are însă prin sudul Transilvaniei și prin Moldova forma *hățáș-hățáșuri*. *Dicționarul Academiei* nu-i dă etimologia. La fel se procedează în dicționarele lui Tiktin și Candrea. În schimb, Scriban îl compară cu germ. *hetzen* „a goni, a asmuța, a vîna", cuvînt invocat de autorii *Dicționarului Academiei* pentru explicarea verbului *a hăți* „a asmuța (cîinii)", alături de magh. *hecelni* „idem". Cf. și magh. *hecc* „goană, hăituială". Ni se pare însă că pentru explicarea lui *hațáu*, *hățáș* „drum bătătorit de animale cînd merg la păscut" poate fi invocat cu mai mult folos magh. *vacok* „das Lager" (= culcuș), „das Gebett (der Tiere)" (= așternutul animalelor)[1], cu înlocuirea părții finale *-ok* prin suf. *-áu̯* sau *áș*. În ceea ce privește schimbarea lui *v-* urmat de *a* în *h-*, ea se întîlnește, cum am mai spus, și în alte elemente de origine maghiară.

Oticáu̯-oticáu̯ă „măsură în care se ia vama la moară" (ALR, I, serie nouă, h. 181, pct. 349).

-áu̯ < magh. *-a*.

Cîteva cuvinte romînești terminate în *-ău*, cu pluralul în *-áu̯ă*, provin din etimonuri maghiare cu finalul în *-a*. Această vocală este în limba maghiară scurtă, închisă, cu un timbru intermediar între *a* și *o*. Ultima particularitate explică trecerea ei în limba romînă la *-óu̯* și apoi la *-áu̯*. În această trecere un rol important l-a avut încadrarea morfologică la declinarea a II-a romînească, în *-u̯* consonant.

Cherestfáu̯-cherestfáu̯ă 1. „pîrghie" (ALR, II, vol. 1, h. 249, pct. 334). 2. „curmezișuri la carul de cărat grîu" (ALR, I, serie nouă, h. 62, pct. 334) < magh. *keresztfa* „Querholz" (= lemn pus de-a curmezișul)[2].

Chișafáu̯-chișafáu̯ă „orcicuri, lemnele scurte de care se prind ștreangurile" (ALR, II, serie nouă, h. 347, pct. 250, 260, 284 ; în pct. 335 din Regiunea Autonomă Maghiară, termenul *t'ișafáu̯* are pluralul *t'ișafáie*, iar în punctul 547, aceeași regiune, a fost notată forma *kișafat*, cu pluralul *kișafaturi*, așadar cu terminația *-uri* în locul terminației *-áu̯ă* din părțile vestice ale țării ; probabil că finalul consonantic de la singular s-a creat după ce *-uri* se fixase la forma de plural) < magh. *kisefa* „Ortscheit" (= orcic)[3].

Hamfáu̯-hamfáu̯ă „orcicuri, lemnele scurte de care se prind ștreangurile" (ALR, II, serie nouă, h. 347, în foarte numeroase puncte din nord-

[1] Vezi A. Kelemen, *op. cit.*, p. 549.
[2] *Ibid.*, p. 264.
[3] *Ibid.*, p. 283.

vestul Transilvaniei ; în unele locuri, ca de pildă în pct. 334 și 346, cuvîntul are forma *hamfóu̯*, pl. *hamfo̯áu̯ă* ; v. mai jos) < magh. *hámfa* „das Zugscheit" (= orcic)[1].

Palțáu̯-palțáu̯ă 1. „pretce, bețe dinăuntrul știubeiului, pe care albinele își pun fagurii" (ALR, I, serie nouă, h. 269, pct. 334). 2. „lambe la căruță" (ALR, II, serie nouă, h. 346, pct. 334, 346). 3. „cîrjă" (ALR, II, vol. 1, MN [3926], pct. 325) < magh. *pálca* „der Stab, der Stock"[2].

Ți̯ucazáu-ți̯ucazáu̯ă „cotețul găinilor" (ALR, II, vol. 1, h. 264, pct. 334) < magh. *tyúkháza* ; cf. magh. *tyúk* „găină", *tyúkol* „Hühnerstall", (poiată, cotețul găinilor).

-áu̯ < magh. *-u, -ú.*

Cusuráu̯-cusuráu̯ă „cosoroabă" (ALR, II, vol. 1, h. 225, pct. 310 ; pluralul articulat *cusuráu̯ăle* apare în pct. 172 ; forma *cosoráu̯-cosoráu̯ă*, în pct. 250, iar la pct. 64 acest cuvînt are forma *cusuráuă*(sg.)-*cusurăle* (pl.) ; cu același termen s-a răspuns și în pct. 102, 105, dar aici pluralul este în *-ắi̯e* sau în *ái̯e*) < magh. *koszorú* „der Kranz" (= cunună)[4].

Ĝîláu̯-ĝîláu̯ă „gealău de tras doage" (ALR, II, serie nouă, h. 570, pct. 353 ; pe aceeași hartă apar formele *jiláu̯-jiláu̯ă*, în pct. 349, cu trecerea africatei *ĝ* în spiranta *j*, caracteristică graiului de pe Crișuri și Someș, și *ẑiláu̯- ẑiláu̯ă*, în pct. 250) < magh. *gyalu* „idem" ; E. Petrovici, *art. cit.*, p. 452, nota 3, invocă forma *gyaló.*

Și̯aláu̯-și̯aláu̯ă „oblon la fereastră" (ALR, II, vol. 1, MN [3816], pct. 316) < magh. *zsalu* „die Jalousie" (=oblon), cu asurzirea sunetului inițial[5].

Valáu̯-valáu̯ă 1. „troacă pentru porci" (ALR, II, serie nouă, h. 330, pct. 53, 279, 316, 325, 334, 346 ; în pct. 272, 284, 353 apare forma *haláu̯-haláu̯ă*, cu *v-* urmat de *a* trecut în *h* ; v. mai sus ; în alte locuri din Ardeal sau Banat, acest cuvînt are pluralul în *-ắi̯e* sau *-ái̯e*). 2. „uluc la streașină" (ALR, II, vol. 1, h. 233, pct. 353, pronunțat tot cu *h* inițial) < magh. *vályu* „der Futtertrog, der Wassertrog, die Rinne" (= jgheab, uluc)[6]. E. Petrovici, *op. cit.*, p. 465, pleacă de la forma *válú.*

b) Neutre cu sg. în *-éu* și cu pl. în *-(e̯)áu̯ă.*

-éu̯ (*-ếu̯*) < magh. *-ő, -ö.*

Întocmai ca *ó*, vocala lungă maghiară *ő* se pronunța altădată ca un diftong, anume ca *eü̯*. Acesta a trecut apoi prin fraza *öü̯* la *ő*. Trecerea de la diftong la monoftong a avut loc prin secolul al XIII-lea[7]. Multe din toponimicele romînești terminate în *-éu̯* provin din cuvinte maghiare care aveau altădată în partea finală *-eü̯* > *-ő*[8]. Cuvintele destul de numeroase care urmează, terminate în *-éu̯*, au la bază tot niște etimonuri maghiare cu finalul în *-ő.*

---

[1] Vezi A. Kelemen, *op. cit.*, p. 205.

[2] *Ibid.*, p. 415.

[4] *Ibid.*, p. 293 ; în mai multe puncte din Transilvania (v. h. 225) s-a primit răspunsul *cunună* „cosoroabă".

[5] *Ibid.*, p. 591.

[6] *Ibid.*, p. 557.

[7] E. Petrovici, *art. cit.*, p. 460.

[8] *Ibid.*, p. 461.

Chindéu-chindeáuă „prosop" (ALR, II, serie nouă, h. 491, pct. 130, 172 ; în ultimul punct, informatorul a adăugat : *cele numite chindeáuă servesc de perdele* ; pe aceeaşi hartă apar şi variantele *ĉinĝéu-ĉinĝáuă* pct. 260), *t'indéu de úşe-t'indiáuă* (pct. 141), *kęęndö* şi *kęndüö* în punctele de limbă maghiară 287 şi 192 ; în două puncte (95 şi 250) acest substantiv face pluralul în *-éie* : după o informaţie personală, în satul Bogatu, raion Sibiu, se spune de asemenea *chindéu-chindeáuă* < magh. *kendő* „das Tuch"[1].

Chipiléu-chipileáuă „putinei" (ALR, II, serie nouă, h. 307, pct. 334) < magh. *köpülő* „das Butterfass" (= putinei)[2].

Cipléu [art.]-*cipliáuă* „batoză" (ALR, I, serie nouă, h. 83, pct. 334 ; în pct. 287 de limbă maghiară s-a primit răspunsul *ĉiplügeip*) < magh. *cséplő* „der Drescher", *cséplőgép* „Dreschmaschine" (batoză)[3].

Cocoşiléu-cocoşiliáuă „chinga căpriorilor (la acoperişul casei)" (ALR, II, vol. 1, h. 226, pct. 325, 334 ; în pct. 260 s-a notat răspunsul *cócoş iléu ori căprióri*, informatorul adăugînd : *cócoş iléu* e ungureşte ; în pct. 287 de limbă maghiară apare *cócoşülö*).

Duléu-duliáuă „fîşie de pămînt" (ALR, I, serie nouă, h. 8, pct. 53) < magh. *dűlő* „der Anwand" (= hotarul unei proprietăţi de pămînt).

Fedéu-fedeáuă 1. „capac de oală" (ALR, II, serie nouă, h. 304, pct. 53,219, 260, 284, 304, 316, 334, 349, 353 ; pe aceeaşi hartă, acest termen apare, fără forma de plural, în următoarele puncte : 27, 102, 279, 310, 325, 346, 362, 574 (v. şi ALR, I, h. 249, capac (la cazanul de ţuică), pct. 53), iar cu pluralul în *-éie* a fost notat în pct. 36,47, 64,76, 105, 228, 250). 2. „abajur, tinichea ca o farfurie ce se pune deasupra lămpii ca să îndrepte lumina în jos" (ALR, II, vol. 1, MN [3911], pct. 260). 3. „creştetul capului" (ALR, I, vol. 1, h. 5, pct. 273 ; pentru această accepţie a termenului să se compare şi *pocriş* „creştetul capului", ibid. pct. 397 ; sensul fundamental al acestuia este tot „capac de oală") < magh. *fedő* „idem".

Fergheléu-fergheteáuă 1. „vîrtej la căruţă" (ALR, II, serie nouă, h. 343, pct. 272, 316, 325, 334, 346, 349, 353) ; există şi variantele *sferdeĉéu-sferdeĉáuă* (219), *sferghet'éu-sferghet'eáuă* (260)[4]. 2. „clanţă la uşă" (ALR, II, vol. 1, h. 250, pct. 353) < magh. *fergetyő* (*förgetyű*), propriu „învîrtitoare"[5].

Fitéu-fiteáuă 1. „sobă" (ALR, II, vol. 1, h. 279, pct. 272, 279 ; în pct. 228 s-a primit răspunsul *fűtű*). 2. „maşină de gătit" (ALR, II, vol. 1, h. 286, pct. 272, 279 ; în pct. 228, pluralul este *fitéie*) magh. *fűtő*[6].

Geapláuăle [pl. art.] „hăţurile" (ALR, II, serie nouă, h. 293, pct. 362 ; cuvîntul acesta se pronunţă în cele mai multe puncte anchetate cu un *d'*- puternic palatalizat, rezultat în urma deplasării locului de articulaţie a lui *ǵ* (ocluziva palatală sonoră) spre palatul anterior : *d'ipléu-d'ipleáuă* (pct. 316, 334, 349), *d'apláu-d'apláuă* (pct. 279), *d'iaplóu-d'iapláuă*

[1] Vezi A. Kelemen, *op. cit.*, p. 260.
[2] *Ibid.*, p. 296.
[3] *Ibid.*, p. 78.
[4] La Ciocăneşti (Suceava), şi *serbinţie'u*.
[5] Vezi *Dicţ. Acad.* s. v.
[6] Vezi A. Kelemen, *op. cit.*, p. 186.

(pct. 346); în două puncte apare numai pluralul *d'apláuă*, (pct. 325, 353); pe aceeaşi hartă este şi forma de plural *depléie* (pct. 228, 250, 284, 574); în alte două locuri *dipláu* are pluralul *dipláie* (pct. 102, 235), ca şi *pîrău-pîraie* din limba literară; *jipliéu* (pct. 272), rezultat prin trecerea lui *d'* > *ğ* > *j*, ca în *ger* > *jer*, şi bănăţeanul *dipálă* (pct. 36) au forme de plural care nu interesează discuţia de faţă) < magh. *gyeplő* „das Leitseil, der Zügel" (hăţuri)[1]. Cf. şi răspunsurile notate în pct. 287 şi 192, de limba maghiară (*dẹplü*), pe aceeaşi hartă.

Iléu-iliáuă „butucul nicovalei de bătut coasa" (ALR, I, serie nouă, h. 53, pct. 316, 325) < magh. *üllő* „idem".

Legheléu-leghelẹáuă „păşune" (ALR, II, serie nouă, h. 317, pct. 316, 334); în pct. 310 (Bihor), după modelul acestui cuvînt s-a creat termenul *păscălău*, de la rom. *a paşte*) < magh. *legelő* „die Weide" (= păşune, izlaz)[2].

Lepedéu-lepedẹáuă „ţol" (ALR, II, serie nouă, h. 494, pct. 102, 141, 157, 272, 310) < magh. *lepedő* „das Bettuch, das Leintuch, das Laken".

Şerpenéu-şerpeniáuă" „ceaun (la stînă)" (ALR, II, serie nouă, h. 407, pct. 334) <magh. *serpenyő* „die Pfanne" (= tigaie), „die Schale" (= cupă)[3].

Trei exemple prezintă la forma de singular terminaţia *-áu*, cu toate că provin din nişte etimonuri maghiare terminate în *-ő*:

Ciorláu-ciorláuă „curmezişuri la carul de cărat grîu" (ALR, I, serie nouă, h. 62, pct. 284) probabil < magh. *csőrlő* (csöllő) „die Spule" (= sul, mosor)[4].

Crestuláu-crestuláuă „curmezişul la carul de cărat grîu" (ALR, I, serie nouă, h. 62, pct. 279; în pct. 349 apare forma *crestăláu-crestăláuă*) < magh.; cf. magh. *keresztes* „în formă de cruce", *kareszt fa* „lemn pus de-a curmezişul", < magh. *keresztelő* „querliegen, durchqueren".

Vişáu-vişáuă 1. „dalta fierarului" (ALR, II, serie nouă, h. 546, pct. 53; în pct. 353 este atestată forma *d'isláu-d'işláuă*; pe harta 562, cu titlul *şurubelniţă*, apare *źişáu-źişáuă* în pct. 250) < magh. *veső* „der Meissel, das Stemmeisen"[5].

Cuvîntul *ferestău* este într-o situaţie aparte. El cunoaşte variante terminate fie în *-áu*, fie în *-éu*, cu toate că provine dintr-un etimon maghiar terminat în *-ő*:

Ferestáu-ferestáuă „ferestrău" (ALR, II, serie nouă, h. 553, pct. 172; există şi variantele: *fiĕreştĕu*, corectat *h'erestéu-h'éresteauă*, pct. 130, *h'erestéu-h'erestiáuă* pct. 141, *h'arastău-h'arastáuă*, pct. 157 *h'arastáa*, pct. 95, *sirisáu-sirisáuă* pct. 353 şi *serest'éu-serestiáuă*, pct. 260) < magh. *fureszto*, derivat de la *füresz* „ferăstrău".

---

[1] Vezi A. Kelemen, *op. cit.*, p. 195.
[2] *Ibid.*, p. 313.
[3] *Ibid.*, p. 452.
[4] *Ibid.*, p. 83.
[5] *Ibid.*, p. 570; Cf. şi toponimicul *Vişeu*, care la plural face Vişauă. Un informator din satul Moisei (Maramureş) spunea că sînt *trei Vişauă*, adică există trei sate cu acest nume.

Tot din etimonuri maghiare terminate în -*ő* par să provină și cuvintele *cheltéu* și *gheresteáuă* (pl.).

Cheltéu-chelteáuă „corfă, coș de nuiele cu fundul rotund" (ALR, II, vol. 1, MN [3834], pct. 130 ; ibid., h. 266 (*coș*) *cheltiéu-cheltiáuă*, în pct. 172 ; în pct. 272 și 349 s-a răspuns cu *t'olt'éu-t'oltiáuă*). Cf. magh. *költő*, part. de la *költeni*.

Gheresteauă [pl.] „surcele, lemn de ațîțat focul" (ALR, II, vol. 1, h. 275, pct. 325 ; subiectul anchetat a adăugat că *lemne de ațuțat foc* e traducerea lui *gheresteáuă*, care e din ungurește) ; cf. magh. *gyorstűz* „das Schnellfeuer"[1], *gerjesztő* „anregend".

Un ultim termen din această categorie este *pendéu-pendeáuă* „străgălie, cerc de fier sau oțel între podul osiei și butucul roții sau dintre butucul roții și cuiul din capătul osiei, ca să nu se frece butucul roții" (ALR, II, serie nouă, h. 351, pct. 279, 334). Cf. magh. *penge* „die Klinge", *pengő* (part. de la *pengni* „klingen").

c) Neutre cu sg. în -*óu* și cu pl. în -*oáuă*.

-*óu* < magh. -*ó*.

Cîteva cuvinte de origine maghiară terminate în -*ó* au în limba romînă finalul -*óu*.

Ceapóu-ceapoáuă „cîrlig la coasă, hreapcă" (ALR, I, serie nouă, h. 52, pct. 334 ; în pct. 325 s-a primit răspunsul *ceapắu*, dar nu a fost notat pluralul) < magh. *csapó* „capac, supapă, clapă".

Corșóu-corșoáuă „damigeană" (ALR, II, vol. 1, MN [3924], pct. 362 ; în pct. 228 pluralul aceluiași cuvînt este *corșăuri*, iar în pct. 575 (magh.) este trecut răspunsul *kötött córșó* „ulcior împletit" < magh. *korsó* „der Krug" (= ulcior)[2].

-*óu* < magh. -*a*.

Hamfóu-hamfoáuă, vezi mai sus sub *hamfắu*, p. 219-220.

-*óu* < magh. -*ő*.

Diaplóu-diapláuă, vezi mai sus *geapláuăle*, p. 221-222.

2. ELEMENTE DE ORIGINE GERMANĂ

În materialul recoltat din *ALR* există numai un singur cuvînt de origine germană sigură care face pluralul în -*áuă* : *calhắu-calháuă*. O serie de amănunte privitoare la originea lui pot fi găsite în lucrarea *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, pe care am publicat-o în „Studii și cercetări științifice", Filologie, an. VIII, fasc. I, Iași, 1957 (la p. 26—27).

Termenul are două sensuri, de altfel foarte apropiate unul de altul : 1. „tîrnăcop" (ALR, I, serie nouă, h. 27, pct. 353, în Maramureș). 2. „țapină al cărei vîrf formează față de coadă un unghi drept, nu obtuz ca la cele italienești". Această unealtă folosită în trecut de lucrătorii forestieri maramureșeni nu mai este astăzi întrebuințată. Neîntîlnind în dicționarele germane pe care le-am avut la dispoziție un termen prin care să-l

[1] Vezi A. Kelemen, *op. cit.*, p. 197.

[2] *Ibid.*, p. 293.

explic pe *calhău*, în lucrarea citată, am recurs la ,,reconstituirea'' unui radical german, *Keilhaue*, al cărui sens şi formă se potrivesc întru totul cu cuvîntul auzit în gura lucrătorilor forestieri maramureşeni. În realitate, cuvîntul *Keilhaue* figurează în unele dicţionare germane, avînd chiar sensul de ,,tîrnăcop''. Aşa, de pildă, în Sachs-Villatte, *Enzyklopädisches Wörterbuch der französischen und deutschen Sprache*, Zweiter Teil : deutsch-französisch, la p. 563, cuvîntul *Keilhaue*, sinonim cu *Keilhacke*, este explicat astfel : ,,hoyau en coin, pic (à roc)'', sens întru totul asemănător cu cel din graiul maramureşean. La fel, A. Kelemen, *op. cit.*, p. 26, explică cuvîntul maghiar *ásókapa* prin ,,die Keilhaue''.

Din germ. *Keilhaue* trebuia să rezulte în graiurile populare nordice forma *ca(i̯)lháu̯ă*, cu *-e* final, precedat de *u̯*, trecut în *ă*, prin asimilaţie progresivă. Această formă de singular există într-adevăr la Moisei, în Maramureş, unde şi cuvinte ca *stea*, *măsea* sînt rostite la singular nearticulat *stẹáu̯ă*, *măsẹáu̯ă*. Forma de singular *calháu̯ă* se aseamănă în partea finală cu pluralul în *-áu̯ă* al numeroaselor substantive înşirate deja mai sus, care se găsesc şi în Maramureş. Aici (la Moisei), cuvîntul în discuţie are forma de la plural identică cu cea de la singular (o *calháu̯ă* — două *calháu̯ă*). De la genul feminin, cum era şi în germană, substantivul a trecut apoi la genul neutru, reconstituindu-se un sg. în *-ău*, *calháu̯*, pe care îl consemnează şi ALR. În această modificare a cuvîntului german la singular, va fi avut vreun rol şi sinonimul de origine maghiară *vagáu̯* (v. mai sus) sau *gai̯háu̯-gai̯háu̯ă* ,,tîrnăcop'' (ALR, I, serie nouă, h. 27, pct. 235). Ultimul cuvînt pare să fie acelaşi cu *hagáu̯* (< *vagău*), influenţat, la rîndul lui de *calháu̯* cu care se aseamănă mult atît ca formă, cît şi ca sens. Astfel s-a ajuns ca un termen de origine germană să aibă în părţile nordice ale ţării pluralul terminat în *-áu̯ă*.

3. ELEMENTE DE ORIGINE UCRAINEANĂ

Există tot un singur exemplu în această situaţie, anume *sancéu̯-sancẹáu̯ă*, dar nici acesta nu e sigur. *Sancéu̯* (sau *sanciu̯*) are sensul de ,,sanie mică'' şi-i cunoscut prin regiunea muntoasă a Moldovei, precum şi în regiunile vecine de peste munţi. Scriban, *op. cit.*, îl apropie de ucr. *sanka* ,,sanie''. Adăugăm că şi în maghiară există termenul *szánka* ,,idem''. De la aceste forme e greu de explicat finalul *-eu̯* (sau *-iu*), precum şi sunetul *-č-*. Cf. şi derivatele ucr. *sančata*, *-čat* ,,sanie'' sau *sančišča* ,,sanie mare''[1]. În regiunea unde acest cuvînt are singularul terminat în *-éu̯*, şi unde există la astfel de substantive terminaţia de pl. *-ẹáu̯ă*, acest substantiv a căpătat şi el forma de pl. *sancẹáu̯ă*.

4. DERIVATE ROMÎNEŞTI CU SUF. *(ăl)áu̯*

Alături de elmentele străine înşirate pînă acum, trebuie să pomenim cîteva substantive cu pluralul în *-áu̯ă* care sînt create de la cuvinte romîneşti cu ajutorul sufixelor tot de origine maghiară, *-áu̯* sau *-ăláu̯*.

[1] Vezi B. D. Hrinčenko, *Slovarĭ ukraïnskogo ĭazîka*, Berlin, 1925, s. v.

În ALR, II, vol. 1, MN [3944], pentru noțiunea „mai de bătut pămîntul” s-a primit răspunsul *bătăláụ-bătăláụă* (pct. 260, 284). Acest cuvînt, un derivat de la *bate* cu suf. *-ălắụ*, după cum arată *Dicț. Acad.* s. v., are la Dosoftei pluralul *bătălắuri*.

Un alt exemplu îl constituie *drugalắụ-drugaláụă* „tăvălug” (ALR, I, serie nouă, h. 26, pct. 284 ; e atestată și forma *durgalắụ-durgaláụă*, pct. 349). Cu sensul de „drum de munte pe care sînt puse de-a curmezișul lemne din doi în doi metri, pentru a se ușura transportul buștenilor la vale”, *durgalắụ* este atestat prin Maramureș [1]. În ceea ce privește originea, el poate fi considerat fie un derivat de la *drug* (< v. sl. *drọgŭ*) cu suf. *-ălắụ*, fie de la ucr. *d'rugal'* „Querbalken beim Floss”[2] cu suf. *-ắụ*. *Drugal* sau *durgál* există în graiul maramureșean. Corespondentul maghiar *dorong* nu poate fi luat în discuție.

Cu suf. *-ălắụ* s-a creat apoi de la *rașpă* (< germ. Raspel) derivatul *rașpalắụ*, cu pl. *rașpaláụă* (ALR, II, serie nouă, h. 540, pct. 316 ; există și varianta *rașpắụ-rașpáụă*, atestată în mai multe puncte pe harta 540 a ALR, serie nouă). În maghiară cuvîntul are forma *ráspoly*, și desigur că trebuie luat în considerație și acesta. În partea finală cuvîntul s-a modificat sub influența sufixului *-ắụ*.

Un ultim exemplu este *vîrțialắụ-vîrțịaláụă* „vînturătoare de vînturat grîul” (ALR, I, serie nouă, h. 82, pct. 316) < (*în*)*vîrti*+*-ălắụ*.

5. CUVINTE DIN FONDUL STRĂVECHI AL LIMBII ROMÎNE

Terminația *-áụă* apare, fapt deosebit de semnificativ, și la neutre din fondul moștenit. R. Todoran, *op. cit.*, p. 132 (iar mai înainte de el, Tiktin și Philippide), amintește cuvîntul *pîrắu* cu pl. *pîráụă*, despre care se crede că aparține elementelor păstrate din substratul autohton al limbii romîne. Lui i se pot adăuga încă două exemple, de data aceasta moștenite din latină.

Primul este cuvîntul *stắụ*, pl. *stáụă* „staur” (ALR, II, serie nouă, h. 392, pct. 130 ; în notă sînt transcrise și următoarele cuvinte ale subiectului anchetat : *rar se fac stáụă*...) În aproape toate punctele din Banat s-a primit răspunsul *stắụ* (sg.) *-stáuri* (pl.), și anume în pct. 2,27, 29, 36, 76. Este atestată și forma *stáv-stávuri* (pct. 105), cu *ụ* > *v*, fenomen specific unor locuri din Banat[3]. Pluralul în *-uri* la acest cuvînt nu este obișnuit în limba romînă. Desinența de plural a acestui substantiv este *-e*, indiferent dacă el are forma *staul* sau *staur*. Apariția pluralului în *-uri*, pe care trebuie să o explicăm mai întîi pentru a înțelege forma terminată în *-áụă* (*stáụă*), nu s-a putut produce decît acolo unde termenul în discuție se pronunța *stáur*, cu *-r* final. Se știe că lat. *stabulum* a avut două tratamente în romînă. Într-un prim caz, *u* medial s-a sincopat, grupul *-bl-* a devenit *-ul-*, rezultînd forma *staul*. În al doilea caz, sincoparea lui *-u-* nu a

[1] Vezi V. Arvinte, *op. cit.*, p. 147.
[2] Vezi E. Berneker, *Sl. etym. Wört.*, p. 229.
[3] Vezi E. Petrovici, Băn. *u* > *w*, *v*, *b*, *p*, DR, VIII, p. 180—181.

mai avut loc, iar *-l-* intervocalic devenind *-r-* s-a obținut cealaltă formă, *staur*[1].

De la pluralul acestei ultime forme, anume *staure*, prin trecerea lui *-e* final în *-i*, favorizată de asemănarea părții finale a cuvîntului (*-ure*) cu desinența neutră *-uri*, a rezultat forma de plural *stauri*. De la acesta s-a creat apoi un singular *stau* sau *stav*, pe care l-am consemnat mai sus. Finalul *-ure* > *-uri* a adus cu sine și forma de singular terminată în *-áu̯* : *stauri* (pl.) față de sg. *stau*, după modelul unor cuvinte ca *tău-tăuri* etc. În părțile unde se găsește terminația de plural *-áu̯ă* (e cazul pct. 130 din Hunedoara) la substantivele cu singularul în *-áu̯*, desinența *-uri* a fost înlocuită prin terminația de care ne ocupăm. A rezultat astfel o formă de plural *stáu̯ă*, cu totul neobișnuită în limba romînă.

După cum se va vedea și mai jos, acest fapt constituie o probă că *-áu̯ă* este pentru unele regiuni, și numai la unele substantive neutre, echivalentul perfect al desinenței *-uri*.

Cel de-al doilea termen de origine latină cu pluralul în *-áu̯ă* este *scînteie*. Surprinde faptul că un substantiv de genul feminin, cum este acesta, primește la plural terminația *-áu̯ă*, pe care nu am întîlnit-o decît la cele de genul neutru. Pluralul *schintẹáu̯ă* în locul lui *scîntéi* sau *schintéi* apare numai într-un singur punct, anume 325, din vestul regiunii Oradea. În ALR, II, vol. 1, MN [3860], printre răspunsurile adunate sub cuvîntul *iască*, este trecut și următorul : *durjulẹ́ dọ́u̯ă lẹ́mnĕ laoláltă, ápui̯ țîpă skintiáu̯ă*. În același punct cartografic, la chestiunea *scapără cu amnarul* (ALR, II, vol. 1, MN [3862]) s-a notat aceeași expresie : *țîpă skintiáu̯ă*. Este evident că în locul desinenței obișnuite, *-i*, apare aici la plural terminația *-áu̯ă*. Această înlocuire arată încă o dată că, într-adevăr, *-áu̯ă* are o valoare asemănătoare cu aceea a desinenței *-uri*. Întocmai cum *-uri*, desinența specifică de neutru, apare în cîteva cazuri și la pluralul unor substantive feminine, atunci cînd acestea denumesc mai multe grupuri, mai multe colectivități de calități diferite (ex. *mătăsuri*, *verdețuri* etc.)[2] tot așa și *-áu̯ă* apare la pluralul acestui substantiv feminin, deși, poate situația este aici întrucîtva diferită. E sigur însă că substituirea desinenței *-i* prin *-auă* a fost posibilă și datorită faptului că la plural substantivele neutre, care nu primesc desinența *-uri*, merg împreună cu femininele.

Un alt caz în care substantivul feminin capătă tot terminația *-auă*, ca și cum ar fi neutru, ne este furnizat de ALR, II, vol. 1, h. 192, *sectar*. În același punct 325 din Oradea, pentru „sectantă" s-a notat răspunsul sg. *hivẹáu̯ă* (față de masc. *hivéu̯* „idem"), cu pl. tot *hivẹáu̯ă*.

REPARTIȚIA TERITORIALĂ A TERMINAȚIEI DE PLURAL *-áu̯ă*.

Din cercetarea amănunțită a materialului cartografiat în *Atlasul lingvistic romîn* rezultă că aria pluralului în *-áu̯ă* cuprinde nord-vestul Ardealului, mai precis fostele provincii Crișana și Maramureș, precum

[1] Vezi S. Pușcariu, *Limba romînă* I, București, 1940, p. 187.
[2] Vezi Al. Graur, *Genul neutru în romînește*, în „Limba romînă", III (1954), nr. 1, p. 41.

și părțile vecine cu aceste provincii din actuala regiune Cluj. Ea se întinde însă și prin sud-vestul Transilvaniei propriu-zise, prin părțile Sibiului și în Țara Oltului (fostul județ Făgăraș). În modul cel mai consecvent sînt însă atestate formele unor neutre terminate în *-áuă* în vestul Ardealului, adică în actuala regiune Oradea.

Prezența pluralelor de tipul *pîráuă, iláuă, hîrdáuă* în graiul romînesc nord-vestic constituie o trăsătură morfologică remarcabilă a acestuia. Ea este, de exemplu, la fel de importantă ca și forma de conjunctiv cu *și* (*eu și fac* „eu să fac"), pe care o semnalează E. Petrovici în articolul *Graiul de pe Crișuri și Someș*[1], o dată cu alte fapte de natură fonetică sau lexicală, spre a dovedi că în nord-vestul Transilvaniei se poate vorbi de existența unui subdialect dacoromîn aparte, alături de cel bănățean, muntenesc și moldovenesc. Remarcăm cu această ocazie că forma de conjunctiv cu *și* pentru *să* apare și la macedoromîni. Fenomenul, desigur, nu trebuie considerat ca o simplă întîmplare.

Aria conjunctivului cu *și*, după cum se poate vedea pe harta nr. 3 din articolul citat al lui E. Petrovici, coincide aproximativ cu actuala regiune Oradea. Dar subdialectul crișean, așa cum l-a delimitat E. Petrovici pe baza unui „mănunchi, mai strîns sau mai larg de fapte, de linii de izoglosă care delimitează ariile mai multor fenomene lingvistice" (p. 3), este mult mai extins. El cuprinde, în afară de ținutul Crișurilor, și fostele județe Sălaj și Sătmar, părți din nord-vestul Transilvaniei vecine cu Bihorul, Sălajul și Sătmarul. Cu toate că, după Petrovici, Maramureșul nu ar aparține acestui „subdialect de nord-vest"[2] ci el ar constitui un subdialect aparte, numeroase fapte de limbă pledează totuși în sprijinul admiterii acestei unități. Părerea că pentru tot teritoriul din nord-vestul Ardealului se poate vorbi de un subdialect sau grai dacoromîn aparte, oarecum unitar, este susținută de G. Ivănescu în lucrarea *Problemele capitale ale vechii romîne literare*, Iași, 1948, p. 86. Acest grai sau dialect ar trebui numit, după părerea autorului, mai degrabă *crișean-maramureșean*. Unitatea aceasta subdialectală este veche. Ea, spune Ivănescu, „trebuie de fapt pusă în legătură cu întregul teritoriu rotacizant de altădată, care cuprindea regiunea de la nord de Mureș și de la vest de linia Alba-Iulia — Dej și Maramureșul întreg". Și în continuare : „...dialectul pe care astăzi îl prezintă dacoromîna în partea de nord-vest nu e altceva decît dialectul rotacizant de altădată" (p. 86).

Toate hărțile cercetate atestă forma de plural *-áuă* numai în nord-vestul țării, în Crișana și în Maramureș. Elocventă în acest sens este harta întocmită de R. Todoran, *art. cit.*, p. 132, unde-i prezentat pluralul

---

[1] Extras din revista „Transilvania", anul 72, nr. 8, p. 4.

[2] Vezi și DR, X, p. 120—125, precum și lucrarea *Siebenbürgen als Kernland der nördlich der Donau gesprochenen rumänischen Mundarten*; V. și „Limba romînă", III (1954), nr. 5, articolul *Repartiția graiurilor dacoromîne pe baza Atlasului lingvistic romîn*, p. 5—17 unde se spune că graiul din Maramureș ar putea constitui un subdialect dacoromîn aparte (al cincilea). R. Todoran, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromîne*, în „Limba romînă", V (1956), nr. 2, p. 38—50, reia această idee, aducînd noi argumente în sprijinul ei. Totuși, numeroase fapte de limbă leagă graiul maramureșean de cel din Crișana. Ambele regiuni cunoșteau altădată rotacismul lui *-n-* intervocalic.

cuvîntului *copîrșău*. Asemenea hărți s-ar putea întocmi pentru foarte multe din cuvintele prezentate în prima parte a lucrării de față.

Este deci evident că graiul dacoromîn de nord-vest se caracterizează, în afară de trăsăturile stabilite de E. Petrovici, și prin folosirea terminației de plural *-áuă* la unele substantive neutre. Faptul acesta nu fusese încă remarcat. Nici R. Todoran, care s-a ocupat recent de această problemă, nu a făcut apropierea între repartiția teritorială a pluralului în *-auă* și subdialectul dacoromîn nord-vestic. Ea este însă cerută de fapte.

Pe harta întocmită de R. Todoran se vede că, în afară de teritoriul graiului crișean-maramureșean, forma *copîrșáuă* este cunoscută și în sudul Transilvaniei propriu-zise, prin părțile Sibiului și ale Făgărașului (Țara Oltului). De cîteva ori am găsit și noi forme în *-áuă* în această regiune. S-ar părea deci că, față de cele spuse mai sus, aria pluralelor în *-áuă* trece cu mult peste limitele subdialectului de nord-vest (crișean-maramureșean).

Credem însă că aria laterală cu *-áuă* din sud-vestul Transilvaniei nu este, probabil, prea veche. Formele acestea vor fi fost aduse o dată cu alte particularități ale acestui grai, de emigranți originari din vest, din regiunea Munților Apuseni. Originea din Munții Apuseni a unora din graiurile populare din Țara Oltului a fost susținută în mod convingător de E. Gamillscheg în lucrarea sa *Die Mundart von Șerbănești-Titulești* p. 192—193 și acceptată de G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 85. La faptele invocate de Gamillscheg, mai putem adăuga, în afară de pluralul în *-áuă* cunoscut și aici, încă alte două. Mai întîi pronunția *jeană* a cuvîntului *geană* este cunoscută și în pct. 109, 125 și 136 din sud-vestul Transilvaniei (v. ALR, I, vol. 1, h. 20). De asemenea trecerea lui *ĝ* în *j* este atestată în această regiune și pe harta 57, *genunchi*, în pct. 102, 109, 118, 131, 136 și 835 (ultimul, Cîmpul lui Neag, așezat în sudul fostului județ Hunedoara). Se știe că forme ca *jeană, jenunchi* apar în graiurile din nord-vestul țării. În Țara Oltului ele trebuie să fi fost răspîndite prin oameni stabiliți aici mai tîrziu[1].

Al doilea fapt de care pomeneam este următorul. În punctele 129 și 131 din apropierea orașului Sibiu (vezi harta 57, ALR, I, vol. 1) este atestată forma *jerunche*, cu *-r-* intervocalic conservat, întocmai ca în Crișana și Maramureș. După cum a arătat S. Pușcariu[2], în acest cuvînt, precum și în cuvîntul *irimă* (pentru inimă), desrotacizarea nu s-a produs grație unei tendințe de disimilație (prohibitivă), care a împiedicat apa-

[1] Forme cu *j* în loc de *ĝ* au fost găsite de Gamillscheg (*op., cit.*, p. 112) și în regiunea Vedea din Muntenia, unde există oameni veniți din Transilvania. Gamillscheg crede că aceștia au venit aici înainte de secolul al XVII-lea. Unii au putut însă veni și mai tîrziu. Dacă datarea acestei migrații este justă, atunci trebuie să se admită că fenomenul trecerii lui *ĝ* în *j* este, probabil, mai vechi decît secolul al XVIII-lea, cum admisese I. Pătruț în „Studii și cercetări lingvistice", IV (1953), p. 213, articolul *Influențe maghiare în limba romînă*. În regiunea Vedea numai două cuvinte cunosc acest fenomen : *jalău* „gealău" (și verbul *a jelui* „a gelui") și *jebrea* „Tuch zum Abreiben der Pferde", acesta de origine turcă. Despre primul Gamillscheg spune că s-a păstrat în forma originară din cauză că nu exista în graiul din împrejurimi un termen corespunzător : „Es gab in der Sprache der muntenischen Umgebung der Einwanderer keine Entsprechungen" (p. 112). E adevărat totuși că forme cu $ĝ > j$ au putut fi aduse aici și prin migrații care au avut loc mai tîrziu.

[2] Vezi S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, p. 87.

riția în corpul sonor al acestor cuvinte a două vocale nazale consecutive. *Irimă* și *geruncli* sînt, astfel, resturi din fostul dialect rotacizant din nord-vest. Cu greu s-ar putea admite că acest dialect s-a vorbit altădată și în Țara Oltului. Dimpotrivă, admiterea unei migrații din Crișana către această regiune este singura explicație plauzibilă.

EXPLICAȚIA FENOMENULUI

Cum se explică din punctul de vedere al istoriei limbii romîne apariția terminației de plural -*áṷă*?

Chestiunea aceasta a fost pentru prima dată discutată, în treacăt, de H. Tiktin în studiul *Der Vocalismus des Rumänischen*, apărut în „Zeitschrift für romanische Philologie", vol. X, XI și XII. După Tiktin s-a preocupat de ea Al. Philippide, *Originea Romînilor*, II. Recent, R. Todoran a publicat nota morfologică pe care am amintit-o deja.

Primul cercetător pleacă de la constatarea că substantivele neutre terminate la singular în -*ăṷ* își formau pluralul în vechea romînă și astăzi regional, în Transilvania, în -*áo*, -*áoă*. Astăzi, în restul țării aceste substantive au la plural -*áe*, iar în Moldova -*ǻe*. Pentru explicarea opoziției -*ắ*- (la sg.) / -*á*- (la pl.), din interiorul acestor cuvinte, opoziție greu de explicat, Tiktin admitea că, alături de diftongarea cunoscută a lui *é* și *ó* accentuați urmați în silaba următoare de *ă* sau *e*, ar fi avut loc în vechea romînă și o diftongare paralelă a lui -*ắ*- accentuat, în aceleași condiții, rezultînd astfel diftongul **ă̭á*. Acesta însă nu a rezistat prea mult, ci s-a redus ulterior la *á*, întocmai cum diftongul *e̯á*, precedat de anumite consoane, a trecut la **ă̭á* și apoi la *á*, într-un cuvînt ca *tĕrra țe̯áră ță̭áră* > *țară*[1] Așadar, față de terminația -*ăṷ* de la singular, s-a creat la plural finalul *-*ă̭á*+*e* (care-i desinența neutră de plural), apoi -*áe*. Terminația -*áe* e răspîndită în mai multe graiuri populare și e acceptată (sub forma -*áie*) în limba literară (ex. pîraie, hîrdaie, etc.).

Explicația dată opoziției vocalice *ắ*/*á* trebuie completată pentru regiunile care cunosc pluralul în -*áṷă*, cu aceea a transformării lui -*e* în -*ă* și apariția lui -*ṷ*- între aceste două sunete. Tiktin face mai multe presupuneri, dintre care nici una nu poate fi acceptată. De pildă, pentru transformarea lui -*e* final în -*ă* admite că ea s-ar fi petrecut sub influența vocalei labiale -*o* (din magh. -*ó*), pe vremea cînd cuvintele în discuție aveau încă în romînă singularul tot în -*o*. Această soluție, socotită chiar de el mai puțin probabilă, este urmată de încă alte trei presupuneri. De pildă, după Tiktin, s-ar putea admite că desinența -*e* s-a întunecat mai întîi sub influența lui *ă* precedent, în vremea cînd acest *ă* nu suferise încă diftongarea amintită mai sus, în **ăá*. Deci pl. -*ăe*> -*ăă* și apoi, după diftongare, > * -*ă̭áă*> -*áă*. Observăm că în acest caz trecerea lui -*e* în -*ă* la aceste substantive ar fi

---

[1] Vezi „Zeitschrift für rom. Phil.", XII, p. 234 ; v. și vol. XI, p. 59 : „Parallel mit dem Wandel von *é* zu *eá* geht der unter gleichen Verhältnissen eintretende von *ó* zu *oá* und von *ắ* über *ăá* zu *á*".

foarte veche, înaintea metafoniei lui *é* și *ó* accentuați. Între cele două vocale din pl. *-áă* s-a produs, după Tiktin, epenteza unui *-o̯-*, rezultînd deci terminația *-áo̯ă*, care a evoluat apoi spre *-áo* sau *-áu̯ă*.

Trecerea lui *-e* la *-ă* a putut avea loc și după presupusa diftongare a lui *ắ* accentuat. *-e* a devenit *-ă* sub influența lui *á* precedent, din terminația *-áe* (< *-ăáe*). Deci *-áe* > *-áă*, după care s-a produs epenteza lui *-o̯-*, ca și în cazul precedent. În sfîrșit, nu-i exclusă de Tiktin nici a treia posibilitate : *-áe* > *-áo* > *-áă* (*o* precedat de *a* > *ă*) > *-áo̯ă* > *-áu̯ă* (ZRPh, XII, p. 230).

Prima parte a explicației propuse de Tiktin are ca punct de plecare o presupusă diftongare a lui *ắ* accentuat, pe care însă nici unul dintre lingviștii de după el nu au admis-o. În privința trecerii lui *-e* final la *ă*, nici una din ipotezele sale nu poate fi acceptată.

Philippide nu a tratat în mod special această chestiune, ci el a abordat-o cu prilejul studierii diferitelor prefaceri fonetice petrecute în evoluția istorică a limbii romîne. El socoate că, în genere, discuția purtată de Tiktin nu se bazează pe exemple suficiente (*Orig. Rom.*, II, p. 95). De altfel, nici materialul său nu e prea bogat. În ceea ce privește originea alternanței *ă/á*, Philippide crede că ea a rezultat prin trecerea terminației *-o̯áe -ae*, în cuvintele de origine maghiară terminate în *-ó*, *-ú* : *hîrdae* <*hîrdoae*, *ilae* <*iloae*, *măngălae*< *măngăloae*, precum și *pîrae* <*pîroae* (p.76). Pentru ultimul admite că la început se termina, ca și elementele de origine maghiară, în *óu̯*, la singular. Asta înseamnă că după Philippide *-o̯áe* a rezultat din diftongarea lui *ó* urmat în silaba următoare de *e*, cînd substantivele acestea erau la plural. Acest *-ó-* se găsea și în cuvîntul de origine obscură *pîrău*, care suna, deci, **pîróu̯*. Terminația *-óu* a devenit *-ắu* probabil după ce se produsese diftongarea în forma de plural(*-óu̯* s-a păstrat în cuvintele monosilabe ca *bou*, *nou*, *ou*, singurele exemple de origine latină cu această terminație , după cum se poate vedea în *Dicționar invers*, p. 735—736). S-a ajuns deci, ca terminației de singular *-ắu* să-i corespundă una de plural *-o̯áe*, devenită apoi *-áe*. Se explică astfel pluralele de tipul *pîrae*, *hîrdae* din limba literară (de fapt *pîrai̯e*, *hîrdai̯e*). Formele moldovenești în *-ắe* (*hîrdắe*, *pîrắe*) sînt analoge după singularele *hîrdău*, *pîrău*.

În ceea ce privește trecerea lui *-e* final la *-ă* în terminația *-áu̯ă*, Philippide admite următoarea evoluție : *-o̯áe -o̯áu̯e* (prin epenteza lui *u* consonant care a avut loc și în cuvinte ca *dóu̯ă* < v. rom. *do̯áu̯ă* < *dŭae*, *róu̯ă*< v. rom. *ro̯áu̯ă*< *róa* < *ro*(*s*) > *-o̯áu̯ă*. Vocala *ă* precedată de *u̯* a trecut mai departe în *-o*, explicîndu-se astfel formele v. rom. *pîráo*, *no̯áo*, *o̯áo*, *do̯áo*, care sînt, deci, posterioare (<*-o̯áu̯ă*). Astăzi aceste forme par a nu mai exista în graiurile populare, căci *Atlasul lingvistic romîn*, așa cum s-a văzut din exemplele de mai sus, nu le înregistrează niciodată. Așadar, afirmația lui Tiktin că astfel de plurale ar exista în Transilvania nu corespunde realității.

Explicația propusă de Philippide, cu toate că pleacă de la puține exemple, trebuie acceptată. Alternanța *ắ/á* din aceste substantive trebuie pusă pe seama diftongării lui *ó* urmat de *ă* sau *e* în silaba următoare. De asemenea și trecerea lui *-e* la *-ă* se datorește influenței lui *u̯* epentetic precedent. Din cauza lipsei unui material bogat, Philippide nu s-a oprit

însă asupra cuvintelor, tot de origine maghiară, terminate la singular în *-éu*, care fac pluralul în *-eáuă*. Acestea, după cum s-a putut vedea mai sus, sînt totuși foarte numeroase.

Asupra lor s-a oprit R. Todoran, *art. cit.*, care însă, tocmai invers ca în cazul precedent, își bazează explicația pornind de la substantivele terminate în *-éu*. Într-un cuvînt ca *lepedéu*, *é* accentuat, urmat la plural de *-e* > *eá*, rezultînd , deci, forma *lepedeáe* apoi *lepedeáue* și, în sfîrșit, *lepedeáuă*. După modelul cuvintelor de acest fel, terminația *-áuă* s-a răspîndit și la substantivele care aveau *-ou* sau *-ău* la singular. Alte amănunte asupra părerii lui Todoran pot fi văzute mai jos.

Incidental s-a oprit asupra acestei chestiuni și E. Gamillscheg, *op. cit.*, p. 132—133 (v. mai jos), precum și G. Pascu, *Sufixele romînești*, p. 418. Acesta din urmă crede că *-áuă* < *-ăuă*, după modelul lui *óu-oáuă*.

Dintre părerile expuse mai sus, numai cea a lui Philippide și cea a lui Todoran trebuie admise, cu toate că fiecare dintre ele, luate separat, sînt incomplete. Ele se bazează și pe prea puține exemple.

Un lucru este clar și anume că, în ciuda faptului că marea majoritate a acestor cuvinte provine din alte limbi, în primul rînd din limba maghiară, explicarea acestei terminații de plural trebuie să țină seama de legile fonetice ale limbii romîne, precum și de structura ei morfologică în evoluția sa istorică. Totodată trebuie să se aibă în vedere nu numai substantivele terminate în *-áuă*, ci și cele care au pluralul în *-áie* sau în *-ăie* (pe alocuri chiar și *-éie*, adică să nu se neglijeze situația din celelalte graiuri daco-romîne).

Între terminația de plural *-áuă* și cea de singular *-ău* există o strînsă legătură. De fapt, la singular, substantivele în discuție se termină nu numai în *-ău*, ci și în *-éu* sau chiar *-óu*. Să se vadă exemplele din prima parte a lucrării, care beneficiază de marele avantaj că provin din ALR, fiind transcrise acolo cu cea mai mare corectitudine. Faptul că nu toate substantivele acestea au la singular *-ău*, ci și *-óu* sau *-éu*, nu a oprit atenția cercetătorilor, sau chiar dacă unii l-au consemnat, nu i-au acordat importanța cuvenită în clarificarea formei în discuție. El are însă o mare însemnătate. După cum s-a văzut mai sus, formele cu *-éu* la singular pleacă din alte vocale finale ale etimonurilor maghiare decît cele în *-ău* sau *-óu*. Nici acest lucru nu a fost relevat. Numai E. Petrovici, *O particularitate...*, p. 461, face această remarcă, dar în legătură cu alte probleme pe care le discută acolo.

Am arătat mai înainte că celor mai multe din cuvintele terminate în *-áu* le corespund în maghiară etimonuri cu *-ó*, *-a*, *-ú*, *-u*. Cele terminate în *-óu* au în maghiară, în final, tot *-ó*, dar cele terminate în *-éu* provin din cuvinte maghiare terminate în *-ő*, *-ö*. Așadar terminația de singular a acestor cuvinte din romînă este determinată de natura vocalei finale din maghiară : *-ó*, *-a*, *-ú*, *-u* > *-óu*, *-ău*, iar *-ő*, *-ö* > *-éu*[1]. Pentru

[1] Se știe că vocalele *ö* și *ü* din elementele maghiare ale limbii romîne s-au acomodat sistemului vocalic romînesc, devenind, de obicei, *e*, *i* sau *o*, *u*, adică s-au delabializat ca și vocalele similare din cuvintele turcești sau franceze. Exemplele noastre confirmă încă o dată acest fapt de mult știut.

cuvintele din prima categorie trebuie să admitem, așa cum a susținut și Philippide, că într-o epocă veche se terminau la singular în *-óu̯ < magh. -ó, după care s-a trecut apoi la -ău̯. Tot în -óu̯ se termina și cuvîntul de origine obscură *pîrău̯*. Philippide, *op. cit.*, p. 77, scrie: „...cuvîntul de origine obscură *pîrău* are la sfîrșit același grup -ou̯ > -ău; pentru radical compară albanezul *părrúa*". Mai tîrziu de-abia el a trecut de la faza *pîrou* la *pîrău*, ca și *încotro* > *încotrou*> *încătrău*, *tŭus* > *tou*> *tău*. Cele cîteva cuvinte maghiare în -óu̯ (*ceapóu̯*, *corșóu̯*, *hamfóu̯*), notate de ALR sînt o probă că, într-adevăr, terminația -óu̯ a existat în cuvintele de origine maghiară cu -ó final.

Poate tot așa se explică formele *dulóu* „dulău", *hîrdŏu* „hîrdău", *kalŏu* „calău"[1] și altele, date de E. Gamillscheg, *op. cit.* Ele ar fi, în graiul din ținutul Vedea, rămășițe ale unor stări de lucruri mai vechi. S-a arătat mai sus că Gamillscheg a dovedit originea din Țara Oltului a unei părți din populația ținutului Vedea. Gamillscheg nu știa cum să explice aceste forme. El scrie: „Ob sie richtig gehört sind, ob hier individuelle Schwankungen vorliegen, *ob sie Reste eines früheren Zustandes*[2] oder Anfänge einer Entwicklung sind, wird sich feststellen lassen, wenn ähnliche Untersuchungen auf anderen Gebieten vorliegen" (p.57). Credem că ele trebuie considerate resturi ale unei pronunții mai vechi. Faptul că și cuvinte ca *tău*, *rău* sînt pronunțate aici *tŏu*, *rŏu* nu impietează asupra admiterii acestei explicații. Ele s-ar datora tendinței acestui grai de a preface diftongul -ău̯ în poziția finală în -ŏu̯. Tot ca o rămășiță din graiul populației care s-a stabilit aici în secolul al XVII-lea trebuie socotită și forma *džalǫ́*, pl. *džaloaie*, din satul Drăgănești (p. 112). Gamillscheg menționează și forma *žalóu̯*, așadar cu -óu̯ în locul lui -ău̯. Despre pluralul *žaloáie* „gealăie" autorul citat crede că este rezultatul unei încrucișări dintre pl. *žălaie* și forma de sing. *žalou*. Vom vedea îndată că el trebuie să primească altă explicație. Acum am voit să arătăm numai că elementele romînești care au astăzi finalul în -ắu̯ se terminau altădată în -óu̯. Mai putem adăuga că în Transilvania există numeroase toponimice terminate în -óu̯ < magh. ó.

Pentru explicarea terminației de plural -áu̯ă trebuie să pornim, deci, în cazul cuvintelor din prima categorie, de la un singular -óu̯, cum a făcut Philippide, iar pentru cele din al doilea grup de la terminația -éu̯ (sau -ĕu̯).

Într-adevăr, terminației -óu̯ i-a corespuns la plural, într-o epocă mai veche, înainte de prefacerea lui -óu̯ în ău̯, terminația -ǫáe, pentru că -ó-, urmat în silaba următoare de -e, desinență de neutru, s-a diftongat în -ǫá-. S-a spus, deci, la sg. *hîrdóu̯* — pl. *hîrdǫáe*, *pîróu̯-pîrǫáe* ca și *sole(m)* >*soare*, *domine*> *doamne* etc. Că așa stau lucrurile, o dovedește și forma de plural *žaloaie*, pomenită mai sus, care conține diftongul -ǫá-, dezvoltat din -ó- de la singular, cînd apărea desinența -e la plural. Ea este o formă încremenită în graiul din regiunea Vedea, originar din Țara Oltului și nu a rezultat, cum credea Gamillscheg, printr-o încrucișare dintre *žalaie* și sg. *žalou*, ci așa cum s-a arătat acum.

[1] Prin ŏ, Gamillscheg notează un *o* apropiat ca timbru de *ă*.
[2] Sublinierea ne aparține.

Pe de altă parte, și *-é-* din finalul *-éu̯* a avut o evoluție paralelă. Urmat, ca și *ó*, în silaba următoare de *ă*, *e*, el s-a diftongat în *eá* : sg. *lepedéu̯* -pl. *lepedęáe*, ca și *lege(m)* > *leage* etc.

După aceasta a avut loc fenomenul monoftongării diftongului *ǫá*> *a* și a lui *ęá* > *a*. Pentru trecerea lui *-ǫáe* în *áe*, vezi Philippide, *op. cit.*, p. 76 : „Diftongul *ǫá* apare cîteodată prefăcut în *á*". La fel și *ęá* se preface uneori în *á*, în mod mai consecvent chiar decît *ǫá* (ibid., p. 40). În cazul nostru, totuși, multe cuvinte cu singularul în *-éu̯* au la plural terminația *-ęáu̯ă*. Unele dintre ele au pierdut pe *ę* din *-ęá-*, poate și sub influența substantivelor care aveau la plural *-áu̯ă*.

În felul acesta se explică perfect crearea alternanței *ă/á*. R. Todoran, în *art. cit.*, lua în considerație numai cuvintele din ultima categorie, pe cele terminate la sg. în *-éu̯*. Dar și cele terminate astăzi în *-ău̯* au fost altădată în situația de a dezvolta alternanța *ă/á*. De aici se vede, totodată, că presupusa diftongare a lui *ă* accentuat în poziție *-ă*, *-e*, dedusă de Tiktin pe baza acelorași cuvinte, trebuie definitiv respinsă, o dată cu celelalte explicații care pleacă de la ea, pentru că metafonia lui *ó* și *é*, caracteristică limbii romîne, explică suficient alternanța *ă/á*.

Din terminația de plural *-áu̯ă* (sau *-ęáu̯ă*) am explicat pînă acum numai vocala *á*. Finalul *-u̯ă* comportă o discuție specială. În multe regiuni care cunosc pînă astăzi pluralele *pîraie*, *hîrdaie*, acceptate și în limba literară, s-au păstrat formele vechi, *e* la început de silabă pronunțîndu-se ca *i̯e*. Alte regiuni au inovat. S-ar putea admite că evoluția a fost divergentă de la început. Aici terminația *-ǫáe* (și *-ęáe*) a cunoscut epenteza unui *u̯*, care se întîlnește și în cuvinte ca *dŭaé* **doe* > *dǫáu̯e* etc. (v. mai sus). Sub influența acestui *u̯*, *-e* final a trecut în *ă*. Deci : *hîrdóu̯* a făcut pluralul *hîrdǫáe*, *hîrdǫáu̯e*, *hîrdǫáu̯ă*, *hîrdáu̯ă*, ca și lat. *ova* (pl. de la *ovum*) sau *ove* > **oe* > **ǫáe* > **ǫau̯e* > *ǫáu̯ă* (literar *óu̯ă*)[1]. Forma *žaloaie*, deja pomenită, arată că în satele din Țara Oltului, prin secolele XVI-XVII, nu exista pluralul în *-áu̯ă*. Apariția acestor plurale aici, așa cum o dovedesc hărțile ALR, și cum am spus mai sus, trebuie explicată prin migrații ulterioare din regiunea Munților Apuseni.

Nu mai e nevoie, deci, să presupunem, cum făcea Todoran, că în cazul formei *pîrái̯e* *u̯* epentetic s-ar fi adaptat la *e* următor, devenind *i̯*, pentru că, probabil, în regiunile cu *-ái̯e* a avut loc epenteza lui *i̯*, nu a lui *u̯*. Epenteza lui *i̯* a putut avea loc mai tîrziu. Numai în unele locuri, și anume în nord-vestul Transilvaniei s-a petrecut acomodarea lui *-e* la *u̯* epentetic precedent.

După modelul cuvintelor mai vechi *pîráu̯ă*, *hîrdáu̯ă* etc., o serie de neologisme terminate în *-óu̯* (*-ău̯*) sau *-éu̯* primesc în graiul din nord-vestul țării terminația de plural *-áu̯ă* : *biróu̯* (sau *birău̯*) - *pl. biráu̯ă*, *tablóu̯* (*sau tablău̯*)-pl. *tabláu̯ă*, *licéu̯* -pl. *licęáu̯ă*, *muzéu̯* (sau *muzău̯*)

---

[1] Trecerea lui *-e* final la *-ă* în unele graiuri are loc și atunci cînd această vocală e precedată de un sunet cu timbru velar sau de consoanele *s*, *z*, *t*, *d*, *r* etc. În graiul maramureșean, subst. *hoblînc* are pluralul *hoblîncă*, pentru că africata *č* are aici o pronunție dură, velară. Alteori *-e* >*-ă* și sub influența unui *u* sonant precedent. Pluralul cuvîntului *cui* este *cuu̯ă* în pct. 94 din Banat (v. ALR, II, vol. 1, MN [3889]).

- pl. *muzáuă*[1]. Numai pluralul *calháuă* al cuvîntului *calhău* se explică așa cum am arătat mai sus, în alt mod.

Pentru formele moldovenești *hîrdăe*, *pîrăe* (de fapt *hîrdăie*, *pîrăie* sau chiar *hîrdăii*, *pîrăii*), explicația dată de Philippide și consemnată de noi mai înainte, este întru totul valabilă. Formele mai rare în *-éie*, *-éie*, *-éiĕ* atestate de ALR prin Banat sau prin alte locuri (Bucovina), stau probabil în legătură cu pronunțarea muiată a consoanei precedente din radical.

Teritoriul dacoromîn se împarte, așadar, în trei mari arii în ceea ce privește formarea pluralului la substantivele în *-áu*. Moldova are *-áie*, Muntenia și părțile vecine de peste munți au *-áie*, iar nord-vestul țării are *-áuă*. Banatul merge cu Muntenia, iar răsăritul Transilvaniei cu Moldova. Probabil că apariția și generalizarea terminației de plural *-áuă* în nord-vestul Ardealului nu trebuie despărțită de menținerea în această parte a unor forme ca *steáuă*, *neáuă*, *măseáuă* (sg. nearticulat) apoi a pluralelor *oáuă*, *noáuă*, *doáuă*, *voáuă*, *amîndoáuă*, prin analogia cărora pluralele neutre în *-áuă* au putut să se consolideze și să se generalizeze aici.

În ceea ce privește vechimea fenomenului, se pot scoate unele concluzii numai dacă ne slujim de cronologia relativă a prefacerilor fonetice în discuție. Aportul pe care l-ar putea aduce textele vechi din această regiune, care atestă forme ca *doauă*, *noauă*(*noao*), *roauă*(*roao*), este de mai mică importanță. Asemenea forme apar și în textele scrise în alte regiuni. Una dintre prefacerile fonetice care ne poate ajuta la datarea fenomenului este trecerea lui *-óu* la *-ău*, cunoscută și în dialectul macedoromîn. Al. Philippide, *op. cit.*, p. 314, crede că această prefacere a avut loc după desfacerea dialectelor limbii romîne, în mod independent în cele două dialecte care o cunosc. Dacă așa stau lucrurile, atunci fenomenul morfologic dialectal de care ne ocupăm trebuie să fie anterior trecerii lui *-óu* la *-ău*, pentru a se putea explica astfel diftongarea lui *ó* la plural, cînd se alipea desinența *-e*. În mod mai precis, fenomenele fonetice care explică formarea terminației de plural *-(e)auă* s-au succedat după cum urmează : **1.** diftongarea lui *ó* și *é* în poziție *-ă*, *-e* (acest fenomen duce la apariția alternanței sg. *ă*/pl.*á*). **2.** epenteza lui *u* între *-(o)á* sau *-(e)á-* și desinența de neutru plural *-e*. **3.** trecerea diftongilor *-oá-* și *eá-* la *-á-* în anumite condiții. **4.** velarizarea lui *-e* sub influența asimilatorie a lui *u* precedent. **5.** (la singular) transformarea terminației *-óu*> *-ău* (dar păstrarea terminației de sg.*-éu*). Fenomenul 2 s-a produs în modul cel mai consecvent în nord-vestul Transilvaniei. În sudul și sud-estul țării a avut loc probabil epenteza lui *i*, care a menținut vocala finală *-e*. În graiul moldovenesc situația se explică pornind de la singular.

Existența formelor vechi romînești *pîroáo*, *roáo* etc., care presupun neapărat epenteza lui *u* (din *pîroáe**> *pîroáue**> *pîroáuă* și apoi *pîroáo*) este o probă că terminația *-(o)áuă*, în urma prefacerilor fonetice pomenite, era deja creată înainte de secolul al XVI-lea. Așadar, cronologia relativă a fenomenelor fonetice ne îndreptățește să afirmăm că acest fenomen dialectal este destul de vechi. El se plasează între perioada de după

[1] Vezi R. Todoran, *art. cit.*, p. 133.

desfacerea dialectelor romînești de pe teritoriul lor comun și apariția primelor texte.

În același timp, fenomenul de care ne ocupăm trebuie pus și în legătură cu influența maghiară asupra limbii romîne, care a prilejuit apariția în limba noastră a acestor numeroase cuvinte terminate în *-ău*. Singur cuvîntul *pîrău*, cum s-a arătat deja, este mai vechi. Fenomenul este probabil posterior influenței maghiare. În orice caz, chiar dacă nu urcă înainte de influența maghiară, el este destul de vechi și presupune o oarecare izolare a graiului crișean-maramureșean față de celelalte graiuri dacoromîne. El face parte din categoria acelor fenomene dialectale care dau individualitate diverselor graiuri dacoromîne (cum ar fi de ex. prefacerea lui *v* în *h*, pronunția ca *ś*, *ź* a africatelor *ĉ*, *ĝ* în graiul moldovenesc, înmuierea dentalelor în graiurile de peste munți, pronunția ca *j* a lui *ĝ* — *jur*, *judecă* < *ĝur*, *ĝudecă* etc.). Că graiul popular din Crișana și Maramureș are numeroase trăsături specifice, unele dintre ele arhaice, datorită relativei izolări în care s-a menținut de-a lungul secolelor, a arătat amănunțit, printre alții, acad. E. Petrovici în lucrarea *Graiul de pe Crișuri și Someș*, deja pomenită.

ROLUL MORFOLOGIC AL TERMINAȚIEI *-ăuă*

O ultimă chestiune de care trebuie să ne ocupăm se referă la rolul morfologic al terminației *-ăuă*. S-a spus că ea apare numai la substantive neutre, dar că, în cîteva cazuri, anchetatorii au notat-o și la niște feminine. Am arătat mai sus că pluralul feminin al cuvîntului *hivéu* „sectant" este *hivẹắuă* (de altfel și sg. fem. este tot *hivẹắuă*). Totodată un substantiv ca *scînteie*, de genul feminin, care nici măcar nu are terminația de sg. *-ắu* sau *-éu*, cunoaște un plural *schintẹắuă*. Un alt substantiv, acesta de genul neutru, dar care la sg. de asemenea nu are *-ău*, are pluralul terminat tot în *-ắuă* : *héngher* „tăvălug" -pl. *hengherẹắuă* (cu mutarea accentului pe terminație). În pct. 325, pentru „ochelari la căpățea" (v. ALR, II, serie nouă, h. 292) subiectul a răspuns cu termenul *sèmveidiắuă*, adăugînd că nu știe cum le zice în romînește (cf. magh. *szenvedő* „leidend", *szenved* „leiden"). În partea finală a cuvîntului apare terminația *-ắuă*. Aceste fapte ne pot da dreptul să afirmăm că în această parte a țării terminația *-ăuă* tinde să capete un rol morfologic precis, și anume să marcheze categoria neutrului. Apariția ei și la cîteva feminine a fost explicată mai sus.

Este, deci, evident faptul că, în comparație cu restul graiurilor teritoriale romînești și cu limba literară, graiul din nord-vestul țării dispune pentru marcarea neutrului, alături de desinența *-uri* sau de opoziția cu funcție morfologică masc. la sg. /fem. la pl., și de această terminație *-ắuă*, specializată numai pentru substantivele neutre. Adeseori, aceleași cuvinte terminate în *-ău*, au două forme de plural : *-ắuă* sau *-uri*. Ex. *campău-campaua-campăuri*, *corșou-corșaua-corșouri*, *bătălău-bătălaua-bătălăuri* etc. Posibilitatea substituirii lui *-uri* prin *-ắuă* este o probă că aceasta din urmă este tot mai mult simțită de vorbitori ca semn al neutrului. Demn

de reținut este și faptul că nici unul dintre substantivele de genul masculin de origine maghiară, terminat la singular în *-ău*, denumind lucruri neînsuflețite, nu primește la plural terminația *-ăuă*. În același timp, toate substantivele care fac pluralul în *-ăuă* denumesc inanimate (*hiveauă* are o situație aparte).

În acest sens, chestiunea de care ne ocupăm vine în atingere cu problema, mult discutată în ultima vreme, a genului neutru în limba romînă. Deși mai sînt cercetători care contestă existența acestui gen în romînă (conceptul însuflețit-neînsuflețit, cum a arătat G. Ivănescu[1], nu a putut să dispară din latina populară, după cum el nu poate să lipsească din nici o limbă), teoria elaborată de Al. Graur susținută de Al. Rosetti, G. Ivănescu și alții cîștigă tot mai mulți adepți. Categoria neutrului, marcată pe plan lingvistic prin desinența proprie *-uri* și prin opoziție morfologică masc. la sg./ fem. la pl., înglobează numai substantive denumind neînsuflețite. Ei i se opune categoria însuflețitelor, care cuprinde substantive de genul masculin și feminin. Prezența unor cuvinte care denumesc obiecte în cadrul masculinului și femininului nu poate fi o probă împotriva existenței genului neutru. Această categorie se definește suficient tocmai prin faptul că cuprinde numai nume de obiecte, care, pe plan lingvistic, sînt marcate prin desinențe proprii.

Cu toate că, cu cîteva excepții, cuvintele cu pluralul în *-ăuă* nu sînt prea vechi în limbă și nu au decît o întrebuințare regională, restrînsă, pentru problema genului neutru romînesc cazul lor este deosebit de semnificativ. Prin ele se demonstrează nu numai că în romînă categoria neutrului este vie, ci, mai mult, că, regional, acolo unde neutrele, mai ales de origine maghiară, cu sg. în *-ău* sau *-éu*, sînt foarte numeroase, limba a recurs chiar la crearea unui semn aparte pentru marcarea pluralului acestor neutre. Odată creată, această desinență a putut să se substituie desinenței neutre *-uri* care apare la unele neologisme ca *birouri*, *borderouri*, *tablouri*. Formele *birauă*, *borderauă*, *tablauă* arată că această substituire este și realizată. (Cf. și *staure*, *stauri*, față de *stauă*). La aceasta se mai adaugă și un alt fapt. În limba romînă literară majoritatea neologismelor nume de obiecte aparțin categoriei neutrelor cu pluralul în *-uri*. Uneori însă, unele neologisme neutre fac pluralul în *-e* : ex. *muzee*, *licee* etc. În graiul popular din nord-vestul țării — și faptul este deosebit de semnificativ — aceste cuvinte au la plural forma *muzauă*, *liceauă*. (Cf. și subst. *lupău* cu pl. *lupoaie* și *lupoauă*, mai sus). Rezultă, deci, că *-auă* se substituie și desinenței *-e* a neutrelor. Apariția terminației *-auă* și la unele substantive feminine (cf. *mătăsuri*, *verdețuri*, *blănuri*, feminine cu pluralul în *-uri*) constituie o nouă dovadă în sprijinul celor susținute aici.

În concluzie, graiul popular din Crișana, Maramureș și părțile vecine cu aceste provincii ale Ardealului posedă în plus față de limba romînă literară și de celelalte dialecte sau graiuri o desinență specifică de plural la substantivele neutre cu singularul în *-ău*, *-éu* sau *-óu*. Aceasta este

---

[1] Vezi G. Ivănescu, *Soarta neutrului latin clasic în latina populară și în limbile romanice*, în „Studii și cercetări lingvistice", VIII (1957), nr. 3, p. 302—303.

totodată o dovadă că în limba romînă categoria gramaticală a neutrului este vie. Se mai poate adăuga că tendința de a deosebi cît mai mult singularul de plural, caracteristică limbii romîne, constatată de lingviști ca E. Bourciez, W. Meyer-Lübke, S. Pușcariu, I. Iordan, sau în ultima vreme de A. Lombard[1], se confirmă încă o dată și în cazul de față.

ОКОНЧАНИЕ МНОЖЕСТВЕННОГО ЧИСЛА -ÁU̯Ă НЕКОТОРЫХ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ СРЕДНЕГО РОДА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Северо-западный румынский говор (кришано-марамурешский) отличается, среди других особенностей, и наличием форм множественного числа *hîrdáu̯ă*, *iláu̯ă*, по сравнение с мунтенским (и литер.) *hîrdái̯e*, *ilái̯e* или молдавским *hîrdăi̯e*, *ilăi̯e*; у некоторых существительных, оканчивающихся на *-áu̯-éu̯* (или *óu̯*) в единственном числе. Почти все слова с окончанием множественного числа на *-áu̯ă* или *e̯áu̯ă* (их около 70), взятые из румынского лингвистического атласа и рассмотренные в первой части работы, происходят из венгерского языка. Все они среднего рода.

Существительные с конечным *-ắu̯* восходят к венгерским этимонам, оканчивающимся на *-ó*, *-a*, *-ú*, *-u*. Те, которые оканчиваются в единственном числе на *-éu̯* или *-ĕu̯* имеют венгерский этимон на *-ő* или *-ö*, а на *-óu̯* (несколько) происходят из венгерских слов на *-ó*. Существительные, оканчивающиеся на *-ắu̯* образуют множественное число на *-áu̯ă*, существительные на *-éu̯* (*-ĕu̯*) на *-e̯áu̯ă*, а существительные на *-óu̯* имеют множественное число на *-o̯áu̯ă*.

Окончание множественного числа *-áu̯ă* (и *e̯áu̯ă*) объясняется следующим образом: имена существительные, которые имеют в настоящее время *-ắu̯* оканчивались в прошлом на *-óu̯* (венгерск. *-ó*, *-a*, *-ú*, *-u*). Во множественном числе, где появлялось окончание среднего рода *-e*, *ó*, ударенное *ó* дифтонгизировалось в *o̯á*: единственное число **hîrdóu̯* — множественное число *hîrdo̯áe*. Имена существительные на *-éu̯*, получали в тех же условиях во множественном числе окончание *-*e̯áe*. Как конечное *-*o̯áe*, так и *-*e̯áe* прошли в кришано-марамурешском говоре, через эпентезу согласного *-u*, дав в результате *-*o̯áu̯e* и *-*e̯áu̯e*, и став впоследствии *-áu̯ă* и *-e̯áu̯ă* (напр. *hîrdáu̯ă*, *lepede̯áu̯ă*). Мунтенские формы *hîrdái̯e*, *ilái̯e* прошли через эпентезу согласной *-i̯*, а молдавские *hîrdăe*, *ilăe* были образованы аналогично по единственному числу. Однако в этих говорах существительные, оканчивающиеся на *-ắu̯* немногочисленны. В кришано-марамурешском говоре, где венгерское влияние было и является очень

---

[1] Vezi A. Lombard, *Un phénomène de morphologie roumaine : le rol de l'analogie et la tendence à la différenciation*, în „Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques", tom. III, Paris, 1952, p. 93—109.

сильным, они многочисленны. Здесь окончание множественного числа *-áu̯ă* стремится стать окончанием для этих существительных среднего рода на *-ău̯* или *-éu̯*. Неологизмы, как *biróu̯*, *tablóu̯*, произносятся здесь во множественном числе *biráu̯ă*, *tabláu̯ă*, а *muzéu̯*, *licéu̯* образуют множественное число *muzáu̯ă*, *liceáu̯ă*, хотя формы множественного числа на *-uri* тоже употребляются.

Таким образом, народный говор Кришаны и Марамуреша имеет, в сравнении с румынским литературным языком и другими диалектами или говорами, окончание множественного числа у существительных среднего рода на *-ău̯*, *-éu̯*, *-óu̯*. Это является лишним доказательством того, что в румынском языке грамматическая категория среднего рода является живой.

LA TERMINAISON DU PLURIEL *-ÁU̯Ă* DE QUELQUES NOMS NEUTRES

RÉSUMÉ

Le parler roumain du Nord-Ouest du pays (région de Crişana et de Maramureş) est caractérisé, entre autres, par un pluriel en *-áu̯ă* des noms terminés au singulier en *-ău̯*, *éu̯* (ou *-óu̯*). Ainsi pour les formes *hîrdắi̯e* (baquets), *ilắi̯e* (enclumes) du valaque (et de la langue littéraire), ou *hîrdắi̯e*, *ilắi̯e* du moldave, dans le parler en question on rencontre les formes *hîrdáu̯ă*, *iláu̯ă*. Presque tous les mots qui font le pluriel en *-áu̯ă* ou *e̯áu̯ă* (environ 70), recueillis de l'*ALR* et discutés dans la première partie de cette étude, proviennent du hongrois. Ils sont du genre neutre.

Les noms ayant le final singulier *-ău̯* proviennent d'étymons hongrois en *-ó*, *-a*, *-ú*, *-u*, et font le pluriel en *-áu̯ă*. Des étymons hongrois en *-ő* ou *ö* on a les noms roumains terminés au singulier en *-éu̯* (ou *-éu̯*) et au pluriel en *-e̯áu̯ă*. Enfin, les quelques noms roumains ayant le singulier en *-óu̯* ont à la base des mots hongrois en *-ó*. Ils font le pluriel en *-oáu̯ă*.

L'explication de la terminaison *-áu̯ă* (*-eáu̯ă* aussi) est la suivante : la terminaison actuelle *-ău̯* correspond à une forme ancienne *-*óu̯* (<hongr. *-ó*, *-a*, *-ú*, *u*) ; au pluriel, en présence de la désinence neutre *-e*, *ó* accentué s'est diphtongué en *o̯á* : sg. **hîrdóu̯* — pl. *hîrdo̯áe*. Dans des conditions pareilles, les noms à la terminaison *-éu̯* ont formé le pluriel en* *-e̯áe*. Le final **-o̯áe* autant que* *-e̯áe* ont subi, dans le parler de Crişana-Maramureş, l'épenthèse du-*u*-consonantique ; il en est résulté les formes **-o̯áu̯e* et **-e̯áu̯e*, plus tard *-áu̯ă* et *e̯áu̯ă* (par ex. *hîrdáu̯ă lepede̯á-u̯ă* «draps»). Chez les pluriels *hîrdắi̯e*, *ilắi̯e*, du parler valaque, l'épenthèse du *-i* consonantique est intervenue, alors qu'en moldave, les formes *hîrdắe*, *ilắe* ont été créées par analogie, sur le modèle du singulier. Il y a lieu de mentionner la rareté des noms terminés en *-ău̯* dans ces deux derniers parlers. Par contre, ils sont très nombreux dans le parler de Crişana-Ma-

ramureș, fortement influencé par le hongrois. On peut même parler d'une tendance de la terminaison *-áuă* à s'imposer comme désinence pour les noms neutres ayant le sigulier en *-ău*, ou *éu*. Des néologismes tels : ***biróu*** (bureau) ***tablóu*** (tableau) ont formé les pluriels ***biráuă***, ***tabláuă***. Pour les mots *muzeu* et *liceu*, à côté des formes régionales *muzáuă*, *liceáuă*, il y a aussi, toujours viables, les formes régulières en *-uri*.

Le parler populaire de Crișana-Maramureș possède donc, par rapport au roumain littéraire et aux autres dialectes et parlers, une désinence spécifique pour le pluriel des noms neutres terminés au singulier en *-ău*, *-éu*, *-óu*. C'est là une preuve de plus que la catégorie grammaticale du neutre est vivante en roumain.

PARTICIPIUL LATIN ÎN *-TO-*

DE

SORIN STATI

1. Comparația limbilor indo-europene ne îndreptățește să atribuim limbii-bază trei forme de participiu:

a. activ prezent, format cu sufixul *-ent-/- nt-* (cf. *laudans*, φέρων)
b. pasiv prezent, format cu sufixul *-meno-* (cf. λυόμενος)
c. activ perfect, format cu sufixul *-ues-/-us-* (cf. λελοιπώς)[1]

Formațiile în *-to-*, productive în limbile balto-slave și mai ales germanice și italice[2], au căpătat valoare de participiu prin evoluție paralelă în fiecare din aceste grupuri de limbi[3]. La origine avem a face cu formații indo-europene și anume cu adjective verbale, neîncadrate în sistemul verbal. Aceste adjective denumesc acțiuni ca fiind calitatea sau caracteristica inerentă unui obiect.

Nefiind încadrat în sistemul verbului, adjectivul în *-to-* nu participa, în indo-europeană, la categoriile diatezei, timpului și aspectului și nu avea regim de verb[4]. Această situație a fost conservată de limba greacă veche.

2. O dată cu primele texte latine, întîlnim numeroase formații în *-to-* încadrate în sistemul verbal cu valoare de participiu perfect, alături de formații identice care păstrează valoarea de adjectiv verbal și sînt în afara conjugării: tipul *laudatus* și tipul *potus*. Tipul *laudatus* se caracterizează prin valori de timp și de diateză — era participiu trecut pasiv — și făcea parte din sistemul perfectului; tipul *potus* nu avea nici una din aceste valori și, ca o dovadă în plus că nu era încadrat în conjugare, nu avea regim verbal — cum aveau participiile din prima categorie —: *potus* era în aceeași situație cu celelalte două derivate de tip verbal, *potio*

[1] Brugmann, *Part.*, p. 81.
[2] Idem, *Abrégé*, p. 335.
[3] Meillet, *Introd.*, p. 239.
[4] Kühner, *Gram. lat.*, p. 756; Stolz-Schmalz, *Lat. gram.*, p. 544; Meillet-Vendryes, *Gr. comp.*, p. 337; Ernout, *Morph.*, p. 345; Herzog, *Part.*, p. 127.

și *potor* (nu se putea spune *potus vinum*, după cum nu se putea spune nici *potor vinum* sau *potio vinum*). Formațiile de tip *potus* aveau numai regim de substantiv : *lyrae scitus*[1].

Încadrarea în sistemul verbului e dovedită și de forma participiului în *-to-*, al cărui aspect fonetic se apropie fie de tema prezentului (*pastus* de la *pasco*, cînd rădăcina era *-pa-*, sau *gignitus* de la *gigno*), fie de aceea a perfectului (cf. numeroasele participii în *-sus-* de la verbe cu perfect în *-si* : *mansus*, *mersus* etc., după *mansi*, *mersi*)[2].

Formațiile în *-to-* devenite participii își trădează originea nominală prin aceea că, în general, pot avea grade de comparație și pot fi substantivate, precum și prin faptul că au forme deosebite după gen, număr și caz ; toate aceste însușiri apropie participiul de adjectiv.

3. Sistemul participiului în perioada comunității italice cunoștea probabil următoarele categorii :

a. prezent activ, în ,*-ent-/-ont-*

b. prezent pasiv în *-meno-*, din care latina a păstrat puține resturi, cf. *alumnus*, *femina*[3].

Pentru echilibrarea sistemului, adjectivele verbale în *-to-*, care aveau sens apropiat de acela de participiu perfect, au fost integrate în sistem cu această funcție.

La modurile personale exista opoziția infectum — perfectum ; ea se realizează astfel și la participiu :

de la	activ	pasiv	
	+	+	prezent
			perfect

la	activ	pasiv	
	+	+	prezent
	+	+	perfect

Datorită sensului lor foarte general, formațiile în *-to-* puteau funcționa și ca participiu perfect activ, și ca participiu perfect pasiv. De exemplu, *iuratus* „cel care are o anumită calitate ca rezultat al acțiunii de a jura" putea fi și activ „care a jurat" și pasiv „care a fost jurat" (cf. *iuratum Iovi foedus*).

4. În pragul perioadei istorice a limbii latine, participiul în *-to-* ne apare ca o categorie fermă, foarte productivă, care a înlocuit vechile participii perfecte[4] și este în continuă dezvoltare ; noua formă a intrat în concurență și cu participiul prezent în *-nt*[5]*-* (la verbele deponente și semideponente), dar primele indicii apar în scris abia la sfîrșitul perioadei preclasice. Participiul prezent în *-meno-* a fost eliminat, probabil ca rezultat al aceleiași concurențe cu adjectivul verbal în *-to-*.

Așadar, încă din sec. III î.e.n. trebuie să vorbim de un participiu perfect în *-to-*, cu două valori (trecut activ și trecut pasiv), care începe

---

[1] Brugmann, *Part.*, p. 132.

[2] Ernout, *Morph.*, p. 349, 354—356 ; Lindsay-Nohl, *Lat. Spr.*, p. 623.

[3] Meillet-Vendryes, *Gr. comp.*, p. 333.

[4] Brugmann, *Part.*, p. 94—95.

[5] *Ibid.*, p. 100—101.

să fie folosit și imperfectiv, tot cu două valori (prezent activ și prezent pasiv). Gramaticile limbii latine vorbesc de participiul în -*to*- cu sens de prezent pasiv abia pentru epoca clasică ; cred că putem vorbi de acest sens începînd de la Plaut, numai că e foarte greu de spus, la fiecare exemplu în parte, dacă participiul e trecut sau prezent, perfectiv sau imperfectiv : *uxor amata* înseamnă „soție asupra căreia s-a resfrînt acțiunea de a iubi" sau „soție care continuă să fie iubită și acum, care este iubită acum"? Am impresia că sensul prezent putea exista — așa cum există în limbile romanice — și fără ca participiul să devină imperfectiv : *uxor amata* înseamnă „soție care a fost iubită și, ca rezultat al acțiunii verbului *a iubi*, are calitatea de iubită" — valoarea aceasta a participiului corespunde cu aceea a perfectului grec (rezultatul prezent al unei acțiuni desfășurate în trecut).

Notînd cu A participiul de tip *laudans* și cu B tipul *laudatus*, obținem următoarea schemă a participiului în perioada preclasică a limbii latine :

	activ	pasiv
prezent	A (B)	(B)
perfect	B	B

În cele ce urmează, voi urmări evoluția celor patru sensuri ale formațiilor în -*to*-, după care voi căuta să arăt cum a evoluat sistemul participiului din epoca preclasică pînă în limbile romanice.

5. Participiul perfect pasiv : *vir laudatus*, *porta clausa* etc. Prin sensul său primitiv, adjectivul verbal pare să fi fost mai aproape de pasiv decît de activ (vezi și situația adjectivului verbal din grecește), ceea ce ar explica sensul predominant pasiv (la verbele tranzitive) al acestei forme. În limbile romanice, covîrșitoarea majoritate a participiilor trecute de la verbe tranzitive au sens pasiv și valoare perfectivă.

6. Participiul perfect activ — la verbele deponente și la un număr relativ mic de verbe cu flexiune activă, în general intranzitive. Deci este un participiu activ sau mediu. Se pot cita exemple ca : *adultus* („qui adolevit"), *consponsus*, *desperatus*, *iuratus* (și *in*-, *con*-), *discessus*, *deflagratus*, (*ex*)*obitus*, *occasus*, *omissus* și altele[1]. Formații în -*to*- care nu sînt în sistemul verbal, dar au sens apropiat de participiul perfect activ : *circumspectus*, *consultus*, *fluxus*, *inveteratus*, *quietus*, *subitus*, *tacitus* și altele[2]. Aceste exemple sînt arhaisme ; ele atestă un stadiu mai vechi, cînd adjectivul verbal nu se integrase încă sistemului verbal.

Majoritatea participiilor în -*to*- cu sens activ apar la verbele deponente, unde formează împreună cu *esse* timpurile perfectului. -*to*- + *esse* au format timpuri încă din perioada comunității italice (paralel, această formație se dezvoltă în sanscrită, limbile germanice și balto-slave[3]).

---

[1] Stolz-Schmalz, *Lat. Gr.*, p. 545 ; Lindsay-Nohl, *Lat. Spr.*, p. 622.
[2] Kühner, *Gram. lat.*, p. 97.
[3] Stolz-Schmalz, *Lat. Gr.*, p. 340.

În indo-europeană au existat astfel de îmbinări, dar fiecare element component își păstra sensul propriu; situația aceasta e păstrată în limba greacă, de ex. μοῦνος ἐὼν ἀγαπητὸς β 365 și în construcții latine ca *tacitus est* sau *tutus erat*[1]. Limbile italice inovează și dezvoltă construcții de tipul *arbitratus est* „a socotit", care se întîlnesc frecvent în epoca arhaică a limbii latine. Formația de tip *arbitratus est* a existat un timp paralel cu perfectul mediu sintetic (din care latina n-a păstrat nici o urmă), așa cum s-a întîmplat în dialectul attic: γέγραπται alături de γεγραμμένον ἐστί. La început, timpul perifrastic avea două sensuri: *profectus est* „e plecat" și „a plecat".

7. O dată apărut la verbele deponente, perfectul indicativ perifrastic nu era greu să se dezvolte și la verbele cu flexiune activă, întrucît granițele dintre cele două categorii de verbe (active și medii) nu erau prea ferme (cf. *verto* și *vertor* ș.a. exemple care dovedesc că mediul avea același sens cu activul). Sînt binecunoscute exemple ca *ausus sum*, *fisus sum*, *gavisus sum*. Mai rar se întîlnesc *placitus sum* „placui" (la Terențiu), *adultus est* „adolevit", *concreta est* „concrevit"[2].

Perfectul perifrastic apare în primul rînd la intranzitive:

pransus, *potus* (preclasic și clasic), *cenatus* (preclasic, Cicero), *inita* (Caesar), *iuratus*, *nupta*, *exoletus*, *cretus* cu mai mulți compuși, *praeteritus*, *placitus* (în toate epocile), *adultus*, *requietus*, *obsoletus*, *interitus*, *obitus*, *successus*, *processus*, *discessus*, *flagratus* cu mai mulți compuși (preclasic și postclasic) precum și alte participii folosite rar, tot în perioadele pre- și postclasică, ca *titubata*, *exululata*, *redundatus*, *penetratus*, *cohaesa*, *fleta*, *mussati*, *hiematus*, *vesperatus*, *pariatus*, care și-a plătit datoria"[3].

De la verbe tranzitive (cu *esse* și, mai rar, fără):

osus (toate epocile), *perosus*, *exosus* (clasic și postclasic), *pertaesus*, *hausus* (postclasic)[4].

În stilul familiar din perioada clasică se întîlnesc mai multe exemple decît în stilul înalt — ceea ce se poate vedea comparînd scrisorile lui Cicero cu celelalte scrisori literare ale vremii.

8. Încadrarea participiului în *-to-* în sistemul verbal duce la construirea lui cu un complement direct, ca și cum ar fi un mod personal, de exemplu: *haec ausus*, *haec adeptus*, *morem secutus sum*. Se spunea *morem secutus* după *morem secutus sum*. Participiul în *-to-* capătă regim de verb din cauză că formează împreună cu *esse*, perfectul indicativ perifrastic. Participiile care nu formează perfecte perifrastice nu au regim de verb, de exemplu *tacitus*, *consideratus* nu pot primi complement direct, deoarece nu există *tacitus sum*, *consideratus sum* — bineînțeles cu sens de participiu perfect. Latina e singura limbă indo-europeană care poate construi participiul în *-to-* cu un complement direct.

9. Limbile romanice au numeroase participii perfecte de la verbe intranzitive și, mai rar, tranzitive. Participiul verbelor intranzitive e de

---

[1] Brugmann, *Part.*, p. 104.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem*, p. 127—128; Kühner, *Gram. lat.*, p. 98.
[4] Kühner, *Gram. lat.*, p. 99.

regulă activ, iar participiul activ al verbelor tranzitive are totdeauna şi sens pasiv.

Dau numai cîteva exemple, din principalele limbi romanice :

Italiană : *accorto* ,,abil, iscusit'', *pentito* ,,pocăit'', *saputo* ,,care ştie'' etc.

Franceză : *dissimulé*, *repenti*, *raisonné* etc. Mai multe exemple se găsesc în franceza veche.

Spaniolă : *bebido* ,,băut, care a băut'', *descreido* ,,neîncrezător'', *sabido* ,,încercat, experimentat'' etc.[1].

Romînă : a) participii active de la verbe intranzitive *naufragiat*, *pierit*, *plecat*, *plesnit*, *provenit*, *răguşit* etc. ; b) participii active de la verbe tranzitive : *afectat*, *avut*, *băut*, *calculat*, *cumpănit*, *dorit*, *învăţat*, *mîncat*, *ocolit*, *ordonat*, *păscut*[2].

Faţă de latină, limbile romanice au dezvoltat mult participiul activ ; dacă în latineşte participiul în *-to-* era activ aproape numai cînd forma timpurile perifrastice ale perfectului — deci era dependent de conjugare —, în limbile romanice există independent, putînd fi folosit ca un adjectiv (de exemplu, *om citit*).

Această dezvoltare se poate explica în două feluri : a) în limba latină populară participiul în *-to-* cu sens activ a fost folosit mai frecvent decît în limba literară, adică a păstrat mai bine valoarea de adjectiv verbal, neîncadrat în conjugare şi fără diateze ; b) în latina tîrzie, participiul activ a fost considerabil întărit din pricina dispariţiei pasivului sintetic[3]. Cîtă vreme a existat *cantatur*, *cantatus est* intra în opoziţie cu el, ca şi *cantavi* cu *cantat* (trecut — prezent). Treptat, *cantatus est* e înlocuit de *cantatus fuit*, iar *cantatur* de *cantatus est* ; diateza e exprimată acum de *esse*, iar rolul participiului ca marcă a pasivului scade considerabil.

10. Păstrînd şi chiar dezvoltînd în unele cazuri caracterele adjectivului verbal indo-european, participiul în *-to-* s-a depărtat uneori de conjugare, ajungînd din nou independent de ea. (Această constatare trebuie încă verificată cu exemple din diferite limbi romanice, cercetare care depăşeşte însă cadrul acestui articol). Astfel ne explicăm de ce, de la unele verbe latine limbile romanice au moştenit numai participiul (de exemplu, *ausus*, *confessus*, *expertus*, *quassus*, *quietus*)[4].

Ambiguitatea participiului în privinţa diatezei şi a timpului nu se întîlneşte numai în latină şi în limbile romanice. În germană de exemplu, participiul este activ în situaţii ca : *eine vorhabene Reise*, *eine betrübte Nachricht*, *ein eingebildeter Mensch*, *ein geschworener Richter*, *ein lang gelebter Mensch* etc[5]. În engleză numeroase verbe intranzitive au participiu perfect activ. După Jespersen, este activ cînd serveşte la formarea perfectului şi a mai mult ca perfectului. După gramaticul Bell, participiul *read* e trecut activ şi pasiv fără nuanţă temporală[6]. În toate limbile indo-euro-

[1] Meyer-Lübke, III, p. 17.
[2] Stati, *Part.*, p. 28—33.
[3] Meyer-Lübke, III, p. 15—16.
[4] Stolz-Schmalz, *Lat. Gr.*, p. 608.
[5] Kühner, *Gram. Lat.*, p. 97.
[6] Poldauf, *On the history of some problems of english grammar before 1800*, Praga, 1948, p, 298, 306—307.

pene care folosesc adjectivul verbal în *-to-* ca participiu, această formă are o situație neclară și mai multe sensuri din pricina amestecului valorii generale, fără diateze și timpuri, cu cea nouă, de participiu.

11. Participiu prezent pasiv[1]. Deoarece perfectul latin întrunește sensurile perfectului și ale aoristului indo-european, nu e de mirare că participiul perfect poate avea și valoare atemporală, ca aoristul din limba greacă. Nefiind legat de un anumit timp, participiul în *-to-* poate fi interpretat adesea ca prezent, activ sau pasiv.

Sensul pasiv apare mai întîi la verbe durative și apoi la verbele cu acțiune momentană. Exemple : *Archimedis ego quaestor ignoratum ab Syracusanis ... indagavi sepulchrum.* Cicero, Tusc. 5,64. *Qui illam maxime optatam et expetitam securitatem habere quisquam potest, cui adsit multitudo malorum.* Ibid., 5, 42. În construcția ablativului absolut[2] : *dii quam ob rem colendi sunt, non intellego, nullo nec accepto ab iis nec sperato bono* (= *si ullum bonum nec accipitur ab iis nec speratur*). Cicero, N.D.I, 116. Cu această valoare întîlnim participiul în *-to-* în epoca clasică și postclasică și — așa cum am arătat mai sus, la p. 243—cred că se poate vorbi de existența acestui sens și mai devreme, deoarece sensul de „perfect" e aproape de „prezent" (rezultat prezent al unei acțiuni desfășurate în trecut).

12. Participiul prezent activ[3] se întîlnește la verbe deponente și semideponente ; de fapt este un participiu aorist, atemporal. Exemple se găsesc în toate epocile istoriei limbii latine, mai rar în epoca preclasică (cf. totuși *Et quod nunc tute tecum iratus cogitas*, Terențiu, Eun. 64, unde *iratus* = *irascens*). Iată numai cîteva forme cu acest sens : *arbitratus, confisus, consolatus, diffisus, gavisus, locutus, secutus, veritus.* Se întîlnesc numai în epoca postclasică : *amplexus, conatus, cunctatus, regressus* și altele. *Reor* nici nu are participiu prezent, iar *solens* e numai preclasic, *odiens* se întîlnește numai la Tertulian. Pentru a dovedi valoarea de prezent activ dau un singur exemplu : *Dies circiter XXXV in eo loco commoratus ... operam dabat, ut in officia Dumnorigem contineret.* Caesar, B.G. 5, 7, 3 (acțiunile exprimate de *commoratus* și *dabat* sînt simultane).

La verbele tranzitive nu se întîlnește un participiu prezent activ de tipul *homo occisus* „om care are obiceiul să ucidă, ucigaș", din pricina existenței participiului în *-nt-*, foarte productiv în toate epocile istoriei limbii latine la verbele cu flexiune activă.

13. Am arătat într-o schemă care era sistemul participiului în latina preclasică[4]. Sistemul acesta prezenta două dezavantaje :

a) nu avea participiu prezent pasiv,

b) la trecut, activul și pasivul aveau aceeași formă.

Din această cauză, a) locul rămas liber începe să fie ocupat de participiul în *-to-* (dacă nu cumva forma veche în *-meno-* a dispărut tocmai din pricina concurenței cu adjectivul verbal), ceea ce era foarte firesc avînd în vedere că la origine era un adjectiv verbal fără valoare temporală ; b) confuzia activ-pasiv este redusă la minimum acolo unde ea era supără-

---

[1] Brugmann, *Part.*, p. 129.
[2] Riemann, *Synt.*, p. 254 ; Kühner, *Gram. lat.*, p. 758-759.
[3] Herzog, *Part.*, p. 87.
[4] Vezi mai sus, p. 243.

toare, adică la verbele tranzitive. (La cele intranzitive situația era mai clară, pentru că, de regulă, un verb intranzitiv nu avea pasiv). De altfel, chiar în puținele cazuri unde constatăm că participiul unui verb tranzitiv e și pasiv și activ, confuzia nu era primejdioasă pentru înțelegerea comunicării, deoarece subiectul era diferit : persoană, la sensul activ, lucru — la sensul pasiv[1], cf. în romînește *om citit* — *carte citită*.

În latina clasică sistemul participiului devine :

activ	pasiv	
A	B	prezent
B	B	perfect

Alături de această schemă, valabilă pentru verbele tranzitive, trebuie să adăugăm altă schemă, pentru cele intranzitive, a căror situație nu se schimbă în linii mari de la latina preclasică la latina clasică :

activ	pasiv	
A		prezent
B		perfect

Verbele intranzitive aveau un sistem de opoziții temporale clar, dar nu aveau (decît excepțional) pasiv, deci participiul nu deosebea diatezele. Cînd un verb intranzitiv avea și pasiv, participiul nu ajuta la distingerea sensului activ de cel pasiv. Verbele tranzitive deosebeau activul de pasiv, dar la pasiv nu puteau distinge prezentul de trecut. Sistemul acesta complicat și nesimetric avea să fie eliminat în trecerea spre limbile romanice, unde participiul în *-to-* este sau adjectiv (revenind la valoarea de adjectiv verbal, ca în indo-europeană, cu sens activ și pasiv și de obicei fără nuanță temporală) sau element de formare a unor timpuri active și pasive, fără valoare de timp sau de diateză, adică o unealtă gramaticală. Participiul limbilor romanice păstrează din latină aproape numai valoarea de aspect (perfectiv). Pentru limba romînă, am arătat cu alt prilej că nici denumirea de participiu trecut, nici aceea de participiu perfect nu sînt potrivite[2], dar cea de-a doua denumire este preferabilă. Deoarece nu mai există acum un „sistem" al participiului, acest mod avînd o singură formă, denumirea de *participiu* pur și simplu este suficientă.

În perioada imperială, sistemul participiului latin se îmbogățește cu două formații noi : participiul viitor activ și participiul viitor pasiv, care abia acum devin independente de conjugare (în latina preclasică și clasică se foloseau numai în cadrul formei verbale perifrastice). Dar faptul acesta pare să nu fi avut urmări asupra situației pe care o ocupa în limba latină la acea dată participiul în *-to-*.

---

1 Brugmann, *Part.*, p. 129.
2 Stati, *Part.*, p. 37—38.

14. *Concluzii.*

a. Participiul în *-to-* este la origine un adjectiv verbal al cărui sens îl păstrează pînă în limbile romanice.

b. Înlocuieşte în sistemul perfectului o serie de forme indo-europene, de aceea sistemul participiului latin este sărac şi nesimetric (în comparaţie, de pildă, cu cel al limbii greceşti), dar nu este neprecis (confuziile nu sînt nici frecvente, nici primejdioase pentru conţinutul comunicării). Sistemul participiului latin este nu „sărac", ci „economic", de aceea cred că dezvoltarea participiului în *-to-* în dauna formelor vechi este un progres.

c. Participiul în *-to-* e o categorie extrem de productivă, încă înainte de perioada istorică a limbii latine, în epoca comunităţii italice. El are tendinţa de a ocupa toate „căsuţele" sistemului participiului afară de viitor.

d. Asimilat sistemului verbal, are sens activ (formînd cu *esse* perfectul verbelor deponente şi al unor verbe cu flexiune activă) şi pasiv (la verbele tranzitive, unde serveşte la formarea timpurilor derivate de la tema perfectului, la diateza pasivă).

e. Exprimă în special aspectul perfectiv şi timpul trecut, dar şi prezentul (un prezent „atemporal", echivalent cu aoristul grec. Il numesc „prezent" din pricină că aşa se traduce în limbile moderne).

f. Cu toate schimbările pe care le suferă (şi care se reduc la creşterea rolului participiului în *-to-* şi la crearea participiului viitor), sistemul participiului latin nu ajunge niciodată simetric, clar. Rezultatul acestei evoluţii este reducerea sistemului participiului la o singură formă (ca în româneşte).

g. În limbile romanice, participiul în *-to-* evoluează în două direcţii : a. îşi accentuează caracterul adjectival şi se desprinde astfel de conjugare (se ştie din practică cît e de greu să deosebim participiul de adjectiv) ; b. devine unealtă gramaticală ajutînd la formarea diatezei pasive şi a unor timpuri compuse ale diatezei active. Generalizarea pasivului analitic, format cu ajutorul participiului în *-to-* a însemnat un progres pentru limba latină, deoarece sistemul pasivului în latina preclasică şi clasică era hibrid (o parte din forme erau analitice, celelalte erau sintetice).

Evoluţia sensului participiului în cele două direcţii arătate mai sus a creat însă numeroase confuzii în sistemul limbilor romanice. Participiul cu rol de adjectiv se confundă cu participiul cu rol de unealtă gramaticală : în *copilul este iubit*, avem a face cu un verb la diateza pasivă sau un predicat nominal, unde *iubit* este nume predicativ ? În *Expoziţia a fost deschisă* care este sensul : „a fost deschisă de cineva, la un moment dat" — acţiune momentană sau „a avut calitatea de *deschisă* un timp oarecare" — acţiune durativă ?

ABREVIERI

BRUGMANN, *Abrégé* — K. Brugmann, *Abrégé de grammaire comparée des langues indo-européennes*, Paris, 1905.

BRUGMANN, *Gr. Gr.* — K. Brugmann şi A. Thumb, *Griechische Grammatik*, ed. a V-a, 1912.

BRUGMANN, *Part.* — K. Brugmann, *Die mit dem Suffix-to-gebildeten Partizipien des Lateinischen...* în „Indogermanische Forschungen", V (1895), p. 81—152.

ERNOUT, *Morph.* — A. Ernout, *Morphologie historique du latin*, Paris, 1927.

HERZOG, *Part.* — E. Herzog, *Das -to- Partizip im Altromanischen*, în „Prinzipienfragen der romanischen Sprachwissenschaft”, volum dedicat lui W.Meyer-Lübke, Halle, 1910, partea I.

KÜHNER, *Gram. lat.* — R. Kühner, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, ed. a II-a, vol. II, partea I, Hannover, 1912.

LINDSAY-NOHL, *Lat.Spr.* — W. M. Lindsay, *Die lateinische Sprache*, trad. germ. de H. Nohl, Leipzig, 1897.

MEYER-LÜBKE, III — W.Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, vol. III, Paris, 1900.

MEILLET, *Introd.* — A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. a V-a, Paris, 1922.

MEILLET-VENDRYES, *Gr. Comp.*, — A. Meillet şi J. Vendryes, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, ed. a II-a, Paris, 1927.

RIEMANN, *Synt.* — O. Riemann, *Syntaxe latine*, ed. a VI-a, Paris, 1920.

ROHLFS, *It. Gr.* — Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache*, vol.II, Bern [1949].

STATI, *Part.* — S. Stati, *Valorile participiului*, în „Limba romînă” nr. 5/1958.

STOLZ-SCHMALZ, *Lat. Gr.* — Stolz-Schmalz, *Lateinische Grammatik*, ed. a V-a, München, 1928.

ЛАТИНСКОЕ ПРИЧАСТИЕ НА *-TO-*

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Причастие на *-to-* было вначале, как известно, отглагольным прилагательным. Автор ставит себе целью рассмотреть процесс развития данной формы с тех пор как она вошла в глагольную систему латыни. Исследование охватывает также романские языки. Одновременно рассматриваются в процессе развития системы латинских причастий в целом.

Причастие на *-to-* заменяет в системе перфекта ряд индоевропейских форм. В истории латинского языка система причастий бедна и асимметрична (по сравнению, например, с греческим языком), но все же ее нельзя считать лишенной точности, так как она не содержит в себе большое количество элементов, серьезно угрожающих процессу сообщения. Следовательно, систему латинских причастий правильнее рассматривать не как „бедную”, а как „экономичную”. Поэтому весьма сильное развитие причастия на *-to-* в ущерб старым формам, представляет собою несомненный прогресс.

Затем автор рассматривает подробно все четыре значения данного причастия, а именно: форму настоящего времени действительного залога, форму настоящего времени страдательного залога, форму прошедшего времени действительного залога и форму прошедшего времени страдательного залога.

В романских языках развитие причастия на *-to-* пошло по двум направлениям: *а*) данное причастие вышло из системы спряжения, обратившись в прилагательное и *б*) оно стало служебным словом, посредством которого образуются страдательный залог и ряд сложных времен действительного залога. Обобщение аналитического страдального залога представляет собою шаг вперед с точки зрения латинского языка, так как

в доклассической и классической латыни система страдательного залога была неоднородной (то есть, состоящей из смеси аналитических и синтетических форм).

LE PARTICIPE LATIN EN -*TO*-

RÉSUMÉ

Le participe latin en -*to*- est à l'origine un adjectif verbal. L'auteur s'est proposé d'étudier l'évolution de cette formation, après son inclusion dans le système verbal et jusque dans les langues romanes ; il s'occupe également de l'évolution du système du participe latin.

Le participe en -*to*- remplace, dans le système du parfait, une série de formes indo-européennes ; le système du participe demeure, le long de l'histoire du latin, peu riche et asymétrique (si on le compare à celui du grec) ; il n'est cependant pas imprécis (les confusions ne sont ni fréquentes, ni à conséquences graves pour le contenu de la communication). Le système du participe latin n'est pas « pauvre », mais « économique » — c'est pourquoi le très large développement du participe en -*to*-, au détriment des formes plus anciennes, représente un progrès.

L'auteur étudie ensuite, en détail, les quatre valeurs de ce participe : présent et passé, actif et passif.

Dans les langues romanes, le participe en -*to*- évolue dans deux sens : *a*) il accentue son caractère adjectival se détachant de la conjugaison ; *b*) il devient un outil grammatical employé à former la diathèse passive et certains temps composés de la diathèse active. La généralisation du passif analytique a représenté un progrès par rapport au système hybride du latin préclassique et classique qui admettait des formes analytiques, à côté d'autres, synthétiques.

DESPRE TERMENUL *LINGVISTICĂ* ÎN LIMBA ROMÎNĂ *

(Din istoricul terminologiei lingvistice)

DE

A. NICOLESCU

Termenul *lingvistică* a fost discutat de lingvistul G. Moldenhauer[1] care trimite și la limba romînă dînd următoarea indicație sumară : rum. „linguistica", „lingvistica", Al. Philippide : „limbistica".

Din felul cum este dată informația privitoare la limba romînă, în lucrarea citată, s-ar putea înțelege — în mod eronat — mai întîi că în romînește coexistă și astăzi formele *linguistică* și *lingvistică* și în al doilea rînd, că Al. Philippide a folosit, prima dată, termenul *limbistică*, ori că a fost folosit numai de lingvistul ieșean.

În realitate situația termenului *lingvistică* în limba romînă este mult mai complicată decît ar putea rezulta din lucrarea lui Moldenhauer.

În cele ce urmează ne propunem să aducem unele informații în legătură cu folosirea termenului *lingvistică* în limba romînă.

Mai mult decît alți termeni similari, *lingvistică* ne trimite la o origine multiplă. O origine unică este improbabilă deoarece forma poate fi explicată tot așa de bine prin germană, ca și prin franceză sau italiană.

În limba romînă, *lingvistică* se prezintă ca un termen tehnic nou, împrumutat dintr-una din limbile de cultură, de largă circulație, cunoscute în Principate după anul 1830.

Pentru exprimarea noțiunii de „lingvistică", în terminologia lingvistică romînească privită din punct de vedere evolutiv, au fost folosiți mai mulți termeni : *filologie, știința limbii, lingvistică* (sub diferite forme).

Încercînd să contribuim la istoria[2] termenului *lingvistică* ne propunem să-l urmărim în diverse categorii de tipărituri începînd din secolul al XIX-lea : periodice, dicționare, gramatici, opere științifice, literare etc. În prezentarea cronologică ne interesează, pentru moment, atestarea termenului și nu formele diferite (*limbistică, linguistică, lingvistică*) sau sensurile acestora.

După 1830 publicațiile periodice ocupă un loc important în acțiunea de îmbogățire a vocabularului cu cuvinte noi. Este firesc deci să se caute primele atestări ale unui termen tehnic

---

* Versiune prescurtată a articolului publicat în *Recueil d'études romanes*, publié à l'occasion du IX-e Congrès international du linguistique romane à Lisbonne du 31 Mars au 3 Avril 1959, Bucarest, 1959.

[1] *Notas sobre el origen y la propagacion de la palabra „Linguistique" (>Lingüistica) y terminos equivalentes* „Anales del Instituto de linguistica", Facultad de Filosofia y Letras, Universidad Nacional de Cuyo, Mendoza, 1957, tomo VI, p. 430—444. De fapt, de la p. 440 la 444 se anexează, tradus în spaniolă, articolul cu o temă similară al lui Otto Basler, *El grupo „linguist- linguistik- linguistich" en aleman.*

[2] O stabilire riguroasă a cronologiei termenului *lingvistică* nu va putea fi realizată decît după cercetarea exhaustivă a problemei termenilor lingvistici din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Pînă atunci încercarea noastră de a fixa data primelor atestări are o valoare cu totul relativă.

nou ca 'lingvistică' şi în ziarele sau revistele vremii. Astfel, printre cele dintîi atestări ale termenului pot fi considerate următoarele: *,,cearta* ***lingvistico****-politică"* ,,Gazeta de Transilvania", nr. 11, 16 martie 1842, p. 41 (vezi aceeaşi construcţie şi în nr. 19). *,,Privire scurtă peste dispulele* ***lingvistice*** *de astăzi"* ,,idem", nr. 13, 30 martie 1842, p. 49.

În ,,Foaie pentru minte, inimă şi literatură", an. V, nr. 19, 11 mai 1842, se reproduce articolul *Naţionalitatea şi Patria* din ,,Gazeta universală" (probabil periodic german), nr. 112. Din nota traducătorului (semnează : M) de la p. 150 reproducem cîteva rînduri : *,,Dacă* ***limbiştii*** *noştri nu s-ar fi mulţumit numai a alătura limba romînească pe lîngă latina şi romîneasca..."*

În ,,Curierul romînesc", an. XIII, nr. 37, 15 mai 1842, p. 146 apare o ,,Înştiinţare" prin care Const. Dim. Stefanidi se oferă să dea lecţii *avînd cunoştinţele sale* ***linbistice*** *şi comerciale, adunînd din mai multe ţări osebite esperiinţe în ramurile acestea...*

Termenul este prezent şi în articolul *Disertatie pregătitoare la dicsionarul*[1] *romînesc, latinesc şi elinesc al Dlui Grig. Papadopol*[2]*, profesorul de limba ellenică în Colegiul Sf. Sava, slujind drept însciinţare*, tipărit în ,,Curier de ambe sexe", periodul IV (1842—1844), nr. 1, p. 30, 54,94. În articol este folosită nu numai forma adjectivală *limbistice* ci şi cea substantivală folosită pentru a denumi ştiinţa.

În ,,Curier romînesc", an. XV, nr. 19, 5 martie 1843, p. 78 se publică *Prospect de regule ce sunt a se propune întru priimirea şi aprobaţia DD-lor soţi colaboratori ai soţietăţii pentru tipărirea cărţilor*, care continuă în nr. 20 din 8 martie 1843. Termenul se află în paragraful 9, p. 84 : *descoperirile literatorilor şi* ***limbiştilor****.*

În ,,Universu noătăţi din toată natura, cultura, literatura", 1845—1846, redactor I. Genilie, termenul *limbistica* apare în titulatura unei rubrici. Abia în nr. 23 termenul poate fi întîlnit şi în text : *Ignoranţă* ***limbistică****.* Cf. şi an. II, p. 178 : *princine* ***limbistice****.*

În *Convorbirea între un tată şi fiul lui asupra limbei şi literelor romînesci* a lui Aron Pumnul, publicată în ,,Bucovina", 1850, se întîlneşte forma *limbistyc'a.*

În ,,Romînia literară" termenul *limbistică* apare prima dată în nr. 8 din 20 februarie 1855 la p. 104 în *Cugetări* de A(lecu) R(usso). După aceea termenul apare de mai multe ori în paginile revistei.

Termenul *'limbistică'* se foloseşte şi în programul jurnalului literar ,,Steaua Dunării", 1856, editat de M. Kogălniceanu, ca şi în articolul lui Al. Russo din ,,Steaua Dunării", Iaşi, 1856, nr. 5.

În ,,Archivu pentru filologie şi istorie" *limbistică* este folosit mai întîi într-o scrisoare din 1867 primită de Cipariu şi reprodusă în nr. IX, 20 oct. 1867. După această dată termenul apare mai des în paginile revistei : p. 245, 246, 268, 269, 290, 473 —ca de altfel şi în celelalte periodice.

Un rol important în popularizarea termenului l-a avut folosirea lui în titlul sau subtitlul unor periodice. Astfel revista lui B. P. Hasdeu ,,Columna lui Traian" avea ca subtitlu *Revista mensuale pentru Istoriă,* ***linguistică*** *şi psicologia poporană.*

Cuvîntul este folosit în titlul unei reviste romîneşti abia din 1950 : ,,Studii şi cercetări lingvistice".

Termenul *lingvistică* apare şi în alte lucrări, de regulă, legate de problemele limbii pe care le enumerăm.

---

[1] Dicţionarul n-a apărut.

[2] O notiţă despre meritele acestuia se găseşte în ,,Curier romînesc", an. XI, nr. 19, 29, feb. 1840, p. 71. Nota prezintă interes deoarece menţiunea că este vorba de un tînăr de curînd întors din străinătate explică într-un fel, provenienţa termenului *limbistică*. De altfel în notele articolului trimite la lucrările unor lingvişti contemporani ca : Reynouard, Bruce-Whyte.

Cu forma *limbistică* : Aron Pumnul, *Formăciunea cuvintelor romînesci*, 1859 ; M. Eminescu într-un manuscris din perioada 1872—1874 (cf. *Scrieri politice și literare*,1905, ed. Scurtu, p. 12) ; V. Alecsandri, *Scrisori*, 1874, 1877 ; Al. I. Odobescu, *Revizuirea dicționarului academic*, 1877.

Cu forma *linguistică* : B. P. Hasdeu, *Alecsandri linguist* în „Columna lui Traian", VIII (1877), nr. 2, p. 83—89 ; *Cuvente den betrâni*, I, 1878 ; L. Șăineanu[1], *Istoria filologiei romîne*, p. 129 ; Al. Philippide, *Istoria limbii romîne*, 1894, p. I, III, 158 (*limbistice*), p. 292 (*linguistica*) ; G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura romînească*, 1909, p. 106 ; *Micul Atlas linguistic romîn*, Cluj, 1938.

Cercetînd lucrările lexicografice romînești constatăm că termenul n-a fost înregistrat în primele trei dicționare de la începutul secolului al XIX-lea : *Dicționarul lui Bob*[2], 1823, *Lexiconul de la Buda*, 1825[3] și *Dicționarul lui Andreas Clemens*, 1837[4].

Termenul nu este semnalat nici de Negulici în corpul „Vocabularului"[5] său din 1848, ci, sub forma *Linguistica*, numai pe coperta exterioară și la sfîrșit în *Planul și catalogul Bibliotecei enciclopedice publicată de I. D. N.* în grupa a VIII-a.

Dacă nu surprinde lipsa cuvîntului din „vocabularul" lui Ianache Pascal, 1849[6], în schimb pare curios că nu-l înregistrează nici cele două dicționare de neologisme de la mijlocul secolului al XIX-lea (Stamati[7], Protopopescu și Popescu[8]).

Termenul lingvistică apare pentru prima dată, într-o lucrare lexicografică romînească, în „Vocabularul" lui Polizu, 1857[9]. La forma *limbist* se indică „vezi linguist", iar pentru *linguist* și *linguistică* apar corespondentele în limba germană : *der Linguist, Sprachforscher* și *die Linguistik, Sprachkunde.*

După 1857, data apariției dicționarului bilingv al lui Polizu, este firesc ca termenul să apară în dicționare. Dacă el lipsește din dicționarul de neologisme al lui Protopopescu și Popescu, din 1862, poate fi întîlnit, în schimb, în alte două dicționare publicate în același an, de G. M. Antonescu[10] — unul — și de Pontbriant[11] — altul.

---

[1] În 1890, L. Șăineanu își intitulează cuvîntul de deschidere a cursului de Filologie comparativă la Facultatea de litere din București, *Linguistica contemporană*, iar prelegerile ținute se tipăresc în 1891, sub titlul : *Raporturile între gramatică și logică. Studiu de linguistică generală.*

[2] *Dicționariu rumanesc, latinesc și unguresc* dein orenduiala Excelenții sale Preasfințitului Ioan Bobb Vladeicul Făgărașului asediat și cu venitu cassi clerului typarit în doao tomuri. Clus, 1822—1823.

[3] *Lesicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemțescu*, Buda, 1825.

[4] *Kleines Walachisch-deutsch und deutsch-walachisches Wörterbuch* von Andreas Clemens evangelischem Pfarrer im Brenndorf by Kronstadt in Siebenbürgen. Zweite verbesserte Auflage. Hermannstadt, 1837.

[5] I. D. Negulici, *Vocabularulu romanu de toate vorbele străbune repriimite pînă acuma în limba romana și de toate quelle que suntu a se mai priimi d'acumu înainte și mai allesu în sciințe*, Bucuresci, 1848.

[6] *Dialoguri și vocabular în trei limbi romînește, rusește și turcește pentru toate trebuințele omului privat și omului ostaș.* Dat la lumină de Pitaru Ianake Pascal, București, 1849.

[7] *Dicionăraș romînesc de cuvinte tehnice și alte greu de înțeles* al Pah. T. Stamati, Iași, 1851 (Cuvîntul nu apare nici în „A doa ediciune" din 1856).

[8] *Nou dicționar portativu de toate dicerile radicale și străine neintroduse și introduse în limbă, cuprinzîndu și termeni științifici și literari* de E. Protopopescu și V. Popescu, Bucuresci, 1862.

[9] *Vocabular romîno-german compus și întocmit cu privire la trebuințele vieței practice* de G. A. Polizu, Doctor de medicină, înavuțit și cores de G. Barițt, dat în tipar și provăzut de I. G. Ioan, Brașov, 1857.

[10] *Dicționăr Rumân.* Mic repertor de cunoscințe generali coprindînd vorbe streine cu etimologia, termini technici, numini proprie, notițiuni historice, s. c. l. de G. M. Antonescu, Bucuresci, 1862.

[11] *Dicțiunaru romîno-francesu* de Raoul de Pontbriant, Bucuresci și Göttinge, 1862.

Interesant este faptul că forma recomandată de G. M. Antonescu este contrară celei din dicționarul lui Polizu : „**Linguist**, *bine* **limbist** — *cel ce se ocupă cu studiul limbelor*".

În dicționarul lui Pontbriant, 1862, apar formele *limbistica* și *limbist* cu traducerea franceză corespunzătoare : *linguistique, linguiste*.

Aceleaşi forme : *limbist* şi *limbistica* sînt traduse prin *der Sprachkundiger(r)* și *die Sprachkunde* în dicționarul lui Pop Barcianu, 1868[1].

În dicționarul lui Costinescu, 1870[2], se dă pentru formele *limbistică* și *limbist*, pe lîngă traducerea în limba franceză, scurte definiții : *Tratat asupra studiului limbelor. Studiul și cunoscința limbelor în general. Quare se ocupă cu studiul limbelor.*

Din *Dicționariulu Limbei Romane* al lui A. T. Laurian și I. C. Massim, colaboratori Josef Hodosiu şi G. Barițiu, din 1874, redăm integral textul : **Limbistica**, *s. f.* (*fr. linguistique*), *linguarum scientia, studiul și conoscerea principielor limbi, scientia grammaticei generale, applicata la diverse limbe:* **limbistica** *face progrese mari in tempul nostru.* Apar de asemenea formele : *limbistic* şi *limbist*. După ultima formă se dă indicația, în paranteză : (fr. linguiste) și urmată de o curioasă lămurire : *mai de mult limbistii se numiea litterati*.

Frédéric Damé, în *Nouveau dictionnaire français-roumain*, Bucarest, 1900, traduce termenii *linguiste, linguistique* prin *limbist, limbistică*.

La H. Tiktin, *Deutsches Wörterbuch*, 1903, cuvîntul nu este tratat la litera respectivă, ci apare în introducere, p. IX, sub forma *limbistice*.

În *dicționarul* lui Alexi, 1905[3], la forma : *linguist* se trimite la *limbist*. Apare de asemenea *limbistică*. Termenii corespunzători din germană sînt : *Sprachkundiger* şi *Sprachkunde*. În *Dicționarul german-romîn*, 1908, al aceluiași autor, pentru termenii germani : *Linguist*, *Sprachkunde* şi *Sprachkundiger* se indică numai formele : *limbist, limbistică*.

În *Dicționar romîn-maghiar* de V. Cheresteşiu, 1925, apar formele : *linguistic, linguistică*.

În *Dicționar enciclopedic ilustrat al limbii romîne din trecut și de astăzi* de I. A. Candrea și Gh. Adamescu, 1931, apar formele : *linguistică, linguist, linguistic*. La *limbist* se dă — *linguist*.

În *Dicționarul limbii romîne*, fascicula III (Lepăda-Lojniță), București, 1948 se dă ca formă de bază *linguistică*. Se indică apoi : *și* : **lingvistică** s. f. *(mai de mult, prin apropiere de limbă)* **limbistică**... *Familia: (fr. linguiste)* **linguist** *(învechit* **limbist**)... — (fr. linguistique) *linguistic* (învechit **limbistic**).

În *Dicționarul limbii romîne literare contemporane* și în *Dicționarul limbii romîne moderne* se dau formele actuale : *lingvist, lingvistic, lingvistică,* iar ca variante învechite sînt amintite formele : *limbistic* şi *limbistică*. De menționat că formele *linguist, linguistică,* atestate după cum am văzut în numeroase dicționare, nu sînt amintite în DLRLC și DLRM (probabil pentru că autorii le-au considerat numai variante grafice ale vechii ortografii).

Adăugăm, în sfîrșit, *linghist* din dicționarul lui Scriban[4], 1939, deși reprezintă, evident, o formă cu totul singulară care n-a circulat[5]. De semnalat că Scriban vrînd să redea exact pronunțarea franceză condamnă formele existente prin următoarea indicație normativă : *Fals* **limbist**, **gvist**.

---

[1] *Vocabulariu romanu-nemțiescu compusu și înavuțitu cu mai multe mii de cuvinte nouă, intruduse deja și încetatienite în limb-a romana* de Sab. Pop. Barcianu-Sibiiu, 1868.

[2] *Vocabularu romanu-frances lucrat după dicționarulu Academiei Francese după al lui Napoleone Landais și alte Dicționare latine, italiane etc.* de Ion Costinescu, Bucuresci, 1870.

[3] *Dicționar romîn-german*, de Theochar Alexi, Kronstadt, 1905 ; a doua ediţiune prelucrată şi complectată ; s-a aplicat în parte ortografia Academiei romîne de la 1904.

[4] *Dicționaru limbii romînești* de August Scriban, Iaşi, 1939.

[5] În acest sens poate fi semnalată și forma cu totul neobişnuită, *linquistice* din volumul M. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, 1905, ed. Scurtu, în nota editorului de la p. 14.

În continuare dăm primele atestări ale termenului în lucrările romînești de gramatică. Prima gramatică în care apar formele *limbistic* și *limbist* îi aparține lui I. G. Codru[1], 1848.

Dăm, în context, cele două forme folosite chiar în „precuvîntare", cea dintîi în primele rînduri, a doua pe pagina a II-a : *bărbații luminați în cîmpul* ***limbistic*** *și Misiunea* ***limbistului*** *romîn e deară să generalizeze tot ce e bun și conform geniului limbei romîne în gura poporului.*

Dintre gramaticile[2] contemporane cu a lui I. G. Codru termenul se află numai în gramatica lui Bălășescu[3] dar și aici abia în prefața ediției a II-a care poartă data de 18 aprilie 1850.

La Timotei Cipariu termenul se întîlnește în *Gramateca limbei romane*, și anume în anexa *Despre limba romana, Suplementu la Sintactica*, Blaj, 1877, la p. 19, 35, 37 sub formele *limbistice* și *limbistic*.

În gramatica lui Lambrior tipărită de Gh. Ghibănescu în 1892 cuvîntul, sub forma *linguistica*, este folosit chiar la p. 1 în definirea gramaticei. Cu aceeași formă termenul apare și în *Gramatica romînă*, 1895, de H. Tiktin (în prefață).

În toate lucrările în care a fost semnalat, termenul *lingvistică* are toate atributele unui cuvînt intrat de curînd în limba romînă, printre care și numeroase oscilații de formă. Au fost înregistrate, în ordine cronologică, următoarele forme : *lingvistic, limbistică, limbiști, linguistică, lingvistică.*

Ca și la alți termeni tehnici intrați în jurul anului 1830, se întîlnesc forme diferite nu numai în aceeași perioadă, dar chiar în aceeași publicație sau la același autor.

Astfel în „Columna lui Traian" în subtitlu se scrie *linguistică*, iar în nr. 1 din 1875 întîlnim în revistă, forma *limbistic*. De altfel forme alternante apar și în scrisul lui Hasdeu. Astfel în *Istoria critică*, 1872, p. 39 întrebuințează forma *limbisticei*[4] iar în : *Cuvente den betrăni*, 1878, *Principii de linguistică*, 1881 și în prefața la „Istoria filologiei romîne" a lui L. Șăineanu,1 sept. 1892, utilizează : *linguistică, linguistic, linguiști.*

Chiar Al. Philippide, pe care îl citează G. Moldenhauer, *op. cit.*, pentru forma *limbistică*, folosește termenul sub aspecte diferite. Astfel în *Originea romînilor*, vol. I (Ce spun izvoarele istorice), Iași, 1923, apar, în indice[5] (p. 865), următoarele indicații : **limbistică** evolutivă diachronică, 377 și, dedesubt, **limbistică** statică, synchronică, 377. La pagina indicată se găsesc construcțiile netraduse : *linguistique statique, synchronique* și *linguistique évolutive, diachronique.*

În cuprinsul lucrării sînt folosite și formele : *limbistică* și *limbistice*. În *Istoria limbii romîne*, Iași, 1894, afară de forma *limbistice* (p. I, 158) se întîlnește și *linguistica* (p. 292).

Mai poate fi amintit cazul lui Th. Capidan care folosește *linguistic* în prefața lucrării *Meglenoromînii*, 1925 și *lingvistic* în subtitlul lucrării *Dialectul aromîn*, 1932.

Din cercetarea diverselor forme înregistrate rezultă că forma *limbistică* nu este, așa cum s-ar putea crede, rezultatul etimologismului romînesc preconizat de Aron Pumnul, deoarece atestările date de noi sînt anterioare primei lucrări a acestuia.

---

[1] „*Rudimentele gramaticei romane.* Extrase din *Tentamen criticum*, cu adausu de regule simple și diverse anotăciuni pentru usul scolarilor începători de ~, Profesoriu în scoala elementariă de Ploiesci, București, 1848, în tipografia Colegiului Sîntu-Sava".

[2] Cf. Romulus Ionașcu, *Gramaticii romîni. Tractat istoric despre evoluțiunea studiului gramaticei limbei romîne de la 1757 pînă astăzi*, Iași, 1914.

[3] *Gramatică romînă pentru seminarii și clase mai înalte.* Lucrată de Nicolau Bălășescu, Profesor, 1848. Edițiunea II, 1850.

[4] Forma **limbistică** este folosită de Hasdeu și în revista „Din Moldova", Iași, 1862, nr. 4, p. 49–59.

[5] De unde G. Moldenhauer a luat, probabil, indicațiile.

Cercetătorii romîni care au venit prima dată în contact cu termenul străin și au simțit nevoia să-l folosească și-au pus imediat problema adaptării unei forme atît de rebarbative. Forma *limbistică* la care s-a ajuns are la bază termenul 'limbă' după cum *linguistique* are pe 'lingua'! Mai tîrziu, sub influența formei scrise a termenilor străini și — probabil — prin intermediul profesorilor de latină care încercau să redea pronunțarea latină, apare forma *linguistică*. (Se mai poate să fi sprijinit această formă și it. *linguistica* sau chiar o oarecare reacțiune împotriva presupusului pumnism).

Forma *linguistică* a fost curînd concurată de *lingvistică*, care se datorește influenței germane, nu atît prin termenul *Linguistik*, rar folosit în limba germană, cît mai ales prin pronunțarea lat. *lingua* ca 'lingva'. (Forma va fi fost răspîndită mai ales prin pronunțarea profesorilor ardeleni).

Prezentarea formelor înregistrate ar putea duce la impresia că un rol deosebit în oscilația formală ar fi trebuit să-l joace diversele reguli ortografice. În realitate, cercetarea diverselor proiecte ortografice romînești arată că nu se dau indicații precise în legătură cu scrierea termenului.

Este adevărat că întîlnim cuvîntul, în două rînduri, în *Proiectu de ortografia (supus in Societatea Academică Romînă)* publicat în „Archivu pentru filologie și istorie", 1867, p. 193, 194: *anarchia* ***limbistice***; *adeverulu* ***limbistic*** *nu-l potemu afla in fotografia pronunciei*. În ambele cazuri avem de-a face cu folosirea cuvîntului în textul proiectului și nu cu discutarea lui în proiect.

Cuvîntul nu se mai întîlnește în nici una din modificările ortografiei survenite în anii următori (1869, 1871, 1880—81, 1895). Apare abia în *Regule ortografice* date de Academia Romînă în 1904 și nu în cuprinsul vreunui paragraf, ci în glosar *în care s-au adunat mai ales cuvinte asupra scrierii cărora ar putea fi îndoială*. Lipsa unor indicații normative precise se vede din faptul că, în glosar chiar, sînt date ambele forme *linguist*, *lingvist*, rămînînd la latitudinea cititorului alegerea uneia din cele două.

Rezultă așadar din discuția de pînă aici că oscilațiile de formă ale termenului *lingvistică* nu pot fi explicate, în bloc, prin numeroasele modificări ale ortografiei romînești survenite în cursul anilor. Explicațiile sînt diferite pentru fiecare formă în parte.

Tot în legătură cu forma și înainte de a trece la problema sensului, de care totuși este legată, trebuie să ne oprim asupra categoriei gramaticale, de care aparțin formele înregistrate.

În principiu categoriile gramaticale întîlnite sînt substantivul și adjectivul[1]. Pentru redarea exactă a situației trebuie să specificăm însă sensurile diferite pe care le poate avea ca substantiv: *lingvistică*, s. fem.: *știința care studiază limba și legile ei de dezvoltare* — ; *lingvist*, s.m.: *om de știință care se ocupă cu lingvistica*. Rezultă deci că în categoria substantivului sînt de fapt două substantive: „știință" și „om de știință". De notat că, deși astăzi cel de-al doilea substantiv are și formă feminină, în textele cercetate nu apare decît forma masculină.

Frecvența cea mai mare, ca și întîietatea din punct de vedere cronologic, o are adjectivul și apoi substantivul „om de știință", urmat de substantivul „știință".

Cercetarea istoriei termenului *lingvistică* pune probleme și în ceea ce privește sensul. La început termenul era folosit pentru a denumi pe cei care se ocupau cu problemele limbii. A contribuit desigur, la această întrebuințare și forma cuvintelor *limbist*, *limbistică* care trimitea cu ușurință la 'limbă'.

Chiar primele explicații date în dicționare făceau posibile asemenea interpretări, deoarece termeni ca *Sprachforscher* sau *Sprachkunde* ori *Sprachkundiger* puteau fi, cu ușurință, analizați

---

[1] Cu valoare și formă adverbială apare la Hasdeu într-o notă la articolul „Din scrierile lui Amfilochie" în revista „Din Moldova", Iași, tom. III (1863), nr. 16, p. 59: „prin publicarea unor strasuri *limbisticește* sau istoricește mai însemnate".

astfel. Alteori chiar definiţiile date arată acest lucru. În dicţionarul romîn-francez al lui Costinescu traducerea este însoţită de scurte lămuriri. În timp ce pentru *limbistică* se dă o adevărată definiţie : *Tratat asupra studiului limbelor. Studiul şi cunoscinţa limbelor în general*, pentru *limbist* se merge în lămurirea dată, pe linia apropierii de 'limbă' : *Quare se ocupă cu studiul limbelor.*

Definiţii exacte se întîlnesc abia mult mai tîrziu.

Se pare că pe măsura înlocuirii unei forme cu alta cea dintîi, simţită ca învechită, capătă un sens peiorativ. Cel puţin aceasta este, astăzi, situaţia formelor *limbist, limbistică*, folosite numai în sens ironic.

De altfel, s-ar părea că nuanţa peiorativă poate fi semnalată încă din scrisul lui M. Kogălniceanu şi B. P. Hasdeu. La cel dintîi, sensul deosebit rezultă din context : *Aceasta nu ne va da-o niciodată pacotila de versuri fără poezie, de romane traduse şi de tratate anabaptisto-**limbistice** a celor mai mulţi din scriitorii noştri de astăzi!* În articolul lui Hasdeu, *Cîteva întrebări D-lui T. Maiorescu*[1] apar ambele forme : *mă voi opri numai asupra unor curiosităţi **linguistice*** (sublinierea noastră), *în privinţa cărora autorul e cu atît mai responsabil cu cît capitolul ce le cuprinde poartă fără sfială titlul de „cercetări **limbistice*** (sublinierea autorului).

Sensul deosebit al celor două cuvinte rezultă nu numai din prezenţa ambelor forme în acelaşi context, dar şi din faptul că sublinierea formei *limbistice* îi aparţine lui Hasdeu.

La capătul discuţiei în legătură cu atestările termenului *lingvistică*, în limba romînă, se cuvine să reţinem cîteva constatări generale.

Termenul *lingvistică* pătrunde în limba romînă în jurul anului 1842, ca urmare directă a contactului cu lucrările ştiinţifice străine, unde apăruse în urma organizării lingvisticii ca ştiinţă.

Spre deosebire de situaţia altor termeni tehnici neologici, nu avem a face cu un simplu împrumut, ci cu un proces complex căruia i-am spune „romînizare" (în perioada cînd forma dominantă este *limbistică*) şi „reromanizare" (pentru folosirea formei *linguistică*).

Forma *lingvistică*, utilizată astăzi, este sprijinită şi de uşurinţa redării în pronunţare a grupului *gv* (de altfel chiar cei care foloseau în scris *linguistică* pronunţau 'lingvistică').

În limba romînă[2] pentru denumirea noţiunii de „lingvistică" se folosesc numai forme ale termenului *lingvistică*.

Azi, în limba romînă contemporană se foloseşte cu exclusivitate forma *lingvistică*. Formele înlăturate *linguistică* şi *limbistică* nu mai apar (ultima, uneori — în limba vorbită dar numai cu sens peiorativ ori glumeţ).

Ca o consideraţie cu totul generală se desprinde constatarea că studierea evoluţiei terminologiei lingvistice ajută la o mai bună cunoaştere a etapei de dibuiri şi căutări, care precedă organizarea lingvisticii ca ştiinţă.

---

[1] Publicat în „Columna lui Traian", 1875, p. 58.

[2] Pentru celelalte limbi romanice vezi G. Moldenhauer, *op. cit.* Nu cunoaştem articolul lui Hockett Charles F., *The terminology of historical linguistics* din „Studies in Linguistics", vol. XII (1957), p. 57–73.

CORECTĂRI ŞI PRECIZĂRI ETIMOLOGICE*

DE

TH. HRISTEA

ALAMĂ

Originea acestui termen n-a fost încă pe deplin elucidată. Dintre dicţionare, CADE (p. 29) nu se pronunţă asupra etimologiei, Şăineanu (DU, p. 15) îl compară cu it. *lama*, Tiktin (DRG, tom. I, p. 12) îl deduce direct din it. *lama* „Metallplatte", iar DA (tom. I, 1, p. 91), după ce consideră etimologia cuvîntului „necunoscută", admite, totuşi, cu rezerve: „probabil ital. *lama* „placă de metal", primit poate prin mijlocire sîrbească (*lama, lin* „tinichea")". Originea mai îndepărtată a cuvîntului în discuţie ar fi, în felul acesta, lat. *lamîna*, care a mai dat şi fr. *lame* „bucată de metal", „placă" (REW, 4869, p. 395).

În sprijinul ipotezei că *alamă* este de origine italiană, Hasdeu, cel dintîi, a invocat (pe lîngă apropierea formală şi semantică dintre cuvîntul romînesc şi cel italian) încă un fapt ne-

---

* Abrevierile folosite sînt următoarele: ALR, serie nouă = *Atlasul lingvistic romîn, seria nouă*, vol. I şi II, Editura Academiei R.P.R., 1956; ALRM, serie nouă = *Micul atlas lingvistic romîn*, serie nouă, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1956; ARHIVA = „Arhiva". Organul societăţii istorico-filologice din Iaşi (1921—1940); BPH = „Buletinul Institutului de filologie romînă Alexandru Philippide", Iaşi, 1934 şi urm.; CADE = I. A. Candrea — Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*, Cartea romînească, Bucureşti, 1931; Cihac = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. Francfort s/M., tome I: Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes, 1870; tome II: Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais, 1879; DA = *Dicţionarul limbii romîne*, tom. I, partea 1 (A-B) şi partea a 2-a (C), Bucureşti, 1930, 1940; tom. al II-lea, partea a 2-a (F-I), Bucureşti, 1934 şi fasciculele: I (J — Lacustru), Bucureşti, 1937; II (Ladă-Lepăda), Bucureşti, 1940; III (Lepăda-Lojniţă), Bucureşti, 1948; DLRLC = *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane* în patru volume, Editura Academiei R.P.R., 1955 — 1957; DRG = Dr. H. Tiktin, *Dicţionar romîn-german* (*Rumänisch-deutsches Wörterbuch*), tom. I (A-C), Bucureşti, 1903; tom. al II-lea (D-O), Bucureşti, 1906; tom. al III-lea (P-Z), Bucureşti, 1912; DU = Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii romîne*, ediţia a VI-a, Editura „Scrisul romînesc", Craiova, 1929; EMR = B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a Romînilor (A-Bărbat), tom. I—III, Bucureşti, 1886—1893; HDLR: O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. al II-lea, Paris, 1938; REW = *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* von W. Meyer-Lübke, Heidelberg, ediţia a III-a, 1935; SCL = „Studii şi cercetări lingvistice", Editura Academiei R.P.R., 1950 şi urm.

lipsit de importanță și anume existența în limba romînă a cuvîntului *acioaie*[1], prin care poporul denumește diferite metale sau aliaje din care se fabrică obiecte ca : sfeșnice, cădelnițe, clopote etc. „După cum negoțul italian medieval — zice Hasdeu — atît de înflorit în secolii XIII—XV pe coastele Mării Negre, ne înzestrase atunci cu numele poporan al bronzului : *acioaie* (= ital. *acciajo*)[2], tot așa îi datorim și cuvîntul *alamă*" (EMR, tom. I, p. 675).

Pentru prima dată alamă este atestat la N. Costin, Let. II, 73/41 : „18 puște de *alamă*" (în DA, tom. I, 1, p. 91) — ceea ce însemnează că este un cuvînt vechi în limbă. Originea lui italiană n-a fost și nici n-ar putea fi contestată de nimeni în mod categoric. Ea este, dimpotrivă, foarte atrăgătoare și credem că trebuie admisă, eventual cu rezerva pe care o face DA și anume că it. *lama* a pătruns în romînă prin filieră sîrbă.

Ceea ce i-a făcut pe lexicografii noștri să nu împărtășească în întregime etimologia propusă de Hasdeu a fost, printre altele, și prezența lui *a* în cuvîntul romînesc (*alamă* față de it. *lama*). Într-adevăr, oricine se poate întreba în mod firesc de ce (pornindu-se de la presupusul etimon italian) nu s-a ajuns la forma **lamă*, ci la *alamă*? După cîte știm, la această întrebare nu s-a dat încă un răspuns satisfăcător. B. P. Hasdeu (EMR, tom. I, p. 675) credea că a existat un italian **alama*, așa cum va fi existat și un vechi francez **alame*, din care au fost derivate diminutivele *alamelle*, *alemelle*, cu sensul de „custură" (Godefroy, tom. I, p. 216). Trebuie subliniat însă că nici unul din dicționarele vechi și noi ale limbilor franceză și italiană nu înregistrează cuvintele **alama* și **alame*, iar formelor diminutivale *alamelle* și *alemelle* nu li se indică nicăieri etimonul **alame* (propus în EMR, tom. I, p. 675). Chiar dacă forma **alama* a existat, cumva, în limba italiană veche, sîntem obligați să presupunem că ea a fost foarte puțin răspîndită, fiindcă nu este înregistrată și nici nu există vreun urmaș de-al ei. Pe de altă parte este de neimaginat ca, în cazul unui împrumut din italiană, limba romînă să nu fi adoptat forma etimologică și generală (*lama*), ci pe aceea care a existat, probabil, dialectal (un asemenea împrumut implică, după cum se știe, vecinătatea geografică). Din aceste motive și din cauză că există, după cum vom vedea, un răspuns mai sigur la întrebarea pe care ne-am pus-o, supoziția lui Hasdeu este greu de acceptat. Socotim , de asemenea, că nu trebuie să ne gîndim prea serios nici la o proteză a vocalei *a*, deși, teoretic vorbind, acest lucru nu este de loc imposibil. În limba romînă există chiar variante fonetice cu *a* protetic cum ar fi : *alămîi* (pt. *lămîi*), *alăută* (pt. *lăută*), *amiroase* (pt. *miroase*) etc. Toate însă sînt regionale, pe cînd *alamă* este forma uzitată de toată lumea și încă foarte de mult (judecînd după prima atestare).

Avem toate motivele să credem că n-a existat nici o necesitate de ordin fonetic care să fi dictat apariția și mai ales generalizarea formei protetice *alamă*. De altfel, după cum reiese din EMR, Hasdeu însuși a respins (fără să arate de ce), existența unei proteze romînești, dar a admis-o pentru limbile italiană și franceză.

Socotind că, în încercările de stabilire a originii unui cuvînt și de explicare a evoluției lui fonetice, nu trebuie să recurgem la forme ipotetice și la accidente fonetice decît în condiții cu totul speciale, am căutat altă explicație mai convingătoare. Dacă într-adevăr cuvîntul romînesc în discuție provine, după cum am admis, din it. *lama*, atunci forma *alamă* nu se poate explica satisfăcător decît printr-o contaminație cu *aramă* (< lat. **aramen* < *aeramen*), mai vechi în limbă și mai cunoscut. Încrucișarea lui **lamă* (< it. *lama*) cu *aramă* a fost provocată de relativa asemănare fonetică și mai ales de sensul lor foarte apropiat (*alama* este un aliaj de *aramă* + *zinc*). Influența lui *aramă* asupra lui **lamă* a mai putut fi facilitată și de faptul că cele două

[1] Pe care îl consideră tot de origine italiană. Vezi pentru aceasta și Tiktin (DRG, tom. I, p. 12), CADE (p. 8) și mai ales Șăineanu (DU, p. 5), care nu se îndoiește de loc în ceea ce privește originea italiană a acestui termen „importat pe cale comercială".

[2] Care însemnează însă *oțel* (*subl. noastră*).

cuvinte se puteau întîlni, cîteodată, în același context, cum dovedește următorul citat: „Este-un cort... Cu țărușe de *aramă*, /Cu cîrlige de *alamă*" TEODORESCU, P. P., p. 477 (în DA, tom. I, 1, p. 91). În procesul încrucișării, primul cuvînt a împrumutat de la al doilea un singur fonem și anume vocala *a*. Cazuri de contaminații care sînt rezultatul unei atracții sinonimice sau cvasi-sinonimice se cunosc foarte multe. Vom da mai jos numai exemple în care unul din cei doi termeni care se încrucișează participă la crearea noului element cu un singur fonem și anume cel inițial (situația *aramă* + it. *lama* > *alamă*):

a arunca + *a zvîrli* > *azvîrli*.
a se avînta + *a-și lua vînt* > *a-și lua avînt* (DLRLC, tom. I, p. 533).
afunda + *cufunda* > *acufunda* (DA, tom. I, 1, p. 26).
adîncime + *profunzime* > *aprofunzime* (auzit de la oameni culți)[1].
cîrtiță + *hîrciog* > *cîrciog* (DA, tom. I, 2, p. 135).
haină + *laibăr* („haină scurtă pînă la mijloc, strînsă pe corp, pe care o poartă bărbații") > *haibăr*[2].
larmă + *hărmălaie* > *lărmălaie*[3].
baltă + *mlaștină* > *blaștină* (această formă se aude prin reg. Hunedoara)[4].
opaiț(ă) + *văpaie* > *vopaiț(ă)*[5].
zăpăcit + *hăbăuc* „năuc, buimac" > *zăbăuc*[6].

Tot astfel din încrucișarea celor doi termeni, făcînd parte din același cîmp semantic (*aramă* + **lamă*) a rezultat *alamă*. Faptul că astăzi cele două cuvinte se confundă regional într-unul singur (*aramă*)[7] este o dovadă în plus că dintru început ele s-au putut asocia cu multă ușurință în mintea vorbitorilor. Această asociere foarte firească, provocată și de faptul că *lamă* „placă de metal" era o noțiune imprecisă, explică satisfăcător prezența fonemului *a* din *alamă* și implicit originea cuvîntului discutat.

CEZARIANĂ

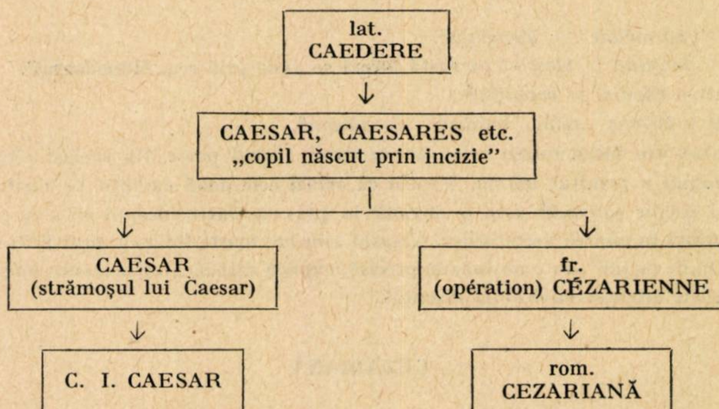
Vorbitorii (precum și unii medici și lingviști) își explică acest termen prin numele lui (*Caius Iulius*) *Caesar*, care s-ar fi născut prin *cezariană* (<fr. *césarienne*). În realitate, în limba franceză, cuvîntul este un derivat savant din lat. *caesar* („enfant tiré du sein de la mère par incision"), provenit la rîndul lui din *caedere* „a tăia".[8] Încă din sec. al XVI-lea termenul este atestat la celebrul chirurg francez Ambroise Paré: „enfantement césarien"[9].

---

[1] La apariția formei hibride *aprofunzime* a contribuit desigur și *aprofunda*.
[2] G. Pascu, *Etimologii romînești*, seria I, Iași, 1910, p. 64.
[3] Comunicat de St. Cazimir.
[4] Comunicat de I. Arsene, student la Fac. de ziaristică.
[5] *Dicționarul limbii romîne moderne*, Editura Academiei R. P. R., 1958, p. 920.
[6] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, p. 348.
[7] Cum reiese din ALRM, serie nouă, vol. I, harta nr. 388 și ALR, serie nouă, vol. al II-lea, harta nr. 577 („alamă"). Confundarea celor două cuvinte se constată în mai multe puncte din Banat, Crișana, Maramureș, Ardeal și Moldova unde, în loc de *alamă*, se zice: *aramă*, *aramă galbenă*, *arame galbenă* sau *arame mestecată cu țin* (= *ținc* <germ. *Zink*). Vezi și SCL, IX (1958), nr. 4, p. 512.
[8] Vezi A. Hatzfeld et A. Darmesteter, *Dictionnaire général de la langue française*, tom. I, p. 388; Oscar Bloch, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris, 1932, tom. I, p. 133; Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, tom. I, Paris, 1953, p. 689 etc.
[9] Ambroise Paré (1516—1590). *Oeuvres*, édit. Malgaigne, Paris, 1840, XVIII, p. 42 (în *Diction. gén. de la lang. fr.*, tom. I, p. 388).

Părerea foarte răspîndită că Caesar s-ar fi născut prin cezariană n-are nimic comun cu realitatea. O astfel de operaţie se practica în vechime numai pe o femeie moartă. Or, mama lui Caesar a supravieţuit naşterii fiului ei şi se pare că a fost în viaţă chiar în timpul războaielor galice[1]. Primul caz de operaţie cezariană făcută pe o femeie vie datează de-abia din anul 1500[2]. Intervenţiile chirurgicale rudimentare menite să salveze fătul din pîntecele unei mame moarte, datează însă dintr-o epocă anterioară naşterii lui Caesar[3]. Mai mult : s-a dovedit, chiar, că romanii dădeau copiilor născuţi printr-o incizie a peretelui abdominal supranumele de : *caesar, caesares, caesures* etc... (de la *caedere*)[4]. Un strămoş de-al lui Caius Iulius Caesar, născîndu-se printr-o astfel de operaţie, a primit şi el, conform obiceiului, acelaşi nume, adoptat ulterior de întreaga ramură a gintei Iulia, căreia îi aparţinea învingătorul Galilor[5].

După cum vedem, termenul medical de care ne ocupăm şi supranumele lui *Caesar* au aceeaşi etimologie. Grafic, originea comună a celor două cuvinte ar putea fi reprezentată astfel :

Deşi cele două cuvinte se reduc în limba latină la acelaşi etimon (lucru ignorat de către vorbitori) nu este totuşi ştiinţific să-l explicăm pe *cezariană* cu ajutorul lui *Caesar*. Explicarea termenului medical cu ajutorul numelui propriu *Caesar* este o etimologie populară latentă, care nu schimbă nici forma şi nici sensul cuvîntului, dar există prin însăşi această falsă asociaţie. Cîteodată ea se trădează indirect. Astfel, prima parte a cuvîntului german *Kaiserschnitt* (calchiat după engl. *caesarean section* sau fr. *opération césarienne*) dovedeşte că nemţii au văzut în acest termen medical un derivat de la numele lui *Caesar*, pe care l-au tradus prin *Kaiser* + *Schnitt* „tăietură"[6]. Stabilind o legătură între numele acestei operaţii şi supranumele lui *Caesar*

---

[1] Vezi *Larousse du XXe siècle*, en six volumes, tom. II, p. 95.

[2] Vezi pentru detalii *Encyclopédie médico-chirurgicale*, seria *Obstetrică*, tom. II, partea a III-a, cap. VI „Les opérations césariennes abdominales", p. 1 şi urm.

[3] *Nouveau Larousse médical illustré*, Paris, 1952, p. 169.

[4] E. Littré, *Dictionnaire de médecine*, dix-septième édition, Paris, 1893, p. 261 ; *Nouveau Larousse médical*, p. 169 etc. . .

[5] *Dictionnaire encyclopédique Quillet*, tom. I, p. 752.

[6] Chiar şi unii autori de dicţionare etimologice sînt convinşi că termenul în discuţie e un derivat de la numele lui *Caesar*. Vezi, de pildă, Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, ediţia a XI-a, Berlin-Leipzig, 1934 (s.v.) unde este înregistrat şi termenul *Kaiserlicher Schnitt* „tăietură (operaţie) imperială". Mai semnalăm şi rus. кесарское сечение

(mereu prezent în conştiinţa vorbitorului), etimologia populară a creat şi legenda că vestitul dictator roman s-ar fi născut prin cezariană — lucru contestat de ştiinţa modernă.

O legendă asemănătoare (care nu se datorește însă etimologiei populare) povestește că Apollon ar fi secționat pîntecele infidelei Coronis și astfel ar fi venit pe lume Esculap — zeul și părintele medicinei[1].

F(I)ERĂSTRĂU

Deşi lingviştii noştri sînt de acord că acest cuvînt este de origine maghiară, părerile lor diferă mult în ceea ce priveşte etimonul şi evoluţia fonetică ulterioară a acestui termen. Astfel:

1) Cihac (tom. II, p. 499), Mîndrescu[2] și Tiktin (DRG, tom. II, p. 626) îl deduc direct din magh. *fürész*, lăsînd însă neexplicat finalul cuvîntului (*—trău*).

2) Şăineanu (DU, p. 248) şi Densusianu (HDLR, tom. I, p. 374) îl derivă dintr-o formă neatestată: **fürésztö*.

3) Şăineanu (DU, p. 428) mai indică pentru variantele *firisău* și *feresău* încă un etimon: magh. **fereszö*.

4) CADE (p. 487), DA (tom. II, 1, p. 97) şi S. Puşcariu[3] cred că provine dintr-un tip unguresc de asemenea, neatestat: **fürészö* (derivat dintr-un verb **fürészni* = *fürészelni* „a fierăstrui").

5) Tiktin (DRG, tom. II, p. 626), fără a respinge etimonul *fürész* (propus pentru prima dată de Cihac), crede totuși că *fierăstrău* este „mai degrabă un postverbal din *a fierăstrui*, prin contaminare cu *fereastră* cu care are o asemănare formală"[4].

Fiecare dintre aceste etimologii are, după cum vom arăta mai jos, măcar un neajuns. Mai întîi trebuie respinsă ultima supoziţie (aceea a lui Tiktin), care nu pare de loc convingătoare din cel puţin trei motive:

a) Pornindu-se de la *fierăstrui* (din care ar fi rezultat prin derivare regresivă *fierăstrău*) nu vedem cum s-ar mai putea explica satisfăcător numeroasele variante (vechi și regionale) ale acestui cuvînt: *feriz, firiz, firis, firéz, firiéz, feréz, hiris, hiréz, füres, firisău, firiseu, fereseu* etc.[5]. Acestea sînt foarte îndepărtate de *fierăstrău*, dar destul de apropiate de magh. *fürész*. Cît priveşte forma *fierăstrău*, ea este mult mai recentă și e normal s-o explicăm pe aceasta

---

sau кесарево сечение, care ne trimit, de asemenea, la numele lui *Caesar*, rostit în rusă *Ţezar*, dar şi *Kesar* (D. N. Uşakov, Толковый словарь русского языка, vol. I, p. 1351 derivă şi el pe кесарское сечение din кесар (< germ. Kaiser). Nici o îndoială că ne aflăm în faţa unui caz de ceea ce s-ar putea numi „etimologie populară internaţională". Interpretarea conform căreia rom. *cezariană*, fr. *césarienne*, germ. *Kaiserschnitt*, rus. кесарское сечение şi altele, ascund în ele o etimologie populară n-am întîlnit-o nicăieri, nici chiar în cea mai autorizată lucrare asupra acestui fenomen lingvistic „*Deutsche Volksetymologie*" de Karl Gustav Andresen, Leipzig, 1919.

[1] Vezi *Encyclopédie médico-chirurgicale* (Obstétrique), tom. II, partea a III-a, cap. VI, p. 1. Părerea că Caesar s-ar fi născut prin cezariană e privită ca o legendă și în Большая советская энциклопедия, tom. XX, p. 566.

[2] *Elemente ungureşti în limba romînă*, Bucureşti, 1892, p. 155.

[3] *Limba romînă*, vol. I, Bucureşti, 1940, p. 31.

[4] „Et: Magy. *fürész* oder vielmehr Postverbal von *a fierăstrui*, mit Einmischung von *fereastră*, wegen der fensterartigen Gestalt der Säge " (DRG, tom. II, 626).

[5] Pentru toate aceste variante, vezi atestările din DA (tom. II, 1, p. 97), ALR, serie nouă, vol. II, harta nr. 553 şi ALRM, serie nouă, vol. I, harta nr. 369 („ferestrău").

pornind de la formele mai vechi (*firisău, feresău* etc.), nu formele vechi şi regionale pornind de la o inovaţie ulterioară (prima atestare a lui *fierăstrău* este din anul 1752)[1].

b) Admiţînd că *fierăstrău* este un derivat din *fierăstrui* (provenit direct din maghiară) trebuie să admitem că apariţia lui în limbă este posterioară aceleia a verbului din care Tiktin îl derivă, ceea ce nu pare de loc firesc. Normal este să apară în limbă mai întîi cuvîntul care denumeşte obiectul concret şi numai după aceea (sau în cel mai bun caz concomitent) şi termenul prin care se exprimă acţiunea pe care o săvîrşim cu ajutorul respectivului instrument. Pe scurt: *a fierăstrui* adică „a tăia cu fierăstrăul" nu putea să apară în limba romînă înaintea lui *fierăstrău*, ci în cel mai fericit caz, o dată cu acesta[2].

c) În sfîrşit ce fel de derivat regresiv ar fi acel cuvînt care conţine un sufix de nume de instrument *-ău*? După părerea noastră, un postverbal din *fierăstrui* ar trebui să sune *fiérăstru*. Sub această formă l-am şi întîlnit, de altfel, într-o poezie a lui Tudor Arghezi[3].

Cît priveşte părerea Densusianu-Şăineanu (*ferăstrău* < *füresztö*), credem că nu trebuie împărtăşită în primul rînd, pentru că se recurge la o variantă ipotetică prea îndepărtată de forma pe care cuvîntul a avut-o şi o are şi astăzi în limba maghiară: *fürész* (prezenţa grupului *-tr-* va fi explicată mai jos fără să se pornească de la forma nesigură **fürésztö*). Pe de altă parte, făcîndu-se apel la **fürésztö* (care trebuia să dea normal **firestău*) rămîne neexplicată lipsa lui *t* dintr-o mulţime de variante pe care Densusianu (HDLR) nu le discută şi nici nu le înregistrează. Dintre acestea, unele cum ar fi: *firisău -hirisău, feresău -heresău* etc. sînt cel puţin tot atît de vechi ca şi *hiristeu* şi *hiresteu* (provenite din **firisteu* şi **firesteu*, prin trecerea lui *f* > *h*) sau *feresteu, ferăstău* etc. În consecinţă *firisău, feresău* etc. nu pot fi explicate pornindu-se de la **füresztö*. De acest lucru şi-a dat seama şi L. Şăineanu, care a indicat pentru cele două variante (*firisău* şi *feresău*) alt etimon şi anume magh. **fereszö* (DU, p. 248). De la o formă neatestată şi deci vulnerabilă (**fürészö*) am văzut că pornesc şi CADE, DA şi S. Puşcariu. A admite însă că am împrumutat cuvîntul în discuţie de trei ori din limba maghiară, din trei tipuri deosebite şi pe deasupra toate neatestate (**fürészö*, **ferezö* şi **fürésztö*) înseamnă, desigur, a merge prea departe cu presupunerile. În realitate, *f(i)erăstrău*, împreună cu toate variantele lui vechi şi regionale, se poate explica fără dificultăţi, pornindu-se de la forma existentă în limba maghiară (*fürész*), la care s-a adăugat sufixul de nume de instrument *-ău*, într-o vreme cînd acesta era, fără îndoială, mai productiv decît este astăzi[4]. Magh. *fürész* se reflectă în variantele regionale, fără sufixul *-ău* (*firiş, firez, ferez* etc.), absente din toate dicţionarele noastre, dar înregistrate de ALR şi ALRM (serie nouă) în mai multe puncte din Banat, Crişana şi Ardeal (hărţile nr. 553 şi 396). *Fürész* a dat în mod normal *fires*. Acesta + suf. *-ău* > *firesău*. Prin asimilare progresivă (*i* — *e* > *i* — *i*) şi prin asimilare regresivă (*i*—*e* > *e*—*e*), *firesău* a dat, respectiv, *firisău* şi *feresău*.

---

[1] În DA (tom. II, 1, p. 97, col. 1). O atestare din anul 1632 (de data aceasta a variantei *firistreu*) întîlnim la D. P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor romîneşti din documentele slavo-romîne*, Bucureşti, 1946, p. 57.

[2] De altfel, după cum se ştie, substantivele postverbale care există în limba romînă (şi încă într-un număr destul de mare) sînt aproape întotdeauna abstracte. Foarte rar ele denumesc obiecte concrete şi mai ales instrumente propriu-zise.

[3] *Versuri*. Ediţie definitivă îngrijită de autor. Fundaţia pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1936, p. 222. Vezi citatul din SCL, IX (1958), nr. 4, p. 516.

[4] Cf. formaţiile analoge (mai vechi sau mai recente): *mestecău* [*mesteca* + *-ău*], *răşpălău* [*raspel* + *ău*], *greblău* [*greblă* + *-ău*] etc. Notăm şi un exemplu cînd suf. *-ău* a fost adăugat chiar la o rădăcină de origine maghiară: *ţînc* (< magh. *cenk* + *-ău* > *ţîngău*). Lui *-ău* din *fierăstrău* nu este, deci, obligatoriu, să-i corespundă în prototipul unguresc *-ó* sau *-ö* [ca în *hîrdău* (< magh. *hordó*), *ilău* (< magh. *ülö*) etc. . .].

Cît priveşte variantele cu *t* şi mai ales cu grupul consonantic *tr* (*ferestău, ferăstrău* etc.), acestea nu se pot explica mulţumitor decît invocîndu-se contaminaţia cu *fereastră* (cum credea Tiktin), sau mai degrabă cu verbul *ferăstrui* „a tăia cu ferăstrăul". Şi aceasta fiindcă cele două cuvinte (verbul şi substantivul) se întîlneau adesea în acelaşi lanţ al gîndirii şi prin urmare al vorbirii. Iată un citat edificator: „Şi-l omorîră cu *hirisăul hiresluindu-l* " DOSOFTEI, V. S., 107 (în DA). În astfel de situaţii s-au putut încrucişa *firisău, feresău* etc., cu *ferestui, ferăstrui* etc. (forme care se explică, fără greutate, pornind de la ung. *fűrészelni*)[1]. Pe lîngă contaminaţia cu *ferăstrui*, cuvîntul în discuţie a mai fost supus şi etimologiei populare, care l-a apropiat de fier, ceea ce explică forma *f(i)erăstrău* î.l.d. *ferăstrău*.

În urma întregii discuţii desprindem următoarea concluzie: Originea lui *f(i)erăstrău* este magh. *fűrész* + suf. *-ău*, contaminat după aceea cu *fereastră* sau *ferăstrui* < magh. *fűrészelni* şi apropiat prin etimologie populară de cuvîntul *fier*.

MARŢ(I)

O părere unanimă nu există nici în ceea ce priveşte etimologia acestui cuvînt, folosit la jocul de table în expresia „a face (pe cineva) marţ".

1) CADE (p. 752) îl deduce direct din ital. *marcio*, fără a justifica prezenţa lui *ţ* (î. l.d. *c*) din cuvîntul romînesc.

2) DA (mss) îl compară cu ital. dialectal *marzo* (= *marcio*).

3) În Şăineanu (DU, p. 386) citim la etimologia cuvîntului: it. *marcio*, dial. *marzo*.

4) Tiktin (DRG, tom. II, p. 955), fără a contesta originea italiană a termenului, crede totuşi că pe *ţ* este mai bine să-l explicăm prin filieră neogreacă[2].

5) În sfîrşit, G. Pascu[3] crede, pe bună dreptate, că *marţ* provine din turc. *mars* „double gain au jeu de trictrac", dar nu explică nici el pe *ţ*.

După părerea noastră trebuie respinsă ipoteza conform căreia cuvîntul ne-a venit din italiană şi încă dintr-o formă dialectală. Pe *marţ* l-am împrumutat în mod sigur de la turci, o dată cu jocul de table, practicat, iniţial, aproape exclusiv de către boieri. O dovadă că jocul de table (şi deci termenul *marţ*) este de origine turcă o constituie faptul că şi astăzi[4], în limbajul argotic, se mai folosesc numele turceşti ale punctelor pe care le arată zarurile (mai ales

---

[1] Forma cea mai apropiată de etimologie — arată DA — este *fireslui*, care se poate atesta numai sub varianta *hireslui* (DOSOFTEI). Prin asimilare vocalică regresivă şi prin schimbarea *sl* > *st* (DA) s-a născut forma *ferestui* (atestată). Cît de uşor s-a putut trece de la *fireslui* la *firestui* şi *ferestui* se vede din următorul citat: „De i-i voia să mă hiresluiască, hirestuiască-mă. DOSOFTEI, V. S. (în DA). De la *ferestui* s-a ajuns la *ferestrui* şi *ferăstrui*, fie prin propagarea lui *r* în silaba penultimă, fie, cum crede DA, prin intercalarea unui *t* în grupul *sl*. Astfel s-a născut forma **ferestlui*, asimilată după aceea în *ferestrui* şi *ferăstrui*. Grupul consonantic *tr*, care se explică uşor în cazul verbului *ferăstrui*, s-a transmis prin contaminaţie şi lui *firisău, feresău* etc...

La rigoare *f(i)erăstrui* ar putea fi socotit şi ca un derivat de la *f(i)erăstrău*, dar aceasta numai în eventualitatea că n-ar exista forma veche *hireslui* (= *fireslui*), care ne obligă totuşi să pornim de la magh. *fűrészelni*. Acesta şi este motivul pentru care l-am explicat pe *f(i)erăstrău* cu ajutorul lui *f(i)erăstrui* şi nu invers, adică pe *f(i)erăstrui* pornind de la *f(i)erăstrău*.

[2] „Et. It. *marcio*, dial. nach HC (Hasdeu, *Cuvinte din bătrîni*) I, 79, *marzo*; doch ist -ţ füglich aus ngr. Vermittlung zu erklären (DRG, tom. II, p. 955).

[3] *Etimologii romîneşti*, în ARHIVA, an. XXV (1914), p. 199.

[4] După cum ne informează Vl. Drimba.

cînd este vorba despre duble) : *ep -ec* (< *hep jek*) = 1—1 ; *dubara* (= 2—2) ; *şeş -beş* (= 6—5) ; *şeş -şeş* (=6—6) etc.[1] G. M. Dragoş, ocupîndu-se de terminologia argotică folosită la jocurile de noroc, notează şi expresia „Turcul a făcut-o la trei", cu sensul de „nu te bucura încă, n-ai luat partida". „Turcul" (subliniază autorul) este aluzie la originea turcească a acestui joc"[2] Tot de origine turcească este şi cuvîntul *pul* (pl. *puluri*), folosit de asemenea în terminologia jocului de table[3].

Admiţînd, cum nici nu se poate altfel, că rom. *marţ* provine din tc. *mars*, originea lui *ţ* rămîne încă obscură. Tiktin, deşi adept al părerii că termenul este de origine italiană, credea, după cum am văzut, că ar fi mai bine să-l explicăm pe *-ţ* prin mijlocire neogrecească. Faptul că nu se indică în DRG (s.v.) şi etimonul neogrecesc ne obligă să punem, dintru început sub semnul întrebării valabilitatea supoziţiei lui Tiktin. Într-adevăr, după cum ne-au informat în mod independent mai mulţi vorbitori de limbă neogreacă[4], forma pe care o are cuvîntul în neogreceşte nu este *marţ*, ci *mars* (ca şi în turcă, albaneză etc. . .). Aceiaşi informatori ne-au atras atenţia că μάρς este foarte puţin uzitat, în locul lui folosindu-se expresia „dublu cîştig". Poate din această cauză, Dr. H. Sarafidi, de pildă, în *Dicţionar romîn-grec* (Constanţa, 1922, p. 329), înregistrînd cuvîntul romînesc *marţ* nu-i dă şi corespondentul neogrecesc μάρς, ci-l traduce prin „διπλοῦν κέρδος έν τῷ παιγνίῳ τοῦ ταβλίου" = „dublu cîştig la jocul de table".

În urma celor spuse ni se pare clar că *marţ* provine din turcă, nu din italiană sau neogreacă. Cît priveşte pe *ţ*, el e de origine romînească şi nu poate fi explicat decît prin apropierea tc. *mars* de numele zilei *marţi* (< lat. *Martis dies*), rostit în unele regiuni : *marţ*[5]. Din paronime, cum au fost la început, cele două cuvinte au devenit (pentru cei mai mulţi vorbitori) omonime, confundîndu-se din punct de vedere formal, aşa cum s-au mai confundat : *sfară* (< vsl. *skvara* „fum, miros de friptură") cu *sfoară* (< ngr. σφόρα) în expresia „a da sfoară în ţară"[6] ; *ulcior* „furuncul al pleoapelor" (< lat. *hordeolus*) cu *urcior* (vasul) < lat. *urceolus*[7].

Pe lîngă cvasiidentitatea fonetică, vor mai fi contribuit la identificarea formală a lui *mars* cu *marţ(i)* şi unele legături semantice care s-au putut stabili între cele două cuvinte. Astfel se ştie că *marţi* este considerată de către superstiţioşi ca fiind o zi nenorocoasă. Dar nenoroc poate avea cineva şi la jocul de table, în special cînd adversarul cîştigă două linii dintr-o dată. Mai ales cel care, într-o *marţi* (zi), a fost făcut *marţ* la jocul de table, şi-a putut explica insuccesul şi prin aceea că a jucat într-o zi cu ghinion. În afară de ideea de „ghinion", celor două cuvinte le mai este comun şi faptul că *marţ* înseamnă „dublu cîştig", iar *marţi* este a doua zi a săptămînii. E drept însă că acest lucru scapă din vedere celor mai mulţi vorbitori.

Presupunînd că legăturile semantice invocate n-ar fi suficient de convingătoare, existenţa etimologiei populare (redusă în cazul de faţă la o confuzie paronimică) tot nu poate fi contestată.

---

[1] *Dubavale* „dubla doi-doi" ; *duşîş* „dubla şase-şase" şi *ep-ec* „dubla unu-unu" sînt înregistrate şi de G. M. Dragoş în BPH, vol. V (1938), p. 259 — 260.

[2] Vezi G. M. Dragoş, *lucr. cit.*, p. 260.

[3] Vezi *Dicţionarul limbii romîne moderne* (p. 678) care îl deduce din tc. *pul* „monedă de aramă".

[4] Criticos Ianis, Galupis Petros, Pighis Vasilis, Priovolos Ermis, Ziatas Hristos etc.

[5] N-ar fi exclus să fi intervenit (cel puţin în cazul unor vorbitori) şi atracţia lui *marţ* „numele popular al lunei martie" (< lat. *Martius*).

[6] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Editura Academiei R.P.R., 1955, p. 34.

[7] Iorgu Iordan, ARHIVA, an. XXXIX (1932), p. 56.

Mai mult: chiar dacă am admite un lucru care nu ni se pare de loc verosimil și anume că *ț* se explică prin filieră neogreacă, influența lui *marți* asupra lui *marț* rămîne încă un lucru indiscutabil. Și aceasta fiindcă al doilea cuvînt trebuie rostit *marț*, nu *marți*, cum îl pronunță aproape toți vorbitorii. De data aceasta, prezența lui *i* (din *marți*) (î.l.d. *marț*) dovedește fără umbră de îndoială că, pentru majoritatea subiectelor vorbitoare, cele două cuvinte s-au confundat de mult prin etimologie populară. Cîteva citate din scriitori confirmă cele spuse mai sus: „Organe, fluiere, chitări... cîntau într-o unire de rămîneau *marți* cei mai buni muzicanți din lume" (Ispirescu, în Tiktin, DRG s.v.). „... cu argumentul din urmă mă făcuse *marți*" (Negruzzi, în CADE, s.v.). „Nu e decît un an... de cînd a auzit-o el făcînd *marți* pe m-me Krauss de la opera din Paris" (Delavrancea, în DLRLC, s.v.).

ROTUND

Forma veche și regională a acestui cuvînt este *rătund* (< lat. pop. *retundus*). Schimbarea cls. *rotundus* în *retundus* se datorește faptului că *ro-* a fost simțit prefix și a fost confundat cu *re-*[1]. Varianta populară *retundus* explică rom. *rătund*, it. *ritondo*, v. fr. *reond*, prov. *redon*, cat. *redo* și sp. - port. *redondo* (HDLR, tom. I, p. 92)[2]. În cele ce urmează ne propunem să răspundem la întrebarea: cînd și cum rom. *rătund* a devenit *rotund*? Dintre cele trei soluții pe care le vom indica mai jos, considerăm că prima este cea mai puțin convingătoare, iar ultima cea mai plauzibilă.

1) La rigoare, *rotund* (< *rătund*) s-ar putea explica printr-o asimilare vocalică parțială, exercitată în direcție regresivă, după formula: *ă — ú > o — ú*. Cf. în acest sens: *lostun*[3] î.l.d. *lăstun* (< v. sl. *lastunu*); *popușoi*[4] î.l.d. *păpușoi* (< *păpușă* + *-oi*); *slodún*[5] î.l.d. *șlădun* (< sb. *sladun*); *sopún* î.l.d. *săpun* etc... Toate aceste variante sînt însă regionale, pe cînd *rotund* a devenit literar aproximativ pe la sfîrșitul secolului trecut. Pe de altă parte se cunosc numeroase cuvinte în care *ă* nu se labializează, devenind *e*, deși în silaba următoare există un *u* accentuat (cf. *răspuns*, *răscruce* etc...).

2) Pentru a explica schimbarea lui *ă* în *o* am mai invocat cîndva[6] și intervenția etimologiei populare, care ar fi apropiat pe *rătund* de cuvîntul *roată* și mai ales de derivatul acestuia: *rotat* (mai vechi în limbă decît varianta *rotund*). Un argument care pledează în favoarea posibilității influențării lui *rătund* de către *rotat* găseam nu numai în sinonimia și în asemănarea formală a acestor cuvinte, ci și în faptul că cele două adjective se puteau

---

[1] Vezi Otto Keller, *Lateinische Volksetymologie und Verwandtes*, Leipzig, 1891, p. 356 și O. Densușianu, HDLR, tom. I, p. 92.

[2] Părerea lui A. Scriban (*Dicț. limb. rom.*, p. 1100) că „rom.*ă* (din *rătund*) poate proveni din *o*, ca *lăcustă*, *păturniche* din *locusta*, *coturnix*, nu numaidecît din *e* din *retundus*" este de mult depășită.

[3] M. Sadoveanu, *Mitrea Cocor*, E.S.P.L.A., 1950, p. 9 (în DLRLC, tom. II, p. 734).

[4] V. Alecsandri, *Poezii*, vol. II, E.S.P.L.A., 1955, p. 180.

[5] În DLRLC, tom. IV, p. 346.

[6] În comunicarea intitulată „Etimologia populară", ținută în martie (1958), în cadrul colectivului de lb. romînă (Fac. de filologie).

întîlni, cîteodată, în același context. Reproducem fragmentul citat atunci din cunoscutul cîntec popular :

„Teiuleț, foaie rotată,
Ce bine mi-ai prins odată,
Cînd era mîndruța fată!
Teiuleț, frunză rotundă,
Lasă-mă la a ta umbră,
Să mă culc cu mîndra-n dungă".

Admițînd că etimologia populară este cauza transformării lui *rătund* în *rotund*[1] rămîn totuși fără răspuns două întrebări : a) de ce astăzi, în graiurile regionale (unde etimologia populară acționează cu precădere) se mai spune încă *rătund*? ; b) de ce apropierea lui *rătund* de *roată* și *rotat* nu s-a făcut mai înainte de a doua jumătate a veacului al XIX-lea, cînd începe să fie atestată masiv forma *rotund*?

3) Ultima și cea mai sigură explicație trebuie căutată în intervenția latiniștilor care au schimbat pe *ă* din *rătund* în *o*, sub influența formei *rotundus* din latina clasică. O dovadă indirectă a acestei intervenții găsim în faptul că autorii *Lexiconului budan* (p. 595) iau drept formă de bază pe *rotund*, într-o vreme cînd rostirea generală era indiscutabil *rătund*. De altfel chiar după 1825 (data apariției Lexiconului budan) *rătund* și *rătunji* (< *rătund*) se mai întîlnesc încă la scriitorii și cărturarii noștri. Astfel, I. Eliade Rădulescu în *Gramatica romînească*[2] trece printre așa-zisele ,,adjective materiale" și pe *rătund* (în litere chirilice : **ръту́нд**) ; Vornicul Iordache Golescul în *Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești* (București, 1840) spune despre vocala *o* că se rostește ,,cu gura dăşchisă eșind glasul *rătund* (**ръту́нд**) din buze,. . ." (p. 69) ; M. Kogălniceanu în *Scrisori* (1834 — 1849)[3] folosește și el tot forma veche și populară : ,,Ogoarăle sînt ca făliile de zămos, adecă puțin *rătunde*" ; C. Negruzzi : ,,Privească cineva pre acești tineri flăcăi cu pălăriile *rătunde*..."[4] ; Al. Odobescu în ,,Doamna Chiajna" (apărută în 1860) scrie *rătunjită*, nu *rotunjită*[5]. Aceeași variantă a mai fost înregistrată și la C. Bolliac (1813—1881)[6]. Cele cîteva înregistrări dovedesc că forma *rotund* s-a impus destul de greu și mai ales tîrziu. Semnificativ în acest sens este și faptul că în timp ce Laurian și Massimu notează (între 1873 — 1876)[7] sub cuvîntul *rotund* : ,,pre a locuri pronunciatu și *retundu*" (tom. II, p. 1008), Cihac, în aceeași perioadă (1870) ia această variantă drept formă de bază a articolului respectiv din *Dictionnaire d'étymologie daco-romane* (tom. I, p. 228), iar pe *rotund* nici măcar nu-l înregistrează, ceea ce înseamnă că acesta nu se consolidase încă în limbă. Din moment ce latiniștii l-au înregistrat în dicționare (considerîndu-l formă de bază), se înțelege că l-au și folosit în lucrările lor și au contribuit astfel la răspîndirea lui. Dacă forma *rotund* apare sau nu mai devreme de 1825 (data editării Lexiconului de la Buda) nu putem afirma cu precizie, din cauză că atestările din dicționare lipsesc cu desăvîrșire. Se pare însă că *rotund*

---

[1] Cu prilejul comunicării ținute în martie 1958, am fost informat de către Liviu Onu că și S. Pușcariu (la un curs de *Gramatică istorică*) l-a explicat pe *rotund* invocînd influența lui *roată* asupra formei vechi și etimologice *rătund*.

[2] Sibiu, 1828, p. 22.

[3] București, Editura ,,Minerva", 1913, p. 5 (în DLRLC, tom. IV, p. 743).

[4] Vezi *Opere alese*, vol. I, p. 281, E.S.P.L.A., 1957.

[5] Vezi A. I. Odobescu, *Opere*, vol. I (ediție îngrijită de T. Vianu), E.S.P.L.A., 1955, p. 121.

[6] Vezi Gh. Bulgăr, Particularități de limbă și stil în opera lui C. Bolliac, în *Contribuții la istoria limbii romîne literare în sec. al XIX-lea*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., 1956, p. 100.

[7] Data apariției *Dicționarului limbei romane*.

nu este anterior veacului al XIX-lea. De altfel chiar la începutul acestui secol, Ion Budai Deleanu, el însuși latinist, în varianta a II-a a *Țiganiadei* (datînd din 1812) folosește forma *rătund*, nu *rotund*: „Dusă-l între nește munți de-aproape/ Sus pe o stîncă naltă și *rătundă*"[1]. La scriitori n-am întîlnit varianta *rotund* nici chiar în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Primele înregistrări pe care DLRLC (tom. III, p. 779) le face, în ordine cronologică, sînt la Alecsandri și Eminescu. Aceasta nu înseamnă, desigur, că *rotund* n-a putut fi folosit și mai înainte[2]. Fixarea lui în limba literară nu s-a făcut însă mai devreme de ultimul sfert al veacului al XIX-lea[3].

---

[1] I. Budai Deleanu, *Țiganiada*. Ediție îngrijită de J. Byck, E.S.P.L.A., 1953, p. 210.

[2] Izolat putea să apară mult mai devreme. Se știe, de pildă, că *romîn* (î.l.d. *rumîn*), care este tot o formă latinizată, se întîlnește deja în *Palia de la Orăștie* și se datorește, fără îndoială, intervenției unui copist care cunoștea limba latină.

[3] Opinia formulată de Tiktin (DRG, tom. III, p. 1340), deși în aparență absolut identică cu cea susținută mai sus, ni se pare destul de vagă și mai ales contradictorie: „*rot-* ist gelehrte „Korrektur" und steht auf einer Linie mit *locaș, a locui, locustă* (für *lăc-*) *fontînă* (für *fînt-*), *Romniceanu* (für *Rîmn-*) etc...

Întrebarea firească pe care ne-o punem este de ce această corectură „savantă" (termenul e prea general) nu se datorește scriitorilor citați (și ei oameni culți) și de ce n-a fost operată mai înainte de epoca latinistă? Caracterul vag al explicației lui Tiktin ne-a determinat să precizăm că forma *rotund* a fost pusă în circulație de către latiniști, nu de către scriitori, de pildă, cunoscători și ei ai limbii latine. Cît privește părerea că *rotund* ar sta pe aceeași linie cu *locaș*, ea nu poate fi acceptată, deoarece al doilea cuvînt se explică altfel (este o etimologie populară datorită influenței lui *loc* asupra lui *lăcaș* < magh. *lakas*).

În cazul lui *rotund* (fără să fi provocat apariția inovației), etimologia populară a putut interveni ulterior, favorizînd, numai, răspîndirea și impunerea în limba literară a acestei variante, pe care mulți vorbitori o simt astăzi derivată de la cuvîntul *roată*. În concluzie, etimologia populară poate fi și ea admisă, dar numai în subsidiar și ca un fenomen latent.

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ ÎN PRIMUL TRIMESTRU AL ANULUI 1959

ACTIVITATEA SOCIETĂŢILOR ŞI INSTITUTELOR

● ***Asociaţia slaviştilor din R.P.R.*** a ţinut în cursul acestui trimestru următoarele comunicări: E. Petrovici, *Toponimice slave de pe teritoriul R.P.R. prezentînd trecerea g > h*; G. Mihăilă, *Atlasul comun al limbilor slave*; Se pregăteşte cel de-al IV-lea volum din ,,Romanoslavica''.

● ***Cercul de studii al cadrelor didactice*** (secţia lingvistică de la Facultatea de filologie — Universitatea ,,C.I. Parhon'' — Bucureşti în cursul trimestrului a desfăşurat următoarea activitate: B. Cazacu, *În jurul unei controverse lingvistice*: *limbă sau dialect* (Problema clasificării idiomurilor sud-dunărene); la 24 martie o şedinţă festivă consacrată aniversării a 90 de ani de viaţă ai lingvistului spaniol Ramón Menéndez Pidal la care a vorbit acad. Iorgu Iordan.

● În zilele de 28—29 martie a avut loc cea de-a VIII-a sesiune a cercurilor ştiinţifice studenţeşti din Universitatea ,,C.I. Parhon''. Din cercurile Facultăţii de filologie au fost prezentate următoarele comunicări privitoare la lingvistică; Golopenţia Sanda, anul III, *Elemente de limbă vorbită în basmele din Oaş*; Cosmopol Eleonora, anul IV, *Conjuncţiile cauzale în limba romînă din sec. al XVI-lea;* Kirilov Feodor, anul IV, *Unele particularităţi ale graiului din satul Carcaliu*; Georgescu Constantin, anul III, *Cuvinte compuse la Lucreţiu*. De la Institutul pedagogic: Georgescu Toma, anul IV, *Apoziţia în limba romînă*; Caţan Florentin, anul IV, *Din istoria argoului romînesc.*

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ—BUCUREŞTI

F o n e t i c ă ş i d i a l e c t o l o g i e. Colectivul de fonetică a continuat cercetările asupra diftongilor cu ajutorul unor noi metode experimentale.

● Colectivul de dialectologie a început munca de elaborare a monografiei viitorului lac de acumulare ,,V.I. Lenin''-Bicaz. Pînă acum au fost redactate cca 3500 de cuvinte.

● S-a început ancheta graiurilor caraime aparţinînd unor limbi turcice de pe teritoriul R.P.R. Cercetările de pînă acum au arătat că graiurile caraime sînt pe cale de dispariţie.

● S-a elaborat în formă definitivă Îndreptarul de ortografie, ortoepie şi de punctuaţie. Îndreptarul a fost trimis la tipar.

● Volumul II ***Fonetică şi dialectologie*** a fost predat la tipar cu următorul sumar: F o n e t i c ă, N.I. Duchelschi (Leningrad), *Cercetare fonetică experimentală asupra palatalizării şi*

labializării consoanelor romînești; N.I. Duchelschi (Leningrad), *Metoda substituirii sunetelor în fonetică* (fragment); acad. E. Petrovici și P. Neiescu, *Un fonem sau două foneme? În legătură cu fonemele consonantice bemolate finale în limba romînă*; acad. Al. Rosetti, *Asupra clasificării fonemelor semivocale (sau semiconsoane)*; Tatiana Slama-Cazacu și Alexandra Rocerik, *Statistica fonemelor și valoarea „experimentului de predicție"*; Valeriu Șuteu, *Cu privire la i final în limba romînă*; Em. Vasiliu, *Grupuri consonantice la jonctura morfemelor sufixale*. Dialectologie: Andrei Avram, *Cercetări lingvistice la o familie de țigani*; Gheorghe Bolocan, *Observații asupra grupurilor consonantice în graiul bulgar din comuna Brănești*; G.P. Klepikova (Moscova), *Funcțiunile prefixelor verbale în dialectul istroromîn al limbii romîne*; Vladimir Drimba, *Aspecte din fonetica găgăuză*; Galina Ghițu, *Consoana muiată n' în graiurile limbii romîne*; Gavril Istrati, *Noul atlas lingvistic romîn*; Valeriu Rusu, *Termeni pentru denumirea tifosului* (pe baza *ALR*); Marius Sala, *Încercare de cercetare statistică asupra unor metafore din AIS și ALR*; Teofil Teaha, *Fonetismul vechi în graiul din Bihor*.

● Între 15 și 25 februarie s-a sărbătorit *Decada cărții academiei*[1] organizată de Academia Republicii Populare Romîne și Ministerul Învățămîntului și Culturii cu prilejul împlinirii a 10 ani de activitate a Editurii Academiei R.P.R.

● Gramatică și formarea cuvintelor. În cursul acestui trimestru colectivul a discutat următoarele comunicări: Zizi Ștefănescu-Goangă — *Verbe derivate de la nume de agent*; Mitran Mircea — *Note despre coordonarea disjunctivă*; Luiza Seche — *Categoria numeralului*; Vadim Rudeanu — *Sufixele* ***-anie*** și ***-enie***; Elena Ciobanu — *Sufixul* ***-eala***; Laura Vasiliu — *Sufixul* ***-(i)on***; Luiza Seche — *Sufixele* ***-ant, -ent, -anță, -ență***; Magda Popescu — *Sufixe care derivă nume de locuitori de la teme străine*; Finuța Asan — *Reluarea complementului în limba romînă*. A fost dat la tipar volumul: *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*[2].

● Colectivul de ***Limbă literară*** a discutat, în acest trimestru următoarele comunicări: Fr. Bakos (Budapesta): Informații despre lucrările la *Dicționarul limbii lui Petöfi*; I. Gheție: *Cultura lingvistică a lui I. Budai-Deleanu*; Gh. Bulgăr: Proiect de norme de redactare a *Dicționarului limbii poetice a lui Eminescu*; M. Seche: *Stilul sportiv*; E. Contraș: *Limba prozei lui Hasdeu*; Acad. Tudor Vianu: *Cercetări noi în domeniul statisticii vocabularului și a studiului limbii scriitorilor*. Colectivul a mai pregătit: Indicele la *Bibliografia limbii literare (1780—1848)*, gata pentru vol. al III-lea de *Contribuții la istoria limbii literare în secolul al XIX-lea*.

● La începutul anului, V. Șuteu, cercetător la Institutul de lingvistică din București a fost trimis de Academia R.P.R. la Institutul de lingvistică din Budapesta, unde a studiat organizarea secțiilor de fonetică și Atlasul maghiar.

ACTIVITATEA LINGVIȘTILOR ROMÎNI PESTE HOTARE

● Între 31 martie — 4 aprilie, s-a ținut, la Lisabona, cel de-al IX-lea ***Congres internațional de lingvistică romanică***. Delegația Republicii Populare Romîne a fost formată din: acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Rosetti, D. Macrea și B. Cazacu. La acest congres lingviștii romîni au fost reprezentați și prin volumul de studii, tipărit sub titlul: *Recueil d'études romanes publié à l'occasion du IX-e Congrès de Linguistique romane*. Volumul are 350 de pagini și cuprinde 27 de studii în limbile franceză și spaniolă, privitoare la diferite domenii ale lingvisticii romanice.

[1] Vezi și: „Romînia liberă", nr.: 4456, 4462, 4465, 4469. „Tribuna", nr. 7, 14 februarie, p. 8.

[2] Vezi cuprinsul în SCL IX (1958), nr. 3, p. 415.

DIN PERIODICE

● ***Limbă romînă***, nr. 3/1959, publică un material lingvistic bogat din care semnalăm : D. Gafițeanu, *Alexandru Philippide* ; G. Istrate, *Dialectele limbii romîne în concepția lui Al. Philippide* ; Acad. T. Vianu, *Statistica lexicală și o problemă a vocabularului eminescian* ; L. Gáldi-Budapesta, *Observații asupra poeziei „O mamă" de M. Eminescu* ; I. Coteanu, *Note de cultivarea limbii* ; N. Corlăteanu-Chișinău, *Problema studierii substantivelor din Poveștile lui Creangă* ; La cronică = B. Cazacu, *Lucrările celui de-al IX-lea Congres internațional de lingvistică romanică*, Gh. Bolocan, *Prima conferință Unională de lingvistică matematică, Leningrad, aprilie 1959.*

● ***Revista de filologie romanică și germanică*** publică în nr. 1/1959, următoarele articole privitoare la lingvistică : Paul Zumthor, *Descendenții francezi ai lat.* ***reflectere*** ; Ion Aurel Preda, *Rolul pronumelui englez* ***it*** *în construcțiile idiomatice verb + complement drept formal.* Cronică : Al. Niculescu, *Al IX-lea Congres de lingvistică romanică de la Lisabona* ; *Colocviul romanic de la Sinaia* ; Recenzii : Adolphe Thomas, *Dictionnaire des difficultés de la langue française* (Ion Brăescu) ; *El Poema del Alfonso XIII* (Fl. Sădeanu) ; Helmut Protze, *Das Westlausitzische und das Ostmeissnische* (Mihai Isbășescu) ; W. v. Wartburg et Paul Zumthor, *Précis de syntaxe française* (Theodora Cristea).

● ***Cercetări de lingvistică***, II, 1958, 350 p.

D. Macrea, *Lingvistica romînească între cele două războaie mondiale. Școala clujeană* ; acad. E. Petrovici, *Toponimice de origine slavo-bulgară pe teritoriul R.P.R.* ; | Șt. Pașca, | *Probleme în legătură cu începutul scrisului romînesc. Versiunile romînești din sec. al XVI-lea ale „Apostolului"* ; acad. E. Petrovici, *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii romîne* ; Gr. Rusu, *Coexistența mai multor sisteme fonologice în același grai regional* (Valea Sebeșului) ; Lidia Sfîrlea, *Coexistența mai multor sisteme morfologice în același grai regional* (Valea Sebeșului) ; P. Neiescu, *O problemă de fonetică istorică. Originea lui „u final" în limba romînă* ; V. Breban și I. Stan, *Raporturi lexicale între limba literară și graiurile regionale* (I) ; M. Homorodean, *Contribuții la studiul terminologiei miniere romînești* ; Viorica Pamfil, *Calcuri romîno-maghiare în „Palia de la Orăștie"* ; E. Cîmpeanu, *Topică „obiectivă" cu valoare „subiectivă"* ; I.I. Rusu, *Numele de localități în tăblițele cerate din Dacia* ; I.I. Rusu, *Nume de rîuri din vestul Daciei* ; Aurelia Stan, *Frecvența numelor de persoană masculine în Valea Sebeșului* ; I. Lupaș, *Un dicționar de neologisme tipărit la Sibiu în anul 1929.* La note și etimologii : Ivan Popovič (Belgrad), *s.cr.* ***lačuga*** „laitue", I. Pătruț, ***Deală, progadie, vread*** ; R. Todoran, ***Stăură, astăură, osică, opșag, obșag, obșegos, vînzoli, vînjoli, vînzoală, săltar, saltar*** ; Pia Gradea, ***Repezîna, Bufeni.*** În revistă apar și recenzii privitoare la următoarele lucrări : *Dicționarul limbii romîne literare contemporane* (N. Dănilă) ; *Studii de gramatică*, I (E. Cîmpeanu) ; *Contribuții la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea* (Elena Stan) ; acad. Iorgu Iordan, *Limba „eroilor" lui I.L. Caragiale* (Elena Stan) ; *Zeitschrift für Slawistik*, I (1956), (Malvina Pătruț) ; *Acta linguistica academiae scientiarum hungaricae* VI(1956) (Lidia Sfîrlea) ; *Časopis pro moderni filologii*, XXXVII (1956), (Gh. Ciplea) ; *Beiträge zur Namenforschung*, 7 (1956), (Pia Gradea) ; *Revue internationale d'onomastique*, VIII (1956), (M. Homorodean și Valentina Pop). Necrologuri : *Ștefan Pașca* (I. Stan), *Vladimir Feodorovici Șișmarev* (Angela Kalik).

● ***Revue de linguistique***, III, nr. 2, republică, traduse în diverse limbi, următoarele studii : A. Graur, Неолингвистическая школа ; Rosetti, К вопросу о балканском „языковом союзе" ; Iorgu Iordan, *Au sujet du lexique des langues ibéro-romanes* ; I. Șiadbei, *La prothèse vocalique dans les langues romanes* ; Al. Niculescu et Al. Roceric, *Le pronom* ***dînsul*** *dans la langue roumaine* ; G. Klaster-Ungureanu, *Wirtschaftliche und gesellschaftliche Beziehungen*

zwischen Rumänen und Sachsen im Spiegel des siebenbürgischsächsischen Wortschatzes; Em. Vasiliu, *Remarques sur la structure de la syllabe en roumain*; Andrei Avram, *Sur la phonologie de la norme*; Sorin Stati, *Problèmes de morphologie historique greque*. Comptes rendus : V. Şuteu, Фонограмный архив румынского языка : Documentation.

● ***Analele romîno-sovietice***, XIII, seria a III-a (Pedagogie—Psihologie), nr. 1 (32), p. 59—76 : P. Popescu-Neveanu şi Greta Schidlof, *Rolul cuvîntului în formarea imaginilor noi*.

● ***Gazeta literară***, VI, nr. 8 (258), 19 febr., p. 1 şi 6. M. Beniuc, *Despre arta lui Tudor Arghezi*; nr. 12 (262), 19 martie, p. 2. Al. Dima, *Termenii de teoria literaturii în „Dicţionarul limbii romîne moderne"*.

● ***Luceafărul***, II, nr. 2 (13), 15 ianuarie, p. 16 : Gh. B., *Noul dicţionar al limbii romîne*; nr. 4 (15), 15 februarie, p. 6 : acad. Tudor Vianu, *Notă asupra terminologiei critice*.

● ***Presa noastră***, IV, nr. 1 (33), ianuarie : Georgeta Ciompec, *Abateri de la normele limbii literare în revista „Scrisul bănăţean"*, p. 29—31 ; A. Lungu, *Mai multă atenţie ortografiei*, p. 39.

● ***Revista de psihologie***, V, nr. 1 : T. Slama-Cazacu, *Limbajul ca instrument de comunicare între copiii mici (2—3 ani)*.

● ***Romînia liberă***, XVII, nr. 4456, 8 februarie, p. 1 şi 3, Acad. Iorgu Iordan, *Decada cărţii Academiei R.P.R.*; nr. 4465, 19 februarie, p. 2, J. Byck, *Un nou dicţionar al limbii romîne*.

● ***Scînteia***, XXVIII, nr. 4475, 18 martie, J. Byck, *Dicţionarul limbii romîne moderne*.

● ***Scrisul bănăţean***, X, nr. 1, p. 62—66, G.I. Tohăneanu, *Tendinţe noi în structura frazei artistice contemporane*; nr. 2, p. 47—52, I. Florian, *Note asupra unor studii despre limba şi stilul scriitorilor*.

● ***Steaua***, X, nr. 1, p. 127 : v. t., ***Un nou dicţionar***.

● ***Tribuna***, III, nr. 2 (101), 31 ian., p. 8, acad. C. Daicoviciu, *Un pas înainte în descifrarea scrierii minoice*; nr. 3 (102), 17 ian., p. 3, I. Pătruţ, *Acad. Emil Petrovici la 60 ani*; nr. 5(104), 31 ianuarie, p. 7, Gavril Scridon, *Dicţionarul limbii romîne moderne*; nr. 7(106), 14 februarie, p. 8, *Acad. E. Petrovici despre activitatea Institutului de lingvistică din Cluj*; nr. 11(110), 14 martie p. 10, Pompiliu Dumitraşcu, *Probleme de stilistică şi istorie literară* (Pe marginea manualelor).

● ***Veac nou***, XV, nr. 3 (723), 23 ianuarie, p. 2 : G. Mihăilă, *Lucrări ale romaniştilor sovietici*; nr. 7 (727), 20 februarie, p. 2 ; G.M., *O nouă revistă de filologie*; nr. 8 (728), 27 febr., p. 1. Acad. Iorgu Iordan, *Colaborarea dintre Academii*.

DIVERSE

● Comisia naţională pentru UNESCO a Republicii Populare Romîne şi a Academiei Republicii Populare Romîne organizează la Bucureşti între 14 şi 27 septembrie 1959 un *Colocviu internaţional privitor la civilizaţiile, literaturile şi limbile romanice*.

Programul ciclului „Limbile romanice" va cuprinde trei teme : 1. *Noile atlase lingvistice ale limbilor romanice*; 2. *Probleme de fonologie ale limbilor romanice*; 3. *Influenţa elementelor autohtone asupra limbilor romanice din Europa şi America*.

A. Nicolescu

N.B. Pentru redactarea cît mai completă a cronicilor viitoare rugăm facultăţile, institutele şi societăţile din provincie să ne semnaleze activitatea desfăşurată. Materialul va fi trimis la redacţia revistei.

DICȚIONAR INVERS, București, Editura Academiei R.P.R., 1957, 771 p., 8°+5 p., erată.

Apariția acestui dicționar (de fapt o listă de cuvinte, un index[1]) trebuie salutată ca un eveniment de mare importanță pentru lingvistica romînească, datorită posibilităților de studiu pe care le oferă adunarea laolaltă a finalelor cuvintelor. Inițiată de mai multă vreme în cadrul Institutului de lingvistică din București[2], lucrarea a fost dusă la bun sfîrșit de secția de gramatică a acestui institut, în al cărei plan de activitate figurează și studii de formare a cuvintelor. Într-adevăr, cercetătorii derivării sînt primii beneficiari ai *Dicționarului invers* care grupează automat unul lîngă celălalt toate cuvintele cu același sufix; în felul acesta munca de adunare a materialului pentru studierea fiecărui sufix în parte este considerabil ușurată. Dar lucrarea nu servește exclusiv la studiul formării cuvintelor. Dintre lingviști, foneticienii și fonologii au la dispoziție datele privind structura sfîrșitului de cuvînt; pe de altă parte paleografii și epigrafiștii vor fi mult ușurați în lucrările de descifrare și completare a textelor[3]; în sfîrșit, cum arată și prefața, lucrarea „va putea servi poeților, ca dicționar de rime" (p. 5); e desigur vorba numai d un început al unui dicționar de acest fel, deoarece rime obținute din forme gramaticale a unor părți de vorbire diferite (*scoate/toate, cetăți/arăți, apă/pricepă* etc.), precum și rime mai complexe (*iată-l/tatăl, mititel/pe el, vino/alin-o* etc.) nu pot fi găsite în *Dicționarul invers*.

Prin apariția lucrării discutate aici, limba romînă posedă, printre primele[4], un instrument de lucru a cărui importanță este larg recunoscută în ultima vreme.

Felul în care a fost alcătuit *Dicționarul invers* corespunde, în linii mari, destinației sale. Deoarece extragerea materialului s-a bazat pe manuscrisele dicționarului general al limbii romîne (o continuare și reeditare a vechiului Dicționar al Academiei), lista de cuvinte este cea mai bogată din cîte au fost tipărite pînă acum la noi, ceea ce este de primă importanță pentru cercetători; în principiu, n-au rămas la o parte decît termenii tehnici prea speciali; n-au fost neglijate nici variantele fonetice ale cuvintelor. Este de asemenea binevenită notarea părții de vor-

---

[1] Numele latinesc dat de inițiatorii lucrărilor de acest gen e, de altfel, *index contrarius*.

[2] Vezi SCL, V (1954), p. 303 și urm.

[3] E interesant de semnalat că primele indexuri contrarii au fost preconizate și alcătuite de papirologi, pentru care completarea textelor lacunare (și a lacunelor de cîteva litere) e o preocupare permanentă.

[4] După autorii prefeței, singurul precedent ar fi lucrarea lui O. Gradenwitz, *Laterculi uocum latinarum*, Leipzig, 1904. Informația este incompletă: limba greacă posedă două asemenea indexuri: unul privind exclusiv numele, datorit lui C.D. Buck și W. Pedersen, *A Reverse Index of Greek Nouns and Adjectives* și unul complet, E. Locker, *Rückläufiges Wörterbuch der griechischen Sprache*, 1944; un index contrariu al textelor vechi slave se poate găsi în dicționarul etimologic de L. Sadnik și R. Aitzetmüller (1954).

bire a fiecărui cuvînt înregistrat, precum şi acccentul unora din termeni; chiar dacă aceste indicaţii nu vor suplini consultarea dicţionarelor, şi nici nu trebuie să o suplinească, totuşi o primă orientare şi selecţionare a materialului poate fi făcută cu ajutorul lor, ceea ce uşurează cercetările ulterioare.

În comparaţie cu valoarea şi utilitatea de ansamblu ale lucrării, imperfecţiunile de detaliu îşi pierd greutatea. De aceea nici nu ne vom opri asupra tributului plătit rapidităţii în execuţia tipografică (21 mai — 25 iulie 1957), concretizat în mult prea voluminoasa (şi totuşi incompleta) erată, ci ne vom mărgini la discutarea unor aspecte care privesc mai degrabă concepţia şi metodele de lucru ale autorilor.

În primul rînd, faptul că *Dicţionarul invers* a folosit pentru alcătuirea listelor o lucrare neterminată (Dicţionarul general al limii romîne) n-a rămas fără consecinţe, cu atît mai mult cu cît extragerea materialului pare a fi fost făcută necritic, înregistrîndu-se automat tot ce se găsea în manuscris. Astfel pot fi explicate unele omisiuni şi inconsecvenţe, precum şi preluarea unor procedee discutabile ale *Dicţionarului Academiei*. E lesne de înţeles că nu ne putem propune discutarea omisiunilor (unele vor fi semnalate mai jos); ne vom opri asupra celorlalte grupuri de fapte. Socotim inutilă înregistrarea variantelor pur grafice: alături de *kilogrammetru* apare în dicţionar şi *chilogrammetru*, care nu aduce nimic nou, decît o abatere de la normele ortografice; deschizînd însă dicţionarul la *kilogram*, constatăm că în această coloană nu figurează şi „varianta" *chilogram*. De altfel, în tratarea variantelor ar fi fost în orice caz necesară o selecţie raportată la scopul Dicţionarului: cititorul care alături de *schimba* găseşte forma *şchimba* nu află nimic interesant. În schimb, variantele fonetice ale sufixelor ar fi meritat o atenţie mai mare: în cazuri ca *-nic/-nec*, *-tic/-tec*, *-işte/-eşte* s-ar fi cuvenit sau să se atragă atenţia, printr-o trimitere generală, asupra existenţei variantelor, sau să se dea liste complete; autorii s-au oprit la cea de a doua soluţie, dar au omis cuvinte destul de frecvente chiar în textele literare (*tainec, priveleşte*). Ar fi fost poate binevenită notarea accentului la sufixe ca *-iţă* unde locul e variabil de la cuvînt la cuvînt. Tot pe seama moştenirii *Dicţionarului Academiei* trebuie pusă tendinţa de a forma mecanic cuvinte pe care le îngăduie sistemul derivării romîneşti: e vorba de infinitivele lungi ale verbelor (*soilire*!, *triumfare*) sau de formele unor verbe acolo unde sînt atestate exclusiv participiile (*dolariza*[1]); sistemul trimiterilor ar fi fost aici util (mai ales la infinitive).

În al doilea rînd, se poate remarca o anumită lipsă de rigoare în însăşi concepţia dicţionarului. Deşi numele proprii nu figurează în mod obişnuit, se găseşte înregistrat totuşi cuvîntul *etruria*. Sînt de asemenea cu totul inutile locuţiunile de tipul *de treabă*, acolo unde cuvîntul principal există independent. Nu credem că era necesară menţionarea separată a funcţiei adverbiale a adjectivelor (*fierbinte*, de exemplu) sau a celei adjectivale a pronumelor nedefinite mai ales că se pot ivi inconsecvenţe (*oareşicare* trecut pronume şi adjectiv, iar *oarecare, oricare* sau *fie(ş)care* numai pronume). Este curioasă, în sfîrşit, tendinţa de a înmulţi cuvintele prin „sciziparitate". Foarte des acelaşi cuvînt apare de două sau de trei ori, cu numere de ordine, cînd în realitate e vorba de sensuri diferite ale unui singur cuvînt: *albinărie* (şi în acest caz „vinovat" e *Dicţionarul Academiei*), *lemnărie, lînced, preceptor* etc.

După cum se poate vedea, obiecţiile noastre tind în primul rînd la eliminarea unor cuvinte şi nu la completarea listelor; aceasta constituie în sine o dovadă a utilităţii dicţionarului, deoarece fiecare cercetător poate opera singur selecţia, în timp ce completarea ar fi fost cu mult mai anevoioasă.

I. Fischer

[1] La această coloană lipseşte însă verbul atît de frecvent, deşi nu tocmai fericit format, *ecraniza*.

Travaux de l'Institut de linguistique

Faculté des Lettres de l'Université de Paris, vol. II, 1957

La notion de neutralisation dans la morphologie et le lexique

(206 p.)

Al doilea volum al seriei *Travaux de l'Institut de linguistique*, apărut în 1957, este consacrat în întregime, după cum arată și subtitlul, chestiunii neutralizării la nivelul morfologic și lexical.

Ca și multe (dacă nu chiar majoritatea) dintre conceptele lingvisticii structurale, conceptul de „neutralizare" a fost delimitat mai întîi în fonologie. Cercetările ulterioare au încercat să opereze cu această noțiune (de neutralizare) și în descrierea celorlalte straturi ale limbii. Cu alte cuvinte, s-a încercat aplicarea unui termen consacrat în descrierea sistemelor formate de unitățile non-semnificative (unități aparținînd stratului fonematic sau „celei de a doua articulații", în terminologia lui A. Martinet[1]) unor unități aparținînd primei articulații, adică unor unități semnificative.

Chestiunea neutralizării în morfologie și în lexic pune, după părerea noastră, o serie de probleme și anume :

a) definirea riguroasă a conceptului de „neutralizare" ;

b) admiterea i z o m o r f i s m u l u i celor două articulații lingvistice, adică identitatea de structură a celor două straturi ; admiterea structurii izomorfe decurge în mod necesar din faptul că considerăm posibilă utilizarea conceptului de neutralizare și în descrierea primei articulații ;

c) admițînd izomorfismul diverselor straturi ale limbii, trebuie să ne punem următoarea întrebare : care sînt elementele specifice ale fiecărui strat al limbii care trebuie luate în considerație atunci cînd aplicăm metode de investigație identice la straturi diferite.

După cum se poate observa, chestiunea discutată în volumul amintit este în directă legătură cu unele dintre problemele de bază ale lingvisticii. De altfel, multe dintre contribuțiile acestui volum pornesc de la prezentarea problemei în discuție în cadrul unei teorii generale a limbii. Cităm, la întîmplare, în acest sens, în ordinea în care acestea apar în volum, contribuțiile aduse de Emilio Alarcos Llorach, C.E. Bazell, Vjačeslav Ivanov, Jerzy Kuryłowicz, P.S. Kuznecov, Herbert Pilch, A.A. Reformatsky, Martin S. Ruipérez, Sol Seporta, B. Hunter Smeaton etc.

★

Volumul cuprinde patru secțiuni : un *Chestionar*, redactat de A. Martinet (p. 7—11), *Răspunsurile* primite la acest chestionar (difuzat în urmă cu cîțiva ani printre lingviștii din diverse țări) (p. 15—162), un raport asupra răspunsurilor la chestionar, raport întocmit de Geneviève Corréard (p. 164—182) și un al doilea raport, făcut de Stanley Lampach, *Remarques sur la neutralisation des oppositions grammaticales* (p. 185—203), în care se prezintă concepția personală a autorului.

Chestionarul începe prin a arăta felul în care se pune în fonologie chestiunea neutralizării : „On parle, en phonologie, de neutralisation lorsque, dans un contexte défini en termes de phonèmes, de traits prosodiques (suprasegmental) et de limites entre éléments signifiants (junctures), se révèle inutilisable la distinction entre deux ou plus de deux phonèmes qui sont seuls à posséder certaines caracteristiques phoniques.

[1] A. Martinet, *La double articulation linguistique*, TCLC, 1949, p. 30—37.

L'archiphonème est l'ensemble des traits communs à deux ou plus de deux phonèmes qui sont seuls à posséder tous ces traits" (p. 7–8).

Întrebările puse sînt următoarele:

1. Dacă situaţiile paralele neutralizării fonologice trebuie descoperite a) în planul „conţinutului" (după terminologia lui Louis Hjelmslev, adică în planul semnificaţiilor/= fr. signifiés/) sau b) în domeniul *semnului*, adică în domeniul „primei articulaţii lingvistice", articulaţie care participă la planul „conţinutului" şi al „expresiei" (în terminologia lui L. Hjelmslev).

2. Trăsăturile care îşi pierd pertinenţa în poziţia de neutralizare sînt de natură fonică sau de natură semantică.

3. Care sînt unităţile paralele (corespunzătoare) fonemelor.

4. De ce natură sînt contextele (sau „dominanţele", în terminologia lui L. Hjelmslev) care condiţionează neutralizarea: de natură fonică, sau de natură semantică; sînt de natură localizabilă sau nelocalizabilă.

Răspunsurile date la chestiunile menţionate mai sus sînt foarte diverse. O prezentare a acestor răspunsuri şi o discutare a lor ar depăşi cadrul unei recenzii şi ar echivala cu efectuarea unui nou raport. Dat fiind că o clasificare şi o discuţie a acestor răspunsuri se află în raportul făcut de Geneviève Corréard, ne vom limita la prezentarea şi discutarea acestuia, urmînd ca, în încheiere, să ne ocupăm de raportul lui S. Lampach.

Primul raport cuprinde patru capitole, în care se discută : a) definirea conceptului de neutralizare (p. 165–168), b) raportul dintre unităţile distinctive şi unităţile semnificative (p. 168–173), c) trăsăturile pertinente (p. 173–175), d) arhimorfem (p. 175–177), e) despre contextele care condiţionează neutralizarea (p. 177–182).

a) Ocupîndu-se de definirea noţiunii de neutralizare, autoarea arată că definiţia tradiţională include două elemente: 1) trăsăturile comune ale celor doi termeni ai unei opoziţii neutralizabile nu pot fi decît pertinente şi 2) numai opoziţiile bilaterale sînt neutralizabile.

Autoarea constată că Chestionarul lărgeşte domeniul definiţiei, considerînd că neutralizarea poate afecta *două sau mai multe foneme* şi definind baza comună a fonemelor neutralizabile prin caracteristici *fonice*, fără a considera că aceste caracteristici trebuie să fie şi *pertinente* (p. 165–166).

În concepţia tradiţională, elementul care condiţionează neutralizarea (adică dominanţa sau contextul) nu poate fi decît de natură sintagmatică.

Raportorul constată că extinderea cea mai mare a conceptului de neutralizare este dată de cei care consideră că există două tipuri de neutralizare: *a*) o neutralizare paradigmatică (ex.: „sonoritatea" nu este pertinentă atunci cînd se combină cu nazalitatea; în fr. /n/ sonoritatea nu este pertinentă, spre deosebire de situaţiile în care „sonoritatea" combinată cu alte trăsături, de ex. cu „ocluziunea dentală", rămîne pertinentă, cf. opoziţia /d/ : /t/ în franceză) şi *b*) o neutralizare sintagmatică (faptul că o anumită opoziţie, de ex. rus. /p/ : /b/ nu se realizează într-un anumit context, şi anume la sfîrşit de cuvînt).

Referindu-se la cele două situaţii, raportorul arată: „Dans le premier cas „se neutralise", hors de l'espace et hors du temps, une opposition de traits en présence d'un autre trait, dans le second, une opposition de phonèmes dans une certaine position de la chaîne" (p. 166).

Geneviève Corréard consideră că această concepţie (care apare în răspunsurile date de H. Lüdtke, B. Trnka, Carl L. Ebeling şi Henry G. Schogt) se bazează pe o „neînţelegere terminologică": se vorbeşte de opoziţie nu în legătură cu raportul dintre trăsături pertinente ci în legătură cu raportul dintre două foneme. Concluzia autoarei este că: „en toute rigueur, la véritable neutralisation ne peut donc être que syntagmatique" (p. 166).

Se aminteşte, în continuare, un alt tip de neutralizare şi anume cel descris de Ebeling şi Schogt: neutralizarea dintre prezenţa şi absenţa unui fonem (de ex., în limba olandeză *kamt*

„il peigne" şi *kampt* „il lutte" se pronunţă fie cu /p/ fie fără /p/, fără ca această variaţie în pronunţare să atragă o distincţie în planul conţinutului; opoziţia dintre prezenţa şi absenţa lui /p/ este deci neutralizată).

Autoarea menţionează distincţia făcută de J. Kuryłowicz între fenomenele pur statice, ca neutralizarea fonemelor /m/, /n/ şi /ñ/, în spaniolă, la sfîrşit de cuvînt, şi neutralizarea unei opoziţii ca /t/ : /d/, la sfîrşit de cuvînt, în rusă. În primul caz, neutralizarea nu se bazează pe o alternanţă vie şi de aceea Kuryłowicz o numeşte *neutralizare pasivă*; în al doilea caz, neutralizarea se bazează pe o alternanţă vie (de ex. *gorod-goroda*), încît avem a face cu o *neutralizare activă*.

Se amintesc, în sfîrşit, părerile exprimate de Herbert Pilch şi Dwight L. Bolinger, care identifică în mod implicit neutralizarea cu faptele de distribuţie şi părerea lui Sol Saporta, care face în mod explicit această identificare arătînd că, în planul fonematic, faptele de neutralizare pot fi descrise în termeni de distribuţie.

Referindu-se la răspunsurile date de Pilch şi de Bolinger, raportul consideră, pe bună dreptate credem, că o definiţie ca cea propusă de cei doi cercetători face inutil conceptul de neutralizare, reducîndu-l la un simplu fapt de distribuţie [1].

b) Al doilea capitol al raportului se ocupă de paralelismul dintre planul *unităţilor distinctive* (a doua articulaţie) şi planul *unităţilor semnificative* (prima articulaţie).

Lingvistica de orientare bloomfield-iană consideră că, în plan morfematic, unitatea corespunzătoare fonemului este morfemul. Autoarea menţionează faptul că, în interiorul acestei concepţii, morfemul este, ca şi fonemul, o unitate cu faţă unică, deoarece Bloomfield consideră că sensul nu este un fapt de limbă. Acest punct de vedere este reprezentat de Sol Saporta. Raportul arată că, deşi Saporta nu vede utilitatea pentru fonologie a conceptului de neutralizare, admite totuşi că în morfologie există situaţii de neutralizare. În spaniolă, morfemele */poem-/* şi */poet-/* se opun în acelaşi context, /-a/ : *poema, poeta*. În schimb morfemul */poes-/*, care apare într-un context diferit, */-i-a/* (*poesia*), ar putea fi în mod egal alomorf al morfemului */poem-/* sau */poet-/*. În acest caz, după Sol Saporta, opoziţia */poem-/* : */poet-/* este neutralizată în */poes-/*.

Acelaşi paralelism riguros între fonem şi morfem este remarcat de Geneviève Corréard şi în concepţia glosematică, reprezentată de Togeby: *cenemele* (= fonemele) sînt, în concepţia glosematică, unităţi non-analizabile în unităţi pertinente în planul formei; tot aşa şi *morfemele* sînt ireductibile, deoarece analiza acestora în trăsături pertinente l-ar duce pe cercetător la analiza „substanţei semantice" (într-un domeniu de cercetare extralingvistic, în conformitate cu concepţia lui L. Hjelmslev). Morfemul, în teoria glosematică, reprezintă un element ireductibil (minimal) al „formei conţinutului" (de ex. „masculin", „plural" etc.).

Raportul arată că, adoptînd punctul de vedere glosematic, este greu de înţeles în ce constă un arhifonem sau un arhimorfem, deoarece, atît fonemul (= cenemul) cît şi morfemul sînt unităţi ireductibile, adică non-analizabile în trăsături pertinente care să permită stabilirea unei baze comune a termenilor opoziţiei (aceste trăsături comune reprezintă arhifonemul sau arhimorfemul).

---

[1] Am căutat să arătăm în *Note sur la neutralisation des oppositions phonématiques*, RL III (1958), nr. 1, p. 16, care este deosebirea dintre distribuţie şi neutralizare: „on peut dire que les oppositions peuvent être supprimées par les lois des fonctions syntagmatiques, c'est-à-dire par la distribution : les deux termes d'une opposition ne peuvent réaliser toujours leur valeur distinctive. Mais il y a des cas où, la distributions des termes nous indique l'opposition ou la série d'oppositions qui sont supprimées et il y en a d'autres qui ne nous permettent pas d'identifier l'opposition qui a été supprimée. On peut appeler n e u t r a l i s a t i o n le premier type de distribution et les oppositions qui peuvent être en même temps dissociées et délimitées par la distribution, o p p o s i t i o n s n e u t r a l i s a b l e s".

Atragem atenţia asupra faptului că atît pentru lingviştii de orientare bloomfield-iană, cît şi pentru lingviştii de orientare glosematică fonemul şi morfemul reprezintă unităţi „cu o singură faţă" ; cu alte cuvinte reprezintă unităţi care aparţin la un singur plan : respectiv al expresiei sau al conţinutului.

Geneviève Corréard prezintă, în continuare, punctul de vedere al celor care insistă asupra deosebirii *calitative* dintre cele două articulaţii (Reformatskij, Manessy, Taylor, Waldo). În planul celei de-a doua articulaţii avem a face cu unităţi liniare (= cu faţă unică) ; în planul primei articulaţii avem a face cu unităţi cu dublă faţă, cu *semne* (în sensul saussure-ian al cuvîntului). În plus între cele două planuri ale semnului (semnificant şi semnificat) nu există o coincidenţă : unei trăsături a semnificantului nu-i corespunde, în mod mecanic, o trăsătură a semnificatului.

Autoarea atrage atenţia asupra faptului că în timp ce fonemul se analizează în trăsături pertinente s i m u l t a n e, numai *semnificatul* unui semn poate fi descompus în elemente simultane, în timp ce elementele semnificantului sînt s u c c e s i v e.

Ţinînd seamă de criteriul liniarităţii, Geneviève Corréard arată că elementul paralel fonemului nu poate fi *semnul*, ci numai unul dintre cele două planuri constitutive : *semnificantul* sau *semnificatul*. Unii corespondenţi, arată raportul, optează pentru primul punct de vedere (Manessy), alţii pentru cel de-al doilea (Llorach, Belevitch, Heilman, Lüdtke, Ruipérez ş. a.). Cea mai mare parte a corespondenţilor, menţionează raportul, caută paralelismul în mod alternativ, în ambele planuri (Akhmanova, Kamei, Kuryłowicz, Makaev, Malkiel, Pottier, Robins ş. a.).

Autoarea raportului se pare că nu optează pentru nici una din cele trei soluţii amintite. În ce ne priveşte, considerăm că, ţinînd seamă de faptul că cele două planuri ale limbii (conţinut şi expresie) nu sînt conforme (adică unităţile din cele două planuri nu corespund în mod mecanic), ultimul punct de vedere prezintă avantajul de a duce la o descriere exhaustivă.

c) Al treilea capitol al raportului se ocupă de *trăsăturile pertinente*. Autoarea arată că atît lingviştii de orientare bloomfield-iană cît şi lingviştii de orientare glosematică nu-şi pun această problemă, întrucît nici unii nici ceilalţi nu consideră legitimă analizarea unităţilor în trăsături distinctive.

Raportul menţionează că unii corespondenţi (Akhmanova, Posner, Pottier, A. Sauvageot, Tovar) vorbesc despre posibilitatea ca „trăsăturile semnificantului" să-şi piardă pertinenţa.

Autoarea arată că este greu de spus ce trebuie să înţelegem prin „trăsături ale semnificantului", pornind de la definiţia dată de A. Martinet trăsăturilor pertinente în fonologie („orice trăsătură fonică care permite să distingem numai prin ea un semn, un cuvînt sau un enunţ de orice alt semn, cuvînt sau enunţ", p. 173).

După părerea autoarei, totul depinde în această chestiune de ceea ce considerăm ca unitate de semnificant. Dacă se ia ca unitate morfemul (în sensul pe care termenul îl are în lingvistica americană), Geneviève Corréard consideră că analiza în trăsături pertinente este de neconceput, deoarece o astfel de analiză ne-ar duce în planul celei de-a doua articulaţii (planul unităţilor distinctive). Dacă se ia ca unitate *cuvîntul*, trăsăturile pertinente ar putea fi considerate desinenţele şi elementele derivative.

Autoarea menţionează şi ideea formulată de C. E. Bazell, care consideră că, în cazul neutralizării semnificanţilor, nu este nevoie să vorbim de caractere pertinente.

În Raport se menţionează că, în ce priveşte planul semnificaţilor, există, în general, un acord asupra posibilităţii de a analiza un *semem* (= unitate din planul semnificaţilor) în *seme* (în terminologia lui Ruipérez).

d) În continuare raportul se ocupă de chestiunea unităţilor supraordinate, corespunzătoare arhifonemului din planul celei de-a doua articulaţii.

Autoarea remarcă faptul că, pentru lingviștii de orientare hjelmslev-iană, o astfel de noțiune nu este posibilă.

Deși de orientare bloomfield-iană, Saporta consideră că se poate vorbi de arhimorfem, dat fiind că admite posibilitatea neutralizării opozițiilor dintre morfeme; în engl. *poem*, *poet*, *poesy*, Saporta admite prezența arhimorfemului {poe C}[1], care este echivalent cu cele două morfeme {poem} și {poet}.

După părerea autoarei, principala dificultate apare în cazul în care considerăm că unitățile neutralizate sînt semnificanți minimali (morfeme); prin stabilirea arhimorfemului se trece de fapt în planul fonologic sau fono-morfologic, arhimorfemul fiind de fapt un fonem.

În ce privește planul conținutului, raportul insistă asupra teoriei lui Ruipérez. Acesta vorbește despre un arhisemem, care se definește absolut paralel cu arhifonemul: „l'ensemble des traits sémantiques qui sont seuls pertinents dans la position de neutralisation" (p. 176—177). Geneviève Corréard arată că pe aceeași linie se situează Makaev, care, în lexic, vorbește despre *arhisemantem*.

Ruipérez definește arhimorfemul prin referire la semnificat: arhimorfemul este un semnificant care *exprimă* un *arhisemem* („le signifiant qui épouse l'archisémème", p. 177).

e) Ultimul capitol al raportului se ocupă de chestiunea *contextelor* care condiționează neutralizarea.

Contextul este în legătură cu cele două tipuri de neutralizare amintite în primul capitol: paradigmatică și sintagmatică. Întrucît autoarea consideră că nu se poate vorbi de o neutralizare paradigmatică, raportul insistă asupra cazurilor de neutralizare sintagmatică.

Cercetătorii — arată raportul — caută contextul de neutralizare în planul semnificaților sau al semnificanților, după cum au în vedere neutralizarea în planul conținutului sau al expresiei: o opoziție de *sememe* se neutralizează în prezența altor sememe, o opoziție de semnificanți, în prezența altor semnificanți.

După J. Kuryłowicz, contextul poate fi semnul în totalitatea lui, semnificantul sau semnificatul.

În concluzie, raportul arată că, în ciuda diversității punctelor de vedere, sînt foarte puțini cei care contestă utilitatea conceptului în discuție.

Concluzia pe care o trage Geneviève Corréard este că, în interpretarea faptelor, nu trebuie pierdută din vedere „asemănarea dintre membrii unei opoziții" sau „baza de comparație", după cum o numește N. S. Troubetzkoy (p. 182).

În al doilea rînd, autoarea consideră că ar trebui ca neutralizarea să fie restrînsă la domeniul sintagmatic (p. 182).

În încheiere, raportul pune întrebarea dacă nu cumva dezacordul lingviștilor arată că trebuie repusă în discuție valabilitatea absolută, pentru toate planurile limbii, a conceptelor formulate *în* fonologie și *pentru* fonologie.

Un punct de vedere personal este adus în discuție de raportul lui Stanley Lampach, *Remarques sur la neutralisation des oppositions grammaticales* (p. 185—203).

Autorul pleacă de la ideea că majoritatea celor care au vorbit de neutralizare în planul primei articulații au avut în vedere aproape în mod exclusiv fie semnificatul, fie semnificantul (p. 186).

S. L. consideră că, în această chestiune, semnul trebuie privit în totalitatea lui. „Il semble... utile, sinon nécessaire, de faire porter la discussion sur le plan du signe et non sur celui d'une seule de ses faces; l'exposé qui suit constitue une tentative dans ce sens" (p. 186).

---

[1] C = consoană.

Autorul menţionează patru elemente definitorii pentru o situaţie de neutralizare (p. 186) :

1. Existenţa cel puţin a unui context în care o opoziţie să fie distinctivă (în care termenii opoziţiei să fie comutabili).

2. Existenţa între termenii opoziţiei a unui raport strîns sau exclusiv, de tipul marcat-nemarcat. Acest raport se stabileşte pe baza trăsăturilor pertinente. Remarcăm că S. L. consideră prezenţa acestui raport ca generală, dar nu obligatorie.

3. Posibilitatea de a stabili un arhifonem, definit ca ansamblu de caractere pertinente comune fonemelor a căror opoziţie se neutralizează.

4. Posibilitatea de a defini poziţia de neutralizare în termeni contextuali, adică posibilitatea de a da o definiţie bazată pe unul sau mai multe criterii exterioare termenilor opoziţiei neutralizate (poziţia în cuvînt, contextul fonetic, natura silabei etc.).

Pentru a încerca o aplicare a conceptului de neutralizare a unităţilor semnificative este necesară alegerea unei „unităţi de bază” (p. 186) corespunzătoare unităţilor din a doua articulaţie, fonemele.

Pentru a ne menţine în planul primei articulaţii, consideră S. L., trebuie ca unităţile care pot intra în opoziţii neutralizabile să fie *semne* (= unităţi cu dublă faţă), adică cuvinte sau moneme [1].

Autorul arată că atît cuvintele cît şi monemele, ca unităţi de bază, creează dificultăţi : cuvîntul, deoarece nu există o limită tranşantă între ceea ce este cuvînt şi ceea ce nu este cuvînt ; monemele, deoarece prin gradul lor diferit de autonomie sau de dependenţă, prin natura funcţiunilor lor, constituie o categorie heterogenă (p. 188).

Raportul insistă asupra faptului că, pentru a putea vorbi de neutralizare, este necesară existenţa măcar a unui singur context în care termenii să poată intra în opoziţie (existenţa măcar a unui singur context în care cei doi termeni să fie comutabili — p. 191).

S. L. remarcă însă că, de multe ori atunci cînd se vorbeşte de neutralizare în plan morfologic sau sintactic (gramatical, în general), se pierde din vedere faptul că unităţile în discuţie nu se opun, adică nu sînt unităţi comutabile, sau, în sfîrşit, nu sînt unităţi care aparţin aceleiaşi paradigme [2]. Autorul compară două enunţuri *Paulus virum videt* şi *Paulum vir interfecit*. Singurele posibilităţi de comutare sînt *Paulus/vir*, *virum/Paulum* şi *videt/interfecit*. Se observă, arată S. L., că numai unităţile care îndeplinesc aceeaşi funcţiune sintactică sînt comutabile.

„Des termes qui n'ont pas les mêmes fonctions syntagmatiques forment plutôt des contrastes dans la chaîne ; si l'un des termes est exclu dans un énoncé donné, ce n'est pas à la suite d'un choix mais du fait du contexte syntagmatique ; on a affaire à des termes dont les latitudes combinatoires sont différentes” (p. 191).

Bazat pe aceste considerente, S. L. este de părere că, într-un exemplu ca cel dat de Godel (*Cahiers Ferdinand de Saussure*, 13 (1953) p. 36) — în propoziţia infinitivală latină, subiectul fiind în acelaşi caz cu obiectul direct, opoziţia nominativ-acuzativ se suspendă — nu avem a face cu un fapt de neutralizare gramaticală (p. 191). În limba latină, nominativul şi acuzativul nu se opun ; între cele două cazuri nu există decît raporturi sintagmatice, ele nefiind membre ale aceleiaşi paradigme.

La p. 193, S. L. face însă următoarea menţiune : „Les faits exposés ci-dessus n'excluent nullement la possibilité de la neutralisation d'une opposition de deux cas, il faut seulement que les deux cas en question aient au moins un contexte grammatical en commun dans le cadre duquel ils peuvent s'opposer”.

---

[1] În terminologia lui H. Frei, monemele sînt semne ireductibile.

[2] În lingvistica structurală, o paradigmă se defineşte ca o clasă de termeni care pot contracta aceeaşi funcţie sintagmatică ; cu alte cuvinte, se poate spune că o paradigmă este constituită de totalitatea termenilor comutabili într-o poziţie dată.

Pornind de la aceste precizări teoretice, S. L. face în continuare o serie de distincţii între neutralizare, pe de o parte şi : *a*) neexprimarea formală în anumite contexte a anumitor contraste sintagmatice, *b*) non-pertinenţă, *c*) sincretism, *d*) non-opoziţia într-un context dat, pe de altă parte.

★

Expunerea de mai sus ne permite să facem cîteva consideraţii în legătură cu problemele puse de extinderea conceptului de neutralizare la analiza tuturor straturilor limbii, probleme enunţate la începutul acestei prezentări.

Definirea conceptului de neutralizare nu poate fi făcută *independent* de o teorie generală, unitară şi coerentă a limbii, în afara unei astfel de teorii. O definire independentă a conceptului de neutralizare ar risca să intre în contradicţie cu o serie de alte definiţii, necesare în orice descriere a limbii.

Credem că multiplicitatea de accepţii date termenului de neutralizare, aşa cum rezultă din raportul făcut de Geneviève Corréard, este rezultatul diversităţii de teorii generale în care conceptul în discuţie este încadrat.

De aceea sîntem înclinaţi să nu fim de acord cu Geneviève Corréard, care se îndoieşte de validitatea absolută „şi pentru toate planurile" a conceptelor formulate *în* şi *pentru* fonologie.

Dezacordul amintit în primul raport poate cel mult să ne facă să căutăm cauzele diversităţii de teorii generale.

În al doilea rînd, trebuie să arătăm că, în ciuda diversităţii de concepţii, răspunsurile arată, aşa cum menţionează şi primul raport, că foarte puţini dintre corespondenţi sînt sceptici în ce priveşte utilitatea conceptului. „Presque tous reconnaissent que sur le plan ou sur un autre du langage il y a des analogies avec le plan des phonèmes" (p. 181).

Rezultă de aici că izomorfismul este admis în mai mare sau în mai mică măsură, implicit sau explicit, de majoritatea corespondenţilor. Acest fapt demonstrează unitatea relativă a concepţiilor în a recunoaşte tocmai „validitatea conceptului" pentru celelalte planuri ale limbii, validitate pusă la îndoială de autoarea raportului.

Ni se pare că din raport rezultă mai puţin clar care sînt elementele specifice ale fiecărui strat al limbii care trebuie luate în consideraţie atunci cînd vorbim de neutralizare în „morfologie şi în lexic". Singurul astfel de element este distincţia dintre unităţile distinctive (cu faţă unică sau liniare) şi unităţile semnificative (cu dublă faţă). După cum se observă, se menţionează în special distincţia *de natură* între unităţi, fără să se aibă în vedere *relaţiile specifice* în care intră unităţile primei articulaţii. În această ordine de idei am aminti doar faptul că, în timp ce succesiunea unităţilor celei de-a doua articulaţii este în parte liberă (rezultat al caracterului nemotivat al semnului) succesiunea unităţilor primei articulaţii este determinată de raporturi determinate. Raportul dintre două consoane de exemplu, este, în principiu o combinare, raportul dintre două unităţi ale primei articulaţii este de cele mai multe ori o selecţie : un verb tranzitiv s e l e c t e a z ă un acuzativ în limba latină. Mai mult : din punctul de vedere al planului expresiei, un anumit sufix se poate combina cu orice temă (sufixul şi tema fiind considerate ca unităţi de expresie). Categoriile de sufixe se delimitează însă prin capacitatea lor de a se combina cu *anumite* teme şi nu cu altele. Această limitare a posibilităţilor combinatorii este condiţionată de factori care aparţin la planul conţinutului : un sufix diminutival nu se poate combina cu o temă verbală ; se observă că vorbind de „teme verbale" şi de „sufixe diminutivale" ne referim la categorii de conţinut. Putem spune deci că posibilităţile de combinare nelimitate din punctul de vedere al expresiei sînt limitate din punctul de vedere al conţinutului.

Această „specificitate" a primei articulaţii este luată în consideraţie în raportul făcut de Stanley Lampach.

Avem totuşi unele rezerve în ce priveşte teoria d-sale.

1. Avem îndoieli în ce priveşte posibilitatea de a vorbi despre neutralizarea opoziţiei *dintre semne*.

Semnul lingvistic este un raport de solidaritate dintre o unitate de conţinut şi o unitate de expresie : aceasta este funcţia semiotică a unui sistem lingvistic.

Opoziţia poate exista între unităţi (care pot fi de conţinut sau de expresie) nu între funcţii. Cînd spunem că rom. *cal* se opune rom. *car* spunem că unitatea de expresie *cal* este comutabilă cu unitatea de expresie *car* sau că unitatea de conţinut „cal" este comutabilă cu unitatea de conţinut „car". Or, proba comutării presupune după cum se poate constata tocmai existenţa a două planuri : cînd înlocuirea unei unităţi cu o altă unitate antrenează o schimbare în planul opus, spunem că unităţile din primul plan sînt comutabile.

Se poate uşor observa că proba comutării nu poate fi aplicată *semnelor* tocmai din lipsa unui al doilea plan (*semnul* participă simultan la ambele planuri : *conţinut* şi *expresie*). Stanley Lampach arată că, pentru a putea vorbi de neutralizare este necesară existenţa unui singur context măcar în care cei doi termeni ai opoziţiei să fie comutabili ; această condiţie devine un non-sens în momentul în care vorbim de *semne* şi nu de unităţi ale conţinutului sau ale expresiei.

2. Am subliniat mai sus observaţia extrem de utilă că unităţile primei articulaţii au facultăţi combinatorii mai reduse şi că, în mare măsură, prezenţa acestor unităţi este determinată ; de multe ori, unităţile se află într-un raport de exclusivitate (în distribuţie non-contractivă am spune noi), aşa că nu se poate spune că aparţin la aceeaşi paradigmă.

Credem însă că autorul raportului nu defineşte destul de riguros noţiunea de context de neutralizare (dominanţă).

Este adevărat că, într-un context ca *Paulus virum videt* nu putem înlocui nominativul *Paulus* cu ablativul *Paulo*, să spunem. Însă într-un context ca *Paulus videt*, nominativul *Paulus* poate fi înlocuit cu acuzativul *Paulum* : *Paulum videt*.

În contextul *Paulus dat librum*, nominativul poate fi înlocuit cu dativul (*Paulo dat librum*) sau cu genitivul (*Pauli dat librum*) sau chiar cu acuzativul (*Paulum dat*).

Se pare că Stanley Lampach are în vedere, atunci cînd vorbeşte de contextele de neutralizare, contextele ca fapte de vorbire nu ca fapte de limbă.

În încheiere, o ultimă observaţie :

Considerăm că cel de-al doilea volum din *Travaux de l'Institut de linguistique* a adus o contribuţie preţioasă la lămurirea unor probleme de lingvistică, în general. şi la lămurirea chestiunii neutralizării, în particular, şi salutăm iniţiativa eminentului savant André Martinet de a fi organizat o astfel de confruntare largă a celor mai diverse puncte de vedere, confruntare care nu poate sluji decît progresului ştiinţei noastre.

Chiar dacă printr-o astfel de anchetă, nu se realizează o unitate a punctelor de vedere, discuţia supune atenţiei şi reflexiei specialiştilor o serie de probleme de bază.

Em. Vasiliu

VEIKKO VÄÄNÄNEN, *Le latin vulgaire des inscriptions pompéiennes*

Nouvelle édition revue et augmentée. Berlin, Akademie-Verlag, 1959, 146 p. (Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, 1958, Nr. 3).

Prima ediţie a acestei lucrări a apărut în 1937 la Helsinki. Ea s-a bucurat de o bună primire şi a devenit repede o operă clasică în materie, aducînd reale foloase lingvisticii latine şi romanice. Dar materialele au sporit de atunci an de an şi s-au adăugat peste o mie de inscripţii

descoperite recent, încît s-a simţit nevoia unor completări şi revizuiri, pe care autorul le-a făcut cu toată pasiunea şi priceperea necesară. El a consultat cu grijă literatura de specialitate, a adus în sprijinul argumentării exemple din alte limbi şi îndeosebi din limbile romanice, a urmărit evoluţia faptelor studiate şi le-a încadrat în spaţiu şi în timp. După o bibliografie amănunţită, autorul prezintă o scurtă introducere, apoi expune pe larg faptele de limbă în capitole deosebite privitoare la fonetică, morfologie, lexicologie şi sintaxă. În concluzii schiţează principalele rezultate, atinge problema substratului osco-umbric şi arată importanţa inscripţiilor pompeiene atît pentru studiul limbii latine cît şi al limbilor romanice. În indice dă o listă completă a cuvintelor studiate, iar în anexă reproduce formele literelor folosite în inscripţiile pompeiene.

Săpăturile arheologice în oraşele Pompei şi Herculanum, peste care s-a revărsat lava Vezuviului în anul 79 al erei noastre, au fost executate de italieni, iar inscripţiile descoperite au fost publicate în reviste italiene şi înfăţişate apoi în mod sistematic în volumul al patrulea din *Corpus inscriptionum latinarum* (Berlin, I, 1871, nr. 1 — 3339; supliment I, 1898, nr. 3340; supliment II, 1909, nr. 3341 — 7115; supliment III, 1952 — 1955, nr. 7116 — 9184; fascicolul următor se află sub tipar. Ele însumează deci aproape zece mii de numere şi rămîn importante prin faptul că prezintă un material variat şi direct, care poate fi datat în mod precis, între anii 62 — 79. Se ştie că marea majoritate a inscripţiilor latineşti sînt posterioare, iar cele descoperite înainte de această dată sînt sporadice şi au un caracter oficial. De aceea mărturiile pompeiene ne îngăduie să desprindem trăsături mai vechi ale limbii vorbite şi uşurează în acest chip cercetările noastre în legătură cu originile graiurilor romanice. Astfel constatăm că o seamă de fenomene, socotite pînă acum tardive, apar în veacul întîi la Pompei, iar împrejurarea aceasta arată că limba vorbită purta în ea, încă de mult, germenii evoluţiei ulterioare.

Pentru istoria limbii romîne sînt vrednice de reţinut următoarele atestări: *prende* (3092) 'prinde' şi *presus* (7038) = *prensus* 'prins', în loc de *prehende* şi *prehensus*; *cucuta* 'cucută' (8065, 8066 şi 8075) în loc de *cicuta*; *faras* 'fără' (4278) în loc de *foras*; *olla* 'oală' (1896), în loc de *aulla*; *como* 'cum', pentru *quomodo*. Exemplele *augosta*, *connus* = *cunnus* şi *olla* constituie o dovadă că *ú* şi *aú* începuseră să se transforme în *ó*: fenomenul *ú* > *ó* a pătruns în veacul următor pînă în Dacia şi a persistat în provinciile dunărene pînă în secolul al şaselea, pe cînd *aú* > *ó* a stăruit în centrul şi vestul Romaniei, dar nu s-a impus în răsărit. Vocala *y* din cuvintele de origine grecească este redată în cea mai mare parte prin *u*, dar cîteodată şi prin *i*. Valoarea lui *y* grecesc pînă la începutul veacului întîi al erei noastre era în mod consecvent aceea de *u*. Puţinele exemple de *y* = *i* la Pompei ar fi deci un indiciu că *y* grecesc începuse să se pronunţe ca *ü*, urmînd ca după aceea să ajungă la faza *i*. Precizarea aceasta ne poate fi de folos la stabilirea cronologiei unor cuvinte romîneşti ca *martur*, *papură*, *trufă*, care sînt de origine grecească, dar au intrat în limba latină la o epocă veche şi au pătruns în provinciile dunărene o dată cu primii soldaţi romani veniţi pe aceste meleaguri. Autorul arată că φ grecesc este redat la Pompei uneori prin *p*, iar alteori prin *f*: prin urmare şi în această privinţă secolul întîi este o epocă de tranziţie. Cuvîntul grecesc στέριφος a lăsat urme în albaneză (*shterpe*), în dialectele italiene de sud (*sterifo*, *stirpa*, *steripu*, *sterpo*) şi în romînă (*sterp*). Tratamentul deosebit al lui φ şi răspîndirea cuvîntului în regiuni de contact între limba greacă şi latină pledează pentru ipoteza că la baza acestor cuvinte se află mai curînd grecescul στέριφος decît latinescul reconstruit **extirpus*, propus de unii lingvişti. La fel rămîne instructivă şi atestarea *z* = *dj*, cunoscută din exemple ulterioare ca *azutoribus* = *adiutoribus* şi *oze* = *hodie* (CIL VIII 18224 şi 8424, din veacul al doilea). Desinenţa verbală -ίζειν a fost adoptată în latineşte la *-idiare* şi a supravieţuit în cuvinte ca *boteza* < *baptidiare*, *baptizare*; *cuteza* < κοτταβίζειν; *rîncheza* < ῥογχάζειν.

Căderea lui *-m* final, care se întîlneşte în cele mai vechi documente de limbă latină şi persistă pînă la sfîrşitul latinităţii, este constatată şi în inscripţiile pompeiene. Faptul acesta pare evident : el poate fi probat şi de evoluţia lingvistică romanică. Însă rămîn instructive pentru noi concluziile autorului cu privire la căderea lui *-s* final. Acesta persistă în inscripţiile pompeiene şi se menţine cu stăruinţă şi în inscripţiile din Spania, prelungindu-se pînă în limbile romanice, unde supravieţuieşte în Romania occidentală (Spania şi Gallia), dar nu lasă urme în cea orientală (Italia şi Dacia). Pînă acum s-a susţinut că tendinţa generală în latina populară era aceea de a elimina pe *-s* final; în vest acest *-s* ar fi fost restabilit cu vremea prin mijlocirea şcolilor, a bisericii şi a statului; deci romîna şi italiana ar reprezenta consecinţele evoluţiei spontane şi fireşti, pe cînd franceza şi spaniola numai urmările indirecte ale unei influenţe din partea limbii literare. Autorul face o precizare interesantă.Deoarece *-s* se menţine cu stăruinţă în inscripţiile din Pompei şi din Spania, înseamnă că era un fenomen popular şi răspîndit. El s-a păstrat, la plural, în limbile romanice din Apus, unde acuzativul în *-s* a devenit cu vremea caz unic, absorbind în el nominativul şi cazurile oblice. Dar care poate fi motivul că nu s-a păstrat şi la singularul substantivelor de declinarea a doua în *-us*? Răspunsul : pentru că şi la această categorie s-a impus forma de acuzativ în *-u(m)* şi *-o(m)*, care a absorbit nominativul în *-us*, *-os* şi cazurile oblice.

După părerea autorului, influenţa substratului osco-umbric asupra latinei din inscripţiile pompeiene s-ar reduce la puţine lucruri : reducerea lui *ct* în *t* (*facta* > *fata*, *octo* > *oto*), prefacerea lui *-cs* final în *-s* (*filatrix* > *filatris*); substituirea lui *-t* final prin *-d* (*dicit* > *dicid*); *flus* pentru *flos*, *isse*, *issus* pentru *ipse*. Nici unul din aceste fapte nu s-a răspîndit şi n-a prins rădăcini în provinciile dunărene.

Lucrarea de faţă rămîne un model de precizie şi conştiinciozitate ştiinţifică; prin metoda şi claritatea ei se recomandă tuturor cercetătorilor noştri mai tineri.

H. Mihăescu

JEAN SÉGUY, *Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne*

par, professeur à l'Université de Toulouse. Collaborateurs principaux : J. Allières, H. Bernès..., J. Bouzet, M. Companys, M. Fournié, Th. Lalanne, L. Lay, B. Prat. Vol. III, Paris, Centre National de la Recherche Scientifique, 1958

Volumul pe care îl prezentăm în recenzia de faţă încheie seria celor trei volume ale impozantului Atlas lingvistic şi etnografic al Gasconiei, editat de Jean Séguy (*ALGa*).

După *Atlasul lingvistic lionez* editat de P. Gardette, *ALGa* este cel de-al doilea atlas lingvistic regional a cărui publicare a fost terminată. Spre deosebire de *ALLy*, *ALGa* a ţinut seama, într-o măsură mai mare, de planul general al Noului Atlas lingvistic francez pe regiuni, elaborat de A. Dauzat (J. Séguy, *L'atlas linguistique de la Gascogne*, în „Le Français Moderne", 1951, p. 10). De aceea consultarea acestui atlas poate da sugestii în legătură cu felul cum a fost imaginat atlasul pe regiuni de către Dauzat.

Metoda de culegere a materialului este, în general, identică cu aceea a celorlalte atlase lingvistice : transcriere impresionistă, un singur subiect, băştinaş, pentru fiecare localitate, ancheta se face cu ajutorul unui chestionar stabilit dinainte (care a cuprins 960 de întrebări). Séguy, întocmai ca şi Gardette, nu a păstrat principiul anchetatorului unic : în *ALGa*, ca şi

în *ALLy*, la culegerea materialului au luat parte mai multe persoane. În general anchetatorii sînt născuţi în regiunea cercetată de fiecare în parte. Pentru a putea urmări care sînt localităţile anchetate de fiecare dintre colaboratorii *ALGa* ar fi fost bine să se indice mai clar, eventual ca în *ALLy* , cu ajutorul unei hărţi speciale, acest lucru. Aceasta ar fi permis să se urmărească mai uşor diferenţele de notare dintre anchetatori, deci să se vadă măsura în care Séguy a realizat o unitate în transcrierea materialului.

În ce priveşte prezentarea faptelor din *ALGa* remarcăm, pe lîngă unele procedee întîlnite în celelalte atlase lingvistice, şi multe inovaţii care înlesnesc consultarea acestuia. Dintre acestea cea mai importantă este fără îndoială ideea ingenioasă de a da un apendice cu hărţi auxiliare care să furnizeze o serie de date suplimentare. La elaborarea acestor hărţi autorul a pornit de la observaţia justă că atlasele lingvistice nu trebuie privite numai ca depozite de material, ci trebuie să fie folosite pentru studiile de geografie lingvistică. De aceea Séguy a dat o serie de hărţi în care a prezentat toţi sau aproape toţi factorii care au putut contribui la împărţirea lingvistică a Gasconiei ; fiecăruia dintre aceşti factori îi este consacrată cîte o hartă. Distingem mai multe grupe de hărţi : *istorice* : drumurile, transhumanţa de iarnă, cele mai vechi împărţiri ale comunităţilor de pe teritoriul gascon (*pagi*), vechile dioceze eclesiastice, vechile împărţiri feudale, vechile reşedinţe juridice (împărţirea administrativă din secolul al XVIII-lea) ; *fizice* : harta fizică, solul, climatul, flora ; *economice* : teritorii cultivate, cereale, vii, cîmpii, păduri, cai, catîri şi boi. Utilitatea acestor hărţi a fost subliniată foarte sugestiv de însuşi autorul *ALGa* în instructivul articol *Les cartes auxiliaires de l'Atlas linguistique et ethnographique de la Gascogne. Essai d'aréologie méthodique*, publicat în „Via Domitia", III (1956), p. 37—62, în care subliniază legătura dintre istoria limbii şi dezvoltarea societăţii.

Dintre celelalte inovaţii aduse de Séguy semnalăm apariţia unor hărţi de format mai mic folosite la cartografierea unor materiale mai puţin variate a căror reprezentare detaliată ar fi fost inutilă. În aceste cazuri Séguy a schiţat prin linii răspîndirea unui anumit tip indicînd de fiecare dată care este acesta. Uneori, cînd formele se repetă, tipurile sînt date sub forma unor abrevieri. Procedeul este foarte folosit mai ales în ultimul volum unde o treime din numărul total[1] al hărţilor sînt prezentate în acest fel. Există, în plus, un număr redus de hărţi mari cartografiate după procedeul hărţilor mici. Cele două tipuri, mici şi medii, sînt de fapt hărţi semiinterpretate care se aseamănă din multe puncte de vedere cu hărţile colorate din *Micul atlas lingvistic romîn* şi care permite o orientare rapidă în materialul prezentat de atlasele în discuţie. Astfel, de exemplu, pe hărţile mici ale *ALGa* se poate urmări pătrunderea limbii franceze în Gasconia. Tot în ultimul volum al *ALGa* întîlnim şi hărţi „inverse", în care sînt date nu diferitele cuvinte cu acelaşi sens, ci repartiţia geografică a diferitelor accepţiuni ale aceluiaşi cuvînt. De fapt aşa-numitele hărţi „inverse" date de Séguy sînt hărţi semantice de felul celor prezentate de K. Jaberg în cunoscuta sa lucrare *Aspects géographiques du langage*. În sfîrşit, subliniem şi existenţa unui număr, e drept redus, de hărţi cu ajutorul cărora se pot studia fenomene de fonetică sintactică (v. de ex., h. 1031 — *huit* şi 1032 — *huit* în *huit poules* ; h. 1005 — *où* şi 1006 — *où* (*vas-tu*) ?).

Prezintă interes şi faptul că din totalul de 174 de puncte anchetate 11 sînt din afara teritoriului de limbă gasconă. Anchetarea unor astfel de puncte a fost făcută pentru a se arăta mai clar, prin opoziţie cu situaţia din teritoriile învecinate, care sînt limitele regiunii gascone. La cele 11 localităţi anchetate cu ajutorul chestionarului *ALGa* adăugăm un număr de alte 5, situate pe teritoriul spaniol, unde răspunsurile au fost luate din diferitele monografii dialectale consacrate cercetării graiului din regiunile respective (lucările lui A. Badía Margarit, A. Griera, W. D. Elcock, A. Kuhn, Fr. Krüger, A. Th. Schmitt). Pentru a unifica transcrierea, Séguy a stabilit corespondenţele dintre semnele întrebuinţate de dialectologii amintiţi şi sistemul de transcriere folosit pentru teritoriul gascon (cf. Jean Séguy, *Les noms du têtard dans l'Atlas*

linguistique de la Gascogne, în „Annales publiées par la Faculté des Lettres de Toulouse", iunie 1952, p. 114).

În ce privește datele pe care le găsim la fiecare hartă semnalăm faptul că, întocmai ca la alte atlase lingvistice (*AIS*, *ALLy*), fiecare hartă are o trimitere bibliografică la toate atlasele lingvistice romanice în care se poate găsi aceeași hartă. Autorul a avut în considerație și *Atlasul lingvistic romîn*; în ce privește felul în care acesta a fost folosit se pot aduce unele obiecții. Astfel surprinde în mod neplăcut abrevierea *ALR II* care în *ALGa* notează greșit volumul al II-lea din *ALR I* (ancheta S. Pop) și nu *ALR II* (ancheta E. Petrovici). Este regretabil de asemenea că autorul *ALGa* nu a avut la îndemînă și partea a II-a din vechea serie a *ALR*. Consultarea singurului volum din *ALR II* ar fi contribuit mult la îmbogățirea informației din *ALGa*. Iată numai cîteva din hărțile existente în volumul al III-lea din *ALGa* și în *ALR II*. *ALGa*: 674 — tuile, 677 — sablière, 692 — escalier, 698 — foyer, 912 — rideau; *ALR II*: 231 — țiglă, olană, 224 — talpa casei și 225 — cosoroabă, 272 — scară (la pridvor), MN 3868 — vatră, MN 3903 — perdele. Subliniem și faptul că nu este redată totdeauna întrebarea.

★

Volumul al III-lea din această operă lingvistică cuprinde fapte privind vîrsta și gradele de rudenie, părțile corpului, bolile și defectele fizice, îmbrăcămintea, casa, alimentația, mobilierul și instrumentele casnice, fenomenele atmosferice și diviziunea timpului. Volumul cuprinde și cîteva hărți consacrate termenilor entopici; la sfîrșit are și un capitol de diverse.

Cea mai mare parte a hărților din acest volum există desigur și în alte atlase lingvistice romanice. Trebuie să subliniem însă că, pe lîngă acestea, în volumul al III-lea din *ALGa* apar hărți care nu există în nici un alt atlas lingvistic. Cercetarea acestor hărți are o importanță mai mare pentru că arată care sînt fenomenele specifice teritoriului gascon (presupunem că apariția unor astfel de hărți în *ALGa* se justifică în mare măsură, dacă nu exclusiv, prin acest fapt). În această situație sînt hărți ca: 651 — foulard de tête, 658 — capulet, 659 — chape de deuil, 660 — frontal, 662 — chausson de sabot, 762 — lisière d'enfant, 770 — chaine d'étable. O cercetare sumară și fugitivă a hărților care nu se găsesc și în alte atlase lingvistice ne dezvăluie și alte explicații. Astfel în unele cazuri aceste hărți (h. 608 — pansament, 843 — s'élancer, 844 — grogner) aduc o mare bogăție de material lexical sau înregistrează numeroasele sensuri ale aceluiași cuvînt (h. 653 — „cofia", 713 — grappin, 743 — méture, 745 — „miche").

Materialul adus de volumul în discuție confirmă multe dintre observațiile făcute în diferite lucrări anterioare. Se pot urmări cu profit confuziile care există între diferitele părți sau organe ale corpului omenesc (v.h. 583 — cil, 595 — pomme d'Adam) sau procedeele de numire a diferitelor organe care de obicei nu au nume (v. de asemenea 595 — pomme d'Adam).

Pe lîngă aceste fapte care, așa cum am spus, se regăsesc, într-o măsură mai mare sau mai mică, și în alte atlase lingvistice, trebuie subliniată ideea foarte bună a lui Séguy de a da un număr de hărți oronimice, în care sînt reproduși o seamă de termeni entopici, continuatori ai unor cuvinte preindo-europene, indo-europene sau latine. Cercetarea acestora permite să se vadă măsura în care există un paralelism între reacția la omonimie a toponimicelor și a apelativelor. Existența unor astfel de hărți înlesnește de asemenea studierea concurenței dintre diferitele sinonime toponimice.

Atlasul lingvistic și etnografic al Gasconiei, editat de prof. Jean Séguy este, alături de *ALLy*, un model demn de urmat.

M. Sala

GREGORIO SALVADOR, *El habla de Cúllar-Baza. Contribución al estudio de la frontera del andaluz*

Granada, 1958, 94 p.

IDEM, *El habla de Cúllar-Baza. Vocabulario*,

Granada, 1958, 48 p.

Teritoriul cercetat de Salvador se află în partea de nord-est a provinciei Granada şi ocupă o suprafaţă de 413 km^2, cu o populaţie de peste 10 000 locuitori (dintre aceştia 5 000 trăiesc în centrul administrativ al regiunii, localitatea Cúllar-Baza, iar restul sînt răspîndiţi în cele opt sate învecinate). Regiunea cercetată prezintă un interes deosebit deoarece este înconjurată din trei părţi de munţi şi, în acelaşi timp, se află la întîlnirea dintre dialectele vorbite în Andaluzia şi Murcia. Interesul lingvistic al unei astfel de cercetări creşte dacă observăm că, deşi regiunea este foarte puţin întinsă, prezintă diferenţieri dialectale destul de numeroase (p. 42—44, 50, 58—59, 70—73). În sfîrşit, ancheta în discuţie merită toată atenţia deoarece în regiunea Cúllar-Baza există un grai care dispare şi un grai care se formează şi se dezvoltă acum. Graiul în curs de dispariţie este format dintr-o serie de trăsături fonetice, morfologice şi lexicale arhaice, rămase de la coloniştii veniţi din nordul Peninsulei şi păstrate în vorbirea oamenilor fără cultură de la ţară. Asupra acestui aspect se manifestă influenţa unificatoare a limbii literare. Graiul care se naşte este cel produs prin marile modificări fonetice ce au transformat cu totul, în ultimul secol, aspectul graiurilor vechi sudice spaniole. Graiul nou este puternic şi cîştigă teren geografic şi social (este vorbit de absolut toţi locuitorii şi în toate ocaziile, fără a fi considerat ca ceva regional).

Deşi nu se menţionează în titlu, prima lucrare este consacrată numai problemelor fonetice şi fonologice. După un prim capitol în care este discutată problema accentului, autorul prezintă în capitolul al II-lea descrierea fonetică şi fonologică a vocalelor din graiul cercetat. Al treilea capitol se ocupă de consonantism, iar ultimul, al patrulea, tratează problema schimbărilor fonetice sporadice.

Din capitolul care tratează vocalismul reţinem în special sistemul fonologic; acesta are întocmai ca în alte graiuri andaluziene, un sistem de zece foneme repartizate în şase grade de deschidere şi trei tipuri de localizare. În capitolul consacrat consonantismului se subliniază procesul de sărăcire (faţă de limba literară) a sistemului consonantic. Astfel opoziţia *ļ* | *y* a fost anulată datorită trecerii *ļ* > *y*, iar prin dispariţia lui *-s* şi *-z* s-a produs defonologizarea fonemelor | s | şi | θ | din această poziţie. Situaţia ultimelor foneme confirmă, o dată în plus, principiul că orice fonologizare este însoţită de o defonologizare care motivează apariţia unei noi fonologizări. În acelaşi capitol întîlnim date interesante privind diferenţele existente între graiul femeilor (mai conservator) şi cel al bărbaţilor (mai inovator), precum şi informaţii despre deosebirile de grai la vorbitori de vîrste diferite.

În întreaga lucrare poate fi urmărită cu interes diferenţierea dialectală[1] dintre cele două localităţi ale extremităţii estice a teritoriului cercetat (Vertientes şi Tarifa) şi restul punctelor anchetate. Se pare că multe dintre fenomenele semnalate de Salvador în aceste două puncte sînt rezultatul unor infiltraţii din Murcia (autorul nu spune acest lucru; cf. însă Justo Garcia Soriano, *Vocabulario del dialecto murciano*, Madrid, 1932, p. LXXVIII, § 47 la Alvar, *Las hablas meridionales*. . ., p. 8, despre situaţia lui *-s* în murciană).

[1] În cadrul acesteia cea mai importantă este continuarea noului dialect.

A doua lucrare de care ne ocupăm prezintă vocabularul graiului din regiunea amintită. Autorul a indicat în ordine alfabetică un număr bogat de cuvinte (aproximativ 800), înregistrate de dînsul şi neatestate pentru regiunea cercetată. Atunci cînd acestea apar şi în alte părţi, Salvador indică care sînt regiunile respective subliniind şi eventualele schimbări semantice. Uneori, la sfîrşitul cuvintelor, sînt date şi discuţii etimologice.

Lucrările prezentate (mai ales prima) constituie un model de felul cum trebuie prezentat sistemul fonetic şi fonologic al unui grai. Ca o observaţie generală subliniem faptul că cercetarea lui Salvador urmăreşte mai ales apectul s t a t i c al problemei graiului de frontieră. Chiar atunci cînd prezintă dezvoltarea noului sistem fonologic, care s-a generalizat într-o anumită parte a teritoriului în discuţie, autorul nu leagă situaţia respectivă de cea existentă în regiunile învecinate unde fenomenul este şi mai puternic. Sublinierea acestui aspect, pe care l-am putea numi d i n a m i c, ar fi adus fapte preţioase pentru studierea mai aprofundată a întîlnirii dintre două sau chiar trei sisteme fonologice (pentru faptele fonetice lucrul acesta a fost arătat de nenumărate ori de K. Jaberg). În acest fel am fi putut avea unele indicaţii preţioase pentru studiul transformării graiurilor.

Lucrările discutate reprezintă o contribuţie de seamă la cunoaşterea graiurilor din regiunea cercetată. De aceea ele merită toată atenţia.

M. Sala

A. DOVATUR, Повествовательный и научный стиль Геродота (*Stil de povestire şi stil ştiinţific la Herodot*). Leningrad, Editura Universităţii, 1957, 202 p.

Autorul cercetează cu grijă limba operei lui Herodot, însă nu în chip izolat prin mijlocirea statisticii spre a înregistra doar procedeele stilistice şi a desprinde concluzii cu privire la frecvenţa sau repartiţia fenomenelor. Planul său de lucru este mult mai larg şi mai ambiţios, iar cercetarea merge departe în spaţiu şi în timp, folosind metoda comparativă. Cele două stiluri sînt urmărite în geneza şi dezvoltarea lor pe baza materialelor literare şi epigrafice, după consultarea întregii literaturi de specialitate, ţinînd seama de evoluţia şi nevoile societăţii din acel timp. Urmărind proza, inscripţiile şi ansamblul literaturii precedente, autorul arată că o serie de termeni speciali şi unele expresii din documentele oficiale se întîlnesc cu aceleaşi înţelesuri şi în opera lui Herodot. Prin urmare, există o legătură strînsă între stilul ştiinţific al prozei istorice ioniene şi documentele oficiale date la lumină de activiştii politici sau de persoanele particulare. Cu alte cuvinte, deosebirile specifice ale acestei proze au fost elaborate şi selectate mai întîi în proza documentelor publice sau private ale vremii. Însă aceste documente n-au reprodus în chip mecanic vorbirea de toate zilele, ci mai degrabă au selectat cuvintele trebuitoare şi le-au atribuit un sens precis. Cu timpul, s-a creat o terminologie oficială uzuală, care a îndepărtat cuvintele şi expresiile necorespunzătoare ideologiei clasei dominante. Această terminologie a trecut apoi în opera lui Herodot, care a pornit pe de o parte de la opera scrisă a înaintaşilor săi, iar pe de alta de la izvoarele folclorului. Cartea profesorului Dovatur analizează pe larg şi nuanţele celor două stiluri şi dovedeşte legăturile lor cu mediul social sau cu datele tradiţiei scrise şi orale.

H. Mihăescu

MANUEL ALVAR, *Las encuestas del „Atlas lingüístico de Andalucía"*, Granada, 1955, 46 p.

Seria publicaţiilor Atlasului lingvistic al Andaluziei, de sub conducerea prof. M. Alvar, se deschide cu un studiu dedicat anchetelor făcute în perioada decembrie 1953 — martie 1955. Lucrarea aduce precizări în legătură cu metoda de culegere a materialului şi, mai important, prezintă primele rezultate fonetice, morfologice şi lexicale.

În ce priveşte culegerea materialului aflăm că la anchetă participă alături de M. Alvar şi G. Salvador, profesor la Universitatea din Granada. Unitatea lucrării va fi asigurată dato-

rită faptului că cei doi anchetatori au lucrat împreună timp de peste şase ani. În plus, înainte de a începe ancheta într-o regiune oarecare, cei doi anchetatori pun într-una sau în două localităţi toate întrebările din chestionar (2250), transcriind împreună răspunsurile. După terminarea anchetei sînt discutate toate diferenţele de notare şi se verifică notaţia.

Cît priveşte primele rezultate subliniem interesantele observaţii asupra valorii fonologice a vocalelor deschise şi închise precum şi asupra creării unui nou sistem vocalic total deosebit de cel al spaniolei. Precizări importante sînt aduse şi în capitolul consacrat consonantismului (problema lui *-n*, păstrarea lui *ll* etc.), ca şi în cel dedicat morfologiei (înlocuirea lui *vosotros* prin *ustedes*; schimbarea accentului în *váyamos, véngamos*; tendinţa de înlocuire a formelor de perfect absolut prin forme compuse, precum şi substituirea normală a viitorului imperfect sau a preteritului perfect prin indicativ. Subliniem ca un amănunt interesant cum folosirea indicativului prezent prin timpuri „neactuale" a făcut necesară o actualizare mai intensă a prezentului propriu-zis şi astfel au apărut perifraze de tipul *voy a* + infinitiv. Tot de o perifrază — formată cu ajutorul gerunziului *estaba haciendo* — începe să fie înlocuit şi imperfectul indicativului). Capitolul de lexic cuprinde discuţia a numeroase cuvinte notate în Andaluzia (termeni pentru „stup", „matcă", „plug", „unelte de treierat"; cuvinte folosite în olărie).

După lectura acestei lucrări aşteptăm cu nerăbdare apariţia primului volum din Atlasul lingvistic al Andaluziei.

M. Sala

MANUEL ALVAR, *Cortes sincrónicos en el habla de Graus*. Extras din *Actes du deuxième Congrès international d'études pyrénéennes*, Toulouse, 1956, p. 17—22.

Autorul analizează rezultatele a două anchete dialectale efectuate la un oarecare interval de timp în aceeaşi localitate, Graus, de către două persoane diferite. Este vorba de ancheta lui Saroïhandy şi de cea a lui Griera pentru *ALC* (ancheta lui A. Badía Margarit, deşi a fost făcută la 30 de ani după ancheta lui Griera, nu poate fi luată în considerare din cauza rezultatelor neomogene). Alvar arată cum între 1896 (ancheta lui Saroïhandy) şi 1920 (ancheta lui Griera) graiul din Graus a fost supus unei puternice influenţe castiliene. Mai interesant decît această constatare este felul în care s-a produs influenţa castiliană amintită. Graiul din Graus este un grai catalan situat la întîlnirea dintre catalană şi dialectul aragonez (regiunea Ribagorza). La început, datorită numeroaselor elemente comune catalanei şi aragonezei, graiul în discuţie a suferit o puternică influenţă aragoneză; trăsăturile comune aragonezei şi catalanei au tras şi alte particularităţi aragoneze care au înlocuit unele caracteristice catalane. Dialectul aragonez a înlesnit însă astfel influenţa castiliană fiindcă, la rîndul lui, dialectul aragonez are o serie de particularităţi comune cu castiliana care atrag în mod analog, împrumutarea altor fapte castiliene. Credem deci că în acest caz dialectul aragonez are numai rolul unui c a t a l i z a t o r care ajută să se producă influenţa castiliană asupra graiurilor catalane de la frontiera cu dialectul aragonez.

Explicaţia ingenioasă a lui Alvar are interes şi din punct de vedere al lingvisticii generale pentru că aduce precizări privind felul şi cauzele care ajută la producerea unei influenţe. Fără a înlătura această explicaţie, am putea să ne gîndim şi la faptul că graiul din Graus, ca orice grai de tranziţie, este într-o situaţie specială în faţa unei influenţe mai puternice (în cazul nostru influenţa castiliană) şi anume nu prezintă o unitate bine închegată. Lipsa de unitate a graiului din Graus este o premisă pentru ca influenţa castiliană să se poată manifesta mai uşor şi, deci aşa cum a observat Alvar, mai repede.

M. Sala

LUCRĂRI SOSITE PÎNĂ LA 20 MARTIE 1959

A. CĂRŢI

LARS ALFVEGREN, *r-genetiv och are Komposition*, Uppsala, 1958, 224 pag.

MANUEL ALVAR, *Un texto de Luzán sobre el retico*. Extras din „Romanische Forschungen", vol. 69, 1/2, p. 49–57.

IDEM, *Nuevos derivados españoles del latín* **acinus**. Extras din *Etymologica. Walther von Wartburg zum siebzigsten Geburtstag*, Tübingen, 1958, p. 33–41.

IDEM, *Estudios sobre el dialecto aragonés en la Edad Media I. Grafías Navarro-Aragonesas*, Zaragoza, 1953, p. 55–88.

IDEM, *Cien encuestas del „Atlas Lingüístico de Andalucía" (Diciembre 1953 – Mayo 1956)*. Extras din „Orbis", V (1956), 2, p. 387–390.

IDEM, *Los romances de „La bella en misa" y de „Virgilios" en Marruecos*. Extras din „Archivum", IV (1954), p. 264–276.

IDEM, *Amnón y Tamar en el romancero marroquí*. Extras din „Vox Romanica", XV, p. 241–258.

IDEM, Recenzie la Walter Schmid, *Der Wortschatz des „Cancionero de Baena"*, în „Revista de Filología Española", XL (1956), p. 243–254.

IDEM, *Menéndez Pelayo y la poesía de tipo tradicional*. Extras din „Boletín de la Universidad de Granada, V (1956), p. 51–79.

IDEM, *El arabismo (an-)na ʿūra y su difusión en la toponimia peninsular*. Extras din „Boletín de Filologia", XVI (1956), p. 1–13.

IDEM, *Las encuestas del „Atlas lingüístico de Andalucía"*, Granada, 1955, 46 pag.

IDEM, *Precisiones en torno a las endechas judeo-españolas*. Extras din „Sefarad", XVII (1957), p. 1–15.

IDEM, *Cortes sincronicos en el habla de Graus*. Extras din *Actes du IIème Congrès international d'études pyrénéennes*, Toulouse, 1956, p. 17–22.

IDEM, *Las hablas meridionales de España y su interes para la lingüística comparada*, Granada, 1956, 32 pag.

IDEM, *Catalán y aragonés en las regiones fronterizas*. Extras din *VII Congreso Internacional de Lingüística Románica*, vol. II, Barcelona, 1955, p. 737–778.

JUSSI ARO, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Universitätsbibliotek zu Helsinki*, Helsinki, 1958, 84 pag.

HANS ARENS, *Sprachwissenschaft*, Freiburg-München, 1955, 568 pag.

JOHANNES BENZING, *Die tungusischen Sprachen. Versuch einer vergleichenden Grammatik*. Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Wiesbaden, Jahrgang 1955, nr. 11.

C. BROCKELMANN, *Osttürkische Grammatik der islamischen Litteratursprachen Mittelasiens*, Leiden, E. J. Brill, 1954, 432 pag.

J. CHLUMSKÝ. *La -s andaluza y la suerte de la -s indoeuropea en eslavo*, Granada, 1956, 7 pag.

CARLOS CLAVERÍA, *Estudios hispano-suecos*, Granada, 1954, 160 pag.

Corolla linguistica. Festschrift Ferdinand Sommer zum 80. Geburtstag am 4 Mai 1955, Wiesbaden, 1955, 254 pag.

RUFINO JOSÉ CUERVO, *Obras*, I, Bogotá, 1954, 1666 pag.; II, Bogotá, 1954, 1834 pag.

Езиковедски изследвания в чест на акад. Ст. Младенов, Sofia, 1957, 654 pag.: IORGU IORDAN, *Toponimice romîneşti, în* **-ov(a)**, **-av(a)**, p. 341–350; ВЕСЕЛИН БЕШЕВЛИЕВ *Към въпроса за произхода на бъдещето време в новогръцки*, p. 405–406; A. ROSETTI, *Sur les consonnes palatalisées et les consonnes mouillées*, p. 485–492; ВЛАДИМИР СКАЛИЧКА, *О переносных значениях в грамматике*, p. 515–522; Ф. П. ФИЛИН, *О лексико-семантических группах слов*, p. 523–538; БОРИС СИМЕОНОВ, *Към въпроса за устойчивоства на езика*, p. 545–554; JEF-FREY ELLIS, *On comparative descriptive linguistics*, p. 555–566; ALEXANDRU GRAUR, *Ce este lingvistica marxistă*, p. 567 – 572; MARCEL COHEN, *Compréhensions*, p. 573–582.

LUIS FLÓREZ, *Habla y cultura popular en Antioquia. Materiales para un estudio*, Bogotá, 1957, 496 pag.

IDEM, *Temas de castellano. Notas de divulgación*, Bogotá, 1958, 294 pag.
GUIDO MANCINI GIANCARLO, *San Isidoro de Sevilla. Aspectos literarios*, Bogotá, 1955, 136 pag.
WILHELM GIESE, *Elementos de cultura popular en el Este de Granada*, Granada, 1956, 32 pag. + 8 planşe.
H. A. GLEASON, *An Introduction to Descriptive Linguistics*, New York, 1956, 390 pag.
J. GONDA, *The Character of the indoeuropean Moods*, Wiesbaden, 1956, 212 pag.
ÅKE GRAFSTRÖM, *Étude sur la graphie des plus anciennes chartes languedociens avec un essai d'interprétation phonétique*, Uppsala, 1958, 274 pag.
JOSEPH H. GREENBERG, *Essays in linguistics*, The University of Chicago Press, ed. a II-a, 1958, 108 pag.
EINAR HAUGEN, *Bilingualism in the Americas : a bibliography and research guide*, Alabama, 1956, 160 pag.
†JEAN HAUST, *Atlas linguistique de la Wallonie*, I, Liège, 1953, 302 pag; III, Liège, 1955, 380 pag.
C. F. HOCKETT, *A Manual of Phonology*, Baltimore, 1955, 246 pag.
Homenaje al profesor Paul Rivet, Bogotá, 1958, 336 pag.
JOHANNES HUBSCHMID, *Sardische Studien*, Berna, 1953, 140 pag.
HENRY şi RENÉE KAHANE, *Toponyms as Anemonyms*. Extras din „Names", V (1957), 4, p. 241—245.
JOHANNES KLARE, *Entstehung und Entwicklung der konzessiven Konjunktionen im Französischen*, Berlin, 1958, 336 pag.
HEINRICH KUEN, *Versuch einer vergleichenden Charakteristik der romanischen Schriftsprachen*. Extras din „Erlanger Forschungen", serie nouă, 5 (1958), 20 pag.
OSCAR LANDAU, *Mykenisch-griechische Personennahmen*, Göteborg, 1958, 306 pag.
GÁLDI LÁSZLÓ, *Szenczi Molnár Albert zsoltárverse*, Budapesta, 1958, 132 pag.
KARL MICHAËLSSON, *Longis*. Extras din *Etymologica. Walter von Wartburg zum siebzigsten Geburtstag 18 Mai 1958*, Tübingen, 1958, p. 529—537.
JOAQUIN GONZALEZ MUELA, *El infinitivo en „El Corbacho" del Arcipreste de Talavera*, Granada, 1954, 152 pag.
Некоторые вопросы кümaйcкoй грамматики, Moscova, 1957, 128 pag.
W. NOOMEN, *Passages narratifs dans les drames médiévaux français : essai d'interprétation*. Extras din „Revue belge de Philologie et d'Histoire", XXXVI (1953), 3, p. 761—785.
IDEM, *La traduction française de la* ***Chronographias Johannis de Beka***, 's -Gravenhage, 208 pag.
J. D. PEARSON, *Index islamicus 1906—1955*, Cambridge, 1958.
HOLGER PEDERSEN, *Die Gemeinindoeuropäischen und die vorindoeuropäischen Verschusslaute*, Copenhaga, 1951, 16 pag.
KENNETH L. PIKE, *Axioms And Procedures For Reconstructions In Comparative Linguistics. An Experimental Syllabus*, California, 1957, 32 pag.
V. PISANI, *Latino* ***subtel***. Extras din „Ricerche linguistiche", IV (1958), p. 161—164.
IDEM, *Indo-européen reconstruit*. Extras din „Lingua", VII (1958), 4, p. 337—348.
Pochodzenie polskiego języka literackiego, Wroclaw, 1956, 472 pag.
WALTER PORZIG, *Die Gliederung der indogermanischen Sprachgebietes*, Heidelberg, 1954, 252 pag.
HELMUT PROTZE, *Das Westlausitzische und Ostmeissnische*, Halle, 1957, 292 pag.
GERHARD ROHLFS, *Manual de filologia hispanica*, Bogotá, 1957, 382 pag.
IDEM, *Studien zur romanischen Namenkunde*, München, 1956, 232 pag.
BERNHARD ROSENKRANZ, *Beiträge zur Erforschung des Luvischen*, Wiesbaden, 1952, 100 pag.
CONSTANTINO ROMÁN Y SALAMERO şi RICARDO KRON, *El castellano actual con un apéndice sobre hispanoamérica*, Freiburg, 1956, 264 pag.
GREGORIO SALVADOR *El habla de Cúllar-Baza. Contribución al estudio de la frontera del andaluz*, Granada, 1958, 94 pag.
IDEM, *El habla de Cúllar-Baza. Vocabulario*, Granada, 1958, 47 pag.
SAN ISIDORO DE SEVILLA, *Textos*, Bogotá, 1954, 64 pag.
Sbornik s lavistických prací věnovaných IV. mezinárodnímu sjezdu slavistů v Moskvě, Praga, 1958 : V. SKALIČKA, *Infinitiv*, p. 3—10; P. TROST, *O dativu absolutním*, p. 33—35; V. ŠMILAUER, *Metoda „malých typů" v toponomastice*, p. 44—51.
CHRISTIAN GOTTHOLD SCHWELA†, *Die Flurnamen des Kreises Cottbus*, Berlin, 1958, 572 pag.
WOLFGANG STEINITZ, *Russische Lautlehre*, Berlin, 1953, 93 pag.
MARCO FIDEL SUAREZ, *Obras*, I, Bogotá, 1958, 1494 pag.

NILS SUND, *Svensk-franskt lexicon*, Stockholm, 1953, 404 pag.

OĞUZ TANSEL, *Quand il pleut en même temps que le soleil brille*, Helsinki, 1958, 9 pag.

ANTONIO TOVAR, *Indo-European Layers in the Hispanic Peninsula*. Extras din *Proceedings of the VIII International Congress of Linguists*, Oslo, 1958, p. 705—720.

IDEM, *Toponimos con* **-nt-** *en Hispania y el nombre de Salamanca*. Extras din *Actes et Memoires du Cinquième Congrès International de Sciences Onomastiques*, vol. II, Salamanca, 1958, p. 1—24.

ALONSO ZAMORA VICENTE, *Léxico rural asturiano. Palabras y cosas de Libardón (Colunga)*, Granada, 1953, 192 pag.

В. В. ВИНОГРАДОВ, *Из истории изучения русского синтаксиса (от Ломоносова до Потебня и Фортунатова)*, Moscova, 1958, 400 pag.

M. L. WAGNER, *Historische Wortbildungslehre des Sardischen*, Berna, 1952, 156 pag.

IDEM, *Dizionario etimologico sardo*, fasc. 5 (**Kaveḍḍína-Kravu**), Heidelberg, 1958.

HIROAKI YAMAJI, *A Jučen-Japanese-English Grammar*, Tokyo, 1956, 88 pag.

B. PERIODICE

Anales de la Universidad de Chile, CXV (1957), nr. 107—108: ELADIO GARCÍA CARROZA, *La obra científica de Federico Hanssen*, p. 109—118; FEDERICO HANSSEN, *Doce estudios lingüísticos y literarios*: *Sobre los pretéritos del tipo „ove", „pude" en antiquo español*, p. 121—154; *Estudios ortográficos sobre la Astronomía del rei D. Alfonso X*, p. 155—173; *Materiales sintácticos*, p. 174—183; AMBROSIO RABANALES, *Los estudios gramaticales en la India*, p. 353—354.

IDEM, CXVI (1958), nr. 109—110; 111.

Annales de l'Institut français de Zagreb, seria II, 1955—1956, nr. 4—5: A. VAILLANT, *Petar Skok romaniste et slaviste*, p. 8—12; V. VINJA, *En marge d'un livre de Skok*, p. 13—122; P. GUBERINA, *L'état du vocalisme dans la végliote moyen et moderne*, p. 23—38.

Annali. Istituto universitario orientale, I (1959), 1: Z. HAMPEJS, *Acerca de la infinitividad del infinitivo portugués conjugado*, p. 53—58.

Archiv für Studium der neueren Sprachen, 110 (1958), 195, 2—3. La „Recenzii": Kurt Baldinger, *Die Semasiologie. Versuch eines Überblicks* (HARALD WEINREICH), p. 210; *Colloque de Dialectologie tenu au Centre de Philologie Romane de la Faculté des Lettres de l'Université de Strasbourg le 21 et le 22 avril 1956* (H.L.), p. 213—215; Bruno Migliorini, *Saggi linguistici* (H. L.), p. 219—222; Benvenuto Terracini, *Pagine e appunti di linguistica storica* (H.L.), p. 223—225; Armin Blass, *Französische Redewendungen (gallicismes) und Sprichwörter* (H.-W. KLEIN), p. 226—227; Charles de Boer, *Syntaxe du français moderne* (H.-W. KLEIN), p. 227; Marcel Cohen, *Français élémentaire? Non.* (H.-W. KLEIN), p. 228—229; G. Gougenheim, R. Michéa, A. Sauvageot, *L'élaboration du français élémentaire. Etude sur l'établissement d'un vocabulaire et d'une grammaire de base* (H.-W. KLEIN), p. 229—230; Wolfgang Pollak, *Fallstricke des französischen und deutschen Wortschatzes* (H.-W. KLEIN), p. 235.

Archiv orientální, 26/4 (1958). La „Recenzii": Dimiter Detschew, *Die thrakischen Sprachreste* (L. ZGUSTA), p. 684—685; Anton Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier, I: Einleitung*; *Wörterbuch der illyrischen Sprachreste* (L. ZGUSTA), p. 685—686.

Archivio glottologico italiano, XLIII (1958), fasc. 1. La „Recenzii": N. Chomsky, *Syntactic Structures* (G. FRANCESCATO), p. 66—70; G. Schlocker, *Equilibre et symétrie* (G. L. BECCARIA), p. 72—75.

Archivo de filología aragonesa, VIII—IX (1956—1957): MANUEL ALVAR, *Notas lingüísticas sobre Salvatierra y Sigüés*, p. 9—62; MAURICIO MOLHO, *Acerca de la evolución del grupo* **-SKL** *- > -* **SL** *- en romance*, p. 63—72; TOMÁS BUESA, *Algunos derivados hispánicos de las raíces onomatopéycas bamb- y šar(r)*, p. 73—104; FEDERICO LATORRE, *Diminutivos, despectivos y aumentativos en el siglo XVII*, p. 105—120; ANTONIO LLORENTE, *Las „Palabras pirenaicas de origen prerromano" de J. Hubschmid y su importancia para la Lingüística peninsular*, p. 127—160; ARNALD STEIGER, *Aragonés antiguo* **albedi**, 161—163; BERNARD POTTIER, **Isembrun** *et* **galembrun**, p. 163—165; IDEM, *Monesterio*, p. 165—166; IDEM, *Exient*, p. 166—167; IDEM, **-aynta** *dans les numeros*, p. 167—168; SEBASTIÁN MARINER, *El sufijo diminutivo* **-in** *en nombres propios femeninos*, p. 168—170; MANUEL

ALVAR, *Los topónimos Lerés*, p. 171—173; IDEM, ***Dar ferrete***, p. 173—175; J. SARO-IHANDY, *Huellas de fonética iberica en territorio románico*, p. 181—202; M. A., *Léxico aragonés del ALC*, p. 211—238; ROBERT WALLACE THOMPSON, *Algunos fitónimos caspolinos*, p. 239—247. La „Recenzii": Ramón Menéndez Pidal, *Toponimia prerrománica hispana* (M. ALVAR), p. 257—259; Fernando Lázaro, *Formas castellanas en documentos zaragozanos de los siglos XV y XVI* (M. ALVAR), p. 259; Bernard Pottier, *L'évolution de la langue aragonaise à la fin du Moyen Age* (M. ALVAR), p. 259—260; Jean Séguy, *Atlas linguistique et etnographique de la Gascogne* (M. ALVAR), p. 260—261; Francesc Masclans i Girvés, *Els noms vulgars de les plantes a les terres catalanes* (M. ALVAR), p. 262—263; Rafael Lapesa, *Historia de la lengua española* (G. SALVADOR), p. 265—268.

Bulletin d'études orientales (Damas), XV (1955—1957).

Bulletin of Hispanic Studies, XXXVI (1959), 1.

Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg, 37 (1959), 2, 3, 4.

Bulletin de l'Université de Toulouse, 68 (1958), II, III.

Byzantinoslavica, XIX (1958), 2: A. ELIAN, *Les rapports byzantino-roumains. Phases principales et traits caractéristiques*, p. 212—224.

Cahiers pédagogiques de l'Institut d'Etudes Occitanes, 7, 8 (1958—1959).

Časopis pro moderní filologii, XL (1958), 4: OTA TICHÝ, *K emologiím francouzských interjecki*, p. 215—218; ZDENĚK HAMPEJS, *Jěstě o jazkově zeměpisných pracích v románských zemích*, p. 226—233. La „Recenzii": Kurt Baldinger, *Die Semasiologie. Versuch eines Überblicks* (OTTO DUCHÁČEK), p. 238—239; A. Thomas, *Dictionnaire des difficultés de la langue française* (MIROSLAV PRAVDA), p. 239—241; Walther von Wartburg, *Von Sprache und Mensch. Gesammelte Aufsätze* (STANISLAV LYER), p. 241—242; J. Dubský, *Úvod do dějin španělského jazyka* (ZDENĚK HAMPEJS), p. 243—245; *Homenaje a J.A. van Praaj* (ZDENEK HAMPEJS), p. 245—246.

English Language Teaching, XIII (1959), 1: G.E. PERREN, *Bilingualism, or replacement?* p. 18—22.

Etudes anglaises, XI (1958), 4. La „Recenzii": C.C. Fries, *The Structure of English: An Introduction to the Construction of English Sentence* (A.R. TELLIER), p. 338—339.

Etudes de lettres, seria II, I (1958), 4.

Etudes germaniques, 13 (1958), 4: A. VAN LOEY, *Les problèmes de bilinguisme en Belgique*, p. 289—302.

Eusto-Jakintza, VII (1953—1957).

Език и литература, XIV (1959): СТОЙКО СТОЙКОВ, *Фонетичните промени в езика*, p. 3—10.

Glotta, XXXVII (1958), 3/4: G.P. SHIPP, *The Phology of Modern Greek*, p. 233—257.

Indogermanische Forschungen, LXIV (1958), 1. La „Recenzii": Viggo Brøndal, *Théorie des prépositions. Introduction à une sémantique rationelle. Traduction française par Pierre Naert* (HEINZ WISSEMANN), p. 69—78; Louis Deroy, *L'emprunt linguistique* (WOLFGANG P. SCHIMD), p. 78—82; Hans Krahe, *Die Sprache der Illyrier. Erster Teil: Die Quellen* (JÜRGEN UNTERMANN), p. 84—91; *Leipziger Studien. Theodor Frings zum 70 Geburtstag* (GERHARD EIS), p. 96—99.

Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, II (1954), 2 (7): FRANZ HUTER, *Grundsätzliches zur nationalen Ortsnamenstatistik*, p. 71—84; KARL FINSTERWALDER, *Die verschiedenartige Ursprung der Orts- und Flussnamenbildung* auf ***-es, -s*** *in Tirol und Nachbargebieten*, p. 91—107; JOSEF ZEHRER, *Illyrische Flussnamen in Vorarlberg*, p. 122—128.

Иностранные языки в школе, I (1959): Э. Р. Изель, *Стиль обиходной речи*, p. 30—39; Е. В. Гулыга, *Временное и модальное значение наклонений в сложноподчиненном предложении*, p. 40—49.

Istituto veneto di scienze, lettere ed arti. Atti anno accademico CXIX, 1956—57, CXV (1957).

Idem, *CXX, 1957—58*, CXVI (1958): Teresa Cappello, *Contributo alla conoscenza dei dialetti bellunesi*, p. 1—66; Idem, *Note di fonetica bellunese. Dialetto di mel*, p. 67—95.

Italica, XXXV (1958), 3: V. Luciani, *Bibliography of Italian Studies in America*, p. 205—210. La „Recenzii": Paul Scheuermeier, *Bauernwerk in Italian, der italienischen und rätoromanischen Schweiz. Band II: Eine sprach- und sachkundliche Darstellung häuslichen Lebens und ländlicher Geräte* (M.L. Wagner), p. 214—215.

Известия Академии Наук СССР, XVII (1958), 6: В. В. Виноградов, *Итоги IV Международного съезда славистов и наши задачи в области славянской филологии*, p. 489—500.

Jakykovedné štúdie, II. *Dialektológia*, Bratislava, 1957, 360 pag.

Le maître phonétique, 109 (1958).

Летопис матице српске, 1958, iulie; august-septembrie.

Leuvense Bijdragen, XLVII (1958), 3—4. La „Recenzii": *Taalatlas van Noord-en Zuid-Nederland, zesde afl.* (J. Leenen), p. 116—118; St. Ullmann, *The Principles of Semantics, sec. ed.* (A. Carnoy), p. 126—128; Robert Lado, *Linguistics across Culture* (L. Engels), p. 129—131.

Idem, XVLIII (1959), 1—2: H.K. J. Cowan, *De localisering van het Oudnederfrankisch der psalmenfragmentem*, p. 1—47; J. Goossens, *Relictgebieden. Een barrièrestrook in de Limburgse Kempen*, p. 48—73.

Lingua nostra, XIX (1958), 4: A.E. Quaglio, *Parole del Boccaccio*: ***recente, ronfare, tempesto, miscaro, vieni vedi, Pindaro e Pindo, Rainusia, Orione e Arione***, p. 105—110; R. Fiorelli, *Del raddoppiamento da parola a parolas*, p. 122—127; R. De M., *Ospizio di parole politiche perdute*, p. 127—128; Gianfranco Folena, ***Distributorio (di benzina)***, p. 129; Robert A. Hall Jr., *Kappa pubblicitorio*, p. 129. La „Recenzii": *Discussioni linguistiche del Settecento*, a cura di Mario Puppo (Ignazio Baldelli), p. 131—132; R. Rüegg, *Zur Wortgeographie der italienischen Umgangssprache* (Gianfranco Follena), p. 132—135; G. Fassò, *Avventure del linguaggio giuridico e avventure del linguaggio* (?), p. 135; H. și R. Kahane, *Toponyms as Anemonyms* (b.m.), p. 136; G. Ineichen, *Die paduanische Mundart am Ende des 14. Jahrhunderts auf Grund des Erbario Carrarese* (g.f.), p. 136.

La lingua del mondo, XXIII (1958), 12.

Idem, XXIV (1959), 1, 2.

Linguist, 20 (1958), 11, 12.

Idem, 21 (1959), 1, 2.

Linguists' Review, 144, vol. I, nr. 4 (serie nouă).

Listy filologické, VI (LXXXI), 1958. La „Recenzii": H. Kusch, *Einführung in das lateinische Mittelalter* (A. Schmidtová), p. 273.

Museum, LXIII (1958), 4.

Научные доклады высшей школы. Филологические науки, 1958, nr. 3: И. И. МЕЩАНИНОВ, *Типологические сопоставления и типология систем*, p. 3—13; А. С. ЧИКОБАВА, *Иберийско-кавказские языки и общее языкознание*, p. 14—22; А. М. ДИМИТРИЕВА, *О залоговой соотносительности глагольных форм на* ся *и без* ся *у глаголов возвратно-среднего залога*, p. 23—31; Л. Н. ПОПОВА, *Причинные оттенки некоторых предлогов в русском языке*, p. 32—42; Е. В. ГУЛЫГА, *Структурно-семантическая классификация сложноподчиненных предложений* (*на материале современного немецкого языка*), p. 43—55; В. В. ШЕВОРОШКИН, *К проблеме реконструкции* (*на материале индоевропейских языков*), p. 56—61; П. Я. ЧЕРНЫХ, *О начале и характере формирования русского национального языка*, p. 130—142; Г. Б. МИКАЭЛЯН, *Вопросы синтаксиса в американской „дескриптивной" лингвистике*, p. 156—165; Е. А. КРАШЕННИКОВА, *Вопросы модальности в некоторых работах структурного направления*, p. 166—176.

Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap, XVIII (1958). La „Recenzii": *Les Langues du Monde* (ALF SOMMERFELT), p. 379—381; W. J. Entwistle, *Aspect of Language* (ALF SOMMERFELT), p. 381—383; J.B. Carrol, *The Study of Language* (ALF SOMMERFELT), p. 386—395; *Language in Culture* (ALF SOMMERFELT), p. 386—395; Uriel Weinreich, *Languages in Contact* (ALF SOMMERFELT), p. 396—412; E.A. Hahn, *Subjunctive and Optative, their Origin as Futures* (ALF SOMMERFELT), p. 413—414; W.F. Leopold, *Speech Development of a Bilingual Child*; *Bibliography of Child Language* (ALF SOMMERFELT), p. 416—417; M. Cohen, *L'Écriture* (ALF SOMMERFELT), p. 431—432; A. Martinet, *Économie des changements phonétiques* (ALF SOMMERFELT), p. 434—440; M. Cohen, *Pour une sociologie du langage* (ALF SOMMERFELT), p. 440—442; J.V. PLEASSANTS, *Etudes sur l'E muet* (ALF SOMMERFELT), p. 443—445; Kenneth L. Pike, *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior* (EVA SIVERTSEN), p. 398—445.

Occitania, serie nouă, 15 octombrie 1958; 16 ianuarie 1959.

Philologica Pragensis, I (1958), 4: La „Recenzii": *Un nouveau dictionnaire des locutions françaises* (STANISLAV LYER), p. 127—128; Giuseppe Tavani, *Grammatica portoghese* (ZDENĚK HAMPEJS), p. 128.

Philological Quarterly, XXXVII (1958), 2, 3.

Philologus, 102 (1958), 1/2, 3/4.

Phonetica, 3 (1959), 2/3: A. MAACK, *Über die Verlauf des Lautwandels*, p. 65—89; N. L. HADDOCK, *The Tones of Bariba*, p. 90—94; F. HEDBLOM, *Recording in Dialect Investigation of Schweden*, p. 95—108; V. TAULI, *A Chapter on Estonian Quantity*, p. 109—117; C. CLARDY, *Pampango Phonology*, p. 118—144; K. WILLIAMSON, *The Units of an African Tone Language*, p. 145—166; S. BELASCO, *The Psychoacustic Interpretation of Vowel Color. Preferences in French Rime*, p. 167—182. La „Recenzii": E. Altrichter, *Das Magnetband-Eigenschaften und Anwendungen eines Nachrichtenspeichers* (W. KALLENBACH), p. 190—191.

Poradnik językowy, 1958, 4: WITOLD DOROSZEWSKI, *O leksykologii radzieckiej*, p. 153—164.

Romania, LXXIX (1958), 4: ALBERT HENRY, *Ancien français* **atirer**, p. 507—509; TAUNO NERMELA, *L'article* **envaser** *chez Godefroy*, p. 510—511. La „Recenzii": Charles H. Livingstone, *Skein-winding reels*; *studies in word history and etymology* (P. LECOY), p. 525—534; Helmut Stimm, *Die galloromanische Sippe von germanisch glada-* (FELIX LECOY), p. 522; Åke Grafström, *Etude sur la graphie des plus anciennes chartes languedociennes avec un essai d'interprétation phonétique* (F. LECOY), p. 552—553.

Romance Philology, XII (1958), 2: MARÍA ROSA LIDA de MALKIEL, *La* **General estoria**: *notas literarias y filólogicas* (*I*), p. 111—142; ERIC P. HAMP, *Gender Shift in Albanian Plurals*, p. 147—155. La „Recenzii": Joaquim Mattoso Câmara Jr., *Dicionário de fatos gramaticais* (ROBERT A. HALL JR.), p. 163—170; Gunnar Tilander, **Maint**. *Origine et histoire d'un mot* (J.U. HUBSCHMIED), p. 171—174.

Русский язык в школе, 1959, 1.

Siculorum gymnasium, N.S., XI (1958), 1.

Slavia, XXVII (1958), 1, 2 ; 3 : J. KURYŁOWICZ, *Jeszcze o „L'accentuation dans les langues indo-européennes"*, p. 329—333 ; A. B. ИСАЧЕНКО, *К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков*, p. 334—352 ; M. VEY, *A propos de la statistique du vocabulaire tchèque : Examen des principales relations numériques*, p. 396—409.

Советское востоковедение, 1958, 6.

Sprachpflege, VIII (1959), 1, 2, 3.

Sprachspiegel, 15 (1959), 1.

Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, I (1955), 1—3.

IDEM, II (1956), 1—4 ;

IDEM, IV (1958), 1—2 ; 3—4 : L. TAMÁS, *Zur Frage des slaw. - rum. u. ung. - rum. sprachlichen Beziehungen*, p. 385—394.

Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia, nr. 5 (1958) : M. DEANOVIĆ, *Terminologia marinara e peschereccia a Ragusavecchia (Cavtat)*, p. 3—32 ; P. GUBERINA, *Étude experimentale de l'expression linguistique*, p. 33—50 ; I. GOSPODNETIC, *L'e caduc*, p .51 — 66 ; P. TEKAVČIĆ *Terminologia viticola e vinicola nel dialetto istrioto di Dignano*, p. 67—76 ; R. FILIPOVIĆ *The Phonetic Compromise*, p. 77—88.

IDEM, nr. 6 (1958).

Studia z filologii polskiej i słowiańskiej, 3 (1958).

The Classical Bulletin, 35 (1958), 1, 2.

The Classical Review, serie nouă, VIII (1958), 3, 4.

Thesaurus, XII (1957) : JOSÉ JOAQUÍN MONTES, *Del castellano hablado en Manzanares*, p. 154 — 173 ; AUGUSTO MALARET, *Lexicon de fauna y flora* (continuación), p. 174—204 ; RUFINO JOSÉ CUERVO, *Diccionario de construcción y régimen de la lengua castellana* ***emplear, empleo***, p. 205—219 ; JOSÉ JOAQUÍN MONTES, *Algunos términos que designan el concepto de „estupidez" en el español colombiano*, p. 224—228 ; LUIS GUEVARA CASTILLO, *Los juegos infantiles en el municipio de Cota*, p. 228 — 233 ; ZDENĚK HAMPEJS, *Acerca de los últimos trabajos de lingüística románica en Hungría*, p. 233—235. La „Recenzii" : Kenneth L. Pike, *Language in relation to a unified theory of human behavior* (RUBÉN PÁEZ PATIÑO), p. 238—242 ; Eugenio Coseriu, *La geografía lingüística* și *Logismo y antilogismo en la gramática* (LUIS FLÓREZ), p. 243—244 ; Samuel Gili Gaya, *Nociones de gramática histórica española* (FERNANDO ANTONIO MARTÍNEZ), p. 245 — 246 ; Luis L. Cortés y Vázquez, *El dialecto galaico-portugués hablado en Lubián (Zamora)* (JOSÉ JOAQUÍN MONTES), p. 246 — 247 ; José Antonio León Rey, *El lenguaje popular de Cundinamarca* (ISMAEL ENRIQUE DELGADO TELEZ), p. 248—249.

Вопросы языкознания, VII (1958), 6 : Я. Б. КРУПАТКИН, *Две проблемы исторической фонологии*, p. 34—40; ЛЮСЬЕН ТЕНЬЕР, *О русско-французском словаре* Л. В. Щербы, p. 41—43; В. М. ЖИРМУНСКИЙ, *Потенцированые формы в немецких диалектах*, p. 44—54 ; Д. Н. ШМЕЛЕВ, *Экспрессивно-проническое выражение отрицания и отрицательной оценки в современном русском языке*, p. 63—75 ; А. Н. ГВОЗДЕВ, *Вопросы фонетики. Что дают три типа транскрипций*, p. 76—86 ; М. М. МАКОВСКИЙ, *Малый атлас польских диалектов*, p. 104—106. La „Recenzii" А. И. СМИРНИЦКИЙ, *Синтаксис английского языка*

(В. Г. Адмони), p. 107-111 ; R. Jakobson, G. Hüttl-Worth, I. F. Beebe, *Paleosiberian peoples and languages. A bibliographical guide* (П. Я. Скорик.), p. 111–113 ; *Dicționar invers* (И. А. Мелчук) p. 116 – 117 ; G. Rohlfs, *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen* (В. В. Макаров), p. 117–119.

Word, 14 (1956), 2–3 ; JEAN BERKO, *The Child's Learning of English Morphology*, p. 150–177 ; PAUL L. GARVIN și MADELEINE MATHIOT, *Fused Units in Prosodic Analysis*, p. 178–186 ; MARTIN KLOSTER JENSEN, *Recognition of Word Tones in Whispered Speech*, p. 187–196 ; H. GOODGLASS și J. HUNT, *Grammatical Complexity and Aphasic Speech*, p. 197–207 ; MORRIS F. GOODMAN, *On the Phonemics of the French Creole of Trinidad*, p. 208 – 212 ; URIEL WEINREICH, *Travels Through Semantic Space*, p. 346 – 366 ; IDEM, *On the Compatibility of Genetic Relationship and Convergent Development* p. 374–379. La ,,Recenzii" : Robert Godel, *Les sources manuscrites du* ***Cours de linguistique générale*** de *F. de Saussure* (L. J. PRIETO), p. 380–384 ; Harry A. Deferrari, *The Phonology of Italian, Spanish and French* (G. CORRÉARD), p. 386–390 ; Amado Alonso, *De la pronunciación medieval a la moderna en español* (L. J. PRIETO), p. 391–394 ; Tomás Navarro, *Documentos lingüísticos del Alto Aragón* (L.J. PRIETO), p. 394–395 ; Manuel Alvarez Nazario, *El arcaísmo vulgar et el español de Puerto Rico* (D. TAYLOR), p. 395–399 ; Pierre Fouché, *Traité de prononciation française* (S. LAMPACH), p. 401–405 ; M. L. Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, 2 (L. MICHELENA), p. 405–407 ; *Dicționar ortoepic* (G. CORRÉARD), p. 407 ; Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea, al XVI-lea* (G. CORRÉARD), p. 407–409 ; *Contribuții la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea* (G. CORRÉARD), p. 409–410 ; *Limba romînă* (G. CORRÉARD), p. 410–411 ; Aurelio Rauto, *Grammatica Rumana* (G. CORRÉARD), p. 411–412.

Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik, IV (1958), 4 : KLAUS HANSEN, *Wege und Ziele des Strukturalismus*, p. 341–381.

IDEM, VII (1959), 1.

Zeitschrift für romanische Philologie, 74 (1958), 3/4 : J. HUBSCHMID, *Kritische Bemerkungen zum mediterranen Substrat Sardiniens und Hispaniens*, p. 212–233 ; A. ROSELLINI, *Sul valore della traduzione della* ***Chanson de Roland*** *contenuta nel manoscritto franco-italiano di* ***V4***, p, 234–244 ; A. ROSELLINI, *Un caso curioso nella ,,****Chanson de Roland****" : Maragriz de Sibilie*, p. 245–250 ; M. REGULA, *Les fonctions de l'imparfait*, p. 251–258 ; M. REGULA, *Encore le problème du subjonctif*, p. 259–274 ; G. COLÓN, *Rosellonés ant.* ***causòl***, p. 275–279. La ,,Recenzii" : Robert Blaise, *Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens* (WALTHER VON WARTBURG), p. 280–281 ; Pierre Guiraud, *La Sémantique* (STEPHEN ULLMANN), p. 283–285 ; Gerhard Rohlfs, *Die lexicalische Differenzierung der romanischen Sprachen* (GERMÁN COLÓN), p. 285–294 ; Theodoro Henrique Maurer Jr., *A unidade da Romania ocidental* (KURT BALDINGER), p. 294–302 ; Hermann A. Flasdieck, *Zim und Zink* (OLAF DEUTSCHMANN), p. 302–307.

KAZIMIERZ NITSCH

1874—1958

La 22 septembrie 1958 s-a stins din viață la Cracovia profesorul Kazimierz Nitsch, lingvist și filolog de mare reputație, decanul studiilor de polonistică.

Născut la 1 februarie 1874, la Cracovia, el studiază polonistica și slavistica cu Malinowski și Baudouin de Courtenay, luîndu-și doctoratul în 1898. După un stagiu la Praga și Paris, unde se ocupă de fonetica experimentală, întreprinde în anii următori numeroase călătorii de studii în Croația, Serbia, Bulgaria și Rusia. Docent în 1905, este numit profesor în 1910. În anul următor este membru corespondent iar în 1924 membru al Academiei Polone de Științe din Cracovia, al cărei președinte va deveni în 1946. Secretar al Comitetului lingvistic al Academiei încă din 1905, devine în 1935 președintele acestuia. O dată cu înființarea Academiei Polone de Științe, în anul 1952, este ales vicepreședinte ; tot atunci este numit director al Institutului de lingvistică din Cracovia. Toate aceste funcții le-a îndeplinit pînă la moartea sa. Pentru meritele sale cu totul excepționale în domeniul polonisticii, prof. Nitsch a fost distins cu Premiul de Stat clasa I și cu Ordinul Muncii clasa I.

În decursul celor 60 de ani de activitate științifică neîntreruptă, prof. Nitsch a scris peste 700 de lucrări, în diferite ramuri ale polonisticii. Atenția principală și-a îndreptat-o însă asupra dialectologiei polone, al cărei întemeietor poate fi socotit pe drept cuvînt. Atît prima sa cercetare pe teren (1901) cît și ultima sa lucrarea pe care a publicat-o (primul volum al ,,Micului Atlas Dialectal'') au fost consacrate acestui domeniu al lingvisticii. După lucrările monografice despre dialectele din Prusia Apuseană, Prusia Orientală și Silezia, urmează sinteza fundamentală despre Dialectele limbii polone, apărută în 1915 și completată în 1929 prin Culegerea de texte dialectale polone. După diferite lucrări de geografie lingvistică, prof. Nitsch preia în 1950 conducerea Comisiei Atlasului dialectelor polone, atunci creată, și reușește să publice primul volum și să pregătească al doilea pentru tipar. Legată de redacția altasului dialectal este și redacția dicționarului dialectal întemeiată tot de prof. Nitsch, care a fost și conducătorul ei pînă la moartea sa. Dar nu numai dialectologia cu toate problemele ei au făcut obiectul cercetărilor eminentului polonist, ci și alte ramuri ale lingvisticii și filologiei, cum este de exemplu problema formării limbii literare de care s-a ocupat, în mod deosebit, formulînd teoria provenienței din așa-numita ,,Polonia Mare''.

În sfîrşit un alt aspect nu mai puţin important al uriaşei activităţi desfăşurate de acest învăţat o reprezintă munca sa organizatorică. Pe lîngă importantele munci de conducere enumerate, el a mai fost întemeietorul şi redactorul unor publicaţii importante ca : Anuarul de Slavistică şi Limba Polonă. Din această revistă au apărut sub conducerea directă şi nemijlocită a lui Kazimierz Nitsch un număr de 35 volume. Deşi la o vîrstă foarte înaintată şi aproape orb el a continuat să îndeplinească multiplele sarcini de conducere care i se încredinţaseră în decursul anilor şi mai găsea timpul să asculte lucrările colegilor mai tineri, la care, pe lîngă observaţiile asupra fondului, adăuga de multe ori şi unele de natură stilistică !

Moartea l-a surprins pe cînd îşi dicta interesantele sale memorii ştiinţifice.

VL. ILIESCU

Din

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

au apărut:

anul I, 1950, 2 fascicule (a 4 lei);
anul II, 1951, 5 lei (epuizat);
anul III, 1952, 8 lei;
anul IV, 1953, 10 lei (epuizat);
anul V, 1954, 4 n-re (2 n-re duble: nr. 1—2, 10 lei; nr. 3—4, 5 lei (epuizat));
anul VI, 1955, 4 n-re (2 n-re duble a 5 lei (epuizate));
Supliment la tomurile I—IV, *indicele volumelor apărute între anii 1950—1955 (publicaţii, autori, cuvinte)*, 1956, 90 p., 2,70 lei;
anul VII, 1956, 4 n-re (2 n-re duble: nr. 1—2, 10 lei (epuizat); nr. 3—4, 5 lei);
anul VIII, 1957, 4 n-re (a 5 lei);
anul IX, 1958, 4 n-re (a 6 lei);
anul X, 1959, nr. 1 (5 lei).

Numerele se pot comanda, direct sau prin poştă, prin
LIBRĂRIA ACADEMIEI R. P. R.
Bucureşti, Calea Victoriei nr. 27

Numerele curente se găsesc de vînzare la orice librărie ştiinţifică din ţară.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

I. P. 2, c. 1171

Lei 5.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

3

ANUL X

1959

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

3

ANUL X

1959

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1964

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE
APARE DE PATRU ORI PE AN
Redacția revistei: BUCUREȘTI, Raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R. P. R., Telefon 15.07.91

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Tomul X, nr. 3 • 1959

SUMAR

15 ANI DE LA ELIBERAREA ROMÎNIEI DE SUB JUGUL FASCIST

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome X, n° 3 • 1959

SOMMAIRE

À QUINZE ANNÉES DE LA LIBÉRATION DE LA ROUMANIE DU JOUG FASCISTE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том X, № 3 1959

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

LINGVISTICA GENERALĂ ÎN CEI 15 ANI CARE AU TRECUT DE LA ELIBERAREA ȚĂRII NOASTRE

DE

ACAD. AL. GRAUR

Socotesc necesar să discut în primul rînd definiția lingvisticii generale. Profanii cred de obicei că lingvistica generală înseamnă studierea tuturor limbilor de pe glob. O asemenea performanță nu este în stare să facă nici un lingvist din lume, și nici nu cred că ar avea atîta importanță cît i se atribuie, deoarece foarte multe probleme generale pot fi rezolvate în mod satisfăcător chiar fără să atragem în discuție toate limbile. Alții consideră că lingvistica generală ar avea ca sarcină să discute toate problemele pe care le ridică studiul uneia sau al mai multor limbi. Nici aceștia nu au dreptate, după părerea mea, în primul rînd pentru că nu toate problemele sînt la fel de importante. Alții, în sfîrșit, consideră că aparțin lingvisticii generale toate studiile care pornesc de la o concepție teoretică, fie ele și privitoare la unele sectoare înguste ale cercetărilor. Cred că nici această idee nu e justă, deoarece ea presupune că există și cercetări care se pot face fără a avea o concepție, fără a porni de la o teorie. În realitate, lucrul acesta nu e posibil, deci ar însemna că lingvistica generală ar trebui să cuprindă toate cercetările de amănunt.

După părerea mea, lingvistica generală are sarcina de a discuta numai problemele de interpretare filozofică a faptelor de limbă ; și avînd în vedere că, în condițiile de astăzi, singura concepție creatoare în stare să fertilizeze știința este materialismul dialectic, cred că lingvistica generală nu poate fi decît studierea problemelor teoretice generale ale lingvisticii, privite prin prisma materialismului dialectic (de exemplu studierea raporturilor între limbă și societate, între limbă și gîndire etc.). În felul acesta, dacă cercetări de detaliu se pot face și cu metodele folosite de lingviștii burghezi, lingvistica generală nu poate fi decît marxistă.

Începuturile lingvisticii noastre, dacă facem abstracție de activitatea nu totdeauna bine inspirată a școlii ardelene și mai ales a latiniștilor, se leagă de numele lui B. P. Hasdeu. Studiind la Universitatea din Harkov, unde a putut profita de învățătura unor maeștri de valoare ai școlii ori-

ginale și progresiste rusești din acea vreme, Hasdeu a adus în știința noastră idei care erau adesea în avans asupra celor apusene din aceeași perioadă. Fără îndoială, școala pozitivistă a neogramaticilor, creată în Germania spre sfîrșitul celui de-al șaptelea deceniu al secolului trecut, nu a rămas fără influență asupra lui Hasdeu, dar pregătirea pe care a primit-o în anii lui de ucenicie și personalitatea lui științifică, suficient de dezvoltată pe la 1880, i-au permis să se diferențieze, în general în favoarea sa, de neogramatici, în unele chestiuni importante.

Cu toate acestea, generațiile următoare de lingviști romîni, cuprinzînd aproape numai elevi direcți sau indirecți ai lui Hasdeu, au stat cu totul sub influența neogramaticilor, prezentînd în general merite și lipsuri la fel cu ale acestora. După 1900, în Apus s-a produs o violentă reacție împotriva neogramaticilor ; diversele școli care au luat naștere de atunci încoace au subliniat defectele reale sau imaginare ale școlii de la Leipzig, mai totdeauna de pe poziții idealiste. Școala lui K. Vossler, care s-a denumit singură „idealistă", a avut destul de puțină trecere la noi, iar primele decenii ale secolului actual, dominate de personalități ca Al. Philippide, I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, S. Pușcariu, au stat tot sub semnul neogramaticii.

Treptat însă metodele și concepțiile care aveau trecere pe atunci în Apus încep să se introducă și la noi, în cele mai multe cazuri nu pentru a înlocui doctrina neogramaticilor, ci pentru a o modifica în unele amănunte. Încet, încet, lingvistica noastră devine eclectică. Reprezentantul tipic al acestei atitudini este S. Pușcariu, care adoptă pe rînd ideile diferitelor curente și încearcă să le exemplifice cu materiale din istoria limbii romîne, fără însă a rupe total cu neogramaticii.

Ținînd seama de condițiile în care au lucrat lingviștii noștri din secolul trecut și din primele decenii ale secolului nostru, nu putem să nu recunoaștem că activitatea lor, luată în ansamblu, a fost meritorie. Ei munceau pe un ogor nedestelenit, avînd să ia aproape orice subiect de la începutul lui, fără materiale preexistente, scoțîndu-și de multe ori exemplele singuri și direct din textele vechi manuscrise, și totuși au lăsat în urma lor o bază de lucru fermă, pe care în general ne sprijinim astăzi în toate problemele concrete.

Deoarece aveau să facă față unor cercetări cu subiect concret, pe bază de material, ceea ce le dădea destul de lucru, fiind puțini la număr și neavînd în jurul lor colective pe care să fie obligați să le instruiască, lingviștii noștri mai vechi au dat puțină atenție problemelor generale. Adevărul este că nici în celelalte țări lingvistica generală nu era la înălțimea la care s-ar fi cuvenit, în parte din aceleași motive ca la noi. Trebuie să adaug că în învățămîntul nostru nu se dădea o pregătire filozofică temeinică, ceea ce avea drept urmare că specialiștii în diferitele domenii nu erau deprinși să-și examineze în mod critic concepțiile. Se înțelege, pe de altă parte, că pregătirea filozofică în universități n-ar fi putut fi decît idealistă și metafizică, deci lipsa ei nu este numaidecît o pagubă.

Chiar în aceste condiții, nu se poate spune că problemele teoretice au fost întotdeauna și complet neglijate și, mai mult decît atîta, cercetînd cu atenție lucrările lui Hasdeu sau ale lui Tiktin, găsești adesea teze

apropiate de poziția materialist-dialectică. Pentru Hasdeu, ajunge să trimitem la teoria circulației cuvintelor; pentru Tiktin, se poate vedea analiza făcută de I. Rizescu [1]. Îndeosebi preocupat de problemele de concepție a fost L. Șăineanu care, în timpul relativ scurt cît a lucrat la noi, a publicat lucrări ca *Linguistica contemporană sau Școala neo-gramaticală* (București, 1890), *Raporturile între gramatică și logică* (1891) și altele. Din vremea mai nouă se cuvine să cităm opera lui Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice* (Iași, 1932; în versiunea engleză, *An Introduction to the Romance Linguistics*, Londra, 1937). Această lucrare este de fapt o trecere în revistă a diverselor școli care au atras în cercul preocupărilor lor limbile romanice și, astfel, ea constituie o istorie a concepțiilor lingvistice.

După eliberarea țării noastre, problemele de lingvistică generală au ajuns repede să formeze centrul atenției specialiștilor. Răspîndindu-se cunoștințele de materialism dialectic, era normal ca și lingviștii să-și pună mai larg și mai adînc problema scopului și metodelor studiilor pe care le întreprindeau. În același timp, sectorul lingvistic în facultățile noastre a fost mult lărgit, s-au introdus cursuri de lingvistică generală și numărul cercetătorilor a crescut repede și substanțial. Din păcate însă, era tocmai vremea în care se răspîndeau teoriile marriste. Ce e drept, aderenții lui N. I. Marr se preocupau de problemele de lingvistică generală; numai că nu-i interesa cunoașterea exactă a faptelor, iar teoriile lor, de cele mai multe ori în dezacord cu faptele, nu puteau duce, din cauza aceasta, la nimic bun. Trebuie să spun că perioada de răspîndire a ideilor marriste a fost foarte scurtă. Numai în foarte mică măsură au avut curs înainte de 1949, iar după 1950 au fost complet eliminate. Se înțelege că perioada marristă a însemnat în știința noastră stagnare și chiar regres.

Apariția lucrării lui I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, în 1950, a pus capăt influenței marriste, la noi ca și în alte țări. Sintetizînd ideile despre limbă ale lui Marx, Engels și Lenin, adăugînd și unele teze noi, I. V. Stalin a trasat cadrul în care trebuie să se miște lingvistica marxistă, a indicat scopul urmărit de ea și metodele de care trebuie să se folosească. Astfel, el a subliniat cu toată tăria necesitatea de a studia limba în evoluția ei și în legătură cu istoria societății pe care o deservește cum și de a descoperi legile interne de dezvoltare ale limbii. Știința marxistă pune mare preț pe legătura dintre teorie și practică. Lingvistica noastră din trecut a nesocotit de obicei practica. Atunci cînd unii lingviști au dat lucrări de însemnătate practică, ei aveau desigur impresia că au coborît întrucîtva de la nivelul la care se situau cînd elaborau lucrări teoretice. Cînd, după 1950, s-a dat mai mare atenție lucrărilor legate de preocupările învățămîntului și ale culturii generale, n-a existat suficientă atenție pentru a se stabili proporția în care preocupările specialiștilor trebuie să se îndrepte pe de o parte spre lucrările cu caracter practic, pe de altă parte spre cele cu caracter de îndrumare teoretică.

Totuși, chiar lucrările publicate în această vreme, dictate de nevoile practice imediate, nu sînt fără legătură cu lingvistica generală. E vorba.

[1] „Studii și cercetări lingvistice", V, (1954), p. 409–430.

în aparență, de lucrări cu caracter exclusiv descriptiv. S-au redactat două dicționare explicative, sortite să servească marelui public, s-au pus în lucru o serie întreagă de dicționare bilingve, s-a definitivat Gramatica Academiei, care de fapt era în linii mari terminată de mai înainte. Desigur gramatica aceasta are caracter în primul rînd descriptiv și redactarea ei izvorăște din necesități practice, dar elaborarea ei a necesitat lămurirea prealabilă a numeroase probleme care au făcut obiectul unor cercetări teoretice și însăși organizarea lucrării a obligat pe autori să cuprindă și elemente istorice, cum și probleme de lingvistică generală.

O realizare lăudabilă care se poate constata în această vreme este formarea unui foarte mare număr de cadre tinere, bine pregătite din punct de vedere tehnic. La aceasta a contribuit în primul rînd sprijinul susținut pe care conducerea de partid și de stat l-a dat științei noastre ; în al doilea rînd reforma învățămîntului din 1948 care a pus la loc de cinste învățămîntul limbii romîne și al lingvisticii ; în al treilea rînd, lingviștii în vîrstă, care și-au înțeles datoria de a ajuta tineretul să-și însușească metoda și cunoștințele necesare. Munca la dicționar a permis formarea multor lexicografi capabili. La gramatică, s-a pornit cu vreo cincizeci de începători printre care mulți studenți ; ei și-au însușit treptat cunoștințele și experiența astfel încît, astăzi, numai în București există mai multe zeci de persoane în stare să dea lucrări de gramatică originale. Este adevărat că progresul în această privință atinge mai mult limba romînă ; în domeniul limbilor romanice, clasice, al slavisticii și germanisticii s-a făcut mai puțin pentru a se forma noi cadre de cercetători. Publicarea monumentalului volum *Omagiu lui Iorgu Iordan* (București, 1958) a vădit marea dezvoltare luată de lingvistică în rîndurile tineretului nostru.

De ce fac o legătură între lingvistica generală și creșterea a numeroase cadre noi care rezolvă probleme în primul rînd tehnice ? Bineînțeles, nimeni nu poate face în permanență studii cu caracter general, și nu trebuie să cerem nimănui aceasta ; iar pentru a avea o bază largă de unde să recrutăm autori de lucrări cu caracter general, este necesar ca numărul celor care se interesează de lingvistică să fie considerabil. Și, la drept vorbind, chiar lucrările cu caracter tehnic de care am vorbit sînt adesea inspirate de o concepție înaintată și marchează prin unele detalii ale lor poziția generală teoretică pe care se află autorul, cum voi încerca să arăt ceva mai jos.

Pentru a pregăti și din punct de vedere teoretic pe tinerii noștri lingviști, în facultățile noastre de filologie (și nu numai în acestea) se predau cursuri de introducere în lingvistică, de istorie a lingvisticii și de lingvistică generală. Urmare a muncii catedrei de lingvistică a Facultății de filologie din București, a apărut în cursul anului trecut o *Introducere în lingvistică*, lucrare colectivă, și s-a litografiat o *Schiță de Istorie a lingvisticii* scrisă de autorul acestor rînduri (aceasta se va contopi într-un viitor apropiat cu o serie de capitole redactate de Lucia Wald, transformîndu-se într-o *Scurtă istorie a lingvisticii*, care se va tipări). Aceeași proveniență o are lucrarea mea *Studii de lingvistică generală* (tipărită în 1955),căci la baza ei stau cîteva cursuri speciale ținute pentru studenții din ultimul an al facultății.

Dar cu aceasta nu putem spune că s-a făcut destul nici pentru a familiariza pe cercetători cu concepțiile generale, nici mai ales pentru a le preciza și a le perfecționa. Este nevoie de o tratare multilaterală a tuturor problemelor principale, cu participarea a cît mai multor specialiști. Acest lucru s-a făcut pînă acum mai cu seamă în editoriale, în cuvintele de deschidere la sesiuni, la cursuri ; apoi, în introduceri și în încheieri la lucrări mai ample, dar cu caracter special, de exemplu în introducerea la *Limba romînă contemporană* a acad. Iorgu Iordan ; mai departe, în dezbateri publice organizate pe cîte o temă de actualitate; de exemplu, după ce acad. Iorgu Iordan a indicat, în două articole, calea cea bună în problema limbii literare, la Facultatea de filologie din București, a avut loc, cu participarea facultăților de filologie din Cluj și Iași, a Institutului de limba rusă Maxim Gorki, a Institutului pedagogic din București, a Institutului de lingvistică din București, a Societății de științe istorice și filologice, o largă dezbatere cu acest subiect. Dezbaterea s-a extins în mai multe ședințe și a dus la lămurirea multor fapte legate de problema în discuție. S-au dus discuții și în paginile publicațiilor, de exemplu asupra criteriilor după care se pot delimita între ele limbile și dialectele. La această discuție, în paginile a diverse publicații, au luat parte D. Macrea, R. Todoran, I. Coteanu, acad. Al. Rosetti, B. Cazacu, Al. Graur, fără să se fi ajuns pînă astăzi la un acord, măcar parțial, între autori. Socotesc că, în general, în privința dezbaterilor nu s-a făcut destul. În primul rînd, nu s-a pus în discuție o problemă care mi se pare capitală, aceea a structuralismului. Nu ar trebui lăsată să dureze nelămurirea în această problemă.

Un ajutor nepreţuit a primit lingvistica generală de la învățămîntul politic, accesibil cercetătorilor din toate instituțiile. La început, studierea organizată a materialismului dialectic a ajutat pe lingviști să-și însușească concepția creatoare filozofică. Apoi, s-a trecut la forme mai adecvate pentru scopul urmărit : aplicarea ideilor marxiste la problemele concrete ale fiecărei specialități. Discuții asupra unor subiecte ca materialism și idealism în lingvistică, formă și conținut, contradicții, salturi în limbă, caracterul sistematic al limbii și altele de acest fel au avut loc la Institutul de lingvistică din București, la Facultatea de filologie din București și la alte institute de învățămînt superior. O urmare a lor este redactarea unui prim volum de *Probleme de lingvistică generală*, conținînd studii elaborate de participanții la învățămîntul politic. Acest volum se află sub tipar și putem spera că el va fi urmat de altele similare.

În *Probleme de lingvistică generală* și în paginile revistelor se publică o serie de articole care tratează probleme de bază ale filozofiei limbii. Aplicații ale materialismului dialectic la problemele lingvisticii, ca : *Limbă și gîndire* și *Necesitate și întîmplare în limbă* de Finuța Asan ; *Note despre legile de dezvoltare a limbii* de C. Otobîcu ; *Semnul zero* și *Prefixe asemantice* de I. Rizescu ; *Despre „cuvintele concrete" și „cuvintele abstracte"* de Tatiana Slama-Cazacu și altele aduc contribuții interesante la lămurirea subiectelor alese și la combaterea concepțiilor idealiste ale unor cercetători străini și romîni. Iată și aplicații ale materialismului istoric : *Trecerea de la limba comună a poporului la limba națională, cu aplicații la limba franceză* de P. Miclău ; *Cum moare o limbă* de I. Coteanu ; *Progresul*

în limbă și *Aspecte ale progresului în evoluția categoriilor gramaticale* de Lucia Wald; *Contribuție la o semasiologie sistematică* de I. Coteanu; *Sintagma și caracterul sistematic al limbii* de S. Stati și altele.

În aceeași ordine de idei trebuie relevate studiile care analizează concepțiile diverselor școli de pe pozițiile materialismului dialectic: *Despre unele aspecte ale lingvisticii burgheze contemporane* (Saussure, structuralismul, glosematica, semanticismul, lingvistica descriptivă, etnolingvistica) și *Despre concepția lingvistică a lui I. A. Baudouin de Courtenay* de Lucia Wald; *Școala neolingvistică* și (în manuscris) *Împotriva agnosticismului în lingvistică* de autorul acestor rînduri.

Preocupările de lingvistică generală apar însă adesea și în lucrări de detaliu, mai bine-zis, noua concepție asupra studiilor de limbă se străvede și în lucrări care nu sînt cu caracter general. Astfel, diversele studii asupra formării cuvintelor privesc fiecare tip de mișcare și se interesează să pună în lumină gradul lui de productivitate. De asemenea probleme de morfologie ca studiul lui I. Coteanu asupra neutrului, studiul Mariei Iliescu asupra conjugării a IV-a în limbile romanice examinează tipurile morfologice în mișcarea lor, se preocupă de a afla ce se naște și se dezvoltă și ce moare. Legătura și interdependența părților limbii este luată în seamă în studiul lui Al. Niculescu și Al. Roceric asupra pronumelui personal, cum și în tratarea prezumtivului de către Elena Slave. Preocupările de teorie generală se străvăd în articolele lui Al. Ionașcu, de exemplu în cel privitor la identitatea funcțională a fonemului.

Toate acestea arată că există astăzi interes pentru problemele de concepție, pentru introducerea în lingvistică a metodei materialist-dialectice. S-a făcut în privința aceasta un început care trebuie luat ca bază pentru a se merge mai departe. Revistele au început să acorde spațiu pentru problemele generale, dar poate încă nu atît cît ar trebui. Îmbinînd cercetările de fapte cu studiile de teorie generală, lingviștii noștri vor contribui efectiv la dezvoltarea lingvisticii marxiste.

DEZVOLTAREA STUDIILOR DE FONETICĂ, FONOLOGIE ȘI ISTORIE A LIMBII DUPĂ 23 AUGUST 1944

DE

ACAD. AL. ROSETTI

I

FONETICA ŞI FONOLOGIA

Ca şi celelalte sectoare ale lingvisticii romîneşti studiile de fonetică au cunoscut o dezvoltare deosebită după 23 August 1944, datorită condițiilor create de regimul democrat-popular prin înființarea Institutelor de lingvistică din Bucureşti şi din Cluj, şi prin înzestrarea laboratorului de fonetică experimentală din Cluj cu aparatura necesară şi înființarea laboratorului de fonetică experimentală din Bucureşti.

Lucrările de fonetică inițiate de Iosif Popovici, la Cluj, au fost continuate, după moartea sa (vezi E. Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj, 1930 şi, de acelaşi, *Le pseudo* **i** *final du roumain*, în ,,Bulletin linguistique'', II, p. 86—97 ; de asemenea, lucrarea lui Șt. Lelescu, *Cercetări experimentale asupra consonantei* **r**, Cluj-Sibiu, 1944). La Bucureşti, laboratorul de fonetică experimentală al Facultății de litere, unde s-au făcut unele cercetări (v. A. Rosetti, *Remarques sur la détente des occlusives roumaines en fin de mot*, în ,,Bulletin linguistique'', I, 1933, p. 58 ş.u. ; *Remarques sur les diphtongues*, în op. cit., II, 1934, p. 21 ş.u. ; *Sur l'*-**n**- *spirant des parlers dacoroumains actuels*, l.c., p. 98 ş.u. ; *Contributions à l'analyse physiologique et à l'histoire des voyelles roumaines* **ă** *et* **î**, în op. cit., III, 1935, p. 85 ş.u. ; *Sur le passage de latin et slave méridional* **o** *inaccentué à* **ă** *en roumain*. în op, cit., IV, 1936, p. 53 ş.u.)/inițiase constituirea unei arhive fonogramice a limbii romîne. S-au înregistrat cîteva graiuri locale cu ajutorul unui fonograf portativ, în cursul anchetelor dialectale, al căror rezultat a fost publicat în ,,Bulletin linguistique'' (I, 1933, p. 89 ş.u. ; II, 1934, p. 201 ş.u. ; III, 1935, p. 113 ş.u ; IV, 1936, p. 120 ş.u. ; V, 1937, p. 125 ş.u. ; VI, 1938, p. 244 ş.u.).

Laboratorul, cu întreaga sa arhivă, a fost însă distrus printr-un bombardament aerian, în ziua de 15 aprilie 1944. Munca a trebuit astfel

să fie reluată de la început. În prezent, activitatea laboratorului se desfășoară în localul amenajat de Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R. din București.

Cercetările de fonetică experimentală care s-au făcut în cele două laboratoare ale institutelor de lingvistică din București și Cluj au permis elaborarea unor studii importante.

În laboratorul de fonetică experimentală al Institutului de lingvistică din București, care a fost creat în anul 1953 și a fost dotat cu mijloace moderne de cercetare (filmograf, filmofon, palatograf, magnetofoane etc.), un colectiv de cercetători a studiat problema diftongilor romînești *ea* și *oa*. Metodele de lucru, experiențele și rezultatele cercetării au fost expuse în următoarele studii : *Cercetări experimentale asupra diftongilor romînești. I.* **ea** (SCL, VI, 1955, p. 7—22), *Noi cercetări experimentale asupra diftongului* **ea** (SCL, VI, 1955, p. 183—196) și *Cercetări experimentale asupra diftongilor romînești. II.* **oa** (SCL, VIII, 1957, p. 345—355).

Cercetările asupra naturii diftongilor romînești *ea* și *oa* s-au făcut pe baza înregistrărilor la chimograf, pe peliculă cinematografică și pe bandă de magnetofon. Concluziile la care s-a ajuns sînt următoarele : *e* din *ea* și *o* din *oa* sînt vocale care se pot delimita precis și se pot substitui unui alt sunet sau transplanta într-un alt cuvînt, fiind auzite ca un *e* și *o* normali. Durata diftongilor *ea* și *oa* este mai mare în cuvintele izolate decît în cuvintele în frază. Diftongii *ea* și *oa* sînt compuși din vocalele *e* și, respectiv, *o*, urmate în aceeași silabă de vocala accentuată *a*.

Tatiana Slama-Cazacu, în studiul *Considerații asupra diftongilor, pe baza inversării experimentale (de către vorbitori) a cuvintelor (Fonetică și dialectologie*, I, 1958, p. 63—71), pe baza experiențelor făcute cu magnetofonul și a chimogramelor ajunge la concluzia că diftongul, la vorbitori, funcționează ca un singur sunet, fapt care ar putea constitui un argument în sprijinul tezei independenței și unității diftongilor, care sînt considerați uneori ca fiind sunete precedate de muierea consoanei precedente. În orice caz, experiențele arată că cele două elemente ale diftongului sînt cu mult mai legate unul de altul decît primul element al diftongului de consoana precedentă.

În articolul *Cercetări experimentale asupra consoanei* **ń** *din limba romînă* (*Fonetică și dialectologie*, I, 1958, p. 43—51), Galina Ghițu arată, pe baza înregistrărilor la chimograf, pe peliculă cinematografică și pe bandă de magnetofon, că consoanele romînești *ń* și *n* pot fi identificate și delimitate cu precizie. Durata consoanei muiate *ń* este superioară duratei consoanei *n*, fapt care se explică prin efortul mai mare pe care îl implică articularea consoanei muiate. În limba romînă literară nu există consoane muiate, acestea fiind caracteristice numai pentru unele graiuri ale limbii romîne.

P. Neiescu, în *Contribuții la studiul variației de durată a fonemelor limbii romîne* („Cercetări de lingvistică", I, 1956, p. 65—76) își bazează concluziile pe înregistrările făcute la chimograf în Laboratorul de fonetică experimentală al Institutului de lingvistică din Cluj. Din datele obținute reiese că vocala sau silaba care e așezată înaintea unei ocluzive e mai scurtă decît aceea care e așezată înaintea unei fricative, pe cînd

vocala care urmează după o ocluzivă e mai lungă decît vocala care urmează după o fricativă. Ocluziva e mai lungă decît fricativa.

Acad. E. Petrovici și P. Neiescu, în *Un fonem sau două foneme? În legătură cu fonemele consonantice diezate finale în limba romînă* (*Fonetică și dialectologie*, I, 1958, p. 53—57), luînd în considerare rezultatele obținute prin înscrierea și audierea inversă la magnetofon a unor cuvinte cu consoane „nediezate" și „diezate" finale, ajung la concluzia că succesiunea de sunete „consoană + pseudo *-i* final" are un caracter monofonematic.

Cercetările de fonetică experimentală continuă în laboratoarele de la București și Cluj. Sînt în curs de cercetare probleme referitoare la diftongii limbii romîne, la consoanele palatalizate și la consoanele muiate ale limbii romîne.

Numeroase articole de fonetică și de fonologie au folosit materialul înregistrat în *Atlasul lingvistic romîn* și în *Textele dialectale* culese de acad. E. Petrovici. Pe lîngă lucrările acad. E. Petrovici, despre corelațiile consonantice de timbru (vezi, mai jos, paragraful consacrat fonologiei), în care datele din *Atlas* sînt folosite pe scară largă, menționăm articolele : R. Todoran, *Despre un fenomen fonetic romînesc dialectal : ă protonic trecut la* a, SCL, V (1954), p. 63—86 ; Andrei Avram, *Asupra clasificării vocalelor romînești*, SCL, VI (1955), p. 209—222 ; M. Sala, *Cîteva probleme de fonetică sintactică în „Texte dialectale" culese de Emil Petrovici*, SCL, VI (1955), p. 223—238 ; T. Teaha, *Despre -ă final în graiul crișan*, în *Omagiu Iordan*, p. 855—859.

În afară de cercetările experimentale asupra sunetelor limbii romîne, au apărut în această perioadă cîteva lucrări de fonetică generală. Semnalăm cartea lui Al. Rosetti, *Introducere în fonetică* (București, Editura științifică, 1958), care pune la dispoziția cercetătorului o prezentare succintă a stadiului actual al cercetărilor de fonetică.

Unele aspecte ale teoriei fonetice a silabei sînt discutate în articolul lui Al. Rosetti, *Asupra teoriei silabei* (*Fonetică și dialectologie*, I, p. 59—62).

În studiul *Sur le symbolisme phonétique* (*Recueil Lisbonne*, Bucarest, 1959, p. 73—78), acad. Al. Graur aduce unele precizări cu privire la noțiunea de „simbolism fonetic" și examinează grupurile consonantice *rl* și *rt*.

În cadrul preocupărilor cu caracter practic, trebuie să amintim apariția, în 1956, a primului *Dicționar ortoepic*, al limbii romîne, lucrare elaborată în Institutul de lingvistică din București.

Studiile de fonologie, în Romînia, au fost inițiate de Sextil Pușcariu (*Considerațiuni fonologice asupra sistemului fonetic și fonologic al limbii romîne*, în „Dacoromania", VII, 1934, p. 1—54), de Al. Rosetti, (*Sur la morphonologie; Phonétique et phonologie; Sur la définition du phonème; Notes de phonologie*, în „Bulletin linguistique", I, 1933, p. 9 ș. u. ; II, 1934, p. 5 ș.u. ; VII, 1939, p. 102 ș.u. ; „Acta linguistica", III, 1943, p. 31 ș.u.) și de Iorgu Iordan (*O disciplină lingvistică nouă, fonologia*, în „Acad. Rom., Mem. Secț. Liter.", ser. III, t. XI, București, 1942). Lucrarea de ansamblu *Esquisse d'une phonologie du roumain*, scrisă de Al. Graur și Al. Rosetti (publicată în „Bulletin linguistique", VI, 1938,

p. 5—29 şi republicată de A. Rosetti în *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga-Bucureşti, 1947, p. 40—65) a fost doar parţial înlocuită

Deşi preocupări pentru chestiunile de fonologie au existat în lingvistica romînească încă de la începuturile fonologiei, nu se poate spune totuşi că în acea perioadă a existat la noi în ţară o „şcoală fonologică".

În 1950 şi în 1952 apar două studii ample asupra sistemului consonantic al limbii romîne. Este vorba de cele două articole ale acad. Emil Petrovici : *Corelaţia de muiere a consoanelor dure şi moi în limba romînă* (SCL, I (1950), p. 172—232) şi *Corelaţia de timbru a consoanelor rotunjite şi nerotunjite în limba romînă* (SCL, III (1952), p. 127 — 186). În aceste studii, acad. Emil Petrovici emite ideea că inventarul fonemelor consonantice ale limbii romîne este mult mai mare decît s-a considerat pînă atunci, dat fiind că în limba romînă există patru serii de consoane : neutre :/*t*/, /*d*/ etc ; muiate — /*t'*/, /*d'*/ etc. (în *teacă*, fonematic /*t'akă*/, *deal* /*d'al*/ etc.), rotunjite : /*t°*/, /*d°*/ etc. (în *toacă* /*t°akă*/, *doar* /*d°ar*/ etc.), muiate-rotunjite : /*k'°*/, /*g'°*/ etc. (în *chioară, Marghioala* /*k'°ară, marg'°ala*/, etc.).

În cadrul acestei teorii, desigur că existenţa diftongilor şi a triftongilor ascendenţi /*e̯a*/, /*o̯a*/, //*e̯o̯a*/ şi /*i̯o̯a*/ nu mai putea fi susţinută : într-un cuvînt ca *teacă* nu avem a face cu o succesiune de cinci foneme : /*t*/, /*e̯*/, /*a*/, /*k*/, /*ă*/, ci cu o succesiune de patru foneme : /*t'*/, /*a*/, /*k*/, /*ă*/ ; aceeaşi situaţie în cazul unui cuvînt ca *toacă*, compus, în sistemul descris de Emil Petrovici, din patru foneme : /*t°akă*/.

Independent de faptul dacă descrierea acad. Emil Petrovici s-a bucurat sau nu de adeziunea celorlalţi specialişti, cele două studii au meritul de a fi readus în discuţie problemele de fonologie şi chiar de fonetică, după o perioadă în care aceste probleme ieşiseră din sfera atenţiei lingviştilor romîni. Studiile acad. Petrovici au provocat vii discuţii, care s-au purtat cîţiva ani după apariţia lor şi care continuă şi în prezent.

În mod treptat, sfera preocupărilor s-a lărgit, depăşind cadrul impus de discutarea teoriei acad. Petrovici. S-au abordat chestiuni de fonetică şi fonologie generală, s-au cristalizat teorii noi, s-au abordat domenii noi de cercetare.

Pornind de la teoria acad. Emil Petrovici, în discuţiile purtate, s-au cristalizat patru concepţii distincte :

Prima, reprezentată de acad. Al Rosetti, caută să demonstreze independenţa elementului postconsonantic nesilabic palatal sau labial (sau labiopalatal) faţă de consoana precedentă. În felul acesta, se contestă existenţa unor consoane muiate, rotunjite sau muiate rotunjite în interiorul cuvintelor. Contraargumentele aduse de acad. Al. Rosetti se bazează în mare măsură pe cercetările experimentale efectuate în ultimul timp în Laboratorul de fonetică experimentală al Secţiei de fonetică şi dialectologie a Institutului de lingvistică din Bucureşti. Pornind de la independenţa *fonetică* a elementelor asilabice amintite, acad. Al. Rosetti induce independenţa lor fonologică. În plus, pornind de la distincţia *fonetică* dintre consoanele palatalizate şi cele muiate, Al. Rosetti consideră că în limba romînă, neexistînd din punct de vedere fonetic consoane muiate, nu poate exista o corelaţie de muiere a consoanelor. Această concepţie asupra sistemului fonematic al limbii romîne se găseşte expusă într-o

serie de articole : *Cîteva probleme de fonetică a limbii romîne* (SCL, V, 1954, p. 433—442), *Concluzii fonologice la expunerea asupra diftongului* **ea** (SCL, VI, 1955, p. 25—28), *Despre consoanele palatalizate și consoanele muiate* (SCL, VI, 1955, p. 199—208), *Despre sistemul fonologic al limbii romîne* (SCL, VII, 1956, p. 21—26), *Considerații asupra sistemului fonologic al limbii romîne literare* (SCL, VII, 1957, p. 43—48).

Un al doilea punct de vedere este reprezentat de Andrei Avram. În sistemul construit de el — care are în vedere numai limba romînă *literară* — nu există o corelație de muiere sau de labializare a consoanelor nici în interiorul cuvintelor, nici la finală. Admițînd existența fonologică a semivocalelor /ę̯/ și /o̯/, Andrei Avram identifică pe „pseudo *i* final” (dintr-un cuvînt ca *lupi*) cu semivocala /ę̯/. Acest sistem este expus în articolul *Les semi-voyelles roumaines au point de vue phonologique*, publicat în *Mélanges Oslo*, p. 71—79.

Un al treilea punct de vedere este reprezentat de Em. Vasiliu. Începînd prin a admite parțial descrierea dată de acad. Emil Petrovici, în sensul că admite o corelație de timbru a consoanelor numai la finală și înainte de /a/, Em. Vasiliu a ajuns în ultimul timp să conteste existența corelațiilor de timbru al consoanelor, stabilind echivalența fonematică între „pseudo *i* final”, iod (dintr-un cuvînt ca *piatră*) și *e* ; cu alte cuvinte, după această teorie, cei trei termeni reprezintă alofone ale aceluiași fonem. Teoria este expusă în următoarele contribuții : *Cîteva observații asupra sistemului fonologic al limbii romîne* (SCL, VII (1956), p. 27—36), *Din nou asupra alternanțelor fonologice în limba romînă* (SCL, VII (1956), p. 96), *Asupra corelației de muiere a consoanelor în limba romînă* (SCL, VIII (1957), p. 49—54).

Ultimul punct de vedere este reprezentat de lingvistul maghiar Tamás Lajos, *Cu privire la sistemul fonemelor limbii romîne* (SCL, VII (1956), p. 171—192) care examinează critic teoria acad. Em. Petrovici și consideră că în limba romînă avem a face cu o corelație de rezonanță, și nu de timbru. Tamás Lajos se apropie de punctul de vedere formulat de Al. Graur și Al. Rosetti în *Esquisse d'une phonologie du roumain*.

După publicarea studiilor amintite la început, acad. Emil Petrovici a mai publicat o serie de studii, în care fie că și-a apărat unele puncte de vedere criticate în cursul discuțiilor, fie că a adus argumente noi în sprijinul teoriei sale, fie că a dezvoltat anumite aspecte, fie că și-a lărgit sfera cercetărilor, avînd la bază sistemul amintit. Cităm în această privință următoarele titluri : *Contribuții la studiul fonemelor limbii romîne* (SCL, VI (1955), p. 29—42), *Rimele romînești din punct de vedere fonologic* (*Limbă și Literatură*, I, București, 1955, p. 273—282). (Observații critice au fost formulate la adresa acestui studiu de Andrei Avram, în articolul intitulat *Considerații fonologice asupra rimelor romînești*, în *Fonetică și dialectologie*, I, p. 9—15), *La fonction phonologique des „diphtongues” roumaines* **ea, ia** *et leur rapport avec les phonèmes consonantiques palatalisés* (RL, I, 25—28), *Sistemul fonematic al limbii romîne* (SCL, VII, 1956, p. 7—20), *Probleme de fonologie* (SCL, VIII (1957), p. 63—76), *Echivalența morfologică a variantelor fonemelor vocalice romînești* (CL, I, p. 11—27), *Un fonem sau două foneme? În legătură cu fonemele consonantice diezate finale în limba*

romînă (în *Fonetică și dialectologie*, I, p. 53—58)(în colaborare cu P. Neiescu).

Deși în centrul preocupărilor a stat în special chestiunea controversată a existenței în sistemul fonematic al limbii romîne a unor corelații consonantice de timbru, cercetătorii și-au îndreptat atenția și asupra altor chestiuni de fonologie romînă sau de fonologie generală.

Au apărut astfel articole care încearcă o reexaminare, în lumina filozofiei marxiste, a raportului dintre fonetică și fonologie (poate fi citat în acest sens articolul Al. Rosetti, *Fonetica și fonologia în lumina materialismului dialectic*, SCL, V (1954), p. 55—62) sau articole care reexaminează pornind de la stadiul actual al cercetărilor, un concept de bază al disciplinei, și anume noțiunea de fonem (Al. Rosetti, *În jurul fonemului*, SCL, VII (1956), p. 159—162 și, în versiune franceză, *Autour du phonème*, RL, I, p. 5—7).

Raportul dintre sistemul fonologic și schimbările fonetice este examinat în articolul acad. Al. Rosetti, *La phonologie et les changements phonétiques* (*Mélanges Oslo*, p. 91—95).

Alte probleme generale, cum ar fi raportul dintre limbă, normă și vorbire, identitatea de structură a diverselor planuri ale limbii sau neutralizarea opozițiilor au făcut obiectul unor articole speciale.

O încercare interesantă și deosebit de utilă de a face distincția între fonologia normei, în opoziție cu fonologia limbii și fonologia vorbirii și de a stabili raportul dintre fonem (unitate de limbă), realizarea lui socială (normă) și realizarea lui individuală (vorbire) a făcut Andrei Avram în articolul *Despre fonologia normei* (*Omagiu Iordan*, p. 45—52).

Chestiunea identității de structură dintre planul fonematic și planul morfematic (izomorfismul celor două planuri) a fost tratată sub aspectul relevării unor fenomene de recțiune în fonologie de către Em. Vasiliu, în *Alternanțele fonologice din punctul de vedere al recțiunii* (SCL, VI (1955), p. 43—50). Unele obiecții au fost formulate la adresa acestei teorii de către Andrei Avram, într-o notă, *Despre recțiune în fonologie* (SCL, VII (1956), p. 96—98). Faptele discutate de Em. Vasiliu trebuie interpretate mai curînd ca fenomene de selecție la nivelul fono-morfologic, decît ca fenomene propriu-zis de recțiune.

În *Notă asupra neutralizării opozițiilor fonematice* (în *Fonetică și dialectologie*, I, p. 73—77 republicat, în formă revăzută, în RL, III, p. 13—17), Em. Vasiliu încearcă o delimitare, necesară din punct de vedere metodologic, între conceptul de neutralizare și diversele tipuri de distribuție non-contrastivă.

În afara articolelor consacrate corelațiilor consonantice de timbru în limba romînă, au mai apărut o serie de articole privitoare la anumite aspecte ale sistemului fonologic al limbii romîne. Se pot cita, în acest sens, cîteva studii ale lui Em. Vasiliu, care pot contribui la realizarea în viitor a unei descrieri exhaustive a sistemului fonologic al limbii romîne: *Accentuarea derivatelor cu două prefixe în limba romînă* (SCL, V (1954), p. 333—336) și două studii ale aceluiași cercetător asupra consonantismului limbii romîne : *Observații asupra structurii silabei în limba romînă* (*Omagiu Iordan*, p. 877—879), unde se examinează componența grupurilor posibile

de consoane ante- şi post-vocalice într-o silabă, şi *Une classification des consonnes roumaines d'après le critère de la distribution* (*Mélanges Oslo*, p. 97—112). Criteriul de clasificare este „aderenţa" la vocală.

Au apărut, de asemenea, în ultimul timp, şi studii de fonologie comparată a limbilor romanice ; cităm în acest sens contribuţiile aduse de A. Rosetti, *Remarques sur l'emploi des phonèmes semi-voyelles en roumain et en espagnol* (*Recueil Lisbonne*, p. 221—224) şi Em. Vasiliu, *Structure phonématique des suffixes du roumain et du français* (ibid., p. 255—276).

În articolul său, Al. Rosetti, după ce revine cu noi precizări asupra categoriei semivocalelor în fonologie, stabileşte o serie de asemănări şi deosebiri între cele două idiome romanice : principala deosebire dintre romînă şi spaniolă constă în faptul că în spaniolă semivocalele sînt variante ale vocalelor /*i*/ şi /*u*/ şi nu foneme independente, ca în romînă.

Articolul lui Em. Vasiliu reprezintă una dintre primele încercări de studiu tipologic al limbilor romanice şi o încercare de a lua în consideraţie, în această tipologie, conceptul de redondanţă.

Disertaţia de candidat în ştiinţe filologice (susţinută în 1956) a lui Em. Vasiliu a avut ca subiect *Accentul în limba romînă*. Andrei Avram a prezentat disertaţia sa de candidat în 1959 : *Cercetări asupra sonorităţii în limba romînă* (sonoritatea este examinată şi din punct de vedere fonetic şi pe plan fonologic).

Cele arătate mai sus dovedesc că, în ultimii 15 ani, cercetările în domeniul fonologiei au revenit în atenţia lingviştilor romîni. Dezvoltarea pe care aceste cercetări au luat-o este mai mare decît dezvoltarea pe care cercetările similare au avut-o în perioada de dinainte de 23 August 1944. Această dezvoltare trebuie înţeleasă atît în întindere (în sensul că problemele abordate sînt mai numeroase şi mai variate), cît şi în adîncime, în sensul că studiile consacrate descrierii unor părţi ale sistemului fonologic al limbii romîne au un caracter mai minuţios şi mai riguros.

Controversa dintre fonologi, care a dominat, putem spune, întreaga dezvoltare a fonologiei în ţara noastră în ultimii ani, a avut ca rezultat apariţia unor lucrări de bază pentru fonologia limbii romîne, cum ar fi studiile acad. Petrovici, stimularea interesului pentru fonologie în general şi apariţia unor studii de fonologie romînă, de aceeaşi importanţă, dar care au pornit de la un punct de vedere diferit. Cu toate acestea, faptul că fonologia s-a dezvoltat în ultimul timp sub semnul unei discuţii în contradictoriu, n-a avut întotdeauna cele mai bune rezultate.

Una dintre ele este faptul că atenţia cercetătorilor a fost reţinută, credem, cu precădere, de un domeniu totuşi restrîns de cercetare : inventarul fonemelor consonantice ale limbii romîne şi existenţa corelaţiilor de timbru ale consoanelor. Se pare că cercetătorii au vizat în primul rînd realizarea unui acord mai mult sau mai puţin unanim în ce priveşte soluţia problemei puse de acad. Emil Petrovici, şi abia în al doilea rînd realizarea unei descrieri a sistemului, în conformitate cu propriul lor punct de vedere.

În ce priveşte dezvoltarea în viitor a acestei ramuri, mai importantă decît realizarea unui acord între punctele de vedere ale diverşilor specialişti este realizarea unor descrieri cît mai cuprinzătoare, făcute în

conformitate cu puncte de vedere chiar diverse, dar formulate într-o teorie explicită şi coerentă.

După o serie de studii consacrate sistemului fonologic al limbii romîne actuale, atenţia cercetătorilor s-a îndreptat spre epocile mai vechi ale limbii.

Cea mai întinsă lucrare apărută în acest domeniu este a acad. Emil Petrovici, *Influenţa slavă asupra sistemului fonemelor limbii romîne*, Bucureşti, 1956 (vezi şi lucrările citate în partea consacrată istoriei limbii, în articolul de faţă, p. 327 ; cf. E. Petrovici, *Problema moştenirii din romanica comună a corelaţiei palatale a consoanelor în limba romînă*, în SCL, VII (1956), p. 163—168 ; idem, *Interpénétration d'une phonologie slave et d'une morphologie romane*, în *Mélanges Oslo*, p. 81—89). După părerea sa, influenţa slavă a avut un rol hotărîtor în evoluţia fonologică a limbii romîne şi, mai ales, în transformarea sistemului romîn comun, de tip romanic, într-un sistem nou, de tip slav, care se caracterizează, printre altele, prin prezenţa a două corelaţii de timbru la consoane (palatalizat-nepalatalizat şi labializat-nelabializat). Acad. E. Petrovici analizează, în lucrarea citată şi, într-o serie de alte studii, consecinţele fonologice pe care le-au avut dispariţia vocalelor finale închise (*i* şi *u*) şi deschiderea lui *é*, *ó* înainte de *e* şi *ă* (*a*) ajungînd la concluzia că cele două fenomene au determinat apariţia corelaţiilor consonantice de timbru.

O părere opusă întîlnim în articolul lui Andrei Avram, *Constituirea corelaţiilor consonantice de timbru palatal în limba romînă* (SCL, VIII (1957), p. 55—61), care consideră că prin dispariţia vocalelor finale închise au devenit foneme autonome nu consoanele precedente (palatalizate şi labializate), ci „pseudovocalele" *i* şi *u*, care continuă pe vechii *i* şi *u* silabici (*pař́i* > *pař́ⁱ*).

Acad. E. Petrovici (*Influenţa slavă*. . .) admite intervenţia influenţei slave şi în constituirea seriei mediale a vocalelor (*ă*, *î*) care, susţine autorul, prin constituirea corelaţiilor de timbru, au devenit identice, pe plan fonologic, cu *e*, respectiv *i*.

Al. Rosetti acordă un loc mult mai redus influenţei slave în constituirea sistemului fonologic al limbii romîne, subliniind, totuşi, legătura care există între apariţia diftongilor în limba romînă şi existenţa diftongului *ęa* în vechea bulgară [1].

Se înţelege că, atîta timp cît nu s-a căzut de acord asupra sistemului fonologic al limbii romîne actuale, nu se poate ajunge la o unitate de păreri nici în problemele de fonologie diacronică. Prin urmare, trebuie să se pună accentul asupra studierii sistemului actual ; deşi au apărut numeroase articole de fonologie sincronică a limbii romîne, au rămas încă numeroase probleme nestudiate sau insuficient lămurite.

E necesar, de asemenea, să se studieze în continuare problemele de fonetică a limbii romîne. Există toate condiţiile ca succesele înregistrate de la 23 August 1944 încoace, în acest domeniu, să fie continuate cu noi realizări.

[1] Vezi indicaţiile bibliografice în partea a II-a a articolului de faţă consacrată istoriei limbii, p. 327.

II

ISTORIA LIMBII

Perioadele mai vechi ale istoriei limbii romîne s-au situat în centrul preocupărilor multor lingvişti dinainte de 23 August 1944, studierea limbii contemporane fiind lăsată pe un plan secundar.

Această stare de lucruri se explică printr-o serie de fapte specifice pentru dezvoltarea lingvisticii romîneşti, care, la început, nediferenţiată de filologie, s-a dezvoltat în Ardeal la sfîrşitul secolului al XVIII-lea ca un mijloc de afirmare naţională, ca argument într-o luptă politică. Ea nu era rezultatul generalizărilor făcute cu scop exegetic pe marginea unor texte vechi ca filologia şi lingvistica din alte părţi, ea nu pornea de la izolarea scolastică a savantului de vorbirea populară, ci era considerată o armă de importanţă adesea hotărîtoare pentru obţinerea unor drepturi politice şi sociale.

În ultimii 15 ani s-a acordat o atenţie sporită limbii contemporane, dar, în acelaşi timp, au fost elaborate o serie de lucrări de istorie a limbii, de fonetică, gramatică şi lexicologie istorică.

Studiile consacrate evoluţiei istorice a limbii romîne sînt numeroase, dar, în afara expunerilor de ansamblu datorite lui Al. Rosetti (*Influenţa limbilor slave meridionale asupra limbii romîne* (*sec. VI—XII*), [Bucureşti], 1954 şi *Limba romînă în sec. al XIII-lea—al XVI-lea* [Bucureşti], 1956), ele constituie doar prolegomene necesare unei lucrări colective de mari proporţii, care să înfăţişeze întreaga evoluţie a limbii romîne, din momentul pătrunderii limbii latine în provinciile dunărene, şi pînă în zilele noastre. Academia R.P.R., prin Subsecţia de limbă şi literatură intenţionează să pornească, peste scurt timp, la realizarea acestei mari lucrări colective.

„Comisia pentru studiul formării limbii şi poporului romîn" a organizat, în jurul problemei formării limbii romîne, o dezbatere. Au fost ascultate referatele acad. Emil Petrovici şi Al. Rosetti, consacrate acestei chestiuni, şi au avut loc discuţii în jurul referatelor. Conform tezei acad. Petrovici, sprijinită pe date toponimice, poporul romîn a fost un popor de păstori nomazi, şi de aceea nu a lăsat urme în toponimia nord-dunăreană. Al. Rosetti arată că problema trebuie privită istoric; după ce trece în revistă datele privitoare la elementul autohton, arată că latina orientală s-a vorbit, pe o largă zonă romanizată, la nordul şi la sudul Dunării. Viaţa păstorească a populaţiei romanizate nord-dunărene nu exclude practica agriculturii de munte. Toponimicele de origine latină au fost înlocuite cu nume slave (*Frumoasa* cu *Dobra*, *Repedea* cu *Bistriţa* etc.). Trăsăturile balcanice conferă limbii romîne un caracter specific. Slavii, veniţi în ţările dunărene începînd cu secolul al VI-lea, au fost romanizaţi. În cursul discuţiilor s-au adus argumente puternice în favoarea continuităţii populaţiei romanizate la nordul Dunării, după retragerea legiunilor romane.

Definirea genealogică a limbii romîne, clasificarea idiomurilor romanice sud-dunărene şi, legat de aceasta, evoluţia latinei balcanice, sînt probleme dintre cele mai mult discutate în lingvistica romînească după 23 August 1944.

În studiul *Despre originea și structura limbii romîne*, LR, III (1954), nr. 4, p. 11—30, D. Macrea își propune să arate stadiul actual al acestei probleme. După ce trece în revistă aportul elementului autohton și problema originii sud- și nord-dunărene a limbii romîne, ajunge la concluzia că limba romînă s-a format mai ales la nordul Dunării.

Problema clasificării idiomurilor romanice sud-dunărene a fost discutată de un mare număr de lingviști, mai întîi într-o serie de lucrări, iar apoi în cadrul unei dezbateri organizate de Cercul de studii al cadrelor didactice de la Facultatea de filologie din București, în ianuarie 1959. În *Studii de lingvistică generală*[1], acad. Al. Graur a emis teza potrivit căreia aromîna, meglenoromîna și istroromîna sînt *limbi* independente și nu dialecte ale limbii romîne. La această teză s-a raliat, apoi, I. Coteanu, *Le roumain et le développement du latin balkanique* (*Recueil Lisbonne*, p. 41—50 ; vezi și LR, VIII (1959), 1, p. 7—15), care susține că din latina balcanică s-au dezvoltat limbile aromînă și dacoromînă (din aceasta s-a desprins, mai tîrziu, istroromîna). Teza opusă este susținută de Al. Rosetti, în discuția cu I. Coteanu consacrată istroromînei și care are ca punct de plecare lucrarea acestuia din urmă, *Cum dispare o limbă* (*istroromîna*), București, 1957 [2] (vezi Al. Rosetti, *Limbă sau dialect?*, SCL, IX (1958), p. 101—102 ; I. Coteanu, *Și totuși istroromîna este limbă!*, SCL, IX (1958), p. 391—393 ; Al. Rosetti, *Limbă sau dialect? (II)*, ibidem, p. 395—397), de D. Macrea (*Despre dialectele limbii romîne*, LR, V (1956), nr. 1, p. 5—24 ; idem, *Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii romîne*, LR, V (1956), nr. 4, p. 70—75), de R. Todoran (*Cu privire la o problemă lingvistică în discuție: Limbă și dialect*, CL, I (1956), p. 91—101) și, cu argumente mai numeroase, de B. Cazacu, *Autour d'une controverse linguistique : langue ou dialecte?* (*Le problème de la classification des idiomes romans parlés au sud du Danube*), în *Recueil Lisbonne*, p. 13—29. După părerea lui B. Cazacu, idiomurile romanice din sudul Dunării sînt dialecte de tip divergent, care, din diverse cauze, nu au reușit să devină limbii independente.

Problema periodizării istoriei limbii romîne este tratată de I. Coteanu (*Epocile de evoluție a limbii romîne*, SCL, IX (1958), nr. 4, p. 151—156), care, pornind de la considerații privitoare la structura limbii, distinge trei epoci : *veche* (pînă în sec. al XIII-lea), *medie* (sec. al XIII-lea — al XIX-lea) și *actuală* (sec. XIX—XX).

În ultimii ani s-au intensificat preocupările pentru cercetarea *latinei balcanice*. Într-o serie de articole publicate în cursul anilor 1957 și 1958 (*Arii lexicale în romanica orientală*, SCL, VIII (1957), p. 17—26 ; *Contribuții la studiul latinei orientale*, SCL, VIII, p. 467—492 ; (II), SCL, IX (1958), p. 71—92 ; (III), SCL, IX (1958), p. 175—198 și *Asupra raporturilor lingvistice medievale între estul și vestul romanic*, în *Omagiu Iordan*, p. 837—842), I. Șiadbei discută diferite particularități ale latinei orientale, în comparație cu cele din latina occidentală. De cele mai multe ori autorul

[1] [București], 1955, p. 112—127 ; cf. Al. Graur, *Dialectele limbii romîne*, în LR, V (1956) nr. 4, p. 66—69.

[2] Cf. I. Coteanu, *À propos des langues mixtes* (*sur l'istro-roumain*) în *Mélanges Oslo*, p. 129—148.

reia unele păreri pe care le-a emis mai înainte, aducînd, uneori, material nou. Mai puţin material nou se găseşte în articolul consacrat ariilor lexicale în romanica orientală, unde se vorbeşte numai despre ariile lexicale din Romania orientală, fără ca situaţia din această arie să se lege de cea din restul Romaniei.

Rezultate mai bogate privind aceeaşi problemă aduce studiul *Quelques remarques sur le latin des provinces danubiennes de l'empire roman* (*Recueil Lisbonne*, p. 145—166) al lui H. Mihăescu, în care autorul studiază amănunţit inscripţiile şi textele latine din provinciile dunărene Dalmaţia, Noricum, Panonia, Moesia, Tracia şi Dacia, cu intenţia de a descoperi particularităţile lingvistice locale. În concluzii se arată că, în general, inscripţiile şi textele din provinciile dunărene nu au particularităţi lingvistice locale care să ne îndreptăţească să vorbim de diferenţieri faţă de limba latină a documentelor similare din Romania Occidentală şi de existenţa unor dialecte în Romania orientală. Aceasta se explică prin faptul că legăturile cu romanitatea apuseană nu au fost întrerupte cu totul, în secolele IV—VI, ci au continuat prin intermediul Bizanţului, mai ales prin armată şi biserică. În legătură cu diferenţierile de natură lexicală dintre Romania orientală şi cea occidentală, ca şi eventualele diferenţieri lexicale din cadrul Romaniei orientale, ar trebui să se insiste mai mult asupra caracterului special al textelor latineşti păstrate, în care, de obicei, nu se folosesc prea multe cuvinte pe baza cărora să se poată face un studiu complet asupra situaţiei lexicului. Date noi asupra latinei balcanice pot fi găsite şi în articolul lui H. Mihăescu, *Scrisoarea lui Auxentius din Durostor, izvor pentru latinitatea balcanică*, în *Omagiu Iordan*, p. 607—610.

Particularităţile ,,*balcanice*'' ale limbii romîne au fost studiate, în ultimul timp, de Al. Rosetti (*Consideraţii asupra ,,uniunii lingvistice'' balcanice*, SCL, IX (1958), p. 303—307), care insistă asupra importanţei criteriului ,,balcanic'' (viaţa în comun a popoarelor balcanice, în cursul evului mediu), pentru explicarea unor trăsături neromanice ale limbii romîne; autorul îl combate pe E. Seidel, care (în articolul *Probleme und Methoden der Balkanlinguistik*, în *Omagiu Iordan*, p. 775—778) minimalizează valoarea acestui criteriu.

Un număr destul de mare de lucrări au fost consacrate studierii *raporturilor dintre limba romînă şi limbile popoarelor învecinate*. Cele mai numeroase studii au ca obiect studierea raporturilor lingvistice slavo-romîne, lucru explicabil dacă ţinem seamă de rolul pe care l-a jucat influenţa slavă în procesul diferenţierii limbii romîne faţă de celelalte limbi romanice. Problema a fost studiată, într-o lucrare de ansamblu, de Al. Rosetti (*Influenţa limbilor slave meridionale asupra limbii romîne (sec. VI—XII)*, [Bucureşti, 1954]), şi, într-o serie de articole, de acad. E. Petrovici (cele mai numeroase), acad. Iorgu Iordan, I. Pătruţ, Gh. Mihăilă şi alţii[1].

---

[1] În 1958 a apărut la Bucureşti, în Editura Academiei R.P.R., cartea lui E. Seidel, profesor la Universitatea din Berlin intitulată *Elemente sintactice slave în limba romînă*. Pentru amănunte asupra dezvoltării studiilor privitoare la raporturile lingvistice slavo-romîne, vezi articolul consacrat slavisticii, în volumul de faţă, p. 333—341.

O serie de studii au fost consacrate influenței limbii maghiare asupra limbii romîne (E. Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii romîne*, Studii și cercetări științifice-Cluj, V, 3—4, p. 439—475 ; I. Pătruț, *Influențe maghiare asupra limbii romîne*, SCL, IV (1954), p. 211—217 ; Viorica Pamfil, *Calcuri romîno-maghiare în „Palia de la Orăștie"*, „Cercetări de lingvistică", II, p. 209—218), ca și influenței exercitate de limba romînă asupra limbii maghiare vorbite în R.P.R. (Iuliu Márton, *Cîteva aspecte ale influenței limbii romîne în lexicul graiului ceangău din Moldova*, SCL, VI (1956), p. 331—337 ; Idem, *Perechi de cuvinte în graiul ceangău din Moldova*, în *Omagiu Iordan*, p. 557—569 ; Nagy Jenö, *Contribuții la studiul influenței limbii romîne asupra lexicului graiului maghiar din comuna Sărata, raionul Bistrița*, în *Omagiu Iordan*, p. 617—625 ; Edmund Balogh, *Influențe lexicale romînești în graiul ceangăilor din Valea Ghimeșului*, SCL, IX (1958), p. 379—390 și altele).

Au mai fost studiate raporturile dintre limbile romînă și turcă (Vl. Drimba, în articolele : *Note de lexicologie aromînă ; elemente turcești*, SCL, I (1951), p. 290—296 ; *Împrumuturi turcești în dialectele romînești sud-dunărene*, SCL, VII (1956), p. 225—237 ; *Elemente romînești în limba turcă*, DR, XI, p. 196—202 și *Paralele sintactice și frazeologice turco-romîne*, DR, XI, p. 202—212), precum și raporturile dintre limba romînă și dialectele germane vorbite în țara noastră (Mircea Zdrenghea, *Rumänisch-deutsche Sprachbeziehungen*, în *Mélanges Oslo*, p. 149—158, G. Klaster-Ungureanu, *Wirtschaftliche und gesellschaftliche Beziehungen zwischen Rumänen und Sachsen im Spiegel des siebenbürgisch-sächsischen Wortschatzes*, RL, III (1958), p. 197—219.

Numărul studiilor consacrate *primelor texte romînești* este destul de redus.

Problemele principiale care se pun în legătură cu datarea și localizarea acestor texte și cu raporturile dintre ele au fost tratate de Al. Rosetti (*Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, [București], 1956) și, în parte, de regretatul Șt. Pașca (*Probleme în legătură cu începutul scrisului romînesc. Versiunile romînești din secolul al XVI-lea ale „Apostolului"*, CL, II, p. 47—89).

În ce privește datarea primelor texte, Al. Rosetti a arătat (într-un studiu publicat în LR, VII (1958), 2, p. 20—22) că, după cum dovedește un document publicat în 1952 în Polonia (și semnalat în istoriografia noastră de Șerban Papacostea), în anul 1532 existau în Moldova traduceri romînești de cărți religioase. Faptul acesta confirmă datarea propusă mai de mult de Al. Rosetti.

Problema raportului dintre *Codicele Voronețean* și *Apostolul* lui Coresi este rezolvată în mod diferit de cei doi lingviști citați : după Al. Rosetti (*Despre raportul dintre „Codicele Voronețean" și „Apostolul" diaconului Coresi*, în *Omagiu Iordan*, p. 745—751) Coresi a folosit o versiune romînească asemănătoare cu versiunea oglindită în Codicele Voronețean, pe cînd Șt. Pașca ajunge (în studiul citat mai sus) la concluzia că cele două texte sînt independente unul de altul, fiind copii după traduceri diferite, făcute în regiuni diferite. Șt. Pașca este de părere că cea

mai mare parte a textelor traduse în secolul al XVI-lea trebuie localizate în alte regiuni decît în Maramureş.

Problemele datării şi localizării primelor texte sînt foarte importante pentru istoria limbii. Mai ales problema localizării necesită, după cum a arătat acad. Al. Rosetti (LR, III (1954), 4, p. 59—63), continuarea cercetărilor; în această direcţie, se simte şi nevoia unei contribuţii din partea istoricilor.

Mai poate fi semnalat aici un articol al lui Vl. Drimba (*O copie din secolul al XVII-lea a „Tîlcului evangheliilor" şi „Molitevnicului" diaconului Coresi*, „Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor", IV, p. 535—571), în care se analizează şi se editează un fragment inedit din „Molitevnicul" lui Coresi, păstrat într-o copie din sec. al XVII-lea.

În domeniul *foneticii istorice* nu au apărut lucrări de proporţii mari, dar în articolele publicate în ultimii 15 ani au fost tratate cîteva dintre cele mai importante probleme ale vocalismului şi consonantismului limbii romîne.

Al. Rosetti s-a ocupat, într-o serie de studii (*Schimbări condiţionate în vocalismul limbii romîne*, în *Studii lingvistice*, [Bucureşti], 1955, p. 76—79; *Diftongarea condiţionată a vocalelor* **e** *şi* **o** *în limba romînă*, în acelaşi volum, p. 80—82; *Slavo-Romanica. Sur la constitution du système vocalique du roumain*, în *Romanoslavica*, I, 1958, p. 27—30) de constituirea sistemului vocalic al limbii romîne. Apariţia diftongului *ẹa* este pusă în legătură cu existenţa unui diftong asemănător în vechea bulgară; seria vocalică posterioară s-a îmbogăţit prin apariţia lui *ọa*, diftong corelativ al lui *ẹa*. În conformitate cu concepţia tradiţională, el consideră că elementul inductor (care a provocat diftongarea) este o vocală deschisă (*e*, *ă* sau *a*) din silaba care urmează după *é* sau *ó*.

O părere opusă e susţinută de acad. E. Petrovici (vezi de exemplu, *Influenţa slavă asupra sistemului fonemelor limbii romîne*, [Bucureşti], 1956; *Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Laut-und Phonemsystem*, Berlin, 1956; *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem*, Haga, 1957 (= Janua Linguarum, III); *Patrimoine hérité et affinités acquises dans l'évolution phonétique du roumain* (*À propos de l'inflexion des voyelles roumaines* **é**, **o**), în *Recueil Lisbonne*, p. 211—220; *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii romîne*, CL, II (1957), p. 97—124): vocalele accentuate *e* şi *o* au fost influenţate de *i* şi *u* următori ca în celelalte limbi romanice, devenind mai închise în aceste poziţii. Slavii bilingvi şi romînii bilingvi au identificat apoi variantele închise cu *e* şi *o* din limba slavă, iar variantele deschise — cu *ä*, *å* din limba slavă.

Influenţa vocalelor închise *i* şi *u* asupra lui *e* şi *o* este admisă şi de Al. Ionaşcu (*Cu privire la problema „diftongării" lui* **e** *şi* **o** *accentuaţi în poziţia* **ă**, **e**, în *Omagiu Iordan*, p. 425—432), care aduce în discuţie un element nou, prin faptul că contestă existenţa lui *ẹa* înainte de *e* într-o fază mai veche de evoluţie a limbii romîne. După părerea sa, *ẹ* şi *ọ* din *lege* şi *cọdă* din romîna comună s-au păstrat pînă astăzi regional. Problema trebuie reluată pe baza unui material mai bogat de fapte; *ọ* în reg. *cọdă* poate fi explicat din *cọadă* ca rezultat al influenţei maghiare (vezi

I. Pătruț, *Influențe maghiare asupra limbii romîne*, SCL, IV (1953), p. 211—217).

În legătură cu diftongarea lui *é* și *ó*, a fost discutată și problema fonetismului *o* în *două*, *nouă* etc. Atît Al. Ionașcu (în articolul citat) cît și I. Pătruț (*Rostirea nouă, două etc.*, *Omagiu Iordan*, p. 661—665), care au studiat în ultimul timp acest fenomen, admit influența lui *u̯*, dar cel dintîi crede că *o* provine direct din vechiul *ǫ*, în timp ce I. Pătruț admite că *o* are la bază diftongul *o̯a*.

În cîteva dintre studiile apărute în perioada de care ne ocupăm s-a dezbătut problema lui *u* final. Acad. E. Petrovici (SCL, III (1952), p. 152—159), acad. Iorgu Iordan (SCL, V (1954), p. 341—343) și, recent, P. Neiescu (*O problemă de fonetică istorică. Originea lui „u final" în limba romînă*, CL, II (1957), p. 159—175), s-au pronunțat pentru teza potrivit căreia *u* final din graiurile de astăzi este continuatorul lui *u* latin. Al. Rosetti (*Cîteva probleme de fonetică a limbii romîne*, SCL, V (1954), p. 433—442 ; *Unele probleme ale limbii primelor texte romînești*, LR, III, 4, p. 59—63 ; *Pentru justa interpretare a limbii textelor noastre vechi*, LR, IV (1955), 1, p. 60—64) și-a reafirmat părerea că *u* final se explică prin cauze de ordin fiziologic. Deși problema a preocupat pe mulți cercetători de la O. Densusianu încoace, e necesar să se continue studierea ei, atît pe baza textelor vechi, cît și prin folosirea datelor puse la îndemînă de *Atlasul lingvistic romîn*.

Dintre lucrările consacrate vocalismului, mai amintim articolul *O mutație analogică* : ***u*** > ***o*** *sub accent*, de Em. Vasiliu (SCL, V (1954), p. 87—91) și explicarea fonetismului *taire*, *maire*, în textele romînești vechi, de G. Istrate (*Un phonétisme caractéristique de la „Psaltirea Scheiană"*, în *Recueil Lisbonne*, p. 299—304).

În domeniul consonantismului, menționăm studiul lui Al. Rosetti, *Despre tratamentul lui **k** latin în limba romînă* (*Analele Universității „C. I. Parhon"*, Seria științe sociale, Filologie, VII, 1956, p. 33—35) în care se tratează problema datei asibilării lui *k* și se explică reflexul *ț* din aromînă, prin influența grecească, și explicația pe care o dă I. Pătruț (SCL, IV, p. 211—217) fonetismului *j* (de exemplu în forma regională *fuje* „fuge" : influență maghiară) [1].

În domeniul *morfologiei istorice*, problema care a solicitat mai mult atenția specialiștilor a fost problema *genului neutru* în limba romînă.

Reluînd un subiect căruia i-a consacrat mai multe studii anterioare, acad. Al. Graur, în studiul *Genul neutru în romînește* (LR, III (1954), 1, p. 30—44) pornește de la situația neutrului în latina tîrzie, cînd, datorită slăbirii consoanelor finale, s-a putut face confuzia dintre masculin și neutru. La aceasta a ajutat faptul că deosebirea dintre animat (masculin) și inanimat (neutru) nu mai era socotită atît de importantă. În ceea ce privește păstrarea și dezvoltarea acestei categorii gramaticale în limba romînă, ea trebuie explicată prin influența slavă, exercitată în epoca de formare a limbii romîne. Al. Rosetti, *Genul neutru și genul personal în*

[1] Cu privire la studiile consacrate foneticii istorice, vezi și articolul despre dezvoltarea foneticii (în special paragraful despre fonologia diacronică), în volumul de față, p. 322.

limba romînă, SCL, VIII (1957), p. 407—411 (cf. idem, *Neutrul în romînă*, SCL, I (1950), p. 233—236) arată că în cadrul categoriei neutrului, moştenite din latină, s-au produs unele schimbări în perioada contactului cu limbile balcanice (trebuie să se presupună posibilitatea unei influenţe slave). Ulterior, dezvoltînd distincţia dintre animat şi inanimat, limba romînă a creat un sub-gen personal.

G. Ivănescu (*Neutrul latin clasic în latina populară şi limbile romanice*, SCL, VIII (1957), p. 299—311) acceptă ideea susţinută de acad. Graur că latina a avut întotdeauna tendinţa de a transforma substantivele masculine în neutre, cînd ele desemnează obiecte neînsufleţite. Spre deosebire de acad. Al. Graur, G. Ivănescu susţine că această tendinţă a existat începînd cu latina populară în grupul apenino-balcanic mai ales, unde ea a fost favorizată de dispariţia lui *-s* şi *-m*, ajungîndu-se la o singură terminaţie *-u* pentru singularul masculin şi neutru. Dispariţia neutrului în limbile romanice occidentale se explică nu prin dispariţia conceptului de neutru, care desemnează obiecte inanimate, ci prin evoluţia fonetică în epoca de formare a limbilor romanice occidentale.

În opoziţie cu teza susţinută de lingviştii citaţi mai sus, I. Pătruţ (*Despre genul „neutru” în limba romînă*, CL, I (1956), p. 29—40) consideră că romîna nu posedă un neutru propriu-zis. „Ambigenele” romîneşti îşi au originea în latina populară ; procesul formării acestei categorii gramaticale s-a continuat în romanica balcano-dunăreană şi apoi în limba romînă. Este contestată de asemenea contribuţia slavă la menţinerea neutrului latinesc şi la consolidarea lui în limba romînă, deoarece, pe de o parte, neutrul romînesc e diferit de cel latin sau slav, iar pe de altă parte, substantivele neutre slave au intrat în limba romînă în grupa femininelor [1].

S-au adus contribuţii importante cu privire la istoria *flexiunii nominale* în limba romînă.

Em. Vasiliu, în *Observaţii asupra flexiunii nominale în limba romînă* (SCL, IV (1953), p. 137—148) arată că modificările produse în flexiunea nominală romînească sînt condiţionate de unele particularităţi ale limbii romîne (postpunerea articolului şi valoarea de morfem al cazului oblic pe care o are articolul romînesc).

I. Coteanu, *Despre evoluţia declinării romîneşti*, *Analele Universităţii „C. I. Parhon”*, Seria ştiinţe sociale, Filologie, X, 1957, p. 9—14, arată că procesul de simplificare a declinării, care începuse şi în romînă, ca şi în celelalte limbi romanice, a fost oprit datorită influenţei sistemului slav, în perioada bilingvismului romîno-slav ; dativul, mai bine conservat, a servit ca bază pentru genitiv-dativ. Un rol mult mai important acordă influenţei slave S. Stati (*Quelques problèmes de l'histoire de la déclinaison roumaine*, în *Recueil Lisbonne*, p. 243—254), care pune în legătură cu această influenţă desinenţa de dativ a substantivelor feminine.

În studiul lui I. Coteanu, *Despre poziţia articolului în limba romînă*, SCL, VII (1956), p. 57—71, se discută două probleme : articolul proclitic

[1] În legătură cu discuţia despre neutru, vezi şi articolul consacrat gramaticii, în LR, VIII (1959), nr. 4, p. 26—38.

al numelor feminine în vechea romînă (autorul consideră că nu e vorba de continuarea situației din latină, ci de o inovație dacoromînă) și poziția enclitică a articolului în romînă (se propune o nouă explicație, care pleacă nu de la grupul substantiv-adjectiv, ci de la grupul substantiv-substantiv).

Pronumelui romînesc îi sînt consacrate studiile *Pronumele dînsul în limba romînă* (SCL, VIII (1957), p. 315—344) de Al. Niculescu și Al. Roceric și *Remarques sur le système du pronom personnel dans les langues romanes* (*Recueil Lisbonne*, p. 79—86) de V. Guțu-Romalo. Primul studiu urmărește transformările sintactice și semantice ale pronumelui *dînsul*, de-a lungul secolelor, și constată crearea în limba romînă a unui sistem mai complex de valori ale *respectului* decît în celelalte limbi romanice. În cel de-al doilea studiu, se arată că în evoluția de la limba latină la romînă s-a ajuns la un sistem mult mai bogat de pronume pentru persoana a III-a, și pentru pronumele de reverență, decît în latină. În romînă și în portugheză, s-a creat o opoziție gradată în cadrul categoriei pronumelui de reverență.

Numeroase studii au fost consacrate *verbului*. J. Byck, *Origine de l'infinitif bref en roumain* (*Recueil Lisbonne*, p. 9—12) combate părerile expuse în articolul lingvistului ceh P. Beneș, *Încrucișarea latino-slavă în forma infinitivului romînesc*, publicat în SCL, VI (1955), p. 255—264. Autorul contestă încrucișarea latino-slavă în crearea infinitivului scurt romînesc, arătînd că fenomenul scurtării se datorește unor factori de ordin lexical, morfologic și sintactic (spre deosebire de celelalte limbi romanice, unde infinitivul lung latin a fost scurtat datorită unor cauze fonetice). Folosind metoda statistică, Maria Iliescu, *La productivité de la IVe conjugaison latine dans les langues romanes* (*Recueil Lisbonne*, p. 87—102), arată că, spre deosebire de situația din celelalte limbi romanice, în limba romînă conjugarea în *-i* este la fel de bogată ca și conjugarea I în *-a*. Originea conjugării cu *a fi* la diateza activă este studiată de M. Manoliu, *Une déviation du système de conjugaison romane: temps composés avec a fi à la diathèse active en roumain* (*Recueil Lisbonne*, p. 135—144); autoarea admite o influență slavă. Acad. Al. Graur, *Vocala radicală față de vocala sufixului verbal în romînește* (SCL, IX (1958), p. 309—314), studiază diferența de vocalism între silabele radicale ale verbelor de tipul *a vărsa* și *a vedea* (*văd*, *vărs* — dar *verși*, *vezi*) și ajunge la concluzia că fonetismul *e* în *verși*, *vezi* etc. se datorește timbrului palatal al consoanei finale.

Numărul studiilor apărute în ultimii 15 ani și consacrate exclusiv unor probleme de *sintaxă istorică* este ceva mai redus, dar aspectul istoric apare în mai multe lucrări care tratează probleme de gramatică, în general [1]. Problema lui *pe* ca morfem al complementului în acuzativ a fost, printre alții, studiată de Al. Niculescu, *Sur l'objet direct prépositionnel dans les langues romanes* (*Recueil Lisbonne*), p. 167—186). Autorul examinează condițiile în care au apărut construcțiile prepoziționale ale obiectului direct în limbile romanice. O problemă de sintaxă istorică a dialectelor

[1] Vezi și articolul consacrat gramaticii, LR, VIII (1959), nr. 4, p. 26—38.

sud-dunărene tratează Matilda Caragiu-Marioțeanu, în articolul *Habēre impersonal în aromînă și meglenoromînă*, în *Omagiu Iordan*, p. 139—143. Preocupările de *istorie a vocabularului* și de *etimologie* au fost mai slab reprezentate în anii din urmă, dar nici aceste domenii nu au fost cu totul neglijate.

Dintre studiile care tratează diferite probleme de evoluție semantică a unor termeni, semnalăm cîteva : B. Cazacu, *Despre înțelesul unor verbe „sentiendi"* (SCL, I (1950), p. 257—262) și *Termeni referitori la port și semnificația lor în cadrul relațiilor sociale*, (SCL, V (1954), p. 99—136), Alexandru Grecu, *Influențe semantice latine medievale în limba romînă* (SCL, I (1950), p. 237—242), P. P. Panaitescu, *Urme din vremea orînduirii feudale în vocabularul limbii romîne* (SCL, IX (1958), p. 159—174), J. Byck, *Din istoria vocabularului romînesc* (LR, VII (1958), p. 19—26) și altele.

Cercetări consacrate originii unor cuvinte și expresii romînești au au fost publicate atît în ultimele volume ale vechilor noatre reviste de lingvistică (DR, BL, BIFR), cît și, sporadic, în coloanele revistelor apărute după 23 August 1944 (SCL, LR, CL, CV). Dintre cei care au adus contribuții în acest domeniu amintim pe acad. E. Petrovici, acad. Al. Graur, I. Pătruț, R. Todoran, G. Ivănescu, B. Cazacu, Vl. Drimba, T. Hristea și alții [1].

Cercetările de toponimie au cunoscut, în ultima perioadă, o remarcabilă dezvoltare. Semnalăm, în primul rînd, apariția în 1952 a volumului întîi din *Nume de locuri romînești în Republica Populară Romînă*, al acad. Iorgu Iordan, și, în al doilea rînd, culegerea de studii de onomastică intitulată *Contributions onomastiques* (publicate cu ocazia celui de-al VI-lea congres de studii onomastice ținut la München în 1958). Domeniile studiate sînt variate ; amintim studii consacrate numelor de origine preromană (I. I. Russu, *Nume de rîuri din vestul Daciei*, CL, II, (1957), p. 251—266 ; idem, *Numele de localități în tăblițele cerate din Dacia*, ibidem, p. 243—250 ; idem, *Etimologii trace. Nume de persoane și de locuri, I*, SCL, VII (1956), p. 161—172 ; G. Ivănescu, *Origine pré-indoeuropéenne des noms du Danube*, *Contrib. onom.*, p. 125—137) și lucrări care discută toponimicele de origine orientală din țara noastră (M. M. Alexandrescu-Dersca, *L'origine du nom de la Dobroudja*, *Contrib. onom.*, p. 97—114 ; I. Conea et I. Donat, *Contribution a l'étude de la toponymie pétchénègue-comane de la plaine roumaine du Bas-Danube*, *Contrib. onom.*, p. 139—169). Cele mai numeroase studii sînt consacrate toponimicelor de origine slavă [2]. Dintre articolele consacrate unor probleme generale, semnalăm : Iorgu Iordan, *Tautologii toponimice*, „Buletin științific", I, p. 15—34 ; idem, *Sprachgeographisches aus dem Gebiete der rumänischen Toponomastik*, *Contrib. onom.*, p. 7—32 ; Șt. Pașca, *Contribuții toponomastice*, DR, XI, p. 60—102 ; Marius Sala, *Du rapport entre l'évolution des appellatifs et celle des toponymes*, *Contrib. onom.*, p. 65—96.

[1] Vezi și articolul despre dezvoltarea lexicografiei și lexicologiei romînești după 23 August 1944, publicat de I. Coteanu LR, VIII (1959), nr. 4, p. 46—57.

[2] Vezi articolul consacrat slavisticii, în volumul de față, p. 33—341.

Studiile de antroponomastică sînt mai puțin numeroase și, în general, tratează probleme mărunte : Aurelia Stan, *Frecvența numelor de persoane masculine în Valea Sebeșului*, CL, II (1957), p. 267—280 (vezi și *Contrib. onom.*, p. 55—65) ; idem, *Porecle și supranume din Valea Bistriței*, LR, VI (1957), 5, p. 42—48 ; L. Șerdeanu, *Numele de persoană în Țiganiada lui I. Budai-Deleanu*, LR, V (1956), I, p. 52—58). O problemă de ansamblu tratează N. A. Constantinescu, *Rapports entre toponymes et anthroponymes dans l'onomastique roumaine* (*Contrib. onom.*, p. 115—124).

Studiile apărute pînă acum din domeniul istoriei limbii — dintre care am semnalat cîteva — vor fi de un real folos în cercetarea formării limbii romîne și în elaborarea gramaticii istorice a limbii romîne.

Numărul mereu sporit al tinerilor cercetători, ca și condițiile de lucru create de regimul democrat-popular, ne dau certitudinea că lucrările începute vor fi elaborate într-un timp cît mai scurt.

DEZVOLTAREA STUDIILOR DE SLAVISTICĂ ÎN ȚARA NOASTRĂ, ÎN ULTIMII 15 ANI

DE

ACAD. EMIL PETROVICI

23 August a însemnat și pentru slavistica romînească o cotitură istorică. Pe cînd vechile clase dominante, partidele și guvernele lor priveau studiile slave cu neîncredere și suspiciune, mai ales în anii de după Marea Revoluție din Octombrie și în cursul celui de-al doilea război mondial, noua opinie publică romînească, aceea a clasei muncitorești și a intelectualității atașate cauzei poporului muncitor, a început să urmărească cu interes crescînd cercetările asupra culturilor, literaturilor și limbilor popoarelor slave prietene, precum și asupra legăturilor culturale, literare și lingvistice slavo-romîne.

Guvernul nostru democrat-popular a creat condiții favorabile dezvoltării studiilor slave la noi, permițînd celor care lucrează în acest domeniu să continue frumoasa tradiție a cercetărilor slave din țara noastră, inaugurată prin studiile lui B.P. Hasdeu asupra relațiilor lingvistice slavo-romîne și continuată de Ioan Bogdan prin activitatea lui de istoric al vechii noastre culturi slave și de filolog editor al documentelor, letopisețelor și cronicilor noastre în limbă slavă, însoțite de bogate și erudite note și comentarii lingvistice.

★

Atenția forurilor noastre superioare s-a îndreptat în primul rînd asupra pregătirii de cadre tinere de slaviști. Alături de vechile catedre de slavistică de la cele trei universități ale noastre, au fost create secții de literatură și limbă rusă, precum și Institutul pedagogic „Maxim Gorki" pentru pregătirea cadrelor de predare a limbii ruse în învățămîntul mediu. Vechea catedră de slavistică a Universității din București a fost reorganizată în secție de slavistică, în care se studiază mai multe limbi slave : poloneza, ucraineana, ceha, slovaca, bulgara și sîrbo-croata. Numeroși studenți, absolvenți și aspiranți filologi au fost trimiși la studii ca bur-

sieri în Uniunea Sovietică și în celelalte țări slave. Aceste tinere cadre, printre care se află și o seamă de candidați în științele filologice care și-au obținut titlul la universitățile din Uniunea Sovietică, s-au alăturat vechii gărzi de slaviști, contribuind la progresul studiilor slave în patria noastră.

★

După cum era de așteptat, în perioada de după 23 August, atenția slaviștilor — și a lingviștilor noștri în general — s-a îndreptat, în primul rînd, spre studiul influenței slave asupra limbii romînești. S-au făcut încercări de a stabili unele principii călăuzitoare în acest studiu. Astfel trebuie amintit articolul academicianului Al. Graur *Puncte de vedere asupra elementelor slave din limba romînă*, apărut în publicația festivă a Institutului de studii romîno-sovietice, închinată celei de a 30-a aniversări a Marii Revoluții din Octombrie, *Studii și comentarii de istorie și lingvistică* (București, 1947, p. 29—34), în care, în acea epocă a dominației ,,noii teorii lingvistice'' a lui Marr, se subliniază caracterul romanic al morfologiei și al vocabularului esențial al limbii romînești, dar în același timp se afirmă puternica influență slavă în vocabular, derivație și sintaxă. Acad. Al. Graur recomandă de a se studia serios problemele de structură a limbii romînești în comparație cu structurile limbilor slave și ale limbilor vecine (ca de exemplu problemele de fonologie), pentru a stabili concordanțele dintre aceste structuri. ,,Din acest punct de vedere trebuie să ne intereseze îndeosebi problema uniunilor lingvistice'' — scrie acad. Al. Graur. Din acest punct de vedere va trebui să fie revăzut studiul lexicului și frazeologiei, al sintaxei și în general al tuturor domeniilor lingvisticii romînești, arătîndu-se relațiile limbii romînești cu limbile slave.

În anii următori o seamă din aceste probleme au fost abordate în linii mari de cercetătorii noștri, dar nu avem încă un studiu de ansamblu asupra influenței slave în vocabularul, frazeologia, fonetica (fonologia), derivația, sintaxa și morfologia limbii romînești.

Probleme generale privind relațiile istorice și lingvistice dintre romîni și slavii care au locuit odinioară pe teritoriul țării noastre s-au pus și în comunicarea prezentată de acad. E. Petrovici la sesiunea Academiei R.P.R. din 21—25 martie 1951[1], în care se arată caracterul slav al unei bune părți a toponimiei mai importante din țara noastră, ceea ce ne face să presupunem existența în trecut pe teritoriul Romîniei a unei numeroase populații de limbă slavă. Acești slavi trebuie socotiți și ei printre strămoșii romînilor de astăzi.

Pentru a putea studia puternica influență slavă care s-a exercitat asupra vocabularului și, în parte, asupra fondului principal de cuvinte, asupra sistemului fonetic și fonologic, asupra sintaxei și, în măsură minimă, asupra morfologiei, istoricul limbii romîne trebuie să fie în oarecare măsură și un slavist. El trebuie să cunoască gramatica comparată a limbilor slave, pentru ca să poată deosebi influența slavă mai veche de cea mai recentă, cea populară de cea savantă, precum și diferitele influențe exer-

[1] Apărută în *Problemele științelor sociale în dezbaterea Academiei R.P.R.* (21—25 martie 1951), Editura Academiei R.P.R., 1951, p. 77—107.

citate de limbile slave mai noi (bulgara, ucraineana, rusa, sîrba, polona) sau de limbile slavone literare (bisericești) de diferite redacții (slavona bulgară, slavona rusă, slavona sîrbă).

Și în referatul *Problemele slavisticii în Romînia în ultimii zece ani*, prezentat de acad. E. Petrovici la ,,Conferința internațională a slaviștilor ținută la Belgrad'' (15—21 septembrie 1955), se recomandă studiul diversificat al elementelor slave ale limbii romînești, specificîndu-se, pentru fiecare element cercetat, din care limbă slavă veche sau nouă, populară sau literară provine. Numai în felul acesta se va putea purcede la întocmirea acelei lucrări fundamentale despre influența slavă în ansamblul ei, lucrare care rămîne o sarcină de onoare a lingviștilor noștri, romîniști și slaviști.

În ceea ce privește problemele privitoare la influența slavă asupra limbii romîne trebuie amintite două reeditări ale unor lucrări mai vechi. E vorba de cartea academicianului Al. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne* (*sec. VI—XII*)[1] și aceea a academicianului Iorgu Iordan, *Nume de locuri romînești în Republica Populară Romînă*[2]. Prima este o ediție nouă, îmbogățită și completată a volumului al treilea al *Istoriei limbii romîne*, apărut în 1940 sub titlul *Limbile slave meridionale* și reeditat și în 1950 sub titlul *Contribuție la o istorie științifică a limbii romîne*, *Influența limbilor slave meridionale*[3]. Bogata informație și punctele de vedere multilaterale din care sînt privite elementele slave ale limbii romînești fac din această carte, în ciuda expunerii uneori prea succinte și a unor scăpări explicabile într-o lucrare care îmbrățișează o masă atît de mare de fapte[4], un instrument foarte util pentru romaniști, ca și pentru slaviștii care se interesează de problemele limbii romînești. Trebuie remarcat însă că titlul nu corespunde conținutului. Influența slavă studiată în acest volum nu îmbrățișează toată influența slavă meridională asupra limbii romînești, ci numai aceea exercitată în sec. VI—XII de slava meridională de tip răsăritean, pe care lingviștii bulgari și germani o numesc veche bulgară[5].

A doua carte, cea a academicianului Iorgu Iordan, *Nume de locuri romînești în R.P.R.* (vol. I), nu este o reeditare propriu-zisă a studiului său mai vechi, *Rumänische Toponomastik*[6], ci este o lucrare nouă, mult mai amplă ca cea precedentă, prezentînd puncte de vedere noi în prezentarea și interpretarea toponimicelor noastre. Cei ce vor continua cercetările de toponimie ale acad. Iorgu Iordan vor trebui să dea mai multă atenție

---

[1] Editura Academiei R.P.R., 1954.

[2] Vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1952.

[3] În Editura de stat.

[4] Ca de exemplu explicarea menținerii lui *o* final al vocativului feminin romînesc de origine slavă (*o* final slav e reprezentat în elementele slave ale limbii romîne de obicei prin *ă*) prin faptul că în slavă era accentuat. E lucru știut că desinența *-o* a vocativului slav (< i.-e. **-ā*) nu este și nici n-a fost niciodată, încă din indo-europeana comună, accentuată. Tratamentul *-ă* sau *-o* al lui *o* final slav în limba romînă are altă explicație.

[5] Slavii din răsăritul Peninsulei Balcanice au început să-și zică bulgari abia prin sec. al X-lea. Acest nume nu s-a răspîndit și la nord de Dunăre, unde slavii, înainte de a se romîniza, își ziceau probabil sloveni.

[6] Bonn-Leipzig, 1924—1926.

formelor dialectale, întrebuinţate de populaţia locală, ale numelor de locuri. Adeseori forma regională ne dă indicaţii preţioase pentru stabilirea etimologiei unui toponimic. De asemenea viitorii noştri toponimişti vor căuta să stabilească formele documentare (acolo unde e posibil) ale toponimicelor. Formele vechi, atestate în documente, ale toponimicelor ne dau de cele mai multe ori cheia pentru rezolvarea etimologiei numelor de locuri. Toponomiştii noştri vor trebui să separe net toponimicele create de romîni pe baza unor elemente de origine străină (deci şi slavă) de toponimicele provenite de la slavi [1]. De foarte mare importanţă pentru studiul toponomasticei şi pentru concluziile istorice trase din studiul numelor de locuri este distincţia dintre toponimia majoră (nume de fluvii, rîuri, oraşe), de obicei mai veche, mai greu de explicat, şi toponimia minoră (nume de pîraie, sate, cătune, nume topice), a cărei etimologie nu prezintă de obicei dificultăţi.

★

Dintre lucrările noi care se ocupă cu influenţa slavă asupra limbii romîne, trebuie amintită în primul loc comunicarea academicianului Iorgu Iordan, prezentată la Academia R.P.R. în anul 1949 cu titlul *Influenţe ruseşti asupra limbii romîne*[2], care inaugurează o serie de lucrări închinate aceluiaşi subiect. Însuşi acad. Iorgu Iordan reia această problemă în articolul *Limba romînă actuală*[3] şi în *Limba romînă contemporană*[4], în capitolele care tratează despre originea lexicului romînesc şi despre schimbările în vocabularul limbii romîneşti după 23 August 1944.

Tineri cercetători, candidaţi în ştiinţele filologice, care au studiat în Uniunea Sovietică, au reluat această temă, ca de exemplu G. Mihăilă, în articolul *Observaţii asupra influenţei ruse în vocabularul limbii romîne contemporane* (LR, III (1954), nr. 3, p. 27 urm.) şi V. Vascenco în articolul *Influenţe ruseşti în limba tipăriturilor lui Mihail Strilbiţchi — sfîrşitul sec. al XVIII-lea* (SCL, IX (1958), p. 231 urm.) şi în disertaţia pentru obţinerea titlului de candidat în ştiinţele filologice tratînd despre împrumuturile slave răsăritene în limba romînă pînă în sec. al XIX-lea[5], care se ridică pînă la aproape 1 000 de cuvinte, unele semnalate pentru prima dată de autor, urmate de un studiu istoric şi lingvistic al acestora.

Unele observaţii asupra elementelor ruseşti în limba lui Dimitrie Cantemir se găsesc în articolul *Limba lui Dimitrie Cantemir* de acad. E. Petrovici (LR, II (1953), nr. 6, p. 5 şi urm.)[6].

---

[1] Toponimice ca *Bahna, Crivina, Dealul, Dumbrava, Grajduri, Grădiştea, Hîrtop, Izvoarele, Laz, Lunca, Movila, Ponoare, Prihodişte, Prislop, Răstoaca, Tarniţa* etc. nu sînt slave. Ele au fost create de romîni care s-au servit de apelative romîneşti pentru a numi locurile. Aceste apelative pot fi de origine neromanică (slavă, maghiară, turcă etc.).

[2] „Analele Academiei R.P.R.", seria C, tom. I, mem. 4, Bucureşti, 1950. Comunicarea a apărut şi în broşură separată.

[3] LR, III (1954), nr. 4, p. 31. urm.

[4] Bucureşti, ed. 1, 1954, ed. a 2-a, 1956.

[5] Vezi autoreferatul intitulat Восточнославянские заимствования в румынском языке, Leningrad, 1958.

[6] Apărut şi în volumul *De la Varlaam la Sadoveanu, Studii despre limba şi stilul scriitorilor*, E.S.P.L.A, 1958, p. 120 şi urm.

Influenței slave asupra lexicului romînesc i-a fost consacrată și disertația pentru obținerea titlului de candidat în științele filologice a lui G. Mihăilă, tratînd despre *Cuvintele de origine veche slavă în limba romînă*[1], în care autorul încearcă să dea pe cît posibil un tablou complet al cuvintelor de origine veche slavă, indicînd răspîndirea lor teritorială (pe baza materialului *Atlasului lingvistic romîn*) și sfera lor semantică. E reușită și nouă îndeosebi partea a doua a disertației în care autorul cercetează căile de dezvoltare semantică a multor cuvinte de origine slavă și încearcă o clasificare semantică a lor. Autorul constată că în multe cazuri evoluția semantică s-a petrecut, în parte sau în întregime, pe teren slav. Asemenea constatări prezintă o deosebită importanță pentru istoricul relațiilor culturale și lingvistice slavo-romîne. Unele părți ale disertației au apărut sub formă de articole[2].

Elemente lexicale de origine slavă au mai fost studiate în ultimul timp de V. Arvinte (elemente de origine ucraineană), în lucrarea *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*[3], de acad. Al. Graur (*șugubăț* și *a zbîrci*, în SCL, VII (1956), p. 275 și urm.), Gr. Rusu (*cășiță*, în CL, I (1956), p. 141 și urm.), G. Ivănescu (*solz*, *prăvălie*, în SCL, VIII (1957), p. 513 și urm.), I. Pătruț (*dealǎ*, *progadie*, *vread*, în CL, II (1957), p. 292), Vl. Drimba (*academic* „academician", *bidi*, *cihotcă*, *cladovcă*, *cneaghină*, în LR, VIII (1959), nr. 1, p. 26 și urm.).

Aici putem aminti că *Dicționarul limbii romîne moderne* dă și etimologia cuvintelor, care în cazul elementelor slave este în general just indicată. În așteptarea dicționarului etimologic romînesc e de dorit să se întocmească un dicționar etimologic al elementelor slave, așa cum îl preconizează G. Mihăilă[4].

★

În ultimii ani, în urma dezvoltării studiilor de fonologie, s-a pus problema influenței slave asupra sistemului fonologic al limbii romîne. S-a susținut că acest sistem este de tip slav, datorită constituirii, sub influență slavă, a corelațiilor consonantice de timbru — corelația palatalizării (a diezării) și cea a labializării (a bemolării) —, paralel cu constituirea corelației consonantice de palatalizare în unele limbi slave (bulgara, ucraineana, rusa, bielorusa și polona). S-a afirmat chiar că sistemul fonologic ro-

---

[1] Vezi autoreferatul Слова древнеславянского происхождения в румынском языке, Moscova, 1957.

[2] Названия родства и термины обращения славянского происхождения в румынском языке, în „Romanoslavica", I, 1958, p. 52 și urm.; *Adjective de origine slavă în limba romînă*, în „Romanoslavica", III, p. 61 și urm.; *Cîteva verbe romînești de origine slavă*, în „Omagiu lui Iorgu Iordan", Editura Academiei R.P.R., 1958, p. 611 și urm.; *Unele probleme de semantică ale celor mai vechi împrumuturi sud-slave în limba romînă*, SCL, IX (1958), p. 351 și urm.

[3] În „Studii și cercetări științifice", Filologie, Academia R.P.R., Filiala Iași, VIII (1957), fasc. 1, p. 1 și urm.

[4] Вопросы составления этимологического словаря славянских заимствований в румынском языке, în „Romanoslavica", II, p. 115 urm.; *Problemele alcătuirii unui dicționar etimologic al împrumuturilor slave în limba romînă*, SCL, IX (1958), p. 213 și urm.

mînesc este de origine slavă[1]. Existența în sistemul consonantic al limbii romînești literare a trăsăturii distinctive a palatalizării și a labializării este negată de o seamă de cercetători, între care și de acad. Al. Rosetti, care totuși atribuie influenței bulgare constituirea diftongilor romînești *ea*,*oa*[2]. Așadar sîntem în prezența unei influențe slave, oricum am concepe diftongii fonetici *ea*, *oa*, fie ca diftongi veritabili, fie ca reprezentînd vocala /a/ precedată respectiv de consoană diezată sau bemolată.

Totuși, dacă se afirmă că romîna „a adoptat diftongul *ea* din slavă"[3], trebuie remarcat că în slavă — e vorba de sistemul fonologic al Bulgariei orientale — acest diftong fonetic reprezintă fonemul vocalic /a/ precedat de o consoană palatalizată (diezată)[4].

Cu influența slavă asupra foneticii unor graiuri romînești s-a ocupat și I. Pătruț[5].

★

Influenței slave în morfologie și sintaxă i-au fost consacrate puține lucrări, ceea ce e explicabil, deoarece aceste compartimente ale limbii sînt mai puțin supuse acțiunii din afară. Lucrarea lui E. Seidel, *Elemente sintactice slave în limba romînă* (Editura Academiei R.P.R., 1958), cu toată străduința autorului de a prezenta ca slave trăsături sintactice balcanice, ne lasă în convingerea că sintaxa limbii romînești n-a fost prea puternic influențată de cea slavă. Problemele abordate de E. Seidel trebuie reexaminate din unghiul de vedere al balcanologiei. Pentru aceasta e nevoie să creștem cadre tinere, cunoscătoare ale limbii albaneze și grecești ca și ale slavisticii.

În domeniul morfologiei trebuie semnalată discuția în jurul genului neutru în limba romînească. Constatarea lui I. Pătruț că substantivele neutre slave intrînd în limba romînă n-au rămas neutre, ci au devenit feminine, iar neutrele romînești împrumutate din limbile slave sînt în slavă masculine, pare a dovedi că păstrarea și dezvoltarea neutrului în

---

[1] Vezi E. Petrovici, *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii romîne*, București, 1956; id. *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem*, Haga, 1957; id., Явления сингармонизма в исторической фонетике румынского языка—следствие славяно-румынской языковой интерференции, în „Romanoslavica", II, p. 5 urm.; id., *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii romîne*, CL, II (1957), p. 97 urm.; id., *Interpénétration d'une phonologie slave et d'une morphologie romane*, în *Mélanges linguistiques, publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo*, București, 1957, p. 81 urm.; id., *Patrimoine hérité et affinités acquises dans l'évolution phonétique du roumain* (A propos de l'inflexion des voyelles roumaines *é*, *ó*), în *Recueil d'études romanes publié à l'occasion du IXe Congrès international de linguistique romane à Lisbonne*, București, 1959, p. 211 urm.

[2] Vezi Al. Rosetti, *Slavo-romanica, Sur la constitution du système phonétique du roumain*, în „Romanoslavica", I, p. 27 urm.

[3] „Romanoslavica", I, p. 30.

[4] Vezi Stojko Stojkov, Увод в българската фонетика, Sofia, 1955.

[5] Vezi *Raporturi fonetice ucraino-romîne*, în „Dacoromania", XI, 1948, p. 51 urm.; *Influences slaves et magyares sur les parlers roumains*, în „Romanoslavica", I, p. 31 urm. Vezi și M. Sala, *Un fenomen fonetic romînesc produs sub influența graiurilor sîrbo-croate*, în „Romanoslavica", III, p. 249 urm.

limba romînească nu se datorește unei influențe slave[1]. Dar afinitățile structurale tipologice între limbi învecinate neînrudite sau prezentînd o înrudire mai îndepărtată nu-și datoresc apariția unei influențe mecanice de la o limbă la alta. Nevoia de a deosebi un „gen al lucrurilor" se explică prin mediul slav în care s-a dezvoltat limba romînă și care poseda și posedă și astăzi un astfel de gen : neutrul.

★

Toponimicele slave, destul de larg tratate în cartea amintită a academicianului Iorgu Iordan, pun problema particularităților dialectale ale graiurilor slave vorbite odinioară pe teritoriul țării noastre. Pentru a putea stabili isoglose slave pe teritoriul Romîniei cu ajutorul numelor de locuri slave e nevoie ca mărturia acestor toponimice să fie sigură. La stabilirea isogloselor vor fi excluse toate toponimicele care au putut fi create de romîni (sau maghiari) din apelative romînești (sau maghiare) de origine slavă. Un toponimic *Dealul* nu poate dovedi că slavii care au locuit în preajma localității numite astfel au vorbit un grai bulgăresc (deoarece în bulgară sl. com. *ě e reprezentat prin *ea*). Creatorii acestui nume de loc au fost romîni.

Aplicîndu-se acest principiu și ținîndu-se seamă numai de toponimicele de origine incontestabil slavă, s-a constatat că toponimia slavă prezintă caractere sud-slave de tip răsăritean (bulgar) numai în Muntenia, Oltenia, Dobrogea, sud-vestul Transilvaniei și nord-estul Banatului[2] — pe cînd vechile și cele mai numeroase elemente slave romînești au un caracter sud-slav oriental (bulgar) în toate graiurile romînești, și în cele din nordul și nord-estul țării. Constatarea aceasta este de o importanță covîrșitoare pentru studiul formării limbii și a poporului romîn.

Nu sînt convingătoare argumentele aduse de P. Olteanu pentru a dovedi originea slovacă a unor toponimice din nordul Transilvaniei[3]. Termenul maghiar *tót* însemna mai demult „slav" în general, prin urmare toponimicele formate cu acest termen nu semnalează existența unei populații slovace în regiunea respectivă. Numele de locuri cercetate de P. Olteanu sînt fie recente, provenite de la slovaci colonizați în ultimele secole în regiune, fie de origine romînească sau maghiară, fie în sfîrșit de origine slavă, dar fără să prezinte trăsături fonetice particulare unui anumit idiom slav.

Pentru istoricul relațiilor noastre cu slavii în trecut este interesant articolul lui I. Pătruț, *Dénominations multiples des villes slaves en roumain*[4],

---

[1] I. Pătruț, *Despre genul „neutru" în limba romînă*, CL, I (1956), p. 29 și urm.; id., *Sur le genre „neutre" en roumain*, în *Mélanges linguistiques...*, *op.cit.*, p. 291 și urm.

[2] Vezi E. Petrovici, *Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, SCL, IV (1953), p. 63 urm.; id., *Etimologia toponimicelor Doftana, Dofteana, Doftăneț, Doftănița și a cuvîntului dohot*, SCL, V (1954), p. 19 urm.; id., Славяно-болгарская топонимика на територии Румынской Народной Республики. „Romanoslavica" I, p. 9 urm.; id., *Toponimice de origine slavo-bulgară pe teritoriul R.P.R.*, CL, II, p. 23 urm.; id., *Toponymes roumains d'origine slave présentant le groupe „voyelle + nasale" pour sl. comm.* *ǫ, în *Contributions onomastiques...* p. 33 urm.

[3] P. Olteanu, *Numiri slave în Transilvania de nord*, în „Limbă și literatură", III, p. 185.

[4] În *Contributions onomastiques*, *op. cit.*, p. 45 urm.

în care cercetează diferitele forme ale numelor orașelor Moscova, Kiev, Lvov, Cracovia întrebuințate de romîni.

★

De o deosebită însemnătate pentru filologia slavo-romînă este studiul slavei vechi și al diferitelor slavone literare [1]. În țările romînești au fost întrebuințate cinci varietăți de limbi slave literare : slava cancelariei muntenești, slava cancelariei moldovenești, slavona bulgară, slavona sîrbă și slavona rusă. Iată pentru tinerii noștri slaviști un vast cîmp de investigații. Din nefericire articolele lui P. Olteanu și D. P. Bogdan, publicate în „Romanoslavica", tratînd despre slavona în țările romînești, despre inscripția dobrogeană de la anul 943, despre fonetica limbii documentelor slavo-romîne din sec. al XIV-lea nu sînt la nivelul dorit [2]. Sînt utile studiile mai ample ale lui D. P. Bogdan, *Din paleografia slavo-romînă* [3] și *Diplomatica slavo-romînă* [4]. Trebuie semnalat de asemenea studiul scurt al lui G. Vrabie, *Mediobulgara într-un hrisov slavo-romîn de la începutul secolului al XV-lea* [5].

Absorbiți de problemele slavo-romîne, slaviștii romîni nu s-au ocupat aproape de loc cu limbile slave în general. E de prevăzut, însă, că în urma sporirii numărului cercetătorilor, în viitor vom avea slaviști care să se dedice slavisticii generale. O asemenea problemă a fost tratată de Maria Dumitrescu în disertația consacrată declinării substantivului în *Evanghelia lui Ostromir* (din anul 1056 —1057) în comparație cu datele textelor vechi slave[6].

Tot o problemă de slavistică generală este aceea a dialectologiei slave. În acest domeniu slaviștii noștri trebuie să aducă contribuții însemnate studiind graiurile slave de pe teritoriul țării noastre. În ultimii ani a apărut la noi un studiu amplu de dialectologie slavă, acela al lui I. Pătruț, *Fonetica graiului huțul din Valea Sucevei* (Editura Academiei R.P.R., 1957). O monografie dialectală a graiurilor ucrainene din Maramureș a dat N. Pavliuc în disertația sa pentru obținerea titlului de candidat în științele filologice [7]. Probleme de dialectologie slavă au tratat și V. Arvinte și Gh. Bolocan [8].

★

[1] Vezi I. Pătruț, *Insemnătatea cunoașterii limbii slave vechi pentru limba romînă și limba rusă*, LR, III (1954), nr. 2, p. 56 urm.

[2] Aceasta e valabil și pentru articolul lui P. Olteanu, *Lexicul povestirilor slave despre Vlad Țepeș* (sec. al XV-lea), în „Revista Universității C. I. Parhon", Seria științelor sociale, Filologie, nr. 2—3, 1955, p. 227 urm.

[3] În *Documente privind istoria Romîniei. Introducere*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1956, p. 79 urm.

[4] *Ibidem*, vol. II, 1956, p. 3 urm.

[5] În „Culegere de studii", Inst. ped. de limba și lit. rusă „Maxim Gorki", București, 1958, p. 62 urm.

[6] Vezi autoreferatul M. Dumitrescu, Именное склонение в Остромировом евангелии в сопоставлении с данными старославянских памятников (имя существительное), Moscova, 1958.

[7] Vezi autoreferatul Украинские говоры Мараморощины (область Бая-Маре Румынской Народной Республики), Harkov, 1958.

[8] V. Arvinte, *Un caz de bilingvism slavo-romîn. În legătură cu elementele romînești din graiul lipovenilor din Dumasca*, SCL, IX (1958), p. 45 urm.; Gh. Bolocan, *Cu privire la corelația de sonoritate în graiul bulgar din comuna Brănești*, SCL, IX (1958), p. 491 urm.

Studiile de slavistică au luat un avînt deosebit la noi în urma activității depuse în vederea participării la al IV-lea Congres internațional al slaviștilor de la Moscova (septembrie 1958), după constituirea Asociației slaviștilor din R.P.R. Cele trei volume editate de Asociație sub titlul „Romanoslavica", închinate Congresului sînt o dovadă a muncii care se desfășoară în patria noastră în domeniul slavisticii. Participarea noastră la acest congres, atît prin comunicările făcute de cei zece delegați ai noștri, cît și prin cele trei volume de studii și cercetări prezentate, a fost elogios apreciată de conducerea Congresului și de numeroși participanți din diferite țări.

Asociația slaviștilor, în colaborare cu secția de slavistică a Institutului de lingvistică din București — care va trebui să fie simțitor lărgită — va organiza participarea noastră la diferite întreprinderi științifice internaționale de mare anvergură, inițiate de Congresul de la Moscova, ca de exemplu *Atlasul lingvistic general slav* — în care vor intra atît graiuri romînești cît și graiuri slave de pe teritoriul R.P.R. — sau *Dicționarul tezaur al slavonei literare* în diferitele sale redacții (aici va intra lexicul literaturii noastre vechi în limbă slavă). Asociația slaviștilor, împreună cu secția de slavistică a Institutului de lingvistică din București, va orienta și va coordona, între altele, și cercetările de dialectologie slavă de pe teritoriul țării noastre, precum și lucrările de întocmire a dicționarului tezaur al limbii slave a letopisețelor, cronicilor, documentelor și a cărților noastre bisericești, care va oglindi întreaga noastră cultură veche în limba slavă. Vastul colectiv în continuă creștere al slaviștilor din R. P. R. va contribui prin activitatea sa științifică la strîngerea legăturilor de prietenie între țara noastră și țările slave în spiritul marii zile de 23 August 1944 care a deschis patriei noastre calea spre socialism.

ATRIBUTIVELE CIRCUMSTANȚIALE

DE

ELENA CARABULEA

Atributivele circumstanțiale sînt discutate, pentru prima dată în limba romînă [1], de *Gramatica Academiei R.P.R.* în mai multe locuri. Mai întîi într-un paragraf special din cadrul capitolului *Propoziția atributivă* [2], apoi într-un alt paragraf din cadrul capitolului *Propoziția circumstanțială de mod* [3] și, în sfîrșit, în cadrul capitolului *Propoziția concesivă* — într-o notă și într-un paragraf special [4]. Nici *Limba romînă* nu formulează o concepție mai unitară asupra atributivelor circumstanțiale ; acestea sînt discutate atît în cadrul propoziției atributive [5] cît și al propoziției circumstanțiale de loc [6] și al propoziției circumstanțiale de mod [7].

Pe lîngă faptul că tratarea lor este nesistematică, ea este și incompletă.

Articolul de față își propune, pornind de la examinarea definiției, să studieze atît categoriile de atributive circumstanțiale în funcție de natura elementului introductiv și a determinatului cît și modurile și timpurile cu care se construiesc.

Categoria atributivelor circumstanțiale este semnalată și în gramaticile altor limbi.

În gramaticile consacrate limbii latine, se vorbește despre propoziții relative [8] circumstanțiale construite cu conjunctivul [9].

---

[1] Unele referiri întîlnim la Kr. Sandfeld și Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine*, vol. I, Paris, 1936, p. 359—362.

[2] Vol. al II-lea, p. 185.

[3] *Ib.*, p. 207.

[4] *Ib.*, p. 208, 213.

[5] *Limba romînă. Fonetică, vocabular, gramatică.* București, 1956, p. 234—235.

[6] *Ib.*, p. 237.

[7] *Ib.*, p. 243.

[8] Este vorba numai despre acele relative care au ca element regent un *nume*.

[9] Vezi, pentru aceasta, Alfred Ernout și François Thomas, *Syntaxe latine*, ed. a II-a, Paris, 1953, p. 335 și urm. ; O. Riemann, *Syntaxe latine*, Paris, 1890, p. 370 și urm.

Pentru limba franceză fenomenul este remarcat, de exemplu, de Kr. Nyrop ; el arată că propozițiile relative care încep cu un pronume sau adverb relativ (*qui*, *que*, *quoi*, *dont*, *lequel*, *où*) marchează uneori și cauza, condiția, scopul etc. :

Mon frère, qui connaissait bien son fils, ne perdit pas confiance (nuanță cauzală).

Lui qui ne dansait pas, qui ne se battrait pas non plus, la griserie de ce bal héroïque l'envahissait. A. Daudet (nuanță concesivă) [1] etc.

Pentru limba spaniolă, Samuel Gili y Gaya arată, de asemenea, că există propoziții determinante ale unor substantive care au valoare circumstanțială [2] (vezi exemple la p. 352).

Situații asemănătoare întîlnim și în limbile neromanice. Astfel, gramatica limbii ruse vorbește despre propoziții subordonate introduse cu ajutorul cuvintelor relative *который*, *где*, *куда*, *откуда*, care exprimă ,,nu numai caracteristica sau însușirea persoanei sau a obiectului despre care se vorbește în principală, ci, în același timp, cuprind și o comunicare despre acțiunea sau starea caracteristică persoanei sau obiectului : *Он играл с маркером, который при выигрыше выпивал рюмку водки, а при проигрыше должен был лезть под биллиард на четверинках. Пушкин*" [3].

E de remarcat faptul că în gramaticile amintite, în afară de *Gramatica Academiei de Științe a U.R.S.S.* și de *Gramatica Academiei R.P.R.*, nu se consideră că atributivele circumstanțiale trebuie legate, în mod obligator, de verbul propoziției regente.

★

Gramatica Academiei R.P.R. definește atributivele circumstanțiale după criteriul legăturii lor cu verbul propoziției regente (,,propoziții care lămuresc un substantiv, exprimînd în același timp și un raport circumstanțial față de verbul propoziției regente" [4]). Gramatica nu se ocupă însă de categoriile de atributive care exprimă o circumstanță fără a avea legătură cu verbul din regentă. Este cazul atributivelor introduse, în special, prin adverbe relative care exprimă lexical, prin cuvîntul introductiv și prin cuvîntul determinat, o circumstanță de timp sau de loc. *Gramatica Academiei R.P.R.* trece astfel de propoziții la propozițiile atributive propriu-zise [5].

Limba romînă se situează pe o poziție oarecum diferită de a *Gramaticii Academiei R.P.R.* Din modul cum tratează această categorie se poate deduce că în definirea atributivelor circumstanțiale ține seama și de sensul cuvîntului introductiv și al determinatului [6].

---

[1] *Grammaire historique de la langue française*, vol. al VI-lea, Copenhaga, 1930, p. 373.

[2] *Curso superior de sintaxis española*, ed. a V-a, Barcelona, 1955, p. 273.

[3] *Грамматика русского языка*, изд. Ак. Наук, vol. al II-lea, partea a II-a, p. 278–279.

[4] Vol. al II-lea, p. 185.

[5] *Ib.*, p. 184, 391–393.

[6] În capitolul *Atributive cu nuanță circumstanțială* se face deosebire între atributivele introduse prin pronume și cele introduse prin adverbe relative, arătînd că ultimele exprimă, după felul adverbului introductiv, ,,ideea de timp, mod sau loc" (*Limba Romînă. Fonetică, vocabular, gramatică*, p. 234).

În definirea atributivelor circumstanţiale trebuie să se ţină seama atît de aspectul sintactic cît şi de cel lexical. Din punct de vedere sintactic atributiva este legată atît de un substantiv din regentă, ca determinat, cît şi de verbul propoziţiei regente faţă de care exprimă un raport circumstanţial. Aspectul lexical se referă atît la natura elementului determinat, cît şi la cea a elementului introductiv : amîndouă pot exprima o circumstanţă.

În ce priveşte aspectul sintactic, trebuie remarcat că elementul formal al legăturii atributivei circumstanţiale cu determinatul este topica ; pentru legătura cu verbul propoziţiei regente nu există însă nici un fel de marcă gramaticală, sensul fiind singurul lor mijloc de delimitare. Acest lucru permite uneori posibilitatea interpretării unor astfel de construcţii atributive ca circumstanţiale sau necircumstanţiale, în funcţie de vorbitori.

Pentru ca o atributivă să fie circumstanţială nu sînt necesare toate caracteristicile semnalate mai sus ; este suficientă fie legătura cu verbul propoziţiei regente, fie aspectul lexical al elementului introductiv şi al determinatului, deoarece fiecare în parte poate da nuanţă circumstanţială atributivei.

În funcţie de folosirea unuia sau altuia dintre criterii, atributivele circumstanţiale se împart în două categorii distincte :

a) atributive circumstanţiale care au legătură cu verbul propoziţiei regente ;

b) atributive circumstanţiale care nu au legătură cu verbul propoziţiei regente, nuanţa circumstanţială fiind exprimată lexical.

Din prima categorie fac parte, în special, atributivele circumstanţiale introduse prin pronume, din a doua cele introduse prin adverbe. Astfel, în exemplul : *Ţiganca, care ştia blestemăţia ce făcuse, se temu, văzînd frumuseţea merilor.* ISPIRESCU, L[1]. 64, propoziţia *care ştia blestemăţia* este atributivă cauzală din prima categorie. Faptul că are ca determinat un substantiv (*ţiganca*) justifică caracterul ei atributiv ; faptul că pe lîngă funcţiunea pe care o are o atributivă propriu-zisă — de a identifica sau califica numele pe lîngă care stă — exprimă şi o circumstanţă, în cazul de faţă cauza pentru care se săvîrşeşte acţiunea din propoziţia regentă (*se temu*. . . ***fiindcă ştia blestemăţia***), determină caracterul ei de circumstanţială.

În exemplele : *Într-una din primele zile, cînd brigada lui Emelian Romanov aducea peşte la vas, Cosma se urcă pe punte.* DUMITRIU, P. F. 114 ; *Vine cu alţi vînători într-o toamnă, şi cu hăitaşi din Ghindăoani, să bată nişte pripoane cu mistreţi, chiar în preajma pădurăriei unde trăiam eu cu soţul meu Gavrilaş Macavei.* SADOVEANU, N. F. 70, propoziţiile : *cînd brigada lui Emelian Romanov aducea peşte la vas* şi *unde trăiam eu cu soţul meu Gavrilaş Macavei* sînt atributive circumstanţiale din categoria a doua (prima de timp, a doua de loc) ; sînt atributive fiindcă au ca element regent un nume (*zile* şi *pădurărie*), circumstanţiale, deoarece adverbele care le introduc (*cînd* şi *unde*), ca şi determinatul, exprimă ideea de timp sau de loc.

---

[1] Pentru abrevierile bibliografice vezi *Studii de gramatică*, vol. I–II, Bucureşti, 1956–1957.

Spre deosebire de atributiva cauzală analizată la care legătura cu verbul propoziției regente este obligatorie pentru înțelegerea frazei, la celelalte două atributive — temporală și locală — această legătură nu este necesară. În primul caz, dacă atributiva nu ar fi legată de verbul propoziției regente nu s-ar mai înțelege de ce *țiganca... se temu*. În celelalte două cazuri, atributivele *cînd brigada lui Emelian Romanov aducea peste la vas* și *unde trăiam eu cu soțul meu Gavrilaș Macavei* ar putea lipsi, fără ca înțelesul frazei să se schimbe (*Într-una din primele zile... Cosma se urcă pe punte* și *Vine... în preajma pădurăriei*). Acest lucru este posibil pentru că elementul regent al celor două atributive este un complement de timp sau de loc, iar atributivele au rolul de a-l explica, lămuri sau întregi. Prin urmare, în cazul atributivei cauzale menționate, legătura cu verbul propoziției regente este necesară deoarece atributiva determină atît substantivul *țiganca* cît și verbul *se temu* ; în cazul atributivelor temporale și locale această legătură nu este necesară pentru că ele au rolul de a preciza complementele circumstanțiale *zile* și *pădurărie* [1].

Așadar subordonarea atributivelor circumstanțiale este diferită, în funcție de existența sau inexistența legăturii cu verbul propoziției regente. Astfel la atributivele circumstanțiale introduse prin pronume relative se poate vorbi de o dublă subordonare : *a*) față de un nume ; *b*) față de un verb ; la atributivele circumstanțiale introduse prin adverbe relative avem a face cu o singură subordonare (față de un nume). Indiferent de subordonare, dublă sau simplă, atributivele circumstanțiale au valoare gramaticală dublă : *a*) atributivă ; *b*) circumstanțială. Tocmai prin aceasta atributivele circumstanțiale se deosebesc atît de atributivele propriu-zise cît și de circumstanțialele propriu-zise, constituind o categorie gramaticală de sine stătătoare.

Despre valoarea dublă a atributivelor (relativelor) circumstanțiale vorbește și Alf Lombard care, dînd ca exemplu următoarele propoziții, arată că au, pe lîngă valoarea inerentă (relativă), și o valoare accidentală, în funcție de adverbele și pronumele relative care le introduc (cauzală, de loc, finală etc.) :

rel. cauz. *La raison pour laquelle il est parti* ;
rel. loc. *La ville où j'habite* ;
rel. fin. [2]. *Il cherche un costume, qu'il puisse porter l'hiver* [3].

★

---

[1] Păstrînd criteriul de clasificare al *Gramaticii Academiei R.P.R.*, atributiva determinativă identifică obiectul pe lîngă care stă, nu este despărțită prin virgulă de elementul regent și fără ea fraza nu este inteligibilă, iar atributiva explicativă calificā numele pe lîngă care stă, este despărțită prin virgulă de elementul regent și fără ea fraza rămîne inteligibilă (vol. al II-lea, p. 181). Conform acestui criteriu, atributiva cauzală se găsește în aceeași situație cu cea temporală : amîndouă sînt explicative, prin urmare fraza ar rămîne inteligibilă și fără ele ; atributiva locală fiind determinativă, dimpotrivă, este absolut necesară pentru înțelegerea ideii exprimate.

[2] Propoziția indică mai degrabă felul obiectului și nu scopul.

[3] *Les membres de la proposition française. Essai d'un classement nouveau.* Malmö, 1929. Extras din revista Moderna-Språk, publicată de H. Södergergh și N. O. Heinertz, vol. al XXIII-lea (1929), p. 26.

I. PROPOZIŢIILE ATRIBUTIVE CIRCUMSTANŢIALE CU SUBORDONARE ŞI VALOARE DUBLĂ

Din această categorie fac parte, în special, atributivele circumstanţiale introduse cu ajutorul pronumelor relative, mai rar, cele introduse prin adverbe cu valoare de conjuncţie. Cu excepţia celor de timp şi de loc toate categoriile de circumstanţiale consemnate în gramaticile tradiţionale pot fi şi atributive circumstanţiale.

1. Atributivele circumstanţiale introduse prin pronume relative.

a) Pronumele cel mai folosit este *care*

— atributive cauzale :

Atunci bahniţa, ***care auzise ce vorbise scîndurile,*** *stărui cu dinadinsul la bărbatu-său, pînă ce tăie scîndurile.* ISPIRESCU, L. 69.

Ion-vodă îşi punea nădejdea în norod, ***care se sculase de pretutindeni la chemarea măriei-sale.*** SADOVEANU, N. P. 11.

— atributive concesive :

Nici vecinii, ***carii nimica n-au lăsat neînsemnat,*** *n-au ştiut de dînşii nemic să scrie.* URECHE, LET. 12.

Ţi-e drag să trăieşti cu un om care se poartă cu tine ca cu un cîine, şi mă goneşti pe mine ***care te iubesc.*** CARAGIALE, O. VI 260.

— atributive finale :

Ne aşteptam să întîlnim pe drum sania noastră, ***care să ne ducă pînă la Cocoreşti.*** SLAVICI, N. I 159.

Leneşul îşi tocmi îngrijitor ***care să-i vadă de moşie.*** ŞEZ. XVIII 141

— atributivă condiţională :

Crezi d-ta că în Germania sau în Franţa s-ar tolera un învăţător al satului ***a cărui soţie să nu cunoască limba oficială ?*** REBREANU, I. II 10.

— atributivă modală :

O copilă ***care nu se mai află*** *de isteaţă.* SADOVEANU, N. P. 44.

— atributivă modal-consecutivă :

Nici o mîndră n-ai afla ***Care să grăiasc-aşa.*** JARNÍK-BÎRSEANU, D. 372.

Dintre atributivele circumstanţiale introduse prin pronumele relativ *care*, mai frecvente sînt cele cauzale. Atributivele condiţionale şi modale apar rar.

b) În cazul atributivelor introduse prin pronumele relativ *ce* este greu de delimitat categoria atributivelor circumstanţiale de cea a atributivelor propriu-zise. De exemplu în fraza : *Să nu umblăm pre voia trupului şi pre calea ceaia larga ce ne duce spre moarte.* CORESI, C. Î. 109, propoziţia *ce ne duce spre moarte* poate fi interpretată ca atributivă cauzală. Dar în fraza : *Şi aşijdere ne rugăm domnilor voastre de rândul lui Tănase de la noi ce-l părăşte Micula de Maer.* ROSETTI, B. 30, nuanţa circumstanţială a propoziţiei *ce-l părăşte Micula de Maer* nu mai este aşa de clară din cauza pronumelui relativ *ce*, a cărui folosire este confuză.

În limba contemporană atributivele circumstanţiale introduse prin *ce* apar rar.

Iată un exemplu de atributivă consecutivă :

Împăratul luă buruienile de la arap și porunci să-i dea cal împărătesc și un rînd de haine de aur ***ce-ți lua vederile de frumusețe.*** ISPIRESCU, L. 112.

c) Atributivele modale (care arată măsura) pot fi introduse și prin pronumele *cît(ă)* :

Și au chemat toate slugile ***cîte avea pre lîngă dînsul acolo la Edecule.*** NECULCE, Cr. I 26.

d) În vorbirea populară și în limba veche atributivele circumstanțiale sînt introduse și prin *de*[1], întocmai ca și atributivele propriu-zise.

E vorba că ei au dat foc la fro cîțiva din Vladomira, ***de ieșiseră să muncească moșia beiului.*** DUMITRIU, B. F. 156 (atributivă cauzală).

Și s-au mai dus după dînsul de aici din Moldova trei nepoți de frate, ***de se așezase și ei pe lîngă unchiul său.*** NECULCE, CR. I 36 (atributivă circumstanțială de scop).

Deși deosebirea dintre atributivele explicative și cele determinative nu poate constitui un criteriu absolut de delimitare a atributivelor circumstanțiale de cele propriu-zise, după materialul cercetat, se pare că primele sînt, în general, atributive circumstanțiale. Un rol important în delimitarea acestei categorii îl joacă punctuația și intonația. Astfel în multe cazuri o propoziție atributivă poate fi considerată și circumstanțială în funcție de intonație (în scris, de punctuație). De exemplu, în fraza : *Ajutau la ieșirea în asemenea treburi și asuprirea cnejilor care își sporeau tot mai mult lăcomia de a apuca silnic ocinile răzășilor.* SADOVEANU, N. P. 5, dacă atributiva *care își sporeau tot mai mult lăcomia* ar fi explicativă (în acest caz ar trebui separată prin virgulă și rostită cu o anumită intonație), ea ar putea fi interpretată ca atributivă cauzală, avînd sensul de . . . *ajutau . . .* ***fiindcă își sporeau . . .***

Hotărîtoare în asemenea cazuri nu poate fi decît punctuația. Nefiind despărțită prin virgulă de regenta ei, atributiva menționată trebuie considerată determinativă ; în acest caz atributiva nu mai arată o circumstanță, avînd doar rolul de determinant al substantivului *cneaz.*

Situația se schimbă cînd e vorba de atributive explicative : *Lua banii și îi dedea mumei sale, care ținea casa.* SLAVICI, O. II 24. Atributiva explicativă *care ținea casa* este în același timp și circumstanțială, arătînd cauza pentru care se săvîrșește acțiunea din regentă. Indiciu formal este punctuația.

Faptul că atributivele explicative au, deseori, și valoare circumstanțială, este explicabil dacă ținem seama de caracterul lor mai independent[2] în comparație cu al determinativelor.

Nu este exclus totuși ca și o atributivă determinativă să aibă valoare circumstanțială. În fraza : *Caut leacul care să mă vindece*, atributiva *care să mă vindece* este determinativă și poate fi interpretată, în același timp,

---

[1] În vorbirea neîngrijită se face abuz de construcții introduse prin *de.*

[2] Vezi Samuel Gili y Gaya, *lucr. cit.*, p. 277 ; vezi și Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, vol. al III-lea, Paris, 1900, p. 707, care afirmă că relativele explicative pot avea toate semnificațiile posibile, exprimînd cauza, scopul, modul etc.

ca circumstanţială consecutivă (avînd sensul : „caut un asemenea leac încît [sau care are proprietatea] să mă vindece").

2. Atributive circumstanţiale introduse prin adverbe cu valoare de conjuncţie sau prin conjuncţii.

Din această categorie fac parte :

— atributivele modale (comparative sau de măsură) introduse prin adverbele cu valoare de conjuncţie *cum* şi *cît* :

Are puterea să facă un palat **cum seamăn pe lume să nu aibă**. ISPIRESCU, L. 120[1].

Oprindu-şi pentru dînsul merinde numai **cît a putut duce calul**. ISPIRESCU, L. 4.

— atributive modal-consecutive :

Am să fac o anchetă **de să mă pomenească satele astea... şi pe lumea cealaltă**. REBREANU, R. I 91.

O dată auzeai un urlet, **de-ţi îngheţa sîngele în vine**. DUMITRIU, P.F. 129.

Atributive circumstanţiale introduse prin *să*

— atributive modal-consecutive :

Şi nu iaste niminea **să nu-i priimească socotirea lui şi dulceaţa**. CORESI, EV. 237/29 în DA s.v. *să*.

Tu om, **să sfărîmi petrele-n palmă**, — *în loc să te-apuci de-o treabă, aţii calea celei fete*. VLAHUŢĂ, N. 129.

Pe Murăş şi pe Cîmpie Nu-i mîndră **să-mi placă mie**.
Pe Murăş şi pe Tîrnavă Nu-i mîndră **să-mi fie dragă**.
JARNÍK-BÎRSEANU, D. 24.

— atributivă finală :

Gotoviţi doao sute de voinici **să meargă păînră la Chiasariia**. COD. VOR. 53/40.

O situaţie deosebită comportă atributivele introduse prin conjuncţiile *să* sau *că* care au ca determinat elementul nominal al locuţiunii verbale :

Aici, lîngă Iablomicioara, l-a a j u n s *într-o zi* v e s t e a **că Alexandru Şuţu a murit, că Tudor Vladimirescu zguduie Oltenia, şi că a împrăştiat pretutindeni o strigare**. GALACTION, O. I 157.

Limba romînă consideră atributivele de acest tip „atributive cu nuanţă de propoziţii completive directe sau indirecte : *Îi veni pe buze dorinţa* **să spuie tovarăşului său cîteva vorbe calde**. SADOVEANU, Oameni din lună — nuanţă de completivă directă"[2]. La această constatare a dus probabil faptul că, în general, propoziţia completivă îndeplineşte funcţiunea de complement direct sau indirect al unui verb din propoziţia regentă. În exemplele menţionate propoziţiile discutate nu determină un verb, ci un nume şi prin urmare sînt simple atributive.

Elementul regent al atributivei poate fi un substantiv sau un pronume care precedă întotdeauna atributiva. Pronumele relativ care introduce subordonata urmează imediat după numele la care se referă. Cînd elementul regent primeşte şi alte determinări, necesare pentru înţelegerea

[1] Propoziţia *cum seamăn pe lume să nu aibă* poate fi interpretată *şi ca atributivă modal-consecutivă : Are puterea să facă un* a s e m e n e a palat **încît seamăn pe lume sa nu aibă**.
[2] P. 235.

comunicării, acestea se așază imediat după substantivul sau pronumele determinat.

În ce privește funcțiunea sintactică, determinatul poate fi orice parte de propoziție (vezi exemplele la p. 347—349).

II. ATRIBUTIVE CIRCUMSTANȚIALE CU VALOARE DUBLĂ ȘI CU O SINGURĂ SUBORDONARE

Din această categorie fac parte atributivele introduse prin adverbe relative. Ele se deosebesc de cele discutate sub I prin faptul că nu au nici o legătură cu verbul din regentă, nuanța circumstanțială fiind dată de adverbul introductiv și de elementul determinat. După felul adverbului introductiv, atributivele exprimă ideea de timp sau de loc. Atributivele circumstanțiale din această categorie sînt construite la fel cu propozițiile circumstanțiale propriu-zise. Deosebirea dintre ele este dată de elementul regent : propozițiile circumstanțiale propriu-zise au ca determinat un verb, atributivele circumstanțiale, un substantiv care exprimă lexical ideea de loc sau de timp. Așadar valoarea atributivei depinde de sensul celor doi termeni : substantivul la care se referă atributiva și adverbul relativ prin care este introdusă.

Atributive circumstanțiale de loc :

Era lumăînrări multe întru comarnic, ***iuo era adurați.*** COD. VOR. 16.

A ucis-o la locul ***unde se cheamă acum Buorenii.*** URECHE, LET. 5.

După aceea zvîrleam pietrele, pe rînd, în știoalna ***unde mă scăldam.*** CREANGĂ, O. 49.

Atributive circumstanțiale de timp :

Ne pare rău că ai făcut-o chiar în prima zi ***cînd ai pus piciorul pe covertă.*** DUMITRIU, P. F. 178.

A venit tocmai la vîrsta ***cînd toate prieteniile de obicei se distrug;*** *a venit la vîrsta* ***cînd eram luați amîndoi de vălmășagul unei vieți nouă; cînd prin firea lucrurilor, gîndurile, dragostea ta erau cerute în altă parte; cînd o lume nouă, cu simțiri nouă, te fermeca.*** GAZ. LIT., nr. 96 (192), 4/4.

După cuvinte care exprimă noțiuni temporale, atributiva introdusă prin *cum* are nuanță temporală :

Din ceasul ***cum te-am văzut,*** *duducuță Marghioliță, m-ai agiuns la inimă.* ALECSANDRI, T. I 54.

În limba contemporană astfel de construcții sînt învechite.

Elementul regent este întotdeauna un substantiv. Atributiva introdusă prin adverb relativ este, de cele mai multe ori, determinativă. De aceea elementul regent este articulat (vezi exemplele de mai sus). Cînd atributiva este explicativă, ea poate fi intercalată între elementul regent — substantiv —, care are în propoziție rolul de complement de loc sau de timp și restul membrelor propoziției ; de aceea este pusă între virgule.

În astfel de cazuri substantivul determinat se găsește la începutul propoziției :

În iarna anului 1874, ***cînd am venit la Iași***, *el era bibliotecar.* SLAVICI, A. 22.

Din cauza legăturii mai slabe care există între elementul regent și explicativă, aceasta dă impresia că nu determină substantivul, ci că este subordonata verbului din regentă.

O discuție aparte necesită categoria propozițiilor care au ca element regent un adverb. Deoarece adverbul este clasificat alături de verb, determinanții lui, ca și ai verbului, nu pot avea funcțiune atributivă, ci circumstanțială.

Trebuie totuși relevat faptul că, în general, au determinări îndeosebi adverbele pronominale, iar dintre acestea mai frecvente sînt cele care indică locul sau timpul în care se petrece o acțiune sau o stare.

Prin această caracteristică adverbele pronominale se deosebesc de celelalte categorii de adverbe, prin urmare și de categoria verbului în general, și se apropie de categoria numelui, cu care se înrudește prin origine : provin din rădăcini pronominale și țin locul cuvintelor care exprimă, în mod hotărît sau nehotărît, circumstanțe[1].

a) demonstrative :

Emelian luă cangea lăsată de Toma și agăță cu ea trupul peștelui, acolo ***unde se subțiază.*** DUMITRIU, P. F. 147.

Și de m-ar fi bătut mama cu toate gardurile și de m-ar fi gonit de la casă, ca pe un străin, tot n-aș fi rămas așa de umilit în fața ei, ca atunci ***cînd m-a luat cu binișorul.*** CREANGĂ, O. 51.

Stau aici, ***unde mi-i datoria.*** SADOVEANU, N. P. 359.

Acuma, ***după ce deteră foc***, *i-a spus tat-so lu Sfîntu Gligorie să-l însoare.* GR. N. I 31.

b) nehotărîte :

Deseori, ***cînd trecea pe ulițe***, *i se umpleau nările de mirozna borșului cu leuștean.* CAMILAR, N. II 232.

★

Pe lîngă cele două categorii de atributive circumstanțiale discutate, există o categorie intermediară formată din atributivele introduse prin adverbul relativ *unde* (rar — *cînd*) care au, în același timp, legătură și cu verbul propoziției regente. În astfel de situații adverbul relativ înlocuiește pronumele relativ. Acest fapt arată că între pronumele și adverbul relativ care leagă atributiva de regenta ei nu există nici o deosebire sintactică[2].

Înlocuirea este posibilă numai atunci cînd elementul regent este un n u m e care indică locul sau timpul; adverbul relativ înlocuiește, de fapt pronumele relativ precedat de o prepoziție locală (*la care, în care*) :

Oștirea îl ajunse într-o mlaștină, unde i se nomolise iapa. ISPIRESCU, L. 155.

---

[1] Vezi *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 337.

[2] Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană* [București], 1956, p. 701.

Determinatul *mlaștină* este un substantiv care are, în propoziție, funcțiunea de complement circumstanțial de loc. Determinantul — propoziția *unde i se nomolise iapa* — are, pe lîngă valoarea a t r i b u t i v ă, valoare c i r c u m s t a n ț i a l ă d e l o c care este dată de adverbul introductiv (*unde* = *în care*) și de determinat (*mlaștină*) și valoare c a u z a l ă determinată de legătura cu verbul propoziției regente (*îl a j u n s e într-o mlaștină* [***fiindcă acolo***]... ***i se nomolise iapa***). Așadar propoziția *unde i se nomolise iapa* are valoare triplă : atributivă, circumstanțială de loc și circumstanțială cauzală și subordonare dublă : a) față de determinatul nominal ; b) față de verbul propoziției regente.

Cele mai frecvente sînt atributivele cu nuanță locală și cauzală sau de scop.

a) atributive cu nuanță locală și cauzală :

Nu strîngereți voao comoară în pămînt, ***unde viermii o răzbescu și putredeaște.*** CORESI, EV. 52/19, în DA s. v. *unde.*

Ajutoarele femeiești s-au tras puțin mai la o parte, fără a privi dincolo de prag, în tindă, ***unde se aflau mazîlul, unchesul, mezinul și diacul Radu.*** SADOVEANU, N. P. 47.

b) atributivă cu nuanță locală și de scop :

Am ajuns la București ***unde m-am înscris la Universitate.***

c) atributivă cu nuanță temporală și cauzală :

Tatarii îi prigoneau toamna, ***cînd sînt grași,*** *spre a-i jertfi și a-i ospăta.* SADOVEANU, N. P. 267.

d) atributivă cu nuanță temporală și de scop :

De-abia aștepta ceasul ***cînd să-și poată strînge în brațe logodnica***. REBREANU, P. S. 81.

Înlocuirea pronumelui relativ prin adverb relativ se întîlnește și în alte limbi romanice. Astfel, în limba franceză, pronumele relativ *que* a fost înlocuit prin *où*. Astăzi se poate spune în aceeași măsură *du moment où* sau *du moment que*. Se pare chiar că se preferă prima formă[1].

O situație mai apropiată de cea din limba romînă întîlnim în limba spaniolă, unde înlocuirea pronumelui prin adverb relativ se poate face numai în cazuri speciale :

a) relativul *que* poate fi substituit prin adverbul *donde* cînd regentul este un nume care indică timpul sau locul sau este un nume ca *señal*, *indicio* :

Campos amenos en que (sau *donde*) *todo es paz y alegría.*

Claros indicios por donde se pueda conjeturar quién tuvo la culpa.

b) relativul *que* poate fi substituit prin *como* cînd antecedentul este un nume ca *arte*, *modo*, *manera* :

Su memoria quedó amancillada por la manera como trato a su padre[2].

---

[1] Kr. Nyrop, *lucr. cit.*, p. 333, 353 ; Moritz Regula, *Grammaire française explicative*, Heidelberg, 1957, p. 106.

[2] *Gramática de la lengua española*. Academia Española, Madrid-Barcelona, 1931, p. 317 ; vezi și Samuel Gili y Gaya care arată, cu exemplul *aquel era el lugar donde pasé mi infancia*, că adverbul relativ *donde* marchează raportul atributiv tot așa de bine ca și un pronume relativ (*lucr. cit.*, p. 285).

În limba romînă adverbul relativ *unde* a căpătat o așa de mare extindere, încît uneori înlocuiește pronumele relativ *care* chiar și atunci cînd elementul regent nu indică o idee locală. Astfel de situații sînt combătute, pe bună dreptate, de acad. Iorgu Iordan[1].

★

În limba romînă atributivele circumstanțiale se construiesc cu toate timpurile și modurile personale, cu excepția imperativului. În limba latină relativele circumstanțiale sînt construite cu conjunctivul[2]; în limba franceză, de asemenea, se folosește mai mult conjunctivul[3]. Rar, apare și în limba latină indicativul. Astfel O. Riemann arată că în propozițiile relative cauzale neprecedate de *quippe*, *ut* sau *utpote* se găsește uneori indicativul : *habeo senectuti magnam gratiam, quae mihi sermonis aviditatem a u x i t, potionis et cibi sustulit* (Cicero)[4].

În limba romînă modurile cele mai frecvente sînt indicativul și conjunctivul, iar dintre timpuri — trecutul și prezentul. De obicei timpul din propoziția regentă diferă de cel din propoziția subordonată (prezent/trecut și trecut/prezent sau timpuri diferite ale trecutului). Uneori și modurile sînt diferite.

1. Cu indicativul (acțiuni reale) :

Fetele de la ghilit, ***care v ă z u s e asta,*** *numa -ș i d a u g h i o n t una alteia.* CREANGĂ, O. 49.

Baba, ***care s e c u l c a s e o dată cu găinile,*** *s e s c u l ă cu noaptea în cap și începu a trînti ș-a plezni.* CREANGĂ, O. 119 (atributive cauzale).

S ă f i u prieten cu bărbatu-tău, ***care nu-i om de felul meu,*** *numai să te poci vedea mai des.* CARAGIALE, O. VI 260 (atributivă concesivă)

2. Cu conjunctivul și condițional-optativul (acțiuni realizabile) :

Atunci el s-o f ă c u t un lucru de băietănaș, ***de s ă - l s o r b i.*** VASILIU, P. 22 (atributivă modal-consecutivă).

A r f i t ă i a t străjile palatului domnesc și a u c ă l c a t pe Petru Vodă ***care ar fi u n e l t i t la împăratul turcesc pieirea lui Ion-vodă al nostru.*** SADOVEANU, N. P. 14 (atributivă cauzală).

Atributivele cu valoare dublă și o singură subordonare se construiesc, de obicei, cu modul indicativ :

Să mă lași să stau într-o noapte în odaia ***unde d o a r m e împăratul.*** CREANGĂ, P. 96 (atributivă circumstanțială de loc).

În minuta ***cînd v o i a m a mă duce,*** *puterile m-au lăsat.* NEGRUZZI, S. I 52 (atributivă circumstanțială de timp).

Uneori, atributivele cu nuanță temporală se construiesc și cu condițional-optativul :

Cine ar fi îndrăznit să apuce scara de pisică într-o clipă ***cînd s-ar fi p u t u t t r e z i*** *că-i fuge puntea cuterului de sub picioare?* DUMITRIU,

---

[1] *Lucr. cit.*, p. 702.

[2] În astfel de cazuri conjunctivul servește ca simplu substitut al indicativului (Alfred Ernout și François Thomas, *lucr. cit.*, p. 336).

[3] *Grammaire Larousse du XX-ème siècle*, Paris [1936] p. 103 și urm.

[4] *Lucr. cit.*, p. 371.

P. F. 161 sau cu conjunctivul (V. exemplul din REBREANU, P. S. 81, la p. 352).

Din expunerea de mai sus se desprind următoarele concluzii :

Propozițiile atributive circumstanțiale se detașează ca o categorie de sine stătătoare, care se deosebește atît de atributivele propriu-zise cît și de circumstanțialele propriu-zise.

Au comun cu propozițiile atributive faptul că au ca determinat un nume, pe care îl explică sau îl califică, și sînt introduse prin aceleași pronume sau adverbe relative, iar cu propozițiile circumstanțiale, faptul că exprimă o circumstanță.

Se deosebesc de cele două categorii menționate prin dubla sau tripla valoare gramaticală pe care o au. De aceea, în definirea lor trebuie să se țină seama, în afară de natura determinatului, de încă două criterii : a) legătura cu verbul propoziției regente ; b) valoarea lexicală a elementului introductiv și a determinatului.

În funcție de folosirea acestor criterii decurge caracterul de subordonare al propozițiilor : simplă sau dublă.

ОПРЕДЕЛИТЕЛЬНО-ОБСТОЯТЕЛЬСТВЕННЫЕ ПРИДАТОЧНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Автор исходит из мысли, что определительно-обстоятельственные придаточные предложения представляют собой самостоятельную грамматическую категорию, так как отличаются как от собственно определительных, так и от обстоятельственных придаточных предложений.

Они близки к определительным придаточным предложениям тем, что определяют какое-либо имя, указывая на его признаки и присоединяются к главному предложению теми же относительными местоимениями или наречиями. С обстоятельственными же придаточными предложениями их сближает то, что они служат для указания тех или иных обстоятельств, при которых совершается действие.

От указанных грамматических категорий они отличаются своим двойственным грамматическим значением: 1) определительным; 2) обстоятельственным. Поэтому при их определении, помимо природы определяемого слова, следует так же иметь в виду еще два критерия: а) связь с глаголом главного предложения; б) лексическое значение введенного элемента и определяемого слова.

Для того, чтобы придаточное предложение было одновременно и обстоятельственным, достаточно наличие одного из указанных выше критерий.

Характер подчинения предложений зависит от использования этих критерий; эти предложения могут быть:

1. Определительно-обстоятельственные придаточные предложения с двойным подчинением: а) по отношению к определяемому существительному; б) по отношению к глаголу главного предложения.

2. Определительно-обстоятельственные придаточные предложения с простым подчинением; они отличаются от указанных выше (пункт 1) тем, что никаким образом не связаны с глаголом главного предложения, а обстоятельственное значение придают им введенное наречие и определяемое слово.

К первой категории относятся, главным образом, определительно-обстоятельственные придаточные предложения, присоединяемые относительными местоимениями (реже придаточные предложения, присоединяемые наречиями, выступающими в роли союзов). За исключением придаточных предложений времени и места, все остальные категории обстоятельственных предложений, упоминаемых в традиционных грамматиках, могут быть и определительно-обстоятельственными придаточными предложениями.

Ко второй категории относятся определительные придаточные предложения, присоединяемые относительными наречиями. В зависимости от введенного наречия, определительные придаточные предло-определяют время или место.

Помимо указанных выше двух категорий определительных придаточных предложений, существует еще одна промежуточная категория, к которой относятся определительные придаточные предложения, присодиняемые к главному относительными наречиями, которые одновременно связаны и с глаголом главного предложения. У таких предложений наблюдается двойное подчинение и тройное грамматическое значение.

LES PROPOSITIONS ATTRIBUTIVES CIRCONSTANCIELLES

RÉSUMÉ

L'auteur part de l'idée que les propositions attributives circonstancielles constituent une catégorie autonome, qui se distingue tant des attributives proprement dites que des circonstancielles.

Elles se rapprochent des propositions attributives en ce qu'elles ont pour déterminé un nom, qu'elles expliquent ou qualifient, et sont introduites à l'aide des mêmes pronoms ou adverbes relatifs. Ce qui les rattache aux propositions circonstancielles, c'est qu'elles expriment une circonstance.

Elles se distinguent de ces deux catégories par leur double valeur grammaticale : 1° attributive, 2° circonstancielle. C'est pourquoi, si l'on veut les définir, il faut tenir compte non seulement de la nature du déterminé mais encore : *a*) du rapport avec le verbe de la proposition régente ; *b*) de la valeur lexicale de l'élément introductif et du déterminant.

Pour qu'une attributive soit circonstancielle, un seul des critériums ci-dessus est suffisant.

C'est en fonction de ces critériums que l'on peut préciser le caractère de subordination des propositions. Elles peuvent être :

1. des attributives circonstancielles doublement subordonnées: *a*) au substantif déterminant ; *b*) au verbe de la proposition régente ;

2. des attributives circonstancielles avec une seule subordination ; elles diffèrent de celles qui ont été indiquées en 1 en ce qu'elles n'ont aucun rapport avec le verbe de la régente, la nuance circonstancielle étant imprimée par l'adverbe introductif et par l'élément déterminant.

A la première catégorie appartiennent surtout les attributives circonstancielles introduites par des pronoms relatifs (et, moins souvent, celles introduites par des adverbes à valeur de conjonction). A l'exception des propositions de temps ou de lieu, toutes les autres circonstancielles consignées dans les grammaires traditionnelles peuvent aussi être des attributives circonstancielles.

La seconde catégorie est composée des attributives introduites par des adverbes relatifs. D'après la nature de l'adverbe introductif, les attributives expriment une idée de temps ou de lieu.

A part des deux catégories discutées, il y en a une autre, intermédiaire, formée d'attributives introduites par des adverbes relatifs mais qui, en même temps, se rattachent au verbe de la proposition régente. De telles propositions ont une double subordination et une triple valeur grammaticale.

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANȚIAL DE MĂSURĂ ȘI PROPOZIȚIA SUBORDONATĂ CORESPUNZĂTOARE

DE

I. RIZESCU

Delimitarea părților secundare de propoziție este una din problemele cele mai dificile ale sintaxei. Greutatea se datorește unei duble cauze : pe de o parte, diversitatea criteriilor de delimitare, pe de alta, concepția greșită că studiul părților secundare privește exclusiv gramatica cînd în realitate el atinge și probleme de lexic. Prin aceasta înțelegem că fenomenul gramatical poate fi cunoscut numai prin analiza unității dintre sensul și forma fenomenului [1]. Este drept că studiul formei reprezintă problema centrală a întregii gramatici. Aceasta nu înseamnă însă că sensul cuvîntului trebuie complet eliminat, după cum nu trebuie însă nici să-i acordăm un loc de prim ordin, în gramatică, căci aceasta ar duce la lexicologie și semasiologie.

Primul studiu de sintaxă a limbii romîne în care se analizează mai pe larg părțile secundare de propoziție este *Gramatica Academiei R.P.R.* Dar un studiu mai atent al acestei gramatici ne arată că unele probleme au fost cu totul neglijate, iar altele cuprind erori de interpretare. Astfel în capitolul consacrat *sintaxei acuzativului* nu se tratează *acuzativul măsurii* (greutății, prețului) : *cartea costă* ***5 lei***, *marfa cîntărește* ***6 kg*** [2].

Așadar categoria prețului este cu totul omisă din *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. al II-lea [3].

Pe de altă parte, în același volum, se tratează în cadrul circumstanțialelor de loc, de timp și de mod, categorii care nu aparțin acestor cir-

---

[1] Însăși gramatica este produsul activității rațiunii noastre. În afara acestei legături a gramaticii (în special a sintaxei) cu gîndirea, nu poate fi înțeles „spiritul și specificul gramaticii însăși" (R. A. Budagov, *Этюды по синтаксису румынского языка*, Moscova, 1958, p. 5).

[2] Acest acuzativ este amintit de acad. Iorgu Iordan, în *Limba romînă contemporană*, 1956 (ed. a II-a p. 319).

[3] Deși complementul prețului nu este tratat în *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. al II-lea, el apare totuși în cadrul capitolului „Prepoziția" din primul volum al aceleiași gramatici.

cumstanţiale. Astfel sintagma *cîte o săptămînă*, din propoziţia *Nu mai vorbesc cu nimeni **cîte o săptămînă***. ALEXANDRESCU, M. 87, este socotită [1] drept complement circumstanţial de timp, deşi în acest caz nu se exprimă circumstanţa în care se petrece acţiunea, ci măsura timpului.

Tot în cadrul circumstanţialului de timp se înglobează greşit şi complementul care exprimă măsura acţiunii, mai precis multiplicarea ei, de tipul : *de 2 ori, de 3 ori*. *Mă cufundam în apă **de 3 ori** în rînd*. CREANGĂ, A. 65 [2]. Eroarea se datoreşte sensului temporal pe care-l are cuvîntul *oară* (*ori*).

În alte cazuri, cercetătorii au confundat împrejurarea spaţială în care se petrece acţiunea (deci complementul circumstanţial de loc), cu măsura acestei împrejurări. Astfel în *Gramatica Academiei R.P.R.* [3], circumstanţialul care exprimă spaţiul străbătut (şi durata în timp a acţiunii respective) este considerat circumstanţial de loc. *Şi se duse, şi se duse Făt-Frumos **cale lungă depărtată***. ISPIRESCU, L. 108.

Cred că şi înglobarea categoriei măsurii în complementul circumstanţial de mod este o interpretare greşită, căci acest complement exprimă de fapt calitatea, felul în care se petrece acţiunea. Cantitatea şi calitatea sînt categorii distincte care nu trebuie înglobate în cadrul aceluiaşi circumstanţial. Astfel complementele *nebuneşte* din *Lupii se reped la vale **nebuneşte***. GALACTION, O. I 49 şi *cu un pas* din *S-a îndepărtat **cu un pas** de mine* [4] n-au nimic comun : primul se referă la calitatea acţiunii, al doilea la cantitatea ei, aşa că ultimul îşi pierde caracterul de circumstanţial de mod [5]. Cantitatea şi calitatea nu pot fi tratate în aceeaşi categorie a circumstanţialului de mod aşa cum procedează *Gramatica Academiei R.P.R.* [6]. Desigur că între aceste două categorii există şi elemente comune. Dar elemente comune au şi circumstanţialele de loc şi de timp (dovadă că se găsesc complemente cu ambele valori), instrumental şi sociativ, cu toate acestea ele sînt studiate ca nişte categorii distincte. Chiar în cadrul complementului de mod (să presupunem că admitem înglobarea cantităţii în mod) nu se tratează în *Gramatica Academiei* categorii ca : multiplicarea, proporţia etc. (care aparţin de fapt măsurii) deşi în definiţia complementului de mod se spune că arată „cum şi în ce măsură se desfăşoară sau apare la un moment dat o acţiune sau o calitate”.

---

[1] Vezi *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. al II-lea, p. 128.

[2] *Ibidem*, p. 126.

[3] *Ibidem*, p. 125.

[4] Exemplele sînt din *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. al II-lea, p. 133.

[5] Aceeaşi înglobare o întîlnim şi în alte gramatici. S. G. Barhudarov (*Грамматика русского языка*, vol. al II-lea, Moscova, 1939) introduce în categoria circumstanţialului de mod şi acele părţi secundare care indică „măsura sau gradul acţiunii sau a caracteristicii”. La fel procedează E. I. Şendels în *Грамматика немецкого языка*, Moscova, 1954. În schimb, *Грамматика русского языка. Изд. Ак. Наук.*, vol. al II-lea, p. 348, şi *Gramatica limbii bulgare* de sub redacţia lui L. Andreicin, N. Kostov, K. Mircev, St. Stoicov (şi alte lucrări) consacră un capitol special complementului de măsură.

[6] În definiţia propoziţiei circumstanţiale de mod (vol. al II-lea, p. 203) nu se mai vorbeşte de măsura în care se desfăşoară o acţiune (ca la circumstanţialul de mod), ci numai de „felul cum se desfăşoară acţiunea din regentă”.

se referă deci la funcţia sintactică a cuvintelor : cu un leu, un zlot, 5 kilometri şi nu la cea morfologică. De aceea putem socoti că determinanţii[1] de felul celor de mai sus (*kilogram*, *bucată* etc.) sînt complemente ale complementului[2].

PROPOZIŢIA SUBORDONATĂ CIRCUMSTANŢIALĂ DE MĂSURĂ

Propoziţia subordonată de măsură arată măsura în care se desfăşoară acţiunea verbului din regentă. Înăuntrul acestor propoziţii se pot distinge mai multe categorii şi anume : proporţia în care se realizează acţiunea din principală, mărimea acestei acţiuni, măsura timpului, a spaţiului, a valorii.

a) *Proporţia în care se îndeplineşte acţiunea din regentă*

Simpatia pentru el creştea ***cu cît se înflăcăra pasiunea*** *lui în scrisorile lui către Laura.* REBREANU, I. 86.

Pe măsură ce se apropia de casă, *moşul simţea cum căldura aceasta îl înăbuşe.* Tribuna, 1958, 22 martie, p. 5.

Nădejdea caldă-n el slăbea, ***pe cît creştea de rece gîndul.*** COŞBUC, P. 92.

De ce mergeam, *de ce mă simţeam mai uşor.* GANE, C.C. XIII 336.

Băiatul de ce creştea, *d-aia se făcea mai mare.* ISPIRESCU, L. 41.

b) *Mărimea acţiunii din regentă*

Merge ***ce merge*** *şi se opreşte la vrun deal, la vrun pîrîu.* DELAVRANCEA, S. 13.

Merge el înainte prin codru ***cît merge.*** CREANGĂ, P. 16.

Dacă vrei să nu te muşte cîinii... să-i laşi să te latre ***cît le place,*** *fără să te urneşti din loc, căci ei bat* ***cît bat*** *şi de la o vreme te părăsesc şi se duc.* Id. ib. 68.

Cela ce va fura... numai ***cît va mînca*** *şi* ***cît se va îmbrăca.*** PRAV. 348.

Unele dintre propoziţiile de mai sus pot fi interpretate ca subordonate de măsură care exprimă o comparaţie.

Astfel în propoziţia : *Am apăsat* ***cît am putut,*** s-ar putea analiza : *Am apăsat* ***cît am putut*** [să apăs] şi în care se măsoară dar se şi compară acţiunea din regentă cu cea din subordonată.

În schimb în : *Merge înainte prin codru* ***cît merge.*** CREANGĂ, P. 16, se indică numai măsura cantităţii acţiunii din regentă (merge el... cît merge = merge o bucată de drum), nu şi compararea ei[3].

---

[1] Nu poate fi vorba de determinări partitive la substantivul materiei (*chila* ar fi determinare partitivă pe lîngă *lei* în exemplul : *Să-mi dai grîul cu* ***30 lei chila***), aşa cum le socoteşte H. Tiktin (*Gramatica*, vol. al II-lea 190).

[2] Despre complementele care determină alte complemente se aminteşte şi în *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. II, 112.

[3] În *Curso superior de sintaxis española*, ed. V, Barcelona, 1955, a lui Samuel Gili Y Gaya (p. 292) toate propoziţiile de felul celor de mai sus sînt socotite comparative.

c) *Măsura spațiului*

Era alb (pămîntul) **cît bătea ochiul.**
Cît te uiți în lung și în lat *Nu mai vezi pămînt uscat.*
JARNÍK-BÎRSEANU, D. 320.

d) *Măsura valorii*

Să plătească stăpînului, ***cît a fost prețul viei.*** PRAV. 296.
Aduce piatra la mine și i-o plătesc ***cît nu face.*** CREANGĂ, P. 218.

★

Strîns legate de propozițiile subordonate care arată proporția sînt și cele construite cu conjuncțiile corelative : *cu cît... (cu) atît, pe cît... (pe) atît*, considerate în mod greșit de către Gramatica Academiei ca propoziții copulative[1]. Aceste propoziții sînt foarte apropiate cu cele introduse prin : *de ce... de ce.*

Cu cît ne depărtăm de Moscova... *cu atît noaptea devine mai albă.* STANCU, U.R.S.S. 46.

Cu cît se apropia, *cu atît era mai grozav.* ANT. LIT. POP. II 238.

Și cu cît lumina dulce tot mai mult se lămurește *Cu atît valurile apei, cu atît țărmul parcă crește.* EMINESCU, O. I 154.

Omul cu cît oftează. *Cu atît se ușurează.* TEODORESCU, P.P. 276.

Analiza frazelor de mai sus scoate în evidență subordonarea uneia față de cealaltă (deși s-ar părea că există un raport de coordonare). Dacă analizăm fraza : *Omul cu cît oftează cu atît se ușurează*, observăm că acțiunea verbului din prima propoziție e subordonată acțiunii verbului din propoziția a doua : se ușura pe măsură ce ofta.

Așadar în proporția în care crește (sau descrește) acțiunea din regentă, crește (sau descrește) și cea din subordonată. Desigur că acest raport nu e totdeauna direct (ambele acțiuni cresc, sau ambele descresc) ; raportul poate fi și invers (o acțiune să crească și cealaltă să descrească). În toate cazurile însă, acțiunea unei propoziții e subordonată celeilalte [2]. Proporția din frazele de mai sus trebuie înțeleasă și în felul următor : pe măsură ce se adaugă, în mod treptat, o anumită cantitate la acțiunea unui verb sau la calitatea unui adjectiv într-una din propoziții, în aceeași măsură crește (sau scade) și în cealălaltă.

---

[1] *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. al II-lea, p. 155. În Gramatica limbii ruse a Academiei de științe a U.R.S.S., asemenea propoziții sînt socotite fraze cu o secundară de juxtapunere (T. II, p. II, 348).

[2] În articolul *Сложные предложения с союзом чем-тем* (Вопр. язык. nr. 2, 1957, p. 100) M. L. Vanslova spune : „Așadar tipul de propoziție compusă analizat (e vorba de propozițiile introduse prin *cu cît... cu atît*) se găsește dincolo de limitele propoziției compuse prin subordonare, fiind în categoria propozițiilor compuse cărora le sînt proprii trăsături și ale coordonării și ale subordonării. După redactarea lucrării, am luat cunoștință de *Gramatica limbii bulgare*, de sub redacția lui L. Andreicin, N. Kostov, K. Mircev, E. Nikolov, St. Stoikov, în care propozițiile de acest fel sînt socotite secundare (p. 348—349).

În alte cazuri nu mai este vorba de o adăugare treptată şi proporţionată ; proporţia se referă fie la o cantitate sau o calitate luată *global*, fie la *modul* acestei *proporţii* :

Pre cît îl iubia întăi [pe Bogdan], *pre atîta îl urîsă apoi*. URECHE, LET. p. 76.

Pe cît pare de voinic *pe atît este de slab.*

Că ultima categorie are totuşi unele trăsături deosebite faţă de prima, o dovedeşte şi faptul că, adeseori, este greu să substitui conjuncţiile. În loc de ***Pe cît pare de viteaz****, pe atît este de slab* e greu (poate imposibil) să spui : *Cu cît pare de viteaz*. Numai în cazul în care am înlocui gradul pozitiv al adjectivului prin gradul comparativ ar putea avea loc şi substituirea de mai sus (*Cu cît* pare mai viteaz cu atît este mai slab). Nici conjuncţiile *cu cît... cu atît* nu pot fi uşor substituite. Astfel în loc de ***Cu cît ştiu că marea e mai adîncă sub trupul meu****, cu atît îmi place mai mult să înot.* GAZ. LIT. 17 iulie 1958, p. 4 col. 6, nu s-ar putea spune : *Pe cît ştiu...*

În unele cazuri este posibilă interferenţa celor două conjuncţii corelative : *cu cît* [cu atît] + *pe cît...* [pe atît] = *pe cît...cu atît* :

Pre cît au fost fericită domnia aceasta [a lui Vasile Lupu], *cu atîta mai cumplite vremi s-au început de atunci.* M. COSTIN, LET. 114.

Pe cît se uită la dînşii, *cu atît se umplea mai mult de bucurie.* GORJAN, H. 159.

Uneori se folosesc şi conjuncţiile : *decît . . . cu atîta* ; *de cît . . . de atîta:*

De cît să strică omul din afară*, cu atîta se învoiaşte cel din lontru.* VARLAAM, C. 244 (ed. J. Byck).

De cît mai mult îl munceşte*, de atîta mai mult să-ntăriia ceilalţ[i] creştini.* DOSOFTEI, V. S. 147.

Propoziţiile subordonate de felul celor de mai sus sînt introduse prin conjuncţiile : *cu cît, pe cît* ca şi acelea care exprimă proporţia (v. p. 376). Apropierea dintre cele două categorii este nu numai de natură formală (conjuncţiile care se introduc), ci şi de conţinut (raportul de subordonare).

În timp ce propoziţia introdusă prin *cu* (*pe*) *cît* nu poate apărea singură (ci ca determinantă a unei regente), propoziţia introdusă prin *cu* (*pe*) *atît* poate apărea singură în frază :[1] ***Cu atît mai*** *puţin poate fi îngăduit poeticul. . .* G. IBRĂILEANU, ST. 18.

Ar mai trebui să remarcăm faptul că în multe fraze cu subordonate de felul celor de mai sus apare un adjectiv sau un adverb la gradul comparativ. Comparativul poate fi în ambele propoziţii : *Tu-mi vii tot* ***mai aproape****, cu cît plec* ***mai departe****.* GOGA, P. 258.

Alteori în propoziţia regentă se găseşte un comparativ, iar în cea subordonată un adjectiv la gradul pozitiv (deşi ultimul poate fi inter-

---

[1] Între propoziţiile de acest fel poate fi introdusă o altă propoziţie, ca şi în cazul oricărei fraze formate dintr-o subordonată şi o regentă (fapt care apropie şi din acest punct de vedere, propoziţiile introduse prin *cu cît... cu atît* de cele care se găsesc într-un raport de subordonare). În limba rusă acest lucru nu este posibil. „În ceea ce priveşte topica propoziţiilor simple construite cu conjuncţiile *чем-тем* printr-o altă propoziţie introdusă în mijlocul lor" M. L. Vanslova, *lucr. cit.*, p. 991.

pretat tot ca un comparativ. *Nici n-am căuta a zice. . . Că mintea cu cîtu-i* ***tare*** (=mai tare), *cu atîta* ***mai mult*** *lucrează.* CONACHI, P. 278.

În multe cazuri, comparativul apare numai *în regentă*, dar el poate fi presupus și în propoziția subordonată : ***Cu cît*** *se apropia* [se subînțelege *mai mult*], ***cu atît*** *glasul era mai grozav.* ANT. LIT. POP. II 238.

Prezența comparativului nu este așadar o marcă obligatorie nici pentru regentă, nici pentru subordonată. În cazul în care verbul (fie din regentă, fie din subordonată) indică o acțiune durativă, o creștere, o scădere a acțiunii, comparativul poate lipsi, în schimb, creșterea calității, a însușirii trebuie exprimată printr-un comparativ. ***Cu cît*** *se apropie* (acțiune durativă) *de hotarul vieții sale,* ***cu atît*** *se făcea mai netrebnic familiei.* ELIADE, C. 70.

MĂSURA VĂZUTĂ ÎN CONSECINȚĂ

În propozițiile subordonate de mai jos :

Răcnea ***de se cutremurau codrii.*** ISPIRESCU, L. 34.

Un luceafăr se-așează pe fruntea ei, și așa strălucea ***de orbea pe cei ce se uitau asupra dînșilor.*** Id. ib. 38.

Uriesii, stînd pe coate, au trîntit un hohot mare, ***cît s-au răsunat pămîntul.*** ALECSANDRI, P. A. 150. *Pieptul se umflă așa de tare* ***încît părea că are să i se spargă.*** DELAVRANCEA, V. V. 40.

I-am tras odată căprarului o palmă ***de i-au sărit trei măsele din gură.*** SLAVICI, O. I. 299.

Era înaltă ***de părea de optsprezece ani.*** CAMIL PETRESCU, O. I 17 se indică nu numai în ce măsură *a răcnit, a strălucit*, măsura în care *e înaltă, mare* etc. ci și urmarea acestor acțiuni, stări, calități (se cutremurau codrii, orbea pe cei ce se uitau etc.).

Măsura acțiunii din regentă exprimată în propoziția subordonată este așadar văzută în consecință.

Cu totul alta este situația în propozițiile consecutive. Astfel în propozițiile subordonate din frazele : [Păsări-Lăți-Lungilă] *le păpa pe rudă, pe sămînță,* ***de nu se mai stăvea nimene cu păseri pe lîngă casă de răul lui.*** CREANGĂ, P. 111.

Soarele. . . stătu pe loc, ***încît trei zile n-a fost noapte.*** EMINESCU, N. 4 se arată numai urmarea acțiunii din regentă, nu măsura ei.

PRIN CE SE INTRODUCE O PROPOZIȚIE SUBORDONATĂ DE MĂSURĂ

Propozițiile subordonate de măsură pot fi introduse prin conjuncțiile : 1) *de ce, cu cît, pe cît,* cărora în regentă le corespund uneori corelativele : *de ce, d-aia, cu atîta, pe atît.*

2) conjuncții, locuțiuni conjuncționale și adverbe : *de cît, pînă să, pe măsură ce.*

Conjuncţia este adeseori un indice că avem de-a face cu o propoziţie subordonată de măsură şi nu cu o altă categorie. În fraza : Ia-ţi bani *cît ţi-or trebui*, subordonata determină verbul din regentă (*a lua*) şi nu un substantiv (*banii*), nu e deci atributivă (altfel ar fi ***cîţi** ţi-ar trebui*) ci subordonată de măsură ; la fel, şi în cazul în care adjectivul interogativ se acordă cu un substantiv din propoziţia subordonată : Că zău, nu te voi lăsa *Cîte zile voi avea*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 32.

Dacă comparăm diferitele categorii ale circumstanţialului de măsură cu propoziţiile subordonate respective, observăm că nu poate fi vorba de un paralelism perfect. Astfel în timp ce unele categorii sînt comune circumstanţialului şi propoziţiei, altele apar rar în cadrul complementului (de exemplu proporţia în care se îndeplineşte acţiunea), sau nu apar deloc (măsura văzută în consecinţă).

MODURILE FOLOSITE ÎN DIFERITELE CATEGORII DE PROPOZIŢII CIRCUMSTANŢIALE DE MĂSURĂ

Propoziţiile subordonate de măsură, ca şi regenta respectivă, se construiesc de obicei, cu modul indicativ.

Propoziţiile care exprimă proporţia se construiesc mai ales cu timpurile prezent şi imperfect, fiindcă redau o acţiune în curs de executare, o acţiune care durează etc. Deoarece în măsura în care se măreşte (sau se micşorează) cantitatea în secundare se măreşte (sau se micşorează) şi în principală (în cazul propoziţiilor care indică proporţia), cele două acţiuni sînt, mai totdeauna, simultane :[1]

*De ce **mergi** înainte, numai peste pustietăţi **dai**.* CREANGĂ, P. 87.

*Cu cît **se apropie**, cu atît **era** mai grozav.* ANT. LIT. POP. II 238.

*Rizea **se frămînta**. . . cu un gînd tot mai sfredelitor **de ce treceau** ceasurile spre seară.* DUMITRIU, B. F. 108.

Şi în cazul celorlalte categorii ale propoziţiilor de măsură, acţiunea poate fi simultană .

***Strig** cît **pot**.* SADOVEANU, O. VI 298.

*Cît **a stat** la noi, Uche **a scociorît** cu vîrful cuţitului.* STANCU, D. 226.

Acţiunea din secundară poate fi anterioară celei din principală şi în acest caz timpurile diferă :

***Cîştigă** cît nu **visase**.*

Uneori acţiunea din regentă exprimă o dorinţă, care poate creşte în aceeaşi măsură cu acţiunea din secundară. În acest caz regenta se construieşte cu modul condiţional :

*De ce joc, d-aia **aş juca**.* JARNÍK-BÎRSEANU, D. 362.

În regentă, poate fi folosit şi modul conjunctiv, cu valoare de îndemn, de sfat, căruia îi corespunde tot modul indicativ în secundară. Timpul

---

[1] Simultaneitatea celor două acţiuni apare şi atunci cînd acţiunea este la timpul viitor : ***Cu cît lupta se va da mai organizat**, cu atît triumful va fi mai sigur şi mai apropiat.* SAHIA, N. 36.

întrebuințat în secundară este prezentul sau viitorul, după cum și îndemnul, sfatul se referă la prezent sau la viitor.

*Să trăim **cît o vrea sfîntul**.* TEODORESCU, P.P. 314.

Din cele de mai sus reiese că propoziția subordonată de măsură se construiește mai cu seamă cu indicativul (rareori și cu condiționalul). Timpurile folosite pot fi diferite.

IERARHIZAREA PROPOZIȚIILOR SUBORDONATE

În legătură cu propozițiile subordonate, acad. Al. Graur arată că „nu sînt toate la fel de importante în frază. Unele sînt indispensabile, fără ele fraza nu are înțeles sau are alt înțeles decît cel dorit, altele aduc numai unele detalii suplimentare, fără care comunicarea nu suferă lipsuri esențiale" [1].

Diferitele categorii ale propozițiilor subordonate de măsură confirmă teza de mai sus:

I. Propoziții subordonate a căror lipsă duce la neînțelegerea frazei.

***De ce mergeau înainte**, de ce lui Harap Alb i se tulburau mințile.* CREANGĂ, P. 46.

II. Propoziții care aduc detalii suplimentare fără de care comunicarea nu suferă lipsuri esențiale:

*Rizea se frămînta cu un gînd tot mai sfredelitor **de ce treceau ceasurile spre seară**.* DUMITRIU, B. F. 108.

III. Lipsa propoziției subordonate ar putea duce la alt înțeles decît cel dorit:

În fraza: *Ia-ți bani **cît ți-or trebui***, dacă omitem propoziția subordonată, s-ar putea înțelege ca să ia toată suma de bani, care se află într-un loc anumit, nu numai atît cît ar avea nevoie.

★

Criteriul care a stat la baza delimitării complementului circumstanțial de măsură de alte complemente a fost cel lexico-gramatical, deoarece acesta nu poate fi înțeles în afara conținutului; s-a acordat însă prioritate formei [2].

Categoria complementului de măsură rezolvă, pe plan sintactic, problema anumitor părți secundare, care nu pot fi înglobate în nici unul din circumstanțialele studiate pînă în prezent (de ex. măsura valorii).

---

[1] Alexandru Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în „Studii de gramatică", vol. I, p. 138.

[2] A da prioritate sensului înseamnă a înlocui gramatica prin semasiologie, așa cum a încercat de exemplu Haase (vezi J. Ries, *Was ist Syntax? Ein kritischer Versuch*, Marburg, 1894, p. 107).

Studiile de pînă acum s-au mărginit să analizeze corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție, luate în general.

În lucrarea de față am încercat să fac un studiu paralel între categoriile unui anumit circumstanțial — cel de măsură — și categoriile propoziției subordonate respective.

Această paralelă ne demonstrează încă o dată că nu poate exista o corespondență totală între propozițiile subordonate și părțile de propoziție [1]. Cercetătorul care caută cu orice preț un paralelism mecanic între aceste categorii riscă să se abată de la studiul elementelor specifice sintactice care aparțin fiecărei categorii în parte [2].

ОБСТОЯТЕЛЬСТВО МЕРЫ И СООТВЕТСТВУЮЩЕЕ ПРИДАТОЧНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Целью работы является изучение различных видов обстоятельства меры; этот вопрос является второстепенным и не рассматривался до настоящего времени ни в одном из грамматических пособий румынского языка.

Это обстоятельство было отграничено от остальных на основании лексико-грамматического критерия, так как форма неразрывно связана с содержанием; все же предпочтение оказывалось форме.

Группа обстоятельств меры включает следующие подгруппы: мера оценки качества, времени, пространства и интенсивности.

Категорией обстоятельства меры решается с точки зрения синтаксиса вопрос некоторых второстепенных членов предложения, которые нельзя отнести ни к одному из обстоятельств, изучавшихся до сих пор.

Придаточные предложения меры также богаты разновидностями. При их изучении сделана попытка выяснить и вопрос, связанный с определением некоторых предложений, которые ошибочно относят к сложно-сочиненным союзным, а именно о предложениях, присоединяемых соотносительными союзами: *cu cît. . . cu atît* (чем . . . тем). Разбор различных категорий обстоятельств меры содействует также выяснению вопроса категории дополнения к дополнению.

Все проведенные до сих пор изыскания ограничивались разбором соответствия между придаточными предложениями и членами предложения вообще.

В настоящей работе сделана попытка сопоставить категории определенного обстоятельства — обстоятельства меры — с категориями соответствующего придаточного предложения.

[1] Vezi studiul *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, de Mioara Avram în „Studii de gramatică”, vol. I, p. 141–164.

[2] Gramatica Academiei de Științe a U.R.S.S., vol. al II-lea, partea I, p. 105.

Это сопоставление доказывает еще раз, что нет полного соответствия между придаточными предложениями и членами предложения. Исследователь, пытающийся любой ценой провести механически параллель между этими категориями, рискует отвлечься от изучения специфически синтаксических элементов, относящихся к каждой категории в частности.

LE COMPLÉMENT CIRCONSTANCIEL DE MESURE ET LA PROPOSITION SUBORDONNÉE DE LA MÊME NATURE

RÉSUMÉ

L'auteur se propose d'étudier les divers aspects du complément circonstanciel de mesure, partie secondaire de la proposition, négligée jusqu'à présent dans les grammaires roumaines.

Pour établir la limite entre ce complément et les autres, l'auteur s'est servi du critérium lexico-grammatical, la forme ne pouvant être comprise en dehors du contenu ; une priorité a toutefois été accordée à la forme.

Ce complément circonstanciel se divise en catégories comme suit : mesure de la valeur, du temps, de l'espace et de l'intensité.

La catégorie du complément de mesure résout, sur le plan syntaxique, le problème de certaines parties secondaires, qui ne peuvent être englobées dans aucune des circonstancielles étudiées à ce jour.

Les propositions subordonnées de mesure revêtent un grand nombre d'aspects. En les étudiant, l'auteur essaie de tirer au clair le problème de certaines propositions faussement considérées comme des coordonnées copulatives ; il s'agit notamment de celles qui sont introduites par les conjonctions corrélatives *cu cît ... cu atît*. L'analyse des diverses catégories du circonstanciel de mesure aide aussi en quelque sorte à préciser la catégorie de complément du complément.

Les études antérieures se sont limitées à analyser la correspondance entre les propositions subordonnées et les parties de la proposition en général.

L'auteur s'est attaché, dans ce travail, à étudier parallèlement les catégories d'un circonstanciel déterminé — celui de mesure — et les catégories de la proposition subordonnée respective.

Les résultats démontrent une fois de plus qu'il ne peut y avoir de correspondance totale entre les propositions subordonnées et les parties de la proposition. Le linguiste qui cherche à tout prix un parallélisme mécanique entre ces catégories risque de s'éloigner de l'étude des éléments syntaxiques spécifiques de chaque catégorie en particulier.

CONSIDERAȚII ASUPRA LEXICULUI LIMBII MACEDONENE VECHI

DE

C. POGHIRC

1. Principala dificultate în stabilirea caracterului limbii macedonene vechi și — implicit — a locului ei printre celelalte limbi indo-europene o constituie absența aproape totală de date asupra morfologiei acestei limbi. În ce privește fonetica, deși s-a păstrat un număr relativ mare de cuvinte macedonene, trăsăturile fonetice ale acestei limbi nu sînt încă nici pe departe stabilite cu precizie. Bazîndu-se pe cuvinte de origine evident grecească și pe nume proprii grecești sau grecizate ca formă, unii cercetători înclină să atribuie limbii macedonene legile fonetice ale limbii grecești. Alți cercetători, folosind în primul rînd toponimica pestriță a Macedoniei, despre care nu știm de către cine și în ce epocă a fost dată, precum și unele nume proprii și cuvinte comune, găsesc o corespondență aproape perfectă între structura fonetică a limbii macedonene și cea a limbii ilire. Uneori asemenea ,,legi fonetice'', pe baza cărora se rezolvă problema caracterului limbii macedonene, se întemeiază pe un singur cuvînt atestat ca, de pildă, pretinsa trecere a i.-e. *s în mac. ζ, bazată pe unicul exemplu ἄλιζα[1]. Chiar o trăsătură care părea unanim acceptată de cercetători — înlocuirea sonorelor aspirate indo-europene cu sonore simple — este contestată în ultima lucrare mai importantă asupra problemei macedonene [2].

În istoria studierii limbii macedonene se reflectă în chip evident una dintre limitele metodei comparative istorice : posibilitatea de a lucra în mod efectiv și convingător în primul rînd pe baza elementelor morfologice și numai după aceea și fonetice. Vocabularul e considerat nesemnificativ, aproape indiferent, cînd este vorba de stabilirea caracterului unei

[1] V. P. Kretschmer, Glotta, XII, 280 și XV, 305—306, M. Budimir, R.I.E.B., I (1934), 281 sq., H. Barié, *Ilirske jezičke studije*, Zagreb, 1948, p. 5—7 ș. a., și replica lui G. N. Hatzidakis, Glotta, XXIII, p. 268 sq.

[2] V. J. N. Kalléris, *Les anciens Macédoniens*, Athènes, 1954, p. 85, 144 et passim.

limbi. Or, în studierea limbii macedonene avem de-a face în primul rînd cu elemente lexicale : morfologia e aproape necunoscută, iar trăsăturile fonetice încă nu sînt stabilite în mod precis.

S-ar părea că, în asemenea caz, sîntem nevoiți să ne bazăm tocmai pe fapte de ordin lexical și să găsim o metodă de a trage pe baza lor concluzii exacte și sigure. Dar, știind că în domeniul gramaticii comparate cu greu poți convinge pe cineva pe baza unor argumente strict lexicale, cercetătorii limbii macedonene s-au ferit de cele mai multe ori să tragă concluzii de ordin general pe baza vocabularului. Cînd totuși asemenea încercări s-au făcut, însuși punctul de vedere din care se studia lexicul macedonean, era, după părerea noastră, greșit. Se încerca să se determine caracterul limbii macedonene prin stabilirea unui procentaj aproximativ al cuvintelor macedonene clasate după originea lor, grecească sau negrecească. Cercetătorii operau astfel cu cele cîteva zeci de cuvinte macedonene, păstrate în mod cu totul întîmplător, ca și cînd ar avea de-a face cu totalitatea vocabularului, sau, în orice caz, cu partea lui esențială și semnificativă. De aceea unii, bazîndu-se pe procentul relativ mare de cuvinte și mai ales de nume proprii negrecești, se considerau îndreptățiți să nege comunitatea lingvistică greco-macedoneană. Partizanii originii grecești a limbii macedonene căutau, dimpotrivă, să găsească etimologii grecești pentru cît mai multe din cuvintele macedonene atestate. Astfel, de exemplu, J.N. Kalléris încearcă să demonstreze că aproape toate cuvintele macedonene sînt de origine grecească [1].

Se uită în asemenea cazuri că avem de-a face cu exemple adunate la întîmplare de lexicografii greci, cu cuvinte rare, care printr-un fapt sau altul le atrăgeau atenția, determinîndu-i să le insereze în glosare alături de cuvinte grecești dialectale sau de cuvinte străine întîlnite în texte grecești. Asupra acestui fapt au atras, e drept, atenția Colocotronis [2] și Paribeni[3] (ambii, de altfel, istorici, și nu lingviști), dar nimeni nu a ținut seamă de interesantele lor observații.

2. Care este în realitate componența lexicului macedonean atestat ?

Cele mai numeroase sînt cuvintele care își au în greacă corespondentul cel mai apropiat, de care nu se deosebesc decît în mică măsură ca formă sau ca sens. Din această categorie fac parte cuvinte ca : ἀβροῦϝες, ἀγκαλίς, ἄδδαι, ἀδῆ, ἀδραία, ἀκόντιον, ἀμαλή, ἀόρτης, ἀργίπους, ἀρκόν, γυάλας, γῶπας, δάνος, δράμις, δώραξ, ἐπιδειπνίς, κεβαλή, κομμάραι, κυνοῦπες, παραός, πελιός și multe altele.

Există de asemenea cuvinte de origine evident grecească, dar care totuși s-au păstrat în această formă numai în macedoneană : ἄδισκον, ἀκραία, ἀκρουνοί, ἐδέατρος, ἐστερικάς, πέλλα, ῥάματα, σκοῖδος, ταγόναγα, τελεσιάς ș. a.

---

[1] Kalléris, *op. cit.*, p. 278 : „Sur les 153 mots étudiés, il n'y en a que deux ou trois dont la racine puisse être considérée comme non grecque de façon plus ou moins certaine". Aceste cuvinte sînt, după părerea lui, βέδυ, Σαυᾶδαι și, poate, σιγύνη (*ibid.*, nota 2).

[2] Colocotronis, *La Macédoine et l'Hellénisme*, Paris, 1919, p. 96.

[3] R. Paribeni, *La Macedonia sino ad Alessandro Magno*, Milano, 1947, p. 11.

Se întîlnesc apoi cuvinte de altă origine decît greacă, probabil unele dintre ele ilirice sau trace : ἄδαρκνα, ἄργελλα, βέδυ, δίρροξ, γαρκαν, γόδα, γόταν, ἰζέλα, ἴλαξ, καυσία, κίκερροι, σάρισσα ş. a. În stadiul actual al cunoştinţelor e imposibil de determinat dacă asemenea cuvinte făceau parte din lexicul macedonean moştenit sau erau simple împrumuturi ; grecii le cunoşteau în general numai din vorbirea macedonenilor şi de aceea le şi dădeau drept macedonene.

Trebuie menţionat că din cele vreo optzeci de cuvinte atestate ca macedonene, aproximativ patruzeci de procente sînt sigur de origine grecească. Alte vreo cincisprezece procente sînt probabil împrumuturi relativ recente din greacă. Dintre cuvintele a căror etimologie nu este încă sigur stabilită, o bună parte este posibil să fie de asemenea de origine greacă. Un cuvînt este neîndoielnic frigian (βέδυ) [1] ; un cuvînt (ἄργελλα) este probabil de origine traco-frigiană, cum dovedeşte atestarea lui în romînă (argea) şi albaneză (ragal) [2]. Cîteva cuvinte sînt ilirice (σιγύνη, probabil ἄλιζα ş. a.) ; la acestea trebuie adăugate un număr considerabil de nume proprii [3]. Trei cuvinte macedonene îşi găsesc corespondenţă în latină (mac. ἴλαξ — lat. ilex ; mac. κίκερροι — lat. cicer ; mac. δίρροξ — lat. hirsutus [4]), alte trei — în limbile indo-iranice (ἄδαρκνα, γόδα, γόταν), iar unul doar în balto-slave (κοῖος [5]). Originea celorlalte cuvinte nu a fost pînă în prezent stabilită.

Covîrşitoarea majoritate a cuvintelor macedonene atestate îşi găseşte deci explicaţia în greacă. Totuşi, după părerea noastră, important este nu atît de ce origine sînt majoritatea cuvintelor — greacă sau nu — cît care este însemnătatea unora sau a celorlalte în ansamblul vocabularului limbii respective. Argumentele statistice sînt în cazul nostru cu atît mai şubrede, cu cît avem atestat un număr foarte redus de cuvinte, care s-au păstrat cu totul întîmplător.

3. Cercetările metodologice din ultimii ani au pus în lumină ideea fructuoasă a diferenţierii cuvintelor după însemnătatea lor în ansamblul vocabularului şi au scos în evidenţă în interiorul vocabularului un fond principal lexical care se caracterizează, printre altele, printr-o mare durabilitate.

Ideea aceasta nu poate să nu-şi găsească aplicare şi în studiile comparative istorice. Cum scrie acad. Al. Graur, „vocabularul poate şi trebuie să fie folosit pentru stabilirea înrudirii limbilor, pentru definirea familiilor de limbi : concentrîndu-ne atenţia asupra fondului principal lexical, putem constata că, în ciuda numeroaselor împrumuturi de vocabular din limbi străine, limbile ca romîna sau engleza şi-au păstrat în mare parte fondul principal original, prin urmare aceasta poate intra la socoteală atunci cînd discutăm originea, structura şi caracterul istoric al unei limbi. Cu

[1] V. Clemens Alexandrinus, *Stromata*, V, 8, § 47.

[2] V. O. Densusianu, în „Grai şi suflet", VII (1937), p. 86—87, cu trimiterile respective.

[3] I. I. Russu, *Macedonica*, în „Ephemeris Dacoromana", VIII, Roma, 1938, p. 151—157 et passim.

[4] Pentru acestea din urmă v. Pisani, R.I.E.B., III (1937), p. 11.

[5] O. Hoffmann, *Die Makedonen, ihre Sprache und ihr Volkstum*, Göttingen, 1906, p. 74.

atît mai mult această observație trebuie să servească în cazul limbilor fără morfologie"[1].

Observația aceasta se potrivește în egală măsură și pentru acele limbi a căror morfologie ne este puțin cunoscută, cum este cazul limbii macedonene. Așa cum arătam însă mai sus, ideea aceasta nu a fost folosită în stabilirea înrudirii lingvistice, întrucît se considera că ,,vocabularul poate să se transforme, chiar în întregime, fără ca prin aceasta limba să fie sensibil alterată în structura ei fonetică sau gramaticală" [2].

Este drept că A. Meillet, studiind problema înrudirii lingvistice, a exprimat — cu multă prudență — păreri foarte apropiate de actuala teorie a fondului principal lexical, afirmînd totodată posibilitatea aplicării acestor idei în gramatica comparată. În articolul ,,Le problème de la parenté des langues", A. Meillet scria [3] : ,,Pentru multe dintre limbile popoarelor necivilizate nu avem decît vocabularul, iar gramatica este sau necunoscută, sau cunoscută în mod cu totul parțial. Dacă, în asemenea cazuri se observă un foarte mare număr de comunități lexicale între anumite limbi, și dacă aceste comunități privesc cuvintele cele mai puțin supuse împrumutului, mai cu seamă verbele care indică acțiuni uzuale ca *a merge* și *a veni*, *a trăi* și *a muri*, *a auzi* și *a vedea*, *a vorbi* și *a tăcea* etc., sau adjective ca *vechi* și *nou*, *mare* și *mic*, *lung* și *larg* etc., ar fi pur pedantism să nu ne folosim de aceasta. Numai că nu trebuie să ne facem iluzii asupra rigurozității unei astfel de probe, deși posesia în comun a unui anume fond lexical indică cel mai adesea înrudirea. Acolo unde nu există alte date se poate, în mod provizoriu și făcînd rezervele necesare, să ne servim de indicațiile obținute astfel. Cercetarea atentă a vocabularului duce dealtminteri aproape întotdeauna în asemenea cazuri la relevarea cîtorva coincidențe gramaticale care desăvîrșesc demonstrația". Meillet arăta că trebuie făcută o distincție, adeseori foarte delicată, între împrumuturi și fondul vechi al vocabularului, ,,singurul care constituie o probă în materie de înrudire " [4].

Aceste prețioase indicații ale marelui lingvist, cu toată precauția formulării lor, nu au fost utilizate, în orice caz nimeni nu s-a folosit de ele în studierea limbii macedonene vechi.

4. Dacă comparăm din acest punct de vedere cuvintele macedonene care își găsesc corespondentul cel mai apropiat în greacă cu cele negrecești ca origine sau a căror etimologie nu este încă stabilită, importanța elementului grecesc este evidentă de la prima vedere.

Fără îndoială, din fondul vechi, moștenit al limbii macedonene[5] făceau parte asemenea cuvinte, comune ca origine cu cele grecești corespunzătoare, ca, de exemplu :

ἀβροῦϝες· ὀφρύες, Μακεδόνες. Hesychius. Cuvîntul e atestat în numeroase limbi indo-europene vechi. Proteza vocalică arată o apropiere

---

[1] Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, București, 1954, p. 10 (cu indicații la literatura problemei).

[2] J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 360.

[3] A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Ed. 2, Paris, 1926, p. 94—95.

[4] *Ibid.*, p. 92.

[5] E. Schwyzer, *Griechische Grammatik*, München, 1939, I, p. 569.

între macedoneană şi greacă (cf. scr. acuz. *bruvam*, ahd. brâwa, v. sl. бръвь etc.).

ἀδῆ. οὐρανός (grec. αἰθήρ) şi ἀδραία· αἰθρία (ambele la Hesychius). Introducerea lui -ρ- din temă şi la nominativ e o inovaţie în greacă, care, după părerea lui Vl. Gheorghiev, nu apăruse încă în creto-miceniană [1]. Macedoneana reprezintă în acest caz un stadiu mai arhaic. Ciudată este corespondenţa mac. ἀ: gr. αἰ, căci αι s-a păstrat în celelalte cazuri în toate poziţiile, atît înainte de vocală (ἀκραία, Αὐδναῖος) etc., şi chiar ἀδραία), cît şi înainte de consoană (δαίτας, ἑταῖρος, Γαιτέας etc.). Pentru formaţia lui ἀδραία v. mai jos, p. 389.

ἀρκόν· σχολήν. Μακεδόνες. Hesychius (α- privativ + ἔργον). Ca substantiv, cu sensul din macedoneană cuvîntul nu este atestat în greacă. Asurzirea lui -γ- după -ρ- este de asemenea negrecească.

δάνον γάρ Μακεδόνες τὸν θάνατον καλοῦσι (Plutarh, *Moralia*, 22 C) şi δανῶν· κακοποιῶν, κτείνων. Μακεδόνες. Hesychius. Pentru formaţia lui δάνος cf. grec. δισ-θανής, ἀρτι-θανής, ἡμι-θανής [2].

δώραξ· σπλήν ὑπο Μακεδόνων. Hesychius. Cf. grec. θώραξ. Sensul de „bandaj pentru piept", apărut tîrziu în greacă (Galenos, XII, 493), a fost probabil calchiat din macedoneană de către medicii şi soldaţii greci aflaţi în armata macedoneană.

ἑταῖρος — termen atestat în cele mai vechi mărturii despre macedoneni, denumind o noţiune veche (οἱ εταῖροι τοῦ βασιλέως), existentă şi în Grecia homerică. Forma probabil uşor grecizată de scriitorii greci.

ἰνδέα· μεσημβρία. Μακεδόνες. Hesychius (prefixul ἐν — > mac. ἰν — şi radicalul *deiu̯-, cf. homer. ἔνδιος).

κεϐαλή şi numele proprii Κέβαλος şi Κεβαλῖνος (Diodor, XIX, 44 şi XVII, 79), cf. grec. Κεφαλή şi Κεφαλῖνος (un soi de peşte). Sensul de „cap" îl are numai în greacă şi macedoneană, în timp ce corespondentele germanice, got. gibla, ahd. gibil etc., au păstrat sensul mai vechi „creastă, vîrf".

Ne limităm la cuvintele a căror însemnătate e indiscutabilă. Cum arată aspectul fonetic al acestor cuvinte şi uneori diferenţele semantice, aici nu poate fi vorba de împrumut. În plus, în nici una din limbile vechi indo-europene cuvintele care înseamnă „cap", „sprînceană", „piept", „moarte", „cer" ş. a. nu sînt împrumutate.

De fondul principal lexical al limbii macedonene ţin de asemenea prepoziţiile, atestate doar ca prefixe : ἄνα în ἄγχαρμον [3]; ἀπό în ἄσπιλος şi poate ἀβλόη [4]; ἐν în ἰνδέα (v. mai sus) şi poate ἰζέλα [5]; ἐπί în ἐπιδειπνίς; ὕπερ în Ὑπερβερεταῖος etc., — toate greceşti.

Prin comparaţie cu acestea, cuvintele negreceşti sau de origine necunoscută ţin de periferia vocabularului, sînt cuvinte care se împrumută uşor. Astfel cuvîntul βέδυ, de origine frigiană, ţine de vocabularul

[1] V. *Études mycéniennes*, Paris, 1956, p. 179—180.
[2] A. Fick, în „Kuhn's Zeitschrift", XXII, p. 205.
[3] O. Hoffmann, *Die Makedonen, ihre Sprache und ihr Volkstum*, Göttingen, 1906, p. 88.
[4] *Ibid.*, p. 39 şi 99.
[5] *Ibid.*, p. 65.

religios şi se întrebuinţa exclusiv în formule rituale, din care cauză chiar sensul lui e neclar : unii autori îl traduc prin ,,aer'', alţii prin ,,apă'' (Clemens Alex., *Stromata*, V, 8, 46 şi urm.) : mai tîrziu el a pătruns şi în greacă, probabil prin intermediul macedonenilor. Cuvîntul ἄργελλα, probabil de origine tracă (v. mai sus, p. 385), însemna ,,bordei''. Cuvîntul σιγύνη ,,lance'', atestat şi în dialectul cretan (Herodot, V, 9, Aristotel, *Poetica*, 21 ş. a.), se întîlneşte în alte dialecte greceşti sub forma σιβύνη, ilirică după mărturia lui Festus, p. 453. Ca orice termen care denumeşte unelte de vînătoare sau de luptă, el poate fi uşor explicat ca împrumutat o dată cu obiectul respectiv. Originea cuvîntului e greu de stabilit [1]. După cum arată bogăţia de variante din greacă (ἡ σιβύνη şi ὁ σιβύνης. σιγύν(ν)η(ς) (ἡ, ὁ), συβήνη, συβίνη etc.), e probabil că formele respective au pătruns prin mai mulţi intermediari. Alternanţa - γ -/- β - s-ar putea explica presupunînd un - g̯u - originar care a fost tratat diferit în limbi diferite.

Cuvîntul καυσία ,,pălărie cu boruri largi'' nu are încă o etimologie sigură [2]; obiectul nu este, în orice caz, grecesc.

Dintre cuvintele macedonene mai importante numai două nu-şi au echivalent în greacă : γόδα· ἔντερα (scr. gūdáḥ, niederd. küt, bayr. kütz — cu sensuri apropiate [3]) şi γοτάν· ὗν (scr. gūthaḥ, av. gūþem, arm. ku, koy, ahd. quāt etc., toate cu sensul de ,,murdărie, excrement'' [4]).

5. În sprijinul ideii că macedoneana este foarte apropiată ca origine de greacă (fapt care rezultă în mod clar din compararea cuvintelor macedonene, comune ca origine cu cele greceşti, cu cele de altă origine), mai vorbesc şi fapte de altă natură.

Deşi la autorii antici nu se întîlnesc afirmaţii clare cu privire la raportul dintre macedoneană şi greacă, totuşi se poate afirma că mulţi greci considerau limba macedonenilor drept un dialect grecesc cu caractere arhaice. Plutarh, de exemplu, a observat că sunetului grecesc φ îi corespunde în macedoneană β [5] ; observaţii asemănătoare se întîlnesc în *Etymologicum Magnum* [6] şi la Eustaţiu [7]. Asemenea corespondenţe grecii n-au mai stabilit nici cu o altă limbă, şi faptul acesta nu poate să nu vorbească în sprijinul înrudirii apropiate dintre cele două limbi. În lumina unei astfel de concepţii, Plutarh explică hapaxul homeric ῥιγεδανός (*Iliada*, XIX, 325), ca format cu maced. δάνος ,,moarte'', iar Hesychius explică în acelaşi fel pe σφεδανόν (*Iliada*, XI, 165, XVI, 372 ; XXI, 342) [8]. Apollonius Dyscolus scrie că macedonenii şi tesalienii întrebuinţau forma de

[1] Cf. Walde-Hofmann, *Lat. etymol. Wörterbuch*, II, 532—533.
[2] V. Ed. Sapir în ,,Language'', XV, p. 179.
[3] J. Pokorny, *Indog. etym. Wörterbuch*, Bern, 1948 şi urm., p. 393 şi M. Mayrhofer, *Kurzgefasstes etym. Wörterbuch des Altindischen*, Bd. 1, Heidelberg, 1955, p. 339.
[4] M. Vasmer, ЖМНП, 1908, Отд. класс. филол., p. 28 şi J. Pokorny, *op. cit.*, p. 483.
[5] *Moralia*, 292 E.
[6] S. v. Ἀφροδίτη. Βέροια (φ = β) şi ἐέλδωρ (θ = δ).
[7] V. *Geographi Graeci minores*, vol. II, Paris, 1861, p. 303.
[8] Faptul că asemenea ,,etimologii'' sînt greşite nu lipseşte de însemnătate apropierea făcută de Plutarh între macedoneană şi dialectul homeric. Aceasta de asemenea nu înseamnă, cum crede Kalléris, *op. cit.*, p. 144, că δάνος şi δανῶν sînt create de Plutarh şi Hesychius. V. G. Redard în ,,Revue Belge de Philol. et d'Hist.'', t. 33, 1955, p. 628.

vocativ în -α în locul nominativului, și compară acest fapt cu exemplul homeric αὐτὰρ ὁ αὖτε Θυέστ' Ἀγαμέμνονι... (*Iliada*, II, 107) [1]. Asemenea fapte arată că ei considerau macedoneana un dialect grecesc arhaic care amintea de dialectul homeric.

La faptele citate de autorii antici se pot adăuga și alte concordanțe lexicale, care unesc macedoneana cu dialectul homeric.

Astfel, de exemplu, cuvîntul ἀμαλή, întîlnit doar de două ori la Homer (ἄρν' ἀμαλήν, *Iliada*, XXII, 310 și ἀμαλῇσι σκυλάκεσσι, *Odiseia*, XX, 14) și atestat foarte rar, exclusiv în poezie, la alți autori (probabil sub influența lui Homer), era întrebuințat de macedoneni : ἀμαλή· ἡ ἁπαλή. ἡ δὲ λέξις Μακεδόνων. *Etym. Magn.*, s.v. (cf. Hesychius : ἀμαλή, ἁπαλή, νεά, fără etnicon).

Hapaxul homeric ἀργίπους (*Iliada*, XXIV, 211, epitet al cîinilor), cuvînt de asemenea exclusiv poetic, se întîlnește la macedoneni ca substantiv, cu sensul de „vultur" (ἀργίπους· ἀετος. Μακεδόνες. Hesychius). Deosebirea de sens dintre cuvîntul homeric și cel macedonean dovedește că aici nu poate fi vorba de un împrumut din literatura epică, ci doar de o evoluție semantică deosebită a cuvîntului moștenit.

Cuvîntul γύαλον „concavitate", întîlnit la Homer (*Iliada*, V, 99; XIII, 507, 585; XVII, 314 etc., despre platoșă), este atestat și la macedoneni, cu sensul „pocal" : γύαλας· εἶδος ποτερίου παρά Μακεδόσι *Etym. Magn.*, 243, 13 și Hesychius, s.v. γυλλάς. Cu același sens ca în macedoneană se întrebuința acest cuvînt de megarieni (v. Athenaeus, XI, 467 C).

Homericul ἔνδιος (*Iliada*, XI, 726, *Odiseia*, IV, 450), folosit ulterior și de alți poeți, își găsește corespondență în maced. ἰνδέα· μεσημβρία[2].

Cuvîntul ἑταῖρος, folosit de macedoneni cu aceeași valoare ca la Homer, cu greu poate fi considerat împrumutat (v. mai sus, p. 387).

Cuvîntul macedonean ἀδραία· αἰθρία e format de la un cuvînt de tipul homericului αἴθρη (v. Hoffmann, *op. cit.*, p. 37).

Numele ultimei luni din calendarul macedonean, Ὑπερβερεταῖος, inițial un epitet al lui Zeus, este tipic grecesc ca formație, amintind de epitetele homerice ale lui Zeus ca ὑψιβρεμέτης, νεφεληγερέτα etc. Aspectul fonetic al cuvîntului este macedonean (β = φ).

Trebuie amintite de asemenea numele proprii ca Ἀλέξανδρος și Πτολεμαῖος care se întîlnesc în eposul homeric și sînt foarte des întrebuințate de către macedoneni. După cum arată Hoffmann (*op. cit.*, p. 119—120), posibilitatea împrumutului lor este exclusă, în orice caz foarte puțin probabilă. Ptolomeu este numele tatălui vizitiului lui Agamemnon, Eurimedon (*Iliada*, IV, 228). Este greu de crezut că macedonenii au împrumutat din epopee numele unui personaj atît de mărunt, în timp ce numele eroilor principali ai operelor homerice nu se întîlnesc de loc în onomastica macedoneană. Cu excepția lui Ptolomeu, fiul lui Damasichthon, regele teban (Pausanias, IX, 5, 16), acest nume nu se întîlnește la greci pînă în vremea dominației macedonene, și a fost din nou introdus în circulație sub influența Ptolomeilor macedoneni.

---

[1] Περὶ συντάξεως, III, 7. Cf. și Priscianus, *Instit. grammat.*, XVII, 208.
[2] O. Hoffmann, *op. cit.*, p. 64.

Asemenea concordanțe lexicale se întîlnesc nu numai între macedoneană și dialectul homeric. Lexicografii greci citează o serie de cuvinte care au sensuri diferite în macedoneană față de greaca comună. Astfel de exemplu, ei scriu :

ἀγκαλίς· ἄχθος. καὶ δρέπανον. Μακεδόνες. Hesychius. Cum a remarcat A. Fick („Kuhn's Zeitschrift", XXII, 194), primul sens este general grecesc (sensul inițial era „curbura brațului"), cel de-al doilea („seceră") este numai macedonean.

ἀόρτης· ξιφιστής, ὑπὸ Μακεδόνων ἄγγος δερμάτινον ἱματίων. Hesychius ; cf. și Suidas, s.v. Ambele sensuri se explică ușor din sensul general al rădăcinii, „a atîrna" și exclud (în orice caz nu presupun) derivarea sensului macedonean din cel general grecesc. Trebuie adăugat că în greacă circulau ἀορτή și ἀορτήρ; ἀόρτης este cuvîntul macedonean pătruns cu sensul și forma respectivă în κοινή.

ἐπιδειπνίς· Μακεδονικός κώθων. ἥδυσμα. Hesychius. Cum arată Athenaeus (XIV, 664, E-F), numai atenienii și spartanii numeau acest desert altfel, restul grecilor — ἐπιδειπνίς.

κάραβος însemna „crab" în greacă, în timp ce pentru macedoneană e atestat și sensul de „crăpătură, ieșire, poartă". G. Hatzidakis („Indog. Forschungen", XI, 1900, p. 315) notează că acest cuvînt se întîlnește cu sensul din macedoneană și în greaca modernă, mai ales în Creta.

κομμάραι ἢ κομάραι· κάριδες. Μακεδόνες. Hesychius. După cum arată Kalléris (*op. cit.*, p. 220), acest cuvînt se întîlnește și în alte regiuni ale Greciei sub forme apropiate.

κώρυκος folosit de greci cu sensul de „sac de piele" (v. Homer, *Odiseia*, V, 267 ; IX, 213 etc.), însemna în Macedonia „scoică" (Athenaeus, III, 876).

ῥύμη· καὶ τοῦτο Μακεδονικόν. Phrynichos. În dialectul atic acest cuvînt însemna „mișcare impetuoasă", „elan", în alte dialecte grecești „urmă trasată", „brazdă". Macedonenii îl întrebuințau cu sensul de „cărare", apoi „stradă", și cu acest sens a fost moștenit, prin κοινή în bizantină și în greaca modernă (v. Kalléris, *op. cit.*, p. 255).

ταγόναγα· Μακεδονική τις ἀρχή. Hesychius. Cuvîntul e format după cei mai mulți cercetători, din elementele general grecești τάγος și radicalul ἀγ-. În forma aceasta el este atestat numai la macedoneni.

χάρων· ὁ λέων κατὰ Μακεδόνας (Scoliile la Lykophron, 455). Termenul se întrebuința în diferite părți ale Greciei cu același sens sau ca epitet al altor animale (v. Kalléris, *op. cit.*, p. 274).

Un număr destul de mare de izoglose lexicale unesc macedoneana numai cu anumite dialecte grecești. Multe corespondențe de acest fel le-au remarcat grecii înșiși.

ἀκόντιον· δοράτιον, μικρὰ λογχή. ῥαχίν δὲ Μακεδόνες. καὶ στρατεύματος μέρος Ἀγριανῶν Αἰολεῖς. Hesychius.

βαθάρα· πυκλιή Μακεδόνες. πύρλος Ἀθαμᾶνες. Hesychius.

δράμις „pîine" este un alt termen comun macedonenilor și athamanilor ; în Tesalia se întrebuința cuvîntul δάρατον (Athenaeus, III, 114 B), probabil din aceeași rădăcină.

γυάλας „pocal", comun macedonenilor și megarienilor (v. mai sus, p. 389).

ζέρεθρον, forma macedoneană (Eustaţiu, *Coment. la Iliada*, VIII, 14 şi *Odiseia*, XII, 94), şi arcadiană (Strabon, VIII, 389) a cuvîntului grecesc βέρεθρον (βάραθρον).

καρπέα· ὄρχησις Μακεδονική (Hesychius) se întîlneşte şi la magneţi şi la enianii tesalioţi (Xenofon, *Anabasis*, VI, 1, 7). Rădăcina este general grecească.

πελιός ,,bătrîn'' spuneau macedonenii şi epiroţii în loc de γεραιός (Strabon, VIII, 329, fragm. 2).

σιγύνη· τα δόρατα παρὰ Μακεδόσι. Suidas. Întrebuinţat cu acelaşi sens şi în aceeaşi formă şi în Creta (v. mai sus, p. 388).

La exemplele date de autorii antici putem adăuga şi alte cuvinte comune macedonenilor cu alte triburi greceşti, ca de exemplu : ἄγημα (macedonean şi dorian) ; ἄγχαρμον (cf. χάρμας· τὰς ἐπιδορατίδας. Scoliile la Pindar, *Olimp*. IX, 86 şi *Dityramb*. III, 13, ed. B. Snell, Teubner, 1958, p. 39 şi 239) ; ἄδδαι (grec. ἄδδαυον, ἄζα, v. Frisk, *Griech. Etym. Wb.*, s.v.) ; ἄδισκον· κυκεῶνα (probabil grec. ἀδύς,v. Fick în ,,Kuhn's Zeitschrift'', XXII, 196, Hatzidakis, în ,,Indog. Forschungen'', XI, 319, Kalléris, *op. cit.*, s.v.) ; ἀκρουνοί· ὅροι (grec. ἄκρον) ; ἀρκόν (gr. ἀϝεργον) ; δαίτας· μεριστάς (întîlnit şi la Euripide, fragm. 475, 12 ; cf. gr. δαίνυμι) ; κοράσιον (cuvînt grecesc, întrebuinţat sub forma diminutivală în macedoneană) ; παρεμβολή, macedonean după Phrynichos (cu sensul din macedoneană ,,lagăr, tabără'' — pătruns şi în κοινή) ; πέλλα· λίθος (scoliile la Demostene, XIX, 155), se întîlneşte în toponimica diferitelor regiuni ale Greciei ; γῶπας, forma macedoneană pentru grecescul γῦπας cu sens diferit : κολοιούς) şi multe altele.

6. Pe baza celor expuse mai sus, se pot trage următoarele concluzii :

a. Nucleul lexicului macedonean îl constituie cuvinte comune ca origine cu cele greceşti. Importanţa acestor cuvinte şi aspectul lor fonetic arhaic, specific macedonean, exclude în cele mai multe cazuri posibilitatea împrumutului, aducînd mărturie în sprijinul unităţii genetice a celor două limbi.

b. Numeroasele izoglose lexicale (şi chiar fonetice şi morfologice), care leagă macedoneana cu diferite dialecte greceşti confirmă ideea unităţii genetice a limbii macedonene cu greaca.

Dacă macedonenii ar fi vorbit iniţial o limbă negrecească, şi doar după aceea şi-ar fi însuşit, prin contact, greaca, ei ar fi învăţat să vorbească greceşte de la vecinii lor, în primul rînd de la coloniştii ionieni ai peninsulei Calcidice sau de la tesalieni [1]. În acest caz marea majoritate a cuvintelor macedonene s-ar explica tocmai prin dialectele respective, şi lexicografii greci ar fi trimis mai degrabă la dialectul de origine decît la macedoneană. În realitate în macedoneană concordanţele cu dialectul ionic sînt aproape inexistente, iar cu cel tesalic, cu toată afirmaţia lui Hoffmann [2], sînt — cel puţin sub raport lexical — neînsemnate.

[1] J. Beloch, *Griechische Geschichte*, IV², I, p. 1 şi urm.
[2] Hoffmann, *op. cit.*, p. 255.

Pe de altă parte concordanțele lexicale cu dialectele unor triburi grecești atît de îndepărtate de Macedonia ca megarienii (γυάλας), arcadienii (ζέρεθρον) și chiar locuitorii Ciprului (σιγύνη, Γορπιαῖος, κάραβος, prefixul și prepoziția ἰν > ἐν) se explică numai ca provenind din epoca premergătoare separării triburilor grecești. Concordanțele cu dialectul arcado-cipric și cu cel homeric sînt în această privință deosebit de grăitoare.

★

În lumina considerațiilor de mai sus, criteriile aplicate de lexicografii greci în adunarea gloselor macedonene ni se par următoarele :

Cu toate deosebirile, mai ales fonetice, existente între macedoneană și greacă, lexicografii greci au remarcat marea apropiere dintre aceste două limbi și chiar au stabilit unele concordanțe fonetice exacte (v. mai sus, p. 388). Ei au adus cîteva exemple, care să ilustreze concordanțele fonetice respective și s-au limitat la aceasta, considerînd — probabil — de prisos să înmulțească numărul cuvintelor ușor de recunoscut în lumina unor atari corespondențe. Tocmai prin evidenta apropiere cu cuvintele grecești se explică, după toate probabilitățile, în majoritatea cazurilor absența unei serii de cuvinte macedonene foarte importante din listele întocmite de greci.

Cuvintele macedonene comune ca origine cu cele grecești citate de lexicografi sînt fie cuvinte existente și în greacă dar dificile de recunoscut din cauza unor alterări fonetice mai puțin clare, fie cuvinte evident grecești ca formă dar deosebite ca înțeles, fie, în sfîrșit, cuvinte grecești care se întîlneau numai în macedoneană și încă în vreun dialect grecesc. Alături de acestea se întîlnesc și cuvinte împrumutate de macedoneni din limbile vecinilor lor de la nord (iliri, frigieni, traci etc.), care li se păreau grecilor macedonene, întrucît ei tocmai de la macedoneni le și cunoșteau.

Cine compară glosele macedonene din Hesychius cu cele aparținînd unor dialecte grecești (cele dorice, de exemplu), constată că glosele macedonene nu sînt nici mai numeroase, nici cu mult mai străine ca aspect decît acestea din urmă.

Puținele lucruri pe care le știm despre structura fonetică și morfologică a limbii macedonene confirmă, după părerea noastră, concluziile trase pe baza materialului lexical.

О ЛЕКСИКЕ ДРЕВНЕМАКЕДОНСКОГО ЯЗЫКА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Очень трудно определить характер древнемакедонского языка, так как почти полностью отсутствуют данные о его морфологии, а его фонетические особенности небыли еще точно установлены. На основе словарного состава этого языка не было вообще сделано общих выводов, а статистические исследования не дали удовлетворительных результатов,

так как не были учтены различия в значении, которое приобретают слова в совокупности лексики данного языка.

Исходя из выводов, сделанных А. Мейе о значении словарного состава при установлении родства между языками, и применяя теорию основного словарного фонда, разработанную в последние годы, автор статьи изучает лексику македонского языка с новой точки зрения. Он отмечает, что среди дошедших до нас македонских слов, наиболее важными по их значению являются греческие слова, а слова негреческие или неизвестного происхождения входят в состав периферийных слов, которые легко заимствуются.

Мысль, что по своему происхождению македонский язык очень близок греческому, подтверждается приводимыми автором высказываниями многочисленных древних писателей.

Выводы, к которым приходит автор, следующие:

1. Ядро македонской лексики составляют слова, тождественные по происхождению с соответствующими греческими словами. Значение этих слов и их древний фонетический характер, специфически македонский, исключают в большинстве случаев возможность какого-либо заимствования и являются доказательством генетического единства обоих языков.

2. Многочисленные лексические изоглоссы (и даже фонетические и морфологические), которые связывают македонский язык с различными греческими диалектами подтверждают мысль о генетическом единстве македонского и греческого языков.

CONSIDÉRATIONS SUR LE LEXIQUE DU VIEUX MACÉDONIEN

RÉSUMÉ

Il est difficile d'établir le caractère du vieux macédonien, puisque les données sur sa morphologie font presque totalement défaut et ses caractéristiques phonétiques n'ont pas encore été déterminées avec rigueur. On n'a pas tiré de conclusions d'ordre général à l'aide du vocabulaire et les recherches statistiques n'ont pas mené à des résultats satisfaisants, parce qu'elles n'ont pas tenu compte de l'importance, plus ou moins grande, de chaqu mot pour l'ensemble du lexique macédonien.

En partant des observations de A. Meillet sur l'importance du vocabulaire dans l'établissement de la parenté entre les langues et en s'appuyant sur la théorie du fonds lexical principal, l'auteur de l'article examine le lexique du macédonien sous un angle nouveau. Il constate que les mots les plus importants sont d'origine grecque ; les mots provenant d'une autre langue ou d'origine inconnue se situent à la périphérie du vocabulaire et peuvent facilement s'expliquer par des emprunts.

L'auteur cite les témoignages d'un grand nombre d'écrivains antiques à l'appui de la thèse que le macédonien se rapproche beaucoup du grec, comme origine.

Les conclusions de l'auteur sont les suivantes :

1. Le noyau du lexique macédonien est constitué de mots communs, au point de vue origine, aux correspondants grecs. L'importance de ces mots et leur aspect phonétique archaïque, particulier au macédonien, excluent, le plus souvent, la possibilité d'un emprunt et témoignent de l'unité génétique de ces deux langues.

2. Les nombreuses isoglosses lexicales (et même phonétiques et morphologiques), qui rattachent le macédonien à divers dialectes grecs, confirment l'unité génétique du macédonien et du grec.

ELEMENTELE SLAVE RĂSĂRITENE ÎN LIMBA ROMÎNĂ

(PERIODIZAREA ÎMPRUMUTURILOR LEXICALE)

DE

VICTOR VASCENCO

Problema elementelor est-slave în limba romînă a început să-i preocupe pe cercetători relativ tîrziu. În cursul secolului trecut lingviștii (Fr. Miklosich, I. A. Hinkulov, A. Cihac ș.a.) nu făceau o distincție precisă între elementele slave meridionale, răsăritene și apusene ale limbii romîne. Lucrul nu surprinde dacă ținem seama de faptul că studiul relațiilor lingvistice slavo-romîne se găsea pe atunci de-abia la început.

Una din primele încercări de diferențiere a împrumuturilor slave răsăritene față de celelalte componente ale adstratului slav din limba romînă și implicit de tratare independentă a acestei probleme, aparține lingvistului german H. Brüske [1] (ceva mai înainte apăruse studiul lui C. Sanzewitsch [2] închinat elementelor romanice și germanice pătrunse în limba romînă prin filieră rusă). Materialul discutat de H. Brüske este completat cîțiva ani după aceea de către D. Scheludko [3] într-un articol scris încă cu mai puțină competență. În Romînia încă la începutul veacului nostru apare studiul lui A. Scriban [4] privind unele aspecte ale influenței ruse din cursul secolului al XIX-lea, iar în deceniul al doilea lucrarea profesorului I. Bărbulescu [5], în care problema raporturilor lingvistice dintre romîni și slavii

---

[1] H. Brüske, *Die russischen und polnischen Elemente im Rumänischen*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", XXVI—XXIX, Leipzig, 1921, p. 1—66. Recenzie: M. Ștefănescu — „Arhiva", 4, Iași, 1922, p. 553—555.

[2] C. von Sanzewitsch, *Die russischen Elemente romanischen und germanischen Ursprungs im Rumänischen*, în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache", II, Leipzig, 1895, p. 193—214.

[3] D. Scheludko, *Nordslavische Elemente im Rumänischen* în „Balkan-Archiv", I. Band, Leipzig, 1925, p. 153—172. Recenzie: M. Ștefănescu — „Arhiva", 2, Iași, 1926, p. 148—150.

[4] A. Scriban, *Observații privitoare la influența limbii rusești asupra celei romînești*, în „Revista Idealistă", an. I, tom. 2, nr. 6, București, 1903, p. 596—601. Vezi, de asemenea, prefața la *Dicționaru limbii romînești*, Iași, 1939.

[5] I. Bărbulescu, *Individualitatea limbii romîne și elementele slave vechi* (capitolul „Teoria despre limba rusească în constituirea individualității romîne"), București, 1929.

de răsărit constituie obiectul unui capitol aparte. Influența rusă asupra limbii romîne a fost tratată în ultimul timp, pe baza unui material nou, de către acad. I. Iordan [1], precum și de alți cercetători [2]. Un interes deosebit îl prezintă teza de doctorat a Margaretei Ștefănescu privind toponimia est-slavă din Romînia. În această lucrare numele de locuri romînești de origine slavă răsăriteană sînt tratate pentru prima dată pe baza unui material vast [3]. Studiul toponimicelor slave de răsărit a fost reluat ulterior, mai mult sau mai puțin diferențiat față de celelalte toponimice romînești de origine slavă, într-o serie de lucrări valoroase aparținînd lui I. Iordan [4], N. Drăganu [5], E. Petrovici [6] și alții.

În lucrările menționate atenția cercetătorilor a fost atrasă mai ales de expunerea materialului lexical sub formă de liste sau glosare, precum și de studierea relațiilor istorice care au stat la baza raporturilor lingvistice romîno-slave. S-au elucidat o serie de probleme privind aspectul fonetic și structura morfologică a neologismelor apusene pătrunse prin intermediul limbii ruse, s-au precizat criteriile de determinare a toponimicelor romînești de origine est-slavă [7].

Pînă acum cercetătorii au fost atrași mai mult de împrumuturile tîrzii, în special de rusismele secolului al XIX-lea, în timp ce faptele de limbă aparținînd unor perioade mai vechi, cu deosebire elementele de origine ucraineană, n-au fost suficient studiate. Nu s-a acordat încă atenția necesară periodizării istorice și evoluției semantice [8] a împrumuturilor

---

[1] I. Iordan, *Influențe rusești asupra limbii romîne*, ,,Analele Academiei R.P.R., Seria C, tom. I, mem. 4, București, 1949; *Un dicționar de neologisme romînești din anul* 1862, SCL, I (1950), fasc. I, p. 57–78; *Limba romînă contemporană*, București, 1956, p. 63–76, 102–119.

[2] Vezi, de pildă, G. Mihăilă, *Observații asupra influenței ruse în vocabularul limbii romîne*, LR, III (1954), nr. 3, p. 27–35. În ultimul timp au apărut cîteva studii interesante (din păcate ne-au fost accesibile numai unele) aparținînd tînărului lingvist sovietic S. V. Semcinski: *Фонетические соответствия между гласными румынского, русского и украинского языков* [*на материале восточнославянских элементов румынской лексики*]. ,,Науковi записки киiвського державного университета м. Т. Г. Шевченка", том XVI, вил. VII, Вид-во КДУ, 1957, p. 179–190; *К вопросу о семантической классификации восточнославянских элементов молдавской лексики.*" Ученые записки института истории, языка и литературы молдавского филиала АН СССР", том VII—VIII, 1958, p 161—169; *Лексичи запозичения з схи днословянских мов у румынской мови*". , Науковi щоричник Киивского державного университета им. Т. Г. Шевченка за 1956 рек, Вид-во КДУ, 1957, *Лексични запозичения з росиськой та украинскои мов* в *румунский мови* Выпуск перший, Вид-во КДУ, Kiev, 1958.

[3] M. Ștefănescu, *Elementele rusești-rutene din limba romînească și vechimea lor*, Iași, 1925.

[4] I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn und Leipzig. I. Teil – 1924, II. und III. Teil – 1926; *Nume de locuri romînești în Republica Populară Romînă*, vol. I, București, 1952.

[5] N. Drăganu, *Romînii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și onomasticii*, București, 1933; *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928.

[6] E. Petrovici, *Elementele slave din limba romînă — mărturie a legăturii istorice dintre poporul nostru și poporul rus*, LR, I (1952), p. 19–24; *Adjective posesive slave în -j- ca toponimice pe teritoriul R.P.R.*, SCL, IV (1953), nr. 1, p. 63–87; *Etimologia toponimicelor Doftana, Dofteana, Doftăneț, Doftănița și a cuvîntului dohot*, SCL, V (1954), nr. 1–2, p. 19–30; ș. a.

[7] Cf., de pildă, recenta comunicare a acad. E. Petrovici, *Toponimice slave prezentînd trecerea de la „g" la „h"*, ținută la Asociația Slaviștilor (16. I. 1959).

[8] Vezi, în aceeași ordine de idei, remarca pe care o face cu privire la elementele slave meridionale G. Mihăilă, *Unele probleme de semantică a celor mai vechi împrumuturi sud-slave în limba romînă*, SCL, IX (1958), nr. 3, p. 352.

slave de răsărit, s-a făcut foarte puțin în domeniul clasificării lor tematice, nu avem încă o imagine clară asupra adaptării acestora la sistemul fonetic și morfologic al limbii romîne. S-a tratat sumar sau aproape de loc problema calcurilor lingvistice după model rus sau ucrainean, a căilor de pătrundere a împrumuturilor. Răspîndirea teritorială, diferențierea stilistică și gradul de întrebuințare a elementelor est-slave în raport cu limba literară și graiurile teritoriale sînt la rîndul lor probleme care așteaptă să fie rezolvate[1].

Reluînd o parte din materialul discutat și folosindu-ne de o serie de fapte noi, în cele ce urmează vom încerca să elucidăm una din problemele amintite, anume periodizarea împrumuturilor lexicale din limbile ucraineană și rusă, urmînd ca ulterior să revenim asupra celorlalte chestiuni.

★

Se știe că datorită relațiilor deosebit de strînse și îndelungate dintre populația romanizată din regiunile carpato-dunărene și slavi influența veche sud-slavă asupra limbii romîne (sec. VI și urm.) a lăsat urme nu numai în lexic și formarea cuvintelor, ci și în fonetică, mai puțin în domeniul morfologiei. Spre deosebire de aceasta, influența est-slavă, începută cu mult mai tîrziu (sec. XII și urm.), într-o perioadă cînd romîna se constituise deja pe deplin ca limba romanică orientală, n-a putut afecta compartimentele mai puțin penetrabile ale limbii. Ea se manifestă cu deosebire în domeniul lexicului. Dacă facem abstracție de cîteva particularități fonetice ale graiurilor din nord-estul țării (în Maramureș : evoluția labialelor *f*, *v* în stadiul *s* *z*, rostirea dură a africatelor *č*, *ǧ*, rostirea lui *l* cu caracter velar ; în graiurile moldovenești : fenomenul *ă* > *â*, *e* > *i*) [2], explicabile fără îndoială prin contactul lingvistic cu populația locală ucraineană, precum și de cîteva elemente afixale (sufixele *-ie*, *-ție*, *-icesc* ș.a.), pe care le întîlnim în neologismele apusene pătrunse prin filieră rusă, sau formate după acest model, cu greu s-ar putea admite o influență est-slavă în domeniul foneticii și morfologiei romînești.

Cuvintele populare romînești de origine slavă răsăriteană, dialectisme în marea lor majoritate, se explică prin mai multe cauze. Cele mai vechi împrumuturi se datoresc vieții comune pe care au dus-o romînii și slavii orientali în regiunile dintre Carpați și Nistru (nord-estul Romîniei de azi, R.S.S. Moldovenească, regiunile Cernăuți și Transcarpatică ale R.S.S. Ucrainene) timp de cîteva veacuri (aproximativ sec. XII—XIV). Elementele ucrainene și rusești pătrund în vocabularul romînesc de asemenea ca urmare a contactului dintre moldoveni și ardeleni cu populația ucraineană din regiunile marginale, în deosebi cu huțulii din Bucovina, cu coloniștii ucraineni (sec. XIV și urm.) și lipovenii (sfîrșitul sec. al XVII-lea și urm.). O serie de împrumuturi mai tîrzii ne vin prin traducerile unor

---

[1] Pentru o interpretare mai largă a materialului menționat vezi autoreferatul disertației noastre de candidat în științe intitulat *Восточнославянские заимствования в румынском языке*, Leningrad, 1958, p. 10.

[2] Vezi I. Pătruț, *Raporturi fonetice ucraino-romîne*, DR, XI, Cluj, 1948, p. 51—59; *Influences slaves et magyares sur les parlers roumains*, *Romanoslavica*, I, București, 1958, p. 31—43; S. Pop, *Importanța graiului romînesc din Bucovina*... RFR, VIII, nr. 8—9, București, 1941, p. 432.

lucrări rusești (literare și științifice) din cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea — prima jumătate a secolului al XIX-lea. În fine, mai trebuie menționată o cauză care a favorizat pătrunderea în limbă îndeosebi a rusismelor. E vorba de regulamentele militare și unele scripte de cancelarie care se întocmeau după model rusesc în perioada primelor încercări de organizație politico-administrativă a principatelor pe baze moderne (deceniile trei și patru ale secolului trecut). Tot aici trebuie menționat și contactul populației romînești cu trupele rusești, precum și cu anumiți reprezentanți ai aparatului administrativ, care se găseau vremelnic în Țările Romîne cu prilejul războaielor ruso-turce (sec. XVIII—XIX). După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și mai ales în prezent lexicul limbii romîne literare se îmbogățește cu o serie de cuvinte, rusești sau latino-romanice (care pătrund prin intermediu rus), desemnînd noțiuni ale noii realități social-politice.

Ținînd seama de anumiți factori de natură lingvistică și istorică, putem sintetiza materialul expus, admițînd pentru elementele slave răsăritene din limba romînă următoarea periodizare : I. Perioada veche (secolele XII—XVII), II. Perioada modernă (sec. XVIII — prima jumătate a secolului al XIX-lea)[1], III. Perioada actuală (de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie pînă în zilele noastre).

Perioada veche se caracterizează prin pătrunderea în limba romînă a unor cuvinte specifice îndeosebi culturii materiale, în domeniul căreia populația romînească din nord-est a avut un contact deosebit de strîns și relativ îndelungat cu slavii de răsărit. Iată cîteva împrumuturi de acest fel: denumiri de unelte și obiecte casnice și gospodărești : *balie* ,,vas pentru spălatul rufelor'', < ucr. балія, *cociorvă* ,,unealtă de scos jarul sau cenușa din cuptor'' < ucr. кочерга, rus. кочерга, *coromîslă* ,,cobiliță'' < ucr. коромисло, rus. коромысло, *covor* ,,țesătură groasă care se așterne pe pat sau pe podea sau se atîrnă pe pereți'' < rus. ковер (dial. ковора), ucr. ковер, *hrebăn* ,,pieptene de scărmănat lîna'' < ucr. гребінь, *pocriș* ,,capac cu care se acoperă străchinile'' < ucr. покришка, *șiscă* ,,paie tocate mărunt pentru hrana vitelor'' < ucr. січка ; termeni agricoli : *boroană* ,,grapă'' < ucr. борона, rus. борона, *hreapcă* ,,grebluță aplicată la coasă sau coasă prevăzută cu o astfel de grebluță'' < ucr. грабки, *lan* ,,cîmp semănat cu același fel de plante'' < ucr. лан, pol. łan, *năvoloacă* ,,loc de pe care s-a tăiat porumbul și unde se seamănă grîu de toamnă, fără să se mai are'' < ucr. наволок, *toloacă* ,,ogor lăsat necultivat, pentru ca să se odihnească'' < ucr. толока ș.a. Majoritatea cuvintelor amintite sînt regionalisme.

Împrumuturile din această perioadă au pătruns pe cale orală ca urmare a vieții comune dusă de imigranții veniți din părțile vestice și nordice ale Transilvaniei [2] și slavii de est care constituiau substratul etnic al regiunilor dintre Carpați și Nistru. Simbioza etnică și ca urmare biling-

[1] Nu includem în perioada modernă jumătatea a doua a sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea deoarece, după cum se știe, în acest interval de timp influența rusă asupra culturii romînești este de-a-ntregul înlocuită prin cea apuseană, îndeosebi franceză. Împrumuturile lexicale de care ne ocupăm (în special cuvintele literare) devin acum cu totul sporadice.

[2] Vezi A. Philippide, *Originea romînilor,* I, 1925, p. 857—858 ; II, 1928, p. 386—390, 404—405.

vismul (fenomene proprii cu deosebire primelor două veacuri ale acestei perioade) au contribuit într-o anumită măsură și la o influență în sens invers. De aceea, cele mai importante împrumuturi romînești în limba ucraineană (îndeosebi lexicul păstoritului)[1] trebuie datate prin acest stadiu timpuriu al dezvoltării relațiilor lingvistice romîno-est-slave.

I. Bărbulescu[2] consideră că perioada celor mai strînse legături cu slavii răsăriteni ține pînă în secolul al XV-lea, iar H. Brüske[3], cel mult pînă în secolul al XVI-lea. Trebuie presupus că toponimice de tipul *Horodiștea*, *Horodnic*, *Hliboca*, *Hrozavlea*, *Hulubăț* ș.a. datează din această perioadă veche[4]. Sunetul *h* pe care-l conțin numele de locuri în discuție arată că ele n-au putut apărea înaintea secolului al XII-lea, deoarece trecerea de la *g* exploziv (sunet rus comun) la *h* fricativ în limba ucraineană începe să aibă loc de-abia în această epocă[5]. În sprijinul tezei conform căreia primele raporturi istorico-lingvistice cu slavii de răsărit trebuie datate la începutul celui de-al doilea mileniu, iar nu cu mult mai înainte, cum credea Pič[6], vin și argumentele pe care ni le furnizează ramurile suddunărene ale latinei balcanice. Se știe că separarea acestora de trunchiul comun a avut loc înainte de apariția primelor contacte cu maghiarii și slavii de răsărit, deoarece aromîna, istroromîna și meglenoromîna nu conțin nici împrumuturi maghiare și nici est-slave.

Perioada veche se termină în secolele XVI—XVII, cînd apar primele monumente de limbă romînă, iar o dată cu acestea și primele împrumuturi slave savante (în traduceri), datarea cărora nu mai prezintă dificultate.

Delimitarea perioadei vechi nu rezolvă însă problema sferei concrete a împrumuturilor pătrunse în cursul unui timp atît de îndelungat și a criteriilor pe baza cărora respectivele elemente lexicale trebuie privite ca aparținînd acestei epoci. În rezolvarea acestei probleme nu ne putem dispensa de o serie de date atît lingvistice (lexico-semantice și fonetico-morfologice), cît și istorico-etnografice. Numai studierea în comun a acestor aspecte poate contribui la elucidarea unei perioade atît de puțin studiată a relațiilor lingvistice romîno-est-slave. În stabilirea vechimii împrumutu-

---

[1] Cu privire la împrumuturile lexicale romînești în limba ucraineană vezi, mai ales, Stanislaus Wędkiewicz, *Zur Charakteristik d. rum. Lehnwörter im West-slawischen*, „Mitteilungen des rum. Inst.", Wien, t. I, 1914 ; D. Scheludko, *Rumänische Elemente im Ukrainischen*, „Balkan-Archiv", Bd. II, 1926, S. 113—146 ; Jan Janów, *Ze stosunków jezykowych małorusko-rumunskich*, Сборник статей в честь акад. Соболевского (Изд. АН СССР). Leningrad, 1928, p. 452—458 ; L. A. Bulahovski, *Введение в языкознание*, partea a II-a, Moscova, 1954, p. 111—112.

[2] I. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 75.

[3] H. Brüske, *art. cit.*, p. 11.

[4] Acad. E. Petrovici ne atrage atenția asupra necesității de a face o distincție între aceste nume de locuri, fără îndoială de origine slavă, și toponimice de tipul *Huluba*, care au la bază apelative romînești (resp. *hulub* 'Columba palumbus' < ucr. голуб). Prezența celor din urmă în Moldova și mai ales în alte regiuni lingvistice (*Huluba*, de pildă, figurează și în sudul țării), unde ele au fost importate sub formă de nume de persoane (vezi M. Sala, *Du rapport entre l'évolution des appellatifs et celle des toponyms*, „Contributions onomastiques", București, 1958, p. 90), se datorește unei perioade istorice incontestabil mai recente.

[5] Cf. I. Bărbulescu, *op. cit.*, p. 73.

[6] Vezi Pič u. Amlacher, *Die dacischen Slaven*, 1888, p. 258.

rilor pe plan lingvistic e necesar să ținem seama îndeosebi de factorii următori:

1) Analiza datelor foneticii istorice a limbilor slave de răsărit și romînă. Luarea în considerație a evoluției istorice a limbii din care se împrumută este deosebit de importantă atunci cînd este vorba de cuvinte care au pătruns în dacoromînă încă înainte de apariția primelor scrieri romînești. Criteriul acesta nu e mai puțin important însă și în studierea elementelor savante, precum și a împrumuturilor orale care-și găsesc oglindirea în scrierile din sec. XVI—XVIII.

Exemplul pe care ni-l oferă $g > h$ și prezența lui *h* în toponimia moldovenească a ilustrat ceva mai înainte importanța pe care o au mărturiile foneticii istorice a limbii ucrainene în stabilirea epocii primelor contacte cu slavii orientali. În rezolvarea acestei probleme ne ajută și alte modificări fonetice, de pildă, trecerea de la ѣ la „noul” *i* în limba ucraineană sau modificarea lui *v* în poziția finală sau înaintea unei consoane în *u* nesilabic (*ŭ*), fenomene care au început să aibă loc deja în sec. al XI-lea [1]. În lumina acestor fapte devine clar că un regionalism ca *horeclă* (în care *e* este reflexul vechiului ѣ) spre deosebire de varianta fonetică *horilcă* (în care *i* corespunde ucr. de mai tîrziu *i* < ѣ)[2] sau verbul dial. a *hăucăi* (*u* reflectă pe *ŭ* din ucraineană : гавкати, nefiind deci rezultatul unui proces intern al limbii romîne), precum și alte cuvinte de acest fel pot fi considerate ca aparținînd împrumuturilor din perioada veche.

2) Onomastica. În evul mediu în Moldova adeseori puteau fi întîlnite nume de boieri ca *Andreico*, *Andrușco*, *Fedco*, *Fedora*, *Iurii*, *Ivanco*, *Ivașco* ș.a., de asemenea patronimice de tipul Alexandrovici [3], care ne-au venit de la feudalii ucraineni ca urmare a prestigiului de care se bucurau aceștia în ochii boierimii moldovene. În Moldova, Bucovina și nordul Transilvaniei și acum pot fi întîlnite numeroase nume de familie ucrainene în *-ac*, *-eac* (*Cozac*, *Cobzac*; *Antoneac*, *Mărineac*), *-uc*, *-iuc* (*Moisuc*, *Parțuc*; *Daniliuc*, *Stadniciuc*), *-ei* (*Onofrei*, *Dosoftei*, *Hulubei*, *Coșubei*)[4] etc., pe care le poartă atît ucrainenii, cît și urmașii romînizați ai foștilor coloniști ucraineni, precum și moldovenii în genere [5].

Aceste elemente de onomastică în cazul de față ne interesează mai puțin, deoarece numele de boieri amintite sînt o chestiune temporară, de modă, și au dispărut aproape fără urmă, iar numele de familie menționate cunosc o răspîndire limitată. Exemplele de mai sus pot servi doar ca argument în folosul unor strînse raporturi romîno-est-slave sau chiar

[1] Vezi H. Brüske, *art. cit.*, p. 8, 11 ; F. P. Medvedev, *Історична граматика української мови*, Harkov, 1955, p. 88—89.

[2] Exemplul este luat de la H. Brüske, *art. cit.*, p. 7.

[3] Vezi H. Brüske, *art. cit.*, p. 52.

[4] Pentru numele de familie de origine ucraineană din fostele județe Botoșani și Dorohoi, vezi I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, II und III Teil, Bonn und Leipzig, 1926, p. 254—257.

[5] În Moldova întîlnim și nume ca *Ilia*, *Gavrilă*, *Alec*, explicabile la rîndul lor prin influența est-slavă. Ultimul din acestea (am aflat de el din comunicarea orală pe care mi-a făcut-o C. Poghirc) nu poate fi dedus din *Alecu* (< Alexandru), cum pare la prima vedere, ci este corespondentul exact al rus. Олег în pronunțarea sa obișnuită (Alék). Pătrunderea lui în onomastica moldovenească (populară) trebuie să fi avut loc într-o perioadă relativ tîrzie, cel mai de vreme la finele sec. al XVII-lea, datorită influenței lipovenești.

mai mult, a întrepătrunderii elementului etnic romîn şi ucrainean pe un anumit teritoriu. Ele nu pot însă elucida problema împrumuturilor vechi.

O situaţie diferită o prezintă numele proprii apărute în mediul lingvistic romînesc pe baza unor substantive comune împrumutate din limbile slave orientale. O serie de nume de familie de acest fel coincid întru totul cu împrumuturile est-slave care le-au dat naştere: *Bilan*, *Boloboc*, *Borş*, *Burac*, *Caras*, *Harbuz*, *Lozbă*, *Mujic*, *Moghilă*, *Velniţă* etc. Altele s-au format prin derivare de la împrumuturile respective: *Bucşan*, *Brăgaru*, *Cazacu*, *Ciobotaru* (Cebotaru, Cebotari) *Covaliu* (Covălescu), *Crohmălniceanu*, *Muscalu*, *Rusu* (Rusoaie), *Sibireanu*, *Vătămanu*, *Voloşescu*, *Zaporojanu*, *Zastavnicu* ş.a. Majoritatea numelor de acest fel cunosc o răspîndire relativ mare şi sînt considerate de vorbitori, în mod firesc, drept romîneşti. Ele au fost şi continuă să fie categorii productive. Considerăm de aceea că exemplele de onomastică amintite mai sus constituie o dovadă a faptului că numele comune care le-au dat naştere (Bilan < rom. ***bilan*** „bou cu dungi albe" < ucr. білан; Borş < rom. ***borş*** „zeamă acrită prin dospirea tărîţelor; ciorbă" < ucr. борщ; Burac < rom. ***burac*** „sfeclă" < ucr. бурак etc.) pot fi în general admise ca împrumuturi lexicale vechi, încetăţenite în mediu romînesc încă într-un trecut îndepărtat.

3) Criteriul istorico-semantic. În anumite cazuri putem stabili perioada de împrumut pornind de la forma internă a cuvintelor şi de la condiţiile istorice care le-au generat. Astfel, cuvîntul *cuniţă* (<rus. куница, ucr. куниця), în prezent arhaism, a fost împrumutat după toate probabilităţile încă în acea perioadă veche cînd slavii de răsărit plăteau birul pentru vite în piei de jder [1] (rus. куний мех), iar cuvîntul *streliţ* (< rus. стрелец), la rîndul său arhaism, într-o perioadă ulterioară, pe timpul Rusiei moscovite, anume în sec. XVI—XVII, cînd prin acest cuvînt se denumeau ostaşii din garda personală a ţarului. Cuvîntul *ţar* (< rus. царь) n-a putut fi împrumutat înainte de sec. al XVI-lea deoarece capul statului rus a început să poarte acest titlu de-abia din timpul lui Ivan al IV-lea (mai precis din 1547), iar *rascolnic* (< rus. раскольник), *scapeţ* (< rus. скопец), *lipovean* (<rus. липован <*филиппован)[2] au devenit cunoscute romînilor de-abia în cursul secolului al XVIII-lea. Se ştie că schisma în sînul bisericii ruse şi ca urmare emigrarea lipovenilor în nordul Dobrogei şi Moldova au avut

---

[1] Mai tîrziu în bani, însă denumirea s-a menţinut

[2] Cuvîntul menţionat a apărut, după toate probabilităţile, în afara mediului lingvistic al statului rus. În orice caz el a căpătat circulaţie în ţările de la frontiera de sud a Rusiei, unde s-au răspîndit adepţii sectei lui Filip, fiind necunoscut vorbitorilor de limbă rusă de pe teritoriul U.R.S.S. I. I. Nistor, *Cercetări asupra cultului lipovenesc din Romînia*, „Analele Academiei Romîne", Memoriile secţ. ist., seria III, t. XXIX, mem. 9, Bucureşti, 1947, p. 3, arată că „numele acesta le-a fost impus (lipovenilor) de oficialitatea ţărilor în care trăiau, ei continuînd să se numească *starovierţi* sau *staroobriedţi*". Dicţionarele ruseşti pe care le-am consultat nu-l menţionează. Sînt înregistrate, din aceeaşi familie de cuvinte, numai филиповщина, филипоны (Vl. Dal'., Толковый словарь, vol. IV, p. 534) şi филиповцы (БСЭ t. 45, p. 534). Că acest cuvînt (липован> lipovean) nu este cunoscut vorbitorilor de limbă rusă din U.R.S.S. (fac excepţie cîteva localităţi din sud-vest) ne dovedeşte şi faptul că în *Dicţionarul romîn-rus* de sub redacţia lui M. S. Serghievski şi K. A. Marţişevskaia, Moscova, 1943, p. 190, autorii îl explică în felul următor:

1. русский купец, русский извозчик (в Румынии);
2. русский старообрядец (в Румынии).

loc la sfîrşitul secolului al XVII-lea — începutul celui de-al XVIII-lea [1]. Spre sfîrşitul perioadei vechi ne-au venit şi cuvinte ca *tract* „cale de comunicaţie importantă" (< rus. тракт, pol. trakt), *pitac* „veche monedă divizionară" (< rus., ucr. пятак [2]), *sorocovăţ* „veche monedă de argint" (< ucr. сороковець) care au pătruns în lexicul romînesc de atunci ca urmare a stabilirii unor relaţii comerciale regulate între Moldova şi Moscova (mijlocul sec. al XVII-lea).

Într-un mod asemănător pot fi studiate şi alte împrumuturi, arhaisme în marea lor majoritate : *arşin* „veche unitate de măsură egală cu 0,71 m" (< ucr., rus. аршин), *aslam* „dobîndă" (< rus. аслам), *bunt* „răscoală" (< rus., ucr. бунт, pol. bunt), *ceambul* „năvală a tătarilor" (< ucr. чамбул, pol. czambuł), *cneaghină* „soţie de cneaz" (< rus. княгина), *grivnă* „veche monedă" (< rus. гривна, pol. grzywna), *holotă* „infanterie ; mulţime de oameni" (< ucr. голота, pol. hołota), *rateş* „han" (< ucr. ратуш, pol. ratusz), *socolnic* „şoimar" (< rus. сокольник), *ucaz* „decret" (< rus. указ), *uriadnic* „prefect" (< rus. урядник), *verstă* „unitate de lungime egală cu 1,06 km" (< rus., ucr. верста) ş.a.

În alte cazuri putem stabili perioada împrumutului cu ajutorul studiului comparativ-semantic. Astfel, rom. *tovarăş* păstrează şi azi, într-un anumit context, sensul de „socius" (*Începuse a mişca binişor la meseria lor de cînd se făcuseră tovarăşi.* Ispirescu, L. 370, în DLRLC, IV, 463), spre deosebire de ucr. товариш, rus. товарищ care în limba contemporană nu mai au acest înţeles.

Stabilirea cu ajutorul monumentelor de limbă slave răsăritene a timpului cînd cuvîntul în discuţie a pierdut sensul amintit pe teren slav ar putea contribui la determinarea limitei superioare a perioadei de pătrundere a acestui împrumut în limba romînă.

4) Atestarea în scrieri. Cu mult mai uşor pot fi datate împrumuturile atestate în scrieri. Astfel, cuvîntul *uriadnic*, amintit mai sus, se întîlneşte pentru prima dată într-un document din 1619 [3], iar *holeac* „desfrînat" (< ucr. ґуляка) în Biblia din 1688 [4]. Împrumuturi lexicale ca *armie* „armată" (< rus. армия), *polc* „regiment" (< rus. полк), *polcovnic* „colonel" (< rus. полковник), *roată* „companie" (< rus., ucr. рота, pol. rota) [5] sînt atestate întîia oară în letopiseţele cronicarilor noştri de la sfîrşitul secolului al XVII-lea — începutul celui de-al XVIII-lea [6], iar neologisme romanice (venite pare-se prin filieră rusă) [7] de tipul *familie* (< rus. фамилия), *fortună* (< rus. фортуна), *ocazie* (< rus. оказия), *persoană* (< rus. персона),

---

[1] Cf., în ultimul timp, V. Arvinte, *Un caz de bilingvism slavo-romîn*, SCL, IX (1958), nr. 1, p. 46.

[2] Cf. varianta *petac* (< bg. петак).

[3] Vezi A. Scriban, *Dicţionaru limbii romîneşti*, Iaşi, 1939, p. 1382.

[4] *Ibidem*, p. 602.

[5] Cu privire la *rota* > roată, vezi Th. Hristea, *Omonimii realizate prin etimologie populară : carte şi roată*, LR, VII (1958), nr. 5, p. 60–63.

[6] Vezi cronicile lui N. Costin, Zilot, Neculce ş. a.

[7] Vezi E. Petrovici, *Limba lui Dimitrie Cantemir*, LR, II (1953), nr. 6, p. 12.

triumf (< rus. триумф) ș.a.[1] ne întîmpină în limba lucrărilor lui Dimitrie Cantemir (1674—1723).

Acest criteriu nu prezintă însă certitudine în toate cazurile, deoarece atestările scrise pot întîrzia. De aceea, nu este exclusă posibilitatea unui împrumut mai vechi, neînregistrat la timpul său. În afară de aceasta, primele monumente de limbă romînă apar de-abia în sec. XVI, deci la sfîrșitul perioadei vechi a împrumuturilor pe care le studiem.

5) Expresiile frazeologice. În sprijinul vechimii unor numeroase împrumuturi lexicale vine întrebuințarea lor pe scară largă în povestiri populare, proverbe, zicători, expresii idiomatice. Comp. *borș* < ucr. борщ („a-i sufla cuiva în borș", „a mînca borș", „a umple de borș", „i-a dat borșul în foc", „cine s-a fript cu borșul suflă și în iaurt"), *bortă* < ucr. борт („a umbla după borta vîntului"), *calic* < ucr. каліка („parcă se bat calicii la gura lui"), *cauă* < ucr. кава (= personaj fantastic în poveștile din Moldova și Bucovina), *ceambul*, *ceambur* < ucr. чамбул, pol. czambuł („a bate ceamburul"), *cobză* < ucr. кобза („a duce cu cobza", „a-i face cuiva pîntecele cobză", „a lega cobză"), *criță* < ucr. крицяя („criță la minte", „iute ca crița", „criță și oțel", „om de crițe", „mînios criță", „beat criță"), *a dubi* < ucr. дубити („a pune la dubit", „a lua la dubit"), *gălușcă* < rus. галушка, pol. galuszka („a înghiți gălușca"), *huci*< ucr. гуща („mama huciului", „a umbla huci-marginea"), *lipcă* < ucr. липко („a sta lipcă", „a se ține lipcă de cineva", „a umbla lipca după ceva"), *niznai* < rus. не знаю („ a se face niznai, a face pe niznaiul"), *pelincă* < ucr. пелінка („a ieși din pelinci", „pelincile domnului"), *samcă* < ucr. самка (= duh rău, în superstiții, Bucov.), *sotnic* < rus. сотник („a sta sotnic lîngă cineva", „a fi sotnic"), *stative* < ucr. статива („a pune pînză în stative cu cineva"), *șleah*, *șleau*< ucr. шлях („a vorbi pe șleau"), *tovarăș* < ucr. товариш[2] („tovarăș de viață", „a se face tovarăși"), *vătăman*< ucr. ватаман („a ședea cu fata vătămanului") etc.

6) Formarea cuvintelor. Unele împrumuturi est-slave se caracterizează printr-o bogată posibilitate de creare a cuvintelor prin derivare[3]. Noile cuvinte adeseori se bucură de o circulație mai mare decît împrumuturile din care s-au format. Comp. *horn* < ucr. горн (hornar; a hornări → hornărit etc.), *franțuz* < rus., ucr. француз (franțuzoaică; franțuzesc → franțuzește; a (se) franțuzi → franțuzit; franțuzism), *spilcă* <ucr., rus. шпилька, pol. szpilka (a spilcui → spilcuit). De remarcat că împrumuturile de mai sus sînt cuvinte dialectale (Mold., Trans.), în timp ce derivatele lor au pătruns în limba literară. Împrumuturile lexicale cu un sistem de derivare dezvoltat în anumite cazuri ne îndreptățesc să le considerăm ca avînd o vechime considerabilă în limbă. În aceeași ordine de idei comp.

---

[1] Pentru acestea din urmă e mai indicat să se admită o etimologie multiplă (v. Al. Graur, *Etimologie multiplă*, SCL, I (1950), fasc. 1, p. 22—23) deoarece astfel de împrumuturi ne trimit atît direct la prototipurile lor latine, cît și la formele mai tîrzii din limbile romanice apusene sau rusă.

[2] Cf. rus товарищ (v. rus. товарищъ), pol. towarzysz, ceh. tovaryš (v. ceh tovařiš), sloven. tovariš. Cu privire la semantica cuvîntului *tovarăș* și echivalentele lui formale în limbile slave vezi G. Mihăilă, *Слова древнеславянского происхождения в румынском языке* (teză de candidat în științe filologice, manuscris), p. 234—236.

[3] Cf. remarca făcută în acest sens de H. Brüske, *art. cit.*, p. 11.

bezmetic < ucr. безматок (a bezmetici → bezmeticit, bezmeticie), *a bili* < ucr. білити (bilire ; bilit → bilitoare), *borș* < ucr. борщ (a borși ; borșer → borșeriță ; borșar), *bortă* < ucr. борт (a borti ; borticică ; bortos), *burlac* < ucr., rus. бурлак (a burlăci → burlăcie, burlăcesc), *cahlă* < ucr. кахля (căhlincă ; căhliță ; căhleață), *calic* < ucr. каліка (a calici → calicire ; calicie ; calicesc → calicește ; calicime), *cazac* < rus. казак (căzăcel ; cazacioacă ; cazacă ; căzăcesc → căzăcește ; căzăcime), *ciobotă* < rus. чобот, pol. czobot (ciobotar → a ciobotări → ciobotărie ; ciobotică ; ciobotea ; ciobotel), *cobză* < ucr. кобза (a cobzări → cobzărie ; cobzișoară ; cobzan), *hulub* < ucr. ґолуб (hulubaș ; hulubiță ; hulubel ; hulubică ; huluban ; hulubărie), *tovarăș* < ucr. товариш (tovărășesc → tovărășește ; tovărășiță ; tovărășie) [1] ș.a.

Merită menționat faptul că unele cuvinte, productive în domeniul formării cuvintelor, sînt în același timp productive din punct de vedere frazeologic (comp. *borș*, *bortă*, *calic*, *cobză*, *tovarăș* etc.).

7) Variantele fonetice. În anumite cazuri drept dovadă a vechimii împrumuturilor servește numărul considerabil de variante fonetice a cuvîntului respectiv. Acest fenomen este cu mult mai puțin cunoscut de împrumuturile tîrzii, îndeosebi de neologisme. Existența unor aspecte fonetice diferite ale unuia și aceluiași cuvînt se explică uneori prin diferitele limbi de unde ne-a venit împrumutul [comp. *hulub* (hulubă, holubă, hurlub) „Columba palumbus" < ucr. голуб, în nord-estul țării, și *golumb* (golîmb) < vsl. голѫбь, în Banat, ALRM, II, 353], alteori prin anumite modificări fonetice (asimilație, disimilație, metateză, etimologie populară, analogie etc.) determinate de specificul pronunțării și particularitățile ortoepice ale mediului lingvistic unde a avut loc împrumutul (comp. variantele lui *lodvă* < ucr. лодба : lobdă, loabdă, lodbă, lobă, lozbă, loazbă, lotvă). În cel de-al doilea caz se presupune o perioadă mai mult sau mai puțin îndelungată, în cursul căreia împrumutul respectiv a reușit să pătrundă într-unul din graiurile limbii romîne, să se aclimatizeze în noul mediu și să capete cu timpul aspecte fonetice diferite în funcție de anumite cauze. În legătură cu aceasta comp. *hrișcă*, (hirișcă, harișca, aricică) < ucr. гречка, ґрічка, pol. hreczka ; *hulubă* (holubă, ulubă, hulobă, hlubă, hubă, hloabă, holoabă, hablă) < ucr. голобля, *magheran* (maghiran, măgheran, măghiran, măderan) < ucr. мегеран, *postoroncă* (postoroancă, postoroană, postoruncă) [2] < ucr. посторонок ș.a.

8) Aria împrumuturilor. Larga răspîndire teritorială a cuvintelor romînești de origine slavă răsăriteană denotă de cele mai multe ori o perioadă veche de împrumut. Pentru a putea pătrunde în limba romînă comună o serie de împrumuturi lexicale au fost nevoite să parcurgă de-a lungul veacurilor un drum destul de îndelungat. În acest timp ele au trebuit să elimine cuvîntul originar sau să devină un sinonim al acestuia în concurență cu alte elemente lexicale (autohtone sau de origine străină), să-și lărgească sfera răspîndirii inițiale (dialectale sau cărturărești) și, în fine, să ocupe un loc dominant, intrînd în limba literară. E vorba, desigur, de

[1] În ultimul timp și *tovărășel, tovărășică, întovărășire.*
[2] Variantele fonetice sînt date după DA.

împrumuturile care prezintă un raport de sinonimie față de cuvintele mai vechi din limbă, adică de elementele lexicale care nu denumesc obiecte și relații noi. Spre deosebire de acestea împrumuturile care pătrund o dată cu noile obiecte pe care le denumesc se pot răspîndi cu mult mai repede, uneori chiar în timp de cîțiva ani. Iată cîteva cuvinte de origine est-slavă, adînc pătrunse în limba romînă, din prima categorie și sinonimele lor : *burlac* < ucr., rus. бурлак (holtei, necăsătorit), *ceașcă* < rus., ucr. чашка (cană, de obicei de porțelan), *a tencui* < ucr. тинькувати (a murui, a acoperi pereții cu un strat de var amestecat cu nisip), *vajnic* <rus., важный pol. ważny (energic ; înflăcărat ; strașnic ; important), *tovarăș* < ucr. товариш (numai în anumite accepțiuni : prieten ; copărtaș).

Criteriile pe care le-am folosit mai sus pentru stabilirea vechimii împrumuturilor, bine înțeles, nu pretind să rezolve în întregime problema în discuție. Ele constituie doar cîteva jaloane care trebuie avute în vedere (și dezvoltate) în procesul studierii detaliate a perioadei de pătrundere în limba romînă a celor mai vechi împrumuturi est-slave.

Perioada modernă cuprinde cuvintele de origine slavă răsăriteană, rusisme în marea lor majoritate, care au pătruns în limba romînă în cursul secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cele mai multe împrumuturi din această epocă denumesc noțiuni social-politice și administrative, specifice organizării statale a principatelor romîne de pe atunci. Comp. *bumașcă* „bancnotă" < rus. бумажка, *caznacei* „casier militar" < rus. казначей, *ceasovoi* „sentinelă" < rus. часовой, *ceastie* „circumscripție de poliție" < rus. часть, *cinovnic* „funcționar" <rus. чиновник, *comandirovcă* „deplasare pe teren în interes de serviciu" < rus. командировка, *delă* „proces judiciar ; dosar" < rus. дело, *doclad* „raport" < rus. доклад, *dopros* „interogatoriu" < rus. допрос, *nabor* „recrutare" < rus. набор, *necealnic* „șef" < rus. начальник, *ostafcă* „demisie" < rus. отставка, *otnoșănie* „adresă" < rus. отношение, *pagon* „epolet" < rus. пагон, *pojarnic* „pompier" < rus. пожарник, *praporgic* „sublocotenent" < rus. прапорщик etc.

Datorită intensificării legăturilor culturale cu Rusia și Ucraina apar o serie de traduceri în care ne întîmpină numeroase împrumuturi rusești de factură livrescă (*poedinoc* „duel", *pozvolenie* „permisiune", *sovetnic* „consilier", *namesnic* „locțiitor investit cu puteri depline" ș. a.). Multe cuvinte (de tipul *cinovnic*, *nacealnic*, *praporgic* etc.) ne vin însă pe cale orală, îndeosebi în prima jumătate a veacului trecut pe timpul protectoratului Rusiei asupra Țărilor Romîne. În această perioadă prin intermediul rusesc pătrund în limba romînă și numeroase cuvinte cu caracter internațional, dintre care unele s-au păstrat pînă astăzi : *administrație*, *arendă*, *artilerie*, *batalion*, *cavalerie*, *cazarmă*, *comisie*, *copie*, *divizie*, *ofițer*, *pensie*, *secție* ș. a. [1].

Sub raportul intensității sale influența limbii ruse devine culminantă în această perioadă, însă din punct de vedere al gradului de încetățenire a împrumuturilor ea se dovedește a fi mult inferioară influenței

[1] Pentru împrumuturile rusești din secolele XVIII—XIX vezi V. Vascenco, *Influențe rusești în limba tipăriturilor lui M. Strilbițchi*, SCL, IX (1958), nr. 2, p. 231—240.

est-slave (îndeosebi ucrainene) din veacurile precedente. În cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea influenţa rusă descreşte treptat, fiind înlocuită pentru un timp prin cea a culturii şi limbii franceze.

Ultima etapă a împrumuturilor pe care le studiem o constituie *perioada actuală* din care fac parte cuvintele de origine rusă pătrunse în limba romînă în anii puterii sovietice. Ele oglindesc prefacerile în lexic care au avut loc în condiţiile noii orînduiri sociale. O parte din cuvintele care exprimă relaţii şi idei noi (*bolşevic*, *bolşevism*, *menşevic*, *menşevism*, *narodnic* ş. a.) au început să fie cunoscute publicului romînesc încă înainte de Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, cele mai multe însă au pătruns în limba romînă ulterior, îndeosebi după ce Romînia a păşit pe calea socialistă a dezvoltării sale social-politice (comp. *leninism*, *marxism-leninism*, *colhoz*, *colhoznic*, *combinat*, *culac*, *empiriocriticism*, *a iaroviza*, *sovhoz* etc.). O parte din aceste împrumuturi cu timpul au început să denumească realităţi proprii (comp. *cadre*, *combinat*, *combinator*, *hozrasciot*, *partinic* ş. a.), ceea ce a contribuit (şi contribuie) la pătrunderea lor din ce în ce mai adîncă în vocabularul romînesc.

Rolul de transmiţător al cuvintelor de origine latino-romanică pe care l-a jucat rusa în perioada lui D. Cantemir, iar mai tîrziu pe timpul domniilor regulamentare, continuă azi sub forma unei influenţe calitativ noi în condiţiile dezvoltării neîntrerupte a tehnicii socialiste (comp. *agregat*, *carcasă*, *combain*, *combinat*, *cran*, *excavator*, *freză*, *radioficare* etc.) [1].

★

Am expus pe scurt cîteva consideraţiuni cu privire la problema periodizării împrumuturilor slave răsăritene în limba romînă. Materialul de fapte poate fi, bineînţeles, considerabil lărgit.

ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

(ПЕРИОДИЗАЦИЯ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЗАИМСТВОВАНИЙ)

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В вступительной части работы дается краткий обзор литературы по вопросу о восточнославянском влиянии на румынский язык и указывается на основные достижения, которых добились румынские и зарубежные лингвисты в этой области. Автор намечает при этом ряд основных вопросов, которые, по его мнению, в дальнейшем должны привлечь внимание исследователей румыно-восточнославянских языковых взаимоотношений. К числу мало разработанных или вовсе не изученных сторон данной темы относится и вопрос периодизации восточнославянских лексических заимствований, освещению которого и посвящена настоящая статья.

Основная часть исследования начинается с ряда комментариев относительно характера восточнославянского влияния (устанавливается при этом, что оно проявляется преимущественно в области лексики)

[1] I. Iordan, *Limba rom. contemporană*, p. 75—76.

и тех исторических причин, которыми оно обусловлено. Исходя из ряда критерий лингвистико-исторического порядка, автор предлагает следующую периодизацию заимствований: Древний период (XII—XVII вв.), Новый период (XVIII в. —первая половина XIX в.), Новейший период (от Великой Октябрьской революции до настоящего времени).

Древний период характеризуется проникновением в румынский язык таких заимствований, которые свойственны в основном материальной культуре. Такие элементы проникли устным путем как результаты непосредственного речевого общения румын и восточных славян в процессе повседневной жизни. Древний период заканчивается в XVI—XVII вв., когда появляются первые памятники письменности на румынском языке, а вместе с тем и первые книжные славянские заимствования (в переводной литературе).

При решении вопроса о том, каков круг заимствований на протяжении этого большого отрезка времени, необходимо учесть ряд фактов как лингвистических, так и историко-этнографических. При определении давности заимствований в лингвистическом плане автор имеет в виду, в частности, следующие моменты: анализ данных исторической фонетики восточнославянских и румынского языков, показания данных ономастики, семантико-исторический критерий, фиксация в памятниках письменности, идиоматика, словообразовательная продуктивность заимствований, фонетические варианты, ареал восточнославянских лексических элементов. Каждый из указанных критериев проиллюстрирован рядом примеров.

Новый период заимствований охватывает в основном круг общественно-политической и административной лексики, связанной с политическим, военным и хозяйственным устройством Румынских княжеств периода XVIII и первой половины XIX вв. (ср. caznacei, ceasovoi, ceastie, cinovnic, delă, doclad, dopros, nabor, pagon и т.д.).

К последнему, *новейшему* периоду относятся заимствования из русского языка советской эпохи. Большая их часть вошла в румынский язык после того, как Румыния стала на социалистический путь развития (ср. colhoz, colhoznic, hozrasciot, leninism, sovhoz, soviet и др.). В настоящее время, в условиях непрерывного развития современной техники, румынская лексика пополняется за счет многих иностранных слов, проникающих через русское посредство (ср. agregat, carcasă, combain, cran, excavator, freză и пр.).

LES ÉLÉMENTS SLAVES ORIENTAUX DE LA LANGUE ROUMAINE

(DIVISION EN PÉRIODES DES EMPRUNTS AU VOCABULAIRE SLAVE)

RÉSUMÉ

Dans la partie introductive de l'article, l'auteur passe rapidement en revue la littérature consacrée à l'influence du slave oriental sur la langue roumaine et signale les principaux résultats obtenus par les linguistes roumains et étrangers dans ce domaine. En même temps, l'auteur énumère les principales questions que les chercheurs qui s'occupent des relations lin-

guistiques des Roumains et des Slaves orientaux devraient, à son avis, approfondir. Telle est, entre autres, la question de la division en périodes historiques des emprunts faits par les Roumains au vocabulaire des Slaves orientaux ; l'auteur s'y attache dans le présent article.

L'étude commence par une série de commentaires sur le caractère de l'influence slave orientale (il constate que cette influence se manifeste à peu près exclusivement dans le domaine du vocabulaire) et sur les causes historiques de cette influence. En tenant compte de certains facteurs linguistiques et historiques, l'auteur propose, pour les éléments slaves orientaux de la langue roumaine, les périodes suivantes : 1° la période ancienne (du XIIe siècle au XVIIe) ; 2° la période moderne (XVIIIe siècle et première moitié du XIXe) ; 3° la période actuelle (de la Révolution d'Octobre à nos jours).

La période ancienne se distingue par la pénétration, en roumain, de certains mots ayant trait à la vie matérielle. Les emprunts de cette période ont pénétré par voie orale, comme une conséquence directe du contact permanent entre Roumains et Slaves orientaux. La période ancienne prend fin au XVIe ou XVIIe siècle environ, au moment où apparaissent les premiers monuments de la langue roumaine et, en même temps (dans les traductions), les premiers emprunts à la langue slave érudite.

Pour résoudre le problème de la sphère réelle des emprunts, qui s'étendent sur une période fort longue, toute une série d'informations linguistiques aussi bien qu'historiques et ethnographiques sont indispensables. Pour établir l'ancienneté des emprunts sur le plan linguistique, l'auteur tient surtout compte des facteurs suivants : analyse des éléments phonétiques et historiques de la langue des Slaves orientaux et de la langue roumaine, preuves fournies par les prénoms, critérium sémantique historique, authenticité des écrits, expressions phraséologiques (idiomatiques), productivité lexicale, variantes phonétiques des emprunts, aire des emprunts ; chacun de ces critériums est illustré par des exemples concrets.

La période moderne est celle des mots d'origine slave orientale, russismes pour la plupart, qui désignent des notions sociales, politiques et administratives, spécifiques des organisations d'Etat des principautés roumaines au XVIIIe siècle et pendant la première moitié du XIXe (voir *caznacei*, *ceasovoi*, *ceastie*, *cinovnic*, *delă*, *doclad*, *dopros*, *nabor*, *pagon*, etc.), et aussi une série de mots d'un caractère international, ayant pénétré par la filière russe (*administrație*, *arendă*, *artilerie*, *batalion*, *cavalerie*, *cazarmă*, *comisie*, *copie*, *divizie*, *ofițer*, etc.).

La période actuelle est celle de la dernière étape des emprunts en question. Il s'agit de mots d'origine russe qui ont pénétré dans la langue roumaine depuis l'avènement du pouvoir soviétique. La plupart de ces mots ont été empruntés au moment où la Roumanie s'est acheminée dans la voie du socialisme (cf. : *colhoz*, *colhoznic*, *hozrasciot*, *leninism*, *sovhoz*, *soviet*, etc.) Dans les conditions actuelles du développement de la technique moderne, le vocabulaire roumain s'est encore enrichi d'une série de mots de caractère international, qui ont pénétré dans la langue par l'intermédiaire de la langue russe (cf. : *agregat*, *carcasă*, *combain*, *cran*, *excavator*, *freză*, etc.).

OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU SISTEMUL PRONUMELUI DEMONSTRATIV ÎN AROMÎNĂ

DE

MATILDA CARAGIU-MARIOȚEANU

1. Cercetarea noastră își propune două lucruri : să înregistreze cîteva forme de pronume demonstrativ neatestate pînă acum și apoi, pe baza întregului material existent, să încerce o organizare a faptelor (atît pe plan formal, cît și pe planul conținutului) în cadrul sistemului pronumelor demonstrative din aromînă.

2. În studiul lui Th. Capidan, *Aromînii* [1], găsim înregistrate următoarele forme de pronume demonstrative (de apropiere și de depărtare) :

apropiere	*depărtare*
aestu	*ațelu̯*
aistu	*ațăl*
aist	*ațeu̯*

iar alături de acestea, formele intensive :

aestu̯a	*ațelu̯a*

în care particula [2] *e̯a* (*i̯a*), adăugată pronumelui, întărește demonstrația.

G. Weigand, în *Die Sprache der Olimpo-Walachen* [3], atestă pentru graiul aromînilor din Olimp formele :

tseloa	*tselaklo* [4].

[1] București, 1932, p. 419 și urm.

[2] O numim astfel pentru a simplifica lucrurile. Pentru cercetarea noastră nu interesează originea (adverbială, după unii, interjecțională, după alții) a cuvîntului.

[3] Leipzig, 1888, p. 79.

[4] Cf. și D. Găzdaru, *Descendenții demonstrativului latin* **ille** *în limba romînă*, Iași, 1929, p. 166, care înregistrează ca forme de pronume demonstrativ fără corespondent în dacoromînă ar. *celoa* „acesta" și *celaclo* „acela".

Sextil Puşcariu, ocupîndu-se de dublul sens al adverbului local *aoace* [1] ,,aici" şi ,,acolo" în dacoromînă, menţionează conservarea acestuia, pentru sensul al doilea, şi « în legătură cu pronumele demonstrativ, întărindu-l, în forma foarte răspîndită la aromîni *aţeloa* ,,acela" » [2].

La acestea adăugăm cîteva forme de pronume demonstrativ neatestate pînă acum, care apar în graiul unor aromîni originari din comuna Deniscu, Macedonia-Grecia [3].

Este vorba de două serii de pronume demonstrative întărite prin adverbe, asemănătoare cu acelea atestate de G. Weigand şi S. Puşcariu şi totuşi diferite :

apropiere	*depărtare*
aestu̯-ao̭a *aestu̯-ao̭ai̯a* *aestu̯-ao̭aţi*	*aţelu̯-aclo* *aţelu̯-acloi̯a* *aţelu̯-acloţi*

După cum se vede, ele se deosebesc de formele existente în graiul aromînilor din Olimp prin faptul că, la acestea din urmă, elementul de bază este unul singur : *aţel^{u}*, opoziţia obiect apropiat — obiect depărtat realizîndu-se cu ajutorul adverbelor *aoa* ,,aici" şi *aclo* ,,acolo".

De forma *aţeloa* ,,acela" comentată de S. Puşcariu, pronumele înregistrate de noi se deosebesc în privinţa adverbului, care, în *aţeloa* ,,acela", este un adverb de apropiere ataşat unui pronume demonstrativ de depărtare [4].

Înainte de a trece la interpretarea faptelor, vom da cîteva exemple în care apar formele mai sus-amintite în graiul subiectului nostru :

Il^{u} veḍ ***aţelu̯-aclói̯a*** *?* ,,Îl vezi pe acela (ăla)?"

Dă-l'-lu oslu ***aestu̯-ao̭ái̯a*** *s-lu̯-aro̭ádî.* ,,Dă-i [fetiţei] osul acesta să-l roadă".

Lî ḍîs^{u} ***aţiloru̯-aclo*** *s-ńi da ş-ańii̯a un^{u} bilet^{u} ti la băi̯ ma... nu-ń^{i} da* ,,Le-am spus acelora (ălora) să-mi dea şi mie un bilet pentru la băi dar ... nu-mi dau".

Ţi nu-l' baḍ, Aϑina, ***ş-aiştéi-ao̭*** *unî folî?* ,,De ce nu-i pui, Ateno, şi ăsteia un nasture ?".

More, ma s-nu̯-adram^{u} omnamiĉinî, gripa ***est-ao̭aţi*** *va mi mîcá.* ,,Păi [ascultaţi ce vă spun eu], dacă nu făceam omnamicină gripa asta [de acum, care bîntuie acum, de care vorbim] mă mînca".

Ţi-l^{u} bîgat^{u} scaunul^{u}-***aestu̯-ao̭aţi*** *tîş^{i} ao̭a, tu meso̭a di cali?* ,,De ce aţi pus scaunul ăsta tocmai aici, în mijlocul drumului (în cale) ?".

---

[1] *aoace*, ZRPH, XXXII, 1908, p. 478 şi urm.

[2] Comunicată lui de Pericle Papahagi (cf. *id.*, *ib.*).

[3] În graiul tatălui meu, Nicolae C. ; v. datele din lucrarea mea ,,Influenţa dacoromînă asupra graiului unei familii aromîne din R.P.R.", în ,,Studii de fonetică şi dialectologie", I, 1958, Editura Acad. R.P.R., p. 79—111, subiectul II.

[4] Pentru aceeaşi problemă vezi mai departe, p. 413, nota 2.

3. Privite în ansamblul lor, din punctul de vedere al structurii lor formale, pronumele demonstrative din aromînă se repartizează în două serii, una a demonstrativelor (de apropiere și de depărtare) nedeterminate prin particule (A) și alta a demonstrativelor (de apropiere și de depărtare) determinate (B) :

Schema nr. 1

A	B
aestu	*aestui̯a* *aestu̯-aǫa* *tselǫa*
ațel^{u}	*ațelui̯a* *ațelu̯-aclo* *tselaclo* *atseloa*

[1]

Avem a face, din punct de vedere formal, cu o opoziție privativă [2], în care *aestu*, *ațel*^{u}, ca termeni nemarcați, se opun fiecare în parte lui *aestui̯a*, *aestu̯-aǫa*, *tseloa*, respectiv *ațelui̯a*, *ațelu̯-aclo*, *tselaclo*, *atseloa*, termeni marcați.

În ce privește conținutul, demonstrativele din aromînă se repartizează tot în două serii — simetrice [3] — una a demonstrativelor de apropiere (A′) și alta a celor de depărtare (B′) :

Schema nr. 2

A′	B′
aestu *aestui*^{a} *aestu̯-aǫa* *tselǫa*	*ațel*^{u} *ațelui̯a* *ațelu̯-aclo* *tselaclo* *atseloa*

Această schemă face să reiasă opoziția dintre termenii seriei A′ și ai seriei B′.

Raportînd schema conținuturilor (nr. 2) la schema formelor (nr. 1) sîntem nevoiți să răspundem la întrebarea în ce măsură aceste două scheme se suprapun, altfel spus, în ce măsură modificărilor pe planul expresiei le corespund modificări pe planul conținutului. Dacă ar exista o concor-

[1] Luăm în discuție numai forma de masculin singular a demonstrativelor ; de asemenea, pentru a nu încărca schema, lăsăm de o parte variantele aceluiași pronume, adică : *aestu* îl va reprezenta și pe *aistu* și pe *aist*, *aestu̯-aǫa* îl va reprezenta și pe *aestu̯-aǫați* și pe *aestu̯-aǫai̯a* etc.

[2] Cf. N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1957, p. 76 și urm.

[3] Considerînd că lui *atseloa*, ultimul termen al seriei B′ (schema nr. 2), trebuie să-i corespundă un deictic de apropiere (vezi mai departe, p. 413).

danţă perfectă între formă şi conţinut, schema conţinuturilor (nr. 2) s-ar schimba în felul următor :

Schema nr. 3

A′	B′
aestu	*aţel*^{u}
aestu̯ia *aestu̯-ao̯a* *tselo̯a*	*aţelu̯ia* *aţelu̯-aclo* *tselâclo* *atseloa*

În această schemă ar fi evidente cele două rînduri de opoziţii : opoziţia dintre termenii seriei A′ şi B′ — pe de o parte — şi opoziţia din cadrul aceleiaşi serii, între termenul nemarcat şi cel marcat, pe de altă parte. În acest caz termenul cu care ar intra în opoziţie *aestu* sau *aţel*^{u} ar depinde de sistemul pronominal al vorbitorului : pentru cei din Olimp opoziţia ar fi *aestu/tseloa*, pentru cei din Deniscu *aestu/aestu̯-ao̯a* (*-ţi*, *-i̯a*) etc.

Cum nu avem informaţii suficiente în legătură cu folosirea formelor determinate prin adverbe înregistrate de G. Weigand şi S. Puşcariu (autorii respectivi au menţionat numai existenţa lor), iar formele amintite n-au putut fi găsite de noi în texte, ne aflăm în imposibilitatea de a răspunde la această întrebare. Un atlas lingvistic al idiomurilor romanice vorbite în sudul Dunării ar constitui un ajutor nepreţuit în cercetarea acestor graiuri.

4. Urmărind situaţiile în care apar pronumele demonstrative de apropiere şi depărtare în diferite texte[1], ca şi felul cum sînt folosite ele de subiectul nostru, constatăm că valoarea deictică a formelor simple de pronume demonstrativ *tinde să slăbească* în aromînă.

Ceea ce este evident din capul locului şi ne obligă să tragem această concluzie este existenţa formelor întărite prin particule (adverbe sau interjecţii). În graiul subiectului nostru ele apar numai atunci cînd acesta simte nevoia să precizeze locul unui obiect în spaţiu, timp sau în desfăşurarea unei idei, deoarece formele simple *aestu* şi *aţel*^{u} sînt uneori insuficiente.

Această ,,insuficienţă'' decurge, după părerea noastră, din slăbirea opoziţiei fundamentale (obiect apropiat/obiect depărtat) pe care o exprimă formele simple — iniţial net diferenţiate formal şi semantic [2] — *aestu* şi *aţel*^{u}.

De pildă, subiectul nostru povestind despre oameni şi fapte petrecute acum 30 de ani (sau mai înainte), la distanţă de sute de kilometri

[1] Din volumul *Basme aromîne* de P. Papahagi, Bucureşti, 1905.

[2] Limba romînă (cu dialectele ei) posedă două serii de forme speciale simple, care exprimă opoziţia fundamentală obiect apropiat / obiect depărtat. Pentru dacoromînă, cf. *Gramatica Academiei R.P.R.*, I, p. 214.

de București (în Grecia) folosește, în condiții perfect identice, cînd pe *ațelᵘ* (așteptat, necesar), cînd pe *aestu* :

Aestu alᵘ Țumana ęara bunᵘ ,,asta [băiatul] al lui Țumana era bun".
Cîndu z-dusirî aéșțî s-lu l'a ... ,,Cînd s-au dus ăștia să-l ia ...".
Aeșțî cu cal'i fîțeą k'iraĝilîki ,,Aștia cu caii făceau cărvănărit".
Aestu-ali Zahî și ... *aestu ali Noδî* ... ,,ăsta al Zahăi și ... ăsta al Nodei".

Observăm că de fiecare dată apare *aestu*, cînd, de fapt, în toate aceste cazuri ar fi trebuit să fie folosit *ațelᵘ*.

Mai convingătoare pentru ilustrarea ideii că demonstrativul slăbește în aromînă sînt formele atestate de G. Weigand în graiul aromînilor din Olimp : *tseloa*/*tselaklo* în care, la un moment dat, opoziția pe plan semantic trebuie să fi fost zero, adică, de la : (*a*)*estu*/(*a*)*țel* la neutralizarea opoziției :

(*a*)*țel*/(*a*)*țel*

deci la o unică formă care să indice locul pe care-l ocupă un obiect în spațiu (timp). Cum existența unui deictic cu un singur termen (semn zero, din punct de vedere formal) este greu de admis [1], limba a recurs la alte particule deictice, adverbele *aoa* și *aclo*, care, adăugate pronumelui (*a*)*țel*, au întărit demonstrația[2].

Modificări de felul celor care au loc în sistemul demonstrativelor din aromînă s-au produs cu mult în urmă în latina populară și, mai tîrziu, în limba franceză.

Fără a intra în amănunte în legătură cu istoricul problemei (cercetarea noastră are caracter sincronic) amintim numai cîteva fapte similare, îndeobște cunoscute, menite să aducă lumină în explicarea noii stări de lucruri de care ne ocupăm.

Se știe că în latina populară pronumele *ille* și *ipse* trec din seria demonstrativelor în aceea a pronumelor personale (prin pierderea valorii lor deictice și dezvoltarea ideii de persoană a treia) și a articolelor determinative [3]. De aceea a fost necesar ca pronumele *ille* și *iste* să se întărească cu particule care să accentueze caracterul lor de demonstrative [4].

Formele întărite stau la baza demonstrativelor din limba romînă și din alte limbi romanice.

---

[1] Cf. și H. Frei, *Systèmes des déictiques* (Acta lingvistica, IV, 1944 (1948), p. 111—129), ap. Fl. Dimitrescu, *Observations sur le système des déictiques de la langue roumaine*, în *Recueil d'études romanes*, Bucarest, 1959, Ed. Acad. R.P.R., p. 291—297.

[2] În ce privește tipul cu un singur termen comunicat de P. Papahagi lui S. Pușcariu, *ațeloa* ,,acel", dat fiind că nu se menționează nimic în legătură cu existența deicticului opus, nu ne putem pronunța în nici un fel. Cel mult putem presupune că termenul corespunzător există, deoarece cel atestat nu poate fi în afara oricărei opoziții. Ceea ce putem afirma, deși, de fapt, nu intră în sfera preocupărilor noastre, este că în cazul lui *ațeloa* ,,acela" avem a face cu o slăbire a valorii deictice a adverbului *aoa* ,,aici", folosit pe lîngă un pronume de depărtare. Acest fapt merge într-o oarecare măsură paralel cu fenomenul manifestat în sistemul pronumelui demonstrativ. Cf. și ar. *atsia* ,,aici", dar și ,,acolo". Vezi și S. Pușcariu, *id.*, *ib.* ; cf. pentru dacoromînă articolul citat al Floricăi Dimitrescu, p. 295).

[3] Cf. C. H. Grandgent, *Introduzione allo studio del latino volgare*, Milano, 1914, p. 48—49.

[4] Aceste particule au fost *ecce* și *eccum* : *ecce iste*, *ecce ille*, faza următoare fiind fuziunea celor două părți într-un singur cuvînt : *ecc'iste* sau *eccu'iste* trece în **ecceste*, **acceste*, iar *ecc'ille* sau *eccu'ille* în **eccelle*, **accelle* (cf. C. H. Grandgent, *ib.*).

Prin secolul al XVI-lea [1] pronumele demonstrative din limba franceză își adaugă adverbele de depărtare *ci* și *là* : *celui-ci*, *celui-là*, *cet homme-ci* [2]. Limba franceză scrisă „este urmată de majoritatea graiurilor din nord și sud și chiar de vaudois-ul de Neu-Heugstett : *eigel-eigí*, *eigel eilá*, *eigel ome eigí* etc." [3]. „În domeniul retic de asemenea, se prezintă aceleași fapte : friul. *kešt-ka*, *kel-lá*, ca și neutrele : piem. *sulí*, montferr: *sukí* etc" [4].

Aceeași nevoie de a insista pentru claritatea comunicării se manifestă și în istoria pronumelui demonstrativ aromîn. Idiomul romanic vorbit în sudul Dunării este, ca și vechea franceză [5], o limbă fără trecut literar, el poartă amprenta originii sale populare [6]. Or, poporul manifestă foarte des nevoia de a întări, în diverse chipuri, spusele sale.

Pentru a explica existența formelor determinate adverbial în aromînă nu este suficient însă să spunem că ele sînt rezultate din nevoia de a insista pentru o comunicare mai clară. Trebuie să presupunem că în cadrul sistemului s-au produs tulburări care au dus la confuzie și, deci, la nevoia de preciziune.

De aceea, considerăm că adevărata cauză a slăbirii valorii deictice a demonstrativelor trebuie căutată în natura sa dublă : este o parte de vorbire care ține locul unui nume (care trimite întotdeauna la un antecedent substantiv), are, prin urmare, valoare p r o n o m i n a l ă, dar, totodată, indică locul pe care-l ocupă un obiect în spațiu sau timp, în funcție de locul (în spațiu sau timp) pe care îl ocupă subiectul vorbitor în momentul vorbirii, are deci și valoare d e i c t i c ă.

Din punctul de vedere al valorii sale pronominale demonstrativul seamănă foarte bine cu pronumele personal de persoana a treia. Atît unul cît și celălalt trimit la un antecedent substantiv, cu care se acordă în gen și număr, scutindu-ne de a repeta numele al cărui loc îl ține [7].

Faptul că cele două feluri de pronume au o bază comună permite uneori folosirea unei forme în locul celeilalte.

De pildă, în textul următor :

Earà, fratile-amèl, ună oară tu nă Zămani, un amiră. ***Amirălu*** *ș-avea ș-vizirlu. Basme*, p. 208. „Era, fratele meu (măi frate), odată într-o vreme, un împărat. Împăratul își avea și vizirul".

---

[1] Cf. Ferdinand Brunot, *Histoire de la langue française*, II, Paris, 1927, p. 316.

[2] Din două pronume demonstrative *cest* și *cel*, *celui*, unul denumind obiectele apropiate, celălalt pe cele depărtate, limba franceză și-a creat un pronume : *celui* + *ci*, *là* și un adjectiv : *cest* (cf. A. Darmesteter, *Cours de grammaire historique de la langue française*, Paris, partea a IV-a, p. 66).

[3] Cf. W. Mayer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, II, Paris, 1895, p. 648.

[4] *Id.*, *ib.*

[5] Cf. în această problemă, W. v. Wartburg, *Evolution et structure de la langue française*, Quatrième édition, Berne, 1950, p. 109.

[6] Existența unei limbi literare aromîne n-ar împiedica modificările în limbă, însă normele ei ar constitui totuși o frînă (cf. și W. v. Wartburg, *ib.*).

[7] În legătură cu calitatea lor de pronume de „persoana" a treia, vezi studiul interesant al lui E. Benveniste, *La nature des pronoms*, în „For Roman Iakobson", Hague, 1956, p. 34 și urm. Autorul consideră că „persoana" a treia este în afara oricărei persoane, este o „nonpersonne" ; pronumele *il*, *le*, *cela* etc. nu servesc decît ca substitute abreviative.

Substantivul *amirălu*, cu care începe propoziţia a II-a, este comutabil cu *nîs*^{u} (*el*^{u}) [1].

Eara . . . un amiră. Nîs^u *(el*^{u}*) ş-avea ş-vizirlu.*

Cu *aestu* :

Eară . . . un amiră. ***Aestu*** *ş-avea ş-vizirlu.*

Cu *aţel*^{u} :

Eară . . . un amiră. ***Aţel***^{u} *ş-avea ş-vizirlu.*

Exemple de acest fel se găsesc nenumărate în textele aromîneşti. În primele rînduri cu care încep basmele substantivul antecedent este înlocuit cînd cu *nîs*^{u}, cînd cu *aestu* (mai ales), cînd cu *aţel*^{u} [2].

Lucrurile stau prin urmare astfel : *mini* „eu" se opune lui *tini* „tu", şi lui *nîs*^{u} „el", dar şi lui *aestu* şi *aţel*^{u}, adică :

mini / *tini* / *nîs*^{u}
|
aéstu
|
aţel^u

Schema aceasta face să reiasă însă şi opoziţia dintre *nîs*^{u} pe de o parte, şi *aestu* sau *aţel*^{u}, pe de altă parte :

nîs^u	*aestu*
	aţel^u

Este o opoziţie privativă (din punctul de vedere al conţinutului), în care *nîs*^{u} este termenul nemarcat (ţine locul numelui), iar *aestu* (*aţel*^{u}) termenii marcaţi (marcă, faţă de *nîs*^{u}, fiind valoarea sa deictică).

Existenţa unei baze comune permite, după cum am văzut, folosirea unei forme în locul celeilalte, ceea ce duce la neutralizarea opoziţiei *nîs*^{u}/*aestu* (*aţel*^{u}) adică, în cazul discutat mai sus,

nîs^u = *aestu* (*aţel*^{u})

sau :

nîs^u = *aestu* = *aţel*^{u}

În asemenea cazuri nu se mai poate vorbi de o opoziţie, ci de folosirea alternativă a unor valori identice, în urma slăbirii valorii deictice a demonstrativelor *aestu* şi *aţel*^{u}. Necesitatea întăririi acestor forme în aromînă apare astfel evidentă şi justificată.

5. În lumina faptelor expuse mai sus putem conchide că cele două sisteme pronominale (al pronumelor personale şi al demonstrativelor) se întrepătrund uneori [3], soarta pronumelui demonstrativ aromîn tinzînd să fie aceeaşi cu a pronumelui demonstrativ latin : din pronume demonstrativ — pronume personal, prin ştergerea mărcii care făcea posibilă opoziţia pronume personal de persoana a III-a / pronume demonstrativ.

[1] Se ştie că aromîna posedă două pronume personale de persoana a 3-a : *nîs*^{u} şi *el*^{u}.

[2] De altfel lucrurile se petrec aidoma şi în dacoromînă. Cf. *Gramatica Academiei R.P.R.*, I, p. 198 şi urm.

[3] O constatare similară, în condiţii diferite, a făcut pentru limba franceză Stanley Lampach în studiul *La relation de genre dans le système des pronoms de la troisièmes personne en français moderne* în „Word", 12, no. 1, 1956, p. 66.

8 – c. 3217

Lipsa aceleiaşi mărci duce la slăbirea (uneori chiar neutralizarea) opoziţiei fundamentale obiect apropiat/obiect depărtat.

Ambele tendinţe produc modificări în sistem: determinarea prin particule, menită să întărească demonstrativul.

ЗАМЕЧАНИЯ ПО ПОВОДУ УКАЗАТЕЛЬНЫХ МЕСТОИМЕНИЙ В МАКЕДОНО-РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Настоящая работа преследует две цели: во-первых, отметить существование в македоно-румынском языке некоторых форм указательного местоимения, неуказанных в работах, посвященных этой романской идиоме, а, во-вторых, попытаться на основании всего имеющегося в распоряжении материала систематизировать(как в отношении выражения, так и в отношении значения) элементы, входящие в систему указательных местоимений в македоно-румынском языке.

Автор делает вывод, что лексическое значение указательных местоимений в македоно-румынском языке проявляет склонность к исследованию. Необходимость в точном выражении мысли привела к усиленным формам *astu-aoa* *„aceasta“* (этот), *atelu-aclo* „acela“ (тот) и т.д., которые встречались в прошлом в поздней латыни, в древне-французском языке и т.д.

Ослабление лексического значения указательного местоимения было вызвано его двойной природой: в качестве местоимения замещает имя, указывает на ранее упомянутое существительное и, следовательно, с этой точки зрения близко к личному местоимению III лица; указательное местоимение отличается от личного тем, что обладает и лексическим значением, а именно указывает на место, которое занимает предмет в пространстве или во времени.

С ослаблением лексического значения сходство с личным местоимением доходит иногда до отождествления и, следовательно, до возможности замены одной формы другой. Таким образом обе местоименные системы (личного и указательного местоимения) иногда взаимопроникаются. Это приводит к неясному выражению мысли и поэтому к необходимости уточнения и усиления указательных местоимений.

OBSERVATIONS SUR LE SYSTÈME DES PRONOMS DÉMONSTRATIFS EN AROUMAIN

RÉSUMÉ

L'auteur se propose, en premier lieu, d'enregistrer l'existence, en aroumain, de certaines formes de pronom démonstratif qui n'ont pas encore été attestées dans les études consacrées à cet idiome roman et, en

second lieu, d'essayer, à l'aide des données actuelles, de grouper les faits — sur le plan de l'expression aussi bien que sur celui de la signification —, de manière à mettre en relief le système des démonstratifs de l'aroumain.

L'auteur constate que la valeur déictique du pronom démonstratif aroumain s'affaiblit graduellement. Le besoin de précision dans la communication a fait apparaître les formes renforcées *astu̯-aça* «celui-ci», *aţelu̯-aclo* «celui-là», etc., tout comme en bas latin et en vieux français.

La cause de l'affaiblissement de la valeur déictique du démonstratif réside dans sa double nature : comme pronom, il remplace le nom, renvoie à un antécédent substantif et se rapproche, par là, du pronom personnel de la 3e personne. Il diffère de ce dernier, en ce qu'il possède aussi une valeur déictique : il indique la place qu'un objet occupe dans l'espace ou dans le temps.

En raison de l'affaiblissement de la valeur déictique, la ressemblance avec le pronom personnel va parfois jusqu'à l'identité donc, à la possibilité de l'amploi d'une forme à la place de l'autre. Ainsi, les deux systèmes pronominaux — celui du pronom personnel et celui du démonstratif — s'entrepénètrent parfois. De là confusion et nécessité de précision et de renforcement des démonstratifs.

OBSERVAȚII ASUPRA FRECVENȚEI CUVINTELOR ÎN OPERELE UNOR SCRIITORI ROMÎNI

DE

VALERIU ȘUTEU

I. În luna decembrie a anului 1958, la Secția de fonetică și dialectologie a Institutului de lingvistică din București, s-a constituit, la propunerea acad. Al. Rosetti, Cercul de lingvistică matematică.

Din discuțiile care au avut loc la ședința de constituire, a reieșit utilitatea înființării cercului și s-a ajuns la concluzia că e necesar ca membrii cercului să facă cercetări cu ajutorul unor metode întrebuințate în matematică pentru rezolvarea anumitor probleme din domeniul lingvisticii.

S-a considerat că pentru început, una din problemele care ar putea fi luate în studiu este determinarea prin metoda statistică a frecvenței cuvintelor în limba literaturii beletristice romînești.

S-a propus, prin urmare, și s-a acceptat, ca materialul pentru cercetarea acestei probleme să fie extras din cîte o operă reprezentativă a următorilor zece scriitori : Mihail Sadoveanu — „Nicoară Potcoavă", Ion Agîrbiceanu — „Arhanghelii", Ioan Alexandru Brătescu Voinești — „Două lumi", Tudor Arghezi — „Versuri", Mihai Codreanu — „Sonete", Octavian Goga — „Poezii", Eusebiu Camilar — „Turmele", Liviu Rebreanu — „Ion", Marin Preda — „Moromeții" și Camil Petrescu — „Teatru".

Membrii cercului (G. Bolocan, Elena Carabulea, Galina Ghițu, Beatrice Grămescu, C. Maneca, M. Mitran, C. Otobîcu, Alexandra Roceric, V. Rusu, V. Șuteu, T. Teaha, Em. Vasiliu și Laura Vasiliu) au extras pe fișe, au clasat alfabetic și au transpus pe liste un total de 50 000 de cuvinte (cîte 5 000 de cuvinte din fiecare autor), calculînd concomitent frecvența absolută și frecvența relativă a cuvintelor. S-a obținut astfel o statistică completă a unităților lexicale întrebuințate de autorii citați.

Cercetarea noastră a avut ca scop inițial să stabilească în ce măsură aplicarea procedeelor statistice ajută la elucidarea unor probleme de limbă. Rezultatele obținute ne-au îndemnat să studiem mai îndeaproape listele de cuvinte, fapt care ne-a dus la unele constatări care merită să fie consemnate.

Acest lucru îl socotim cu atît mai necesar, cu cît în ultimul timp s-au ivit unele discuții în legătură cu metodele întrebuințate de acad. Al. Graur pentru determinarea fondului principal lexical al limbii romîne, în cele două lucrări ale sale[1].

★

II. Obiectul cercetării noastre l-a format un sector limitat al limbii, anume acela al limbii literaturii beletristice din prima jumătate a secolului al XX-lea. Aşadar, fondul total de cuvinte cercetat de noi reprezintă materialul lexical cu care au operat, în condiții istorice determinate şi într-o epocă determinată, cei 10 scriitori citați. Rezultatele obținute prin statisticile noastre *sînt valabile deci numai pentru domeniul studiat.*

Frecvența unui cuvînt, în acest caz, nu mai poate fi socotită ca „un lucru înşelător" [2], deoarece importanța lui e legată direct de prezența numerică în textele cercetate, fapt care indică şi stabilitatea cuvîntului în acea epocă.

Desigur că în ansamblul fondului lexical al limbii romîne, unele cuvinte care în listele noastre apar cu un indice relativ mare de frecvență, se pierd undeva la periferie. Aceasta nu înseamnă însă că pentru un *anumit timp* şi pentru un *anumit sector* al limbii cuvîntul nu a avut o *anumită importanță.*

E necesar să reținem acest lucru, deoarece pentru determinarea „fondului principal lexical" al limbii romîne sau a importanței unui cuvînt oarecare, tocmai fiindcă nu se pot studia numai texte sau o epocă restrînsă, considerăm ca şi I. Coteanu [3] că aplicarea metodei statistice, fără a lua în seamă şi alte fapte este insuficientă.

III. Înainte de a trece la examinarea listelor noastre, vom face cîteva observații de ordin general, pe marginea rezultatelor obținute.

Din cele 50 000 de cuvinte numărate, am constatat că totalul unităților lexicale întrebuințate în textele cercetate este de 4 547.

---

[1] v. Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1954 şi *Fondul principal al limbii romîne*, Bucureşti, Editura ştiințifică, 1958 ; v. recenzia lui I. Fischer despre Al. Graur, *Fondul principal al limbii romîne*, Bucureşti, 1958, în SCL, IX (1958), nr. 1, p. 127–133, articolul lui I. Coteanu, *Realitatea obiectivă a fondului principal lexical*, SCL, IX (1958), nr. 3, p. 399–404 şi al lui I. Fischer, *Din nou despre fondul principal lexical*, în SCL, IX (1958), nr. 3, p. 405–410.

[2] V. I. Coteanu, *art. cit.*, p. 400.

[3] *Ibidem.*

Dacă totalul cuvintelor numărate se împarte la totalul unităților lexicale, se obține a frecvență medie de 10,99. Cu alte cuvinte, dacă la 4 547 de unități lexicale frecvența totală a cuvintelor numărate este de 50 000, atunci frecvența medie a unei unități lexicale în cuvintele numărate este de 10,99, cifră care arată de cîte ori apare în medie un cuvînt în totalul cuvintelor numărate.

Pe de altă parte, dacă la frecvența totală de 50 000 de cuvinte există 4 547 de unități lexicale, numărul mediu al unităților lexicale în 100 de cuvinte este de 9,09, ceea ce înseamnă că fiecare unitate lexicală se repetă, în medie, în textele studiate, tot la al 9,09-lea cuvînt [1].

Faptele de mai sus se pot înțelege mai ușor dacă se ia un exemplu mai simplu.

Cercetarea primelor 20 de cuvinte din ,,Nicoară Potcoavă'' al lui Mihail Sadoveanu arată că numărul unităților lexicale este de 18, deci frecvența medie a unui cuvînt este de 1,11. Numărul mediu al unităților lexicale raportat la 100 de cuvinte, este însă de 90. Teoretic deci, fiecare unitate lexicală se repetă tot la al 90-lea cuvînt.

Comparînd rezultatele obținute în cele două cazuri, se constată că la frecvența totală de 50 000 de cuvinte valoarea raportului dintre frecvența medie a unei unități lexicale (10,99) și numărul mediu de unități lexicale la 100 de cuvinte (9,09) este de 1,209, pe cînd la frecvența totală de 20 de cuvinte, valoarea raportului este foarte mică, abia 0,012.

Din acest fapt se poate deduce că valoarea raportului crește proporțional cu totalul cuvintelor numărate. Prin urmare, concluzia logică care se desprinde este că atît timp cît frecvența medie a unei unități lexicale crește, numărul mediu al unităților lexicale scade.

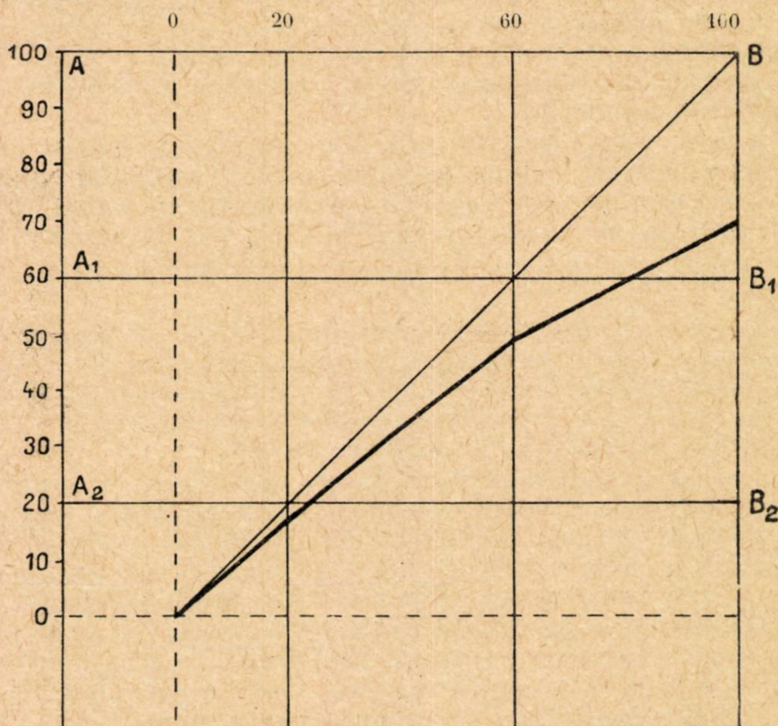
Am verificat practic concluzia noastră făcînd o mică statistică a primelor 100 de cuvinte din ,,Nicoară Potcoavă''. Rezultatele le-am consemnat în următorul tabel:

Cuvintele numărate	Numărul unităților lexicale	Frecvența medie	Numărul mediu al unit. lex. la %	Valoarea raportului
20	18	1,11	90	0,012
60	51	1,17	85	0,013
100	70	1,42	70	0,020

Comparînd cifrele tabloului se poate observa ușor că cele spuse de noi mai sus se confirmă. Alcătuirea unui astfel de tablou, pentru un număr mai mare de cuvinte, lucru care ar necesita o muncă încordată și de durată, ne-ar arăta la un moment dat un anumit raport proporțional, exprimat matematic, între frecvența medie și numărul mediu al unităților lexicale.

[1] Cf. George A. Miller, *Language and Communication*, New York, 1951, p. 123.

Situaţia din tabloul de mai sus poate fi reprezentată şi grafic, în felul următor :

În grafic se observă că linia groasă, care reprezintă numărul unităţilor lexicale, se depărtează de linia subţire, care reprezintă creşterea absolută a totalului cuvintelor numărate, dar tinde să devină paralelă cu liniile A_2B_2, A_1B_1 şi AB, care reprezintă un anumit total al cuvintelor numărate. Este de la sine înţeles că la un moment dat, cînd numărul cuvintelor numărate este foarte mare, curba care indică numărul unităţilor lexicale (linia groasă) va deveni asimptotică faţă de linia AB, adică se va apropia continuu de linia care indică totalul cuvintelor numărate, fără a o atinge vreodată pe aceasta din urmă.

În acest moment *valoarea raportului* dintre frecvenţa medie a unui cuvînt şi numărul mediu de unităţi lexicale va fi, în mod normal, foarte mare, dar va creşte extrem de puţin, chiar dacă totalul cuvintelor numărate se va dubla.

Se poate deci trage concluzia că în studiile de statistică lingvistică, rezultate cît mai obiective se pot obţine numai dacă se numără o atare cantitate de cuvinte, încît comparînd diferite valori ale raportului la care ne-am referit mai sus, acestea să varieze foarte puţin între ele. Prin urmare, în studiile de statistică lingvistică arbitrarul şi aproximaţia se elimină, în măsura în care valoarea raportului dintre frecvenţa medie a unui cuvînt şi numărul mediu de unităţi lexicale are o relativă stabilitate.

IV. În cursul cercetării noastre am constatat că în listele care cuprind cuvintele care încep cu literele A și P, cercetătorii care au calculat frecvența cuvintelor au trecut pe listă, pe lîngă frecvență și repartiția cuvîntului (Prin repartiție înțelegem numărul de autori sau de texte cercetate în care apare un anumit cuvînt)[1].

Pentru stabilirea și ierarhizarea importanței unui cuvînt în limbă prin metoda statistică, repartiția are un rol foarte important. Faptul se poate demonstra clar dacă cercetăm o parte a listelor A și P pe care le dăm mai jos, cu indicarea repartiției, și în ordinea frecvenței cuvintelor :

A

Nr. crt.	Cuvîntul	Repartiția	Frecvența absolută	Frecvența relativă $^0/_{00}$
1	avea	10	1 608	32,16
2	al (art.)	10	247	4,94
3	acum	10	104	2,08
4	apoi	10	104	2,08
5	acel	9	95	1,90
6	acest	9	91	1,82
7	alt	10	90	1,80
8	așa	9	89	1,78
9	atît	10	76	1,52
10	atunci	9	69	1,38
11	asta	6	63	1,26
12	apă	9	60	1,20
13	an	9	57	1,14
14	aduce	8	53	1,06
15	asculta	10	52	1,04
16	arăta	10	49	0,98
17	aici	9	48	0,96
18	aprinde	8	37	0,74
19	ajunge	9	36	0,72
20	același	8	34	0,68
21	așeza	10	34	0,68
22	acolo	6	33	0,66
23	alb	10	33	0,66
24	aproape	7	32	0,64
25	acasă	8	31	0,62
26	aștepta	10	31	0,62
27	apuca	8	27	0,54
28	afară	7	25	0,50
29	albastru	6	25	0,50
30	azi	7	25	0,50
31	a (prep.)	7	24	0,48
32	adînc	7	24	0,48
33	alerga	7	23	0,46
34	apropia	7	23	0,46
35	arunca	9	22	0,44
36	aduna	8	20	0,40
37	arde	9	20	0,40

[1] Cf. G. Gougenheim, R. Michéa, P. Rivenc și A. Sauvageot, *L'élaboration du français élémentaire*, Paris, 1956, p. 62.

Nr. crt.	Cuvîntul	Repartiția	Frecvența absolută	Frecvența relativă ‰
38	aminte	8	19	0,38
39	amîndoi	8	19	0,38
40	aspru	8	18	0,36
41	adormi	6	16	0,36
42	alături	7	14	0,28

P

Nr. crt.	Cuvîntul	Repartiția	Frecvența absolută	Frecvența relativă ‰
1	pe	10	837	16,74
2	putea	10	151	3,02
3	pentru	10	109	2,18
4	prin	10	95	1,90
5	pînă	9	78	1,56
6	parcă	10	76	1,52
7	pune	9	63	1,26
8	privi	9	60	1,20
9	părea	9	58	1,16
10	plînge	10	58	1,16
11	peste	9	56	1,12
12	pămînt	8	45	0,90
13	prinde	8	45	0,90
14	picior	8	40	0,80
15	parte	8	39	0,78
16	puțin	9	39	0,78
17	poartă	10	38	0,76
18	pleca	8	33	0,66
19	printre	8	31	0,62
20	purta	9	31	0,62
21	pas	8	28	0,56
22	privire	7	27	0,54
23	pierde	9	26	0,52
24	patru	8	25	0,50
25	părinte	7	24	0,48
26	plin	8	21	0,42
27	porni	—	21	0,42
28	putere	8	21	0,42
29	prieten	7	19	0,38
30	pat	7	18	0,36
31	piept	7	18	0,36
32	ploaie	6	18	0,36
33	primăvară	6	18	0,36
34	piatră	7	17	0,34
35	păr	8	16	0,32
36	pieri	6	16	0,32
37	prea	8	16	0,32
38	petrece	8	14	0,28
39	pasăre	6	13	0,26
40	plăti	7	12	0,24
41	primi	8	12	0,24
42	patimă	6	10	0,20
43	părăsi	6	10	0,20
44	pace	6	10	0,20
45	perină	7	10	0,20
46	praf	6	9	0,18
47	pîine	6	8	0,16
48	păstra	6	7	0,14

Examinînd lista cuvintelor date constatăm că un cuvînt ca *alb* (nr. 23) are repartiția 10, deci apare în toate textele cercetate, cu o frecvență absolută de 33 (apare deci de 33 de ori la 50.000 de cuvinte ceea ce înseamnează $0{,}66^{0}/_{00}$ frecvență relativă), pe cînd un cuvînt ca *acolo* (nr. 22) cu aceeași frecvență, 33 ($0{,}66^{0}/_{00}$), are repartiția 6. Evident că în acest caz nu putem stabili importanța cuvîntului numai după frecvență, și, prin urmare, nu putem pune pe același plan pe *alb* și *acolo*.

În listele noastre am găsit și cazuri în care un cuvînt cu repartiția 1 (*advocat*) are o frecvență egală 11 ($0{,}22^{0}/_{00}$), cu un cuvînt care are repartiția 5 (*aer*).

În baza exemplelor citate și a listelor putem conchide că *frecvența absolută este mai mare sau cel puțin egală cu repartiția*, deoarece un cuvînt poate avea, de pildă, frecvența absolută 4 sau mai mare și repartiția 4 sau mai mică dar nu poate avea frecvența absolută 4 și repartiția 5.

Din examinarea listelor reiese că la cuvintele care depășesc o frecvență de $2^{0}/_{00}$ sau se apropie de această frecvență, repartiția este maximă, adică 10 (*avea, al, acum, apoi, pe, putea, pentru* etc.) fapt care ne determină să considerăm că în vocabularul de bază al limbii scriitorilor cercetați intră în mod sigur acea categorie de cuvinte care are o frecvență în jurul a $2^{0}/_{00}$ (frecvența absolută = 100). Acest lucru nu înseamnează că nu putem considera ca făcînd parte din „fondul principal" și cuvintele care au o frecvență mai mică de $2^{0}/_{00}$ dar în acest caz se pune problema unei ierarhizări corecte a importanței cuvîntului. Nu se poate socoti că un cuvînt ca *poartă* (nr. 17) cu repartiția 10 și frecvența $0{,}76^{0}/_{00}$ este mai puțin important ca *prinde* (nr. 13) care are repartiția 8 dar are o frecfență de $0{,}90^{0}/_{00}$ deci mai mare ca a lui *poartă*. De asemenea e greu de precizat în ce măsură un cuvînt ca *plînge* (nr. 10) care are repartiția 10 și frecvența $1{,}16^{0}/_{00}$ este mai mult sau mai puțin important decît *pune* (nr. 7) care are repartiția 9 și frecvența $1{,}52^{0}/_{00}$.

Ceea ce se poate afirma sigur este că *la o frecvență egală sau foarte apropiată ca valoare, se poate considera că cel mai important cuvînt este acela care are repartiția cea mai mare.* Prin urmare, un cuvînt ca *asculta* (nr.15) repartiția 10, frecvență $1{,}04^{0}/_{00}$, îl considerăm mai important decît pe *aduce* (nr. 14) care are repartiția 8 și o frecvență de $1{,}06^{0}/_{00}$, deci foarte puțin mai mare față de frecvența lui *asculta*.

Am considerat, pe baza cifrelor obținute pentru listele A și P, că în funcție de repartiție și frecvență putem stabili un criteriu pentru determinarea cuvintelor care pot intra în vocabularul de bază al limbii scriitorilor studiați. În listele complete A și P sînt o sumă de cuvinte care au repartiția între 6 și 10, deci se găsesc la mai mult decît 5 din cei 10 autori cercetați dar au o frecvență mai mică decît $1^{0}/_{00}$. Credem că putem îngloba toate aceste cuvinte în vocabularul de bază. Listele pe care le-am dat mai sus au fost întocmite în limitele enunțate mai sus.

Bazîndu-ne pe cifrele din listele A și B putem preciza, în principiu, că limita inferioară aproximativă a frecvenței absolute care dă dreptul unui cuvînt să intre în vocabularul de bază este în jurul a 11—15 cuvinte la cele 50.000 numărate, adică $0{,}22$—$0{,}30^{0}/_{00}$.

V. Pornind de la criteriul stabilit mai sus, vom prezenta un tablou care cuprinde toate cuvintele cu o frecvenţă mai mare de 0,22 la mie şi pe care le considerăm ca făcînd parte din *vocabularul de bază* [1] al limbii textelor pe care le-am cercetat.

În tablou am trecut cuvintele în ordinea descrescîndă a frecvenţei [2].

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Frecvenţa absolută	Frecvenţa relativă ‰	Orig.
1	1	de (prep.)	1 887	37,74	l
2	2	şi	1 871	37,42	l
3	3	el	1 712	34,24	l
4	4	avea	1 608	32,16	l
5	5	în	1 147	22,94	l
6	6	se	1 009	20,18	l
7	7	cu	955	19,10	l
8	8	fi	949	18,98	l
9	9	să	928	18,56	l
10	10	pe	837	16,74	l
11	11	nu	762	15,24	l
12	12	un	756	15,12	l
13	13	la	641	12,82	l
14	14	eu	573	11,46	l
15	15	din	485	9,70	r (l)
16	16	tu	473	9,46	l
17	17	mai (adv.)	461	9,22	l
18	18	că	379	7,58	l
19	19	ce	340	6,80	l
20	20	care	317	6,34	l
21	21	ca	297	5,94	l
22	22	tot	291	5,82	l
23	23	al	247	4,94	l
24	24	noi	224	4,48	l
25	25	face	208	4,16	l
26		vrea	208	4,16	l
27	26	dar (conj.)	196	3,92	n
28	27	putea	175	3,50	l
29	28	vedea	170	3,40	l
30	29	spune	166	3,32	l
31	30	meu	160	3,20	l
32	31	da (vb.)	156	3,12	l
33	32	şti	151	3,02	l
34	33	veni	134	2,68	l
35	34	duce (a se)	131	2,62	l
36	35	cum	130	2,60	l
37	36	zice	127	2,54	l

[1] Prin *vocabular de bază* înţelegem „fondul principal lexical"al textelor cercetate (Pentru noţiunea de „fond principal lexical" vezi acad. Al. Graur, *Încercare* . . ., p. 16 şi urm.). După părerea noastră, expresia „fond principal lexical" se referă la limbă în totalitatea ei.

[2] Tabloul dat de noi cuprinde şi rangul (vezi mai jos) şi originea cuvintelor. Pentru notarea originii am întrebuinţat următoarele abrevieri : l=latine, r (l) = romîneşti din elemente latine, a = autohtone sau care au corespondente în albaneză, r (a) = romîneşti din elemente autohtone, s = slave, r (s) romîneşti din elemente slave, i = internaţionale, m = maghiare, f = franceze, t = turceşti, g = greceşti, r (g) = romîneşti din elemente greceşti, ger. = germane, l (l) = latine literare, n = necunoscute, o = onomatopei.

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Frecvența absolută	Frecvența relativă ‰	Orig.
38	37	mare (adj.)	115	2,30	l
39	38	său	113	2,26	l
40	39	cînd	110	2,20	l
41		mult	110	2,20	l
42	40	pentru	109	2,18	l
43	41	sălta	108	2,16	l
44	42	copil	105	2,10	a
45	43	acum	104	2,08	l
46		apoi	104	2,08	l
47	44	iar	102	2,04	n
48	45	trece	101	2,02	l
49	46	zi	99	1,98	l
50	47	dacă	96	1,92	r (l)
51		tău	96	1,92	l
52	48	acel	95	1,90	l
53		prin	95	1,90	r (l)
54	49	după	93	1,86	l
55	50	față	92	1,84	l
56		doi	92	1,84	l
57	51	acest	91	1,82	l
58	52	alt	90	1,80	l
59	53	așa	89	1,78	l
60	54	lua	88	1,76	l
61	55	numai	87	1,74	r (l)
62		om	87	1,74	l
63	56	voi (pron.)	86	1,72	l
64	57	bine	85	1,70	l
65		unde	85	1,70	l
66	58	lume	82	1,64	l
67	59	lăsa	81	1,62	l
68		spre	81	1,62	l
69	60	întru	80	1,60	l
70		ochi	80	1,60	l
71	61	casă	79	1,58	l
72		mînă	79	1,58	l
73		vreme	79	1,58	s
74	62	atît	76	1,52	l
75		parcă	76	1,52	r (l)
76	63	noapte	74	1,48	l
77		tată	74	1,48	l
78	64	cît	72	1,44	l
79	65	sub	71	1,42	l
80	66	fără	70	1,40	l
81	67	atunci	69	1,38	l
82		bătrîn	69	1,38	l
83		fată	69	1,38	l
84	68	bun	67	1,34	l
85		sta	67	1,34	l
86	69	ieși	65	1,30	l
87	70	glas	64	1,28	s
88		începe	64	1,28	l
89	71	ăst	63	1,26	l
90		femeie	63	1,26	l
91		pune	63	1,26	l
92	72	apă	60	1,20	l

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Frecvența absolută	Frecvența relativă $^0/_{00}$	Orig.
93		privi	60	1,20	s
94	73	nostru	59	1,18	l
95	74	întoarce	58	1,16	l
96		părea	58	1,16	l
97		plînge	58	1,16	l
98	75	an	57	1,14	l
99	76	peste	56	1,12	r (l)
100		trei	56	1,12	l
101	77	căci	55	1,10	r (l)
102		drum	55	1,10	s
103		lîngă	55	1,10	l
104	78	trebui	54	1,08	s
105	79	aduce	53	1,06	l
106		cîntec	53	1,06	l
107		loc	53	1,06	l
108		măi (interj.)	53	1,06	n
109	80	asculta	52	1,04	l
110		clipi	52	1,04	r (s)
111		timp	52	1,04	l
112	81	lună	51	1,04	l
113		urmă	51	1,04	l
114	82	sat	50	1	l
115	83	arăta	49	0,98	l
116		bate	49	0,98	l
117		dor	49	0,98	l
118		între	49	0,98	l
119	84	aici	48	0,96	l
120		rămîne	48	0,96	l
121		vorbă	48	0,96	s
122	85	bea	47	0,94	l
123		cine	47	0,94	l
124		frunte	47	0,94	l
125		vorbi	47	0,94	s
126		uita	47	0,94	l
127	86	simți	46	0,92	l
128		soră	46	0,92	l
129		uita (a se)	46	0,92	l
130	87	celălalt	45	0,90	r (l)
131		cîtva	45	0,90	r (l)
132		o (num.)	45	0,90	l
133		pămînt	45	0,90	l
134		prinde	45	0,90	l
135		singur	45	0,90	l
136	88	opri	44	0,88	s
137		rîde	44	0,88	l
138		viață	44	0,88	l
139	89	decît	43	0,86	r (l)
140		gură	43	0,86	l
141	90	cap	42	0,84	l
142		cer	42	0,84	l
143		cînta	42	0,84	l
144		drept	42	0,84	l
145		inimă	42	0,84	l
146		încet	42	0,84	l
147	91	întreba	40	0,80	l

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Frecvența absolută	Frecvența relativă $^0/_{00}$	Orig.
148		oaie	40	0,80	l
149		picior	40	0,80	l
150		răspunde	40	0,80	l
151		soare	40	0,80	l
152		striga	40	0,80	l
153		tînăr	40	0,80	l
154	92	întinde	39	0,78	l
155		parte	39	0,78	l
156		profesor	39	0,78	i
157		puțin	39	0,78	l
158		țăran	39	0,78	r (l)
159		ține	39	0,78	l
160	93	carte	38	0,76	l
161		lumină	38	0,76	l
162		mărie	38	0,76	r (l)
163		poartă	38	0,76	l
164		ridica	38	0,76	l
165	94	aprinde	37	0,74	l
166		nimic	37	0,74	l
167	95	boier	36	0,72	s
168		ajunge	36	0,72	l
169		suflet	36	0,72	l
170		țară	36	0,72	l
171	96	despre	35	0,70	r (l)
172		frate	35	0,70	l
173		mereu	35	0,70	m
174		nici	35	0,70	l
175		vreun	35	0,70	r (l)
176		umbla	35	0,70	l
177	97	același	34	0,68	r (l)
178		așeza	34	0,68	l
179		dintre	34	0,68	r (l)
180		flăcău	34	0,68	n
181		găsi	34	0,68	n
182		închide	34	0,68	l
183		întreg	34	0,68	l
184		unu	34	0,68	l
185	98	alb	33	0,66	l
186		acolo	33	0,66	l
187		chiar	33	0,66	l
188		fecior	33	0,66	l
189		frunză	33	0,66	l
190		intra	33	0,66	l
191		jale	33	0,66	s
192		jos	33	0,66	l
193		pleca	33	0,66	l
194		sfînt	33	0,66	s
195	99	aproape	32	0,64	l
196		cădea	32	0,64	l
197		coborî	32	0,64	s
198		scoate	32	0,64	l
199		sus	32	0,64	l
200	100	acasă	31	0,62	r (l)
201		afla	31	0,62	l
202		aștepta	31	0,62	l

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Frecvența absolută	Frecvența relativă ‰	Orig.
203		codru	31	0,62	l
204		dată	31	0,62	r (l)
205		frumos	31	0,62	l
206		printre	31	0,62	r (l)
207		purta	31	0,62	l
208		repede	31	0,62	l
209	101	foarte	30	0,60	l
210		mic	30	0,60	l
211		mînca	30	0,60	l
212		rău	30	0,60	l
213		seară	30	0,60	l
214		vecin	30	0,60	l
215		vînt	30	0,60	l
216	102	ceva	29	0,58	r (l)
217		departe	29	0,58	r (l)
218		durere	29	0,58	l
219		gînd	29	0,58	m
220		înainte	29	0,58	l
221		însă	29	0,58	l
222		merge	29	0,58	l
223		popă	29	0,58	s
224		săruta	29	0,58	l
225		voi (vb.)	29	0,58	n
226	103	braț	28	0,56	l
227		floare	28	0 56	l
228		gîndi	28	0,56	m
229		încă	28	0,56	l
230		negru	28	0,56	l
231		pas	28	0,56	l
232		seamă	28	0,56	m
233		tăcea	28	0,56	l
234	104	apuca	27	0,54	l
235		cunoaște	27	0,54	l
236		dormi	27	0,54	l
237		gol	27	0,54	s
238		greu	27	0,54	l
239		privire	27	0,54	s
240		trage	27	0,54	l
241		vodă	27	0,54	s
242		zîmbi	27	0,54	s
243	105	deodată	26	0,52	r (l)
244		drag	26	0,52	s
245		dumneata	26	0,52	r (l)
246		ori	26	0,52	l
247		pierde	26	0,52	l
248		rînd	26	0,52	s
249		schimba	26	0,52	l
250		vostru	26	0,52	l
251	106	azi	25	0,50	l
252		afară	25	0,50	l
253		albastru	25	0,50	l
254		doar	25	0,50	l
255		masă	25	0,50	l
256		lacrimă	25	0,50	l
257		patru	25	0,50	l

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Frecvența absolută	Frecvența relativă ‰	Orig.
258		tremura	25	0,50	l
259		umbră	25	0,50	l
260		zare	25	0,50	s
261	107	a (prep.)	24	0,48	l
262		adînc	24	0,48	l
263		ban (leu)	24	0,48	n
264		băiat	24	0,48	n
265		de (conj.)	24	0,48	n
266		dînsul	24	0,48	l
267		grădină	24	0,48	s
268		înțelegere	24	0,48	l
269		mîngîia	24	0,48	l
270		părinte	24	0,48	l
271		strînge	24	0,48	l
272	108	alerga	23	0,46	r (l)
273		apropia	23	0,46	l
274		buză	23	0,46	a
275		ceas	23	0,46	s
276		cîmp	23	0,46	l
277		cuvînt	23	0,46	l
278		mă	23	0,46	l
279		niște	23	0,46	l
280		nou	23	0,46	l
281		semn	23	0,46	l
282	109	arunca	22	0,44	l
283		căuta	22	0,44	l
284		crede	22	0,44	l
285		foc	22	0,44	l
286		geme	22	0,44	l
287		liniștit	22	0,44	r (l)
288		lung	22	0,44	l
289		pădure	22	0,44	l
290		sticlă	22	0,44	s
291	110	cinci	21	0,42	l
292		cineva	21	0,42	r (l)
293		deschide	21	0,42	l
294		joc	21	0,42	l
295		minte	21	0,42	l
296		mort	21	0,42	l
297		muri	21	0,42	l
298		plin	21	0,42	l
299		porni	21	0,42	s
300		putere	21	0,42	l
301		strînge	21	0,42	l
302		vatră	21	0,42	a
303		veac	21	0,42	s
304		vin	21	0,42	l
305		viță	21	0,42	l
306	111	aduna	20	0,40	l
307		arde	20	0,40	l
308		bărbat	20	0,40	l
309		bolnav	20	0,40	s
310		către	20	0,40	l
311		cîine	20	0,40	l
312		frămînta	20	0,40	l

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Frecvența absolută	Frecvența relativă ‰	Orig.
313		înalt	20	0,40	l
314		înapoi	20	0,40	r (l)
315		învăța	20	0,40	l
316		juca	20	0,40	l
317		toamnă	20	0,40	l
318		trimite	20	0,40	l
319		val	20	0,40	s
320		zece	20	0,40	l
321	112	amîndoi	19	0,38	l
322		aminte	19	0,38	l
323		barbă	19	0,38	l
324		căminar	19	0,38	s
325		cleric	19	0,38	l (l)
326		fire	19	0,38	l
327		fugi	19	0,38	l
328		mijloc	19	0,38	l
329		notar	19	0,38	fr.
330		plăcea	19	0,38	l
331		prieten	19	0,38	s
332		tăcere	19	0,38	r (l)
333		umăr	19	0,38	l
334		vale	19	0,38	l
335		viu	19	0,38	l
336	113	aspru	18	0,36	l
337		oi	18	0,36	l
338		cîti	18	0,36	s
339		da (adv.)	18	0,36	s
340		deal	18	0,36	s
341		doctor	18	0,36	i
342		fel	18	0,36	m
343		fiecare	18	0,36	r (l)
344		genunchi	18	0,36	l
345		izvor	18	0,36	s
346		împărat	18	0,36	l
347		îndată	18	0,36	r (l)
348		întîi	18	0,36	l
349		jur	18	0,36	l
350		moarte	18	0,36	l
351		mulțumi	18	0,36	r (l)
352		munte	18	0,36	l
353		mustață	18	0,36	l
354		nevastă	18	0,36	s
355		pat	18	0,36	g
356		piept	18	0,36	l
357		ploaie	18	0,36	l
358		primăvară	18	0,36	r (l)
359		sau	18	0,36	l
360		sări	18	0,36	l
361		scrie	18	0,36	l
362		sută	18	0,36	s
363		ușor	18	0,36	l
364	114	cald	17	0,34	l
365		cale	17	0,34	l
366		cal	17	0,34	l
367		nimeni	17	0,34	l

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Frecvența absolută	Frecvența relativă $^0/_{00}$	Orig.
368		nor	17	0,34	l
369		noroc	17	0,34	s
370		nume	17	0,34	l
371		obraz	17	0,34	s
372		piatră	17	0,34	l
373		sărbătoare	17	0,34	l
374		strînge	17	0,34	l
375		taină	17	0,34	s
376		tăia	17	0,34	l
377		trăi	17	0,34	s
378		treabă	17	0,34	s
379		umple	17	0,34	l
380		urma	17	0,34	
381	115	adormi	16	0,32	r (l)
382		labă	16	0,32	s
383		curte	16	0,32	l
384		diac	16	0,32	s
385		domnișoară	16	0,32	r (l)
386		domnie	16	0,32	r (l)
387		fericire	16	0,32	r (l)
388		hai	16	0,32	t
389		horă	16	0,32	s
390		iată	16	0,32	s
391		larg	16	0,32	l
392		lega	16	0,32	l
393		ogradă	16	0,32	s
394		păi	16	0,32	l
395		păr	16	0,32	l
396		pieri	16	0,32	l
397		prea	16	0,32	s
398		săptămînă	16	0,32	l
399		tindă	16	0,32	l
400		tresări	16	0,32	n
401		visător	16	0,32	r (l)
402		zîmbet	16	0,32	r (s)
403	116	amar	15	0,30	l
404		bucurie	15	0,30	r (a)
405		ba	15	0,30	s
406		chema	15	0,30	l
407		fereastră	15	0,30	l
408		mai (luna)	15	0,30	l
409		milă	15	0,30	s
410		nas	15	0,30	l
411		niciodată	15	0,30	r (l)
412		roză	15	0,30	fr.
413		rece	15	0,30	l
414		rupe	15	0,30	l
415		scăpa	15	0,30	l
416		sîn	15	0,30	l
417		somn	15	0,30	l
418		șopti	15	0,30	o
419		totdeauna	15	0,30	r (l)
420		vioară	15	0,30	n
421	117	abia	14	0,28	l
422		alăturea	14	0,28	r (l)

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Frecvența absolută	Frecvența relativă ‰	Orig.
423		crește	14	0,28	l
424		deget	14	0,28	l
425		dumnezeu	14	0,28	l
426		fund	14	0,28	l
427		gard	14	0,28	a
428		îmbrăca	14	0,28	l
429		lăutar	14	0,28	r (gr.)
430		mîine	14	0,28	l
431		petrece	14	0,28	l
432		sînge	14	0,28	l
433		strună	14	0,28	s
434		trezi	14	0,28	s
435		uliță	14	0,28	s
436		ureche	14	0,28	l
437		ușă	14	0,28	l
438		vîrf	14	0,28	s
439	118	biet	13	0,26	n
440		blînd	13	0,26	l
441		băga	13	0,26	n
442		cap	13	0,26	l
443		cărare	13	0,26	l
444		chip	13	0,26	m
445		culca	13	0,26	l
446		dulce	13	0,26	l
447		geană	13	0,26	l
448		jumătate	13	0,26	a
449		lovi	13	0,26	s
450		margine	13	0,26	l
451		mișca	13	0,26	n
452		moale	13	0,26	l
453		moș	13	0,26	a
454		poală	13	0,26	s
455		rachiu	13	0,26	t
456		stea	13	0,26	l
457		țigan	13	0,26	s
458		verde	13	0,26	l
459		veșnicie	13	0,26	s
460	119	alege	12	0,24	l
461		adevărat	12	0,24	r (l)
462		boltă	12	0,24	s
463		cruce	12	0,24	l
464		curge	12	0,24	l
465		căruță	12	0,24	r (l)
466		cere	12	0,24	l
467		dimineață	12	0,24	l
468		domol	12	0,24	n
469		fericit	12	0,24	r (l)
470		fir	12	0,24	l
471		gît	12	0,24	s
472		înfiora	12	0,24	r (l)
473		lampă	12	0,24	ger.
474		lipsi	12	0,24	s
475		mal	12	0,24	a
476		mîna	12	0,24	l
477		moșie	12	0,24	r (a)

Nr. crt.	Rangul	Cuvîntul	Frecvența absolută	Frecvența relativă ‰	Orig.
478		norod	12	0,24	s
479		palmă	12	0,24	l
480		petrecere	12	0,24	r (l)
481		plăti	12	0,24	s
482		răsări	12	0,24	l
483		sosi	12	0,24	g
484		străin	12	0,24	l
485		tîrg	12	0,24	s
486		totuși	12	0,24	r (l)
487		trup	12	0,24	s
488		ură	12	0,24	r (l)
489	120	aer	11	0,22	i
490		adăuga	11	0,22	l
491		advocat	11	0,22	fr.
492		cămașă	11	0,22	l
493		credincios	11	0,22	r (l)
494		cîntare	11	0,22	r (l)
495		crîșmar	11	0,22	r (s)
496		drac	11	0,22	l
497		gata	11	0,22	r (a)
498		grajd	11	0,22	s
499		iubire	11	0,22	r (s)
500		îndemna	11	0,22	l
501		întunecos	11	0,22	r (l)
502		liniști	11	0,22	r (l)
503		munci	11	0,22	r (s)
504		nădejde	11	0,22	s
505		neam	11	0,22	m
506		negură	11	0,22	l
507		oară	11	0,22	l
508		ofta	11	0,22	n
509		oră	11	0,22	i
510		pălărie	11	0,22	a
511		pofti	11	0,22	s
512		pribeag	11	0,22	s
513		pururi	11	0,22	n
514		război	11	0,22	s
515		sărac	11	0,22	s
516		suferi	11	0,22	l
517		șapte	11	0,22	l
518		șură	11	0,22	ger.
519		trist	11	0,22	l
520		undă	11	0,22	l
521		vară	11	0,22	l
522		zbura	11	0,22	l

Lista noastră cuprinde 522 de cuvinte care constituie *vocabularul de bază* pe care-l întrebuințează scriitorii în textele cercetate. Din totalul de 4547 de unități lexicale, vocabularul de bază, stabilit după criteriile expuse mai sus, reprezintă 11,48%. Cele 4025 de unități lexicale care rămîn după scăderea vocabularului de bază, adică 88,52% din totalul unităților lexicale, reprezintă cuvintele care apar în cel mult 5 texte din cele 10 studiate, deci cuvintele care au repartiția mai mică de 6.

VI. Înainte de a arăta felul în care se grupează din punctul de vedere al originii cuvintele din vocabularul de bază, vom prezenta o listă de modul în care se grupează totalul unităţiilor lexicale (4547), după litera iniţială. Socotim util de a da acest tablou deoarece este interesant să comparăm datele cu cele obţinute de acad. Al. Graur în *Incercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne* (v. p. 56).

Pentru a putea compara rezultatele, am calculat, atît pentru tabloul dat de acad. Al. Graur cît şi pentru tabloul nostru, care este procentul numărului de cuvinte trecut în dreptul fiecărei litere, în raport cu totalul de 1419 de cuvinte din tabloul acad. Al. Graur şi 4547 de cuvinte din tabloul nostru.

Rezultatele le-am consemnat împreună, pentru a putea face comparaţia cît mai uşor, în următorul tablou :

Litera iniţială	Numărul cuvintelor (tab. acad. Al. Graur)	Numărul cuvintelor (tab. nostru)	% din 1419	% din 4547
a	86	306	6	6,7
ă	2	6	0,1	0,1
b	56	208	3,9	4,5
c	169	520	11,9	11,4
d	56	262	3,9	5,7
e	12	40	0,8	0,8
f	67	183	4,7	4
g	42	135	2,9	2,9
h	4	61	0,2	1,3
i	22	97	1,5	2,1
î	62	298	4,3	6,5
j	12	32	0,8	0,7
l	51	138	3,5	3
m	96	251	6,7	5,6
n	43	186	3	4
o	37	117	2,6	2,5
p	157	450	11	9,8
r	50	126	3,5	2,7
s	169	461	11,8	10,1
ş	20	51	1,4	1,1
t	66	181	4,7	3,9
ţ	13	32	0,9	0,7
u	32	163	2,2	3,5
v	67	150	4,7	3,2
z	28	83	1,9	1,8
Total	1419	4547		

Din această comparaţie se poate constata că rezultatele concordă în general, iar la unele litere sînt chiar identice sau foarte apropiate (*ă*, *e*, *g*, *j*, *o*, *ţ* etc.).

Nepotrivirea relativă între cifrele de la unele litere (*d*, *î* şi *n*) este cu totul neglijabilă, fiindcă diferenţa, în jurul a 2 %, este mică, dacă ţinem seamă de rezultatele obţinute în ansamblu.

Numărul sporit de cuvinte la unele dintre litere se explică prin unele aspecte fonetice ale elementelor moștenite sau împrumutate precum și prin unele particularități de formare ale cuvintelor în limba romînă [1].

Datele statisticii noastre confirmă cifrele din tabloul acad. Al. Graur cu toate că totalul cuvintelor pe care l-am luat în considerare este cu 3,2 mai mare decît al acad. Al. Graur.

VII. Din punct de vedere al originii, cele 522 de cuvinte ale vocabularului de bază al scriitorilor cercetați se grupează în felul următor :

originea	numărul cuvintelor	%
— latine	345	66,09
— slave	69	13,21
— romînești din elemente latine	52	9,96
— necunoscute	17	3,25
— autohtone (albaneze)	8	1,53
— maghiare	7	1,34
— romînești din elemente slave	5	0,95
— internaționale	4	0,76
— romînești din elemente autohtone	3	0,57
— franceze	3	0,57
— turcești	2	0,38
— grecești	2	0,38
— germane	2	0,38
— romînești din elemente grecești	1	0,19
— latine (din lat. lit.)	1	0,19
— onomatopee	1	0,19
	522	

Din statistica noastră rezultă că marea majoritate a vocabularului de bază al scriitorilor citați este compus, după cum era de așteptat, din elemente de origine latină, ele reprezentînd 66,09% din cele 522 de cuvinte ale vocabularului de bază. Acest procent este aproape identic cu acela pe care-l dă acad. Al. Graur (66%) pentru elementele de origine latină, în tabloul celor 964 de cuvinte pe care le-a considerat ca făcînd parte în mod sigur din „fondul principal lexical" al limbii romîne [2].

De asemenea, se desprinde clar din tabloul nostru că elementele de origine slavă, care reprezintă 13,21% din vocabularul de bază, sînt cu mult mai numeroase (exceptînd elementele latine și acelea formate pe teren romînesc) decît cuvintele care au alte origini.

În statistica noastră elementul slav se situează, ca frecvență, pe locul al doilea, imediat după cuvintele de origine latină.

Deși procentul dat de noi pentru elementele slave este mai mic cu peste 6% decît acela pe care îl dă acad. Al. Graur (19,92%), rămîne totuși destul de mare pentru a constitui o dovadă a locului și a rolului

[1] Vezi acad. Al. Graur, *Incercare*..., p. 55–57.
[2] *Ibidem*, ..., p. 57.

important pe care-l au elementele împrumutate din slavă în vocabularul de bază al textelor cercetate.

Diferenţa care există la procentul elementelor romîneşti de origine latină între statistica acad. Al. Graur (1,97 %) şi statistica dată de noi (9,96 %), se explică prin faptul că în lista vocabularului de bază am trecut ca unităţi lexicale independente, toate cuvintele compuse sau derivate din elementele latine care constituie părţi distincte ale vorbirii, cu un conţinut semantic de sine stătător în limba romînă. De exemplu, un cuvînt ca *acasă* figurează alături de *casă* sau *ţăran* alături de *ţară* etc.

Am considerat că e necesar să procedăm în acest fel pentru a putea stabili cu mai multă exactitate r a n g u l [1] şi, prin urmare, importanţa unuia sau a altuia dintre cuvinte, chiar cînd fac parte din aceeaşi familie.

În tabloul nostru, pe locurile următoare sînt situate cuvintele de origine necunoscută, cu 3,25 %, cele de origine autohtonă (albaneză) cu 1,53 % şi cele de origine maghiară, cu 1,34 %.

obs. Este concludent faptul că în vocabularul de bază al unora dintre cei mai buni scriitori romîni, proporţia cuvintelor provenite din limba maghiară este superioară celor provenite din limbile turcă, greacă sau franceză [2], cu toate că influenţa acestora din urmă asupra lexicului limbii romîne a fost foarte mare la un moment dat, dar superficială, fapt care, rezultă şi din datele statisticii. Proporţia elementelor turceşti (0,38 %) greceşti (0,38 %) şi franceze (0,57 %) este inferioară chiar procentului cuvintelor de circulaţie internaţională (0,70 %) şi aproximativ egală cu a celor de origine germană (0,38%).

Examinarea listei care cuprinde vocabularul de bază, din punctul de vedere al rangului cuvintelor, prilejuieşte unele constatări care aduc o dovadă în plus asupra importanţei şi a locului pe care-l ocupă în vocabularul de bază elementele de diferite origini.

rang Pînă la rangul 61 cuvintele trecute în tablou sînt de origine latină, de origine romînă din elemente latine, de origine necunoscută şi de origine autohtonă (albaneză). De la rangul 61 pînă la rangul 92 apar în vocabularul de bază şi cuvinte de origine slavă, pe lîngă cele semnalate, iar, în continuare, pînă la rangul 112, apar elementele internaţionale şi de origine maghiară. De la rangul 112 pînă la sfîrşitul listei (rangul 120) sînt consemnate şi elementele nemenţionate mai sus. Rangul poate servi prin urmare ca indiciu al componenţei lexicului din textele cercetate, completînd şi confirmînd datele obţinute prin statistica pe care am făcut-o despre originea cuvintelor din vocabularul de bază.

Pe de altă parte, prin rang se poate stabili locul pe care-l ocupă diferite părţi ale vorbirii în vocabularul de bază.

Nu e de mirare că rangul cel mai mic în lista dată este ocupat de părţile neflexibile ale vorbirii, verbele auxiliare, pronumele şi numeralele care, după cum se ştie, au un rol deosebit de important în limbă [3]. Pînă

[1] Prin *rang* înţelegem locul pe care-l ocupă un cuvînt într-o listă în care cuvintele sînt trecute în ordinea descrescîndă a frecvenţei.

[2] Cf. acad. Al. Graur, *Incercare*..., p. 62.

[3] *Ibidem*, ..., p. 104.

la rangul 27 inclusiv lista noastră cuprinde numai prepoziții, conjuncții, pronume, verbe auxiliare [1], adverbe primare și articole. Afară de *din* (format în romînește din elemente latine, rangul 15) și *dar* (de origine necunoscută, rangul 26), toate celelalte cuvinte sînt de origine latină, ceea ce dovedește vechimea și importanța acestor elemente.

Cuvintele cu frecvența cea mai mare (peste 20 la mie) în vocabularul scriitorilor citați sînt următoarele, în ordinea rangului: *de* (prep.) cu 37,74‰, *și* (conj.) cu 37,42‰, *el* cu 34,24‰, *avea* cu 32,16‰ [2], *în* cu 22,94‰ și *se* cu 20,18‰. Celelalte cuvinte, pînă la rangul 27 sînt cuprinse între frecvențele 19,10‰ (*cu*) și 3,50‰ (*putea*).

De la rangul 28 pînă la rangul 41 apar, pe lîngă părțile de vorbire semnalate, opt verbe și două adjective cu frecvența cuprinsă între 3,4‰ (*vedea*) și 2,16‰ (*sălta*). Bineînțeles că proporția de verbe rămîne mare în continuare.

La rangul 42 apare primul substantiv (*copil*). De la rangul 42 pînă la rangul 120, ultimul în lista noastră, proporția substantivelor crește în așa măsură încît, din cele 33 de cuvinte care sînt înscrise sub rangul 120, 17 cuvinte, deci mai bine de 50% sînt substantive.

Faptele de mai sus ne duc la concluzia că anumite părți ale vorbirii față de verbe, adjective și substantive sau, eventual verbele față de adjective și substantive și, respectiv, adjectivele față de substantive, au un rang mai mic, deci o frecvență mai mare în textele cercetate dar nu o importanță mai mare. Trebuie luat în considerare faptul că limba posedă un vocabular minimal, în cazul nostru vocabularul de bază, din care dacă ar lipsi anumite părți ale vorbirii, actul comunicării nu s-ar putea efectua sau ar fi foarte mult stînjenit. Conținutul acestui vocabular minimal poate varia foarte mult, dar cu siguranță că nimeni nu-l poate restrînge numai la prepoziții sau conjuncții sau numai la anumite părți ale vorbirii. Prin urmare, cifrele date în listele noastre trebuie considerate numai în corelație cu faptele expuse mai sus.

VIII. Vom examina în continuare situația unor cuvinte care apar în vocabularul de bază al textelor cercetate și care nu fac parte în mod sigur din „fondul principal", sînt situate la periferia vocabularului sau lipsesc cu desăvîrșire din listele date de acad. Al. Graur [3].

Luînd în considerare faptul că lista dată de noi se bazează pe materialul lexical extras exclusiv din texte literare, este normal ca unele cuvinte de largă circulație în vorbirea populară, și care sînt socotite ca făcînd parte din „fondul principal" al limbii romîne, să nu figureze în vocabularul de bază stabilit de noi. Așa, de pildă, un cuvînt ca *muiere* pare a ocupa în ansamblul limbii romîne același rang ca *femeie*. Totuși, în lista noastră cuvîntul *femeie* are rangul 71, cu o frecvență de 1,26‰, ceea ce ne determină să credem că are un loc relativ important în vocabularul de bază.

---

[1] Am inclus în această categorie și pe *putea* ca verb semiauxiliar de mod.
[2] La *avea* au fost trecute toate formele conjuncte ale auxiliarului.
[3] Vezi listele din *Încercare...*, p. 48—55.

al limbii literare, unde termenul s-a impus sub această formă în detrimentul cuvîntului *muiere*[1], care nici nu apre în tabloul nostru.

Aceeaşi situaţie o prezintă şi cuvinte ca : *măi* (rang 79, frecvenţă 1,06‰) faţă de *bre* : *flăcău* (rang 97, frecvenţă 0,68‰) faţă de *fecior* : *horă* (rang 115, frecvenţă 0,32‰) faţă de *joc* etc.

Remarcăm că nici una din interjecţiile *măi* sau *bre* nu sînt date în listele acad. Al. Graur deşi cel puţin una dintre ele, şi anume *măi*, ar fi îndeplinit suficiente condiţii care să-i permită intrarea în ,,fondul principal''.

Deoarece în textele cercetate de noi, care nu sînt numeroase, personajele revin adeseori în cursul naraţiunii şi sînt denumite de multe ori prin profesiunea sau calitatea pe care le-a conferit-o autorul, în tabloul nostru apar cuvinte ca *mărie* (termen de reverenţă ; rang 92), *profesor* (rang 93), *vodă* (rang 104), *căminar*, *cleric* (rang 112), *diac*, *domnişoară*, *notar* (rang 115), *lăutar* (rang 117) etc., a căror includere în vocabularul de bază se datoreşte numai frecvenţei lor, raportată la totalul unităţilor lexicale. E mai mult decît sigur că unele din cuvintele menţionate au repartiţia minimă, deci apar numai la un singur autor (de exemplu : *căminar*, la Sadoveanu şi *cleric*, la Agîrbiceanu), prin urmare trecerea lor în tabloul nostru n-ar fi fost justificată. Am inclus totuşi aceste cuvinte în vocabularul de bază fiindcă criteriile după care ne-am ghidat nu ne-au permis să le eliminăm din listă. Trebuie însă avut în vedere că rangul acestor cuvinte este mare, deci au o frecvenţă mică, ceeace ne face să credem că nu ar mai fi fost trecute în vocabularul de bază dacă textele cercetate ar fi fost mai numeroase şi dacă în cursul cercetării noastre s-ar fi consemnat repartiţia fiecărui cuvînt.

În lista noastră figurează şi unele cuvinte care, dacă sînt analizate şi după alte criterii decît cel al frecvenţei, cu greu le putem admite ca făcînd parte din vocabularul de bază. De exemplu, cuvinte ca: *domol*, *norod* (rang 119) , *advocat*, *pribeag*, *şură* (rang 120) etc. sînt, în general, cunoscute şi întrebuinţate de majoritatea acelor care vorbesc limba romînă. Dar faptul că unele din ele sînt pe cale de a dispărea (*norod*), au o circulaţie restrînsă (*domol*, *pribeag*), sînt neologisme (*advocat*) sau sînt regionalisme (*şură*), nu le poate conferi dreptul să intre într-o listă minimală, de felul celei întocmite de noi, numai pe baza frecvenţei lor în texte. E necesar să amintim că şi în cazul acestor cuvinte, indicarea repartiţiei ar fi lămurit problema apartenenţei lor la vocabularul de bază.

Cuvintele discutate mai sus nu sînt cuprinse în listele acad. Al. Graur.

Sînt însă cîteva cuvinte care apar în lista noastră şi pe care le considerăm că fac parte din ,,fondul principal lexical'' al limbii romîne, deşi nu sînt date ca atare de acad. Al. Graur. Aşa de pildă, un cuvînt ca *genunchi* (rang 113, frecvenţa 0,36‰) dacă îl examinăm din punctul de vedere

[1] Acad. Al. Graur consideră cuvintele *femeie* şi *muiere* ca făcînd parte din ,,cercul maximal'' al ,,fondului principal'' (vezi *Încercare*..., p. 50 şi 51).

al criteriilor stabilite de lingvistul sovietic V. V. Vahmistrov[1] pentru stabilirea apartenenţei unui cuvînt la „fondul principal”, criterii pe care acad. Al. Graur le acceptă, îl socotim că are tot dreptul să facă parte din „fondul principal lexical” al limbii romîne, fiindcă satisface două exigenţe fundamentale stabilite de lingvistul sovietic : 1. este un cuvînt folosit de întregul popor cu sensul lui fundamental şi 2. este un cuvînt vechi în limbă. *Genunchi* mai satisface şi cel puţin unul din criteriile secundare : poate servi ca bază pentru formarea de derivate.

În aceeaşi categorie am include şi următoarele cuvinte, care nu apar în listele date de acad. Al. Graur, dar sînt trecute în vocabularul de bază stabilit de noi : *săptămînă* (rang 115, frecvenţă 0,32‰), *fereastră* (rang 116, frecvenţă 0,30‰), *geană* (rang 118, frecvenţă 0,26‰) şi *dimineaţă* (rang 119, frecvenţă 0,24‰).

În vocabularul de bază stabilit pe baza textelor cercetate de noi figurează 35 de cuvinte care nu sînt trecute în listele acad. Al. Graur. Această cifră constituie 5,95% din totalul de 522 de cuvinte ale vocabularului de bază, ceea ce nu reprezintă prea mult, faţă de rezultatele obţinute în ansamblu. Dacă celor 4547 de unităţi lexicale le-ar fi fost indicată şi repartiţia, procentul de cuvinte care nu figurează şi în listele date de acad. Al. Graur ar fi scăzut cu siguranţă.

Din cele expuse mai sus, trebuie reţinut faptul că într-un anumit sector al limbii vocabularul de bază cuprinde cuvinte specifice, care nu sînt proprii vocabularului de bază din alte sectoare ale limbii şi nici chiar „fondului principal lexical” al limbii.

Pentru a avea o idee cît mai justă despre componenţa vocabularului de bază al unui sector al limbii trebuie să avem în vedere nu numai criteriul statistic, ci şi situaţia cuvîntului în limbă, în raport cu alte categorii de cuvinte.

Metoda statistică, aplicată de noi, a dat rezultate care confirmă, în general, datele obţinute de acad. Al. Graur prin aplicarea altor metode, deşi domeniul cercetat de noi este cu mult mai restrîns.

ЗАМЕЧАНИЯ ПО ПОВОДУ ЧАСТОТЫ УПОТРЕБЛЕНИЯ СЛОВ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ НЕКОТОРЫХ РУМЫНСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Основываясь на материале, собранном членами коллектива математической лингвистики Бухарестского Института языкознания (50 000 слов у 10 современных румынских авторов, по 5 000 слов у каждого автора, в целом 4 574 лексических единиц с средней частотой в

[1] V. V. Vahmistrov, *Indiciile apartenenţei cuvintelor la fondul principal lexical*, în „Inostranniîe iazîki v şkole”, 1951, nr. 4, p. 7 şi urm. (citat după acad. Al. Graur, *Încercare*, ..., p. 17–18).

10,93‰), автор формулирует свои выводы в отношении статистических изысканий словаря.

Хотя автор придерживается мнения, что применение статистического метода для определения основного словарного состава является недостаточным, он подчеркивает значение статистических лингвистических изысканий и указывает, что этими исследованиями можно достичь объективных результатов только при сравнении различных ценностей отношений между средней частотой употребления одного слова и средним числом лексических единиц, причем при весьма их незначительных изменениях.

Далее автор показывает значение распределения (количество авторов и текстов, в которых появляется определенное число) и ранга положения (место, которое занимает слово в листе, заполненном словами в порядке убывающей частоты) для правильных выводов в исследованиях лингвистической стилистики.

Указывается, что между двумя или большим количеством слов с равной или очень близкой частотой по ценности, самым важным является слово, имеющее наибольшее распространение.

С помощью ранга положения пополняются и подтверждаются данные, полученные статистикой из основного словаря о происхождении слов. Посредством положения можно установить место, которое занимают разные части речи в основном словаре.

Пользуясь критерием частоты и распределения, автор составляет основной словарь изучаемых текстов, считая, что низшим пределом абсолютной частоты слов, входящих в основной словарь, является 11—15 слов на 50 000 несчитанных, то есть 0,22—0,30‰. В этот список входят 522 лексические единицы из общего количества 4 547 единиц, найденных в текстах. Остаток в 4 075 лексических единиц представляют слова, появляющиеся не больше чем в 5 текстах из 10 изученных, то есть слова, имеющие распределение меньше, чем 6.

Исследуя основной словарь по начальной букве и по происхождению, автор приходит к заключению, что статистический метод, применяемый в этой статье, подтверждает, в общем, данные относительно основного словарного фонда, полученные акад. А. Граур при помощи этих методов.

OBSERVATIONS SUR LA FRÉQUENCE DES MOTS DANS L'ŒUVRE DE CERTAINS ÉCRIVAINS ROUMAINS

RÉSUMÉ

En raison des fiches extraites par les membres du groupe de travail de linguistique mathématique de Bucarest (50 000 mots pour 10 auteurs roumains contemporains, 5 000 mots par auteur, 4 574 unités lexicales, avec une fréquence moyenne de 10,93‰), l'auteur présente ses conclusions sur les études de statistique du vocabulaire.

Bien que d'accord avec l'opinion que la méthode statistique est insuffisante pour déterminer le fonds essentiel du lexique, l'auteur souligne l'importance des études de statistique linguistique. Il démontre que ces études ne peuvent mener à des résultats objectifs que lorsque le nombre de mots extraits est suffisant, pour que les diverses valeurs du rapport fréquence moyenne d'un mot — nombre moyen d'unités lexicales soient peu variables.

L'auteur signale ensuite l'importance de la *répartition* (nombre d'auteurs et de textes où se trouve un mot) et du *rang* (place qu'occupe un mot sur une liste où les unités lexicales se trouvent dans un ordre décroissant de fréquence) pour tirer des conclusions justes des études de statistique linguistique.

Il relève le fait que, entre deux ou plusieurs mots d'une fréquence égale ou très proche, la place la plus importante revient au mot dont la répartition est la plus grande.

Le *rang* aide à compléter et à confirmer les données obtenues par la statistique dans l'étude de l'origine des mots du vocabulaire fondamental. Il aide à établir la place que tiennent diverses parties du discours dans ce vocabulaire.

Se guidant d'après les critériums de la fréquence et de la répartition, l'auteur rédige la liste du vocabulaire fondamental des textes étudiés, en considérant que la limite inférieure de la fréquence absolue des mots du fonds essentiel est de 11 à 15 par rapport à 50 000 mots extraits, donc de 0,22 à 0,30‰. La liste contient 522 unités lexicales, des 4 547 trouvées dans les textes. Le reste, de 4 075, représente des mots apparaissant dans 5 textes tout au plus, donc, des mots dont la répartition est inférieure à 6.

En étudiant le vocabulaire fondamental suivant la lettre initiale et suivant l'origine, l'auteur aboutit à la conclusion que la méthode statistique, appliquée au cours de cette étude, confirme, en général, les données sur le fonds lexical principal, obtenues par A. Graur à l'aide de certaines autres méthodes.

DIN NOU DESPRE u FINAL ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

ACAD. AL. ROSETTI

P. Neiescu reia problema lui *-u* (final) în limba romînă [1]; d-sa admite integral, ca singure juste, fără a aduce însă argumente noi în sprijinul lor, tezele acad. E. Petrovici, pe care le-am combătut la timpul cuvenit. Socotim că repetarea nu constituie un argument științific, și de aceea ne propunem să indicăm, în cele următoare, principalele puncte slabe din argumentarea lui P. Neiescu.

★

1. Aspectul fonologic. Cînd, prin anii 1924—1925, în cercetările mele asupra limbii romîne vechi, am fost pus în situația de a rezolva problemele foneticii textelor din secolul al XVI-lea, mi-am dat seama că prima problemă ce trebuia rezolvată era interpretarea științifică a grafiei textelor. Pentru îndeplinirea acestui scop erau necesare cîteva principii de lingvistică generale, în stare de a răspunde la toate întrebările [2]. Astăzi fonologia a rezolvat această problemă : notăm, în scrierea obișnuită, *foneme*, și nu *sunete*, potrivit normelor învățate în școală [3].

Neiescu evocă principiile fonologiei pentru interpretarea mărturiei unor texte scrise în zilele noastre de semi-culți (p. 172). În pasajele din două scrisori particulare (scrise în 1914 și 1939), apar grafii ca *sîntu* (= sînt, vb.), *dinu* (= din) etc., deci cu notarea lui *-u* (final).

Explicația că aceste cuvinte au fost asimilate acelora cu *-u* etimologic este nesatisfăcătoare : crede oare Neiescu că cineva a pronunțat vreodată

---

[1] *O problemă de fonetică istorică; originea lui „u final" în limba romînă*, în „Cercetări de lingvistică", II, Cluj, 1957, p. 159—179.

[2] V. principiile expuse în A. Rosetti, *De l'interprétation des graphies doubles dans les textes écrits* în „Mélanges de linguistique et de philologie", Copenhaga-București, 1947, p. 9—16.

Problema nu a fost tratată încă în mod exhaustiv; cîteva indicații de metodă se pot găsi în lucrările următoare : R. L. Politzer, *The phonemic interpretation of late Latin orthography* în „Language", 27, 1951, p. 151—154; J. Séguy, *Essai sur l'état des palatales et de -d- romans en occitan au XII-ème siècle* în „Annales publ. par la Faculté des lettres de Toulouse", 1953; Ake Grafström, *Étude sur la graphie des plus anciennes chartes languedociennes, avec un essai d'interprétation phonétique*, Uppsala, 1958, în special p. 14—15 și 250—251.

[3] V. expunerea noastră din „Limba romînă", IV (1955), nr. 1, p. 60.

în mod real *dinu* (pentru *din*)? De altfel, aceleaşi cuvinte sînt scrise şi fără -*u*, în aceleaşi texte.

În realitate, -*u* nu e un fonem, întrucît, în această situaţie, nu joacă nici un rol în fonologia limbii romîne şi nu are nici un rol distinctiv.

Singura explicaţie valabilă a prezenţei lui -*u*, în exemplele de mai sus, este deci că scrierea lui constituie o deprindere grafică, fără valoare fonetică.

Acelaşi lucru se poate spune despre scrierea cu *o* final (*Câmpolungo*, *jeloito*, *Iono*, *bătrâneloro* etc.), curentă în limba noastră veche[1].

Se rostea oare *sîntu* etc., sau *sînto* etc. (= sînt, vb.), ipoteză pe care am respins-o, sau e vorba numai de rotunjirea consoanei (E. Petrovici)? În acest caz, este evident că nu s-ar fi notat un -*u* la sfîrşitul cuvintelor, căci un gest bucal este cu totul altceva decît un fonem determinat cu un timbru vocalic anumit.

2. L i m b a v e c h e. Într-o serie de cuvinte romîneşti (toponimice, nume proprii, nume comune etc.) care apar în texte din sec. XIII-XV scrise în limba latină sau slavonă şi provenind din Ţările romîneşti şi din Ardeal, -*u* nu este notat (Exemplele cu -*u* notat sînt în număr mic)[2].

Explicaţia acad. E. Petrovici, că anume în aceste texte -*u* nu putea fi notat, pentru că era neobişnuit în această poziţie în limba maghiară sau slavonă este, desigur, nevalabilă. Mai întîi, pentru că există şi cazuri de notare a lui -*u*, şi apoi pentru că -*u* fonologic ar fi trebuit notat. Grafii ca *bradul*, *lac*, *nepot*, care apar la sfîrşitul sec. al XV-lea, în documentele scrise în limba slavonă provenind din Moldova, în care lipseşte -*u*, cer, deci, altă explicaţie[3]. Nici motivul că -*u*, în documentele slavone, s-ar fi confundat cu dativul singular masculin din slavonă nu e valabil, întrucît astfel de cazuri au fost relevate în cîteva texte din Ţara Romînească, pe care Neiescu nu le aminteşte (*Moişu Filosofu*, *Radulu* etc.)[4].

3. A s p e c t u l f o n e t i c. P. Neiescu nu răspunde la obiecţiunea mea cu privire la aria cu -*u* din partea orientală a domeniului dacoromînesc : cum s-ar putea oare vorbi de conservarea lui -*u*, într-o arie care s-ar fi păstrat neatinsă din epoca latină şi pînă în zilele noastre (? !), dar în care de fapt au avut loc mari mişcări de populaţie?

Postularea acestei teze e suficientă pentru a face evidentă absurditatea ei.

Neiescu trece foarte repede asupra problemei timbrului -*ă* la finală (*venită, lucrîndă* etc.). În cîteva studii publicate mai demult am arătat că această pronunţare e curentă intr-o mare parte a domeniului dacoromînesc, în special, în unele părţi ale Transilvaniei şi ale Banatului, precum şi în Ţara Romînească[5].

Aici nu e vorba de un conservatism, ci de o pronunţare particulară a consoanei finale.

---

[1] Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea—al XVI-lea*, Bucureşti, 1956, p. 90.

[2] Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 31—34.

[3] *Id.*, *ibid.*, p. 33.

[4] *Id.*, *ibid.*, p. 33—34.

[5] A. Rosetti, *Sur l'origine de l' -ă au participe roumain* în „Mélanges de linguistique et de philologie", p. 176—180.

Prezența lui -*u* în graiul copiilor din com. Drăguș, constatată de Mihai Pop în 1932, e contestată de Neiescu, în baza unei anchete la fața locului făcută de el însuși, în aprilie 1956.

Crede oare P. Neiescu că faptele semnalate de M. Pop sînt inventate? În ce ne privește, socotind exactă redarea acestor fapte, nu ne rămîne decît să constatăm schimbarea stării de lucruri din com. Drăguș, în cursul anilor de după 1932.

4. Concluzie. În concluzie, trebuie să spunem că nu am putut găsi în expunerea lui P. Neiescu nici un argument valabil pentru a abandona tezele pe care le-am expus, în cursul anilor trecuți, asupra lui -*u* (final).

Neiescu omite să ne spună de ce poetul Dumitru Corbea, contemporanul nostru, scrie pe -*u* (final) la rimă, într-o strofă pe care am citat-o într-un articol precedent [1], pentru că sprijină teza noastră despre ivirea în zilele noastre a lui -*u*.

СНОВА О КОНЕЧНОМ u В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Касаясь недавней работы П. Неиеску, автор пытается указать слабые места в ее аргументации.

Фонологический характер вопроса побуждает найти решение относительно способа истолкования, написания старых текстов. Следовательно, -*u* в таком слове как dinu (= din), где *u* не является этимологическим явлением и фонемой, представляется фактом написания. В этом же духе следует истольковать присутствие конечного *o* в слове cămpulungo (название места), bătrăneloro и т.п.

-*u* не отмечено в конце собственных имен, названий географических мест или общих имен, которые появляются в текстах XIII—XV веков, написанных на латинском или славянском языках. Объяснения, данные Э. Петровичем относительно этих случаев, не являются удовлетворительными.

Утверждение относительно „сохранения" конечного *u* на обширном пространстве Мунтении, в силу передвижения населения, совершившегося в этой области, по мнению автора, не основательно.

Наконец, П. Неиеску не уделяет достаточного внимания вопросу конечного *ă* (venită, lucrîndă), на что автор настоящей работы указывал давно, как на явление, обязанное большей частью дако-румынской области (Трансильвания, Банат и Мунтения).

Нахождение -*u* в речи детей села Драгуш (Трансильвания), отмеченное в 1932, не может оспариваться доводом настоящего положения в говоре этой деревни.

В заключение следует отметить, что нет существенных доводов для отрицания объяснения, нахождения конечного *u* в дако-румынском языке, данного раньше автором настоящей работы.

[1] „Limba romînă" *cit.*, p. 63.

DE NOUVEAU SUR *u* FINAL EN ROUMAIN

RÉSUMÉ

A propos d'un travail récent de P. Neiescu, l'auteur se propose d'indiquer les points faibles de son argumentation.

L'aspect phonologique du problème impose de trouver une solution à la question de l'interprétation de la graphie des textes anciens. *-u*, dans des mots tels que *dinu* (= din), où il n'est pas étymologique et n'est pas un phonème, est un fait de graphie. C'est de la même manière qu'il faut interpréter la présence de *o* final dans des mots tels que *Cămpulungo* (nom de lieu), *bătrăneloro*, etc.

-u n'est pas noté à la fin des noms propres, des toponymes ou des noms communs, qui figurent dans les chartes rédigées en latin ou en slavon, du XIIIe au XVe siècle ; les explications que E. Petrovici donne de ces faits ne sont pas satisfaisantes.

La «conservation» de *u* final dans une grande partie de la Valachie est insoutenable, vu les mouvements de population qui ont eu lieu dans cette région.

Enfin, P. Neiescu n'insiste pas suffisamment sur la présence de *ă* final (*venită*, *lucrîndă*, etc.), que l'auteur a relevée dans une grande partie du territoire dacoroumain (en Transylvanie, dans le Banat et en Valachie).

La présence de *-u* dans le parler des enfants du village de Drăguș (Transylvanie), attestée en 1932, ne saurait être contestée par la situation actuelle du parler de ce village.

En conclusion, l'auteur ne voit aucun motif d'abandonner la raison donnée naguère de la présence de *u* final en dacoroumain.

NOI MIJLOACE DE CERCETARE ÎN FONETICA EXPERIMENTALĂ

DE

VALERIU ŞUTEU şi GHEORGHE ABĂLAŞEI

În scopul de a îmbunătăți și a moderniza metodele și mijloacele de cercetare în domeniul foneticii experimentale, în Laboratorul de fonetică experimentală al Institutului de lingvistică din București au fost concepute și construite două aparate pentru studierea sunetelor limbii.

Aceste aparate sînt *filmograful* și *filmofonul* [1].

Filmograful transformă vibrațiile sonore (sunete, cuvinte, fraze) transmise printr-un microfon, în impulsuri luminoase care impresionează și înscriu pe pista sonoră și pe partea rezervată fotogramelor peliculei cinematografice vibrații caracteristice.

Aceste vibrații pot fi audiate, delimitate și cercetate cu ajutorul filmofonului.

Schema și principiul de funcționare al filmografului (vezi fig. 1) și al filmofonului (vezi fig. 2) sînt următoarele :

FILMOGRAFUL

În caseta A sînt dispuse modulatoarele de lumină care au rolul de a transforma vibrațiile sonore în impulsuri luminoase.

Caseta cuprinde :

— sursele luminoase H și H_1 compuse din becuri de proiecție de 30 W/12 V, pentru modulatorii de lumină ;

— obiectivele microscopice I, I_1 și I_2 compuse din sisteme de lentile corijate cromatic și sferic, cu distanță focală variind între 10 și 30 mm, pentru orientarea și centrarea luminii pe pelicula P în punctele F și F_1 ;

— cutiile cu galvanometre J și J_1, electromagnetice cu oglindă oscilantă, model „Western", pentru modulat lumina.

---

[1] Aparatele au fost construite de Gheorghe Abălașei.

Caseta B cuprinde dispozitivele de antrenare (mişcare) a peliculei cinematografice P :

— platanele D, D_1, D_2 şi D_3 pentru susţinerea peliculei P ;

— tamburele E, E_1 şi E_2 pentru orientarea peliculei P ;

— tamburul dinţat E_3 pentru antrenarea peliculei P. Tamburul E_3 este pus în mişcare de motorul electric G dispus sub caseta B.

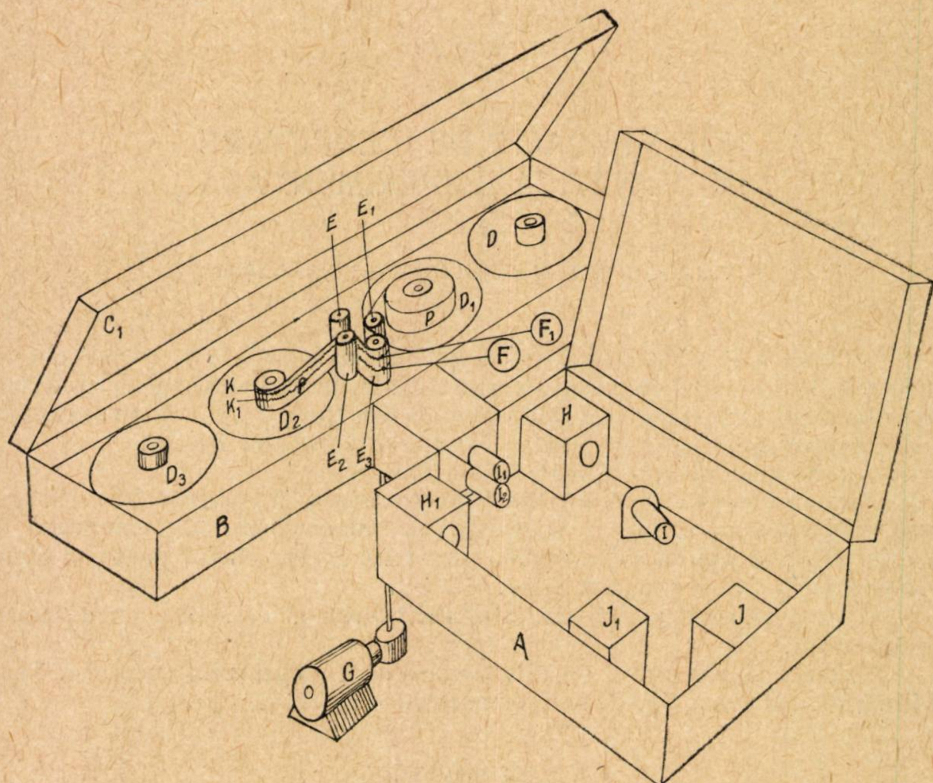
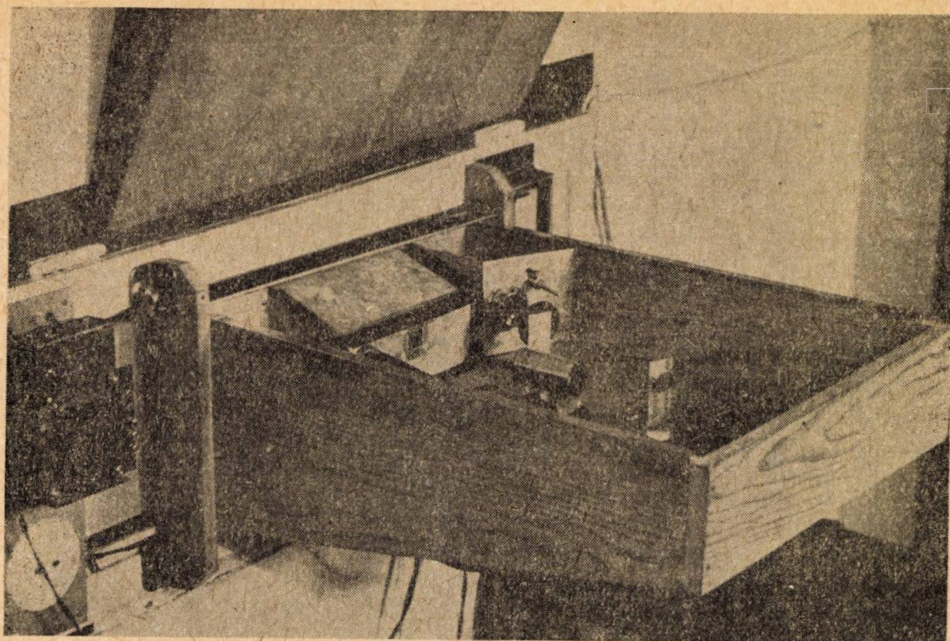

Fig. 1

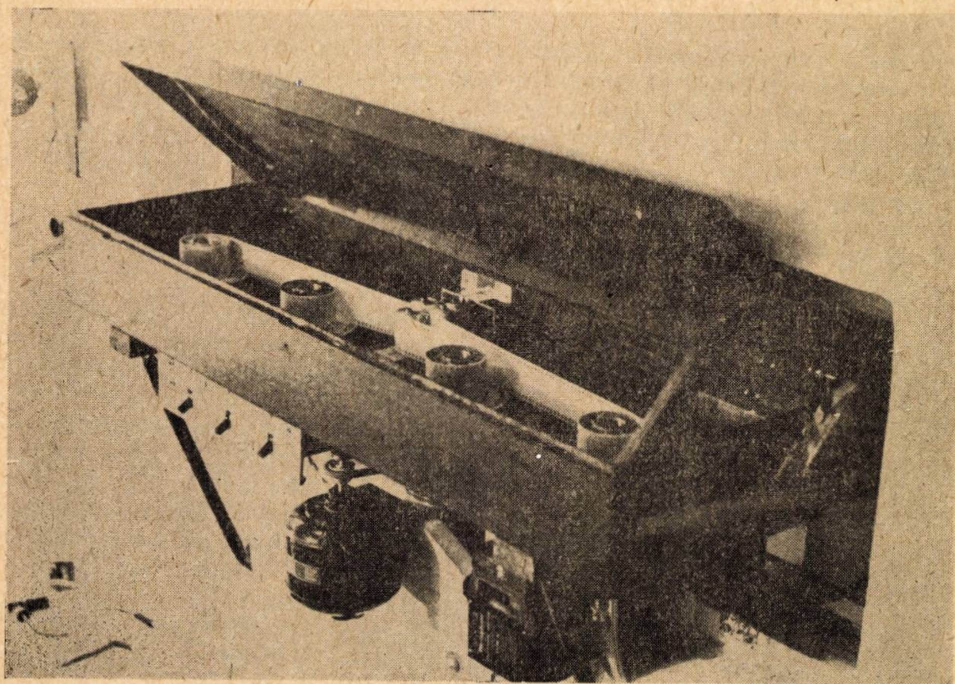
Pentru înregistrarea sunetelor, cuvintelor sau frazelor care urmează a fi studiate, se montează pe platanul D_1 o bobină de peliculă (P). Pelicula se trece printre tamburul E_1, tamburul dinţat E_3 şi tamburul E_2 şi se fixează de platanul D_2.

În momentul cînd se pronunţă la microfon un cuvînt sau o frază, motorul G pune în mişcare, prin intermediul tamburului dinţat E_3, pelicula P care se derulează de pe platanul D_1 pe platanul D_2.

În punctul F_1 fanta de lumină care provine de la obiectivul I_1 înscrie vibraţiile sonore transformate în impulsuri luminoase, pe partea superioară a peliculei,unde se află pista sonoră K, sub forma unor vibraţii continui şi caracteristice (vezi fig. 2).

Filmograful — caseta A.

Filmograful — caseta B.

În punctul F fanta de lumină care provine de la obiectivul I_2 înscrie, paralel, curbe caracteristice pe partea din mijloc a peliculei, unde se află porţiunea K_1, destinată fotogramelor (vezi fig. 2).

Vibraţiile K şi K_1 (pista sonoră şi porţiunea fotogramelor) sînt absolut paralele dar se deosebesc între ele prin forma diferită a curbelor înscrise. Vibraţiile de pe pista sonoră sînt identice cu cele care se află pe

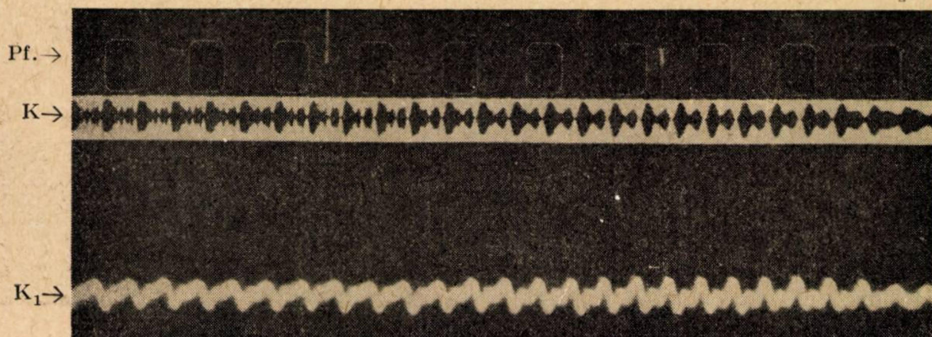

Fig. 2. — Pelicula P.

peliculele cinematografice. Vibraţiile înscrise pe porţiunea fotogramelor se aseamănă cu traseele pe care le lasă peniţa electromagnetică pe foaia înnegrită a kimografului (vezi fig. 2).

După înscrierea sunetelor, bobina de peliculă care s-a rulat pe platanul D_2 se scoate, se developează şi se montează la filmofon pentru a fi audiată şi cercetată.

FILMOFONUL

Principiul de construire şi funcţionare a filmofonului se bazează, în esenţă, pe principiul de construcţie a unei mese de montaj cinematografic. Filmofonul însă a fost conceput şi construit în aşa fel încît să corespundă necesităţilor de cercetare a sunetelor înscrise pe pelicula cinematografică.

Pe cadrul de lemn C sînt montate următoarele dispozitive ale filmofonului :

— platanele D şi D_1 pentru susţinerea peliculei ;

— tamburul dinţat T pentru antrenarea peliculei. Tamburul dinţat T este pus în mişcare de un motor electric sincronic (care se poate pune în mişcare în amîndouă sensurile) ;

— tamburele R, R_1, R_2 şi R_3 pentru orientarea peliculei P ;

— celula fotoelectrică C_1 pentru ,,citirea'' curbelor înscrise pe pista sonoră a peliculei P ;

— dispozitivul benzilor magnetice b_1 şi b_2 ;

— platanele D_2, D_3, D_4 şi D_5 pentru susţinerea benzilor magnetice b_1 şi b_2 ;

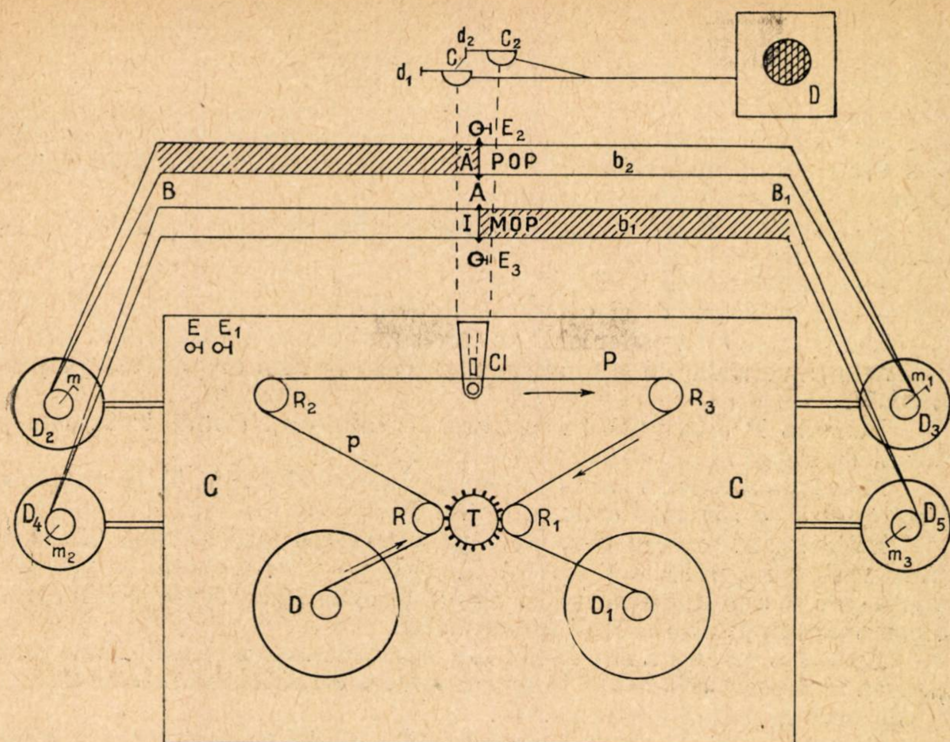
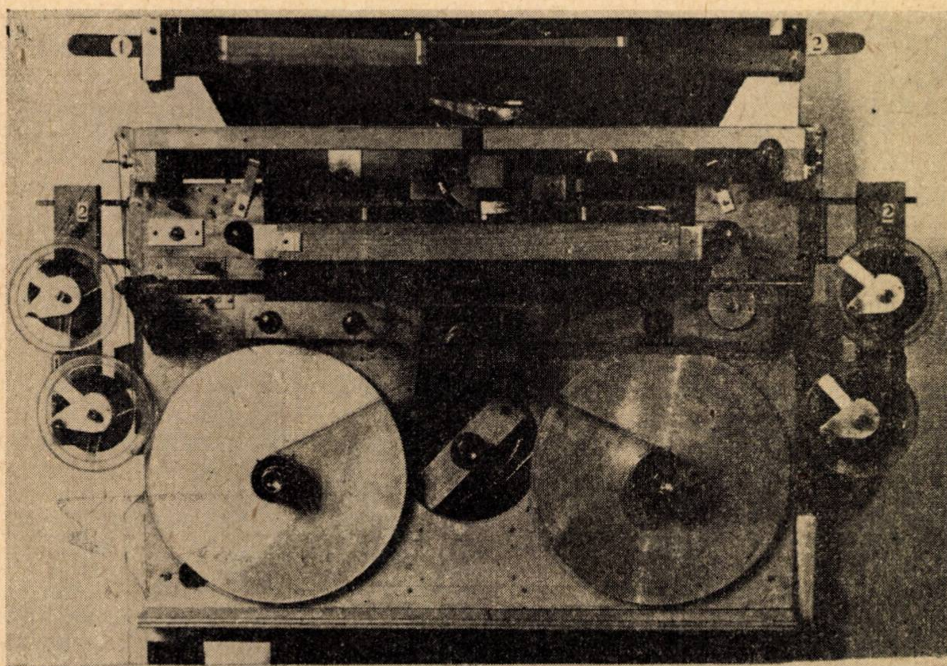

Fig. 3

Filmofonul.

— capetele de magnetofon C_1 şi C_2 pentru „citirea" benzilor magnetice. Capetele de magnetofon C_1 şi C_2 sînt montate împreună cu celula fotoelectrică C_1 pe acelaşi dispozitiv;

— difuzorul D pentru audierea înscrierilor făcute pe pelicula P şi pe benzile magnetice b_1 şi b_2;

— comutatoarele E, E_1, E_2 şi E_3;

— dispozitivele d_1 şi d_2.

Pentru audierea peliculei P pe care s-au înscris la filmograf sunetele, cuvintele sau frazele de studiat, se montează bobina de peliculă pe platanul D.

Pelicula P este pusă în mişcare de tamburul dinţat T în sensul indicat de săgeţi şi se rulează pe platanul D_1.

Motorul electric la care este cuplat tamburul dinţat T, se porneşte şi se opreşte cu ajutorul comutatorului E.

Pelicula, în drumul său, trece pe sub celula fotoelectrică C1, care transformă filmogramele (curbele) înscrise pe pista sonoră în vibraţii sonore care se aud în difuzorul D. Astfel, înregistrările făcute la filmograf se pot audia în difuzorul D al filmofonului.

Audierea inversă a cuvintelor sau frazelor înscrise se poate face prin punerea în mişcare a peliculei în sensul contrar direcţiei indicate de săgeţi, cu ajutorul aceluiaşi comutator E.

Pentru studierea unui singur cuvînt, se delimitează prin audiţie poziţia lui pe peliculă şi se aduce porţiunea respectivă sub celula fotoelectrică C1 între tamburele R_2 şi R_3.

Cu ajutorul comutatorului E_1 se pune în mişcare celula fotoelectrică C1, care face o cursă continuă între tamburele R_2 şi R_3 şi „citeşte" în mod repetat cuvîntul înscris pe peliculă. Cuvîntul „citit" se aude în difuzorul D.

Dacă se acoperă o porţiune oarecare a curbelor înscrise cu o bucată de carton, celula fotoelectrică „citeşte" numai porţiunea rămasă descoperită. Astfel se pot audia, în mod succesiv, partea iniţială, mijlocul, partea finală a unui cuvînt, un singur sunet sau o parte a unui sunet înscrise pe pelicula P.

Curbele caracteristice ale sunetelor se pot examina cu ochiul liber sau cu o lupă, iar delimitarea lor se însemnează pe peliculă cu un creion dermatograf (negru sau roşu).

Durata sunetelor sau a cuvintelor se măsoară cu ajutorul perforaţiilor pe care le are pe margine pelicula cinematografică (96 de perforaţii = 100 de centisecunde; vezi fig. 2, Pf).

Pentru studierea mai completă a cuvintelor şi a sunetelor înscrise pe peliculă, filmofonul are ataşat şi un dispozitiv special cu benzi magnetice.

Cuvintele sau sunetele se copiază, concomitent, pe cele două benzi magnetice paralele b_1 şi b_2 care sînt susţinute de platanele D_2, D_3, D_4 şi D_5.

Cu ajutorul unor mici manivele m, m_1, m_2 şi m_3 platanele D_2, D_3, D_4 şi D_5 pot fi puse în mişcare. Astfel benzile b_1 şi b_2, care sînt susţinute de platane, pot fi deplasate independent una de alta, spre dreapta sau spre stînga.

Deasupra fiecărei benzi este montat cîte un cap de magnetofon, C_1 şi C_2, care se deplasează simultan, în acelaşi fel ca şi celula fotoelectrică (vezi mai sus) şi „citesc'' benzile, audiţia înregistrărilor făcîndu-se tot la difuzorul D.

Citirea normală a cuvintelor sau a sunetelor înscrise se face prin deplasarea capetelor de magnetofon C_1 şi C_2 de la dreapta spre stînga iar citirea inversă prin deplasarea capetelor de magnetofon de la stînga spre dreapta.

Dispozitivele E_2 şi E_3 permit ca fiecare cap de magnetofon să fie ridicat de pe bandă, citirea benzilor putîndu-se face nu numai simultan ci şi independent una de alta.

Benzile pot fi reglate în aşa fel încît un cuvînt ca *pomi*, de pildă, înscris pe banda b_1, să fie absolut paralel cu cel înscris pe banda b_2. Dacă se pun în mişcare capetele de magnetofon C_1 şi C_2 se va auzi un singur cuvînt : *pomi*, simultaneitatea fiind perfectă.

Cu ajutorul comutatoarelor E_2 şi E_3 se poate întrerupe în punctul A citirea uneia dintre benzi sau a ambelor pe porţiunile B A şi A B_1. În felul acesta, dintr-un cuvînt ca *pomi*, înregistrat pe banda b_1 se poate delimita şi auzi, de exemplu, *-i* (corespunzător porţiunii nehaşurate B A) sau, dintr-un cuvînt ca *popă*, înregistrat pe banda b_2, se poate delimita şi auzi *pop* (corespunzător porţiunii nehaşurate A B_1).

Aşadar, există posibilitatea de a delimita şi auzi partea iniţială sau finală a unui cuvînt oarecare.

Dacă se pune în funcţiune dispozitivul capetelor de magnetofon C_1 şi C_2 în poziţie de citire normală, după ce s-a delimitat prin audiţie *-i* din *pomi* (pe banda b_1) şi *pop* din *popă* (pe banda b_2), capul de magnetofon C_2 va „citi'', pînă la punctul A : *pop*, iar capul de magnetofon C_1 va „citi'', de la punctul A spre stînga, numai pe *-i*, astfel încît se obţine, prin sinteză, un cuvînt compus din *pop* (de la popă) şi *-i* (de la *pomi*), deci *popi*.

★

Experienţele şi studiile care s-au elaborat cu ajutorul filmografului şi al filmofonului au dat rezultate bune şi au demonstrat utilitatea şi necesitatea construirii acestor aparate.

НОВЫЕ СПОСОБЫ ИССЛЕДОВАНИЙ В ОБЛАСТИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЙ ФОНЕТИКИ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Авторы представляют два аппарата для изучения звуков языка: фильмограф и фильмофон. Аппараты были задуманы и построены в лаборатории экспериментальной фонетики Бухарестского Института языкознания.

Фильмограф превращает звуковые вибрации в световые раздражители, отмечающиеся на кинематографической пленке. Фильмофон способствует слушанию, выделению и исследованию звуковых вибраций, зарегистрированных фильмографом.

NOUVEAUX MOYENS DE RECHERCHE DANS LE DOMAINE DE LA PHONÉTIQUE EXPÉRIMENTALE

RÉSUMÉ

Les auteurs présentent deux appareils, qui facilitent l'étude des sons de la langue : le filmographe et le filmophone. Ces appareils ont été conçus et construits dans le Laboratoire de Phonétique expérimentale de l'Institut de Linguistique de Bucarest.

Le filmographe transforme les vibrations sonores en impulsions lumineuses, inscrites sur pellicule cinématographique. Le filmophone rend plus précises l'audition, la délimitation et l'étude des vibrations sonores enregistrées par le filmographe.

DESPRE CAUZELE DISPARIȚIEI LUI *L* FINAL — ARTICOL HOTĂRÎT

DE

ANDREI AVRAM

Explicațiile care s-au dat pînă acum dispariției lui *-l* din formele articulate cu articolul masculin pot fi împărțite în două categorii, după cum admit sau nu influența unui factor extern în producerea fenomenului.

Prima categorie este reprezentată de teoria lui Ilie Bacinschi[1], care presupune că *-l* a căzut ca urmare a unei influențe albaneze, creîndu-se astfel un paralelism complet între formele alb. *luftë — lufta*, *ujk — ujku* și rom. *luptă — lupta*, *lup — lupu*. Această teorie a fost combătută de acad. Al. Graur[2] și de N. Drăganu[3] (de altfel, însuși autorul ei și-a dat seama că unele fapte de ordin istoric se opun explicației prin influența albaneză).

În cea de-a doua categorie intră mai multe explicații : după unele, fenomenul este de natură fonetică ; după altele, fonetica nu a avut nici un rol în căderea lui *-l*, cauzele fenomenului fiind de ordin morfologic sau sintactic.

Cea mai recentă explicație, care aparține acad. Al. Graur[4], ține seamă de caracterul sistematic al morfologiei : dispariția lui *-l* s-a produs, după transformarea lui *lupili* în *lupi*, pentru a restabili paralelismul între formele articulate și cele nearticulate de la singular și de la plural : ,,De vreme ce formele nearticulate sînt paralele, terminate una în *u* scurt și cealaltă în *i* scurt, pare normal să fie paralele și cele articulate ; dacă cea de plural articulat se termină în *i* plin, cea de singular urmează să se termine în *u* plin. Introducînd deci la singularul articulat forma *lupu*, echilibrul este restabilit''[5].

---

[1] *Problèmes de linguistique balkanique. I. Un aspect de l'article défini en ro[u]main*, în *Omagiu lui Ion I. Nistor, 1912—1937*, 1937, p. 82—93, în special p. 85—86.

[2] *Bulletin linguistique*, V, 1937, p. 216.

[3] *Dacoromania*, IX, 1936—1938, p. 312—314.

[4] *Studii de lingvistică generală* [București], 1955, p. 20—21.

[5] *Ibidem*, p. 21.

Paralelismul morfologic a fost invocat și de Gustav Weigand[1] : dat fiind că la plural forma articulată se obține prin adăugarea unei vocale, iar genitiv-dativul prin atașarea lui *-lor* la această formă (*lupĭ* — *lupi* — *lupi-lor*), genitiv-dativul singular a fost analizat în *lupu-lui*, iar *lupu* a fost simțit ca formă articulată, deoarece *-lui* este paralel cu *-lor* (amîndouă există și în calitate de cuvinte independente).

Fără îndoială, importanța factorului sistem în procesul dispariției lui *-l* articol masculin trebuie recunoscută ; există în evoluția limbii o tendință spre simetrie, spre echilibru. Pentru a afirma însă că, în cazul nostru, tendința spre echilibru a fost singurul factor care a acționat, ar trebui să avem certitudinea că fonetica, adică poziția lui *l* în cuvînt și în frază, nu a avut nici un rol. Nu putem să stabilim acest lucru pe baza textelor vechi, deoarece, într-un text în care există și scrierea fără *-l* și scrierea cu *-l*, aceasta din urmă nu redă în toate cazurile o realitate fonetică. Putem însă, după cum vom vedea, să ne adresăm unor texte contemporane.

Înainte de aceasta, ținem să remarcăm că lingviștii care au propus o explicație fonetică au avut în vedere, în general, poziția finală a lui *l* în cuvînt, neglijînd poziția pe care poate să o aibă acest sunet în frază. N. Drăganu ține seamă și de legătura dintre cuvinte, dar explicația pe care o propune nu este fonetică, ci sintactică : „Articolul *-l* n-a dispărut doar fiindcă ar fi fost o consoană finală, ci fiindcă s-a întins analogia unor cazuri în care el nu s-a pus"[2]. Aceste cazuri ar fi, după N. Drăganu, grupurile nume + cuvinte enclitice, cum sînt formele scurte ale verbului *a fi* sau pronumele conjuncte ; plecînd de la cazuri ca *păru-i cade pe ochi*, s-a zis, apoi, *îi cade păru pe ochi*[3]. După cum recunoaște însă și autorul acestei teorii, în textele vechi, „găsim înaintea encliticelor și forme articulate" (adică cu *-l*)[4].

Fără a fi de acord cu teoria rezumată mai sus, credem, totuși, că în cadrul frazei, în îmbinările dintre cuvinte, trebuie să căutăm cauza (sau una din cauzele) dispariției lui *-l* articol.

Bazîndu-se pe lectura unui text literar făcută de un bucureștean cultivat, Alf Lombard[5] a constatat că grupul de litere *-ul* din cuvintele cu articolul masculin a fost pronunțat *u* înainte de consoană (inclusiv *i̯*) și — cu unele excepții — *ul* înainte de vocală. Înaintea unei pauze, adică la finală absolută, subiectul anchetat a pronunțat *ul* (uneori, cu *l* asurzit) și, mai rar, *u*.

După părerea noastră, constatarea savantului suedez este interesantă și ea merită să fie luată în considerație pentru explicarea dispariției lui *-l*. Bineînțeles, felul în care o persoană cultivată citește un text în care toate masculinele articulate sînt scrise cu *-l* nu poate fi socotit concludent. Avem însă la dispoziție texte notate fonetic , provenind de la

[1] *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig*, IX, 1902, p. 183.
[2] *Loc. cit.*, p. 314.
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem*, p. 313, nota.
[5] *La prononciation du roumain* (Extrait de Uppsala Universitets Årsskrift 1936), Uppsala [1935], p. 161.

analfabeți sau de la oameni cu puțină știință de carte, în graiul cărora rostirea *lupul*, *omul* nu este învățată. Texte de acest fel au fost culese, de exemplu, la Scărișoara, localitate din Munții Apuseni (punctul cartografic 95, din ALR II, anchetat de acad. E. Petrovici), unde *-l* s-a menținut în pronunțare, pînă în zilele noastre, ca particularitate arhaică.

La toate cele patru subiecte din Scărișoara (numerotate III, IV, V, VII), de la care provin textele publicate în *Texte dialectale* culese de Emil Petrovici[1], s-au înregistrat forme articulate și cu *-l*, și fără *-l*. Procesul de dispariție a lui *-l* fiind în curs, situația din graiul de la Scărișoara poate să ne dea o indicație asupra cauzelor care au provocat căderea lui *-l* în celelalte graiuri.

Am căutat să stabilim, cu ajutorul metodei statistice, dacă rostirile *omul* și *omu* se repartizează absolut întîmplător în diverse poziții. Pentru ca statistica să aibă la bază un material mai bogat, am luat în considerație și răspunsurile la chestionar obținute de la aceleași patru subiecte[2] și, în plus, răspunsurile date de subiectele I și II, la care am întîlnit, de asemenea, rostirea și cu *-l*, și fără *-l*. Am despuiat cele trei volume ale *Atlasului lingvistic romîn*, partea a II-a (unul din seria veche și două din seria nouă), ajungînd la un total de 177 de exemple. Nu am luat în considerație cele șase cazuri de masculine articulate fără *-l* întîlnite la subiectele VIII și IX, deoarece nu putem ști dacă subiectele respective au păstrat sau nu și rostirea *omul*. Au fost eliminate din discuție cuvintele a căror parte finală nu a fost percepută clar de anchetator[3], precum și cazurile care nu ne permit să stabilim, dacă avem a face cu forma articulată sau cu cea nearticulată : întrucît în graiul din Scărișoara există *u* final, grupul notat *pomu‿nalt* poate să provină și din *pomu(l) înalt*, și din *pom*^{u} *înalt*, cu transformarea lui *î-* în *u* sub influența lui ^{u} precedent.

Rezultatele statisticii noastre sînt înfățișate în tabloul de mai jos, în cifre și în procente (am renunțat la zecimale, dînd procentele cu rotunjiri). Am distins patru situații, după cum formele articulate sînt urmate de cuvinte care încep cu o consoană (inclusiv *i̯* și *u̯*), cu un grup de consoane, cu o vocală sau se află la finală absolută (la sfîrșitul unei fraze sau la sfîrșitul unui vers) :

	Tipul *omul*	Tipul *omu*
Înainte de grupuri de consoane :	5 (29%)	12 (71%)
Înainte de consoane :	39 (45%)	47 (55%)
La finală absolută :	33 (59%)	23 (41%)
Înainte de vocale :	13 (72%)	5 (28%)

Din tablou rezultă că înainte de cuvintele care încep cu o consoană sau cu un grup de consoane, în majoritatea cazurilor, *-l* nu se păstrează.

[1] Suplement la Atlasul lingvistic romîn II (ALRT II), Sibiu-Leipzig, 1943, p. 48—64.

[2] Grigore Rusu, cercetător la Institutul de lingvistică din Cluj, a binevoit să ne comunice numerele întrebărilor la care a răspuns fiecare subiect.

[3] De exemplu, *páosu*, ALRT, 51/5 : linia tremurată de sub *u* arată că anchetatorul nu a auzit bine partea finală a cuvîntului.

Dimpotrivă, înaintea unei vocale sau în poziție finală absolută sînt mai numeroase cazurile de păstrare a lui *-l*. Se poate spune așadar că vocala cu care începe cuvîntul următor ,,sprijină" consoana precedentă cu care formează silabă în fonetica sintactică (*o-mu-la-ce-la* ,,omul acela"). Pe de altă parte, raportul numeric dintre cazurile de tipul *omul* și de tipul *omu* la finală absolută arată că în dispariția lui *-l* nu trebuie să vedem o consecință a poziției finale[1] : urmat de pauză, *-l* se conservă mai bine decît înainte de consoană (deci în interiorul cuvîntului fonetic). Menționăm că la finală se întîlnește adesea, și ^{u} după *l* ; în această poziție apare, uneori, chiar *u* silabic, ca, de exemplu, în *pódulu* (ALR II 1, h. 237, subiectul I), *plítulu* (cu asurzirea părții finale a cuvîntului ; ALR II_2 2, h. 333, subiectul II).

În legătură cu cifrele din tabloul de mai sus, ținem să facem o precizare. Presupunînd că, în răspunsurile la chestionar, cuvintele articulate cu articolul hotărît masculin și socotite de noi în poziție finală absolută au fost urmate de alte cuvinte, nenotate de anchetator, ar trebui să ne rezumăm la exemplele, sigure, din ALRT. În acest caz, raportul dintre numărul formelor cu *-l* și numărul formelor fără *-l* s-ar schimba din 33 : 23 în 9 : 1, deci cu o superioritate numerică și mai evidentă a tipului *omul* la finală absolută. Eventualul context în care apare răspunsul la chestionar notat pe hartă este dat însă de anchetator în note și a fost luat în considerație la alcătuirea statisticii.

Felul cum se repartizează formele cu *-l* și formele fără *-l* în diferite poziții ne dă dreptul, după părerea noastră, să tragem concluzia că factorul fonetic a avut un rol în procesul dispariției lui *-l*. Consoana finală a cuvintelor articulate cu articolul hotărît masculin a căzut, ca urmare (sau și ca urmare) a tendinței de simplificare a grupurilor consonantice. Judecînd după felul cum se prezintă astăzi lucrurile în graiul din Scărișoara, putem presupune că *-l* a căzut mai întîi înaintea cuvintelor care încep cu o consoană sau cu un grup de consoane, deoarece, în interiorul cuvîntului fonetic, *-l* forma împreună cu sunetele următoare numeroase grupuri consonantice, dintre care unele erau greu de pronunțat.

În sprijinul celor susținute aici, putem să invocăm următoarele fapte de amănunt :

1. În limba romînă, marea majoritate a cuvintelor încep cu o consoană sau cu un grup de consoane ; prin urmare, în fonetica sintactică, pot să apară în mod frecvent grupuri consonantice ,,complicate" cu *l* ca prim element. În materialul parcurs de noi, *-l* al articolului a fost urmat de cuvinte cu inițială vocalică numai în 18 cazuri și de cuvinte cu inițială consonantică în 103 cazuri.

2. După listele publicate de acad. Al. Graur și acad. Al. Rosetti[2], 22 (adică o treime) din cele 65 de grupuri inițiale de două consoane conțin un *l* sau un *r*, iar grupurile inițiale de trei consoane conțin toate o lichidă.

---

[1] Căderea lui *-l* datorită poziției finale este susținută de Dimitrie Găzdaru, *Descendenții demonstrativului latin ille în limba romînă*, Iași, 1929, p. 104—105.

[2] A. Graur et A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, în *Bulletin linguistique*, VI, 1938, p. 17, 19.

Prin urmare, în succesiuni de tipul *omul* + cuvînt cu inițială consonantică există condiții favorabile pentru dispariția lui *-l* prin disimilare.

3. Stadiul intermediar, între *omul* și *omu*, adică *omu*^{l}, cu *-l* slab perceptibil, a fost notat de acad. E. Petrovici, în toate cazurile, înaintea unei consoane. Exemple : *preu̯útu*^{l} *șî ńámur*^{i}*le* [sic !] (ALRT, 51/7) ; *pui̯u*^{l} *cuculúi̯* (într-un vers ; ALRT, 56/1) ; *prúrcu*^{l} *ĉĕl mai̯ mńic*^{u} (ALR II 1, p. 66, material necartografiat, răspuns la întrebarea 2626).

4. În cadrul aceleiași fraze, tipul *omul* alternează cu tipul *omu*, după cum cuvîntul următor începe cu vocală sau cu consoană. Iată două exemple din povestea *Lupul, ursul și vulpea*, culeasă de la subiectul IV : *Lúpu și úrsul o ḑîs...* (ALRT, 52/7) ; *Lúpul o zîs și cu úrsu : — Vă, vă...* (52/9) ; (probabil că cele două puncte de după *ursu* nu corespund unei pauze sau indică o pauză foarte mică). Într-o frază din același text, înainte de cuvinte cu inițială consonantică, amîndouă cuvintele *ursul* și *lupul* apar fără *-l* : *...o-ntrebát úrsu șî lúpu pi vulpi...* (52/11). La subiectul V întîlnim *...să-i̯ ḱi*^{i}*e̜ prúrcu frumós*^{u}*...*, dar (în altă frază)... *să ḱi*^{i}*e pruncul îmvațát* ... (ALR II 1, p. 73, material necartografiat, întrebarea 2652).

Pentru verificarea datelor de mai sus, am cercetat și texte provenind din alte trei localități din Munții Apuseni (satele Pătrîngeni, Arieșeni și Arada)[1], culese de la subiecte în vorbirea cărora formele cu *-l* și cele fără *-l* coexistă. Tipurile *omul* și *omu* se repartizează în felul următor :

	Tipul *omul*	Tipul *omu*
Înainte de grupuri de consoane :	1	10
Înainte de consoane	9	37
La finală absolută :	—	5
Înainte de vocale :	16	9

Din datele cuprinse în cele două tablouri, pot fi deduse raporturi asemănătoare între numărul formelor cu *-l* și cel al formelor fără *-l*, cu o singură excepție : la finală absolută, în cel de-al doilea tablou apar cinci cazuri de tipul *omu* și nici unul de tipul *omul*. Credem însă că, dat fiind numărul mic al exemplelor din această categorie, în a doua statistică, raportul nu este concludent (în prima statistică am avut la dispoziție 56 de forme articulate întîlnite la finală absolută). În orice caz, luate la un loc, cifrele din cele două tablouri pot fi socotite concludente, întrucît se bazează pe un număr relativ mare de exemple (în total 264), provenind din texte culese de doi anchetatori, din patru localități, de la nouă subiecte. Aceste cifre dovedesc preferința pentru formele cu *-l* la finală absolută și, mai ales, înainte de vocale — și preferința pentru formele fără *-l* înainte de consoane și, mai ales, înaintea grupurilor consonantice.

Am văzut mai sus că N. Drăganu[2] explică dispariția lui *-l* plecînd de la situații de tipul *păru-i cade pe ochi*. Ilie Bacinschi [3] crede chiar că,

[1] Textele, culese de D. Șandru, au fost publicate în *Bulletin linguistique*, II, 1934, p. 209, respectiv, 222—229, 236—237.

[2] *Loc. cit.*, p. 314.

[3] *Loc. cit.*, p. 89.

alături de influența albaneză, o cauză care a contribuit la dispariția lui *-l* a fost tendința limbii romîne de a crea forme articulate terminate în vocală la care să se poată adăuga formele enclitice ale verbului *a fi* și ale pronumelui personal în dativ. Faptele întîlnite în textele pe care le-am cercetat ne împiedică să fim de acord cu această teorie. Formele enclitice ale verbului *a fi* sau ale pronumelui, precum și prepoziția *în* sau prefixul *în* (care, în unele graiuri, există și sub forma *n̥*, *n̥-*) pot, datorită vocalei „de sprijin" *î*, să se atașeze foarte bine la un cuvînt articulat terminat în *l* (și, în general, la un cuvînt cu finală consonantică). În graiul de la Scărișoara am întîlnit 8 cazuri de tipul *ᵘómulu-i̯ cu vói̯ę búră* (ALRT, 54/10), *vírvulu-n ĝósᵘ* (64/13,)[1], *prúŋcul îm̥vațát* (ALR II 1, p. 73, material necartografiat, întrebarea 2652) și numai 2 cazuri de forme articulate fără *-l* înainte de un cuvînt compus cu prefixul *în-*, respectiv, înainte de forma conjunctă a acuzativului pronumelui personal : *fúsu-m̥vîrt'' ęlńițîlor* (ALR II_2 2, h. 454), *pódu-l trecúi̯* (ALRT, 49/15). Preferința pentru formele cu *-l* în situațiile amintite mai sus ne face să credem că tipul *omul* a rezistat mai multă vreme înaintea encliticelor, care aveau posibilitatea să se sprijine pe un *î* precedent, decît înaintea altor cuvinte cu inițială consonantică.

Împotriva caracterului fonetic al căderii lui *-l* s-ar putea aduce obiecția că în cuvinte ca *el*, *cal*, *sătul*, *staul* etc. *-l* nu a dispărut. Această obiecție a fost deja formulată de lingviștii care au combătut explicația căderii lui *-l* prin poziția finală, dar credem că ea poate fi înlăturată dacă ținem seamă și de aspectul funcțional al fenomenului.

După cum a arătat acad. Al. Graur[2], *-l* a devenit „de prisos" în momentul în care *omu* (nearticulat) a devenit *omᵘ* sau *om* ; *-l* din formele articulate se găsea într-o situație specială față *-l* din toate celelalte cazuri (în *el*, *cal* etc. *-l* îndeplinea o anumită funcție). Această împrejurare, singură, nu explică însă dispariția lui *-l* ; în orice limbă se găsesc elemente „de prisos" (în terminologia teoriei informației, elemente „redondante").

Pe de altă parte, considerăm că nici tendința spre simetrie nu e suficientă pentru a explica dispariția lui *-l* ; morfologia tolerează multe cazuri de „asimetrie".

După părerea noastră, nu se poate da o explicație satisfăcătoare și completă a căderii lui *-l* final din formele articulate decît dacă se ține seamă de rolul foneticii sintactice ; repartizarea tipurilor *omul* și *omu*, în graiurile în care procesul dispariției lui *-l* este în curs, nu poate fi considerată întîmplătoare. Ar fi greșit însă să credem că fonetica sintactică singură explică totul. După cum a arătat I. Coteanu, deși, în pronunțare, consoanele finale sînt, adesea, neglijate (de exemplu, *am avu(t) bani*), participiul *avut* nu își schimbă structura fonetică totdeauna, „căci nu modificarea fonetică este esențială, ci corelația de forme"[3]. În cazul lui *-l* final, schimbarea, din motive fonetice, a unui termen al opoziției articulat-nearticulat

[1] Formele de tipul *omulu* (cu *-u* silabic) sînt caracteristice pentru finala absolută, nu pentru poziția înainte de consoană ; în exemple de felul celor citate aici, *-u* reprezintă, de fapt, vocala *i* cu care începe cuvîntul următor, devenită labială sub influența lui *ᵘ*

[2] *Bulletin linguistique*, V, 1937, p. 216 ; XVI, 1948, p. 133.

[3] *Studii și cercetări lingvistice*, IX (1958), 1, p. 24.

(*omu* > *om*, *om*^{u}) a creat posibilitatea transformării şi a celui de-al doilea termen, iar în fonetica sintactică existau condiţii foarte favorabile pentru aceasta. Trebuie subliniat faptul că dispariţia lui *-l*, ca urmare a tendinţei de simplificare a grupurilor consonantice în fonetica sintactică, a devenit posibilă numai în momentul în care vocala precedentă (*u*) a putut prelua funcţia de articol (forma nearticulată terminîndu-se în consoană). În sfîrşit, admitem că dispariţia lui *-l* a fost favorizată de tendinţa de a se crea un paralelism între formele articulate şi cele nearticulate, de la singular şi de la plural.

О ПРИЧИНАХ ИСЧЕЗНОВЕНИЯ ОПРЕДЕЛЕННОГО АРТИКЛЯ — КОНЕЧНОГО *l*

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Автор исследует причины исчезновения *-l* с функциями определенного артикля в словах типа lupul. После краткого рассмотрения данных объяснений этого явления, автор статистически исследует собранный в нескольких местностях Румынских Западных гор диалектальный материал о существительных, сохранивших формы с *-l* (lupul) наряду с формами без *-l* (lupu). Из данных статистики следует, что перед словами, начинающимися согласной или группой согласных в большинстве случаев *-l* не сохраняется, в то время как перед словами с начальной гласной или в абсолютном конечном положении существуют более многочисленные случаи сохранения *-l* (например, pruncu frumos, но pruncul învăţat). Автор приходит к заключению, что в процессе исчезновения *-l* сыграл роль следующий фонетический фактор: тенденция упрощения консонантных групп в синтаксической фонетике. В то же время автор подчеркивает, что исчезновение *-l* становится возможным лишь в тот момент, когда предшествующая гласная (*u*) может выполнять функции артикля (неартикуляционная форма, оканчивающаяся на согласную).

DES CAUSES DE LA DISPARITION DE *l* FINAL — ARTICLE DÉFINI

RÉSUMÉ

L'auteur examine les causes de la disparition de *-l*, article défini, dans des mots du type *lupul*. Après avoir rapidement passé en revue les explications qui ont été données de ce phénomène, il entreprend l'étude statistique du matériel dialectal recueilli, dans quelques localités des monts Apuseni, chez des sujets qui ont gardé les formes en *-l* (*lupul*) parallèlement

aux formes sans *-l* (*lupu*). Il ressort de cette statistique que, avant les mots qui commencent par une consonne ou par un groupe de consonnes, *-l* ne se conserve le plus souvent pas, alors que, devant un mot commençant par une voyelle, ou en finale absolue, les cas où *-l* se maintient sont bien plus nombreux (ainsi, *pruncu frumos*, mais *pruncul învățat*). L'auteur en conclut que le facteur phonétique a joué un certain rôle dans le processus de la disparition de *-l* : la tendance de simplification des groupes consonantiques est intervenue dans la phonétique syntactique. Il relève en même temps le fait que la disparition de *-l* n'a été possible que lorsque la voyelle précédente (*u*) a pu remplir la fonction d'article (la forme inarticulée finissant par une consonne).

LIMBĂ, VORBIRE, STRATIFICARE

DE

EM. VASILIU

În *Cours de linguistique générale*, F. de Saussure a formulat distincţia dintre *limbă* (langue) şi *vorbire* (parole).

Într-un articol consacrat discutării celor două concepte, Kristen Møller[1] consideră, pe bună dreptate credem, că, în teoria lui de Saussure, definiţia celor doi termeni se bazează pe două principii : (1) opoziţia dintre vorbirea „colectivă" şi vorbirea „individuală" şi (2) opoziţia dintre „formă" şi „realizarea formei"[2]. Pasajele din lucrarea lui de Saussure, din care sînt extrase aceste principii de definiţie, se găsesc la p. 87—88 ale articolului citat, fapt care ne dispensează de a le reproduce din nou aici.

1. În ce priveşte primul principiu, Møller adoptă punctul de vedere al lui L. Hjelmslev, exprimat în *Langue et parole*, CFS II, p. 42[3] : „En fait, l'exécution du schéma serait nécessairement un usage : usage collectif et usage individuel. Nous ne voyons pas comment de ce point de vue il serait possible de maintenir la distinction entre le *social* et *l'individuel*"[4]. În cadrul teoriei lui Hjelmslev, limba reprezintă *schema*, iar vorbirea reprezintă *uzajul*, uzaj care poate fi individual sau colectiv. Din pasajul reprodus din articolul lui Hjelmslev rezultă că respingerea opoziţiei social-individual este în funcţie de accepţia termenului de „uzaj".

Kristen Møller este împotriva acestui principiu de definire a celor două noţiuni (limbă şi vorbire) în mod necondiţionat : „To my mind the justness of this view (=a lui Hjelmslev) cannot be sufficiently stressed. As regards language no distinction can be made between social and non

---

[1] Kristen Møller, *Contribution to the discussion concerning 'langue' and 'parole'*, TCLC V, 1949, p. 87—94.

[2] *Ibid.*, p. 87.

[3] Articolul lui L. Hjelmslev nu ne-a fost accesibil, aşa că ne mărginim să ne referim la el prin intermediul lui Kristen Møller.

[4] „De fapt, execuţia schemei trebuie să fie în mod necesar un uzaj : uzaj colectiv şi uzaj individual. Nu vedem cum, din acest punct de vedere, ar fi posibil să se menţină distincţia dintre *social* şi *individual*".

social. The notion ,,institution social", is, of course, the presupposition on wich all language rests. All element of language are socially conditioned, but the use of many of them is limited to certain groups of the community varying in size from the largest to the smallest"[1].

Punctul de vedere al lui Møller are avantajul de a fi mai net, pornind de la o notă esențială a limbii : caracterul ei *social*. Într-adevăr, definind limba ca element social, nu putem concepe existența unor elemente non-sociale în limbă. Am spune, ducînd mai departe raționamentul lui Møller, că tot ceea ce este non-social este, în același timp, și ,,non-limbă".

În acord cu K. Møller, putem spune că distincția *limbă -vorbire* nu se poate identifica cu distincția *social-individual*.

2. Ne rămîne să examinăm acum cel de-al doilea principiu, pentru care optează K. Møller, adoptînd punctul de vedere al lui L. Hjelmslev : ,,The final conclusion of Hjelmslev's detailed examination of de Saussure's linguistic concepts, is that *langue* must be understood as meaning ,,*schema*" Danish : *sprog-bygning*, Eng. : *pattern*, German : *Sprachbau*, etc., and parole as meaning ,,*usus*", Da. : *sprogbrug*, Eng. : *usage*, Germ. : *Sprachgebrauch*, etc. This reduces Saussure's division of the language into langue and parole to a clear formula"[2].

Acest punct de vedere credem că are dezavantajul de a porni, în cadrul concepției glosematice, de la o concepție platoniană a raportului dintre formă și ,,substanță". Într-adevăr, în terminologia glosematică schema (= forma) este concepută ca existînd *independent* de *uzaj*, adică de substanță.

Punînd semnul egalității între ,,schemă "și ,,formă" nu credem că am procedat ilicit. Această identificare o face însuși L. Hjelmslev.

Ne propunem ca, în cele ce urmează, să eliminăm ,,divorțul" de esență idealistă dintre formă și ,,substanță", dintre schemă și uzaj, restabilind unitatea dialectică între cei doi termeni.

3. Începem prin a analiza procedeul de ,,reducție a variantelor" sau, în alți termeni, procedeul de identificare și inventariere a unităților limbii.

Pentru a simplifica lucrurile, ne vom ocupa de reducția variantelor în planul fonematic.

Considerăm seriile de morfeme : /bat/, /lat/, /pat/ etc. /bot/, /lot/, /pot/ etc.

Segmentele /b/, /l/, /p/ din ambele serii pot fi degajate ca unități distincte, deoarece, în contextul fonematic *bat*, înlocuirea lui /b/ cu /l/ sau cu /p/ antrenează o schimbare în planul conținutului.

---

[1] Kristen Møller, *op. cit.*, p. 89 : ,,după părerea mea, nu se poate accentua în mod suficient cît de just este acest punct de vedere. În ce privește limba, nu poate fi făcută nici o distincție între social și non-social. Noțiunea de ,,instituție socială" este, desigur, presupusă pentru orice limbă. Toate elementele limbii sînt condiționate din punct de vedere social, dar uzul multora dintre ele este limitat la anumite grupuri ale comunității, variind de la cele mai mari pînă la cele mai mici".

[2] *Ibid.*, p. 92 : ,,Concluzia finală a examenului detaliat făcut de Hjelmslev conceptelor lingvistice ale lui Saussure este că *langue* trebuie înțeleasă ca ,,*schemă*", dan. *sprog-bygning*, engl. *pattern*, germ. *Sprachbau* etc., și *parole* ca ,,*uzaj*", dan. *sprogbrug*, *engl. usage*, germ. *Sprachgebrauch* etc. Aceasta reduce împărțirea limbajului, făcută de Saussure, în limbă și vorbire la o formulă clară".

Aceasta este ceea ce se numește „proba comutației" : două unități sînt distincte atunci cînd, înlocuind o unitate prin alta în același context, obținem o înlocuire corespunzătoare în planul opus (în cazul nostru, în planul conținutului).

Valabilitatea probei comutării decurge cu necesitate din funcția semiotică a limbii, adică din raportul de solidaritate dintre planul conținutului și planul expresiei.

Se știe însă că același cuvînt nu este pronunțat în mod identic de toți vorbitorii și nici măcar de același vorbitor.

Putem deci presupune că segmentul /b/ din /bat/ poate fi „pronunțat" în mod diferit în fiecare act de vorbire — putem presupune chiar existența unui număr nelimitat de variații în pronunțare : /b/, /b'/, /b''/, /b'''/...

Ce ne permite totuși să considerăm că b, b', b'' etc. reprezintă variații în pronunțarea *aceluiași* segment?

Putem spune că b, b', b'' sînt variații ale *aceluiași* segment, deoarece segmentele respective *nu sînt comutabile*, adică prin înlocuirea lor nu obținem o înlocuire corespunzătoare în planul conținutului.

Putem să spunem că b, b', b''... sînt variante ale uneia și aceleiași invariante, /b/.

Comparînd pe /bat/ cu /bot/ putem afirma de la început că segmentul inițial *b* diferă în cele două morfeme ; afirmația se bazează pe faptul constatat că articulația unui sunet dat este influențată de articulația sunetului următor. Notăm cele două segmente prin b^a și b^o, unde [^{a}] și [^{o}] reprezintă modificarea produsă în articulația segmentului în discuție de sunetele următoare, respective, *a* și *o*.

Ne punem din nou întrebarea : ce ne permite să considerăm că b^a și b^o sînt variații în pronunțarea *aceluiași* segment, condiționate acum de sunetul următor?

Putem spune că b^a și b^o sînt variații ale *aceluiași* segment, deoarece segmentele respective nu sînt comutabile ; în acest caz, spunem că segmentele nu sînt comutabile, deoarece b^a și b^o nu se pot „înlocui" reciproc, dat fiind că ele, prin definiție, nu pot figura în același context. (Variația b^a este determinată de *a* și numai de *a*, iar variația b^o este determinată de *o* și numai de *o*.) Se spune în acest caz că cei doi termeni sînt în distribuție complementară.

Se mai pune totuși următoarea problemă :

Să considerăm morfemele /bat/, /bot/, /kat/ și /kot/. Considerăm, mai departe, variațiile primului segment : b^a, b^o, k^a, k^o. Se poate observa că segmentele b^a și k^a, b^o și k^o sînt comutabile.

Se poate observa, de asemenea, că segmentul b^a este în distribuție complementară cu segmentul b^o și k^o și că segmentul k^a este și el în distribuție complementară cu aceleași segmente.

În situația aceasta, trebuie să ne întrebăm care este criteriul pe baza căruia afirmăm că b^a și b^o sînt variații ale unuia și aceluiași segment și respingem presupunerea că b^a ar putea fi o variație a segmentului k^o. Sau, în alți termeni : b^a nu este comutabil nici cu b^o nici cu k^o ; în această situație, am putea spune tot atît de bine că b^a și b^o reprezintă variații condiționate

ale aceluiași segment sau că b^a și k_o reprezintă variații condiționate ale aceluiași segment. Care este criteriul după care optăm pentru prima sau pentru a doua alternativă?

În această situație, cei care definesc fonemul ca ,,ansamblu de caractere pertinente (distinctive)'' (André Martinet sau Roman Jakobson) examinează raporturile în care se află ansamblurile : ansamblul de caractere pertinente ale segmentului b^a coincide cu ansamblul de caractere pertinente ale segmentului b_o și nu cu ansamblul de caractere pertinente ale segmentului k_o și atunci b^a și b_o sînt variații ale aceluiași segment, invarianta /b/.

Această soluție este considerată ilicită din punct de vedere teoretic în cadrul glosematicii, deoarece se consideră că prin analiza fonemului se trece într-un domeniu extra-lingvistic. În practică însă, adepții teoriei dau aceeași soluție, cu mențiunea explicită a faptului că, în acest moment, se ia în considerație ,,substanța'', deci un element extra-lingvistic.

O discuție a punctului de vedere glosematic în această chestiune credem că depășește limitele articolului de față. Ne rezervăm dreptul de a reveni cu altă ocazie asupra acestei chestiuni.

Considerînd ca perfect licită prima soluție, ne punem numai întrebarea, dacă ea este în același timp și *singura posibilă*.

Din cele arătate mai sus, rezultă că reducția variantelor la invariante se face prin aplicarea probei comutării și prin gruparea termenilor aflați în distribuție complementară.

După această reducție, care are ca rezultat un *inventar* de invariante, se poate trece la descrierea *sistemului* de invariante, adică la clasificarea opozițiilor.

4. În legătură cu cele arătate mai sus, trebuie să facem două observații :

a) Conceptul de ,,invariantă'' trebuie interpretat ca un fel de ,,unitate în varietate''.

Spunînd că b, b', b^a, b_o sînt variante ale *aceleiași* unități, considerăm că seria de termeni conține o serie de elemente generale, constante și *definitorii*. Aceste elemente definitorii constante rezultă din proba comutării : dacă doi termeni sînt comutabili, înseamnă că au o funcție semiotică distinctă și, în consecință, constituie două unități distincte. Dacă cei doi termeni nu sînt comutabili, înseamnă că funcția lor semiotică este identică, așa că nu pot forma unități distincte. Criteriul identității sau al nonidentității de funcție semiotică are în vedere *esența lingvistică* a termenilor. Identitatea funcției semiotice reprezintă elementul constant, general, definitoriu al unui termen. În cazul la care ne-am referit, variațiile sînt neesențiale ; esențial este elementul constant, care permite identificarea tuturor variantelor, adică trăsăturile lor pertinente.

Or, caracterele pertinente sînt tocmai acele trăsături ale unui sunet care au funcție semiotică și care sînt prezente în toate variantele fonemului respectiv : (în cazul lui /b/, în limba romînă, aceste caractere pertinente sînt : localizarea labială, sonoritatea și ocluziunea).

b) Invariantele sînt rezultatul analizei unităților dintr-un plan superior, în cazul nostru planul morfematic. Cu alte cuvinte, inversînd per-

spectiva, se poate spune că morfemele, deci unitățile din planul superior, reprezintă domeniul în care apar *variantele* fonemelor.

5. Am formulat cu altă ocazie principiul *stratificării*[1] : o unitate de un anumit rang reprezintă o combinație sau un aranjament de unități de rang inferior.

În această stratificare, limita inferioară o reprezintă stratul „caracterelor distinctive (pertinente) ale fonemelor", iar limita superioară este reprezentată de stratul numit „text".

Legînd cele arătate la punctul 4. *a*) de principiul stratificării, putem spune că o unitate de un rang dat se realizează ca *variantă* în unitățile de rang imediat superior.

Textul, care reprezintă limita superioară a stratificării, reprezintă așadar un domeniu de manifestare a unităților de rang inferior (frazele).

6. În lumina celor arătate, vom încerca să interpretăm noțiunile de *schemă, uzaj, limbă, vorbire.*

Sistemul de invariante, despre care am vorbit, reprezintă *schema*[2] adică *limba.*

Domeniul variantelor, adică realizarea concretă, reprezintă *uzajul* schemei, adică *vorbirea.*

Conform cu cele arătate sub 5, se poate spune că un strat al limbii reprezintă domeniul *vorbire* în raport cu sistemul sau schema unităților de rang inferior.

În alți termeni, o unitate de un rang dat este constituită din variante ale unităților de rang inferior.

Rezultă așadar că unitățile unui rang dat sînt *în mod simultan* elemente de *limbă* și de *vorbire*; sînt elemente de *limbă* ca invariante ale stratului respectiv și fapt de *vorbire*, ca domeniu de manifestare a unităților de rang inferior. Afirmația este în perfect acord cu epistemologia marxistă, dacă ținem seamă că distincția *limbă-vorbire* este de fapt, în cazul de față, distincția *general-particular.* Se știe că generalul există în și prin particular. Realitatea dată, concretă, imediată reprezintă particularul; generalul este abstras din particularul *în* care există și *prin* care există.

În cazul nostru, *textul* reprezintă elementul particular, concret, imediat. Din *text* trebuie dedus prin analiză sistemul adică *limba.*

7. Credem că, prin reinterpretarea noțiunilor de *limbă, vorbire, uzaj* și *schemă,* am pus în lumină unitatea dialectică dintre limbă și vorbire, dintre uzaj și schemă. Această unitate este reflectarea raportului dintre general și particular.

Prin analiza făcută am încercat să interpretăm pe baze materialiste și dialectice aceste distincții *reale,* dar care au căpătat o interpretare idealistă în teoria glosematică.

---

[1] Em. Vasiliu, *Structure phonématique des suffixes du roumain et du français* în *Recueil d'études romanes,* București, 1959, p. 256.

[2] Considerăm că termenul de „schemă" prezintă dezavantajul de a fi susceptibil să aibă mai multe interpretări posibile. În plus, dată fiind existența termenului *limbă,* care îi este echivalent, considerăm că termenul nu este strict necesar.

Concluziile noastre sînt următoarele :

1. *Schema* este un domeniu al invariantelor şi reprezintă sistemul sau *limba.*

2. *Uzajul* este un domeniu al variantelor şi reprezintă *vorbirea.*

3. Orice strat reprezintă domeniul ,,vorbire'' pentru unităţile (invariante) de rang inferior.

4. Ceea ce aduce în plus punctul nostru de vedere, în raport cu acela al lui Møller, în afară de fundamentarea materialistă şi dialectică a distincţiei saussure-iene, este faptul că am legat conceptele de *limbă* şi *vorbire* de conceptele de *invariantă* şi *variantă.* În fond, tocmai această legătură pe care am stabilit-o ne-a permis să discutăm chestiunea în lumina raportului dintre general şi particular.

5. O chestiune pe care, cu bună-ştiinţă, am lăsat-o neexaminată, este următoarea : se poate vorbi de un *sistem* al combinaţiilor de unităţi? În alţi termeni : există *tipuri* combinatorii ca fapte de *limbă,* aşa cum există un sistem de opoziţii ca fapte de limbă?

Credem că la această chestiune nu se poate da un răspuns decît pe baza unei teorii a stratificării dezvoltate coerent.

ЯЗЫК, РЕЧЬ, СТРАТИФИКАЦИЯ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Отношение между языком и речью проанализировано в свете принципа стратификации, соответственно которому единица заданного ранга составлена из сочетания или размещения единиц нижнего ранга.

Язык есть система инвариантов. Область инвариантов, то есть конкретная реализация инвариантов представляет речь.

Любой слой языка представляет область речи по отношению к системе единиц нижнего ранга, системе, которая представляет язык.

Иначе говоря, единица заданного ранга составлена из вариантов единиц нижнего ранга.

Различие между языком и речью соответствует философскому различию между общим и частным.

LANGUE, PAROLE, STRATIFICATION

RÉSUMÉ

Le rapport *langue-parole* est examiné à nouveau, à la lumière du principe de la stratification, en vertu duquel une unité d'un rang donné est constituée d'une combinaison ou d'un arrangement d'unités d'un rang inférieur.

La *langue* est un système d'*invariants*. Le domaine des *variants*, c'est-à-dire la réalisation concrète des *invariants*, est celui de la *parole*.

Une couche quelconque de la langue représente le domaine de la *parole, par rapport au système des unités d'un rang inférieur*, système qui représente la *langue*.

En d'autres termes, une unité de rang donné est constituée de variants des unités d'un rang inférieur.

La distinction entre langue et parole correspond, sur le plan philosophique, à la distinction entre général et particulier.

ÎN LEGĂTURĂ CU ALCĂTUIREA UNUI DICȚIONAR AL SLAVONEI DIN ȚĂRILE ROMÎNE

DE

G. MIHĂILĂ

Printre obiectivele centrale ale celui de-al IV-lea Congres al slaviștilor (Moscova, sept. 1958), un loc de seamă l-au ocupat problemele istoriei limbilor literare slave, pentru prima dată dezbătute în toată complexitatea lor la unul din congresele de slavistică [1]. O atenție deosebită au atras comunicările în care s-au dezbătut condițiile generale de apariție a limbilor literare slave în epoca evului mediu timpuriu, corelația dintre elementul cărturăresc și cel popular în istoria dezvoltării lor [2], rolul limbii slave vechi ca limbă literară (culturală) comună a slavilor meridionali, răsăriteni și, parțial, apuseni [3] etc. Demnă de subliniat, în legătură cu aceasta, este înțelegerea mai profundă, ținînd seama de condițiile istorice-concrete, a rolului pe care l-a jucat slava veche („slava bisericească") în dezvoltarea unor limbi literare slave, ca, de exemplu, rusa. Acad. V.V.Vinogradov, care în ultimii ani a acordat o deosebită atenție acestei probleme, a arătat în ampla sa comunicare că, începînd cu sec. al X-lea — al XI-lea, cînd apare scrisul în Rusia, și pînă la sfîrșitul sec. al XVI-lea — prima jumătate a sec. al XVII-lea, au existat *două tipuri* principale ale limbii ruse literare : tipul slav cărturăresc, la baza căruia stă slava veche, și tipul literar popular, al cărui izvor l-a constituit vorbirea vie populară și limba folclorului. Cele două elemente primordiale, care au determinat evoluția celor două tipuri ale limbii literare ruse vechi, s-au aflat într-o strînsă interdependență, deservind diverse genuri literare. În ultimă analiză, cele două tipuri, modificate treptat, au servit drept bază pentru apariția, în sec. al XVII-lea, a celor trei stiluri ale limbii ruse [4].

---

[1] Vezi articolul redacțional publicat în revista *Вопросы языкознания*, VIII (1958), nr. 1 : *Вопросы славянского языкознания на IV Международном съезде славистов* (p. 4).

[2] Printre acestea, un loc de seamă l-a ocupat comunicarea acad. V. V. Vinogradov, *Основные проблемы изучения образования и развития древнерусского литературного языка. IV Международный съезд славистов. Доклады.* Moscova, 1958.

[3] Cf., de pildă, comunicarea lui J. Kurz, *Cirkevněslovanský jazyk jako mezinárodní kulturní (literární) jazyk Slovanstva*, în *Československé přednašky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskve*, Praga, 1958, p. 13—35 ; de asemenea, L. Andreicin, *Ролята на черковнославянския език за изграждането на съвременния българския книжовен език*, în *Български език*, VIII, 1958, nr. 4—5, p. 309—320.

[4] *Основные проблемы* ..., p. 111 urm. ; cf. *Вопросы языкознания*, VIII, 1958, nr. 1, p. 5.

Fiecare din cele două tipuri au legi proprii de dezvoltare, pe epoci, periodizarea lor coincizînd doar în linii mari : 1) sec. X—XIV (sec. X—XII ; sec. XII—XIV) ; 2) sec. XIV—XVI ; 3) sfîrşitul sec. al XVI-lea — sfîrşitul sec. al XVII-lea şi începutul sec. al XVIII-lea [1].

„Noul fel de a pune problema periodizării limbii literare ruse vechi şi delimitarea diverselor tipuri... — se arată în articolul citat din „*Вопросы языкознания*" — are o mare însemnătate pentru determinarea caracterului şi periodizarea istoriei şi a altor limbi literare slave, în primul rînd a limbilor literare care intră în aria de cultură greco-slavă (vechea sîrbă, vechea bulgară şi *vechea slavo-romînă* [2]), precum şi, în parte (dacă avem în vedere perioada cea mai veche), a limbilor veche cehă, veche croată şi veche slovenă" [3].

Delimitarea, în cadrul ariei de cultură greco-slavă, a unei redacţii speciale slavo-romîne — aşa cum s-a mai subliniat şi în trecut — arată importanţa pe care o are această limbă scrisă, atît pentru studierea slavonei de diverse redacţii în ansamblu, cît şi pentru istoria limbii romîne literare, mai ales în primele veacuri de dezvoltare.

Într-adevăr, în ceea ce priveşte primul aspect, în faţa slaviştilor se pune sarcina studierii istoriei tipurilor cărturăreşti (*книжные*) ale vechilor limbi literare slave ; acestea sînt la rîndul lor tipuri ale unei limbi unice *slave cărturăreşti* (*книжнославянский*) sau „*slave bisericeşti*" („*церковнославянский*"), care deservea — în linii mari — aceleaşi genuri ale literaturii [4]. În acest sens, concluzii extrem de preţioase s-ar putea trage în urma studierii paralele a unor monumente literare de diverse genuri, păstrate în diverse redacţii sud-slave şi slave răsăritene [5].

Un instrument de lucru din cele mai preţioase şi sigure ar fi, în acest studiu, un dicţionar unic al *slavonei* (*церковнославянский, книжнославянский*) din secolele al XII-lea — al XIV-lea sau chiar din sec. al XII-lea — al XVII-lea. Comisia pentru colaborarea ştiinţifică internaţională a acceptat, în principiu, propunerea de a se crea un dicţionar slavon unic pentru toate redacţiile, formulînd ca primă sarcină întocmirea unui proiect al dicţionarului [6].

La discuţiile în cadrul comisiei s-au făcut diverse propuneri, printre care şi aceea ca în fiecare ţară să se lucreze separat, după un plan unic, trimiţînd dublurile fişelor unei redacţii centrale şi publicînd, eventual, dicţionare ale slavonelor de diverse redacţii.

Contururile unei astfel de lucrări de mare amploare încă n-au fost fixate. Iată de ce se impune din partea noastră discutarea unora din problemele ce revin slavisticii romîneşti în acest domeniu. Se poate chiar afirma că, indiferent de rezolvarea în ansamblu a problemei dicţionarului general al slavonei, avem datoria neîntîrziată de a începe lucrările pentru strîngerea materialului, iar apoi pentru redactarea unui *dicţionar al slavonei din ţările romîne* din sec. al XIV-lea — al XVII-lea.

Înainte însă de a trece la această problemă concretă, să vedem care e starea actuală în domeniul lexicografiei vechi slave şi slavone în genere.

★

[1] *Вопросы языкознания*. VIII (1958), 1, p. 5 ; vezi periodizarea detaliată în *Основные проблемы* ..., p. 135—137.

[2] *Древнерумынскославянский* (subl. n.).

[3] *Вопросы языкознания*, VIII (1958), nr. 1, p. 5.

[4] *Ibidem*. Ni se pare că termenul *книжнославянский* este mai potrivit decît *церковнославянский*, deoarece această limbă scrisă a deservit şi alte genuri decît cele religioase ; în slavistica franceză s-a introdus de mult pentru această noţiune termenul *le slavon*, folosit ca atare, în ultimul timp, şi la noi. Cf. A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, I, Paris, 1948, p. 13.

[5] *Вопросы языкознания*, 1958, nr. 1, p. 5—6.

[6] *Ibidem*, p. 15 ; vezi şi V. V. Vinogradov, *Итоги IV Международного съезда славистов и наши задачи в области славянской филологии*, „Известия АН СССР, отд. лит. и яз.", t, XVII, 1958, fasc. 6, p. 498.

Principalele instrumente de lucru în studierea vocabularului slavei vechi și al slavonei (după sec. al XII-lea) au rămas pînă în ultimul timp cele două dicționare apărute în a doua jumătate a sec. al XIX-lea: A. H. Vostokov, *Словарь церковнославянского языка* (St. Pb., 1858—1861) și Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* (Viena, 1862—1865)[1], care însă sînt departe de a epuiza toată bogăția lexicului vechi slav, întrucît la acea dată o serie de monumente vechi slave nu fuseseră încă publicate[2]. Tot așa, după această dată, au văzut lumina tiparului numeroase ediții de texte slavone de diverse redacții, care aduc un material lexical nou, necunoscut pînă atunci.

Cele două dicționare sînt completate de numeroasele atestări furnizate de excelenta lucrare lexicografică a lui I. I. Sreznevski, *Материалы для словаря древнерусского языка* (vol. I—III, și *Дополнение*, St. Pb., 1893—1912)[3], care, pe lîngă cuvintele rusești propriu-zise, cuprinde și numeroase cuvinte „vechi slave", extrase din textele slavone de redacție rusă.

În decursul deceniilor următoare, numeroși cercetători au semnalat în lucrările lor o serie de cuvinte întîlnite în manuscrise și absente din dicționarele amintite sau au adus noi atestări și îndreptări față de materialul lexical consemnat.

În afară de aceasta, lucru deosebit de important, au fost publicate glosare complete la o serie de texte vechi slave, cum sînt: *Codex Marianus* (1883, V. Jagić), *Glagolita Clozianus* (1893, V. Vondrák), *Savvina Kniga* (1903, V. Şcepkin), *Psalterium Sinaiticum* (1922, S. Severianov), *Euchologium Sinaiticum* (1934, St. Słoński), *Codex Suprasliensis* (1935, K. H. Meyer) etc., folosite pe larg în lucrările lexicografice ulterioare, precum și în lucrările de gramatică a slavei vechi.

Dintre glosarele publicate la textele medio-slave trebuie remarcat, printre altele, cel întocmit de marele nostru slavist Ioan Bogdan pentru *Cronica lui Constantin Manasses* (traducere medio-bulgară de la mijlocul sec. al XIV-lea), în cuprinsul ediției sale apărute postum în 1922. Cuprinzînd 232 pagini[4], glosarul întocmit de Ioan Bogdan cuprinde — după un calcul aproximativ, făcut de semnatarul acestor rînduri — peste 6500 cuvinte (inclusiv toate numele proprii), dintre care, așa cum semnalează autorul, un număr destul de mare lipsesc din *Lexiconul* lui Miklosich. Așadar, acesta este, în bună măsură, un dicționar slavon medio-bulgar-romînesc, care completează, într-o anumită măsură pe Miklosich, iar pentru cuvintele aflate în *Lexiconul* acestuia dă traducerile romînești, în afară de corespondentele grecești.

Așadar, în decurs de mai multe decenii s-a acumulat un bogat material nou, care oglindește progresele în domeniul lexicografiei vechi slave și slavone de la Vostokov și Miklosich încoace.

Acestei munci pregătitoare trebuia să-i urmeze întocmirea unui dicționar complet, de mari proporții, fie numai pentru textele slave vechi canonice (sec. X—XI), fie pentru cele despre care se știe sigur că au apărut în epoca veche slavă, chiar dacă s-au păstrat în copii posterioare secolului al XI-lea, fie, în sfîrșit, pentru toate textele vechi slave și slavone de diverse redacții pînă în secolul al XVII-lea.

În acest sens s-a pronunțat, printre alții, în 1927, P.A. Lavrov în articolul *Le lexique du vieux slave*[5], în care se preconiza extragerea materialului atît din textele vechi slave

[1] Aceasta reprezintă ediția a doua, completată, a dicționarului publicat în 1850: *Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti*.

[2] Vezi P. A. Lavrov, *Le lexique du vieux slave*, în „Révue des études slaves", VII, 1927, fasc. 3—4, p. 199 urm.

[3] Dicționarul a fost reprodus fotomecanic la Graz în 1955—1956 (ediție micșorată), iar în 1958 la Moscova.

[4] *Cronica lui Constantin Manasses. Traducere mediobulgară făcută pe la 1350. Text și glosar* de Ioan Bogdan, București, 1922 (Glosarul, p. 225—456).

[5] „Révue des études slaves", VII (1927), fasc. 3—4, p. 199—216.

propriu-zise, cît și din cele slavone de diverse redacții, în primul rînd din sec. al XI—XIV-lea, dar și de mai tîrziu, pînă în sec. al XVII-lea.

Slavistul rus adăuga de asemenea : „On ne perdra pas de vue, non plus, que, la littérature bulgare s'étant répandue en Valachie et en Moldavie à partir de la fin du XIVe siècle, les textes valacho-bulgares et moldavo-bulgares devront être pris en consideration" [1].

P. A. Lavrov atrăgea, printre altele, atenția asupra documentelor slavo-romîne, menționînd că încă Miklosich apelase la ele prin intermediul ediției lui I. Venelin.

Pînă la apariția unui dicționar complet al slavei vechi, întreprins, după cum se știe, în cadrul Academiei Cehoslovace de științe [2], lexicografia veche slavă s-a îmbogățit cu o lucrare de proporții mai reduse însă întocmită cu rigurozitate științifică : *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten* (Heidelberg, 1955), datorită lui L. Sadnik și R. Aitzetmüller [3]. În extragerea materialului, autorii s-au bazat numai pe textele vechi slave canonice, folosind și glosarele existente pentru unele din acestea.

O importantă inovație a acestui dicționar este alcătuirea unei a doua părți — dicționar invers, precum și întocmirea unui număr de 1180 articole etimologice (pentru familii de cuvinte), grupate în partea a treia.

Acest dicționar este, pe lîngă cele apărute anterior, un bun instrument de lucru, însă — nefiind complet — nu poate satisface pe deplin cerințele celor care studiază limba și literatura slavă veche.

Trecînd la *Dicționarul slavei vechi* care se lucrează în cadrul Academiei Cehoslovace de științe trebuie să arătăm că, cu ani înainte, cunoscuții slaviști V. Vondrák și M. Weingart au cules un bogat material lexical slav vechi, care însă a rămas în manuscris.

Lucrat de un colectiv de lingviști în decurs de mai mulți ani, la Praga, în cadrul Institutului slav, și la Brno, *Slovník jazyka staroslověnského* (*Lexicon linguae palaeoslovenicae*), din care a apărut recent, în 1958, prima fascicolă (**а-ащє**), a atras atenția tuturor slaviștilor, fiind prezentat la cel de-al IV-lea Congres internațional de la Moscova.

Acesta reprezintă ediția *mijlocie* a unui dicționar complet (ediția mare),pentru care au fost scoase aproape un milion de fișe și pentru redactarea și publicarea căruia vor mai trebui încă mulți ani. Pînă atunci, lingviștii cehoslovaci au hotărît să pună în mîna cercetătorilor un instrument de lucru destul de complet, care să poată fi folosit atît de lingviști, cît și de istorici, literați, juriști etc.

În cadrul conferinței consacrate dicționarului limbii slave vechi și dicționarului etimologic al limbilor slave (26—28 aprilie, 1954) [4], redactorul principal al celui dintîi dr. Josef Kurz „a expus sarcinile dicționarului care justifică necesitatea lui atît în lingvistica slavă, și anume în studiul comparativ al tuturor limbilor slave și în cercetarea istoriei limbilor slave luate aparte, cît și în studierea slavei vechi înseși și a altor probleme, ca, de pildă, istoria culturii bizantino-slave, originea și evoluția liturghiei slave, istoria bisericii și politicii slave, problemele studierii bibliei, istoria dreptului, studiul comparativ al vocabularului, al culturii materiale și spirituale a slavilor etc. ; dr. J. Kurz a atras — de asemenea — atenția asupra faptului că dicționarul prezintă importanță pentru *studiul epocii vechi a istoriei și culturii popoarelor vecine cu slavii, în special a Romînilor*" (p. 123—s.n.) [5].

---

[1] „Révue des études slaves", VII (1927), fasc. 3—4, p. 206.

[2] Vezi mai jos.

[3] Cf. recenzia noastră în „Romanoslavica", III, 1958, p. 291—292.

[4] Vezi darea de seamă din „Slavia", XXIV, 1955, 1, p. 123—145, semnată de J. Kurz, R. Večerka și E. Havlová.

[5] Asupra problematicii dicționarului J. Kurz a scris pe larg în volumul *Pocta Frant. Trávníčkovi a Franku Wollmanovi*, Brno, 1948, p. 286—309, și în „Slavia", XXII (1953), p. 300—310.

Așa cum se arată în notița explicativă de pe copertă [1] și cum rezultă din lista izvoarelor, dicționarul cuprinde întreg lexicul textelor apărute în epoca chirilo-metodiană (sec. IX—XI), fie că s-au păstrat în texte din sec. al X—XI-lea, fie că ne-au parvenit în copii posterioare; de asemenea sînt incluse și textele slavone (slave bisericești) de redacție „cehă" (moravă): *Foile de la Kiev*, *Foile de la Praga* etc.

Extinderea excerptării materialului la toate textele apărute în epoca veche slavă se explică prin faptul că, de regulă, copiile păstrează cuvintele din textele originale fără a le înlocui cu altele, chiar dacă sînt învechite, și că numai astfel se poate crea o imagine cît de cît completă a bogăției lexicale a slavei vechi. Se știe doar că o mare parte a textelor vechi slave ne-au parvenit doar în copii medio-bulgare, rusești sau sîrbești, care păstrează, în genere, intact fondul lexical vechi slav [2].

În sfîrșit, includerea textelor de redacție moravă își găsește explicația în necesitățile dictate de patria editorilor, interesați în a pune în mîna cercetătorilor și materialul lexical furnizat de aceste texte — de altfel puțin numeroase, și cu atît mai importante pentru studierea istoriei limbilor cehă și slovacă [3].

Fiecare articol cuprinde forma de bază și variantele fonetice și grafice ale cuvîntului, sensurile lui, explicate în cehă, rusă și germană, cu indicarea corespondentelor în greacă și latină (la împrumuturile de origine ebraică se citează, în alfabet original, cuvîntul respectiv cu traducerea lui în latină); se dau indicațiile gramaticale de bază, iar explicațiile de orice fel sînt redate în latină; urmează exemplele, cu indicarea izvoarelor.

Dicționarul cuprinde, pe lîngă cuvintele comune, și pe cele proprii (nume de locuri și de persoane), fapt deosebit de important, printre altele, pentru istoria culturii, dar și pentru lexicologie, gramatică și fonetică.

Ne aflăm, așadar, în fața unei lucrări de mare amploare [4], ce inspiră respect și admirație și care va înlocui aproape în întregime vechiul dicționar al lui Miklosich [5]. Publicarea lui în întregime într-un timp cît mai scurt va constitui, fără îndoială, un pas uriaș înainte în studierea limbii și literaturii vechi slave. Mai mult decît atît, el va putea servi drept model și punct de plecare pentru proiectatul dicționar al slavonei (slavei bisericești, slavei cărturărești).

Faptul este cu atît mai remarcabil cu cît ne aflăm în preajma unui avînt general al lexicologiei istorice slave. Încă de pe acum a început să apară dicționarul limbii polone vechi (pînă la anul 1500) [6], dicționarul limbii polone din sec. al XVI-lea [7], se lucrează intens la elaborarea unor noi dicționare istorice ale limbilor cehă, rusă, ucraineană, cărora vor trebui să li se adauge dicționare istorice ale limbii bulgare, slavone și sîrbo-croate [8].

★

[1] Din motive tehnice, articolele introductive despre volumul materialului tratat și despre metodele de lucru urmează să apară mai tîrziu.

[2] Cf. P. A. Lavrov, *art. cit.*, p. 203, urm.

[3] Indicarea sursei la fiecare exemplu înlătură, prin urmare, obiecțiunea că în acest fel nu s-ar putea delimita lexicul vechi slav propriu-zis de formele morave.

[4] Numai cuvintele de la д la дщє reprezintă 64 pagini a cîte două coloane (unele din aceste cuvinte sînt tratate pe mai mult de o coloană).

[5] Acesta va mai trebui încă consultat pentru atestările slavone (bulgare, ruse, sîrbe și chiar slavo-romîne).

[6] Polska Akademia Nauk, *Słownik staropolski*, vol. I—II (12 fasc.), Varșovia, 1953, și urm. Dicționarul urmează să apară în 4—5 volume a cîte 6 fascicule.

[7] Polska Akademia Nauk, *Słownik polszczyzny XVI wieku*. Zeszyt probny, Wroclaw, 1956.

[8] Cf. *Вопросы языкознания*, VIII (1958), nr. 1, p. 7. În afară de dicționarul istoric al limbii ruse datorit lui I. I. Sreznevski, a existat pînă acum doar dicționarul istoric al limbii sîrbe (D. Daničić, *Рјечник из кыижевних старина српских*, I—III, Belgrad, 1863—1864; de asemenea trebuie luat în considerație dicționarul istorico-explicativ al Academiei

Este evident, în aceste condiții, că slaviștii romîni nu pot rămîne în urmă față de slavistica internațională, cu atît mai mult cu cît valoarea și importanța slavonei de redacție romînească („vechea slavo-romînă") a fost recunoscută de mult, tot așa cum s-a făcut distincția între cele trei subtipuri ale acesteia (muntenesc, moldovenesc și transilvănean), la baza cărora stă redacția medio-bulgară, cu influențe sîrbești pentru Muntenia (și Transilvania) și rusești (și ucrainene) pentru Moldova (acestea se intensifică în sec. al XV—XVI-lea) [1].

Despre importanța limbii textelor slavo-romîne, care încă din sec. al XIV-lea (e vorba, în primul rînd, de documentele slavo-romîne) denotă o influență tot mai mult simțită a limbii vorbite romînești, au vorbit nu o dată slaviștii romîni și străini.

Astfel, încă în 1865 B. P. Hasdeu remarca (în introducerea la „Arhiva istorică a Romîniei", vol. I, p. 2) că : „Unicul mijloc de a studia limba romînă în formele sale pînă la jumătatea secolului al XVI-lea sînt crisoavele slave, în care străbunii noștri furișau totdeauna cîte un cuvînt romîn, mai cu seamă reproducînd numele proprii personale sau locale".

Problema limbii documentelor slavo-romîne a mai fost discutată ulterior de aproape toți cercetătorii acestor texte : L. Miletici, Gh. Ghibănescu, Al. Ștefulescu, St. Nicolaescu, A. I. Iațimirski, I. Bogdan, P. Skok, M. Costăchescu, N. Iorga, I. Bărbulescu, Margareta Ștefănescu, S. B. Bernstein, P. P. Panaitescu, D. P. Bogdan și alții [2]. Materialul romînesc furnizat de textele slavo-romîne a fost folosit și interpretat, printre altele, în lucrările fundamentale asupra istoriei limbii romîne a lui O. Densusianu [3] și mai ales a acad. Al. Rosetti [4]. Ceea ce ne interesează însă mai îndeaproape în articolul de față este nu problema în ansamblul ei, ci un aspect mai restrîns, aflat în directă legătură cu chestiunea ce ne interesează : începuturile — adesea fragmentare și cu scopuri pur practice — ale lexicografiei slavo-romîne, ca punct de plecare pentru o nouă fază, aceea a întocmirii dicționarului slavonei romînești.

Primul care a întocmit glosare de cuvinte romînești din documentele slave a fost tot marele Hasdeu. Iată ce scrie el în *Cuvente den bătrîni*, tom. I, București, 1878, p. 237—238, în fruntea *Glosarului I* (1536—1589) :

„Nemuritorul Diez se plîngea că nimeni nu extrage cuvintele romîne, sau cel puțin numele proprii, intercalate în documentele noastre cele scrise în limba slavică [5] .

Cea dentăi încercare de această natură am făcut-o eu, sînt acum 10 ani [în 1867], analizînd un șir de elemente linguistice și onomastice din graiul Romînilor de peste Dunăre, cuprinse

---

din Zagreb : *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1880 urm.) ; dicționarul istoric al limbii cehe, incomplet (I. Gebauer, *Slovník staročeski*, I—II, A-N, Praga, 1903—1916) ; dicționarul istoric al limbii ucrainene, incomplet (E. Timcenko, *Історичний словник українського язика*, vol. I, fasc. 1—2, A — жяловати, Harkov-Kiev, 1930—1932).

[1] Cf., în acest sens, D. P. Bogdan, *Caracterul limbii textelor slavo-romîne*, București, 1946, p. 6 și urm., iar acum, în urmă, P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, București, 1959, *Introducere*, p. X.

[2] Pentru unele aprecieri ale autorilor citați, cf. D. P. Bogdan, *op. cit.*, p. 10 urm. ; Margareta Ștefănescu, *Urme de limbă romînească în documentele romîno-slave (moldo- și valaho-slave) din secolele al XIV și al XV-lea*, „Arhiva", XXXVIII, nr. 2, 3, 4, Iași, 1931, p. 609 urm. ; S. B. Bernstein, *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии. Язык валашских грамот XIV—XV веков*, Moscova-Leningrad, 1948.

[3] *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 389 urm. (Cap. „Cele mai vechi urme de limbă romînească").

[4] *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, București, 1956, p. 27—48 (Partea I : Secolele al XIII-lea, al XIV-lea și al XV-lea).

[5] Fr. Diez., *Gramm. d. romanischen Sprachen*, ed. a 3-a, t. I, p. 142 (nota lui Hasdeu). Cf. în ediția franceză : *Grammaire des langues romanes*, ed. a 3-a, t. I, Paris, 1874, p. 130 : „Si on possédait des chartes (slaves, bien entendu) écrites en Valachie au moyen âge, elles permettraient, ne fût-ce qu'au moyen des noms propres, de pousser plus haut l'histoire de la langue (roumaine) et d'éclairer bien des faits inexpliquables. La science ressent bien cette lacune".

într-un crisov al ţarului serbesc Ştefan Duşan de pe la 1348, precum : **сѹрдоѵлъ** (= surdulŭ), **опаритоѵлъ** (= oparitulŭ), ... **фечорь** (= fećorŭ) ... etc." [1].

De atunci, Hasdeu a adunat un mare număr de asemenea glose romîne, unele deosebit de importante, din diverse izvoare, începînd din anul 1350 pînă la 1500, pe care spera să le publice „peste puţin într-un corp separat".

În vol. I al *Cuventelor*, „pentru ca să vază oricine, cît de preţios poate fi în această privinţă ajutorul actelor slavo-romîne chiar dintr-o epocă mai recentă", Hasdeu publică „o seamă de specimene, luate din vr'o treizeci de crisoave inedite dintre anii 1536—1589, toate munteneşti...".

Printre cuvintele citate şi comentate aici de marele filolog găsim : **дѵлъми, шкѣилор** (1536), **кѹлапарюл** (1536), **фрѫсинетѹл** (nume de sat), **мъгѹра** (1537) etc. Întreg glosarul cuprinde 22 pagini (237—258), fiind o mărturie vie a marii însemnătăţi pe care o acorda Hasdeu datelor documentelor slavo-romîne pentru istoria limbii romîne.

Mai tîrziu, în 1896, cunoscutul slavist bulgar L. Miletici întocmeşte un glosar al textelor slavo-romîne publicate de el în *Нови влахо-български грамоти от Брашов* [2]. Într-un paragraf special din capitolul consacrat limbii documentelor, L. Miletici redă un număr de cuvinte slave rare, precum şi cuvinte străine proprii documentelor slavo-romîne, ca de pildă : **апоклисари, бантѹкат, кръткеле** (cu articolul hot. romînesc), **варжш, каре кто, веке,** (=**вѧще**), **ветхи** etc.

După cîţiva ani, reluînd publicarea acestor documente, Ioan Bogdan arăta în „Introducerea" la *Documente privitoare la relaţiile Ţării Romîneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, vol. I, 1413—1508 (Bucureşti, 1905) că, din punct de vedere *lexical*, limba acestor documente se caracterizează — în raport cu medio-bulgara din sec. XII-XIV — printr-o sumă mai mare de elemente bizantine şi neogreceşti, prin numeroase elemente turceşti, precum şi prin elemente ungureşti, săseşti şi romîneşti, care n-aveau cum să fie întîlnite în limba vorbită în Bulgaria (p. XXXIII). Referindu-se la cercetarea lui Miletici, ale cărui rezultate le acceptă în linii mari, I. Bogdan promitea că va reveni cu un studiu mai amplu în volumul al II-lea, care însă n-a mai apărut.

În schimb, chiar în acest volum autorul alcătuieşte un indice de cuvinte rare, mai ales cele *de origine străină, neslavă* (gr., ung., turc., rom. şi germ.), precum şi cele întrebuinţate cu un *înteles deosebit* faţă de cel consemnat în dicţionare (vezi p. LXXX). În acest indice de cuvinte (p. 382—396) sînt explicate cuvinte ca : **агнѧтина, апоклисарь, армашъ, банъ, бантѹкати, вечинъ, дракѹл, портаръ, тѹка, чисте** etc. cu precizarea, de cele mai multe ori, şi a etimologiei.

Dacă în acest indice cuvintele romîneşti propriu-zise erau amestecate cu celelalte, în următoarea mare colecţie, *Documentele lui Ştefan cel Mare* (vol. I—II, Buc., 1913), Ioan Bogdan separă cuvintele slave de cele romîneşti şi de formele gramaticale romîneşti, dînd în acelaşi timp o mai mare extensiune celor trei părţi ale indicelui de cuvinte (vol. II, p. 595—611), precum şi indicelui pentru numele de persoane, nume geografice şi lucruri. Iată ce spune el în legătură cu indicele de cuvinte : „Pentru explicarea aşezămintelor vechi am dat o întindere deosebită notelor ce însoţesc fiecare document şi *indicelor de cuvinte slave şi romîneşti* (s.n.), a căror interpretare, din punctul de vedere al înţelesului şi al originii lor, este de cea mai mare utilitate pentru istoria vechiului drept romîn" (vol. I, p. XIII).

Atrag atenţia, printre altele, cuvinte de origine polonă (**баволна, бискѹпъ, голдъ**), ucraineană (**билница**), cuvinte cu sens special (**дѧл, дѣл дил**) =deal, **гръло** =gîrlă,

[1] B. P. Hasdeu, *Archiva istorică a Romîniei*, t. III, Bucureşti, 1867, p. 178—191.
[2] *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, vol. XIII, Sofia, 1896, p. 146—152 (Paragraful „Лексикални особености").

припасъ = vită de pripas) etc. sau *cuvinte romînești* ca : **ѧꙋрдрь, бꙋката, бꙋѡр,** ori romînizate (de origine slavă) : **бранищѣ** (artic.), **балтна** (fem.), **гърла, гръла** etc. O importanță deosebită o are evidențierea pentru prima dată, într-o astfel de publicație, a *formelor gramaticale romînești* (forme articulate de substantive, genitiv-dative sg., forme de plural la nom. și gen.), menite a face cunoscute unele particularități morfologice ale limbii romîne înainte de sec. al XVI-lea.

Cam în același timp, în 1911, independent de Ioan Bogdan, Gh. Ghibănescu publică un întreg *Slovar slavo-romîn*, însumînd 74 pagini [1]. În cuvîntul „Către cetitori", publicat în fruntea părții a II-a din vol. III, istoricul moldovean relevă sarcinile și perspectivele unei astfel de lucrări, care au rămas, din păcate, nerealizate încă : „... Am crezut util — spune el — a da cetitorilor Ispisoacelor și Zapiselor un mic glosar de cuvinte slavone, pentru înțelegerea mai de aproape a cancelariei moldovenești între 1400—1672, a înrîuririlor literare la cari au fost supuși diacii timpului, și a sluji de început unei lucrări mai mari de lexicografie slavo-romînă pentru toate textele actelor ieșite din cancelaria Moldovei" (p. III). O asemenea lucrare s-ar putea face — arată mai departe autorul — și pentru documentele muntene, bogăția celor două grupe de texte ducîndu-l în mod firesc la concluzia : „Ce proporție va lua un lexicon slavon scos din atîtea și atîtea documente slavone, date de cancelarie pentru toate interesele țării ..." (p. IV).

Căutînd a desprinde unele trăsături generale ale limbii actelor slavo-moldovene din sec. al XV-lea—al XVII-lea, în particular, ale lexicului lor, autorul subliniază în „Predoslovia" *Slovarului* atît influența limbii romîne vii (*asuprenie, asupreală, nepot* etc.), cît și cea neogreacă, decurgînd din relațiile directe cu grecii (*gramatic, mărturisi, comis* etc.), turcească (*agă, divan* etc.) și ungurească (*a biciului, oraș, viclean* etc.). Ghibănescu precizează, pe bună dreptate, că derivatele de la aceste cuvinte sînt o dovadă sigură a încetățenirii lor în limba romînă din veacurile respective în așa fel încît ele „se prezentau diacului slav ori slavizat" ca un fond lexical romînesc : *hotar, a hotărî, hotarnic*; *uric, a urici, uricar, Uricel*; *Hănsărel, cheltuială, comisoae, comișel*, așa că aici diacul slaviza un termen romînesc, și nu se va găsi nici într-un lexic slav : **келтовати, ꙋричити** sau **ꙋсамовати** (p. II).

Autorul menționează în mod special puternicul fond de influență ucraineană, rusă sud-vestică și polonă, specifică actelor moldovenești, explicabilă prin legăturile istorice directe cu aceste popoare.

Făcînd un calcul aproximativ al slovarului, acest „început de lexicografie slavo-romînă" (p. IV), se poate constata că el cuprinde peste 1 000 de cuvinte, cifră apreciabilă pentru sarcinile ce și le punea alcătuitorul lui. Iată, pentru exemplificare, două articole luate la întîmplare :

варош, s. n. oraș. **въ варош краснїи тръгъ,** în orașul Tîrgul Frumos ; magh. *város*.

злат s. n. (mr. r. золото) zloți, galbeni, aur. **злати,** zloți, **златъι бъιтих,** zloți bătuți, **два злотъι,** 2 zloți (**злато,** aur, **златица,** galben, M.C.), sl. **злато** χρυσός aurum.

Neobositul culegător și editor al textelor slave moldovenești, Mihai Costăchescu a fost și el, la început, preocupat de limba textelor, însă, cu timpul, interesul pur istoric a făcut ca interpretarea lingvistică să treacă pe planul al doilea [2].

---

[1] Apărut ca anexă la *Ispisoace și Zapise*, vol. III, partea a II-a, Iași, 1912, cu paginație aparte : IV + 74 p., precum și separat, purtînd data 1911. Ioan Bogdan nu-l amintește în publicația sa din 1913, deoarece aceasta fusese dată la tipar în 1909, fiind întreruptă din cauza stării sănătății sale.

[2] Cf. cele spuse de el în *Prefața* la *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, Iași, 1931, p. V.

Într-adevăr, în prima și cea de-a doua colecție a documentelor sale, M. Costăchescu se mulțumește să releve doar „cîteva romînisme" [1], în timp ce în a treia chiar acestea lipsesc cu desăvîrșire [2], autorul mulțumindu-se doar cu unele observații lexicale în notele ce însoțesc textele.

O serie de observații asupra limbii documentelor slavo-romîne aflătoare la mănăstirile de la Muntele Athos (majoritatea muntene) face Gr. Nandriș în „Introducerea" la *Documente slavo-romîne din mănăstirile Muntelui Athos* (Buc. 1936) [3], oprindu-se, în paragraful despre limba documentelor (p. 7—15), asupra redacțiilor medio-slave și a condițiilor istorice în care acestea (medio-bulgară, slavona sîrbă, slavona rusă) au stat la baza sau au influențat limba slavă scrisă la noi. În particular, Gr. Nandriș relevă influențele sîrbești în ortografia, fonetica, morfologia și lexicul documentelor muntene, precum și unele influențe ale limbii romîne în construcții sintactice, cuvinte și forme gramaticale romînești (nom. sg. **дворникꙋ**, gen. sg. **радꙋлꙋи** etc.). Așa, de pildă, pentru a completa exemplele citate de autor, putem semnala chiar un cuvînt de origine slavă, de a cărui vechime ca împrumut putem fi siguri, deoarece apare în forma de pl. articulat: **и със вьсеⷯ гръͮлеле** (Doc. munt. 1618, p. 109).

O contribuție însemnată în editarea și interpretarea documentelor slavo-romîne din Muntenia a avut-o P. P. Panaitescu, care publică în 1938: *Documente slavo-romîne din Sibiu* (1470—1653) și *Documentele Țării Romînești*, I. *Documente interne* (1369—1490). În prima dintre aceste culegeri de documente autorul dă un scurt *Indice de cuvinte* (p. 42), remarcînd în *Introducere*: „Din punctul de vedere al limbii slave, aceste documente dau *elemente noi* (s. n.) privitoare la evoluția limbii slave bisericești în Țara Romînească. Dicționarele se vor îmbogăți cu *cîteva cuvinte necunoscute pînă acum*" (s. n. — *G. M.*, p. 5).

Printre cuvintele citate întîlnim: **бежанїа** „bejenie" (colectiv), **болесть** „molimă", **кезьшь** „chezaș", **майсторъ** „meșter", **пра** „pîră" (citat încă la acuzativ **прꙋ**) etc.

În ceea ce privește cea de-a doua colecție, primului volum trebuia să-i urmeze altele, pentru a întocmi un „codice diplomatic" asemănător celui realizat prin publicațiile de documente moldovenești ale lui I. Bogdan și M. Costăchescu. În volumul al doilea urmau să apară indicele: „nume proprii și instituții, *romînisme și slavisme* (*acestea din urmă numai pentru cuvintele rare*)" — (s.n. — *G.M.*, p. 11). Dar, chiar și în lipsa acestor indice, cititorul își poate face o imagine asupra preocupărilor lexicale ale autorului, care, în notele ce însoțesc documentele, relevă unele cuvinte rare, cu sensuri speciale, sau împrumuturi, ca: **падина** „povîrniș, creastă", **мажа** (< magh.), **доѫжники** (probabil „pături") etc. (cuvintele citate sînt din primul document, acela al lui Vladislav pentru mănăstirea Vodița, c. 1369—1376, p. 38).

În sfîrșit, limba documentelor slavo-romîne, în particular lexicul, constituie una dintre preocupările istoricului și paleografului D. P. Bogdan. Astfel, în *Diplomatica slavo-romînă din secolele XIV și XV* (București, 1938), la caracterele interne ale actelor se ia în considerație și limba acestora (p. 59 urm.), problemele de terminologie fiind tratate și în alte părți ale lucrării. În mod special, autorul alcătuiește un indice — *Elementele de seamă din terminologia slavă* (58 de termeni, care au strictă legătură cu diplomatica: **господарь, жꙋпан, книга, листъ = хрисовꙋлъ** etc.).

---

[1] *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 955; *Documente moldovenești de la Stefan cel Mare*, Iași, 1933, p. 318. Iată cîteva dintre acestea:

карпенꙋ, кръıланъı, фъıнтърѫле, непоть, рѫпи și **рипи, рꙋптꙋрь** și **рꙋптꙋрѫ чътъцѣли, пїетроаси, стоикъи** etc.

[2] *Documentele moldovenești de la Bogdan Voievod* (1504—1517), București, 1940.

[3] Titlul pe copertă: *Documente romînești în limba slavă din mănăstirile Muntelui Athos, 1372—1657*, București, 1937.

Acelaşi autor, în colecţiile de documente publicate, întocmeşte primele indice complete de cuvinte pentru textele cuprinse în cele două volume : *Acte moldoveneşti dinainte de Stefan cel Mare* (Bucureşti, 1938) şi *Acte moldoveneşti din anii 1426–1502* (Bucureşti, 1947). Remarcăm, de pildă, în acesta din urmă, astfel de cuvinte ca : **городъ** ,,cetate'' (forma rusească), **жоуде, листъ, оживати** (cf. pol. używać), **портаръ, привилїе, хотаръ** etc.

Problema capătă o tratare specială în lecţia introductivă la Şcoala de arhivistică, *Caracterul limbii textelor slavo-romîne* (Bucureşti, 1946), în care D. P. Bogdan se ocupă special de onomastica şi toponomastica romînească, de fenomenele romîneşti în morfologie, vocabular şi sintaxă. Cu tot caracterul discutabil al unor interpretări şi cu toate că lucrarea se prezintă mai mult ca o înşiruire de fapte brute, lucrarea are meritul de a fi repus în discuţie problema şi de a fi adus unele informaţii noi. Astfel, în ceea ce priveşte *lexicul*, autorul reuşeşte să dea unele grupe tematice de cuvinte romîneşti întîlnite în documentele slavo-romîne.

Un material mult mai bogat, dar, din păcate, orînduit în mod defectuos, se găseşte în lucrarea, unică în felul ei, a aceluiaşi autor, *Glosarul cuvintelor romîneşti din documentele slavo-romîne* (Bucureşti, 1946).

Preocupat de mai mulţi ani de problema alcătuirii unui dicţionar slav-romîn al textelor slavone din Ţările romîne (sec. XIV–XVII), D. P. Bogdan arată în ,,Introducere'' că a fost impresionat ,,de abundenţa fenomenelor romîneşti în morfologia, sintaxa şi vocabularul documentelor slavo-romîne'' (p. 5), fapt care l-a îndemnat să le adune şi să le publice, cu atît mai mult cu cît lipsa unei astfel de lucrări ,,era de mult simţită în lexicografia romînească'' (p. 6).

Cuprinzînd, pe lîngă cuvinte comune, şi nume proprii, glosarul confirmă şi întăreşte părerea că onomastica şi toponomastica documentelor slavo-romîne este, în marea ei majoritate, romînească. O serie de cuvinte romîneşti din sec. al XIV–XVII-lea apar în acest dicţionar pentru prima dată.

Dispunerea defectuoasă a materialului (ca să nu mai vorbim de numeroasele greşeli de tipar), precum şi lipsa de rigurozitate lingvistică fac însă *Glosarul* puţin utilizabil. Astfel, nu se înţelege de ce autorul separă ,,cuvintele romîneşti în flexiune romînească'' de cele în ,,flexiune slavă'' şi acestea toate de ,,cuvintele slave în flexiune romînească'' (indicele general lipseşte). Într-adevăr, însuşi faptul că acestea din urmă apar în documente slave în flexiune romînească este o dovadă puternică a ,,romînizării'' lor anterioare.

Să luăm cîteva exemple concrete :

Sad, în exemplul **нѣкое садѹре ѡт виноградѹ** e în flexiune romînească, iar autorul l-a trecut la cuvinte romîneşti în flexiune slavă (p. 226) ; tot aşa *zapis* — **записѹре** (p. 228).

Coajă, în exemplul **книга господства ми за кожъ** ,,cartea domniei mele din piele'', nu e nevoie să se scoată într-o rubrică aparte — cuvinte slave în flexiune romînească — pentru simplul motiv că, în această formă, e un cuvînt *romînesc*. În astfel de cazuri merită să fie subliniat un alt fenomen, şi anume faptul că cuvîntul slav împrumutat pe cale populară într-o epocă mai veche se suprapune cuvîntului slav propriu-zis (**кожа**).

În ceea ce priveşte indicaţiile etimologice, acestea sînt adesea sumare şi defectuoase, Astfel, pentru *grabiti(se)*, în exemplul **да се не грабите,** care e trecut la cuvinte romîneşti în flexiune slavă (?), autorul dă următoarea explicaţie etimologică : ,,Et. *a se grăbi* a se pripi, d. sl. **грабити** a jefui''. În realitate, sensul ,,a se grăbi'' apare şi în limba bulgară. cuvîntul fiind deci aici slav.

Problema lexicului documentelor slavo-romîne a fost reluată de acelaşi autor în *Diplomatica slavo-romînă* (DIR, *Introducere*, vol. II, 1956), ocupîndu-se atît de nomenclatura actelor (p. 22 urm.) şi de denumirile scriitorilor de acte (p. 55 urm.), cît şi de limba lor în ansamblu (p. 66 urm.). De asemenea, într-un articol publicat recent, P. P. Panaitescu sublinia

că „cercetarea vechilor documente slave din Moldova și Țara Romînească este de cel mai mare interes pentru dicționarul limbii romîne, nu numai în privința romînismelor strecurate în textele slave, ci și pentru numele instituțiilor, nume slavone, care erau adoptate și de romîni. Numele acestor instituții fac parte din limba romînă" [1].

În același sens s-a pronunțat M. Zdrenghea, vorbind de necesitatea extragerii de materiale pentru dicționarul istoric al limbii romîne și din textele scrise în slavonă sau latină, anterioare primelor texte romînești [2].

Din cele expuse mai sus reiese în mod evident atenția care trebuie acordată datelor furnizate de textele slavo-romîne atît pentru istoria slavonei în ansamblu, cît și pentru istoria limbii romîne. Necesitatea întocmirii neîntîrziate a unui *dicționar complet al slavonei din Țările Romîne* este, așadar, mai mult decît evidentă, iar importanța lui pentru studierea istoriei poporului romîn, în strînsă legătură cu aceea a popoarelor slave vecine, a instituțiilor sale social-politice de-a lungul veacurilor, pentru istoria culturii și a limbii romîne este de netăgăduit. Acțiunea organizată pentru întocmirea unui astfel de dicționar ar complini, printre altele, în mod fericit operațiile întreprinse de Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R. pentru întocmirea și publicarea unui *Dicționar general al limbii romîne*, de la apariția primelor texte pînă astăzi.

Dicționarul slavonei din Țările Romîne trebuie să se bazeze pe extragerea completă a materialului cuprins în următoarele texte slavo-romîne :

1. Toate *documentele* scrise în Țara Romînească, Moldova și Transilvania (hrisoave, porunci și scrisori domnești și particulare). Numărul lor se ridică astăzi la circa 7 000 [3], descoperirea de noi documente fiind posibilă încă, dovadă noile documente publicate pentru prima dată în marea colecție de *Documente privind istoria Romîniei* (sec. XIII—XVII), precum și cele date la iveală între timp. Prin numărul lor mare, prin oglindirea — într-o anumită măsură — a limbii vorbite medio-bulgare, sîrbe, ruse, ucrainene și — nu în ultimul loc — romîne, aceste documente sînt menite a furniza un material lexical de cea mai mare importanță.

2. Textele istorice originale, redactate în Țările Romîne : pomelnicul de la Mănăstirea Bistrița (precum și alte pomelnice mai noi), cronicile slave din Moldova și Țara Romînească [4].

3. Textele juridice, beletristice, didactice redactate sau copiate în Țările Romîne.

4. Textele religioase redactate în țara noastră de scriitori romîni cunoscători ai slavonei (inclusiv însemnările originale pe marginea textelor copiate). Problema extragerii de material din textele religioase copiate la noi comportă însă o discuție aparte.

5. Inscripțiile de orice fel — de la biserici și mănăstiri, de pe peceți etc.

6. De asemenea vor trebui luate în considerație glosarele slavo-romîne din sec. al XVII-lea.

Pentru aceasta e nevoie de o inventariere completă a textelor din care urmează să se extragă materialul, de precizarea edițiilor care pot fi folosite, precum și a modalităților de extragere a fișelor din manuscrisele nepublicate. Această problemă, ca și celelalte, comportă o

---

[1] *Urme din vremea orînduirii feudale în vocabularul limbii romîne*, SCL, IX (1958), p. 160.

[2] *Pentru un dicționar istoric al limbii romîne*, LR, III (1954), nr. 3, p. 72. Cf., de asemenea, G. Mihăilă, *Problemele alcătuirii unui dicționar etimologic al împrumuturilor slave în limba romînă*, SCL, IX, (1958), nr. 2, p. 224, unde se arată necesitatea folosirii datelor textelor slavo-romîne pentru cercetările de etimologie slavo-romînă.

[3] Cf. D. P. Bogdan, *Din paleografia slavo-romînă*, DIR, *Introducere*, vol. I, București, 1956, p. 114.

[4] Asupra cuprinsului manuscriselor care se află în Biblioteca Academiei R.P.R., în particular a manuscriselor slavo-romîne, cf. P. P. Panaitescu, *Manuscrise slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, București, 1959 (*Introducere*, p. XII, urm.).

discuție specială în cadrul Institutelor de lingvistică și istorie ale Academiei R.P.R. și al Asociației slaviștilor din R.P.R.

Se impune ca dicționarul slavonei romînești, unic în felul său, să cuprindă *toate* cuvintele din textele slavo-romîne, inclusiv numele de locuri și de persoane. Despuierea textelor urmează să fie, deci, integrală. Orice cuvînt, în orice formă sau variantă grafică, fonetică ori gramaticală, trebuie glosat, căci ne interesează atît *sensul*, cît și *forma*.

Citatele vor trebui să ilustreze atît sensurile cuvintelor, cît și — într-un anumit fel — circulația lor, fapt pentru care e nevoie de o cartotecă cît mai bogată.

Fiecare articol va trebui să cuprindă : cuvîntul-titlu cu determinările sale de ordin gramatical (subst., adj., verb etc.), precum și toate variantele sale (fonetice și grafice) ; indicarea sensurilor în ordine istorică, susținută de exemple ilustrative (cu precizarea sursei și a anului sau secolului) ; traducerea lui într-o limbă slavă modernă (rusa) și în franceză, precum și corespondentul latin (eventual, și cel grecesc, mai ales la cuvintele de origine bizantină sau neogreacă). De asemenea, e nevoie să se dea indicații etimologice la toate cuvintele.

Importanța unui astfel de dicționar va consta, după părerea noastră, în următoarele :

1. Fiind un repertoriu complet al cuvintelor întîlnite în textele slavo-romîne, cu toate sensurile atestate, dicționarul va fi un instrument precis de lucru în mîna celor care studiază textele juridice, istorice, literare, religioase slavone de pe teritoriul patriei noastre și va permite înțelegerea și traducerea lor cu ușurință, înlăturînd, în bună măsură, inexactitățile și fluctuațiile din diverse traduceri de pînă acum.

Aceasta va aduce o contribuție serioasă la studierea instituțiilor social-politice ale vremii, a vechiului drept romînesc, a culturii materiale și spirituale a poporului romîn, aflat în strînse legături de-a lungul veacurilor cu popoarele vecine, în primul rînd slave, dar și grec, maghiar etc.

2. Dicționarul va înregistra toate cuvintele romînești (de origine latină sau de altă origine) folosite în textele slavo-romîne, ceea ce va completa în mod simțitor știrile pe care le avem asupra limbii romîne pînă în sec. al XVI-lea. Se poate spune chiar că acestea pot și trebuie să fie incluse în *Dicționarul general al limbii romîne.*

Dicționarul va oglindi forme arhaice ale unor cuvinte de origine latină și va furniza date prețioase atît pentru precizarea etimologiei și istoriei cuvintelor de origine slavă în limba romînă, cît și a etimologiei și istoriei cuvintelor provenite din greacă, maghiară, turcă, atestate pentru prima dată în textele slavo-romîne.

3. În sfîrșit, dicționarul slavonei romînești va constitui o completare a dicționarelor istorice ale limbilor slave, furnizînd, eventual, material pentru dicționarul proiectat al slavonei de diverse redacții.

Dicționarul va reflecta în întregime aspectul complex, în continuă evoluție istorică, a limbii slave scrise pe teritoriul țării noastre, permițînd stabilirea cu certitudine a epocii de pătrundere la noi a acestei limbi de cultură, a influențelor suferite de-a lungul veacurilor din partea redacțiilor sîrbă și slavă răsăriteană. În acest caz, vor reieși cu mai multă preciziune cele trei subtipuri ale slavonei romînești, modificările survenite, în decursul veacurilor, al XIV-lea — al XVII-lea, la fiecare dintre ele.

★

Dicționarul slavonei romînești urmează să se lucreze, în decurs de mai mulți ani, de un colectiv de cercetători, prin colaborarea Institutului de lingvistică al Academiei R.P.R. (secția de slavistică), a Institutului de Istorie, a Asociației Slaviștilor din R. P. Romînă și a catedrelor de slavistică și rusă ale Universităților. În acest scop, trebuie efectuată, la început, o muncă de pregătire : studierea experienței de întocmire a dicționarului slavei vechi și a dicționarelor istorice ale diverselor limbi slave (rusă, polonă, cehă etc.), stabilirea principiilor de lucru, inventarierea materialului, instructarea colaboratorilor care vor extrage fișele etc.

Problemele alcătuirii *Dicționarului slavonei romînești* urmează să fie discutate atît în consfătuiri în cadrul Institutelor Academiei și al Asociației slaviștilor din R.P.R., cît și în publicațiile noastre lingvistice.

Munca de strîngere a materialului va fi o operație de lungă durată, care se va întinde pe mai mulți ani și va fi extinsă treptat, pe măsura formării de cadre. Important de subliniat e faptul că însăși cartoteca va avea o valoare documentară deosebită chiar în faza inițială de lucru. Bine organizată, ea va putea sta la dispoziția tuturor celor care se interesează de problemele slavisticii romînești, ale istoriei vocabularului limbii romîne, ale toponimiei și onomasticii romînești.

De aceea, e nevoie ca Institutele Academiei și Asociația slaviștilor din R.P.R. să ia inițiativa întocmirii unui plan concret de lucru, a închegării unui colectiv de colaboratori, care să elaboreze principiile de lucru, să facă operațiile pregătitoare, iar apoi să treacă neîntîrziat la extragerea materialului.

Realizarea acestei sarcini de mare însemnătate științifică va face cinste slavisticii romînești, dicționarul urmînd să reprezinte o contribuție serioasă la lexicografia istorică slavă și romînă.

DEIXIS ŞI PERSOANĂ

DE

FLORICA DIMITRESCU

În cele ce urmează ne propunem să aducem o completare la un articol recent (*Observations sur le système des déictiques de la langue roumaine*, în *Recueil d'études romanes*, Bucureşti 1959, p. 291–297), în care ne-am ocupat de stabilirea sistemului deicticelor limbii romîne; în lucrarea citată am ajuns la concluzia că în limba romînă sistemul adverbelor deictice şi a pronumelor şi al adjectivelor demonstrative formează o opoziţie proporţională [1], în sensul că amîndouă prezintă un sistem binar dublu ramificat:

acesta (a)ist(a)	ăsta hăsta
(a)cestălalt cestălalt	ăstălalt ăstalalt istălalt istalalt
acela cela (a)hăla	ăla hăla
celălalt celălant celalalt cel(l)alt	ălălalt ălalalt ăllalt

aici ici aci(a) aicea (a)ici-şa (a)cice(a)
încoace dincoace
acolo colo acol-ia acol-şa
încolo dincolo dincolea

De data aceasta vom urmări în ce măsură paralelismul amintit este valabil în cazul cînd raportăm deicticele respective (pronume, adjective şi adverbe demonstrative) la categoria persoanei. După cum se ştie, numai pronumele, afară de verb, este supus categoriei persoanei [2],

[1] N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1948, p. 72.

[2] E. Benveniste, *Structure des relations de personne*, în BSL, 1946, fasc. 1, p. 1; vezi şi S. Karcevskij, *La nature de l'adverbe*, TCLP VI, 1936, p. 107.

totuşi adverbele demonstrative, prin funcţia lor de indicatori [1], pot fi raportate la această categorie gramaticală. Prin referirea la categoria persoanei, mult dezbătută în literatura de specialitate [2] — şi nu rareori în contradictoriu [3] — putem ajunge la unele concluzii de ordin general care să ne ajute să determinăm specificul limbii romîne în această privinţă.

Dacă examinăm pe rînd relaţiile dintre cele patru deictice fundamentale ale limbii romîne (*aceasta-acela* şi *aici-acolo*) şi persoanele la care se referă, constatăm următoarele :

— în mod obişnuit pronumele demonstrativ *acesta* se raportează la o persoană a III-a din imediata apropiere a vorbitorului (despre care acesta din urmă vorbeşte) : ***Ista-i** Gruia lui Novac.* Alecsandri, P., 144, b/14 (DA). Foarte frecvent *acesta* se foloseşte în locul pronumelui de persoana a III-a, reprezentînd, de obicei, un obiect menţionat în cele ce preced : *Cît tăceam, auzeam bătaia bărzilor ori sunetelor ascuţite ale gealăului, care se amestecau cu glumele lucrătorilor. Cînd tăceau ş-**acestea** se întindea o pace de loc depărtat şi singuratic.* Sadoveanu, O. V, 489. În această situaţie se face apel nu atît la ideea unei relative „distanţe" cît la ideea de „dinainte cunoscut". În orice caz, *acesta* se referă la o persoană a III-a apropiată fie în spaţiu, fie în timp.

Utilizarea pronumelui *acesta* pentru persoana a III-a reprezintă regula generală. În afară de aceasta, pronumele demonstrativ în discuţie poate indica şi pe cel care enunţă, deci persoana I : *Noi **ceştia**, plăiaşi de la munte.* Odobescu, I, 235 ; *O să ne pună pe noi **ăştia** mai micii să adunăm balegi uscate.* Stancu, D. 203, dar în funcţie apoziţională şi mai frecvent în legătură cu forma de plural. La singular, numai în cazuri rare, într-un limbaj emfatic apare *acesta* cu sensul *eu* : „***acesta*** (=*eu*) *ţi-o spune, nu altul* !" În aceleaşi condiţii *acesta* se aplică şi la persoana căreia i se adresează vorbirea : „*voi **aceştia**, plecaţi* !" etc. Cum s-ar putea explica faptul că acelaşi pronume poate desemna persoane atît de diferite ca persoana a III-a şi I, mai ales? Răspunsul se poate da avînd în vedere noţiunea de d i s t a n ţ ă : cum *acesta* se referă la o d e p ă r t a r e m i n i m ă, în sfera sa se pot îngloba şi persoana I şi, mai uşor chiar, persoana a II-a.

— Adverbul pronominal *aici* se raportează de regulă la persoana I [4], indicînd locul vorbitorului sau un loc apropiat de vorbitor : *Vara stau **aici** la munte...* Gr. N. I, 23 ; *Văd **aici** în juru-mi cum tresaltă izvoarele.* Beniuc, V., 7 (DA ms.) dar şi la persoana a II-a, în subsidiar : *Stăpîne aşterne un ţol **aici**, în mijlocul ogrăzii.* Creangă P., 68 (DA), situaţie care nu prezintă dificultăţi : tu, partenerul meu în discuţie, te afli pe acelaşi loc unde sînt şi eu, deci eşti aici. Capacitatea de a fi inversibile a pronumelor *eu* şi *tu* în dialog pledează, în plus, pentru această interpretare [5]. Chiar cînd *aici* se raportează, în mod excepţional, la persoana a III-a, sfera lui *aici* este privită fie din perspectiva apropierii de persoana I (***Aici** stătură ei să se odihnească.* Ispirescu, L., 6 — ei stătură *aici*, pe locul unde mă aflu eu sau în imediata mea apropiere), fie prin referire la un loc despre care s-a vorbit în cele ce preced, în acest caz reliefîndu-se funcţia anaforică a adverbului. (*De cetate nu departe era un deal înalt foarte în care izbăvitoriul... de multe*

[1] E. Benveniste, *La nature des pronoms*, în *For Roman Jakobson*, 1956, Haga, p. 35.

[2] Vezi de ex. L. Hjelmslev, *La nature du pronom* în „Mél. de linguistique et de philologie", Ginneken, Paris, 1937 ; E. Benveniste, *art. cit.* din BSL şi *For Roman Jakobson* ; A. Bayet, *Note sur l'histoire du mot „personne"*, în „Journal de Psychologie", 1948.

[3] Vezi în special ideile din Benveniste, BSL şi Bayet, J. Psych.

[4] Raportarea adverbului de loc al apropierii la persoana celui care vorbeşte a fost remarcată de W. Meyer-Lübke, Gram. lg. rom. III, 531 referitor la arom. „auá".

Relaţia strînsă dintre adverbul de loc al apropierii şi pronumele de persoana I reiese şi din faptul că de ex. în limba italiană adverbul *ci* (< **ecce hic*) devine pronume : *non ci persuase* „nu ne-a convins" ; situaţia este identică pentru adverbul *vi* (< lat. *ibi*) care a trecut în pronumele de persoana a II-a *vi* : *che vi pensate*? „ce vă închipuiţi?".

[5] E. Hjelmslev, *loc. cit.*, p. 58, identifică aproape pe *eu* cu *tu* cînd afirmă că acestea nu sînt decît două forme paradigmatice ale aceluiaşi pronume.

ori aci fusă. V. Aaron, Cf. GCR II, 191 — *aci* se referă la „dealul înalt"). De remarcat că în exemplele date *aici* se raportează la un moment anterior aceluia al vorbirii ; dar utilizat la prezent, situația rămîne neschimbată : *Mătușa din casă dășchise : Moș Dobre nu îe **aciia**?* Gr. N.I, 168.

Adverbul *acia* (*acie, acii*), neutilizat astăzi în limba literară, era folosit în limba mai veche [1] [*Și pristoimu întru Tirĕ și acolo era corabieei ce descarce sarcira Și aflămŭ **acïe** ŭcenici. Deci prebăndimu acolo în 7 zile.* Cod.Vor. ed. Sbierea, 25/3 ; *Îuo săntŭ zavïstŭre și războe, **acïe** e netocmĕlĕ și toate rĕlele lucrure,* id. ib. 126/6. *Astăzi și demăînĕță se nă ducemu în ceatate și vremŭ lăcui **acïe** întru amu.* id. ib. 130/7 (în aceste din urmă două citate, în pasajele corespunzătoare din N. Test. 1648 și Biblia din 1688 apare *acolo* pentru *acïe*) ; *Și îuo amu sînt doĭ an treĭ adunați în numele mïeŭ, **aciia** sînt eŭ.* Tetraev. 1574, Math. 18, 204 ; *Unde frica lui Dumnezeu nu este, **acii** mare foamete este de lucruri bune.* Caz. Gov. 1642 (ap. TDRG)] și dialectal în sudul Dunării, la aromînii din Epir [2] sau regional în Oltenia (*Ala s-a fos ducînd pin țara turcească, s-a fos vind noaptea-n țară, ca cîrtița, să nu-l vadă soarele. **Aciia** î-a fos starea lui.* Gr. N. I, 5 Dolj) cu sensul adverbului depărtării, *acolo*. Fluctuația semantică între „aici" și „acolo" a adverbului care exprimă în mod obișnuit locul apropiat apare și în alte limbi de familii diferite de ex. it *ci*, sp., prtg. *ahi*, pol. v. *hajno, hajn* „acolo", *hajwo, hajw* „aici" etc.

— Pronumele și adjectivul demonstrativ *acela* se aplică la persoana a III-a : *A fost odată un împărat. **Acel** împărat... bătuse pe toți împărații.* Ispirescu, L., 11 ; *Sînt lecții care-mi plac. Pe **acelea** le predau cu căldură, cu pasiune chiar.* Stancu, Desculț. Trebuie făcută mențiunea că nu rareori în limba romînă pronumele depărtării se utilizează în locul pronumelui apropierii. În primul exemplu dat, de pildă, ar fi fost mai legitimă întrebuințarea pronumelui *acesta* pentru că se relua un termen imediat anterior, cunoscut din relatarea precedentă. Alteori întîlnim folosite alternativ cele două pronume (de ex. în : *Era într-o țară un crai și craiul **acela** mai avea un frate care era împărat. Mulți ani trecură la mijloc de cînd **acești** frați nu mai avusese prilej a se întîlni amîndoi.* Creangă, P., 183) ceea ce demonstrează, în cazurile date, un anumit grad de reversibilitate a pronumelor *acesta* și *acela*. Tendința de variere a expresiei, de care este responsabilă în mare măsură alternanța amintită, poate duce deci la abolirea ideii de distanță, necesară la pronumele *acela*. În subsidiar, *acela* se poate raporta și la persoana a II-a (*acela* despre care am vorbit ești *tu*) sau chiar la persoana I (*acela* despre care am vorbit sînt *eu*).

— Adverbul *acolo* atrage atenția în special asupra obiectelor plasate într-un loc relativ depărtat de vorbitor, deci în sfera persoanei a III-a : *Unde lovea el cu nuiaua, **acolo** țîșt și dînsa.* Ispirescu, L., 34 (DA) și, mai rar, asupra persoanei a II-a : *Să voiu suiu în ceriu, tu **acolo** ești ; să voi pogorî în iad, **acolo** ești.* Psalt. (1661), ap. HEM, 201. În privința raportării lui *acolo* la persoana I trebuie făcută o remarcă de ordin temporal : vorbitorul s-a putut sau se va putea afla *acolo* numai la trecut (*...Noi am intrat în Racova. **Acolo** am mai stat mult...* Gr. N. I, 3) sau la viitor (eventual la prezentul cu sens de viitor : *Mergem la Poiana Narciselor. **Acolo** stăm o zi întreagă* — „vom merge", „vom sta"), *acolo* reprezentînd o sferă prea îndepărtată de vorbitor în momentul vorbirii, la prezent. La prezent numai excepțional este posibilă raportarea la persoana I : — *Cine lucrează la C.F.R.?* — *Eu lucrez **acolo**.* Într-un caz ca : *Văzînd o căsuță tupilată... a bătut în poartă. Atunci se aude din lăuntru un glas...* — *Cine-i **acolo**?* — *Eu sînt, un drumeț rătăcit.* Creangă, P., 90, *acolo* numai aparent se referă la persoana I : de fapt, răspunzînd „eu" vorbitorul transformă pe *acolo* al celui care pune întrebarea și care se află în mod real la o distanță relativ mare de ușă, în *aici*, locul pe care este situat el („eu sînt *aici* și nu „eu sînt *acolo*"). În această situație trecerea de la *acolo* la *aici* este în funcție de aplicarea adverbului

[1] „Bien que ces trois formes [*acii, aci(i)a, acie*] signifient „ici" — leur étymologie étant le lat. *ecce hic* — on les voit employées parfois avec le sens de „là" (Densusianu, HLR II, 249).

[2] „Ar. *ația* (în Epir „la")", CDDE, 2.

la noua situație a vorbitorului, schimbată după locul ocupat de acesta în spațiu. Următorul exemplu este edificator pentru transformarea lui *aci* în *acolo* : *Drumul a ținut pînă „acolo” (acum cîteva minute locul popasului se numea încă „aici”)* Luceafărul, an. II, nr. 9 (20), 1 mai 1959, p. 4, col. 5.

Relațiile discutate dintre deictice și persoane pot fi reprezentate prin următoarea schemă :

pers. 1				*pers. 3*
pers. 2	aici	—	acesta	pers. 1
pers. 3				pers. 2
pers. 3				*pers. 3*
pers. 2	acolo	—	acela	pers. 2
pers. 1				pers. 1

din care rezultă că, după persoana dominantă (singura care ne interesează în mod deosebit — *subliniată* în text), deicticele limbii romîne se grupează în două sfere : a persoanei I apropiate și a persoanei a III-a depărtate. Din aceeași schemă decurge că în limba romînă comună și literară nu există formații speciale care să se raporteze la persoana a II-a. Totuși persoana a II-a este reprezentată în tabelul nostru, referirea la persoana a II-a făcîndu-se în toate cazurile, dar nu ca la o persoană dominantă. De altfel, apariția persoanei a II-a nu este surprinzătoare dacă ne gîndim că interlocutorul nu are un loc obiectiv fix, ci, după realitatea situației sau după voința și intenția vorbitorului, apare fie în aceeași sferă cu acesta (și deci alături de persoana I), fie într-o sferă relativ îndepărtată (deci alături de persoana a III-a). Ca și în alte cazuri se observă rolul important jucat de vorbitor (Benveniste [1] numește cu totul justificat persoana I „persoană subiectivă”), de a cărui voință depinde „plasarea” în spațiu a obiectului vorbirii ; și dacă persoana a III-a are totuși un loc fix, în sensul că se află în mod obiectiv relativ departe de vorbitor, persoana a II-a este fluctuantă. În limba populară însă, cel puțin într-o regiune a țării, în Oltenia, se pare că vorbitorii disting unii indicatori deictici ai persoanei a II-a. Astfel în „O paralelă gramaticală sîrbo-romînă (sistemul cuvintelor deictice în graiurile oltenești)” Al. Ionașcu atrage atenția asupra faptului că în Oltenia adv. *aci* (utilizat în limba literară ca simplă variantă a lui *aici*) se raportează exclusiv la locul unde se află persoana a II-a, așa după cum *ála* este pronumele demonstrativ specific persoanei a II-a. După Al. Ionașcu sistemul deictic oltenesc ar avea trei trepte :

pers. I	aici	ăsta
pers. II	aci	ála
pers. III	acolo	ăla

După cum se observă, nici în cazul acesta, regularitatea sistemului deictic nu este alterată : în Oltenia sistemului cu trei trepte al adverbelor deictice îi corespunde un sistem ternar pronominal.

Din discuția precedentă se pot desprinde următoarele concluzii schițate de altfel în cursul expunerii :

a) Se verifică principiul solidarității interioare a sistemului deicticelor în care demonstrativele sînt organizate corelativ cu persoanele [3]. Raportarea la aceleași persoane, dominante sau nu (perfectă în cazul cuplului *acolo-acela* și relativă în privința grupului *aici-acesta*), completează imaginea sistemului deicticelor schițată de mine cu alt prilej.

---

[1] BSL, p. 9.
[2] Lucrare în manuscris.
[3] E. Benveniste, *For Roman Jakobson*, p. 35.

Ca un corolar se poate sublinia că relaţiile de interdependenţă dintre pronume şi adverbe sînt numeroase şi uneori nu lipsite de complicaţii, ceea ce infirmă ideea lui Sever Pop [1] după care raportul dintre pronume şi adverbe este redus [2].

b) Raporturile dintre deictice şi persoană se pot încadra în două sfere bine distincte : sfera vorbitorului şi eventual a partenerului acestuia (sfera apropierii) şi sfera persoanei despre care se vorbeşte şi care nu este nici persoana I şi nici persoana a II-a (sfera depărtării). Categoria lui *du-deixis* din sistemul imaginat de K. Brugman, primul cercetător atent al acestei probleme [3], nu este reprezentată în limba romînă. Excepţional, ea poate apărea, regional, pe o arie restrînsă a teritoriului daco-romîn. Cum însă din exemplul extras din Gr. N. din Oltenia-Dolj (p. 489) a reieşit că *aici* înseamnă *acolo*, referitor la persoana a III-a, se poate conchide că *aici* —raportat la persoana a II-a — este un fenomen limitat chiar în aria discutată.

În orice caz, limba romînă comună şi literară cunoaşte un sistem binar al deicticelor, bazat pe persoana I şi a III-a, în care deci persoana a II-a nu este prezentă.

c) Orientarea predominantă a deicticelor către persoana a III-a (*acesta*, *acela* şi *acolo* se raportează la persoana a III-a şi numai *aici* se referă la persoana I) este firească dacă avem în vedere că în realitatea vie spaţiul depărtat, populat de posibile persoane a III-a este infinit mai larg decît spaţiul apropiat, propriu persoanei I. Se evidenţiază astfel un echilibru relativ între prezenţa subiectivă a persoanei I şi prezenţa obiectivă a persoanei a III-a [4], alcătuită din tot ceea ce ne înconjoară. În acest fel, individualul (*eu*, *aici*) şi generalul (*ei*, *acolo*) în limbă îşi găsesc aplicarea şi în sistemul deicticelor.

---

[1] *Grammaire roumaine*, Berne, 1948, p. 415.

[2] Aici trebuie amintit în plus că demonstrativele pot fi înlocuite prin adverbe. Vezi K. Sandfeld et H. Olsen, *Syntaxe roumaine* I, 1936, p. 178 şi I. Iordan, *Introducere în lingvistica romanică*, p. 572.

[3] *Grundriss der Vergleichenden Grammatik der indo-germanischen Sprachen*, vol. II, Strassburg, 1909 (v. şi Kurytowicz, *Études indo-européennes*, 1935, p. 244). De altfel, după părerea noastră, sistemului lui K. Brugman i se poate aduce obiecţia că a luat în consideraţie două criterii în aceeaşi clasificaţie (pe de o parte p e r s o a n a : *ich-deixis* şi *du-deixis*) şi pe de altă parte g r a d u l d e d e p ă r t a r e (*dieser-deixis* şi *jener-deixis*).

[4] Acesta, „membru nemarcat al corelaţiei persoanei" (Benveniste, *For Roman Jakobson*, p. 37) nu se raportează la o persoană anume ci are funcţia să exprime „non-persoana" (id. *BSL*, p. 4).

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREŞTI

c. 3217.

E R A T Ă

Pagina	rîndul	în loc de:	se va citi:
338	5 de jos	болгарската	българската
355	15—16 de sus	придаточжения ными	придаточными
355	19—20 „ „	предноопределяют	предопределяют
377	2 de jos	printr-o altă propoziție...	e necesar să observăm că acestea nu pot fi despărțite printr-o altă proporție...
395	17 de sus	încă	însă
400	17 „ „	*horeclă*	*horelcă*
449	13 de jos	(fig. 2)	(fig. 3)
467	23 „ „	respective,	respectiv,
470	14 „ „	йнвариантов	вариантов
490	20 „ „	olteneşti	olteneşti)[2]

c. 3217. — Studii şi cercetări lingvistice nr. 3/1959.

Din

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

au apărut:

anul I, 1950, 2 fascicule (a 4 lei);
anul II, 1951, 5 lei (epuizat);
anul III, 1952, 8 lei;
anul IV, 1953, 10 lei (epuizat);
anul V, 1954, 4 n-re (2 n-re duble: nr. 1—2, 10 lei; nr. 3—4, 5 lei (epuizat);
anul VI, 1955, 4 n-re (2 n-re duble a 5 lei (epuizate));
Supliment la tomurile I—IV, *indicele volumelor apărute între anii 1950—1955 (publicaţii, autori, cuvinte)*, 1956, 90 p., 2,70 lei;
anul VII, 1956, 4 n-re (2 n-re duble: nr. 1—2, 10 lei (epuizat); nr. 3—4, 5 lei);
anul VIII, 1957, 4 n-re (a 5 lei);
anul IX, 1958, 4 n-re (a 6 lei);
anul X, 1959, nr. 1 (5 lei);
anul X, 1959, nr. 2 (5 lei).

Numerele se pot comanda, direct sau prin poştă, prin
LIBRĂRIA ACADEMIEI R. P. R.
Bucureşti, Calea Victoriei nr. 27

Numerele curente se găsesc de vînzare la orice librărie ştiinţifică din ţară.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

I. P. 2. c. 3217

Lei 5.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

4

ANUL X

1959

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

4

ANUL X

1959

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

APARE DE PATRU ORI PE AN

Redacția revistei, BUCUREȘTI, Raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei 194,
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ. ACADEMIA R.P.R., Telefon 15.07.91

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Tomul X, nr. 4 1959

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome X, n° 4 1959

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том X, № 4 1959

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

SŬPER, ÎN LIMBILE ROMANICE

— DR. *SPRE* „PE, PESTE, DEASUPRA" ȘI „CĂTRE" —

DE

AL. NICULESCU

Evoluția lat. *sŭper* în limbile romanice constituie o problemă puțin luată în considerare de cercetătorii domeniului neolatin. Cu excepția romînei, care se bucură în această privință de o situație privilegiată, în urma unui articol al lui W. Meyer-Lübke, *Rumänisch* ***spre***, ZRPh, XXII (1898), p. 492—496 și a unei mențiuni detaliate în cîteva studii speciale asupra prepozițiilor romînești (H. Moser, *Der Ursprung der rumänischen Präpositionen*, W. Jhb., X, p. 448—452, R. Kurth, *Der Gebrauch der Präpositionen im Rumänischen*, *ibid.*, p. 547—552, A. Frățilă, *Sensul și întrebuințarea prepozițiilor în limba romînă*, Galați, 1905, p. 11 urm.), sintaxa descendenților lat. *sŭper* în limbile romanice nu a fost în mod suficient urmărită. Cele cîteva referințe sumare din lucrările fundamentale de gramatică istorică sau de istoria limbii dintr-un domeniu sau altul al Romaniei și chiar expunerea de ansamblu a lui W. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, p. 482, 490—491, insistînd asupra unor aspecte parțiale, unilaterale, ale întrebuințării acestei prepoziții, nu pot înlocui un studiu comparativ și istoric, care ar avea rolul de a scoate în evidență specificul funcțiilor și sensurilor lui *sŭper* în fiecare limbă romanică.

O asemenea examinare comparativă a valorilor semantice și sintactice ale descendenților lat. *sŭper* în limbile romanice, cu privire directă la situația din dacoromînă, își propune lucrarea de față.

I

1. *Sŭper* era în latină o prepoziție cu funcție predominant locală, fie că se construia cu acuzativul, fie cu ablativul. Cu ajutorul lui *sŭper* se exprima raportul de suprapunere, la distanță („de asupra") sau în contact („pe, peste"), a doua obiecte : *ensis cui super cervice pendet* (Hor.) ; *navis super qua turrim opposuit* (Caes.), Quicherat[42], s.v. ; *volat super impetus*

undas (Enn.); *super viridi stillantia musco* (Lucr.), Stolz-Schmalz[5], 540; *super aspidem adsidere* (Cicero), Quicherat[42], s.v. În legătură cu acesta stă sensul temporal „în timp ce", mai rar atestat: *super cenam loqui* (Plin. -t.) [pentru apariția valorilor temporale, cf. *nixa super mero debellata* (Hor.), Stolz-Schmalz[5], *loc. cit.*, în care *sŭper* „asupra" și „în timpul" băuturii]. Valorile modale pleacă tot de la reprezentarea figurată a spațiului: așezarea unui obiect peste altul echivalează cu o acumulare în cantitate. De aici, *sŭper* „peste, în plus" (cu repetarea substantivului): *tibi savia super savia quae det* (Plaut) sau „deasupra" (în sens calitativ): *super solitos honores*. În sfîrșit, în limba vorbită, încă în epoca republicană și apoi,frecvent, în latina tîrzie, *sŭper* introduce complementul de relație, devenind echivalent cu *de* „privitor la, despre, asupra": *super Euclionis filia rem tenes* (Plaut); *decreta super iugandis femina* (Hor.).

Prepoziția *sŭper* începe să preia în epoca augustee (Stolz-Schmalz[5], 513) funcțiile lui *sŭprā*, în urma identității de origine (*supra* < *superus*, *-a*) și a întrebuințării parțial asemănătoare. De fapt, funcțiile lui *sŭprā* se deosebeau de cele ale lui *sŭper* numai prin unele nuanțe de sens: *sŭprā*, temporal, apărea în contexte cu valoarea lui *ante* „înainte" *supra bellum Troianum* (Caesar) (pentru trecerea de sens, cf. *sŭpra* adverbial, „mai sus, mai înainte": *illa quae supra dixi* (Cicero), *supra dictus*) iar modal, ajuta la exprimarea ideii de depășire a unei măsuri „dincolo de, mai mult decît" *supra humanam formam juvenes* (Phaedras); *supra viginti milia* („peste"). De aici, folosirea lui *sŭprā* cu funcție comparativă, față de alte obiecte de același fel: *supra omnia* „deasupra tuturor, dintre toate" (Stolz- Schmalz [5], 428) și pentru a exprima ideea de dominație ierarhică: *supra creaturam dominatur universam* (Sedulius).

În rest, funcțiile și sensurile contextuale ale lui *sŭprā* și *super* coincideau: „per se *super* significat quidem *supra*, ut cum dicimus *super illum cedit* (Festus, 394, 11, ap. Ernout-Meillet, *Dict. étym.*[2], s.v. *super*). Așa se explică frecventele cazuri de folosire a unei prepoziții în locul celeilalte. *Sŭper* în locul lui *sŭprā*, în construcții comparative: *meliores super nos* (*Vitae patrum*, ap. Stolz-Schmalz [5], 428; A. Ernout-F. Thomas, *Synt. lat.*, 171) sau în exprimarea ideii de dominație ierarhică: *juveni... super armamentarium posito* (Curtius), iar *sŭprā* apare în locul lui *sŭper* în funcția de complement de relație: *consulere supra ambiguo quaestionum* (Alcimus Avit, cf. Stolz-Schmalz [5], 514). O serie de construcții modale și temporale sînt posibile și cu *sŭper* și cu *sŭprā*: *super modum* (Festus) — *supra modum* (Columella) „peste măsură"; *supra omnia* — *te super omnia dona unum oro* (Vergilius) „pe deasupra (tuturor)"; *supra sororem suam vixit menses* VI (CIL., VI, 25 543) — *vixit super maritum suum annus* III (Inscr. creștină, ap. Stolz-Schmalz [5], 541) „mai mult (în timp) decît".

2. De la această situație sintactică pornește uzul lui *sŭper* în limbile romanice. Datele comparative interromanice atestă confundarea lui *sŭper* cu sinonimul lui, *sŭprā*, efectuată, în majoritatea limbilor romanice, în favoarea lui *sŭper*, iar în italiană, în favoarea lui *sŭprā*. Pe bună dreptate, W. Meyer-Lübke, *REW* [3], 8456 pornește, pentru a explica dr. *spre*, it. (Latium, Marche) *sopre*, (genov.) *sorve*,cat., sp., pg. *sobre*, s. fr. *sübre*,

friul. *sore*, fr. *sur* (v. fr. *seure*), ca și pentru it. *sopra*, (dial. nord.) *sovra*, v. sp. *sobra*, log. *subra* de la un etimon mixt *sŭper*, *sŭprā*.

Trebuie să observăm totuși că această confundare — cel puțin din punct de vedere sintactic — nu este totală. După cît putem interpreta, comparativ, regimul sintactic al lui *sŭper* în limbile romanice, s-ar părea că identificarea *sŭper* = *sŭprā* s-a făcut numai în funcție p r e p o z i ț i o n a l ă. În acest caz, *sŭprā* a preluat funcțiile și sensurile contextuale ale lui *sŭper*. Ca adverb însă, *sŭprā* continuă să viețuiască în limbile romanice, singur sau în compunere cu *ad-*, *de-* : rom. (*a-*, *de-*) *supră* [1] (dr. *asupră*, *de*(*a*)*supră*, ar. *supră*, *de*(*a*)*supră*, megl. *disupră*), it. *sopra*, retorom. *sura*, v. sp. *sobra*, log. *subra* (pentru v.fr. *seure*, din cauza transformărilor fonetice, nu se poate stabili apartenența la *super* sau la *sŭprā*).

În această diferență dintre funcția prepozițională (*sŭper*) și cea adverbială (*sŭprā*) trebuie căutată, credem noi, explicația dispariției lui *super*, înlocuit de *supra*, în limba italiană. Italiana este una dintre limbile romanice în care distincția morfologică dintre prepoziție și adverb nu este prea bine marcată. Ea moștenește în această privință mai bine situația din latină, unde, după cum arată și W. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, p. 240, nu exista o asemenea graniță strictă între adverb și prepoziție, ordinea cuvintelor fiind adeseori singurul criteriu distinctiv. Cele mai multe prepoziții funcționează, în italiană, și ca adverbe : *anzi*, *avanti*, *sotto*, *contro*, *su* ,*oltre*, *circa* (cf. *andar* ***su*** — *marciare* ***su*** *Milano* ; *andare* ***avanti*** — ***avanti*** *del* (*al*) *sindaco* ; *l'aqua lavorava* ***sotto*** — ***soto*** *la tavola* ; *tutti li sono* ***contro*** — *si appogiava* ***contro*** *il muro* [2]). *Sŭper* nu poate oferi asemenea posibilități de folosire adverbială, fiind transmis din latină numai în funcție prepozițională. În locul lui, a fost îndreptat, în funcție prepozițională, adverbul *sopra*, care rămînînd, în același timp, și în categoria adverbelor, satisfăcea identitatea prepoziție = adverb, caracteristică sistemului italian. Această transformare trebuie să fie de dată relativ recentă, posterioară perioadei latine, după cum putem deduce din faptul că urme ale lui *sŭper*, propozițional, mai pot fi întîlnite în dialecte (v. milanez *sover*, *sovre*, *sor*, v. umbrian, marchizan, roman, (cf. Rohlfs, *Hist. Gramm. it. Spr.*, III, 100). Substituirea lui *sŭper* prin *sŭprā*, în italiană, este deci consecința unei structuri gramaticale specific latinești, în care granița dintre prepoziție și adverb nu este definitiv trasată.

3. Întrebuințarea romanică a descendenților prepoziției *sŭper* (*sŭprā*) concordă, în general, cu uzul latin. Trebuie să deosebim însă funcțiile și sensurile contextuale general romanice de o serie de aspecte sintactice limitate la domenii mai restrînse, caracteristice unei limbi sau alteia.

---

[1] În romînă, *supra* s-a păstrat, pare-se, numai în compunere cu *a-* sau *de-* Dr. *supră* care apare la Dosoftei, nu este sigur : ar putea fi o creație lexicală a învățatului scriitor.

[2] În franceză asemenea cazuri apar rar : *avant*, *devant* (*avant la nuit*, *devant la maison*, dar *il courut avant*, *marcher devant*). Cele mai multe adverbe se deosebesc de prepozițiile corespunzătoare : *dans- dedans*, *hors — dehors*, *vers — envers*, *sur — dessus*, *sous — dessous*, sau : *près* (*adv.*) — *près de*, *derrière — derrière de*. Pînă în sec. XVII, confundarea celor două categorii morfologice era însă mai frecventă (Brunot-Bruneau, *Precis de gramm. hist.*[3], 440).

a) Funcția sintactică fundamentală, existentă în toate limbile romanice, este cea l o c a l ă : poziția unui obiect deasupra altuia. Descendenții lui *sŭper* exprimă raporturi de tipul ,,pe, peste'' sau ,,deasupra''.

sŭper ,,pe, peste'' (*sŭprā*) : v. dr. *zbură spre arepile vîntului PS* (ed. Candrea) 25/13 ; it. (v. milan.) *sor un monte* (Rohlfs, *loc. cit.*) ; v. fr. *si montra sor son destrier* (Brunot-Bruneau, *op. cit.*, 438) ; fr. mod. *le livre se trouve sur la table* ; sp. *sobre la mesa* ; pg. *sobre um molle sopha dormia* (Rheinhardstoettner, *Gramm. ptg. Spr.*, Strassburg, 1878, p. 322) ; // it. (lit.) *sopra il tavolino.*

sŭper ,,deasupra'' (*sŭprā*) v. dr. *umbră ești spre capul mieu PV* 201/7 ; fr. *les nuages sont sur nos têtes* ; sp. *inclinado sobre el rio* (B. Pottier, *Manuel de phil. hisp.*, II, 127) ; // it. (lit.) *un ponte sopra il fiume.*

Asemenea raporturi locale, interpretate în mod figurat au generat utilizarea lui *sŭper* în exprimarea ideii de dominație abstractă, ierarhică, asupra unui domeniu, așa cum apare în toate limbile romanice.

sŭper ,,peste, asupra'' (*sŭprā*) v. dr. *pus-ai el spre lucrulъ mъnilor tale*, Coresi, *Ps.* ; pg. *reinava sobre isto tudo um silencio* ; fr. *avoir autorité sur quelqu'un* ; // it. *deputato sopra la gabella.*

În sfîrșit, în legătură cu verbele de mișcare care exprimau totodată și o intenție dușmănoasă, violentă (de tipul *a alerga*, *a năvăli*, *a se scula*, *a birui*) *sŭper* ajunge să fie folosit în limbile romanice pentru a marca o ,,feindliche Annäherung'' (W. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, III, 482 ; cf. și Pușcariu, *DR*, II, 579—580 ; Frățilă, *Sensul și întreb. prep. în lb. rom.*, I, p. 14) acțiunea directă asupra potrivnicului. Și această funcție e general romanică.

sŭper ,,asupra'' (*sŭprā*) v. dr. *mulți sculară-se spre mere*, *PS* (ed. Candrea) 3/13, *hiclĕnolu vrăjmașulŭ rădică oamerii spre noi*, Hasdeu, *CB*, II, 125 ; v. sp. *quantas ontas fizo sobre la yent ebrea* ; sp. mod. *se errojo sobre el* ; v. fr. *reis Gaifiers sur lui venoit* (Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, III, 482) ; // it. *correr sopra il nemico.*

b) Funcția temporală a descendenților lui *sŭper* (*sŭprā*) este de asemenea general romanică, dar cu ușoare deosebiri semantice de la o regiune la alta a Romaniei.

Cele două sensuri contextuale latinești ale acestui cuplu prepozițional — *sŭper* ,,în timp ce, pe cînd'' și *sŭprā* ,,înainte de'' — s-au transmis, distinct, în italiană, unde au fost preluate de *sopra* : it. *la notte sopra la domenica* (*sopra* ,,înainte de'') *esser sopra a mangiare, esser sopra un lavoro* (*sopra* ,,în timpul''), alături de care s-a dezvoltat și un *sopra* de posterioritate, al consecuției în timp : *dormire sopra la purga* (*sopra* ,,după, în urma''). În franceză predomină sensul de simultaneitate, folosirea lui *sur* (= *sŭper*) pentru a marca punctualitatea, concordanța exactă în timp : fr. *il vint*

sur le coup du minuit; *partir sur l'heure* „fără întîrziere", *sur le champ*. Dimpotrivă, romîna a extins mai ales valorile temporale de tipul „înainte de": dr. (reg.) *mnércuri sára spre źoi* (*ALRT*, 267); *supre ḑiua g'e Sîmĝorḑ*, *sara* (*ALRT*, 98).

În spaniolă şi portugheză se pun unele probleme deosebite. În afară de sensul de posterioritate „după, în urma", care apare, izolat, în unele expresii, sp. *sobre comida* „după masă", pg. *sobre comer*, s-a dezvoltat aici, şi a căpătat o largă întrebuinţare, sensul de aproximaţie în timp, „în jur de, către"; sp. *sobre los dos* „în jurul orei două", *sobre la tarde* „spre seară" [1], pg. *sobre las tres* „către ora trei". Spaniola şi portugheza au desăvîrşit de fapt un proces care a avut loc şi în alte limbi romanice: folosirea prepoziţiei marcînd raporturi temporale de anterioritate pentru a marca imprecisiunea, aproximaţia în timp. O astfel de valoare a descendenţilor lui *sŭper* (*sŭprā*) apare în fr. *sur le tard*; *sur le soir*; it. *sopra sera*, dr. *spre seară*, *spre prînz*.

După cum se vede din cazurile examinate mai sus, în funcţia temporală a descendenţilor lui *sŭper* au predominat valorile lui *sŭprā*. Într-adevăr, simultaneitatea în timp, valoarea caracteristică a lui *sŭper*, nu apare decît, sporadic, în italiană (preluată de *sŭprā*) şi în franceză. Această constatare ne îndreptăţeşte să presupunem că, în cuplul prepoziţional *sŭper-sŭprā*, valorile temporale descind, în special din *sŭprā*. Deşi dispărut, *sŭprā* a deschis lui *sŭper* posibilităţi de întrebuinţare noi, rămînînd, sub raport funcţional şi semantic, biruitor.

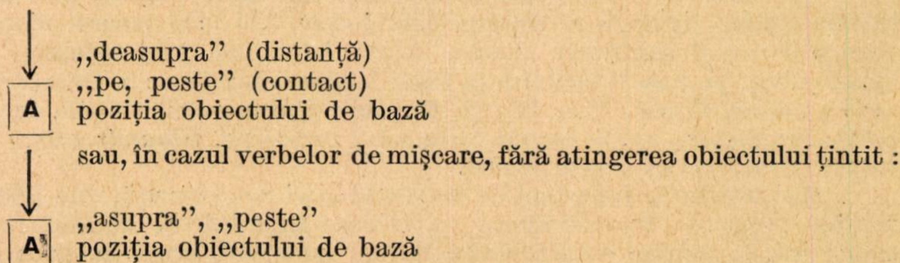
c) Sensurile contextuale modale ale lui *sŭper* (*sŭprā*) derivă din întrebuinţarea figurată a construcţiilor locale. Cel mai general răspîndit pare a fi sensul cantitativ „peste, în plus" (realizat prin repetarea substantivului), pe care îl întîlnim în toate limbile romanice: v. dr. *rane spre rane pune-ne*, Coresi, *Caz. II* (ed. Puşcariu-Procopovici) 200/15, fr. *faire sottise sur sottise*, sp. *le escribi carta sobre carta*; pg. *vibrando golpes sobre golpes* // it. *errori sopra errori*.

Mai restrînsă, din punct de vedere al ariei de existenţă, este folosirea acestor prepoziţii în construcţii cu valoare superlativă. Această funcţie sintactică, la origine caracteristică numai lui *sŭprā*, apare în epoca postclasică şi la *sŭper* însoţit de pronumele *omnis*, *totus*. *Sŭper* (*sŭprā*) + *totus*, *omnis*, este construcţia superlativă romanică (cf. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, p. 306) pe care o atestă it. *bella sopra tutte le altre*; *amare sopra ogni cosa*; v. fr. *mout millour sur toute vie*, fr. mod. *sur toute chose*, *restez honnête*, sp. *magnifico sobre todos* (cf. it. *supratutto*, prov. *sobre tot*, fr. *surtout*), retorom. (eng., Valea Münster) *amar a Dieu sur tottas chiasas* (Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, p. 373), şi care, în ultimă instanţă, este de origine ebraică, transmisă prin intermediul gr. ὑπέρ (Stolz-Schmalz, *op. cit.*, p. 427). Caracterul cult, ecleziastic, al întrebuinţării ei ar explica absenţa unor asemenea construcţii din romînă, care, în astfel de cazuri, foloseşte compunerea *de-inter* > *dintre* (*inter* apare în legături superlative şi în sp. *entre*, fr. *entre*; cf. de asemeni, it. *tra*, *fra* < *intra*, *infra*).

[1] De aici, *sobre* este întrebuinţat şi pentru a exprima o evaluare numerică aproximativă: sp. *hábra sobre cien volumenes* (S. Padilla, *Gramat. hist. de la lengua castellana*, Madrid, 1905, p. 297).

d) În sfîrşit, în funcţia de relaţie, *sŭper* „despre, asupra" se păstrează de asemenea parţial pe întinsul Romaniei. Descendenţii săi pot introduce complementul de relaţie numai în spaniolă şi portugheză, în franceză şi italiană (romîna construieşte asemenea raporturi cu *de- super* > *despre* [1]) : sp. *mucho se ha escrito sobre la belleza* ; *se disputa sobre el sentido de esta clausula* ; pg. *mil disputas sobre o cha, sobre o jogo e sobre os doces* (Reinhardstoettner, *op. cit.*, p. 323) ; fr. *disputer sur ce sujet* ; *une conférence sur Charlemagne* ; it. *ho parlato sopra a molte cose* ; *un poema sopra la guerra di settanta*. Ne găsim, fără îndoială, în faţa unei întrebuinţări de origine cultă, literară. Sensul general al contextelor, privitor la activitatea intelectuală, şi faptul că nu le întîlnim atestate decît în limbile cu tradiţie culturală mai îndelungată (în romînă, sardă asemenea construcţii nu apar) par să confirme această presupunere. De altfel, încă din latina tîrzie, *sŭper* folosit în această funcţie, după modelul gr. ὑπέρ (cf. Wackernagel, *Vorles. über Synt.*, II, 235) se opunea, printr-o nuanţă stilistică mai înaltă, susţinută, construcţiei cu *de*, caracteristică limbii familiare (Ernout-Thomas, *Synt. lat.*, 98) [2].

4. Examinînd, în ansamblu, toate aceste funcţii sintactice, locale, temporale, modale şi relative, ale prepoziţiei *sŭper* (*sŭprā*) şi încercînd, să desprindem aspectul semantic fundamental [3] al folosirii sale sintactice — constatăm că aceste prepoziţii exprimă în limbile romanice, în esenţă, s u p e r p o z i ţ i a , în contact sau la distanţă, a unui obiect faţă de altul. Ea ar putea fi reprezentată astfel :

Această reprezentare semantică fundamentală, a raporturilor exprimate de *sŭper* (*sŭprā*) explică interferenţa care a avut loc, în italiană

---

[1] Atestat la Vergiliu, *Aen.*, 12, 295, încă de atunci în funcţie prepoziţională (Stolz-Schmalz *op. cit.*, 541).

[2] Arne Gallis, *Zur vergleichenden Syntax der indoeuropäischen Präpositionen*, în *For Roman Jakobson*, p. 178—179, arată că acest procedeu de construire a complementului de relaţie cu ajutorul prepoziţiei care indică superpoziţia, după modelul gr. ὑπέρ, lat. *sŭper*, apare şi în alte limbi indo-europene moderne : germ. *über* (*ein Bericht über eine Frage*), engl. *on, upon, over* (*reflect upon philosophical matters* ; *a discussion on finance* ; *to muse over the enigma of death*), mai rar slav. *nad* (rus. *трудиться* **над** *сочинением*, pol. *rozmyślać nad marzsosciami swiata*) aparţinînd în toate cazurile stilului cult, de prestigiu, al limbii literare („gelehrte Sprache").

[3] Cf. B. Pottier, *Introduction à l'étude de la philologie hisp.*, II, 120 : „chaque préposition n'a en principe en langue qu'une signification. Nous l'appellerons sa représentation, étant donné que cette signification est formée par la réunion d'un certain nombre de traits pertinents qui forment une image susceptible d'être dessinée grosso modo"...

şi franceză, între *sursum* şi *sŭper* (*sŭprā*). După cum se ştie, fr. *sur* < *sŭper* (*sŭprā*) îşi explică fonetismul *u*> *ü* (deci<*u*) prin contaminare cu adverbul *sursum* > *sus* (Brunot-Bruneau, *op. cit.* 438) [1]. Fr. *sus* a funcţionat multă vreme în evul mediu ca prepoziţie alături de *sur* şi cu aceeaşi întrebuinţare : *met pié a terre sus le sablon marois* (Auberi) ; *sus un estant sont arestees* (Ysopet de Lyon), *un chepel de paon blanc sus sa teste* (Joinville), cf. Nyrop, *Gramm. hist.*, VI, 139. Şi în italiană, funcţiile lui *su*(*so*) <*sursum* — adverb şi prepoziţie exprimînd suprapunerea nemijlocită, prin contact (cf. diferenţa de sens dintre it. *sulla testa* „pe cap" şi *sopra la testa* „deasupra capului", *sopra la tavola* „deasupra mesei", în care *sopra* se opune lui *sotto*) — devin, în multe cazuri, identice cu cele ale lui *sopra* : *bere vino sull' arrosto* — *bere vino sopra l'arrosto* ; *parlare sopra l'argomento* — *parlare su l'argomento*, *giurare sopra Vangelo* — *giurare sul Vangelo* (cf. şi observaţiile lui W.Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III. 491). *Sursum* şi *sŭper* — *sŭpra* aparţin în aceste limbi, aceleiaşi sfere noţionale.

II

1. Singura limbă romanică, în care soarta descendenţilor lui *sŭper* a luat un alt drum, primind funcţii şi sensuri deosebite de cele examinate pînă aici, este romîna. Asistăm, în acest caz, la apariţia unor valori noi, care, la început alăturate celor moştenite din latină, reuşesc să se impună în limba modernă, înlăturîndu-le pe celelalte.

Prima deosebire a domeniului romînesc de restul Romaniei apare în legătură cu separarea lui *sŭper* de *sŭprā*. Romîna conservă, distincte din punct de vedere morfologic şi sintactic, cele două forme latineşti : *sŭper* > dr. *spre*, (reg.) *s*(*u*)*pri*, *supre* (ALRT, 98) ar. megl. *spră* (reg. Olimp), *spre*, *spră* (numai în compunerea numeralelor de tipul unsprădzatse) şi *supra* (*a*-, *de*-, *a*-) *supră* ; cea dintîi este întrebuinţată numai în funcţie prepoziţională. cealaltă apare ca adverb şi de aici ca locuţiune prepoziţională.

Şi repartizarea teritorială a celor două elemente prepoziţionale este deosebită : în timp ce *sŭprā* este cunoscut de tot teritoriul limbii romîne, nord- şi sud-dunărean, *sŭper*, deşi moştenit deopotrivă în toate dialectele romîneşti (cf. compunerea numeralelor cu *spre*, identică în aromînă, meglenoromînă şi dacoromînă), nu este utilizat ca prepoziţie lexical independentă, decît în dialectul dacoromîn. Funcţiile prepoziţionale îndeplinite de dr. *spre* sînt exercitate în aromînă şi meglenită de *stră*, *st*(*r*)*i*, probabil, descendent din lat. *extra* (Capidan, *Arom.*, 506) [2].

---

[1] Cf. totuşi K. Nyrop, *Gramm. hist.*, VI, 138 : *sŭper* (*sŭprā*) > *soure* > *sour* (cf. *sourcil*) > *seur* > *sur*, în care *eu* > *ü* ca în *preud'homme* > *prudhomme*.

[2] Etimologia nu e lipsită de dificultăţi. Sensurile contextuale ale lat. *extra* nu corespund cu cele ale prepoziţiei din aromînă ; cf. şi R. Kurth, *art. cit.*, W. Jhb. X, 549, care propune, însă, o etimologie prea complicată pentru a putea fi reală : ar. *st*(*r*)*i* < **spri*, rezultat din *prispri* < *per super*, a fost înlocuit de *stri*, desprins de *pristi* <*per-extra*, în urma identităţii funcţionale dintre *per* — *super* şi *per* — *extra*. De aceea problema originii ar. *st*(*r*)*i* rămîne încă deschisă.

Evoluția semantică și funcțională a rom. *spre* constituie însă aspectul cel mai caracteristic al soartei lui *super* în aceste părți ale Romaniei. Față de limbile romanice de vest, care au păstrat, în linii generale, funcțiile și sensurile contextuale ale prepoziției latine, romîna, prin dialectul dacoromîn, a dat lat. *super* întrebuințări mult îndepărtate de cele de bază, transformîndu-l dintr-o prepoziție a superpoziției, într-o prepoziție a direcției.

În dacoromînă *spre* exprimă direcția în spațiu plan, mișcarea dirijată către o țintă, fără a indica atingerea punctului final; el echivalează cu prepozițiile *către* (<lat. *contra*), corespondentul est-romanic al lat. *versus* păstrat numai în Romania de vest. Iată cîteva exemple: *Soarele începu a se coborî spre apus* (C. Negruzzi); *pi drumu śiala śi faśi cîtrî Cordărești, adictilé spri satu nostru* (*Graiul nostru*, I, 546); *spre* este utilizat și cu funcție finală: *Cartea ce să cheamă Evanghelie cu învățătură... dată besearicei lui Dumnezeu, în toate dumineci a se ceti... spre învățătură*, Coresi, *Evanghelie cu învățătură* (ed. Pușcariu - Procopovici), p. 1; *Măria ta o ai tălmăcit* [scriptura] *nu spre trufă, ce pentru mîntuirea noroadelor* (*Biblia*, 1688); *te sfătuiesc spre folosul tău.*

2. O asemenea dezvoltare — cu totul particulară, în cîmpul romanic — a întrebuințării descendenților lui *super* necesită o examinare mai amănunțită și cronologică a faptelor din dacoromînă. Ea ar urma să completeze cercetările generale ale lui W. Meyer-Lübke, ZRPh, XXII (1898), p. 493—494 și ale lui R. Kurth, *art. cit.*, p. 547—552, printr-o serie de date noi, obținute prin excerptarea unui număr mai mare de texte din sec. XVI sau culese din textele dialectale moderne, spre a putea reconstitui o imagine care să poată conduce la concluzii privitoare la originea acestei transformări semantice și sintactice.

Cea dintîi constatare care se impune cercetătorului este că prepoziția *spre* era, în trecut, mult mai întrebuințată decît astăzi. Textele sec. XVI atestă numeroase cazuri de apariție a acestei prepoziții, în funcții și cu sensuri multiple.

Desigur, în primul rînd, trebuie menționate sensurile locale de superpoziție și derivatele lor, pe care romîna le posedă în comun cu celelalte limbi romanice. *Spre* poate indica situația a două obiecte suprapuse, echivalînd cu actualele prepoziții „pe, deasupra, peste": *spre pieptul tău să îmbli*, *PO*, ed. Roques, 22/3; *duhul Domnului se purta spre apă*, *id.*, 13/9; *șade spre mînzișor de asin* Coresi, *Tetraev.*, 213 v., *Pavelŭ stătu spre pragŭ* Coresi, *Pr.*, 106/6 — sau mișcarea de sus asupra unui obiect dintr-un plan inferior, cu sensul „asupra, peste": *frică și cutremur vereră spre mere*, *PS*, ed. Candrea, 104/9; *cire mărăncă pără mĕ rădică spre mere sfadă*, *id.* 79/7; *spre creștetul lui nedereptatĕ lui deștinge*, *id.*, 10/11; *mulți se sculară spre mine*, Gaster, *Cr.*, 17.

În legătură cu această ultimă valoare trebuie pusă întrebuințarea lui *spre* în exprimarea adversității, contrarietății, dușmăniei, avînd sensul „în contra, împotriva" (v. mai sus, p. 502): *spre mine vă mîniiați*, Coresi, *Tetraev.*, 199 r.; *nu vă lăudați și nu mințireți spre dĕdevăr* („împotriva adevărului"), Gaster, *Cr.*, 10; *cei ce mare cuvîntă spre mere* („contra mea"),

PS ed. Candrea 64/13 : *spre mere șoptia toți vrăjmașii miei, id.* 79/2—3 ; *boiarii adurară-se depreură spre domnul* („țin sfat împotriva Domnului"), *id.*, 2/4 (pentru *pre*, *spre* „contra, împotriva", v. și Pușcariu, *Despre pre la acuzativ*, *DR*, II, 580, n.2 : *norodul cîrtiia spre dînsul*, *Biblia*, 1688 ; *cela ce va fi vrăjmaș spre muierea lui*, *Prav. Mold.*).

Spre se mai folosea în limba sec. XVI pentru a indica orientarea generală, abstractă, a unei acțiuni subiective, atitudinea subiectivă față de cineva, cu valoarea pe care ar reda-o, azi, „față de, către" : *spre țara dumilor voastre nu înțeleagem nici o răotate*, Iorga, *DB* I, 47 ; *nu simtem cu credințѫ direaptѫ spre dumiiavostră*, *id.*, 50 ; *dulce vru Domnul spre ceѫ ce se temu de ѧsu*, *PS*, ed. Candrea, 219/16. În această situație îl întîlnim pe *spre*, îndeosebi în contexte care exprimă procese psihice (gîndire, speranță) sau senzoriale ; ***privi***, ***căuta*** : *caută Pavelъ spre zbor*, Gaster, *Cr.*, 4 ; *caută și spre noi*, Hasdeu, *CB*, II,145 ; *căutați spre paserile cerului*, Coresi, *Tetraev.*, 11 r ; *ochii lui spre meseri caută* Coresi, *Ps.* ed. Hasdeu, fotocop., p. 27—28 ; cf. *și învrătoșъ spre tire ochii mei*, *PS* ed. Candrea 55/10 ; ***upovăi*** : *spre tine upovăiră părinții noștri*, *PS*, ed. Candrea, 35/11 ; *Doamne Dumnezeul mieu spre tine upovăesc*, Coresi, *Ps*, ed. Hasdeu, fotocop., p.15 ; *e eu spre mila ta upovăiiu*, *id.*, 36, *scutitoriul mieu sprensъ upovăiiu*, *H*, 121 r ; *spre tine upovăiaște sufletul mieu*, Hasdeu, *CB*, II, 154 ; cf. și ***nădăjd(u)i*** : *spre tire nedejduesc*, *PS*, ed. Candrea, 8/19 ; *nedejdiiu sprіѧsul*, *H*, 11 v ; *gata e ѧrima lui se nedejduѫscъ spre Domnul*, *PV*, 149/CXI, 7 b ; ***nădăi(se)*** : *nu vă nădăireți spre boѫri* [*spre*] *fečorii oamenilor*, *PV*, 215/3 ; ***cugeta*** : *spre mere cugeta rău mie*, *PS*, ed. Candrea, 79/8 ; *cugetară spre mere*, *PV*, 201/9 *b* ; *spre dereptii și spre sfinții și spre proroсii lui cu hitlenie cugeta*, Coresi, *Caz. II*, 24 ; cf. de asemeni și locuțiunile verbale cu sensul „a se plînge", „a se jelui" : *fĕcèrѫ plъngere mere spre el*, Coresi, *Ap.*, 32/25, sau „a se certa", „a se sfădi", *fu spre el sfadă de la iudei*, *CV*, 14/6 — construite în același fel.

În aceste condiții, a fost posibilă utilizarea lui *spre* ca element de legătură a complementului de relație, avînd sensul „cu privire la, față de, despre" : *vor înțelĕge toți că nemică nu sîntu cĕle ce spre tine au auzit*, *CV*, 31/3* [1] ; *să cunoască și dragostea ce era sprinșii*, Coresi, *Caz.* II, 186/24*. De asemeni, apariția construcțiilor cu *spre* în locul dativului trebuie înțeleasă în același fel : *cîte spre mișei au fost făcut spre sine au luat*, Coresi, *Caz. II*, 41/14 ; *gice-va pace spre oamenii săi și spre prĕpodobnicii săi*, *PS*, ed. Candrea, 175/11.

Funcțiile dominante ale lui *spre* în secolul al XVI-lea, sînt de ordin circumstanțial. În afară de construcțiile temporale, de tipul *toarnă-se spre sĕră*, *PS*, ed. Candrea, 113/8, în care *spre* indică aproximația în timp, apropierea de un anumit moment („în ajun de, aproape de, către") — așa cum apare *sŭper* și în celelalte limbi romanice (v. mai sus, p. 503) — întîlnim această prepoziție precedînd complementul modal de schimb, cu sensul „pentru, pe" : *mîzdă spre nevinovați nu luo*, *PS*, ed. Candrea,

---

[1] Exemplele notate cu asterisc au fost luate din mss. *DA*, s.v. *spre*, redactat de L. Onu. Dar prin confruntarea cu izvoarele și prin modificarea transcrierii, textul nostru se deosebește pe alocuri de citatele *DA*.

20/15—16 ; *Dumnezeu va schimba plîngerea spre bunăvoie*, Coresi, *Caz. II*, 235/11 ; *spre* exprimă de asemeni destinația, scopul, intenția unei acțiuni și cu această funcție finală apare în construcții ca : *ꙟvăță mărule mĕle spre hrѫborie, dĕgetele mĕle spre războiu*, *PV*, 206/1, b.c. ; *judeca-vor el spre moarte*, Coresi, *Caz. II*, 86/11 ; *eu spre acesta mă născui*, Coresi, *Tetraev.*, 228 v ; *tinse măra sa spre dare*, *PS*, ed. Candrea, 104/9 ; *sufletul da-l-voi spre muꙟcă*, Hasdeu, *CB*, II, 154 ; *un riu iase deꙟ locul dulceției spre udarĕ raiului*, *PO*, 18/12 ; *spre aceѧ chemați seți*, Coresi, *Ap.*, 165/19 ; *dat-am cartĕ mĕ acestor omene... spre ačeia ca să fie tare*, Hasdeu, *CB*. I, 52. De aici posibilitatea utilizării lui în construcții care indică în folosul sau în fovoarea cui se efectuează acțiunea : *se chiѧme preuții băsĕrecilor cum se rugăciꙟri facă spre elu* , *CV*, 134/10*.

Dacă la acestea toate mai adăugăm și întrebuințarea lui *spre* înaintea obiectului direct personal-determinat, al substantivelor și pronumelor, ca în *toți cei ce iubăscu sprinsu*, *PV*, 215/20 a ; *lăudați sprensul*, *id.*, 227/CL, 2 a ; *cine va lua spre aleșii lu Dumnezeu*, Coresi, *Ap.*, 248/39, în urma identificării funcționale cu *pre*, și unul și celălalt cu valori prepoziționale încă pregnant locale [1], — înțelegem că *spre* era, în secolul al XVI-lea, o prepoziție cu multiple posibilități de întrebuințare. Ea face parte din categoria prepozițiilor de felul lui *pre*, *în*, *către*, ale căror funcții întrec adeseori cele mai amănunțite clasificări.

Cu toate acestea, sensul local al direcției concrete în spațiu, sensul echivalent cu *către* — care interesează în mod deosebit cercetarea noastră — este foarte puțin reprezentat în secolul al XVI-lea. Existența lui poate fi dedusă din construirea unor verbe de mișcare deopotrivă cu *spre* sau cu *către* (a veni spre = a veni către) : *veni-va cătră el*, Coresi, *Tetraev.*, 215 v ; — *veni-va spre voi*, *id.*, 169 v. ; a trimite spre = a trimite către : *trimite-voi făgăduita... spre voi*, Coresi, *Tetraev*, 180 r ; — *trimite-l voi el cătră voi*, 290 r, dar, mai ales, îl găsim atestat în textele netraduse, în documente și scrisori : *și am eșit spre loc de am luat di în gura Evărlicului* Bianu, *DR*, 37 ; *drept spre amiazăzi pănă unde sănt două haturi*, T. Stefanelli, *Doc. ocol. Cîmpulung Moldov.*, 25 ; *di acolo drept în vale spre răsărit*, *ibid.* ; *să esă spre țara leșescă*, Iorga, *DB*, I, 32 ; *vor eși la cъmp spre Dașow*, *id.*, 60 — , sau în textele religioase apocrife populare : *încătruo veri să mergi... : spre apus au spre ameadzѫdzi*, Hasdeu, *CB*, II, 322 ; *să ieșim spre apus*, *id.*, 328. Unele — rare — cazuri de întrebuințare similare apar și în tipăriturile lui Coresi : *nu tinset mîna spre mine*, *Tetraev.*, 172 r ; *veni-va spre voi de pripă zioa acĕѧ*, *id.* 169 r ; *spre orbulъ iară se adunară*, *Caz. II*, 171, *scoală și pasѫ spre amiazăzi*, *Ap.*, 35/14, sau în *Palia* de la Orăștie : *riul...care curѫ spre Asiriѧ*, 18/19.

3. Pentru a ne putea orienta în acest vast cîmp al întrebuințării prepoziției *spre* în dacoromîna secolului al XVI-lea, trebuie să urmărim repartizarea funcțiilor și sensurilor în textele epocii, atît t r a d u s e —

---

[1] V. În această privință, Pușcariu, *DR*, II, 571, 579, N. Drăganu, *Morfemele compl. acuz.*, 163—165, L. Onu, *Origine de l'acc. roumain avec p(r)e* în *Recueil d'études romanes*, p. 204—205.

manuscrisele şi tipăriturile religioase — cît şi netraduse — documentele şi scrisorile particulare. Această distincţie, fundamentală din punct de vedere metodic pentru judecarea faptelor de limbă din sec. XVI, instaurată de O. Densusianu, *HLR*, II, 8—9 şi de Al. Rosetti, *Limba rom. sec. XIII-XVI*, 50, trebuie asociată cu criteriile statistice, de frecvenţă a fenomenelor.

Se observă, în general, că construcţiile cu *spre* apar deosebit de frecvent în textele traduse, în manuscrisele rotacizante în primul rînd. În *Psaltirea scheiană*, ed. Bianu, întîlnim 251 cazuri de folosire a lui *spre*, în *Psaltirea voroneţeană*, 137 [1], în *Codicele voroneţean*, 87 cazuri. Textele lui Coresi prezintă de asemeni, în general, un număr mare de construcţii cu *spre*, mai ales în *Apostol* (155 cazuri) şi în *Psaltiri*, despre care se ştie că au urmat cu mai multă fidelitate textele nord-ardelene-maramureşene.

Spre deosebire de ele, textele netraduse oferă foarte puţine cazuri de folosire a lui *spre*. În documentele publicate de B.P. Hasdeu, de I. Bianu, de N. Iorga sau de T. Stefanelli nu am întîlnit, în total, decît 13 construcţii cu *spre*, dintre care 5 avînd sens local de direcţie (v. mai sus, p. 508) şi 3 cu sens final: *dat-am carte domnii meale Petrei Di*[*ia*]*c, spre acea să hie tar*(*e*) *şi putearnic*, Bianu, *DR*, 57; *dat-am carlě mě acesta omene... spre aceia ca să fie tare*, Hasdeu, *CB*, I, 52; *dat-am dumně-mě carlě dumniměle... spre acěsta ca di* (?) *să hie volnici*, *id.*, 110. În 2 cazuri, apare *spre* exprimînd orientarea generală, abstractă, a unei acţiuni subiective: *spre ţara dumilor voastre nu înţeleagem nici o răotate*, Iorga, *DB.*, I,47; *nu simtem cu credinţѫ direaptь spre dumiavostrѫ*, *id.*, 50, iar ultimele 3 cazuri aparţin unui citat din Biblie: *ferice de bărbatul ce nu měrge spre sfatul necuraţilor şi spre calě păcătoşilor nu stă... şi spre scaunele pierdzătorilor nu şěde* Hasdeu, *CB*, I, 19. *Scrisorile romîneşti din arhivele Bistriţei*, publicate de Al. Rosetti nu conţin decît un singur exemplu de întrebuinţare a prepoziţiei *spre*: *să esă spre ţăra leşescă co Mõntě*<*ni*>*şe co Tătarь*, 65.

4. Această evidentă opoziţie de frecvenţă dintre textele traduse şi cele netraduse, în ceea ce priveşte utilizarea prepoziţiei *spre*, nu poate fi interpretată în termeni lingvistici decît prin opoziţia dintre cele două aspecte ale limbii literare în secolul al XVI-lea: cel străin de realitatea limbii romîne şi cel apropiat de limba vorbită în această epocă. Se poate admite deci, mai departe, că folosirea frecventă, plurisemantică şi plurifuncţională a lui *spre*, în cele mai multe texte religioase, se datoreşte influenţei originalelor slavone care au stat la baza traducerilor romîneşti. Construcţiile cu *spre* corespund, în cele mai multe cazuri, unor construcţii slave cu *na* sau *nad*, după cum exprimă direcţia sau superpoziţia.

O asemenea ipoteză poate fi confirmată prin cercetarea textelor slavo-romîne. Într-adevăr, *Psaltirea voroneţeană*, ed. Găluşcă şi *Psaltirea slavo-romînă* (1570) a lui Coresi, ed. Hasdeu (în fotocopiile anexate la

---

[1] Diferenţa numerică faţă de *Psaltirea Scheiană* se explică prin faptul că textul *Psaltirii voroneţene* începe de la psalmul LXXVII.

ediţie), atestă existenţa unor construcţii, similare celor romîneşti, în slava veche :

căuta : *caută spre şerbii tăi şi spre lucrurile tale*, *PV*, 111/16 a = и призри на рабы твоѩ и на дѣла твоѩ; *ochii lui spre meseri caută*, Coresi, *Ps*., 27—28 = очи єго на оубогаго призырає тѣ

cugeta : *cugetară spre mere*, *PV*, 201/ = помыслишѫ на мѧ

nădăi (a se) : *nu vă nădăireţi spre boiari* = нє надѣитє сѧ на кнѧзѧ

nădăjdui : *gata e ꙟrima lui se nedejduѩscъ spre Domnul*, *PV*, 149/7 b = готово срдцє єго оуповати на г҃а

upovăi : *Doamne Dumnezeulъ mieu*, *spre tine upovăesc*, Coresi, *Ps*., 15 = б҃жє мои на тѧ оуповахь

În acelaşi fel, construcţia *domnii adunară-se depreună spre Domnul*, Coresi, *Ps*, 2 reproduce v.sl. и кнѧзи сьбрашѫсѧ вь кѹпѣ нв г҃днна; *mînia-te-veri spre noi*, *PS*, 105/6 a = прогнѣвавши сѧ на ны; *învaţă mărule mĕle spre hrѫborĭe*, *PV*, 209/1 *b* = наоучаѫ рѫцѣ мои на ополъченїє; *îvrъtoşe-se meserѩrĕ lui spre noi*, *PV*, 159/CXVI, 2a = оутвръди сѧ м҃лстѣ єго на нас. Această corespondenţă dintre folosirea lui *spre* în textul romînesc şi v. sl. *na*, *nad*, în cel slav, este foarte regulată în *Psaltirea voroneţeană*. Ea este însă mai puţin consecventă în *Psaltirea slavo-romînă* a lui Coresi : aici v. sl. *na* este redat, în romînă, alături de *spre*, şi prin *pre* : *ferecaţi toţi ceѩ ce se nădăjduiesc pre el*, Coresi, *Ps*., 4 = блажєни въси надѣѫщєнсѧ на нь. Nu trebuie deci să împingem prea departe paralela : după cum se ştie prototipurile slavone locale urmate de traducerile romîneşti nu sînt cunoscute [1] iar partea romînească din manuscrisele şi tipăriturile slavo-romîne nu reprezintă neapărat traducerea textului slavon[2]. Aşa se explică, bunăoară, faptul că dintre cele 4 cazuri de apariţie a lui *spre*, în *Scriptura Domnului Hristos* (în *Mss. Ieud*, ed. Bianu, *Texte de limbă din sec. XVI*, III, Bucureşti, 1925, p. 1 — 28), numai unul este motivat de prezenţa lui *na* în textul slavon (şi acesta într-o traducere aproximativă) : *şi vorь fi gѫtiati* (probabil *gătit*) *ca u(n) voinic spre razboiu* = и бѫдєт оуготовани ꙗко фарисєи и жє на бран, p. 14 ; în celelalte cazuri, *spre* figurează numai în textul romînesc, ceea ce ar putea să dovedească folosirea lui în graiul local al traducătorului sau al copistului, sau provenienţa fragmentului dintr-o altă traducere.

5. Alături de cele două categorii de texte, cea dintîi caracterizată prin indici de frecvenţă mari — textele traduse — cealaltă, printr-o frecvenţă redusă — textele apropiate de realitatea lingvistică a epocii — există o a treia categorie de manuscrise şi tipărituri care, deşi traduse, fiind texte religioase, prezintă totuşi puţine cazuri de folosire a prepoziţiei *spre*.

[1] V. observaţia lui P. Olteanu, *Lexicul povestirilor slave despre Vlad Ţepeş*, *Revista Universităţii „C.I. Parhon"*, 1955, 2—3, p. 239, nr. 1 : cei care au încercat să stabilească modelele slavone ale traducerilor religioase romîneşti nu au avut în vedere textele slave care au circulat în regiunile ţării noastre.

[2] V. C. Găluşcă, *Slavisch-rumänisch Psalterbruchstück*, Halle, 191 p. 18 : zwischen der rumänischen und der slavischen Version kein direkter Zusammenhang besteht. Es ist somit anzunehmen, dass der Kopist die rumänische Version aus einer Quelle, die slavische aus einer andere Quelle entlehnt und...zusammengestellt hat.

Este vorba de *Psaltirea Hurmuzaki*, manuscris rotacizant, în care nu am întîlnit, în 2/3 din conținutul ei, decît circa 10 construcții cu *spre*, și de *Tetraevangheliarul* (1561) diaconului Coresi în ale cărui prime două treimi din text, *spre* apare de circa 40 de ori.

În ambele texte, *spre* este înlocuit prin alte prepoziții, în majoritatea cazurilor prin *pre*, dar și prin *la*, *cătră*, *prespre* : cf. *spre tire upovăiră părinții noștri*, *PS*, ed. Candrea, 35/11 = *pre tinre upovăiră părinții noștri* *H*, 16 v ; *deșchiseră spre mere rostul său*, *PS*, 36/12 = *deșchisărъ pre mere*, *H*, ib ; *ispovedescu-me ție spre giudețele dereptației tale*, *PS* ed. Candrea, 255/18 = *mѫ spovedi la zisele dereptăților ъ*, *H* (ap. Candrea, ib.) ; *mare e Domnul și Domnul nostru spre toți Dumnezeii*, *PS*, ed. Candrea, 281/5=*că e mai mare Domnul și Domnul nostru e prespre toți Dumnedzeii*, *H* (ap. Candrea ib.).

În *Psaltirea Hurmuzaki*, în special, *pre* apare în locul lui *spre*, în cele mai diverse funcții : *grăiră spre mere*, *PS*, 235/1 = *grăiră pre menre*, *H* (ap. Candrea, ib.) ; *gice reu spre sufletul mieu*, *PS* 236/17 = *grăesc rѣle pre sufletul mieu*, *H* (ap. Candrea, ib.). O asemenea constatare constituie o confirmare în plus, și pe această cale, a poziției particulare pe care o are *Psaltirea Hurmuzaki* între celelalte traduceri rotacizante ale Psaltirii : ea se afirmă ca o traducere independentă, în care traducătorul a redat în romînește, prin *pre*, v. sl. *na*, *nad* (cf. Candrea, *PS*, I, p. XLVII, § 14).

În ceea ce privește *Tetraevangheliarul* lui Coresi, numărul mai mic de cazuri de folosire a lui *spre*, în raport cu *Apostolul* sau cu *Psaltirea* romînească sau slavo-romînă, este consecința faptului că aceste din urmă texte nu se îndepărtează prea mult de manuscrisele din nordul Ardealului-Maramureș[1], pe baza cărora au fost tipărite[2].

6. Din cele arătate pînă aici, rezultă că pentru a cunoaște situația lui *spre* în limba secolului al XVI-lea trebuie să avem în vedere nu numai întrebuințarea lui, mai mult sau mai puțin frecventă, cît și cazurile de absență, datorite utilizării altor mijloace prepoziționale. Și dacă folosirea deasă a acestei prepoziții, care caracterizează textele religioase traduse, a fost interpretată ca un indiciu al reproducerii fidele a limbii originalelor slavone, folosirea altor prepoziții în locul lui *spre* trebuie considerată ca o reflectare a realității limbii vorbite. Se constată astfel că, în textele netraduse și uneori, chiar în textele traduse, funcțiile deținute de *spre* sînt înlocuite prin prepozițiile *pre*, *către*, *în*, *la*, *p(r)entru*, *prespre*, după cum exprimă raporturi de superpoziție *(pre)*, de direcție concretă sau abstractă *(cătră*, *la*, *în)*, de scop *(p(r)entru)*. Oscilarea între construcțiile cu *spre* și cele alcătuite cu celelalte prepoziții poate fi dovedită prin posibilitatea construirii aceluiași verb, avînd același sens, deopo-

[1] Cf. N. Iorga, *Ist. lit. rom.*, I, Buc., 1925, p. 190 : „cît despre text [al Psaltirii] el e tocmai vechiul text husit, cu modernizări neînsemnate". S. Pușcariu, *Ist. lit. rom.*, *Epoca veche*, p. 78 : „o limbă [a Psaltirii] aproape neînțeleasă, cu mult mai veche ca forme și atît de stîngace în expunere, încît imediat bănui că e anterioară lui Coresi".

[2] O problemă aparte prin ea însăși pune *Palia* de la Orăștie. În acest text, *spre* este des întrebuințat pînă în cap. VIII al Genezei (ed. Roques, p. 38) : 40 de cazuri. De aici înainte, pînă la sfîrșit, el nu mai apare decît de 5 ori.

trivă cu *spre* sau *către*: *cînd apropie-se spre mere*, *PS*, ed. Bianu, 77/8 = *se nu apropie-se cătră tire*, ib., 94/8; *necurații cătră tire întoarce-se-vor*, ib., 161/5 = *întorșiu-me spre strasti*, *să grăiască sprinsul*, Coresi, *Tetraevangheliarul*, 201 r = *grăi cătră Filip*, 193 v.; *căutăm spre liva și cătră hor*, Coresi, *Apostolul*, 132/6—7; *să fie mai lesne spre înțeles și cătră cetit cu folos*, Coresi, *Caz. II*, 6; — cu *spre* sau *în(tru)*: *upovăim în mesere̋re̋ Dzeului*, *PS*, ed. Bianu, 163—164 = *upovăim spre mesere̋re̋ lui*, *id.*, 97; *upovăiaște sprinsu*, id., 99 = *upovăiaște întrănsu*, id., 190; — cu *spre* sau *pentru*: *dat-am carte mě... spre aceia ca să fie tare*, Hasdeu, *CB*, I, 52 (*spre aceia ca să fie tare; spre ac'sta ca să hie volnici*, ib., 110, formule juridice, literare, de origină slavonă) = *păntru acĕia dăm știre domiitale*, Rosetti, *Scris. Bistr.*, 33; pentru *spre* = *prespre*, *spre* = *la*, v. mai sus, p. 511; *spre* = *pre*: *mai bine e nădějde spre Domnul decît nădejde spre omu*, *PS*, ed. Candrea, 247/16—17 = *mi-i nădejde numai pri Dumniziu și pre dumnita*, Hasdeu, *CB*, I, 174; identitatea funcțiilor și sensurilor lui *spre* și ale lui *pre* reiese și din construcții ca: *să ne vămu mînii pre ei, mîniia-se-va și Dumnezeu spre noi*, Coresi, *Caz. II*, 48/3; *nădějde noastră nu o puse spre voi, ce spre Dumnezeu*, Coresi, *Ap.*, 345/16, în care cele două prepoziții se întîlnesc, cu aceeași funcție, în același context.

Cum s-ar putea interpreta, în limba romînă veche, asemenea dublete prepoziționale răspunzînd aceluiași regim sintactic al verbului? După părerea noastră, atunci cînd apar, în limba secolului al XVI-lea, — două sau mai multe posibilități de construire prepozițională — identice din punct de vedere semantic — pe lîngă același verb, avem dreptul să presupunem, ca și în cazul grafiilor duble, că numai unul dintre cele două mijloace prepoziționale este cel real, cel corespunzător cu norma sintactică a limbii vii din epocă, și anume cel care corespunde cu evoluția ulterioară a structurii sintactice a limbii[1]. Celălalt se poate datori tradiției literare, constituind fie un clișeu, o formulă sintactică consacrată (cf. spre exemplu, formulele din actele juridice, scrisori), fie o consecință a traducerii fidele a originalului slavon. În unele cazuri însă, în această a doua construcție prepozițională este necesar să ținem seamă și de eventualele contaminări sintactice cu construcții sinonime pe care le creează vorbitorii atunci cînd folosesc verbe puțin obișnuite, abstracte.

Trebuie să presupunem deci, în virtutea acestei judecăți, că construcțiile cu *pre*, *cătră*, *în*, *la*, *prespre*, prin frecvența lor în textele netraduse, reprezintă realitatea limbii din sec. XVI, în opoziție cu construcțiile cu *spre* care aparțin limbii supuse, pînă la imitație, originalelor slavone. Într-adevăr, primele predomină în texte străine de influența unor modele sintactice străine, și au fost impuse de limbă în evoluția ei. Dimpotrivă multe din construcțiile cu *spre* au fost părăsite în cursul dezvoltării istorice a limbii.[2]

[1] Urmăm astfel, aplicîndu-le la sintaxă, indicațiile metodice fundamentale asupra interpretării alternanțelor grafice din textele vechi, enunțate de Al. Rosetti, în ultimul rînd, în *Limba rom. sec. XIII-XVI*, p. 25—26 (v. acolo, toată bibliografia problemei).

[2] Astfel privind lucrurile, deosebirea dintre *Psaltirea Hurmuzaki* și celelalte Psaltiri, care apare și în evitarea construcțiilor cu *spre*, reprezintă, în realitate, o opoziție între aspectul li-

7. Care erau, în linii generale, limitele întrebuințării prepoziției *spre* în limba secolului al XVI-lea? Pentru a răspunde unei asemenea întrebări, trebuie să ne imaginăm realitatea limbii acestei epoci, în care — așa cum ne-a fost transmisă prin texte, atît traduse cît și netraduse — se disting cele două planuri ale limbii literare: aspectul l i t e r a r-a r t i f i c i a l, supus modelor limbii originalelor slavone și aspectul l i t e r a r - r e a l, reflectînd limba existentă, în stadiul de atunci al evoluției ei. Dacă presupunem că traducerile aparțin unui stadiu de limbă mai veche, cel puțin de la începutul sec. XVI (Al. Rosetti, *Cu privire la datarea primelor traduceri romînești de cărți religioase*, în *Limba romînă*, VII (1958), nr. 2, p. 21—22 : în 1532, existau două versiuni romînești ale *Evangheliarului* și *Apostolului*), în raport cu documentele datate către sfîrșitul secolului (scris. Bistrița : ab 1590, *Cuvente din bătr.*, I : sfîrșitul sec. XVI, Bianu, *Doc. rom.*, I : ab 1576) această opoziție s i n c r o n i c ă dintre cele două aspecte ale limbii literare din epocă se transformă într-o opoziție d i a c r o n i c ă. S-ar putea spune chiar, fără riscul greșelii, că traducerile din slavă au avut timp să introducă în exprimarea romînească din documentele de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, unele turnuri stilistice, literare printre care, probabil și construcții cu *spre* (formule juridice, construirea unor idei abstracte de tipul *spre țara dumilor voastre nu înțelegem nici o răutate* sau *nu simtem cu credință direaptă spre dumiiavostră*, v. mai sus, p. 509).

În această perspectivă lingvistică de ansamblu, *spre* apare în amîndouă aspectele limbii literare. Dar, în timp ce, în textele traduse, prepoziția era întrebuințată cu foarte multe funcții și sensuri (local : superpoziție, direcție abstractă, și, foarte rar, direcție concretă în spațiu plan; modal : schimb, „pentru"; final; temporal; prepoziție a obiectului indirect și chiar a obiectului direct). În textele netraduse, în documente și scrisori, predomină evident folosirea lui *spre* pentru a indica direcția concretă în spațiu plan, cu valoarea „către" (funcția finală sau aceea de exprimare a orientării generale a unei acțiuni apar rar și sînt suspecte a se datori influenței literare). Această situație poate fi, desigur, și consecința diferenței cantitative dintre textele traduse, păstrate în număr mare, și cele netraduse, sporadic transmise. De aceea din punctul de vedere al metodei, argumentarea ex-silentio nu poate avea, întotdeauna o valoare probantă totală. Dar diferența evidentă dintre extensiunea sintactică și semantică a lui *spre* din textele religioase și întrebuințarea limitată din documente și din scrisori înlătură asemenea rezerve.

Ne găsim, așadar, în prezența a două aspecte ale regimului sintactic al lui *spre* în secolul al XVI-lea : o utilizare sintactică și semantică multiplă, largă, în limba textelor traduse, și alta, limitată, redusă în esență, la funcția locală a direcției în spațiu plan, pe care o găsim în limba

terar — supus originalului slavon și cel literar — reflectînd realitatea limbii epocii — a limbii secolului al XVI-lea. Caracterul mai „evoluat" al limbii *PH* (cf. Candrea, *Psalt. sch.*, I, p. XCIV—XCVI), nu se explică — cum a arătat și Al. Rosetti, *Lb. rom. sec. XIII-XVI*, p. 57, prin factorul t i m p, — ci, după cum pare a rezulta din considerațiile de mai sus, numai printr-o apropiere mai mare de realitatea limbii vorbite, opusă structurii lingvistice artificiale, imitînd originalele slavone, ale celeilalte traduceri.

textelor netraduse, adică în limba literară care reflectă mai veridic limba vie a epocii. Altfel spus, *spre* est un mijloc prepozițional multiplu în planul limbii, nu lipsite de artificialitate, a textelor traduse, neeliberate de sub dominația textului slavon original — și o prepoziție cu funcție locală temporală sau finală, bine precizată, în limba documentelor și a scrisorilor.

Situația din secolul al XVI-lea este confirmată mai tîrziu de evoluția limbii. *Spre* a rămas, în general vorbind, o prepoziție mai puțin folosită în limba vorbită, o prepoziție mai ales literară. Așa ne explicăm bunăoară faptul că în culegerea de *Texte dialectale* (*ALRT*, II) a acad. Emil Petrovici nu întîlnim decît 11 cazuri de apariție a lui *spre* dintre care numai 3 (*d'ila užĕr ȋšepînd spre ccdă*, p. 113 — Voiniceni-Mureș ; *o trăznit spre įi*, p. 134 — Sînmihaiul Almașului-Cluj ; *C"otũ-sus" spre răsărit"*, p. 153 — Negrești-Oaș), în care *spre* este întrebuințat ca prepoziție a direcției în spațiu ; în restul cazurilor, *spre* are funcție temporală de tipul *sara spre źoį*, p. 267, *cîn ȋį supre primăvară*, p. 97[1], *spri ḑiu̯a di Anu Nou*, p. 167. În culegerea Candrea-Densusianu-Sperantia, *Graiul̂ nostru*, aceste cazuri nu sînt mult mai numeroase : 13 în vol. I, 1 în vol. II ; dar în comparație cu *Textele dialectale*, — și care reflectă mai exat realitatea — ele sînt foarte curios repartizate : *spre* are sens de direcție în 11 cazuri, dintre care 10 în Muntenia, 1 în Ardeal ; *spre* temporal nu apare decît într-un singur caz. O. Densusianu, în *Graiul din Țara Hațegului*, I. A. Candrea, în *Graiul din Țara Oașului*, nu semnalează nici un caz de folosire a lui *spre*. Numai în Maramureș sînt înregistrate de T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, un număr de 4 cazuri localizate toate în Ieud, într-o versiune a Vicleimului.

În limba literară, funcțiile atît de numeroase în sec. XVI, ale lui *spre* au fost preluate rînd pe rînd de alte elemente prepoziționale. Urmărind exemplele pe baza cărora s-a redactat cuvîntul *spre* în mss. *DA* și care — putem presupune — reflectă grosso-modo realitatea evoluției acestei prepoziții, se poate constata că *spre* superpozițional dispare cel dintîi ; în primul rînd din limba vie, unde chiar în secolul al XVI-lea nu mai era întrebuințat (dovadă, faptul că nici un text netradus nu atestă o asemenea valoare a acestei prepoziții), apoi, începînd din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (ultimele cazuri, în *Cazania de la Deal*, 1644) și din limba literară, fiind înlocuit cu *pre*, *p(r)este*, *(de-, a-)supra*. Regional el mai apare astăzi ca arhaism, în unele graiuri conservatoare ; *ALR*, I, 1, întregistrează în h. 21, p. 18 (Cornereva-Hațeg) : *sprinśana spre okįu* și h. 147, p. 214 (Păltinișu, în regiunea Năsăud-Neamț) : *i plicată supri mu̯arti* (v. Pușcariu, *DR*, IX, 407). Cam aceeași durată are și sensul de adversitate „contra" al lui *spre*, iar întrebuințarea modală în construcția complementului de schimb a fost preluată de prepozițiile *pe*, *în*, tot în aceeași perioadă (ultimele exemple, la Varlaam, *Cazania* : *să schimbe blăstamul spre blagoslovenie** și în *Pravila* lui V. Lupu). Numai

[1] Formele *supre*, *supri* sînt atestate azi în graiurile din nordul Ardealului și Maramureș. Cf. *supre sara d'e Sînzîeni*, T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, 167, cu corectarea lui N. Drăganu, *DR*, IV, 1071 ; *pînă supri mńedzu nopți* (Tătăruși, reg. Baia), *Șez.*, IV, 202, *supre ḑiu̯a d'e Simgiorḑ*, id., 98 (Prundul-Bîrgăului, — Năsăud).

verbele de felul lui *nădăjdui* și-au mai păstrat construcțiile cu *spre*, aparținînd stilului bisericesc pînă în secolul al XVIII-lea — începutul secolului al XIX-lea (Țichindeal: *fieşte-carele care se nădăjduieşte spre nedreptate spre minciuni şi spre înşelăciuni**), epocă în care dispar de asemeni și ultimele atestări ale lui *spre* folosit în legătură cu complementul de relație (ultimul exemplu, la Pann, *N. Erot.*, I: *stinge amorul ce-l ai spre ea**). Singura întrebuințare literară a lui *spre* pe care o mai putem întîlni și azi este funcția finală. Construcțiile finale cu *spre* apar alături de cele introduse prin *pentru*, atunci cînd prepoziția are ca regim un substantiv, un infinitiv sau un supin cu valoare de abstracte verbale. Spre deosebire însă de cea de-a doua, construcția finală cu *spre* a rămas pînă azi mai ales literară, cu nuanțe de sens carateristice stilului administrativ, juridic sau religios. Urmărind, în această privință, citatele care ilustrează această întrebuințare a lui *spre* în mss. *DA*, s.v., observăm că ele provin, în afară de textele din secolul al XVI-lea, din operele lui Dosoftei, Cantemir, Neculce *(au fost polcovnici spre slujba oştirei*, Antim, Șincai, E. Văcărescu, Conachi, C. Negruzzi, Creangă *(să ne strîngem vro cîțiva... spre mîntuirea ta*), Coșbuc, Caragiale, Bacovia, G. Călinescu, M. Davidoglu *(spre folosul nostru să fie)*, Deșliu *(să facem cinci norme... spre cinstea şi slava lui Noiembrie, şapte)*; în limba populară asemenea construcții apar rareori: cîteva exemple — și acestea puțin obișnuite *(spre mîncare, spre întîmpinare)* — în poeziile populare din *Șezătoarea*, colecțiile G. Dem. Teodorescu și Jarnik-Bîrseanu; un singur exemplu, dintr-un basm de Ispirescu *(se deteră spre odihnă)*.

8. În lumina acestor considerații care au rolul de a demonstra că *spre* a fost, în cea mai mare parte a situațiilor în care apare, un element aparținînd îndeosebi limbii scrise, literare, se pune problema originii sensurilor și funcțiilor, cu totul deosebite de cele din celelalte limbi romanice, ale acestui descendent romînesc al lat. *super*.

În general, după cît se pare, cercetătorii acestei probleme sînt de acord să considere că dezvoltarea semantică și funcțională a lat. *super* în dacoromînă se poate explica prin latină ca și în celelalte limbi romanice, sau prin însăși evoluția limbii romîne. Richard Kurth, *art. cit.*, W. Jhb, X, 548, presupune, totuși că sensul „auf, über", pe care *spre* îl cunoaște în dacoromînă („nur in altdakorumänischen und zwar besonders kirchlichen Texten") ar fi „ein unmittelbarer Einfluss slavischer Vorlagen". În ceea ce privește originea sensului direcției orizontale, în sens dușmănos sau lipsit de adversitate, R. Kurth, amestecînd sensul „asupra" cu „către", crede a-l găsi în latina vulgară în construcții ca *şi levavi super pupillum manum meam* (Vulg.) sau (pentru *spre* neutral) *super mortuum (ad cadaver) non ingrediefur* (Vulg.), pentru care dă paralele it. *correr sopra uno*, sp. *correr sobre alguno*, unde *sopra*, *sobre* „asupra" cu sens de adversitate (id., p. 550). Dimpotrivă, A. Frățilă — care în *Sensul şi întrebuințarea prepoz. în lb. rom.*, I, p. 12 și urm. face o primă și bună expunere istorică a situației sintactice a prepoziției *spre* în dacoromînă, urmărind păstrarea unor sensuri contextuale latinești și înlocuirea altora prin alte prepoziții — este de părere că *super* și-a schimbat sensurile și funcțiile în interiorul

limbii romîne. Astfel, *spre* a primit întrebuințarea de a exprima numai direcția, din construcțiile în care exprimă adversitatea și superioritatea „pierzîndu-se pe de o parte noțiunea de ostilitate iar pe de alta cea de superioritate" (p. 16); din această transformare semantică și funcțională ar deriva toate celelalte : „întrebuințarea figurată a lui *spre* după verbe care exprimă bunăvoință sau mînie" (p. 17—18) și chiar funcția finală : „din sensul lui *spre* pentru a determina direcțiunea derivă întrebuințarea în sens abstract pentru a exprima scopul" (p. 18). O afirmație mult prea categorică, care neagă evidența asemănărilor comparative inter-romanice, este desigur cea privitoare la funcția temporală : „nu derivă direct din sensul lat. *super* ci este sensul de loc ce exprimă direcțiunea, aplicat la noțiunea de timp" (p. 20). O părere similară susține și *Dicționarul Academiei* s.v. *spre* (redactor L. Onu), dar numai cu privire la funcția finală care s-ar fi născut „din construcțiile prepoziționale locale figurate în care *spre* arată direcția" (transformarea lui *spre* într-o prepoziție a direcției nu este explicată)[1].

Pentru a putea accepta una sau alta dintre aceste ipoteze trebuie să fie învinse o serie de dificultăți de raționament. Într-adevăr, dacă întrebuințarea lui *spre* ca prepoziție a direcției s-ar putea explica prin latină, în urma unei evoluții normale de la sensul de ostilitate — direcția dușmănoasă de la superior la inferior —, de ce nu există urme ale unei asemenea transformări semantice și în alte idiomuri romanice? Mai mult decît atît, de ce nu participă la această evoluție nici măcar celelalte dialecte romînești? Pe de altă parte, pentru a putea explica în interiorul limbii romîne, un sens dintr-altul (de exemplu, funcția temporală din cea de direcție orizontală în spațiu), trebuie să se poată stabili, în prealabil o diferență cronologică, anterioritatea unuia asupra celuilalt. Or, aceasta nu se poate proba cel puțin în cazul lui *spre* temporal. Această construcție este identică din punct de vedere sintactic și semantic cu celelalte construcții alcătuite cu ajutorul unor descendenți ai lui *super* în celelalte limbi romanice (v. mai sus, p. 502), unde *super* nu a indicat niciodată direcția în spațiu orizontal. Trebuie să admitem deci că funcția temporală este detașată de cea local-direcțională.

În ceea ce privește transformarea sensului de direcție în sens final, ea este posibilă, cu condiția de a o însoți — ceea ce nu fac cei care o susțin — de o demonstrație convingătoare. Monumentele literare ale secolului al XVI-lea le atestă pe amîndouă în același timp ; pentru a proba anterioritatea unui sens asupra celuilalt trebuie să interpretăm cronologic datele oferite de ele, adică să interpretăm d i a c r o n i c datele obținute din s i n c r o n i e. Astfel, pornind de la faptul că *spre* local indicînd direcția apare mai frecvent în documentele și scrisorile care reflectă, într-o măsură mai mare, limba vie, dar că, dimpotrivă, construcțiile finale cu *spre* sînt obișnuite în special în textele literare traduse, apropiate de limba originalelor slave (în documente, *spre* final, apare, după cum am văzut,

[1] O. Densusianu, *HLR*; I, p. 183—184, Al. Rosetti, *ILR*, I, 152 și *Limba rom. sec. XIII-XVI*, p. 156—157, nu iau în discuție sensul de indicator al direcției al prepoziției *spre*. O. Densusianu, *HLR*, II, 406—407 afirmă că *spre*, în secolul al XVI-lea, „montre des extensions sintaxiques que le roumain moderne ne connaît pas".

în formule juridice și ele, probabil, de origine slavă) — avem dreptul de a trage concluzia că *spre* de direcție este mai v e c h i — aparținînd limbii vorbite — decît *spre* final. În aceste condiții cronologice, s-a putut efectua trecerea funcției locale de direcție într-una de scop (cf. spre exemplu *la*, prepoziție de direcție — inițial — și de scop, deopotrivă).

Cauza propriu-zisă a apariției construcțiilor finale cu *spre* în limba romînă pare a fi însă alta. Asupra ei ne atrage atenția un indiciu demn de luat în seamă : prezența cu precădere a acestor construcții în textele traduse, caracterul lor literar, păstrat pînă azi. Aceasta înseamnă că pentru a explica construcțiile de scop cu *spre* trebuie să ne îndreptăm în primul rînd către ipoteza unei influențe a contextului slav asupra limbii traducerii, mai înainte de a presupune o evoluție internă romînească. Într-adevăr, în vechea slavă bisericească și în limbile slave de azi, construcțiile cu *na* marcînd destinația, intenția, scopul unei acțiuni sînt foarte obișnuite. Iată cîteva cazuri din textele slavo-romîne : *tinse măra sa spre dare*, *PS*, ed. Candrea, 106/7 = простре роукоу свою на въздаꙗніе (*Biblia* slavă) ; *învață mărule mĕle spre războiu*, *PS*, ed. Candrea, 26/5 = наоучаѩ ржцѣ мои на бранъ (*Ps. Sinait.*, ap. St. Słonski, *Wybor tekstow staro-slowianskich*, Warszawa, 1952, p. 30 ; pentru o construcție ca *judeca-vor el spre moarte*, Coresi, *Caz. II*, 86/1, cf. slov. *odsúdenie na smrt* „condamnare la moarte" ; și W. Vondrák, *Slav. Gramm.*, II, 304 : *se ležit sъ na padenie i na vъstanie mъnogomъ* „iată acesta zace spre căderea și spre sularea multora". Și în limbile slave actuale apar frecvent asemenea construcții ; bg. аз ви дам този на малък спомен „eu vă dau aceasta spre mică amintire" ; азъ на то въ кратцѣти скажоу „eu pentru (lit. *spre*) aceasta îți voi spune pe scurt" (cf. v. rom., în documente *spre aceasta*, *spre aceea*, v. mai sus), ap. I. Ivanov, *Български старини из Македония*, Sofia, 1931, p. 628 ; v. rus. *Приведен был Александр на заколение* „Alexandru a fost adus spre înjunghiere" ; *поставленеси па казнь злымь а добрымь на милование* „ai fost pus spre chinuirea celor răi, dar spre miluirea celor buni" (T. Lomtev, *Очерки по историческому синтаксису русского языка*, Moscova, 1956, p. 4012) rus. mod. *подарить на память* „a dărui spre amintire"[1] ; cf. pol. *kto ma uszy na słuchanie*, *niech słucha* (Vondrák, *loc. cit.*). După cum se vede, în alcătuirea construcției slave cu *na*, intră îndeosebi substantive nume de acțiuni, care exprimă un act în curs de desfășurare, considerat ca proces[2]. Aceeași este și structura contrucției romînești cu *spre*. O dovadă în plus — și cea mai sigură — că construcția finală cu *spre* este reproducerea tipului sintactic slav.

9. O asemenea confruntare a funcțiilor dr. *spre* cu cele ale sl. *na* ne conduce la constatări importante. Concordanțele dintre construcțiile slave și cele romînești sînt evidente. Iată, de pildă, corespondentul slav al lui *spre* de relație („cu privire la, despre") : потръпи на мьнѣ „să aibă

---

[1] Exemple comunicate de prof. P. Olteanu.

[2] V.T.P. Lomtev, *op. cit.*, p. 400 (235) : В составе этой конструкции (cu *na* n.n.) употреблялись имена существительные обозначающие лиц, действие в качестве акта, дела, действие в качестве процесса.

răbdare față de mine”, sau al lui *spre*, morfem al complementului de schimb („pentru, pe”) : нє продана быст на трьХъ сътъХъ пѣнѧзь „n-a fost vîndută *pe* trei sute de dinari” (cf. v. dr. *preț spre nevinovați nu lua*, Coresi, *Ps. slavo-rom.*, ed. Hasdeu, fotocop., 39 = и мъзды на неповинныХь неприѧть). *Na* are în slavă, ca și *spre* în romînă, sensul de „pentru, în favoarea, în folosul” : благъ єсть на нєвъзблагодатьнъıѩ „este bun pentru cei nemulțumitori” (cf. v. dr. *spre oamenii tăi, bl(ago)s(lo)venia ta PS*, ed. Bianu, 7*) dar și sensul — mai obișnuit — „împotriva, contra” : іжє на вꙑ речетъ „care va vorbi împotriva voastră” ; гнѣваѭ сѧ на брата „cel ce se mînie împotriva fratelui” (Cf. v. dr. *grăiră spre mere*, *PS*, ed. Candrea, 235/1 ; *gice reu spre sufletul mieu*, id., 236/17). Dacă la acestea adăugăm și sensurile contextuale care se pot explica prin latină cum este cel de superpoziție, de mișcare de sus în jos și chiar cel de adversitate (*super* „asupra, contra” există și în alte limbi romanice : v. fr. *sur lui venoit*, v. sp. *sobrel rey fizo grant crueldade*, v. Meyer-Lübke, *Gramm. rom. Spr.*, III, p. 482) rezultă că excepție făcînd cele temporale, toate funcțiile dr. *spre* se regăsesc în întrebuințarea sl. *na*.

În aceste condiții, singura interpretare justă a datelor oferite de examinarea amănunțită a întrebuințării prepoziției *spre* în dacoromînă constă — pentru cea mai mare parte din cazuri — în eliminarea posibilităților de explicare în interiorul limbii romîne sau prin latină. Originea extensiunii sintactice și semantice a descendentului lat. *super* în dacoromînă, trebuie căutată în afara domeniului romanic în limbi care au dat o dezvoltare similară prepoziției de superpoziție. O asemenea caracteristică sintactică nu prezintă, în regiunile de est ale Europei, decît limbile slave și limba greacă, care posedă prepoziții exprimînd situația pe loc, *deasupra* unui obiect, sau mișcarea în spațiu *către* un obiect, după cum sînt construite cu acuzativul sau cu locativul (dativul). Este situația sl. *na* care, urmat de un substantiv în cazul locativ, indică poziția superioară la suprafața sau deasupra unui obiect (în opoziție cu въ, v. A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, I, 187); v. sl. на селѣ „pe cîmp”, на нєбесєХъ „în (pe) cer” (cf. v. dr. *spre ceriu*), s. -cr. *na zemlje*, rus *на стуле*, bg. *богъ на небето*, ceh. *na stóle*[1]; — iar cînd este urmat de un substantiv în cazul acuzativ indică direcția în spațiu plan (echivalent cu „către”, „la”) : v. sl. придѫ на гробъ „veni la mormînt”, s. -cr. *ona ide na led*; bg. *отивамъ на юг* „eu merg *spre* sud”, rus. *на Одессу* „spre Odessa”, ceh. *se obraci na jih* „se întoarce spre sud”. Din acest din urmă sens s-a dezvoltat, ulterior, funcția finală a prepoziției.

O întrebuințare asemănătoare are gr. ἐπί, care, în construcțiile cu genitivul, dativul sau acuzativul, poate funcționa ca prepoziție a superpoziției : ἐπ'ακροτατηστη „pe vîrful” ἐπὶ θρόνον „pe tron”, ἐπί ξένης „pe pămînt străin” (și de aici, toate sensurile derivate : acumularea, adversitatea) — sau cu genitivul și acuzativul ca prepoziție a direcției

---

[1] Am folosit, în general, exemplele lui A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, I, p. 187—188 și W. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*, II, 304—305. Pentru bulgară, L. Beaulieux, *Gramm. lg. bulg.* Paris, 1933, p. 125—127. Pentru cehă, Fr. Travnícek, *Mlavnice spisovne češtiny*, II, Praga 1949, p. 640.

în spațiu plan, fără indicarea punctului final (deci „către", nu „la"): ἐπί Σαρδειου „spre Sarde" (cu genitivul), ἐπί πυργον ἔβη „urcă spre turn", ἐπί δεξιά „la dreapta" (cf. R. Kühner, *Ausfürliche Gramm. der griechische Spr.*, II, 495—505).

În sfîrșit, cu totul sporadic, și albaneza întrebuințează prepoziția *mbë* „peste", „deasupra", în relații de direcție: *mbë ç'anë?* „în ce parte" (lit. „margine") (com. Gr. Brîncuș) cu unele valori comune cu ale prepoziției specifice de direcție, *në* (cf. W. Meyer-Lübke, ZRPh, XXII (1898), p. 495).

10. În această grupă de limbi est-europene se integrează romîna, prin dialectul dacoromîn, atunci cînd conferă unei prepoziții de superpoziție posibilitatea de a exprima direcția și de aici și celelalte valori derivate (relație, scop). Această transformare semantică s-a petrecut de-a lungul vremii, în mai multe etape, dar ea nu caracterizează decît dacoromîna. Se poate afirma chiar, cu toată siguranța, că ea a avut loc într-o perioadă de timp posterioară despărțirii dialectelor romînei comune, (pentru că o asemenea evoluție semantică nu apare în celelalte dialecte sud-dunărene) dar că, în secolul al XVI-lea ea era mai de mult efectuată, din moment ce primele documente literare romînești netraduse o cunosc.

Întemeindu-ne pe aceste date esențiale ale problemei noastre, putem determina, într-o oarecare măsură, care dintre limbile neromanice est-europene a putut acționa direct asupra romînei, în transformarea sintactică și semantică a lui *spre*.

Fiind vorba de dacoromînă singură, trebuie să înlăturăm dintru început albaneza, cu care romîna are puncte comune în virtutea aceluiași substrat, deci într-o epocă străveche, anterioară romînei primitive; dar nu numai faptul că o concordanță romîno-albaneză ar fi fost comună tuturor dialectelor romînești ne obligă să renunțăm la o astfel de ipoteză, ci și constatarea că, în albaneză, acest fenomen apare în mod sporadic, nesistematic, nefiind caracteristic structurii sale lingvistice. Din aceleași motive, chiar dacă o asemenea caracteristică este aici mai proprie, trebuie să excludem din discuție și greaca.

Procedînd prin eliminare, nu putem ajunge decît la explicarea prin slavă a acestei caracteristici sintactice romînești. Și aici este nevoie de o precizare: pentru a ne adresa influenței slave este necesar să avem în vedere nu primele ei faze, în epoca de comunitate dialectală, ci numai acele contacte mai tîrzii care au afectat, în mod separat, dacoromîna. În această arie, prepoziția *spre* a fost întrebuințată cu sensul „către", alături de sensul originar „pe, peste, deasupra", în felul sl. *na* „pe, peste, deasupra" și „către, la".

Există însă două indicii însemnate care ne pot apropia și mai mult de precizarea originii acestei transformări semantice. Unul este în legătură cu alegerea prepoziției *spre* drept corespondent al sl. *na*: de ce s-a recurs la această prepoziție, mai rară, care exprimă nu numai suprapunerea în contact („pe") ci și la distanță („deasupra") cînd limba avea la dispoziție prepoziția *pre*, generală, mult mai uzitată și, în primul rînd, cea mai proprie pentru a reda pe sl. *na*, prepoziția specifică a superpoziției prin

contact [1]? Nu cumva avem a face aici cu un fenomen regional, caracteristic unei regiuni în care *spre* era mai des folosit? Dacă presupunem o asemenea posibilitate, este numai pentru că datele actuale ale dialectologiei, cum reies din culegerea Petrovici, *ALRT*, II[2] şi din monografia *Graiul şi folclorul Maramureşului*, a lui T. Papahagi — îl atestă azi pe *spre*, cu valoarea lui „către", temporală sau abstractă („faţă de"), în graiurile ardelene; tot aici sînt semnalate de *ALR*, ca arhaisme, ultimele cazuri de *spre* „pe, peste" (v. mai sus, p. 514). Am putea presupune deci că evoluţia semantică a lui *spre* „pe, peste" către indicarea direcţiei s-a petrecut în aceste regiuni, caracterizate prin folosirea mai obişnuită a lui *spre*, adică în regiunile în care de fapt au apărut şi primele texte romîneşti şi la care au aparţinut desigur şi primii traducători. Numai aici, în Ardeal, foarte probabil în părţile lui nordice, s-a putut crea şi procedeul artificial de a reda şi în textele literare toate construcţiile slave cu *na* prin *spre*, aşa cum apare în primele traduceri, ducînd la lărgirea considerabilă a întrebuinţării acestei prepoziţii [3].

Al doilea fapt esenţial pentru judecarea problemei noastre este diferenţa de sens dintre indicarea direcţiei prin *spre* şi aceea prin *na*, în limbile slave. Sl. *na* este o prepoziţie a direcţiei atît imprecise, fără indicarea ţelului, de tipul rom. *către*, fr. *vers*, germ. *gegen* (cf. slov. *adniesťho na juh sa usiluju* „se străduiesc să-l ducă spre sud", ceh. *slunce se kloni na západ* [4] „soarele se pleacă spre apus" [5], bg. Македония е на запад и на югъ „Macedonia este la (spre) vest şi la (spre) sud", rus. Поезд идёт на Москву „trenul pleacă la (spre) Moscova"), cît şi a direcţiei limitate, cu punctul final precizat, de felul rom. *la*, fr. *à*, germ. *nach*, *zu* (cf. v. sl. придѫ на гробъ „veniră la mormînt", rus. *я иду на завод* „merg la fabrică", bulg. *отивамь на театр* „merg la teatru", pol. *iść na weselę* „a merge la nuntă"). Spre deosebire de slavă, *spre* indică în dacoromînă numai direcţia imprecisă, nelimitată în spaţiu (cf. diferenţa dintre dr. *merg la şcoală* şi *merg spre şcoală*). Această precizare semantică ne arată că întrebuinţarea lui *spre* ca prepoziţie de direcţie nu putea să apară în vorbirea slavilor, pentru că aceştia ar fi conferit prepoziţiei romîneşti amîndouă sensurile de direcţie pe care le avea, în limba lor, *na*. Singura interpretare posibilă a acestei stări de fapte nu poate fi decît că r o m î n i i au fost cei care au folosit pe *spre* după modelul slavei, fără însă a cunoaşte în-

[1] Diferenţa dintre *pre* şi *spre* există, mai bine marcată, în cuplul sl. на/над, gr. ἐπί/ὕπερ, cele dintîi, prepoziţii ale superpoziţiei prin contact, celelalte de distanţă; în această privinţă v. şi R. Kühner, *Ausführliche Gramm. der griech. Spr.*, II, 495. În romînă însă *spre*, avînd şi sensul „pe, peste" şi „deasupra" această distincţie nu este atît de respectată.

[2] Datele anchetei Candrea-Densusianu-Speranţia, nedispunînd pentru regiunile de dincolo de Carpaţi de material rezultat din cercetări proprii, decît într-o mică măsură (Oaş, Haţeg, Sălişte) sînt mai puţin concludente în privinţa confirmării întrebuinţării lui *spre*.

[3] Aceasta înseamnă că poziţia deosebită a *Psaltirii Hurmuzaki* faţă de celelalte traduceri ale Psaltirii din secolul al XVI-lea, care constă tocmai în faptul că *PH* transpune consecvent sl. *na* prin *pre* în timp ce toate celelalte Psaltiri apelează, în acelaşi scop, la *spre* — poate fi interpretată şi regional: traducerea *Psaltirii Hurmuzaki* s-a efectuat în altă regiune decît celelalte.

[4] Asupra sensurilor şi funcţiilor prepoziţiei *na*, în slovacă, v. Jan Oravec, *Slovenska reč, ročn.*, XXIII (1958), 4, p. 194 şi urm. de unde am împrumutat şi noi acest exemplu.

[5] Ap. *Priručni slovnik jazyka českého*, III (N — O), Praga, 1938—1940, p. 2.

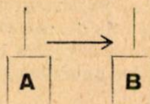
trebuințarea acestei prepoziții în cele mai nuanțate aspecte interne. Să fi fost aceștia cei care traduceau textele slavone în romînește? Greu de admis, pentru că o asemenea concluzie ar atribui întregului fenomen un caracter livresc, savant, care nu corespunde cu extensiunea lui *spre* cu sensul ,,către'' în primele noastre documente netraduse, deci în limba vie. Mai probabilă ar părea apariția acestei transformări semantice într-o regiune bilingvă slavoromînă, așa cum erau părțile de nord ale Ardealului înainte de romînizarea totală a populației dacoromane slavizate, adică în sec. XII—XIII (pentru această dată, v. Al. Rosetti, *Infl. lb. sl. merid.*, 20 ; în secolul al XII-lea, cînd sînt menționați pentru prima oară, romînii nord-dunăreni reprezintă ,,fosta populație romanizată la care au venit să se adauge slavii romanizați'' ; E. Petrovici, în *Dezbaterile din ședința lărgită* [a Comisiei pentru studiul formării limbii și poporului romîn] *de la 25 noiembrie 1958 asupra formării limbii și poporului romîn*, București, 1959, p. 30, descrie acest proces mai amănunțit : ,,protoromînii'' de limbă romanică au romînizat populația anterior slavizată, sedentară, de origine dacoromană). În timp ce slavii învățau romînește, graiul romînilor (sau ,,protoromînilor'') suferea, reciproc, anumite schimbări de structură internă, între care și transformarea semantică a acestei prepoziții de superpoziție.

O asemenea ipoteză ne este confirmată de un fapt similar, petrecut într-un alt dialect romînesc. Este vorba de folosirea prepoziției *pre* (*pri*, *pră*) ca indicator al direcției, cu valoarea prepoziției *la*, în dialectul meglenoromîn, în construcții ca *si dusiră pri pulată* ,,se duseră la palat'', pe care o semnalează Th. Capidan, *Meglenoromînii*, I, 182. În acest caz, trebuie presupusă fără îndoială influența greacă (sau bulgară) recentă, asupra meglenoromînilor bilingvi.

Într-un cuvînt, evoluția sensului și funcțiilor dr. *spre* este consecința influenței slave asupra limbii romînilor bilingvi din regiunile de nord ale Ardealului, în epoca dinainte de romînizarea totală a populațiilor dacoromane slavizate, adică, aproximativ, în sec. XII—XIII.

11. Examinarea istorică a întrebuințării atît de variate, în cursul timpului, a prepoziției *spre* în dacoromînă pune, în ultimă instanță, probleme de ordin funcțional : care sînt consecințele transformărilor semantice și sintactice ale acestei prepoziții pentru sistemul prepozițional dacoromînesc?

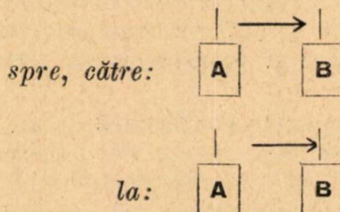
Evoluția lui *spre* de la posibilitatea de a reda superpoziția în contact sau la distanță, la aceea de a exprima direcția fără atingerea țintei a provocat mai întîi, schimbarea reprezentării semantice fundamentale a acestei prepoziții. În dacoromînă, *spre* trimite la o reprezentare spațială a direcției în spațiu plan, în care punctul de origine (A) și punctul de oprire (B) nu sînt precizate :

În acest mod, prepoziția *spre* devine echivalentă cu *către*, exprimînd amîndouă direcția limitată în intenție dar nu în fapt, și se deosebește de *la*, prepoziția direcției finite reale.

Este lesne de înțeles că o asemenea deplasare a atras după sine reorganizarea sistemului de prepoziții ale superpoziției și ale direcției. În ceea ce privește pe cele care indică suprapunerea, ieșirea lui *spre* din rîndul lor a contribuit la exprimarea mai explicită, prin pr poziții diferite sau adverbe în funcție prepozițională, a diverselor raporturi superpoziționale deținute singur, de *spre*. *Pre*, *prespre*, *prestre*, *de(a)supră*, *asupră* preiau, funcții ale lui *spre*, începînd din secolul al XVI-lea și sînt întrebuințate din ce în ce mai frecvent în limba literară [1].

Mai multe probleme pun însă prepozițiile care exprimă direcția, căci în această categorie l-a așezat evoluția limbii pe *spre*. *Spre* apare alături de *către* ca prepoziție de direcție, deosebită prin modalitatea de a exprima direcția, de *la* (sau de *pe*, în construcții cu verbe de mișcare), prepoziții ale direcției precis limitate. Sau grafic :

Prima întrebare care apare acum este în legătură cu cauzele care au determinat îndreptarea lui *spre* de direcție, către exprimarea direcției imprecis limitate. Cui se datorește faptul că, obținînd posibilitatea de a indica direcția în spațiu plan, după modelul sl. *na*, *spre* s-a apropiat, sinonimic, de *către* și nu de altă prepoziție a direcției, bunăoară de *la*? După părerea noastră, în stadiul actual al posibilităților de interpretare, o asemenea evoluție ar putea decurge din însuși modul în care exprimă *spre* valorile superpoziționale ; evoluția lui s-a îndreptat chiar în interiorul valorilor sup rpoziționale sau temporale în alte limbi romanice (fr. *elle va sur la trentaine*, sp. *sobre los dos* „spre două") către sensuri aproximative, nedefinite (apropiate de cele exprimate de urmașii lui *versus*).

Cu toate acestea, în cursul evoluției limbii, *spre*, nou apărut alături de *către*, și-a definit o poziție proprie față de sinonimul său. Cea mai importantă diferențiere este aceea în legătură cu planul de distribuire. *Spre* funcționează mai frecvent în aspectele literare ale limbii, în limba literară ; dintre toate sensurile lui, cel mai des întrebuințat în vorbire este cel temporal (v. observațiile statistice pe baza materialului dialectal actual). *Către* în schimb, apare frecvent și într-un plan și în celălalt, el este o pre-

[1] Un asemenea proces a avut loc și în alte limbi. Pentru franceză, cf. exemplele lui A. Meillet, *BSL*, 22, p. 74 : *sur* înlocuit de *dessus*, *pardessus* ; cf. Wackernagel, *Vorlesungen über Syntax*,, II, 158 :... „Präpositionadverbien treten im Laufe der Entwiklung vielfach an die Stelle der alten Präpositionen, weil sie die ausdrückende Beziehung schärfer und voller ausdrücken".

poziţie comună tuturor graiurilor dacoromîneşti şi celorlalte dialecte ale limbii romîne; de aceea întrebuinţarea lui în vorbire este foarte largă. Dar *către* se caracterizează, în raport cu *spre*, şi prin unele funcţii sintactice, în a căror exprimare s-a specializat fiecare. După cum rezultă din compararea înlesnită de exemplele *DA*, s.v. *către* şi ale *Gramaticii limbii romîne*, I, 249—250, 374, *către* este mai propriu exprimării atitudinii subiective, abstracte faţă de cineva *răzvrătit către cer*, Bălcescu [1] în timp ce *spre* apare mai obişnuit în indicarea direcţiei concrete, în spaţiu plan, sau în raporturile temporale sau finale. Diferenţele acestea sînt însă mult prea mici pentru a putea fi sezisate într-o privire de ansamblu, prin natura ei sumară. Între cele două prepoziţii, în urma apropierii limbii vorbite de limba literară s-au produs contaminări şi analogii care au făcut ca un vorbitor obişnuit al dacoromînei actuale să simtă întrutotul sinonime pe *către* şi pe *spre*, în funcţia de indicare a direcţiei fără ajungere la ţintă.

În acest fel, romîna a căpătat azi posibilitatea de a exprima mişcarea în spaţiu în direcţia unui punct îndepărtat, prin două prepoziţii: *către*, *spre*. Ea se deosebeşte deci de celelalte limbi romanice care nu dispun, în acelaşi scop, decît de un singur urmaş al lat. *versus*.

Iată consecinţele ultime — în plan structural — ale acelei „Eigentümlichkeit innerhalb des Rumänischen" observate de W. Meyer-Lübke, *Rumänisch spre*, ZRPh, XXII (1898), p. 495, încă de la sfîrşitul secolului trecut, şi explicate prin influenţa mediului lingvistic înconjurător, slav şi autohton. O analiză amănunţită confirmă astăzi pe deplin originea slavă a fenomenului. W. Meyer-Lübke a avut dreptate!

SUPER В РОМАНСКИХ ЯЗЫКАХ

ДАКО-РУМЫНСКИЙ SPRE „НА, ЧЕРЕЗ, СВЕРХ" И „К, ПО НАПРАВЛЕНИЮ"

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Настоящая работа ставит своей задачей сравнительное исследование происхождения семантических и синтаксических значений латинского super в романских языках с непосредственным выявлением специфического положения в дако-романском языке.

По сравнению с романскими языками, которые сохраняли в общих чертах пространственные, временные и модальные функции и смысл контекста латинского языка, дако-румынский язык отличается тем, что превратил латинский super > дако-румынский spre (диалектально supre, s(u)pri) в предлог направления (spre „к, по направлению") и конечной цели (spre „для, из-за, ради").

Этой семантической и функциональной эволюцией, состоящей в преобразовании предлога направления в предлог, указывающий сверхположение, дако-румынский язык приближается к славянским языкам. Это представляет такое же явление, как и славянский „на", которого

[1] Exemplele , din *DA*, t. I,p. II (c), p. 216.

смысл подобен „через", "сверху, над", „к, в", основные, местные, временные, целевые синтаксические функции которых соответствуют функциям spre.

В румынском языке в настоящее время можно выразить движение в пространстве, в направлении отдаленного пункта с помощью двух предлогов: către, spre. Этим он отличается от других романских языков, которые не располагают ничем другим в подобном случае, как только приемником латинского versus и приближается до известной степени к славянскому языку (см. подобную модальность в „к" и „на"). Таким образом, этим доказывается последнее следствие, а именно, что в восточной Румынии подобное „Eigentümlichkeit innerhalb des Rumänischen" является славянского происхождения, как предполагал еще в конце прошлого столетия В. Мейер Любке, ZRPh XXII (1898) стр. 405.

Из того положения, что предлог spre не появляется в южно-дунайских диалектах и потому, что даже в дако-румынском языке значение „la" обобщается уже в течение XVI — XVII веков (в текстах XVI в. господствует употребление spre в значении „через, сверху, над"), можно сделать вывод, что семантическое превращение произошло в период сравнительно недавний, следующий за разделением общих румынских диалектов.

SŬPER DANS LES LANGUES ROMANES

— DR. *SPRE* «SUR, AU-DESSUS» ET «VERS» —

RÉSUMÉ

Le présent ouvrage se propose d'étudier, en les comparant, les valeurs sémantiques et syntaxiques des descendants du lat. *sŭper* dans les langues romanes, avec spéciale attention pour la situation du daco-roumain.

Contrairement à la romanité occidentale, qui a conservé, en général, les fonctions et les sens contextuels spatiaux, temporaux et modaux du latin, le daco-roumain a transformé le lat. *super*, dr. *spre* (dial. *supre*, *s(u)pre*), en une préposition marquant la direction (*spre* « vers ») et la finalité (*spre* « pour »).

Par cette évolution sémantique et fonctionnelle — une préposition de direction créée d'une préposition qui indique la superposition —, le daco-roumain se rapproche des langues slaves. La préposition slave *на* a en même temps le sens de « sur, au-dessus » et de « vers, à »; ses fonctions syntaxiques essentielles — locale, temporelle, finale — concordent avec celles de *spre*.

Comme la prép. *spre* n'existe pas dans les dialectes sud-danubiens et comme, même en daco-roumain, le sens « vers, à » de cette préposition ne se généralise qu'au XVIe — XVIIe siècle, (la valeur de « sur, au-dessus » prédomine dans les textes du XVIe siècle) — il est fort probable que cette transformation sémantique se soit produite à une date relativement

récente, ultérieure à l'époque de la séparation des dialectes du roumain commun.

Le roumain a aujourd'hui la possibilité d'exprimer le mouvement dans l'espace, vers un but éloigné, à l'aide de deux prépositions : *către* et *spre*. Par contre, les autres langues romanes ne disposent que des descendants du lat. *versus*. Le daco-roumain se rapproche donc de nouveau, en quelque sorte, du slave (voir les modalités similaires *к* et *на*). Voilà que, par cette dernière conséquence, il est avéré de nouveau que, dans la Romania orientale, une telle «Eigentümlichkeit innerhalb des Rumänischen», est d'origine slave, comme l'a d'ailleurs supposé W. Meyer-Lübke, à la fin du siècle dernier, dans la ZRPh, XXII (1898), p. 405.

---

3. — c. 4691.

UNELE PROBLEME ALE ISTORIEI LIMBII ALBANEZE

DE

EQREM ÇABEJ (Tirana)

I

Dacă încercăm să apreciem munca a trei generații de cercetători în domeniul limbii albaneze, trebuie să recunoaștem pe de o parte că s-au obținut pretutindeni rezultate însemnate, dar pe de altă parte că în nici un domeniu nu s-a ajuns încă la rezultate definitive. Chiar și după lucrările sistematice ale lui Gustav Meyer, care formează punctele de plecare pentru orice cercetare ulterioară, după lucrările lui Holger Pedersen, și aici deschizător de drumuri prin lucrările sale, și după studiile lui Norbert Jokl, care îmbrățișează aproape întreg domeniul lingvisticii albaneze, numeroase probleme își așteaptă încă rezolvarea. Regretul lui Hermann Hirt (*Idg. Grammatik* I 32) că nu există o gramatică științifică a limbii albaneze, rămîne și mai departe valabil. În afară de aceasta mai lipsește și un dicționar care să cuprindă tot lexicul limbii. Numai dacă ne gîndim că aproximativ mai mult de o cincime din vocabularul albanez există doar în vorbirea populară, fiind expus pericolului crescînd al dispariției, putem aprecia cu adevărat importanța unor lucrări organizate de strîngere a materialului lexicologic, în afară de cercetările științifice propriu-zise. Lingvistul care se ocupă de problemele istoriei limbii resimte mai ales lipsa unei fonetici și morfologii istorice, ca și a unui dicționar etimologic nou, care să ia poziție critică față de rezultatele cercetărilor de pînă acum și totodată să le îmbogățească cu noi puncte de vedere. Monumente literare vechi, importante pentru studiile de lingvistică albaneză, așteaptă încă să fie editate critic sau să fie măcar fotocopiate. Același lucru e valabil și pentru izvoarele netipărite ale diferitelor dialecte din țară și din colonii, care se găsesc în arhive și colecții particulare. Studiile de onomastică, atît de importante pentru istoria limbii, sînt încă cu totul neglijate. Nici problema împrumuturilor n-a fost studiată în cadrul unei monografii complete. În sfîrșit, dialectologia se află încă la începuturile ei, deși în domeniul acesta posedăm unele studii prețioase.

Cercetînd mai îndeaproape acest din urmă domeniu, problema raporturilor istorice dintre dialecte îmi pare de o importanță primordială pentru cunoașterea evoluției interne a limbii. Părerea lui I. G. v. Hahn, că împărțirea de azi în ghegă și toscă își trage originile de la iliyrii și epiroții din antichitate a fost, pe bună dreptate, părăsită de mult timp de către lingviști[1]. În principiu trebuie pusă problema nașterii și vechimii acestor dialecte, ca și aceea a bazelor istorice ale diferențierii ulterioare, dar, din cauza lipsei de izvoare pentru limba veche, ea va rămîne în cea mai mare parte nerezolvată. Întemeiat pe monumentele literare, pe toponimia și onomastica istorică, ca și pe mărturiile unor dialecte care s-au despărțit de timpuriu, am credința de-a fi arătat că o bună parte a caracteristicilor care despart cele două dialecte principale se datoresc evoluției limbii din timpul perioadei literare, care, după știința noastră, începe în sec. al XV-lea și coincide prin urmare cu începutul stăpînirii otomane. E vorba de cîteva fenomene fonetice : dispariția frecventă a vocalei mijlocii neaccentuate *ë*, în ghegă, unde are loc și reducerea diftongilor proprii și improprii *je*, *ie*, *ye* și *uo*, *ue* în vocale simple lungi. În consonantismul aceluiași dialect observăm asimilarea pe scară întinsă a grupelor de consoane *mb*, *nd* și *ngj*, în *m*, *n* și *nj*, transformarea în spiranta *j* a nazalei palatale *nj* și labializarea lui *-h* final în *-f* ; în ghega de nord, simplificarea grupelor *fsh* și *shq* în *sh* ; în ambele dialecte are loc asimilarea grupelor *kl*, *gl*, în palatalele *q*, *gj* (g'),muierea grupelor *lk*, *lg* în *jk*, *jg* și alte fenomene. Cauzele acestor inovații, survenite mai ales în dialectul gheg, care au dus pe de o parte la o diferențiere și mai mare a celor două dialecte între ele și pe de altă parte la diferențierea dialectului gheg față de tipul lingvistic comun, sînt necunoscute, ca la orice schimbare fonetică. Totuși se pot reține ca sigure două împrejurări : din punct de vedere geografic punctul de plecare al unei astfel de evoluții trebuie căutat în graiurile gheghe centrale ; aceasta reiese din faptul că în unele regiuni periferice ale acestui teritoriu lingvistic se păstrează pînă în ziua de astăzi vechea stare de lucruri. Din punct de vedere istoric fenomenul aparține ultimei perioade a limbii și anume celei turcești. Chiar dacă unele dintre deosebirile amintite aici pe scurt ar fi apărut într-o epocă mai veche și chiar dacă autorii care au scris în dialectul gheg vechi ar fi respectat în unele privințe o tradiție literară conservatoare, tabloul evoluției lingvistice, schițat aici, rămîne totuși valabil în liniile sale generale.

Așa stînd lucrurile, se pune întrebarea dacă diferențierea dialectală ca atare nu trebuie socotită ca un lucru relativ recent. Însă întrebarea aceasta nu este ușor de pus, și nici răspunsul nu este ușor de dat. Trebuie avut în vedere că procesul de formare a dialectelor, pînă la situația de astăzi, este rezultatul unei evoluții treptate. Ca și în cazul altor limbi, dialectele limbii albaneze reprezintă o situație la care s-a ajuns la un moment dat ; caracteristicile, care au contribuit la diferențierea lor, au apărut de bună seamă treptat și nu toate o dată. De aceea, dacă vrem să dobîndim oarecare claritate, trebuie să procedăm la serierea cronologică a faptelor. O astfel de aranjare a materialului duce la rezultate noi și, după părerea

[1] Comp. și N. Jokl, *Albanisch*, 1917, p. 125.

mea, însemnate. Pe de o parte găsim fenomenele fonetice mai sus amintite — şi împreună cu ele şi unele elemente gramaticale şi lexicale — care, cum am spus, coincid cu faza cea mai nouă a istoriei limbii albaneze şi care pot fi urmărite de cele mai multe ori în evoluţia lor; pe de altă parte există un număr de diferenţe dialectale, care erau gata formate, în cea mai veche fază dialectală transmisă şi de aceea trebuie să aparţină perioadei preliterare. În domeniul vocalismului din categoria acestor diferenţe, face parte transformarea fonemului *vo-*, provenit dintr-un *o* iniţial, în *va-* în dialectul tosc, în cuvinte moştenite şi împrumuturi mai vechi ca *vatër* „*vatră*", *vaj*„ untdelemn" din lat. *oleum*, gheg *votër*, *voj*; apoi în acelaşi dialect, apariţia nazalelor, provenite dintr-o vocală + *n*, în funcţie de vocale orale; legată de această împrejurare este apariţia nazalei *â* în forma *ê* în exemple ca *zë* „glas" faţă de gheg *zâ*. Tot în acest dialect ocluzivele şi spirantele sonore asurzesc la sfîrşitul cuvintelor şi silabelor, iar *n* intervocalic se rotacizează; acest din urmă fapt, trebuie fără îndoială pus în legătură cu nazalitatea; aceste două fenomene nu sînt desigur cu totul străine nici dialectului gheg, chiar dacă acesta le cunoaşte doar ca schimbări fonetice condiţionate. Din morfologie trebuie menţionată aici lipsa aproape totală a infinitivului cu *me* în dialectul tosc; după părerea mea nu e de loc sigur, după cum s-a presupus, că infinitivul cu *me* a existat odată în albaneza comună, şi că a dispărut mai tîrziu din dialectul tosc. Trebuie amintită apoi preponderenţa viitorului cu *volo* (*do*, *do të*) în dialectul tosc şi a viitorului cu *habeo*, mai ales în partea de nord a dialectului gheg, deşi ambele forme există în cele două dialecte. Dacă se consideră aceste deosebiri în ansamblul lor, ne sar în ochi două împrejurări: în primul rînd ele se extind mai mult decît caracteristicile mai noi, enumerate mai sus, deoarece depăşesc fonetica, atingînd şi morfologia; de altfel şi din punct de vedere fonetic sînt mult mai pregnante. În al doilea rînd se observă că dialectul gheg a rămas în general la vechea situaţie, pe cînd dialectul tosc a inovat. Prin urmare în perioada mai veche dialectele se comportă invers decît în perioada literară, aşa cum am schiţat-o aici. Faptul acesta, peste care pînă acum s-a trecut cu vederea, mi se pare important pentru aprecierea raporturilor reciproce ale dialectelor albaneze din punct de vedere istoric. E greu de răspuns la întrebarea de ce pe această treaptă de dezvoltare a limbii dialectul gheg a fost mai conservator, iar mai tîrziu a inovat mai mult, în timp ce dialectul tosc a procedat invers, deoarece de obicei cauzele istorice ale proceselor lingvistice nu pot fi stabilite. Destinul politic extern şi intern, transformările sociale şi economice, migraţiile interioare, deplasarea şi amestecul treptat al populaţiilor au putut şi ele să fie un factor decisiv.

Dacă ne întrebăm cît de vechi sînt aceste fenomene, şi dacă ne dăm osteneala să le delimităm şi totodată să determinăm raporturile cronologice reciproce, ar trebui să obţinem mai întîi cîteva puncte de sprijin stabile pentru această perioadă care nu este luminată de nici un monument scris. Eu însă cred că e mult mai greu să obţinem o cronologie relativă decît una absolută, deoarece cu mijloacele noastre nu se poate stabili care fenomene sînt mai vechi şi care mai noi. Desigur din serbo-croatul *vatra* „foc", romînescul *vatră* ş.a.m.d., care, după cum au presupus încă

A. Cihac și G. Pascu și după cum a demonstrat pe larg N. Jokl [1], reflectă forma secundară a cuvîntului albanez, prezentă în dialectul tosc, se poate vedea cu claritate că trecerea *vo-* : *va-* este destul de veche în limba albaneză. Raportul cronologic dintre această schimbare fonetică și rotacism, în cadrul aceluiași dialect, nu se poate stabili, în ceea ce privește un termen a quo; pentru cuvîntul neogrec γραμενάτα provenit din **grëmënatë*, stadiul premergător al lui *grëmëratë* ,,lapte după fătare'' de astăzi, momentul împrumutului nu poate fi determinat mai îndeaproape, după cum a recunoscut G. Meyer (Alb. Studien V 78), deoarece tot timpul au existat contacte albano-grecești. Numai termenul ad quem poate fi aflat și se poate spune că rotacismul a durat mai mult timp decît schimbarea amintită mai sus, a lui *o* în *a*, la începutul cuvîntului. Aceasta reiese dintr-un nume ca *Frari*, un reflex albanez al cuvîntului neogrec Φανάρι, care este numele regiunii de lîngă Prevesa în Epir, locuită și astăzi de albanezi ortodocși; numele lor grecesc apare în administrația bizantină de abia în sec. al XIV-lea, de unde reiese că numele albanez este mai nou. Din persistența mai îndelungată a rotacismului s-ar putea conchide că acest fenomen este și el mai nou decît trecerea lui *vo-* la *va-*. Din felul cum se reflectă unele cuvinte și nume albaneze la populațiile vecine dialectului gheg, se pot obține cu mai multă siguranță puncte de reper pentru acest dialect. Astfel închiderea lui *a* în *o*, care are loc în diferite graiuri gheghe, mai ales în poziție nazală, se poate fixa din punct de vedere istoric în cazul graiului gheg de nord-vest, datorită numelui izvorului Ombla. Acesta se află în imediată apropiere a mării, lîngă Gravosa (Gruz), nu departe de Ragusa, în Dalmația, afluentul rîului Trebinjšćica [2]. În numele *Ombla* recunosc cuvîntul gheg *ambël*, femininul articulat *e ambla* ,,dulce'' cu pronunțarea amintită. Din punct de vedere istoric acest împrumut este pe deplin motivat, deoarece în evul mediu au existat coloniști albanezi în regiunea Ragusa [3].

În partea răsăriteană a dialectului gheg găsesc transformarea, caracteristică pentru dialectele de aici, a lui *u* în *o*, în cazuri ca *më doket* ,,îmi pare'', *rosh* ,,strugure''; la cel mai vechi scriitor albanez, Gjon Buzuku (1555), găsesc *klomështë* ,,lapte'', *kon* ,,undeva'' ș.a.m.d. și în numele slav al orașului *Skoplje*, față de albanezul *Shkup* din anticul *Skupi*. Slavii au preluat acest nume de la albanezi, cu pronunțarea locală a regiunii. Această pronunțare trebuie să fie destul de veche în graiurile albaneze amintite, avîndu-se în vedere apariția timpurie a acestui nume la populația slavă. În sfîrșit tot aici își găsește locul și romînescul *ghimpe*. După cum a stabilit încă G. Meyer (EW 140) cuvîntul acesta redă pe albanezul *glemb*, *glimp*, *gjemb*. Faptul că acest cuvînt provine dintr-o formă secundară (*gemp*, *gimp* sau *gjemb*, *gjimb*) arată că în dialectul albanez, din care romîna a împrumutat cuvîntul, asimilarea grupului *gl* la *g'* s-a efectuat de timpuriu. Dacă se rezumă aceste date, se ajunge la un alt rezultat

[1] Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, 34, 30.

[2] Comp. K. Jireček, *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters* (1879) 8.

[3] Comp. N. Jokl, *Reallexikon der Vorgeschichte* I 85.

important pentru dialectologia istorică a limbii albaneze: în cadrul dialectului gheg există diferențe, care sînt foarte vechi, în parte chiar mai vechi decît caracteristicile care deosebesc dialectul gheg de cel tosc. În ultimă analiză, această situație e strîns legată de faptul că dialectul gheg prezintă o fărîmițare regională, atît în dezvoltarea sa istorică, cît și în diferențierea sa, în opoziție cu dialectul tosc care, în ciuda unor deosebiri regionale, oferă totuși un aspect mai unitar.

II

Orice cercetare cu privire la o perioadă mai veche a limbii albaneze duce cu necesitate la raportarea cu celelalte limbi balcanice. Dintre acestea primul loc îl ocupă fără îndoială limba romînă. Albaneza și romîna au legături strînse în domeniul foneticii, al morfologiei, al vocabularului, al formării cuvintelor, al sintaxei și frazeologiei, al zicalelor și al locuțiunilor proverbiale, încît — fără a lăsa neobservate deosebirile — adesea ai impresia că este vorba de unul și același spirit al limbii, manifestat sub două forme. În sensul acesta raporturile dintre aceaste două limbi pot înlocui într-o anumită măsură perioada lor preliterară. Cred că aceste raporturi pot fi apreciate la justa lor valoare doar atunci cînd sînt considerate în cadrul mai amplu al relațiilor culturale dintre cele două popoare. Acestea mi se par de o mai mare importanță decît cea care li se acordă în lucrările lui Franz Nopcsa și Gustav Weigand. Relațiile acestea se pot observa în elementele culturii materiale și anume în obiectele specifice felului de viață al păstorilor ca și în îmbrăcămintea acestora.

Nu este locul aici să arăt raporturile lingvistice albano-romîne, fie și cu aproximație și cu atît mai puțin să le tratez în amănunt. Vreau să mă ocup numai cu o singură problemă și s-o cercetez ceva mai amănunțit.

Este lucru știut că albaneza și romîna au, ca și bulgara, articolul hotărît postpus sau enclitic și că numai ele au și un articol proclitic. Lucru demn de remarcat este că cele două limbi coincid în folosirea acestei părți de vorbire pînă în cele mai mici amănunte ale folosirii și ale poziției ei sintactice, ceea ce pledează împotriva presupunerii unei evoluții spontane în fiecare dintre cele două limbi. Să ne gîndim numai la folosirea dublă a articolului în cazuri ca *njeriu i mirë*: *omul (cel) bun* sau la acordul articolului în gen și număr nu cu cuvîntul următor, ci cu cel antecedent: ,,*kopshti i luleve*'' ,,grădina cu flori'' (lit. grădina a florilor) *maja e malit* ,,pisc'' (lit. vîrful al muntelui) ; *un cal al vecinului*, *o iapă a vecinului*, *cuvinte ale părintelui*. Nu mai puțin importante mi se par diferențele care ne permit să deosebim elementele mai vechi ale unei evoluții comune sau cel puțin paralele, de inovațiile mai noi ale fiecărei limbi. Dintre acestea socot că face parte folosirea regulată a articolului înaintea unui atribut genitival articulat în limba albaneză, în opoziție cu limba romînă; de aceea sintagmelor albaneze *kali i mikut*, *kali i bardhë*, *një kalë i mikut* le corespund în limba romînă totdeauna construcțiile fără articol: *calul vecinului* alături de *calul alb al vecinului* și *un cal al vecinului*; și numai în predicativul *kali është i mikut*: *calul este al vecinului* corespondența rămîne totdeauna aceeași. Tot atît de regulat apare în albaneză și articolul

proclitic pe lîngă adjective, fie că numele de care ține este la forma hotărîtă sau nehotărîtă : *njeriu i mirë* și *njeri i mirë*, pe cînd în romînă avem *omul bun* pe lîngă *omul cel bun*, dar regulat *om bun*. Față de o mulțime de articole proclitice în limba romînă : *al*, *a* și *lui*, cu funcție genitivală, *cel*, *cea* cu funcție adjectivală, în albaneză găsim numai pe *i*, *e*. Această deosebire este înlăturată în parte prin aceea că în romîna veche de multe ori mai stătea înaintea adjectivelor *al*, *a* în locul lui *cel*, *cea*.

În cazul acestei trăsături comune, care se manifestă în toate construcțiile sintactice ale celor două limbi, se pune întrebarea, interesantă din punct de vedere al lingvisticii generale, dacă sistemul acesta dublu de articole se datorește unei situații inițiale sau s-a format de la un sistem cu un singur articol. După cum se știe, A. Graur (Romania, 50, 475) a susținut, contrar părerii altor savanți, teza conform căreia în scandinavă, romînă și albaneză articolul postpus în topica substantiv + adjectiv, prevăzută cu un articol proclitic, s-a format datorită faptului că deplasarea ordinei cuvintelor a dus la un fel de atracție din partea substantivului care a făcut ca articolul să i se alipească. Părerea aceasta, după cîte îmi dau seama, a devenit aproape predominantă pentru limba romînă, iar pentru albaneză a fost acceptată de N. Jokl. Trebuie menționat că chiar H. Pedersen și-a închipuit în felul acesta formarea articolului postpus în limba albaneză. După concepția sa formația aceasta și anume substantiv articulat cu articol postpus + un atribut care urmează împreună cu articolul proclitic, nu este primară, căci articolul postpus aparținea inițial (la fel ca în daneză) atributului care urma. Din *pus i thellë* „fîntînă adîncă" (lit. fîntînă cea adîncă) s-a creat prin atracție un *pusi* „fîntîna", care a fost apoi reintrodus în sintagma în care s-a format ; astfel s-a ajuns la *pusi i thellë* „fîntîna adîncă" (lit. fîntîna cea adîncă). În același fel **miku të mirë* „prietenului bun" a fost transformat în *mikut të mirë* ș.a.m.d [1].

Înainte de a examina această problemă în limba albaneză, aș vrea să spun două cuvinte despre folosirea articolului în această limbă. Articolul postpus : la masculin *-i* și *-u*, la feminin *-a*, la neutru *-të*, la plural pentru toate trei genurile *-të*, este cunoscut și nu va fi discutat aici. Cel proclitic, după cum arată în linii generale, pe bună dreptate, A. Dozon [2], e folosit în afara unui substantiv la genitiv sau a unui alt cuvînt determinativ înaintea adjectivelor sau a adjectivelor și participiilor substantivizate. El mai stă înaintea numeralelor ordinale ca *i tretë* „al treilea" și înaintea unor adjective nedefinite sau pronume ca *i tillë* „un astfel", *i tërë* „cu totul", înaintea unor numerale cardinale ca *të tre* în sensul de „toți trei, cei trei", înaintea numelor săptămînii și a unor sărbători (*e enjte* „joi", *e kremte* „sărbătoare bisericească"), înaintea unor pronume posesive ca *miqtë e mi* „prietenii mei" (lit. prietenii ai mei), *bijtë e tu* „fiii tăi" (lit. fiii ai tăi). Articolul se întîlnește în sfîrșit înaintea numelor de rudenie determinate ca *i ati* „tatăl său (sau al ei)", *e ëma* „mama lui (sau a ei)" ; de categoria aceasta mai ține și *i zoti* „stăpînul, proprietarul",

[1] *Festskrift til Vilhelm Thomsen* (1894) 248.
[2] *Manuel de la langue chkipe ou albanaise* (1879) 201.

feminin *e zonja*, adjectival „vrednică, îndemînatică, capabilă". O analiză a acestor cazuri arată că ele se pot împărţi în cele două categorii ale articolului adjectival şi genitival (posesiv), ca şi în limba romînă. Astfel numeralele ordinale şi pronume ca *i tillë, i tërë, i cili* „care, acela care" ş.a.m.d. ţin de adjectiv. Acelaşi lucru e valabil pentru numele zilelor săptămînii şi al sărbătorilor, care au luat naştere prin elipsă din expresii ca *ditë e mërkurë* „Mercurii dies", care erau folosite şi în astfel de expresii [1]. În această categorie includ folosirea, frecventă în limba albaneză şi în special la populaţia de la sate, a articolului proclitic la numele etnice cu sau fără sufix, ca *i Pukë* „un om din Puka", *i Gusmär* „un om din Gusmari" *i bregas* „un om de pe litoral (alb. *breg*)", pluralul *i Mátjan* „locuitor din Mati", italo-albanez *i Arbëresh* „albanez", F. Blanchus (1635) : Paganus *I katundas*, transmontanus *I temalas*, P. Bogdani : *të gjytetasitë* „cetăţenii" *i misiras* „egipteanul" [2]. Pentru *i zoti, e zonja* Dozon şi alţi cercetători presupun că sînt adjective propriu-zise. Eu sînt de altă părere, ca şi cu privire la numele de rudenie pomenite, de tipul *i ati, ë ëma*, construcţii albaneze care nu posedă nici un corespondent în celelalte limbi balcanice. Dacă se ia în considerare că *i ati* nu însemna iniţial „tatăl" ci „tatăl său, tatăl lor" (folosirea acestui articol şi la determinativul care urmează, ca în *i biri i Davidit* „fiul lui David" (lit. fiul al lui David), *i zoti i shtëpisë* „stăpînul casei" (lit. stăpînul al casei) este o transpunere analogică), construcţia aceasta corespunde la persoana a treia lui *im atë* „tatăl meu", *yt atë* „tatăl tău". Deoarece chiar sensul arată că este vorba de un raport de posesiune, presupun că *i ati* corespunde din punct de vedere sintactic grecescului ὁ τούτου πατέρ. Prin urmare articolul proclitic al numelor de rudenie ţine de categoria articolului la genitiv. În sensul acesta are dreptate lingvistul italo-albanez Marco La Piana, decedat în 1958, cînd vede în acest articol un pronume demonstrativ cu funcţie posesivă [3]. Într-adevăr lui *i* îi revine aici sensul pe care în greacă îl are ὁ αὐτοῦ, ὁ τούτου.

În ceea ce priveşte raportul istoric dintre cele două feluri de articole ale limbii albaneze, presupun, împreună cu alţii, că ele au avut un punct de plecare comun. Identitatea, cu mici excepţii, aproape totală a formelor lor arată că e vorba de un singur articol, care uneori e pus înainte, alteori e postpus, după funcţiile pe care le are potrivit împrejurărilor. Prin urmare sistemul limbii albaneze cu două articole provine tot dintr-un sistem cu un singur articol. Din cauza lipsei unor monumente lingvistice vechi, nu se poate stabili dacă formarea şi dezvoltarea ulterioară a acestei părţi de vorbire trebuie pusă în legătură cu slăbirea flexiunii nominale indoeuropene în limba albaneză, dar, cum se prezintă situaţia, lucrul acesta este foarte posibil. Deoarece, după cum se ştie, cele mai multe terminaţii flexionare au căzut de timpuriu, în albaneză articolul a putut fi folosit ca un înlocuitor pentru aceste terminaţii cazuale pierdute. Adevărata cauză

---

[1] Prefer explicaţia aceasta celei a lui Pedersen (*Alb. Texte mit Glossar*, 135) după care numele acestea au fost iniţial nişte genitive : *të dielë* acuzativ „*duminică*" : *të diellit* „al soarelui" ş.a.m.d.

[2] Cuneus Prophetarum (1685) I 119, 4 ; 3,9.

[3] *Studi linguistici albanesi* I (1939) 136.

sintactică pentru dezvoltarea articolului dublu o găsesc însă în tendința spre o „caracterizare lingvistică excesivă" în sensul lui Eduard Schwyzer [1]. Un semn gramatical poate să pară prea tocit din cauza folosirii sale îndelungate și de aceea să nu mai fie simțit ca ceva caracteristic; atunci limba recurge la un nou mijloc pentru a-l întări sau completa. Fenomenul acesta căruia, după cum mi se pare, nu i se dă importanța cuvenită în lingvistică, se poate observa de multe ori și în limba albaneză. Ca să dau numai cîteva exemple, menționez, în domeniul flexiunii nominale, extinderea terminației de plural în *-a*, inițial motivată doar la substantivele masculine ca *burra* „bărbați", *derra* „porci", *gjela* „cocoși", *krima* „viermi", *breza* „cingătoare", care, din cauza suportului fonetic mai plin și a expresivității morfologice mai puternice, a început să elimine, cu succes, în limba vorbită pe *-ë*, slab din punct de vedere fonetic din împrumuturile masculine mai noi ca *profesora, studenta, oficera, kaptera, civila, shofera,* și chiar și din unele împrumuturi mai vechi ca *mjeshtra, ministra*. În ce privește flexiunea verbală, prezența aproape regulată în limba de astăzi a particulei *të* la modul conjunctiv, în actuala ei extindere, nu reflectă, după părerea mea, situația inițială. În timp ce acum particula poate lipsi numai la propozițiile care exprimă o temere și la cele finale, după verbele „a se păzi" și „a băga de seamă", introduse prin *mos* = cu grecescul vechi μή, ὅπως μή: *kam frikë (se) mos vijë* „mă tem să nu vină", *ruaju mos e humbesh* „bagă de seamă să n-o pierzi" [2], în textele mai vechi ea lipsește și în alte cazuri, în special la conjunctivul iussiv: Buzuku: *ndiglonjë* „audiate", *aj lanë vetëvétëhenë e marë kryqnë e tī e muo ndjekë* „abneget semet ipsum, et tollat, crucem suam, et sequatur me". P. Bogdani: *Ma përpara se dáheshinë* „Prima però che si dividessero" *Vene roe gjithë kush.* „Consideri ogn'uno" [3]. Această construcție nu s-a pierdut cu totul în dialecte; astfel în dialectul tosc de sud avem *le vijë* „să vină" (lit. lasă (să) vină), în care *le* „lasă" înlocuiește într-o oarecare măsură pe *të*, iar într-un cîntec popular găsim *vijë e më vrasë mua* „să vină și să mă omoare" (lit. vină și mă omoare pe mine; verbele la conjunctiv pers. III sg. dar fără *să*) (compară și viitorul *do të vete* și *do vete* „voi merge"). Particula s-a folosit inițial în astfel de propoziții pentru scoaterea în relief a îndemnului. Unul din punctele de plecare pentru răspîndirea acestei construcții îl găsesc în condiționala introdusă fără conjuncție, cercetată de M. Lamvertz (IF 34, 157): *Moj thëllëza ndë kafaz, të vij brenda, a më qas?* „dragă potîrniche, mă primești în colivia ta, dacă vin la tine?" În astfel de propoziții care, cum arată acest cercetător, își găsesc o corespondență deplină în propozițiile condiționale romînești cu *să* și cu conjunctivul, particula este veche, deoarece se poate compara, după cum cred, poate și din punct de vedere etimologic, cu lituanianul *tai* „dacă". Extinderea lui *të* în albaneză a fost favorizată de

[1] *Sprachliche Hypercharakterisierung.* Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Jahrgang 1941.

[2] De aceeași părere era în parte și G. Weigand, *Alb. Grammatik* 109, I. *Dilo Sheperi, Gramatika dhe sindaksa e gjuhës shqipe,* 1927, 89.

[3] XL/2a, LXXXIII=CIII b.I 51, 15; 113, 13.

tendința de a deosebi pe cît e posibil conjunctivul de indicativ, cu care coincide din punct de vedere formal, cu excepția persoanei a doua și a treia singular. Nu este lipsit de interes faptul că o situație asemănătoare se găsește în limba romînă unde nu arareori se găsește conjunctivul fără *să* în limba veche[1]. În aceeași legătură de idei, mai vreau să amintesc dintre fenomenele sintactice negația dublă, comună limbii albaneze cu multe alte limbi, și care a fost pomenită de E. Schwytzer (*loc. cit.* 11) după G. Pekmezi. Tot aici își are locul și particula *dot*, care exprimă o imposibilitate sau o întrebare, în propoziții ca *nuk vij dot* „nu pot să vin", *vjen dot*? „pot să vin?", și a cărei origine, după M. Lambertz [2] este viitorul *do të* ... „voi să..., vreau să...". Probabil că această particulă, specifică dialectului tosc și greco-albanezei, care după toate probabilitățile nu este prea veche, provine dintr-o repetare în propoziție: *nuk do t vij* a fost întărită sub forma *nuk do t vij dot*, din care apoi *dot* a devenit independent. Și în domeniul pronumelui albaneza și-a creat un sistem de „marcare excesivă". Din acesta face parte în primul rînd apariția protezelor deictice, *a*-, *kë*-, pe lîngă pronumele demonstrativ *ai*, *ky*, *ata*, *këta* ș.a.m.d. Vechimea acestor proteze nu poate fi prea mare, deoarece ele s-au menținut la începutul cuvîntului. Vechiul și simplul *ta*, feminin *to* s-a păstrat doar cu funcție prepozițională (*për ta*, pl. masc. „pentru ei", *me to*, fem. „cu ele", *pa të* „fără el, fără ea" ș.a.m.d.); la Buzuku ele se găsesc și sub o formă independentă ca în *ta qish* „ceea ce", *taç* = *ta ç*. Aceeași funcție de caracterizare o îndeplinesc aceste elemente în *i atillë* și *i këtillë*, alături de *i tillë* „un astfel", și la adverbul *ashtú*, *keshtú* „astfel, așa"; la Buzuku se întîlnește încă *shtu*. La fel trebuie considerate adverbele de loc *këtú* „aici", *këtéj* „de aici", *atjé* „acolo". Cît de labile și deci cît de noi sînt aceste particule de formare o arată pentru *atá këtá* skutarikul *njitá* „ecce hi", *njitó* „ecce hae", iar pentru *këtú* skutarikul *njitú* „ecce hic, chiar aici", forme în care particula determinantă *nji* „ecce" face să dispară cu totul *a*-, *kë*-, care par inutile. Rădăcina lui *këtú* împreună cu cea a lui *atjé* și *këtjé*, pe care Pedersen (p. 141) o consideră încă neclară, o regăsesc în *tútje*, *tutjé* „de aici, în depărtare, departe de aici, mai departe", pe care îl consider ca o combinație *tu-tje* „aici — încolo" „de aici-încolo". Împreună cu Pedersen (p. 201, 120), găsesc pe *tu* de la *këtú* în *tuk* „aici, unde", în *tëhú* „încoace", *më tëhú* „mai aproape" și în *duke*, *tuke*, *tue*, care împreună cu participiul formează gerunziul. Cu ultimele compară la Buzuku (XLIV = LXXIVb) *që shkoi tue e tutje* „qui pertransivit", care corespunde lui *tutje tëhu* din dialectul tosc de astăzi [3]. La pronumele posesiv, care, după cum se știe, a luat naștere din contopirea pronumelui demonstrativ neprefixat (în parte a articolului)

---

[1] Vezi S. Pușcariu, *Limba romînă*, I. 39; I. Rizescu, Studii și cercetări lingvistice VII, 1956, nr. 1—2, p.78.

[2] Leipziger Vierteljahrschrift für Südosteuropa, VII, 127, Alb. Lesebuch, I, 58. Lingua Posnaniensis, VII, 92.

[3] Această particulă *tu*, inițial locală, a primit funcția condițională în expresia *tu t'jem ngusht, zâna, me m'ndimue* „dacă sînt în nevoie, Zână, să mă ajuți" la M. Lambertz, *Die Folksepik der Albaner* (1954—1955), 285.

cu un alt pronume [1], genul este indicat prin proteza deictică : *vëllai ynë* ,,fratele nostru'', *motra jonë* ,,sora noastră'' (compară *aý* ,,acela, el'', ajo ,,aceea, ea''). Într-o fază a perioadei preliterare, care nu poate fi determinată mai de aproape, diferența de gen a slăbit destul de mult în conștiința lingvistică, probabil din cauza identității celui de al doilea termen component la ambele genuri. Lipsa aparentă a fost înlăturată doar prin aceea că cele mai marcante, fonetic cele mai sonore, terminații ale substantivelor feminine — împreună cu care apare adesea acest pronume, în funcție adjectivală — și anume singular *-e*, *-a*, plural *-a* (*nuse*, *lopa*, plural *motra*) au fost adăugate la formele feminine. Astfel îmi explic formarea lui *eme*, *ime*, *jote*, *sate*, *tënde*, *sote*, *e tia*, *e saja*, plural *të mia*, *të tua*, *tona*,*túaja etc*. față de masculinele *im*, *yt*, *tit*, *tënd*, *sit*, *i tij*, *i saj*, plural *të mi*, *të tu*, *tanë*, *tuaj*. Această evoluție se poate dovedi : în unele monumente literare și în dialecte se găsesc încă stadii ale evoluției limbii în care se mai păstrează resturi ale vechiului sistem. Astfel Buzuku scrie *dúortë e mī e kámbëtë e mī* ,,manus meas et pedes'', *bijtë e tū vinjënë áfërë*, *e bíjatë e tū vinjënë* ... ,,filii tui de longe venient, et filiae tuae ... surgent'', *údhëtë e tī* ,,vias suas'', *për të dëréjtatë tonë*, *të lútunatë tonë* ,,in iustificationibus nostris ... preces [2]. La Pjeter Budi (1618, 1621), care este ceva mai aproape de epoca noastră, se găsesc ambele forme laolaltă : *të lútunatë e mī* ,,rugăciunile mele'', *fjálëtë e mī* ,,cuvintele mele'', *ditë e tū* ,,zilele tale'', *ndër duor të tū* ,,în mîinile tale'', *gjymtýrëtë tonë* ,,mădularele noastre'', alături de *zëmëratë tona* ,,inimele noastre'', *váshasit e tua* ,,fiicele tale''[3]. La P. Bogdani (1685), care trăiește mai tîrziu, s-au impus formele noi : *duert e mia e kambët e mia* ,,mîinile și picioarele mele'', *udhët e tua* ,,drumurile tale'', *urátëtë tona* ,,rugăciunile noastre''[4]. Doar la Daniil din Voskopoja (Moscopole) se mai găsește, pe la 1802, *púnërat e tu* ,,treburile tale'' [5]. De asemenea în dialectul meu natal, tosca de sud, vorbită la Gjirokastra, continuă să existe vechile forme cînd e vorba de un singur posesor : *duart e mi* ,,mîinile mele'', *vashast e tu* ,,fiicele tale''. Vechiul pronume posesiv proclitic s-a păstrat mai bine cînd stă pe lîngă un nume de rudenie : Buzuku : *jot amë* ,,mater tua'', *jot kunatë* ,,cognata

[1] După Pedersen (KZ, 36, 311) și Jokl (IF, 49, 284) e vorba de un pronume posesiv, însă după prelegerile lui Jokl e vorba despre resturile pronumelui personal al respectivei persoane, în cazul oblic general. La întrebarea ce anume caz este acesta, Bopp (p. 520, nota 2) răspunde în favoarea genitivului, venind cu două argumente ingenioase : formele care contează ca pronume posesive ale persoanei a treia (și anume *i tij*, *i saj*, *i tyre* etc.) nu sînt altceva decît genitive ale formei scurte și deci mai simple, a pronumelui personal precedat de articol ; forma persoanei a doua *jo-te* ,,a ta'' este considerată în sensul lui ἡ τοῦ, iar în *jo-* el vede termenul al doilea de compunere al lui *a-jo* ,,ea, aceea'', prin urmare în partea a doua a pronumelui posesiv fără articol sau, ceea ce este același lucru, la dativ. Pentru comparație, menționăm că și în limba hitită, în perioada ,,imperiului nou'', în locul pronumelor posesive se folosesc formele pronumelor personale la genitiv ; *ammēl attaš* ,,tatăl meu'', *tuēl anni* ,,la mama ta'' (J. Friedrich, *Hethitisches Elementarbuch*, 27) din punct de vedere sintactic *i tij*, *i saj*, literal ,,hic illi, hic illae'', corespund aproximativ francezului (*un ami*) *à lui* ,,un prieten de al lui''.

[2] LXIV/2 = LXXIV/2, Lukas 24,39 ; XXXVII, Jesaias 60, 4 ; XXXI, Jesaias 2,3 ; XLVII, Daniel 9, 18.

[3] *Doctrina Christiana* (DC) 222, *Rituale Romanum* (RR) 150, 351.

[4] 1, 106, 8 ; 2, 5 ; 23, 17.

[5] La P.Papahagi, *Scriitori aromîni în secolul al XVIII*, p. 13.

tua", *tët atë e tët amë* „patrem tuum et matrem tuam" [1]. Această construcție este încă și astăzi vie, compară (din Albania de nord, la Dushmani) *tmïi motra* „mes soeurs" *tū motra* „tes soeurs" [2], în Sicilia *me tu mótëra* „cu surorile tale" [3]. În dialectul tosc există chiar *im më* „mama mea", dativul *sim mëje* față de Buzuku: *eme amë* „mater mea" (XLVa) și F. Blanchus: *Eme re* „Nurus mea". Din aceste exemple reiese clar că al doilea semn al genului a apărut mai tîrziu la pronumele posesive; lucrul acesta este dovedit și de aspectul fonetic, deoarece păstrarea vocalelor finale n-ar fi posibilă în cazul unei existențe îndelungate. Că întrebuințarea aceasta era cîndva cea obișnuită și la enclitice, o arată unele rămășițe, ca *vajzënë tët* „fiica ta", în dialectele albaneze din Grecia [4], care provin în cea mai mare parte din sec. al XIV-lea.

Din aceste exemple, luate din domeniul morfologiei și al sintaxei și care de altfel n-au pretenția de a fi complete, se poate deduce, după părerea mea, o caracteristică generală a limbii albaneze. De aceea și formarea unui articol dublu trebuie înțeleasă ca o parte a acestui proces întins, care a schimbat în multe puncte structura gramaticală a limbii. Acuma se pune întrebarea care a fost locul inițial al acestui articol. În cazul în care postpunerea derivă din poziția proclitică, avem de-a face cu o anticipare, în cazul contrar e vorba de o repetiție. În orice caz trebuie să recunoaștem că proveniența, din punct de vedere sintactic, arată și procesul de formare istoric. În opoziție cu părerea comună, am ajuns de mult la convingerea că postpunerea articolului în limba albaneză este mult mai veche decît poziția proclitică, care a luat naștere din prima, printr-o repetare în frază. Motivele principale ale acestei evoluții vreau să le prezint sub o formă cît mai succintă.

Mai întîi de toate este clar că, din punctul de vedere al sistemului morfologic indo-european, ambele articole reprezintă în limba albaneză o inovație; întrebarea care se pune este cînd s-au format ele. În privința aceasta condițiile curioase ale foneticii istorice albaneze permit să surprindem momente din trecutul îndepărtat și să ajungem pînă la stadii de dezvoltare mai vechi ale limbii. În lumina acestora, articolul postpus se arată a fi vechi, deoarece el ne duce spre perioada preistorică a limbii. Pentru a dovedi aceasta, lucrul cel mai indicat este să se pornească de la cazul acuzativ, care păstrează cel mai clar situația inițială. Aici Pedersen, care de altfel, după cum s-a pomenit, derivă articolul postpus din cel proclitic, a dovedit în mod convingător că, de exemplu, *núsenë* „mireasa" (acuz.) provine din prealbanezul **snusām tām*; el a arătat și drumul evoluției fonetice care trebuie presupus și anume *mt* : *nt* : *nd* : *n*, pe baza lui *zónjënë* „stăpîna" din **zónjëndë* și a lui *púthënë* „ei sărută", ambele forme în acuzativ, din *-ont* [5]. Procesul acesta care în cele din urmă a dus (în albaneza comună și în toscă) la acuzativul *-në*, cum a constatat

[1] XLVa, XIVb, LII a.
[2] W. Cimochowski, *Le dialecte de Dushmani*, 1951, 99.
[3] G. Pitrè, în „Biblioteca dell'Archivio delle tradizioni popolari" XXIV (1919), 446.
[4] La G. Weigand, în „Balkan-Archiv", II, 175.
[5] *Festskrift til V. Thomsen* 249; KZ 36, 310.

La Piana [1], s-a petrecut desigur înainte de pătrunderea împrumuturilor latine, deoarece grupul *nt* din aceste împrumuturi nu a mai suferit transformarea amintită. Prin urmare, acest cercetător are deplină dreptate, cînd atribuie articolul postpus perioadei premergătoare pătrunderii împrumuturilor latine. Dacă N. Jokl, pornind de la cu totul alte considerente, atribuie articolul postpus perioadei influenței latine (IF 50, 45), datarea aceasta cronologică ca *terminus post quem non* se poate concilia cu cea de mai înainte. În legătură cu aceasta este probabil că *Scupi* din perioada romană conține în vocala finală articolul postpus, care în albaneza de azi apare sub forma *-i*. Și celelalte forme cazuale ale acestui articol se pot urmări de-a lungul unei perioade îndelungate. Astfel *-t* de la genitiv-dativ singular: *(i)gurit* „al pietrei, pietrei”, care apare fără vocală chiar de la începutul tradiției literare și de aceea probabil și de mai înainte, indică dispariția unei vocale scurte la nominativ și acuzativ plural (*-të*) și reducerea unei vocale lungi (de obicei *-ā*) la neutru. Acestea sînt procese legate de legile fonetice vechi ale limbii albaneze, ceea ce dovedește încă o dată vechimea postpunerii. Totuși unele forme ale acestui articol reprezintă formații secundare noi. Astfel *-i-* de la genitiv-dativ masculin articulat singular *(i)gur-i-t* nu este vechi, după cum arată numele de rudenie, care de obicei sînt conservatoare (*të birt* „fiului său” *të vëllát* „fratelui său”, *të shoqt* „soțului ei”). Eu presupun că *-i-* a fost împrumutat de la nominativul articulat sau de la genitiv-dativul nearticulat.

La această concluzie cronologică ne duce și compararea celor două feluri de articole. Articolul postpus este puternic și stabil atît din punct de vedere formal cît și ca înțeles. El se menține totdeauna în funcția sa, care constă în a deosebi un lucru cunoscut de altul necunoscut. Dimpotrivă, articolul proclitic are valori multiple, fiind deosebit de mobil și elastic, iar uneori chiar fluctuant și fără stabilitate; de multe ori trece de la o categorie la alta și lipsește chiar în anumite condiții. Aceasta pledează pentru vîrsta apreciabilă a postpunerii și pentru o fixare relativ tîrzie a întrebuințării proclizei. Dacă mai comparăm situația lingvistică de azi cu cea din vechime, reiese de asemenea caracterul accesoriu al articolului proclitic. Astfel, pe baza monumentelor scrise, precum și a dialectelor mai vechi și noi, se poate urmări cu claritate progresul treptat și fixarea acestei construcții a articolului proclitic în perioada literară. Procesul acesta, în curs de desfășurare și astăzi, ne îndreptățește să presupunem o evoluție identică în fazele timpurii ale limbii.

Ajungem la aceeași concluzie, dacă examinăm raportul sintactic dintre cele două articole. Dacă se ia în considerare că articolul proclitic este în legătură strînsă cu cuvîntul care îl precede și că el apare numai atunci cînd respectivul cuvînt posedă articolul postpus, lipsind în schimb atunci cînd cuvîntul e fără articol (*thëllëza e malit* „potîrnichea de munte” (lit. potîrnichea a muntelui) dar *thëllëzë mali* „potîrniche de munte”), se recunoaște dependența totală a poziției proclitice față de postpunere. La fel de clar apare raportul acesta dacă se ia în considerare acordul,

[1] *Studi linguistici albanesi*, I 29 p., comp. autorul, Buletin për shkencat shoqërore IV (1953) 33.

discutat mai sus (p. 531), al articolului proclitic cu cuvîntul care îl precede, și nu cu cel care îl urmează. După cît îmi dau seama, J. U. Jarnik a fost primul care a recunoscut importanța acestui fapt cînd a spus (Indogerm. Anzeiger 36, 20): „calificarea acestui cuvînt drept articol proclitic e valabilă de fapt numai pentru adjectiv. Cum poate să fie vorba despre un articol proclitic dacă el nu se acordă în gen și caz cu genitivul care îl urmează, ci cu substantivul regent care-l precede?" În sfîrșit și partea formală a acestei probleme confirmă cronologia relativă prezentată aici. Faptul că articolul enclitic este mult mai puternic legat de cuvîntul precedent decît articolul proclitic de cel care urmează și că prin urmare acela este mult mai puțin independent decît acesta (compară *mali*, dar *i malit*), este o dovadă că legătura sintactică este mult mai veche în primul caz decît în al doilea. În legătură cu aceasta trebuie amintit că, după cum a stabilit pentru prima oară F. Bopp (p. 518), articolul proclitic al adjectivului formează un tot fonetic cu cuvîntul pe care îl precede, fiind legat de el și grafic în literatura mai veche; dacă acest articol ar fi vechi, ar fi suferit de mult afereza, căci nimeni nu va susține că formele gramaticale nu sînt supuse legilor fonetice. Nu se poate spune că articolul s-ar fi păstrat în construcții, deoarece există destule cazuri, în limba albaneză, în care el stă la începutul propoziției.

Dacă considerăm aceste fapte în ansamblul lor, este imposibil să nu recunoaștem prioritatea postpunerii în limba albaneză. Aceasta înseamnă că pronumele deictic, așezat lîngă substantiv, care a devenit apoi articol, era enclitic din vremurile preistorice și s-a contopit de timpuriu cu substantivul din cauza poziției sale. În cazul poziției proclitice, pronumele acesta vechi nu s-a transformat în articol. Nimic nu ne îndreptățește să presupunem că pronumele demonstrativ proclitic ar fi stat cîndva în fața numelui, suferind deci evoluția care se observă în greacă și pe teritoriul romanic.

Trecînd la o explicare cît mai scurtă a acestor procese prin exemple, iau mai întîi un caz, în care se poate observa folosirea articolului în limba vie. E probabil puțin cunoscut faptul că așezarea articolului între un nume articulat la genitiv sau dativ iar în parte și la așa-numitul locativ (după Pedersen „acuzativ prepozițional") și atributul său — construcție care formează regula — : *ujit të kroit* „apei de izvor" (lit. apei a izvorului), *shtëpisë së madhe* „casei celei mari", *miqvet të mi* „prietenilor mei" (lit. prietenilor alor mei), nu se obișnuia niciodată în limba albaneză, nefiind folosită nici acum în limba vorbită familiară. Ca să dau numai unele exemple, citez din cel mai vechi monument de limbă albaneză databil, formula de botez din 1462, *Pr émënit Atit* „în numele tatălui", din Buzuku (XLVIII a LXI/2 = LXXI/2a) *t párëvet príftënet* „principibus sacerdotum", *ndë muojt dytë* „mense secundo", din Budi (DC 12) *e gjenisë tyne* „al neamului lor", din Blanchus (Prefața) *Mjeshtrit pëllasit* „majordomului", din Bogdani (II 55, 14) *válëvet detit* „valurilor mării", din Gregorius (1827, p. 182) *fárëse tij* „neamului său", din Mitko (1878, p. 181) *i së búkurës dheut* „frumoasei pămîntului", din Pedersen 1897, p. 37) *vajzën e mbretit xhinëret* „pe fiica regelui ielelor", din Lambertz (1922, p. 104) *n mâje t kreshtes Nenshatit* „pe vîrful versantului de la Nenshati". Folosirea for-

melor „pline", din limba literară actuală, își trage originea dintr-o inovație artificială, datorită capriciului curios al unor gramaticieni și scriitori din secolul trecut. Se poate observa la lingviștii din timpul acela că unii păstrează vechea stare de lucruri, iar alții urmează pe cea nouă, în funcție de intențiile lor de a reda în mod nealterat starea de lucruri existentă sau de a urmări o normă lingvistică, chiar împotriva uzului limbii. Astfel Dozon (p. 203) are *bririt lópësë* „cornului vacii", *çúpësë madhe* „fiicei celei mari", Kristoforidhi, în Biblie, *bukëvet elpta* „pîinilor de orz", *prej Kanasë Galilesë* „de la Cana Galileii", iar în gramatică *qenit bardhë* „cîinelui alb" [1], P. Vasa în gramatica sa din 1887 (p. 17) : *nierit mir* „omului bun, bărbatului bun", *grues mir* „femeii bune", *gravet mire* „femeilor bune" ; Hahn, dimpotrivă, are (p. 47) *njeriut së mirë*, *grúasë së mirë*, Jungg (1881, p. 27) : *nierit t mir*, *shpis t mir* „casei celei bune" și S. Frashëri în gramatica sa (1886, p. 27) : *gurit të malit* „stîncii muntelui" (lit. — stîncii a muntelui), *malit të lartë* „muntelui înalt" (lit. — muntelui celui înalt). Gustav Meyer dă mai multă crezare învățatului S. Frashëri decît lui Kristoforidhi, cu maniera sa populară, cînd sancționează în gramatica sa noua folosire (p. 17, 19) : *dhenvet të bariut* „oilor păstorului" (lit. — oilor ale păstorului), *punës së Gravet* „muncii femeilor" (lit. — muncii a femeilor), *nú sevet të búkura* „frumoaselor mirese" [2] (lit. — mireselor celor frumoase). În schimb Pedersen, fără vreo cunoaștere a monumentelor literare vechi, a recunoscut cu multă perspicacitate (KZ 36, 11) în *gurin e mirë* „piatra cea bună" (acuz.) pe un **gurin të mirë*, mai vechi **gúrinë mirë*, iar în *gurit të mirë* o transformare a lui **gurit mirë* ; în legătură cu aceasta menționez că în stadiul actual al cunoștințelor noastre nu mai trebuie să punem un *pentru *gúrine të mirë* și *gurit mirë*. Acest exemplu este important, deoarece arată în mod evident cît de ușor s-a dezvoltat în limba albaneză poziția proclitică din postpunere. Pornind de aici se poate trece la alte epoci și se poate presupune pe cale inductivă același lucru și pentru construcția celorlalte cazuri cu genitivul atributiv. Această afirmație nu mai pare hazardată, dacă se ia în considerare că pretutindeni există aceeași schemă de formare și nu vedem de ce articolul poate să lipsească numai la genitiv-dativ, de îndată ce a fost totdeauna prezent la celelalte cazuri (nominativ, acuzativ, ablativ). Exemple ca *pulomba dōrës* „palma mîinii", *brēzi pjákavet* „curcubeul" din Calabria [3] indică aceasta. Fără a ne opri asupra acestei probleme, mai vreau să observ că caracterul secundar al articolului proclitic la genitiv și, prin aceasta, relativa tinerețe a acestui caz, format astfel, se poate dovedi și pe altă cale. După cum s-a stabilit de mult [4], în romînă și albaneză genitivul s-a format de la vechiul dativ. E demn de remarcat că apoziția unui substantiv la cazul genitiv nu stă în limba

---

[1] *Dhiata e re ndë gjuhë gegënishte* p. 219—s.70.

[2] Meyer (p. 20) explică formele simple într-un fel foarte semnificativ, după cum urmează : „În pronunție *mikut të-mirë* devine adesea *mikut mirë*, *miqvet të mirë*, *miqvet mirë*... iar *nuses'së bukurë* devine *nusesë bukurë*...*núsevet të-búkura* devine *núsevet búkura*..., încît probabil că articolul lipsește înaintea adjectivului". Împotriva unei astfel de concepții vorbește, abstracție făcînd de toate celelalte, o tradiție literară de 400 de ani, ai cărei reprezentanți nu erau gramaticieni.

[3] G. Rohlfs, *Sprach und Sachatlas Italiens und der Südschweiz* I 152, II 371.

[4] K. Sandfeld, *Linguistique balkanique* 186, 12 ; (Miklosich).

albaneză, cum ne-am aştepta, în acelaşi caz, ci în dativ. Să se compare de exemplu la Buzuku *ereditatnë e Jakobit atit tit* „hereditate Jacob patris tui", *Ndë dit të Erodit regjit Judesë*[1] şi la Pedersen (p. 32) *u jam miku i vëllait tënd kapllanit* „eu sînt prietenul fratelui tău tigrul" (lit. — tigrului). Acest dativ coincide cu vechiul genitiv fără articol.

Şi la adjective evoluţia a avut loc în aceeaşi direcţie. Părerea lui Bopp despre lipsa de importanţă a articolului proclitic al adjectivelor, ca şi cealaltă părere a lui, că adverbele nu trebuie deosebite, în privinţa formei, de adjective (p. 518, 495), nu este valabilă pentru uzul lingvistic actual. În privinţa aceasta e valabilă afirmaţia lui N. Jokl, că acest articol este exponentul procesului de adjectivare. Dacă, pe de altă parte, La Piana (*loc cit.*, 139) explică lipsa de importanţă a articolului adjectival prin aceea că în construcţia *burri i mirë* „omul bun" (lit. omul cel bun) articolul corespunde exact grecescului ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀγαθός, cu deosebirea totuşi că al doilea articol din albaneză nu mai păstrează emfaza celui corespunzător din limba greacă, nu pot de loc să fiu de acord cu el, căci în sistemul limbii albaneze rolul determinării din limba greacă nu-i revine articolului proclitic, ci celui enclitic. Motivul prezenţei articolului proclitic pe lîngă adjective şi al lipsei sale pe lîngă adverbe îl găsesc în împrejurarea că adjectivele urmează după substantive care pot avea un articol postpus, pe cînd adverbele se găsesc după verbe care, în mod firesc, sînt lipsite de articol; în primul caz a avut loc trecerea articolului la cuvîntul următor, pe cînd în cazul al doilea lipsea orice premisă pentru o astfel de trecere. O cercetare amănunţită a situaţiei arată şi aici apariţia ulterioară a articolului proclitic. În primul rînd se aplică şi aici ceea ce s-a spus mai sus despre articolul genitival, şi anume că lipsa acestui articol după un genitiv-dativ (şi locativ) articulat permite să tragem concluzia că odinioară a existat o schemă unitară formată din substantiv + atribut fără articol între ele (*njeri mirë* „om bun"). Ca ultimele resturi ale unui astfel de sistem trebuie considerate cazuri ca *dora djatht* „mîna dreaptă", *vashza vogil jotja* „fiica ta (cea) mică" (Rohlfs, *loc. cit.* I 148, 40). Totuşi limba mai prezintă şi acuma cazuri, cu adjectivul lipsit de articol, care fac parte din acest complex mai mare, arătînd că articolul proclitic nu reprezintă un lucru înrădăcinat de multă vreme nici pe lîngă această parte de cuvînt. Astfel el lipseşte în vorbirea emfatică, în exclamaţii ca *lum ti*! „fericitule" alături de *i lumi ti*; compară Buzuku (LXXXVI/2 = LXXXVI/2b) *Ti je lum, Simon Barjona* „Beatus es Simon Bar Iona"; la Gregorius însă *I lúmurë je ti, Simon, i biri i Jonáit*, la fel la Kristoforidhi *I lúmunë jë ti*, la A. Zanoni (1915) *I lum je ti* ... Să se compare cu acestea construcţii ca *nënë shkreta* „săraca mamă", *vëlla ziu* „săracul frate (mort)", din vorbirea plină de compătimire, faţă de construcţia de simplă referire *nëna e shkretë* „mama cea sărmană". În acelaşi sens pledează şi faptul că o parte din adjectivele derivate şi cea mai mare parte din cele compuse nu primesc nici un fel de articol. Astfel în limba populară se spune alături de *i ndershëm* „cinstit" şi *i thatë* „uscat", *misër gushtak* „porumb care se coace în august", *fik dimërak* „smochină

[1] XL II/2, LXXXV/2 = LXXXXV/2 b.

care se coace tîrziu, supraviețuiește și în timpul iernii", *mollë vjeshtuke* „măr de toamnă", *thëllëzë malore* „potîrniche de munte", *gozhdë hekurime* „cui de fier" (Budi DC 209) ș.a.m.d. În astfel de formații nu s-a pus articolul, deoarece sufixul îndeplinea o funcție asemănătoare din punct de vedere morfologic. Nici în construcțiile compuse cu adjective nu s-a dezvoltat vreun fel de articol înaintea acestora : *kalë qimekúq* „cal roib" (lit. cal păr roșu), *dardhë bishtgjatë* „pară cu codiță lungă" (lit. pară coadă lungă), *zemërzí* „invidios" (lit. inimă neagră), *kryebardhë* „cu părul alb" (Hahn 45). Și mai vrednică de atenție este aici comportarea unor categorii de cuvinte care, din cauza caracterului lor prin excelență conservator, au stat într-o anumită măsură în marginea dezvoltării limbii și prin aceasta au un aspect arhaic. Astfel numele de persoane și de localități necompuse, care conțin un adjectiv, atît cele atestate istoric cît și cele folosite încă acum, sînt lipsite în majoritatea lor covîrșitoare de articolul proclitic. Din această categorie fac parte nume de familie ca *Bardhi* „Alb", *Ziu* „Negru", *Kuqi* „Roșu" (în Sicilia *Kuqa*, scris *Cucchia*), *Verdhi* „Galben", *Vogli* „Mic", *Madhi* „Mare", *Shkurti* „Scurt", *Gjati* „Lung", *Ligu* „Rău", în anul 1417 *Gjergji Zera*, la aromîni *Spiridon Zeze*. Cu simpla presupunere că la aceste nume adjectivul a pierdut articolul, cu ocazia substantivizării sale, nu se poate rezolva problema, deoarece o astfel de pierdere ar fi cu greu admisibilă, dacă articolul ar fi de mult timp o parte componentă a adjectivului. Într-adevăr la adjectivele substantivizate articolul s-a menținut mai mult timp, în cazuri ca *e mira* „binele, binefacerea", *e djathta* „mîna dreaptă". Adevărata cauză a lipsei de articol trebuie căutată în faptul că numele de persoane și de locuri suferă, ce e drept, schimbările fonetice ale limbii dar nu întotdeauna și pe cele gramaticale. Astfel construcțiilor *fushë e bardhë* „cîmpie albă, cîmp alb", *fushë e kuqe* „cîmpie roșie, cîmp roșu", *kishe e bardhë* „biserică albă", *mal i bardhë* „munte alb", *gur i zi* „piatră neagră", *gur i kuq* „piatră roșie", *ujë të mirë* „apă bună", cu articol înaintea adjectivelor, li se opun numele de localități *Fushëbardhë*, *Fushëkuqe*, *Qishbardhë*, *Malbardhë*, *Gurzi*, *Gurakúq*, *Ujmirë* (la Prishtina), la care articolul lipsește. Acestea din urmă se pot compara în ceea ce privește formarea lor cu germ. *Weissenfeld*, *Weisskirchen*, *Weissenberg*, *Schwarzstein*, *Rotstein*, *Gutborn*. Aceste nume sînt cu atît mai remarcabile, cu cît ele nu reprezintă niște compuse de tipul Bahuvrihi de felul sus-amintitelor *qimekúq*, *bishtgjatë*. Adjectivul cu valoare atributivă pe care-l conțin este fără articol, încît de exemplu *Fushëbardhë* corespunde din punct de vedere formal romînescului *Cîmpulung* și italianului *Campobasso*, serbo-croatului *Bjelopolje*, neogrecului Μαυροβοῦνι. Caracterul conservator al toponimiei se vede și în numele de localități formate de la nume de sfinți. Și aici numelor de sfinți *I shën Kolli*, *I shën Gjergj*, li se opun numele de localități *Shënkoll*, *Shëngjérgj*, folosite totdeauna fără articol. Nu suportă articol nici numele de luni, care sînt și ele vechi, cum am spune pietrificate : *shëmitër* „Sfîntul Dumitru, Octombrie", *Shëmërtír* „Sfîntul Martin, Noiembrie", *shëmëhill* „Sfîntul Mihai, Noiembrie", *shënëndré*, *shëndré* „Sfîntul Andrei, Decembrie" (romînescul *undrea*). Teritoriul lingvistic în care nu s-a folosit articolul cuprinde și

alte grupe conservatoare. Din ele fac parte mai întîi cîteva nume de rudenie compuse cu un adjectiv, ca *tatëmadhi* „bunicul", *nënëmadhja* „bunica", *dajkomadhi* „cel mai bătrîn unchi din partea mamei", forme care corespund francezului *grand-père, grand-mère*. Tipul acesta de formare era obişnuit în limba albaneză şi în afara grupului numelor de rudenie, cum o arată *Burmazi* „Om mare", numele unei comune de păstori din sec. al XIV-lea [1], în Herţegovina. Numele acesta de persoană se găseşte din punct de vedere lingvistic pe aceeaşi treaptă cu numele de localităţi mai sus-numite de tipul *Fushëbardhë*. Toponomia istorică a fost mult prea puţin folosită în domeniul istoriei limbii albaneze, în general, şi în special pentru studierea istoriei articolului. Dau cîteva nume din regnul animal şi vegetal care au păstrat o dată cu folosirea lor pregnantă şi o formă curioasă : *pulëbardhë* „pescăruş", de fapt „găinuşă albă", *pulegër* „găinuşă sălbatică", *gjelegër* „cocoş sălbatic", *gjelazér* „Phalacrocorax carbo", de fapt „cocoş negru", *shpendkéq* „bufniţă" (pasăre rea, adică prevestitoare de nenorociri), *bungbutë* „soi de stejar", *bungkeqe* „soi de stejar", de fapt „stejar domestic", „stejar prost", *ferrëbardhë* „trandafir sălbatic", *ferrëbutë* „sparanghel", *ferrëkuqe* „soi de salcîm", de fapt „salcîm domestic", „salcîm roşu". Un grup interesant îl formează în sfîrşit numele cîtorva personaje din credinţa populară şi din lumea basmelor ca *Lumet e natës* [2] „strigoaie", *Lopëlara* „vaca bălţată" în Dibra şi în regiunea Devolli. Acest din urmă cuvînt este format la fel ca *zogëlara* „pasăre pestriţă", care în regiunea Himara indică o pasăre mică cu penele alb-negre, probabil un soi de rîndunică.

În legătură cu aceasta merită să fie relevat faptul că, atît în limba literaturii vechi cît şi în limba de astăzi, articolul proclitic — cel genitival ca şi cel adjectival — poate lipsi atunci cînd există un alt articol proclitic, un cuvînt determinativ sau o conjuncţie. Astfel găsim la Buzuku alături de *e së dëréjtësë* „dreptăţii", *të së dýtësë* „celei de-a doua" şi *gjállëvet e i vdékunet* „vivorum et mortuorum", *nde e shumët të mujtunit tī* „in multitudine fortitudinis suae", *të shëtúndesë* „sabbathi", *të dërejta e vërteta* „et justitia, et veritate", *këtë të re o rī* „pe această femeie tînără" sau „pe acest bărbat tînăr", *kondra këtī dytët órdhënë* „împotriva acestei de-a doua porunci", la Bogdani *dheut së gjallëvet* „de terra viventium" şi în albaneza din Attika *të shuma e ndrishme fjalë* „multe şi diferite propuneri" [3]. În graiul de azi de la Shkodra lui *në rasë të lemit të ndoj fëmije* „la naşterea unui copil", *e mjesditës të premdes* „vineri la prînz" îi corespunde în ghega de nord-est *natja e lidhnavet* „lăsatul secului" [4]. Folosirea aceasta facultativă denotă caracterul instabil (vezi p. 20), ba chiar inutil al articolului în astfel de cazuri, cel puţin în ceea ce priveşte limba veche, ceea ce este o nouă dovadă pentru susţinerea apariţiei lui ulterioare în poziţie proclitică.

---

[1] la V. Čorović, în „Arhiv za arbanasku starinu" II 201. ff.

[2] La Lambertz, *Die Folksepik der Albaner* 275.

[3] LXX = LXXX b, LVI/2 = LXVI/2 a, LXXI/2 = LXXXI/2 b, L/2 *b*, XXVI a, XXII a, XXI b. — II 101, 9. — Weigand, în „Balkan-Archiv" II 193.

[4] H. Bushati, în „Diturija" IV (1929) 24. — N. Paluca, *Le terre albanesi redente* I 209.

Părerea prezentată aici despre ivirea articolului în poziție proclitică din postpunere, printr-o repetiție în construcția din propoziție, presupune că atributul venea după nume.

Situația aceasta există în cazul genitivului atributiv, căci tipul *senatus consultum*, cu genitivul care precede, este străin limbii albaneze. Pronumele demonstrativ slăbit, cu rol de articol, era de asemenea enclitic, cum s-a spus mai sus (p. 539). Și în privința adjectivului situația din trecut ca și cea de astăzi arată că postpunerea reprezintă construcția normală, iar poziția proclitică doar o folosire legată de condiții speciale. Prima este valabilă totdeauna cînd are loc un enunț logic și obiectiv. Poziția proclitică este preferată numai în cazul unei sublinieri afective; în literatură se mai adaugă în afara imitației unor modele străine și scopul evidențierii stilistice. După cît pot să-mi dau seama după material, fără o cercetare specială, constat că în limba albaneză pronumele nehotărîte folosite adjectival — printr-o concordanță, demnă de a fi amintită, cu evoluția limbii romîne — *tjetër* „altul", *i tillë* cu *i atillë* și *i këtillë* „un astfel", *i vetëm* „unic" cît și numeralele ordinale se pun înainte. Buzuku *Një tjétërê ándërë* „Aliud... somnium", *n së këtilli upeshkup* „Talis... pontifex", *një i vétëmë bïr* „filius unicus" (la Gregorius și Kristoforidhi însă *bir të vétëmë*, cu inversiune), *përqark së kátërtësë orë* „circa quartam vigiliam", la Bogdani *të trétëhë herë* „la terza volta", în dialectul de la Borgo Erizzo în Dalmația [1] *te dytën e te tretën dit.* Din Budi (DC 8, 10, 13) compară *mbë quishdo tjetër arrësye* „în orice alt chip", *jatilli dies* „un astfel de învățat", *një i vétëmë zotynë* „un singur dumnezeu", *të trétënë ditë* „în a treia zi". La adjectivele propriu-zise găsesc poziția proclitică după felul indo-european la superlativul relativ, astfel de ex. la Buzuku *mā të mírënë cohë* „stolam primam", *i pari e mā i madhi órdhënë* „maximum et primum mandatum", la Bogdani *ma e mádheja pjesë* „comunemente" [2].

Este un lucru cunoscut că adjectivul posesiv precede numele (*yt vëlla* „fratele tău", lit. al tău frate), în cazul numelor de rudenie. Poziția adjectivului este și din alt punct de vedere importantă pentru istoria articolului proclitic. Se poate observa că în cazurile cu un superlativ postpus, articolul putea să stea în limba veche și înainte de *mâ më* „mai mult", deci despărțit de adjectiv: *mëzatnë e mā majm* „vitulum saginatum" la Buzuku (L/b). Aceasta arată, dintr-un alt punct de vedere, cît de elastic este articolul proclitic și cît de tîrziu s-a așezat definitiv în fața adjectivului. În legătură cu aceasta nu este de sigur o întîmplare că în dialectele albaneze din Grecia și din sudul Italiei, despărțite destul de timpuriu și, de aceea, în multe privințe, arhaice, adjectivul, pus în față, apare fără articol. Astfel se spune în Attica *në një vogël katúnd* „într-un mic sat", în Italia *bukur kopil'e* „o frumoasă fată"; compară cu aceasta *Lúmeja Virgjinë* „la Beata Vergine" la Bogdani [3]. În aceste cazuri se poate observa ce aspect are un adjectiv, cînd înaintea lui lipsește substantivul cu articolul său postpus.

[1] XLVIII/2b, LXXXVII = CVIIb, LVIII a, XLII/2 b. — II 103, 14. — C. Tagliavini, *L'albanese di Dalmazia* 64.

[2] Lb, LXXVIII/2 = LXXXVIII/2 a. — I 113, 13.

[3] Weigand, *loc. cit.* 175 — II 105, 28.

Potrivit celor spuse aici e de aşteptat ca articolul proclitic să fi parcurs aceeaşi evoluţie şi la celelalte părţi de vorbire. E adevărat că lucrul acesta nu se poate urmări pretutindeni exact, din lipsă de monumente vechi de limbă, dar se poate presupune pe baza răspîndirii sale tot mai mari în perioada literară. Astfel se observă că în italo-albaneză, la numele zilelor săptămînii formele cu articol alternează cu cele fără articol. Compară la B. Bilotta din Calabria *Díelja e Pashkvet* „duminica paştelor" şi corespunzător în Borgo Erizzo (Dalmaţia) *diela e re e uliave* „duminica floriilor" şi *shtúndea* pe lîngă *e shtúndea* „sîmbătă" [1].

În limba de astăzi pronumele posesiv este însoţit de obicei de articol: *e jotja* „a ta", şi e pe drumul cel mai bun să-l primească pe acesta şi în funcţia adjectivală (*dora e jote* „mîna ta", lit. — mîna a ta). Pe o treaptă de dezvoltare lingvistică mai veche, atestată de mărturiile literare şi de dialectele din colonii, nu se poate vedea nici o urmă a unei astfel de folosiri atît înaintea adjectivelor posesive, cît şi a pronumelor posesive. Forme ca *sherbëtorit vét* „servitorului său", *e këpúcësë tyne* „pantofului lor" la Budi (DC 7,9) reprezintă aici un lucru obişnuit. Şi celelalte forme, ca *Jo, por aj qi anshtë vdékunë anshtë uiti, e i gjalli anshtë emi* „filius quippe meus vivit, et filius tuus mortuus est" şi *nukë anshtë émeja* „non est meum" (la Buzuku LLV/2b, LXX = LXXXb) continuă în limba scrisă pînă în secolul trecut, pînă la Gregorius *nuk'ësht'imea*, şi la Kristoforidhi (versiunea ghegă a Bibliei din 1872) *nuk âsht emeja*; abia la Ll. Bitroj (în 1921) se citeşte *nuk âsht e emja*. Faptul că limba vorbită, în măsura în care nu este influenţată de şcoală, păstrează de multe ori şi astăzi vechile forme, îl dovedesc exemple ca cel al lui Pedersen (p. 136) *jotja të bënet* „facă-se voia ta". Fixarea articolului este aici un nou caz de caracterizare „excesivă" şi totodată de includere într-un sistem. Modelul l-au dat mai întîi celelalte persoane şi nume ale pronumelui posesiv ca *e tij* „a sa", *djemtë e tu* „fiii tăi", apoi şi adjectivele substantivizate şi substantivele genitivale (*e djathta*; *e malit*); analogic şi *jotja* a devenit *e jotja*. De la forma hotărîtă articolul a trecut şi la cea nehotărîtă, adjectivală, încît *dora jote* a devenit de multe ori *dora e jote*. Pe baza acestei situaţii se poate pune la îndoială vechimea articolului şi la plural, mai ales dacă se ia în considerare că de ex. *të mi vëllazën* „fraţii mei" (lit. — ai mei fraţi) apare alături de sg. *im vëlla* „fratele meu" (lit. — meu frate), fără articol. Îndoielile sînt cu atît mai îndreptăţite, cu cît în graiurile şi dialectele laterale conservatoare, ca cele amintite mai sus la p. 537, sînt valabile forme ca *tũ motra, me tu motëra*. Şi în evanghelia din Sicilia a lui Matei apare forma *tu vghezër* „fratres tui", iar la poetul G. de Rada din Calabria forma *tũ bil'* „fiii tăi" [2]. E greu de spus cînd a apărut această inovaţie, căci schimbările morfologice au loc adesea într-un chip tot atît de nesimţit ca şi cele fonetice. Dintre gramaticieni, da Lecce (1716), Leake (1814), Xylander (1835), Hahn (1854), Camarda (1864), Rossi (1866),

---

[1] Comp. E. Giordano, *Folklore albanese in Italia* (1957) 9. — Tagliavini, *loc. cit.*, 103, 262.

[2] Il Vangelo di S. Matteo, tradotto dal testo greco nel dialetto di Piana de' Greci in Sicilia da un nativo di questo luogo (adică Gius. Camarda), 1868, p. 45. — Milosaat XIX, Versul 13; Poesie albanesi VI, III p. 68.

Dozon (1879), Kristoforidhi (1882), S. Frashëri (1886) şi G. Meyer (1888) nu o cunosc încă. De abia la P. Vasa (1887) se găseşte (p. 42) *Kali i-yt asht i mir, i joni ka cof* ,,Ton cheval est bon, le notre est mort", iar la Pekmezi (1908) articolul proclitic apare în paranteză. La Zanoni (1909), articolul se găseşte pe lîngă pronume (*i emi, i yti*), iar înaintea pronumelui adjectival e notat între paranteze. Doar gramatica lui G. Weigand, care redă aspectul popular al limbii, deşi apărută mai tîrziu (1913), mai dă încă peste tot formele fără articol. Pronumele posesive actuale de felul lui *i imi, e jotja*, care primesc articolul, sînt prin urmare noi şi de origine semisavantă. După cum s-a spus mai sus (p. 536), genul este indicat în trei feluri. În ceea ce priveşte pronumele relativ, acesta a luat naştere în limba albaneză, ca şi în multe alte limbi, din pronumele interogativ. Acelaşi lucru este valabil nu numai în privinţa modernului *i cili*, dar şi în privinţa lui *që*, care în Grecia şi în Italia sună *çë* şi de aceea, cum am arătat în altă parte [1], e identic cu *çë*. Pedersen (p. 200, compară şi G. Meyer, 383) a dovedit pe baza unor forme mai vechi ca *i sill, e sijë*, pl. *të sij, te sija*, că partea de la început a lui *cili*, acesta conţinînd un articol, ,,nu reprezintă iniţial altceva decît un *si* declinat". Este evident că articolul proclitic al acestui pronume este recent şi că atunci cînd n-a mai fost simţit ca atare, a mai apărut o dată, aşa încît *i cili, e cila* îl conţin de două ori. Dintre pronumele nehotărîte, alături de *tjetër* ,,altul" se găseşte *jetër*, iar alături de pluralul *të tjerë* există şi *tjerë*. Formele lipsite de articol s-au păstrat în limba literaturii vechi şi în dialectele de astăzi; *tjerë* de ex. se găseşte, în afară de dialectul gheg, şi în albaneza din Grecia: *tjerë djelm* ,,alţi fii" [2]. Articolul a apărut mai întîi la formele articulate, probabil la acuzativ: *t jétërin* ,,pe celălalt", şi s-a introdus în mod analogic şi la forma nearticulată. Buzuku (LXXXIV/2 = LXXXXIV/2 b) foloseşte încă pe *një jétërë* alături de *tjétërë*. Pedersen a arătat (p. 199) că tosc *ca* ,,cîţiva", *sa* ,,cîţi" conţin în ele articolul. Şi mai recent, şi de aceea necontopit cu cuvîntul de bază, este articolul la cuvîntul *gjithë* ,,tot, fiecare", plural ,,toţi". Regula că *gjithë*, ca plural de sine stătător (,,toţi"), se declină cu şi fără articol (G. Meyer, *Gram.* 29), e valabilă numai pentru limba actuală. În limba veche, cum se poate urmări pe baza izvoarelor literare, articolul lipsea la început, iar apoi a apărut treptat, declinat mai întîi la plural cu funcţie substantivală *të gjithë*, feminin *të gjitha*, ca să ajungă în cele din urmă şi la adjectiv, şi anume la plural: *të gjithë njerëzit* ,,toţi oamenii", alături de singularul *gjithë katundi* ,,tot satul". Compararea limbii literaturii vechi cu cea din secolul trecut arată în mod clar această evoluţie. Astfel, acelaşi pasaj sună la Buzuku (LXXXIV/2 = LXXXXIV/2 b) *zémëratë e gjíthēve* ,,cordia omnium", la Gregorius *zemërat e gjithëvet*, iar la Kristoforidhi *zemërngjofës i të gjithëve*. De asemenea, primul scrie (LXXXVIII/2 = CVIII/2a) *i muor gjumi gjithë* ,,dormitaverunt omnes", Gregorius însă *i zu gjumi të gjitha*, şi tot aşa Kristoforidhi *i zuni gjumi të gjitha*. Articularea este aici un mijloc bine venit pentru redarea, cu deosebită intensitate, a noţiunii de întreg şi de totalitate, căci e clar că pentru simţul lingvistic actual *të gjithë, të gjitha* redă mai clar noţiunea

[1] Buletin për shkencat shoqërore 1 (1956) 141[6].
[2] Weigand, în ,,Balkan-Archiv" II 176.

„toți împreună, toți fără excepție, totul", decît *gjithë*, care a ajuns destul de șters. Lucrul acesta vrea să-l spună și Dozon, cînd afirmă (p. 305) despre *të gjitha* că „il semble être précédé ou non du prépositif, selon qu'il a un sens plus ou moins étendu". În construcțiile compuse: *gjithkúsh* „fiecare; fiecine", *gjithqish* „totul; tot ce", *gjithkund* „oriunde", (lit. tot — unde), *gjithherë* „totdeauna", (lit. (de) fiecare dată), *gjithmonë* „totdeauna" (lit. tot timpul), forma veche s-a păstrat neschimbată. Dezvoltarea schițată pentru *gjithë* se poate observa și la sinonimul său *tanë, tërë*. Și pentru acesta se poate arăta că forma cu articol: *i tanë, i tërë* „(cu) totul", plural *të tanë, të tërë* „toți" nu este veche. Ca să dau doar un exemplu, menționez grecul-albanez *tër sa kërkuat* „tot ce ați cerut" la Weigand, *loc. cit.*, 182. Dacă acest cuvînt, sub forma *t-anë, t-ërë*, e în legătură cu *âj ënj* „prag", cum cred că este posibil, atunci articolul este cuprins de două ori în actualul *i tanë, i tërë*, la fel ca în mai sus - menționatul *i cili*. Același lucru se întîmplă și cu adjectivele *i tëmbël* (în Sicilia) alături de *i ëmbël* „dulce" și *i terrtë* alături de *i errët* „întunecat".

Numeralul ordinal este în aceeași situație cu adjectivul. În ceea ce privește numeralul cardinal, s-a arătat mai sus (p. 511), în mod general, că limba albaneză nu cunoaște determinarea cu ajutorul articolului proclitic. Inițial, aceasta e exprimată ca în tot sistemul articolului acestei limbi, prin postpunere; prin urmare, în cazul numeralului cardinal, determinarea se exprimă prin articolul enclitic al substantivului alăturat. Articolul care precede numeralul indică mai întîi totalitatea: *të dy* înseamnă mai întîi „amîndoi", și abia mai tîrziu „cei doi"; la fel ca în noua germană de sus, unde *beide* înseamnă „ambii", dar *keiner von beiden* înseamnă „nici unul din cei doi". Așa și *në të katër anët* înseamnă „în toate cele patru părți", *me të katra* „cu cele patru (labe)" (engleză *on all fours*). Trecerea de la noțiunea totalității la aceea a determinării este logică, pe cînd cea inversă e mai puțin probabilă. Care era modul inițial al determinării, o arată forma singularului *njani, njëri* „unul", *njana, njëra* „una". Aici nu este nici urmă de **i një, *e një*, la care ne-am fi așteptat după forma pluralului, tocmai fiindcă la singular noțiunea totalității este exclusă de la început. În dialectul gheg se folosește încă pretutindeni *shtatë Shaljanët* „(cei) șapte din Shala", *shtatë bajrakët e Dukagjinit* „(cei) șapte Bajrakii din Dukagjin", *dy kapidanat* „(cei) doi căpitani", în timp ce *të dy kapidanat* înseamnă „amîndoi căpitanii". În limba literară, cele două forme se concurează în momentul de față, totuși cele fără articol sînt încă vii în dialectul tosc. Și în acest dialect se folosește în limba vorbită *dy javët e para* „primele două săptămîni", *dy motrat e shkreta* „cele două surori sărace" alături de *të tri vashast* „cele trei fete" și de *ja numëroi të gjashta* „a tras în el toate cele șase (gloanțe)". Dacă urmărim istoric și această problemă, constatăm că de ex. la Buzuku predomină formele fără articol. Compară *me të njëmbëdhjetë Apostoj* „cum undecim Apostolis", cu *dymbëdhjetë Apóstojet* „celor doisprezece apostoli", *kondra dyve priftënë* „adversus duos presbyteros", și chiar *të dy bárkëtë* „ambas navi-

culas", *ua fali dyve* „donavit utrisque" [1]. Acelaşi lucru se găseşte şi la Budi (Speculum Confessionis 328) *Dymbëdhjetë Apóstojet*, *Katër Evangjelistëvet*. Evoluţia este analogă cu cea indicată pentru *gjithë* şi *tanë*, *tërë*. Articolul, care apăruse pe lîngă ambele părţi de vorbire, a pierdut cu vremea în mare măsură această funcţie, încît în perioada cea mai nouă a limbii, se mai adaugă adesea la sfîrşitul cuvîntului, pentru întărire, un *që*, cu sensul de „toţi" (cf. Pedersen, p. 147) : *që të gjithë* „toţi, împreună", *që të tre* „toţi trei". Aceeaşi funcţie de caracterizare „excesivă" o îndeplineşte *bashkë* „împreună" în construcţii ca *të pesë bashkë* „toţi cei cinci".

Articolul proclitic a căpătat, în sfîrşit, o întrebuinţare tot mai largă şi pe lîngă participii. Prin această evoluţie, care e încă în curs, a avut loc o trecere a acestei părţi de vorbire spre adjectivul verbal. O comparaţie a aceloraşi pasaje din biblie, luate din izvoare mai vechi şi mai noi, ilustrează aceasta : Buzuku (XLIVa) : *Zot, kur na tў pām se ishnje únëtë, o eçҫim, o udhëtār, o xvéshunë, o sëmunë* „Domine, quando te vidimus esurientem, . . . sitientem, . . . hospitem . . . aut nudum . . . infirmum", Gregorius : *Zot, kur të pam të úrrëtë,. . . të éturë, . . . të huaj . . . të sëmurë*, Kristoforidhi : *Zot, kūr të pām tue pasun unì, . . . a tue pásunë het, . . . të huej, . . . a të zveshun, . . . të sëmunë*, Zanoni : *Po, o Zot, e kūr t 'kemi pa na t'ûnshuem, . . . t'edshuem, . . . shtetgtār, . . . a t'zdeshun, t'smuet*. Buzuku (LVII = LXVII b) : *e jétëri anshtë dej* „alius autem ebrius est", Gregorius : *ësht'i déjturë*; Kristoforidhi *âsht'i déjtunë*. Faptul că în limba albaneză participiul nu cunoaşte articol, reiese şi din situaţia formelor perifrastice ale verbului, care, deşi sînt formate ca în celelalte limbi, prin compunerea lui *kam* „am" sau *jam* „sînt" cu un participiu, sînt de obicei lipsite de articol.

Cazurile acestea, împreună cu cele amintite mai sus (p. 541), dovedesc că limitele dintre participiu şi adjectiv şi cele dintre adjectiv şi adverb au fost, atît din punct de vedere formal cît şi funcţional, la fel de labile în albaneză ca şi în alte limbi. A existat o perioadă în care, după pierderea celor mai multe desinenţe flexionare, părţile de vorbire s-au unificat de multe ori, pînă cînd limba a creat — între altele şi prin articolul proclitic — un nou şir de diferenţe. Pentru perioada cea mai veche, e pe bună dreptate valabilă părerea lui Bopp, amintită mai sus (p. 541), că adverbul şi adjectivul nu se deosebesc ca formă. O astfel de situaţie o atestă încă forme ca *i gjallë, gjallë* „viu", *i semurë, sëmurë* „bolnav", *i shtrenjtë, shtrenjtë* „scump", *i lirë, lirë* „ieftin", care coexistă laolaltă şi conţin de multe ori diferenţe subtile, adesea condiţionate stilistic ; apoi *këpucë nusërishte* „pantofi de mireasă" alături de *veshur nusërisht* „îmbrăcată ca o mireasă" şi *petkat maxharrisht* „hainele ungureşti", folosite în mod obişnuit în cercul poetic din jurul lui Muji şi Halili, unde găsim şi *rogat ishin bardh e kuq e zi* „dungile erau albe, roşii şi negre" [2]. În contextul acesta capătă un înţeles nou acele pasaje din Buzuku în care adjectivelor latine le corespund forme fără articol, care în albaneză au deja valoare

[1] LXXXIV/2 = LXXXXIV/2 b, LXXVI/2 = LXXXVI/2 a, LIV/2 b, LXXIV = LXXXIV b, LXII a.

[2] M. Lambertz, *Die Volksepik der Albaner*, 270, 256.

de adverb: *A do të banesh shëndósh?* „Vis sanus fieri?"; *me u mbájtunë dëlir* „immaculatum se custodire"; *përse mā mirë t anshtë tȳ ti me bām shtatnë tand shkjépënë o vérbënë* „bonum tibi est ad vitam in gredi debilem vel clodum" [1]. Evoluția ulterioară a dus și aici la articol. La Gregorius, aceste pasaje sună astfel: *do ti të shëroneç?*; *pa molépsurë*; *i çalë, a pa dorë*; la Kristoforidhi: *Do me u bâm i shëndoshë?*; *me rúejtunë vétëhënë të pashgryem*; *i çalë a dorë-cunk.* Din perioada imediat următoare lui Buzuku se mai pot cita totuși cazuri ca „albus" *bardhë* alături de „niger" *i zī*, „putridus" *kálbëtë* alături de „putridus" *i qélbëtë*, apoi „ruber" *kuq*, „viridis" *verdhë*, „obscurus" *hérrëtë*, „iucundus" *përkënashim*, „tristis" *mallënjyem*, *përkujdésunë* la Blanchus, la Bogdani (II 98,2): *përkujdesshim* „mesto", *idhunë* „afflitto". Tendința spre o cît mai mare diferențiere a celor două părți de vorbire a dus la aceea că adjectivul n-a primit numai articolul proclitic, ci s-a deosebit de adverb și prin numeroase sufixe de la sfîrșitul cuvîntului. Să se compare *i shkurtën, -r* „scurt" alături de *shkurt* „februarie" din latinul *excurtus*: adv. *shkurt*; *i largët* „departe" din lat. *largus*; adv. *larg*; *i shumtë* „numeros"; *shumë* „mult, foarte", *i pakët* „neînsemnat": *pak* „puțin". Această diferențiere excesivă a adjectivului este relativ nouă în ceea ce privește sfîrșitul cuvîntului; la autorii greci și în dialectele de astăzi se găsește încă de multe ori *i largë, për së largu* „de departe", *i shumë, i pakë* ș.a.m.d.

Dacă se iau în considerare cele arătate aici despre articolul albanez și anume identificarea stadiilor anterioare și urmărirea evoluției sale ulterioare, se poate constata pe de o parte apariția relativ tîrzie a poziției proclitice, iar pe de altă parte formarea sintactică a articolului prin postpunere. O vechime mare a poziției proclitice nu poate fi dovedită prin nici o construcție. Dimpotrivă, răspîndirea ei constantă în timpul perioadei literare ne duce cu necesitate la presupunerea că dacă ar exista — sau dacă s-ar descoperi — monumente literare mai vechi, acestea ar dovedi o folosire tot mai redusă a poziției proclitice în stadiile lingvistice mai vechi. În sensul acesta afirmația lui N. Mjeda că în limba albaneză nu există nici un fel de articol proclitic este pe deplin întemeiată din punct de vedere istoric, deși altfel, afirmațiile sale necesită multe corectări [2]. Iar părerea contrară a lui A. R. Hansen că limba strămoșilor albanezilor ar fi avut două articole proclitice, unul predicativ și altul conjunctiv [3], nu poate rămîne în picioare, avînd în vedere starea de lucruri existentă. Referitor la dezvoltarea ulterioară, trebuie relevat că a fost nevoie de un oarecare interval de timp, pînă cînd articolul a ajuns la răspîndirea de astăzi. E clar că el nu s-a putut impune pretutindeni în același timp. Se observă chiar că apariția sa pe lîngă diferitele părți de vorbire și cu diferite funcții a fost rezultatul unei dezvoltări în etape.

De un deosebit interes ar fi problema unei cronologii relative. Mi se pare că aici își găsește aplicarea părerea exprimată mai sus (p. 531), că

---

[1] XLV/2 b, LXVIII = LXXVIII b, LXXX = Cb.

[2] *Observații asupra articolelor și pronumelor posesive ale limbii albaneze* (în albaneză) 1934, p. 19. Comp. N. Jokl IJ XX VII 114.

[3] *Artikelsystemet i rumaensk*, 1952, pe care o cunosc dintr-o indicație bibliografică a lui S. Stati din Limba romînă, V (1956), nr. 6, 87.

pentru aprecierea raporturilor dintre limba albaneză și limba romînă nu se iau în considerare numai concordanțele, ci, ca un criteriu negativ, și deosebirile dintre cele două limbi. Presupun, cum am mai spus, că trăsăturile comune ale acestor limbi se datoresc unei perioade mai vechi iar cele care apar numai într-una dintre cele două limbi se bazează, dimpotrivă, pe o dezvoltare independentă și mai tîrzie. Astfel, fără a intra în amănunte, se poate afirma despre ambele limbi că articolul a apărut destul de timpuriu în fața genitivului și a adjectivului.

Opoziția dintre albanezul *njeri i mirë* și rom. *om bun* mai arată că extinderea articolului la toată categoria adjectivului se datorește în limba albaneză unui proces ulterior intern. Același lucru e valabil și cu privire la așezarea articolului înaintea numelor de popoare, de sfinți, ca și înaintea numelor de rudenii și ale zilelor săptămînii. În cadrul numelor de rudenie articolul a apărut într-o anumită fază mai veche a limbii și a dispărut din nou încă în perioada preturcă. Aceasta se vede din faptul că — după cum reiese și din observațiile lui Pedersen la p. 134 — numele de rudenii împrumutate din limba turcă (*baba*, *dajë*, *teze* ș.a.m.d.) nu primesc nici un fel de articol proclitic. Din punct de vedere cronologic fenomenul acesta se află pe aceeași treaptă cu lipsa articolului înaintea adjectivelor împrumutate din limba turcă. În limba albaneză articolul proclitic este mai vechi după un substantiv hotărît, la cazurile nominativ, acuzativ sau ablativ, decît după un substantiv la cazul genitiv-dativ (și locativ); în această poziție a apărut de abia în ultima fază de dezvoltare a limbii, cum s-a arătat mai sus la p. 539. Folosirea acestui articol pe lîngă pronume ca *i cili*, *i tillë*, *i tërë*, *të gjithë*, pe lîngă numeralul cardinal (*të tre*) și pe lîngă participiul adjectivat, se datorește unor procese interne mai noi ale limbii albaneze, după cum se poate deduce pe baza absenței lui din limba romînă. Drumul parcurs de pronume a trecut, cum s-a spus mai sus (p. 545, 546), probabil mai întîi prin funcția pronominală propriu-zisă sau prin cea substantivală (*e jotja*, *të gjithë*), ca să ajungă apoi și la cea adjectivală (*dora e jote*, *të gjithë njerëzit*). În legătură cu aceasta merită să fie amintită folosirea articolului proclitic în dialectele albaneze din Italia, care rămîne cu mult în urma frecvenței folosirii sale în patrie ; or, aceste dialecte nu mai participă de secole la dezvoltarea limbii din Albania. Deosebirea aceasta se reflectă și în scris, ceea ce e în legătură probabil cu situația socială de la noi și de dincolo. Scriitorii din Albania și-au desfășurat activitatea mai ales în cercurile orășănești și au suferit influența acestora. Scriitorii care au scris în Italia au rămas pînă la sfîrșit credincioși graiului popular de la țară.

La sfîrșitul acestor considerații, ar trebui să se facă încercarea de a se folosi printr-o comparație sistematică faptele stabilite pentru limba albaneză și pentru limba romînă. Deși trebuie să renunț la o astfel de comparație, totuși nu mă pot abține să nu fac cîteva observații de principiu. Deși întrebarea, ce e nou și ce e vechi în sistemul articolului, este tot atît de importantă pentru limba romînă, ca și pentru limba albaneză,

căile pentru rezolvarea ei sînt diferite în cele două limbi. Din cauza structurii deosebite a limbii romîne, multe observații, posibile pentru limba albaneză, nu se pot face asupra limbii romîne. În schimb, limba romînă dispune de alte mijloace și căi, pe care se pot urmări ițele încurcate ale sistemului articolului. Deși tradiția literară este aproximativ tot atît de nouă în ambele limbi, totuși romîna are față de albaneză avantajul că fenomenele se pot urmări mai bine din punct de vedere cronologic, datorită diferențierii dialectale timpurii. Drumul acesta a fost urmat cu succes în ultimul timp de I. Coteanu [1]. El dovedește, între altele, că în multe cazuri articolul proclitic nu reprezintă o continuare a situației din limba latină, ci un fenomen mai nou, care s-a format în limba romînă după apariția poziției enclitice. Avînd în vedere situația din limba albaneză, se poate enunța teoria că în cazurile în care aromîna sau istroromîna sau ambele dialecte se deosebesc de celelalte dialecte romînești și concordă cu albaneza comună, e vorba de o situație din perioada mai veche a limbii romîne. Din rîndul acestor fenomene socot că face parte pronumele posesiv aromîn fără *al*, care, deosebindu-se de dacoromînă, trebuie pus probabil în legătură cu posesivul, parțial lipsit de articol, din limba albaneză. Presupun că dacă ar fi valorificată mai bine din punct de vedere științific situația din limba albaneză, ea ar putea contribui și la clarificarea celei din limba romînă. Se presupune pe drept cuvînt că și în acest domeniu există o legătură istorică între cele două limbi.

Aceasta însă nu ajunge ca să se determine punctul de plecare al fenomenului. În această problemă pare vrednică de amintit părerea lui K. Sandfeld că articolul postpus din albaneză este în orice caz cel mai vechi, deoarece aici se poate observa cel mai puțin identitatea acestei părți de vorbire cu pronumele respectiv [2]. Dacă în legătură cu aceasta ne gîndim că — după cum s-a arătat la p. 537 — în albaneză articolul postpus își are originea încă în perioada preistorică, atunci și părerea apărată de La Piana despre originea albaneză a acestei părți de vorbire devine probabilă. În orice caz, găsesc că nu este admisibilă din punct de vedere metodologic, folosirea teoriei substratului pentru limba albaneză atît în problema aceasta cît și în altele. Se pare că s-a trecut cu vederea că noțiunea de substrat este legată de o schimbare a limbii locuitorilor. Astfel se poate vorbi pe drept cuvînt de un substrat etrusc în Toscana, de unul celtic în Franța, însă nu de un substrat latin de ex. în italiană. La fel se poate presupune un substrat nelatin în limba romînă, nu însă în limba albaneză. Ceea ce pentru limba romînă poate să reprezinte substratul, pentru limba albaneză este doar o treaptă premergătoare antică. În orice caz pentru legăturile albano-romîne cele mai vechi, noțiunile substrat și albaneză nu trebuie să se anuleze reciproc. Deși nu e cazul să discut problema aici, sînt de părere, ca și alți cercetători [3], că pentru

[1] Studii și cercetări lingvistice, VII (1956), nr. 1—2, 57.

[2] Balkanfilologie 98, comp. Jokl, Litteris, IV 206.

[3] Și anume cu M. Valkhoff, V-me Congrès International des Linguistes (1939), Réponses au Questionnaire, p. 50.

marele număr de concordanțe dintre cele două limbi noțiunea de adstrat (și noțiunea de simbioză care reiese din acest termen) e mai potrivită, fiind mai palpabilă din punct de vedere istoric. Aici mi se pare esențial că stabilirea și aprecierea justă a legăturilor romîno-albaneze este deocamdată mai importantă decît explicarea lor apriorică. Concluzii definitive de ansamblu și de amănunt asupra felului și gradului acestor înrudiri lingvistice se vor desprinde de la sine, cînd materialul existent va fi mai bine studiat și mai bine explicat. Nu este o exagerare să afirmăm că în acest domeniu ne găsim abia la mijlocul drumului, dacă nu la începutul lui.

III

Deoarece cercetările noastre ne-au dus la o fază veche a limbii albaneze, vrem să facem aici o scurtă digresiune despre originea acestei limbi. După lucrările lui Norbert Jokl, care marchează fără îndoială o piatră de hotar, a intervenit o anumită stagnare în această problemă. Cei mai mulți cercetători care s-au ocupat de acest domeniu au murit, unii chiar înaintea lui Jokl, ca Hirt, Meyer-Lübke, Nopcsa, Philippide, Sandfeld, Sufflay, Ugolini, Weigand, iar alții mai de curînd ca Barić, Bartoli, Capidan, Decev, Durham, Kretschmer, La Piana, Patsch, Pedersen, Pușcariu, Ribezzo, Skok. Deși rîndurile savanților s-au rărit simțitor, cercetările își continuă și în domeniul acesta mersul lor natural, căci se ivesc noi forțe, care doresc să preia moștenirea lăsată și să nu facă numai muncă de epigon. În ultimul timp V. Gheorgiev a editat din nou cîteva inscripții trace descoperite de curînd, încercînd să le explice cu ajutorul limbii albaneze [1]. Una dintre aceste inscripții, care a fost găsită în satul Duvanli lîngă Plovdiv, gravată pe un pocal de argint, de la sfîrșitul sec. al V-lea sau începutul sec. al IV-lea î.e.n. și pusă într-un mormînt, sună DADALEME. Cercetătorul bulgar împarte acest șir de litere, scrise în „scriptio continua" ca și inscripția de la Eserovo în Δα, δαλε με și traduce „pămîntule, apără-mă". Corespondentul textual al acestei propoziții, Gheorgiev îl găsește în albanezul *Dhe, del(zot) më*, în limba actuală *Dhe, më del* (sau *dil*) *zot* „Pămîntule, ia-mi apărarea". După el primul cuvînt conține poate noțiunea de „Mama pămîntului"; de aceea, după procedeul lui Pokorny (p. 414), Gheorgiev îl pune în legătură pe tracul δα cu albanezul *dhe* și cu numele zeiței Demeter, doric Δαμάτερ, identificare care se găsește deja la Hahn (*Alb. Studien*, I 251). Acestei interpretări, care dovedește ingeniozitatea cercetătorului bulgar fiind și deosebit de importantă pentru legăturile traco-albaneze, trebuie să-i aduc o corectură. Verbul δαλε nu are nici o legătură cu albanezul *dal*; acesta înseamnă „ies (afară), izvorăsc, ajung", iar construcția cu dativul obiectului *i dal zot* „îi iau apărarea" textual „mă prezint ca stăpîn, ca apărător al său", este probabil o construcție recentă. Eu presupun că δαλεμε are înțelesul imperativ „ține-mă, ține-mă bine" în sensul latinescului *teneo*, în cunoscutul pasaj al lui Virgil *Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc Parthenope*... și pun cuvîntul în legătură cu albanezul *ndal* „oprește,

---

[1] *Trakijskijat ezik* (1957) 5.

reține", *ndaloj* „împiedic", *dale* „ține". E adevărat că, pornindu-se de la un sens de bază „ține departe de ceva", începînd cu G. Meyer (p. 60), se socotește că acest cuvînt derivă de la vechiul slav bisericesc *dalja* „distanță", serbo-croatul *dalj daljina* cu același înțeles, dar această explicație trebuie părăsită. Noțiunea primară a cuvîntului albanez este „ține", iar *dale!* „*stai*" se poate compara din punct de vedere semasiologic cu germ. „*halt!*", gr. πάξ' „st!" „ei bine!" : πακνόω „fixează, întărește". Împreună cu cimr. *dal dala daly* „a ține", cornicul *dalchen* „a taking hold of", bretonul *dalc'h* „proprietatea", *derc'hel* „a ține" formează o nouă izoglosă albano-celtică. Sensul inscripției trace este prin urmare „Pămîntule, ține-mă bine". Nu sînt de acord cu Gheorgiev în privința interpretării celei de-a doua inscripții din Duvanli : ΗΥΣ ΙΗ... ΔΕΛΕ ΜΕΖΗΝΑΙ. El vede în ultimul cuvînt corespondentul trac al mesapicului *Mensana* (Juppiter) și al albanezului *mëz*, romîn *mînz*, care au fost puse în legătură cu Mensana. Gheorgiev explică lipsa primului *n* din cuvîntul trac prin pierdere datorită disimilării sau prin dispariția lui *n* înaintea lui *z*, cum se întîmplă și la cuvîntul albanez. Cînd face această comparație, Gheorgiev nu ia în considerare faptul că dispariția lui *n* în poziția aceasta, mai exact denazalizarea, este un fenomen dialectal secundar al limbii albaneze. Forma *mâz* cu vocală nasală este și acuma singura formă valabilă în dialectul gheg, iar la Buzuku apare de multe ori forma *manze*, care reprezintă scrierea obișnuită la Bogdani. Prin urmare dacă forma cu *n* mai este atestată în limba albaneză, iar cea fără *n* reprezintă o inovație, chiar pentru această limbă, trebuie cu atît mai mult să presupunem că în stadiul antic acest cuvînt trebuia să sune *menz* — ca în mesapică sau *manz*. Avînd în vedere acestea ΜΕΖΗΝΑΙ nu poate fi considerat ca numele autohton al „Cavalerului trac". Nu pot să-l urmez pe cercetătorul bulgar nici în identificarea primei părți a numelor de familie compuse, obișnuite mai ales în Mirdita, de tipul *Ndue Perbrunga*, *Geg Pergega*, cu tracicul *per* în *Decebalus per Scorillo*. Și aici e vorba de un fenomen intern și limitat teritorial al limbii albaneze care nu are nici o legătură cu situația din tracă. În onomastica din Mirdita *per* [1] reprezintă forma scurtă a lui *prend* și a derivatului său *prenk* [2], așa încît *Gegë Pergega* indică pe fiul lui *Prend* sau a lui *Prenk Gega*, iar al doilea nume *Pergega* rezultă din contopirea numelui dublu *Prend Gega*, *Prenk Gega*. Dacă *per* indică într-adevăr filiația în limba tracă, cum o presupun Gheorgiev și alții, nu trebuie să aparțină neapărat, cum crede el, familiei latinescului *puer*. Dacă este o prepoziție, atunci se poate compara desigur cu albanezul *prej* „din", care etimologic este identic cu *për* „pentru, peste, după, din cauza", care indică originea, ca de ex. în *Omeri prej Mujit* „Omer fiul lui Muji". Mai vreau să menționez că nici în cazul cuvîntului *babá*, *babë* „tată", nu e posibilă o legătură cu limba tracă. Chiar forma dialectală dublă gheg *babë*, tosc *babá* indică proveniența turcească a acestui cuvînt care stă alături de alte împrumuturi de același fel și cu variante asemănătoare : *axhë*, *xhaxhá* „fratele tatălui", *baxhë*, *baxhá* „gemuleț în pod", *shakë*, *shaká* „glumă"

[1] După o comunicare făcută de J. Rrota și A. Krajni.
[2] Despre *Prenk* ca dezvoltare a lui *Prend* prin sufixul *k*, comp. Lambertz, *Die Volksepik der Albaner*, 245.

ş.a.m.d. Lipsa acestui cuvînt în dialectele albaneze din Italia, care provin dintr-o emigrare în perioada preturcă şi în prima perioadă turcă, este decisivă în direcţia aceasta, deoarece dovedeşte că acest cuvînt era necunoscut în limba veche.

Pentru teza caracterului iliric al limbii albaneze, W. Cimochowski a adus de curînd cîteva argumente vrednice de a fi luate în seamă [1], printre care, pe lîngă cele de natură lingvistică şi istorică, unele din domeniul onomasticii, folosind pentru aceasta rezultatele lui M. Lambertz cu privire la numele de persoane. Dintre identificările amintite acolo cea mai convingătoare este cea stabilită de către N. Durante (Ricerke Linguistiche 3, 1954, 158) βαρ(υ) = κα ἀιδοτον παρὰ Ταραντίνοις (Hesych.); albanezul *bark* „burtă, abdomen", deoarece, după cum îmi permit să adaug, *bork* înseamnă la vechii autori albanezi şi „mitră". Astfel la Buzuku, care cunoaşte cuvîntul ca neutru, alături de *Bekuom bárkëtë ata qi ty bártunë kā* „Beatus venter qui te portavit", se găseşte şi *Parë se u̯ tȳ zu̯na n̥dë bark u ty të njoha* „Priusquam te formarem in utero, novi te" [2]. Şi Blanchus atestă cuvîntul ca neutru, *barktë* pentru „venter" şi *barktë ku jet foshnja* pentru „uterus". În legătură cu aceasta, merită să fie menţionat că glosa, probabil ilirică, *equae bardiae* Eππὰς φορὰς, înregistrată la Ernout-Meillet, după Corpus Glossariorum Latinorum, s-ar regăsi, conform unei comunicări orale făcute de Norbert Jokl, în albanezul *barsë*, *mbarsë*, *mbratë* „borţoasă". Eu pun aceste două cuvinte în legătură cu βαρδῆν·το βιάζεσθαι, γυναῖκας 'Αμϐρακιῶται, atestat la Hesychius şi care a fost comparat de V. Pisani (Rheinisches Museum, 91, 1954, 62[14]), de acord cu H. Krahe (*Die Sprache der Illyrier*, I 46), sub forma *bhordai̯ō* cu latinescul *forda* „quae fert in ventre". Deci dacă *bardia* înseamnă „borţoasă", atunci βαρδῆν „a lăsa gravidă"; acestor cuvinte le corespund exact formele albaneze *(m)barsë* „borţoasă" şi verbul *mbars* „a lăsa gravidă". Toate aceste cuvinte formează deci un singur grup. N. Jokl a creat şi noţiunea de „limbă ilirică din Alpi". O rămăşiţă a acestui grup lingvistic ar fi după el *barga* „colibă", care există în dialectele romanice de astăzi (italiene şi retoromane), fiind înregistrate la Meyer-Lübke REW 958; Jokl îl pune în legătură cu albanezul *bar* „iarbă, fîn" [3].

Las la o parte corespondenţele cunoscute, care provin încă din cercetările din secolul trecut, cum ar fi ἄρυα·τα ἡρακλεωτικὰ καρυα (Hesych.): arë, βρέντιον: brî, *Dardani*: *dardhë*, *Delminium Delmatia*: *delme*, ἕλος λούγεον: *lëgatë Dimallum*: *di male* „doi munţi", *Menzana*: *mâz*, *mēz*, ῥινός ἀχλύς: *rê* „nor", *Ulcinium*: *ulk*. Vreau să menţionez numai pe cele mai noi: *Taulantii*: *dallëndyshe* „rîndunică", δύϐρις· θάλασσα: *det* „mare", *metu* în *Metubarbis* etc.: *mjet* „mijloc" + *bërrakë* „mlaştină", Πελαγόνες: *pellg* „eleşteu, băltoacă", *tergitio negotiator*: *tregës* „neguţător", faţă de Ῥιζων ποταμός: *rrjedh* „curge" ş.a.m.d. Aş vrea să mai adaug că aceste paralele se pot înmulţi o dată cu cunoaşterea crescîndă a limbii ilire.

---

[1] Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës, Seria Shkencat Shopërore 2 (1958) 35.

[2] LI Lukas 11, 27; LXXXV/2 = LXXXXV/2, Jeremias 1, 5.

[3] Articolul lui Jokl, apărut în Vox Romanica VIII (1945—1946) „Zur Frage der vorrömischen Bestandteile der alpinlombardischen und rätoromanischen Mundarten", în care probabil că este tratat şi acest cuvînt, nu mi-a fost accesibil.

Ocupîndu-mă acum mai îndeaproape de legătura dintre limba mesapică și albaneză, notez cîteva concordanțe speciale: mesapic *anda* „în", pus în legătură de H. Krahe, *loc. cit.*, 31 (cu reticență) de heticul *anda* „în, înăuntru", latin *endo* „în" ș.a.m.d., își găsește corespondența cea mai apropiată în albanezul *ndë* „în, la", atestat la Buzuku încă sub forma *ende*, pe care îl citesc, împreună cu N. Jokl, *ṇdë*: în nazala sonantă s-a păstrat aici treapta intermediară dintre vocala de odinioară și afereza actuală; ἄνδινος περίπατος· παρὰ Ταραντίνοις (Hesych.): albanezul *endem* „rătăcesc"; *veinan aran*, interpretat încă de A. Torp (IF 5, 1895, p. 201) ca „suum agrum" înrudit, după Krahe (p. 28), cu letonul *ara* „ogor"; mai verosimilă este înrudirea cu albanezul *arë* „ogor, cîmp, moșie", adus în discuție de Torp, și a cărui presupusă derivare din latinul (*area, arvum*) produce și el dificultăți din cauza nerespectării legilor fonetice albaneze; *veinam* se explică, începînd cu Torp, prin referirea la goticul *meinan* „al meu", în timp ce O. Haas (Lingua Posnaniensis, IV, 68) interpretează cuvîntul ca „lege": poate să fie înrudit cu lituan. *vienas* „un"; mesapic. *balias, balakriaihi*, macedonean βάλακρος; compară albanez *balosh* „despre cai și boi, care au fruntea albă" ca și cu *balisca vitis* la Plinius: *Baliscam Dyrrachini celebrant, Hispaniae cocolobin vocant*[1], pentru sens compară cu latinescul *albuelis* „un soi de viță de vie" la Meyer-Lübke REW 327; *Meduma* localitate în Bruttium: albanezul *i mjemë* din *i mjetmë* „mijlociu"; mesapic *tabaras* „preot", *tabarra* „preoteasă", interpretat de A. Blumenthal (IF 54, 98), bazîndu-se în parte pe J. Whatmough, ca „cel care aduce o ofrandă": prefixul albanez *të* (*harr tëharr* „plivesc") + *bar* „port, vb.", compară pentru înțeles cu grecescul θεηκόλος „preot", θεοκόλος: φέρεια (Hesychius). Mesapic *ma*, interpretat de O. Haas (*loc. cit.*, 72) ca „*ne*, nicht" și comparat cu grecescul μή, vechiul indian *mā*, armeanul *mi*, se poate lega de albanezul *mo mos* cu același înțeles din **mē* prin faza **mā*. La fel și mesapicul *kos*, explicat de către același cercetător și de către W. Cimochowski (*loc. cit.*) în mod convingător ca „quis" (*ma kos* „ne quis", *ai min kos* „si quis"), se poate pune în legătură cu albanezul *kush* „cine". Aceste comparații nu sînt specifice, au însă importanță în cadrul general al concordanțelor mesapo-albaneze. Alături de aceste paralele, trebuie puse și unele elemente lexicale, care supraviețuiesc în dialectele romanice și grecești din sudul Italiei, pe locul care corespunde aproximativ regiunii vechilor mesapi și care au corespondențe în limba albaneză: calabrez *menna minna* „uger" din mesapicul **minda*: albanezul *mënd* „sug"[2]; apul. *kárparo* „piatră de construcție": albanezul *karpë* „stîncă"; apul. *bálaku* „mixandră", mesap. *Balakriaihi*: albanezul *balosh*; apul. *grino* „scai", poate albanezul *grij* „toc, sfîșii"[3]. După toate aparențele, aceste cuvinte reprezintă rămășițe importante pentru filiația ilirică a limbii albaneze. Mai vreau să amintesc aici că unele cuvinte periferice latinești considerate de unii ca străine își găsesc o explicație în limba albaneză, fiind împrumutate de limba latină din stadiul antic al limbii albaneze.

[1] Autorul, Glotta XXV 50 Walde-Hoffmann I 851, A. Graur la A. Rosetti, *Istoria limbii romîne* II (1938) 52.
[2] J. Brüch, Zeitschr. f. rom. Philologie 39, 206.
[3] Autorul, *loc. cit.*

E suficient să menționez doar cuvinte cunoscute ca *blatea* „bulgăre de noroi” : *baltë* „nămol, mocirlă, lut, pămînt”, *brisa* „drojdie de vin” : *bërsí* „resturi de vin și de untdelemn, îngrășăminte”, *grosa* „răzuitor al argintarului” : *gërrusë, gërresë, krusë* „răzuitor” (cu un *s*, de la *grosa*, care trebuie explicat), *mannus* „cal pitic, ponei” : *Menzana*, albanezul *mâz, mëz*. Se mai adaugă și un cuvînt, atestat de-abia din epoca imperială și care continuă să existe și în Romania, *burdō, -ōnis, burdus* „catîr” : albanezul (în Grecia) *burdhë* „sac”[1] *(*bhor-dā : bie* „aduc”, *bar baj* „port”), cu o trecere a sensului de la „povară” la „animal de povară” ca în latinescul *sagmarius* „animal de povară, măgar”, din *sagma* „samar” neogrec ὀνάριον „măgar” din ὄνος „povară”. *Burdō* este format din sufixul bulgar *-o, -onis*, care apare și în *barō-, -ōnis* „prostănac, om necioplit, om cu educație unilaterală”, *barōsus* „σοβαρός, βάκηλος, βάναυσος”. În acest din urmă cuvînt nu văd un împrumut etrusc (ca Walde-Hoffmann I 97), ci treapta premergătoare a albanezului *bëruo* (Buzuku) „păstor”, *bruo* (Budi) „păstor”, „preot”. Cuvîntul acesta formează o familie mare în limba albaneză, deoarece cred că e în legătură cu *bari* „păstor” și cu *bar, baj* „port” în sensul de „duc la pășune, păzesc”. Din punct de vedere fonetic *bëruo* indică o formă de bază **barōn-*, care reapare în cuvîntul latinesc, formată cu sufixul *-uo* (acuma *-ue, -ua*) provenit din *-ón*, la fel ca *vargue, vargua*, „lanț, lanțul ceaunului” față de *varg* „lanț”. După părerea mea, cuvîntul *bari*, care este mai nou, din cauza păstrării neschimbate a lui *a*, reprezintă inițial un colectiv în *-í*, cu înțelesul „păstorime, păstori”, mai tîrziu probabil un abstract cu înțelesul „paza vitelor, mînarea vitelor”, care din această cauză este adesea folosit în dialectul gheg de nord ca un feminin *barí-a*. Trecerea, care e ușor de înțeles, de la „păstor” la „prostănac”, are numeroase paralele : noua germ. de sus *Tölpel* de fapt „sătean”, franc. *vilain*, ital. *mastaccone* „prostănac” din grec. βάσταξ „purtător de poveri” ; chiar în albaneză *kozár* „basso, vile, abbietto, di poco valore” (Leotti 488) din serbo-cr. *kozar*, bulg. *kozar* „păstor de capre” ; *lopçár* „om necioplit”, de fapt „păstor de vite” ; *koróç*, în sudul Albaniei ca înjurătură, în dialectul gheg din Borgo Erizzo în Dalmația (Tagliavini, *L'albanese di Dalmazia*, 154) „cosaș” (de la *kor*) ; gheg *lanók, landók* „hoț” de la *landë* „lemn”, deci „tăietor de lemne” ; în albaneza din Calabria *pel'akán pil'akán* „om ordinar, om grosolan” din neogr. πελεκάνος „dulgher, tîmplar” (Meyer 325). La *mannus, burdō burdus, barō* avem de-a face cu cuvinte pe care crescătorii de vite iliri din sudul Italiei sau din Balcani le-au transmis romanilor. În aceste condiții și părerea lui C. H. Balmoris despre originea iliră a cuvîntului latin *lama* „băltoacă, mocirlă” este foarte probabilă, dacă se iau în considerare motivele prezentate de acest învățat : prezența cuvîntului numai la Ennius, care era de origine mesap, și la Horațiu, originar din Venusia, ca și răspîndirea actuală a numelor de localități care conțin acest cuvînt : regiunile odinioară ilirice din Italia, Dalmația și teritoriile ligurice de odinioară. Despre numele de localități din Italia cu *Lama* — și despre *lama* din Apulia „depresiune

[1] Atestat la P. Phurikis, Ἀθηνᾶ 45, 72.

umedă sau mocirloasă" ne informează în special lucrarea lui G. Rohlfs [1] „Strefzüge durch die italienische Toponomastik". Presupunerea originii ilirice a acestui cuvînt poate fi sprijinită și de un cuvînt albanez, rămas pînă acum neobservat din acest punct de vedere : *lamë*, *lëmë* „arie", *lama e luftës* „loc de lupte", *lama e druvet* „loc de vînzare a lemnelor", *lëmi e shkallës* „palier (la scări)", *një lëmë gjak* „un mare măcel", de fapt „o mare băltoacă de sînge", *m'e bâ lamë* „a face una cu pămîntul", Bogdani (II 14,9) *ndë mjedis të lámësë thatë* „in mezzo ala secca Terra". Alte sensuri ca „pajiște, loc liber în fața casei, pășune, pășune pentru cai" sînt date de M. Lambertz [2]. Alți autori au atras mai de mult atenția asupra înrudirii dintre lat. și let. *lama* „adîncitură în pămînt, băltoacă, groapă, pajiște joasă acoperită adesea cu apă" și lituan. *lomá* „adîncitură în pămînt, loc jos pe ogor". Sensul cuvîntului din limbile baltice (în lituaniană, după Niedermann-Senn-Brender II, 48, *lomá* „adîncitură de pe un ogor, trecătoare, depresiune") coincide mai ales cu cel din limba albaneză. Prin urmare avem de-a face cu o glosă balto-ilirică și totodată balto-albaneză. Pe de altă parte, Jokl atrage atenția asupra unei familii de cuvinte fino-ugrice înrudite cu acest cuvînt, atît din punct de vedere fonetic cît și semasiologic (la Walde-Hofmann, I 870).

Dacă ne îndreptăm spre Peninsula Balcanică, ne lovim mai întîi de concordanțele înregistrate încă de către Hahn (I, 241) κατὰ, Θεσπρώτους καὶ Μολοττοὺς τὰς γραίας πελιάς καὶ τοὺς γέροντας πελιούς, καθάπερ καὶ παρὰ Μακεδοσι : alb. *plak* „moșneag" [3]. Pentru laconicul δίζα· αἴξ care, începînd cu A. Fick datorită emendării lui Λάκωνες în Κλύκωνες, a fost considerat de multe ori ca un cuvînt trac și a fost comparat cu vechiul german de sus *ziga* „capră", albanez *dhī*, e mult mai probabilă apropierea de albanezul *dhizë*; acesta înseamnă nu numai „ied", ci în toată albaneza (în cîntece etc.) și „capră", astfel în dialectul tosc din Labëria *S'më mbeti as kec as dhizë* „nu-mi rămase nici un ied și nici o capră", dialectul gheg de nord (Gazulli) *mjekërdhizë* „Anthericus ramosus", textual „barba caprei". Vechiul grec „λάρος „pescăruș" a fost interpretat din punct de vedere etimologic ca „țipător". În albaneză *larë* „pată albă pe fruntea cailor, a vitelor ș.a.m.d." a dat mai multe nume de păsări, ca *laraskë* „coțofană", *larásh* „vultur negru", *laradásh* „pelican", *laramane* „soi de rață sălbatică", apoi *zogëlarë*, amintit mai sus (p. 543). Cu familia aceasta poate să fie înrudit cuvîntul grecesc și deci să fi fost împrumutat stadiului antic, premergător limbii albaneze. Glosa βράγος ἕλος a lui Hesychius a fost atribuită pe de o parte limbii macedonene, fiind comparată cu βράγεα „locuri cu apă puțin adîncă", iar pe de altă parte a fost legată de vgs. *bruoh* „teren nămolos, mocirlă" : compară alb. *bërrakë* „teren mocirlos", la Buzuku „piscina", care poate să fie și în legătură cu ilir. *Barbanna*, *Metubarbis* „regiune mlăștinoasă pe rîul Sava" (Jokl), ca și cu slavul *bara* „mlaștină", grec. βόρβορος „nămol" ș.a.m.d. (ultimul la Vasmer, *Russ. etym. Wb.*, 53).

---

[1] Archiv für das Studium der neueren Sprachen 184, Heft, 3/4, Febr. 1944, p. 104.
[2] *Lehrgang des Albanischen I. Alb. — deutsches Wörterbuch* 103.
[3] Compară și G. Meyer 344, O. Hoffmann, *Die Makedonen*, 152[1].

În cercetările efectuate asupra limbilor balcanice vechi, neînrudite cu limba greacă, s-a urmărit compensarea sărăciei izvoarelor directe prin folosirea pe scară largă a numelor de persoane și de localități. De foarte multe ori însă s-a mers mult prea departe cu interpretarea lor, alegîndu-se, din numeroasele înțelesuri posibile, pur și simplu acela care se potrivea cel mai bine cu comparația etimologică dorită. De multe ori se acorda acestor nume un înțeles îndoielnic sau chiar improbabil și fantezist. Nici cei mai buni cercetători nu sînt feriți de această greșeală, chiar dacă în interpretările lor dau dovadă de multă ingeniozitate. De aceea prezint cu multă rezervă numai cîteva comparații din acest domeniu. Numele de populație *Briniates*, *Friniates* din Liguria, discutat de P. Kretschmer (Glotta XXI 121), poate să fie în legătură cu albanezul *brinjë* „coastă, loc povîrnit, povîrniș'' care a ajuns și în serbo-croată sub forma *brina* „mal, margine, regiune de coastă''. Concordanța se poate urmări aici și în ceea ce privește formarea cuvintelor, căci sufixul *-at*, care este și iliric, formînd în limba aceasta nume etnice și nume de popoare (Krahe, *Altillyr. Personennamen*, 147), se regăsește în albanezul *-at*, care apare în nume de familii și în nume de localități derivate de la acestea. Am atras atenția asupra acestei paralele și în altă parte [1], acum însă văd că ea a fost menționată deja de Hahn (1231, 235, 240). Numele de rîu *Tara* cu numele populației derivat de la acesta, *Autariatae*, împreună cu Τάρας *Tarentum* și altele de ambele părți ale Mării Adriatice, țin mai degrabă de albanezul *tēr* din **tar* „usuc la soare, la aer'', *shtēr* „sec'' decît — cum s-a presupus de cele mai multe ori — de vechiul indian *taráni - h* „energic'', *tarás* — „pătrunzător, repede'' ; pîraie și rîuri care seacă reprezintă un fenomen bine cunoscut în geografia regiunilor sudice, mai ales în regiunea carstică. De asemenea și numele insulei Σασών *Sason* scris și sub forma *Saxon* sub influența latinescului *saxum*, dîndu-i-se sensul de „uscat'', adică de „continent, *terra*'' trebuie poate pus în legătură cu albanezul *thaj* „usuc'' (**saus — nįō*), *thatë* „uscat'', *të thatë* „uscatul, continentul'', lituan. *saũsas* „uscat''. Noțiunea de „uscat'' se găsește și în numele portului fluvial *Siscia* (astăzi Sisak pe Sava), dacă e justă presupunerea mea că derivă din cuvîntul indo-european reduplicat **si-sk-us* „uscat, secat'', în avestă *hišku* — „uscat'', irland. med. *sesc* „uscat, neroditor'', *seiscen* „mocirlă, mlaștină'' ș.a.m.d. ; pentru înțeles, compară de ex. cu oland. *zwin* „golf mic'', de fapt „loc uscat'' [2]. Faptul că orașul Ragusa din Dalmația se numește la autorii albanezi vechi (P. Bogdani) *Rush*, *Rushë*, ne face să presupunem că numele lui anterior *Ragusium* (împreună cu numele orașului sicilian Ragusa) este identic cu apelativul albanez *rrush* „strugure'' ; *ragusi* este numele iliric al acestui fruct, care după legile fonetice ale limbii albaneze s-a transformat în *rrush* ; din punct de vedere etimologic e înrudit desigur cu grec. ῥάξ, ῥαγός „strugure'' ; *rag-usi* cu

[1] Südost-Forschungen VII (1942) 251.

[2] Altfel M. Vasmer, care socoate numele acesta drept celtic ; cu irlandeza nouă *Seisg* „papură'' (celtic primitiv **sekskā* : *Osteuropäische Ortsnamen*, Acta et commentationes Universitatis Dorpatensis B. I., 3, nr. 8).

sufixul diminutiv *-us*, *usi* („fruct mic") = albanezul *-ush* în *kalush* „cal mic". *Aquae Iasae*, numele izvoarelor termale Varaždinske Toplice, cu sensul de „terme" a fost pus de A. Meyer [1] în legătură cu rădăcina *ies-* „a fermenta", se poate compara cu alb. *ziej* „clocotesc, fermentez", pe care îl înțeleg ca **i̯esni̯ō* [2]. Mai la nord se întîlnește Πάρμαι Κάμποι, al cărei nume W. Steinhauser l-a explicat în mod ingenios prin „Kamber cel mai din față", alături de Ἄδραβοι κάμποι „Kamber inferior" [3]. Primul nume corespunde exact albanezului *i parmë* „din față", *këmbët e parme* „picioarele de dinainte", alături de *i parë* „primul"; concordanța trebuie socotită specifică, deoarece gradul *a-* al cuvîntului nu se întîlnește cu acest înțeles nicăieri pe toată aria europeană a indo-europenei. În legătură cu aceasta poate că nu este prea hazardat să vedem în numele *Tirol* corespondentul alb. *truall*, pl. *troje* „pămînt, bucată de pămînt, podea", din rădăcina *troll-*, pe care G. Meyer o derivă dintr-un latin **terriola*. Socot că *truall* cu sensul „uscatul" nu este înrudit cu lat. *terra*.

În cercetarea acestor legături trebuie să acordăm o atenție deosebită unui fapt pe care l-a accentuat îndeosebi N. Jokl și anume participarea frecventă a limbii trace la concordanțele iliro-albaneze, pe de o parte, și existența unor concordanțe parțiale traco-albaneze în limba iliră pe de altă parte. Fără a mă pierde în amănunte, vreau să exemplific aceasta prin cîteva exemple. Alb. *mal* „deal, munte", trac. *Dacia malvensis* pentru *Dacia ripensis* de mai tîrziu, rom. *mal* — ilir. *Malontum*, *Malventum* ș.a.m.d., glosa lui Hesychios μάλεοι· ὄροι. Apoi *Dimallum*, Διμάλη, oraș de coastă în apropierea parthinilor iliri, căruia lingvistic îi corespunde localitatea albaneză *Dimale* „Doi munți" în Çamëria. Această formație reapare în Peninsula Balcanică pe de o parte în *Trimallum* „Trei munți" (la Schwyzer, *Gr. Grammatik*, I 66), pe de altă parte în numele castelului *Gemellomuntes* [4], în Moesia inferior, lîngă Dunăre, care a fost menționat la Prokopios, și în care văd un nume epichoreic de felul lui Dimallum redat sub forma latină; *-muntes* cu transformarea lui *o* în *u*, ca în trac. *dumopiretus* „οἰκοφύλαξ, ναοφύλαξ" [5], pentru *domo* și ca în rom. *munte*. Alb. *karpë* „stîncă", trac. Κάρποι, Καρπάτες ὄρος împreună cu numele insulei *Karpathos* din Marea Egee [6], la aceasta κάρπεα· ὄρχησις Μακεδονική la Hesychius, la Xenophon καρπαία [7], pe care îl interpretez ca „dansul carpilor", (compară ngs. *Landler* „dans din Ländl (Austria), neogrec ἀρβανίτικο „dans albanez", φωμαῖκα „dans grecesc", romîn. „romînească" [8], mazurcă, poloneză ș.a.m.d.; pentru actualul apul. *kárparo* vezi mai sus p. 555. Alb. *man* „dudă", dac. μαντεία „mură" — *mani* „smeură"

---

[1] Vjesnik Hrv. Arheol., XVI, 1935, 69.

[2] Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft IX (1956) 220.

[3] Wiener Prähistorische Zeitschrift 19 (1932) 300.

[4] Despre acest castel vezi C. Patsch în Pauly-Wissowa VII[1] 1022; P. Skok, Revue Internationale des Etudes Balkaniques III 55.

[5] Despre aceasta, J. Zingerle, Serta Hoffilleriana (1940) 233; R. Vulpe, Balcanica VIII (1945) 269.

[6] Vasmer, înaintea lui Kristoforidhi; vezi autorul, Glotta XXV, 54, Buletin për shkencat shoquërore 2 (1954) 40.

[7] O. Hoffmann, *Die Makedonen*, 90.

[8] Compară și L. Diefenbach, *Völkerkunde Osteuropas*, I 281.

în dialectele retoromane din Veltlin [1]. Dac. *amalusta* „mușețel”, lat. (la Pseudo-Apuleius) *amalocia* „soi de mușețel” : *chamaemelon* ... *Campani amalociam, Tusci apianam, Daci amalustam vocant* (Ernout-Meillet s.v.) ; mă îndoiesc că există o legătură cu alb. *ambël, ëmbël* „dulce”. Cercetări ulterioare vor avea sarcina să afle cum trebuie explicate astfel de concordanțe triple : fie că traca și ilira au fost limbi înrudite îndeaproape, fie că a avut loc o migrație a neamurilor trace spre vest, în regiunea adriatică, sau că e vorba de o migrație a ilirilor pînă în Tracia. Aceasta nu mai reprezintă numai o problemă de lingvistică, ci și una istorică. Caracterul autohton al albanezilor în așezările lor istorice — pe care cred că l-am dovedit — cel puțin din epoca antică [2], îmi pare nimerit să formeze un punct de plecare în cercetarea acestor probleme. Însă trebuie să luăm în considerare și argumentele contrarii. Printre ele se numără și lipsa oricăror urme ale articolului postpus în dalmată, limbă care s-a dezvoltat pe baza celei ilirice [3]. Aceasta reprezintă o deosebire remarcabilă față de limba albaneză și de limba romînă, constituind un aport balcanic în sistemul limbii albaneze.

Au trecut aproape două secole de la lucrarea cu largi perspective a lui Johannes Thunmann „Studii de istorie a popoarelor din răsăritul Europei” și de cînd învățați aparținînd celor mai diferite discipline se străduiesc să clarifice situația lingvistică din Peninsula Balcanică în antichitate și raporturile ei cu limbile de astăzi. Datorită unor cercetări neobosite, s-a ajuns la clarificarea multor probleme și nimeni nu poate să conteste azi că datorită acestei munci, în multe privințe, s-au făcut progrese simțitoare. Trebuie să recunoaștem totuși că materialul pe care îl avem la îndemînă este încă mult prea sărac ca să permită obținerea unor rezultate măcar pe jumătate sigure, pentru problemă în ansamblul ei. Numai o îmbogățire simțitoare a materialului de fapte ne poate duce un pas mai aproape de rezolvarea problemelor. În privința aceasta trebuie să ne așteptăm la contribuții importante prin inscripțiile mesapice din Apulia, pe de o parte, și prin eventuale descoperiri din numeroșii tumuli din Bulgaria, pe de altă parte. Poate că însuși solul Albaniei ascunde taina originii limbii sale ; lopata arheologului poate să-i aducă lingvistului surprize și în privința aceasta.

[1] R. A. Stampa, *Contributo al lessico preromanzo dei dialetti lombardo-alpini e romanic*, cunoscut mie datorită lui G. Gougenheim, Bulletin de la Société de Linguistique de Paris XXXVII. Conf. Cimochowski, *loc. cit.*, 48.

[2] Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës Seria shoqërore 2 (1958) 54.

[3] Bartoli, *Das Dalmatische*, I 288, Barič, *Hŷmje në historin e gjuhës shqipe*, 68.

O PROBLEMĂ LITIGIOASĂ A MORFOLOGIEI ISTORICE ROMÎNEȘTI
(ORIGINEA CONDIȚIONALULUI)

DE

V. P. TÎTOVA (Moscova)

Problema genezei elementului de formare a condiționalului romînesc (*aș cînta*, *ai cînta*, *ar cînta*, *am cînta*, *ați cînta*, *ar cînta*) a provocat, după cum se știe, o îndelungată discuție, care pînă în prezent nu a dus la rezultate cît de cît satisfăcătoare.

În ultimele lucrări se întîlnesc, în această problemă, puncte de vedere complet diferite. Astfel, în noua ediție a cărții sale *Limba romînă în secolele al XIII-lea—al XVI-lea*, acad. Al. Rosetti scrie : ,,Forma perifrastică e compusă din auxiliarul *a avea* + infinitivul scurt al verbului de conjugat. . . . Cînd forma e inversată, atunci se întrebuințează infinitivul lung : *fire-aș*''[1]. În același timp acad. I. Iordan, în cursul litografiat apărut recent *Introducere în lingvistica romanică*, consideră că verbul auxiliar romînesc *aș*, *ai*, *ar*, *am*, *ați*, *ar* este numai ,,aparent'' asemănător cu verbul *a avea*, fiind de fapt imperfectul verbului *a vrea*[2].

Unii autori de lucrări generale și chiar autorii unor studii speciale preferă să nu-și exprime, în această problemă, părerile proprii, limitîndu-se să-i constate complexitatea și lipsa de claritate[3].

Este de prisos să subliniem importanța acestei probleme pentru istoria limbii romîne, întrucît este clar că rezolvarea ei schimbă în multe

---

[1] Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*. Editura Academie R.P.R., 1956, p. 149 ; idem, *Istoria limbii romîne*, I, București, 1938, p. 135 și urm.

[2] Iorgu Iordan, *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1957, p. 416—417 ; idem, *Dialectele italiene de sud și limba romînă*, în ,,Arhiva'' XXXV, 1928, nr. 1, p. 196.

[3] Astfel, O. Densusianu a numit problema o enigmă a morfologiei romînești (*Histoire de la langue roumaine*, t. II, Paris, 1938, p. 232), prof. M. V. Serghievski a citat amîndouă concepțiile existente, neînclinînd pentru nici una dintre ele (vezi *Введение в романское языкознание*, Moscova, 1952, p. 242), iar Alf Lombard, în marea monografie a verbului romînesc, găsește argumente pentru confirmarea atît a unei teorii cît și a celeilalte, dar de asemenea se abține să-și definească punctul său de vedere (*Le verbe roumain*, II, Lund, 1955, p. 385).

privințe concepțiile asupra esenței proceselor istorico-lingvistice petrecute în epoca anterioară scrierilor în limba romînă. Căci e suficient numai ca problema verbului auxiliar al condiționalului romînesc să fie pusă în dependență de altă problemă esențială a balcano-romanisticii — folosirea balcanicului a v r e a în locul general romanicului a a v e a în formarea timpului viitor — și devine evident că apartenența condiționalului *aș*, *ai*, *ar*, *am*, *ați*, *ar* la *a avea* sau la *a vrea* se găsește în strînsă legătură cu multe probleme comune ale constituirii și rezolvării categoriilor verbale în limbile și dialectele grupului balcano-romanic. În mod particular, ea poate să favorizeze lămurirea proceselor general romanice și a celor specific balcano-romanice legate de formarea categoriilor verbale ale limbii romîne.

Divergențele cu privire la prototipul verbului auxiliar *aș*, *ai*, *ar* ... au apărut de mult. Cel dintîi și-a exprimat părerea despre apartenența lui la latinul *volēre*, după cît se pare, Al. Philippide în lucrarea sa din tinerețe *Principii de istoria limbii*[1]. Pînă atunci prototipul acestui verb auxiliar era considerat *habēre*[2]. Fără temeiuri suficiente, după cum remarcă înșiși partizanii originii lui *aș*, *ai*, *ar* ... din *volēre*[3], Al. Philippide a derivat inițial aceste forme din conjunctivul latin popular **volam*. Mai tîrziu ele au ajuns să fie derivate din imperfectul indicativului *volēbam*. Această formă o citează și Al. Philippide în lucrarea sa capitală *Originea romînilor*[4].

Nu e necesar să ne oprim asupra tuturor părerilor și discuțiilor care apără sau combat una dintre ipotezele originii condiționalului. Argumentarea cea mai amplă și completă a fiecăreia dintre ele este făcută în lucrările lui G. Weigand[5] și H. Tiktin[6], care au dat discuției un ascuțit caracter polemic. În cercetările de mai tîrziu discuția nu a ieșit, în esență, din cadrul tezelor expuse de acești autori[7].

Teoria lui G. Weigand este construită mai ales pe faptul existenței în limba romînă veche, ca și în dialectul aromîn, a formelor modului condițional care conțin, în calitate de verb auxiliar, imperfectul verbului *a vrea*. De exemplu : v. rom. *se vrĕ asculta*, *peri vrĕ*, arom. *vream s-fach*.

---

[1] Al. Philippide, *Istoria limbii romîne*, vol. I, *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 69.

[2] T. Cipariu, *Gramatica limbei romîne*, I, București, 1869, p. 277 ; A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, Francfort s/M, 1870, p. 637 ; F. Diez, *Grammaire des langues romanes*, t. II, Paris, 1874, p. 246 ; F. Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rumänischen Dialekte*, Wien, 1881–1883, *Konsonantismus*, II, p. 27, *Lautgruppen*, p. 37 ; B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, t. II, București, 1886, p. 982 ; W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, B. II, Leipzig, 1894, p. 140.

[3] I. Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba romînă*, p. 197.

[4] Al. Philippide, *Originea romînilor*, II, Iași, 1927, p. 204.

[5] G. Weigand, *Die Bildung des Imperfecti Futuri (Konditionalis Optativi) im Rumänischen*, în „3. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", 1896.

[6] H. Tiktin, *Die Bildung des rumänischen Konditionalis*, în „Zeitschrift für romanische Philologie", B. XXVIII, Halle, 1904.

[7] Dimensiunile articolului nu permit să ne oprim încă la o ipoteză, de altfel nesusținută de nimeni, care constă în aceea că v. rom. *vrea* (în tipul *vrea cînta*) își trage originea el însuși, în ultimă instanță, din *habēre* și este, în limba romînă, o formație nouă. Vezi E. Gamillscheg, *Studien zur Vorgeschichte einer romanischen Tempuslehre*, în „Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien", phil.-hist. Klasse, 172. B., 6. Abh., 1913, p. 128 și urm.

Aceste fapte incontestabile prin ele însele sînt întărite de presupunerea prezenţei unor forme reduse ale lui *vrea* în istroromînă, unde verbul auxiliar sună: I *-reş*, II *-rei*, III *-re*, IV *-ren*, V *-reţ*, VI *-re* sau *-rer*, şi în unele graiuri din Banat, unde formele lui sînt: I *-vreaş*, *reaş*, II *-vreai*, *reai*, III *-vrea*, *rea*, *ar*, IV *-vream*, *ream*, V *-vreaţ*, *reaţ*, VI *-vrea*, *vrear*, *ar*. Pentru comparaţia cu formele vechi romîneşti şi aromîne se citează construcţii de tipul *reaş mînca o friptură bună* (Banat). Aceste forme sînt considerate de G. Weigand intermediare între v. rom. şi arom. *vrea* (arom. *vream*), *vreai*, *vrea*..., pe de o parte, şi formele contemporane şi vechi romîneşti *aş*, *ai*, *ar*... (în romîna veche se foloseau ambele serii de forme), pe de altă parte.

Punctul de plecare pentru apropierea formelor dialectale şi a literarelor *aş*, *ai*... este pentru G. Weigand existenţa construcţiilor inversate *cîntare-aş*, *cîntare-ai*..., unde, după cum se admite, verbul auxiliar postpus a favorizat menţinerea formei lungi a infinitivului (vezi afirmaţia lui Al. Rosetti citată mai sus). G. Weigand consideră această interpretare a construcţiilor respective şi scrierea care decurge din ea o eroare a lingviştilor şi propune ca asemenea forme să fie analizate altfel: *cînta-reaş*, *cînta-reai*. Verbul auxiliar *reaş*, *reai*... detaşat pe această cale se arată după Weigand asemănător cu redusul *vrea*, *vreai*... bănăţean şi istroromîn.

Prepusele *aş*, *ai*... reprezintă, după cum crede autorul, treapta ulterioară de reducere a aceluiaşi *vrea*. Forma de pers. 1 sg. a apărut în urma contaminării scurtatului *vrea* (*vrea* > *rea* > *a*) cu conjuncţia *şi*[1].

Teoria originii lui *aş*, *ai*... din lat. *volēbam* a avut o mare răspîndire atît la contemporanii autorului ei, cît şi în lucrări ulterioare. Pe lîngă Al. Philippide şi I. Iordan, amintiţi deja, la teoria *volebam* a aderat W. Meyer-Lübke[2]. Ea este împărtăşită de Fr. Streller[3], L. Morariu[4], S. Puşcariu[5], S. Pop[6] şi alţii şi pătrunde în gramatici practice[7].

Vechile concepţii asupra originii lui *aş*, *ai*... a continuat să le urmeze E. Bourciez[8] şi continuă să le urmeze Al. Rosetti[9]. O critică consecventă a teoriei *volēre* este făcută în lucrarea lui H. Tiktin[10], consacrată special acestei probleme.

---

[1] Aceeaşi teză a alipirii conjuncţiei *şi* o citează şi Al. Philippide (*Originea romînilor*, II, p. 204), deşi G. Weigand a renunţat la ea în altă lucrare, mai tîrzie.

[2] W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, III.

[3] Fr. Streller, *Das Hilfsverbum im Rumänischen*, în „9. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", 1902, p. 67 şi urm.

[4] L. Morariu, *Morfologia verbului predicativ romîn*, în „Codrul Cosminului" I, 1924, p. 57.

[5] S. Puşcariu, *Pe marginea cărţilor*, în „Dacoromania", VII, 1934, p. 458.

[6] S. Pop, *Grammaire roumaine*, Berna, 1948, p. 260.

[7] Vezi, de exemplu, A. Scriban, *Gramatica limbii romîneşti (morfologia) pentru folosirea tuturor*, Iaşi, 1925, p. 136.

[8] E. Bourciez, *Основы романского языкознания*, Moscova, 1952, p. 514—515.

[9] Vezi nota 1 de la p. 561.

[10] H. Tiktin, *op. cit.*; vezi şi idem, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, 2. Lieferung, Bucarest, 1896, p. 101; *Gramatica romînă*, I, Bucureşti, 1895, p. 186; *Rumänisch Elementarbuch*, Heidelberg, 1905, p. 109.

Între alte argumente care contestă teoria lui Weigand, cel mai convingător este, după părerea noastră, următorul. Dacă formele verbului auxiliar *aș, ai*... au parcurs în constituirea lor etapele presupuse de Weigand *vrea* (+ *și*) > *vreași* > *reași* > *aș*, atunci de ce sînt atestate în romîna veche numai formele inițiale și finale, în timp ce din treptele de tranziție ale acestei serii (*vreași, reași*) nu există, dimpotrivă, nici o urmă? Și, de fapt, e greu să-ți închipui că în limba unei perioade (secolul al XVI-lea) au existat, alături una de alta, treapta cea mai veche și cea mai nouă de dezvoltare, iar cea care stă între ele nu se întrebuința. De unde s-au luat atunci aceste forme de tranziție în dialectele din perioada modernă și încă tocmai în dialecte (Transilvania, Banat) pe teritoriul cărora au fost create multe monumente de limbă romînă veche care nu atestă nici o urmă a lor?

Tiktin face deducția pe deplin întemeiată, după părerea noastră, că formarea formelor dialectale s-a petrecut în urma unui proces mai tîrziu de contaminare a celor două verbe auxiliare diferite *vrea* și *aș*. În felul acesta, formele dialectale sînt un fenomen secundar și se datoresc într-o oarecare măsură analizei morfologice eronate a formelor inverse.

Totuși argumentele lui Tiktin par convingătoare unora, dar nu conving pe alți cercetători. „Noua" teorie a originii lui *aș* din *volēbam* este răspîndită mai larg decît cea veche. Alf Lombard, căruia îi aparține în momentul de față ultimul cuvînt în domeniul morfologiei verbale romînești, nu se decide, după cum am remarcat deja, să adere la nici una dintre ele. Citînd argumente care susțin teorie *habēre*, el vede în același timp avantajele teoriei *volēre*. Aceste avantaje, după cum consideră A. Lombard, constau mai ales în faptul că partizanii teoriei *volēre* propun ca etimon al lui *aș* o formă determinată a verbului *volēre*, și anume imperfectul *volebam*, în timp ce adversarii lor nu sînt siguri din care formă exact a verbului *habēre* provine acest element de formare a condiționalului. A. Lombard ajunge la concluzia că problema alegerii între *volēre* și *habēre* pentru prototipul acestuia rămîne încă deschisă. Pentru rezolvarea acestei probleme, consideră el, sînt necesare materiale noi și argumente noi; cele de care au dispus pînă acum savanții s-au dovedit insuficiente.

Considerațiile și argumentele care se aduc în lucrarea de față vor susține teoria *habēre*, fiind îndreptate, prin aceasta, împotriva teoriei *volēre*. Ca o dezvoltare logică a considerațiilor date, ne-am străduit să înnoim într-o oarecare măsură și conținutul teoriei indicate, în ansamblu.

Fapt este că, chiar dacă socotim originea lui *aș* din *habēre* dovedită de lucrarea lui Tiktin, în problema formării condiționalului romînesc rămîn totuși multe lucruri nelămurite. Critica făcută de Tiktin teoriei *volēre* este mai ales negativă, în ea sînt foarte puține considerații care ajută să se lămurească procesele în urma cărora s-a format această categorie.

De asemenea, teoria *habēre* nu este prezentată și argumentată de pe pozițiile lingvisticii comparate romanice și ale balcanisticii. Astfel, dacă partizanii lui *volēre* se pot referi pentru confirmarea teoriilor lor la legea generală a limbilor romanice după care condiționalul și viitorul

indicativ se formează cu acelaşi verb auxiliar, respectiv la imperfect şi la prezent, partizanii teoriei *habēre* nu citează în susţinerea ei nici paralele romanice, nici balcanice. Condiţionalul general romanic se construieşte cu imperfectul, mai rar cu perfectul verbului *habēre*, din care nimeni nu derivă formele romîneşti. Construcţiile conjunctivale de tipul *habuissem* (sau arh. *habessim*) *cantare*, *habueris cantare*, *haberes cantare* sau îmbinările cu prezentul verbului *habēre* (*habemus cantare*, *habetis cantare*), din care se derivă de obicei aceste forme, nu sînt atestate în calitate de condiţional în alte limbi romanice.

De asemenea nu are nici un fundament teoretic nici însuşi faptul supletivismului verbului auxiliar al condiţionalului, care decurge în mod inevitabil din teoria *habēre* în toate variantele ei, independent de ce îmbinare de diferite forme temporale şi modale ale verbului *habēre* este considerată prototipul romînescului *aş*, *ai*, *ar*...

Lipsa teoriilor descrise aici şi legătura lor organică cu concepţiile neogramatice se evidenţiază, după părerea noastră, şi în aceea că cercetările corespunzătoare se bazează mai ales pe analiza proceselor fonetice legate de formarea formelor studiate (ceea ce este caracteristic anume pentru primele etape ale cercetărilor morfologice). Funcţionarea acestor forme în limba literară şi în dialecte este subapreciată, de regulă, în lucrările amintite. De fapt, una dintre particularităţile pregnante ale limbilor balcano-romanice constă tocmai în aceea că în „forme" dezvoltarea fonetică se produce cu mari abateri de la cele mai stabile legi manifestate în „cuvinte", ceea ce slăbeşte şi mai mult valabilitatea criteriilor fonetice în rezolvarea problemei studiate aici.

O perspectivă mult mai mare are, după părerea noastră, metoda determinării valorii funcţionale a formelor presupuse şi a variantelor lor.

Punctul de plecare al teoriei lui Weigand a constat nu în simpla constatare a construcţiilor condiţionale *vrea cînta, vreai cînta* în romîna veche, ci şi în concluzia asupra identităţii lor funcţionale cu formele *aş cînta, ai cînta.* Căci pentru el şi pentru partizanii teoriei sale acestea nu erau nimic altceva decît variantele fonetice ale unui verb auxiliar unic ca origine şi ca valoare. E important de remarcat că şi Tiktin, criticînd concepţiile lui Weigand, porneşte ca şi acesta de la omogeneitatea funcţională a acestor forme[1].

Totuşi în lucrările lui O. Densusianu[2] şi Al. Rosetti[3] formele *aş cînta* şi *vrea cînta* capătă o definiţie diferită (de condiţional prezent şi condiţional perfect). Nu vom judeca acum în ce măsură sînt juste şi exacte aceste definiţii, întrucît studierea valorilor modale şi temporale ale ambelor tipuri fundamentale ale condiţionalului vechi romînesc poate servi drept obiect al unei alte lucrări speciale. De aceea ne limităm aici la prezentarea unor indicii obiective (directe şi indirecte) ale diferenţierii lor funcţionale în limba secolului al XVI-lea şi, de asemenea, a unor valori particulare decurgînd de aici, care permit în parte să emitem judecăţi şi asupra originilor categoriilor înseşi.

[1] H. Tiktin, *Die Bildung des rumänischen Konditionalis*, p. 692, 698, 702.
[2] O. Densusianu, *op. cit.*, p. 228 şi urm.
[3] Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, p. 148.

Asemenea indicii pot fi în special corespondentele vechi slave ale formelor studiate în textele traduse[1]. Fireşte că acest gen de indicii trebuie abordat cu prudenţă, întrucît traducătorii romîni ai textelor bisericeşti vechi slave, după părerea multor filologi — comentatori şi redactori ai noilor ediţii ale acestor traduceri —, au lăsat să le scape în traduceri multe greşeli, impreciziuni, omisiuni. Cu toate acestea unele corespondenţe regulate pot şi trebuie să fie folosite în scopurile expuse aici.

Formei *vrea cînta*, întîlnită în aceste texte, îi corespunde în Biblia veche slavă[2] de preferinţă modul condiţional-conjunctiv cu **бы** (75% din toate formele), celelalte cazuri de întrebuinţare a lui *vrea cînta* repartizîndu-se mai ales între imperfect şi aorist. Forma *aş cînta*, dimpotrivă, traduce în special prezentul-viitor al indicativului (70% din forme) şi mult mai puţin modul conjunctiv (circa 30%). Corespondenţe asemănătoare de forme în locurile respective dau şi alte texte ale Bibliei — textul romînesc contemporan, cel rus, cel francez. În locul v. rom. *aş cînta* stă de cele mai multe ori viitorul (sau prezentul) indicativ, în locul lui *vrea cînta* aproape totdeauna modul condiţional, uneori perfectul indicativ. Cf. cele mai tipice corespondenţe pentru *vrea cînta* şi pentru *aş cînta* : v. rom. *se nu vre Domnulu agiuta mie* (Ps. Sch., 93, 17), rom. cont. *dacă Domnul nu mi-ar fi venit într-ajutor*, v. sl. **аще не Господь помоглъ бы ми**, rus. если *бы* не Господь *был* мне помощником, fr. *si l'Eternel ne m'eût secouru* ; v. rom. *se ară amu întra bărbatu* (Cod. Vor., 116, 8), rom. cont. *dacă va intra un om*, v. sl. **аще бѡ вънидет мѫжь**, rus. если *войдет* человек, fr. *s'il entre un homme*.

După cum vedem, aceste indicii indirecte sînt diferite în privinţa fiecăreia dintre formele condiţionalului vechi romînesc. Prin regularitatea lor ele pot atesta în parte şi funcţionarea diferită a formelor în limba acelei perioade.

E drept că prin ele înseşi funcţiile diferite ale formelor într-un stadiu sau altul al limbii tot nu demonstrează originea lor diferită. Dar morfologia istorică a limbilor romanice nu cunoaşte exemple analoge de disociere a unei forme temporale, în cazul dat, a imperfectului latin, în două verbe auxiliare diferite ca funcţiuni. Dacă am admite totuşi drept unic acest fenomen de disociere, atunci ar trebui să-l argumentăm temeinic. Partizanii teoriei *habēre* nu invocă nici un fel de motive pentru aceasta, întrucît ei nu stipulează nici disocierea însăşi. În felul acesta, dacă datele citate nu demonstrează originea diferită a lui *aş*

[1] În lucrarea de faţă se prezintă datele din două psaltiri — Psaltirea Scheiană şi cea a lui Coresi (*Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII, traduse din slavoneşte*, ed. de I.-A. Candrea, Bucureşti, 1916; *Psaltirea publicată romînesce la 1577 de diaconul Coresi, reprodusă cu unu studiu bibliograficu şi unu glosaru comparativu* de B. Petriceicu-Hasdeu, Bucureşti, 1881)—,din fragmente din Faptele apostolilor şi din epistolele lui Iacov şi Petru — aşa-numitul Codice Voroneţean (*Codicele Voroneţean cu un vocabulariu şi studiu asupra lui* de Ion al lui G. Sbiera, 1885)— şi de asemenea din textul complet al celor patru evanghelii ale lui Coresi (*Tetraevanghelul diaconului Coresi*. Reimprimat de Gherasim Timuş Piteşteanu, Bucureşti, 1889).

[2] *Библия, сиречь книги священнаго писания ветхаго и новаго завета*, Moscova, 1890. Această ediţie o foloseşte, în scopul comparaţiei cu textele romîneşti, acad. Al. Rosetti.

cînta şi *vrea cînta*, ele reduc într-o măsură însemnată gradul de verosimilitate a ipotezei sursei lor comune.

Dar şi mai mult ne conving de deosebirea prototipurilor lor unele valori ale construcţiilor studiate, care în parte se manifestă şi în fenomenele citate de corespondenţă cu formele vechi slave.

Tipul *vrea cînta* prezintă, de exemplu, legături evidente cu timpuri trecute ale indicativului. Aceasta se manifestă în primul rînd în fenomene obiective de întrebuinţare a lui, cum e faptul că, de preferinţă (după construcţia cu sine însuşi), se construieşte cu aceste timpuri, mai ales cu imperfectul[1]. În periodurile condiţionale şi în alte fraze el se foloseşte adesea în subordonată pe lîngă un imperfect în regentă. De exemplu : *nu era de totu rău Anastasie, ce era şi bunu, că de nu vrea fi întunecatu cu aceia vrăcolăcie* (Cuv. d.b.[2], I, p. 370). De o propoziţie regentă cu predicatul în forma *vrea cînta* poate depinde o subordonată temporală cu predicatul în forma de imperfect : *amu vii înghiţi-nă-vre, cînd mănia-se măniia lor spre noi* (Ps. Sch., 123, 4). Forma *vrea cînta* apare adesea asociată cu imperfectul indicativului : *oare-ce vrea cugeta de demăneaţă, decia se osebia însuşi de vrea vorovi de boiari şi de mesereri, decia şedea de judeca pănă amiazăzi* (Cuv. d.b., I, p. 363).

Cu alte cuvinte, pentru *vrea cînta* este caracteristică întrebuinţarea după aceste formule : 1) *de vrea cînta — cînta*, 2) *cînd cînta — vrea cînta*, 3) *vrea cînta şi cînta*.

În unele dintre întrebuinţările sale tipul *vrea cînta* apare, în fond, în funcţiune de imperfect indicativ, ca, de exemplu, în citatul dat imediat mai sus din cronica lui Moxa sau în următorul pasaj din Evanghelie : *şi se întoarse, află ei iară adurmiţi, era le amu ochii îngreoeaţi şi nu vre înţelege ce vre răspunde lor* (Ev. Cor., Marcu, XIV, 40), unde în textul vechi slav îi corespunde imperfectul : и не вѣдаꙗхꙋ что быша емꙋ ѿвѣщали.

Pe baza acestor fapte se poate trage concluzia că şi valoarea de acţiune ipotetică, adică de acţiune condiţionată şi condiţională, provine în forma *vrea cînta* nu de la acţiunea optativă, cum consideră H. Tiktin[3] şi S. Pop[4], ci mai curînd de la valoarea de acţiune neterminată (prin etapele : acţiune pe punctul de a fi săvîrşită, acţiune săvîrşită cu o condiţie) ca valoare corespunzătoare a imperfectului indicativ romînesc.

Pentru forma *aş cînta*, dimpotrivă, este caracteristică legătura strînsă cu viitorul indicativ. Aceasta o atestă, de asemenea, o serie întreagă de indicii obiective : corelaţia formelor din propoziţia regentă şi din subordonată, formele asociate, corespondentele din originalul vechi slav, datele indirecte din alte texte.

Forma *aş cînta* se întrebuinţează în romîna veche mai ales în periodurile condiţionale în care predicatul propoziţiei regente este exprimat prin forma timpului viitor indicativ. De exemplu : *scoase doi ar-*

[1] Aceste întrebuinţări ale formelor şi toate cele prezentate mai departe sînt proprii în egală măsură atît textelor traduse cît şi celor originale.

[2] *Cuvente den bătrâni. Limba romînă vorbită între 1550—1600. Studiu paleografico-linguistic* de B. Petriceicu-Hasdeu, Bucureşti, t. I, 1878, t. II, 1879.

[3] H. Tiktin, *Die Bildung des rumänischen Konditionalis*, p. 695.

[4] S. Pop, *op. cit.*, p. 260.

ginți, dĕde uînspătătoriului și zise lui: păzește-lu și ce să ai răsipi eu căndu mă voiu întoarce da-ți voiu (Ev. Cor., Luca, X, 35); *vezi că moriu, și fiu-mieu iaste micu; fii tu împăratu! iară pre fiul mieu socotește: să ară trăi, elu va fi căndu-va împăratu* (Cuv. d.b., I, p. 400).

Construcția periodurilor condiționale cu timpul viitor indicativ (*voi cînta*) în propoziția regentă pe lîngă *aș cînta* în subordonată se constată în limba secolului al XVI-lea — începutul secolului al XVII-lea chiar mai des (30% din toate periodurile condiționale care conțin tipul *aș cînta*) decît întrebuințarea caracteristică pentru limba romînă în general a aceleiași forme a condiționalului în ambele părți ale periodului condițional (circa 25% din periodurile condiționale cu *aș cînta*).

Nu mai puțin caracteristică pentru limba romînă veche este legarea lui *aș cînta* și *voi cînta* prin conjuncțiile coordonatoare *și, sau, de, ce* și altele și întrebuințarea în propoziții paralele în care *aș cînta* și *voi cînta* îndeplinesc aceeași funcțiune. De exemplu: *ce folosu e omului să ară lumĕ toată dobăndi iară sufletul deșerta-l-va* (Ev. Cor., Mateiu, XVI, 26) sau *de va veni unu nebotedzatu și spurcatu, și va veni cătrâ creștini și ară vre să se botedze, iară creștinulu va dzice că ești spurcatu, deci cel nebotedzatu nu va primi botedzul, ce-l va întoarce și nu-l va botedza, acela desparte frate de frate* (Cuv. d.b. II, p. 332).

Cu un cuvînt, pentru *aș cînta* sînt tipice formulele 1) *se aș cînta — voi cînta*, 2) *se aș cînta și voi cînta*, după care *vrea cînta* nu se întrebuințează niciodată.

Asocierea frecventă, în comparație cu limba contemporană, a lui *aș cînta* cu viitorul indicativ în textele vechi a remarcat-o încă O. Densusianu[1]. Dar el nu pune acest fenomen în legătură cu valoarea formei, ci îl explică pur și simplu prin specificul sintaxei vechi romînești, printr-o anumită libertate în alegerea formelor.

Dacă confruntăm însă toate datele întrebuințării acestei forme, și de asemenea corespondența de preferință cu viitorul vechi slav, atunci se impune și concluzia asupra specificului valorii înseși a lui *aș cînta* în limba romînă veche. Acest specific consta, după cum se pare, în aceea că *aș cînta* cumula valorile de mod condițional și de viitor indicativ. E drept că acest viitor este greu de distins față de modul condițional, întrucît forma se întrebuințează în general mai des în propozițiile condiționale și, după cum se știe, condiția reală și cea ipotetică referitoare la viitor sînt foarte apropiate între ele, deosebindu-se numai prin nuanța subiectivă a atitudinii vorbitorului față de ea; prin raportarea obiectivă a acțiunii la realitate ele coincid (și una și alta sînt potențiale).

Și totuși capacitatea de a exprima viitorul indicativ în această formă este absolut sigură. Rolul probant al faptelor obiective citate mai sus (corespondențele cu textele vechi slave, construirea de predilecție cu viitorul indicativ *voi cînta*) în asemenea condiții va fi, firește, fundamental. Dar uneori valoarea temporală a formei care ne interesează iese la iveală din opoziția nemijlocită cu timpurile trecute ale indicativului. Cf., de exemplu, corelația dintre *ar cînta* și forma de perfect compus :

---

[1] O. Densusianu, *op. cit.*, II, p. 196.

fi va atunce scărbă mare cumu n-au fostu de începutul lumiei până acmu nece ară fi (Ev. Cor., Mateiu, XXIV, 20—21).

Valoarea de indicativ a acestei forme nu poate fi pusă la îndoială nici în următorul context, întrucît caracterul categoric al comunicării constituie sensul ei fundamental: *dĕdevără grăescu voao că n-ară sta aicĕ piatră spre piatră ce să nu se răsipĕscă* (Ev. Cor., Mateiu, XXIV, 12).

Prin urmare, în sec. al XVI-lea forma *aş cînta* nu avea numai valoare de mod condiţional, ci şi valoare de viitor indicativ. Se pune acum întrebarea în ce direcţie s-a dezvoltat această valoare. Se ştie că în perioada modernă ea a dispărut. Dar în afară de aceasta, există unele mărturii că încă din romîna veche întrebuinţarea lui *aş cînta* cu valoare de viitor mergea pe linia reducerii. Aşa, de exemplu, în Codicele Voroneţean — monument care după părerea unor savanţi este cu mult mai vechi, după părerea altora cu puţin mai vechi decît textele tipărite ale lui Coresi — se întîlneşte forma *aş cînta* cu această valoare: *se ară Domnulu vre şi se viseremu, face vrem ceasta sau ceia* (Cod. Vor., 130, 12). Evanghelia lui Coresi traduce acelaşi pasaj din epistola sobornicească a lui Iacov cu forma *voi cînta*: *de va vre Domnul să fim vii vom face acĕstĕ şi acĕlĕ* (Ev. Cor., Iacov, IV, 15). Idem în Cod. Vor. 116/8 şi Ev. Cor. Iacov, II, 2.

Pe baza acestor date se poate considera, cu un grad mai mare sau mai mic de verosimilitate, că în perioadele mai vechi această formă a fost mai larg răspîndită cu valoare de viitor.

Toate aceste fapte capătă o importanţă şi mai mare dacă le punem în legătură cu unele forme ale verbului auxiliar al condiţionalului, aşa cum sînt atestate ele în textele vechi şi cum s-au păstrat în limba contemporană.

Formele de persoana a 2-a singular şi 1 şi a 2-a plural *ai*, *am*, *aţi*, după cum se ştie, coincid pe deplin cu formele scurte de prezent ale verbului *a avea*, cu care se construieşte, de exemplu, perfectul compus *ai cîntat*, *am cîntat*, *aţi cîntat*. Aşa sînt atestate aceste forme în textele vechi (*ai*, *amu*, *aţi*). Dintre partizanii teoriei *habēre* unii explică această coincidenţă ca un împrumut tîrziu de la prezent (prin analogie cu perfectul compus), alţii ca rezultat al proceselor fonetice presupuse, iar alţii văd în ele în mod nemijlocit prototipul latin — prezentul *habes*, *habemus*, *habetis*. Nici una dintre aceste variante nu este dovedită prin fapte şi nu este argumentată din punct de vedere teoretic.

În acelaşi timp savanţii nu observă faptul atît de important că aceste forme ale condiţionalului romînesc sînt construite în fond după modelul viitorului general romanic (îmbinarea fără prepoziţie a infinitivului şi a prezentului verbului „a avea"). Din confruntarea acestor indicii formale evidente şi a valorii de viitor deja remarcate pe care o are condiţionalul în perioada romînă veche se poate trage numai o singură concluzie, şi anume că la baza condiţionalului romînesc *aş*, *ai*, *ar*, *am*, *aţi*, *ar cînta* stă în parte viitorul indicativ general romanic.

Spunem „în parte", pentru că formele verbului auxiliar de persoana 1 sg. şi a 3-a sg. şi pl. (*aş*, *ar*) provin în mod evident nu din pre-

zentul indicativ, ci sînt, după toate datele, de origine conjunctivală: *habuissem?*, arh. *habessim?*, *habēret? habuĕrit?* (mai detaliat vezi despre aceasta lucrările indicate mai sus ale partizanilor teoriei *habēre*). În afară de aceasta și unele valori neindicative ale formei *aș cînta* în limba romînă veche pot fi explicate de asemenea numai ca primitive și nu ca derivate din indicativ. Ne referim, de exemplu, la valoarea optativă, care se exprimă de la început în limba romînă tocmai prin forma *aș cînta* (directă sau inversă), și nu prin forma *vrea cînta*: *Părinte, de ai vre să trĕcă păharul acesta de la mine* (Ev. Cor., Luca, XXII, 42).

Așadar formele condiționalului romînesc contemporan *aș*, *ai*, *ar*, *am*, *ați*, *ar cînta* s-au format din perifrazele cu verbul *habēre* răspîndite în latina populară, printre care era și perifraza cu prezentul acestui verb, care formează în alte limbi romanice timpul viitor al indicativului[1].

Făcînd bilanțul celor spuse se poate constata că, în dezvoltarea construcțiilor verbale studiate, limbile balcano-romanice manifestă, pe de o parte, un specific foarte distinct în repartizarea formelor și a valorilor corespunzătoare. Pe de altă parte, însă, în toate împletirile materialului local și în cazul dat se poate distinge net totdeauna acțiunea regulilor gramaticale general romanice.

În lipsa de disociere a valorilor de viitor indicativ și de condițional, pe care romîna veche le unea într-o singură paradigmă *aș*, *ai*, *ar*, *am*, *ați*, *ar cînta* (alături de exprimarea lor separată în formele *voi cînta* și *vrea cînta*), se poate vedea cea mai generală lege de formare a categoriilor timpului viitor și a condiționalului în limbile romanice care a acționat în perioada constituirii lor, dar care în Balcani n-a ajuns la desăvîrșire, și anume tendința de a construi aceste categorii cu unul și același verb auxiliar *habēre*.

Cea mai mare dezvoltare a luat în limbile balcano-romanice altă lege, mai particulară, a limbilor romanice, care constă în aceea că la formarea condiționalului în Romania se folosește de regulă imperfectul verbului auxiliar, iar la formarea timpului viitor indicativ — prezentul aceluiași verb auxiliar. Dar această lege s-a manifestat numai în construcțiile cu verbul *a vrea* (*vrea cînta* — condițional, *voi cînta* — viitorul indicativ).

În limba romînă veche sistemele formelor cu verbul *a avea* și cu verbul *a vrea* se găseau într-o interacțiune complexă, în care se simțeau clar procesele de eliminare a valorii de viitor din sistemul formelor cu verbul *a avea* și de reducere a condiționalului cu verbul *a vrea*.

În cele din urmă aceste procese s-au realizat în așa fel încît verbul *a vrea* (la timpul prezent) s-a fixat numai ca formă de viitor indicativ, iar construcția cu verbul *a avea* a devenit unicul mijloc de exprimare

---

[1] Stabilirea celorlalte prototipuri (în afară de prezentul indicativ), adică a formelor latinești concrete de conjunctiv care au dat rom. *aș*, *ar*, nu a constituit tema cercetării și, după părerea noastră, nu are o importanță principială pentru rezolvarea problemei în ansamblu.

a condiţionalului, în sfera căruia ea s-a diferenţiat apoi după valori temporale (*aş cînta* — prezent-viitor, *aş fi cîntat* — trecut). Prin aceasta primul verb auxiliar şi-a pierdut capacitatea de a apărea ca element al condiţionalului, iar cel de-al doilea s-a eliberat de exprimarea valorilor gramaticale ale viitorului[1].

În dialectele şi în graiurile Balcanoromaniei caracterul istoric al acestor legi generale se manifestă în forme şi mai variate, ceea ce poate servi însă ca obiect al unei cercetări speciale.

[1] În ultimul caz se are în vedere construcţia general romanică cu infinitivul fără prepoziţie. Construcţiile prepoziţionale de tipul *am a cînta*, care se întîlnesc sporadic în romîna veche şi există astăzi în dialecte, şi în deosebi construcţia cu conjunctivul verbului principal *am să cînt*, care a apărut în limbă mult mai tîrziu faţă de perioada studiată şi este foarte răspîndită astăzi în limbă, continuă tendinţa cea mai largă a limbilor romanice de a construi viitorul cu acest verb.

STABILIREA DATEI DE SEPARAȚIE A AROMÎNEI DE DACOROMÎNĂ CU AJUTORUL GLOTOCRONOLOGIEI

DE

V. GUȚU-ROMALO

A. Punctul de plecare al cercetării de față îl constituie articolul lui Sarah C. Gudschinsky, *The ABC's of lexico-statistics* (*glottochronology*) apărut în „Word", vol. 12 (1956), nr. 2, p. 177—210 [1].

1. Adresîndu-se cum se vede din titlu neinițiaților, articolul cuprinde o expunere a principiilor unei metode noi de cercetare a limbilor înrudite, numită „glotocronologie" sau „lexicostatistică", metodă care reprezintă una din numeroasele încercări din ultimii ani de a introduce în lingvistică procedeele statistice.

Glotocronologia a fost elaborată în vederea studierii, sub raport cronologic, a perioadelor din istoria limbii pentru care nu există informații directe. Rezultatele obținute prin aplicarea ei privesc ordinea cronologică, succesiunea în timp și momentul desprinderii limbilor și dialectelor din tulpina comună și pot fi raportate la diferite evenimente istorice cunoscute sau presupuse, cum ar fi migrațiile, de ex.

Această metodă, care își are originea în studierea istorică a limbilor fără scriere a populațiilor autohtone din America, a fost primită cu interes de lingviști[2], și aplicată și în studiul altor limbi, de exemplu, în cercetarea

[1] Prin intermediul acestui articol și prin cel al lui G. A. Klimov, *О глоттохронологическом методе датировки распада праязыка*, din Вопросы языкознания, nr. 2, 1959, p. 119—121, se fac mai departe referirile la cercetările fundamentale pentru glotocronologie, ale lui M. Swadesh și R. Lees, cercetări care nu ne-au fost accesibile.

[2] G. A. Klimov, în *art. cit.*, după ce formulează unele rezerve, arată: „Lingvistica comparativ-istorică, care dispune de posibilități atît de modeste de cercetare a stadiilor lingvistice preistorice nu poate, fără îndoială, ignora rezultatele lexico-statistice ale teoriei lui Swadesh pînă la realizarea unei metode glotocronologice mai precise și mai generale ca aplicare" p. 121.

unor limbi vorbite pe teritoriul Europei [1]. Rezultatele obținute au coincis cu informațiile istorice [2].

2. Glotocronologia se bazează pe cîteva axiome deduse din constatări verificate experimental și pe calculul statistic.

Principiile lexico-statisticii sînt :

a. Existența unui „nucleu de bază al vocabularului" caracterizat prin stabilitate.

Acest nucleu cuprinde termeni privind părțile corpului, accidente de teren, acțiuni importante, pronume, numerale etc. [3].

Constatarea unui fond stabil al vocabularului nu e nouă. Apare la A. Meillet [4], constituie originea ideii fondului principal lexical pusă în circulație de I. V. Stalin în *Marxismul și problemele lingvisticii*, apare și la cercetători mai vechi (Lorenzo Hervás y Panduro, de ex., în sec. al XVIII-lea, încearcă să demonstreze apropierea mai mare a catalanei de valenciană decît de provensală, pe baza unei liste paralele alcătuite din 63 de cuvinte [5], pe care le regăsim aproape pe toate în lista pe care o folosește lexicostatistica).

În lista de cuvinte din fondul lexical principal al limbii romîne alcătuită de acad. Al. Graur[6] se regăsesc 90% din cuvintele cuprinse în lista alcătuită pentru cercetarea de față. Diferența de proporții dintre cele două liste de cuvinte — cea a lui Swadesh și cea a fondului principal lexical al limbii romîne — se explică prin deosebirile de metodă și de scop. Deși ideea de bază : existența unui fond stabil de cuvinte importante e comună, acad. Al. Graur stabilește această categorie lexicală avînd în vedere o anumită limbă ajunsă la o anumită etapă a dezvoltării sale, pe cînd Swadesh include în lista sa cuvinte care pot fi regăsite în limbi cît de diferite, în epoci diferite, deci cuvintele stabile cele mai generale.

b. Relativa stabilitate în timp a ratei de retenție și deci a coeficientului de pierderi ale nucleului de bază.

Fiecare mie de ani înregistrează același procentaj de pierderi : același număr de cuvinte se pierd în al doilea mileniu ca și în primul etc.

---

[1] G. A. Klimov, în *art. cit.*, citează : A. Raun, *Über die sogenannte lexicostatistische Methode der Glottochronologie und ihre Anwendung auf das Finisch-Ugrische und Turkische*, în „Ural-altaische Jahrbücher" Bd. XXVIII, Hf. 3—4, 1956, p. 151—154, J. A., Rea, *Concerning the validity of lexicostatistics*, în „International Journal of American lingvistics", vol. 24 (1958), nr. 2, p. 145—150.

[2] *Ibidem*, p. 121 ; unicul caz în care rezultatele obținute nu concordă cu datele istorice e cel al limbilor aleutoeschimose, studiate pe baza metodei glotocronologice de M. Swadesh în *Arheological and linguistic chronology of indo-european groups*, apărut în „American Antropologist", vol. 55 (1953), nr. 3, p. 349—352.

[3] Deosebirea de stabilitate dintre cele două zone ale vocabularului este ilustrată de Sarah C. Gudschinsky, în *art. cit.*, prin exemplul limbii engleze în care împrumuturile reprezintă 50% din vocabularul general și numai 6% din nucleul de bază, în care, deci, reziduurile arhaice (datînd de 5000 de ani) sînt de 5 ori mai numeroase decît împrumuturile acumulate în 2000 de ani.

[4] *Linguistique historique et linguistique générale*, I, p. 91, Paris, 1921.

[5] S. J. Miquel Batllori, *Provençal i català en els escrits lingüistics d'Hervas* în *Studi in onore di Angelo Monteverdi*, vol. I, Modena, 1959.

[6] *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Buc. 1954, p. 48—55.

Cum verificarea acestei presupuneri nu s-a putut face decît pentru o perioadă de 2200 de ani, nu s-a putut stabili constanta pentru o perioadă mai lungă [1].

c. Aproximativa constanță a coeficientului de pierderi ale nucleului de bază în diferite limbi.

Această presupunere a fost verificată pe baza materialului a 13 limbi din care 11 indo-europene. Deci valabilitatea principiului a fost verificată mai ales pentru această familie de limbi.

d. Corolar al principiului *c* : *Posibilitatea de a calcula, pe baza acestui coeficient, perioada de timp scursă din momentul despărțirii limbilor (sau dialectelor) înrudite,* deci *posibilitatea de a stabili momentul despărțirii.*

3. Bazîndu-se pe aceste principii, glotocronologia folosește, ca instrumente de lucru, listele de cuvinte alcătuite de M. Swadesh și coeficientul de retenție și formula de calcul stabilite de R. Lees.

M. Swadesh alcătuiește o listă de 200 de cuvinte (inițial 215) [2], pe care o reduce apoi la 100 de cuvinte [3]. Aceasta din urmă e considerată nesatisfăcătoare de Sarah C. Gudschinsky [4], fiind prea restrînsă pentru un studiu statistic concludent.

Coeficientul de retenție calculat de R. Lees variază între 86,4% și 74,4% pe mileniu, coeficientul mediu fiind de 80,5% [5]. Coeficientul pare a varia în jurul acestor cifre. G. A. Klimov, care aplică lexicostatistica la limbile georgiană, zană și svană, stabilește coeficientul de retenție 88% [6].

Formula de calculare a timpului scurs din momentul despărțirii reprezintă o transpunere a formulei dezagregării radioactive și este :

$$t = \frac{\log C}{2 \log r}$$

în care *t* notează timpul (în milenii), iar *r* coeficientul de retenție pe mileniu [7].

Expunerea principiilor glotocronologiei este însoțită în articolul lui Sarah Gudschinsky de o exemplificare a aplicării metodei, realizată pe baza a două idiomuri mexicane : mazatec și ixcatec. Etapele de lucru sînt :

a) Alcătuirea listelor paralele de cuvinte : se aleg cuvintele cele mai obișnuite ; în cazul cînd există mai multe sinonime cu frecvență egală se recomandă alegerea aleatorie.

b) Stabilirea, pe baza corespondențelor fonetice și a identității de sens, a perechilor de cuvinte înrudite, deci păstrate în cele două idiome.

---

[1] G. A. Klimov în *art. cit.*, p. 121, subliniază acest neajuns al glotocronologiei arătînd că „E cu totul evident că o dată cu înmulțirea mileniilor în calcularea timpului lingvistic, deviația de la timpul real va fi mai mare".

[2] Morris Swadesh, *Diffusional cumulation and archaic residue as historical explanations*, în „Southwestern Journal of anthropology", 7 (1951), p. 1–21.

[3] *Towards greater accuracy en lexico-statistic dating*, în „International Journal of American linguistics", 21 (1955), p. 121–137.

[4] *Art. cit.*, p. 179.

[5] Robert B. Lees, *The basis of glottochronology* în „Language", 29 (1953), p. 113–127.

[6] *Art. cit.*, p. 120.

[7] R. Lees, *art. cit.*

c) Calcularea procentului de cuvinte înrudite și a duratei perioadei de divergență.

B. În lucrarea de față am încercat să aplicăm metoda lexicostatistică dacoromînei și aromînei, nu atît în vederea stabilirii exacte a datei separării lor, perioada de despărțire a celor două idiome fiind oarecum circumscrisă prin fapte de ordin lingvistic și istoric, cît mai mult în vederea verificării metodei.

1. În cursul cercetării am întîlnit o serie de dificultăți pe care exemplificarea din articolul de la care am pornit nu ne-a ajutat să le rezolvăm întotdeauna.

Explicația acestui fapt o constituie, credem, condițiile de cercetare diferite.

În studiul lui Sarah Gudschinsky, dificultatea principală constă în stabilirea existenței sau lipsei de înrudire în cazul unei perechi de cuvinte, întrucît cercetarea are în vedere două idiomuri puțin studiate, derivînd dintr-o limbă necunoscută.

În cercetarea noastră dificultățile au fost de altă natură.

O primă serie de dificultăți, minore, a apărut la alcătuirea listelor de cuvinte. Lista lui Swadesh (cea reprodusă în articolul lui Sarah Gudschinsky) include 200 de cuvinte englezești fără nici o precizare asupra categoriei gramaticale (substantiv sau verb, de ex.), cu rare indicații asupra sensului.

În numeroasele cazuri în care un cuvînt poate fi verb sau substantiv, l-am tradus, de cele mai multe ori, printr-un verb.

Cînd unui cuvînt englezesc îi corespund în romînă două sau mai multe cuvinte, cu sensuri oarecum diferite (*old* se poate traduce în romînește prin *vechi* și *bătrîn*), le-am introdus în listă ca termeni de sine stătători.

Tot așa am procedat în cazurile în care apare în lista lui Swadesh un cuvînt cu omonime de importanță oarecum egală, așa încît e greu de spus care din ele a fost inclus în listă. În această situație e, de exemplu, *lie*, care se traduce prin „minciună'' și „a zăcea''.

A doua categorie de dificultăți, mai importantă, privește interpretarea listei de cuvinte. Într-o serie întreagă de situații alegerea aleatorie recomandată ni s-a părut nesatisfăcătoare. Astfel :

a. În multe puncte ale listei apar două sau mai multe sinonime în unul sau în amîndouă idiomurile cercetate. În această situație sînt punctele :

34 (*dust* : dr. *praf*, *pulbere* / ar. *pulbiri*), 10, 24, 44, 46, 55
67, 76, 77, 91, 97, 101, 120, 122, 145, 174, 190, 195.

În asemenea cazuri am calculat nu în unități, ci în procente, considerînd că un caz ca *dust* (34), în care un cuvînt din aromînă este înrudit cu unul din cele două corespondente dacoromîne, reprezintă 1/2 din valoarea unui cuvînt ca *all* (1) : dr. *tot* / ar. *tut*ᵘ. Valoarea diferit lor puncte discutabile am stabilit-o avînd în vedere numărul sinonimelor și răspîndirea lor (vezi lista de cuvinte). Nu am avut în vedere decît termenii regionali cu o răspîndire mai mare.

b. O dificultate de altă natură se constată în cazul pronumelor personale : la pers. I și a II-a, în aromînă formele oblice înlocuiesc complet sau parțial formele de nominativ păstrate în dacoromînă (p. 78, *I* : dr. *eu* / ar. *mini*, *ęu*, *ię*, p. 168, *thou* : dr. *tu* / ar. *tini*).

Situația acestor pronume diferă de cea a cuvintelor discutate sub *a*, deoarece e vorba de înlocuirea unei forme din flexiunea cuvîntului prin alta, care aparține aceluiași cuvînt (chiar dacă rădăcinile sînt diferite, cuvîntul fiind neregulat). Dacă flexiunea pronominală s-ar fi redus la un singur caz și dacă nu s-ar cunoaște originea acestor forme, cuvintele în discuție ar fi putut fi considerate neînrudite. În situația dată, lucrul nu este însă posibil. Pe de altă parte, modificarea produsă nu permite nici încadrarea lor în categoria cuvintelor pur și simplu înrudite. De aceea nu le-am inclus în calcul ca unități, ci ca procente :

p. 78 : 3/4, p. 168 : 1/4.

În cazul pronumelui de pers. a III-a, apar, în dacoromînă și în aromînă, cîte două cuvinte cu rădăcini diferite, aceleași în cele două idiomuri, dar deosebindu-se ca răspîndire și ca frecvență : ar. *nîs*^{u}, e echivalentul dr. *el*, ar. *el*^{u}, avînd ca răspîndire oarecum valoarea dr. *dînsul*. Datorită acestei situații, p. 67 și 163 au intrat în calcul cu valoarea 1/2.

c. Cînd imperfecțiunea concordanței perechii de termeni se datorește derivării, faptului că în unul din idiomurile comparate apare cuvîntul de bază, iar în altul derivatul (vezi p. 180, de ex., *wash* : dr. *a spăla*/ ar. *la*^{u}), sau că în amîndouă idiomurile avem de-a face cu derivate diferite de la aceeași rădăcină (vezi p. 76 *hunt* : dr. *vînătoare*/ ar. *avinari*), am recurs de asemenea la procente, profitînd de crearea acestei categorii noi (a valorii mai mici decît 1, dar mai mari decît 0), impuse de situațiile discutate la *a* și *b* și considerînd că valoarea raportului dintre perechile de cuvinte în această situație[1] nu e perfect echivalentă cu a perechilor de tipul : dr. *soare*/ ar. *soari* (p. 157). Sarah Gudschinsky le socotește cuvinte înrudite pur și simplu și le acordă valoarea 1.

Din cele expuse decurge că tipurile de corespondențe înregistrate în lista de cuvinte dacoromîne și aromîne au impus introducerea valorilor procentuale (pe lîngă valorile 0, 1 utilizate de Sarah Gudschinsky) în evaluare și deci și în calcul.

2. *Lista de cuvinte* [2]

1	all	tot	tut^u	1	1
2	and	și	și	1	1
3	animal	vită	pravdî	0	0
4	ashes	cenușă	cinușî	1	1

[1] Nu intră în această categorie perechile de cuvinte în care, la termenul aromînesc, apare un *a* protetic.

[2] Lista de cuvinte aromîne a fost alcătuită de tov. M. Caragiu-Marioțeanu, cu care am discutat și unele din situațiile neclare. Cifrele care însoțesc lista de cuvinte reprezintă valoarea perechilor de termeni. În punctele în care apar valori diferite în cele două coloane, cifra din coloana a doua a fost obținută procedînd aleatoriu.

5	at	la	la	1	1
6	back	spate	pîltari	0	0
7	bad	rău	arău	1	1
8	bark	coajă	coaji	1	1
9	because	(pentru) că	că	1	1
10	belly	burtă		½	1
		pîntece	pîntici		
		foale			
11	big	mare	mari	1	1
12	bird	pasăre	—	—	—
13	bite	(a) muşca	mîşcu	1	1
14	black	negru	laiu	0	0
15	blood	sînge	sîndi	1	1
16	blow	(a) sufla	suflu	1	1
17	bone	os	osu	1	1
18	breathe	(a) răsufla	adil'u	0	0
19	burn	(a) arde	ardu	1	1
20	child	copil	ficioru	0	0
21	cloud	nor	nioru	1	1
22	cold	frig	arcoari	0	0
22 b		rece	araţi	1	1
23	come	(a) veni	yinu	1	1
24	count	(a) număra	numiru (rar)		
			misuru	¼	0
25	cut	(a) tăia	tal'u	1	1
26	day	zi	duuî	1	1
27	die	(a) muri	moru	1	1
28	dig	(a) săpa	sapu	1	1
29	dirty	murdar	mîryitu	0	0
30	dog	cîine	cîni	1	1
31	drink	(a) bea	beau	1	1
32	dry	uscat	uscatu	1	1
33	dull	bont	—		—
34	dust	praf			
		pulbere	pulbiri	½	1
35	ear	ureche	ureacl'e	1	1
36	earth	pămînt	locu	0	0
37	eat	(a) mînca	mîcu	1	1
38	egg	ou	ou	1	1
39	eye	ochi	ocl'u	1	1
40	fall	(a) cădea	cadu	1	1
41	far	departe	largu	0	0
42	fat-grease	grăsime	pastó	0	0
43	father	tată	tatî	1	1
44	fear	frică	fricî	½	0
		spaimă			
45	feather	pană	peanî	1	1

46	few	puţin	p/u/ţînᵘ (rar)	$^1/_4$	1
			niheam		1
47	fight	luptă	alumtari	$^1/_3$	1
48	fire	foc	focᵘ	1	1
49	fish	peşte	pescu	1	0
50	five	cinci	ţinţi	1	1
51	float	(a) pluti	anotᵘ	0	1
52	flow	(a) curge	curî (III sg)	1	0
53	flower	floare	lilici	0	1
54	fly	(a) zbura	azboirᵘ	1	0
55	fog	negură	negurî	$^1/_2$	
		ceaţă			0
56	foot	talpă	pîtunî	0	1
57	four	patru	patru	1	1
58	freeze	a îngheţa	îngl'eţᵘ	1	1
59	fruit	poamă	poamî	1	1
60	give	(a) da	dau̯	1	1
61	good	bun	bunᵘ	1	1
62	grass	iarbă	i̯arbî	1	1
63	green	verde	ve̯ardi	1	1
64	guts	maţ	maţᵘ	1	1
65	hair	păr	perᵘ	1	1
66	hand	mînă	mînă	1	0
67	he	el	nîsᵘ	$^1/_2$	0
		dînsul	elᵘ		1
68	head	cap	capᵘ	1	0
69	here	aici	au̯á	0	1
70	hear	(a) auzi	avdu̯	1	1
71	heart	inimă	inimî	1	1
72	heavy	greu	greu̯	1	0
73	hit	(a) lovi	agudescu	0	0
74	hold-take	a apuca	acaţᵘ	0	1
75	how	cum	cumᵘ	1	1
76	hunt	vînătoare	avinari	$^1/_3$	1
77	husband	bărbat	bărbatᵘ	$^1/_2$	
		om			
		soţ			0
78	I	eu	mini	$^3/_4$	
			eu̯, io̯		1
79	ice	gheaţă	gleţᵘ	1	0
80	if	dacă, de	ma, áma	0	0
81	in	în	tu	0	0
82	kill	(a) omorî	vatîmᵘ	0	0
83	know	(a) şti	ştiu	1	1
84	lake	lac	lacᵘ	1	1
85	laugh	(a) rîde	arîdᵘ	1	1
86	leaf	frunză	frîndi	1	1
87	left side	stînga	stînga	1	1

88	leg	picior	ĉiĉorᵘ	1	1
89	lie	(a) zăcea	ḑacᵘ	1	1
89 b		minciună	psematî	0	0
90	live	(a) trăi	bîneḑᵘ	0	0
91	liver	ficat mai	hicatᵘ	3/4	1
92	long	lung	lungᵘ	1	1
93	louse	păduche	biducl'u	1	1
94	man-male	bărbat	bîrbatᵘ	1	1
95	many	mult	multu	1	1
96	meat-flesh	carne	carni	1	1
97	mother	mamă	dadî mă (reg. rar)	1/4	0
98	mountain	munte	munti	1	1
99	mouth	gură	gurî	1	1
100	name	nume	numî	1	1
101	narrow	îngust	strimtu	0	0
101 b		strîmt	strimtu	1	1
102	near	aproape	aprọapi	1	1
103	neck	gît	guşi	0	0
104	new	nou	năṷ	1	1
105	night	noapte	nọapti	1	1
106	nose	nas	nari	1	0
107	not	nu	nu	1	1
108	old	vechi	vecl'u	1	1
108 b		bătrîn	auşᵘ	0	0
109	one	un	unᵘ	1	1
110	other	alt	altu	1	1
111	person	om	omᵘ	1	1
112	play	(a) juca	aĝocᵘ	1	1
113	pull	(a) trage	tragᵘ	1	1
114	push	(a) împinge	pingu	3/4	1
115	rain	ploaie	plọaḭi	1	1
116	red	roşu	aroşᵘ	1	1
117	right-side	dreapta	dreapta	1	1
118	right-correct	bine	g'ini	1	1
119	river	rîu	arîṷ	1	1
120	road	drum cale	 cali	1/2	1
121	root	rădăcină	arîδîţînî	1	1
122	rope	funie frînghie	funi	1/2	1
123	rotten	putred	putridᵘ	1	1
124	rub	(a) freca	frecᵘ	1	1
125	salt	sare	sari	1	1
126	sand	nisip	arinî	0	0
127	say	(a) spune	spunᵘ	1	1
128	scratch	(a) zgîria	zgrimᵘ	0	0

128 b		(a) scărpina	scark'inᵘ	1	1
129	sea	mare	amari	1	1
130	see	(a) vedea	vedᵘ	1	1
131	seed	sămînță	siminți	1	1
132	sew	(a) coase	cosᵘ	1	1
133	sharp	ascuțit	țîpîtul¹osᵘ	0	0
134	short	scurt	scurtu	1	1
135	sing	(a) cînta	cîntu	1	1
136	sit	(a) ședea	ședᵘ	1	1
137	skin	piele	keali	1	1
138	sky	cer	țerᵘ	1	1
139	sleep	(a) dormi	dormu	1	1
140	small	mic	n'icu	1	1
141	smell	(a) mirosi	anurdescu	0	0
142	smoke	fum	fumᵘ	1	1
143	smooth	neted	ișa	0	0
144	snake	șarpe	șarpi	1	1
145	snow	zăpadă			
		omăt			
		nea	neaui	1/4	1
146	some	ceva	țiva	—	—
		cineva	ținiva		
		vreun	vîrun		
		unul	unu		
			niscîntu		
147	spit	scuipat	ascuk'eatᵘ	1	1
148	split	(a) despica	disicᵘ	0	0
149	squeeze	(a) strînge	stringu	1	1
150	stab-pierce	(a) străpunge	higᵘ	0	0
151	stand	(a) sta	stau	1	1
152	star	stea	steaui	1	1
153	stick	băț	lemnu	0	0
154	stone	piatră	k'eatră	1	1
155	straight	drept	ndreptu	3/4	1
156	suck	(a) suge	sugᵘ	1	1
157	sun	soare	soari	1	1
158	swell	umflătură	umflăturî	1	1
159	swim	înota	anotᵘ	3/4	1
160	tail	coadă	coadî	1	1
161	that	acela	ațelᵘ	1	1
162	there	acolo	acló	1	1
163	they	ei	nîși	1/2	0
		dînșii	el'i		0
164	thick	gros	grosᵘ	1	1
165	thin	subțire	supțiri	1	1
166	think	(a) gîndi	minduiescu	0	0
167	this	acesta	aestu	1	1
168	thou	tu	tini	1/4	0

169	three	trei	trei̯	1	1
170	throw	(a) arunca	arucᵘ	1	1
171	tie	nod	nodᵘ	1	1
172	tongue	limbă	limbî	1	1
173	tooth	dinte	dinti	1	1
174	tree	copac	pomᵘ		
		pom			
		arbore	arburi	$^2/_3$	0
175	turn	(a) întoarce	tornu	0	0
176	two	doi	doi̯	1	1
177	vomit	(a) vărsa	vomᵘ	0	0
		(a) borî			
178	walk	(a) umbla	imnu	1	1
179	warm	cald	caldu	1	1
180	wash	(a) spăla	lau̯	$^1/_2$	1
181	water	apă	apî	1	1
182	we	noi	noi̯	1	1
183	wet	umed	nutii̯i	0	0
184	what	ce	ți	1	1
185	when	cînd	cîndu	1	1
186	where	unde	i̯u	0	0
		încotro			
187	white	alb	albu	1	1
188	who	cine	cari	0	0
189	wide	larg	largu	1	1
190	wife	nevastă	mveastî	$^1/_2$	1
		muiere	mul'ari		
		femeie			
		soție			
191	wind	vînt	vintu	1	1
192	wing	aripă	árpitî	$^3/_4$	1
193	wipe	(a) șterge	aștergu	1	1
194	with	cu	cu	1	1
195	woman	femeie			
		muiere	mul'ari	$^1/_2$	1
196	woods	pădure	păduri	1	1
197	worm	vierme	yermu	1	1
198	ye	voi	voi̯	1	1
199	year	an	anᵘ	1	1
200	yellow	galben	galbinᵘ	1	1
				149,09	153

3. *Calcularea datei de despărțire a celor două dialecte*

Din motivele arătate mai sus lista care constituie punctul de plecare al calculului cuprinde nu 200, ci 205 cuvinte, dintre care comparabile 202, deoarece la punctele 12 (*bird* : *pasăre*) și 33 (*dull* : dr. *bont*) lipsesc corespondentele aromîne, iar punctul 146 (*some*) a fost exclus din

discuție din pricina semantismului vag al termenului englez, care permite traducerea prin cîteva serii de corespondente.

Din aceste 202 cuvinte, dacă procedăm aleatoriu sînt înrudite 153, iar dacă introducem în calcul procentele, 149,09, diferența fiind foarte mică.

Cuvintele înrudite reprezintă față de totalul listei un procent de 0,750, respectiv 0,739[1].

Folosind în calcul coeficientul de retenție mediu, 80,5%, obținem:

$$t_1 = \frac{\log \cdot 0{,}750}{2 \log \cdot 0{,}805} = \frac{0{,}288}{2 \times 0{,}217} = \frac{0{,}288}{0{,}434} = 0{,}663$$

$$t_2 = \frac{\log \cdot 0{,}739}{2 \log \cdot 0{,}805} = \frac{0{,}303}{0{,}434} = 0{,}698$$

Vechimea despărțirii dacoromînei de aromînă calculată pe baza coeficientului de retenție 80,5% ar fi deci de 663, respectiv 698 de ani (dislocarea s-ar fi produs în sec. al XIII-lea — la 1296 sau 1261).

Rezultatul acesta nefiind satisfăcător, întrucît depășește limita în timp impusă de faptele istorice și lingvistice (nici un cercetător nu admite că dislocarea s-ar fi putut produce după sec. al XIII-lea[2]) am reluat calculul pe baza coeficientului maxim de retenție indicat de Lees: 86,4% și pe baza coeficientului stabilit de Klimov în cercetarea amintită: 88%, obținînd următoarele valori:

coeficient: 86,4%

$t_1 = 0{,}985$, deci 985 de ani, deci anul 974.

$t_2 = 1{,}038$, deci 1038 de ani, deci anul 921.

coeficient: 88%

$t_1 = 1{,}126$, deci 1126 de ani, deci anul 833.

$t_2 = 1{,}183$, deci 1183 de ani, deci anul 776.

Datele obținute pe baza acestor doi indici corespund ipotezei că divergența celor două idiomuri s-a realizat după începerea influenței slave și înainte de influența maghiară (între secolele al VI-lea și al X-lea).

Calculul arată de asemenea că rata de retenție e, în cazul limbii romîne, foarte mare[3].

4. În ce privește glotocronologia cercetarea noastră arată că G. A. Klimov avea dreptate cînd afirma că: „o problemă a metodei... reprezintă precizarea indicelui *r* pe calea supunerii la analiză a unui număr maxim de situații controlabile"[4].

[1] 0,750 corespunde sumei de 153 și intră în formulele în care timpul e notat cu t_1, iar 0,739 corespunde sumei de 149,09 și e folosit în formulele în care notăm timpul prin t_2.

[2] O. Densusianu în *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, p. 324, susține că aromînii încep să coboare spre sud din sec. VI—VII, sub presiunea migrațiilor slave și bulgare, numărul populației aromîne în sudul Peninsulei Balcanice fiind destul de mare în sec. al XI-lea.

Acad. Al. Rosetti situează dislocarea romînei comune între sec. V—VI și X (v. *Istoria limbii romîne*, vol. IV, p. 98—99, București, 1940).

[3] Mult mai mare decît cea obținută prin compararea latinei clasice din jurul anului 50 e. n. cu romîna contemporană: 76 %, menționată de Ch. F. Hockett în *A course in modern linguistics*, New York, 1958, p. 532.

[4] *Art. cit.*, p. 120.

Dacă includem, în seria statistică a coeficienților de retenție (r), ca maximă coeficientul 88% obținut de lingvistul sovietic și utilizat cu bune rezultate în calcularea datei de dislocare a romînei comune, păstrînd ca minimă coeficientul 76,4%[1], coeficientul mediu de retenție se modifică, devenind 82,2%.

УСТАНОВЛЕНИЕ ПОСРЕДСТВОМ ГЛОТТОХРОНОЛОГИИ ДАТЫ ОТДЕЛЕНИЯ АРУМЫНСКОГО ОТ ДАКО-РУМЫНСКОГО ИДИОМА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Попытка применить глоттохронологический метод при определении даты отделения дако-румынского идиома от арумынского указывает, что средний индекс сохранимости, установленный Р. Лисом, является весьма незначительным для румынского языка. Хороший результат, соответствующий историческим и лингвистическим данным, получается, используя в вычислении максимальный индекс из серии Р. Лиса (86,4%) или индекс, достигнутый Г. Климовым для грузинского языка (88%).

Из этого можно вывести следующие заключения, касающиеся обследуемых идиом и самого метода:

Что касается румынского языка, расчеты показали большую устойчивость основного фонда словаря.

Что же касается метода, работа указывает на необходимость уточнить средний индекс сохранимости (можно включить в серию показатель 88%, проверенный, разными способами, Климовым, а также и в настоящем исследовании).

Имея в виду трудности, встреченные в оценке пары слов, автор предлагает использовать и процентные значения, в случае применения метода к известным идиомам, наряду со значениями 0 и 1, используемыми обыкновенно лексико-статистикой.

В исследовании пришлось прибегнуть к процентным значениям, когда в одной или в обоих идиомах существуют несколько синонимов (см. пункты 34, 67, 77 и т.д. списка), когда пара слов содержит производные слова (см. пункты 76, 180 и т.д.) и в случаях, когда косвенная форма неправильного слова распространилась в ущерб номинативной, сохранившейся в другом идиоме (см. пункты 78, 168). Необходимость введения процентных ценностей обсуждается в § B 1 работы.

---

[1] Stabilit de Lees.

L'ÉTABLISSEMENT DE LA DATE DE SÉPARATION DE L'AROUMAIN DU DACO-ROUMAIN, À L'AIDE DE LA GLOTTOCHRONOLOGIE

RÉSUMÉ

L'essai d'appliquer la méthode de la glottochronologie à l'établissement de la date où le daco-roumain s'est séparé du macédo-roumain mène à la conclusion que, pour le roumain, l'indice moyen de retention, établi par R. Lees, est trop petit. Un bon résultat, correspondant aux données historiques et linguistiques a été obtenu lorsque, dans les calculs, on a employé l'indice maximum de la série de R. Lees (86,4%), ou celui obtenu par G. A. Klimov pour le géorgien (88%).

De là, les conclusions ayant trait aux idiomes en discussion et à la méthode :

En ce qui concerne le roumain, les calculs ont prouvé la grande stabilité du fonds essentiel du vocabulaire. Quant à la méthode, l'étude démontre la nécessité de préciser l'indice moyen (l'indice 88%, vérifié de différentes manières par G. A. Klimov et par la présente étude, peut être inclus dans la série).

En raison des difficultés rencontrées à l'évaluation des paires de mots, l'auteur propose d'employer, pour certains idiomes, non seulement les valeurs 0 et 1, dont se sert, en général, la lexico-statistique, mais aussi les valeurs procentuelles. La présente étude a eu recours à ces dernières valeurs, en trois cas : lorsque dans l'un ou dans les deux idiomes en question il y avait plusieurs synonymes (v. les points 34, 67, 77, etc. de la liste), lorsque la paire de mots contenait des dérivés (v. les points 76, 180, etc.) ou que, dans l'un des idiomes, la forme oblique d'un mot irrégulier s'était répandue, au détriment de la forme du nominatif conservée par l'autre (v. les points 78, 158).

La nécessité d'introduire les valeurs procentuelles est discutée au § B 1 de l'ouvrage.

DIN NOU DESPRE EVOLUŢIA VOCALELOR ACCENTUATE *E* ŞI *O* ÎN POZIŢIA *Ă, E*

DE

AL. IONAŞCU

Părerea exprimată de noi cu privire la metafonia vocalică în romînă[1] a stîrnit anumite obiecţii. Cele mai multe sînt cuprinse în articolul *Despre valoarea slovei ѣ în cele mai vechi texte romînești*, publicat de acad. Al. Rosetti în *SCL*, *X*, 1, p. 101 şi urm.[2] Vom încerca să înlăturăm aceste obiecţii, aducînd, unde va fi cazul, argumente în plus.

I. *Valoarea slovei* ѣ

Concluzia noastră era că evoluţia vocalelor accentuate *e*, *o* trebuie văzută în felul următor:

1. (Prima fază, petrecută în romîna comună şi păstrată dialectal în toate idiomurile romîne)

— *e*, *o* se păstrează ca *e*, *o* (resp. *ę*, *ǫ*) dacă în silaba următoare se află *u* sau *i*;

— *e*, *o* trec la *ȩ*, *o̧* în celelalte poziţii.

2. (A doua fază, petrecută după scindarea romînei comune)

a) (în majoritatea graiurilor aromîne şi meglenoromîne)

— *ȩ*, *o̧* se deschid pînă la *ᵉa*, *ᵒa*;

b) (în graiurile dacoromîne de sud)

— *ȩ* se transformă în *ᵉa* sau *e*, în funcţie de lipsa sau prezenţa unei consoane palatalizate următoare;

---

[1] *Cu privire la problema „diftongării" lui e şi o în poziţia ă, e*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Bucureşti, 1958, p. 425 şi urm.

[2] Obiecţii faţă de părerea noastră au formulat şi acad. E. Petrovici (*Patrimoine hérité et affinités acquises dans l'évolution phonétique du roumain, A propos de l'inflexion des voyelles roumaines é, o*, în *Recueil d'études romanes*, Buc., 1959, p. 216) şi acad. Iorgu Iordan (la discuţiile în cadrul sesiunii ştiinţifice din 1958 a Universităţii „C. I. Parhon").

— ǫ se transformă în *ᵒa* sau *o*, în funcţie de lipsa sau prezenţa unei consoane rotunjite (u̯) următoare[1].

Prin urmare, dacoromîna cunoştea, după ce a avut loc a doua fază a evoluţiei de care ne ocupăm, două tipuri de pronunţare.

T i p u l A : *plęcă, lęgă, tęcă, stęg, nęm* etc. ; *plęce, lęge, vręme, vręmi* etc.

T i p u l B : *ple̯acă, le̯agă, te̯acă, ste̯ag, ne̯am* etc. ; *plece, lege, vreme, vremi* etc.

În perioada primelor texte (ca, de altfel, şi în zilele noastre) existau amîndouă aceste tipuri. Repartiţia teritorială a celor două tipuri de pronunţare în secolul al XVI-lea era, după cum a remarcat just acad. Al. Rosetti, diferită de repartiţia actuală. Totodată, ea nu putea fi *radical* deosebită de ceea ce ne oferă graiurile actuale[2].

Primele graiuri notate au fost cele nordice, deci cele cu tipul de pronunţare A. În aceste texte ѣ nota, în amîndouă poziţiile, fonemul ę[3]. Tradiţia grafică a primelor texte s-a transmis şi textelor ulterioare, bazate pe graiuri cu pronunţare de tipul B. În acestea din urmă ѣ nota în anumite situaţii pe *e̯a* (*ple̯acă, le̯agă, ste̯ag* etc.), în alte situaţii pe *e* (*plece, lege, vreme* etc.). Notarea cu ѣ în cazurile în care în pronunţarea graiurilor respective era fonemul *e* este, în mod firesc, inconsecventă : sub influenţa vorbirii vii, apare adesea Є în locul lui ѣ. La fel se explică şi cazurile inverse, de scriere hiperortografică („hiperurbanisme'' ortografice) : se redă fonemul *e* prin ѣ şi în formele care în graiurile de nord se pronunţau cu *e*.

Întrebuinţarea consecventă a lui ѣ în anumite texte, de pildă în Codicele Voroneţean, şi inconsecvenţa întrebuinţării acestei slove în celelalte texte vechi este un fapt bine cunoscut[4].

Pronunţarea cu ę în dacoromînă, în vechime, este admisă de foarte mulţi cercetători. Unii, printre care şi acad. Iorgu Iordan, au admis-o, pentru secolele al XVI-lea — al XVII-lea, ca fază de trecere de la *e̯a* la *e*. Acad. E. Petrovici o admite, pentru o epocă mai veche, ca fază de trecere de la *e* la *e̯a*. Şi acad. Al. Rosetti admitea, prin ipoteză, pronunţarea cu ę (*è*) pentru secolul al XVI-lea[5]. În dacoromîna actuală pronunţarea cu ę nu are nevoie să fie presupusă sau dovedită, ci pur şi simplu studiată[6].

[1] Vezi *Omagiu lui Iorgu Iordan*, p. 432.

[2] Vezi Gr. Gr. Scorpan, *O problemă de fonetică veche romînească, Bul. Philippide*, 2, p. 26 şi urm.

[3] Sunetele din cele două poziţii au fost şi sînt, în graiurile cu pronunţare de tipul A, variante ale unuia şi aceluiaşi fonem, chiar dacă vocala pronunţată înainte de consoană dură este mai deschisă (ę̤, *ä* sau chiar *e̯a*). În schimb ę (de pildă, din *plęce*) este alt fonem în raport cu *e* (de pildă, din *plec*). Sunetele ę̤ (resp. *ä, e̯a*) şi ę nu se află niciodată în opoziţie fonologică, în timp ce *e* se opune în aceeaşi poziţie fonetică lui ę : *noi putém* (ind. prez.) — *noi putę̀m* (ind. imperf.) ; *el încui̯é* (ind. perf.) — *el încui̯ę̀* (ind. imperf.).

[4] Cf. Al. Rosetti, *Recherches sur la phonétique du roumain au XVI-e siècle*, Paris, 1926, p. 49—50.

[5] Numai pentru anumite regiuni, ceea ce concordă cu presupunerea noastră. Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 53 şi *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, Bucureşti, 1956, p. 72.

[6] Numai Ilie Bărbulescu (*Individualitatea limbii romîne şi elementele slave vechi*, Bucureşti, 1929, p. 355) consideră că ę (*ä*) din dacoromînă nu este „organic'' (adică este „străin'') „în individualitatea fonetismului limbii noastre'' şi, ca atare, nu trebuie să-i acordăm o prea mare atenţie.

II. *Raportul dintre ę și ᵉa*

Acad. Iorgu Iordan, ca și cercetătorii anteriori, considera că la început *e* s-a diftongat (atît în poziția *ă*, cît și în poziția *e*), iar după aceea *ęa* în poziția *e* s-a remonoftongat, transformîndu-se în *e*. Pronunțarea cu *ę* era de asemenea considerată ca provenind din *ęa*.

Acad. E. Petrovici, reluînd ideea din lucrările mai vechi ale lui W. Meyer-Lübke, a arătat că la început *e* s-a transformat în *ę* înaintea unei silabe cu *ă*, *e* și în poziție finală. Numai după aceea — afirmă acad. E. Petrovici — are loc fenomenul *ę* > *éa*. Acesta din urmă evoluează, în diverse dialecte, în felul următor:

a) se păstrează în amîndouă pozițiile
b) trece la *e* în poziția *e*
c) se transformă din nou în *ę*

Am încercat să arăt (*art. cit.*) că din această teorie se poate reține numai prima fază, adică transformarea lui *e* în *ę* (ceea ce presupuseseră romaniștii la început și se întîlnește și în alte idiomuri romanice, de pildă în sardă). Ulterior, evoluția a fost mai simplă:

a) *ę* > *ęa* în toate pozițiile
b) *ę* > *ęa* sau *e*, în funcție de caracterul consoanei următoare
c) *ę* se păstrează, indiferent de poziție.

Am încercat să arăt, tot acolo, că obiecțiile posibile pot fi înlăturate. Ulterior au apărut obiecții noi, inițial neprevăzute. În primul rînd este vorba de faptul că reflexele lui *é* în pozițiile *ă*, *e* și reflexele „diftongului *ęa* provenit în alt fel" sînt, de regulă, aceleași. De fapt este firesc ca, în perioada în care limba cunoștea vocalele *e*, *ę* și *a*, grupul *e-a*, apărut dintr-o cauză sau alta, să fie contras în *ę*: *une-alte*>*unęlte*; se înțelege că ulterior soarta lui *ę* provenit în alt chip a fost una și aceeași cu soarta lui *ę* provenit din *e* accentuat. Acest fapt explică și grafiile *Němța*, *Ungurěnul*, *dědeveru* (= de adevăr), *sěu* (= se-au), *sědura* (= se aduna) etc., amintite de acad. Al. Rosetti[1]. În al doilea rînd, s-a pus problema contradicției care ar exista între caracterul relativ arhaic al aromînei și explicația dată de noi evoluției vocalelor accentuate *o*, *e* în poziția metafoniei. Aici trebuie observat că atît aromîna și meglenoromîna, cît și dacoromîna cunosc și graiuri în care *ę* s-a păstrat, și graiuri în care *ę* a evoluat (spre *ęa* sau *e*). Graiurile dacoromîne de nord, care au păstrat pe *ę* și *ǫ*, prezintă și alte trăsături arhaice, de pildă păstrarea africatei *dᶻ*. În plus, caracterul arhaic al unor idiomuri nu este decretat o dată pentru totdeauna. Primii comparatiști considerau că vocalele *e*, *o* și *a* din greacă sau latină s-au dezvoltat dintr-unul și acelaşi sunet, deoarece acestor sunete le corespunde în vechea indiană (limbă arhaică) un singur sunet: *a*. Cercetările ulterioare au dovedit că, dimpotrivă, *a* din indiana veche provine din trei sunete diferite și, prin urmare, o limbă arhaică în anumite sectoare poate să prezinte inovații în alte sectoare.

[1] *Despre valoarea slovei ѣ în cele mai vechi texte romînești*, *SCL*, *X*, 1, p. 102.

III. *Evoluția lui ę după consoane labiale*

Majoritatea cercetătorilor limbii romîne, începînd cu A. Lambrior, au considerat că în trecerea la *fată*, *pară*, *vadă*, *învață* etc. e vorba de același fenomen ca și în trecerea la *păr*, *văd*, *vînă*, *sfînt* etc. : modificarea vocalismului *după o consoană labială*, în funcție de *seria vocalei din silaba următoare*. Acad. Al. Rosetti, în lucrarea sa asupra foneticii limbii romîne în secolul al XVI-lea, citată mai sus, respinge acest punct de vedere, considerînd că nu se poate stabili nici o legătură între caracterul labial al consoanei și modificarea vocalică. Domnia-sa explică modificarea survenită printr-o asimilare vocalică obișnuită : *ęa* > *a* cînd silaba următoare conține *a* și *ęa*>*e* cînd silaba următoare conține *e* (*fęata*>*fata*, *fęate*>*fete*). Formele *fată*, *pară* etc. — afirmă acad. Al. Rosetti — se explică prin influența formelor articulate, care aveau *a* în silaba posttonică. Am arătat că analogia nu poate fi invocată pentru *vadă*, *învață* etc., care nu aveau forme înrudite cu *a* posttonic, și cu atît mai mult pentru *sfat*, reg. *vac* etc. Fără să fi înlăturat această obiecție, acad. Al. Rosetti subliniază din nou imposibilitatea stabilirii unei legături între caracterul labial al consoanei și modificarea vocalică.

Argumentele care pot fi aduse în sprijinul părerii opuse nu rezistă criticii. Cuvîntul *dacă* (< *de* + *ca*) este, în frază, neaccentuat sau slab accentuat ; în plus, durificarea lui *d* în acest caz trebuie pusă în legătură cu durificarea lui *d* în prepoziția *de* (reg. *dă*). *Snagov* are etimologie nesigură[1]. Forma acestui cuvînt, care conține un *a* în poziție atonă, arată că e vorba de un împrumut recent. În argumentarea sa acad. Al. Rosetti se întemeiază pe ideile din articolul citat al acad. Al. Graur. Lăsînd la o parte faptul că în articolul respectiv nu se sprijină ideea unei monoftongări sub influența vocalei posttonice și că monoftongarea este pusă în legătură — deși indirect — cu prezența unei consoane labiale, trebuie arătat că se poate revedea premisa de la care pornea acad. Al. Graur. Acad. Al. Graur arăta că nu se vede întrucît *a* ar fi mai labial decît *ęa*. Problema aceasta poate fi rezolvată : după poziția buzelor, vocalele se împart nu numai în două, ci în trei serii : *labiale* (*u*, *o*, *ǫ*), „antilabiale" (*i*, *e*, *ę*) și *neutrale* (*î*, *ă*, *a*). La pronunțarea labialelor buzele se rotunjesc (se țuguiază), la pronunțarea „antilabialelor" buzele se întind iar la pronunțarea neutralelor buzele stau în poziție neutră[2]. Între o vocală „antilabială" și o consoană labială contradicția e mai mare decît între o consoană labială și o vocală neutrală. De aceea, în anumite împrejurări, *e* a trecut la *ă* și *ę* a trecut la *a* după consoanele labiale.

---

[1] A. Graur, *Les diphtongues en roumain*, *B. L.*, III, p. 15 și urm.

[2] A. A. Reformatski, *Введение в языкознание*, Moscova, 1955, p. 146. A. A. Reformatski face această distincție, însă nu găsește un termen pentru seria „antilabialelor". Nici noi nu considerăm că termenul „antilabiale" este prea fericit, dar nu am găsit altul mai potrivit.

СНОВА ОБ ЭВОЛЮЦИИ УДАРЕННЫХ ГЛАСНЫХ *Е* И *О* В ПОЛОЖЕНИИ *Ă*, *Е*

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Автор ставит себе целью устранить критические замечания относительно разрешения проблемы метафонии гласных в румынском языке, предложенного им раньше.

Он пытается дать толкование употреблению буквы ѣ в древних текстах с точки зрения предложенного разрешения.

В связи с эволюцией гласных, находящихся после лабиальных согласных, автор применяет классификацию гласных на три разряда в зависимости от участия губ: лабиальные, нейтральные и „антилабиальные" (классификация, заимствованная у А. А. Реформатского). Гласные „антилабиальные", произносящиеся с растягиванием губ, находятся в противоречии с губными согласными. Поэтому, в определенных случаях, „антилабиальные" гласные после губных согласных заменяются нейтральными гласными: *per* > *păr*, *fẹtă* > *fată*.

DE NOUVEAU À PROPOS DE L'ÉVOLUTION DES VOYELLES ACCENTUÉES *E* ET *O* EN POSITION *Ă*, *E*

RÉSUMÉ

L'auteur se propose de rejeter les objections soulevées contre la solution qu'il avait proposée au sujet de la métaphonie vocalique dans la langue roumaine.

Il s'attache à interpréter, du point de vue de cette solution, l'emploi de la lettre ѣ dans les textes anciens.

Pour expliquer l'évolution des voyelles précédées par des consonnes labiales, l'auteur classifie les voyelles en trois groupes, selon le mouvement des lèvres : labiales, neutrales, et « antilabiales » (classification empruntée à A.A. Reformatski). Les voyelles « antilabiales », prononcées avec étirement des lèvres, s'opposent aux consonnes labiales. C'est pourquoi les voyelles « antilabiales » placées après des consonnes labiales sont remplacées, dans certaines conditions, par des voyelles neutrales : *per* > *păr*, *fẹtă* > *fată*.

DESPRE O VARIANTĂ A VORBIRII INDIRECTE

DE

SANDA GOLOPENŢIA

Vorbitorul pus în situaţia de a reda cuvintele unei alte persoane sau o comunicare anterioară proprie oscilează de obicei între cele două modalităţi fundamentale de exprimare: *vorbirea directă* şi *vorbirea indirectă*. Vorbirea directă — reproducere integrală şi exactă a celor auzite — are un pronunţat caracter concret şi afectiv; operaţia de transpunere în vorbire indirectă implică o muncă de abstractizare provocînd modificări fonetice, gramaticale şi lexicale[1] în cadrul vorbirii directe iniţiale:

a. din punct de vedere *fonetic* — eliminarea intonaţiei interogative sau exclamative.

b. din punct de vedere *gramatical* — schimbarea persoanei la pronume şi verb (cu excepţia, în majoritatea cazurilor, a persoanei a III-a care se menţine în vorbirea indirectă), antepunerea unei conjuncţii subordonatoare, eliminarea sau înlocuirea vocativelor.

c. din punct de vedere *lexical* — înlăturarea interjecţiilor şi a cuvintelor cu coloratură afectivă, adaptarea la context a adverbelor de timp sau de loc.

Între tipul paratactic şi cel hipotactic s-au produs însă contaminări care au avut drept rezultat apariţia *vorbirii indirecte libere*[2] (procedeu

---

[1] Vezi N. Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii romîne*, Buc., 1945, p. 105.

[2] Vorbirea indirectă liberă constă în „redarea comunicării cuiva în vorbirea indirectă fără a o face însă dependentă de un verb de declaraţie şi fără a introduce printr-o conjuncţie" (*Gramatica limbii romîne*, II, p. 225). Ex.: „Şi trista istorisire a uncheşului Mihu îi veni din nou în minte, cu cea dintîi ridicare pentru dreptate a neamurilor lui, şi cu pieirea celui mai bun dintre ei, a părintelui lui, — pe care parcă-l purta mort în suflet, cu neînduplecatul cuvînt al răzbunării. . . .

Cum de-a putut el şovăi odată?" — M. Sadoveanu, *Neamul Şoimăreştilor*, Buc., 1953, p. 248. Procedeul a fost semnalat pentru prima dată de Ch. Bally, *Le style indirect libre en français moderne* (Germanisch-Romanische Monatschrift, 1912). În legătură cu această chestiune vezi şi Marguerite Lips, *Le style indirect libre*, Paris, 1926.

literar conştient) şi a *vorbirii directe legate*[1] — fenomen de vorbire spontană, necontrolată, pe care H. Jacquier[2] îl explică prin slăbirea atenţiei naratorului.

În cele ce urmează ne-am propus să examinăm o construcţie care nu se încadrează perfect în nici unul dintre cele patru tipuri sintactice amintite[3].

Este vorba de tipul :

1. „Şî s-o dus la iel î^n curte, ş-o dzîs *că n-are čeva de zîdit čeva?* — Cum să nu ! ~ iče domnu ~ avem !" (14106, p. 2).

2. „No‚ ~ zîče ~ acuma ~ zîče — g'iu acasă ~ zîče ~ şî l-oi întreba pe tată-tău şî pe mă-ta *că vrę u să te dęie după* mine?" (14164, p. 3).

3. „No‚, apăi s-o sfătuit (s-au vorbit) iei *că če să facă cu iel?* Să-l omoră?" (14158, p. 3).

4. „Viin‿pe drum m-am întâlni cu un uom săracŭ, neputinčiosŭ. Şî spusără *că pentru če iel nu mai mere?* Adică, din data dintîie, m-ontreba boieriu care l-a^n sărvit *că pentru če-i iel aşă bogat de nu şti d'i-avuţîmea lui?*" (14117, p. 5 ; mg. 324).

5. „Da femeile, vez că iele-z‿mai credinčiosă. S-o dus să-ntrebe pe preot *că cui să o* dee?*" (* juninca) (14111, p. 1).

6. „Atunčî, înălţatu împărat s-o gîndit *că če pedęapsă să dęie la slujnică?*" (14164, p. 12).

7. „Vină‿o^n zmău acol la iel, îl apucă la-ntrebărî, *că pentru če o mărs acolo?*" (14158, p. 1).

8. „La o^m păr ~ dzîče ~ o^n uom stătę acolo ~ iče ~ cu gura căscată să-i pk'iče pęrele. Şî, io, m-o-ntreba *că un'e plecŭ?* Şî i-a^n spus ~ zîče ~ Ş-o-ntreba păru *că pentru če iel nu poate ţine pęre?*" (14117 p. 6 ; mg. 324).

9. „Atunčęa au ieşît miliţię, şî cotunele, şî pă tăţcu armele, tăt tri... tri armę-o ţînut într-unu !

[1] Vorbirea directă legată este — în fond — o încercare nerealizată de transpunere în vorbire indirectă (procesul de trecere de la parataxă la hipotaxă, *început* — ne-o dovedeşte conjuncţia *că* — nu se continuă). Ex. : ... vorbia cu spătaru şi cu boierii lui că *„voi strica şapte mănăstiri* şi voi răspunde şapte drumuri, *Graiul nostru*, 1, p. 104.

În legătură cu această chestiune vezi Henri Jacquier, *Discours direct lié*, Bull. ling., XII (1944), p. 7 — 13 şi Leo Spitzer, *Sur le discours direct lié* (DDL), Bull. ling., XIV (1946) p. 17—45.

[2] H. Jacquier, *art. cit.*, p. 12 : „Se produce, fără îndoială, în acest fenomen verbal, o anume slăbire a atenţiei care-i permite naratorului să alunece de pe planul povestirii pe cela al dramei şi, în ultimă instanţă, de pe planul vorbirii pe acela al vieţii ; imaginea scenei pe care o revede în minte este prea vie, cuvintele pe care le reproduce trezesc în el un interes prea puternic pentru ca stilul direct să nu i se impună. Controlul judecăţii asupra coerenţei construcţiei nu încetează însă cu desăvîrşire şi continuă să se manifeste prin intermediul conjuncţiei de subordonare" (trad. aut.).

[3] Observaţiile de faţă au fost făcute pe baza unei colecţii de basme din Oaş, culese în anul 1953 de o echipă de cercetători ai Institutului de folclor din Bucureşti. Basmele — transcrise fonetic de cercetătorii Ov. Bîrlea şi Al. Amzulescu, unele înregistrate şi pe bandă de magnetofon — au fost privite ca sursă pentru cunoaşterea particularităţilor stilului vorbit. Am evitat cazurile în care intenţia artistică ar fi putut determina modul de exprimare.

Exemplele citate au notat în paranteză numărul de ordine al basmului din care au fost extrase şi, în cazul în care basmul a fost înregistrat, numărul sub care figurează banda respectivă în arhiva sonoră a institutului.

Că să rădiče mînur'ile-n sus, că dacă nu-i pușcă!" (14103, p. 10); verb declarandi elidat.

10. „Așă i-o-nvîrtit pe moș d'e cap, șî pe babă, *că -atunceni sara să îi-uo dęie pe fată să o ducă!*" (14103, p. 6).

11. „S-o aflat unu mai îndrăzneț *că iel plęacă pintru* ǫrecît!" (14116, p. 11); verb declarandi elidat.

Exemplele de mai sus diferă de vorbirea directă prin persoana la care apare pronumele sau verbul și prin folosirea suplimentară a conjuncției *că*[1]. Nu le putem însă încadra în vorbirea indirectă unde — după cum se știe — propozițiile interogative (ex. 1-8), imperative (ex. 9—10), exclamative (ex. 11) etc. se transformă în propoziții enunțiative. Vorbirea directă legată presupune folosirea aceleiași persoane ca în cazul vorbirii directe, iar vorbirea indirectă liberă exclude apariția unei conjuncții subordonatoare.

Construcția înclină însă în mod net spre tipul indirect. Ne-o dovedesc, în afară de conjuncție, schimbarea persoanei (la pronume și verb) precum și faptul că adverbele de apropiere indicînd locul (ex. 7) sau timpul (ex. 10) au fost transformate în adverbe de depărtare. Acestor fenomene le putem opune, ca aparținînd vorbirii directe numai intonația interogativă[2], exclamativă etc. și în general, elementul afectiv (interjecții, vocative).

Explicarea unei asemenea construcții rezidă — credem — într-o contaminare petrecută între vorbirea indirectă și vorbirea directă legată. Sub imperiul celor narate, vorbitorul, care a efectuat transpunerea în vorbire indirectă, nu se poate însă menține la redarea în propoziții enunțiative a interogațiilor sau exclamațiilor din vorbirea directă. Prin analogie cu vorbirea directă legată, în care, după aceeași conjuncție *că* urmează reproducerea exactă a replicii, el colorează afectiv stilul indirect. Valoarea subordonatoare a conjuncției nu este — în acest caz — atît de puternică încît să provoace modificări ale intonației.

La apariția acestei construcții — pe care am putea-o denumi *vorbire indirectă intonată direct* — a contribuit și frecventa folosire a lui că + conjuncție pentru introducerea unei propoziții completive[3], în vorbirea populară în general[4] și în Transilvania în special[5]. Tipul sintactic analizat nu trebuie considerat însă un fenomen regional ci, mai curînd, un fenomen

---

[1] În legătură cu folosirea conjuncției *că* pot fi distinse — în linii mari — două situații: în exemplele 1—2, apariția ei se explică prin intonația interogativă a celor ce urmează. În împrejurări obișnuite, vorbitorul ar fi folosit vorbirea indirectă precedată de conjuncția *dacă*, cu care *că* este deci în acest caz oarecum echivalent. Exemplele 3—8 în schimb, au comună prezența lui *că* înaintea unui element interogativ (*pentru ce, unde, cui* etc.).

[2] Intonația interogativă — după cum reiese din cercetarea materialului — pare a fi mult mai clar marcată decît cea exclamativă.

[3] În exemple de tipul: *S-a gîndit că să se ducă.*

[4] O situație asemănătoare există, de exemplu, în limba franceză. Vezi H. Bauche, *Le langage populaire*, Paris, 1924, p. 155: „Cuvîntul *que* (conjuncție sau pronume) este foarte frecvent în vorbirea populară. Vorbirea populară îl folosește oriunde este posibil, în interogație, relație etc." (trad. aut.).

[5] În cazul exemplelor noastre.

specific stilului oral[1]. S-ar putea spune că vorbirea indirectă intonată direct este corespondentul — pe plan vorbit — al vorbirii indirecte libere folosite aproape exclusiv în literatura cultă.

În cadrul transpunerii vorbirii directe în vorbire indirectă, construcţia aceasta marchează una dintre etapele procesului de abstractizare şi obiectivare a comunicării, una din fazele de trecere de la parataxă la hipotaxă. Acest proces începe cu vorbirea directă legată (se încearcă marcarea subordonării prin conjuncţie), continuă cu vorbirea indirectă intonată direct (subordonarea marcată prin transpunerea persoanei şi prin conjuncţie; ca ultim element concret subsistă intonaţia) pentru a se ajunge în cele din urmă la vorbirea indirectă propriu-zisă.

ОБ ОДНОМ ВАРИАНТЕ КОСВЕННОЙ РЕЧИ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Статья изучает вид косвенной речи, характеризующейся, в отличие от обычных обстоятельств в рамках этого стиля, сохранением эмоциональной интонации (вопросительной, восклицательной и т.п.).

Конструкция, которая могла бы быть названа *косвенной речью с сохранением интонации прямой речи*, объясняется контаминацией, происшедшей между косвенной и прямой речью — синтаксическими фигурами, часто встречающимися в устной речи.

Возможно, что ее появлению способствовала — в случаях исследованных примеров — и частота употребления в народной речи *ca* + союз для введения дополнительного предложения.

В случаях переделки прямой речи в косвенную речь, эта конструкция представляет промежуточную фазу, отмечая этот процесс объектирования сообщения, предшествующего косвенной речи.

Косвенная речь с сохранением интонации прямой речи, могла бы рассматриваться как эквивалент в устном обиходном плане косвенной свободной речи.

À PROPOS D'UNE VARIANTE DU DISCOURS INDIRECT

RÉSUMÉ

L'auteur étudie un aspect peu habituel du discours indirect caractérise par le maintien de l'intonation affective (interrogative, etc.).

Cette construction, représentée par des figures syntaxiques fréquemment rencontrées dans l'expression orale et que l'on pourrait désigner

[1] S-ar putea vorbi despre o influenţă a limbii maghiare, în care conjuncţia *hogy*, echivalentul romînescului *că*, apare în situaţii similare. Ipoteza rămîne totuşi puţin probabilă. La o cercetare atentă a textelor din *Graiul nostru* reiese că exemplele de confuzie între vorbirea directă şi cea indirectă (datorită conjuncţiei *că*) sînt frecvente şi în Muntenia sau Oltenia. Vezi *Graiul nostru*, I, p. 45, 46, 249, 255, 349, 372, 373, 378 etc.

par le nom de ***discours indirect à intonation directe***, s'explique par la contamination entre le discours indirect et le discours direct lié.

Dans le cas des exemples étudiés, il se peut que l'emploi—fréquent dans le parler populaire — de *că* + conjonction pour introduire une proposition complétive ait également contribué à l'apparition de cette construction.

Cette construction représente, dans le cadre de la transposition du discours direct en discours indirect, une phase intermédiaire, marquant une étape du processus d'objectivation de la communication, antérieure au discours indirect.

Le discours indirect à intonation directe pourrait être considéré l'équivalent oral et familier du discours indirect libre.

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ ÎN TRIMESTRELE AL II-lea ŞI AL III-lea ALE ANULUI 1959

Colocviul internaţional UNESCO

● La Bucureşti, între 14 şi 27 septembrie, Comisia Naţională a Republicii Populare Romîne pentru UNESCO şi Academia Republicii Populare Romîne au organizat un colocviu internaţional de civilizaţii, literaturi şi limbi romanice[1].

La lucrările Colocviului au participat lingvişti, istorici literari, critici de artă şi scriitori din 18 ţări : Anglia, Brazilia, R.P. Bulgaria, Cehoslovacia, Elveţia, Franţa, R.D. Germană, R.F. Germană, Grecia, Italia, Iugoslavia, R.P. Polonă, Spania, S.U.A., R.P. Ungară, U.R.S.S., Venezuela.

În timpul celor două zile consacrate discuţiilor lingvistice au fost prezentate comunicări privitoare la *Atlasele lingvistice ale limbilor romanice* (Manuel Alvar—Spania, Emil Petrovici—R.P. Romînă). Mirko Deanović (R.P.F. Jugoslavia) a prezentat *Perspectivele atlasului lingvistic mediteranian.*

Despre *Probleme de fonologie romanică* au prezentat comunicări : Emilio Alarcos Llorach şi Al. Rosetti.

Despre *Influenţa elementelor autohtone asupra limbilor romanice* au prezentat comunicări : Gerhardt Rohlfs, Bertil Malmberg, Serafin da Silva Neto.

Toate comunicările au fost urmate de discuţii susţinute atît de delegaţii străini cît şi de participanţii romîni.

Sesiuni ştiinţifice

● În cadrul Sesiunii ştiinţifice închinate celei de-a XV-a aniversări a eliberării Patriei noastre care a avut loc la Academia Republicii Populare Romîne, acad. Iorgu Iordan a vorbit despre *Dezvoltarea lingvisticii romîneşti de la 23 August 1944 pînă astăzi.*

● Între 20 şi 26 iunie 1959 a avut loc, la Bucureşti, cea de-a VII-a Sesiune a cadrelor didactice din Universitatea „C.I. Parhon" [2].

[1] Vezi şi: „Contemporanul", nr. 36, 37 şi 38 ; „Gazeta literară", nr. 37 ; „Limba romînă", nr. 6 ; „Tribuna" nr. 40.

[2] Vezi şi : „Gazeta literară", nr. 27, 2 iulie, p.2, sub titlul *Sesiune ştiinţifică*, despre comunicările cu teme privitoare la literatură.

În cadrul sesiunii au fost ţinute următoarele comunicări cu teme privitoare la lingvistică, pe care le grupăm pe catedre.

Catedra de limba romînă: J. Byck, *Probleme de terminologie lingvistică*; B. Cazacu, *Problemele studierii lexicului limbii romîne literare din secolul al XIX-lea*; I. Coteanu, *Unităţile lingvistice teritoriale*; Fl. Dimitrescu, *Deixis şi persoană*; Em. Vasiliu, *Plan fonematic şi plan morfematic (izomorfism şi specificitate)*; Al. Niculescu, *Dr. spre „pe, peste, deasupra" şi „către" un semantism slav?*; Valeria Guţu-Romalo, *Stabilirea datei de separaţie a aromînei de dacoromînă cu ajutorul glotocronologiei*; Gh. Poalelungi, *Observaţii asupra tipologiei verbelor de conjugarea I*; Paula Diaconescu, *Exprimarea complementului de agent*; Ion Diaconescu, *Complementul circumstanţial de calitate*; Lizeta Iacob, *Cîteva observaţii asupra genului personal în limba romînă*; Th. Hristea, *Corectări şi precizări etimologice*; Elena Şerban şi M. Teodorescu. *Observaţii asupra unor lexicoane slavo-romîne din secolul al XVII-lea.*

Colectivul de lingvistică generală: Lucia Wald, *Structuralismul*; Paul Miclău, *Scriitorii şi evoluţia limbii.*

Colectivul de filologie romanică: N. N. Condeescu, *Limbă şi societate în perioada clasică a istoriei limbii franceze*; Alexandru Balaci, *Despre unele probleme ale traducerilor literare*; Teodora Cristea, *Cîteva observaţii cu privire la fondul principal al francezei vechi*; M. Manoliu, *Verbele auxiliare în limbile romanice*; Maria Nae, *Limba franceză din lagărele de concentrare.*

Colectivul de limbi slave: G. Mihăilă, *Problemele alcătuirii unui dicţionar al slavonei din Ţările Romîne*; L. Djamo şi O. Stoicovici, *Terminologia slavă privind relaţiile sociale din documentele moldoveneşti (sec. al XIV-lea şi al XV-lea)*; Ecaterina Piscupescu, *Prefixele verbale din limbile bulgară şi rusă în comparaţie cu cele din limba romînă*; Branco Berici, *Unele împrumuturi romîneşti în lexicul limbii sîrbo-croate*; M. Jifcovici, B. Berici şi V. Vescu, *Observaţii asupra graiului sîrb din comuna Svinița, regiunea Timişoara*; T. Pleter şi Gh. Călin, *Observaţii tipologice asupra declinării substantivelor neutre în limbile cehă, slovacă şi romînă*; Dorin Gămulescu, *Sensul şi întrebuinţarea instrumentalului cu prepoziţie în limba sîrbo-croată.*

Colectivul de filologie rusă: Raisa Cosmovici, *Semnificaţiile modale şi de aspect ale infinitivului în limba rusă contemporană*; L. Zaim şi A. Zamfir, *Cu privire la întocmirea unui dicţionar ruso-romîn pentru termeni de specialitate din domeniul geologiei-geografiei*; O. Zager, *Propoziţii cu subiect general în limba rusă*; Neonila Horneţ, *Observaţii asupra unor verbe de mişcare în limba rusă.*

Colectivul de filologie germanică: E. Iarovici, *Aspecte ale influenţei gramaticii engleze asupra limbii romînilor din S.U.A.*; I. Preda, *Despre relaţiile sintactice condiţionale în propoziţia dezvoltată din limba engleză*; A. Gheorghiţoiu, *Adverbul ca determinant al substantivului*; L. Pamfil, *Funcţia stilistică a arhaismelor în literatura engleză*; B. Colbert, *Din problemele litigioase ale gramaticii limbii germane: atributul predicativ.*

Limbi orientale: Mamut Enver, *Particularităţile limbii tătare vorbite în Romînia în comparaţie cu limba tătară din R.S.S.A. Tătară.*

ACTIVITATEA SOCIETĂŢILOR ŞI INSTITUTELOR

● ***Asociaţia slaviştilor din R.P.R.*** pregăteşte volumul al IV-lea din *Romanoslavica.*

● ***Societatea de studii clasice din R.P.R.*** a tipărit un volum intitulat *Studii clasice I.* din sumarul căruia semnalăm următoarele studii şi materiale privitoare la lingvistică: N.I. Barbu, *Sincretismul cazurilor în limbile latină şi greacă*; Aram M. Frenkian, *Inscripţiile proto-greceşti în scrierea lineară B şi descifrarea lor*; I. Fischer, *Bibliografia clasică romînească* (1947—1957).

K. Kumaniecki a ţinut, în prezenţa membrilor Societăţii de studii clasice din R.P.R., două comunicări : *Tradition et apport personnel dans l'oeuvre de Cicéron* şi *Cicero's Rede, De horuspicum rede.*

● ***Cercul de studii al cadrelor didactice*** (secţia lingvistică) de la Facultatea de filologie —Universitatea „C.I. Parhon"—Bucureşti a desfăşurat, în această perioadă, următoarea activitate : o şedinţă consacrată *Congresului al IX-lea de lingvistică romanică* de la Lisabona ; au vorbit Iorgu Iordan, Al. Rosetti, B. Cazacu. Comunicări ţinute de : Tudor Vianu, *Statistica lexicală şi o problemă de lexic eminescian* ; J. Byck, *Activitatea lui Lazăr Şăineanu* : După terminarea Colocviului internaţional UNESCO au ţinut comunicări, în cadrul cercului : R.A. Budagov, *Sensul cuvîntului şi sistemul limbii* ; T.L. Motîleva, *Unele probleme ale realismului din sec. al XX-lea.*

Institutul de lingvistică — Bucureşti

● Joi 11 iunie a avut loc susţinerea publică a două disertaţii pentru titlul de candidat în ştiinţe filologice. Conducătorul ştiinţific al ambelor lucrări a fost acad. Iorgu Iordan. Prima disertaţie, *Cercetări asupra sonorităţii în limba romînă*, a fost susţinută de Andrei Avram. Cea de-a doua, *Evoluţia subordonării circumstanţiale în limba romînă*, a fost susţinută de Mioara Grigorescu-Avram.

● Joi 17 septembrie, lingvistul Roman Jakobson (SUA—Universitatea Harvard), participant la lucrările Colocviului internaţional UNESCO, a vorbit la Institutul de lingvistică din Bucureşti despre *Ştiinţa limbii şi arta poetică.*

● Miercuri 23 septembrie, au prezentat comunicări privitoare la probleme de lingvistică romanică Gerhard Rohlfs (R.F. Germană) şi Serafin da Silva Neto (Brazilia).

● ***Fonetică şi dialectologie.*** Colectivul de dialectologie a continuat cercetările în vederea întocmirii *Arhivei fonogramice a limbii romîne*. S-au întreprins cercetări în : Ialomiţa (de o echipă alcătuită din : V. Şuteu, C. Otobîcu, V. Russu, I. Ionică), Banat (V. Şuteu, G. Ghiţu, M. Sala, I. Ionică), Munţii Apuseni (A. Avram, C. Otobîcu, T. Teaha, I. Ionică).

● Colectivul secţiei pregăteşte volumul al III-lea *Fonetică şi dialectologie.* Volumul al II-lea[1] urmează să apară.

● Dintre lingviştii care au participat la Colocviul internaţional UNESCO au ţinut comunicări în cadrul secţiei de Fonetică şi dialectologie : B. Malmberg, R. Gsell, Manuel Alvar şi R. Jakobson.

● ***Colectivul de lingvistică romanică*** a continuat lucrările în vederea definitivării Crestomaţiei de texte romanice.

● S-a redactat *Bibliografia* lucrărilor de lingvistică romanică apărute în R.P.R. care urmează să apară în „Revista de filologie romanică şi germanică".

DIN PERIODICE

Analele ştiinţifice ale Universităţii Al. I. Cuza, Iaşi, Seria Ştiinţe sociale, IV (1958) : G. Istrate, *Iorgu Iordan la a şaptezecea aniversare*, p. I-VI ; Em. Petrovici, *Etimologia hidronimului Siul*, p. 87—89 ; G. Istrate, *Probleme de limbă în variantele unor poezii ale lui Coşbuc*, p. 91—108 ; Şt. Giosu, *Limba în opera lui Dimitrie Cantemir*, p. 109—152 ; M. Zdrenghea, *În legătură cu topica obiectului direct şi a celui indirect*, p. 205—209 ; Aurelia Stan, *Nume de persoană feminine în Valea Sebeşului (Alba)* p. 211—214 ; D. Florea-Rarişte, *Contribuţia lui Simion Florea Marian la cunoaşterea şi studiul limbii romîne*, p. 215—222.

[1] Vezi sumarul în SCL, X (1959), nr. 2, p. 271—272.

Limba romînă, nr. 4, număr festiv (15 ani de la eliberarea Romîniei de sub jugul fascist) : acad. Iorgu Iordan, *Dezvoltarea studiilor de lingvistică în R.P.R. după 23 August 1944* ; acad. Tudor Vianu, *Cercetarea limbii literare și a stilului în perioada 1944—1959* ; Mioara Avram, *Dezvoltarea studiilor de gramatică descriptivă în țara noastră de la 23 August 1944* ; *Proiect pentru ediția a II-a* a G r a m a t i c i i l i m b i i r o m î n e ; I. Coteanu, *Lexicografia și lexicologia romînească după 23 August 1944* ; *La ce lucrează lingviștii romîni* ; *Bibliografia lucrărilor de lingvistică apărute în țara noastră după 23 August 1944.*

Dăm în continuare sumarul numărului 5 : Iorgu Iordan, *După trei ani* ; Al. Graur, *Cu privire la sufixele* -abil *și*-ibil ; Constant Maneca, *Cuvîntul tehnic în stilul presei noastre* ; Luiza Seche, *Aspecte ale limbii firmelor și anunțurilor* ; Ion Brăescu, *Traducerile din limba franceză în trecut și astăzi* ; Laura Vasiliu, *Observații asupra folosirii actuale a infinitivului* ; Rodica Ocheșeanu, *Despre folosirea greșită a unor prepoziții* ; I. Dănăilă, *Termeni proprii și improprii* ; V. Rudeanu, *Omonimele și practica lexicografică* ; Șt. Iacob, *Note despre graiul din Țara Bîrsei* ; I. Crețu, *Cîteva note privitoare la limba lui Eminescu* ; F. Fugaru, *Influența versificației populare asupra poeziei lui I. Budai-Deleanu* ; *Sesiuni științifice închinate celei de-a XV-a aniversări a eliberării Patriei noastre.*

Contemporanul : D. I. Suchianu, *Cum vorbim, Cum scriem*, nr. 15, 17 apr., p. 3, și nr. 25, 26 iunie, p. 3 ; *acad. Iorgu Iordan despre Colocviul internațional de romanistică*, nr. 36, 11 sept., p. 3 ; Radu Popescu, *Colocviul de romanistică*, nr. 37, 18 sept., p. 3 și nr. 38, 25 sept., p. 3 ; G. Vărzaru, *Cum scriu absolvenții școlilor medii* (Răsfoind lucrări de la examenul de maturitate), nr. 39, 2 oct., p. 2.

Gazeta literară : Șerban Cioculescu, *Limbă și actualitate*, nr. 14, 2 apr., p. 1 și 6 ; *Actualitate și limbă*, nr. 17, 23 apr., p. 6 ; Id., *Actualitate și limbă*, nr. 26, 25 iunie, p. 3 ; nr. 31, 30 iulie, p. 3 și nr. 35, 27 aug., p. 6 ; Rep., *Carlo Tagliavini despre Eminescu, lingvistică și București*, nr. 25, 18 iunie, p. 8 ; *Colocviul internațional UNESCO*, nr. 37, 10 septembrie, p. 7.

Luceafărul : B. Cazacu, *Al IX-lea Congres internațional de lingvistică romanică*, nr. 9, 1 mai, p. 11.

Revista de pedagogie nr. 2 (mart.-apr.), p. 55—70 : G. Beldescu, *Cum rezolvă elevii ortografia cuvintelor rostite împreună.*

Scrisul bănățean : nr. 1, ian., G.I. Tohăneanu, *Tendințe noi în structura frazei artistice contemporane*, p. 62—66 ; nr. 4, Șt. Pavelescu, *Ortografia textelor afișate*, p. 94 ; nr. 6, Ignat Bociort, *Sesiune științifică*, p. 93—94.

Steaua : I. Stan, *Dicționarul limbii romîne moderne*, nr. 2, febr., p. 99—100 ; acad. C. Daicoviciu, *Însemnări despre daci* (XVII) (Permanența dacică în dezbaterile sesiunii științifice universitare din Cluj).

Tribuna : D. Macrea, *Al IX-lea Congres internațional de lingvistică romanică*, nr. 16, 18 aprilie, p. 8 și 10 ; I. Pătruț, *Dezvoltarea lingvisticii romînești*, nr. 33, 15 august, p. 8 ; Pompiliu Dumitrașcu, D. Macrea : *Lingviști și filologi romîni* (Ed. științifică, București, 1959), nr. 37, 10 septembrie, p. 8 ; D. Macrea, *Colocviu internațional de civilizații, literaturi și limbi romanice*, nr. 40, 1 octombrie, p. 8.

Călăuza bibliotecarului, nr. 5 : acad. Tudor Vianu, *Termenii biblioteconomiei socialiste în „Vocabularium Bibliothecarii”*, p. 16—17 ; Dan Simonescu, *Cuvîntul „indice” și sensurile lui în bibliologie.*

Analele romîno-sovietice, Pedagogie-Psihologie, nr. 1, P. Popescu-Neveanu și Greta Schidlof, *Rolul cuvîntului în formarea imaginilor noi*, p. 59—76.

AU APĂRUT:

● I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*. Cuvînt înainte de acad. Iorgu Iordan, Editura Academiei R.P.R., București, 1959 (Comisia pentru studiul formării limbii și poporului romîn, I).

● Th. Simenschy, *Gramatica limbii sanscrite*, Editura științifică, București, 1959, 164 p. + erată.

● D. Macrea, *Lingviști și filologi romîni*, Editura științifică, București, 1959, p. 236 + erată.

● D.D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu și M. Zdrenghea, *Analize gramaticale și stilistice*, Editura științifică, București, 1959, p. 207 + erată.

● *Studii clasice I*, Editura Academiei R.P.R., p. 258 + erată.

● *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, Editura Academiei R.P.R., București, 1959.

● H. Neumann, *Cum au început oamenii să vorbească și ce este vorbirea*, București, 1959, 47 p.

● Н. И. Костинюк и Н. Н. Кузнецова, *Современный русский язык синтаксис* (litografiat, Cluj, 1959) [Limba rusă contemporană. Sintaxa].

DIVERSE

● Între 12—17 august a avut loc, la Sinaia, a XII-a Conferință internațională de folclor a Consiliului internațional de muzică populară.

● Cu prilejul Colocviului internațional de romanistică comisia națională romînă pentru UNESCO a prezentat lucrarea litografiată *Ecouri iberice și hispano-americane în Romînia* (Bibliografie literară selectivă, 124 pag.)

★

N.B. Pentru redactarea cît mai completă a cronicilor viitoare rugăm facultățile, institutele și societățile din provincie să ne semnaleze activitatea desfășurată. Materialul va fi trimis la redacția revistei.

PRIMUL CONGRES INTERNAȚIONAL DE FILOLOGIE MONGOLĂ

Orașul Ulan-Bator, capitala Republicii Populare Mongole, a avut meritul și cinstea de a găzdui, între 1 și 8 septembrie 1959, primul Congres internațional de filologie mongolă, organizat de Comitetul de Științe și Învățămînt Superior al Republicii Populare Mongole.

La lucrările congresului, care s-au desfășurat în localul Comitetului, au participat mongoliști de seamă, ca: Ts. Damdinsüren, A. R. Rinčen și Š. Luvsanvandan (R .P. Mongolă), G. D. Sanžeev și Ts. Tsydendambaev (U.R.S.S.), Wen Du-tszian (R. P. Chineză), Pavel Poucha (Republica Cehoslovacă), Paul Ratchnevsky (R.D. Germană), Pentti Aalto (Finlanda), Charles Bawden (Anglia), Udo Posch (S.U.A.), Raghu Vira (India), Koretada Sakamoto și Shigeo Ozawa (Japonia) ș.a. Au fost reprezentate 14 țări, delegația cea mai numeroasă fiind, bineînțeles, aceea a țării gazde. Unii mongoliști de seamă care n-au putut participa la congres (ca N. Poppe din S.U.A., D. Sinor din Anglia, E. Haenisch și W. Heissig din R.F. Germană) au trimis telegrame de felicitare și, unii dintre ei, chiar comunicări.

Cele 30 de comunicări prezentate şi dezbătute, prin discuţii vii, în şedinţele congresului au tratat probleme foarte variate, din toate domeniile filologiei mongole (în accepţiunea cea mai largă a termenului).

Comunicările din domeniul lingvisticii au fost cele mai numeroase. Astfel, patru comunicări, prezentate de lingvişti mongoli, au tratat diverse teme de l e x i c o l o g i e : modul de formare a terminologiei moderne mongole (Vanduy), interpretarea cuvintelor mongole folosite în textele tibetane (Pagvaa), descrierea unui vechi dicţionar tibetan-mongol (Dordj) şi analiza principiilor de redactare a dicţionarului general al limbii mongole, cu exemplificări luate din vol. I, care a apărut recent (Luvsandendev).

Alte patru comunicări au tratat probleme importante de d i a l e c t o l o g i e. În primul rînd trebuie citată comunicarea lui Š. Luvsanvandan, *Clasificarea dialectelor limbii mongole*, în care lingvistul mongol propune o nouă clasificare a dialectelor mongole, bazată pe criterii lingvistice riguroase (spre deosebire de clasificările anterioare făcute de unii mongolişti străini după criteriul organizării administrative a Mongoliei). Savantul sovietic Ts. Tsydendambaev a expus *Rezultatele actuale ale studiului dialectului buriat şi sarcinile lui viitoare*, semnalînd sectoarele în care au rămas probleme importante de clarificat. Celelalte două comunicări au avut un caracter mai special, anume prezentarea particularităţilor generale ale dialectului *hamnigan* (Mišig — R.P. Mongolă) şi descrierea foneticii şi morfologiei dialectului mongol din Bayrin — Regiunea Autonomă Mongolă din R.P. Chineză (Čingeltey — R.P. Chineză).

Din domeniul m o r f o l o g i e i, trebuie menţionată în primul rînd comunicarea savantului sovietic G. D. Sanžeev, *Caracteristicile verbului mongol*, în care autorul, aplicînd cu strălucire metoda comparativ-istorică, ajunge la concluzii noi şi importante privitoare la morfologia verbului mongol. Lingviştii japonezi Abematsu şi Shigeo Ozawa au vorbit, primul, despre *Sufixul verbului pasiv în mongolă*, iar celălalt despre *Sufixele verbale în „Istoria secretă"*.

Problema r a p o r t u r i l o r dintre limba mongolă şi alte limbi a format obiectul comunicărilor prezentate de următorii lingvişti : Pavel Poucha — R. Cehoslovacă (raporturile afgano-mongole), S. Kałużyński — R. P. Polonă (raporturile iacuto-mongole) şi Hon Ghi-mun — R.P.D. Coreeană (influenţa mongolă asupra limbii coreene).

Amintim, în sfîrşit, comunicările cu caracter mai general prezentate de Pentti Aalto — Finlanda (*Limba femeilor calmuce*), Käte Uray-Köhalmi — R.P. Ungară (*Două sisteme vechi de denumire a vitelor la mongoli*) şi Udo Posch — S.U.A. (*Elementele comune în lexicul limbilor altaice*).

Un loc important în programul congresului au ocupat şi problemele de istorie literară. În comunicarea sa intitulată *Cîteva probleme ale studierii literaturii mongole*, marele savant şi scriitor mongol Ts. Damdinsüren a expus principiile care trebuie să stea la baza elaborării istoriei literaturii mongole şi a atras atenţia asupra celor mai importante şi urgente lucrări preliminare care trebuie realizate în această direcţie.

B. Sodnom (R.P. Mongolă) a prezentat *Activitatea literară a lui Dašdordjin Natsagdordj*, întemeietorul literaturii mongole noi, care în scurta sa viaţă (a trăit între anii 1906—1937) a dat lucrări numeroase şi variate (versuri, povestiri, piese de teatru, traduceri), de înaltă valoare artistică. O comunicare de acelaşi gen a prezentat şi Erdenetogtoh (R.P. Chineză), care a vorbit despre *Activitatea literară a lui Indjinaš*.

Celelalte comunicări din domeniul istoriei literare au fost următoarele : *Data scrierii „Istoriei albe"* (Paul Ratchnevsky — R.D. Germană), *Epopeea „Djangar" la populaţia halmag* — populaţie mongolă care trăieşte în U.R.S.S. (Pavel Poucha — R. Cehoslovacă), *Operele mongole scrise în limba tibetană* (Gombodjav — R.P. Mongolă) şi *Vechile documente oficiale mongole* (Tsevel — R.P. Mongolă).

Deosebit de interesante au fost şi cele trei comunicări din domeniul folclorului, prezentate de învăţaţi mongoli. Prof. A. R. Rinčen, directorul Institutului de lingvistică şi istorie literară al Comitetului de Ştiinţe al R.P. Mongole, a vorbit despre *Genul „bengsen-ü üliger" în folclorul mongol*, — gen folcloric original, foarte puţin studiat pînă acum, care cuprinde un mare număr de legende în versuri, reprezentînd naraţiuni orale ale unor romane istorice chinezeşti; recitarea fiecărui episod e însoţită de melodii diferite.

O analiză detaliată a unui alt gen folcloric mongol, constituit de *cîntecele în dialog*, a făcut E. Oyun, iar Rinčensambuu a prezentat o nouă *clasificare a genurilor cîntecelor populare mongole*.

În afară de comunicările amintite pînă acum, au mai fost prezentate următoarele referate: *Dezvoltarea studiului limbii şi literaturii mongole în R.P.Chineză în ultimii 10 ani* (Wen Du-tszian — R.P. Chineză), *Istoricul studiilor de mongolistică în Japonia* (Koretada Sakamoto) şi *Difuzarea în lume a marii literaturi mongole* (Raghu Vira — India).

În şedinţa de închidere, prof. D. Tsevegmid, preşedintele Comitetului de Ştiinţe şi Învăţămînt Superior al R.P. Mongole, a făcut un scurt bilanţ al lucrărilor congresului, subliniind succesele obţinute de filologii mongoli în munca lor de cercetare, precum şi contribuţia mongoliştilor străini la reuşita acestui prim congres internaţional de filologie mongolă. La rîndul lor, congresiştii străini au mulţumit gazdelor, prin scurte cuvîntări, pentru ospitalitatea acordată, pentru modul desăvîrşit de organizare a congresului (amintim, de exemplu, că la sediul Comitetului de Ştiinţe s-a amenajat un stand bogat de publicaţii, dintre care foarte multe fuseseră tipărite în cinstea congresului) şi pentru variatele manifestări artistice şi culturale organizate în cinstea congresiştilor (spectacolul de gală cu opera *În munţii trişti* de B. Damdinsüren şi B. Smirnov, un recital de cîntece şi dansuri populare, vizionarea cîtorva filme mongole, o competiţie de sporturi naţionale, o excursie de o săptămînă prin Mongolia orientală, vizitarea ruinelor vechii aşezări Kara-Korum, capitala din secolul al XIII-lea a Mongoliei, şi a mănăstirii Erdeni-Dzu, din apropiere etc.).

Se poate spune că primul Congres internaţional de filologie mongolă de la Ulan-Bator a constituit un început valoros în direcţia schimbului direct de idei şi de informaţii şi a strîngerii legăturilor dintre specialiştii în filologie mongolă din toată lumea.

VLADIMIR DRIMBA

CERCETĂRILE ACADEMICIANULUI J. NÉMETH ÎN REPUBLICA POPULARĂ ROMÎNĂ

La sfîrşitul anului 1956 a apărut la Sofia, în Editura Academiei de Ştiinţe a R.P. Bulgare, studiul academicianului J. Németh intitulat *Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens*. Rezultat al unor îndelungate şi repetate cercetări pe teren, studiul savantului maghiar este o importantă contribuţie la cunoaşterea dialectelor turceşti vorbite nu numai în Bulgaria, ci, — prin completarea datelor obţinute prin cercetarea personală cu informaţia bibliografică completă asupra chestiunii, — şi în celelalte ţări din Peninsula Balcanică.

J. Németh distinge în Bulgaria (şi în Peninsula Balcanică) două dialecte turceşti osmanlii: unul estic, vorbit în cea mai mare parte a teritoriului bulgar (şi cunoscut în general din studiile anterioare ale lui St. Mladenov, T. Kowalski, J. Eckmann ş.a.), şi altul vestic,

vorbit în regiunea de nord-vest a Bulgariei, în insula Ada-Kaleh, Bosnia, sudul Macedoniei şi, probabil, în Albania. Particularităţile cele mai importante ale dialectului vestic sînt, după acad. J. Németh, următoarele opt:

1. înlocuirea vocalelor finale *-ï, -u, -ü*, în cuvinte polisilabice, prin *-i*: *alti* 'şase', *kuyi* 'fîntînă', *köpri* 'pod' (Istanbul: *altï, kuyu, köprü*);

2. întrebuinţarea formei unice *-miš* a sufixului preteritului *-mïš ~ -miš ~ -muš ~ -müš*: *almiš* 'a luat', *durmiš* 'a stat', *ölmiš* 'a murit' (Istanbul: *almïš, durmuš, ölmüš*);

3. transformarea lui *i* în *ï*, în silabă neiniţială şi în silabă finală închisă: *demïr* 'fier', *endïrïr* 'se retrage' (Istanbul: *demir, indirir*);

4. transformarea vocalelor *ö* şi *ü* în *o* şi *u* sau în vocale cu timbru intermediar (*o̤, ṳ*): *dort* 'patru', *uč* 'trei' (Istanbul: *dört, üč*);

5. folosirea, în cuvintele din clasa posterioară, a variantelor cu vocalism palatal ale unor sufixe: *babaler* 'taţi', *yaparler* 'ei fac', *alïrse* 'dacă ia', *mektube* 'scrisorii' (dat.), *altïnden* 'de (din) aur', *yalnïzğe* 'singurel', *tople* 'cu mingea' (Istanbul: *babalar, yaparlar, alïrsa, mektuba, altïndan, yalnïzğa, topla*);

6. transformarea, în unele cuvinte, a vocalei *ö* în *ü*, *ṳ* sau *u*: *küprü ~ küpri ~ kupri* 'pod; punte', *ürdek ~ urdek* 'raţă' (Istanbul: *köprü, ördek*);

7. păstrarea lui *g* intervocalic, preconsonantic şi final din vechea osmanlie: *agač* 'copac', *ögren-*, 'a învăţa', *sag* 'sănătos' (Istanbul: *aač, öyren-, sā*);

8. formarea indicativului prezent cu ajutorul sufixului *-y*, în loc de sufixul *-yor*: *sevey* el iubeşte', *yapay* 'el face', *okuysïn* 'tu citeşti' (Istanbul: *seviyor, yapïyor, okuyorsun*).

În două capitole speciale, autorul urmăreşte, respectiv, baza istorică a dialectului turcesc vestic din Peninsula Balcanică (numit „dialectul vest-rumelian") şi relaţiile dintre acesta şi dialectele osmanlii din nord-vestul Anatoliei, ajungînd la concluzia că populaţia care vorbeşte dialectul vest-rumelian a fost colonizată, încă de prin secolul al XIV-lea, din nord-vestul Anatoliei.

Avînd importanţă atît pentru dialectologia turcă, cît şi pentru studiul influenţei osmanlii asupra limbilor balcanice, delimitarea exactă a dialectului vest-rumelian l-a preocupat în mod deosebit pe savantul maghiar. Dialectul vest-rumelian este delimitat, după constatările autorului,de o linie de izoglosă care pleacă de la est de Lom (lîngă Dunăre) spre sud, trece pe la est de Vraţa, Sofia şi Samokov şi apoi trece, în direcţie vestică, la sud de Küstendil. „În afara Bulgariei, dialectul de vest ocupă un teritoriu şi mai mare. După cunoştinţele noastre sumare despre turcii din Romînia, este improbabil ca el [= dialectul vest-rumelian] să aibă o continuare dincoace de Dunăre, în Romînia; este însă sigur că el e vorbit, sau a fost vorbit, în nord, la Ada-Kaleh, apoi în Bosnia, în sudul Macedoniei şi, probabil, şi în Albania "(p. 10). Unele particularităţi caracteristice acestui dialect se regăsesc şi în nordul Greciei (Drama, Xanthi, Salonic), precum şi în fonetismul cuvintelor sîrbeşti împrumutate din limba turcă.

În scopul de a verifica la faţa locului situaţia dialectelor turceşti vorbite în Romînia, situaţie pe care a prezentat-o, în pasajul reprodus mai sus, cu rezerve, — acad. J. Németh a făcut, între 20 iunie şi 18 iulie 1959, o călătorie de studii în ţara noastră. În prima parte a călătoriei sale, acad. J. Németh a vizitat toate localităţile situate pe malul stîng al Dunării, în care au existat în trecut aşezări turceşti: Olteniţa, Giurgiu, Zimnicea, Turnu Măgurele, Corabia, Calafat şi Turnu Severin, precum şi insula Ada-Kaleh. În afară de Ada-Kaleh, în care dialectul vest-rumelian continuă să fie vorbit şi astăzi, şi de Olteniţa, în care există o populaţie turcească destul de importantă, dar stabilită recent aici, fiind venită din Turtucaia (şi vorbind, prin urmare, un grai est-rumelian), — în celelalte localităţi nu mai există astăzi aşezări turceşti. Este important de văzut ce concluzii va trage acad. J. Németh din această constatare.

În partea a doua a vizitei sale, acad. J. Németh a întreprins cîteva anchete de probă asupra graiurilor turceşti din Dobrogea, în localităţile Cernavoda şi Tuzla, — aducînd, în felul acesta, o contribuţie preţioasă la cunoaşterea dialectelor turceşti din ţara noastră.

VLADIMIR DRIMBA

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ DIN R. P. POLONĂ ÎN ULTIMII 15 ANI

Polonia a dat ştiinţei universale cîteva contribuţii de mare preţ. Pe lîngă celelalte specialităţi, dintre care se detaşează în primul rînd astronomia şi matematica, lingvistica se bucură în R.P. Polonă de o largă şi bogată tradiţie. Dacă ar fi să amintim aici, dintre marii precursori, numai pe genialul Baudouin de Courtenay, creatorul teoriei fonemului, pe lingvistul de largi perspective, autor a multor lucrări de lingvistică generală, J. Rozwadowski, pe eminentul lingvist şi filolog cu vaste preocupări, A. Brückner, şi ar fi suficient pentru a demonstra că lingvistica polonă a contribuit la progresul lingvisticii mondiale. Prin larga mişcare lingvistică se explică de ce Polonia dispune, încă înaintea altor ţări, de cîteva lucrări de bază pentru studiul limbii : un dicţionar general : *Dicţionarul limbii polone* al lui Linde [1], şi aşanumitul dicţionar „Varşovian" o culegere de materiale dialectale : *Dicţionarul graiurilor polone* [2], un dicţionar etimologic : *Dicţionarul etimologic al limbii polone* [3].

Lingviştii polonezi de astăzi nu dezmint bunele tradiţii şi lucrează cu pasiune pentru a elucida problemele limbii materne, ale limbilor slave în general şi chiar ale celorlalte limbi indo-europene. În cele ce urmează vom încerca să facem o succintă prezentare — care nu are pretenţia şi nici nu poate fi exhaustivă — a unor aspecte ale lingvisticii polone din ultimii 15 ani [4].

În Polonia de astăzi se duce în domeniul lingvisticii o muncă încordată de zi cu zi, generatoare de multe şi interesante lucrări. Centrele de lucru sînt foarte numeroase : Varşovia, Cracovia, Wrocław, Poznań, Toruń, Lublin, Łódź, Gdańsk. În capitala ţării îşi duce activitatea acad. W. Doroszewski, şeful catedrei de limba polonă, specialist în limba contemporană şi dialectolog, autor a numeroase lucrări de gramatică descriptivă şi de lingvistică generală, Z. Stieber, şeful catedrei de slavistică, dialectolog cunoscut, H. Lewicka, romanistă specialistă în limba franceză veche ş.a. La Cracovia, vechi centru universitar, lucrează o serie de mari lingvişti, specialişti în diverse domenii : acad. T. Lehr-Spławiński, interesat deopotrivă de problemele lingvisticii cît şi de acelea ale istoriei şi etnografiei slave, acad. J. Kuryłowicz, comparatist cunoscut în special prin lucrările sale asupra problemelor de indo-europeană, J. Safarewicz, latinist şi comparatist, Z. Klemensienicz, directorul Institutului de lingvistică, specialist în probleme de sintaxă, W. Taszycki, vechi cercetător pe tărîmul toponomasticei polone, St. Urbańczyk, dialectolog şi specialist în limba polonă veche, T. Milewski, cercetător al problemelor de lingvistică generală, Zg. Czerny, şeful catedrei de romanistică, profesor cunoscut prin vasta sa erudiţie şi informaţie [5]. Fr. Sławski,

[1] *Słownik języka polskiego*, Warszawa, 1807—1814, ed. a II-a Lwow, 1854—1860 ; *Słownik języka polskiego*, de Karłowicz, Kryński, Niedzwiedzki, I—VIII, Warszawa, 1900—1928.

[2] *Słownik gwar polskich* de J. Karłowicz, I—VI, Kraków, 1900—1911.

[3] *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków, 1927, de A. Brückner.

[4] Neavînd competenţa necesară, nu ne vom ocupa de problemele de orientalistică, deşi este bine cunoscută vechea tradiţie şi aportul însemnat al ştiinţei polone în acest domeniu.

[5] Trebuie menţionat că în R.P. Polonă funcţionează trei lectorate de limbă romînă pe lîngă catedrele de romanistică din Cracovia, Varşovia şi Poznań, dintre care cel mai important este primul.

cercetător al limbii bulgare şi etimologist, A. Zaręba, dialectolog, Franciċ', specialist în limba sîrbă, W. Mańczak, specialist în istoria limbilor romanice şi alţii.

Atît Cracovia cît şi Varşovia au suferit în anul acesta două grele pierderi printre lingviştii de seamă : în septembrie 1958 s-a stins din viaţă, în plină activitate, prof. K. Nitsch, veteranul şcolii lingvistice din Cracovia, iar în ianuarie 1959 a murit la Varşovia prof. S. Słoński, cercetător neobosit al istoriei limbii polone, excelent cunoscător al textelor de veche slavă.

La Wroclaw activează, pe lîngă alţii, St. Rospond, bun cunoscător al gramaticii descriptive şi istorice şi Bąk, dialectolog, specialist în regiunea Sileziei, iar la Poznán J. Otręhski specialist în limba lituaniană, Wl. Kuraszkiewicz cercetător al limbii vechi şi I. Zabrocki, germanist şi lingvist general.

Profesorii amintiţi, împreună cu elevii lor, lucrează atît în cadrul Universităţii cît şi în colective speciale, în afara facultăţii. În cadrul acestora se ţin şedinţele lărgite de comunicări (la care participă şi ţin comunicări nu de puţine ori şi lingvişti străini, invitaţi special) ; tot aici este şi sediul revistelor de lingvistică. Catedrele au o organizare asemănătoare cu cea de la noi, însă institutele de cercetări au o structură organizatorică deosebită de a celor existente la noi. În Polonia, unde specializarea cercetătorilor este în general mai accentuată, institutele se deosebesc de ale noastre prin faptul că sînt legate nu de Academie ci de Universitate ; pe lîngă sarcinile didactice, institutele au şi un program de cercetări propriu-zis. Academia de ştiinţe nu are institute lingvistice, cu excepţia celui de la Cracovia, ci aşa numitele „Unităţi de lucru" („pracownie").

Alături de universităţi, un loc de frunte în mişcarea ştiinţifică din Polonia îl ocupă Academia şi societăţile ştiinţifice, care au o lungă tradiţie în urma lor ; cele cu caracter general au jucat, în mai toate centrele universitare, rolul unor academii de ştiinţe locale.

În cadrul vechii academii de ştiinţe din Cracovia (Akademia Umiejętnosci) funcţiona Comisia pentru problemele limbii (Komisja Językowa). Atribuţiile ei au fost preluate de Comitetul lingvistic (Komitet Językoznawczy) în anul 1952, cînd a fost creată Academia de ştiinţe polonă (Polska Akademia Nauk) prin transformarea societăţii ştiinţifice din Varşovia. De comitet ţin toate unităţile care desfăşoară o activitate lingvistică (ca redacţiile diferitelor dicţionare, cele de dialectologie etc.) şi tot el editează şi colecţiile de lucrări ştiinţifice. Acestea cuprind trei serii începute încă de vechea academie din Cracovia, şi anume : a) Lucrări de lingvistică (Prace językoznawcze), b) Lucrări de onomastică (Prace onomastyczne), c) Monografii ale dialectelor polone (Monografie polskich cech gwarowych). Numărul studiilor apărute în aceste colecţii în ultimii 15 ani (aproximativ 30 de lucrări) atinge aproape pe cel al lucrărilor apărute pînă în anul 1939, ceea ce arată ritmul intens de lucru al lingvisticii polone de după eliberare.

Asociaţiile ştiinţifice generale editează şi ele reviste, ca la Poznań, unde apare „Lingua Poznaniensis" organul comisiei filologice a secţiei filozofico-filologice a Asociaţiei prietenilor ştiinţelor, sau culegeri de studii, ca la Lódź şi Wrocław, unde apar studiile „Comisiei pentru problemele limbii", sau la Gdansk unde văd lumina tiparului „Lucrări şi materiale din domeniul vocabularului maritim polon" editate de Asociaţia prietenilor ştiinţei şi artei. Asociaţii speciale sînt Societatea polonă de lingvistică [1] şi Societatea prietenilor limbii polone [2], care ambele au propriul lor organ (v. infra).

Cercetătorii polonezi de pe tărîmul lingvisticii au la dispoziţie un număr impresionant de reviste, fiecare cu un profil bine definit. Astfel, *Indrumătorul lingvistic* [3], vechi periodic varşovian, conceput iniţial ca o revistă destinată special problemelor de cultivare a limbii, se adre-

[1] Polskie Towarzystwo Językoznawcze.
[2] Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego.
[3] Poradnik Językowy.

sează maselor largi de cititori, aşa că în paginile sale predomină preocupările de natură practică, pentru limba de fiecare zi. *Limba polonă* [1], din Cracovia, organul „Societății prietenilor limbii polone", se ocupă exclusiv de problemele limbii polone. Conține articole scurte de specialitate, note, îndrumări şi informații despre ceea ce se lucrează în lingvistică în diferitele centre din Polonia. În *Anuarul de slavistică* [2] îşi spun cuvîntul slaviştii polonezi în diferitele probleme ale specialității lor. În *Anuar* apar, pe lîngă studiile propriu-zise, un număr mare de recenzii scrise în spirit critic şi analitic. Tot probleme de slavistică sînt discutate şi în *Buletinul Societății polone de lingvistică* [3], revistă care apare la Wrocław şi Cracovia. *Revista trimestrială de neofilologie* [4] este o revistă de filologie romanică şi germanică cu articole scrise nu numai în limba polonă ci şi în limbile franceză, engleză, germană. Este de remarcat bogata informație pe care o dă revista despre activitatea lingvistică corespunzătoare din străinătate prin publicarea a numeroase recenzii şi note. *Lingua Poznaniensis*, care apare la Poznań, este o revistă destinată mai ales lingvisticii comparate şi generale. Facultățile de filologie au cîte o revistă a lor, de ex. *Filologica*, revistă a Facultății de filologie din Cracovia, preocupată în special de problemele limbii literare. Chestiunilor speciale de toponimie şi onomastică le este închinată revista *Onomastica*, apărută la Wrocław. Vrednică de remarcat este *Polonistica, Revistă pentru învăţători* [5], publicație varşoviană care se adresează în special învățătorilor şi profesorilor de şcoală medie. Predomină în această revistă, cum este şi firesc, problemele de metodică a predării şi materiale legate de aspectul practic al chestiunilor de limbă.

Rodnica activitate a lingvisticii polone reiese însă cel mai bine dacă urmărim numărul impresionant de lucrări apărute în ultimii 15 ani, din care vom spicui doar cîteva din fiecare domeniu.

În materie de lexicografie tradițiile lingvisticii polone sînt foarte vechi, aşa încît a existat o bază serioasă de la care s-a putut pleca pentru a începe cîteva lucrări de mari proporții, pe termen lung, la care lucrează colective de zeci de persoane, uneori răspîndite în mai multe centre, ca în cazul „Dicționarului limbii sec. al XVI-lea"'. Aceste mari lucrări colective au o importanță ştiințifică considerabilă ; ele permit elaborarea a numeroase studii chiar în stadiul actual, după apariția primelor fascicule sau volume. Astfel la Cracovia se editează, sub conducerea prof. Urbańczyk, dicționarul limbii polone vechi [6] din care au apărut pînă acum 17 fascicule [7]. Un alt colectiv din Cracovia, sub conducerea prof. Plezja, elaborează dicționarul limbii latine medievale [8], din care au apărut 7 fascicule (A). La Varşovia, un mare colectiv, sub conducerea acad. W. Doroszewski şi a doc. Skorupka, lucrează la dicționarul limbii polone în 10 volume, operă monumentală care va mai cuprinde un volum cu prefixele şi sufixele limbii polone. Primul volum a apărut în septembrie 1958 [9]. Institutul de cercetări literare editează dicționarul limbii secolului al XVI-lea [10], iar de curînd au început lucrările la dicționarul limbii secolului al XVII-lea.

Mai ales în primii ani după eliberare s-a simțit nevoia retipăririi unor lucrări mai vechi, epuizate sau distruse şi astfel s-au fotocopiat opere foarte importante, ca marele dicționar al limbii polone, apărut în 8 volume [11], iar altele au fost reeditate sub o formă revăzută ca dicțio-

---

[1] Język Polski.
[2] Rocznik Slawistyczny.
[3] Biuletyn polskiego towarzystwa językoznawczego.
[4] *Kwartalnik Neofilologiczny.*
[5] *Polonistyka*, Czasopismo dle Nauczycieli.
[6] *Słownik staropolski*, I-II, 1953—
[7] *A-hynszta*
[8] *Słownik łaciny sredniowiecznej w Polsce*, I, 1953—
[9] *Słownik języka polskiego*, I, A-C, Warszawa, 1958.
[10] *Słownik polszczyzny XVI wieku.*
[11] Aşa-numitul „Słownik Warszawski".

narul lui Szober [1]. Mai tîrziu s-a trecut la elaborarea unor lucrări noi pentru a înlocui pe cele vechi, epuizate sau învechite, cum e cazul dicționarului de neologisme [2] și al dicționarului de sinonime [3]. Pentru nevoile de fiecare zi ale școlarilor și ale marelui public au apărut dicționare mici ca cel „al greșelilor de limbă polonă" de Słonski [4] sau dicționarul ilustrat într-un volum [5] și a fost retipărit de mai multe ori dicționarul ortografic al limbii polone [6].

Afară de aceasta s-a început și elaborarea unor dicționare tehnice, pe specialități, ca cel minier sau cel textil.

Deși există un dicționar etimologic al limbii polone de Brückner, care a fost de curînd retipărit, prof. Sławski a început editarea unui nou dicționar, care a ajuns la litera L. Tot la Cracovia, un colectiv sub conducerea acad. Lehr-Spławiński, a început să lucreze la un dicționar al slavei comune.

În domeniul dicționarelor bilingve, datorită nevoilor imediate, s-au reeditat la început dicționarele mai vechi ale principalelor limbi internaționale. În ultimii ani însă s-a trecut la o fază nouă, în care se revizuiesc și se completează unele lucrări mai vechi și se elaborează altele noi. Pe lîngă limbile de mare circulație pentru care se editează toate tipurile de dicționare (mare, școlar și de buzunar) se acordă o mare atenție limbilor de circulație mai mică, cum ar fi daneza sau sîrba și în special limbilor din țările de democrație populară. Editura științifică din Varșovia [7] a început o colaborare strînsă cu instituțiile similare din unele țări prietene (Editura pentru dicționare din Moscova și Institutul bibliografic din Leipzig) pentru editarea în cît mai bune condiții a dicționarelor limbilor respective.

În cadrul colaborării dintre Academia de Științe Polonă și Academia Maghiară, a fost elaborat dicționarul polon-maghiar, care a apărut la Budapesta în decembrie 1958, iar anul trecut au început lucrările la partea a doua, maghiaro-polonă.

În colaborare cu Academia R.P.R. s-a început anul acesta la Varșovia elaborarea dicționarului romîn-polon, iar la București urmează să se termine lucrările, mai de mult începute, ale dicționarului polon-romîn.

Lucrările de gramatică sînt foarte numeroase. Atenția principală s-a îndreptat, cum era și normal, asupra problemelor limbii polone și a celorlalte limbi slave, dar nu lipsesc nici studiile care se ocupă de alte limbi. Din numărul mare de cărți și articole vom cita doar cîteva sinteze de mare circulație.

Astfel gramatica limbii polone de acad. Lehr-Spławiński și R. Kubiński a ajuns la ediția a șaptea [8] iar schița sintaxei polone de Z. Klemensiewicz este la ediția a doua [9]. Gramatica lui St. Szober a fost reeditată în prelucrarea acad. W. Doroszewski [10], care este și autorul „Bazelor gramaticii polone", din care a apărut volumul întîi [11]. Capitolul dificil al verbelor poloneze a fost prezentat de I. Tokarski în lucrarea cu același titlu [12]. Un colectiv format din Z. Klemensiewicz, Lehr-Spławiński și S. Urbańczyk a întocmit o gramatică istorică a limbii polone [13].

---

1 *Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa, 1958.
2 *Słownik wyrazów obcych, wydanie trzecie*, Warszawa, 1958.
3 *Słownik wyrazów bliskoznacznych*, Warszawa, 1957.
4 *Słownik polskich błędów językowych*, Warszawa, 1947.
5 *Podreczny slownik języka polskiego*, Warszawa, 1957.
6 S. Jodłowski i W. Taszycki, *Zasady pisowni polskiej i interpunktji ze słownikiem ortograficznym*.
7 Wiedza Powszechna.
8 *Gramatyka języka polskiego*, Wrocław-Kraków, 1957.
9 *Zarys składni polskiej*, Warszawa, 1957.
10 *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa, 1953.
11 *Podstawy gramatyki polskiej*, I Warszawa, 1952.
12 *Czasowniki polskie*, Warszawa, 1951.
13 *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa, 1955.

Tot acad. Lehr-Spławiński, în colaborare cu P. Zwoliński și S. Hrabec, a scris o schiță a istoriei limbii ucrainene [1]. Lui St. Słoński i se datorește o gramatică a limbii slave vechi [2]. Pentru nevoile învățămîntului superior J. Safarewicz a publicat o gramatică istorică, în două volume, a limbii latine [3].

Problemele de fonetică și fonologie preocupă pe mulți cercetători, deoarece ele sînt strîns legate de cercetările dialectologice care ocupă un loc important în lingvistica polonă. M. Dłuska, cunoscută pentru lucrările de versificație polonă, a publicat o „Fonetică polonă" [4], iar „Evoluția fonologică a limbii polone" de Z. Stieber a apărut de curînd în ediția a doua [5]. H. Koneczna împreună cu celebrul radiolog W. Zawadowski au făcut radiogramele sunetelor polone și rusești [6].

În colecția de lucrări lingvistice a Academiei de Științe Polone S. Skorupka a publicat studii privitoare la vocalele polone iar H. Ułaszyn studii privitoare la grupele consonantice ale limbii polone [7].

Dintre lucrările de dialectologie, care se elaborează în numeroasele centre de cercetări răspîndite în toate regiunile Poloniei, trebuie amintit în primul rînd micul atlas al dialectelor polone, întocmit sub conducerea regretatului K. Nitsch [8]. Același autor și-a reeditat, cu mici schimbări, vechea sa sinteză despre dialectele polone [9]. A. Zaręba, într-un studiu întins, urmărește sincronic și diacronic termenii care denumesc culorile [10]. În cadrul cercetărilor despre dialectul din Mazowia, acad. W. Doroszewski se ocupă de probleme de fonetică din cîteva sate ale respectivei regiuni [11]. Pe baza unor materiale mai vechi K. Dejna descrie dialectele ucrainiene din regiunea Tarnopol [12].

O problemă care este mult dezbătută și care a dus la polemici din cele mai vii este aceea a limbii literare.

În problema aceasta trebuie menționate materialele conferinței organizate de Academia Polonă de Științe, în anul 1955, și închinate problemelor de formare a limbilor naționale și literare [13]. Problemelor de stilistică, de asemenea mult dezbătute, le este închinată culegerea cu același titlu [14]. Și limba scriitorilor a fost cercetată sub toate raporturile, cum ne arată lucrări ca cele ale lui A. Boleski și Z. Klemensiewicz despre vocabularul lui J. Słowacki, respectiv despre caracteristicile gramaticale ale limbii poetice a marelui romantic [15].

În domeniul versificației trebuie amintite importantele studii ale Mariei Dłuska [16].

---

[1] *Dzieje języka ukraińskiego w zarysie*, Warszawa, 1956.

[2] *Gramatyka języka starosłowiańskiego*, Warszawa, 1950.

[3] *Gramatyka historyczna języka lacinskiego*, I-II, Warszawa, 1950—1953.

[4] *Fonetyka polska*, I, Warszawa, 1950.

[5] *Rozwój fonologiczny języka polskiego*, Warszawa, 1958.

[6] *Przekroje rentgenograficzne głosek polskich*, Warszawa, 1951; *Obrazy rentgenograficzne głosek rosyjskich*, Warszawa, 1956., Pr. Jęz. P.A.N.

[7] *Studia nad budową akustyczną samogłosek polskich*, 1955; *Ze studiow nad grupami spółgłoskowymi w języku polskim*, 1956.

[8] *Mały Atlas Gwar Polskich*, I, Kraków, 1957.

[9] *Dialekty języka polskiego*, Kraków 1957.

[10] *Nazwy barwy w dialektach i historii języka polskiego*, Pr. Jęz. P.A.N., 1954.

[11] *Studia fonetyczne z kilku wsi mazowieckich*, Pr. Jęz. P.A.N. 1955.

[12] *Gwary ukraińskie Tarnopolszczyzny*. Pr. Jęz. P.A.N. 1957.

[13] *Z dziejów powstania języków narodowych i literackich*, Warszawa, 1956.

[14] *O problemach stylistyki*, Warszawa, 1956.

[15] *Słownictwo Iuliusza Słowackiego* (1825—1849), Wrocław, 1956 și *Szkic gramatycznej charakterystiki poetyckiego języka Słowackiego*, J.P. XXX, 1951.

[16] *Prozodia języka polskiego*, Pr. Jęz . P.A.N. 1947; *Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej*, I-II, Pr. Jęz. P.A.N. 1947; *Studia z historii i teorii wersyfikacji polskiej*, I-II, Pr. Jęz. P.A.N. 1948—1950.

În fruntea lucrărilor de lingvistică generală şi comparată trebuie menţionate cele două cărţi fundamentale ale acad. J. Kuryłowicz [1]. Tot în colecţia lucrărilor de lingvistică ale Academiei de Ştiinţe Polone au apărut şi studiile lui A. Heinz despre funcţia adjectivală a substantivului [2] şi cel al lui P. Zwoliński despre numerale de tipul lui „el împreună cu ceilalţi doi" în cadrul limbilor slave şi indo-europene [3].

În încheiere trebuie amintit numărul mare de manuale şi lucrări de sinteză destinate învăţămîntului superior, dintre care cităm, cu titlu de exemplu, „Introducere în lingvistică" de T. Milewski [4] şi „Caracteristicile limbilor slave", în redacţia acad. T. Lehr-Spławiński, Wł. Kuraszkiewicz şi F. Sławski [5].

Din această sumară prezentare credem că reiese efortul susţinut al tuturor lingviştilor din ţara prietenă. Savanţii consacraţi alături de elevii lor tineri, care se bucură tot timpul de preţiosul ajutor şi sprijin al maeştrilor lor, se străduiesc laolaltă să asigure progresul lingvisticii polone.

FLORICA DIMITRESCU şi *VLADIMIR ILIESCU*

---

[1] *L'accentuation des langues indo-européennes*, Pr. Jęz. P.A.N. 1952 şi *L'apophonie en indo-européen*, Pr. Jęz. P.A.N. 1959.

[2] *Funkcja egzocentryczna rzeczownika*, Pr. Jęz. P.A.N. 1957.

[3] *Liczebiniki zespołowe typu samotrzeć w języku polskim na tle słowiańskim i indoeuropejskim*, Pr. Jęz. P.A.N. 1954.

[4] *Wstęp do językoznawstwa*, Krakow, 1954.

[5] *Przegląd i charakterystyka języków słowiańskich*, Warszawa, 1954.

P. GARDETTE, *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*, avec la collaboration de P. DURDILLY, S. ESCOFFIER, H. GIRODET, M. GONON, A.-M. VURPAS-GAILLARD

Lyon, vol. I, 1950; vol. II, 1952; vol. III, 1956.

O dată cu publicarea celui de-al treilea volum din *Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais* (*ALLy*) a fost terminată editarea primului atlas lingvistic regional francez, mărturie a unei munci deosebite, depusă de P. Gardette, conducătorul lucrării, şi de colaboratorii săi apropiaţi: P. Durdilly, S. Escoffier, H. Girodet, M. Gonon, A.-M. Vurpas-Gaillard.

Atlasul lingvistic lionez prezintă un teritoriu de limbă deosebit de interesant (vechiul comitat Lyonnais—Forez), situat la întîlnirea a trei regiuni lingvistice bine individualizate: teritoriul de limbă franceză, de limbă provensală şi cel în care se vorbesc dialectele francoprovensale. Datorită acestui fapt, *ALLy* este important nu numai pentru lingvistica romanică ci, într-o măsură mai mare decît alte atlase lingvistice, pentru lingvistica generală, deoarece poate fi folosit la cercetarea regiunilor de contact dintre dialecte sau limbi.

Conceput ca parte componentă a noului atlas lingvistic al Franţei pe regiuni, iniţiat de A. Dauzat, *ALLy* a adus, datorită lui P. Gardette, o serie de inovaţii faţă de *ALF* şi de celelalte atlase lingvistice regionale franceze, fiind de la început diferit de tipul atlasului regional conceput de Dauzat. Dintre aceste inovaţii subliniem în mod deosebit faptul că materialul a fost cules cu ajutorul unui chestionar întocmit pe teren şi că deci s-a ţinut seama, într-o măsură maximă, de realităţile lingvistice existente în regiunea cercetată. De aceea avem numai un număr redus de hărţi în care unele subiecte declară că nu cunosc cuvîntul sau obiectul întrebat de anchetator (din cele 399 de hărţi ale volumului al II-lea doar un număr de nouă — 581, 643, 682; 554, 562, 614, 640, 650, 683 — prezintă situaţii de acest fel). Aceeaşi împrejurare, adaptarea perfectă a chestionarului la realitatea lingvistică, explică numărul extrem de mare de cazuri în care titlul hărţilor este dat prin perifrază sau prin termeni dialectali, în lipsa unor termeni literari (cf. hărţile 35, 47, 56, 83, 85, 120, 122, 197, 198, 206, 208, 254, 269 din volumul I). Pornind de la acelaşi fapt putem explica atenţia deosebită acordată de P. Gardette diferitelor obiecte şi procese de muncă, atenţie subliniată în recenziile făcute de K. Jaberg (*Vox Romanica*, XIII, 1953—1954, p. 383) şi de J. Séguy (*Annales du Midi*, 1957, p. 177) primelor volume din Atlasul lingvistic lionez. Preocuparea pentru faptele etnografice a contribuit, cum era normal, la creşterea procentului de hărţi lexicale. Preponderenţa hărţilor lexicale nu duce însă, aşa cum credea Jaberg (*op. cit.*, p. 384), la ştirbirea imaginii graiului respectiv, deoarece *ALLy* are şi hărţi în care sînt reproduse cuvinte de bază, aceleaşi pentru tot sau aproape tot teritoriul anchetat. Deoarece aceste cuvinte sînt răspîndite

pe întreaga suprafaţă cercetată, ariile sînt unitare din punct de vedere lexical şi deci se pot face studii privind răspîndirea diferitelor fonetisme. Nu trebuie să uităm, în plus, că pentru răspîndirea principalelor fenomene fonetice un ajutor preţios ne dă şi *ALF*.

Merită să fie relevată şi o altă metodă folosită de Gardette pentru *Atlasul lingvistic lionez*. Rezultatele obţinute în fiecare punct, trecute în mod provizoriu pe fişe, au fost verificate ori de cîte ori au fost mult diferite de cele înregistrate în restul punctelor anchetate. Cu ajutorul acestui control Gardette a reuşit să înlăture, în parte, una dintre criticile cele mai importante aduse calităţii materialelor culese cu ajutorul atlaselor lingvistice.

Atlasul lingvistic lionez este, contrar atlasului lui Gilliéron, un atlas l i n g v i s t i c şi e t n o g r a f i c. Prin aceasta el se apropie foarte mult de *Atlasul lingvistic şi etnografic al Italiei şi al Elveţiei meridionale* (*AIS*), opera lui Jaberg şi Jud, ca şi de *Atlasul lingvistic romîn*, în special de partea a II-a a acestuia (*ALR II*). Numeroasele desene, crochiuri şi legende bogate care însoţesc aproape fiecare hartă amintesc foarte bine de hărţile din *AIS* şi *ALR II*. Asemănarea cu atlasul lingvistic italian se poate urmări şi în numărul extrem de mare de referinţe pe care Gardette le-a făcut la *AIS*, în comparaţie cu numărul referinţelor la *ALF*.

★

Cele trei volume ale Atlasului lingvistic lionez totalizează un număr de 1320 de hărţi grupate pe domenii de activitate şi care sînt repartizate astfel: vol. I (h. 1—312) — cultura fînului, cerealele (semănat, cules şi treierat), jugul, plugul şi căruţa, trăsura şi transporturile, viţa de vie şi vinul, pădurăritul, grădinăritul şi creşterea animalelor (bovinele); vol. II (h. 313—712) — creşterea oilor, a caprelor şi a porcilor, curtea, laptele, pîinea, arborii şi plantele, arborii fructiferi, păsările, animalele vătămătoare, insectele, viaţa femeilor (patul, menajul, mîncarea), spălatul rufelor, casa (generalităţi: poarta şi fereastra, bucătăria); vol. III (h. 713—1320) — casa (bucătăria, lampa, focul, dependinţele), timpul (vîntul, ploaia, zăpada, soarele), astrele, relieful solului, anul, zilele, rudeniile, viaţa omului („de la leagăn la mormînt"), corpul omenesc, îmbrăcămintea, probleme de morfologie. La începutul primului volum Gardette a procedat foarte bine prezentînd o hartă a teritoriului cercetat, în care se arată cum au fost repartizate între colaboratorii *ALLy* localităţile anchetate. O astfel de hartă permite să se facă un control asupra felului cum a notat fiecare dintre anchetatorii atlasului lionez.

Materialul oferit de *ALLy* este foarte bogat şi deosebit de interesant. Datorită numeroaselor referinţe la celelalte atlase lingvistice romanice (regretăm din seria acestora lipsa *ALR*), *ALLy* permite să se facă observaţii privind concordanţele dintre diferitele teritorii de limbă romanică. Dintre multele concordanţe subliniem doar cîteva şi anume pe acelea care privesc felul de a numi diferitele părţi ale corpului omenesc. Apar astfel determinanţi identici (**alb**: *ALLy*, v. III, h. 1114 — l e s p o u m o n s (de l'animal), *AIS*, v. I, h. 138 — i l p u l m o n e şi *ALR I*, v. I, h. 45 — p l ă m î n i) sau metafore identice (**moară** „măsea": *ALLy*, v. III, h. 1082 — l e s d e n t s m o l a i r e s, *AIS*, v. I, h. 109 — i l d e n t e m o l a r e şi *ALR II*, v. I, MN 6922 — m ă s e a u a m i n ţ i i). Se poate deci urmări felul cum se organizează diferitele terminologii: măsura în care se apelează la formaţii proprii limbii respective sau la împrumuturi.

Deoarece *Atlasul lingvistic lionez* prezintă un material cules dintr-o regiune mai redusă ca întindere, cu o reţea deasă de puncte, puternic influenţată de franceză, putem urmări în amănunt şi procesul pătrunderii formelor literare în dialecte.

Caracterul strict ştiinţific al acestei opere a lingvisticii romanice face ca *ALLy* să rămînă un model de precizie şi de metodă, un instrument de lucru de primă necesitate pentru romanişti, în general, şi pentru dialectologii acestei discipline, în special.

M. Sala

GUNNAR JACOBSSON, *L'histoire d'un groupe de mots balto-slaves*

Slavica Gothoburgensia. Göteborg, 1958, 121 p.

În ultimul timp slaviştii suedezi au adus contribuţii interesante în domeniul studiilor de etimologie şi semantică. În *Scando-Slavica* (IV, 1958) găsim două articole edificatoare în acest sens : *Numele slav al stejarului*[1], lucrare bazată pe un bogat material indo-european, în primul rînd balto-slav, aparţinînd prof. Knut-Olof Falk (Lund) şi *Evoluţia noţiunii de timp în lumina slavului časъ*[2] a lingvistului G. Jacobsson, profesor de limbi slave la Universitatea din Göteborg. Ambele lucrări au făcut obiectul unor comunicări ţinute la Moscova cu prilejul celui de-al IV-lea congres internaţional de slavistică. Din aceeaşi revistă aflăm de un nou studiu al prof. G. Jacobsson, consacrat unei problematici asemănătoare, *Sensul primitiv al unor cuvinte indo-europene care exprimă noţiunea de timp*[3].

Lucrarea de faţă, a cărei prezentare vom încerca s-o facem în rîndurile de mai jos, constituie aşadar o continuare a preocupărilor lui G. Jacobsson în domeniul etimologiei, respectiv al etimologiei balto-slave. Tema, desigur, nu este nouă, însă tratarea ei, metodele moderne de investigaţie pe care le găsim aici, precum şi interesantele concluzii la care ajunge autorul în urma analizei detaliate a unui vast material lexical prezintă un interes incontestabil.

Lucrarea cuprinde, pe lîngă *Prefaţă* şi *Introducere*, unde sînt expuse metodele de lucru şi obiectul cercetării, două capitole consacrate limbilor *slave* (I) şi *baltice* (II), primul din acestea constînd din cîteva diviziuni : *grupul slav oriental* (A), *grupul slav occidental* (B), *alţi reprezentanţi ai slav. *tęp-* (C) şi *slava meridională*. După *Concluzii generale* urmează un indice de cuvinte, bibliografia lucrării şi o listă de abrevieri.

Autorul îşi îndreaptă atenţia în primul rînd asupra limbilor slave răsăritene, care se dovedesc a fi deosebit de edificatoare sub raportul atestării bazei slave comune **tęp-*. Principalul obiect de studiu, de-a lungul a aprox. 40 de pagini, îl constituie rus. *тяпать*, cuvînt popular cu o largă răspîndire dialectală. Sensurile acestui verb sînt următoarele : 1. a apuca, 2. a lua, a sustrage, a pune mîna pe ceva, 3. a însuşi ceva în mod necinstit, a fura, a răpi, 4. a bea vodcă, 5. a bate, a lovi, 6. a tăia, a spinteca, a crăpa, 7. a muşca. Încercările făcute în trecut de alţi lingvişti (Fr. Miklosich, J. Jungmann, F. Şimkevici) n-au reuşit să dea la iveală „adevărata" etimologie a acestui cuvînt, precum şi raporturile dintre acesta şi alte formaţii înrudite din limbile slave. A. Preobrajenski consideră că *тяпать* are o origine onomatopeică (comp. rus. *тяп да ляп*), ceea ce îi permite să-l compare în dicţionarul său etimologic cu sinonimele *цапать*, *чапать* şi *хапать* G. Jacobsson consideră acest punct de vedere ca fiind inacceptabil, deoarece lipsesc criteriile exterioare care să-l poată sprijini (p. 15). În afară de aceasta, A. Potebnea şi A. Şahmatov au arătat cu competenţă că numeroase interjecţii slave reprezintă derivate verbale. În sfîrşit, s-ar mai putea face o presupunere asupra originii lui *тяпать* : admiterea unei încrucişări semantice a verbelor *тять* „a tăia, a spinteca", *те (п) ти* „a bate, a lovi".

Deşi explicaţia este deosebit de ademenitoare, dat fiind faptul că sensurile de bază ale lui *тяпать* se găsesc în aceste două cuvinte, ea nu poate fi totuşi acceptată din lipsă de

---

[1] Knut-Olof Falk, *Славянское название дуба*, „Scando-Slavica", IV. Copenhaga, 1958, p. 265—285.

[2] Gunnar Jacobsson, *Развитие понятия времени в свете славянского časъ*, „Scando-Slavica", IV, Copenhaga, 1958, p. 286—307.

[3] Gunnar Jacobsson, *Le sens primitif de quelques mots indo-européens exprimant le temps* (pe atunci sub tipar).

date şi argumente suficiente. Autorul enunţă teoria aceasta, a contaminării, mai mult ca o eventuală ipoteză, pe care însă o abandonează de la început. În concepţia sa rus. *тяпать* reprezintă o formă evoluată a unui verb de sine stătător de origine slavă comună, avînd înţelesul primitiv de „a tăia". Toate celelalte sensuri, amintite mai sus, s-au dezvoltat într-un fel sau altul din acest sens de bază (p. 27 urm.). Pentru elucidarea problemei se impune în primul rînd o apropiere de verbul dial. *тепсти* (reg. Vologda), care prezintă în particular o semantică asemănătoare cu *тяпать*, reflectînd în acelaşi timp sub formă de *ecanie* vechea bază *тяп-*. Pentru *тепсти* există deja o explicaţie etimologică : rădăcina i.-e. **temp-*. Este evident, arată autorul în continuare, că acesteia îi corespunde pe teren slav **tęp-*, care poate fi identificat în numeroase cuvinte ruseşti, cehe etc. Analiza structurii semantice a verbului *тепсти* (p. 28—32) confirmă întru totul justeţea unei deduceri din rădăcina comună **tęp-* „a tăia". Aşadar, la baza lui *тяпать* se găseşte tocmai acest cuvînt, mai precis un etimon de tipul **тяпсти* (p. 32).

În dicţionarul limbii ruse vechi, întocmit de I. Sreznevski, cuvîntul *тяпать* nu figurează, el fiind atestat lexicografic de-abia în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea. Lucrul nu surprinde dacă ne gîndim că şi alte cuvinte asemănătoare, cu caracter familiar sau de nuanţă trivială, s-au sustras fixării literare. Aceasta nu înseamnă însă că *тяпать* n-a circulat mai înainte, sub formă orală. Pentru a demonstra vechimea lui în limbă, autorul face apel la mărturiile toponimiei şi onomasticii est-slave. Sînt trecute în revistă numeroase nume de persoane (*Тяпкин, Тяпка, Тяпинский, Тяпин, Тяпа, Тяполков, Тяпца, Тяптюкович* ş.a.) şi locuri (*Тяпкина, Тяпкино, Тяпино, Тяполово* ş.a.) atestate în diferite documente din secolele XV—XVII. Întrucît primul nume de persoană din această serie este amintit în 1401, se poate presupune fără îndoială o vechime a acestuia încă din secolul al XIV-lea. De aici şi concluzia firească că baza *тяп-* îşi găseşte obîrşia încă în limba rusă veche (p. 45).

Cercetarea materialului slav occidental începe cu forma *naciómpany* „ameţit, beat", pe care autorul o citează din cartoteca viitorului dicţionar al dialectelor polone. Alături de alte expresii figurate (*narzazony, mior narznóle, nacięty*), participiul *naciómpany* s-ar baza pe sensul a „tăia" în alternanţă cu „a lovi", sens pe care-l găsim în slav. **tęp-*. Aceasta permite o apropiere etimologică cu rus. *тяпать*. După cum se arată în continuare, paralelismul este motivat şi prin formarea asemănătoare, în polonă şi rusă, a participiului trecut pasiv din infinitivul reflexiv cu prefixul *na-* : pol. *napi(ja)ć się*, rus. *напи(ва)ться* „a se îmbăta" (p. 47—48). Majoritatea formelor poloneze dezvoltate din slav. **tęp-* prezintă o trăsătură comună : ele sînt proprii dialectelor periferice, neîntîlnindu-se aproape niciodată în ariile centrale. Această constatare dă prilej autorului să presupună, pe bună dreptate, că în asemenea cazuri se poate vorbi de conservarea unor trăsături arhaice, fenomen adeseori întîlnit în dialectele marginale.

Trebuie menţionat că faptele de limbă din polonă, îndeosebi cele dialectale, se caracterizează în general printr-o formă internă mai evoluată (comp. *ciępić* „a ademeni, a atrage", *ćųmpać* „a merge prin noroi sau apă" ş.a.), ceea ce impune de cele mai multe ori autorului un riguros tratament semantic al evoluţiei lor. Precizarea etimologiei este anevoioasă uneori şi datorită faptului că unele cuvinte, de pildă *cųmpać*, deşi justifică sub raportul înţelesului o apropiere cu baza **tęp-*, nu exclud însă în acelaşi timp posibilitatea unei formaţii spontane cu caracter onomatopeic sau expresiv.

În cazurile cînd pot interveni explicaţii subiective sau alternative egale ca valoare probantă, autorul preferă o atitudine reţinută, de prezentare a faptelor de limbă fără a trage concluzii. Vom folosi un exemplu. În cehă şi slovacă din punct de vedere formal adeseori cu greu se poate face o delimitare netă între cuvintele cu sensul „a bate, a lovi" (< **tĕp-*) şi cele cu acelaşi sens, dezvoltate însă din **tąp-*. Multe din aceste cuvinte reprezintă elemente

onomatopeice, de pildă ceh. *tap*, care redă zgomotul provocat în urma unei lovituri uşoare. Cuvîntul amintit se întrebuinţează în acelaşi timp cu valoare de substantiv, avînd sensul de lovitură. De aici, greutatea de a preciza : interjecţia constituie un element originar sau a luat naştere pe baza substantivului respectiv, trecînd de-abia după aceea în sfera onomatopeică? Ceh. *tap*, *ciap* ar putea suferi o apropiere din punct de vedere formal cu pol. *ciap*, *ciup* sau cu rus. *тяп* (*тяп да ляп*, *тяп-ляп*), ceea ce ne-ar trimite în ultimă instanţă la slav. **tępŭ*. Cu toate acestea autorul nu îmbrăţişează punctul de vedere onomatopeic, considerînd că ambele explicaţii sînt deocamdată de valoare egală. În concepţia sa problema rămîne, aşadar, deschisă.

În stabilirea înrudirii etimologice a cuvintelor cehoslovace (de pildă, a celor în *těp-*, *t'ap-*) G. Jacobsson ţine seama îndeosebi de unitatea semantică şi comunitatea lor morfologică. Mai precis, se pleacă de la sensul „a apuca, a pune mîna pe ceva" şi de la formaţia verbală în *-iti* (*pot'apiti sa*, *přit'apiti se* etc.), elemente comune pentru aceste cuvinte. S-ar părea că este înrudit cu ele şi verbul v. ceh. *tipiti*, atestat într-un manuscris din 1410 sub forma *typyta*. Prudenţa autorului se manifestă însă şi de data aceasta. El nu consideră satisfăcătoare explicaţiile date de J. Pelikán, care apropie ceh. *typyta* de slov. *tip* „simţ tactil", *tipati* „a pipăi" etc., sau Brückner, care vede pentru aceste cuvinte un radical **tep-* „a lovi", deoarece evoluţia semantică este prea complicată şi neconvingătoare. „Deşi se ştie că *typyta*, formă de dual, corespunde lat. *respiciunt*, etimologia verbului din care s-a dezvoltat acest cuvînt ne este necunoscută" (p. 73). Ar părea mai reală, după Jacobsson, o eventuală apropiere de **tąp-* în cazul în care s-ar putea admite că *typyta* se citea în ceha veche *tiepita*.

În ceea ce priveşte limbile slave meridionale, exceptînd slava veche, investigaţiile sînt din punct de vedere practic cu mult mai dificile. Se ştie că în aceste limbi *ę* a coincis cu *e*, de unde şi coinciderea rădăcinilor **tęp-* şi **tep-*. Domeniul dialectal (unele graiuri bulgare, macedonene şi slovene), singurul care mai atestă într-o oarecare măsură vechile vocale nazale, nu contribuie, în ciuda aşteptărilor, la elucidarea problemei. Studierea reflexelor bulgaro-macedonene ale nazalelor n-a dat la iveală cazuri în care să se poată distinge urme ale bazei comune **tęp-*. Mai edificatoare s-ar părea să fie slovena, însă stadiul actual, prea puţin avansat, al cercetărilor privind lexicul acestei limbi pune deocamdată în imposibilitate identificarea unor cuvinte care s-ar fi dezvoltat din **tęp-*. La dificultăţile fonetice se adaugă şi unele de ordin semantic. Bunăoară, „găsind în slovenă cuvîntul *tepáča* „topor", nu putem preciza din care anume rădăcină s-a dezvoltat, din **tęp-* „a tăia" sau din **tep-* „a lovi", deoarece sub raport semantic cuvîntul se poate baza, în egală măsură, pe ambele sensuri" (p. 77). Toate aceste consideraţii, îndeosebi convergenţa fonetică şi semantică, îl fac pe autor să renunţe la tratarea problemei cuvintelor dezvoltate din **tęp-* în limbile sud-slave. Tot în acest subcapitol (lucru ce ne pare a fi nemotivat sub raportul sistematizării materialului) autorul se opreşte asupra unei formaţii înrudite cu baza **tep-*, anume **tǫp-*, pe care o identifică în ceh. *potupa*, pol. *potępa* „dispreţ". Cuvintele în discuţie au atras atenţia şi a altor cercetători, încă cu mult înainte de apariţia lucrării lui Jacobsson. Miklosich[1] le citează, alături de ucr. *втупити* (*очи в землю*), pentru a explica etimologia slav. *tǫpŭ*, iar Linde[2] încearcă să facă o apropiere semantică între pol. *potępa* şi rus. *потупить* „a coborî privirea". Nimeni n-a lămurit însă problema legăturii dintre cele trei sensuri ale cuvintelor menţionate : „tocit" (v. sl. *tǫpŭ*), „dispreţ" (ceh. *potupa*, pol. *potępa*) şi „a coborî privirea" (rus. *потупить взор*, ucr. *втупити очи в землю*). Făcînd o paralelă cu o serie de cazuri asemănătoare din greacă,

---

[1] F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien, 1886, s. v. *tompŭ*.

[2] S. B. Linde, Słownik języka polskiego, Lwów, 1854–1860, s.v. *potępa*.

slavă veche, latină ş.a., autorul ajunge la concluzia că sensul originar al acestor cuvinte era „a tăia", înţeles pe care-l întîlnim şi-n radicalul slav comun **tǫp-*. Aceeaşi explicaţie i se dă şi ceh. *potupiti*, care alături de „a coborî privirea" mai înseamnă încă „a judeca, a condamna, a dispreţui", precum şi pol. *tupiti* (unul din sensurile acestui verb este „a blama"). Ambele cuvinte sînt strîns legate de rus. *потупить*. Autorul conchide : „nous croyons que les verbes potupiti, tupiti et ru. *потýпить* doivent aussi leur sens de „baisser" à „couper" parce que „couper le regard" veut dire „baisser les yeux" (p. 81).

În partea a doua a lucrării cercetările se extind asupra unui nou domeniu, înrudit cu slava. Faptul că între limbile slave şi cele baltice există o serie de trăsături comune, explicabile prin comunitatea genealogică a celor două grupuri lingvistice, îndreptăţeşte pe autor să caute vestigii ale rădăcinii i.-e. **temp-* şi în unele limbi baltice, în primul rînd în letonă. O încercare de a apropia balt. **temp-* de slav. **tęp-* a fost făcută la sfîrşitul secolului trecut în studiul lui M. Weske[1]. Dar spre deosebire de Jacobsson, acesta şi-a propus cu totul alt scop, anume să demonstreze că rădăcina **temp-* s-a menţinut în limbile baltice şi fino-ugrice datorită împrumuturilor lexicale din slavă (fin. *tempaan*, *temmata* „a apuca, a trage, a smulge", est. *tõmbama*, *tõmmata* „a tîrî" etc.), ceea ce este greu de presupus. Teoria lui M. Weske a fost respinsă încă de J. Mikkola[2], care a arătat că păstrarea nazalelor slave sub formă de împrumut în limbile baltice şi fino-ugrice constituie un fenomen extrem de rar.

Pornind, aşadar, de la caracterul autohton al rădăcinii baltice **temp-* „a tăia", autorul reuşeşte s-o identifice într-o serie de cuvinte letone ca : *tèmpt* „a bea mult dintr-o dată, a bea mereu", *tempêt* „a frămînta, a presa (lutul)", *tam̃pît* „a lovi cu băţul" (cu derivatele : *aptam̃pît* „a răsturna ceva cu ajutorul unui băţ", *iztam̃pît* „a omorî, a sacrifica", *nuotam̃pît* „a ucide prin lovituri de băţ", *satam̃pît* „a sparge"), *tem̃pelis* „un fel de şopron, susţinut de patru stîlpi, în care se ţine fînul", *tim̃p* „ciorap cu partea inferioară decupată", *satempt* „a bea, a apuca" ş.a. Cuvintele în *temp-*, *tamp-* şi *timp-*, trecute în revistă de autor, alcătuiesc din punct de vedere semantic două grupe bine definite : cuvinte cu sensul general „a lovi (a bate, a unge, a tăia)" şi cuvinte cu sensul „a bea". Ele îşi datoresc originea comună înţelesului pe care îl are, după cum am văzut mai sus, rădăcina balto-slavă **temp-*.

Un argument care vine în sprijinul caracterului autohton al acestor cuvinte este, printre altele, şi vechimea lor. Pentru a arăta acest lucru, Jacobsson se sprijină pe o serie de probe fonetice şi îndeosebi pe paralelismul izbitor (nu numai fonetic, ci şi semantic) dintre cuvintele letone în discuţie şi rădăcina slavă **tęp-*. Autorul ajunge la concluzia că aproape toate sensurile de bază sau derivate pe care le prezintă limbile slave pot fi găsite şi în letonă. Ideea ne este înfăţişată sugestiv sub forma unui tablou de corespondenţe lexico-semantice (p. 93).

Cele cîteva exemple de care am amintit aici reprezintă, desigur, stadiul semantic actual al cuvintelor de mai sus. Or, acestea au suferit în decursul istoriei limbii letone anumite modificări, dezvoltînd sensuri noi sau specializîndu-şi sensul iniţial, ceea ce le-a îndepărtat într-o măsură mai mare sau mai mică de înţelesul primitiv al bazei **temp-*. Din lipsă de spaţiu, am lăsat la o parte prezentarea acestui aspect important. Ţinem să subliniem însă că este meritul incontestabil al lui G. Jacobsson de a fi stabilit cu rigurozitate, pe baza principiilor etimologice moderne, înlănţuirea succesivă a sensurilor în fiecare caz în parte, dînd la iveală verigile intermediare care leagă stadiul actual de perioadele mai vechi. Adăugăm la aceasta că tratamentul semantic al unor cuvinte letone (< **temp-*) este făcut pentru prima

---

[1] M. Weske, *Славяно-финские культурные отношения по данным языка*, „*Известия общества археологии, истории и этнографии при императорском Казанском университете*". Kazan, 1890 (apud G.J., p. 94).

[2] J. Mikkola, *Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen*, Akademische Abhandlung. Helsingfors, 1892 (apud G.J., ibidem).

oară în lucrarea pe care o recenzăm (comp., de pildă, *tèmpt*, p. 82 — 84). Trebuie remarcat că analiza evoluţiei semantice a faptelor de limbă este în majoritatea cazurilor convingătoare şi bine susţinută, constituind, în general, una din laturile cele mai reuşite ale lucrării.

Dacă în limbile slave meridionale cercetările sînt îngreuiate de coincidenţa bazelor **tęp-* şi **tep-*, pe teren baltic faptele se complică datorită existenţei paralele a omonimului **temp-* „a încorda, a întinde" (spre deosebire de **temp-* „a tăia"). Or, aceste două rădăcini pot fi distinse numai în caz de diferenţiere fonetică, condiţie departe de a fi îndeplinită întotdeauna (p. 82 urm.). Menţionăm în legătură cu aceasta competenţa de care dă dovadă autorul în depistarea cuvintelor cu sensul primitiv „a tăia", pe care le supune unei minuţioase examinări lexico-semantice pe baza materialului furnizat de lucrările lexicografice ale lui K. Mühlenbach, J. Endzelin, E. Hausenberg ş.a.

Puncte de vedere noi în privinţa etimologiei unor cuvinte, îndeosebi slave de apus, găsim şi în domeniul toponimiei. Astfel, *Těptin*, numele unui sat din sudul capitalei cehoslovace, explicat de A. Profous şi J. Svoboda prin „casa lui *Tepta*", era pînă de curînd pus în legătură cu v. slav *tŭpŭtati* „a palpita", „a presa", căruia îi corespunde în ceha veche *tepetati se* „a se bate". Palatalizarea primului *t* din *Těptin*, iniţial dur, ar fi fost provocată ulterior prin asimilare cu *t* din silaba a doua. Jacobsson nu se declară însă de acord cu etimologia citată şi consideră că palatalizarea lui *t* este originară (p. 75 — 76). Sprijinindu-se pe alte atestări documentare ale aceluiaşi nume de loc (*de Tyeptin, in Tieptynye, ves Tieptin* — sec. XV urm.), precum şi pe analiza toponimicului ucrainean *Тяптюков*, autorul ajunge la concluzia că *Těptin* s-a dezvoltat din slav. **tęp-*, respectiv dintr-o bază cehă comună **ťąp-* (sec. al XIV-lea). Ca verigă intermediară este propus verbul **tępĭ(ŭ)tati*. Acesta a dat naştere numelui de agent **tępĭ(ŭ)ta* „cel ce taie, despică", devenit nume de persoană (*Tepta*) şi în cele din urmă, prin derivare, toponimic (*Těptin*).

Mai puţin edificatoare se dovedesc a fi investigaţiile toponimice pe teren baltic (p. 92). Cele cîteva nume de locuri din R.S.S. Letonă (*tempi, tam̃piņi, tampis, tem̃pe* ş.a.), notate mai mult la întîmplare, nu numai că nu aduc nimic nou în acest domeniu, dar, după cum recunoaşte însuşi autorul, nici nu prezintă baremi garanţia unei apropieri etimologice cu rădăcina **temp-*. Înserarea lor în cazul de faţă este, aşadar, superfluă.

Din cercetările întreprinse de G. Jacobsson în *L'histoire*... se desprinde concluzia că în balto-slavă, mai precis în limbile slave şi baltice (ar fi fost de preferat o asemenea formulare şi în însuşi titlul lucrării), există numeroase cuvinte care reprezintă forme dezvoltate din radicalul **tęp-* (resp. **temp-*). Frecvenţa atestării acestora este însă diferită, în funcţie de diversele grupuri de limbi. În acest sens, cele mai reprezentative sînt limbile slave răsăritene, îndeosebi rusa, după care urmează limbile slave de apus şi limbile baltice. Cît priveşte limbile slave meridionale, aici — după cum s-a arătat mai sus — a avut loc o coincidere a rădăcinilor **tęp-* şi **tep-*.

La cele cîteva observaţii critice pe care le-am făcut în timpul prezentării lucrării dorim să adăugăm că ar fi trebuit să se folosească mai larg metodele geografiei lingvistice (autorul apelează la ele destul de reţinut, doar în cîteva cazuri : p. 84—85, 89) şi să se pună mai mult accentul pe analiza „funcţionării " semantice a cuvintelor în diferite contexte, mai ales din monumentele de limbă aparţinînd perioadelor celor mai vechi. S-ar fi impus, după părerea noastră, şi o extindere mai pronunţată a cercetărilor asupra unor surse de mîna întîi (îndeosebi texte dialectale şi de folclor), al căror studiu atent ar fi putut da la iveală o serie de cazuri interesante.

Considerăm, de asemenea, că lucrarea n-ar fi avut decît de cîştigat dacă autorul ei încerca — în limita posibilului — să sistematizeze fenomenele semantice (lărgirea şi restrîngerea

sensurilor, cazuri de conexiune, analogie etc.), pornind de la o serie de lucrări clasice de semasiologie. Ar fi putut fi folosit drept punct de plecare, de pildă, cunoscuta clasificare a lui H. Paul[1], care în ciuda unor lipsuri inerente[2] îşi păstrează valoarea şi astăzi[3].

În concluzie, trebuie spus că *L'histoire d'un groupe de mots balto-slaves* reprezintă o lucrare izbutită şi valoroasă, în care se remarcă, alături de bogăţia materialului de fapte examinat, logica unei expuneri clare şi elegante, precum şi stăpînirea sigură a metodelor de cercetare etimologică.

Victor Vascenco

---

[1] H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle, 1886 (2. Aufl.).

[2] Vezi V. A. Zveghinţev, *Семасиология*. Moscova, 1957, p. 10—11, 129 urm.

[3] Sub raportul interpretării fenomenelor semantice găsim idei originale, bazate însă în mare măsură pe principiile lui H. Paul, în lucrările lui R.A. Budagov, *К проблеме устойчивых и подвижных элементов в лексике* „Известия АН СССР", ОЛЯ, X, вып. 2, 1951 ; *Введение в науку о языке*, Moscova, 1958, îndeosebi p. 124—132. Elementele constitutive ale clasificării amintite mai sus au fost folosite, de asemenea, în două studii recente din domeniul romano-slavicei : G. Mihăilă, *Unele probleme de semantică a celor mai vechi împrumuturi sud-slave în limba romînă*, SCL, 3, 1958 ; V. Vascenco, *Elementele slave răsăritene în dacoromînă. Consideraţii semantice cu privire la împrumuturile lexicale din secolele XII—XIX*. „Limbă şi literatură moldovenească", 4, Chişinău, 1959.

CĂRȚI ȘI REVISTE SOSITE PÎNĂ LA 30 IUNIE 1959

A. CĂRȚI

Akademikis J. Endzelīns. Bibliografija, Riga, 1958, 108 pag.

HENRIK BIRNBAUM, *Untersuchungen zu den Zukunftsumschreibungen mit dem Infinitiv im Altkirchenslavishen*, Stockholm, 1958, 328 pag.

VINZENZ BUCHHEIT, *Studien zu Methodios von Olympos*, Berlin, 1958, 182 pag.

А. КАЙДАРОВ, *Парные слова в современном уйгурском языке*, Alma-Ata, 1958, 1268 pag.

CHARLES CAMPROUX, *Etude syntaxique des parlers gévaudanais*, Montpellier, 526 pag.

Т. Н. ЧЕРНЫШЕВА, *Новогреческий говор сел Приморского* (Гурзуфа) *и Ялты, первомайского района, Сталинской области*, Kiev, 1958, 80 pag.

Československá Akademie Věd, Slovanský Ústav, *Slovník jazyka staroslověnského*, 1 (ⰰ-ⰴⱁⰱⱃⱐ), Praga, 1958, 66 pag.

КРИСТАЛИНА ЧОЛАКОВА, *Частиците в съвременния български книжовен език*, Sofia, 1958, 102 pag.

Р. В. КРАВЧУК, *Из истории чешской суффиксальной словообразовательной системы*, Kiev, 1958, 38 pag.

Dicziunari rumantsch grishun, fasc. 32 (*casuist — chadaina*), Cuoira, 1958.

Дослідження з української мови, Kiev, 1958, 108 pag.

Дослідження з синтаксису української мови, Kiev, 1958, 296 pag.

ВЛАДИМИР ГЕОРГИЕВ, *Въпроси на българската етимология*, Sofia, 1958, 158 pag.

Акад. ИВ. ГОШЕВ, *Рилски глаголически листове*, Sofia, 1956, 150 pag. + X planșe.

Гръцко—български речник, Sofia, 1957, 590 pag.

Л. Л. ГУМЕЦЬКА, *Нарис словотворної системи української актової мови XIV—XV СТ.*, Kiev, 1958, 296 pag.

GÁLDI LÁSZLÓ, *Szenczi Molnár Albert zsoltárverse*, Budapesta, 1958, 132 pag.

JOSÉ GONÇALO C. HERCULANO DE CARVALHO, *Coisas e palavras. Alguns problemas etnográficos e linguísticos relacionados com os primitivos sistemas de debulha na Península Ibérica*, Coimbra, 1953, 416 pag.

JOSÉ G. C. HERCULANO DE CARVALHO, *Fonologia mirandesa*, I, Coimbra, 1958, 162 pag.

JOHANNES HUBSCHMID, *Schläuche und Fässer. Wort- und sach geschichtliche mit besonderer Berücksichtigung des romanischen Sprachgutes in und ausserhalb der Romania sowie der türkisch-europäischen und türkisch-kaukasisch-persischen Lehnbeziehungen*, Berna, A. Francke, 1955, 172 pag.

ИВ. ЛЕКОВ, *Словообразователни склонности на славянските езици*, Sofia, 1958, 78 pag.

Л. А. ЛИПИН, *Аккадский (вавилоно-ассирийский) язык*, II. *Словарь* под редакцией акад. В. В. СТРУВЕ, Leningrad, 1957, 215 pag.

ANTONIO LORENTE MALDONADO DE GUEVARA, *Los „Principios de gramática general" de Hjelmslev y la lingüística*, Granada, 1953, 248 pag.

MAXIMILIAN KŘEPINSKÝ, *Romanica II. La naissance des langues romanes et l'existence d'une période de leur évolution commune (latin vulgaire, période romane)*, /Praga/, 1958, 78 pag.

HEINZ KRONASSER, *Vergleichende Laut- und Formenlehre des Hethitischen*, Heidelberg, /1955/, 292 pag.

А. С. МЕЛЬНИЧУК, *Порядок слов и синтагматическое членение предложений в славянских языках*, Kiev, 1958, 64 pag.

GEORGE A. MILLER, *Language and Communication*, New York, Toronto, Londra, 1951, 298 pag.

А. П. МОГИЛА, *До характеристики середньочеркаських говірок*, Kiev, 1958, 64 pag.

Д. Ю. ПАНОВ, *Автоматический перевод*, Moscova, 1958, 72 pag.

AELEUS PASOLI, *In Properti monobiblon commentationes*, Bologna, 1957, 144 pag.

Н. С. ПЕТРОВСКИЙ, *Египетский язык*, Leningrad, 1958, 330 pag.

C. RABIRUS, *Bellum Actiacum e Papyro Herculanensi 817* edidit Ioannes Garuti, Bologna, 1958, 106 pag.

MARGARETHE RASSOW, *Fischersprache und Brauchtum im Lande zwischen dem Darss und der unteren Oder*, Berlin, 1958, 208 pag.

М. К. РУМЯНЦЕВ, *Предложение — подлежащее в современном китайском языке*, Moscova, 1957, 82 pag.

HELMUT SCHMECK, *Aufgaben und Methoden der modernen vulgärlateinischen Forschung*, Heidelberg, 1955, 36 pag.

Л. Г. СКАЛОЗУБ, *Сопоставительное описание согласных современных корейского и русского языков*, Kiev, 1957, 104 pag.

Slovník spisovného jazyka českého, 4 (*děje — dotápati(se)*, Praga, 1958.

Studi in onore de Angelo Monteverdi, Modena, 1959 : PAUL AEBISCHER, *Le titre originaire de la Chanson de Roland*, p. 33—47 ; MIQUEL BATLLORI S.J., *Provençal i català en els escrits lingüístics d'Hervás*, p. 76—81 ; CLOVIS BRUNEL *Provençal* **las ancas** *„les reins"*, p. 138—141 ; PIERRE GARDETTE, *Franco-provençal* **molar tertre, ialus, tas de pierre, tas de terre, montagne...**, p. 254—268 ; CIRO GIANNELLI, *Ancora a proposito di* **blittri**, p. 269—277 ; HENRI GUITER, *Catalan* **boig**, p. 318—322 ; ANDRÉ PEZARD, **Manche** et **mancia**, p. 571—593 ; VITTORE PISANI, *Alcuni aggettivi in* **-ingo**, p. 604—612 ; GEO PISTARINO, *Antroponimi arabi in Liguria:* **Tabacco**, p. 613—622 ; ALFREDO SCHIAFFINI, *Problemi del passaggio dal latino all'italiano (evoluzione, disgregazione, ricostruzione)*, p. 691—715 ; CESARE SEGRE, **Lanval, Graelent, Guinganior**, p. 756—770 ; LORE TERRACINI, *Un contrasto di lingue in due diverse prospettive*, p. 831—859 ; EMILIO VUOLO, *La* **s** *davanti a consonante nel dialetto montesanese*, p. 874—910.

Studie ze slovanské jazykovědy. Sborník k 70. narozeninám akademika Františka Trávníčka, Praga, 1958 : EUGEN PAULINY, *K chronológii znelostnej neutralizácie v slovenčine a češtine*, p. 7 — 13 ; JOSEF VACHEK, *K znělostnímu protikladu souhlásek v češtině a v angličtině*, p. 15—27 ; ROMAN MRÁZEC, *Nominální věty neslovesné v staré ruštině*, p. 29—52 ; JÁN STANISLAV, *Slovenské spojky prípustkových viet*, p. 103—107 ; MIROSLAV GREPL, *K podmínkám diferenciace spojovacích prostředků u obrozenském spisovném jazyce*, p. 109—118 ; STANISLAV ŽAŽA, *Složené spojky ve spisovné češtině*, p. 119—132 ; ŠTEFAN PECIAR, *Niektoré problémy klasifikácie neohybných slov*, p.141—146 ; RADOSLAV VEČERKA, *Střídání záporového genitivu se záporovým akusativem v staroslověnštině*, p. 185—200 ; JOSEF KURZ, *K otázce doby vzniku slovanských adjektiv složených a jejich původního významu*, p. 211—219 ; GEJZA HORÁK, *K využívaniu slovesného času a spôsobu v slovenčine*, p. 221—232 ; ALOIS GREGOR, *Passivum ve spisovné češtině a v nářečích*, p. 241—248 ; ANTONÍN DOSTÁL, *K infinitivním vazbám, zvl. v. staroslověnštině*, p. 255—261 ; LUDMILA PACNEROVÁ, *K syntaxi infinitivu v staroslověnských evangelních kodexech*, p. 263—270 ; PAVEL TROST, *infinitiv v litevstině*, p. 271—274 ; JOSEF RUŽIČKA, *Sémantický rozbor a syntaktické využitie slovies pohybu*, p. 275—284 ; JÁN HORECKY, *Semantická klasifikácia zložených slov*, p. 285—292 ;

OTTO DUCHÁČEK, *Slovní vyjádření pojmu krásy v češtině*, p. 343—358 ; ARNOŠT LAMPRECHT, *Význam slovní zásoby při určování specifičnesti jazyka*, p. 365—369 ; ANTONÍN VAŠEK, *Charakteristika nářeči na Rožnovsku a východním Valašskomeziříčsku*, p. 391—398 ; PAVEL ONDRUS, *K otázke jazykového miešania*, p. 417—427 ; JAROMÍR BĚLIČ, *K otázce obecné češtiny*, p. 429—434.

Владимир Федорович Шишмарев, Вступительная статья Е. А. РЕФЕРОВСКОЙ и *Г. В. СТЕПАНОВА*. Библиография составлена Е. В. ЗАИКИНОЙ, Moscova, 1957, 44 pag.

Труды по языкознанию, I, Minsk, 1958, 362 pag.

Узбек диалектологиясидан материаллар, I, Taşchent, 1957, 352 pag.

Вопросы истории и диалектологии казахского языка, 1, Alma-Ata, 1958, 216 pag.

Вопросы советской науки. Проблема образования и развития литературных языков, Moscova, 1957, 20 pag.

Вопросы советской науки. Закономерности исторического развития общенародного разговорного языка и местных диалектов, Moscova, 1958, 22 pag.

Вопросы советской науки. Вопросы лексикологии, семасиологии и теории лексикографии, Moscova, 1957, 23 pag.

Вопросы советской науки. Проблема образования и развития литературных языков, Moscova, 1957, 20 p.

Вопросы советской науки. Сравнительно-историческое изучение семей и групп языков, Moscova, 1957, 22 pag.

F. WOLLMANOVI, *K sedmdesátinám*, Praga, 1958, 692 pag.

RICHARD WOSSIDLOS-HERMANN TEUCHERT, *Mecklenburgisches Wörterbuch*, III, 2 (*gemeinrat — gramm*), Berlin, 1958.

Хозирги замон узбек тили, Taşchent, 1957, 526 pag.

B. PERIODICE

Acta linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae, VIII (1958), 2—4 : U.Š. BAIČURA, *Experimentell-phonetische Beiträge zur Kenntnis des Lautbestandes des Kasan-Tatarischen*, p. 173—247 ; E. MOÓR, *Die Ausbildung des ungarischen Volkes im Lichte der Laut- und Wortgeschichte* (V), p. 249—272. La „Recenzii" : Géza Bárczi, *Magyar hangtörténet* (L. KUBÍNYI), p. 361—372 ; Tudor Vianu, *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică* (L. GÁLDI), p. 373—379 ; Béla Zólnai, *Nyelv és stilus* (L. GÁLDI), p. 379—389.

American Journal of Philology, LXXIX (1958), 1 : PAUL R. MURPHY, *Archaism and colloquialism in the Use of a Latin negative Pattern*, p. 44—51. La „Recenzii" : Max Tren, *Von Homer zur Lyrik* : *Wandlungen des griechischen Weltbildes im Spiegel der Sprache* (G.M. KIRKWOOD), p. 74—79 ; Albert Carnoy, *Dictionnaire étymologique du Proto-Indo-Européen* (GORDON M. MESSING), p. 85—90 ; G. Révész, *The Origins and Prehistory of Language. Translated from the German by J. Butler* (JOSHUA WHATMOUGH), p. 98—100 ; Jacques André, *Lexique des termes de botanique en Latin* (ARTHUR STANLEY PEASE), p. 102—103. Michel Lejeune, *Traité de phonétique grecque*. Deuxième édition revue et corrigée (JAMES W. POULTNEY), p. 104—105.

Idem, nr. 2.

Idem, nr. 3.

Annales de l'Institut Français de Zagreb, seria a II-a, nr. 4—5 (1955—1956) : A. VAILLANT, *Petar Skok romaniste et slaviste*, p. 8—10 ; V. VINJA, *En marge d'un livre de Skok.* (*Les noms adriatiques d'**Oblata Melanura** C.V. et de **Seriola Dumérilli*** Riss), p. 13—22 ; P. GUBERINA, *L'état du vocalisme dans le végliote moyen et moderne*, p. 23—38.

Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, 80 (1958), 3 : HEINRICH GÖTZ, *Minnesang und Althochdeutsch*, p. 321—371 ; WILHELM KASPERS, *Namenetymologisches*, p. 404—421 ; H. FR. ROSENFELD, *Zu ndl.* ***vies***, *dt.* ***fies*** *'Ekel erregend', 'Ekel empfindend'*

heikel, p. 424–428 ; H. FR. ROSENFELD, *Zu ndl.* ***fis, viss(e)****, rhein.* ***fis*** *'Iltis'. Mit Nachträgen, Wortverzeichnis und Sachweiser*, p. 429–460.

Archiv für das Studium der neueren Sprachen, 195 (1959), nr. 4 : EMIL PLOSS, *Wismut (Eine etymologische Studie)*, p. 317–321 ; EMIL PLOSS, *Die Entstehung der Wortform* ***Salimiak***, p. 321–324 ; JOHN T. KRUPELMANN, *Notes on American Lexicography and Joel R. Poinsett's* ***Notes on Mexico***, p. 325–330 ; HARALD WEINRICH, *VI. Internationaler Kongress für Namenforschung in München vom 24–28 August 1958*, p. 331. La „Recenzii" : E. Fromaigeat, *Die Technik der praktischen Übersetzung* (*Deutsch-Französisch*) (R. BAEHR), p. 332 ; Johann Martin von Planta, *Unsere Sprachen und wir. Von der vielsprachen Schweiz zum Sprachziel des Abendlandes* (GUTENBRUNNER), p. 332 ; Heinrich Marzell, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen* (F.M.), p. 337 ; Gunnar Bjerrome, *Le patois de Bagnes (Valais)* (HELMUT LÜDTKE), p. 355 ; Ch. H. Livingston, *Skein-winding Reels, Studies in Word History and Etymology* (HELMUT LÜDTKE), p. 359–360 ; Carlo Battisti, *Atlante toponomastico della Venezia Tridentina. Commento al foglio IV^a : i nomi locali del bacino superiore dell'Isarco* (HELMUT LÜDTKE), p. 366 ; Pietro Belloni und Hans Nilsson-Ehle, *Voci romanesche. Aggiunte e commenti al vocabolario romanesco Chiappini-Rolandi* (HELMUT LÜDTKE) p. 367 ; Jean Bérard, *La Colonisation grecque de l'Italie méridionale et de la Sicile dans l'Antiquité* (H.L.), p. 367 ; José Cruz Tavares, *Dicionário da vinha e do vinho* (HEONZ KRÖLL), p. 368 ; Carlos Kalveram, *Kleine spanische Phraseologie* (FRANZ DAMHORST), p. 369–370 ;

Boletín de dialectología española, XXXV (1959) : A. GRIERA, *Tres fòssils de fonètica catalana*, p. 5–10 ; A. GRIERA *Medio siglo de filología catalana*, p. 11–23 ; A. GRIERA, *Nombre personales y de lugar origen catalán que comparecen en los Rationes Decimarum de Cerdeña*, p. 24–27 ; A. GRIERA și P. ROCA GARRIGA, *La toponimía en el Cartulario de San Cugat del Vallés*, p. 28–62. La „Recenzii" : Juan Veny, *Los supervivientes románicos de talentum* „***deseo***" (A.G.), p. 79–80 ; A. Griera, I *L'empelt*. II *Els flocs de neu* (A. G.), p. 80 ; Wilhelm Giese, *Contribución al estudio de la cerámica y los tejares mallorquines* (A.G.), p. 80 ; P. Roca Garriga, *El nom de Sabadell com a problema toponímic* (A.G.), p. 80–81 ; Åke Grafström, *Etude sur la graphie des plus anciennes chartes languedociennes avec essai d'interprétation phonétique* (A.G.), p. 82 ; M. Broens, *L'onomastique du domaniale entre Plateau Central et Garonne au VIIe siècle, d'après les textes* (A.G.), p. 83 ; Samuel Gili Gaya, *Tesoro lexicográfico* (A.G.), p. 83 ; Jean Ség y, *Les noms populaires des plantes dans les Pyrénées centrales* (A.G.), p. 83–84 ; Manuel Alvar, *Las hablas meridionales de España y su interés para la Lingüística comparada* (A.G.), p. 84 ; Manuel Alvar, *Diferencias en el hablar de Puebla de Don Fadrique* (A.G.) p. 84 ; Manuel Alvar, *El arabismo an — na' ura y su difusión en la toponimía peninsular* (A.G.), p. 85 ; Harri Meier, *Pes* (A.G.) p. 85 ; Josef Brüch, *Ein spanisches Wort im amerikanischen Englisch:* ***Cronco*** (A.G.), p. 85–86 ; Vicente García de Diego, *Notas etimológicas* (A.G.), p. 86–87 ; Vicente García de Diego, *El cierzo en la Filología y en la vida hispánica* (A.G.), p. 87 ; Eugenio Coseriu, *Sobre el futuro romance* (A.G.), p. 87–88 ; Paul Scheuermeier, *Bauernwerk* (A.G.), p. 88–91 ; Gunnar Tilander, *Español* ***bruto*** (A.G.), p. 91 ; Gunnar Tilander, *E te chognosco ben, mal erba, disse et Trumbanto allá ortiga* (A.G.), p. 91 ; Gunnar Tilander, *Nouveaux Essais d'Etymologie Cynégétique* (A.G.), p. 91–92 ; Gunnar Tilander, *Guicennas, De Arte bersandi* (A.G.), p. 92 ; Gunnar Tilander, *O uso de rapar a cabeça aos loucos e a etimologia do port. esp., it.* ***tonto****, rum.* ***tint, tont*** *(louco)* (A.G.),p. 93 ; *Glossaire des Patois de la Suisse Romande* (A.G.), p. 93 ; *Dicziunari Rumansch Grischun* (A.G.), p. 94 ; Walter von Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch* (A.G.), p. 94–95 ; *Atlas linguistique de la Wallonie* (A. GRIERA), p. 95–96 ; P. Gardette, *Atlas linguistique et etnographique du Lyonnais* (A. GRIERA), p. 96–98 ; J. Séguy, *Atlas linguistique et etnographique de la Gascogne* (A. GRIERA), p. 98–104 ; Louis Fernand Flûtre, *Les éléments pré-gaulois dans la Toponymie de la Lozère* (A. G.), p. 104 ; L. F. Flutre, *Toponymes lozeriens d'origine celtique* (A.G.), p. 104–105 ; Carl Theodor Gossen, *Die Übersetzung italienischer Alterata in Französischen* (A. G.), p. 105 ; Karl Jaberg, *The Birthmarck in Folk Belief, Language, Literature, and Fashion* (A.G.), p. 105 ; G. Straka, *Etendue et limites de l'enquête phonétique* (A.G.), p. 106–107 ; Sever Pop, *Méthode et principaux types des questionnaires linguistiques* (A. G.), p. 107 ; Albert Henry, *L'imparfait est-il un temps* (A. G.), p. 108 ; Giandomenico Serra, *Pluminus (-os) „sa domu de su giugi"* (A.G.), p. 108 ; Giandomenico Serra, *Del nome Polcsine da*

pullicinus e del suffisso pre romano -cinus (A.G.), p. 108—109 ; Giandomenico Serra, *Del mito e delle origini della voce balma* (A.G.), p. 109 ; Max L. Wagner, *Ancora sul léssico del Sárrabus* (A.G.), p. 109 ; G. Botiglioni, *L'Apuania* (A.G.), p. 109—110 ; Albert Carnoy, *Les conifères dans la toponymie et la linguistique* (A.G.), p. 110 ; Albert Carnoy, *L'érable en toponymie et en linguistique* (A.G.), p. 110 ; Marguerite Gonon, *Essai d'un glossaire forézien, d'après les testaments des XIIIe et XIVe siècles* (A.G.), p. 111 ; Pierre Gardette, *Une grande méconue: la langue lyonnaise* (A.G.), p. 111 ; *Homenaje a Fritz Krüger* (A.G.), p. 112—114 ; Bruno Migiorini, *Saggi linguistici* (A.G.), p. 115 ; *Mélanges de Linguistique offerts à Albert Dauzat* (A.G.), p. 116—117 ; *Homenaje a Millás-Vallicrosa* (A.G.), p. 118 ; Gino Bottiglioni, *Miscellanea Glottogica* (A.G.), p. 118—119 ; *Etymologica*, p. 129—131.

Български език, IX (1959), I: Л. АНДРЕЙЧИН, *Поклон пред делото и паметта на А. Теодоров — Балан*, p. 3—11; СТ. СТОЙКОВ, *Едно ново явление в българския вокализъм*, p. 12—19; Б. СИМЕОНОВ, *Религията и произходът на езика*, p. 41—54; ИВ. ПОПОВИЧ, *Бълг. майка, сърбохърв. majka*, p. 62—64; К. МИРЧЕВ, *По въпроса за етимологията на името Кричим*, p. 65—66; ИВ. ГЪЛЪБОВ, *Етимологически бележки. I Герест, диал. герзде се, гердзиш се, гиздя се*, 2. *Гелпя, загелпя, огелпя*, p. 67—70 ; Л. АНДРЕЙЧИН, *За един неправилен начин на изразяване у говорителите в Радиото*, p. 70; СТ. СТОЯНОВ, *Една неправилна употреба на предлога на*, p. 71—73; Г. ЗАХАРИЕВ, *Говорният език на нашите лекари*, p. 74—75. La ,,Recenzii' : ВЛ. ГЕОРГИЕВ, *Шестият международен конгрес по ономастика*, p. 92—95.

Boletin de filologia, IX (1956—1957) : J. DONALD BOWEN, *Sequences of vowels in Spanish*, p. 5—14 ; ELISA CARRASCO, *Terminologia pesquera de la provincia de Valparaiso*, p. 15—33 ; LIDIA CONTRERAS, *Oraciones interrogativas con si* ; ELBA KOLLER, *El cultivo del arroz en la Provincia de Ñuble y su terminología*, p. 87—103 ; RODOLFO OROZ, *Sobre los adjectivos derivados de apellidos en la lengua española* p. 105—120 ; REBECA RÍOS, *La sintaxis en la expresión poética de Gabriela Mistral*, p. 121—178 ; I. SILVAFUENZALIDA, *La entonación en el español y su morfología*, p. 177—187 ; WOLFGANG SCHLIPF, *Einige Bemerkungen zur Entwicklungsgeschichte des spanischen Wörterbuchs in Deutschland*, p. 189—234 ; JUAN TERLINGEN, *Lengua y literatura españolas en las Antillas neerlandesas*, p. 235—262. La Recenzii" : Alfonso Martinez de Toledo, *Arcipreste de Talavera* y Joaquín Gonzáles Muela, *El infinitivo en ,,El Corbacho" del Arcipreste de Talavera* (ERICH V. RICHTHOFEN) p. 279—281 ; Humberto Toscano Mateus, *El español en el Ecuador* (R. O.), p. 286—288 ; Braulio Vigón, *Vocabulario dialectológico del Concejo de Colunga* (R. O.), p. 289—290 ; Giacomo Devoto, *Los fundamentos de la historia linguistica* (A. RABANALES), p. 291—297 ; Eric Buyssens, *Les langages et le discours* (LIDIA CONTERAS). p. 299—306 ; Leo Spitzer, *Lingüística e Historia literaria* (ELADIO GARCIA), p. 317—320

Buletin i Universitetit Shtetetor te Tiranës, Seria shkencat shoqerore, 1958, 1 : EQREM ÇABEY *Per historinë e konsonantizmit në gjuhën shqipe*, p. 31—80 ; SELMAN RIZA, *Mbi vlerën fonetike të grafivet buzukjane ȣ (slave) dhe u (latine)*, p. 81—85 ; JORGJI GJINARI, *E folmja e Skraparit*, p. 86—107.

Idem, nr. 2 : WACLAW CIMOCHOWSKI, *Prejardhja e gjuhës shqipe*, p. 37—53 ; FILIP E. NDOCAJ, *Veçantia e gjuhës e « Fjalori » i Institutit të Shkencave*, p. 159—195 ; VASIL XHACKA, *Një shikim mbi të folmen e krahinës së Dlevollit*, p. 196—209 ; KOLE KAMSI, *Nji dokument i vjeter shqip dhe disa vjersha arbneshe të Kalabrisë dhe Bazilikatës*, p. 210—219.

Idem, nr. 3 : EQREM ÇABEJ, *Diftongje e grupe zanoresh të shquipes*, p. 71—88 ; SPIRO FLOQI, *Skicë e së folmes së Dangëllisë*, p. 89—169.

Idem, nr. 4 : SELMAN RIZA, *Nyjat e shqipes*, p. 3—72 ; JORGJI GJINARI, *Të folmet e Myzeqesë*, 73—119 ; SHABAN DEMIRAJ, *Disa shënime rreth lëvrimit të gjuhës shqipe gjatë shekullit të XIX-të*, p. 121—137.

Idem, 1959, 1 : SHABAN DEMIRAJ, *Disa shënime rreth lëvrimit të shqipes gjatë shekullit XIX (vazhdin nga nr. 4/1958)*, p. 49—79 ; JUP KASTRATI, *Zef de Rada dhe gramatika e tij*, p. 95—111 ; PASHKO GECI, *Pasunia e leksikut të shqipes dhe Fjalori i Gjuhës Shqipe (Disa vrejtje rreth fjalorit)*, p. 157—164 ;

Boletin de la Universidad de Granada, VI, (1957).

Bulletin de l'Université de Toulouse, 68 (1959), 4, 5.

Bulletin hispanique, LX (1958), 3 : YAKOV MALKIEL *Español antiguo* **cuer** *y* **coraçón** (*suite*), p. 327–363.

Cahiers pédagogiques de l'Institut d'Études occitanes, 1958–1959, nr. 9.

Český jazyk a literatura, IX (1959), 1 : VÁCLAV KŘISTEK, *Jedonotnému časopisu češtinářu na cestu*, p. 1–3.

Idem, nr. 2 : VLADIMÍR ŠMILAUER, *K některým otázkám české skladby*, p. 49–61.

Idem, nr. 3 : *Diskuse o vyučování českému jazyku*, p. 97–98 ; O. CHLUP, *K pojetí iazykového vyučování*, p. 98–110 ; FRANTIŠEK TRÁVNÍČEK, *Zpráva o učebnicích „Český jazyk" pro 2.–4., 6.–7., 9.–10. ročník*, p. 110–124.

Idem, nr. 4.

Idem, nr. 5 : M. DOKULIL, *Odpověď na kritické připomínky akdd. O. Chlupa*, p. 193–206.

Cosmoglotta, 37 (1958), 207, 208, 209.

Die Sprache, IV (1958) : FINNGEIR HIORTH, *Was ist Vorkommensanalyse?*, p. 15–22 ; WILHELM HAVERS, *Geister- und Dämonenglaube*, p. 23–38 ; LADISLV ZGUSTA, *Zur Etymologie von slaw.* **mědь** *„Kupfer Erz"*, p. 98–100 ; OTTO HAAS, *Etymologien*, p. 101–107 ; JOHANN KNOBLOCH, *Ein kaukasisches Lehnwort in den klassischen Sprachen*, p. 198–200. La „Recenzii" : Pentti Aalto *Untersuchungen über das lateinische Gerundium und Gerundivum* (JOHANN SOFER), p. 201–203 ; Hugo Moser, *Deutsche Sprachgeschichte 2 und 3 Auflage* (ALFRED KRACHER), p. 203–204 ; Schuster-Schikola, *Sprachlehre der wiener Mundart* (JOHANN SOFER), 204–205.

Emakeere Seltsi Aastaraamat, III (1957).

English Language Teaching, XIII (1959), 3 : C. MAXWELL CHURCHWARD, *Structural Uses of „It"*, p. 99–106.

Études de lettres, II (1959), 1, 2.

Език и литература, XIV (1959), 2: Ал. МИЛЕВ, *Теория и теоретичен, коригирам и коректор*, p. 146—147; П. СКОПАКОВ, *За употребята на члена в книжовния език*, p. 147; Хр. ХОЛИОЛЧЕВ, *Закусъчна, закусвалня или закусвачница?*

Fremdsprachen- Unterricht, 3 (1959), 1, 2, 3, 4.

Glotta, XXXVII (1958), 3/4 : E. FRAENKEL, **Delevare**, p. 312–315.

Иностранные языки в школе, 1959, 2: И. В. РАХМАНОВ, *Стилистическая характеристика немецкой лексики*, p. 37—45. La „Recenzii" : Robert Lado, *Linguistics across Cultures (Applied Linguistics for Language Teachers)* (З. М. ВОЛОЦКАЯ, А. Л. ШУМИЛИНА), p. 116—117.

Idem, 3 : *За коренное улучшение преподавания иностранных языков*, p. 3 — 13; С. С. БЕЛОКРИНИЦКАЯ, *К проблеме машинного перевода*, p. 14—18; Н. А. АЗАРХ, *Структурные типы слов в современном английском языке*, p. 19—34.

Italica, XXXV (1958), 4 : V. LUCIANI, *Bibliography of Italian Studies in America*, p. 274–278. La „Recenzii" : Vincenzo Cioffari, *Beginning Italian Grammar* (ELIZABETH NISSEN), p. 287–289.

Известия Академии Наук СССР, Отделение литературы и языка, XVIII (1959), 1: С. И. КОТКОВ, *Конструкция типа „земля пахать" в истории южновеликорусских говоров*, p. 45—54; Ю. С. ЕЛИСЕЕВ, *Древнейший письменный памятник одного из прибалтийских языков*, p. 65—72.

Idem, 2 : Л. А. БУЛАХОВСКИЙ, *Акцентологическая проблематика древнейших славянских сложений типа имен существительных*, p. 105—114.

Jezyk polski, XXXVIII (1958), 4 : E. OSTROWSKA, *Ze studiów nad historią wyrazów*. 1. **Gadać gadka, gadanie**, p. 243–279 ; S. URBAŃCZYK, *Staroczeskie* **holomek** *i staropolskie* **gołomąd**, p. 279–284 ; Z. STIEBER, *Kaszubski* **retk** *'przylądek'*, p. 284–285 ; M. KARAS,

Z problematyki gwar mieszanych i przejściowych, p. 286—296; Z. KLEMENSIEWICZ, *W sprawie haseł spójnikowych w Słowniku staropolskim*, p. 296—297; K. NITSCH, ***Wawel***, p. 300—301; K. NITSCH, *Moje wspomnienia językowe. VI. Wspomnienia śląskie*, p. 301—307. La „Recenzii": *Atlas rosyjskich gwar ludowych centralnych obszarów na wschód od Moskwy, pod redakcją R. Awaniesowa* (J. SAFAREWICZ), p. 312—315; H. Augustynowicz-Ciecierska, *Jak pracować: razem czy osobno?*, p. 315—318;

Idem, nr. 5: I. BAJEROWA, *W sprawie zaniku samogłosek pochylonych w języku polskim*, p. 235—339; D. WESOŁOWSKA, *Leksykalizacja skrótowców*, p. 339—354; N. GÓRNOWICZ, *Uwagi o niektórych reliktach w gwarach polskich*, p. 354—362; M. ŁESIÓW, *Polonizmy ukraińskiej gwary wsi Kolechowic*, p. 362—369; W. ZUROWSKA-GÓRECKA, *Nieznana pieśń staropolska*, p. 369—376; E. DECAUX, *Niespodzianka w odmianie nazwiska* ***Kaziów***, p. 377—378; A. OBREBSKA-JABŁOŃSKA, *Na manowcach odmiany nazwisk męskich na -o*, p. 379—380. La „Recenzii": *Ludzie Oświecenia o języku i stylu* (Z. KLEMENSIEWICZ), p. 383—385.

Journal des Savants, iulie-septembrie 1958.

Le français moderne, 27 (1959), 1: G. GOUGENHEIM, *Y a-t-il des prépositions vides en français?*, p. 1—25; J. STEFANINI, *Le système et les faites en linguistique*, p. 26—44; H. NAIS, *Réflexions sur le « Dictionnaire de la langue française du XVI*[e] *siècle »* d'E. HUGUET, p. 45—64; J. P. GOLAY, *Le complément de manière est-il un complément de circonstance?*, p. 65—71. La „Recenzii": M. Cohen, *Notes de méthode pour l'histoire du français* (R. L. WAGNER), p. 72—75; Ch. Bruneau, *Petite histoire de la langue française, tome second, De la Révolution à nos jours* (J. PIGNON), p. 75—77; Jean-Marie Laurence, *Grammaire française* (H. BONNARD), p. 77—80.

Idem, nr. 2: J. MAROUZEAU, *Sur l'ordre des membres dans un énoncé complexe*, p. 81—84; R. VALIN, *Qu'est-ce qu'un fait linguistique?* p. 85—93; G. MOIGNET, *Encore le fait linguistique*, p. 24—101; A. VALDMAN, *Les bases statistiques de l'antériorité articulatoire du français*, p. 102—110; J. L. BROWN, *Contribution à l'histoire du nom « parade »*, p. 111—124; B. QUEMADA, *Datations nouvelles*, p. 125—129. La „Recenzii": P. Fouché, *Phonétique historique du français, Volume II: les voyelles* (J. SÉGUY), p. 130—133; G. Gougenheim, *Dictionnaire fondamental de la langue française* (T. PIGNON), p. 134—135; Pierre Guiraud, *La Grammaire* (G. GOUGENHEIM), p. 135—136; Stephen Ullmann, *The Principles of semantics, A linguistic approach to meaning, second enlarged edition* (G. GOUGENHEIM), p. 136; *Romanskoe jazykoznanie* (I. VILDÉLOT), p. 143—146; Svante Stubelius, ***Airship, Aeroplane, Aircraft;*** *Studies in the history of termes for aircraft in English* (LOUIS GUILBERT), p. 146—149; R. Doussinet, *Le parler savoureux de Saintonge, Initiation au patois saintongeais* (J. PIGNON), p. 149—150; Alberto Menarini, *Il cinema nella lingua, la lingua nel cinema: saggi di filmologie linguistice* (CL. MARGUERON), p. 150; Pierre Guiraud, *Emprunts et Equilibre phonologique. Extrait* (G. GOUGENHEIM), p. 158—159.

Le lingue ertere, XXIII (1958), 3.

Лексикографический сборник, III (1958): Н. К. ДИМИТРИЕВ, *О тюркских элементах русского словаря*, p. 3—47; В. И. ПАНОВ, *Некоторые вопросы областной русской лексикографии*, p. 48—68; А. М. БАБКИН, *Предлоги как объект лексикографии*, p. 69—76; В. В. ВЕСЕЛИТСКИЙ, *Подача составных предлогов и союзов в словаре*, p. 77—83; О. Д. КУЗНЕЦОВА, *О двух значениях глаголов звучания в толковом словаре русского языка*, p. 97—102; Р. С. ГАЗИЗОВ, *Некоторые вопросы лексикографической работы в тюркоязычных республиках*, p. 103—113; Э. В. СЕВОРТЯН, *О некоторых вопросах тюркской лексикографии*, p. 114—132; И. А. КОРОЛЕНКО, *История слова „силос"*, p. 139—141; А. КУРЫШЖАНОВ, *Некоторые предложения об этимологии слова* ***мір*** *в казахском языке*, p. 142—144. La „Recenzii": *О некоторых типах турецких словарей* (А. Н. БАСКАКОВ), p. 145—153; *Mélanges linguistiques, publiés à l'occasion du VIII*[e] *Congrès International des linguistes à Oslo* (А. А. ЗАЛИЗНЯК), p. 154—156; *Вопросы, связанные с подготовкой областных словарей, на VI Всесоюзной диалектологической конференции* (М. М. ПРЕОБРАЖЕНСКАЯ), p. 157—158.

Lietuvių kalbotyros klausimai, I, Vilnius, 1957.

Лимба ши литература молдовеняскэ, I (1958), I: В. СОЛОВЬОВ, *Неоложизмеле ши синонимия*, p. 7—11; С БЕРЕЖАН și И. МОКРЯК, *Кытева консидераций*

асупра формей оперелор литераре, p. 12—16; Н. КОРЧИНСКИЙ, *Доуэ обсерваций асупра акордулуй предикатулуй ку субъектул*, p. 17—19; А. ЛАЗАРЕВА, *Ку привире ла синонимия лексикалэ дин прима жумэтате а сек. XVIII*, p. 20—27; В. СОРБАЛЭ, *Деспре терминоложия унуй груп де унелте де мункэ ын граюриле молдовенешть*, p. 28—34; Р. УДЛЕР, *Принчипииле елаборэрий Атласулуй лингвистик молдовенеск ши импортанца луй*, p. 35—41; В. ЛИСИЦКИЙ, *Ку привире ла дезволтаря студиилор историко-компаративе асупра лимбий ромыне*, p. 42—48. La „Recenzii": С. Бережан, А. Дырул, С. Мелницкая, И. Мокряк, К. Садыкова, В. Соловьов *Лимба молдовеняскэ, Синтакса, Мануал пентру класеле IX—X* (Л. ЕШАН), p. 72—75.

Idem, 2: С. БЕРЕЖАН, *Прочедее синтактиче де експримаре а аспектулуй вербал*, p. 36—42 ; И. МОКРЯК, *Атрибутива детерминативэ ши експликативэ*, p. 43—46 ; И. ЕЦКО, *Унеле обсерваций асупра субституирий ын система вербулуй*, p. 47—52; Н. КОРЛЭТЯНУ, *Кытева кувинте деспре лимба литерарэ ши култиваря ей*, p. 61—62; Б. ВАКСМАН, *Ролул школей ла ынсуширя лимбей литераре*, p. 6—63; А. ДЫРУЛ, *Деспре нормэ ын лимбэ*, p. 64—66. La „Recenzii" : *Dicționarul limbii romîne literare contemporane* (Н. Корлэтяну); *Академичианул Иоргу Иордан* (Т. ИЛЬЯШЕНКО).

Linguist, 21 (1959), 4, 5, 6.

Literatūra ir Kalba, II (1957).

Lochlann. A Review of Celtic Studies, I (1958) : HEINRICH WAGNER, *A linguistic Atlas and Survey of Irish Dialects*, p. 9—48 ; P. L. HENRY, *A Linguistic Survey of Ireland. Preliminary Report*, p. 49—208 ; ERIC P. HAMP, *Consonant Allophones in Protokeltic*, p. 209—217 ; ALF SOMMERFELT, *On the Norse Form of the Picts and the Date of the First Norse Raids on Scotland*, p. 218—222 ; ALF SOMMERFELT, *The English Forms of the Names of the Main Provinces of Ireland*, p. 223—228 ; KENNETH JACKSON, *The Situation of the Scottish Gaelic Language, and the Work of the Linguistic Survey of Scotland*, p. 229—234.

Keele ja Kirjanduse Instituudi Uurimused, II (1958).

Idem, III (1958).

Kriterion, XI (1958), 45—46 : E. A. von BUGGENHAGEN, *O animal como elemento metafórico na lingua do País*, p. 359—367 ; FLÁVIO NEVES, *As pretenõses da cibernética*, p. 337—347 ; LAIR REMUSAT RENNÓ, *Pequeno dicionário etimológico das familias botânicas* (*Adendo*), p. 424—437 ; MIGUEL MAURÍCIO da ROCHA, *Soluções por polinômicos de equações com derivades parciais*, p. 393—400 ; R. C. ROMANELLI, *O vocabulário indoeuropeu e seu desenvolvimento semântico*, IX, p. 368—388 ; J. VINCENT, *L'article partitif*, p. 380—392.

Kwartalnik neofilologiczny, V (1958), 3 : N. MORCINIEC, *Z badań nad wysokoniemieckimi złożeniami nominalnymi*, p. 211—225 ; U. DAMBSKA-PROKOP, *Stan badań nad mową pozornie zależną*, p. 227—233.

Idem, nr. 4 : T. BUCH, *Die reflexive Konstruktion der Verba im Gotischen*, p. 335—345. La „Recenzii": W. Henzen, *Schriftsprache und Mundarten* (N. MORCINIEC), p. 250—352 ; R. Schröder, E. v. Künssberg, *Rechtswörterbuch* (H. ZAWADZKA), p. 352—356 ; L. Łopatyńska, *Gramatyka opisowa języka francuskiego* (H. ŁEBEK), p. 366—371.

Idem, VI (1959), 1 : M. ADAMUS, *Fonologiczne traktowanie dyftongów angielskich*, p. 23—36 ; L. MORAWSKA, *Stylistyka statystyczna (na marginesie prac P. Guirauda)*, p. 51—53 ; H. MAŃCZAK, *II Międzynarodowy Kongres Prowansalistyczny*, p. 55—56. La „Recenzii" : W. Kayser, *Das sprachliche Kunstwerk* (G. KOZIEŁEK), p. 57—60 ; F. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch* (K. TOBY-TERESZYNSKA), p. 76—80 ; J. Erben, *Grundzüge einer Syntax der Sprache Luthers* (A. KOZIEŁOWNA), p. 80—82 ; *Estructuralismo e historia I: Miscelánea, homenaje a André Martinet* (M. S.), p. 82—83.

Magyar Nyelv, LIV (1958), 3—4 : AURÉLIEN SAUVAGEOT, *A predikativ viszony kérdéséhez*, p. 411—416 ; HORVÁTH JÁNOS, *Úgy tünik*, p. 416—424 ; MELICH JÁNOS, *Palota*, p. 424—435 ; LIGETI LAJOS, *A török szófejtés és török jövevényszavaink*, p. 435—450 ; SCHÜTZ ÖDÖN, *Néhány örmény eredetű belegségnevünkröl*, p. 450—460 ; MOLLAY KÁROLY, *A Budai*

Jogköyv magyar szórványai, p. 461–471 ; TERESTYÉNI FERENC, *Kazinczy Ferenc és a swáda*, p. 471–477 ; PAIS DEZSŐ, *A nok, -nök és a -zat, -zet képzők*, p. 477–484 ; BERRÁR JOLÁN, *Még egyszer az -nként ragról*, p. 485–490 ; BENKÖ LORÁND, *Új magyar nyelv-és irodalomtudományi folyóirat Romániában*, p. 490–503 ; SZABÓ T. ATTILA, *Az „Erdélyi hely nevtörténeti adattár" és az erdélyi helynévkutatás néhány kérdése*, p. 503–509 ;

Münchener Studien zur Sprachwissenschaft, 13 (1959) : ERWIN KOSCHMIEDER, *Die Aufhebung morphologisch-syntaktischer Oppositionen*, p. 7–21 ; WOLFGANG SCHLACHTER, *Der Verbalaspekt als grammatische Kategorie*, p. 22–78 ; PETER HARTMANN, *Die Konzeption einer kategorial orientierten Sprachwissenschaft*, p. 79–117.

Narrativa, IV (1959), 1.

Naše řeč, 42 (1959), 1–2 : KVIDO HODURA, *Z dějin akademického slovníku jazyka českého*, p. 6–14 ; MILAN JELÍNEK, *Předlozková a spojková platnost výrazů se jménem rozdíl*, p. 15–25 ; MILOŠ DOKULIL, *Hranice slov v písmě*, p. 26–35.

Idem, 3–4 : FR. TRÁVNÍČEK, *K postavení stálých příklonček po přestávce uvnitř věty*, p. 65–76 ; PŘ. HAUSER, *Složená podstatná jména typu maloměsto*, p. 76–82 ; L. BACHMANN, *K vývoji slovní lidového jazyka*, p. 83–92 ; M. DOKULIL, *Dělení slov*, p. 92–94 ; K. OHNESORG, *Nová práce o technice mluveného projevu*, p. 94–98 ; AL. KNOP, *Dvě nové monografie z oblasti moravských nářečí*, p. 99–103 ; JAR. BELIĆ, *Dialectologie na moskevském slavistickém kongresu*, p. 103–104 ; P. JANČÁK, *Závěrečná dotazníková akce při výzkumu českých nářečí*, p. 105–107.

Oc, 1958, nr. 210.

Philological Quaterly, XXXVII (1958), 4.

Philologus, 103 (1959), 1/2.

Przeglad orientalistyczny, 1959, 1 : Dh. I. CONSTANTIN, *Mikolaj Milescu (Spathary), pierwsky rumuński orientalista-turkolog i pierwszy rosyjski sinolog*, p. 49–54. La „Recenzii" : Ludwig Piotrowicz, *Atlas do historii starozytnej* (RUDOLF RANOSZEK), p. 59.

Revista de dialectologia y tradiciones populares, XIV (1958), 1 şi 2 : GERVASIO MANRIQUE, *La gaceria de Cantalejo, Segovia*, p. 3–13 ; JOSÉ MARÍA ESTRUGO, *Reminiscencias de la juderia sefardi del cercano Oriente*, p. 70–77 ; RAMÓN VIOLANT y SIMORRA, *Posible origen y significado de los principales motivos decorativos y de los signos de propiedad usados por los pastores pirenaicos*, p. 78–163. La „Recenzii" : Manuel Alvarez Nazario, *El arcaísmo vulgar en el español de Puerto Rico* (J.P.V.), p. 197–198 ; D. Vidart, *La vida rural Uruguaya* (G. M.), p. 209–210.

Idem, nr. 3 : GREGORIO SALVADOR, *El habla de Cúllar-Baza*, p. 223–267 ; JOAQUÍN LORENZO FERNÁNDEZ, *Enredos*, p. 268–293 ; RAMÓN VIOLANT y SIMORRA, *El arado y el yugo tradicionales en Cataluña*, p. 306–353 ; P. FERNANDO, RUBIO, O.S.A., *Algunas manifestaciones folklóricas del Valle Gordo (León)*, p. 354–370. La „Recenzii" : N. Landuchio, *Dictionarium Linguae Cantabricae* (J.P.V.), p. 372 ; Ramon Amigo Anglés, *Els toponims de la ciutat i del terme de Reus* (J.P.V.), p. 373.

Idem, nr. 4 : VICENTE GARCÍA DE DIEGO, *Familias verbales en los lenguas y dialectos hispánicos*, p. 391–424 ; JULIO CARO BAROJA, *Los estudios geográfico-históricos sobre el país vasco y la dialectologia*, p. 425–440 ; RAMÓN VIOLANT y SIMORRA, *El arado y el yugo tradicionales en Cataluña* (conclusión), p. 441–497. La „Recenzii" : Ernesto Veiga Oliveira e Fernando Galhano, *A apanha do sagarço no Norte de Portugal* (I.R.F.O.), p. 521.

Revista de Filologia Española, XXXIX (1955), 1–4 : FRANCISCA VENDRELL DE MILLÁS, *Una nueva interpretación de la segunda serranilla*, p. 24–45 ; MARGHERITA MORREALE, *El superlativo en „issimo" y la versión castellana del „Cortesano"*, p. 46–60 ; JUAN BASTARDAS PARERA, *Antropónimos condicionados por topónimos*, p. 61–79 ; M. SANDMANN, *Etimologías y leyendas etimologicas. El coco y el mono*, p. 80–104 ; VICENTE GARCÍA DE DIEGO, *Contribución al diccionario etimológico e histórico hispánico*, p. 105–133 ; ALVARO GALMÉS DE FUENTES, *Sobre la partícula son antepuesta a nombres de predios mallarquines*, p. 134–150 ; JOSÉ ROCA PONS, *Dejar + participio*, p. 151–185 ; JOAQUÍN DE ENTRAMBASAGUAS, *Semántica de una errata del „Buscón"*, p. 220–231 ; MANUEL

CRIADO DE VAL, *Historia del verbo en la literatura de Castilla la Nueva*, p. 232—260; GUILLERMO L. GUITARTE, *El ensordecimiento del zeismoporteño. Fonética y fonologia*, p. 261—283; MANUEL ALVAR, *Las hablas meridionales de España y su interés para la lingüística comparada*, p. 284—313; DIEGO MARIN, *Culteranismo en „La Filomena", de Lope*, p. 314—323; WILLIAM T. AVERY, *El origen de „loco"*, p. 323—332; CARLOS CLAVERIA, *Algo más sobre „terme"*, p. 333—335. La „Recenzii": J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana* (MANUEL ALVAR), p. 355—357; Vicente García de Diego, *Diccionario etimológico español e hispano* (MANUEL ALVAR), p. 357—358; *Primera Crónica General de España, que mandó componer Alfonso el Sabio y se continuaba bajo Sancho IV en 1289. Publicata por Ramón Menéndez Pidal, con la colaboración de Antonio G. Solalinde, Manuel Muñoz Cortés y José Gómez Pérez* (BENITO SÁNCHEZ ALONSO), p. 360—365; Heinz Kroll, *Designações portuguesas para, „embriaguez"* (GOZALO SOBEJANO), p. 381-384; Yakov Malkiel, *Studies in the reconstruction of Hispano-Latin word families* (DIEGO CATALÁN), p. 412—442.

Idem, XL (1956), 1—4: MANUEL ALVAR, *Diferencias en el habla de Puebla de don Fabrique (Granada)*, p. 1—32; M. SANCHIS GUARNER, *Los nombres del murciélago en el dominio catalán*, p. 91—125; ORESTE MACRÍ, *Alcune aggiunte al dizionario di Joan Corominas*, p. 127—170; GIANDOMENICO SERRA, *Sostratos mediterraneos*, p. 171—208; BERNARD POTTIER, *La lingüística moderna y los problemas hispánicos*, p. 209—228; JOSÉ VAZQUEZ RUIZ, *Sobre la etimologia de* **chaval, chavea, chavó**, p. 229—234; HELMUT LÜDTKE, *La etimología do „*__*burdégano*__*"*, p. 237—238. La „Recenzii": Walter Schmid, *Der Wortschatz des „Cancionere de Baena"* (MANUEL ALVAR, p. 243—254; Francesc Masclans i Girves, *Els noms vulgars de les plates a les terres catalanes* (A.M. BADÍA MARGARIT), p. 254—255; Julio F. Guillén şi José Jáudenes, *En torno a los colectivos marinos* (MANUEL ALVAR), p. 256—258; Félix Monge, *Las frases pronominales de sentido impersonal en español* (A. M. BADÍA MARGARIT), p. 258—261; Alvaro Galmés de Fuentes, *Influencias sintácticas y estilíscas del árabe en la prosa medieval castellana* (ALFREDO CARBALLO PICAZO), p. 265—270; Gonzalo Sobejano, *El epiteto en la lírica española* (ALFREDO CARBALLO PICAZO), p. 270—275; Antonio Palau y Dulcet, *Manual del librero hispano-americano* (MARTIN DE RIQUER), p. 292—294; Gonzalo de Correas, *Arte de la lengua española castellana*. Edición y prólogo de Emilio Alarcos García (ALFREDO CARBALLO PICAZO), p. 294—297; Manuel Alvar, *Endechas judeo-españolas* (DAVID ROMANO), p. 303—305; Johannes Hubschmid, *Pyrenäenwörter vorromanischen Ursprungs und das vorromanische Substrat der Alpen* (MANUEL SANCHIS GUARNER), p. 307—309; Pierre Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire* (RAMÓN ESQUER TORRES), p. 309—310.

Idem XLI (1957), 1—4: MANUEL ALVAR, *Derivados de* **sabucus** *en la toponimia peninsular*, p. 21—45; HOWARD STONE, *Los anglicismos en España y su papel en la lengua oral*, p. 141—160; GREGORIO SALVADOR, *El habla de Cúllar-Baza. Contribución al estudio de la frontera del Andaluz*, p. 161—252; ANA MOLL, *Sufijos nominales y adjectivales en ibicenco*, p. 341—371; GUNNAR TILANDER, *Antiguo francés, provenzal, catalán* **ades**; *italiano* **adesso**; *antiguo español*, **adieso**, p. 397—400; A. DAVID KOSSOFF, *Algo más sobre* **largo-luengo** *en Herrera*, p. 401—410; JOSÉ VÁZQUEZ RUIZ, *Etimología de* **chumbera** *y* **chumeo**, p. 410—417; GREGORIO SALVADOR, *La diptongación de ŏ, ĕ latinas y las cartas de un semianalfabeto*, p. 418—425. La „Recenzii": C.F.A. Vam Dam, *Spaanse Spraakkunst* (M. CRIADO DE VAL), p. 449—451; Antonio Tovar, *Cantabria prerromana o lo que la lingüística nos enseña sobre los antiguos cántabros* (MANUEL ALVAR), p. 451—453; Gerhard Rohlfs, *Studien zur romanischen Namenkunde* (MANUEL ALVAR), p. 453—457; René Chatton, *Zur Geschichte der romanischen Verben für „sprechen" „sagen" und „reden"* (ANTONIO LLORENTE), p. 461—462; J. Hubschmid, *Sardische Studien* (ANTONIO LLORENTE), p. 462—463; Eugenio Coseriu, *La Geografía lingüística* (MANUEL ALVAR), p. 467—468; Eulalia Rodon Binué, *El lenguaje del feudalismo, en el siglo XI en Cataluña. (Contribución al estudio del latín medieval.)* (MANUEL ALVAR), p. 474—476.

Revue de l'enseignement supérieur, 1959, 1: G. ANTOINE, *La stylistique française: sa définition, ses buts, ses méthodes*, p. 42—60; R. RICATTE, *Sur l'édition des textes littéraires*, p. 74—84; G. GOUGENHEIM, *La statistique de vocabulaire et son application dans l'enseignement des langues*, p. 137—144; P. FOUCHÉ, *Prononciation française*, p. 149—153; R.L. WAGNER, P. GUIRAUD, *La méthode statistique en lexicologie*, p. 154—159.

Revue des études grecques, LXXI (1958), nr. 334—338 : J. TAILLARDAT, *Sur certains traits du vocabulaire grec*, p. 424—428. La „Recenzii" : S. Caratzas, *L'origine des dialectes néo-grecs de l'Italie méridionale* (A. MIRAMBEL), p. 494—495 ; P. Chantraine, *Études sur le vocabulaire grec* (J. TAILLARDAT), p. 424—428 ; O. Landau, *Mychenich-Griechische Personennamen* (I. HOMBERT), p. 458—460 ; C.J. Ruijgh, *L'élément achéen dans la langue épique* (L. MOULINIER), p. 461—463.

Revue Internationale d'Onomastique, XI (1959), I : L. DEROY, *Le nom de l'Europe, son origine et son histoire*, p. 1—22 ; R. PRAT, *Noms de guerre de militaires quercynois au XVIIIe siècle*, p. 36—38 ; R. SCHMITTLEIN, *L'anthroponymie germanique en fonction toponymique*, p. 39—47 ; HENRI POLGE, *Toponymes et anthroponymes dans les pays du Gers sous l'Ancien Régime*, p. 54—55 ; M. Th. MORLET, *Études d'anthroponymie occitane. Les noms de personne de l'obituaire de Moissac (suite et fin)*, p. 56—67. La „Recenzii" : Åke Grafström, *Étude sur la graphie des plus anciennes chartes languedociennes avec un essai d'interprétation phonétique* (R. SINDOU), p. 74—75 ; Maurice Boulogne, *Les noms des villes et villages de Wallonie* (R.S.), p. 75 ; Gildas Bernier, *Toponymie nautique des îles de Houat et Hoëdic* (R.S.), p. 75—76 ; Georges Plaisance et André Cailleux, *Dictionnaire des Sols* (R. SINDOU), p. 76—77 ; Francis Gourvil, *Noms «héroïques» dans l'anthroponymie bretonne* (R. SINDOU), p. 77—79.

Ricerche linguistiche, I (1950), 1 : A. PAGLIARO, *Logica e grammatica*. App. : Eraclito B. I, p.1—58 ; V. PISANI, *Nota sul genitivo singolare in iranico*, p. 67—68 ; W. BELARDI, *La formazione del perfetto nell'indoeuropeo*, p. 93—131 ; E. EVANGELISTI, *I modi di articulazione indoeuropei nelle palatalizzazioni tochariche*, p. 132.

Idem, nr. 2 : V. PISANI, *Studi sulla fonetica dell'armeno I*, p. 165—193 ; R.A. HALL JR., *The genetic relationships of Haitian Creole*, p. 194—203 ; W. BELARDI, *La questione del numero nominale*, p. 204—233 ; M. DURANTE, *Le spiranti dentali indoeuropee*, p. 234—249 ; G. BONFANTE, *lat.* **cubitus**, p. 258—260 ; V. PISANI, *lat.* **singultus**, p. 260 ; G. ALESSIO, *lat.* **oclopeta**, p. 261 ; G. ALESSIO, *lat.* **impancrāre**, p. 262 ; A. PAGLIARO, *it.* **rischio**, p. 263—264 ; A. PAGLIARO, *cal.* **quatraru**, p. 264—268 ; A. PAGLIARO, *sic.* **cirnecu**, p. 268—270 ; M. DURANTE, *alb.* **bullar**, p. 270—271 ; V. PISANI, *russo* **potolok**, p. 271—272.

Idem, II (1951) : A. PAGLIARO, *La terminologia poetica di Omero*, p. 1—46 ; V. PISANI, *Studi sulla fonetica dell'armeno*, II—V, p. 47—74 ; G. MORRISON, *Ossetic Family and Personal Names*, p. 75—88 ; G. VALENTINI, *La declinazione determinata e indeterminata in albanese*, p. 89—107 ; J. ELFENBEIN, *Il tipo verbale lat.* **fero, fers** *in tocarico*, p. 180—186 ; V. PISANI, *lat.* **apriiis**, p. 207 ; V. PISANI, *lat.* **abigeus**, p. 206 ; V. PISANI, *lat.* **superstitiō**, p. 208—209 ; A. PAGLIARO, *basso lat.* **cappa**, p. 210—212, G. ALESSIO, *it.* **greggio**, p. 212—213 ; G. ALESSIO, *it.* **guscio**, p. 213—214 ; G. ALESSIO : *it.* **lordo**, p. 214—217 ; G. ALESSIO, *it.* **ottone**, p. 217—218.

Idem, III (1954) : W. BELARDI, *La qualità di* **ŏ** *nella storia e nella preistoria delle lingue indoeuropee*, p. 56—122 ; G. BOLOGNESI, *Ricerche sulla fonetica armena*. I—IV, p. 123—154 ; G. VALENTINI, *La declinazione determinata e indeterminata in albanese*. II, p. 161—171 ; M. DURANTE, *Il participio del presente latino e l'origine del gerundio*, p. 172—182 ; ANTONIO MAZZARINO, *lat.* **septemfolius**, p. 184—188 ; G. ALESSIO, *lat.* **mella**, p. 188—190 ; G. ALESSIO, lat. **sūrēna**, p. 190 ; G. ALESSIO, *lat.* **gemursa**, p. 190 ; G. ALESSIO, *lat. tardo* **geusiae**, p.191—192 ; G. ALESSIO *lat. tardo* **racana**, p. 192. La „Recenzii" : A. Meillet-M. Cohen, *Les langues du monde*, 1952 (A.P.), p.210 ; S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, 1952 (A.P.), p. 217.

Idem, IV (1958) : A. PAGLIARO, *La dottrina dell'analogia e i suoi precedenti*, p. 1—18 ; G. BONFANTE, *Sull'animismo delle parti del corpo in indoeuropeo*, p. 19—28 ; W. BELARDI, *Nomi del centone nelle lingue indoeuropee*, p. 29—57 ; R. D'AVINO, *La visione del colore nella terminologia greca*, p. 99—134 ; A. CIRRINCIONE, *Sull'uso della negativa albanese* **mos**, p. 135—138 ; I. POPOVIČ, *Studi etimologici montenegrini*, p. 139—149 ; W. BELARDI, *russo* **sist**, p.151—162 ; V. PISANI, *lat.* **subtel**, p. 162—164 ; G. BONFANTE, *lat.* **tōtus**, p. 164—176 ; G. BONFANTE, *sic.* **čierru**, p. 176—179 ; W. BELARDI, *ital. ant.* **allume scagliuolo**, p. 180—183. La „Recenzii" : semnate de W. B[ELARDI] : D. Catalán Menéndez-Pidal, *La escuela lingüística española*, p. 225—227 ; H. Frisk, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, p. 195—196 ; B. Rosenkranz, *Historische Laut- und Formenlehre*

des Altbulgarischen (Altkirchenslavischen), p. 216—219; M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, p. 219—221; A. Walde, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, p. 196—199; A.J. Van Windekens, *Contributions à l'étude de l'onomastique pélasgique*, p. 221—255.

Rocznik slawistyczny, XX (1958), 1: T. LEHR-SPŁAWIŃSKI, F. SŁAWSKI, *Z pracowni słownika prasłowiańskiego*, p. 3—15. La „Recenzii": *Na marginesie ostatniej syntezy akcentuacji słowiańskiej* (J. KURYŁOWICZ), p. 40—53; I. Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai* (J.KISS), p. 53—65; G.Herne. *Die slavischen Farbenbenennungen. Eine semasiologisch-etymologische Untersuchung* (J. TRTYPUĆKO), p. 65—73; (Z. STIEBER), p. 85—90; S. Westfal, *A study in Polish morphology. The genitive singular masculine* (J. TRYPUĆKO), p. 117—136.

Romance Philology, XIII (1959), 3: GERARD J. BRAULT, *The Date of French* **berner**, p. 232—234; Necrology: Karl Jaberg (Y.M.), p. 258—261; YAKOV MALKIEL, *The Skein-Winding Reel in Gallo-Romance. Studies in Etymology, Dialect Geography, and Material Civilization*, p. 262—282. La „Recenzii": Joseph H. Greenberg, *Essays in Linguistics* (STANLEY NEWMAN), p. 283—286.

Romania, LXXX (1959), 1: HENRI YVON, *Les expressions négatives dans la* ***Queste Del Saint Graal***, p.63—78; A. ROSETTI, *Du nouveau sur la date des premières traductions roumaines de livres religieux*, p. 79—82. La „Recenzii": *Studi in onore di Angelo Monteverdi* (MARIO ROQUES), p. 110; Gunnar Tilander, *Nouveaux essais d'étymologie cynégétique* (MARIO ROQUES), p. 113—115; GUNNAR TILANDER, *Mélanges d'étymologie cynégétique* (MARIO QUES), p. 115—117. La „Cronică": *Dicționarul limbii romîne moderne* (M.R.), p. 142; *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 août 1958* (M.R.), p. 142—143.

Русский язык в школе, 1959, 2: Проф. Е. М. ГАЛКИНА-ФЕДОРУК, *Односоставные предложения в современном русском языке*, р. 11—18; И. А. ФИГУРОВСКИЙ, *В защиту второстепенных членов предложения*, р. 19—27; И. Н. ДЫМАРСКАЯ БАБАЛЯН, *Наблюдения над употреблением личных форм глагола*, р. 28—30; М. Г. ШАТУХ, *Уточняющие члены предложения как особая синтаксическая категория*, р. 31—35; Н. Ф. ШУМИЛОВ, *Стилистические функции авторских слов в конструкциях с прямой речью*, р. 36—38.

Idem, nr. 3: Проф. Е. М. ГАЛКИНА-ФЕДОРУК, *Синонимы в русском языке*, p. 6—14.

Slavia, XXVIII, (1959) nr. 1: ГЕОРГИЕВ ВЛАДИМИР, *Балтославянский и германский*, p. I—II; ПЕТРОВИЧ Э., *О некоторых сходствах между румынской и славянской фонематическими системами*, p. 12—19; АВАНЕСОВ, Р. И., *О теоретических основах диалектологического атласа русского языка*, p. 29—36; ZATOVHANUH M., *Identifikace adjektivních a neohebných tvarů na-***o**, p. 37—51.

Slovenská reč, XXIV (1959), 1: J. STANISLAV, *Výslovnosť a zrozumiteľnosť v speváckom umení*, p. 8—22; M. NEVRLÝ, *Výslovnosť a prepis ukrajinských mien a názvov reálií v slovenčine*, p.23—31; J. RUŽIČKA, *Niekoľko slov o skladbe*, p. 39—45; J. HOLÝ, *O spojkách* ***pretože*** a ***lebo***, p. 46—48.

Idem, nr. 2: J. HORECKÝ, *O jazyku našej tlače*, p. 65—72; G. HORÁK, *Z reči ľudových rozprávok*, p. 73—86; J. ORAVEC, *Konkurovanie predložiek* ***na, do*** *a iných s predložkou* ***K***, p. 86—98; L. DVONČ, *Cudzie ženské priezviská*, p. 98—102; V. BLANÁR, *Niekoľko myšlienok o slovenskom etymologickom slovníku*, p. 103—110; M. URBANČOK, *Predložky* ***pomedzi, ponad, popod, popred*** *a* ***poza*** *v spisovnej slovenčine*, p. 111—116.

Idem, nr. 3: J. RUŽIČKA, *Apoziopéza čiže prerušená výpoveď*, p. 129—153; J. HOLÝ, *O kvantite slabík hudobných textoch*, p. 154—157; K. HABOVŠTIAKOVÁ, *Sloveso* ***vytvoriť*** *v spisovnej slovenčine*, p. 157—160; Š. PECIAR, *K diskusii o slovenských deminutívach*, p. 161—178; E. SMIEŠKOVÁ, *Genitív pl. podstatného mena* ***deka***, p. 178—180.

Soumalais-ugrilaisen Seuran Aika-Kauskirja, 60 (1958): T. I. ITKONEN, *Über die skandinavischen Lehnwörter im Kolta- und Kolalappischen*, p. 1—21; PAAVO RAVILA, *Die Ursprache als Grundbegriff der Sprachgeschichte*, p. 1—15; PENTTI AALTO, *Materialien zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei, gesammelt von* G. J. RAMSTEDT, J. G. GRANÖ und PENTTI AALTO, p. 1—91; LAURI POSTI, *Zur Geschichte des Wandels K > tš im Wotischen*, p. 1—22;

Sprachpflege, VIII (1959), 4.

Studia neophilologica, XXX (1958), 2 : OTTO DUCHÁČEK, *Latin* ***bellus*** *— vieux français* ***bel***, p. 175–191 ; GERHARD EIS şi GUNDOLF KEIL, *Nachträge zum Verfasserlexikon*, p. 232–250 ; ALVAR ELLEGÅRD, *Notes on the use of Statistical Methods in the Study of Name Vocabulaires*, p. 214–231 ; R. I. PAGE, *Northumbrian* ***aefter*** *(= in memory of)+accusative*, p. 145–152 ; KNUD TOGEBY, *Les diminutifs dans les langues romanes du moyen âge*, p. 192–199. La „Recenzii": Åke Grafström, *Etude sur la graphie des plus anciennes chartes languedociennes, avec un essai d'interprétation phonétique* (ARTHUR INGRID), p. 283–287 ; Eduard Kolb, *Alemannisch nordgermanisches Wortgut* (MANNE ERIKSSON), p. 295–299.

Studia linguistica, XI (1957), 2 : MARCUS WHEELER, *Meaning in Bilingual Dictionaries*, p. 65–69 ; MARTIN KLOSTER JENSEN, *Die Erleichterung der Instrumentellen Worttonforschung durch Tonhöhenschreiber*, p. 70–77 ; PIERRE DELATTRE, *A propos des corrélatifs acoustiques de la distinction entre voyelle et consonne*, p. 78–83 ; M. I. STEBLIN-KAMENSKIY, *Scandinavian breaking from a Phonemic Point of View*, p. 84–91 ; ÖSTEN SÖDERGÅRD, *L'intonation syntaxique en français*, p. 92–120.

The Classical Bulletin, 35 (1959), 3 : SISTER M. RENELLE OJEMAN, *Meanings of* ***Res*** *in the* ***De Rerum Natura***, p. 29, 31–33.

Idem, 4. La „Recenzii" : *Three Language Studies* : A.G.N. Flew, editor, *Logic and Language* (*Second Series*) ; William Elton, editor, *Aesthetics and Language* şi Stephan Ullmann, *The Principles of Semantics* (M. JOSEPH COSTELLOE, S.J.), p. 47.

The Journal and English and Germanic Philology, LVII (1958), 1. La „Recenzii" : Gottfried Schramm, *Namenschatz und Dichtersprache* : *Studien zu den zweigliedrigen Personennamen der Germanen* (HELEN ADOLF), p. 89–90 ; Lutz Mackensen, *Die deutsche Sprache unserer Zeit* : *Zur Sprachgeschichte des 20. Jahrhunderts* (A.D. WEINBERGER), p. 91–92.

Idem, nr. 2 : WERNER F. LEOPOLD, *Recent Developments in the German Language*, p. 232–269. La „Recenzii" : Fernand Mossé, *Manuel de la langue gotique* (WILLIAM H. BENNETT), p. 296–298 ; Eduard Kolb, *Alemannisch-nordgermanisches Wortgut* (ALFRED SENN), p. 298–302.

Idem, nr. 3 : Samuel R. Levin, *Negative Contraction* : *An Old and Middle English Dialect Criterion*, p. 492–501. La „Recenzii" : *The Equatorie of the Planetis. Edited by Derek J. Price, with a linguistic analysis by R.M. Wilson* (ROLAND M. SMITH), p. 533–542 ; *Bibliographie der deutschen Literaturwissenschaft, 1945–1953.* Bearbeitet von Hans W. Eppelsheimer. *Deutschland und die Deutschen im englisch sprachigen Schrifttum, 1948–1955. Eine Bibliographie bearbeitet von Richard Mönnig* (JOHN R. FREY), p. 568–570.

Труды Иркутского государственного университета имени А. А. Жданова, Irkuțk, vol. XVI (1956), 3.

Idem, XXIII (1958), 1.

Вестник Ленинградского университета, Серия истории, языка и литературы, 1959, 2: Н. И. ДУКЕЛЬСКИЙ, *О системе фонем современного румынского литературного языка*, p. 130—159; П. СКОРПУЛ, *Состав согласных фарерского языка*, p. 160—165. La „Recenzii" : *Рецензия, необосновано приписанная Аполлону Григорьеву*, (Н. И. ТОТУБАЛИН), p. 175—176; *Новое теоретическое руководство по грамматике современного английского языка* (А. М. МУХИН) p. 177—179.

Idem, nr. 8 : Е. К. БЕЛОКОНЬ, *Временные союзы и типы сложных предложений с придаточными времени в английском языке*, p. 118—128; В. Е. ЩЕТИНКИ, *Развитие модальных наречий на* ***-ment*** *во французском языке*.

Вестник Московского университета, историко-филологическая серия, 1958, 3.

Вопросы языкознания, VII (1958), fasc. 6: В. ГЕОРГИЕВ, *Балто-славянский и тохарский языки*, p. 3—20; Я. Б. КРУПАТКИН, *Две проблемы исторической фонологии*, p. 34—40; В. М. ЖИРМУНСКИЙ, *Потенцированные формы в немецких диалектах*, p. 44—54; В. А. ДЫБО, *О древнейшей метатонии в славянском глаголе*, p. 55—62; Д. Н. ШМЕЛЕВ, *Экспрессивно — ироническое выражение отрицания и отрицательной оценки в современном русском языке*, p. 63—75; А. Н. ГВОЗДЕВ, *Вопросы фонетики. Что дают три типа транскрипций*,

p. 76—86; Г. С. ЩУР, *Скандинавский инфинитив* I *на и*, p. 87—94. М. М. МАКОВСКИЙ, ,,*Lingua*'' p. 104—106. La ,,Recenzii'' : А. И. Смирницкий, *Синтаксис английского языка* (В. Г. АДМОНИ), p. 107—110; R. Jakobson, G. Hüttl-Worth, I. F. Beebe, *Paleo-siberian peoples and languages. A bibliographical gnide* (П. Я. СКОРИК), p. 110—112; *Dicționar invers* (И. А. МЕЛЬЧУК), p. 116—116; G. Rohlfs, *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen* (Б. Б. МАКАРОВ), p. 117—118.

Idem, VIII, (1959), 1 : *Вопросы славянского языкознания на* IV *Международном съезде славистов*, p. 3—15; О. Н. ТРУБАЧЕВ, *Лингвистическая география и этимологические исследования*, p. 16—33; Б. В. ГОРНУНГ, *О характере языковой структуры*, p. 33—48; Ф. МИКУШ, *Замечания по поводу некоторых статей, опубликованных в журнале ,,Вопросы языкознания''*, p. 49—50; Л. И. ЖИРКОВ, *Всегда ли случайно типологическое сходство языков?*, p. 51—54; Д. А. ШТЕЛЛИНГ, *О неоднородности грамматических категорий*, p. 55—64; В. П. ГРИГОРЬЕВ, *Так называемые интернациональные сложные слова в современном русском языке*, p. 65—78; Е. А. РЕФЕРОВСКАЯ, *Латинская ,,медиальная'' форма*, p. 84—89; В. И. АБАЕВ, *Из истории слов*, p. 96—99; В. И. ГРИГОРЬЕВ, *Что такое дистрибутивный анализ?*, p. 100—103; В. М. БЕСКРОВНЫЙ, *Современная лексикография хинди*, p. 104—109; ВЯЧ. В. ИВАНОВ, В. И. ТОПОРОВ, *Новое в литуанистике*, p. 110—112. La ,,Recenzii'' : С. П. Обнорский, *Атлас русских народных говоров центральных областей к востоку от Москвы* (ЗД. ШТИБЕР), p. 113—117; *О некоторых вопросах ,,исторической перспективы'' в ,,Словаре современного русского литературного языка''* (К. ГАБКА), p. 123—125; N. Chomsky, *Syntactic Structures* (Е. Б. ПАДУЧЕВА), p. 133—138,

Idem, VIII, (1959), 2 : М. ИЛЛИЧ — СВИТИЧ, *О некоторых рефлексах индоевропейских ,,ларингальных'' в праславянском*, p. 3—18; Н. С. ПОСПЕЛОВ, *Сложноподчиненное предложение и его структурные типы*, p. 19—27; П. С. КУЗНЕЦОВ, *Об основных положениях фонологии*, p. 28—35; Ю. С. МАРТЕМЬЯНОВ, *Конструкция avoir parlé со стороны структуры и значения*, p. 36—44; *К обсуждению вопроса об омонимах* (*обзор статей, поступивших в редакцию*), p. 45—50; М. В. СЕРГИЕВСКИЙ, *Французский язык в Алжире*, p. 51—61; Н. С. ТРУБЕЦКОЙ, *Об одной особенности западнославянских языков*, p. 62—64; А. Р. ЛАУРИН, *Афазия и анализ речевых процессов*, p. 65—72; Р. А. БУДАГОВ, ,,*Словарь трудностей французского языка*'' *и его значение для культуры речи*, p. 73—81; М. ВЕЙ, *Замечания по поводу частотного словаря чешского языка*, p. 82—83; А. М. МУХИН, *Происхождения герундия в английском языке*, p. 84—90; П. А. СОБОЛЕВА, *Об основном и производном слове при словообразовательных отношениях по конверсии*, p. 91—95; И. М. БЕРМАН, *О ,,вставочном'' типе словообразования*, p. 104—107; Б. А. МАРГАРЯН, *О слове почта*, p. 117—118; Г. А. КЛИМОВ, *О глоттохронологическом методе датировки распада праязыка*, p. 119—121; В. М. БЕЛКИН, *Обсуждение проблем национального языка в арабской печати*, p. 122—126; Н. Д. АРУТЮНОВА, *Статьи Г. Марчанда по теории синхронного словообразования*, p. 127—131; La ,,Recenzii'' : ,,*Творительный падеж в славянских языках*'' (А. Б. ПРАВДИН), p. 132—135; С. Е. МАЛОВ, *Язык желтых уйгуров* (А. Б. ПРАВДИН), p. 136—137; *Структуральная семантика С. Ульмана* (Ю. Д. АПРЕСЯН), p. 139—144; E. Benveniste, *Etudes sur la phonétique et l'étymologie de l'essète* (В. И. АБАЕВ), p. 145—147; И. Пуди, *Префикс ga- у готском езику* (М. М. МАКОВСКИЙ, p. 148—150.

Vox Romanica, 17 (1958), 1 : S. HEINIMANN, *Karl Jaberg, 1877—1958*, p. 1—8; *Bibliographie der Veröffentlichungen von Karl Jaberg*, p. 9—18; A. STEIGER, *Sur Methodik der Wortgeschichte* : *Spanisch* **atuendo**, p. 19—35; A. TABACHOVITZ, *Les Serments de Strasbourg et le ms. B. N. lat. 9768*, p. 36—61; E. PERUZZI, *Aspasia*, p. 62—81; T. HUBER, *Zur Verbalflexion der Mundart von Livigno*, p. 82—128; G. HILTY, *Zur judenportugiesischen Übersetzung des* **Libro conplido** *(Fortsetzung)*, p. 129—157; A. STEIGER, *Das spanische Imperfekt mit präsentischer Bedeutungsfunktion*, p. 158—162; A. STEIGER, *Un traité médiéval d'art vétérinaire*, p. 162—168. La ,,Recenzii'' : Arthur Baur, *Wo steht das Rätoromanische heute*? (HEINRICH SCHMID), p. 174—179.

Idem, nr. 2 : A. STEIGER, **Urgebão** *„Verbena officinalis L"*, p. 185—208 ; M. MOLHO, *La question de l'objet en espagnol*, p. 209—219 ; G. HILTY, *Zur judenportugiesischen Übersetzung des* **Libroconplido** (Schluss), p. 220—259 ; F. SCHÜRR, *Über Umlaut und innere Flexion im Asturischen*, p. 260—266 ; J. FORCHHAMMER, *Einteilung der Sprachlaute akustisch oder artikulatorisch*, p. 267—280 ; M. PFISTER, *Beiträge zur altprovenzalischen Grammatik*, p. 281—362 ; G. L. GUITARTE, *Cuervo, Henriquez Ureña y la polémica sobre el andalucismo de América*, p. 363—416.

Word, 15 (1959), 1 : W. HAAS, *Relevance in Phonetic Analysis*, p. 1—18 ; HOWARD MACLAY și CHARLES E. OSGOOD, *Hesitation Phenomena in Spontaneous English Speech*, p. 19—44 ; ROBINS BURLING, *Language Development of a Garo and English Speaking Child*, p. 45—68 ; G. R. COCHRANE, *The Australian English Vowels as a Diasystem*, p. 69—88 ; MORTON BENSON, *Predicate Adjective Usage in Standard Russian*, p. 89—100 ; HOWARD Mc KAUGHAM, *Semantic Components of Pronoun Systems* : *Maranao*, p. 101—102 ; ROBERT AUSTERLITZ, *Gilyak*, p. 102—109 ; WILLIAM DIVER, *Palatal Quality and Vocalic Length in Indo-European*, p. 110—122 ; JERZY KURYŁOWICZ, *Accentuation of the Verb in Indo-European and in Hebrew*, p. 123—129 ; WERNER F. LEOPOLD, *The Decline of German Dialects*, p. 130—153 ; MICHAEL RIFFATERRE, *Criteria for Style Analysis*, p. 154—174 ; DEAN STODDARD WORTH, „Linear Contexts", *Linguistics and Machine Translation*, p. 183—191 ; CHARLES E. OSGOOD, *Semantic Space Revisited*, p. 192—201 ; URIEL WEINREICH, *A Rejoinder*, p. 200—201. La „Recenzii" : Joseph H. Greenberg, *Essays in Linguistics* (NOAM CHOMSKY), p. 202—218 ; Manuel Francisko da Silva de Medeiros și al., *Dicionário Técnico Poliglota* (JOHN L. GRIGSBY Jr.), p. 224—229.

Zeitschrift für Slawistik, II (1957), 1 : M. KOMÁREK, *Die Entwicklung des tschechischen Vokalsystems*, p. 52—60.

Idem, nr. 2 : J. BILEK și H. SCHALL, *Slavische Ortsnamen aus Mecklenburg*, p. 175—205 ; W. BOECK, *Zum Tempusgebrauch des Russischen in Objekt- und Subjektsätzen*, p. 206—218 ; R. KRAJČOVIČ, *Das Problem der Palatalisierung der Velare im Mittelslowakischen*, p. 219—222. La „Recenzii" : Reinhold Trautmann, *Die Elb-und Ostseeslavischen Ortsnamen III. Teil-Register* (J. BILEK), p. 274—276.

Idem, nr. 3 : FISCHER, *Slavische Namen an der Ilm*, p. 386—390 ; J. SCHUTZ, *Das serbo kroatische augmentative Suffix* **-uština**, p. 391—393 ; A. MAACK, *Probleme der prosodischen Struktur-analyse*, p. 394—405 ; K. RAHBEK SCHMIDT, *Wie ist Panins Plan zu einem Nordischen system entstanden*? p. 406—422. La „Recenzii" : Max Niedermann, *Balto-Slavica* (E. FRAENKEL), p. 458—460.

Idem, nr. 4 : A. V. ISAČENKO, *Herbersteiniana II. Herbersteins Moskowiterbuch und seine Bedeutung für die russische historische Lexikographie*, p. 493—512 ; P. ONDRUS, *Zur Stellung der Enklitika im serbischen Satz*, p. 513—522, La „Recenzii" : Antonín Dostál, *Studie o vidovém systému v staroslověnštině* (R. RUZICKA), p. 606—621 ; *Jazykový koutek Československého rozhlasu* (G. SCHALICH), p. 621—622 ; *Toponimika Zapadne Istre, Cresa i Lošinja* (J. SCHÜTZ), p. 626—627 ; France Bezlaj, *Slovenska vodna imena I* (R. FISCHER), p. 628 ; Adolf Bach, *Deutsche Namenkunde, Band III* : *Sachweiser und Register* (R. FISCHER), p. 629 ; *Onomastica* (R. FISCHER), p. 629—630.

Idem, III (1958), 1 : V. BEŠEVLIEV, *Die Protobulgarischen Inschriften und die Slavistik*, p. 1—7 ; M. ROMPORTL, *Zur Akzentstabilisierung in den westslawischen Sprachen*, p. 8—25 ; H. SCHUSTER-ŠEWC, *Zur Etymologie von sorbisch* **patoržica** *„Heiliger Abend"*, p. 26—29.

Idem, 2—4 : W. Boeck, *Der Tempusgebrauch in den russischen Objekt- und Subjektsätzen, seine historische Entwicklung und sein stilistischer Wert*, p. 209—234 ; G. KIRCHNER, *Die Entwicklung der slavischen Adverbien auf-***bsky** *in der Geschichte der russischen Sprache*, p. 254—263 ; K. GABKA, *Zur Geschichte des Infinitivsatzes und der Konstruktionen mit der Konjunktion* **чтобы**, p. 235—253 ; F. LIEWEHR, *Zur sog. unpersönlichen Ausdrucksweise im Slawischen*, p. 197—208 ; R. RUZICKA, *Griechische Lehnsyntax im Altslavischen*, p. 173—185 ; H. SCHUSTER-ŠEWC, *Reflexe alter Längen im Niedersorbischen*, p. 264—271 ; W. SPERBER, *Die Bedeutung des Plurals bei sorbischen Flurnamen*, p. 310—322.

Idem, 5 : H. H. BIELFELDT, *Slavisches im deutschen Wortschatz*, p. 663–667 ; O. N. TRUBAČEV, *Slawische Etymologien*, p. 668–681. La „Recenzii" : Lore Trebbin, *Die deutschen Lehnwörter in der russischen Bergmannsprache* (H. H. BIELFELDT), p. 806–808.

Idem, IV (1959), 1 : O. N. TRUBAČEV, *Slawische Etymologien*, p. 83–87. La „Recenzii" : *Pravidla českého pravopisu* (R. FISCHER), p. 129–131.

Idem, 2 : A. BLASCHKA, *Zur Transkription neuere tschechischer Texte*, p. 236–240 : F. MICHAŁK. *Über den Aspekt in der obersorbischen Volkssprache*, p. 241–253 ; R. FISCHER, *Zur Toponomastik in der Sowjetunion*, p. 286–287 · E. EICHLER, *Slawistische und germanoslawistische Publikationen zur Namenforschung aus der DDR*, p. 287–288.

INDICELE TOMULUI X
(1959)

INDICE DE MATERII

A

Ă

B

C

G

H

I

Î

L

M

N

O

P

R

T

U

INDICE DE AUTORI

C

D

INDICE DE CUVINTE

ALBANEZĂ

ANGLO-SAXONĂ

AVESTICĂ

BRETONĂ

BULGARĂ

CATALANĂ

CORNICĂ

DACĂ

DALMATĂ

ENGLEZĂ

LATINĂ

A

B

C

D

E

F

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

Z

LETONĂ

LITUANĂ

MACEDONEANĂ

MAGHIARA

MESAPICĂ

OLANDEZĂ

PERSANĂ

POLONĂ

PORTUGHEZĂ

PROVENSALĂ

RETOROMANĂ

ROMÎNĂ

AROMÎNA

A

B

C

Z

MAGLENO-ROMÎNĂ

RUSĂ

SARDĂ

SÎRBO-CROATĂ

SLAVĂ ȘI VECHE SLAVĂ

SPANIOLĂ

TOHARICĂ

TRACĂ

TURCĂ

VEGLIOTĂ

UCRAINEANĂ

I. P. 2, c. 4691

6.

Din

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

au apărut :

anul I, 1950, 2 fascicule (a 4 lei) ;
anul II, 1951, 5 lei (epuizat) ;
anul III, 1952, 8 lei ;
anul IV, 1953, 10 lei (epuizat) ;
anul V, 1954, 4 n-re (2 n-re duble : nr. 1—2, 10 lei ; nr. 3—4, 5 lei (epuizat) ;
anul VI, 1955, 4 n-re (2 n-re duble a 5 lei (epuizate)) ;
Supliment la tomurile I—VI, *indicele volumelor apărute între anii 1950—1955 (publicaţii, autori, cuvinte)*, 1956, 90 p., 2,70 lei ;
anul VII, 1956, 4 n-re (2 n-re duble : nr. 1—2, 10 lei (epuizat) ; nr. 3—4, 5 lei) ;
anul VIII, 1957, 4 n-re (a 5 lei) ;
anul IX, 1958, 4 n-re (a 6 lei) ;
anul X, 1959, nr. 1 (5 lei) ;
anul X, 1959, nr. 2 (5 lei) ;
anul X, 1959, nr. 3 (5 lei).

Numerele se pot comanda, direct sau prin poştă, prin
LIBRĂRIA ACADEMIEI R.P.R.
Bucureşti, Calea Victoriei nr. 27

Numerele curente se găsesc de vînzare la orice librărie ştiinţifică din ţară.

Abonamentele se fac la oficiile poştale, prin factorii poştali şi difuzorii voluntari din întreprinderi şi instituţii.

Pentru străinătate, cererile de numere izolate sau de abonamente se fac prin întreprinderea de stat pentru comerţ exterior „Cartimex" I.S.C.E., str. Aristide Briand nr. 14, sau Căsuţa poştală 134—135, Bucureşti.

Lei 5.—